Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:	Kongelig privilegerede Addresse-Contoirs Kritiske Journal om Bøger og Skrifter for Aar
Alternativ titel | Alternative title:	Kiøbenhavns kongelig privilegerede Adresse-Contoirs Kritiske Journal for Aar ...
Bindbetegnelse | Volume Statement:	1770-71; vol. 4-5
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kbh., 1768-1773
Fysiske størrelse | Physical extent:	3 bd.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at krediterе ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130011023070

49. - 25. - 4°

Kiøbenhavns

Kongelig privilegerede

Adresse-Contoirs

Kritiske Journal

for

Aar 1770.

Fierde Aargang.

Nordisk Journal

for

Aar 1770.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. I. og 2. ——— 1770.

Martini Th. Brunnichii, rerum natural. & Oeconomiæ in Univ. Hafn. Lectoris publici Ichthyologia Massilienſis, ſiſtens piſcium deſcriptiones eorumqve apud incolas nomina. Accedunt Spolia maris Adriatici. Hafniæ & Lipſiæ apud Rothii Viduam & Proft 1768. stor 110 Sider 8.

Den lærde Forfatter af dette lidet Værk er vores nu værende Hr. Professor Brünniche, som, efter at have opholdt ſig henved 5 Aar paa fremmede Steder, nu nylig er hiemkommet til os, og ſom allerede for ſin Bortreise har giort ſig bekiendt ved ſaadanne til Dyr-Kundſkaben henhørende Arbeider. Hans ikke meget lange Ophold i Marſeille, et meget ſiſkeriqt Sted, har givet Anledning til nærværende Værk. Det er tilſkrevet det under Hans Excellence Hr. Greve Thotts Præſidium blomſtrende Kongelige Videnſkabernes Selſkab. Den korte Fortale fremſætter en Fiſkes Caracter i en indſkrænket Forſtand efter de Linneiſke Grundſatſer, og beſtemmer efter ſamme denne Dyr-Claſſes almindelige Inddeling. Maſtarmens Sted, ſom ſtaaer i et nøye Forhold med Bugfinnerne, holder Forf. for at være beqvemt til at kunne beſtemme Hoved-Afdelingerne. Til at beſtemme Genera udfordrer han med Rette flere Arters Overeensſtemmelſe i Hovedets og heele Kroppens Figur og i Beſkaffenheden af ſammes Overflade, (Superficies) i Sideliniens (linea lateralis) Stilling, i Øynenes Sæde, og i Munddens og de dertil henhørende Deeles Structur. Tallet paa Straalerne i Bredekkelhinden (Radii membranæ branchioſtegæ) holder han for et uſikkert Kiendetegn. Det er ikke eens i alle Species af et og ſamme dog naturlige Genus, ja maaſkee endogſaa forſkiellige hos forſkiellige individua, i det mindſte er det forſkiellige hos adſkillige Skribenter. Ligeledes forholder det ſig med Straalerne i Finnerne (radii pinnarum), dog undtager Forf. Bugfinnerne (pinnæ ventrales). Vi finde imidlertid i den Linneiſke Fortegnelſe paa Fiſke, hvor Tallet paa Finnernes Straaler efter adſkillige Skribenters Beſkrivelſe er tilſøyet, temmelig ofte en betydelig Forſkiellighed i ſamme. Forf. lover os en nærmere Underretning om Fiſkenes Kiendetegn i et andet Værk. De generiske Kiendetegn paa 3de af de Linneiſke Genera finde vi her forbedret, og vi maae tilſtaae Nødvendigheden af denne Forbedring, naar den er ſaaledes rigtig; thi de angivne Kiendetegn ere ikke allene forſkiellige fra de Linneiſke, men imodſige dem ofte aldeles. Tallet paa Bugfinnernes Straaler bliver her ogſaa anført under Kiendetegnene paa Genera, og vi finde, at det ogſaa ved de fleſte Linneiſke Species er overeensſtemmende, dog vilde vi heller ugefær beſtemme det, end indſkrænke det til et eneſte Tal. Maſtarmens Sted ſynes Forf. ikke at kunne almindeligen beſtemme ved diſſe tre Genera. Han lover nøyere at undersøge diſſe her beſkrevne Fiſke, og at ſammenligne dem med andre Skribenters Beſkrivelſer, ſom for nærværende Tid ikke vare ved Haanden, tilligemed Aftegninger af de hidtil ikke nok bekiendte Species, et Løfte, ſom ikke kan andet end være Naturhiſtoriens Elſkere behageligt. Endelig beklager han ſig over den Forſkiellighed imellem de af Salviano og Artedi angivne Lands-Navne, og dem, ſom han der paa Stedet har fundet brugelige, og ſlutter Fortalen med en Forklaring over hans Maade at tælle Finnernes Straaler, hvilken er fuldkommen den ſamme ſom den Linneiſke.

Værket selv er en Fortegnelse paa de Fiske, som fanges ved Marseille, af hvilke Forfatteren har selv betragtet de fleste levende, og altsaa været i Stand til at give nøyagtigere Beskrivelser, end dem, man hidtil ofte har giort efter ufuldkomne og beskadigede Modeller. Nogle saa af dem ere ikke komne ham til syne, og ved andre har han ikke holdt Beskrivelsen nødvendig. Anmærkninger om Nytten i Oeconomien ere ikkun sparsommeligen indstrøede. Man tæller nitten Species, som fattes i den Linneisk Fortegnelse, hvorunder dog ere nogle, som Forf. ikke driister sig til, at udgive for gandske nye. Tallet paa Finne-Straalerne viger ofte meget af fra det, som af andre Skribenter er angivet. Beskrivelserne selv ere korte og forfærdigede efter den af de nyere Ichthyologer antagne Methode. Ofte ere de meget forskiellige fra dem, som vi allerede have. Saaledes synes paa den første Side Krampefisken (Raja Torpedo) at være fuldkommen forskiellig fra det Linneiske Species: thi foruden at der mangler de smukt rangerede Pletter paa Ryggen, saa beskriver Forf. Rumpen paa sin rund, hvilken efter Hr. Ridder von Linnés Beskrivelse er kantet, en Forskiel, som tilkiendegiver noget meere end en Variation eller Afændring. Bellonius synes vel ogsaa at ville gantage tvende Species, endskiønt han ikke har anmærket denne betydelige Forskiel. Man har fundet i Maven af en stor Hay (Squalus Carcharias) et heelt Menneske i fuldkommen Klædedragt. En anden Hay (Squalus edentulus) af hvilken alene det torre conserverede Hoved beskrives, har virkelig ingen Tænder. Dersom saa er, hvilket man sikkert kan troe af en saa skarpsigtig Naturforskers Undersøgning, saa er samme meget forskiellig fra den Gunneriske (Trondhiemske Selskabs Skrift: 3. p. 33 & 4 p. 14) hvilken efter nøye Undersøgning er befunden at være forsynet med meget stærke Tænder. Soe-Hesten (Syngnathus Hippocampus) et ellers i Cabinetter meget almindeligt Dyr, bliver her gandske anderledes beskrevet end af Ridder Linné. Den i Norden saa almindelige Sild falder der selden, og er derfor ogsaa her bleven værdig en Beskrivelse. For Resten ere der ogsaa adskillige som have hiemme hos os, saasom Makrelen og andre. Af Laxe-Slægten finde vi ingen anført.

Tillægget, som overskrives: Spolia e mari Adriatico reportata, giver os ligeledes Beskrivelser af Fiske og nogle andre Soe-Dyr. I Fortalen lover Forfatteren ikke at beskrive andet end hvad der er nyt og ubekiendt, men synes dog at have forladt dette Forsæt. En nye Art Krebs bliver beskrevet, og en Fortegnelse over flere der foreslaaende Krebs tillagt. Derpaa følger en behynderlig Medusa, som ogsaa er ny, og endelig slutter Forf. med en Fortegnelse over nogle der faldende Dyr af Ormenes Classe, efter at han saaledes paa ny har givet Publikum et Bevis paa sin Nidkiærhed for Naturhistorien, og paa den Skarpsigtighed som alletider ledsager hans Betragtninger over Naturens Produkter, hvoraf man med megen Grund kan vente endnu overflødigere Frugter.

Første Anhang til den Accentuerede Grammatika, angaaende Indretningen i et orthographisk Ord-Register, hvoraf en Prøve følger bag efter. Kiøbenhavn 1769, trykt udi det Kongel. Waisenhuses Bogtrykkerie af G. G. Salicat. Stor 36 S. 8.

Dette Anhang til den accentuerede Grammatik, som følger i lige §§ med Forfatterens methodiske Forsøg til en fuldstændig Dansk Syntax, indeholder en Mængde fine Jagttagelser over Sprogenes første og simpelste Elementer, som kunne bringe dem, der have Gaver og Lyst til at philosophere over Sprogene, paa mange nye Spor, ikke blot i henseende til vort Modersmaal, men ogsaa til Sprogene i Almindelighed.

Hr. Høysgaard handler først om Ordenes Materie. Derved forstaaer han egentlig Bogstaverne, og de ordforskiellende Aandepaasninger, som han kalder dem, hvilke sidste igien bestaae under sig, som Species, Aandelavene og Tidslængdene eller Quantiteterne.

Tonen holder Forf. for ikke at høre til en Bogstaves egentlige Væsen, og giør derfor Forskiel imellem en hviskende Vocal og en klarlydende Vocal. Den første skal kunne udføres uden Tone, men den sidste kan ikke nævnes uden en egentlig saa kaldet Tone. Derfor laster han og den Forskiel, som gemeenlig giøres imellem en Vocal og en Consonant, naar man siger, at en Vocal lyder af sig selv, og en Consonant ikke; og vil, at Forskiellen bestaaer deri, at Vocalens Væsen er bequemt til at tage imod Tonen

nen, som giør den lydende, hvortil ingen Consonant er stikket, uden ved Hielp af en optonet Vocal. — Maaskee vi ikke forstaae Forf. ret; men saaledes, som vi forstaae ham, synes os den Forskiel, han sætter imellem hviskende og klarlydende Vocaler, ikke at have meget paa sig, og at giøre Sagen uden Fornødenhed vanskelig. Uden Lyd kan dog ingen Vocal udføres, saa længe den skal høres, end og blot af den Talende eller Hviskende selv. Vil man ikke kalde denne Lyd Tone, fordi den ikke er stærk nok til at fornemmes af andre, saa kan der dog ingen Forskiel være imellem en hviskende Vocals Lyd og en klarlydende Vocals Tone, uden i Grader, og denne Forskiellighed ved-vi ikke om den fortiener at komme i Betragtning; allerhelst, da den samme Forandring, skiønt ved den hviskende Vocal mindre kiendelig, foregaaer i Taleorganerne ved at udhviske en Consonant, som ved at udtone den. Vi see derfor heller ikke, at det sædvanlige Begreb, man giver os om Vocaler og Consonanter, behøver nogen Retteise i denne Henseende. —

Smukt og fint er det, hvad Forf. bemærker om Vocalernes forskiellige Modificationer, S. 8. og følgende.

Hvad Hr. H. forstaaer ved Aandelave, og hvor mange Aandelave han antager i det Danske Sprog, har han vist i den accentuerede Grammatik. Han lægger her endnu til, at man bør giøre Forskiel imellem Aandelav og Aandepasning: "Det sidste er Genus, og det første Species. Aandelave og Qvantiteter ere Kiendemærker paa de Ord, som Brugen har bundet dem til; og de beholde deres Væsen og bemær[illegible]de Kraft, ligesom Bogstave, hvad Tone og fri Aandepasning de ogsaa samles med".

I den anden Afdeling taler Hr. H. om Vocalernes ustadige Læsning. Han giør Forskiel imellem en Vocals egen Lyd, som er den Lyd, en skreven Vocal nævnes og læses med i vort Alphabet, og dens fremmede Lyd, som er den anden Lyd, den undertiden læses med, og som ikke hører den til; f. Ex. den Lyd som E har i Ordet Fred, er dens egen Lyd; men den Lyd, som samme skrevne Vocal skal betegne i med, er dens fremmede Lyd. Han bemærker, at af vore Vocaler læses A, Aa, Æ i rettskrevne Ord altid med deres egen Lyd; at det samme kan siges om de øvrige E, I, O, U, Y og Ø 1.) i aabne Stavelser d. e. i saadanne, som endes paa en Vocal, enten de ere toneløse eller ey, 2.) naar de ere langtonede, enten Stavelsen er aaben, eller lukt, d. e. enten den endes paa en Vocal eller Consonant. Derimod erindrer han, at disse sidste i korttonede lukte Staveiser pleye hver at læses paa tvende Maader, nemlig nu med deres egen Lyd, og nu med en fremmed; og giver Regler for enhver af disse Vocaler i sær, som vise, i hvilke Ord den ester den bedste Brug, som Forfatteren siger, bør udtales med sin egen Lyd. Disse Regler tilligemed deres Anmærkninger ere, ligesom alt hvad Hr. H. har skrevet over Sproget, Frugten af en ved et philosophiskt Genie, og mange Aars Flid understyttet Eftertanke over Sprogets Natur og Beskaffenhed; og som philosophiske Speculationer agte vi dem høyt. Aldrig har nogen saaledes opløst vort Sprog i sine første og fineste Bestanddeele, som Hr. H. Men naar man spørger os, hvad Nytte vi troe, at disse og deslige fine Bemærkninger kunne giøre dem, som alene ville lære Sprogets rette Læsning og Skrivning; saa tør vi neppe sige vor Mening af Frygt for den haarde Dom, Forfatteren vil lade gaae over os. Men det maa ikke hielpe. ——

Vocalernes Læsning er ustadig i alle levende Sprog, og hører ikke op at være det, forend Sproget hører op at tales, eller høer ud; og denne Ustadighed er ingen Feil. Den, som vil tale Sproget, bør vide Vocalernes rette Læsning i ethvert Ord; og den lærer han ved at høre Sproget tales af dem, som tale det bedst. Den mundtlige Undervisning giør her meer Nytte, end den dybsindigste Sprogkiære. Den, som ikke vil tale Sproget, men alene læse dets Skrifter; hvortil behøver han at kiende saa nøye Vocalernes rette Læsning? Vi læse og forstaae Græckernes og Romernes Skrifter, uden at vide deres Vocalers rette Læsning; og det er dog ikke at tvivle paa, at deres Vocaler jo lige saavel som vores have haft baade en egen og en fremmed Lyd. Men hvem kiender denne Forskiel nu? Og hvad skader det os stort, at vi ikke kiende den? Saaledes troe vi heller ikke, det skader de Fremmede, som ville lære vort Sprog, stort, om de ikke saa nøye vide vore Vocalers rette Læsning, og vi vilde beklage dem, om de først skulde lære dem af de her givne Regler. Men derfor erklære vi ingenlunde Forfatterens Undersøgelser i dette Stykke for overflødige eller unyttige. At udgrunde Sproget, saavidt det lader sig giøre, er altid en værdig Syssel for et philosophiskt Hoved, og leder til mange for den menneskelige Forstand frugtbare Slutninger.

Endelig kommer Hr. H. til det orthographiske Ord-Register selv, hvoraf han her giver en Prøve, som bestaaer i Bogstavet A. De danske Gloser ere oversatte med tydske, og de provinciale og forældede Ord betegnede med en (*). Man vilde tage meget feyl, om man her blot søgte de Ord, hvis Retskrivning i Dansken kan være tvetydig eller Vanskeligheder underkastet. Forfatterens Hensigt er, at fastsætte Ordenes rette Læsning, hvilken han holder for Grunden til den rette Skrivning; og derfor finder man her en Mængde Ord, som intet vanskeligt have i Retskrivningen, men som alene ere forskiellige i henseende til de Aandelave, hvormed en eller anden Stavelse udtales; hvilke Aandelave da ere betegnede med de af Forf. udvalgte Accenter, f. Ex. à ter, àlterboog, àlterdùg, àlterdúg n, àlterdugge, àlterduggene, o. s. v. Accenter holder Hr. H. for " saa " nødvendige i en dansk Ordborg, at det, uden Hielp " af dem, er plat umueligt at give Ukyndige nogen " fuldkommen Læsnings Regel S. 3". Dersom Forf. ved Ukyndige forstaaer dem, som slet ikke kiende vort Sprog, som ere Fremmede for os af Sprog og Nation, saa tvivle vi om, at der gives nogen fuldkommen Læsnings Regel for saadanne, naar vi tage Læsningen i den Vide og Vidtløftighed, som Hr. H., og forstaae derunder endogsaa Vocalernes og Stavelsernes rette Udaandelse. Læsningen i den Forstand, om den nogensinde kan bringes til Stadighed og Vished, bør vel ikke læres ved Regler, men ved mundtlig Underviisning, og Omgang med Folk, som læse ret. De, som ikke kunne have denne, bør lade sig nøye med saa megen Retlæsning, at de kunne forstaae vore Skrifter, og dertil bør de kunne komme uden Accenternes Hielp. Vi læse jo Grækernes Poeter, og bilde os ind at forstaae dem uden at bekymre os om deres Accenter, som ere et Paafund af deres nyere Sproglærere. Det forstaaer sig, den Maade, vi læse dem paa, vilde vist nok skurre skrækkelig i en indfødt Grækers Øre, i fald saadan en opstod iblandt os. Men, var han fornuftig, rettede han heller sin rigtige Læsning efter vor falske, end forlangede, at vi skulde qvæle os med at lære den rette af ham. — Men forstaaer Hr. H. ved Ukyndige dem af Sprogets Indfødte, som ikke læse ret, saa nægte vi ingenlunde, at jo nogle Accenter kunde giøre nogen Nytte i Læsningen, dog meest til at kiende Toneholdet og Vocalernes Qvantiteter, hvilke begge i mange Ord ere heel vaklende og uvisse. Men naar Forf. videre forsikkrer, " at enhver, som " kiender hans Accenter, behøver hverken at vide Brug " eller Regl for det, som kan læres af samme Tegn " hundrede gange snarere end af Brugen "; saa maae vi reent ud bekiende vor Vantroe; allerhelst da vi ikke indsee, hvorledes nogen kan giøre sig et bestemt Begreb om disse Tegns eller Accenters Fynd, uden just ved Brugen eller ved mundtlig Undervisning; saaledes som vi intet ret Begreb kunne giøre os om de græske Accenters Fynd, fordi denne Brug og mundtlige Underviisning mangler os. Og overalt, omendskiønt Forfatterens Lære om Vocalernes forskiellige Udaandelser, og hans derpaa byggede Accentuation, kan være i sig selv meget grundet, saa synes os dog, at saadanne Bemærkninger over Sprogets finere Skatteringer ikke bør have Sted i en Sproglære eller en orthographisk Ordbog, som skrives for de Ukyndiges skyld: saa kiærkomne de ellers bør være for Elskere af philosophiske og kritiske Undersøgelser.

Vi forbigaae de deels antiqvariske, deels kritiske Anmærkninger, som Forf. giør over adskillige Ord i sit Ordregister, hvilke vi ikke alle kunne give vort Bifald, og bede Hr. Høysgaard ikke at skrive de faa Erindringer, vi her have giort ham, paa den alvidende Kritiks Regning, som har villet sætte sig i frisk Arbeide, at den ikke skulde blive rusten, og derover tabe sin Skarphed (S. 36.). Saadan en Forlegenhed kan vel Kritiken desværre, end og den, som ikke vil ansees for alvidende, ikke saa let komme i hos os, saa længe vi have nok af dem, der skrive ganske uden Kald, og nogle, som gaae ud af den Sphære, hvori de kunde skrive med Roes, for at underkaste sig Kritikens Tugtelse i en anden, som de ikke ere voxne (*). Men vi have troet, at Sprog-Læren lige saa lidet vilde være alvidende, som Kritiken; og at Hr. H. selv burde være begierlig for at vide, hvad Tvivlsmaal, grundede eller ugrundede, der i saa lang en Tid kunde have holdet hans Landsmænd fra at følge hans grammaticalske Forslag. Og vi ere visse paa, at mange have havt de samme Tvivlsmaal imod dem, som vi her til deels have yttret.

Marcus Salomonsøn Nyeborgs bevægende Aarsager, hvorfor han har forladt den Jødiske Religion, og antaget Jesu Christi sande og alene saliggiørende Lærdom. Kiøbenhavn

(*) See Kritisk Journal 1768. No. 5. S. 61.

havn 1769, trykt hos N. Møller, Kongelig Hof-Bogtrykker, paa Forfatterens egen Bekostning. Stor 46 S. 8.

Vi have til sin Tid havt Leilighed at gjøre Hr. Nyeborg bekiendt for vore Læsere, som en Israelit af Smag og Indsigt (*). Hans Overgang til den christelige Troe bør derfor anses som en vigtig Erhvervelse for Religionen, i fald den er oprigtig; og derom er det ukiærligt at tvivle, naar man har læst disse Blade. Først igiendriver Forfatteren grundig de urigtige og forfængelige Begreb, som Jøderne gjøre sig om Messias, viser, hvad Aarsager man har til at holde Evangelisternes og Apostlernes Vidnesbyrd om Jesus for høyst troeværdige, og ved at sammenligne de i det gamle Testamente forekommende Spaadomme om Messias med deres Opfyldelse i det nye, gjør det tydeligt, at den i det G. T. forjættede Messias ingen anden kan være end de Christnes Jesus. Dernæst gjør Forf. en gandske opbyggelig Betragtning over Gal. 4, 4. og viser i Anledning af dette Sted, at Jesus kom til Verden paa den beleiligste Tid.

Omsider søger han at betage Jøderne de to Hovedscrupler, som de gjøre sig over den christelige Religion, først, at de Christne ingen af det gamle Testamentes Love holde, undtagen de moralske, da dog Gud ikke kan være sig selv imod, og siden, at de antage en Treenighed i Guddommen. I sær fortiener at læses, hvad Forf. siger om de Aarsager, som Gud kan have havt til at forbyde Jøderne i det G. T. visse Spiser, der nu ikke meer kunne være forbudne. Blandt de af det G. T. for Treenigheden anførte Sprog, finde vi adskillige, som Christne selv ville gjøre Forf. stridige. Til Slutning forklarer han de Aarsager, som have bevæget ham til at vælge iblant de tvende christelige Hovedsecter, den protestantiske frem for den catholske, og af de protestantiske Secter atter den Lutherske frem for den Calvinske.

* * *

Den 11 October 1769 høytideligholdt det Kongelige Communitet i Kisbenhavn sit Tohundrede Aars Jubilæum ved en paa Universitetets øverste Høresal af Hans Høyærværd. Hr. Doktor Cramer, som det Theologiske Facultets nu værende Decanus, holdet Tale. Det ved denne Leilighed udstedte Indbydelses-Skrift indeholder Communitetets-Historie kortelig saaledes. Christian III. stiænkede Universitet først til 12. siden til 20 fattige Studenteres Spisning. Denne Gave forøgede hans Søn Friderich II. Aar 1569 saa anseelig, at et heelt Hundrede kunde nyde den, og bygde kort derefter den store Bygning, som man kalder Communitetet eller Klosteret, hvor Alumni under Middags- og Aftens-Maaltiderne skulde øve sig i at disputere. Under Christian IV. som ogsaa stiftede Regenzen, fik det et nyt Tillæg først af 20, og siden af 24 Personer, og var nu i nogen Tid i en blomstrende Forfatning. Men i den haarde svendske Krig under Friderich III. syntes det gandske at ville gaae til Grunde, da det tilsidst neppe kunde spise 24. Dog levede det snart op igien, og allerede 1663 vare der atter 100 Alumni; hvilket Antal det blev ved indtil Aar 1757. Fra denne Tid har det efterhaanden taget saaledes til, at heele 200 for nærværende Tid nyde denne kongelige Gavmildhed, og altsaa dobbelt saa mange, som Friderich II. for 200 Aar siden havde bestemt dertil. — For Resten er Indholdet af bemeldte Indbydelsesskrift, hvilket formodentlig har samme Hans Høyærv. Hr. Doktor Cramer til Forfatter, at igiendrive Baronius, som paa Grund af adskillige Kirkefædres Ord, har villet udgive Johannes den Dober for første Ophavsmand af Munkelevnet. Især lægges hans kiendelige Ureelighed for Dagen i at fordreye et Sted hos Hieronymus til sin Meenings Bestyrkelse.

Det Cantat, som ved denne Leylighed er blevet opført, har til Forfatter Hr. Peder Topp Vandall. Her er et Recitativ deraf:

I Videnskabernes Velyndere!
See eders Lyst! —
See Lærdoms Sønner! —
See dem, som Armod for i Stovet qvalte! —
See, hvor de nu, i Ungdoms Pragt, hidstrømme
Fra Landene — Fra Verne i Norden —
De skiælve ey af Frygt for Trang! —
De ile glade hid! —
At samle sig en Viisdoms Skat
Af Lærdoms Fædres viise Læber! —
De fryde sig! — De Ophold faae!

Af

(*) See Maanedlig Tillæg til Ad. Cont. Efterninger 1767, October Maaned 1.

De lære! —
See dem igien i deres Fødeland! —
Til Kirkens Prydelse,
Som Lovens Præster! —
Som Vægtere paa Zions Mure!
Handthæve Ret i Landet,
At tiene Borgerne — at ære Riget
Med deres Videnskaber. —

Hør! — De velsigne Friderik den anden!
Hør! — De velsigne Konge-Stammen! —
Og denne Stiftelse —
Som gav dem Mod,
At stige op til Lærdoms Tempel! —
At syge — at faae Ære; —
Hør! — Deres høye Jubel-Skrig! —
Det lyder op til Guddoms Bolig.

Bekiendtgiørelse.

Da adskillige Forlæggere have yttret sig med det Ønske, at de i deres Forlag udkomne Skrifter maatte være blevet tilligere recenseret af os, end det hidindtil ofte har kunnet skee; saa er vor Begiering til de Herrer Forlæggere, at de herefter vilde behage jo før jo heller at tilsende os igiennem Adresse-Contoiret et Exemplar af deres nye Forlags Bøger, da vi fra dette Aars Begyndelse af ville iagttagge den Orden i henseende til de nye udkommende Bøger og Skrifter, at de, som saaledes tilsendes os, foretages først, og iblandt dem igien de bundne og indhæftede frem for de ubundne og i raae Materie. Tillige maae vi bede, at hvad Bekiendtgiørelser, Besvarelser eller andet, som forlanges indrykket i Journalen maatte tilsendes os postfrie, og alene under Opskrift: **Til Selskabet, som udgiver den Kritiske Journal.**

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
2 Rdlr.	13 Mark.	13½ Mark.	14 Mark

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 3. 1770.

Følgende Efterretning om ubekiendte Een-Øyer i vore færske Vande,

er os indsendt til Bekiendtgiørelse:

I Begyndelsen af indeværende Aar havde jeg den Fornøyelse at bekiendtgiøre (*) mine Medborgere en Fortegnelse paa 40 ubekiendte Arter af et nyt Slegt af Insekter, som jeg kaldte Vandspindler, med tienstlig Begiering, at, hvis nogen af vore Natur-Elskere, som maatte finde Behag i at give disse Dyr sin Opmærksomhed, skulde forefinde andre end de angivne Arter, han da gunstigen vilde meddeele mig dem. Jeg paatog mig at love Søgeren, at han, uagtet dette Antal, dog ikke skulde søge forgiæves. Jeg har selv fundet mit Løfte, og i forrige Sommer endnu fundet nogle nye Arter.

Ved dette Slegts Bestemmelse, lod jeg tillige vente andre Slegters Bekiendtgiørelse af de smaa Dyr, som opholde sig i vore færske Vande, og derfor har jeg nu den Ære at fremlægge følgende. Natur-Beskriverne kiende ikke uden fire Arter af samme, hvilke, skiøndt meget forskiellige, henføres til et og samme Slegt under Navn af Een-Øyer. Endog den gemeene Mand kiender de tvende, og kalder dem Vand-Løpper.

Mig ere forekomne saa mange forskiellige Een-Øyer, at jeg har fundet det nødvendigt at bestemme deres Slegters og Arters Skiælnemærke nøyere; og saaledes have de vist sig at udgiøre tvende Familier og fem særskildte Slegter.

Enhver Art af den første Familie er omgiven med tvende Skaller, hvilke Insektet efter Behag aabner og tillukker. Det første Slegt i sær ligner saa meget to-skallede Snegle-Huse, at enhver Bemærker, som seer de aabne Skaller

(*) See Kritiske Journal No. 13.

uden Indvaaner, eller de tillukte, skiondt Dyret er derinde, vil troe, at det henhorer til to-skallede Sneglers Classe. Da dog engang saadanne Benævnelser ere antagne i Natur-Historien, saa har jeg ikke taget i Betænkning at kalde det med det Navn Cythere, som blev tillagt Gudinden Venus efter den Bye, hvor hun, fremkommet af Havets Skum, landede paa en Musling-Skal. Det andet Slegt kalder jeg Lynceus. Dets Arter synes vel at have tvende Oyne, et stort og et meget lidet, dog har jeg ikke tordet allene for dette Bi-Oyes Skyld undtage det fra Een-Oyernes Selskab, da det ellers har saa megen Lighed og Overeensstemmelse med samme. Det tredie fremstiller med dets opreiste greenede Folhorn Daphnes Billede, saaledes som Digteren og Maleren behage at tegne hende, og derfor syntes dette Navn ikke ubegvem.

Den anden Familie er ligesom Krebsen med Skiæl bedækket, og indeholder tvende Slegter. Det ene haver Oyet midt i Hovedet lig hine Cyclopper, og det andet, hvis heele Hoved er et Oye, kan hede Polyphemus.

Een-Oyer.

Første Familie.

Første Slegt.

Cythere.

I Oye.

II Haar-artede (capillaceæ) ovre Folhorn.

IV Been

Skiult Hoved.

1 Cythere; Skallen oval, laaden.
Monoculus conchaceus, Faun. Friderichsd. 851.
2 - - - Skallen kuglerund, glat.
3 - - - Skallen kuglerund med trende sorte Baand.
4 - - - Skallen ægagtig, meget hvid.
5 - - - Skallen nyredannet, giennemskinnende.
6 - - - Skallen nyredannet, bruun med trende hvide Striber.
7 - - - Skallen oval, bruun, oyehaaret (ciliata)
8 - - - Skallen aflang med grønt Baand.
9 - - - Skallen for til afhugget med sorte Striber.

Andet

Andet Slegt.

Lynceus.

II Øyne.
IV Haarartede, nedre Folhorn.
Mange Been.
Fremrakt Hoved.

1 Lynceus; Halen indboyet; kuglerund Skal.
2 - - - Halen indboyet; aflang Skal.
3 - - - Halen indboyet; for til braaddet (aculeata) Skal.
4 - - - Halen indboyet, saugtandet, (serrulata) Skallen buget.
5 - - - Halen indboyet, plade-dannet (laminata) Skallen buget.
6 - - - Halen opreist; aflang Skal.
7 - - - Halen stumpet; kugle-rund Skal.

Tredie Slegt.

Daphne.

I Øye
II grenede Folhorn.
Mange Been.
Aabenbar Hoved.

* to-grenede Folhorn.

1 Daphne; Halen indboyet; Skallen bar (mutica)
Schæffers ungeschwäntzter Wasserfloh. t. 1, f. 9.
2 - - - Halen indboyet; Skallen bag til spidset.
Monuculus Pulex, Faun. Fridrichsd. 849. Svammerd. Bibl. Nat. t. 31, f. 1-3.
3 - - - Halen indboyet; Skallen for til saugtandet, bag til braaddet.
4 - - - Halen indboyet; Skallen for til øyehaaret; lange udstrakte Hoved-Dusker.
5 - - - Halen indboyet; Skallen for til haarrüig; nedhængende Hoved-Dusker.
6 - - - Halen indboyet; Skallen for til braaddet.
7 - - - Halen nedboyet; Skallen bar; korte udstrakte Hoved-Dusker.
8 - - - Halen lige ned; Skallen bar.
** tre-grenede Folhorn.
9 - - - Halen lige ned; Skallen med bevægelige Haarbundter.

Anden

Anden Familie.

Første Slegt.

Cyclops.

I Øye.
II. IV enkelte Folhorn.
VIII Been.
Tredobbelt Svomme-Redskab.

* tvende Folhorn.

1 Cyclops; Folhorn bevægelige; to-børstet Hale.
2 - - - Folhorn bevægelige; to-forket, krum Hale.
3 - - - Folhorn bevægelige; Halen to-forket, lige ned.
4 - - - Folhorn stive; to-splittet Hale.

** Fire Folhorn:

5 - - - Folhorn; bevægelige; to-splittet Hale.

Monoculus qvadricornis. Fauu. Fridrichsd. 850.
Langes naturlige Vande. t. 1, f. 2, 3, 4, 7.

Andet Slegt.

Polyphemus.

I Øye.
Ingen Folhorn.
VIII Been.
II Svomme-Stænger.

Af dette Slegt har jeg ikkun fundet en eeneste Art i vore Fiske-Damme i temmelig Overflod. Et Hoved, som er heelt Øye, tvende lange, forkede Stænger paa Brystet m. v. giore dette Dyr besynderligt nok.

Af dette korte Udkast vil man see, skiønt jeg ikke har anført uden saadanne Skiælne-mærker, som straxt falde i Øyet, at disse ubekiendte Dyrs Gestalter, Fødsel, Fremvext, Parring og Husholdning fortiene vores Opmærksomhed, og det desto mere, da ethvert af dem kan sees med det blotte Øye, og dog alligevel nedsvælges med vores Spise og Drikke.

In tenui labor, at tenuis non gloria—Si quem
Numina læva sinant!

i December 1769. **Müller.**

Kiobenhavnſke Kongl. privil. Adreſſecontoirs

Kritiſke Journal.

No. 4. og 5. 1770.

Ueber die Verſorgung der Armen, von Friedrich Gabriel Reſewitz, Paſtor an der deutſchen Petrikirche in Kopenhagen. Kopenhagen, verlegts Chr. G. Rothens Wittwe und Proſt. 1769. Stor 120 S. 8.

Forfatterens Hyemeed med denne liden fortreffelige Afhandling er ikke saa meget, ſom han erklærer, at opvække chriſtelig Kiærlighed imod de Fattige, ſom meget meer, at gaae i Raad med fornuftige og eftertænkende Mænd, angaaende de Fattiges Forſørgelſe. Han beklager, at den chriſtelige Religion aldrig er blevet brugt til at underſtytte og befordre viiſe Statshenſigter, hvortil man har holdet den meeſt umoraliſke og ſelſomſte Overtroe ſikket. De chriſtelige Stater have ſnarere anvendt deres Magt til at underſtytte Troens Lærdomme: men til Skade for Religionen og den borgerlige Velfærd. Troen lader ſig ikke tvinge: "den kan ikke befales, "ikke ved Belønninger frembringes: for Forſtanden "og Samvittigheden hører den: Underviſning kan "ikkun belære, og Grunde overbeviſe; men at ſætte "Øvrigheds Forordninger i deres Sted, eller alene "at forbinde dem dermed, det er at giøre af en Sam"vittigheds Sag en Politieanſtalt, og at udrydde "Troen. — — Kloge Regenter, ſom vide at giøre "Forſkiel imellem Statens Hyemeed og det Hye"meed, ſom haves med en fri Provelſe af aandelige "Ideer, ſkulle aldrig ville drage de Religions-Ind"ſigter, ſom herſke i deres Riger, ind under deres "Domſtol: de have at giøre med Menneſkenes Hand"linger, ikke med deres Ideer. Ere de oprigtige "Lemmer af en vis Kirke, ſaa ville de vel gierne, "at det ſamme er vigtigt for deres Underſaatter, "ſom er det for dem. Men ſom Regenter bør de "ikke være behielpelige dertil, naar de ikke ville giøre "Hyklere, og forhindre det almindelige borgerlige "Bedſte. Som de forſte og meeſt formuende Lem"mer af deres Kirke kunne de ved de dueligſte Mid"ler ſage at lette og udvide Underviſningen i deres "Troe; ſom privatlemmer af deres Kirke giøre alt "hvad ſom er mueligt; men ſom Regenter, ſee de "ikkun til".

Imidlertid forſaae de forſte chriſtelige Regenter ſig deri, og giorde Religionen for meget til Statens Hyemærke. Men de bleve derfor til Belønning lagt under Aaget af den Religion, hvis utidige Beſyttere de havde været. Og da Luther og andre modige Mænd lærte dem at afkaſte dette Aag igien, ſaa ere mange af dem forfaldne til en anden Yderlighed, og bleyne ſaa politiſk ligegyldige imod den chriſtelige Religion, at de have ladet ſig nøye med at være forſikkrede om, at den ikke var Statens Henſigter hinderlig, ubekymrede for Reſten, om den kunde anvendes til at befordre den.

Men ſkulde da den chriſtelige Religion være blot uſkyldig, det er, uden al Indflydelſe paa Statens Bedſte? Dens theoretiſke Deel ſynes ikke at være andet end dette. Men denne ſamme Religion har en praktiſk Deel, hvis Yperlighed erkiendes af dens hæftigſte Modſigere; og dens velgiørende Indflydelſe paa det Almindelige er det, man ikke nok indſeer og bruger. Den chriſtelige Sædelære lægger jo alle de Pligter paa Samvittigheden, ſom indſkærpes af borgerlige Love; den giør end og dem vigtige, ſom efter deres Natur ikke ſtaae under nogen menneſkelig Domſtol, og ſom dog alene ere i Stand til at bereede og danne Menneſkene til retſkafne og ædelſindede Borgere. Ja den praktiſke Chriſtendom giør endnu meer. Ved den Sum af Følelſer, ſom den efterhaanden opvækker hos dem, blandt hvilke den herſker, de maae for Reſten være meget eller lidet oplyſte, indprænter den en gandſke egen Samvittig-

heds Ømhed (Gewissenhaftigkeit), som i alle Tilfælde gior Aanden og Karakteren mildere og høyeligere imod gode Indtryk, ømfindtligere imod Skam og Forhaanelse, og som end ikke i et forvildet og vantroe Gemyt gandske udslettes. Disse Christendommens stille velgiørende Indflydelser har man det at takke, siger Hr. R., at i de christelige Stater Troskab imod Landsherren er fastere, Iver i at opfylde selskabelige Pligter mere levende, Redelighed i at drive borgerlige Haandteringer mere giængse, og Afskye for voldsom Forgribelse paa Statens Sikkerhed almindeligere, end det ellers, efter vore Tiders tøylløse Sæder, kunde tvinges ved borgerlige Anstalter. Og han troer, at, dersom det kritiske Problem skulde opløses af en politisk Philosoph: " om de christelige " Stater blot ved deres Forfatnings-Kraft staae fast " i deres politiske Bygning, og om de, saa længe " Indsigterne, den derpaa hørende Tænkefrihed og " Vantroe saaledes blive ved at tage til, kunne for- " medelst deres indvortes Kraft være sikkre paa en " uforanderlig Vedvarenhed?" vilde Resultatet til Slutning blive dette: "Bygningen holdes ved to Støtter, som give den Fasthed: ved Christendommen, " som giør troe og taalmodig, og ved Luxus, som " slapper Aanden, i det den formeerer Fornødenhe- " derne".

Saa virksom er de Christnes praktiske Religion alerede af sig selv, og uden at man lægger Mærke dertil, i at befordre Statens vigtigste Øyemeede. Hvad vilde den ikke blive, naar Staten selv benyttede sig af dens Indtryk og moralske Virkninger til sine almindelige Hensigter, saa at Christendommens Drifter og Statens Bemøyelser kunde ligesom mode hinanden paa een Vey? Hvorledes dette kunde skee, viser Forf. kortelig i Henseende til Folkeformeerelsen ved at holde Tugtighed og Ægtekab i Agt og Ære; i Henseende til den borgerlige Redelighed ved at hindre Eedens Misbrug; men i sær har han bestemt denne Afhandling til at giøre nogle Forslag, hvorledes Statens og Religionens Kræfter kunde giøres fælleds virksomme i at lede den christelige Godgiørenhed imod Fattige til det almindelige Bedste.

Efterat Hr. R. har forestillet, hvor vigtigt det er for Staten at forsørge sine Fattige, efterdi Folkemængdens Formeerelse for en stor Deel beroer paa denne Forsorg, viser han de Mangler, som ere ved den sædvanlige Maade, at forsørge de Fattige paa. Han finder Mangler 1.) i Opsigten, 2.) i Forvaltningen, og 3.) i Uddeelingen. I Henseende til Opsigten, feiler det 1.) paa vigtige og almindelige Grundsætninger, hvorefter Trangen og dens Grad bør bedømmes; 2.) ere der for faa Personer, som denne Opsigt er, betroet, og Staten kan følgelig 3.) ikke overse sine Fattiges Tilstand. Mangelerne i Forvaltningen ere 1.) at den gemeenlig er for kostbar. Forf. iver her imod de prægtige og store Bøyehuse, Hospitaler o. s. v. " En Prydelse ere de vist nok for Staten og en Ære " for deres Stifter. Men man regne den Kapital, " som deres Opbygning har kostet, man giøre et Overslag paa de aarlige Omkostninger, som gaae paa " Bygning, paa Opsigt, paa Forvaltning, paa Opvartning o. s. v.; saa skal man finde, at en tredie " Deel af det Heele unddrages de Fattige, til hvilke " det var bestemt, for at underholde en Mængde " Mennesker, som ikke ere fattige". 2.) er Forvaltningen ikke til Fordeel nok for Staten i Forhold med det, den koster. " Borgere skulde opholdes i " saadanne Huuse, men Sygdomme blive der aller- " snarest epidemiske, og levere Døden aarlig en rig " og tilig Tribut. Andre omkomme af Mangel paa " Pleyning, som burde være der, men er der ikke " altid; den stetteste Borger pleyer at være mere " paapassende paa sin syge Karl eller Lærdreng, end " Leyesvende i saadanne Huuse ere det paa de dem " anbetroede Syge". 3.) Giver den Anledning til Fordærvelse, i det mindste til en Udygtighed til Borgerlige Sæder. Man veed, hvad der klages over de unge Menneskers Dovenskab og Ryggesløshed, som fra offentlige Anstalter kommer ud i Verden. Den strænge Tugt de her ere under, giør, at de siden misbruge Frieheden. " Desuden bliver det Børnene i saadanne Huuse gandske ubekiendt, hvor " megen Flid, Møye og Anstrængelse der udfordres " til det menneskelige Livs Fornødenheder; de oppøre " i en Slags Sorgløshed og Magelighed, og vide " og føle ikke, hvorledes de komme til deres Underholdning: deres Bord ere stedse dækket, end og " førend de hungre; deres Seng staaer til rede, naar " de ere trætte; for den opklidte Klædning ligger en " nye færdig. Dertil vænner de sig og bliver dovne; " det mishager dem derfor meget, naar de komme ud " i Verden, at ingen sørger mere for dem, og de " føle snart en Mængde Fornødenheder, som de al- " drig have følet, som de ikke forstaae at afhielpe, " eller og ere for stive, for vante, for uvirksomme, " til at anskaffe sig dem. Derover blive de lade, " fortrødne, uvillige, og tidt ogsaa uskikkede til den " Borgerlige Haandtering, hvortil de skulle bestemmes". For Autoren opkaster derfor det Spørsmaal, om ikke Børnenes Opdragelse i offentlige Anstalter kunde

kunde bringes nærmere til det Borgerlige Liv; om de ikke kunde nyde Undervisning og Ophold, og tillige bruges til Arbeide og Borgerlige Tienester, hvilket vilde være nyttigere for deres Sundhed, deres Sæder, og tilkommende Skiæbne. — Endelig ere Mangelerne i Henseende til Uddeelingen, at Almisser ikke altid uddeeles til sande Nødtørftige, at man ikke uddeeler Arbeyde tilligemed Almisse, og ikke indretter Almissen i Forhold med de Kræfter og den Leilighed, som Fattige have, til selv at erhverve sig noget. Ved den Anledning viser Forf. Syge-Cassen ved Adressecontoiret i Kiøbenhavn, som en væsentlig og yiselig Hielp for Fattige.

For at afhielpe de anførte Mangler, vil Forf., at de Fattiges Forsørgelse bør være et Statsanliggende, og Religionsanliggende tillige. Det er en Religionspligt for Christne, at forsørge de Fattige. Ingen Religion har saadanne Motiver til Medlidenhed og Barmhiertighed, som den christelige, og det er en Frugt af den christelige Religion, at Omsørgen for de Fattige har faaet en fast og bestandig Indretning. Ingen hedenst Nation har havt faste og bestandige Indretninger til de Fattiges Bedste. Romernes Ager- og Korn-Love (Leges agrariæ og annonariæ) gave vel de Fattige nogen Lettelse; men deres Nytte var ikkun for en kort Tid, den strakte sig ikkun til Rom, og til den nederste Pøbel i Rom; mange af de ret Nødlidende havde ingen Nytte af dem, og deres Hensigt var meer at forbinde sig den sletteste Pøbel til sine Statssyemeeds Erholdelse, end at hielpe de Fattige af en Religionsdrift. Den christelige Religion alene har ved den Kierligheds og Medlidenheds Aand, som den indprenter det menneskelige Hierte, frembragt de rige Gaver og Stiftelser til Faderløses og Fattiges Underholning, som man fra de første christne Tider har havt. Vil man sige, at det er Overtroen, som har tilveyebragt disse Gaver og Stiftelser, saa maae man dog tilstaae, at det er en Overtroe, som er indpryppet paa Christendommens Stamme, og som i ingen anden Religion kulle have havt denne Virkning. "Overtroe for "sig selv gior ikke gavmild og godgiørende: Troe til "en vist belønnende Guddom, Overbevisning om "Menneskekierligheds Uundværlighed, naar man vil "være denne Guddoms Venskab værdig, den er det, "som frembringer disse Dyder. En tilkommende "Overtroe kan vel give dem en falsk Rettelse, den "kan misbruge Begierligheden efter Guds Belønninger, opdigte Fornødenher, hvor ingen ere, binde Guds Venskab til falske Fordringer o. s. v.; "men godgiørende Handlinger selv kan den ikke frembringe. Den christelige Religion fødte dem af sit "eget Skiød; da de vare der, gav kun Overtroen dem "en urigtig Dannng og Vext. Forbedrer man disse, "fører man de Christne til det sande Maal, hvor"paa deres Velgiørenhed bør være rettet, anvender "man deres Frugter klogt og redeligt, saa vil ogsaa "den christelige Religion blive en frugtbar og rigsfrom"mende Kilde til de Fattiges Forsørgelse".

For at giøre den dertil, vil Hr. R., at det Fattiges Væsen skal nærmest besørges af de christelige Menigheder selv. Da Gavmildheden bør være en frivillig og utvungen Følge af det Indtryk, som den christelige Troe giør paa Menneskenes Hierter; saa bør det ogsaa overlades til deres Frihed at uddeele deres egne Velgierninger i deres nærmeste Circkel og efter egen Indsigt: kun at Staten derved fører Oyistgten, og kommer til Hielp med den fornødne Understyttning. Og dette, mener han, kan ikke paa denne Maade. Enhver Menighed eller Kirkesoga vælger frit af sit eget Middel nogle retsindige Mænd, flere eller færre efter dens Storrelse, hvilke tilligemed Præsterne og een af Staten udnævnt Person, hæve og forvalte de frivillige Gaver og Stiftelser i deres Sogn, undersøge de trængende Lemmers Tilstand, og i fassatte Sammenkomster efter de fleste Stemmer afgiøre, hvad Slags og hvor meget Hielp enhver bør gives, hvad Slags Arbeyde til enhvers Underholdning bør udfindes, hvad Grad af Almisse enhver efter sin Trang og legemlige Evne, til at arbeide, bør tilstaaes. Til de Tider, naar der samles offentlig i Sognet for de Fattige, giver Præsten først Regnskab fra Prædikestolen, hvorledes det staaer med Sognets Fattige, hvad der er udrettet ved dets Velgierninger, hvad der mangler i Gavmildhed eller Arbeide, og giør Forslage, hvorledes Mangelen kan afhielpes, hvorledes de for Haanden værende faderløse Børn forsørges, hvorledes det fornødne Arbeide forskaffes o. s. v. De Fattiges Forstandere indfinde sig til disse Tider i Kirkerne, hvor enhver af deres Fattige kan frembringe sit Anliggende, og ethvert Lem af Meenigheden kan giøre sine Forslag til de Fattiges Bedste. De bære Omsorg for den trængende Ungdoms fri Undervisning; de søge at bringe Faderløse i Kost hos Lemmer af Menigheden, at de kunne faae en borgerlig Opdragelse, vænnes til Arbeide, og blive dem, de antages af, nyttige ved deres Tieneste; de skaffe Fattige, som ikke kunne leve for sig selv, Huslye og Ildebrand hos saadanne Folk, som begge Deele falde for tungt, for at lette begge; de skaffe og uddeele Arbeyde til dem, som intet kunde finde; de holde Lister paa de Fattige, deres Beskaf-

fenhed, Opførsel, Børns Antal, Trang, og Regning over den Hielp i Penge eller Arbeide, som de faae; de foretage, i det mindste engang aarlig, Huusbesøgelser, for at erfare, om de endnu ere trængende, og bruge deres Velgierninger, som de bør. De Syge i Menigheden, hvis Trang Præsten bedst bør kiende, bør i sær være indsluttede i de Fattiges Væsen. For deres Fryd kunde gisres et Udtog af Tissots Anvisning for Landfolket, og saa anlægges et lidet Apothek, og i store Sogne eller Stæder antages en egen Fattiglæge. Naar de i Meenigheden indsamlede Almisser ikke række til alle disse Fornsdenheder, saa bør Staten komme til Hielp med sine offentlige Stiftelser og Gaver. De offentlige Stiftelser bør ikke umiddelbar uddele Almisser, men ikkun tiene til Understyttelse for de Meenigheder som ikke kunne komme ud med deres Almisser. Ingen Trængende behøver meer at vende sig lige til dem, men han henvises til det Kirkesogn, hvortil han holder sig. Derimod har det trængende Kirkesogn Adgang til det for samme anviste Fond, hvoraf det uden Vegring annammer det forlangede Tilskud, som det behøver til sine egne Velgierninger: blot paa et Bevis fra sine Fattiges Forstandere, og uden anden Recommendation, kan en optages i et Waysen- eller Fattig-Huus. Men det forstaaer sig, at disse igien bør gisre Staten nøye Regnskab og Oplysning om Aarsagen til deres Ufornuenhed, om Anvendelsen af den bekomne Statshielp, og om Umuelighed, selv at forsørge deres Faderløse og Fattige, paa det at de ikke letsindig og uden Nød skulle besvære de offentlige Fonds. I henseende til det forsndne Arbeide har ogsaa ethvert Sogn sin anviste Øvrighed, hvor det bør tilkiendegives, hvad Slags og hvor meget Arbeide der maae skaffes for dets Fattige; og dersom det hos denne Øvrighed ingen Bistand saaer, saa bør Veyen staae det aaben til en høyere Øvrighed og til Regieringen selv.

Den første Idee til denne Plan tilstaaer Hr. R. at have taget af de franske Colonisters Meenigheder i Tydskland, ligesom han ikke nægter, at man jo hist og her kan forfare i henseende til de Fattige paa en denne Plan lignende Maade. Ja vi sige endnu meer. Dersom Hr. R. havde giort sig bekiendt med Fattigvæsenets Indretning i Dannemark, skulde han have fundet sin Plan hos os for mange Aar siden i de væsentligste Stykker lagt, og maaskee, i det mindste i nogle Aar, som de fleste gode Indretninger, ogsaa udført. Hos os kan man ikke gisre Staten den Bebreidelse, at den ikke tager sig nok af de Fattiges Forsørgelse, eller ikke gisr Fattigvæsenet nok til et Statsanliggende. Vi have et høyt Collegium, som forer Directionen over de Fattiges Væsen i begge Rigerne, og som gemeenlig har en Statsminister til Præses. Til dette Collegium ere de Fattiges Inspekterer allevegne i Rigerne hensviste for at indgive Beretninger om deres Foretagende til de Fattiges Forsørgelse, for at gisre Forslag til Forbedringer, hvor de finde Mangler, for at aflægge Regnskab o. s. v. Ja det sigaer enhver frit for, som har noget at forebringe til Fattigvæsenets Forbedring, at anmelde det for Directionen. Ethvert Sogn er, som Forf. vil det skal være, forbundet til at sørge for sine Fattige; og i ethvert Sogn ere anordnede visse Fattiges Inspekterer, som i Kiøbstæderne ere Sognepræsterne med een af Magistratens Middel, og paa Landet Sognepræsten tilligemed tre eller fire af de vittigste og bedste Sognemænd. Til Ober-Inspektører ere satte i Kiøbstæderne Stiftamtmanden og Biskopen, og paa Landet i hvert Herred Provsten og Herredsfogden eller Birkefogden. Igiennem disse lange de vigtigste Forestillinger og Beretninger til Direktionen i Kiøbenhavn, og saaledes arbeider den ene den anden i Hænderne, som Forf. ønsker det maae være. Staten tager sig endnu paa en anden Maade af de Fattiges Forsørgelse, i det den understyttet Menighederne ved Anvisning paa offentlige Casser, naar de ikke selv ere i Stand til at underholde deres Fattige af Sognets godvillige Tilskud.

Saaledes er Planen lagt i en yppetlig Forordning af 1708 den 24 September, og man seer, at den i Hovedsagen kommer overeens med den her af Hr. Pastor Reseviz foreslagne Indretning. Kun deri har denne Indretning et stort Fortrin, at Almisserne gives med mindre Tvang, og at der sørges meer for Arbeide til Almisse-Lemmer. Imidlertid maatte denne Forordning have giort en herlig Virkning, dersom den var bleven efterlevet, og i Forordningen selv vare tagne de visefte Forsigtigheds-Regler for at faae den efterlevet. Alligevel varede det lidet over 20 Aar, da den, til deels ved deres Forsømmelse, som derover skulde holde, (som det hedder i den nye Forordning) var kommen saaledes i Afgang, at den maatte fornyes og igientages ved Forordningen af 1731 den 6 October. Om den siden den Tid bedre efterleves, maae enhver kunne sige sig, som har Lyst at sammenholde bemeldte Forordningers Artikler imod det nærmeste Sogns Fattigvæsen, han kiender.

Overalt er det langt lettere at udkaste en fornuftig Plan til Fattigvæsenets Forvaltning, end at skaffe os Betiente og Folk til at udføre den, som have

have Indsigt nok om Nytten af det, de paatage sig, Følelse nok af Pligt til at gjøre det med Iver og Redelighed, Folk, som med en oplyst Medlidenhed mod de Fattige, forbinde en fornuftig Kiærlighed til Fædrenelandet. Dumme, uoplyste, følelsløse, egennyttige og upatriotiske Betiente kunne gjøre de fornuftigste Love og Indretninger til intet. Og naar vi skulle sige vore Tanker i Almindelighed om Hr. Resewitzes Forslag, saa synes os dets Iværksættelse alt for smeget at berøve paa Betienternes Indsigt, Dyd og Aarvaagenhed, end at man tør vente at det i et stort Distrikt skulde kunne med nogen Varighed udføres. Vi befrygte ogsaa, at Hr. R. tiltroer de christelige Menigheder større Gavmildhed, end Erfarenhed efter giorte Prøver vilde bestyrke. Og vi tænke, ved den stedse tiltagende Luxus, og deraf flydende Gierrighed og Nederdrægtighed hos de meest formuende Lemmer, vilde det ikke vare længe, førend Staten kom til at tage mere Deel i sine fattige Undersaatters Forpleining, end Forfatteren vil have det. I en liden Menighed, som de franske Colonisters i Tydskland, eller andre fra den i Landet herskende Kirke afsondrede Menigheder ere, skulde saadan en Indretning bedst gaae an, efterdi det der ikke er blot almindelig christelig Kiærlighed, men og besynderlig sekterisk Kiærlighed, som driver Menigheden til at sørge for sine Fattige. Ligeledes kunde den vel med mindre Vanskeligheder indføres i en liden Stat, hvor Lemmernes politiske Forbindelse er meer synlig, og hvor der er meer Næring for Kiærlighed til Fædrenelandet, end i et nogenlunde stort Land eller Rige, hvor de Baand, som forene Lemmerne med hinanden og med Staten, ere mindre kiendelige.

Imidlertid ere Fordeelene af den Indretning, Forf. foreslaaer, unægtelig store, og man kan ikke andet end ønske, at Fattigvæsenet i enhver Stad i ethvert Sogn, i enhver Provinz maatte kunne forvaltes efter saadan en Plan. Disse Fordeele indsører Forf. omstændelig med Hensigt til de Mangler, han tilforn havde bemærket ved Fattigvæsenets nærværende Indretning i henseende til Opsigten, Forvaltningen og Uddeelingen. Hvad han ved denne Anledning S. 90. siger om Wayssenhuse og Opfostringshuse, fortiener i vore Tanker stor Opmærksomhed. Han vilde, at Ungdommen skulde i disse Huse ikke nyde andet, end om Formiddagen den dem fornødne Undervisning og Middagskosten. For den øvrige Tid skulde de, saasnart de vare i Stand til at forrette noget, forsynede med Senge- og Gang-Klæder, overlades til borgerlige Huse, eller og til deres Forældre,

til Tieneste og Haand-Arbeyde, hvilke derfor skulde være skyldige at give dem den øvrige fornødne Kost og Natteleye. Paa denne Maade kunde langt flere trængende Børn med samme Bekostning underholdes; boede de ikke tilsammen, blev Smitsomhed med alle dens skrækkelige Følger undgaae; de blevе tilig brugbare for Staten, og tilig vante til det borgerlige Livs Arbeidsomhed, eller forberedede til de Haandteringer, hvortil de skulde bestemmes; en nærsom Middagskost og derpaa følgende Bevægelse og Arbeyde giorde dem sunde og stærke; og den Borger, de tiente, vilde selv vaage over, at de ikke nøde hans Kost for intet. Overalt troer Forf., at der gaaer for megen Tid hen med gemeene Børns Undervisning. Havde de mindre Skoletid, saa vilde de giøre sig meer Umage; maatte de om Eftermiddagen arbeide, saa vilde det give dem meer Drift, og giøre, at de med meer Iver besøgte Skolen igien; havde de Fattigere efter Skoletimerne et godt Middags-Maaltid at vente, saa vilde en større Flid i Skolen, og flere Kræfter, meer Lyst til at arbeide være en gandske naturlig Følge. Vi forbigaae mange andre fortrefflelige og høyst nyttige Erindringer, som her forekommer, og som vise i Hr. R. en Mand, der med stor Erfarenhed og Kundskab om Menneskет forbinder de reeneste og sundeste Grundsætninger i Moral og Politik.

Til Slutning viser Forfatteren, hvad Staten har at giøre ihensende til de Fattiges Forsørgelse i Samfund med Religionen. I sær driver han paa, at Gavmildhed ikke bør befales eller belønnes, men vel Fattigforstandernes Iver og Troskab i at anvende den. Staten bør ogsaa have nøye Opsigt over Sognenes Fattiges-Inspektioner, iligemaade lade de offentlige Fattiges-Casser og Stiftelser tiene til at oprette de uformuende Kirke-Sogners Mangler. Fattige Soldater underholder Staten selv; thi det var ubilligt, at de andre Stænder skulde bære Byrden af denne Stands Underholdning paa en dobbelt Maade, baade ved Paalæg og ved Almisser. Tiggerie affkafer den ved borgerlig Magt o. a. m.

* * *

Et Manuscript er tilsendt os under Titel af: En Fiskeres Betænkning over den Artikel om det Patriotiske Gespräche zweyer reisenden Dänen &c. indført i No. 37 og 38 af den Kritiske Journal for Aar 1769. Denne Fiskersnak, som er fuld af de

gemeeneste Udtryk og den pøbelagtigste Vittighed, har intet enten i Tanke eller Composition, hvorved den kunde fortiene at lægges for et oplyst og sædet Publikums Øyne. Den antagne Rolle er ligesaa usel optænkt, som ilde udført. " En fattig Fisker, som i nogle og fyretyve Aar har søgt sin Underholdning ved dette Arbeide, faaer af en Hændelse ved een af sine Drenge fat paa No. 37 og 38 af den Kritiske Journal, hvor de patriotische Gespräche recenseres; og da han af denne Recension, saavelsom af No. 95 i Erfurter gelehrte Zeitung (Den ærlige Fisker!) dømmer, at bemeldte Gespräche ikke maatte være vel optagne iblandt de Lærde, giør han sig den største Umage for at faae Bogen og flere Recensioner, hvilket ogsaa lykkes ham, saa at han inden kort Tid var Eyer af 4 andre tydske Recensioner. Efter nøye at have giennemlæst Bogen og disse Fires Betænkninger, fandt vor Fisker, at No. 37 og 38 af vores Kritike, rettere partiske Journalist, havde ene søgt at forringe den Roes, som de tydske Lærde havde tillagt Autor af Gespräche" —— Der var dog vor Fisker endnu den Erfurtiske Recensent i Veyen, som havde beskyldet ham for Partiskhed eller Uforstandighed. Men til hans store Trøst faaer han en fremmed reisende Tydsker at sætte over Stranden, og da han formoder, at han er en Lærd, giver han sig i Tale med ham om de Erfurter gelehrte Zeitungen; men neppe faaer den Fremmede det Ord Erfurter Zeitungen, at høre, forend han raaber ud: Ay diese sind nicht viel werth. Efter denne Triumph over sin eneste fremmede Fiende, taber vor Fisker af Glæde saa aldeles sin Karakter, at han giver sig til at construere Tydsk for os, slaaer om sig med latinske Brokker, og kort, glemmer sig selv gandske. Det eneste, hvorved han endnu kunde synes at holde sin antagne Karakter ved lige, ere de pøbelagtige og nedrige Talemaader, som følge ham allevegne, men til hvilke vi holde en Fisker, end og af det nedrigste Slags, næsten for god, og troe snarere, at de kunde sikkte sig i en Ladefogeds Mund, som er vant til at skiærpe sin Vittighed paa en Hoben usle Slaver, taaligere og dummere end Fiskene. Her haver vore Læsere en liden Prøve af denne Ladefoged-Vittighed, som tillige kan tiene til Beviis paa, at vor Forfatter er en værdig Ven af den patriotiske Trældommens Forsvarer. —— " Forfatteren af denne Visk er ved sin dumdristige Partiskhed og urimelige Grovhed saldet mig i Tøylen. —— Det har ene været Forfatterens Sag at gielstre og bieffe. —— Dette kan den forbittrede og ilsindede selvkloge Recensent ey faae i sin kolde Gierne. —— Han siger selv at have skrevet med et koldt Blod: mens det er nok en Trykke-Feil, og skulde staae Ratte-Blod —— Hvilken en tapper Jæger er ikke denne? —— En ypperlig Seigneur! —— Det er altsammen dumt, hvad han ey med sine Muldhvalp-Øyne og forstrøene Forstand kan overse o. a. m. "

Alt, hvad vi føle ved saadan en Jrettesættelse, er den Forlegenhed Forf. har været i med vor Recension, som har nødt ham til at tage sin Tilflugt til det, som det pøbelagtigste Menneske søger hen til, naar det ikke veed at hævne sig paa anden Maade. For Resten bør det glæde os, at han ikke har vovet sig til at bestride et eneste af de Argumenter, vi have modsat ham. Et Sted ønskede han vel at velte den Mistanke fra sig, som om han vilde have et Parlement i Danmark, hvilket vi af S. 9 i hans patriotische Gespräche havde sluttet. Men man behøver ikkun at læse det Sted i Sammenhæng, som vi der sigtede til, for at skionne om vi have giort ham Uret. Wie schön ist es, heder det S. 9, strax efter at han har talet om souveraine Monarker, " wie schön " ist es, wenn man einen König von Engelland " dem Parlement von seinen vornehmsten Ver- " richtungen Rechenschaft geben, und diesem die " Nation vorstellenden Körper die Versicherung er- " theilen siehet, daß er sich keinen andern Zweck vor- " setze, als den Ruhm des Staats und das Glück " seines Volks o. s. v. ". Vi holde os fra at drage forhadte Slutninger af dette Sted: thi det er vist ikke vor Sag at giøre Forfatterens Person forhadt; men hans Principier i Landhusholdningen ønskede vi maatte møde al den Had og Afskye som de fortiene. —— Et andet Sted i denne Fisker-Betænkning bliver Forf. ved at pukke paa sine Erfaringer fra Italien, som han i de patriotische Gespräche havde beraabt sig paa; hvoraf det skal være klart, at dette herlige Lands Ødelæggelse ingen anden Grund har end Bondens Frihed. Vi ville anføre dette Sted i sin Sammenhæng. " I sin Recension P. " 363, 12 Lin. siger han viiseligen. Hvad Italien " angaaer, saa veed man jo vel, hvor mange " Aarsager der løbe sammen for at giøre Folket " armt, og Agerdyrkningen forsømmet, uden " at man har nødig at give Slaveriets Op- " hævelse Skyld derfor. Mens den partiske " Recens. nævner os ikke de mange Aarsager, hvor " mange ere de? og hvilke? Hvem veed dem flere " end han? og hvem har smurt ham det paa " hans kloge Erme? thi af egen Erfarenhed taler " denne Prophet vist nok ikke. Et Land som Ita- " lien,

" lien, der af Naturen bringer de allerkostbareste
" Ting frem, besidder den sedeste og bedste Jord,
" nogen vil see for Øyne, endda i dette Land løber
" der saa mange Ting sammen, for at giøre Folket
" fattigt og Agerdyrkningen forsømt. Man maatte
" snart troe, Recens. havde specielle Efterretninger;
" af hvem han har dem eller ey, saa ere de falske og
" selvdigtede, thi Krig har der i langsommelig Tid
" ey været, og i et Land som Italien, der besidder
" saa god en Jord, kan vel ingen Aarsag optænkes,
" end som denne, at Bønderne ere frie og kan
" dyrke Jorden, vil de, og lade den være, om
" de vil ".

Der have vi Forfatterens store Grundsætning i Landhusholdningen igien, og vi behøve nu ikke at spørge hvem vor Fisker er. —— At vi i Recensionen ikke have anført de Aarsager, som i Italien løbe sammen for at giøre Folket fattigt og Agerdyrkningen forsømt, er ikke skeet af Partiskhed, eller fordi vi ikke kiendte dem, men fordi vi skreve for et oplyst Publikum, hvilket vi ikke burde behøvde med almindelig bekiendte Ting. Man behøver ikkun at kaste den første den bedste Italienske Reisebeskrivelse, gammel eller nye, efter, for at see, at Despotismus og Overtroe ere de Hovedkilder, hvoraf dette herlige Lands Ødeleggelse kommer, og at de Stater i Italien, hvor disse Peste have taget meest Overhaand, ere i Sammenligning med de andre de elendigste og fattigste. Vi have Addissons Remarks on several parts of Italy ved Haanden, og ville deraf til vor Fiskers Belæreise (thi vore Læsere behøve det ikke) oversætte noget. S. 136 taler han saaledes om Egnen imellem Rom og Neapel: " Paa Veyen fra Rom til Neapel fandt jeg intet saa mærkværdigt, som Egnens Deilighed og Indbyggernes overlige Fattigdom. Det er virkelig noget forunderligt at see Italiens nærværende Ødeleggelse, naar man betragter, hvilken utrolig Mængde Mennesker det vrimlede af under de Romerske Keiseres Regiering. Og uagtet den kristelige Residenzes Forsyttelse, de barbariske Nationers Streifferier, de borgerlige Krige og tyranniske Regieringsformer, som have plaget dette Landskab, kan man neppe indbilde sig, hvorledes saa frugtbar en Grund skulde blive saa elendig bar for Folk i Sammenligning med hvad den var i gamle Dage. Man kan efter en meget moderat Beregning sætte flere Indbyggere i det gamle Campania Romana, end der nu ere i heele Italien. Og dersom man kunde beregne de uhyre Skarme, som have nedsat dem i enhver Deel af dette behagelige Landskab, saa tvivler jeg ikke paa, at de jo vilde belobe sig til flere, end der for nærværende Tid kunde findes i sex Deele af Europa af samme Strækning. Denne Ødeleggelse lader ingensteds til at være større end i Pavens Stat, og dog allegevel ere der adskillige Aarsager, hvorfor man burde vente at see denne Stat bedst indrettet og meest blomstrende frem for nogen anden i Europa ". Efterat Forfatteren har anført disse Aarsager, bliver han ved S. 138: " Men uagtet alle disse lovende Omstændigheder, og den lange Fred, som saa mange Aar har hersket i Italien, er der intet elendigere Folk i Europa end Pavens Undersaatter. Hans Stat er tynd paa Indbyggere, og en stor Deel af Jorden udyrket. Hans Undersaatter ere yderlig fattige og dovne, og have hverken tilstrækkelige Manufacturer eller Handel at sysselsætte sig med. Disse onde Virkninger kunne for en stor Deel have deres Grund i den vilkaarlige Regieringsform (the arbritrarineſt of the goverment), men jeg tænker, de ere fornemmelig at tilskrive den tomerskkatolske Religions sande Genie, som her viser sig i sin Fuldkommenhed. Det er ikke forunderligt, at finde et Land halv bart for Indbyggere, hvor saa stor en Deel af dem af hegge Kiøn holdes under saadanne Kydskheds Løfter, og hvor til samme Tid Inqvisitionen forbyder alle Rekruter af nogen anden Religion. Heller ikke er det vanskeligt at giøre Reede for den store Fattigdom og Mangel, som forefindes i et Land, der indbyder til sig saadanne Sværme af Omløbere under Navn af Pilegrime, og indslutter i Klostere saadan en utroelig Mængde af unge og vellystige Betlere, som, i stedet for ved deres Arbeide og Windskibelighed at forøge det almindelige Fond, ligger som en død Vægt paa deres Medborgere, og fortære de Kiærligheds-Gaver, som burde understytte den Syge, Gamle og Afmægtige. De mange Hospitaler, som allevegne ere oprettede, tiene snarere til at opmuntre Dovenskab hos Folket, end til at sætte dem i Arbeide; ikke at tale om de store Rigdomme, som ligge unyttige i Kirker og Klostere, tilligemed den Mængde af Feste, som aldrig tør overtrædes ved Handel eller Haandtering. Man kan sige med Sandhed, at de ere her saa aldeles sysselsatte med Menneskers Siele, at de forsømme deres Legemers Bedste; og naar til disse naturlige Ulykker i Regieringsformen og Religionen, der opstaaer iblandt dem en gierrig Pave, som er for at giøre en Familie, saa er det ikke at undre over, om Folket synker ned under saadan en Kiede af Ulykker. —— Det er tvivlig, at Campania di Roma, saavelsom andre Deele af Pavens Lande, vilde blive langt bedre dyrket end det er, var der ikke lagt en saa uhyre Afgift paa Kornet, hvilket giør, at de ploye alene saadanne Jordsmyne, som ere meest givtige, o. s. v. ".—

Om

Om Kongeriget Neapel taler han S. 156: "Jeg "taler intet om Geistligheden, som de første Reisebeskrivere tilstrækkelig tilrettesætte for den almindelige Fattigdom, som man møder i dette herlige og frugtbare Kongerige. En stor Deel af Folket ere Vasaller af de Adelige, som ere de haardeste Tyranner i Verden imod deres Undergivne. Vel er det saa, at Vasallerne have Tilladelse og opmuntres til at forebringe deres Klager og tage deres Tilflugt til Vice Kongen, som, for at underholde Uenigheder og vinde Almuens Hierter, gior sig ingen Betænkning over, ved Leilighed at tugte deres Herre med Fængsel og anden alvorlig Straf. Men desuagtet ere dog Kronens Undersaatter langt vigere og lykkeligere, end Adelens Vasaller; og man har seet, at, naar Kongen har villet sælge en Stad til nogen af sin Adel, have Indbyggerne skudt Pengene sammen, og tilbudt Kongen dem, for at blive frie for saa utaalelig en Trældom". Er det samme ikke skeet andre Steder, end i Italien? og bør man ikke deraf drage de selvsamme Slutninger? —. Naar Forfatteren kommer til den frie Republik Lucca, forandrer Scenen sig. "Det er meget behageligt, siger han S. 309, at see, hvorledes de faa Lande i denne liden Republik ere dyrkede til den største Fordeel, saa at man ikke kan finde den ringeste Plet Jord, som jo er giort skikket til at indbringe sin Eyer det yderste. Hos alle Indbyggerne seer man et opremt og fornøyet Væsen, som ikke ofte findes hos deres Nabover (Indbyggerne i det Florentinske:) o. s. v."

Var det ellers den upatriotiske Forfatter af de patriotiske Gespræche om at gisre, at faae at vide, hvad Nærsager der kunde løbe sammen i et Land, som Italien, der af Naturen bringer de allerkostbareste Ting frem, besidder den feedeste og bedste Jord, nogen vil see for Oyne, til at gisre Folket fattigt og Agerdyrkningen forsømt; saa vilde vi henvise ham til et lidet fortræffeligt Skrift, som nylig er udkommet, og som vi holde saa vigtigt for Landvæsenet, at det fortiente at oversættes paa Dansk. Vi meene: Voyages d'un Philosophe, ou Observations sur les moeus & les arts des peuples de l'Afrique, de l'Asie & de l'Amerique. A Geneve 1768. Man finder der i Kongeriget Siam, et vidtskyftigt Land, som Naturen har velsignet med alle de Herligheder, som burde gisre dets Indbyggere lykkalige: Floder, som til bestemte Tider udbrede sig over Jorden for at dynge den, og drage sig tilbage i deres Skiød, uden at efterlade sig andet end en frugtbargisrende Sæd: Marke fyldte med en Mængde af de lækkerste Frugter, som næsten ingen Dyrkelse udkræve: Guld- Kobber- og Tin-Miner, lagte næsten i Jordens Overflade, o. a. m. Og midt i dette jordiske Paradis, blandt saa store Rigdomme, ere Siamerne ikke desmindre det elændigste Folk paa Jorden, af ingen anden Aarsag, end fordi de have tabt deres Frihed, og efter dette Tab intet have tilovers, som kan interessere dem. — Man finder samme Erfaring hos Malaierne paa de vestlige Kyster af Afrika, lige indtil det gode Haabs Forbierg. Her møder man igien iblandt de frie Hollænder og Franskmænd den største Overflodighed paa Levnetsmidler, en anseelig Mængde af de herligste Frugter, samlede fra alle Verdens Deele, i et Land, som for Hollændernes Ankomst var fordømt til den samme Ufrugtbarhed, som de omkringliggende. Kort: man finder ved en Mængde Erfaringer den Sandhed bestyrket: "at Jorden ikke "er karrig uden for Tyranner og Slaver, men at den "derimod udøser sine Skatte over al Forventning, saa- "snart den er frie, arbeides af frie Hænder, og dyrkes "ved fornuftige Mennesker, som beskyttes ved vise og "uforanderlige Love." — Friehed og Eyendom, (det er Resultatet af de Erfaringer som denne Forfatter har giort) ere Overflodigheds Grundpillere. "Jeg har ikke seet den skiste blomstre, uden i de Lande, "hvor disse tvende Menneskets Rettigheder vare vel "haandthævede. "Jorden, som med et Slags Ydsel- "hed mangfoldiggisr sine Gaver under frie Dyrkere, "synes at forstørres ved Slavers Sved. Saaledes har "Naturens Ophavsmand villet, som har skabt Men- "nesket frit, og overladt Jorden til det, paa de Vil- "kaar, at enhver skulde dyrke sin Eyendom i sit Ansig- "tets Sved, men med Frihed".

Til sidst bør vi forskrive Forfatteren af denne Betænkning, at Recensenten af hans patriotische Gespräche hverken har skrevet for at erhverve Gunst, hvilken han efter sin Tænkemaade heller vil undvære end erhverve ved uanstændige Midler, heller ikke efter Ordre, hvilken han skulde være fri nok til ikke at agte, i fald han blev befalet at skrive noget imod sin egen Overbevisning. Men han fandt de patriotische Gespräche at indeholde Grundsætninger, som han ansaae for høyst fordærvelige for hans Fædreneland. Derfor foretog han sig at igiendrive dem med Grundighed og Eftertryk, og han bør troe, at han ikke har været uhældig deri, siden Forfatteren intet har vidst at modsætte ham til Besvarelse, uden Grovheder og Skieldsord.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 6. ——— 1770.

Beskrivelse over det smukke og fornøyelige Stamhuus og Herresæde Lundsgaard ved Kierteminde i Fyen, med underliggende Eyendomme og Herligheder, og Efterretning om alle Gaardens og Godsets Eyere indtil denne Tid, efter Muelighed samlet og udført ved Ludvig Boesen, Sognepræst for Rynkebye og Revninge Menigheder. Kiøbenh. 1769. trykt og bekostet af Kongel. Univ. Bogtr. A. H. Godiches Efterleverske, og findes sammesteds tilkiøbs. Stor 95 S. 8.

Hr. Boesen har ved denne med Flid forfattede Beskrivelse fortient sig Tak ikke alene af Lundsgaards Eyere, men ogsaa af enhver, som ønsker at berige sin topographiske og historiske Kundskab om Fædrenelandet. Den har givet ham Anledning til en og anden lykkelig Formodning angaaende Fædrenelandets Oldsager, men i sær til adskillige Oplysninger og Rettelser i vore gamle adelige Familiers Historie, hvilke, omendskiønt de nu, da de fleste af disse Familier er uddøde, ikke kunne synes at være af største Vigtighed, dog ikke ere gandske ubrugbare eller ubehagelige. Og det, som vi anser for det betydeligste i en Herregaards Beskrivelse, at den oplyser os om Jordens og Egnens physiske Beskaffenhed, og om Godsets oeconomiske Forfatning, er heller ikke gandske forbigaaet, endskiønt Forfatteren i denne Deel er blevet os meer skyldig, end i den antiquariske og genealogiske.

Det første Kapitel om Lundsgaards Navn, Ælde, Beliggenhed, Anseelse og Vigtighed, er det interessanteste. Man faaer her en kort Underretning om Jordartens Beskaffenhed, om Dyr, Fugle og Fiske, som falde ved Lundsgaard, og om Planterne lover Forf. ved en anden Leylighed at give nogen Underretning, hvortil de Observationes Botanicæ de plantis circa Castemundam nascentibus, som den lærde Rektor i Kierteminde, Matthias Henric Scacktius, skal have efterladt sig i Manuscript, vilde være ham ikke lidet behielpelige, dersom han kunde være saa lykkelig at overkomme dem, hvorom han selv kun giør sig lidet Haab (S. 22.)

Lundsgaard ligger ingen halv Fierdings Vey fra Kierteminde Kiøbstæd, og ved Kiertemindefiord, som her er omtrent en halv Miil bred. Sit Navn har den uforandret beholdt fra de ælderdste Tider, og man veed, at den har været til henimod 400 Aar, og ventelig førend Kiøbstæden. —— Jordarten her i Egnen bestaaer meest af fort Muld med en stærk Blanding af Leer. Omtrent en halv Alen under denne Jordens øverste Skorpe har man enten den gulagtige feede Leer, eller Sand, paa de fleste Steder. Leeret er godt, og kunde maaskee være tienligt for Pottemagere eller vore Steentøys-Fabriker. Ogsaa her finder man det Slags Mergel eller Jordmarv, som kaldes Smidieleer, men det bruges ikke til Agerens Giødning, og tages alene af Bønderne til at hvitte deres Huse med. I dets Sted føres aarligen mange Læs Tang til Gaarden, og blandes med anden Giødning til dens Formeerelse, ligesom den og anvendes til samme Brug af mange Hebvere, og agtes fordeelagtig, naar den ikkun først er vel raadnet, inden den kommer paa Agæren. Nogle Steder falder Jorden, naar den tillige er meget fid, vanskelig at behandle, ved stærk indfaldende Regn i For- og Efter-Aar, men denne Besværlighed er dog allerede meget ophævet ved Grøfter og Render til Vandets Afledning, saa at der nu kan avles godt

Korn og Hoe, hvor Jorden tilforn laae ubrugelig og ey til synderlig Nytte.

Byg er her den største og lykkeligste Udsæd, men man finder sig bedre holdet med det 6 radede, end med det 2 radede, skiønt dette sidste i god Jord giver den største Fordeel, og Kornet i sig selv er større og bedre. Foruden en god Deel Rug, Havre og Erter, saaes og aarligen lidt Hør og Hamp, som lykkes vel, og af Humle aales ikke meer end til eget Brug. Rugen er blevet bedre og friere fra Klinte og Heyre, siden man har begyndt at saae den tiligere i Efteraaret. —— Et Hollænderie holdes her, som er i ypperlig Stand, og giver overflødigt og godt Smør, men af Oste gior man nu ingen stor Fordeel. —— Et lidet Stutterie har og hidindtil frembragt nogle skiønne Heste, men nærst Køer, lægges meest Flid paa gode Faar og Svin. For faa Aar siden har man forsynet sig med et lidet Tiltræk af Engelske Faar fra en anden Herregaard, hvilket lykkes meget vel.

Skoven bestaaer meest af Bøg og Eeg, dog, ogsaa en god Deel Æske- og Elme-Træer. Til Indhegninger bruges Slaaen, Hvidtorn, Brambær- og Hyben-Torn, helst Slaaen-Torn, som den bedste og bestandigste; thi Hvidtorn, som ellers voxer i Overflødighed, udholder neppe med Hessel. —— Et Teglbrænderie har været her i forrige Tider, men er nedlagt igien af Mangel paa Tørvegrund. — Stort Vildt, som Hiorte, Raa- og Daa-Dyr, findes ikke. — Pindsvinet er velsmagende for Almuen, som enten steger det, eller lader kaage Suppe derpaa. Vildsvin, Ulve og Brokke veed man her intet af, og Rævene ere ikke heller mange. Illeren eller Ilderen forgive nogle at have seet. Lækatten eller Væseren, som siges at være brun om Sommeren, og hvid om Vinteren, har Forf. seet i Junii Maaned af samme Farve, som den har om Vinteren. Den er nyttigere end Katten i Kornladerne, og Skindet vide Bønderne at bruge til Lægedom for Hoste og Kiør. —— Af de Fugle, man gierne ønsker sig, findes Agerhøns, Vegasiner, Brokfugle, Lerker, Kramsfugle, Snepper, Viber og mange flere. Naar Vinteren bliver haard, indfinder Lerken, Bogfinken, og andre smaa Fugle sig iblandt Spurrene. Undertiden fornemmer man ogsaa Vagtelen. Naar Kierteminde-Fiord om Vinteren tilfryser, indfinde sig Svaner, Vildgiæs og Ænder; i sær af de sidste skydes ofte i stor Mængde, og sælges for 6 til 8 Skilling Parret, men de ere gierne stærk trannede og ubehagelige at spise. — Ferske Søer ere ikke ved Lundsgaard; derimod frembringer Fiorden en stor Velsignelse af alle de Slags Fisk, som sædvanlig fanges i saadant Vand, som Aal, Torsk, Sild, Hvilling, Hornfisk, Makrel, Flynder, hvoraf et Slags ere særdeles gode og store, og kaldes Kierteminde-Raadmænd, Pigvar, Tobis, Tunger, Steenbider, Ræger, Muslinger eller Skiælfisk o. s. v., men ingen Hummer, og sielden Ørred, som, naar den saaes, er særdeles stiøn. Og da nu Lundsgaard ligger Kierteminde saa nær, kan man fast hver Dag have paa Gaarden enten een eller flere Slags Fisk, thi fra Gaarden selv betiener man sig ikke af dette Fiskerie. — Bøndergodset til Lundsgaard beløber sig nu til 287 Tønder 4 Skp. 3 F. 2 Alb. Hartkorn i Ager og Eng, hvilket altsammen, dog med Forskiel, er i god Stand, og enhver kan svare Kongen og Herskab Deres. —

Af antiquariske Formodninger ville vi alene anføre denne, at Byen Kierteminde formodentlig har sit Navn af Kierstefiord, som Kierteminde-fiord i gamle Dage blev kaldet, og Fiorden igien sit Navn af Landsbyen Kiertinge, som i Forfatterens Tanker er ældre end Kiøbstæden.

I det andet Kapitel beskriver Hr. B. den under Lundsgaard henhørende Sædegaard Jerzhauge kaldet, hvis Eyere nævnes indtil 1648, da den blev lagt under Lundsgaard, hvortil den siden har været henhørende. Hovedgaards-Taxten til denne Gaard er 24 Tdr. 2 Skp. 2 F. — Til Lundsgaard ligge tvende Kirker, Kevninge og Rigstrup, hvis Ornamenter og Inskrifter anføres, som have intet interesserende. — Jordens Beskaffenhed er den samme, som ved Lundsgaard. Erter har man siden Øvægsygen lagt sig meer efter end før, og derved nogenlunde ombødet, hvad man tabte ved Hornqvægets Afgang; men mange mene, at Jorden udmavres, og vil herefter give slettere Korn, allerhelst naar man indtager flere Ertelykker hvert Aar, end Giødningen kan strække sig, og vedligeholde.

Det tredie Kap. indeholder en Fortegnelse paa Lundsgaards Eyere fra de ældste Tider af, med nogle dem angaaende Personalier. Den første Eyer, man har nogen Lundskab om, er en Hr. Hoffvenskild eller Hogenskild, som levede i Kong Erik af Pommerens Tid. Siden kom Godset efterhaanden til adskillige Familier, hvoriblandt de Mhellener og Rodsteener have eyet det længst. Dets nu værende Eyer er Hr. Kammerherre Jens Juul, en Sønneson af den store Admiral Niels Juul, som har tilkiøbt

kiøbt sig det for 28,000 Rdlr., og oprettet det i Aaret 1768 til et Stamhuus. Han har ogsaa ladet Hovedbygningen nye opføre, og Hr. B. meddeler Prospecten i Kobber af denne nye Bygning.

Som et Anhang følger Afskrift af en Dom, fældet af Kong Frederik 2. og Rigens Raad i en Sag imellem forrige Eyere af Jershauge og Lundsgaard, angaaende nogle stridiggiorte Eyendomme, og udstædet af Christian 4, den 10 Junii 1618.

Hr. Boesen har samlet adskillige Efterretninger om flere andre Herregaarde og deres Eyere, hvilke han lover at udgive, ifald denne første Beskrivelse skulde finde hans Landsmænds Bifald; og vi opmuntre ham meget til at opfylde sit Løfte. Saadanne enkelte Beskrivelser kunne blive de tilforladeligste Hielpemidler til en almindelig Topographie over en heel Province, og de sikkerste Weisvere for dem, som ønske at oplyses om en og anden Provinces økonomiske Forfatning.

Super Homeri Ἰλιαδ. η' v. 215, 216. Prolusio qva Actum oratorium in Schola Helsingorana ad diem Octobr. habendum indicit M. Jacobus Baden, Rect. Design. & Conr. E Typographeo Helsingorano MDCCLXIX. Stor 1½ Ark. 4.

Den store og billige Høygtelse, man hos alle oplyste Folk har havt for de grædske og latinske Skribenter, har forvoldet, at man ofte har villet finde Skiønheder og Fortræffeligheder hos dem, som de maaskee aldrig have tænkt paa at yttre. Et Exempel derpaa er det anførte Sted hos Homerus, hvor der siges om Trojanerne, da de saae Ajax gaae i Tvekamp med Hector, at der paakom dem en Skiælven over alle deres Ledemod, og om Hector selv, at Hiertet slog ham i Livet. Allerede de gamle Konstdommere, Dionysius af Halicarnaß og Plutark, have ved dette Sted beundret Digterens Konst, som i forskiellige Udtryk har vidst at caracterisere den forskiellige Virkning, som Synet af Ajax giorde hos Trojanerne i Almindelighed, og hos Helten selv, der skulde fægte: hine skiælvede over deres Legemer, men paa denne klappede ikkun Hiertet. Cicero anfører det samme Sted af Homerus Tusc. Quæst. IV. 22, men saaledes, at han lader til ikke at have bemærket nogen Forskiellighed i Udtrykket, eftersom han lader Hector skiælve af gandske Hierte (Hectorem, quem admodum est apud Homerum, toto pectore trementem). Han maae derfor høre ilde af Clark, som beskylder ham for en ubegribelig Uagtsomhed og Skiødesløshed; og Ærnesti, som i sin Udgave af Homer beholder denne Clarks Anmærkning, tier stille til den, hvorved han ogsaa synes at billige den.

Det er imod denne Clarks Beskyldning, Hr. B. her tager Cicero i Forsvar, og viser først, at det er lidet troeligt, at Digteren ved de forskiellige Talemaader har villet tilkiendegive en forskiellig Grad af Frygt og Skræk hos Trojanerne og hos Hector. Maaskee han i det høyeste har villet udtrykke den forskiellige Maade, hvorpaa en for Resten lige stærk Frygt yttrer sig hos en Helt, og hos et gemeent Menneske. Den Grund, hvorpaa Forf. støtter sig, er det, at der siges om Hector: han havde gierne undveget Striden, og gaaet tilbage til Sine, dersom han ikke selv havde udæsket Ajax; hvoraf det lader, at hans Hierteklappen endda ikke maae have været saa liden, og at det var meer Skam, end Ufornødhed, som holdt ham tilbage. Vil man troe, at den Legemets Skiælven, som Homer tillægger Trojanerne, maae dog udtrykke en større Grad af Skræk, end der kan passe sig paa en Helt; saa anfører Hr. B. Steder af Homer selv, hvor denne Skiælven tillægges Helte saavelsom andre Mennesker, og erindrer derhos, at de Gamle ingen Betænkning giøre sig over at lade deres Helte skiælve, fæbe, og overalt i alle Ting at vise, at de ere Mennesker. —— Men, om man endnu vilde tvivle, om ikke Stedet alligevel kunde have den Skiønhed, som Clark, efter de gamle Konstdommeres Veiviisning, finder deri, saa viser Forf. for det andet, at man dog ikke bør giøre Cicero nogen Bebreidelse, fordi han har anført Stedet, som om han ikke lagde Mærke til denne Skiønhed. Thi Cicero havde i de Tusculaniske Undersøgelser ingen rhetoriske, men philosophiske Materier at afhandle; og der, hvor han anfører det omtvistede Sted, var hans Hensigt, at vise med den Homeriske Ajaxes Exempel, at en Krigshelt ikke nødvendig maatte være vred, som de Peripatetiker antoge. Han behøvede altfaa hertil ikke at bestemme, hvor stor den Skræk var, som Ajax satte Hector i, og, om den var større, end de andre Trojaners; det var nok, at han virkelig satte ham i Skræk. Vil man sige, at Cicero dog burde have været usvagtigere i at anføre Homers Ord, saa erindrer Forf. at de gamle grædske og latinske Skribenter, naar de citere hinanden, allerhelst naar de citere Homer, som de næsten vidste uden

uden ad, pleye at see meer paa Meeningen, end paa Ordene, og gemeenlig at anføre efter Hukommelsen; hvilket bevises med et Exempel af Plato, der med samme Frihed, som Cicero her, har citeret et andet Sted af Homer.

Dansk Historisk Almanak for 1770, udgiven af det Kongelige Videnskabernes Societet. Kiøbenhavn, findes tilkiøbs hos Direkteuren over H. K. M. og Univ. Bogtrykkerie, N. C. Höpffner.

Man finder her et Landkort over Möen, tegnet af Hr. F. Schlegel, og stukket af J. Haas, en Afhandling om Sole-Pletterne af Hr. Etatsraad Horrebow, hvori meddeles de paa Observatorium i Kiøbenhavn anstillede Jagttagelser over Solens Pletter for Aar 1768, hvilke Forfatteren lover saaledes aarlig at fortsætte, og endelig 4 Tabeller, hvoraf den første viser, hvor mange Timer, Minutter, Secunder ꝛc. af Tid, der høre til enhver Grad, Minut og Secund af Æquator, den anden tvertimod, hvor mange Grader, Minutter og Secunder af Æquator, der høre til enhver Time, Minut og Secund af Tid; den tredie og fierde indeholde Observationer af Barometret, Thermometret og Vinden for Aar 1768.

Den fortræffelige og berømmelige Danske Erkebiskops Absolons Liv og Levnet, skreven i det Tydske Sprog ved Hans Høyærværdighed Hr. Pro-Kantzler E. Pontoppidan, og nu oversat af H***. Kiøbenhavn, trykt hos Paul Herman Höecke. 1769. Stor 1½ Ark. 8.

Denne Levnetsbeskrivelse er oversat af Dänische Bibliothek, hvori den, efter Oversætterens Beretning, er blevet skrevet af Hr. Pro-Kanzler Pontoppidan, mens han var Slotspræst. Oversætteren har anseet den for "en karakteristisk Afskildring" over Biskop Absolon", der endog "for den smukke Maade, hvorpaa den er udført, fortiente at bekiendtgiøres i Modersmaalet". Derfor holde vi den nu slet ikke, men vente noget ganske andet af dem, der i Følge den i Fior skede Indbydelse af Selskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse, tænke paa at udarbeide os denne store Mands Lovtale; for hvilke denne Compilation maaskee kan være til nogen Nytte.

Skyldnere, som ere uden Samvittighed, forestillede udi en Uge-Prædiken, holden den 25 October 1769 i St. Nicolai Kirke i Kiøbenhavn, og efter Begiering nu ved Trykken udgiven af Friderich Nandrup, S. S. Minist. Candidat. Kiøbenhavn 1770. Trykt hos T. L. Borup, boende i store Helliggeist-Strædet. Stor 2 Ark. 8.

Denne Prædiken var ikke uværdig at trykkes. Den indeholder mange i det borgerlige Liv brugbare Sandheder, som man alt for sielden faaer at høre fra Prædikestolen, og er holdet over en Text, (Pj. 37, 21.) som ikke er af de sædvanlige. Den første Deel om ugudelige Skyldnere har i sær behaget os. I den anden Deel har Forf. vel ikke holdet sig til Textens Meening, naar han forklarer de der forekommende Nerfærdige i en nytestamentlig Forstand om dem, som staae i Naade og Samfund med Gud, paa hvilke Psalmisten vel neppe tænkte.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 7. ——— 1770.

Tilfælleds Meninger om Tungemaalets Forvirring ved Babel. I Anledning af den Kritiske Journals No. 46 og 47 for Aaret 1769, egne Meninger. Kiobenhavn 1769 trykt hos A. F. Stein, boende i Skindstrædet, og findes samme Sted tilkiøbs. Stor 16 S. 8.

Forfatteren af dette Ark udgiver sig for en Landsbye-Skolemester, og hans Indsigt modsiger just ikke meget dette Foregivende. Til Prøve kan det Begreb tiene, som han giør sig om Mirakler, og som han vist nok ikke har hentet fra nogen philosophisk Skole. "Jo større" siger han S. 15, "og ubegribeligere et Mirakel er, jo anstændigere er "det for Gud, og jo dybere maae vi ydmyge os i "dets Betragtning, og des meer ophøye den Ubegri"belige". Vi tænke, et hvert Mirakel bør efter sin Natur være ubegribeligt, og vi kunne ingen Forestilling giøre os om et meer og mindre ubegribeligt Mirakel. Et Mirakel er en Forstyrring i Naturen, en Ophævelse af en og anden Naturens engang fastsatte Love. Saasnart det bliver begribeligt, d. e. saasnart man i Naturens bekiendte Kræfter kan see og finde en mueligt Grund til at forklare det, saa ophører det at være Mirakel, og har det nogen Tid været ansect derfor, saa har Menneskenes Uvidenhed om Naturen været Skyld deri, og det settes nu paa de falske og foregivne Miraklers Liste.

Hvad det Anstændige i et Mirakel angaaer, som Forfatteren bevarer, og som vist nok er en Sag, hvorom der endnu kunde siges meget Godt og Nyt af en, der forbandt tilstrækkelig philosophisk og kritisk Kundskab; saa bør dette Anstændige bedømmes efter en ganske anden Maalestav, end den, vor Skolemester har havt i Hovedet. Storheden og Ubegribeligheden af et Mirakel, saaledes som denne Forfatter har forestillet sig den, bør ikke komme i nogen Betragtning, naar man vil domme om dets Anstændighed. Ubegribeligt, have vi allerede sagt, bør ethvert Mirakel være; og Storheden kan betragtes i en dobbelt Henseende, enten i Henseende til den Vold, der giøres paa Naturen, den Uorden, der frembringes i Naturens Gang ved et Mirakel (og det er denne Betragtning, vor Forfatter har havt i Tanker); eller og i Henseende til det Øyemeed, som søges og erholdes ved Miraklet. I første Henseende er et Mirakel Gud desto anstændigere, jo mindre Uorden det frembringer i Naturen, jo færre Naturens Love derved ophæves. Thi da man i Naturtheologien beviser, at det er en langt større Prøve baade paa Almagt og Viisdom, at regiere Verden ved engang fra Verdens Begyndelse fastsatte Love, end ved idelige Mirakler; og da man seer Naturen saaledes indrettet, at de mueligst fleste og største Virkninger frembringes ved de mueligst mindste og færreste Aarsager; saa bør man ogsaa slutte, at naar Gud giør Mirakler, giør han dem ikke uden den allerstørste Nødvendighed, og søger da at erholde deres Hensigter ved den mueligst mindste Uorden i Naturen. Det er derfor, man er ikke forbundet at antage noget Mirakel i Skriften, uden hvor Virkninger umueligt lade sig forklare af blot naturlige Aarsager, og at man foretager sig intet en Christen uanstændigt, naar man ved riatigere Forklaringer umager sig at formindske Miraklernes Antal. — I den anden Henseende bør et Mirakel ansees for desto anstændigere for Gud, jo større, værdigere, vigtigere Hensigten er, som dermed søges, jo mindre frembringelig ved naturlige Aarsager. Det er i denne Betragtning, at de Mirakler, som have til

Henſigt at tilveiebringe Menneſkene aandelige og ævige Fordeele, bør holdes anſtændigere for Gud, end de, hvis Henſigt gaaer blot paa legemlige og forte Fordeele, og at ingen Mirakler kunne være Gud anſtændigere, end de, ſom have den ſande Religions Bedſte til Henſigt. —— Andre Betragtninger, ſom bør haves for Øyne, naar man vil bedømme det Anſtændige i et Mirakel, gaae os her ikke an.

Vi havde ſagt i Journalen: at vi ikke kunde begribe, hvorledes den guddommelige Henſigt, at faae Menneſkene adſpredte, kunde opnaaes ved Sprogenes Forvirring. Dertil ſvarer denne Forfatter i en ſand Skolemeſtertone S. 5: "Hvo har nogen "Tid været med i Guds Raad? og hvo kan ſige, "hvi giorde du det? og mon Gud var Gud, om han "af os kunde begribes?". Tiltager man ſig derfor at være paa Raad med Gud, at begribe Gud, fordi man ønſker at oplyſe ſig om Henſigten af hans guddommelige Giernинger, fordi man ønſter, at oplyſes om det Forhold, ſom bør være imellem et alviſt Væſens Midler og Øyemeed? Og er det formaſtiligt, at tvivle om en bibelſk Forklarings Rigtighed, ſom paabyrder Gud en Forſtyrrelſe i Naturens Orden, et Mirakel, uden noget Gud værdigt Øyemeed? Efter denne magelige Theologie behøver man intet at underſøge i Skriften, men kan blindt hen antage for Guds Ord alt, hvad Vankundighed og Overtroe udgiver derfor, om det end er nok ſaa ſtridigt imod Guds af Naturen bekiendte Egenſkaber; thi hvo kan begribe Gud? Hos mange Geiſlige vil vor Skolemeſter maaſkee for denne Tænkemaades ſkyld ſynes at kunne fortiene en Pibekrave; men fornuftige Theologer ere anderledes overbeviſte.

Vi havde videre ſagt i Journalen: at vi ønſkede at kunne forklare den moſaiſke Beretning om Sprogenes Forvirring ſaaledes, at vi ikke ſkulde have nødig at antage noget Mirakel. "Men" ſpørger Forfatteren S. 6," hvorfor maa her ikke være et "Mirakel? Er det Mirakel meere voldſomt, end da "Apoſtlerne talede med nye Tunger? Eller mon Jord-"ſkiælve, igientagne Lynild ere langt anſtændigere "for Gud, end at giøre et Mirakel?". Hvorfor her ikke maa være et Mirakel? eller rettere: hvorfor vi ønſke at kunne forklare den moſaiſke Beretning ſaaledes, at vi ikke ſkulde have nødig at antage noget Mirakel? — Jo! 1.) fordi dette Mirakel, i vore Tanker, ikke vilde være tilſtrækkeligt til at befordre Guds Øyemeed, Folkenes Adſpredelſe, og et alviſt Væſen intet Middel vælger, ſom er utilſtrækkeligt til dets Øyemeed; 2.) fordi Folkenes Adſpredelſe ſynes at kunne blive befordret ved et naturligt Middel, og et alviſt og almægtigt Væſen intet overnaturligt Middel eller Mirakel vælger, uden hvor de naturlige Midler ere utilſtrækkelige. — Om Sprogenes Forvirring er et meer voldſomt Mirakel, end da Apoſtlerne talede med nye Tunger? — Ja, det er det ganſke viſt: meer voldſomt, og efter det Begreb, vi nylig faſtſatte om Anſtændigheden i et Mirakel, mindre anſtændigt. Sprogenes Forvirring, betragtet ſom et Mirakel, er et mindre ſtort Mirakel, end det, der ſkede paa Pindſefeſten, 1.) i Henſeende til den Uorden, ſom ved begge blev frembragt i Naturen. Ved Pindſefeſten var det ikkun 12 Menneſker, paa hvilke Mirakket ſkede; den babyloniſke Sprogforvirring ſtrakte ſig til 12,000 Menneſker, i Fald vi antage Hr. Conferenzraad Suhms Hypotheſe, ſom har givet Anledning til denne Strid: Sprogforvirringen i Babel frembragte ſaa mange, og ſaa forſkiellige Sprog, at af 12,000 Menneſker ikke engang ſaa ſtor en Hob kunde forſtaae hinanden, ſom var i Stand til at opføre en Bygning, hvortil nogle faa Hundrede ſynes at kunne have været tilſtrækkelige: den Hellig Aands Udgydelſe paa Pindſefeſten virkede i alt 15 forſkiellige Sprog, i Fald man vil antage, at de Landes Nationalſprog, ſom nævnes, ere de, Apoſtlerne talede, og ikke meget meer den forſkiellige Dialekt af det jødiſke Sprog, ſom taltes i diſſe Lande, hvilket nogle maaſkee vilde holde for troligere. Men lad Apoſtlerne ogſaa have talt Perſiſk, Arabiſk, Latinſk o. ſ. v.; ſaa var det dog kun 15 Sprog i alt, de talede, og blandt diſſe 15 Sprog vare adſkillige meget lidet forſkiellige Dialekter, f. Ex. Jødiſk og Galilæiſk, eller Parthiſk, Mediſk og Elamitiſk o. a. fl.: det Mirakel, ſom ſkede paa Pindſefeſten, varede ikkun for en kort Tid; det, ſom ſkede ved Babel, varer endnu ved, og dets Følger bør endnu være ſynlige, endelig: det Mirakel, ſom ſkede paa Apoſtlerne, var, ſaa at ſige, ikkun et enkelt Mirakel, da derimod det, ſom ſkal være ſkeet paa de ved Babel forſamlede Menneſker, var et dobbelt; hine fik den Gave, at kunne tale nye Sprog, hvori de ikke vare opfødte, men de glemte derfor ikke deres Modersmaal; diſſe glemte først deres Modersmaal, hvilket ikke kunde ſkee uden et ſtærkſom ſtort Mirakel, ſiden lærte de, ved et nyt Mirakel, fremmede Sprog. — See ві 2.) til Øyemedet af begge Mirakler, ſaa kunde intet Øyemeed være værdigere en overordentlig Guds Virkning, end Evangeliums Herliggiørelſe

relse i den jødiske Residenz selv, strax efter Christi Opstandelse. Det hedder derfor ogsaa: der lagdes den samme Dag til henved 10000 Siele. Men Sprogforvirringen stod i intet Sammenhæng med Religionen; Øyemedet var, efter den almindeligste Meening, at faae Menneskene adspredte over Jordkloden; et Øyemed, som ventelig uden noget Mirakel var erholdet for Syndfloden, og som ogsaa efter Syndfloden skulde være blevet befordret ved gandske naturlige Midler. Der er altsaa ingen Tvivl paa, at jo det Mirakel som skeede paa Pindsefesten, var i alle Henseender større, end Sprogforvirringen ved Babel, d. e. tiendede langt meer end denne til at forherlige Guds Viisdom og Almagt. — Naar Forfatteren nu videre spørger os, "mon Jordskiælve og igien" tagne Lynild ere langt anstændigere for Gud, end "at giøre et Mirakel?"; saa forstaaer det sig, vi svare, Ja! naar Gud ved naturlige Jordskiælv eller Lynild kan opnaae den samme Hensigt, i samme Grad, som ved et Mirakel, saa vælger han et naturligt Middel frem for et overnaturligt, efter det Begreb, vi have om Miraklers Anstændighed.

Vor Skolemester lover vel at fremsætte fælleds Meeninger, men man seer dog, at han ogsaa kan have sine egne. I det mindste er det en temmelig egen Meening, skiønt ogsaa frembragt af andre, som han yttrer om Hensigten af den babyloniske Forvirring, der i hans Tanker ikke har været saa meget, at faae Menneskene desto hastigere adspredte; "thi enten "dette skeede hastigt eller langsomt, kunde jo have "været det samme for ham, for hvilken tusinde Aar "ere som een Dag. S. 7"; som at knække Menneskenes Trodsighed og Stolthed, som de egentlige Grunde til de Bygninger, de foretoge sig. Men til denne Meening giver den mosaiske Historie slet ingen Anledning. At Taarnets Spidse, skulde naae op til Himmelen, er en Talemaade, som let kunde forfore en Landsbye-Skolemester, men som dog i sig selv er ikke andet, end en Hyperbol, der forekommer paa andre Steder i Skriften, f. Ex. 5 Mos. B. 1, 28. 9, 1. At de vilde bygge sig et Navn (om ogsaa denne Oversættelse var den rette), kunde jo ikke være nogen Synd, og allermindst en Synd, som behøvede at straffes ved et Mirakel. Heele Alderdommen har søgt at giøre sig navnkundig ved prægtig Bygninger; men man mærker ikke, at Gud har giort Mirakler for at ødelægge dem; ellers maatte ingen af Egypternes stolte Pyramider og Obelisker meer være til. Desuden forklares jo Menneskenes Hensigt udtrykkelig, naar der siges v. 4: de vilde bygge, at de ikke skulde adspredes over al Jorden. De saae følgelig deres Adspredelse forud, og vilde, om mueligt, afværge den.

Imidlertid vilde vi gierne lade Forf. sine egne Meeninger, naar han igien vilde lade os vores, eller i det mindste modsætte os vigtigere Grunde, end her er skeet. Han synes i sær at sætte noget i det, at der siges v. 7: lader os fare ned, og blande der ("NB. der, paa det Sted, ved Bygningen") deres Tungemaal. Men efter den Stil, som bruges i den heele Fortælning, kunde Tungemaalene gierne siges at være blandede der, paa det Sted, hvor Anledningen var givet til deres Blanding, eller til de adskillige Tungemaals Opkomst ved Folkenes Adspredelse. — Vi havde formodet, at Gud ved igientagne Jordskiælv eller Lynild ødelagde, hvad Menneskene efterhaanden byggede, og opvakte saaledes den Eftertanke i deres allerede af Skræk indtagne Sind, at hvad de foretoge sig, maatte være Gud mishageligt, og at de, for at adlyde ham, maatte frivillig skille sig ad. Derimod erindrer Forf. S. 12: "hvorledes skulde disse arme forskrækkede Men"neser deraf kunne fatte den Eftertanke, at de fri"villig skulde skille sig ad? De kunde nok deraf falde "paa den Tanke, at Bygningen var Gud mishage"lig, men aldrig deres Sammenholdenhed". Vi tænke, jo, saasnart de vidste med sig selv, at de havde begyndt Bygningen for at befordre deres Sammenholdenhed, kunde de let falde paa, at, naar Gud gav tydelige Mærker, at Bygningen mishagede ham, maatte det være for den Hensigts skyld, hvori den blev opført. — "Og "bliver han ved," mon de, "som havde fattet det Forsæt, ey at adspredes fra "hinanden, skulde nu ville forlade hinanden i saadan "Fare? Det er neppe fatteligt. Man maatte saa"vere forestille sig, at de nu vilde holde mere sam"men, følges ad, og fremdeles staae hinanden bie. "Man seer jo ofte, at en fælleds Skræk og Fare "bekræfter Venskaber, ja giør Fiender til Venner". Det er vel saa i andre Tilfælde. Men naar Sindet først var indtaget af den Tanke, at deres Sammenholdenhed var Gud mishagelig, saa maatte Skrækken naturligviis adspredе, og ikke sammenholde dem. Men lad dem ogsaa have holdet sig nogen Tid sammen for at staae hinanden bie i den fælleds Fare. Nok, at de forlode Babel, et Sted, hvor der vare Bygningsmaterialier til en Stad i Overflod, som de ikke saa let vilde forefinde paa andre Steder.

Steder. Deres Sammenholdenhed kan nu ikke have været langvarig: deres Antal vorte stedse: deres Levemaade, da de fleste ventelig vare omflakkende Hyrder, udfordrede stor Plads for hver Familie: Noden lærte dem nu snart at adsprede sig; og, i Fald vi antage, at Nimrod med sin Familie er blevet tilbage ved Babel, og har befundet sig vel der, kan det ikke feile, at jo hans Exempel har lokket mange andre til en godvillig Adskillelse og en stadigere Levemaade. Det Exempel, Forf. lægger til om Lissabon, er slet valgt. "Skulde nogen kunde" siger han, "af igientagne "Jordskiælve flutte sig til, at det var Gud mishaa"geligt, at en Stad var til, og at et Folk boede til"hobe, da maatte Lissabon og andre Stæder for "længe siden have ladet af at være til". Han betænker ikke, hvilken Forskiel der bør antages imellem de Folks Tænkemaade og Indsigt, som vare forsamlede ved Babel, og Indbyggernes i Lissabon. Heele Alderdommen er fuld af Bevis paa en almindelig Skræk, som har været over alle Nationers Stammefædre, foraarsaget uden Tvivl ved visse store Omveltninger i Naturen; og nogle have villet af denne Skræk forklare de fleste religiøse Skikke hos alle Alderdommens Folk. Denne Skræk ere vi nu temmelig helbredede fra, efterat man har faaet Indsigt i de naturlige Aarsager til saadanne Omveltninger; og om ogsaa Almuen i Lissabon kunde troe, at de idelige Jordskiælve, deres Stad har været plaget med, vare besynderlige Bebiskkelser af Himmelen, maaskee for at hævne Jesuiterne, saa er dog Regieringen bedre oplyst. Videre betænker han ikke, hvilken Forskiel der maa være imellem Tænkemaaden hos et Folk, som er vant til et omflakkende Levnet, som det ved Babel, og hos et andet, som er vant til stadige Boliger, som hine i Lissabon. Saa vanskeligt det er, at overtale de sidste til at tage Hyrdestaven i Haanden, og see sig om andre Boeliger, saa vanskeligt er det vel ogsaa, at faae de første til at brække deres Telte af, og begive sig til Roe i Stadet. Og vi tænke, det har ikke kostet de ved Babel forsamlede Mennesker stor Overvindelse, at forlade Babel, og slaae deres Telte op et andet Sted. — Den anden Ligneise, Forf. anfører om to Familier, der svevede sammen i et Huus, som brændte af, fortiener ikke at besvares. —— Den Vanskelighed med at forklare de forskiellige Tungemaal i Verden efter vor Hypothes, have vi selv berørt, og overalt har det ikke været vor Agt, at fremsætte en Meening, som skulde være frie for Vanskeligheder, men da ingen af de Meeninger, som fremsættes i denne Materie, er uden Vanskeligheder, saa kommer det blot an paa, at vælge den, som har de ringeste, og derfor anser vi vores, indtil vi blive giendrevne ved vigtigere Grunde.

Trykfeyl i No. 4 og 5.

S. 23 sidste Lin. vigtige læs rigtige.
" 25 Lin. 11. " viser l. roser.
" 31 Lin. 2. " Tanke l. Tanker.
" 33 Lin. 39. kristelige l. keiserlige.
" 35 Lin. 2. første l. fleste.
Sammst. Lin. 42. Gverdon l. Yverdon.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 8 og 9. —— 1770.

Afhandling om de Norskes og endeel andre Nordiske Folkes Oprindelse, som Indledning til den Norske Historie, med et Anhang om Tids-Regningen i den gamle Nordiske Historie til Harald Haarfagers Tider. Forfattet ved Gerhard Schöning. Trykt i Sorøe 1769. Bekostet af Heinech Mumme og Faber paa Børsen i Kiobenhavn. Afhandlingen stor 318 S. Anhanget 96. S. 4. med 3 Tabeller.

Fremmede have med Grund bemærket, at vort Fædrenelands-Historie for nærværende Tid har een af sine lykkeligste Perioder. Vi have i en Tid af to Aar havt Leilighed at bekiendtgiøre vore Læsere adskillige til Fædrenelandets Historie henhørende Skrifter, som alle i deres Slag kunne kaldes vigtige og fortræffelige. Men af alt det, som i og for denne Tid har været foretaget i denne Henseende, er maaskee intet, hvoraf Fædrenelandets Historie kan vente sig en større og meer vedvarende Nytte, end de Værker, som de to fortræffelige Mænd, de Hrr. Conferentzraad Suhm og Professor Schöning ere blevne enige om at udarbeide, da den første har paataget sig at udføre den danske, og den anden den norske Historie fra de allerældste Tider af. Aldrig have vel to Skribenter været bedre udrustede med alle de Gaver, som udfordres til saadant et Foretagende. Lærdom, Skiønsomhed, Møye, alt i en stor Grad, foreener sig her, for at skaffe os noget Classisk, noget i dette Slags Originalt. Men hvad i sær fornøyer os, er den store Overeensstemmelse i Grundsætninger i den gamle Historie og Tidsregning, som vi treffe hos disse lærde Venner: en Overeensstemmelse, som ikke kan være tilfældig, men forudsætter en fælleds Raadførsel og Besporgsel, der giør dem selv lige saa megen Ære, som den vilde blive Widenskaberne i alle Deele til usigelig Fordeel, dersom den var meer almindelig iblandt de Lærde.

Hvad i sær den Afhandling angaaer, som vi her have for os, saa bør den anseés for et Hovedværk i vor gamle Historie, da den kuldkaster Favoritmeeninger, som hidindtil af de største Mænd have været antagne, og udbreder et Lys i Nordens Historie, der strækker sig ikke alene til Norske og Danske, men ogsaa til Svendske, Tydske og andre med os beslægtede Folk. Vi ville forelægge vore Læsere et kort Uddrag, hvoraf de nogenledes kunne dømme om Skriftets Vigtighed.

I det første Kapitel om de Nordiske Folks ældste Oprindelse og Vandring mod Norden, finder man allerede Bevis paa den Overeensstemmelse i Hypotheser og Grundsætninger imellem Hr. Prof. og Hr. Conf. R. Suhm, som vi nys talede om. Det Sted, hvor Arken hvilede, siuder Hr. Prof. ligeledes paa de gordvæiske Bierge i Churdistan, dog med nogen Forskiellighed i Henseende til disse Bierges Beliggenhed imod Babel; hvilket kan have sin Grund i Forskielligheden af de Landkorter, som begge Skribenter have havt for Øyne. —— Babel er ogsaa hos Hr. S. det nu værende Hella, og Middelpunkten af Folkenes Udbredelse. Til at beregne denne Udbredelse antager han samme Maaleslav, som Hr. Conf. R., nemlig den Vey og Tid, som de første Menneser efter Skriftens Vidnesbyrd tilbagelagde for at komme fra de gordvæiske Bierge til Babel; dog med den Forskiel (som formodentlig atter har sin Grund i Kortenes Forskiellighed, da Hr. Prof. har betient sig af det Kort, som staaer i algemeine Welt-Historie Tom. 1. P. 299, og Hr. Conf. R. af det ventelig nøyagtigere De L'isliske, trykt i Amsterdam

1733) at han regner Veyen fra Churdistan eller de gordyæiske Bierge alene for 5 Grader eller 75 tydske Mile, og ansætter hver Periode af Tid til 100 Aar; i dets Sted Hr. Conf. R. giør Veyen til 6 Grader eller 90 T. M., og hver Periode til fulde 101 Aar. Derved bliver Norden f. Ex. efter Hr. Schønings Beregning nogle faa hundrede Aar sildigere beboet, end efter Hr. Suhms. For Resten er Hr. Prof. eenig i at udlede de Nordiske Folks Stammefædre fra een af Japhets Sønner, dog uden at holde sig saa nøye, som Hr. Conf. R. til Gomer og hans Afkom; ja, han troer meget meer " at man bør ansee Tubal for Hovedstammefaderen til de Nordiske Folk: at hans Efterkommere har kundet naae hen til og komme ind i vor Norden, mens hans Brødres Efterkommere endnu boede i Asien: at en 700 Aar omtrent efter den almindelige Adspredelse opkommen stor Fermentation eller Bevægelse blandt de ved, samt mellem det Caspiske og det Sorte Hav boende Folk, har fornemmelig givet disse, nemlig de Cimmerier, de Scyther, de Massageter, Anledning at gaae længere Nord paa, sidstbemeldte ved at følge den vestre og nordre Side af det Caspiske, hine den sydlige, vestre og nordre Side af det sorte Hav: at ved disse store Udvandringer maae de mod Norden for dem boende Folk nødvendig være blevne meget indskrænkede, af de Massageter fra een, af de Cimmerier først, siden af de Scyther fra den anden Side: at dette har givet de mod Norden vandrende Anledning til at trække sig didhen i større Mængde end før, samt en Deel af de næstgrændsende Leilighed at følge dem didhen o. s. v. §. 24. ". Foruden denne store Scytiske og massagetiske Udvandring, den allerældste, man finder omtalt i Historien, berører Forf. §. 25, 26. endnu andre Folkevandringer, som stedse have trængt Folkene længer mod Norden.

Det andet Kap. om Nordens første Beboelse, Tilstand og deri skeedte Forandringer indtil Christi Tider omtrent, efter de ældste grædske og romerske Skribenters Beretninger, er et Udtog af de Afhandlinger, som Forf. har skrevet over disse Materier i det Kiøbenhavnske Videnskabers Selskabs Skrifter, hvor il han idelig henviser. Hensigten dermed er, at giøre det rimeligt: at Norden har faaet sine første Beboere fra Rusland af: at den nogle hundrede Aar for Christi Tider har havt Indbyggere, som have havt vise og ordentlige Indretninger, Jordbrug, Biavling, Fædrift, Handel og Omgang med Fremmede: at Nordens ældste Indbyggere følgelig ikke have kunnet være Finner, hvis Levemaade baade ældre og nyere ingen Lighed har med denne; heller ikke Tydske, som i disse, ja endog i seenere Tider længe derefter levede næsten gandske paa sin Tatarisk, uden nogen vis Forfatning, uden Agerdyrkning, uden Handel og Omgang med Fremmede, uden visse og faste Boepæle. Deraf følger videre, at deres Meening er ugrundet, som holde for, at Norden ingen Indbyggere har havt for Christi Tider, men at den til disse Tider har staaet under Vand: en Meening, som den Svendske Historieskriver Dalin har antaget. Meget meer finder man, at saavel de vestlige Kyster af heele Europa, som fornemmelig, de nordlige Lande, have længe for Christi Tider lidt overmaade meget af een, om ikke flere store Vandflode, og at Jylland, Brittannien, Irland beskrives langt større af de ældste Skribenter, end de nu befindes at være; hvoraf Hr. Prof. slutter, at bemeldte nordiske Lande have i de ældste Tider havt en langt større Strækning og Viide, end de nu have, og at Havet maae have opsluget store Stykker af dem; endskiønt vi maae tilstaae, at vi i henseende til denne Slutning ikke finde os overbeviste af hvad vi læse §. 9, 10 og 14.

Hvad de grædske og romerske Skribenter have berettet om vor gamle Norden, sammenlignes i det tredie Kap. med vore egne Skribenters Fortælninger om samme Sag. Forf. søger her at bevise: at den ældste Othin har boet ved Floden Tanais i en Bye kaldet Asgaard eller Asernes Stad: at denne Tanais er ingen anden, end den, som endnu bærer dette Navn, og ingenlunde Donau, som nogle ville, meget mindre Veixelen: at denne Othin har været en Fyrste blandt sit Folk, men at han ingenlunde er kommet lige ind i vor Norden, endskiønt han dog har giort de første Bevægelser fra de imellem Tanais og Volga liggende Lande, imod Norden. Nu blive da de Bedrifter, som vor gamle Edda tillægger den første Othin, og de Folk, den fortæller, at han har havt med at bestille, ikke at søge i vor Norden, men uden for den. Jetter eller Joter, Thusser, Jotuner, Alfe, Dverge, blive nu Herodots, imellem Tanais, Østersøen og den finske Bugt boende Geter eller Masageter, Thussageter og andre tilgrændsende Folk. Og Forf. giør en vittig Sammenligning imellem Eddas fabelagtige Fortælninger om Odin, og og Herodots Beretninger om Budinerne, som sætter de Eddaiske Fortælninger i et gandske nyt Lys, og giør det meget rimeligt, at Herodots Budiner

ingen

ingen andre ere, end de Folk, blandt hvis Forfædre Odin havde giort sig saa berømt og anseelig, at han ved sine Bedrifter erhvervede sig guddommelig Ære.

Efterat Hr. Prof. hidindtil har undersøgt de nordiske Folkes ældste Herkomst og vore Forfædres første Boeliger, kommer han i det fierde Kap. nærmere til Sagen, og viser, hvilke Folkeslag først have nedladt sig i vor Norden, og hvad Vey de formodentlig ere komne herind. Nordens første Bebyggelse meener da Hr. S. at være skeet ved de øster og vester ud om Østersøen boende Guttones, af hvilke han antager to Grene, den ene, som bestod af de egentlig saa kaldte Joter, som beboede Jotland eller Finland og de øvrige øster for den Bothniske Bugt indtil henimod det hvide Hav, beliggende Lande. Disse, meener han, ere komne ind i vor Norden til Lands, nemlig norden omkring den Bothniske Bugt, og have saaledes først beboet de længst mod Norden beliggende Kanter, hvorfra de have udbredet sig alt dybere i Norden, i sær vester paa til det nu saa kaldte Nordenfieldske i Norge. Den fornemste Grund, hvorpaa Hr. Prof. bygger denne Formodning, er taget af Procopius, som beretter om Thule: at Solen der ved Soelhvervstid om Sommeren ikke gik under i 40 Dage, men var derimod ved samme Tid om Vinteren i lige saa mange Dage slet ikke at see; hvilket ikke kan passe sig uden paa den nordligste Deel af Thule eller den store nordiske Halvøe, og forudsætter en gammel Sagn fra de Tider, da ikkun de nordligste Kanter af Thule vare beboede. —— Men imedens denne Green af Guttones, som førte en omvankende Levemaade, og nærede sig meest ved Jagt, trakte ind i Norden omkring den bothniske Bugt, troer han, at en anden Green af dem, der boede længer sønder paa, i det nu værende Lifland omtrent, og førte en meer poleret og ordentlig Levemaade, nærende sig af Fiskerie, Fædrift og Agerdyrkning, nemlig de Guttones, God, Joter eller Gother, ere gaaet enten over Øerne Øsel og Gothland, eller Gulland, til det nu værende Øster-Gothland, eller over det Alandske Hav til Sverrig, hvorfra de da videre have udbredt dem, saavel giennem de østlige og sydligste Kanter af vor store nordiske Halvøe, hvilke siden førte Navn efter dem, som til det nu værende Søndenfieldske eller til de sydlige Kyster af Norge, men ere ved den Leilighed paa nye komne i Kast med deres forrige Naboer og Fiender paa hin Side af Østersøen, nemlig de foromtalte Joter, som for dem havde besat eller siden besatte fornemmelig de mod Fieldsiden beliggende Steder, men som de derefter enten fordreve, eller satte sig ned iblandt, eller i Selskab med dem gik over til de nu værende danske Øer, og endelig til det nu saa kaldte Jylland.

Saaledes er da Nordens Bebyggelse efter denne Hypothese gaaet for sig fra Norden mod Sønden, og ikke tvertimod fra Tydskland af eller igiennem de danske Øer; saa at man bør søge Nordens ældste Indbyggere i dens meest sydlige Deele. Vi see ikke andet, end at denne Forfatterens Meening har stor Rimelighed, naar vi betragte Landenes Situation, og de af ham fastsatte Udbredelses Regler; endskiønt vi ikke torde bygge saa meget, som Hr. Prof. har giort, paa Procops Beretninger, i henseende til Nordens første Bebyggelse til Lands. —— For videre at bestyrke sin Meening anfører og oplyser Forf. de Fortælninger, som forekommer i Edda og vore gamle Sagar om Joter og Gother. I sær søger han at bestemme det ældre Jotinsheims Beliggenhed, hvilket han sætter ved og omkring det hvide Hav, og forklarer de monstrøse Beskrivelser, som vore Skribenter give paa dets Indbyggere Joterne eller Jotnerne, da de forestille dem, som Skabninger, adskilte fra andre Mennesker, kalde dem Trolde, Tusser, Riser o. s. v. af det Had, som Gotherne, deres Frænder, der efter dem kom herind i Norden, og formodentlig omsider fordreve dem, have baaret til dem. —— Til Slutning af dette Kap. opkaster Hr. Prof. det Spørsmaal: om vor Norden i de ældste Tider har været beboet af Kiæmper. d. e. Mennesker af usædvanlige Legems Kræfter, Førlighed, Haardførhed og Størrelse, ikke enkelte Personer (thi derom kan ingen Tvivl være) men heele Folkeslage? Hvilket Spørsmaal han bejaer, og sammenligner, hvad adskillige Romerske og Grædske Skribenter berette om de Galliers, de Celters, de Tydskes, og de Brittanners usædvanlige Haardførhed og Størrelse, med hvad vore nordiske Skribenter fortælle om Joter, Jotuner, Riser, Bergriser o. s. v. Af denne Sammenligning bliver det klart, at jo nordligere Folk i gamle Dage, jo haardførere, stærkere, større have de været af Legemer; og ligesom Gallerne og de Tydske satte Romerne ved deres vilde Udseende og store Legemer i Skræk og Forundring, saa er det troeligt, at det samme maae være skeet med vor Nordens ældste Beboere, da en anden meer poleret, men i Henseende til Legems Størrelse, Styrke, Haardførhed, langt svagere Folkefær begyndte at beboe vor Norden, og kom i Kast med hine grovere eller meer barbariske Folk, hvilke de da, som deres afsagte Fiender og Modstan-

dere, som Skabninger af en anden Art og Natur, end de selv vare, udraabte for Uhyrer, for Vanskabninger, for Bergbuer og Bergetrold, for Gudernes arrigste Fiender (paa samme Maade omtrent, som de Græker have beskrevet os de gamle Titaner), allerhelst efterat de deels ved Magten, men fornemmelig ved Behændighed havde fordrevet eller for det meeste udroddet dem, saa alene nogle faa Levninger vare tilovers, hvilke da, som meget rare eller særsynte, maatte falde bedst meer i Øynene, og kunde des lettere give Materie til overdrevne Fortællinger og Beskrivelser. Forf. oplyser dette med et mærkeligt Sted hos Saxo Hist. Dan. L. I, p. 9. Edit. Steph., hvilket igien faaer et ypperligt Lys af hvad som forekommer i dette Kapitel.

For videre at bestyrke de nordiske Folks Oprindelse, betragter Hr. Forf. i det femte Kapitel de Celters, Cimmeriers og Tydskes Herkomst. Celterne, meener han, ere fra Asien gaaet til Europa over Hellesponten eller Sundet ved Dardanellerne, og have saa udbredet sig mod Vesten af Europa, hvor de omtrent A. M. 2600 kunne have naaet til den nu værende Canal imellem Frankrig og Engelland, da vor Nordens første Indbyggere allerede havde paa den vestre Side af den Bothniske Bugt, udbredet sig lige indtil eller over de sydligste Kanter af den store nordiske Halvøe, eller til nu værende Skaane. —— Imedens Celterne saaledes nedlode sig paa de vestlige Kanter af Europa, meener han, at en Green af Gomers Efterkommere, de Cimmerier, have ligeledes taget Veyen fra lille Asien til Europa over Bosphorus Thracicus, eller Sundet ved Constantinopel, udbredet dem, ved Siden af de Thracier eller Thracier, deels til og over Udløbet af Donau-Floden, deels langs samme Flod, indtil de paa sidstbemeldte Sted have, for at give bemeldte Thracier, eller Celterne, Plads, forladt nys nævnte Flod, trukket dem derimod hen til Morau-, Moldau- og Elb-Strømmen, fulgt samme ned til Vesterhavet og nu værende Jylland, hvor de siden ere blevne bekiendte under Navn af Cimbrer, Cumbrer eller Cambrer, og hvorfra de have videre udbredet sig til Brittannien eller nu værende Engelland. Hr. Prof. antager altsaa med Hr. Conferenzraad Suhm, at de Cimmerier og Cimbrer have været et Folk af Oprindelse; hvilket han i før søger at bestyrke af det, at da Cimbrerne ved en stor Vandflod nødtes til at forlade deres imod Norden beboede Lande, toge de deres Tilflugt, ikke som man kunde vente, til de Belgiske eller Galliske Folk, der laae dem nærmest; men først til de langs Elben, langs Donau, og henne imod det Sorte Hav beliggende Lande: hvortil han meener, at de ingen anden Grund kunne have havt, end fordi bemeldte langs Elben, Donau, og ved det sorte Hav beliggende Lande, havde været bebeede af Cimbrerne under deres Vandring imod Norden, hvilke de altsaa nu først toge deres Tilflugt til, som deres første Fædrenelaud. Hr. Professoren erindrer (S. 180.), at det hos de gamle omvandrende Folk blev ansect som en Rettighed, at man i paakommende Nødsfald kunde tilegne sig som et Tilflugtssted de Lande, man engang tilforn havde beboet: en Skik, som vore Theologer vel bør mærke sig, da dette i vore Tanker bliver den sikkerste Grund, hvoraf de kunne bevise Retmessigheden af Israeliternes Krige med Cananiterne og deres Erobringer i Canaan; allerhelst da Israeliterne ikke alene engang havde beboet Canaan, men ogsaa for deres Vandring til Egypten efterladt sig faste Eyendomme der, til Bevis paa, at de ingenlunde agtede gandske at opgive Landet, i fald de nogen Tid selv skulde komme til at trænge til det.

Hvad de Tydskes Herkomst angaaer, saa troer Hr. Prof. ligeledes med Conf. R. Suhm, at de tydske og nordiske Folk have fra Begyndelsen været eet Folk, men at de have skilt sig ad strax da de begyndte at udbrede sig fra de imellem Wolga og Tanais indehavte Lande; hvorpaa de nordiske Folk har søgt den nærmeste Vey til Norden, de Tydske derimod trukket sig langs Weixelen, igiennem nu værende Polen, ned til Østersøen, og siden langs samme over Oderen ind i de østlige Kanter af nu værende Holsteen og Jylland, mueligt ogsaa til deels over til nu værende Danske Øer, til hvilke sidst bemeldte Steder de kunne være komne, da vor Nordens ældste Indbyggere naaede omkring den Bothniske Bugt til de sydligste Kanter af nu værende Skaane. Forf. troer altsaa, at de Tydskes første Boepæle har været ved Østersøen, fra hvis nordlige og østlige Kanter de siden har udbredet og indtrænget sig i de vestlige og sydlige Deele af Tydskland, som i de allerældste Tider beboedes ikke af Tydske, men deels af Celters, deels af Cimmeriers Afkom. Vore nordiske Forfædre kunne altsaa ikke have deres Oprindelse fra de Tydske, men maae have havt den største Deel af Norden inde, forend disse naaede de nordligste Kanter af Tydskland; og hvad Leibnitz og Eccard have sagt herimod, igiendrives af Forfatteren med vigtige Grunde. Vi forbigaae hvad Hr. S. til Slutning

af

af dette Kapitel endnu videre erindrer om de Cimbrer og Sarmater, for at komme til det

Siette Kapitel om den Norske og de øvrige Nordiske Staters første Opkomst, Oprindelsen til de nu værende Hoved-Folke-Navne i Norden, de Nordiske Folkes videre Udbredelse og Vandringer, indtil den sidste Othins Ankomst. Forf. gior det her rimeligt, at de nordiske Folk have været bekiendte af Fremmede, nemlig Phønicier, og Græker, længe forend de Tydske, og at de, længe forend disse, have havt ordentlige indrettede Stater, og en ved Agerdyrkning, Handel, Seilads, poleret Levemaade. I Følge af de Efterretninger, som de grædske Jordbeskrivere give om vor Norden, og som de havde fra Pytheas Massiliensis, der omtrent 300 til 400 for Christi Fødsel, giorde en Reise til Brittannien og Thule, antager Hr. Prof. for rimeligt, at omtrent 500 Aar for Christi Fødsel have de tre Hovedfolk her i Norden, de Norske, de Svendske, de Danske, udgiort særskilte Nationer og Stater, hvis Begyndelse og Navnes Oprindelse han vidtløftig undersøger. De Svendske og Norske anseer han for at have været fra Begyndelsen eet Folk, vel beslægtet med de ældste Nordens Beboere, men dog sildigere indkommet her til Norden, end enten Joter eller Gother, i hvis Boepæle de have sat sig faste, da disse enten havde adelagt hinanden ved Krige eller tildeels formedelst Oversvømmelser forladt deres Boeliger. De Svendskes ældste Sæde har været i Upland, hvorhen de vare komne over det Alandske Hav; og de Norske have først sat sig ned i den siden saa kaldte Throndelagen og paa Helgeland, hvorhen de vare gangne fra Norden om den Bothniske Bugt. Da først have disse to Folk, som tilforn havde baaret eet Navn, oprettet særskilte Stater, og faaet særskilte Navne, tagne af deres Beliggenhed imod hinanden. Sverrig nemlig har faaet sit Navn af Suduisk, Sundsk, Sønsk, Svensk: Ord, som blot i Udtalen ere forskiellige, og bemærke den, som boer før eller sønder paa; ligesom Norveg eller Noreg, Norge har faaet sit Navn af Nor og Veg, hvilket sidste bemærker ikke alene en Vey, men og en Landstrækning, en vis Kant af Verden. Denne Oprindelse til disse Folkenavne forekommer os langt fornuftigere og rimeligere, end nogen hidindtil givet.

Anledningen til disse de Norskes (Svenskes, Danskes, Norskes) Flytninger ind i vor Norden finder Hr. Prof. dels i de Bevægelser, som ere gaaet for sig i de østlige Kanter af Europa omtrent 600 Aar for Christi Fødsel, dels i en stor Vandflod, som ved samme Tid har rammet i sær de vestlige Kyster af vor Norden eller nu værende Norge, og enten ødelagt de gamle Indbyggere, eller nødt dem til at søge sig andre Boepæle, hvorved da et Folk har maattet give Plads for et andet.

Hvad endelig det Danske Folk og Navn angaaer, saa troer Forf., at de Danske have været eet Folk med de Svendske og Norske, som er kommet ved samme Anledning, som disse, her ind i Norden, men at de have trængt sig meer frem mod Vesten og Sønden, og blandet sig meer med de ældre Gother, end de Svendske og Norske. Den Danske Stats første Sæde sætter han derfor i Halland og Skaane, hvilke Provincer i Others Periplus faae Navn af Danmark; og udleder Navnet Danmark og Dansk af Dæne en Dal i det Angelsariske, hvormed kommer overeens Down, ned ad i det Engelske, og i det Danske Dyne, et Hyndе, som man har under sig at sidde paa, Dunn, mindre Fiær end andre. Danmark vil altsaa, efter denne Oprindelse, sige det samme, som det jævne eller flette, i det Lave beliggende, Land, hvilket passer sig paa de Danskes Land fornemmelig, sat imod de øvrige nordiske Folkes, og nøye bestemmer sammes Beliggenhed eller Beskaffenhed i Henseende til hine. Til Slutning forklarer Forf. de Folkevandringer som ere skedte fra Norden, og viser, at Cimbrer, Heruler og Ruger, Gother, Saxer og Longobarder, have efter al Rimelighed været nordiske Folkeslægter.

I det Syvende og sidste Kapitel undersøges den sidste Othins Ankomst til Norden, og de ved den Leilighed der skedte Forandringer. Forf. umager sig her med at vise, at Snorro Sturlesons og vore gamle Sagars Beretninger om Othin ikke ere tagne af Middelalderens fabelagtige Skribenter, men grunde sig paa tilforladelige Efterretninger og almindelige Sagn fra ældre Tider. Han nægter ikke, at jo Forfatterne af vore gamle Sagar eller Historier have havt nogen Læsning i de gamle Engelske, Franske, Tydske, til dels fabelagtige, Skribenter, eller af deres Beretninger faaet en Deel at vide ved de fra fremmede Steder indkomne Munke. Men han troer dog at finde saa stor en Forskiellighed imellem de Fortælninger, som forekomme hos de fremmede Skribenter om vore gamle Sager, og vore egne ældste Historieskriveres Beretninger, at de ikke kunne være hentede af een Kilde. I sær søger han at bevise, at de Tyrker eller Tyrker, med hvilke

Othin efter Snorros og andre vore gamle Skribenters Fortælning skulde havt at bestille, imedens han boede ved Tanais i Asien, og i hvis Land han skulde have besiddet store Eyendomme, ingenlunde ere opdigtede, men have virkelig fra meget gamle Tider beboet Landene ved og Norden om det Caspiske Hav, der hvor Herodot sætter sine Jyrcæ, hvilke Hr. S. holder for de samme, som Melas og Plins Turcæ, og meener bør søges i det endnu saa kaldte Turkestan. Hr. Prof. oplyser videre Snorros Fortælning om Odins Vandring og Ankomst til Norden, hvilken han finder i Hovedsagen antagelig, og troer, at han alene har taget feil i visse Omstændigheder, ved at henføre til een Person Ting, som vare skeedte paa gandske adskilte Tider og Stæder: en Forseelse, som de troeværdigste Skribenter ikke sielden have begaaet. Saaledes meener han: at den sidste Othin virkelig er kommet fra Grændserne af Tanais til vor Norden, skiønt uvist, om af den Aarsag og Anledning, som Snorro foregiver, eller af en anden: at han har taget Veyen over Garderige eller nu værende Rusland, hvor han i nogen Tid maae have opholdt sig, førend han gik videre: at man der maae søge den nyere Asgaard omtrent ved Floden Duna: at han efter nogen Tids Ophold paa Gulland er draget over til Sverrig, hvor han har opslaget sin Boepæl i Sigtuna: at en Othin virkelig har havt sin Boepæl i Fyen, og givet Odense Navn; dog ikke den Upsalske Othin, som boede i Sigtuna, men en vis Mit-Othin, som Snorro ikke har kiendt, en Bedrager, der i nogen Tid har vidst med Lykke at forestille den rette Othins Person, og endelig: at vor nordiske eller upsalske Othin aldrig er kommet til Saxen, men at dog den Saxiske Oten eller Wodan har nedstammet fra ham. Alt dette udfører Hr. Forfatteren med stor Lærdom, og taler derpaa om den Magt og de Forretninger, som Othin og hans Efterkommere have havt i Norden. Men da denne Materie tilforn er blevet afhandlet i en latinsk Tale af Forfatteren, hvis Indhold vi til sin Tid have forelagt vore Læsere; (*) saa ville vi her intet Udtog giøre deraf. Til Slutning igiendrives de Svendske Skribenters Fortælling om en Forneotisk Familie, som skal have regieret i Norden for Othins Tider, vises, at de gamle Svendske Konger ikke have nedstammet fra Othin, men fra Niord, en Vaner, og af de andre nordiske Konger ingen kan siges at nedstamme fra ham, undtagen de Danske Konger giennem hans Søn Skolld, og en Deel Norske Konger, i sær de paa Helgeland eller Nordland i Norge, giennem hans Søn Seming, og endelig, at man ikke har Grund nok til at holde de Galliers Æsus og Taranis for samme, som de nordiske Folks Othin og Thor.

(*) See Kritisk Journal 1768. S. 155.

Den tillagte Afhandling om Tidsregningen i den gamle nordiske Historie indtil Harald Haarfagers Tider bestaaer i 3 Kapitler, hvoraf det første handler om den gamle Tidsregning i Almindelighed, og de Grunde, hvorpaa den bør bygges, det andet om den gamle Tidsregning i sig selv fra Othin eller Niord til den Yngliske Families Opkomst i Norge, og endelig det tredie om Tidsregningen fra den Yngliske Families Opkomst indtil Harald Haarfager. —— De gamle Slægtregistere holder Hr. Prof. for dem, som bør lægges til Grund i den gamle Tidsregning; i sær i den Norske Historie det saa kaldte Ynglingatall, forfattet i det niende Aarhundrede af den Norske Skiald Thiodul, og Arve Frodes Slægtregister, hvilke tvende Slægtregistere Forf. anseer for de fuldstændigste og tilforladeligste, man eyer. Disse, tilligemed nogle af de Danske Kongers og andre Slægtregistere, forestilles i en Tabel, i Følge hvilken, naar 33 Aar regnes til et Leed eller Generation, Othin og Niord maae have regieret omtrent 100 Aar for Christi Fødsel. En anden Tabel forestiller de angelsaxiske Slægtregistere, hvoraf sees, at enten maae de Engelske Slægtregistere være meer mangelagtige, og altsaa mindre troeværdige, end vore gamle nordiske, eller de engelske Skribenters Woden være en gandske anden og langt yngre Person, end vor nordiske Othin; hvilke begge Deele Forf. holder for troelige. Endnu en tredie Tabel giver en chronologisk, genealogisk og synchronistisk Fortegnelse paa de gamle nordiske Regenter indtil Harald Haarfagers Tider. Videre Udtog af denne Afhandling at giøre, tillader hverken vore Blades Rum eller Materiens Beskaffenhed.

Pave Clementis XI. Bulle Unigenitus med dens historiske Beskrivelse til vore Tider, udgiven af Andreas Rejersen. Aalborg 1769. trykt udi det Kongel. privilegerede Bogtrykkerie ved Joh. P. Holtzberg. Stor 315 S. 8.

Den Bulle, som Pave Clemens XI. i Aaret 1713 udgav imod P. Qvesnels nye Testament,

ment, og som af de første Ord, hvormed den begynder, er bekiendt under Navn af Bullen Unigenitus, har endog indtil vore Tider giort saa stor Opsigt i Europa, og forvoldet saa megen Splidagtighed i Frankerig, saavel imellem Geistligheden indbyrdes, som imellem Hoffet og Parlamentet, at dens Historie udgiør en vigtig Deel af to store Magters nyere Statshistorie, og kan derfor ikke andet, end være høyst interessant for enhver fornuftig Elsker af Historien. Man faaer i denne Bulles Historie to af de intriganteste Hoffer i Europa at kiende; man bliver underrettet om nogle af Aarsagerne til det Had, som i vore Tider trykker Jesuiternes Orden, der vare de første Ophavsmænd og de fornemmeste Redskaber til alle de Ulykker, som denne Bulle afstedkom; og naar en protestantisk Læser seer alle de nedrige og Menneskeheden vanhygende Konstgreb, som det Pavelige Hof, end og naar en fornuftig Pave sidder paa Thronen, betiener sig af, for at vedligeholde sin Myndighed i fremmede Stater; saa nyder han den Fornøyelse, som Poeten beskriver:

Svave, mari magno turbantibus æqvora ventis
E terra magnum alterius spectare laborem;
Non qvia vexari qvemqvam 'st jucunda voluptas,
Sed qvibus ipse malis careas, qvia cernere suave 'st

LUCRET.

Man har derfor Aarsag, at berømme Hr. Rejersens Smag, som faldt paa at levere os saa vigtigt et Stykke i Modersmaalet; og det saa meget meer, da han ikke kan vente sig uden den bedste, og følgelig den ringeste Deel af Publikum til Læsere. Men det er just disse Læsere, som hidindtil alt for meget savne Skrifter efter deres Smag i Landets Sprog; hvorved fremmede Strifters Læsning og Afsætning, til vor Literaturs store Skade, alt for meget befordres.

Bullens Historie er tydelig og udførlig beskrevet. Forf. begynder med P. Quesnel selv, viser i hans Opdragelse Grunden til det Had, Jesuiterne sattede til ham, fortæller, med hvad Bifald hans Anmærkninger over det Nye Testamente i Begyndelsen bleve optagne, og hvad der siden gav Anledning til den store Forandring. Bullen selv anføres Ord efter andet S. 42-82 saavel i den latinske Original, som i en dansk Oversættelse, med fornødne Anmærkninger; og derpaa beskrives de Urolighedet, den opvakte, meget omstændelig indtil de nyeste Tider, eller indtil Aar 1766, da den ved den sidste Kongelige Resolution fik Kraft af en Kirke- og Stats-Lov i Frankerig.

Af alle de Personer, som have Deel i denne Historie, er ingen, som spiller en vigtigere Rolle, end Cardinalen de Noailles. Hans Mod havde kunnet redde den franske Kirkes Friheder, og giort Bullen til intet, havde det været bestandigt; men hans Ubestandighed fordervede Alting igien, og giorde ham til en farlig Mand for hans Fædreneland. Man lærer af hans og Pave Clemens XI. Exempler, at Standhaftighed i Charakteren er een af de fornemste Egenskaber til at erhylde store Hensigter, de maae være gode eller onde. For at give vor Læsere en liden Prøve af Forf. Skrivemaade, siden Skriftet selv intet Udtog taaler, ville vi anføre det Portræt, som her gives paa Cardinal de Noailles af S. 240.

" Cardinal de Noailles levede ikke længe, efterat han
" havde antaget Bullen; thi den 3 Maii 1729 for-
" lod han det Timelige. Han havde med større Ære
" gaaet ud af Verden, dersom han havde døet ret
" Aar tilforn.

" Der er talt saa ulige om ham, at mange ikke
" engang har vidst, hvad de skulde dømme om ham.
" Hans Fiender troede at have mærket hos ham en
" Blanding af Høyhed og Svaghed, af Mod og
" Frygtagtighed, og at han var sig ey altid selv lig.
" Hans Exempel viser, at det er ikke nok til at føre
" sit Embede til alles Bifald, at være en dydig Mand.
" Vist er det, at han havde i alt, hvad han forelog
" sig, de bedste Hensigter, og elskede alt det, der var
" godt. Han var behagelig i Omgang, opvommet
" i Samtale, og fuld af Menskabs Følelse. Hans
" Sæders Reenhed, hans Oprigtighed, hans nøye
" Opsigt med sin underhavende Geistlighed, og hans
" bestandige Godgiørenhed giorde ham ret ærværdig.
" Da han selv var en ærlig Mand, og stedse dømte
" andre efter samme ædle Tænkemaade, saa tog han
" sig stedse de Beskyldte an. Han forsvarede Janse-
" nisterne, uden selv maaskee at være en Jansenist.
" Han elskede Fred, og snikede hierteligen at for-
" skaffe Kirken den ".

Saa udførlig Forf. er, saa kunde man dog for nogle Læseres skyld have ønsket, at han havde givet et kort Begreb om de Jansenistiske Stridigheder, efterdi disse ofte forekommer i Bullens Historie, og man næsten stedse har villet anføre dem, som ikke har antaget Bullen, for aabenbare eller hemmelige Jansenister. Saa havde det og været at ønske, at han havde

havde anført os sine Kilder, hvilket han ikke har giort. Han siger allene i den korte Forberetning, at han " har betient sig af de Bøger, som han i sine nærværende Omstændigheder har kunnet opspore"; men nævner ikke, hvad det er for Bøger. Derved ledes man i Uvished om, hvor vidt han er Autor, og hvor vidt ikkun Oversætter; allerhelst da der forekomme nogle faa Talemaader, som ere saa nøye givne efter det Franske, at det i disse Steder i det mindste lader til, at Forfatteren blot har oversat, f. Ex. S. 151 " og vilde man heller høre ham selv, saa vilde han — midt under Vinters Hierte paatage sig denne besværlige Reise " — " men skulde dette hans Tilbud ikke blive antaget, saa maatte dog Sagen ikke blive paalagt Taushed". For Resten er Forfatterens Stil tydelig og flydende, og man maae ikke lade sig afskrække ved den allerførste noget ureede Periode til at læse videre fort. Nogle smaae Urigtigheder i Udtrykket og Sproget kan man ogsaa gierne holde ham, for det Heeles skyld, til gode, saasom S. 25. " de nægtede, at det ikke var skrevet af Bosuet". S. 28 ". Kongen blev ved Madame de Maintenon og andre store Ministre snart bragt paa andre Tanker " o. s. v.

Hr. Rejersen er for nærværende Tid Sognepræst i Ringsted, og har tilegnet dette Skrift til Hans Excellenz Hr. Skatmester von Schimmelmann.

* * *

Vi have længe ønsket at kunne give vore Læsere nogen fuldstændig Fortegnelse paa de Prøveskrifter, som aarlig holdes paa Collegierne ved Universitetet. Men hidindtil har det ikke villet lykkes os at faae mange af dem i Hænder. Dersom de Herrer Inspektorer paa Collegierne vilde behage at tilsende vore Forlæggere et Exemplar af de Skrifter, som til hver Termin udkommer, saa kunde vi afhielpe denne Mangel, og ikke allene anføre deres Titler, men ogsaa, naar noget syntes at fortiene en nærmere Bekiendtgiørelse, meddele vidtløftigere Udtoge deraf. Vi giøre her en Begyndelse med nogle faa, som ved sidste December-Termin ere holdne paa Elersens Collegium:

Tractatus Juridicus de qvatuor delictis in Jure patrio memoratis Vold, Hærværk, Aaværk & Ran, cujus caput primum dissent. Coll. submittit JOHANNES JACOBUS MILCHE, una cum Resp. JANO LÜNO, in Aud. Col. Elers. die Dec. An. 1769. Stor 3 Ark 4.

Pauca de miraculis poenalibus conscripsit JACOBUS THUNE, def. FRID. SEIDELIN, Philos. Bac. Die 16 Dec. 1769. Stor 10 S. 4.

Dissert. Theol. de Chirographo deleto ad Dictum Coloss. 2, 14 — JOHANNES AMBROSIUS KISBYE, Def. NIC. BIERFREUND Philos. Bac. & S. S. Theol. Stud. Die Dec. An. 1769. Stor 1 Ark 8.

Dissertatio Medica de HEPATE - - HERLOVIUS FLENSBORG. Def. PETRO THORSTENSEN. In Audit. Coll. Elers. die December 1769. stor 1½ Ark 8.

Dissertationis de Religione Essenorum Particulam Primam — NICOL. ERICUS ARBIEN. Resp. OVID. GERLOVIO MEYER, In Audit. Coll. Elers. 1769. Alle trykte hos Stein.

Trykfeyl i No. 6.

S. 39 Lin. 9. afles ikke læs afles ofte.
S. 43 Lin. 12. Hr. F. Schlegel. l. H. F. Schlegel.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 10 og 11. 1770.

Justitzraad og Landsdommer Tøger Reenbergs Poetiske Skrifter. I Tvende Deele. Udgivne af Forfatterens Daatters Søn Tøger Reenberg Teilmann. Med Etatsraad og Professor Rosod Anchers Fortale. Kiøbenhavn, 1769. Trykt hos A. H. Godiche, Kongel. Universitets Bogtrykker. Første Deel stor 431 S. Anden Deel stor 526 S. 8.

Reenbergs poetiske Skrifter fremkommer her i en Skikkelse, som vi vilde unde og ønske alle vore Poeter, men som faa af dem, endog de, der langt overgaae Reenberg i poetiske Fortieneſter, bør vente sig. Tryk, Papir, Vignetter, Alting er smukt, og gior Hr. Teilmann, som Udgiver, Ære.

Den første Deel bestaaer blot i Vers ved adskillige Leiligheder, meest poetiske Skrivelser til Venner, Recommendations-Breve, Lyksønskninger, Fadderbreve, Bryllupsbreve og desliige, næsten alle af et muntert og lystigt Indhold. Saadanne Poesier udkræve ikke megen Opfindelse; de taale ikke mange høye stærke Tanker; ikke mange meget poetiske Vendinger; de lade sig nøye med den Vittighed, som er antagelig i Selskab blandt gode Venner. Og saaledes ere ogsaa disse Leilighedsvers. Man befinder sig, naar man læser dem, i et Selskab af Venner, som søge at fornøye og more hinanden; enhver Stemt lægges ikke saa nøye paa Vægtskaalen; mangt et koldt Indfald tilgives, fordi det synes overlagt; mangen Tydtydighed og Allusion behager, fordi den synes at være for dette Selskab alene; man har kiendt sine Folk og indrettet sin Spas efter dem. Mange Læsere skulde maaskee have ønsket, at Udgiveren heller havde truffet et Valg iblandt de bedste Stykker i denne Deel, end udgivet alt hvad han forefandt; thi nogle Stykker ere virkelig meget maadelige; men andre ville igien finde sig meer fornøyede med, at han har udgivet alt, og overladt Læserne Valget.

Udgiveren eller hvem det er, som har opsat Reenbergs Liv og Levnet, der læses foran denne Deel, har søgt at characterisere ham som Digter, og vi ere temmelig enige med ham i hvad han der siger S. 62; "Som enhver har sin Geist, saa fandt og Reen-"berg ingen Drift til enten at forlyste ved blomstren-"de Malerier af Naturen, eller at opmuntre ved "prægtige Beskrivelser over Helte-Gierninger. Det var "alene hans Sag, at lære, give Regler, indskærpe "Pligter, formane til Dyder. At sætte de herlige "Virkninger af deres Nydelse i det rette Lys, overlod "han til andre". Reenberg er ikke uden Fortieneſte i den lavere Poesie, endskiønt man ogsaa ved meget bor tænke paa den Tid, han levede i, og undskylde ham med det vel valgte Motto over den første Vignette: Samme Geist, men bedre Alder.

Mindre enige ere vi med nys nævnte Forfatter i henseende til Reenbergs Fortieneſte af Sproget. "Man seer, siger han S. 63, at han har mønstret "Sproget paa alle mulige Maader. Han har "udsøgt og anbragt de egentligſte og bequemmeſte "Ord, der vare at finde i Sprogets Forraads-"Kamre o. s. v.". Denne store Omhyggelighed for Sproget kunne vi ikke spore hos ham, men finde snarere, at han ofte har holdt ethvert Ord for godt, som først faldt ham ind, eller foldte best i hans Linie, og svarede bedst til hans Rim. Naar derfor Hierne er en Stavelse for kort, gior han det til Cranium; for at faae Rim til Løs, gior han Minerva bøs; og næsten paa hver Side forekommer

Mængden af fremmede Ord, i sær Franske og Latinske, som ikke rose stor Mynstring i Sproget; thi man vil vel ikke holde fremmede Ord for de bequemmeste og tydeligste, fordi Vanen, og et Slags deels fornemme, deels lærdt Pedanterie kan have giort dem gienngse i daglig Tale blandt visse Folk. Vi behøve ikke at lede længe, for at finde Exempler: S. 17.

" O hierne-mægtigt Drue-Blod!
" Hvor landst du skiærpe Tunger,
" I Harer fætte Love-Mod
" Og reformere Konger!
" Ved Vinen raisonnere vi,
" Hvad Ende Krigen tager
" Om Fred og Feyde, fransk Parti,
" Religionens Sager,
" Om Alcoran og Pavens Meß,
" Og om Calvini Lærdom.
" Et vos fœcundi calices!
" Me facitis disertum.

S. 23. " En Skipper spør, hvor Vinden er;
" De Tauris spør Arator.

S. 47. " Ja fire maa du lave til,
" Det er hvad jeg kan taale;
" In stondo dog ey glemme vil
" Dit Huses Velstands Skaale.

S. 65. At han ret laudabiliter
" Har standet ud sin Prøve;
" Saa han i Verden her og der
" Impune maa sig sve. o. m. a.

At Reenberg har brugt adskillige, meest provinciale Ord, og Former af Ord, ja end og Vendinger i Sproget, som nu ere gaaet af Mode, og maaskee til deels savnes, da man ikke altid har sat saadanne i deres Sted, som have deres Fynd eller Bequemhed; det er en Fortieneste, som han har tilfælleds med alle, endog de flette, Skribenter, der have levet et halvt Seculum for vore Tider. I saadant et Tidsrum, og i et endnu langt kortere, forandres Sproget, end og det bedst dyrkede, mangfoldig, i nogle Stykker til sin Fordeel, i andre til sin Skade. Reenbergs Fortienester af Sproget burde derfor bestemmes i Sammenligning med hans Tids fornante, og med Sprogets Tilstand for hans Tid, og da torde de maaskee ikke blive saa store, som hans Levnetsbeskriver giør dem. —— Reenberg klagede, siger den samme Forfatter, at den jydske Dialect, han var fød med, forte en stor Deel Forseelser med sig, som han ikke kunde rette. " Men, " lægger han selv til, " det blev endda maaskee Spørsmaal, om " ikke en forsigtig Blanding af denne Mundart snarere " medforer en naturlig Yndighed, end en Vanzir, og " om ikke det Kryderie, som den jydske Bund af sig " selv frembringer, passer sig bedre til vor Gane, end " det, hvis Frøe er hentet fra Tydskland eller Frankrig". Ja det blev uden Tvivl et stort Spørsmaal, som ikke i Forthed kunde afgiøres. Saa meget synes os i det mindste, at det ikke kunde blive til Sprogets Fordeel, om enhver vilde blande sin Provinzes Mundart i sine Skrifter; og vi see ikke, hvorfor det Kryderie, som den jydske Bund frembringer, skulde blive behageligere for en dansk Gane, end det, som kommer fra Sielland, Fyen eller nogen anden dansk Provinz.

Den anden Deel er af et nyttigere og vigtigere Indhold, og vil finde meer Bifald hos Læsere af Smag. Man læser her først Ars Poetica fra S. 1 til 102. Et Stykke, som zirer denne Samling, og giør Reenbergs Genie Ære. Naar man oversaaer nogle skiødesløse og nødle Udtryk, saa møde her smukke Steder. Den Afskildring, Forf. giør over den forskiellige Alders Sæder, hvilke Aristoteles saa fortreffelig har beskrevet, at Digtekonstens Lærere ikke have behovet andet her, end at udskrive ham, maae tiene til en Prøve: S. 56.

" End ønsker Du, man love bør
Dit Vers, see til, Du agter
Paa Tiden, som Forandring giør
Paa Sindelag og Fagter.
Thi som et Træ, saa Mennesket
Tilvorer og aftager:
Man undrer en, at Børne-Vid
For Æble Guldet vrager.
Hver Alder findet er for sig,
Med egen Lyst og Sæder:
En Albret leer ey lettelig
Af det, som Barnet glæder,
Der, medens det er liden Glut,
Kan sig paa Gulvet røre
Foruden Fald, det en Minut
Sig mild og vred kan giøre:
Det voxer op, sit Sind vil faae,
Er kielen, ond at ave,
Er vred ved Bogen, læres maae
Ved Trudsel, Skiænk og Gave.
Naar siden tager til i Aar,
Og nu vil Karel hede,
Er Ferle qvit og Frihed faaet
Fra Tugtemesters Vrede;

(Den

(Den Dag han sig vel ønskte til)
Nu Skiægget først udpipper:
Da see vi Fuglen Buret qvit,
En Hest man ledig slipper:
Foranderlig, det han i Gaar
Forsoer, i Dag han roser;
Udoser Penge, Sindet slaaer
Til Selskab og Debaucher,
Til Spil og Leeg, til Hund og Hest,
I Marken rende, jage;
Den hannem kan forføre bedst,
Vil hannem meest behage:
Foragter Raad, sig selver giør
Fordomte Friheds Love;
For det, han kalder sin Honneur,
Vi Liv, ja Sielen vove.
En Mand af andre Tanker er:
Vil sig betænke længe,
Er flittig, sirsom, ærekiær,
Giør Venskab, samler Penge.
Den melancholisk Alderdom,
Vor Alders Vinter-Dage,
Fremkommer bukkendes og krum,
Med Sygdom, Soot og Plage:
Den Mand, som før var kiæk og brav,
Af Frygt sig lader tvinge,
Nu Kraft og Styrke tager af,
Fortryder, andre springe;
Fortæller, hvor haus Ungdom gik
Blandt brave Folk og Lærde,
Bekommer den fremfarne Skik
Fra Christian den Fierde:
Nysgierrig, snakkesom, dadler hver,
Og haver Ordet eene,
Om han skiønt selv affældig er,
Og kan til lidet tiene:
At svare Pungen, ved han dog,
Og alle Summer beele,
Som mestendeel et odselt Drog,
Og stridig Svoger, deele.
En Mand er ey fuldkommen før
Han naaer sin Alders Maade,
Den Unge bristig Gierning giør,
Den gamle Mand vil raade.
See derfor til, at Nestor ey,
Som Ajax slaaer i Fare;
Personens Ord og Contrafey
Hans Alder bør at svare.".

Dersom den Aarsag skulde gielde, som Forf. S. 50 giver til, at man i hans Tid ingen comiske Skribenter havde i Dannemark, saa maatte vi vel heller ingen have endnu, og ikke saa let faae dem nogentid:

" Vor danske Geist for ærbar er,
End sig dermed at bryde:
Men ey fordi man jo hos os,
Saavel som andre Steder,
Vel finder en Misantropos,
En Knark, en hellig Peder.
Hvo kan og sige, det vort Sprog
Saa fattigt er af Evne,
Man jo dermed en Giæk og Drog
Bestrive kan og nævne?
Vort Clima, jeg vil give Magt,
Endeel kan forgaarsage:
Med Norden Pikkeliherings Dragt
Ey passe vil og mage.
Men allermeest vor Fattigdom,
Der Sindet giør til Slave:
Naar Maven ledig er og tom,
Forgaaer Poete-Gave.
Thi naar os mauer Creditor
For Hovedstoel og Rente,
Naar Skatter exqveres for;
Hvad kunde vi da vente?
Bekymring der os trykker hark
Og ved en ledig Skuffe
Vi nødes til at glemme snart
Adelphos og Tartuffe.
Et sorgeløst og freidigt Sind
Sig for Theatret skikker;
Derfore først er kommen ind,
Og seet i Republiker".

Om den hedenske Mythologies Brug i Vers, taler han saaledes S. 27.

" Endeel jeg ved, er af det Sind,
De strængelig forbyde,
At føre Juno, Pallas ind,
Med dennem Verset pryde:
Men jeg er ikke saa bigot,
Jeg skulde mig indbilde
Min Daab dermed at giøre Spot,
Min Christendom at spilde.
Med lige Ret man ikke bør
Et Skib Neptunum kalde;
Og den, som i sit Vaaben før
Fortunam, vil affalde;

Sit Navn ey burde nogen Dag
Af Thor og Odin bære,
Var det Religionens Sag,
Og Hinder i Guds Ære.
Blandt Lilier og Tuliper,
Blaa-Mynte sees i Haven,
Forlyster Øyet, skiønt hun er
Kun Fædelig for Maven.
Jeg som Poet beskrive kan
Charontis Færge-Skyte,
Neptuni Fork, en lodden Pan
At leege paa sin Fløyte:
At Mnemosyne Moder er
Til Bogens ni Gudinder,
Saturnus Timeglasset bær,
Og Clotho Livet tvinder.
Men, er min Sang om Gud og Mand,
Bort Jupiter og Venus!
Guds Ark og Dagon ikke kan
I eet Kapel foreenes.
Da bor vor Siel, Guds Contrafey,
Sin store Skaber mindes;
Poeters Hierne-Guder ey
I Zion skulle findes.
Vi bor, som Christne, vise Gud
Vor Daabes Pagt og Stempel,
Og disse Hunde drives ud
Af Helligdommens Tempel".

Rim holder han for nødvendige for vore gothiske Ørne; og om Hexametrer efter Latinernes Maade, dømmer han saaledes S. 85:

" Endeel jeg veed i Danske Maal
Latinske Vers vil skrive:
Men Bret være bør af Staal,
Som Agt derpaa skal give ——
Et Sprog, imod sin Skik og Gang,
Med Qvantiteter bryde,
Som Bøge-Bark skal give Klang,
Som brudden Klokke lyde".

Naar han vil oplyse Horazes bekiendte Regel: cui lecta potenter erit res o. s. v. bruger han temmelig ubeqvemt Virgils og Horazes Exempler:

" Men, Læser! hvosomhelst du est,
Der dig i Vers vil øve,
I den Materie, du kan bedst,
Du maa din Styrke prøve.
Virgilius sit Bonde-Skrift
Begyndte først at give,
Før han om store Mænds Bedrift
Og Alba vilde skrive.
Horatius sig ikke tor
Aldeles dygtig dømme,
Augusti Dyder, som han bor,
Med Haryen at besømme o. s. v;

Og den Classification, han giør af nogle latinske Digtere S. 14, er ligesaa forvirret, som det, han siger om dem, ubetydeligt:

" Hvad est du Statius ey værd?
Hvor klygtig Martialis?
Hvor lykkelig Ovidius?
Hvor Pindarus sig svinger?
Lucretius sin egen Roes
Tilbørlig med sig bringer:
Og tiltig Claudianus er:
Lucanus vel besømmes
Af mange; dog af Scaliger
Til Helicon ey dømmes."

De tre følgende Stykker: Forsamling paa Parnasso S. 103 til 134: Poesiens Opmuntring S. 135 til 146, og Poesiens Vanskeligheder S. 147 til 156 kunne ansees, som en Pendant til den poetiske Konst. Man lærer her at kiende de fleste af den Tids Poeter, hvilke Forfatteren lader giennemgaae en temmelig skarp Mynstring, og skaaner end ikke de besmilteste af dem.

Derpaa følger fra S. 157 til 414 en Oversættelse af Phædri Fabler, hvorpaa Forfatteren skal have arbeidet næsten 14 Aar. Den er ikke uden Fortieneste: endskiønt hvem der kan, læser dog heller Phædrus selv. Til Prøve maa tiene af den 2 Bog den anden Fabel:

" En Mand elsket af en Gammel og en Ung.

At Qvindfolk (det er Phædri Ord)
Gemeenlig Mandfolk skiærer,
Skiønt Elskov med i Spillet gaaer,
Os denne Fabel lærer.
En skimlet Enke, af den Smag,
Som flere, der sig gifte,
Endskiønt ved Aar, fik dog Behag
Sin Enkestand at skifte.
Ulykke, hendes Ynde faldt
Til en midaldret Junker,
Betagen stærk af hans Gestalt,
Samt af hans gode Grunker.
En Froken, mueligt nitten Aar,
En yndelig Brunette,

Behag

Behag udi den samme saaer,
Formeente sig med rette
At blive med ham Ægtepar.
For hannem vel at smykke,
Hun det, som graat i Haaret var,
Begyndte bort at rykke.
Hvad? siger Enken, som det saae,
Han bør mig lig at være:
Det bedre staaer, at være graa,
End sorte Haar at bære.
Saa plukte begge: hver tog sit:
Den Gamle tog de sorte,
De graa den Unge; det saa tit,
Til Haaret alt var borte.
Vor Junker mente, han var fix;
Indtil han sandt til visse
Paa Hovedet; men der var nichts,
Og kun en skaldet Isse.
Thi drev han disse Nymphe bort,
Og lod for alle lige:
At ilde spiller den sit Kort,
Der elsker to tillige.
Man derfor (dog ey Phædri Ord)
Tillægger sig Parykker:
Med dem, naar plukket er vort Haar,
Man Skalde-Pande smykker".

Begyndelsen og Slutningen af enhver Bog er ziret med en Vignette, som tiener til at oplyse en vis Fabel i Bogen selv. Vignetten foresiiller ikke alene Fabelens egentlige Indhold, men ogsaa dens formeente allegoriske Udtydning. Saaledes finder man paa Slutnings Vignetten paa den tredie Bog, til Forklaring af den sypende Fabel i samme Bog, først Hunden og Ulven, Fabelens Personer, dernæst en Minister, som kommer ud af en Kirke, hvor han formodentlig har hørt en Candidat prædike, som ledsager ham til Vognen, og recommanderer sig til ham. Hvad Lykke og Vittighed der er i denne og de øvrige Opfindelser, overlade vi til andre at dømme; saavel som om Konsten i Stikket selv.

Foruden de Phædriske Fabler, læser man ogsaa S. 414 til 448 Fabler oversatte af Comoedien Æsopus: En Oversættelse efter en Engelsk Oversættelse af Bourfaults Esope à la Ville. Den nydelige Horaziske Fortælning om Landmusen og Stadmusen har tabt meget i den Efterligning deraf, som man her læser IV Fabel S. 424. Vi ville alene anføre et Sted deraf, som dog for det sidste Indfalds skyld vil behage:

" Mark-Musen tænkte snart at naae
Stor Herlighed og Ære,
Og, inden Aaret gik, at faae
Det hvide Baand at bære.
Om Natten de til Slottet kom;
Sig hvilte Smaa og Store,
Foruden nogle Pager, som
Ved Kortet drak og soere".

Til Slutning følge moralske og gudelige Vers. Blandt de første har en Faders Mærkedsgave til hans Datter, og blandt de sidste Davids syv Poenitenzes Psalmer bedst behaget os.

Vi bør ikke forlade dette Skrift, uden endnu at tale et Par Ord om Anmærkningerne og Fortalen. Anmærkningerne ere talrige, i sær ved Ars Poetica, og kommer fra en Mand, som besidder en stor Litterariske Kundskab i de Skiønne Videnskaber, og Læsning i alle Slags, gode og middelmaadige, latinske, engelske, og franske Skrifter. De ere derhos skrevne i en munter Tone. En af de vidtloftigste forekommer i den første Deel S. 207 og følgende, hvor man faaer artige Efterretninger om adskillige Engelske, Franske, Italienske og Tydske Digtere, som just ikke ere enhver bekiendte. Ellers ere ikke alle Anmærkninger lige vigtige; og nogle synes at staae der meer for Anmærkerens, end for Forfatterens skyld: Vi mene, tiene meer til at vise Anmærkerens Lærdom og Læsning, end at de skulde være fornødne til Textens Oplysning, for hvis Skyld de dog egentlig burde være der. At Forfatteren af Anmærkningerne ikke uden Smag har læst sine Skribenter, vise adskillige Prøver.

Meget grundet er uden Tvivl den Anmærkning, han I Deel S. 375 giør over et Sted hos Lucanus, hvor denne Digter saaledes beskriver Cornelia's Sorrig over sin Gemal Pompejus:

— — fœvumqve arcte complexa dolorem
Perfruitur lacrymis, & amat pro conjuge luctum.

" Vi overlade til andre, siger han, at finde " Meening heri. At elske sin Mand i hans Grav, " det lader sig høre. Men at lade af at elske ham, " og i dets Sted at elske Sorgen over hans Død, det " synes noget for høyt". Den Vittighed, som er i denne Lucans Tanke, er vist nok alt for rafineret; endskiønt dog Bouhours, som ellers laster Lucan paa andre Steder, roser alligevel dette, og anfører følgende franske Omskrivning deraf, hvori dog det Konstelede synes at være noget formildet:

Qui me console, excite ma colere,
Et le repos est un bien, que je crains:
Mon deuil me plait, & me doit toujours plaire,
Il me tient lieu de celle que je plains.

Men den Anmærkning, han giør II Deel S. 7. over det bekiendte Sted hos Horaz de Art. Poet. v. 465: sit jus liceatque perire poetis: "her synes "Horatius at gaae for vidt. Vel indrettede Love "kunde nok tillade Poeter at raade for deres Navn og "Rygte, men ikke for deres Liv", er meget for alvorlig for dette muntre Sted, og slet ikke den, man her burde ventet sig. —— Den Anmærkning samme Deel S. 37. over et andet Sted af samme Ars Poet. er noget utydelig, og Hamiltons Conte du Belier temmelig ilde anbragt. "Her ere to Afveye, for en Digter, enten ved at begynde med det, som længe tilforn har givet Anledning til Historien, eller ved at begynde midt i Historien selv". Hvorledes det kan være en Afvey, som enhver Digter bør vogte sig for, at begynde midt i Historien selv, begribe vi ikke; thi den samme Horaz, som har forbudet:

Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo,

befaler tillige:

— — — — — — in medias res
Non secus ac notas, auditorem rapit.

En ubillig Spot over Skuespillet indeholdes i en Anmærkning II Deel S. 47, i Anledning af Reenbergs Beskrivelse paa det første Tespiske Theater: "Denne Skuespillets første Tilstand, siger han, er "værd at lægge Mærke til". Vi see ikke, hvorfor Skuespillets første raae og usle Tilstand er meer værd at lægge Mærke til, end saa mange Konsters og Videnskabers, som fra den ringeste og uanseeligste Begyndelse have ved Cultur tiltaget i Smag og Fuldkommenhed; og dersom man bør i en spodsk Tone udraabe over Tespis, der førte sine med Bærme besmurte Skuespillere omkring paa Vogne: "Hvilke "Tider! og hvilken Smag!"; saa kan man med samme Ret spotte over Ridsekonsten, da man ridsede efter Skyggen, over Malerkonsten, da man skrev under det Malede: det er en Hest, dette en Løve, over Regnekonsten, da man tællede paa Fingrene, og kort, over enhver Konst og Videnskab i sin første Begyndelse. —— En lige saa ubillig Dom over Poesien i Almindelighed møder samme Deel S. 162". Mænd, hedder det der i en Anmærkning, "hvilke saa store "Pund ere betroede (som Leibnitz og Rømer) som ere "fødte til at udgrunde og frembringe saa mange "dybe og vigtige Sandheder, skulde ikke spilde deres "Tid paa Poesien". Men naar nu en Mand har faaet et stort Pund til Poesien, naar han har faaet Homerers og Klopstockers Pund, er da ogsaa den Tid spildt, som han anvender paa den? Eller kan en Poet ogsaa udgrunde og frembringe dybe og vigtige Sandheder? Hvor mange for det menneskelige Kiøn høyst vigtige Sandheder i Sædelæren, i Statskonsten, have ikke Poeterne frembragt? Det var jo Poeter, i fald man skal troe Horaz, som bragte Menneskene fra deres vilde og fæiske Levnet til Sædelighed og Orden, som lærde dem at dyrke Guderne, at oprette Ægteskaber, at forfatte Love o. s. v. Men vi behøve ikke at opholde os ved fabelagtige Tider. Man nævne os i vore Tider i Tydskland nogen Stifter af philosophiske Sekter, nogen Mathematikkyndig, som ved sine Systemer, ved sine Udregninger, har giort sit Fædreneland den Nytte, som Gellert ved sine Poesier! Vi ville dermed ingenlunde sige, at Leibnitz og Rømer burde heller have anvendt deres Tid paa Poesien, end paa Mathematiken; vi ville ikkun sige, at man ikke bør ved en saa deciderende Dom, som den anførte, undertrykke Poesien, fordi Leibnitz og Rømer vare maadelige Poeter, men store Mathematikkyndige.

I Fortalen undersøger Hr. Etatsraaden det Spørsmaal: "om ogsaa en Poet kan tillige være "Jurist?". Den Forlegenhed, han selv klager over, at han har været i, for at finde Materie til en Fortale ved et poetisk Værk, skinner tydelig nok igiennem i denne heele Undersøgning; og Venner af Poeter skulde heller have ønsket, at Hr. E. R. havde været stærk nok til at imodstaae sin Vens Begiering om en Fortale, end at han af Føyelighed har indladt sig i en Undersøgning, som falder saa ugunstig ud for Poeter og Poesie. En Poet giør efter det Begreb, Hr. Fortaleren har om Poesie, en heel usel Figur ved Siden af en Jurist, og det feiler lidet, at jo vore smaa fire-Ugers Jurister, som rives bag fra Vognen til Dommersædet, kunne paa hans Ord sætte sig i Tankerne over Homerer og Miltoner. Men til Lykke for Poeter og Poesie maa Hr. E. R. enten ikke kiende uden de slette, som ikke fortiene dette Navn, eller i det mindste fra dem have abstraheret sit Begreb om Poeter. Thi hvor kunde han ellers have paastaaet, at Poeter kunne undvære Fornuftens Brug? og det er dog kort og godt Resultatet af den heele Fortale. "En Jurist, hedder det iblandt an- "det S. 7., dømmende imellem Sandt og Usandt, "Ret

" Net og Uret, er i alle sine Domme regelbunden, " og staaer under Fornuftens Domstoel " (Dog vel ikke, uden hvor der skal dommes efter den naturlige Billighed; thi ellers staaer han vel egentlig under Lovenes Domstoel, og ikke anderledes under Fornuftens, uden saa vidt Lovene ere fornuftige) " Poeten der- " imod, ubekymret om alt dette, lader sine Tanker " vanke omkring uden Regel og Rettesnor " (Uttaa ere alle poetiske Konster fra Aristoteles af indtil Roenberg, hvori man har samlet de Regler og Rettesnore, som Poeterne bør følge, overflødige og unyttige, siden man kan være Poet, uden at følge nogen Regel og Rettesnor) " Og som det herover hos ham " (Poeten) ikke saa meget paa Fornuft og Skiønsom- " hed, som paa en lykkelig Sammenlignings- og Ind- " bildnings-Kraft; saa underkaster han sig heller ikke " Fornuftens skarpe Paadomme, men styder sig hen " til Smagens udisputerlige Dom, der er frie for " Appel, og sikker for al Imodsigelse ".

At en lykkelig Sammenlignings- og Indbildnings-Kraft er nødvendig hos en lykkelig Digter, derpaa er ingen Tvivl; men lige saa lidet bør man tvivle om, at han behøver Fornuft og Skiønsomhed, ifald ikke hans Phantasie skal udarte i vilde Produkter, som ligne meer en Febricitants Dromme, end en Guddoms Indskydelser: og det var let af de bedste Digteres Exempler at vise, at en Blanding af stor Fornuft og Skiønsomhed med den lykkeligste Phantasie har tilvexebragt de største Digtere. En Digter afbeder sig derfor ikke Fornuftens skarpe Paadomme; men naar han skyder sig hen fra Fornuften til Smagens Dom, saa skeer det som fra Judice non informato til melius informandum (at vi skulle blive i det af Hr. E. R. brugte juridiske Sprog) og ingenlunde, fordi han holder Smagens Dom for udisputerlig. Smag og Fornuft ere ikkun forskiellige i henseende til Objecterne. Latinerne kalde den eene saavelsom den anden Judicium; og der gives ikke mindre skikre Regler for den eene end for den anden. At man har stridet om Smagen, og til adskillige Tider havt adskillige og ulige Begreb om dens Værkers Fuldkommenheder, er intet Bevis paa dens Uvished og Regelsløshed; thi det samme er skeet i de Videnskaber, som bedømmes af den meest ædrue Fornuft. Lovgivningen selv har jo til adskillige Tider fulgt forskiellige, og til ganske stridige Grundsætninger; men hvem vilde derfor sige, at den hvilede paa en vaklende og uvis Grund?

Hr. Etatsraaden bliver ved: " Poetiske Malin- " ger ere af det Slags Skilderier, som give det smuk- " keste Syn langt borte. Fornuften maa derfor ikke " komme dem for nær ". Ingenlunde. Poetiske Malinger ere, som alle Malinger. Nogle ere perspektiviske, og ville betragtes i en Afstand; andre taale det nærmeste og skarpeste Syn, og jo nærmere en Kiender Øye kommer dem, desto fleere og større Skiønheder opdager han i dem. Nogle Poesier behage for en gang; andre læses ti gange, og behage endda. Det er ikke bare egne Ord, det er Horazes Art. Poet. v. 361 følgende:

Ut pictora poesis, erit, quæ si propius stes
Te capiet magis, & quædam si longius abstes.
Hæc amat obscurum, volet hæc sub luce videri,
Judicis argutum quæ non formidat acumen.
Hæc placuit semel, hæc decies repetita placebit.

Vi ville endnu anføre et Sted, for at vise, at vi ikke giøre Hr. E. R. Uret, naar vi troe, at han har abstraheret sit Begreb om Poesien fra de flette Digtere, som den gode Smag jeg dadler. " En Poet, " siger han S. 8, der stedse vender sine Tanker til " den Side, som er Fornuften imod, hvorledes skal " han kunne skiønne om Net og Uret? Thi det er en " afgiort Sag, at intet kan være Fornuftens Brug " til større Hinder, end det Slags fremsnsende " Tanker, som fødes af en blind og forvirret Ind- " bildning ". At desuden Rimere og Poeter ere hos Hr. E. R. et og det samme, vise adskillige Steder. Vi ville ikkun anføre eet, som formodentlig skal være vittigt S. 19." Man snyder for, at Poeter, ved at giøre Rimene til deres Hovedsag, skulde behyrde andre med rimelige Usandheder, imod at holde inde med urimelige Sandheder ".

Overalt synes os Hr. E. R. ikke at have betragtet det Spørsmaal: om en Mand kan eye forskiellige Talenter og Indsigter? og om følgelig en Jurist kan tillige være Poet? fra den rette Synspunkt. Det er vist, at det menneskelige Genie, endog det største, har sine Grændser, hvilke det ikke kan overskride, uden (som en vittig Skribent siger) at tabe i Dybde, hvad det vinder i Overflade. Men ligesaa vist er det, at disse Grændser ere hos adskillige Individuer meget ulige satte, og at man vilde tage meget feil, om man af de Forskielligheder, som i Psychologien antages imellem Sielens Kræfter vilde bestemme, hvad for Indsigter og Gaver i et Individuum kunne bestaae eller ikke bestaae med hinanden. Der giøres Genier, som ere større af Forstand, end af

Indbild-

Indbildningskraft; der gives andre som er større af Indbildningskraft, end af Forstand. Atter gives der andre, og disse høre til den øverste Classe af Genier, som ere store baade af Forstand og af Indbildningskraft. Der findes indskrænkede Genier, som bevæge sig i en snæver Cirkel af Talenter og Indsigter, ligesom Ormen i sit Spiad, og fra hvilken de betragte al anden Kundskab uden for deres Cirkel, som unyttig, eller mindre fortienestifuld. Der gives Genier uden Smag; der gives andre, som med Smag og Lykke kunne arbeide i adskillige Fag. Hvorfor skulde en Jurist ikke tillige kunne være Poet, naar han har Forstand nok til at skille Dommersædet fra Parnasset? Milton besad saa stor en Indbildningskraft, som nogen Digter; men da han skulde forspare det engelske Kongemord, vidste han vel, at han maatte bruge andre Vaaben, end de, han havde brugt i sit tabte Paradiis til at undskylde Adams Fald, og derfor anvendte han lige saa meget sin Lærdom og sin Statskundskab i sin Defensio pro populo Anglicano, som han havde givet sin Indbildningskraft Tøylen i sit episke Digt.

Vi kiende jo en Monark i vore Tider, som er Digter, Historieskriver, Philosoph, Statsmand, General, Lovgiver, alt uden at forvilde sig i disse saa forskiellige Roller, eller blande den ene med den anden — og man vil holde det et Spørsmaal værdt: om en Landsdommer kan være Poet nok til at skrive Leilighedsvers, og et Lærediqt, uden at staae i Fare for at blande sine poetiske Talenter i sine Embedsforretninger? — Vi kunde giøre mange flere Anmærkninger over denne Fortale, dersom ikke den store Agtelse, vi have for Hr. Etatsraadens andre Fortienester, holdt os tilbage.

* * *

NB. J. Hvas har alt under Trykken en Dansk Oversettelse af det forhen i Aviserne bekiendtgiorte Skrift, L'esprit des Loix, som for sin lærde Inhold, sine høye og uforlignelige Tanker er forlængst af den lærde Verden bleven anseet for den menneskelige Forstands Mesterstykke. Oversettelsen bliver trykt paa godt Mediapapir, bliver deelt i 3de Deele, hver Deel betales med 1 Rdlr. Pranumeration tages ikke, før den første Deel leveres, men da betales den ey allene med 1 Rdlr., men endog pranumereres paa den 2den Deel med 4 Mk. i alt 10 Mk. Der bliver og lagt Anmærkninger til Texten, som oplyse de mangfoldige mørke og uforstaaelige Steder i dette Skrift; thi ville de gunstige Liebhabere behage at melde sig i Kiøbenhavn i Sukker-Boutiken paa Hiørnet af Kiøbmagergaden og Klarebodene, i Helsingøer hos Hr. Foss, i Callundborg hos Hr. Palludan, i Aarhuus hos Hr. Conrector Krarup, i Ribe hos Hr. Biskoppens Famulus Hr. Grundal, i Odense hos Hr. Kisby, i Christiania hos Hr. Dreby, i Bergen hos Hr. Hatting. Ovennævnte Steder faaes og Lovenes, Kunsternes og Videnskabernes Oprindelse, som og Hvasses nye fuldstændige Franske og Danske Grammatica.

Trykfeyl i No. 8 og 9.

S. 55 Lin. 47. vise læs visse.
S. 67 Lin. 6. ledes læs: lades.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, 8 Mark. Siælland og Lolland, 9 Mark. Fyhn, 9½ Mark. Jylland og Holsteen, 10 Mark

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 12. 1770.

Kiøbenhavns politiske Veiviser for 1770. Første Aargang. Udgivet fra Adresse-Contoiret, og faaes der for 1 Mark. Kiøbenhavn, trykt hos P. H. Høecke. Stor 198 S. 12.

Et Skrift, som dette, anpriser sig selv ved sin Brugbarhed, og man behøver ikke at see en lærd Journal efter, for at erfare dets Værdie. Naar man har nævnet dets almindelige Indhold, har man tillige vist, hvor nyttigt det kan være ikke alene for Fremmede, som komme til Kiøbenhavn, men end og for mange af Kiøbenhavns egne Indvaanere. Man finder da her I.) adskillige Tarter. II.) adskillige nyttige Efterretninger, saasom Rangforordningen, Sorgeforordningen, om det stemplede Papir, om Tienestefolk o. s. v. III) Enkelt Rentes Beregning til 4 og 5 pro Cent. IV.) Veivisning til adskillige Boepæle. Rangspersonerne udgiøre her en egen Artikel efter alphabetisk Orden. Denne Artikel er meget ufuldstændig, og i vore Tanker meget undværlig. Det er næsten forargeligt, at see en Geheimeraad i Geheime Conseil paa de vigtige Personers Liste ved Siden af en lille Velbyrdighed, hvis Boepæl i Aar og Dag intet Menneske søger. Rangen i og for sig selv giør ingen til vigtig for Publikum, og det er dog blot de for Publikum vigtige Personers Boepæle, man søger i en Veivister. Vi anbefale derfor, at siden denne Rubrike skal blive ved i de følgende Aars Veivisere, Udgiveren maatte forandre den saaledes, at man under den Artikel af Embedsmænd og andre for Publikum vigtige Personer, anførte blot saadanne Rangspersoner, som denne Overskrift kunde passe sig paa. —— Ellers finder man under samme Rubrik 2.) Embedsmænd (hvilken Artikel loves fuldstændigere næste Aar) 3.) Laugenes Oldermænd. 4.) Vand-Inspektører, Fontain- og Vandmestere. 5.) Kirkeværgere (Kirkeværger) 6.) Rodemestere. 7.) Eedsorne Jordemødre. 8.) Bedemænd. 9.) Publike Skolemestere. 10, 11, 12.) Repetentere i det theologiske, juridiske og philosophiske Studium; en nye Classe af Lærde, som vi her først lære at kiende; men som vi formode, blot af Beskedenhed kalde sig Repetenter, da de vel ellers ikke saa meget repetere andres Forelæsninger i deres Videnskab, og burde altsaa snarere kaldes private Docenter ved Akademiet. Dog! man maa kalde dem, hvad man vil, saa er det interessant for Publicum, at kiende de Personer, som, forudden de offentlig bestilte Lærere, give sig af med at undervise i Videnskaberne. Undertiden hænder det sig, at en Studerende er forsømt i sine Skolear, og besidder ikke af den Dygtighed, at han kan nytte de offentlige Læreres Forelæsninger, som ikke kunne indrettes efter nogle faa. Hvad skal saadan en giøre, naar han føler sin Mangel og ønsker at komme fort, uden at see sig om private Docenter, der ville læmpe deres Undervisning efter hans Indsigter? Vi ville ikke tale om, at de offentlige Lærere gemeenlig holde deres Forelæsninger i Videnskaberne paa Latin, og gierne indrette dem efter saadanne Tilhøreres Bequemmelighed og Hensigter, som agte at underkaste sig en eller anden Examen ved Akademiet. Derved blive de atter ikke saa brugbare, deels for dem, der ønske at undervises i Modersmaalet, deels for dem, der studere uden Hensigt til nogen offentlig Examen, som den Undervisning, der gives af private Docenter. V.) Visse Seværdigheder i Kiøbenhavn. VI.) Seværdigheder uden for Kiøbenhavn, hvor i sær de Kongelige Lysslotte forekomme. VII.) Forttsættelse af nyttige Efterretninger. De fleste Artikler her ere vigtige. 1.) Kiøbenhavns Gader, samt hvilke

Bedemænd de tilhøre. 2.) Kirketavlepengenes Anvendelse. 3.) Adskillige Kiøbenhavns aarlige Skatte. 4.) Kiøbenhavns borgerlige Bestillinger. 5.) —— Indqvarterings Beløb i 36 Aar. 6. —— Tilvæxt i 100 Aar. 7.) —— Vandledninger. 8.) Et Aars ugefærlige Provision i Kiøbenhavn. En artig Beregning, som siges at være opfat af afg. Etatsraad og Politiemester Torm. Men meldes ikke hvad Aar. 9.) Deviserne paa Borger-Compagniernes Faner —— Kunde gierne blevet borte. 10.) Om Inqvisitions- eller Stokhuus-Commissionen. 11.) Om Barseler og Bryllupper. 12.) Om Feyerkarn. 13.) Premier for dem, som bringe Drukne til Live igien. Vi havde ønsket, at man ogsaa her havde anført nogle af de bekiendtgiorte Midler, hvorved denne Menneskelighed kan iværksættes. 14.) Politiebetieningernes Tegn.

Ingen venter, at et Skrift af saadant Indhold, enten skulde være saa fuldstændigt i det første Aar, som det siden kan blive, eller nogen Tid skulde blive gandske frie for Feil. Vi have bemærket adskillige, og vi formode, at enhver i sin Cirkel vil bemærke nogle.

Addresse-Contoiret lover nye Artikler hver Aar, undtagen den IV, som med de fornødne Forandringer skal blive bestandig. Dette Forsæt kunne vi neppe tro vil finde Biefald. Nogle af de her givne Efterretninger ere saa umisteligе i en Kiøbenhavns Veiviser, at den ikke kan bære dette Navn med rette, naar de savnes, saasom visse Taxter, visse Seværdigheder og andet meer.

Imidlertid har Addresse-Contoiret i Kiøbenhavn ved dette nye Institut forsøget sine virkelig store Fortienester af det Almindeligе, og vi troe neppe, at der findes nogen saa stor Hader af Nyt, der jo vil anse denne Opfindelse for overmaade nyttig.

Chymisch-Medicinsche Abhandlung von denen destillirten Wassern und brennenden Geistern, dargestellet von D. Johann Pauli. Kopenhagen 1769. in Rothens Buchhandlung. Stor 112 S. 8.

Dette Skrift skal afhandle et Stykke af Materia medica, og Hr. Doctoren vil underrette sine Læsere om Tilberedningen og Nytten af de i Lægekonsten nu og fordum brugelige destillerede Vande og Brænderine. I hvad Hensigt og for hvem Forf. har udgivet dette Skrift, kunne vi ingenlunde indsee, allerhelst da det er udgivet i det tydske Sprog, som des værre har alt for stor Overflødighed paa Skrifter af det Slags. Da vi havde havt den Taalmodighed, at igiennemlæse det, tænkte vi paa Salomon, som siger, at der er ingen Ende paa at skrive Bøger; og vi maae tilstaae, at langt fra deri at forefinde noget Nyt, have vi ikke fundet andet, end i et Hiørne unyttig Overflødighed af saadant, som i hundrede andre Skrifter er og var at finde længe, førend dette Seculum begyndte; i et andet Udelabelser og adskillige Urigtigheder i de almindeligste og meest bekiendte Ting. Ingen Erfarenhed, intet Forsøg, giøre dette Skrift læseværdigt.

Det er inddeelt i fem Hovedstykker. Forf. begynder for fra, og afhandler i det første Vandets Væsen og Nødvendighed; Aarsagen, hvorfor det er flydende; Bevis, at man ikke eyer noget reent og ublandet Vand; Forskiellen paa Vandene; dets Hoved-Egenskaber m. m. Men ikke taler han om, hvorledes man skal prøve og kiende det reenere Vand fra det meer blandede, da det dog havde været lige saa vigtigt og værdigt her at anføre, som at bevise Vandets Nødvendighed, hvorom ingen tvivler. — I det andet Hovedstykke bliver man underrettet om, hvad Destillation er, og hvorledes de destillerede Vande bør inddeles. Destillation siger Hr. P. er en Opløsning af nogle Legemer med Vand — ligesom man ikke kunde destillere, uden at opløse noget Legeme med Vand. De destillerede Vande inddeeler han i Classer, 1.) krydagtige og vellugtende Vande, 2.) Sveed- og udrivende, 3) Urindrivende, aabnende, antiscorbutiske, og vundlægende, 4.) Smertestillende. Hvilken besynderlig Inddeling! I øvrigt indeholder dette Stykke 3 Afdelinger, om destillerede Vande af Planteriget, af Dyrriget, og af Mineralriget. Forf. bemmer meget destilleret Vand af Vrenpriis, for den Nytte, det giør i Trangbrystighed og besværligt Aandedrag, ja end ogsaa i Peripneumonie og Svindsot. Han forsikrer ogsaa, at Kanel- og Lavendel-Vand vise bedst deres Kraft i at styrke Nerverne, naar det er fuld Maane; med meget andet af samme Surdey. I den tredie Afdeling om Vandene af Mineralriget (det er kun destillerede Vande af Mineralriget, som Forf. mener) siger han: i og for sig selv give Mineralier, hvorunder Guld, Sølv og andre mineralske Metaller bør regnes med, intet

intet besynderligt Vand. Mineralske Metaller, hvad vil det sige? Ere ikke alle Metaller mineralske? For Resten er det alene destillerede Vande af Allun og Vitriol, som Forf. holder værdige at melde om iblandt de mineralske Vande. Der er i hans Tanker ingen anden Forskiel paa destilleret Vand af Allun og af Vitriol (Forf. nævner ingen vis Slags Vitriol), end at det første har været foreenet med en svovlagtig Jord, og dette med et Metal. Men hvormed bevises den svovlagtige Jord i Allunen? og mon ikke Phlegma vitrioli Martis altid giver en svag Spiritus Vitrioli volatilis sulphureus?

Det tredie Hovedstykke overskrives: om uægte Vande. Saaledes behager Hr. Dr. at kalde Birkesaft, Saft af Vindrueranker, Reddikesaft, Vand af Blomster uden Destillation, Saft af Regnorme og Snegler, Kalkvand m. m., som man ikke ventede i en Afhandling om destillerede Vande. Giærings Historien udgiør det fierde Hovedstykke; og det femte handler om Vin og Brændevin. For at bevise, at et suursaltigt Væsen er for Haanden i Brændevin, erindrer Forf. iblandt andet Vinsteenen, som endskiønt den ikke smager suur, dog ved subtile Prøver kan bevises at have Syre, da den derimod ved Destillation ikke giver den ringeste Syrlighed fra sig. Dersom dette og meget andet i denne Afhandling var sandt, saa maatte vi tilstaae, at den indeholdt en Hoben Nyt; men hverken maa Forf. have Smag, naar han ikke kan smage, at Vinsteen er suur, ikke heller kunne vi tilstaae ham den fornødne Kundskab, naar han ikke veed, at den i Apothekerne brugelige Vinsteens Spiritus (Spiritus Tartari) er et aabenbare Suure, baade af Smag og Virkning, og at den forenet med Alcali giver et Sal medium.

Bekiendtgiørelse.

Selskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse har tilkiendt Herr Christian Friderich Jacobi Pagenhofmester hos Hendes Majestæt Dronning Juliane, den for den beste Eloge over Erkebiskop Absalon bestemte Priis i Veltalenhed; og tillige tildømt Herr Peder Vogelius en Guldmedaille for den af ham indgivne Tale af samme Indhold.

Priisen i Moralen er tilkiendt Herr Benjamin Georg Sporon for hans Afhandling over Mods og Sindigheds nødvendige Foreening. Alle disse Priisskrifter bekiendtgiøres med det første i det ottende Stykke af Forsøgene i de skiønne og nyttige Videnskaber.

Priisen i Poesien, som var udsat for det beste Digt om Menneskets Pligter imod Dyrene, udgives ikke for denne Gang, da de indkomne Stykker, som meest tildroge sig Selskabets Opmerksomhed, ikke befandtes nøksom at være udarbeidede. Samme Priismaterie udsettes derfor igien, og der opgives tillige en ny: Frihed og Eiendom som Kilderne til Jorddyrkernes Lyksalighed, Stræbsomhed og Kierlighed til Fædrenelandet; saa at der for indeværende Aar uddeeles to Priiser i Poesien, hver af 50 Rdlr., eller en Guldmedaille af samme Værdie.

Priisen i Veltalenheden af 40 Rdlr., eller en Guldmedaille af samme Værdie, udsettes for den beste Eloge over Knud den Store. Denne Konges Charakter og Bedrifter har Selskabet holdt for særdeles beqvemme til en Eloge eller Tale, hvori hans Feil ikke maatte forties, hvilke han selv offentlig tilstod, og saaledes stræbte at rette, at han tilsidst endogsaa vandt det undertvungne Engelands Yndest. Der er og ingen Mangel paa udførlige Efterretninger om ham, da man foruden Saxo og andre Danske Skribentere kan tage den Engelske Historie til Hielp. Der findes og i det Kiøbenhavnske lærde Selskabs Skrifter

ter en Afhandling af sal. Gram, som angaaer denne Konge, og Herr Conferenzraad Suhm har udgivet en kritisk Afhandling om hans Historie, hvori de Engelske, Islandske og Danske Skribenter nøyagtig ere sammenlignede.

Prisen af tredive Rixdaler udsettes for den beste moralske Afhandling. Dertil foreslaaes, dog uden at foreskrives, følgende Materie: Tarvelighedens Indflydelse i et Folks Tilstand, Sæder og Virksomhed. Da det egentlig er Forsøg i Veltalenheden, Selskabet efter sit Hiemmed venter, saa bedes de, som ville prøve deres Kræfter i en saadan moralsk Materie, at undgaae det Tørre og kiendelig Methodiske, og at oplive deres Tanker og Grunde ved en behagelig og rørende Stil.

Priisskrifterne indleveres inden Octobermaaneds Udgang til den Mummiske Boghandling paa Børsen. Forfatterne behage at sette en Devise paa dem med en hosføiet forseglet Seddel, som uden paa er betegnet med samme Devise, og hvor Forfatterens Navn og Opholdssted inden i tilkiendegives. Saa ombedes og de, hvis Haand allerede maatte være Selskabet bekiendt, herefter at betiene sig af en anden.

De hidindtil indkomne Skrifter, hvilke af Selskabet i dets Samlinger ei udgives, kan afhentes i den Mummiske Boghandling paa Børsen.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 13. —— 1770.

Observatio Transitus Veneris ante discum solis die 3 Junii Anno 1769 Wardöehusii, auspiciis Potentissimi & Clementissimi Regis Daniæ & Norvegiæ, CHRISTIANI VII. facta & Societati Regiæ scientiarum Hafnienſi prælecta à R. P. Maximiliano Hell, è S. J. Astronomo Cæsareo - Regio Universitatis Vindobonenſis, Societatis Regiæ Scientiarum Hafnienſis & Nidroſienſis membro, atqve Academiæ Regiæ scientiarum Pariſinæ membro correſpondente. Hafniæ 1770. Typis Orphanotrophii Regii excudit G. G. Salicath. Stor 82 S. 4. med Figurer.

Dette er den længe forønskte og nu endelig til Modenhed bragte Frugt af den Reise, som Hr. Professor Hell paa vor Konges Indbydelse har foretaget sig til Wardøe, og som han selv tilligemed sin Medhielper Hr. Pater Sajnovics havde den Naade at overlevere Hans Majestiet den 8 Februarii sidstleden. Vi tro at fortiene ingen ringe Tak hos vore Læsere, naar vi giøre dem nøvere bekiendte med dette Mesterstykke af astronomiske Arbeider.

Hr. Prof. Hell tilstaaer strax i Begyndelsen, at han slet ikke havde i Sinde, at forlade Wien for den anførte Observations skyld, og derfor allerede afslaget to Tilbud fra fremmede Stæder; men at han dog ikke kunde imodstaae den saa meget naadige Indbydelse fra det Danske Hof igiennem Greven af Bachof, og besluttede strax at imodtage den forestagne Reise til Wardøe. Forsynet med egne, saavelsom for ham anskaffede Instrumenter til Jagttagelsen, ankom han den 11 October frisk og sund paa bemeldte Øe. Den 23 December havde han allerede sit Observatorium fuldkommen indrettet, og ladet af brændt Steen oprette en Gnomon 6 Fod høy og 9 Fod lang, for at kunne paa det nøyeste bemærke Solens Giennemgang igiennem Middagskredsen, og rette Uhrene derefter, ifald det fuldehænde sig, at det ubestandige Veirligt under dette Clima forhindrede ham at iagttage de lige Solehøyder. Inddeelingen og Nøyagtigheden af den til denne Reise gandske nye af Hr. Aal i Kiøbenhavn forfærdigede Qvadrant prøvede han ved at iagttage tvende Stierners lige eller nærsten lige Høyder, hvoraf den ene var i den sydlige, den anden i den nordlige Meridian. Paa denne Maade undgik han lykkelig de Feil, som en forstiellig Straalebrydelse (Refraction) havde kunnet foraarsage, i det han af at sammenligne disse Stierners beregnede og observerede Distancer fra Iſſepunkten (Zenith) fik at vide Summen af alle Vildfarelser, de maatte nu have deres Grund i Qvadrantens Deeling, i Stillingen af Tubus, eller i Refractionen. Vel grunder sig denne let indseete, men dog hidindtil iblandt de Stierne-nøydige lidet brugelige Methode, paa Stierne-Tabellernes Rigtighed. Men da man ved, at de Instrumenter, hvormed la Caille har forfærdiget disse, ere blevne prøvede med den yderste Omhyggelighed, saa kan man med rette anſee dem som tilforladelige. Slutningen af alle disse Prøver bevidner ogsaa, at den største Forskiel i Correctionen ikke stiger over 16 Secunder, hvilken er kommet enten af Stierne-Tavlerne, eller af Qvadrantens Deeling, eller

af Micrometret, eller af nogen Bevægelse i Instrumentet, eller af adskillige af disse Aarsager tillige.

Ved meer end 200 saadanne lige Stjerne-Høyder, tagne i den nordlige og sydlige Meridian, bestemmer Hr. Forf. derpaa Polhøyden i Wardøehuus til 70°, 22′, 36½″, og oploser ved denne Leilighed tillige paa den letteste Maade det vanskelige Problem, hvorpaa allerede saa mange Stjernekyndige have arbeidet med adskillig Lykke, vi meene det Problem: at finde den sande Polhøyde, uden at kiende Refractionen og Qvadrantens Feil (S. 20.).

Dette Konstgreb, som Forf. ikkun har viist ved Exempler, lader sig med faa Ord saaledes udtrykke. Man tage i begge Meridianer to lige eller næsten lige Stjerne-Høyder, som ere over 30 eller 40 Grad. Overskuddet af begges Sum indtil 180 Grad bliver begge Stjerners observerede Afstand. Differencen imellem begge Stjerners nøye beregnede Codeclinationer viser deres til den Tid synbare (apparens) Afstand fra hinanden, saaledes som Aberrationen og Nutationen giver den. Differencen imellem begge Afstandene angiver den dobbelte Sum af de fornødne Forbedringer i Høyderne, deels for Refractionen, deels for Instrumentets Feil. Naar man altsaa tilbørlig forbinder den enkelte Sum med enhver af de observerede Høyder, saa faaer man den sande Høyde, hvoraf paa sædvanlig Maade Polhøyden bestemmes. Sammenligner man med denne Methode en Maraldis, en Mairans og Godins Bemøyelser for at opløse dette samme Problem, vil man vel finde en stor Forskiel i Letheden. Men man maa ogsaa betænke, at hine Stjernekyndige egentlig have søgt dette Problems Oplosning under den Omstændighed, da Declinationen ikke forudsættes som allerede bekiendt og uden Feil, til hvilket Tilfælde den nærværende Methode ikke passer.

Imidlertid finde vi, ved at gjennemblade ældre astronomiske Skrifter, at efter al Anseende har vor fordum berømte Astronom Hr. Peder Horrebov allerførst foreslaget saadan en Methode i sin Baſis Astronomiæ p. 388 og 389, og giort den derved endnu paradoxere, at han ikke engang forlanger en Qvadrant dertil. (esterdi man med hans Instrumentum correſpondentium kan observere lige eller næsten lige Høyder) Efter hans Maade §. 193 vilde Hr. Prof. Hells Beregning S. 19. see saaledes ud:

observerede Høyde i Norden	85°	15′, 49
" " " i Sønden	85,	5, 31
Forskiel	" 0,	10, 18
Declination af den nordlige *	75,	5, 59
" " af den sydlige *	65,	28, 56
Summen eller den dobbelte Polhøyde	140,	45, 13
Altsaa Polhøyden af Wardøehuus	70,	22, 36½

Hvor ubegribelig denne Methode, saa let den nu ogsaa kan synes, er tilforn forekommet selv den Petersborgske Astronom Delisle, kan man see af hans Brev til bemeldte Hr. Prof. P. Horrebov, hvor han siger: bien loin, que j'aye imaginé la maniere de determiner ſans les refractions et ſans quart de cercle la hauteur de pole, comme vous me dites, je ne comprens même, coment cela ſe peut faire &c. (Baſis Aſtron. p. 382.)

Da Hr. Prof. Hell formedelſt Jupiters nedrige Stand ingen Leilighed fandt at iagttage dens Drabanters Formørkelser, saa har han med stor Omhyggelighed bestemt Dens Længde, ved at sammenligne Tiden af Sole-Formørkelsens Ende den 4 Junius 1769 med 7 paa andre Steder giorte Jagttagelser deraf, og fundet, at den ligger 1 T. 55 M. 6 Sec., eller 28°, 46′, 30″, fra Paris, eller 48°, 40′, 15″, fra den første gjennem Ferro dragne Meridian imod Østen. — Vi havde ikkun her ønsket, at den i nyere Tider anpriste Methode, at bestemme Længden til Søes af Fixstjernernes Distancer fra Maanen, ikke ved denne Leilighed blev udgivet for saa meget uvis (minime certo). En saa anseelig Astronoms Dom kunde let giøre Begyndere bange for den, da dog Maskelyne har ved Erfaring fundet den 5 til 10 Gange nøyagtigere, end den sædvanlige Loxodromie. Os synes, det kommer herved ikke an paa Methoden, men paa gode Instrumenter, nøyagtige Maane-Tavler og Øvelse.

Ved Uhrenes Undersøgelse fandtes, at det af le Roi forfærdigede Uhr, saaledes indrettet, at dets Penduls Længde stedse skulde blive den samme i Hede og Kulde, slet ikke viiste den forventede Nøyagtighed i Gangen, men gik undertiden i 24 Timer 5 Secunder hastigere, end Dagen tilforn, da derimod et andet med en sædvanlig Pendul forsynet Uhr differerede ikke meer end en halv Secund.

Efterat

Efterat Uhrenes Gang var berigtiget, ventede vore Jagttagere imellem Frygt og Haab Indtrædelses-Tiden. Snart lod en Sky af Skyer, som pludselig skiulte Himmelen, befrygte, at alle deres Anstalter vilde være forgiæves, snart adspredte en gunstig Sondenvind disse misundelige Skyer igien, og opklarede deres Udsigter. Endelig lod sig om Aftenen Kl. 9. 16′, 40″ (Sande Tid) det første Kiendetegn see til den for Solen trædende Venus. Af den indtraadte Deels Storrelse sluttedes, at den første ydre Berørelse var skeet omtrent 30 Sec. tiligere. Kl. 9. 34 M. 4 Sec. syntes Venus ganske at være trædet ind i Solen, men først Kl. 9. 34 M. 10½ Sec. skilte Venus sig fra Solens Rand, og lod den første Lysetraad (Filum lucidum) see. Otte Minuter sildigere skulde denne vigtige Tidspunkt have været usynlig. Solen skiulte sig bag en stillestaaende tyk Skye, og truede dem endnu engang heele 5 Timer med at giøre deres Ønsker til intet. Men uformodentlig afvendte en tienstvillig Sydostvind denne Ulykke, i det den drev denne Skye til et nu ikke saa vigtigt Sted paa Himmelen. Den atter frembrydende Sol glattede snart vore Jagttageres Pander, da neppe 1 Quarteer var tilovers til Udgangen. Om Morgenen Kl. 3, 27 M. 24½ Sec. forsvandt den sidste Lysetraad imellem Venus og Solens Rand, i det ligesom en liden sort Plet eller Bule (nigra quali gutta) fra den for resten runde Venus drog sig hen imod Solens Rand. Kl. 3, 27 M. 36 Sec. viiste sig den synbare (apparens) indvendige fuldkomne Berørelse. Kl. 3, 45 M. 44 Sec. gik omsider Venus ganske ud af Solens Discus.

Denne Observations lykkelige Fremgang er for Publikum desto vigtigere, da det er den eneste fuldstændige, som denne Gang er giort i Europa. Just den tykke Skye, som næsten havde giort vore Observatorer trøstløse, skiulte rimeligviis Udgangen for alle andre Russiske og Svendske Jagttagere, og en tyk Taage undrog det heele Phoenomenon for de Engelske Astronomer, som havde ventet det ved Nordkap. Hvad for Besværlighedet altsaa Reisen til Wardsehus, og den traurige Vinterophold der endog kan have foraarsaget vore Observatorer, saa maa dog den erholdte Fuldestgiørelse fuldkommen forsøde dem. Og hvad for Omkostninger ogsaa vor gavmilde Monark kan have anvendt for at erholde denne Observation, saa vil den erkiendtlige Efterverden takke ham derfor heele Aarhundrede igiennem.

Men! høre vi Bibulus spørge, hvad have vi da nu vundet med denne Jagttagelse? Kunne vi maaskee nu bedre æde, drikke, sove, eller dø, end tilforn? — De kunne herefter drikke Deres røde Viin lettere! — drikke min Viin lettere! skal maaskee Soleparalaxen giøre den lettere? — Ja, det skal den! — hvorledes skal det gaae til? — Man vil herefter ikke komme til at betale saa megen Assecurance for de Skibe, som bringe os den frauste Viin, og der ville ikke saa mange af dem komme til at lide Skibbrud i Canalen og Cattegattet. —— Det var en vidt hentet Indskydelse af Soleparalaxen! — Men det er dog saa! Man vil herefter være i Stand til nøyere at bestemme Skibets Vey efter Maanens Løb. Men for rigtig at bestemme Maanens Løb, maa man nøye vide dens adskillige Afstand fra Jorden, og denne beroer til deels igien paa Solens Afstand fra Jorden, og denne Afstand erfarer man paa det nøyeste af Solens Paralaxe. —— Nu er det saa, saa er jeg tilfreds! — De kunne være det paa en endnu kortere Vey, naar De betænke, at det fornuftige Menneske lever ikke alene af at æde, drikke og sove, men forlanger ogsaa Næring for sin forstående Aand, og hvilken Næring kan vel være ham behageligere, end en nøyere Kundskab om Verden. Betænk endelig, at saa god en Leilighed til at kiende vor Planetsystems Storrelse med en stor Grad af Nøyagtighed ikke kommer igien i de næste Hundrede Aar, og altsaa meget vel fortiente en overordentlig Omhyggelighed og Opmærksomhed af de nu Levende.

Maaskee det ikke vil være de fleste af vore Læsere ubehageligt, om vi her tilføye den physicalske Aarsag til den Bule eller mørke Plet, som lod sig see ved de indvendige Berørelser. Erfaringen lærer, at Lyset, som falder i Øynene paa Retina (Nethuden) ikke allene sætter de Nerver i Bevægelse, som Lysestraalen umiddelbar berører, men ogsaa de næst tilgrændsende Nervegrene. Af denne Aarsag synes et stærklysende Legeme altid at være større, end det virkelig er. Deraf kommer det, at Maanen for det første, og efter det sidste Quarteerskifte synes at være af en større Diameter paa sin lyse Deel, end paa den dunklere. Af samme Aarsag synes ogsaa en dunkel Plet paa en klar Grund mindre end den virkelig er; følgelig maa ogsaa Omkredsen af Venus,

naar

naar den gaaer forbi Solen, synes mindre, end den vilde forekomme os uden denne optiske Illusion. Saasnart nu Venus ved Udgangen for Exempel kommer den indvendige Solerand saa nær, at den Lysetraad, som endnu er tilovers af den, bliver saa svag, at den ikke mærkelig meer kan formindske Størrelsen af Venus, saa vil den synes at blive større paa dette Sted, d. e. at faae en Bule eller Knop, som pludselig vil udbrede sig indtil Solens Rand. Deraf kommer det, at den første og sidste Lysetraad fremkommer og forsvinder pludselig. Man seer heraf tydelig, at denne Fremkomst og Forsvindelse bør holdes for det egentlige Øyeblik, da de indvendige Berørelser skee. Det er sandt, det synes vel, at den indvendige Berørelse ved Indtrædelsen burde betragtes som allerede skeet, naar den første Lysetraad lader sig see. Men dette er virkelig ikkun en metaphysisk og ingen physisk Skrupel; thi da den virkelige synbare (vi meener ikke den formedelst en optisk Illusion synbare) indvendige Berørelse intet Øyeblik eller ingen Secunde vedvarer, saa maa i den samme Secunde, da Lysetraaden begynder at lade sig see, ogsaa den indvendige Berørelse være skeet. Eller med andre Ord: en for Sandserne nendelig liden Tidspunkt, som gaaer foran Lysetraadens Fremkomst, er den indvendige Berørelses sande Tidspunkt for Jagttagerens Stand. Saaledes er det for Forstanden; men for Sandserne flyde begge Tidspunkte sammen, og kunne altsaa anseés for een.

Til Slutning bør vi endnu anmelde, at Hr. Forf. har i Sinde, i et eget Skrift, under Navn af Expeditio literaria, at udgive en fuldstændig Reisebeskrivelse, og deri tillige at bekiendtgiøre sine øvrige Jagttagelser over Nordlys, over Havets Lysen, eller Morild, over Jordens Figur, Magnetnaalens Misvisning, Biergenes Høyder, Veirliget, adskillige Stæders Beliggenheder, over Laplændernes og deres Sprogs Oprindelse o. s. v.; hvilket interessante Skrift alle Elskere af Naturkyndigheden og Jordbeskrivelsen med Længsel see i Møde.

Ved denne Leilighed blev ogsaa Hans Majestiet Kongen ved Hr. Geheimeraad Greve af Thott overleveret det Kort, hvoryaa Magnetnaalens Misvisninger igiennem Nord og Øster-Søen for Aaret 1770 efter Halleys Maade vare antegnede, hvilke Hr. Prof. Kratzenstein, i Følge sine paa disse Have anstillede Jagttagelser, havde udkastet.

Trykfeil i No. 10 og 11.

S. 69. L. 9. fremkommer: læs: fremkomme
Sammest. L. 21. høye stærke: læs: høye og stærke
S. 73. L. 16. Vi Liv: læs: Vil Liv
S. 80. L. 5. kan en Poet: læs: kan en Poet ikke

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Sielland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 14. 1770.

Betænkning over det Spørsmaal: Hvorledes Frihed og Eiendom kunde forskaffes Bondestanden i de Lande, hvor den fattes begge Dele. Af det Tydske oversat ved Barthold Johan Lodde. Kiobenhavn, 1769. Bekostet og findes tilkiøbs i den Mummiske Boghandling paa Børsen. Stor 132 S. 8.

Dette er en Oversettelse af Bedencken über die Frage: Wie dem Baurenstande u. s. v., som vi til sin Tid have anmeldet (*). Vi have da sagt vore Tanker om dette lidet fortræffelige Skrift, og behøve her intet at lægge til, end at Oversættelsen er Originalen værdig.

Betrachtungen über die Verbesserung des Landwesens in Dännemark. Von einem Patrioten entworfen. Nec preme, nec summum molire per æthera currum —— inter utrumque tene ——— Ovid, Metamorph. Lib. II. Kopenhagen 1769. Gedruckt bey Königl. Univ. Buchdrucker A. H. Godiches nachgelassene Wittwe; Stor 42 S. 8.

Disse Betragtninger ere rettede imod den ovenanførte Betænkning over det Spørsmaal u. s. v., og synes at være dikterede af en ganske anden Aand, end denne. To Skribenter kunne ikke være af uligere Meeninger i Landhusholdningen. Forfatteren af Betænkningen u. s. v. havde holdet den Forfatning i Landvæsenet for den lykkeligste, da Bonden selv var Eyer af sin Gaard med fuldkommen borgerlig Frihed, uden Hoverie, imod Afgifter til Jorddrotten, og anseet enhver anden Forfatning for mindre lykkelig, jo mindre den nærmede sig til denne. Patrioten derimod troer, at hverken Bonden eller Landet kunde være tient med denne Forfatning, ja end ikke med den, da Bonden var Eyer af Gaarden imod betingede Hovtienester. Forfatteren af Betænkningen, u. s. v. har foreslaget, at Hovedgaardene skulde udlægges til frie Bondergaarde, og vist, hvorledes dette kunde ske uden Godseyernes Tab. Patrioten derimod holder dette Forslag for umueligt, og troer, at dets Iværksættelse vilde drage det heele Landvæsen Ruin tilligemed Adelens Undergang efter sig, o. a. m.

Det vilde føre os meget over vore Grændser, dersom vi skulde undersøge enhver Punkt i disse Betragtninger saa udførlig, som den fortiener det. Vi overlade dette Arbeide til den indsigtsfulde Forfatter af Betænkningen, u. s. v. selv, som vi haabe vil ikke mangle at redde sin Plan imod disse i vore Tanker besvarlige Indvendinger; og opholde os mest ved nogle af de almindelige Maximer, hvorpaa Patriotens Landhusholdningsplan er bygget.

Han troer, at man ikke har bestemte Begreb nok om Frihed og Eyendom, og foretager sig derfor at bestemme dem. Her er det Begreb, han giver om Frihed. "Frihed, siger han S. 7, er at kunne "giøre alt hvad Love og Sæder tillade, ikke at nødes "til at giøre meer end disse befale, og at enhver Un"dersaat uden Forskiel kan være sikker paa Liv og "Gods, naar han i sin Orden erlægger sin Tribut, "og opfylder sine Pligter". Og denne Frihed, mener han, man altid vil finde i et Monarkie, naar man betragter det efter dets Grundsætninger (Principes), og altid ansee som den allerbilligste og sande Frihed. Nemlig Monarkiets Grundsætninger udfordre en Stand, som er imellem Regenten og de andre Undersaatter. Denne Mellemstand er Adelen. Man maa altsaa ikke betage Adelen sine Fortrin, naar man ikke vil kuldkaste Monarkiets Grundvold. "Hvor der er Fortrin, der er Afhængenhed. —— "Jo meer man umager sig at høve Forbindtlighe"ne, desto vilkaarligere bliver Villien til Lydighed, "og desto onerøsere dens Frihed, som er bestemt til "at befordre den høyere Stands Fortrin, og altsaa "i denne Orden ogsaa Statens Bedste." S. 8.

Fra disse Betragtninger gaaer Patrioten ud, og de ere at ansee, som Grundvolden til alle de øvrige. Med dem falder og staaer, om ikke hans Plan i Land-

(*) See Kritisk Journal for 1769. No. 27.

væsenet, saa dog hans Hovedindvendinger imod Forfatteren af Betænkningen.

Vi ville ikke skikanere Patrioten over det Begreb, han fastsætter om Frihed, endskiønt det er overmaade ubestemt, at sætte Friheden i det, som Love og Sæder tillade, og det var let at vise, at Romernes Servi selv efter dette Begreb burde kaldes frie Folk. Men vi opholde os blot ved de Følger, som han drager af dette sit Begreb om Frihed for Adelen i en monarkisk Stat. —— Vi antage gierne med Patrioten efter Montesquieu, at den arvelige Adel er i sær skikket for den monarkiske Stat, og at Monarken bør sørge for dens Vedligeholdelse. Men vi troe ingenlunde, at denne Vedligeholdelse beroer paa de Fortrin, som Forf. vil have indrømmet Adelen, eller at disse Fortrin engang kunne bestaae med den monarkiske Forfatnings Aand. " Wo ein Vorzug " vorhanden, siger han, ist eine Abhängigkeit ". Og hvorfor det? Kan man ikke have virkelige Fortrin i Ære, i Værdighed, i nærmere Adgang til de høveste Betieninger, i Formue o. s. v. fordi man ikke har Vasaller og virkelige Dependenter at herske over? Vi begribe slet ikke, hvorfor Adelens til Monarkiets Vedligeholdelse fornødne Fortrin skulde formindskes, ved at ophæve saadan en Forbindelse imellem den og de andre Stænder, som er anvndet paa saadan en virkelig Lydighed og Afhængenhed som Forf. udfordrer. Ja vi see end ikke, at en virkelig Lydigheds-Forbindelse imellem Adelen og de andre Stænder kan ret bestaae med et indskrænket Monarkies Grundforfatning. Thi, saa vist det er, at Adelen er fornøden i et Monarkie, saa vist er det ogsaa, at i et indskrænket Monarkie ere Adelige og Uadelige lige meget Undersaatter, og at ingen der er nogen en personlig Lydighed og Afhængenhed skyldig, uden Monarken. —— Man vil vel ikke spørge, hvori da Adelens Fortrin skulle bestaae, naar man ikke vil indrømme dem Ret til at kræve Lydighed og Afhængenhed af de andre Stænder? Thi skulde det ikke allerede være Fortrin nok: at have ved Fødselen Adgang til den Ære, de Betieninger, som de andre Stænder enten ere ganske udelukte fra, eller dog ikke erhverve sig, uden enten ved en høyst sielden Lykke, eller en høyst sielden Duelighed: at have, i Kraft af denne Adgang, Ret til at fordre af de andre Stænder en udvortes Ærbødighed, som i andre Stænder ikkun tilstaaes udmærket Lykke, eller udmærket Fortieneste: at have sin Formue og Ære saaledes begrundet af Lovene, at man med Sikkerhed kan love sig dem i sin sildigste Alderns Besiddelse: at have en Deel af sine Eyendomme fritagne fra visse offentlige Tynger o. a. m? Og skulde disse Fortrin ikke allerede være tilstrækkelige til at vedligeholde Adelen i den Glands og Anseelse, som er fornøden til Monarkiets Haandhævelse? Vi tænke jo, og mene, at alle andre Fortrin, som indrømmes den over disse, og som ere forbundne med nogen personlig Afhængenhed og Lydighed hos de andre Stænder, ere lige saa farlige for det uindskrænkede Monarkies Principier, som det vilde være farligt for disse, at gisre noget Skaar i Adelens fornødne Anseelse.

Bonden i Dannemark har i denne Forfatters Tanker S. 10. " al muelig borgerlig og politisk " Frihed, er i den selvsamme Forfatning, og staaer " i samme umiddelbare Forhold med Lovene, som alle " Landets Undersaatter. Alt hvad han har erhver- " vet sig, hører ham til, og Lovene ere ham i lige " Grad, som alle andre Undersaatter, Borgen saa- " vel for hans Gods og Eyendom, som for hans " Liv. Han er egentlig en Forpagter paa Livstid, " som imod visse Afgifter og Hovtieneſter har taget " sin Gaard i Besiddelse, og kan han ikke, uden at " bryde Forpagtnings Contracten, og at overtræde " Lovene, aſsættes fra sin Gaard. Men hans Børn " bør i Følge Lovene indtil en vis og bestemt Alder " pleye deres Fødestavn ". Denne Bondens Forbindelighed til at pleye Fødestavn holder Forf. ganske unødvendig, og for at holde ham i Landet, og til den nationale Krigstieneſte. Endskiønt Forfatterens vigtigste Grunde for denne Mening ere tilstrækkelig bevarede af andre, saa ønskede vi dog, at hvad her siges, maatte iblandt andet tages i en nøye Overveielse af Forfatteren af Betænkningen o. s. v. Saa meget er vist, at Erfarenheden i Kong Christian den Siettes Tid syntes at bestyrke de skadelige Følger af denne Forbindtlighedes Ophævelse, som Forfatteren taler om; men det er ogsaa tillige vist, at de, som nu igien ønske denne Forbindtlighed ophævet, ønske først at see Bonden i en ganske anden Forfatning, end han var i Christian den Siettes Tid.

Vi følge Patrioten til de Indvendinger, han gisr imod den af Betænkningens Forfatter anpriste Indretning i Landvæsenet, da Bonden nemlig faaer Frihed og Eyendom paa sin Gaard, imod visse Afgifter til Godseyeren, dog saaledes, at der altid bliver en Nexus imellem Gaarden og Godset, hvoraf den er en Deel. " Hvad for Afgifter, siger han S. " 20, skal vel en Eyendoms Besidder af en Gaard, " som intet Hoverie gisr, erlægge til sin Godsherre, " naar han selv har kiøbt Gaarden og betalt den med " sine Penge? ". Dette Spørsmaal er os ganske ube-

ubegribeligt. Afgifterne har jo Forfatteren af Betænkningen o. s. v. nøye nok beskrevet. Den frigivne Eyendomsbonde skal betale til Godseyeren 1.) den vedtagne Pengeafgift, 2.) istedet for Hoverie, 3.) for Eyendomsret, eller hvorledes man ellers efter ethvert Lands Skik maatte kalde det. See Betænkning o. s. v. Danske Overs. S. 73. Og hvorfor skulde ikke Eyendomsbonden kunne betale disse Afgifter, endskiønt han har kiøbt og betalt Gaarden med sine egne Penge? thi han har jo kiøbt den med Villaar at betale de stipulerede Afgifter. —— Han spørger videre: "Hvilke "Fordele skal den Nexus imellem ham og Godset, "hvis Deel han er, tilveiebringe?". Denne Nexus har atter Forfatteren af Betænkningen o. s. v. tydelig nok forklaret, og lignet med den Nexus, som er imellem Fyrsten og den heele Stat, See S. 58. følgg. Vi begribe derfor ikke, hvorledes han, uden at giøre sin Antagonist den største Ure, kan blive ved: "Er saa- "ledes ikke Eyendoms Besidderen en frie, uafhængen- "de og uindskrænket Besidder af sin Eyendom, saaledes "som Godsherren af sin fra Land og Sand blottede "Hovedgaard, og Godsherren forer i det høyeste Titel "af en Skytsherre, men som intet betyder? og skal der "være en vis Connexion imellem dem, saa bliver den "altid af den Beskaffenhed, at den kan være Bønderne "fordeelagtig, men aldrig tilveiebringe Godseyeren "nogen Nytte, og allasaa atter ingen Proportion". Hvad anden Nytte vil Godseyeren forlange, end at han ikke allene intet taber, enten i Indkomster, eller i Sikkerhed for det Tilkommende, men at han endog vinder i Henseende til de første? og saaledes er jo Beregningen giort i Betænkningen. Og hvor kan Godseyeren klage over Disproportion, naar han bliver ved at tage ind af Bonden, og Bonden bliver ved at give ud til ham? —— De øvrige Indvendinger, som giøres her imod Frihed og Eyendom af det, at Bonden nu overlades til sig selv, at han ingen Tilsigt har i Naare, i Øvergyde, Ildebrand o. s. v., at han saaer en heel Deel vante Bekymringer o. a. m., ere saa tidt og saa grundig besvarede, til deels af Betænkningens Forfatter selv, at vi undre os over, at Patrioten enten har frembragt dem, eller ikke forekommet de Indvendinger, som kunde giøres ham.

De Indvendinger, han S. 24 følgg. giør imod den af Betænkningens Forfatter foreslagne Hovedgaardenes Deeling, ere i vore Tanker lidet betydelige. Men vi overlade deres udførlige Besparelse til den oplyste Forfatter selv, imod hvilken de ere giorte. Hans Grunde imod denne Deeling ere disse: "1.) Man "sætte, at paa en Hovedgaards Mark af 40 Tønder "Hartkorn, kunde opføres 10 Bondergaarde; (Hvad "disse koste i Bygning og Besætning, vil jeg ikke engang "berøre) saa vilde Revenuerne, naar jeg regner den "saa kaldte Landgilde til Tønden 4 Rdlr., 3 Rdlr. for "de 3 Tiender, og 3 Rdlr. for Skattene, beløbe sig i "det høyeste til 400 Rdlr. Derimod kan paa "saadan en Hovedgaard græsses og fores 120 Køer, "20 Heste og 50 Faar, sælges meget Smør, og for "800 Rdlr. Korn, følgelig kan saadan en Gaard ind- "bringe i Forpagtning i det mindste 1200 Rdlr. Her- "af er det tydeligt, at saadan en Gaard vilde tabe 800 "Rdlr. i aarlig Indkomst, og dens heele Beløb tabe "i Værdi i det mindste 20,000 Rdlr.". (Hvorfor har Forfatteren her bragt Landgilden, Tiendepenge o. s. v. alene i Beregning, og ikke tillige de af Betænkningens Forfatter foreslagne Hoveripenge, Afgift for Eyendomsret, o. a. m., som nødvendig maa giøre et stort Afslag i det beregnede Tab?) 2.) "Naar Hoved- "gaardens Marker bleve giorde til Bondergaarde, vil- "de ingen kiøbe Hovedgaarden; thi at eye enkelte Bon- "der uden nogen Grund til Hovedgaard, er forknytted "med Hazard, og man sætter Capitalen i Fare." (Det er ubegribeligt. Hovedgaardens Marker udgiøre jo dog den allermindste Deel af Godsets Jorde. Hvorfor skulde man ikke ville kiøbe den liden Deel af Bondergodset, som var udlagt af Hovedgaarden, naar man tor vove sin Capital i det store Bondergods selv, som er Godsets Hovedherlighed?) "For nærværende Tid "tageres Godserne efter deres Revenuer; det høyeste "Beløb er ikke mueligt uden den nærværende Forfat- "ning, og kan ikke bringes til høye paa anden Maade, "end ved Hoverie." (Dette burde Forfatteren bevist, og ikke antaget; og hvad vil han sige imod Erfaringer af de Godser, der vitterlig indbringe deres Eyere meer, efterat de have faaet Frihed og Eyendom, end de have indbragt ved Hovtienester, f. Ex. Hirschholm og Bernstorff?) "Det æder sig selv op, naar Godseyeren vil "drive Alting med egne Plove og Hænder." (Det troe vi gierne; det er altid bedre at arbeide med andres Hænder, end med sine egne. Men Herremanden behøver heller ikke at drive nogen Jord med egne Plove og Hænder, naar han besætter al sin Hovedgaards Jord med Eyendomsbønder, som ere i Stand til at drive den saaledes med egne Plove og Hænder, at de ikke allene selv kunde have deres Ophold, men end og svare Herremanden de stipulerede Afgifter.) 3.) "De offentlige Ca- "pitaler, som beløbe sig til nogle Millioner, torde man "saa ikke sætte i Godser, som beståde ikkun af blotte "Bønder, paa hvilke uopbringelige Afgifter hæftede, "og hvorai enhver for sig sad i stor Gield." (Vi tænke, tor man i nærværende Forfatning vove de offentlige Capitaler i mangt et forarmet Gods; saa burde man meget blotte

meget meer kunne vove dem i et Gods, for hvis Beboere de rette Rigdoms og Overflødigheds Kilder, Frihed og Eyendom, vare aabnede. At Godser bestod af lutter Bønder, kunde jo ikke svække dets Værdi; thi hvad bestaae Godserne endnu af, andet end af Bønder? 4.) "Maa tages i Betragtning, at af 396 Godser i "Jylland, ere de 284 pantsatte for Halvdeelen, og "nogle for de 3 af deres Værdi. Sætte man nu den "af Betænkningens Forfatter ønskte Forandring i "Værk, vilde disse Godsernes Actier falde paa nogle "Millioner, og altsaa ikke alene 284 Familier, "men ogsaa Creditorerne, og de feste af de offentlige "Stiftelser ruineres og gaae til grunde". (Denne Frygt grunder sig paa den ubevisste Antagelse, at Godserne skulle bringe mindre ind for Herremanden, naar den foreslagne Forandring blev sat i Værk, end de havde givet tilforn. Men Forfatteren af Betænkningen vil jo, at Herremanden ingen Forandring skal gjøre i henseende til Hovedgaardenes Deeling, med mindre han er overbeviist, at han i det mindste beholder fuldkommen de samme Indkomster baade nu og for den tilkommende Tid, som han altid har havt deraf, eller kunde nogensinde vente sig deraf, naar den gamle Indretning var blevet ved. Og naar da Godset efter den foreslagne Forandring indbringer Herremanden det samme, som tilforn, saa maa jo hans Credit blive den samme, som den altid har været, og saa see vi ikke, hvorfor hans Creditorer skulde have Aarsag, at drage deres laante Capitaler tilbage.) 5.) "Det er let at bevise, at "naar Herregaardenes nu værende Forfatning ikke "skulde bestaae, saa vilde Landet ikke kunne levere den "fierde Deel Oxeq, Smør, Fede-Vahre af det, som "det nu bringer til veye; og denne Sandhed fortiener "saa meget mindre at belees, jo vissere de forhen nævnte Produkter ere de eneste, for hvilke Penge indbringes i Landet. Jeg paastaaer altsaa, og Erfaringen "vil lære det, at Bønderne, som skulde beboe Hovedgaardens Grund, ikke kunde tilveyebringe den fierde "Deel af de forhen nævnte Produkter til Handel, og "følgelig vilde Landet tabe mærkelig. Kort: det er "en alle Landets Børn meget bekiendt Sag, at 200 "Dr. Hartkorn Bøndergods ikke sælge saa meget Korn "og Fede-Vahre om Aaret, som en Hovedgaard, der "bestaaer af 40 Dr. Hartkorn, leverer Landet". (Denne Indvending er uden Tvivl een af de skinbareste; og vi ønskede, at Forfatteren af Betænkningen vilde i sær oplyse denne Post. Det synes os dog, at Engellands Exempel viser, at det er muligt, i det mindste uden Hoverichønder, at tilveyebringe baade af Korn og af Fede-Vahre saadan en Overflødighed, at man ikke alene selv kan have nok, men ogsaa forsyne andre Lande dermed. Og om det ogsaa skulde være sandt, at 200 Dr. Hartkorn Bøndergods i nærværende Forfatning ikke følge saa meget Korn og saa mange Fede-Vahre om Aaret, som en Hovedgaard paa 40 Tønder; saa er det dog ikke sagt, at det samme vilde ske, naar Bonden fik fuld Raadighed over sin Jord, som over sin Eyendom.

Saa vidt gaae Patriotens Hovedindvendinger imod Betænkningen. I den øvrige Deel fremsætter han sine egne Tanker om Landvæsenets Forbedring i Dannemark, hvilke vi blot historisk ville berøre, uden at tillægge nogen Dom. Thi da vi meer end engang have erklæret os for Frihed og Eyendom, som Landvæsenets grundigste Støtter: saa anse vi alle andre Forslage til Forbedringer, som Palliativeurer, der ikkun for en føye Tid hielpe, men lægge ikke nogen varig Grund til Landvæsenets og Statens Flor.

Patrioten vil altsaa ikke, at Hoveriet skal ophæves, men alene bestemmes efter Billighed. Derimod skal man see til at ophæve Fællesskab, saavel imellem Mand og Mand, som imellem Bye og Bye, og inddeele Bøndernes Jorde i lige store Deele efter Jordemonnets Beskaffenhed, og ikke tillægge en Bonde meer end 3 eller 4 Tønder Hartkorn. Hvad der da styder over, bestættes med nye Beboere, dog uden nogen ny Matrikel. Derved tænker Forfatteren, i en langt kortere Tid, end ved Hovedgaardenes Deeling, at skaffe Landet en Mængde nye Indbyggere, og til mindre Besvær for Proprietæren at opbylde alle de Henfigter, som Forfatteren af Betænkningen ved sit Forslag har havt for Øyne. De store Hovedgaarde erklærer Forfatteren sig imod, og vil, at Regieringen skulde beordre Commissarier, som kunde undersøge Hovedgaardenes Grund efter Matrikelen, for at fratage Godseyerne, hvad de til deres Hoveriebønders Plage kunne have taget til sig af nybrudt Jord, for at forøge deres Hovmarke.

Vi have paa mange Steder fundet saa stor en Overeensstemmelse i Tænkemaade og Grundsætninger imellem denne forfatter og Forfatteren af de Patriotiske Gespræche zweyer reisendes Dønen, hvilke vi til sin Tid have anmeldet, at vi meer end een gang have havt Lyst til at holde begge Forfattere for een og samme Person. Dog ville vi intet paastaae med Vished, for ikke at gjøre en Forfatter forhadt, som maaskee kan have havt redelige og patriotiske Henfigter. Saa meget er vist, at det tydske Sprogs Rigtighed og Zirlighed er i begge Skrifter meget forskiellig; thi dette Betragtninger vrimle af Danismer og Feil imod den tydske Grammatik, (hvoraf dog en god Deel kunne være Trykfeil) som gjøre deres Læsning meget ubehagelig.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 15. 1770.

Den almindelige Natur-Historie, i Form af et Dictionaire ved VALMONT DE BOMARE, Demonstrateur d' Histoire Naturelle &c. Oversat, forøget og forbedret af H. von Aphelen, Prof. Philos. Femte Tome. Kiøbenhavn 1769. Trykt hos T. L. Borup, boende i Store Helliggeiststrædet. Stor 608 S. 8.

Denne Tome indeholder Bogstaverne L. M. N. De vidtløftigste Artikler ere Larve, Lav, Løve, Magnet, Mennefke, Mel, Myre, Næsehorn, Naturhistorie, og de meest forøgede Langskiæl, Langvire, Lax, Lemænd, Lodde, Loom, Løsningssteen, Lunde, Lyng, Lysing, Maage, Mannagræs, Marsiue, Marhalm, Marmor, Marsoin, Meelbær, Melk, Multibær, Mus, Natvake, Nebbefild; hvoriblandt nogle end og ganske nye.

Saa vanskeligt det er os at vælge i den store Mangfoldighed af høysnyttige og fornøyelige Ting, som kunne tilfredsstille Læsere af den forskiellige Smag; saa ville vi dog efter vor Sædvane anføre et og andet, til Bevis baade paa Verkets egen og Oversættelsens Værdi.

Artikelen Larve frembyder strax en Mængde beundringsværdige Jagttagelser om dette Insekts Forvandlinger. Vi ville alene anføre, hvad Forf. siger om den saa kaldte almindelige Larve, hvilken de fleste kiende, men ikkun af dens Ødelæggelser:

"Almindelig Larve (Genille commune). Man har kaldet saaledes et Slags Larve, som næsten alle Aar, er alt for almindelig, som blotter adskillige Slags Træer for deres Prydelser, som forgnaver de unge nyligen knydte Frugter og Knopperne paa vore Frugttræer. Denne ødelæggende Fiende er saa meget des meer at befrygte, som den formeerer sig saare meget: hvert Aar giver deraf tvende Kuld Yngel. Der er næsten ingen Maaned, man jo kan finde en Deel af disse Larver: en eneste Forandring til Sommerfugl lægger indtil 3 eller 400 Egg, hvoraf udgaae, efter to eller tre Maaneders Forløb, lige saa mange Larver, hvilke formeere sig i lige stærk Tilvext: altsaa kan een Larve, fra den anden Kuld eller Hugle slægt af, være Moder til en Million Børn. Disse Larvers adskillige Fieleſteder under deres forskiellige Skikkelser, ere derfor høyst fornødne at kiende, for at kunne, ved aarvaagne Omhyggeligheder, ødelægge til deels et saa befrygteligt Slags Smaakrøb".

"Den almindelige Larve er af middelmaadig Størrelse, dens Farve er brunblak; den skinles letteligen af to smaae stærkrøde Prøverter paa det yderste af Kroppens Bagdeel. Disse Vorter have en Bevægelse; men det synes som, at deres Brug er ikke endnu bekiendt. Dette Slags Larve er af deres Tal, som leve i Selskab deres heele Livstid. De unge Larver, som ere udklækkede sidst i Sommeren, spinde samtlig en Væv, som tiener dem til Telt for at sætte sig i Skiul, og hvorfra de kan udgaae for at bedærve Bladene der i Nærheden".

"Deres Reder ere giorte af Væve, som de spinde yderst paa Grenene, hvilke de jævne og vikle i hinanden saavelsom Bladene. Naar de mærke til Vinterens Ankomst, beklæde de deres Reder vel med nyt Silke. De giøre mange smaae Fag eller Celler, hvoraf hver har sin Dør, som vender ud imod almeenige Veye, der løbe ud efter: en Celle indeholder fem eller sex Larver. Saaledes er det, at hver Familie tilbringer Vinteren i Varmen; og endskiønt den bestaaer ganske af Larver, som endnu ere i deres

Barndom, og som i det høyeste ere to Linier lange, kan den dog udholde den strængeste Kulde, saavel formedelst deres Reders Godhed, som og ved deres Legems Vædskeblanding eller Temperament. Man har udstædt disse Larver blotte for en Kulde, som var strængere end den, man havde 1709; de udholdte den fuldkommen vel, da derimod andre Smaakrab have tilsat Livet".

"Strax i April og Mai-Maaneder gaae disse smaae Larver hen at opæde Knoppene og de udspringende Blade paa de Planter, som omringe dem. Da blive Menneskets Bestræbelser til at ødelægge dem, ganske frugtesløse. Fienden udspreder sig allevegne omkring, afhøster og fordærver alt hvad der gav det bedste Haab om Grøde. Det er kun kold Regn, som overfalder dem saaledes adspredte, der kan ødelægge dem i een eller to Morgener, hvorpaa man havde Bevis Aar 1732. Det forrige Aar havde været saa bequemt til deres Formerelse, at strax i September Maaned saae Frugttræernes, Hækkernes, og Skovtræernes Blade ud, som om de vare tørrede: Folkene paa Landet tilregnede Solen det, men det var kun Virkningen af disse Larvers talrige Hører, som havde gnavet Badene; de udholdte Vinteren, og fra midt i Mai havde de blottet Træerne for den halve Deel af deres Blade. Anraabet var almindeligt. Øvrigheden udgav Forordninger, for at nøde Folket til at komme Frugttræerne til Hielp, da en usynlig Haand befriede os fra denne skrækkelige Svøbe formedelst en betimelig Regn. Det følgende Aar saae man neppe een af disse Larver, men det lidet, som undgik Skibbrudet, har kun fornyet Slaget alt for meget, og sætter os i den Omstændighed, at vi maae være opmærksomme til at forekomme saadanne Ulykker".

"Naar disse Larvers Forvandlings Tid, som er henimod Junii Maaned, er ankommen, skille de sig ad, gaae hver sin Vey, og spinde sig paa Træernes Blade et brunt Forvandlings Svøb eller Huus, som er blødt at føle til, og som skulde være meget bequemt til at kardes. De forfærdige dem imellem Bladene, som de bøye krumme, for at bedække deres Huus, og bode paa hvad der er spart i Silke; thi denne Køqve er meget tynd: disse bøyede Blade røbe deres Fiælesteder. Efter tre Ugers Forløb gaae de ud deraf som Sommerfugle. Disse Sommerfugle ere af maadelig Størrelse, hvide, og af Natfuglenes Classe. Hunnen nedlægger sine Eg med en bemærkværdig Konst: hun lægger dem ned paa Blade; og efterhaanden, som hun gior et Eg, indvikler hun det i et Slags gult Silke. Det ere de Haar, som de have paa deres Bagdeel, hvilke de rykke af ved Hielp af deres Rumpes Aabning (Anus) og som de lægge i Orden for at giøre deraf en maaelig og blød Seng, hvorpaa Eggene lægges opstablede Lag for Lag. Disse Haar ere fine, silkeagtige, og lagte i saa god Orden, at denne Overflade vises ikke meer uden som et smukt Silkestof, hvorpaa Regnen glider, og giør ikke noget Indtryk. Sommerfuglen lægger altid sit Reede paa et Sted, som ligger mod Solen. Det anmærkes ved sin smukke gule Farve, og ved sin Skikkelse, som ligner noget en i Midten overskaaren Bønne, der er sat paa sin flade Deel. I Haugerne bør man bære Omsorg for at ødelægge baade deres Forvandlings Huuse og Reeder; thi forend man begynder at afsarve (echinneler) have de allerede giort megen Skade paa de unge Skud og Frugtknoppe for det følgende Aar. Naar disse Larve udspredе sig i vore Skove, er derfor ingen anden Udsætning at vente, end Himmelens, Fuglenes, Gøghvepsenes og andre Insekt-Ederes".

"Disse Larvers Reeders Stof er, siger Hr. Bazin, saare vel forspnet med et stærkt Silke, som skulde være ret bequemt til at kardes, hvis man vilde forsøge paa at anvende det til noget. Man er allerede forvisset om, at det er meget bequemt til Papir. Hr. Guettard, en Medlem af det Kongelige Videnskabers Akademie i Paris, har giort et Forsøg derpaa. Man har faaet deraf Papir, der havde al den Styrke og Smukhed, som man kunde forlange; det manglede kun lidt Hvidhed, som det maaskee ikke skulde være umueligt at skaffe det ved andre Tilberedelser.".

Under Artiklen Lax forklares, hvoraf den røde Farve kommer, som sees hos Laxen, naar den steges eller kaages heel og holden, og som den næsten ikke meer har, naar man skiær den i Stykker, og lader den ristes sagte paa Gloder. "For at oydage, hvoraf denne Farve kan komme, har Hr. Deslandes aabnet mange Laxe paa Stedet, hvor de vare fangede, og nyligen komne ud af Vandet. Han har befundet, at de havde alle i Maven et lille rødt Legeme ligt til en Rips-Klynge, som gav letteligen efter under Fingrene. Han tog det, kastede det i et Glas lunken Vand, som blev strax rødagtigt deraf. Naar Laxen kaages heel, opløses efter al Rimelighed dette lille Legeme, og formedelst et Slags uformærkt Gienuemsprængning meddeeler det sin Farve til alle Fi-

skens Deele; derimod, naar den er sønderskaaren, og Deelene skilte fra hverandre, kan de ikke faae den samme Farve; hvilket man og virkeligen seer at skee. Naar en Lar er giemt 7 til 8 Dage, eller og længere, hvilket den gierne kan, uden at fordærves, og komme an, forvandles denne lille Klynge til et Slags fiin og let Ureenlighed, som har de selv samme Egenskaber".

Mankanilkræet er et overmaade smukt Træ, men tillige høyst farligt. "Dette Træ voxer hos Havbredden paa de fleste Antilliske Øer: hvis man er saa forvoven, at man slaaer sig til Roelighed under dets Skygge, kommer man snart til at fortryde det; thi det varer ikke længe, forend Øynene blive blussende, og man bliver opblæst. Duggen og Regnen, som falde ned oven af Bladene, foraarsage paa Huden Blærer, ligesom efter Blæreplastere eller Spanske Fluers. Bladet giør et Saar i Huden paa det Sted, det vedrører. Caraiberne, som gaae hen til dette Træ for at forgifte deres Piile, vende Hovedet bort, imedens de skiære i Barken, for at Saften ikke skal stritte i deres Øyne. Undertiden falde dette Træes Frugter i Vandet, og de Fiskes og Skaldyrs Kiød, som æde deraf, bliver til en virkelig Gift: nemlig, dette Træ indeholder i alle sine Deele en indædende og for Amerikanerne befrygtelig Forgift; af dem, som bye imellem Vendekredsene, ere faa, som ikke veed, hvor farligt det er, at ligge under dette Træ, eller at spise af dets Frugter. Man paastaaer, at naar man har spiist dem uafvidende, og kun lidt, kan man igien blive frisk ved at uddrikke langsomt et stort Bæger af Havets Vand; efterdi dette Træ voxer kun paa Havets Brædde, finder man saaledes strax Hielpemiddel imod dets Gift".

"De Vaaben og Piile, som ere blevne dyppede i dette Træes Saft, bevare meget længe den giftige Beskaffenhed. Vi have seet, siger Bomare, Virkningen deraf i Tsyhuuset udi Bryxel, hvor man skiød i Nærværelsen af een blandt vore Generaler, een af disse Piile i en Hunds Arsballer. Endskiønt Piilen var bleven forgiftet meer end 140 Aar, forend man giorde denne Prøve, bekræftede dette ulykkelige Dyr ikke desto mindre ved en hastig Død, at Giften ikke endnu var slukt. Af disse Slags Vaaben, som de Vilde bruge, seer man i næsten alle Natural-Cabinetter, og man kan ikke laste for meget disse Personers Uforsigtighed, hvilke sue Spidsen af disse Piile, og meene, at de ere alt for gamle, til at kunne giøre Skade. I een af Statholderens Cabinetter i Holland, er et Skab fuld af adskillige Instrumenter, som uden Tvivl ere forgiftede med denne samme Saft. Man seer der og Spidse af smaae Piile giorte af Palmetræ, hvilke Indianerne ved Navn Tifumas skyde affted med et Pust igiennem et Blæserør, men hvis Gift virker ikke, uden naar den er umiddelbar blandet med Blodet".

Den Artikel Menneskет er en meget fuldstændig Afhandling, hvori Mennesket beskrives fra det Øyeblik af, da det undfanges i Moders Liv, indtil det af Alderdom segner i Graven. Det er os ganske umueligt her at giøre noget Val; saa læseværdigt forekommer os Alting. —— Om Mandbarhed eller den modne Alder og Iomfruedom —— om Undfangelsen, Svangerskabet, Fosteret, dets Tilvæxt, og om Barnefødselen —— om Omskiærelsen, Indringningen og Gildningen —— den mandlige Alder —— om Alderdommen og Død —— det menneskelige Kiøns Adskilligheder o. s. v. —— om Kiæmper, Nisser (Geans) —— om Dverge —— om Sandserne —— om den dyriske Forfatning eller Oeconomie —— ere lige saa mange mindre Afhandlinger, Deele af den store.

Mulvarpens Beskrivelse er overmaade interessant, men for vidtløftig for vort Rum. Det samme maae vi sige om Murmeldyrets, Myggens, Myrens, Nattergalens og flere.

Følgende Efterretning om Muskadens, Nellikens, og Kaneelens Handel er kort, og kan ikke andet, end være mange Læsere behagelig: "Af det Foregaaende har man seet, at Muskadtræerne vore paa mange Øer i det orientalske Hav. Hollænderne hvis Taalmodighed de største Hindringer aldrig have trættet, have tilegnet sig Muskadens Indsamling, saavelsom Nellikens og Kaneelens, som vore paa Øerne Tarnata og Ceylon o. s. v., enten under Navn af Erobringer, eller og ved at betale Øbygerne Pensioner, som ere dem meer nyttige, end hvad de tilforn fik af deres Træer. Sandt er det, at de have formaaet eller tvungen Indbyggerne paa de Molukkiske Øer o. s. v. at nedhugge og oprykke alle Nellike-Træer, og de have kun vedligeholdt dem paa Øen Amboina og Tarnata, som staae under deres Øydende; thi man veed virkeligen, at, for at erstatte Kongen af Tarnata Tabet af sine Nellike-Træers Fremavl paa de andre Molukkiske Øer, betale Hollænderne ham hvert Aar omtrent 18,000 Rigsdaler i Stat eller som en Foræring, og at de desuden have forpligtet sig ved en Tractat at tage imod for 7 Styver og en halv Pundet, al den

Nellike,

som Indbyggerne paa Amboina bringe til deres Magaziner. De have og bragt det dertil, at faae adelagt Kanelen overalt andensteds, end paa Øen Ceilon, som de eye. Det er ligeledes i henseende til den hvide Peber o. s. v., saa at den heele Europa og næsten ganske Asien maae gaae igiennem deres Hænder angaaende dette Slags Handel. Det er da kun de 7 eller 8 Ostindiske Compagnier i Holland, som bringe os disse Slags fine Specerier".

"De Forraadshuuse, som Hollænderne have af disse kostbare Kryde-Sager saavel i Indien som i Europa, ere umaadelige store og af en meget anseelig Rigdom. De have for nærværende hiemme hos dem 16 Aars Høst. De uddeele ikke til de omliggende Nationer deres sidste Høst, men altid den ældste. Aar 1760 folgte de Indsamlingen af Aaret 1744. Man siger almindeligen i Frankrig og andre Steder, at Hollænderne have alt for megen Nellike, Muskad o. s. v. udi deres Forraadshuuse, og at de kaste dem i Havet. Men de skille sig ikke saaledes derved, de brænde dem. Den 10 Junii 1760 saae jeg i Amsterdam, hos Admiraliteret, en Ild, hvis Føde var vurderet for 8 Millioner franske Penge, man skulde brænde lige saa meget den anden Dag. Tilskuernes Fødder bleve badede i Kraft-Olie af disse Materier; men det var ingen tilladt at optage den, og endnu mindre at tage de Kryder, som vare i Ilden. Nogle Aar tilforn, og paa samme Sted, blev en fattig Privatmand, som i en lige saadan Ildebrand opsankede nogle Muskadnødder, som havde rullet hen, arresteret, strax dømt til at hænges, hvilket paa Øyeblikket blev sat i Værk. Jeg vil, siger Bomare fremdeles, tale meer udførlig herom i min Reise-Journal, som jeg om nogen Tid agter at udgive. Jeg vil alene føye til, at Hollændernes Nærseenhed, for at beholde alene Nellikens Salg, har alligevel aldrig kunnet hindre, at deraf jo dog er bleven udsuegen en temmelig Deel paa mange Steder i Indien af deres egne Betiente. Een Maade, som de have at bedrage Compagniet, siger Hr. Jaucourt, er, at sælge deraf til andre Nationers Skibe, som de møde i Søen, og at væde Resten, for at altid kunne levere lige saa mange Centner, som deres Ladning bestod af, hvilket kan beløbe sig til 10 paa Hundrede, uden at Factorerne for Magazinerne, som imodtage den i Batavia, kan mærke det".

Under Artikelen Naturhistorie beskrives omstændelig den fordeelagtigste Indretning af et Naturalkabinet.

Den Omhue for det Danske Sprogs Berigelse, som vi tilforn have havt Anledning at rose hos Hr. Oversætteren, er ikke mindre kiendelig i denne Deel. Vi finde her atter mange nye Ord, eller nye Former af Ord, som synes os meget hældig dannede, f. Ex. Appelyst, (Appetit), Behængseler, (Amuleter) Afdækningsretter, (Dessérter), Lilebildning (Miniature), elskelysten (forliebt), spænddygtig (elastisk) tidvis (periodisk), Virkedaad (Operation) o. s. v. Disse to synes ikke saa bequemme: Særsyn (Phoenomenon), og bemande (peupler). Ikke alle Phoenomener kunne kaldes Særsyner, og bemande er vel egentlig at besætte med Mandskab, f. Ex. at bemande et Skib. Vi vilde heller nærmere efter det Tydske oversættte peupler ved befolke.

I No. 12. S. 86. L. 10. efter de Ord: i deres Videnskab: er udeladt:, som selv holde Forelæsning i en og anden Videnskab.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, 8 Mark. Siælland og Lolland. 9 Mark. Fyhn. 9½ Mark. Jylland og Holsteen. 10 Mark

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 16. 1770.

Forsøg til en Afhandling om Testamenter til Almindelig, men i Særdeleshed, til Grønlands Nytte. Indicasse juvat. Kiobenhavn 1769. Trykt paa Forfatterens Bekostning hos Nicolaus Møller, Kongelig Hof-Bogtrykker. Stor 54 S. 8.

Denne liden velskrevne Afhandling giør sin ubekiendte Forfatters menneskevenlige og patriotiske Tænkemaade Ære. Han har opholdet sig i nogle Aar i Grønland, og da han i denne Tid har lært at kiende Landets Fornødenheder, som ere store, saa har han i disse Blade villet fremlægge dem for sine Landsmænds Øyne, for, om mueligt, at bevæge bemidlede Folk ved Testamenter at tænke paa deres fattige Medunderfaatter i dette Land.

"Er noget Land trængendes, siger denne Forf., da er det Grønland"; og dog har ingen af de Patrioter, som i det Oekonomiske Magazins 8de Bind have besvaret det der opgivne Spørsmaal: hvorledes bemidlede Folk ved Testamenter kunde befordre den almindelige Velfærd? tænkt paa Grønland, og ikkun en eeneste har talt et godt Ord for Island.

De Capitaler, Forf. ønsker, maatte testamenteres til Grønlands Bedste, kunde efter hans Forslag anvendes til Nytte for unge i Dannemark studerende Grønlændere, til flere Lærereres Udsendelse, til Catecheternes Løns Forbedring, til en Planteskole for National-Catecheter, til Kirkers Oprettelse, til fattige Børns Hielp i Hungers Tid, til at forskaffe fattige Børn Kajakker o. a. sl., til Hielp for dem, som miste Redskaber, Baade o. s. v., til Belønning for de Grønlænder, som følgte aarlig de fleste Ræve, til Belønning for Colonister, til Grønlandske Bøger, til Danske Bøgers Trykning, til Priser for Grønlandske Bøger og for Bøger paa Dansk om Grønland, til offentlige Bogsamlinger ved Colonierne, og endelig til Østerbygdens Opkeldelse.

Af den Grønlandske Ungdoms Ophold ved Universitetet lover Forf. sig meget Godt for Landet, og beraaber sig paa den Nytte, som Island har havt og endnu har af sine Studerendes Ophold i Dannemark. Her skulde de lægge sig efter allehaande Videnskaber, hvoraf de burde undervises paa Dansk. De Skarpsindigste og Vittigste maatte end og gives en god, grundig og temmelig vidtløftig Kundskab i Statsvidenskaben. Dog burde Theologien være deres Hovedstudium; og de, som bleve bestemte til at tiene deres Fædreneland som Præster, maatte nødvendig lære Grædsk og Hebraisk. Men i stedet for det Latinske meener Forf. de burde lære nogle af de levende Sprog, dersom de endelig ikke kunde have nok i det Grønlandske, Danske, Grædske og Hebraiske; og deri maatte han vel ikke have meget Uret, da det er vist, at det Grædske og Hebraiske er for en Theolog, som Theolog, langt fornødnere end Latin. Han vilde endog, at nogle af de allerbedste Hoveder blandt Fruentimmeret bleve opdragne i Dannemark, dog helst under en af deres egne Landsmænds Øyesigt; derved vilde unge Grønlændere, naar de fik Embeder i deres Fædreneland, finde iblandt Landets egne Døttre saadanne, som de kunde indlade sig i Ægteskab med.

Lærernes Antal er for nærværende Tid alt for ringe, og paa en Strækning af 300 Miile, findes ikke flere end 8 Steder, hvor der ere Præster. Derved hindres Religionens Udbredelse meget; og med alle de Bekostninger, som Kongen aarlig anvender

paa dette priselige Værk, og med al den Iver og Omhue, som Missions-Collegiumet viser for Grønlands Omvendelse, er det dog ikke mueligt, uden formuende Privatfolks Understyttelse at holde saa mange Lærere, som behøves.

Catecheternes Vilkaar ere ikkuns slette i Landet. Forf. ønsker derfor, at de maatte kunne forbedres saaledes, at de fik Lyst til at slaae sig til Roelighed i Landet, og opofre sig aldeles, eller dog en lang Tid til dets Tieneste; allerhelst da det er meget vanskeligt for en Fremmed, at lære Landets Sprog til Gavns. En Hovedsag herved blev at faae National-Catecheter, hvis Nytte man alt har erfaret.

Gothaab er den eneste Mission, som endnu har nogen Kirke. Ved de andre Missioner maa Gudstienesten holdes i Præstens Stue, og hvor den er for trang, i et Grønlandsk Huus. Forf. viser, hvorledes flere Kirker kunde bygges med den mindste Bekostning.

Hungersnød bliver vel ikke let noget Aar almindelig over det heele Land; dog kan heller ikke et Land, hvis største Næring bestaaer i Fiskerie, og allermindst Grønland sige sig gandske frie derfor. Og naar den da indfalder, forknytter den mange Mennesker. Vel ere Grønlænderne bekiendte for Goddædighed; men denne Dyd har taget meget af, siden de overalt oprettede Handelsloger give Indbyggerne Leilighed til at afsætte alle deres Varer.

Da Landet er meget vidtløftigt og lidet beboet, findes der en forskrækkelig Mængde af blaae, graae og hvide Ræve, som med liden Møye kunde fanges ved enhver udlevet Mand, Kiærling, Pige eller Dreng, dersom der bleve udsatte smaae Belønninger i ethvert Distrikt for dem, som heri viiste sig flittigst, og af egne fangne Ræve leverede den største Deel til Kiøbmanden. Belønninger for dem, som solgte meest af Spæk og Sælskind, holder Forf. for skadelige, efterdi man alt i dette Stykke gaaer for vidt, og sælger meer, end Landet kan taale.

I sær synes det at fortiene stor Opmærksomhed, hvad Forf. §. 11. siger om nye Coloniers Anlæg i Grønland. Han viser Mueligheden af baade Schæferiers og Agerdyrknings Opelskning i Landet. Landet har ypperligt Græs, og Faarene arte sig overmaade vel. Nogle Sæde Arter ere forsøgte, og nogle have lykkedes vel; andre have slaaet feil, men hvo veed, om de ere ret behandlede?. De thermometriske Observationer, siger Forf., som nu paa fire Steder i Landet giøres, vil lære, at Kulden just ikke

er saa forfærdelig om Vintereren, eller Varmen saa liden om Sommeren. Mangel paa Regn er Nord paa den største Hinder. Men Forf. har dog mærket, at en velgiødet Jord holder sig temmelig fugtig. Haveurter, saasom Grønkaal, Salat, Roer, Radiser og Reddiker har Erfaring lært at komme meget vel frem. Dog vilde Forf., at man, for ikke at giøre Omkostningerne for store, ikke just paa eet Aar skulde besætte alle beqvemme Pladser, men ikkun aarlig opskikke een eller to Familier, indtil der efterhaanden kom nogle rundt omkring i Landet. "Naar man da understyttede disse Colonister saaledes, at de saae, at de vare satte i Sikkerhed for Udsuelse; at deres Børn kunde nyde godt af deres Arbeide; at de fik Frihed til at udbrede sig i Landet, hvor de vilde, og benytte sig af deres Gods, som de vilde, da vilde og de Børn, som ikke kunde boe paa deres Fædreneplads, oprette nye Boepæle, og dyrke nye Marker, til Nytte for dem og deres Børn, og paa saadan Maade vilde Landet vinde duelige Indbyggere, uden at Dannemark eller Norge vilde tabe meget derved paa Folkemængden".

"Sikkerhed, Sikkerhed, og den ommeldte Frihed maa man endelig forskaffe dem. Kan man ikke det, da lad aldrig Colonister komme til Grønland. Erfarenhed hos alle Folkeslag har lært, at intet nedslaaer et Menneske meere, giør det meere lad og tillige ødsel, end Mangel paa disse to Ting. En ædel Tænkemaade, Flittighed, Kiærlighed til Fædrenelandet regierer derimod hos det Folk, som veed, at det geraader det selv til Gavn, om det holder vel Huus, men til Skade, om det giør tvertimod; som veed, at det har frie Hænder at sælge til hvem det vil, hvad det har tilovers, og at kiøbe af hvem det vil, hvad det har fornøden. Betragt en norsk og en vorned Bonde i Sielland. Hvo skulde troe, at der kunde være saa stor Forskiel imellem Brødre?"

Forf. roser Grønlændernes Lyst til at læse, men beklager tillige, at man af Mangel paa Bekostninger ikke kan lade trykke saa mange gode Skrifter enten i det grønlandske eller danske Sprog, som behøves, og ønsker, at nogen bemidlet Patriot, saavel til gode Skrifters Trykning, som til Premier for gode Afhandlinger over en eller anden Materie, som angik Grønland, og endelig til et lidet faststaaende Bibliothek ved Colonierne, vilde anvende en liden Capital.

Endelig fortiener den sidste Post, Forf. berører, nemlig Østerbygdens Opledelse, den allerstørste Opmærksomhed. Denne anseelige Deel af Landet er næsten

næsten ganske ubekiendt; og dog har man stor Formodning til at troe, at den endnu er beboet af de gamle Norskes Afkom. Men om man ogsaa ingen Norske fulde finde der, saa vandt dog Monarken uden Sværdslag et betydeligt Land, og det Alminde-lige vilde deraf have megen Nytte.

Vi ønske den retskafne Mand den søde Fornøyelse, at see sine patriotiske Ønsker opfyldte, og tage Deel i den henrykkende Forestilling, han giør sig om Grønlands tilkommende Lyksaligbed. "Allerede foresiller jeg mig", siger han til Slutning, "hvorledes hist den velartede Ungdom, her den gudfrygtige Alderdom; hist den flittige Lærde, her den velholdne Bonde; hist de feede Græsgange, her de kaade Hiorde; hist den Overflødighed af Uld o. s. v., her de tunge og velbeladte Skibe vil udbrede Eders Ære, som med Eders Midler understyttede det Land, som ligger i Uvidenhed af Mangel paa Lærere, som er ubeboet, fordi de Indfødte bortsvinde, og de Fremmede ey sætte sig ned i det, som er foragtet, fordi dets Rigdom er ubekiendt, undertrykket, fordi det er for langt fra Regieringen".

Luther. Eine Ode von Johann Andreas Cramer, herausgegeben von Johann Martin Preisler. Kopenhagen 1770. Gedruckt in der Königl. Universitets Buchdruckerey bey A. H. Godiches Wittwe von Friderich Christian Godiche. Stor 15 S. i liden Fol. med Luthers Portræt.

Slet nok! at der om den Mand, som Lutheraner og Ulutheraner, Christne og Uchristne, erkiende for en af det menneskelige Kiøns største Velgiørere, at der om Luther skal kunne siges:

" Noch glänzt sein Ruhm nur durch sein eignes Licht,
Nicht in des Lieds; auch haben Fürsten nicht
In Marmor ihn und ewig Erzt gegraben."

Dog! for denne Digternes og Fyrsternes Uskionsomhed bør han nu anses at være giort skadesløs af os Danske, da han er bleven smukket i Kobber af en Preisler, og besunget af en Cramer.

Denne Ode er sin Gienstand værdig, værdig at være sunget af en gammel Barde, fuld af en ædel Enthusiasmus for Frihed, for Religion, for Fædrenelandet. Man føler, at Digteren har følet sin Helts fulde Storhed, og giennemtrængt af hans store Fortienester, skildrer han dem med Ild og Liv. Hvor smukt sættes et Sted Luther over Hermann selv, denne Germaner, som forsvarede de Tydskes Frihed imod Romerne S. 5.

" Mehr ist der Wahrheit Kämpfer, als wer Schlösser,
Wer Welten durch sein durstig Schwerdt gewinnt.
O Luther! Luther! Hoher Name! Grösser,
Als aller Helden Namen sind!
Als Hermanns auch, und der besiegte doch
Die Völkerpläger und zerbrach ihr Joch!
Denn Er zerbrach des Aberglaubens Ketten".

Og i et andet Sted maa Hermanns Barder vige Luther, naar han synger S. 4.

" Es hätten, wie er spielte, durch sein Lied
Von einer himmelvollern Glut geglüht
Selbst Hermanns Barden, hätten ihm geschwiegen,
Mit Licht umstralt in ihrer Nacht
Vergessen den Gesang der Schlacht
Und den Gesang von seinen Siegen!"

Hvilken Styrke i denne Afbildning paa Overtroens Magt S. 6.

" Ein Donner scholl von eines Menschen Stuhle
Aus deinen Schatten her, o Rom,
Als wär er Gottes: Wie aus Latium
Die Donner schollen, stürzten Thronen um
In Staub zermalmt, und Feuerflammen schossen
Umher gleich Blitzen, wo ein Mann
Nicht betete die Götzen an
Aus Silber oder Gold gegossen,
Wie alle zittren, durch den Blitz verblendet
Vom Blut, das raucht, vom Feuerberg, der glüht!
Wie jedes Volk vernunftlos liegt, geschändet,
Vor Bildern, vor Geheimen kniet!

Wo

Wo bist du Gott! Wo du Religion!
Ach! auf der Wahrheit Trümmern steht der Thron
Des Schreckens! Die ihr Knie nicht beugen, sterben!
Wer zählt sie, die, o Blutgericht,
In deinen Kerkern nie das Licht
Des Tags mehr sehen und verderben? *

Og den følgende simple Overgang gior et ikke mindre stærkt Indtryk:

" Erhebt vom Staub euch! Bringt nicht länger Gaben
Dem Götzen, dessen Lügen ihr vertraut!
Das, Völker, ist nicht Gottes Thron! Den haben
Betrug und Tyranney erbaut!
So schallts aus halberhellten Thälern her o. s. v."

Man føler Helten i sin Værdighed, naar man læser dette S. 12.

" Da steht der Mann des Herrn, ein Fels im Meer (*)
Ragt über seine Wogen um sich her
Und, Volk Thuiskons, über deine Fürsten

Er steht, ein Fels, und spricht, die ihn verdammen,
Vom Joche frey; der edle deutsche Mann!

Die Thronen stehn und stürtzen nicht zusammen
Vom Interdict aus Rom, vom Bann! o. s. v.

Men vi maatte afskrive Stykket selv, dersom vi skulde udskrive alle smukke Steder. Dog er den Vending, hvorved Digteren i den sidste Strophe kommer til at advare sit Fædreneland for Vantroens Lænker, for smuk, til at vi kunne lade den ubemærket. Han tiltaler Thuiskons Folk:

" Sein Name sey dir heilig, ewig theuer;
Fleuch, Volk, das Schlaverey mehr haßt als Dodt,
Des Spottes Frevel; fleuch dies Ungeheuer,
Das neue härtre Ketten droht!
Italien gebahrs, und Gallien
Hats aufgesäugt und, ach! Brittanien,
Es waren Britten, die ihm Waffen gaben!
Zermalmt hätt Er sie; würd entbrannt
Vom Himmel dich, mein Vaterland,
Vor seiner Pest beschirmet haben ".

Ikkun i den allerførste Strophe forekommer en Linie, som synes os at have deels noget Upoetisk, deels noget for os Uforstaaeligt:

" Du freyes Volk, das keinen Nationen,
Zumahl nicht stolzen, weichet, das du darfst
Hochaufsehn und herab von ihren Thronen
Viel Peiniger der Völker warfst o. s. v.

Luthers Portræt er stukket efter et Malerie i det Kongelige Konstkammer af Lucas Cranach.

(*) See Vignetten.

Aargangen af disse Blade koster:
I Kiøbenhavn, 8 Mark. Siælland og Lolland. 9 Mark. Fyhn. 9½ Mark. Jylland og Holsteen. 10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 17. 1770.

Forsøg til nogle Moralske Sindbilleder, tagne af Naturen, ved H. Brennecke. Første Hæfte. Helsingør 1769, trykt i det Kongel. allene privilegerede Bogtrykkerie. Stor 56 S. 8.

Forfatteren udgiver disse Poesier selv ikke for andet, end for Prøvestykker; og som saadanne betragtede, indeholde de ganske vist Spor paa poetiske Talenter, og mange saa gode Steder, at Forf. ikke bør afskrekkes fra flere Forsøg. Indholdet er 1.) Den stolte Lilie. 2.) Rosen blandt Tornene. 3.) Den vildfarende Vandringsmand. 4.) Skibet blandt de brusende Bølger. 5.) Lerken og Svalen. 6.) De tvende ueenige Systre. 7.) Veddelsbet. 8.) Den bestormede Fæstning. 9.) Diamanten. 10.) Myren og Silkeormen. Den afvexlende Versemaade, Forf. har betient sig af, giver en behagelig Forandring, og hans Vers selv har paa de fleste Steder en yndig Lethed, f. Ex. i det følgende Stykke:

" En Daare fik ved Hændelse
En skiøn usleben Diamant,
Og den igien bortkastede,
Fordi dens Værd han ikke sandt.

En konsterfaren Juveleer
Den samme derimod optog,
Der paa dens Værd kan skiønne meer,
Og derfor den af Skiulet drog.

Han først fra Gruset rensde den,
Og siden gav den Konstens Pragt;
Indtil den ved Forskiønnelsen
I Fyrstens Krone blev anbragt"

Nogen Ustadighed og Mangel paa Correction i Udtrykket forraader Begynderen, og bør hæves ved vel at igiennemtænke sin Materie, og for Alting intet at opofre for Rimets Skyld.

En Regienter udi sit store Embede, I Anledning af den Stormægtigste Konges Christian den Syvendes høyst forønskte Hiemkomst fra sin udenlands Reise, og Høystsammes frydefulde Indtog i denne Kongelige Residenz-Stad d. 14 Januarii 1769, blev Dagen efter, som var den anden Søndag efter Hellig 3 Kongers Fest, i Esternmiddags-Prædiken i vor Frelseres Kirke paa Christianshavn til almindelig Opmuntring, Skiønsomhed, Taknemmelighed og Glæde forestillet af Albert Trøpel, Capellan ved bemeldte Kirke. Kiøbenhavn 1770. Trykt hos L. L. Heiden. Stor 42 S. 8.

Vi ville ønske, at Hr. Trøpels Tilhørere maae have fundet meer Opbyggelse af denne Præken, end vi. Og vi have endelig Aarsag at haabe det, siden han forsikrer os, " at den hørtes med Lyst, forsøgte Hierterne, og blev ubedet at maatte afskrives og giøres meer bekiendt til almindelig Nytte", hvortil han og "endelig efter meer end een Anmodning" har samtykt. Hr. T. har den Gave at kunne sige meget om sin Materie, uden at trænge dybere i den, end til Overfladen. Hvad hans Ord fattes i Vægten, giør han godt igien med Mængden,

og den expedite Prædikant sinner allevegne igiennem. Han beraaber sig ofte paa Grundteksten; men hvad Tanker bør man giøre sig om Forf. Kundskab i Grundteksten, naar man s. Ex. læser følgende Sted S. 31. " at ære sin Konge, bør ogsaa komme fra Hiertet, som skionner paa Kongens Høyhed og tillige Besværlighed, og saadan Høyagtelse bliver ret inderlig, som Guds Aand mærkelig fordrer, at ey alene Legeme og Lemmer skal være Øyrighed underdanig, men Sielen (πασα ψυχη) Rom. 13, v. 1.". Du kiære Knollius! hvor har du forført mange til at troe om sig, at de forstode Grundteksten, fordi de kunde læse det Nye Testamente ved Hielp af Dig! mange, som skulde have været bedre tient med, at de ikke engang havde lært at læse Grædsk; thi de vare da blevne ved den gode Danske Bibeloversættelse, som ikke havde forført dem til Urimeligheder! —— hvad mon det være for " mange Bøger om Sprog og Videnskaber, udgivne in usum Delphini " som Forfatteren taler om i Tilskriften til Kronprindsen! Skulde man troe, det var autores in usum Delphini, han havde havt i Tanker?

Hr. T. har tillige villet give en Prøve paa sine Gaver til Chronostica, og theologiske Oder; men ingen af Deelene vil ret lykkes ham. Her er eet af hans Chronostica; den, som kan opløse det, bør til Belønning forskaanes for Oden.

FrIDerICVs SeXtVs PrInCeps Hæres Dan. & NorVeg. NatVs D. XXVIII JanVarII Anno.

Af Oden til Kronprindsen have vore Læsere vel alt nok i den første Strophe;

" Velsignede Prindse! heel mange sig fryde
Paa denne din Fødsels saa mærkelig Dag:
Da Kiærlighed Himlene lod sønderbryde Es. 63, 19.
Og sendte sin Søn i vor Saligheds Sag:
Just den Tid, Guds Kirke sin Juulesang stemmer,
En Kronprinds vi faaer:
Saa kiendelig Rigernes Bedste Gud fremmer;
Lyksaligste Aar!
En Guds og en Konges Søn skiænkes,
Saa nøye vort Bedste betænkes.

Randers March, det er Randers Stads Drifters Beskrivelse, Dyders Berømmelse, Inzige Ringheds Beklagelse med Forsmkning til Forbedring. Componeret under en velklingende Melodie kaldet Randers March, som her med tvende Stemmer findes indført. Saavelsom ogsaa opliust og forklaret udaf adskillige gamle og nye Historier. Ved Laurits Nielsen Randrup, Sognepræst til det Kongelige Hospital udi Randers. Anno 1698. Stor 30 S. 8.

Af denne Titel skulde man ikke see andet, end at dette Skrift var trykt i forrige Aarhundrede. Men et tillagt Anhang underskrevet Randers den 1 April 1769 J. M. B. oplyser os om, at dette er et Manuscript fra det paa Titelbladet anførte Aar, som nu først er udgivet og trykt i Sorøe hos Lindgreen.

Marchen indeholder Randers Byes ældste Historie, og er forfattet i Form af en Viise, som efter Udgiverens rimelige Formodning har været bestemt til at synges af de unge Mennesker i Randers, naar de giorde deres Optoge paa Gaden, eller gik grassat, som man kaldte det, og lode sig om Aftenen blæse hiem af Stadsmusikanterne, hvilket den Tid skal have været meget brugeligt. Den bestaaer af 14 Strophер, og begynder saaledes:

" O Randers, Smyk paa Guden Aae!
Din Dyd skal ey skiules under Skieppe
i en Vraae,
Men paa Lofs Lyse-Krone staae
Din Ære at udviise, prise.
Tre-spiret ældegammel Sted,
Som Ære og Lære giver Leide, Læ og
Fred;
Dydzired Rycte jeg bered
Er Dig nu at beskrive, give:
Neden Fod af Flintefulde Bakket
Ligger du i Ly for Norden Skye,
Ikke har du ligget der saa ubesmt og
slakket.

Lande

Land, Mand, alle jo kan
Din Ære længe minde, finde.
Udaf Withers Folkefær og Stamme,
Spiret Afkom frem til Randers Hiem;
Kan blandt ædle Jyde-Slægt af Gylden-
Dyder bramme.
Stavn, Havn, ærefuld Navn
Paa dette Sted er fundet, grundet.

Anmærkningerne ere vidtløftigere end Texten, og oplyse adskillige Ting i Byens og Egnens Historie, hvorom Forfatteren lader til at have havt en god Kundskab af Kilderne selv. Man seer ogsaa, at han har været en stor Elsker af Sproget, og det er mærkeligt, at han i Forberetningen taler om et nyt Dansk Lexicon, som den gang var i Værk, og hvoraf han selv havde sin Deel at arbeide paa.

Den korte Efterretning, Udgiveren meddeeler om Randers Byes nærværende Tilstand, opvækker Lysten efter noget udførligere fra samme Haand. Randers har i ældre Tider tiltaget i sine Bygningers og sin Kirkes Udpyntning, i Hospitalslemmernes Antal, dog ogsaa i henseende til Mængden af Fartøverne, som nu er større end fordum. Derimod har Fiskeriet, og i sær Laksefangsten ikke forbedret sig; og denne sidste trues ganske med Undergang, dersom ikke Fiorden eller Guden Aae behørig renses og opmudres: thi "rimeligt er det, at en Fisk, som Laxen, der udi Vinter-Maanederne søger fra det store Hav her ind i Fiorden, ikke finder saa magelig og saa villig en Fart til de i Aaen værende Lakegaarde, naar Grunden er Mudder og Dynd, som om den sandt reenere og dybere Vande for sig at finde udi". Dog ere derimod nu føvede de bedste Anstalter, og en stor Mudder-Maskine er i forrige Sommer ventelig kommen i Stand, som ikke vil hielpe lidet paa Seiladsens og Fiskeriets Forbedring i Fiorden. — Hvad som giør Randers Laxen meer velsmagende, end den andensteds fra, er, at da den falder alene i Vinter-Maanederne, behøver den ikke at saltes særkt, eller speges i en hastig Rog, som den, der faaes om Sommeren, men ophænges alene til Speqning i varme Stuer omkring ved Kakkelovnen. Ølbryggeriet synes ogsaa at aftage; og Handsker gjøres her nu ikke i saadan Mængde, som fordum. I stedet for 24 Handskemagere for en Snees Aar siden, findes nu kun 7. "Dersom Kiøbmanden i Almindelighed, siger den patriotiske Udgiver, kunde finde sig udi at opkiøbe denne Sort Haandværksfolk lidet meer, skulde enhver paa sin Side finde Regning derved. Naar en Mester vidste, som i andre Lande, at afsætte sit Arbeid efterhaanden saa fort, som han sik det færdig, imod en billig fastsat Pris, uden Prutten, blev han baade meer opmuntret til at raffinere sit Haandværk, og til at danne sit Arbeid, item kom i Stand til at formeere sine Svennes og Drenges Tal".

Kort Indhold af Religionens fornemste Sandheder ved J. F. W. Jerusalem. Efter Hans Durchlauchtighed Prinds Leopold af Brunsvig Hans Troes Bekiendelse. Paa Dansk oversat af J. H. Kiøbenhavn 1769. Findes til kiøbs hos C. Schiønning i Pusterviig, og trykt hos L. L. Heiden.

Titelen er noget uefterrettelig. Det er Glaubens Bekentniß Sr. Durchlaucht des Prinzen Leopold von Braunschweig, der i Fior udkom i Brunsvig, som her er oversat; og denne Opmærksomhed fortiente dette Stykke vel, men det havde tillige fortient en nøyagtigere Oversætter. Man finder Udeladelser ikke alene ofte af de de smaa Ord, som tiene til at bestemme Talen nøyere, men ogsaa undertiden af heele Sætninger, f. Ex. S. 18 "En saadan høy Natur, som fra Evighed har faaet sit Væsen af Guds Væsen" er udeladt "ouf eine uns unaussprechliche Art" S. 33. "Den er ligeledes en høyst forskrækkelig og for en sand Christen høyst tilfredstillende Sandhed" er udeladt "für den versündlichen wissentlichen Sünder", hvilken Udeladelse giør Stedet ganske uforstaaeligt. Oversættelsen selv er heller ikke paa alle Steder saa rigtig, f. Ex. S. 17. "Men kan man deraf, at Gud er Verdens Skabere, med Viished slutte, at der er et Forsyn, og at alle Forandringer og Begivenheder i Verden blive seete og geleidede af Gud". I Originalen heddet det: "Daß alle Veränderungen und Begebenheiten in der Welt von Gott geschehen und geleitet werden", skee og styres af Gud. Sammesl. "at Gud

Gud —— ikke bekymrer sig om de særdeles Forandringer og Begivenheder i Verden.", særdeles er her tvetydigt, og kan ikke udtrykke einzelene". S. 18. "Uden at bekymre sig om de enkelte Ting". Efter Originalen bør det ikke være Ting, men Deele. S. 27. læses dette Sted: "Dette, at der er ikkun een Gud, eet allerhøyeste, ævigt, uendeligt og uafhængende Væsen, bliver, uagtet denne Hemmelighed, den første og væsentligste Grundsætning i Aabenbaringen ligesaavelsom i Fornuften; saavelsom det var det første og væsentligste Hyemærke i denne Aabenbaring, at holde Fornuften, som saa ofte var i Fare, at tabe denne eeneste Gud, i hans sande Kundskab og Erbødighed". Men det er langt fra ikke nøyagtigt. I Originalen hedder det: "Dies, daß nur Ein Gott, Ein allerhöchstes, ewiges, unendliches und unabhängiges Wesen ist, bleibt, ungeachtet dieses Geheimnisses, der erste und wesentlichste Grundsatz dieser Offenbarung, wie er es nur in der Vernunft sein kann; so wie es der erste und wesentlichste Endzweck dieser Offenbarung war, die Vernunft v. s. v.". Det viser heller ingen Flid hos Oversætteren, at han har oversat de forekommende bibelske Sprog lige efter Ordene, uden at gisre sig den Umage, at kaste den danske Bibeloversættelse op, og anføre dem derefter, hvorved adskillige af disse Sprog ere blevne ukiendelige for danske Læsere, s. Ex. S. 27" Hør Israel, Herren vor Gud er kun een Gud. 5 Mos. 6, 4. Vi have kun een Gud, Faderen, af hvilken alle Ting ere, og een Herre, Jesum Christum, af hvilken alle Ting ere. 1 Cor. 8, 6 —— og dette er det ævige Liv, at Menneskene kiende dig, Fader, at du alene er sand Gud, og den, du har udsendt, Jesum Christum. Joh. 17, 3." o. a. s.

Imidlertid er dette lidet Skrift det, som den danske Oversætter udgiver det for: et kort Indhold af Religionens fornemste Sandheder, men som dog fordsætter en fuldstændigere Undervisning. Hr. Abt Jerusalem ønsker, "at vi, særdeles for unge Mennesker, som skulde gaae ud i den store Verden, maatte have en Undervisning i Religionen, som var egentlig passet efter vore Tider, og i hvilken med de høyere og abstrakte Theoriers Udelukkelse, som egentlig ikkun hører til en lærd Kundskab om Religionen, men som ogsaa Tid efter anden af hine større Systemer ere komne i vore mindre Lærebøger, vor Troes Lærdomme saaledes bleve foredragne i deres egentlige Simplicitet, at enhver Lærdoms umiddelbare Indflydelse i vor Retskaffenhed og Roeligheed blev viist, og Overbeviisningen om Religionens Guddommelighed, Vigtighed og Veldædighed, besynderlig ved den opvakte Følelse om denne deres (dens) indvortes Fortreffelighed, saaledes bleve befæstede, at denne Ungdom kunde sikkrere læse og høre de letsindige saavelsom konstigere Indvendinger derimod, end det nu ved den sædvanlige utilstrækkeligere Undervisning neppe er muneligt, om den ikke ved en særdeles lykkelig Opdragelse er bleven væbnet derimod". Og hvem ønsker ikke, at Hr. Abten vilde gisre det Udkast bekiendt, som han selv har giort til saadan en Bog; allerhelst, naar man kiender hans nylig udgivne fortreffelige Betrachtungen über die vornehmsten Wahrheiten der Religion, hvilke vi ønskede en god Oversætter hos os.

I No. 15. S. 109 L. 10. Hugleslægt læs: Ynglestægt. L. 17. skiules læs: skielnes.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Sielland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 18 og 19. ——— 1770.

Clavis Lingvæ Latinæ Tom. III. J——M. Stor 976 S. 4.

Vi have allerede sagt vore Tanker om dette Lexicon, da vi bekiendtgiorde de 2 første Deele deraf (*); og endskiønt det virkelig lader til, at Forfatteren har anvendt en større Flid paa denne Deel, end paa de foregaaende, saa bliver det dog vist, at Hr. Werner ikke er den Mand, hverken af Lærdom eller Smag, som burde lagt Haand paa et Dansk-Latinsk Lexicon: han maa nok saa meget forsuakke os om de "mange retsindige og lærde Mænd", hvis Bifald det allerede skal have vundet. Dersom dette ikke er Pralerie, men Sandhed, saa maae disse lærde og retsindige Mænd vist nok ikke have giort sig den Umag med hans Lexicon, som vi. Vi have, som vi troe det er vor Pligt, baade sammenlignet det med andre latinske Ordbøger, som vi havde ved Haanden, og tillige prøvet det efter den liden Indsigt, som vi selv kunne have i de latinske Skrifter, Kilderne, hvoraf et latinsk Lexicon bør øses; og efter en nøyagtig Prøvelse have vi befundet, at Forfatteren har været ukyndig om sine bedste Hielpemidler; at han har anført Autorernes Steder uden Val og Skiønsomhed; at han ved mange Ord har forbigaaet de vigtigste Bemærkelser; at han ofte ikke nok har adskilt de anførte Bemærkelser; at han ikke har læst den tiende Deel af de anførte Steder hos Autorerne selv; og endelig, at han har oversat og forklaret mange Steder urigtig og uden Smag.

Vi behøvede alene at henvise vore Læsere til den allerførste Artikel i denne Deel, det Ord *Facere*, for at overbevise dem om de fleste af de her angivne Feil. Forfatterens fornemste Veyviser ved dette Ord synes vor gode Nucleus Latinitatis og Verba Stephani at have været. Bemærkelserne anføres i samme Orden, som i Nucl; de vigtigste Exempler findes i vor Verb. Steph., og Forklaringerne ere de samme. Man savner saaledes nogle af dette Ords betydeligste Bemærkelser, hvilke vi ikke saa meget lægge Forfatterne af vore Lexica til Last, at de have forbigaaet, efterdi det var deres Hensigt i nogle faa Alphabeter at angive saadanne Ordenes Bemærkelser, som forekomme i de af Ungdommen meest brugte Skrifter. Men i et Lexicon af den Vidtløftighed som dette, der, inden det bliver færdigt, vil overstige nogle og tyve Alphabeter, og hvor Talemaaderne anføres i saa vyppig en Mængde, burde man ikke savne dem. Saadanne Bemærkelser ere f. Ex. 1.) *jacere* for Verb. Subst. *esse*, naar det tillægges visse Ord, som betyde en Bedrøvelse, en Ringeagtelse, en Mangel paa Credit, o. s. v., saasom: Virtus contempta *jacet* — *jacet* in moerore frater meus, hvilken sidste Talemaade Forf. vel har anført, men paa det urette Sted. 2.) *jacere* in foro for causa cadere —— *jacet* suis testibus. *Cic.* 3.) *jacere* for commorari aliquandiu alicubi —— *jacere* Brundisii. *Cic.* 4.) *jacere* for confutatum esse —— *jacet* omnis ratio peripateticorum. *Cic.* o. a. st. —— —— Vi finde Bemærkelser kastede i Hob under de synonymiske Talemaader: "derelictus sum, neglectus, contemtus, "moestus, ligger foragt og forkast, forglemt, sor- "rigfuld, ganske bedrøvet, forsømmes, kastes under "Bænken"; hvilke en sin Kiender vel skulde have vidst at adskille. —— Vi finde Talemaader forklarede, som ikke behøvede det, f. Ex. "jacere in "luto, in strato, at ligge i Skarnet, i Sengen; "qvisqve, ut steterat, jacet, ligesom enhver stod i

O Slagt-

(*) see Maanedlige Tillæg til Adresse-Cont. Efterretninger 1767. S. 15.

" Slagtordningen, saa ligger han død paa samme Sted ", og andre anførte uden Forklaring, som vel behøvede en, f. Ex. " Invidia infra tuam magnitudinem *jacet*. Tac. " Havde Forf. endda anført det hele Sted i sin Sammenhæng, saa havde det forklaret sig selv: Invidia infra magnitudinem *tuam jacet*; mihi *incumbit*. —— Vi finde Forklaringer, som enten ere falske, eller dog meget ubestemt udtrykte, f. Ex. jacet graviter, Plin. Ep. 9. forklarer han ved graviter dolet, fatali morbo decumbit. Den første Forklaring, som er laant af Verb. Steph., er urigtig, og den anden havde været bedre udtrykt ved *gravi* morbo, end *fatali*. Pretia rerum *jacent*. Cic. forklares ved vili penduntur, da det burde hedde: diminuta sunt; thi man kan vel sige: res vili penduntur, men ikke pretia rerum. Det er vel værdt at mærke, for at kiende Forfatterens Skiødesløshed i at bruge endog de bekiendteste Hielpemidler, at denne Forklaring er laant af Verb. Steph., men med den Forskiel, at 1.) er Stedet der rigtig anført, saaledes som det findes hos Cicero: jacent pretia *prædiorum*, og 2.) er Forklaringen der rigtig: vili penduntur prædia.

Paa denne Maade kunde vi føre vore Læsere fra en Artikel til den anden, dersom vi troede, de havde Lyst af Følge os, og dersom vi ikke befrygtede, at vi selv af Kiedsommelighed snart vilde forlade dem paa Veyen. Men da Hr. Werner i Fortalen til denne Deel selv har anført adskillige Ord, som han i sær roser sig af at have forbedret baade ved Bemærkelser og Talemaader, som forgiæves søges i andre Lexica, og som han ved de latinske Autorers Gienemlæsning selv har anmærket; saa ville vi, for at vise vor Upartiskhed, alene holde os til disse, som dem, Forf. rimelig har anvendt den største Flid paa, siden han udtrykkelig har nævnet dem.

Vi kaste da efter *Illido*. Her finde vi iblandt andre Talemaader: fluctus illiduntur *littori*, og derhos citeret Quinct. 10, 3. Havde Hr. W. læst dette Sted hos Quinctilian selv, som han roser af, saa burde Talemaaden været: Fluctus illi*dit se in* littus. og ikke: illiduntur littori; thi saaledes læser man hos Quinct: Demosthenes, in littore, *in quod se* maximo cum sono *fluctus illideret*, meditans &c. —— Videre finder man: navis scopulis illisa. Virg. Georg. 3, 261. Men hos Virgil læses: scopulis illisa reclamant *æquora*, som det ogsaa rigtig anføres i Verb. Steph. —— Hvad skal man nu, efter saadanne Exempler, dømme om det latterlige Bevis, som Hr. W. vil give os paa sin Kyndighed i de latinske Autorer? " Endelig ", siger han i Fortalen, " da de her forekommende Phrases henvises allevegne " til Stedet, hvor de ere tagne fra; saa kan dette " alene tiene til Bevis paa, at jeg ikke har udskre- " vet andre Lexica, men har, som jeg burde, holdet " mig til de behørige Kilder, og deraf med egen Uma- " ge udtraget et til mit Arbeide nødvendigt Forraad". Vi have nu under een Artikel anført to Phraser, som henvises til de Steder, hvoraf de ere tagne, men man seer tillige tydelig nok, at Forf. intet mindre end har taget dem af de allegerede Autorer selv, og meget meer udskrevet dem af andre lige saa ufuldstændige Lexica, som hans. —— Endnu en tredie Talemaade finde vi under samme Ord, som fortiener Irettesættelse: *ad* gravescens vulnus *illidere* manus. Cic. Dersom Forf. ikke kunde have fundet noget andet Sted, for at vise Constructionen af illidere med ad, saa havde vi raadet ham ganske at forbigaae den; og vi troe, han havde giort det, naar han havde efterseet Stedet hos Cicero selv; thi han vilde da have fundet, at det var en Oversættelse af Æschylus, og erindret sig, hvor lidet man, i henseende til den grammaticalske Construction, bør bygge paa saadanne poetiske Oversættelser af det Græske.

Under *Impedio* finde vi en Mængde Talemaader, det er sandt; men meer end den halve Deel ere overflødige, og tiene til intet andet, end til at udføre Forf. barnagtige Plan, som bestaaer i at sætte Phraserne og Talemaaderne i en grammatikalsk Orden, som han kalder det, d. e. saaledes, at Casus, Modi og Tempora forekommer i samme Orden i Talemaaderne, som i Paradigmata. Denne Orden gior Forfatteren sig ikke lidet til gode paa, og forsikrer os, " at den aldrig forhen af nogen Lexicogr. apho er ble- " ven observeret ". Denne Forsikkring, om den end er grundet, som vi gierne troe, saa beviser den intet andet, end at forhen ingen Lexicographus har befiddet sig slet en Smag, som Hr. W, at han har kundet finde Fornøyelse i et Paafund, som kan være godt nok for at øve de første Begyndere i Paradigmata, men som intet Sted kan have i et Lexicon. Saa lidet vi misunde Hr. W. den Glæde, han kan føle over dette sit Indfald, saa ansee vi det ikke med andre Øyne, end Alexander ansaae dens Konst, der kunde kaste Øxter igiennem et Maalebøye; og man kunde

kunde ikke give ham nogen værdigere Belønning for dette Indfald, end om man forærede ham de største Phrasekister, man kunde faae opspurgt, og satte ham til at bringe disse Phraser i en grammatikalsk Orden. Stultus est labor ineptiarum, og vi begribe ikke, hvad det skieller, i hvad Orden Casus, Modi, Personer og Tempora staae i Talemaaderne i et Lexicon: enten jeg sætter først den Talemaade: non impedio, qvo minus hoc fiat, eller denne: nihil impedit, qvo minus —— id facere possimus; enten først: impeditur arborum tractu, eller: impedimur negotiis, o. s. v.; og naar et Barn, som alene kan conjugere, veed, at man kan sige: impeditur eqvitatus arborum tractu, saa behøver det jo ikke at underrettes om, at man ogsaa kan sige: impedimur negotiis, nulla re impedirer, iracundia impedirentur, stultitia sua impeditus sit, impediri consiliis, non impediri altitudine aqvæ, o. s. v. Hvortil den Mængde af saadanne Talemaader, hvori Ordet selv ingen nye Bemærkelse faaer, uden til at giøre Bogen dyrere, og følgelig mindre brugbar? — At impedio construeres med ne og qvo minus, siger enhver Syntaxis, og en eneste god Talemaade paa hver Construction havde været nok; men enhver Syntaxis siger ikke saa lige, at impedio ogsaa kan construeres med Infinitivus: Lacrymæ impediunt loqvi, og denne Construction burde derfor ikke være forbigaaet. Vi savne ogsaa den, da det construeres med Ablativus uden Præpos; impedire aliqvem fuga. — Et Beviis paa Forfatterens Lykke i at oversætte, kan følgende Sted af denne Artikel være: "Tot me impediunt curæ, qvæ animum meum diverse trahunt. Ter. And. 1, 5. Her er mig saa meget paakommet, som giør mit Sind uroeligt, at jeg ikke veed, hvor jeg vil hen.". Uslere Oversættelse kunde dette Sted vel ikke faae.

Under *Impello* finde vi ikke andre Bemærkelser anførte, end de, som allerede ere i Verb. Steph., og for Ungdommen havde de der anførte Exempler ogsaa været nok. Men den grammatikalske Orden krævede flere, og saaledes fik vi en Mængde overflødige, hvilke vi gierne havde skiænket Forf., dersom han i deres Sted havde bemærket os den fyndige Brug, som Ordet har i disse Talemaader hos Cicero: *impellere* mores for: facere, ut mores inclinent, s. corrumpantur — *impellere* leviter judicem, ut *inclinato* tota incumbat oratio.

Under *Impono* finde vi, foruden den egentlige Bemærkelse, ikkun disse tvende anførte, 1.) *impono*, Verbum nauticum, skiber ind. 2.) *imponere alicui*, decipere. Alle de øvrige Bemærkelser ere kastede iblandt hinanden under denne almindelige Opskrift: "Formularum præterea magna est varietas, & parit hoc verbum varias locutiones, prout cum aliis nominibus construitur"; og nu faaer man da en sidelang Fortegnelse af Phraser i Forfatterens høytberømte Grammatikalske Orden, det er at sige, i den største Uorden og Forvirring. Havde det været ham om Ungdommens Nytte at giøre, saa havde han, ubekymret om nogen grammatikalsk Orden, først bragt de Talemaader i een Classe, som skulde tiene til at vise Ordets grammatikalske Construction, saasom: imponere emplastrum vulneri & *super* vulnus, *imponere* fastigium *operi*, *imponere* onus *in aliqvem*, o. a. f. Dernæst havde han adskilt følgende Bemærkelser: imponere 1.) *imperare*, imponere alicui silentium, imponere stipendium, frumentum, leges o. a. f. 2.) for simplex *ponere*, imponere custodem in horto, imponere præsidium urbi o. a. f. —— Den første Talemaade: arces imponere montibus, skulde have været anført under Ordets egentlige Bemærkelse.

Om Ordet *ineo* siger Hr. W.: "tanta est hujus verbi ignorantia, ut sublatum prorsus de lingva latina videatur. Restituetur igitur, si usum ejus varium ex seqventibus exemplis —— discamus". Hvad skal man tænke om dette? Kan det være denne Mands Alvor, at man hidindtil ikke har vidst Brugen af dette Ord, og at han er den første, som oplyser os derom? Man spørge vore Skolediscipler, som alene have giort sig bekiendt med Nucleus og Verb. Steph., om nogen af disse Talemaader ere fremmede for dem: inire consilium, inire foedus, inire gratiam, inire mensuram, numerum, rationem, inire societatem, o. s. v. I Sandhed, naar Fremmede læste saadanne Skryderier, og satte Troe til dem, maatte de tænke, at der havde været et stort Mørke i Latiniteten i Dannemark, indtil Forsynet sendte os en Rektor fra Sverrig, som lærte os uhørte Ting. Som sagt, de betydeligste og fleste af de her anførte Talemaader findes allerede i vore brugelige Skole-Lexica, og Forf. har ikke giort andet, end samlet en Hoben Exempler sammen paa een og samme Talemaade, hvor eet godt havde været tilstrækkeligt. Saaledes finder man ikke mindre end 7 Exempler paa inire consilium. Og med al denne Yppighed savner man endda een af de meest forekommend

Talemaader, nemlig inire suffragia. —— Til Bevis paa, hvor lidet man kan forlade sig paa Forfatterens Forsikring, at han selv har læst de Autorer, hvoraf han laaner Taalemaader, eller at han engang har slaaet dem efter, for at see Stederne i Sammenhæng, kan af denne Artikel tiene den Talemaade, han anfører under inire pro incipere: inire alicujus decus Virg. Ecl 4, 11. Vi forundrede os høylig, da vi læste dette; thi endskiønt vi vel vidste, at Stedet hos Virgil var underkastet adskillige Udlæggelser, saa kunde vi dog ikke begribe hvorledes nogen af de Ord:

Teqve adeo decus hoc ævi, te consule, inibit
Pollio —— ——

kunde udbringe saadan en Talemaade, man maatte nu anse decus hoc som nominat., eller, som accusat. Det lemfældigste, vi her kunne dømme om Forf., er, at han ikke har seet Stedet efter hos Virgil; thi væ hans Indsigt, skulde han have seet det efter!

Under *Infamis* (thi vi blive nu ved at følge den os af Forf. selv anviste Vey) finde vi ikke, uden den ene bekiendte Bemærkelse, da det bruges om vanrygtede Mennesker. Det kunde dog været værdt at anføre, at det ogsaa bruges om Steder, som infamia loca hos Tacitus for insalubria, eller naar Livius kalder Alperne infames frigoribus.

Med *Infans* og *Infantia* kan man være temmelig vel fornøyet. Men hverken have vi fundet andre Bemærkelser, end de, som forekomme i bekiendte Lexica, heller ikke ere Talemaaderne ubekiendte. —— Naar Hr. W. oversætter *habitum* infantum. Curt. 9, 1, 25. Børnenes Beqvæmhed, saa er denne Oversættelse ikke meget beqvem; bedre: Børnenes Førlighed.

Under *Infero* læses to hele Sider fulde af Phraser under denne Titel: "Modi plures sunt hujus verbi, qvi ordine alphabetico substantivorum allegantur". Man finder her intet mindre end 7 Talemaader paa *Signa inferre*. Om denne Rigdom skal være et Bevis paa Forfatterens egen Læsning i Autrorerne, maae de dømme, som have større Lexica ved Haanden end vi, og have Lyst til at giøre Sammenligning. Vi for vor Deel have Bevis nok i Hænder paa Forfatterens liden og slette Læsning; og end og af denne Artikel kunne vi see, at han ikke har kiendt sine bedste Hielpemidler, f. Ex. Erneſtis Index Ciceron. hvoraf han skulde have lært et Par Bemærkelser af dette Ord, som vel havde været værde at anføre, i sær den ene, som kunde have hiulpet ham til at rette det falske Begreb, han giver om inferre se: "at trænge sig med Magt ind paa nogen, velte sig ind". —— Man træffer her mange slette Oversættelser. —— Controverliam de aliqva re inferre, bør ikke oversættes, i det mindste ikke i det anførte Sted hos Cæsar: at yppe Trette om noget, men: at være af stridige Meninger om noget.— Inferre sermonem, indføre og give nogen Snak og Tale for, er taget af vor Verb. Steph., men burde være: at begynde at tale om noget, o. a. m.

Om *infringere* og *infractus* finder man bedre Underretning i bekiendte Lexica, f. Ex. Hederici, end den, her gives.

Ved *Inhærere* savne vi de negentlige Bemærkelsers Adskillelse, hvilke her ere kastede tilsammen efter den grammatikalske Orden.

Samme Forvirring finder man ved *Interpono*, hvor, som allevegne, Talemaaderne burde været satte efter Bemærkelsernes Lighed, og ikke enten efter en grammatikalsk, eller en alphabetisk Orden. — Over interponere se, lægge sig imellem, giør Hr. W. denne Anmærkning: multi ex vulgo *immiscere* pro *interponere* dicunt. Sic enim loqvuntur: *ego nolo me immiscere huic negotio*. Cicero vero o. s. v.". Altsaa er baade Livius og Terentius *ex vulgo*; thi den første har sagt: immiscere se aliorum colloqviis, og den anden: immiscere se alienis negotiis. —— Interponere judicium forklarer han ved: "suo judicio impedire, qvo minus qvid fiat". Saaledes vil han dog vel ikke at denne Talemaade skal forklares allevegne; og naar han ikke vil det, hvorfor udtrykte han sig ikke bestemtere? hvorfor sagde han ikke: judicium interponere est judicium ferre, judicare; allerhelst, da han strax derpaa anfører en Talemaade, hvor hans Forklaring ikke kan anvendes. Er det mueligt for et ungt Menneske, som vil raadføre sig med ham, at finde ud af saadant et Vilderede?

Ved

Ved *Laneus* skal det vel være Bemærkelsen (3) "item absolute *laneus* pro pisce Timavi fluvii in Italia, qvi sic dicitur, qvod juxta hunc fluvium maxima sit ovium copia uberrimusqve lanarum proventus. Martial. 13-89", hvormed H. W. vil have forbedret dette Ord. Denne Bemærkelse findes ikke i de smaa Lexica, vi have ved Haanden. Men enten den var blevet anført af Forf. eller ikke, kunde være det samme til at forstaae det anførte Sted hos Martialis, saa længe han intet videre vidste at sige os om denne Fisk, end at den fandtes i en Flod.

Under *Lapideus* finde vi denne Talemaade anført af Plautus: Lapideus tum, commovere me non audeo, hvilken vi gierne vilde regne Forf. til en Fortieneste, at have bemærket, dersom vi ikke vidste, hvor varsom man bør være i at anføre Udtrykt af af comiske Skribenter i et Lexicon.

Mod *Lapillus* have vi intet at erindre.

Ved *Lapsus* savne vi adskillige betydelige Bemærkelser, som findes i bekiendte Ordbøger, f. E. 1.) *Lapsus* volucrum for Volatus. 2.) *Lapsus* vitium. 3.) Lapsus stellarum. 4.) Lapsus fidei. 5.) Lapsus for Offensio. Alle disse Bemærkelser gaaer Hr. W. trygt forbi. Dernæst blander han en Deel sammen, som burde adskilles. Ikke enhver Gressus, progressus fluminum kan kaldes Lapsus, men ikkun progressus præceps, declivis; og Lapsus siges paa en anden Maade om Floderne, end om Stangerne, og atter paa en anden Maade om Hiul. Alt dette blandes her sammen i eet. —— Naar Hr. W. forklarer Lapsus rotarum. Æneid. II, 236. ved *labiles* rotas, saa undrer os, at han, som vil have Ord for at være saa vel belsben i de classiske Autorer, vil bruge et saa uclassisk Ord, som labilis; allerhelst da han selv ikke har villet værdige dette Ord et Sted i sit Lexicon; endskiønt det kunde han vel have giort, siden Lactantius dog har brugt det.

Under *Morior* finder man heele 30 Talemaader paa dette Ords egentlige Bemærkelse, hvoraf vi slet ingen anden Nytte indsee, end at den, som ikke veed det af sin Donat, kan lære her at conjugere dette Ord igiennem adskillige Tempora; thi hverken har Ordet nogen Vanskelighed i sin grammaticalske Brug, heller ikke behøve Talemaaderne selv nogen Forklaring. Dog har det behaget Hr. W. at lægge Oversættelse til nogle, men med sin sædvanlige Lykke. Mori perseverat. Curt. 8, 8. hedder her: "han vil med Vold forkorte sine Dage" da det burde hedde: han bliver fast i sit Forsæt, han har fast besluttet at døe, perseverat in propolito moriendi. —— Blandt dette Ords uegentlige Bemærkelser havde vel Ciceros: sermo *moritur* fortient at anføres.

Saaledes have vi da prøvet de af Forf. selv navngivne Artikler, og seet, hvor liden Aarsag han har til at brøste af sine Forbedringer, end og ved de Gloser, som man skulde formode at være bedst udarbeidede, siden han nævner dem, som sine decora. Vi have nu Ret at anvende hans egne Ord imod ham, og sige: "derfor maae nu alle Præjudicia og Fordomme, som have forledet de mange reisindige og lærde Mænd, af hvis Bifald Forf. roser sig, sættes til Side, naar man vil fælde en rigtig og upartisk Dom over denne Clavis lingvæ latinæ, i hvilken Hr. W. har fulgt en grammatikalsk Orden, som aldrig forhen nogen Lexicograph har været uforstandig nok til at observere, efterdi enhver har troet, at Casus, Modi og Tempora ere noget, som en Skoledreng bør vide af sin Donat, og ikke først lære af et Lexicon.

Vil man endnu have flere Exempler paa denne Orden, hvoraf man kan kiende dens heele Værdi, og Forfatterens Smag; saa kan man slaae efter: impatienter, infer, laus, eller kort: hvad Ord, man selv lyster.

Førend vi slutte, bør vi endnu oplyse et Sted i Hr. W. skrydende Fortale, som overalt ikke er skrevet i den Tone, man burde ventet sig af hans ringe Fortienester. "Sluttelig, siger han, vil jeg haabe, at enhver skiønsom Læser maa tilstaae, at denne min Clavis lingvæ latinæ er ikke alene det tydeligste Lexicon, der til nærværende Tid er kommen for Lyset i vort Modersmaal, og følgelig giver den studerende Ungdom bedre Leilighed til at komme efter det latinske Sprog, end noget af de fremmede Lexica, men end og det første, der ved Trykken er bleven bekiendtgiort i Hans Majestiets Riger og Lande". Havde Hr. W. endda sagt, at hans Clavis var det fuldstændigste latinske Lexicon, som var kommet for Lyset i vort Modersmaal, saa havde vi ladet det gielde; men Tydeligheden er en Egenskab, som han ikke burde beraabt sig paa. Vi have fort Exempler nok an paa den Forvirring, der herster i denne Deel;

og i Henseende til Tydeligheden beholde vor Nucleus og Verba Stephani med alle deres Mangler Priser; ja vi see ikke andet, end at der af dem ved en duelig Haand kunde sammensmeltes et latinsk Lexicon, langt brugbarere og mindre kostbart, end det Wernerske. Men lad dette endogsaa være baade det tydeligste og fuldstændigste, vi eye i vort Modersmaal; saa begribe vi dog ikke denne Følge: at det derfor giver den studerende Ungdom bedre Leilighed til at komme efter det latinske Sprog, end noget af de fremmede Lexica. Havde han sagt: Bedre end noget af de indenlandske Lexica, strevne i Modersmaalet; saa havde Følgen i det mindste været rigtig. Men kan Hr. Werners Lexicon ikke gierne være det tydeligste og fuldstændigste i Modersmaalet, og dog utydeligere og ufuldstændigere end mange fremmede Lexica? — Det er det gandske vist. — Og behøver Ungdommen just et latinsk Lexicon i Modermaalet, for at komme efter det latinske Sprog? Vi meene Nei, og troe at et latinsk Lexicon, som skal forviene egentlig at bære dette Navn, bør, saa meget muneligt, skrives paa Latin. — Og endelig, hvorledes skal man forstaae dette, at Hr. W. kalder sin Clavis ikke alene det tydeligste Lexicon, som er udkommet i Modersmaalet, men og det første, som ved Trykken er blevet bekiendtgiort i Hans Majestets Riger og Lande. Det skal dog vel ikke sige, at det er det første paa Dansk Erevne, eller med danske Glosor forsynede latinske Lexicon, som er trykt i Hans Majestets Riger og Lande; thi saa maa det jo vel være det tydeligste, siden det er det eneste og første. Men Meeningen er vel: at det er det første fuldstændige latinske Lexicon, som er blevet trykt i Dannemark og Norge. Skulde da af saa mange tusinde Calepiner, Fabrer, Weismanner, som hidindtil ere forbrugte, og endnu forbruges i vores Skoler, ikke en eneste være bleven trykt i Landet? — Det kan virkelig gierne være. Vi see jo, at ikke et eneste af de grædske Nye Testamenter, som i saadan Mængde forbruges i Landet, trykkes her inde; og vi have tidt ønsket, at da Boghandelen nu omsiunder er en ikke gandske uvigtig Green af Handelen, og da Regieringen viser sig saa opmærksom for at hindre andre fremmede Vahres Indførsel i Landet, naar de her kunne forarbeides; den da ogsaa maatte henvende sin Omsorg til denne Punkt, hvorved en stor Sum Penge, som nu aarlig gaaer ud for Skolebøger, kunde blive i Landet, og en Deel Skriftstøbere, Papirmagere, Bogtrykkere o. s. v. nøres i Landet, som nu leve for vor Regning hos Fremmede. Det skadede ikke, at man i Forstningen maatte betale saadanne Bøger dyrere; thi det har man jo ogsaa maattet giøre med andre Vahrer. Og for Ungdommens skyld kunde ingen Klager føres; thi den ganske trængende Mangel er efter seneste Kongelige Skoleforordning udelukt fra de offentlige Skoler, og for dem, som endaa behøve Hielp, er ved de fleste offentlige Skoler Understytning nok. — Men for at komme til Hr. W. igien — lad ogsaa hans Lexicon være det første, som er blevet trykt i Dannemark og Norge, hvilket vi dog ikke begribe, hvor han med saa stor Vished har kunnet sige; saa bliver denne Ære hans Forlæggers, og ikke hans. Og for denne gode Mands skyld, som har sat saa stor en Capital i dette Værk, ønskede vi at kunne raade Ungdommen til, at anskaffe sig det. Men da vi ikke kunne giøre dette med en god Samvittighed, saa bør vi dog trøste ham dermed, at, saalænge ingen kyndigere Mand lægger Haand paa at skaffe os et bedre Lexicon, bliver det fornødent for mange at anskaffe sig dette. —— Og endnu een Trøst! det vil vel ikke vare længe, inden han faaer at see denne Deel af det Werneriske Lexicon ligesaa anpriset og ophøyet i de Kiøbenhavnske lærde Efterretninger, som det skeede med de første Deele; og hvo veed da, om ikke de Sporonske Breve, som ogsaa ved Leilighed have ytret deres Medlidenhed over Forfatteren, torde giøre Partie med hine; thi i Krig foragter man end ikke Smaa Allierede.

Den vetskafne Naturalist i tredsindstyve opbyggelige Afhandlinger over visse Materier af de sædvanlige Søn- og Helligs-Dags Evangelier heles Aaret igiennem af Christian Samuel Uiber, Præst til St. Jacobi Kirke i Hamborg, af Tydsk i Dansk oversat. Kiøbenhavn 1770. Til Kiøbs hos Forlæggeren Andreas Kanneworff, boende i Silke-Gaden første Dør paa venstre Haand fra Kiøbmager-Gaden. Stor 500 S. 8.

Hr. Kanneworff har giort et meget nyttigt Arbeide, da han her ved en god Overrættelse har giort

giort dette Skrift meer bekiendt iblandt os. Det udkom i Aaret 1766, som et Ugeskrift, i Hamborg, og blev optaget med stort Bifald. Forfatteren har søgt paa en let og fattelig Maade at forbinde Naturlæren med den christelige Moral, og hans Betragtninger over naturlige Gienstande bære stedse til Hensigt, at opvække fromme Følelser i Læsernes Hierter, og at opløfte Sindet fra Skabningen til Skaberen. Mange artige Kundskaber om Naturen meddeeles paa denne Maade Læsere, som ikke have Adgang til de Naturkyndiges Skrifter; og endskiønt en god Smag ofte finder at udsætte paa den Maade, hvorpaa Naturens Betragtninger anvendes paa Religionen, saa har den dog lidet anstødeligt for de fleste Læsere af Prækener og opbygelige Skrifter, som ere vante til saadant. Den Plan, Forf. har valgt, da han stedse har lagt et Stykke af den evangeliske Text til Grund for sine Betragtninger, kunde heller ikke andet, end føde megen Tvang af sig. Imidlertid hindrer dette ikke, at man jo læser de fleste af hans Betragtninger med Fornøyelse og Nytte.

Deres Antal er 60, og Hovedindholdet følgende: Over Træernes Grene — Maane og Stierner — Aaret — Floder og Bække — Et nyfødt Barn — Øn Høne med sine Kyllinger — Et Sværd — Menneske-Navnet — Natten — Jorden og Landene — Øn Reise — Vinen — Øn Mængde Folk — Hav og Søer — Øn varm Dag — Fuglene — Øn Bøtter — Biergene — Øn Hund — Det menneskelige Legeme — Fiskene — Steene — Kiæderne — Solen — Mad og Drikke — Øn Bog — Øn hiørd Faar — Taarer og Graad — Det menneskelige Hierte — Tungen og Talen — Blodet — Høreelsen — Lyset og Mørket — Lusten og Vinden — Vandet — Hornqvæg og Arbeidedyr — Mynt og Penge — Maal og Vægt — Søefarten — Ilden — Brødet — Træerne — Regne- og Skrivekonsten — Huse — Menneskets Bryst — Hænder og Fingre — Øynene — Menneskets Anstigt — Græsset og Blomsterne — Øn Stad — Øn Kryddling — Brøndene — Vore Fødder — Øn Seng — Bryllupper og Ægtestanden — Tid og Time — Et Fængsel — Billeder og Skilderier — Musiken — Vinteren.

Vi kunne bedst giøre vore Læsere bekiendte med Forfatterens Smag og Plan, ved at forelægge dem Indholdet af en Betragtning, og dertil vælge vi den 26 over en Bog i Anledning af Evangelium paa første Søndag efter Paaske, og disse Ord deri: Som ey ere skreven i denne Bog. Forf. taler her først om de adskillige Materier, man har brugt til at skrive paa, indtil Papirets Opfindelse. Om denne taler han saaledes: "Men hvor besynderlig er Papirets Opriudelse og Tilberedning. Det giøres af Lapper, af sønderrevet ulden og linnet Tøy, som ingen meere kan bruge, og som man en Tid lang overlader til Forraadnelse. Saaledes ved Gud at bruge, hvad vi kaste bort, og drage det af Støvet, som er uanseeligt og foragtet for Verden. Hvo maa ey forundre sig, naar han er i en Papirmølle og betrager disse Materiers Stampning og Sammensætning, som koster saa megen Møye og Arbeide, og hvor et hvert Ark kommer ser Gange i Pressen, og maa to og tredive Gange gaae igiennem Hænderne, førend det bliver færdigt. Jeg geraader ofte ret i Beskyttelse, naar jeg ved denne forfærdelige Mængde af Bøger spørger mig selv: hvorfra kommer da saa mange Lapper, og endelig bliver den fattige Mand vaer, som i dette Stykke giør os rig. Endnu meere forundrer jeg mig over Papirets mangfoldige Brug og Nytte. Jeg kan ey alene skrive derpaa, jeg kan ogsaa efter Behag høye og bryde det, indsvøbe et og andet deri, paa hundrede Maader kan jeg bruge det, og det vaer endogsaa i saa mange Aar, at jeg altsaa kan give det en anseelig Plads iblandt de bedste Guds Gaver til vor Nødtørftighed". Derpaa gaaer han § 4. til Bogtrykkeriet, fortæller, naar og ved hvad Anledning det er opfundet, og dets herlige Nytte. Den første Bibel, trykt i Mæyntz 1462, giver ham § 5 Anledning til at prise den Nytte, som Bogtrykkerkonsten har giort Religionen: "alene af det berømte Luftiske Trykkerie regner man fast 100,000 Bibler at være udkomne i de første 40 Aar". Vi undre os, at han her ikke har meldet om den berømte og fortræffelige Canstriniske Bibeltrykt i Halle. — Følgende Eventyr burde man ikke ventet af en rettkaffen Naturalist. "Men Herre, hvorledes har du ogsaa paa den Tid reddet dit Ords Ære, da den blinde Nidkiærhed i de forrige Aarhundrede lod brænde adskillige for den mistænkelige Bøger, og en alene en Bibel blev fast ufortæret i Luen, men ogsaa et Blad af en anden Bibel, efterat det en Tid lang havde flaggret omkring i Luften, faldt ned i Fiendens Skiød,

Skiød, hvorpaa han, da han kastede Øynene derpaa, strax blev disse Ord vaer: Vor Guds Ord bliver evindelig. Esf. 48, 8, hvilket paa eengang giorde den trodsige Helt bævende, som siden den tredivte April 1671 blev halshugget i Wien". §. 6 spørger han, hvad det vel var for en de Redeliges Bog, hvorom meldes 2 Sam. 1, 18. og hvor den er bleven af? Han mener, det var et paa den Tid bekiendt Skrift, som indeholdt Israeliternes Tildragelser og vigtigste Bedrifter i Sange, og som nu er gaaet forloren: "Ak! at Nedelighed selv ey var tillige gangen under, i det ringeste ey var bleven saa fielden!". §. 7 lastes de Forældre, som ikke holde deres Børn til Skole, og ikke lade dem tilig læse i Bøger. §. 8 tales om dem, som læse utugtige Kiærlighedshistorier og Bøger skrevne mod Religionen, eller i Forfatterens Sprog, atheistiske Bøger. §. 9. ligner han Verden med et stort Bibliothek, hvor der gives Christne af lige saa forskiellige Formater, som Bøger i et Bibliothek: en vidt drevet Sammenligning i vor Hr. Mossins Smag! §. 10. raades heller at forkorte Tiden med en god Bog, end med Selskaber og Spil. "Hvor lykkelige ere vi, som kiende en god Bog, og dermed forkorte Tiden. Ikke sandt? Det er en inderlig Fornøyelse, det er søde Timer. Hvor levende blive vi, naar vi tale med disse Døde. Hvor gierne ville vi lade andre beholde Skallene, da vi smage Kiernen". §. 11. lignes Livet med en Bog, "hvori hver Dag skriver sit NB, og hvis Register Døden endelig giør" o. a. m.

De Skribenter, Hr. Ulber har fulgt i Naturhistorien, ere Nieuwentyt, Scheuchzer, Derham, Swammerdam, Rap og Calver, Linnæus, Barker, Pontoppidan, Süßmilch, Schmidt, Sulzer, Plücher, Wolf, Krüger, Crusius, Lesser, Walpurger, Rösel, Ledermüller. Hvad Crusius har at giøre i denne Fortegnelse, seer vi ikke; thi at skrive en Physik, uden selv at giøre et Forsøg i Physiken, kan ikke give stor Myndighed som Naturlærer. Hr. Ulber tilstaaer ellers, at han selv ikke er nogen Naturkyndig, og deraf, saavelsom af Mangel paa Bekiendtskab med de nyeste Naturlærere, bør man forklare de hist og her forekommende Urigtigheder, f. Ex. S. 162 siger han, at Fiskene drage Aande igiennem Grene. De drage ikke Aande, men Vand, og det giør hos dem samme Tieneste, som Luften hos de andre Dyr. Det Sted, hvor Vandet saaledes giennemløber, er heller ikke Grenene, men et til samme Brug, som Lungerne hos Landdyrene, indrettet Redskab. S. 163 "Muslinger og Østers ligge stedse paa Bunden, fordi de have ingen Blære i sig": Saa synker da en Steen i Vandet af samme Aarsag. S. 171". Demanten formedelst sine subtile og flygtige Deele dunster aldeles bort ved den største Solens Ild". Ney, det er tvertimod vist, at Demanten er meest ildbestandig af alle bekiendte Legemer, da man ikke engang ved den stærkeste Ild kan bringe den til at flyde, end sige bortdunste. S. 199". Østers have ikkuns een Sands, nemlig Smagen", og Følelsen. S. 226. "da nu Hiertet bestandig aabner og lukker sig, og igien udsteder af Lungen den Luft, som det faaer igiennem Munden og Næsen". Det er en ganske nye Theorie om Respirationen, som Hr. von Haller aldrig har dromt om. S. 242." Blodet er rødt, fordi det er blandet med Svovel og et alkalisk Salt". Dette er den gamle Troe, som Forfatteren immer holder fast ved; men nu omstunder er man bedre oplyst. Sammest." Naar alkalisk Salt blandes med Svovel og Vand, saa antager et saadant Mixtur en rød Farve": ingen rød, men en hæslig brun Farve. S. 368". Naar man binder en Ring paa en Finger, og lader den staae paa et Glas, giver den tilkiende ikke alene den nærværende Tids Maaneder, Timer og Minuter, men end og de forbigangne Aar af mit Liv". Dette er barnagtigt. Skriftet er forsynet med et dobbelt Register, det første over de fornemste bibelske Sprog, som ere oplyste og forklarede, det andet over de forekommende vigtigste Ting.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn.	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 20. —— 1770.

Dänisches Journal. Des Ersten Bandes Drittes Stück. Kopenhagen, Odense und Leipzig, verlegts G. C. Rothens Wittwe und Prost, 1768. Stor fra S. 349 til 590. — — Des Ersten Bandes Viertes Stück, 1769 Stor 194 S. 8.

De vidtløftigere Recensioner i det tredie Stykke I.) *H. Strøms* Beskrivelse over Søndmør. Zweyter Theil. II.) *J. E. Gunneri Flora Norvegica.* III.) *O. F. Mülleri Flora Friedrichsdalina.* Imod denne Recension indkom til Selskabet allerede midt i forrige Sommer en vidtløftig Apologie til Indrykkelse, hvilken vi begrede os for at imodtage, deels fordi den indeholdt Personaliteter imod en vis fortient Mand, som vare Sagen uvedkommende, og Opdagelser angaaende det Danske Journal-Selskabs Lemmer, hvis Hensigt altid bør være mistænkt, deels fordi det blev tilsendt os under et ubekiendt Navn. Saa meget vi tabte ved denne Ømhed for en fortient Mands Ære, da den skilte os ved en af vore dueligste Medarbeidere, som fandt sig fornærmet ved ovenmeldte Recension; saa vilde vi dog heller giøre dette Offer, end give vor Upartiskhed til Pris, og giøre vor Journal til en Gabestok for Animositet og personliget Fiendskab. — IV.) *J. B. Basedows* die Wahrheit des Christenthums. V.) Æben dessen Vorbereitung der Jugend zur Moralität. VI.) Æben dessen Auszug der heil. Schrift. VII.) Briefe über Merkwürdigkeiten der Litteratur, I. II. Sammlung.

Her i en Anmærkning S. 437 sige Forfatterne os deres Tanker om lærde Recensioner. De lade til at være meest for Recensioner, som give paalidelige og ikke for vidtløftige Udtoge af det Vigtigste i et Skrift, uden Kritik. Men naar de endelig skulle være kritiske, saa forlange de den bestedne og alvorlige Tone, hvori man siger en Skribent sine vigtigste Feil kort og grundig, uden Smil og Spydskhed. — Vi anføre disse Tanker slet ikke for at modsige dem, men for at vise, at man lettere kan foreskrive sig selv Love, end holde dem, naar det kommer til Sagen selv. Saadanne Love fætter man sig, naar man er i en ganske anden Forfatning, end den er, hvori man skal efterleve dem, og derfor er det ingen Under, at Theorie og Praxis blive hinanden saa modsigende. Man skal maaskee finde meget saa Recensioner i Dänisches Journal, som ere ganske uden Kritik. Og hvor er det ogsaa andet muligt, naar man ikke læser et Skrift som blotte Maskiner, og uden al Indsigt i dets Indhold? Om man end i en Recension holder sig blot til det vigtigste i et Skrift, saa er jo Udeladelsen af det, som er mindre vigtigt, eller ganske slet, allerede en Kritik? Hvad den Tone angaaer, hvori vore Journalister critisere, saa er den vel i Almindelighed meer alvorlig, end munter; dog mærker man og, at de kunne drage en Smil, ja undertiden end og en Spydsk Smil; og det fortænke vi dem ikke. Det er lige saa umueligt, som vi til en anden Tid have bemærket, at bedømme alle Skrifter i een Tone, som at læse dem alle i een; og overalt er det vel vanskeligt at sige, hvorledes en Kritik bør være, naar den skal være nyttigst. Den Kritikus, som affekterer at opdage Feil, er lasiværdig; men den, som affekterer at skiule dem, er det ikke mindre. Den sidste er kiærkomnere for den skrivende Deel af Publikum, men hvad Nytte giør han den læsende Deel, som dog er den første?

VIII. *J. Hee over Christi Lideles Historie*, drey Theile. IX. *J. Krafts* Sitten der Wilden. Hvad mon de tydske Læsere, som bleve kiede af den vidtløftige Recension af dette Skrift i algemeine Deutsche Bibliothek, der dog var ledsaget med saa mange fine Kritiker og Bemærkninger, hvad mon de ville sige dertil, naar de her af samme Skrift maae læse et temmelig magert Udtog paa meer end to Ark?

— X. *Chr. Horrebow Specimen astronomiæ practicæ.* XI. *Xenophons Cyropædie af Baden.* XII. Streitschriften zwischen dem Juden Marcus Salomonsen Nyeborg og Philalethos.

No. XIII. følger kurze Anzeige einiger kleinern altonaischen Schriften, og XIV. Fortsetzung der Anzeige von Schriften bey Gelegenheit des Todes Königs Friedrichs V, hvilken Anmeldelse vi for længe siden have ønsket at see Ende paa.

De gelehrte Nachrichten, hvormed Stykket sluttes, bestaae i en Lections-Catalogus fra Gymnasium i Altona; en Efterretning om Universitets Bibliotheket i Kiøbenhavn; et latinsk Programma, hvori Hr. Etatzraad Kall beskriver de syv hebraiske Codices, som det til Arabien sendte lærde Selskab har opkiøbt for det kongelige Bibliothek; og endelig et Avertissement angaaende Speculum Regale.

Efterretningen om Universitetets Bibliothek, som Forf. love at fortsætte, haabe vi, vil blive mange Læsere behagelig. Vi ville derfor her meddeele et kort Udtog deraf.

Den første Grund til Bibliotheket lagde formodentlig Universitetets første Vice-Kanzler M. Peder Albertsen, som strax efter dets Stiftelse Aar 1482 skiænkede et efter de Tider anseeligt Antal af 24 Bøger ad usum litterariæ facultatis artium almæ universitatis generalis studii havniensis. Derved forblev det vel, formedelst borgerlige og Religions Uroeligheder, indtil Christian III, som, efter at han havde fornyet det ganske forfaldne Universitet, skiænkede til Bibliothekets Formeerelse aarlig 50 Rhinske Guld Gylden, og bestilte en Bibliothecarius til Opsigt. Siden voxte det idelig saavel ved kongelige som ved private Donationer. Blandt Bibliothekets kongelige Velgiørere fortiener i sær Christian IV. at nævnes, som Aar 1605 ikke alene skiænkede en smuk Bogsamling, hvoriblandt mange vigtige Haandskrifter, men lod det ogsaa indrømme en stor Sal over den nye Trinitatis eller runde Kirke, som han lod bygge for Universitetet, da man hidindtil havde maattet behielpe sig med et meget snævert Rum i Hellig Giestes Kirke. Dog kom Indretningen af denne Sal først fuldkommen i Stand under Friderik III, i hvis Nærværelse den høytidelig blev indviet den 7 Julii 1657. De betydeligste af de private Donationer, deels i Penge, deels i Bøger, ere Dr. Andr. Lymviks, Dr. Casp. Brochmans, Assessor Mules, Fuirernes, Höpnernes, men for alle andre Etatzraad og Præsident Peder Resens, som i 26 Aar med utroelig Møye havde samlet en stor Forraad af Skrifter, meest henhørende til den nordiske Historie og Oldkyndighed, hvoriblandt en anseelig Mængde Haandskrifter, hvilke alle efter hans Død kom til Universitetets Bibliothek.

Ved disse og flere Gaver vare Universitetets Bogsamlinger voxne til et anseeligt Antal, og den største deraf oversteg allerede 30,000 Bind. Men hvad saa mange Aars Møye havde samlet, blev paa en eneste Dag et Offer for Luen i den ulykkelige Kiøbenhavns Ildebrand 1728. Dog tænkte Friderik IV. strax paa et nyt Bibliothek, og forærede Universitetet til en Begyndelse alle Dubletter, som forefandtes i det kongelige Bibliothek, hvilke beløb sig til et stort Antal. Hans Søn og Efterfølger Christian VI. forøgede dem endnu med det anseelige Bibliothek, hvilket han, som Kronprinds, havde samlet; og ikke alene i den nye Fundation af 31 Martii 1732 blev forordnet, at de Indkomster, som faldt i Vacancen af et Professorat, skulde anvendes til at anskaffe nye Bøger, men der bleve end og siden til samme Brug anviste 300 Rdlr. aarlig af Studii-Skatten, og af Decanatets Indkomster aarlig 100 Rdlr. af Hendes Kongelige Høyhed Prinsesse Charlotte Amalia fik Bibliotheket, foruden en Mængde andre Bøger, en stor Samling af skrevne og trykte tydske Psalmebøger, som ikke let har sin Lige. Af Privatdonationer efter Branden var den vigtigste, den fortreffelige Samling, i sær af Haandskrifter og originale Diplomer, som Professor Arnæ Magnæi efterlod sig, og forærede dertil, hvorom Forfatterne love en besønderlig Efterretning. Desuden fik det mange og store Værker ved Akademiets Patron Geheimeraad Iver Rosenkrantz, ligeledes ved Statholder Ranzou; men i sær fik Bibliothekets Fond en anseelig Tilvæxt i Aaret 1735 ved Biskop Trellunds Legat af 6000 Rigsdaler, hvoraf Renterne skulde anvendes til at kiøbe theologiske og philologiske, eller og til Kirkehistorien henhørende Bøger. Conferenzraad Rostgaard forærede Bibliotheket 1737 et arabisk og persisk Bogtrykkerie, og testamenterede det 1745 en anseelig Deel af sin store Bogsamling. Endelig blev det 1752 forøget med heele Rektor Falsters Bibliothek, hvortil er kommet 1763 Legatum Bartholinianum.

Det fierde Stykke har, ventelig ved en Forseelse, sit eget Sidetal, adskilt fra de forrige Stykker, og indeholder I.) *Mr. Mallet histoire de Dannemarc.* II.) G. C. Oeders Einleitung zur Kräuter Kenntniß. III.) Eines Predigers Briefe zweyter Theil. IV.) A. J. Lehmanns Vorschläge zur Aufrichtung des Christenthums unserer Zeit. V.) Plesner om Rigdommens Misbrug

brug og rette Brug. VI.) *M. Werneri Clavis Lingvæ latinæ.* Hr. Werner kan her faae at see, at vi ikke ere de eneste, som holde hans Lexicon for en slet Bog. VII.) M. Jacob Badens Anfangsgründe der griechischen Sprache. Hvad mon den gode Conrektor S* har sagt til den dobbelte Compliment, han her faaer, deels for den Chrie, han lod een af sine Discipler holde imod Fortalen til denne Græske Grammatik, deels for sine lærde Efterretninger, hvori han strax lod den aftrykke? "Ein junger studierender" hedder det her i en Anmærkning S. 88, "John Schewing, hat noch im vorigen Jahre durch eine in der hiesigen Lateinischen Schule gehaltene Rede das Lesen des griechischen N. T. in den Schulen gegen Hrn Baden vertheidigen wollen. Dem jungen Schewing verdenken wir es nicht, eine solche Chrie gemacht zu haben, denn in den meisten Schulchrien wird doch, eben so wie in dieser, mit vielen Worten nichts gesagt, aber gedruckt hätten wir sie nie zu sehen gewünscht. Doch sollte sie endlich gedruckt werden, so könnte sie freylich keinen würdigern Platz finden, als in einem Anhang zu den sogenannten Kopenh. Nachrichten von gelehrten Sachen". VIII.) M. Baltazar Münthers Predigten. IX.) Prædikener til at befordre en hellig Vandel for Gud. Den næstsidste Prædiken holde Forfatterne for den bedste, og for den, som burde havt Prisen. X.) Ch. Bastholms Predigt am dritten Ostertage. XI.) Joh. Elias Schlegels Werke. 1 til 4 Deel. XII.) D. Henslers Briefe über das Blatterbelzen. XIII.) J. A. Matthiesen *Dissertatio inauguralis.* XIV.) M. Saxtorffs Erfarungen von volständigen Geburten. XV.) Kurzgefaste Anzeigen. Indeholde Slutningen af de Leilighedsstykker, som udkom ved Kong Friderik V Død, og andre smaa Skrifter. XVI.) En Efterretning om Hr. Professor Oeders Flora, som findes paa sit Sted i vor Journal.

Stats-Journal for Aaret 1769 og tilbage i Tiden. 1ste Aargang. Kiøbenhavn. Trykt hos Paul Hermann Höecke. 1770. Stor 140 S. 8.

Man finder vel noget her, som ikke saa egentlig henhører til en Stats-Journal, og atter savner man noget, som kunde synes at fortiene Sted i saadant et Skrift. Men det er ogsaa en Begyndelse, som kan blive fuldkomnere, og som ganske vist vil blive det, da Addresse-Contoiret i Kiøbenhavn, som udgiver denne Journal, synes Aar for Aar at forøge sin Iver for at giøre sin Stiftelse alt nyttigere for det Almindelige. Og naar vi gaae tilbage i Tiden, og erindre os denne Stiftelses svage Begyndelse, og derhos betænke de store og vigtige Følger, den allerede har havt, de mange nyttige Anlæg og Indretninger, den enten har givet Anledning til, eller dog befordret, saa kiende vi intet Institut, anlagt af Privatfolk, som havde havt en meer velgiørende Indflydelse paa det Almindelige, end Addresse-Contoiret i Kiøbenhavn. Vi sige dette af en reen Overbeviisning, uden Hensigt til nogen Forbindelse, hvori vi staae med dette Contoir. Men ligesom vi holde det for partiskt, at smigre nogen offentlig for en privat Forbindelses skyld, saa holde vi det ikke mindre for partiskt og feigt, at tilbageholde nogens fortiente Roes af den samme Aarsag.

Vi ville anføre Artiklerne af denne Journal, og man skal da selv kunne skiønne om deres større eller mindre Vigtighed. Den første Artikel kaldes: Æres- og Embeds-Trappe for 1769 og tilbage i Tiden. Det er en Alphabetisk Fortegnelse paa de Personer, som i forrige Aar have faaet nogen Værdighed eller Betiening; hvis forhen beklædte Værdigheder og Betieninger da tillige anføres. Derpaa følger en Døds-Liste for 1769, ligeledes i alphabetisk Orden. — Giftermaals Fuldbyrdelser for 1769 er for Rummets skyld sparet til næste Aargang. — Fødte, Døde og Copulerede i Kiøbenhavn i 97 Aar, nemlig fra 1672, da man først begyndte med saadanne Antegnelser, indtil 1769. En vigtig Artikel! Hist og her mangle nogle Aar, indtil 1725, da Fortegnelsen siden er uafbrudt. Efter et Middeltal, uddraget af 45 Aars uafbrudte Lister, beløber sig de Fødtes Antal i Hovedstaden aarlig til 2557, og de Dødes til 3145; følgelig skulde efter de Süßmilchske Proportioner Indbyggernes Antal i Kiøbenhavn ikke gaae meget over 60,000 Mennesker. Efter den strænge Vinter 1740 mærker man i de næste Aaringer en kiendelig Aftagelse i de Fødtes Antal; dog reiser det sig snart igien. Men Aaret 1759 udmærker sig i sær ved det ringe Antal af Fødte; hvortil Aarsagen vel til deels maa søges i Garnisonens Formindskelse; dog bør der vel endnu have været andre Aarsager. I de tre sidste Aaringer har de Fødtes Mængde kiendelig tiltaget; saa man skulde troe, at Kiøbenhavns Indvaanere formeerede sig aarlig. — Om det frie Jordemoderhuuses Stiftelse, samt Fødte og Døde fra Stiftelsens Begyndelse 1750 til 1769. De Fødtes Antal beløber sig i 17 Aar i alt til 5,166 Børn. —— Fødte og Døde i Hertug-

tugdømmerne Slesvig og Holsteen og de Kongelige Grevskaber, fra 1736 til 1769. Summen er i 34 Aar af Fødte 356,859, af Døde 345,926. Over Dannemark finde vi ingen Fødtes og Dødes Liste. —— Politisk Beregning over Fødte og Døde i Verden m. m. Dette er et artigt brugbart Extract af Süßmilchs göttliche Ordnung v. s. v., som indeholder de vigtigste Resultater af Beregningerne over Døde og Fødte. —— Kiøbstædernes Consumtions Forpagtnings Summer for 15 Aar. Atter en vigtig Artikel, som kan give Anledning til mange Slutninger angaaende vore Kiøbstæders Aftagelse. —— Det Asiatiske Compagnies hiemkomne og bortgangne Skibes Ladningers Værdi, hvad deraf er udført, og hvad der er blevet i Landet, fra 1732 til 1745. Ikke mindre interessant! For de øvrige Aaringer lover i næste Aargang. —— Stifternes Indbegreb i Dannemark. En Fortegnelse paa Antallet af Amter, Herreder, Kiøbstæder, Sognekirker, Herregaarde, Landsbyer, Eenestegaarde, Vandmøller, i ethvert Stift. —— Cossardi-Gibenes Antal i de Kongelige danske og tydske Stater. Fragter fra og paa Kiøbenhavn for 4 Aar. Vexel-Courser for 22 Aar. Vi behøve ikke at erindre, hvor interessante alle disse Artikler bør være for de Handlende. —— Borgerlige Udgifters Beløb i Kiøbenhavn for 36 Aar, nemlig fra 1727 til 1762. En alt for vigtig Artikel for Kiøbenhavns Borgere! —— Borgemesterne i Kiøbenhavn fra Reformationen til Souveraineteten. Præsidenterne i Kiøbenhavns Magistratur fra Souveraineteten. Borgemesterne i Kiøbenhavns Magistratur siden Souveraineteten. Politiemestere i Kiøbenhavn. Raadmænd i Kiøbenhavn efter Souveraineteten. Ingen af disse Artikler havde man savnet i en Stats-Journal. — Prisen paa Korn og Feedevare i Kiøbenhavn fra 1760 til 1769. — Capitels-Tart i Sielland for 169 Aar. En vigtig Tabel, og bliver endnu vigtigere, naar de andre Stifters Capitels Tart i næste Aargang kommer til. — Kongelige Privilegier, udgivne 1769. — Tallet paa blaa og hvide Riddere og flere Rangespersoner til 1769 Aars Udgang. Gaaer ikkun til Commerceraader, men loves fuldstændigere en anden Gang, og kan, naar den bliver fuldstændig, være lige brugbar for Statistriveren og Statsmanden. — Masteraders Opfindelse og Fremgang. Hører da nu ogsaa til en Dansk Stats-Journal! Men er det ogsaa vist, at Masteraderne have havt den Opfindelse, som her siges? eller er det maaskee en Satire? — Kongelige Forordninger og aabne Breve for 1769. — Kiøbenhavns Magistrats Forandring og Forbedring paa deres Gods. Den nye Indretning paa Hirschholms Amt. Den Bernstorffske Indretning. Disse 3 Artikler ere gode til en Begyndelse, og det var at ønske, at man fik flere af det Slags. — Anmærkningsværdigheder for 1769. Ere endda ikke alle saa anmærkningsværdige, som man burde ventet dem i en Stats-Journal. — Journal over politiske Tildragelser 1769. Et smukt Stykke taget af den i Haag udgaaende Mercure historique & politique. — Om Frimurerne og deres Loger i Kiøbenhavn. Vil ikke sige meget. — Hans Kongelige Svendske Majestets Kong Adolph Friderichs Genealogie. I en Dansk Stats-Journal? —— Bøger og Skrifter, udkomne 1769. Prisen er hosfat, og undertiden henvist til det Sted i vor Journal, hvor Bøgerne ere recenserede. — Endelig slutter med en vigtig Artikel: Actiers Auctions-Priser for 10 Aar, de laveste og høieste.

Rector Falsters Vers over Kong Friderich den Fierde. Udgivet af Andreas Raarup, Aar 1770. Kiøbenhavn, trykt hos August Friderich Stein. Stor 4to S. 4.

Dette Vers er opsat i Aaret 1737, og udgives nu først efter et Haandskrift, som Hr. Raarup har faaet af Rector Falster selv, sin forrige Lærer. Det indeholder Kongens Krigs- og Freds-Historie, Bestrivelsen af hans Feldtoge og fornemste Anordninger i geistlige og verdslige Sager. I henseende til Krigs-Historien forskiønner Udgiveren, at Falster har faaet nogle derhen hørende Particularier af Gabel, som var med paa Flaaden, og blev siden Stiftsbefalingsmand i Ribe. For Verset selv havde det vel været bedre, om det var udkommet for tredive Aar siden, end nu, da vi haabe, at vore Landsmænds Smag i Poesien har forbedret sig saaledes, at de umuelig kunne finde Behag i den falske Vitighed, de mange uædle Billeder og Lianelser, det platte og prosaiske Sprog, som de her forefinde. Imidlertid bør dette ingenlunde fraenke Rector Falsters sande Roes, som ved andre Arbeider har giort sit Fæderneland Ære. Men naar Hr. Raarup vilde vedligeholde sin Lærers Anmindelse paa en Maade, som skulde vidne om hans Kiærlighed og Høygtelse, saa havde vi heller ønsket, at han var kommet over eet af hans philologiske Haandskrifter, hvoraf han skal have efterladt sig adskillige, og befordret det til Trykken. Han vilde derved have forbundet sig ikke alene Landsmænd, men ogsaa Fremmede, som ikke nævne Falsters Navn uden Høygtelse.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 21. —— 1770.

C. F. Gellerts Fabler og Fortællinger i Tvende Deele. Oversatte i Dansk ved Barthold Johan Lodde. Kiøbenhavn 1769. Findes tilkiøbs hos Portneren ved Comoedie-Huuset, for 4 Mrk. Danske, tilligemed et nyt Oplag af Zayre for 24 Sk.

Hr. Lodde har alt for mange Aar siden oversat adskillige af Gellerts Fabler og Fortællinger, deels i en egen Samling, deels i Biekuben; og den Smag og Lykke, hvormed disse Prøver vare udarbeidede, opvakte hos mange det Ønske, at han vilde foretage sig en Oversættelse af alle Gellertske Fabler og Fortællinger, og udgive dem i en Samling; hvilket han her har giort. Det var før lidet sagt til denne Oversættelses Roes, at den, skiønt Oversættelse, er meer værd, end alle vore danske saa kaldte Originalfabler, hvoraf vi have saa stor en Mængde fremfor af andre Vittigheds Værker, at man burde holde dette Slags Composition for det letteste af alle. Men endog denne Tanke burde ingen have, som havde læst en Gellertsk Fabel til gavns; og vi ere af den Mening, at der behøvedes mindre Genie og Konst til at forfærdige en halv Snees Originalfabler efter en Bies Maneer, end til at oversætte en eeneste af Gellerts med Hr. Loddes Lykke.

Hr. L. Fortieneste, som Oversætter, er, at han med Lethed og ligesom Sympathie fatter sin Originalskribents Aand, og sætter sig i hans Tone. Dertil hører Genie og Smag. Hvem tvivler om at høre Gellert, naar han læser følgende Fortælling:

"Bonden og hans Søn.

" En god dum Bondedreng, som med sin Junker Hans
Var reist som Tiener udenlands,
Og bragte med sig hiem den overmaade Gave,
(Trods, at hans Herre selv saa stor den kunde have)
At lyve ret dumdristigen,
Gik, da han nu var kommen hiem igien,
Engang paa Landet med sin Fader,
Og Monsør Lars, som fandt, imens de vandrede,
Tid til at lyve brav, ey heller efterlader
At bringe Løgne frem, som vare beestiske.
Nu maa det sig til hans Ulykke skikke,
At en stor Hund lod sig paa Marken see.
Ja, Fader, sagde da den Uforskammede,
I maae nu troe mig eller ikke,
Men jeg stadfæste tør for Eder og enhver,
At jeg har seet en Hund — — ved Haag, hvor Veyen er
Til Frankerig, den var — — ja jeg en Skielm vil være,
Om den ey større var, end eders største Hest.
Ja, sagde Faderen dernæst,
Det er forunderligt; dog allesteder ere
Begavede med eet og andet, som er rart.
Som for Exempels skyld, den Vey, vi have taget,
Os fører til en Broe af en særdeles Art,
Hvorover vi skal gaae; den mange har bedraget;
(Thi overalt er det ey ganske rigtigt der.)
Paa Broen ligger der en Steen, hvorpaa enhver,
Som over Broen gaaer, og samme Dag har løyet,
Sig støde, falde, ja sit Been strax bryde maa.
Herover Drengen blev forbaust og misfornøyet.
Ak Fader, sagde han, jeg beder løb ey saa.
Dog, at vi Hunden skal igien paa Tale føre,
Hvor stor var det jeg sagde, at den var?
Som eders største Hest? Dertil vil meget høre,
Jeg det nu ret erindret har,
At Hunden kuns et halvt Aar gammel var;
Dog jeg derpaa tør sikkert svære,
At den var nok saa stor, som mange Oxer ere.
De gik et Stykke frem endnu,
Og Larses Hierte slog. Hvor kan det andet være?
Thi ingen bryder dog med Lyst sit Been i tu;
Den skrækkelige Broe han fik i Sigte nu,
Og følte alt det Beenbrud halv;
Ja Fader, sagde han, den Hund, hvorom vi talte,
Var stor, ja, om jeg den og lidt for stor afmalte,
Saa var den dog langt større end en Kalv.
Han nu til Broen kom. Lars, Lars, hvor vil det gaae?
Hans Fader gik foran; men Lars holdt ham tilbage;
Ak Fader, sagde han, I ikke være maa
Et Barn, og det for Sandhed tage,
At jeg saa stor en Hund, som jeg før sagde, saae;
Thi kort og godt jeg vil erklære,
Førend vi over Broen gaae,
Den Hund ey større var, end alle Hunde ere."

Hr. Loddes Oversættelse holder mestendeels en fornuftig Middelvey imellem en alt for fri og vittig Oversættelse, hvoraf den ene Halvdeel hører Oversætteren selv til, og en alt for slavisk, som binder sig til et hvert Ord og hver Linie. En alt for vittig Oversætter er Gellert slet ikke tient med. Hans Fortælningsmaade har gemeenlig al den Rigdom og Udførlighed, som den vel bør have, naar den ikke skal dadles; og dersom vi torde vove en Kritik over en Mand, hvis Aske vi ære, saa forekomme os nogle Steder i hans Fortælninger, hvor vi snarere maatte finde at beskiære, end at indpode. Vi erindre os at have seet en fransk Oversættelse af nogle Gellertske Fabler og Fortællinger, som, fordi

den faldt i denne Feil, og forbedrede ethvert Gellertsk Indfald og nye Vittighed, var uudstaaelig og næsten vœmmelig. Denne Feil er nu vist ikke Hr. Loddes. Vi troe snarere, at han mange Gange falder i den modsatte, og ikke udtrykker al den Vittighed og Munterhed i Originalen, som vi forlangede udtrykt i en fuldkommen god Oversættelse. Den allerførste Fabel: Nattergalen og Lerken, maa tiene til Exempel:

" Engang en Nattergal sang med den største Kunst,
Og i den ganske Egn vandt alles Lov og Gunst "

—— Alles Lov og Gunst i den ganske Egn havde muntrere og kortere været udtryk ved: heele Egnens Gunst " der gantzen Gegend Gunst " —— Det Engang har hos Hr. L. ingen fast Tone; snart sætter han den paa den første, snart paa den sidste Stavelse. I daglig Tale sœttes Tonen ikke paa den første Stavelse, uden naar det hedder saa meget som en eneste Gang; ellers paa den sidste.

" Alting saa stille var, at ey et Blad sig rørte "

Alting saa stille var, er et mat Tillœg, som ikke forbedrer Originalen:

Die Blätter in den Gipfeln schwiegen,
Und fühlten ein geheim Vergnügen.

Den sidste Linie har Hr. L. slet ikke oversat.

" Hver Fugl sin Sang forlod, og alle Dyrene
Paa denne søde Sangerske
Saa tause som henrykte hørte "

For disse tre maadelige Linier have vi to meget poetiske i Originalen, som her har tabt meget:

Der Vögel-Chor vergaß die Ruh,
Und hörte Philomelen zu.

Fuglenes Chor — Philomele — man kiender det poetiske Sprog; men hver Fugl — den søde Sangerske, hvor mat og prosaisk! — Alle Dyrene er et Tillœg, som man gierne kunde taale, dersom man ikke aabenbar saae, at det var der for Rimets skyld —— saa tause, som henrykte, er ganske under det poetiske Sprogs Værdighed

" Aurora selv kom frem, men sagtede sin Gang,
For desto længere at høre denne Sang;
Thi Nattergalens Røst selv Guderne forsøyer,
Og denne, paa slig Gunst og Ære skiønnende,
Gudinden til Forsøyelse
Sin Stemme lifligen ophøyer "

Og denne, paa slig Gunst og Ære skiønnende, er en ganske upoetisk Linie. Denne, slig, Gunst og Ære, ere ikke Udtryk af det poetiske Tungemaal; og vore Participia activa synes os endog i Prosa siedse at have noget Slœbende, men i Poesie ere de nœsten utaalelige.

" Strax efter blev den taus. En Lerke nærmer sig,
Og siger: Nattergal, du overtreffer mig
Og alle Fuglene i liflig Sang og Stemme;
Men det mishager mig, at i det ganske Aar
Man kuns i nogle Uger faaer
Din Røstes Sødhed at fornemme ".

Du synger, som det hedder efter Originalen, er uden Tvivl langt smukkere og naturligere, end: man faaer din Røstes Sødhed at fornemme.

" Men Nattergalen lov ad den Bebreidelse,
Og til sin større Roes den Feil udtydede "

Ad den Bebreidelse er et Tillœg. Det, som udtrykkes i den sidste Linie, har meer Munterhed i Originalen, da det er lœgges i Nattergalens Mund:

" Doch Philomele lacht und spricht:
Dein bittrer Vorwurf kränckt mich nicht,
Und wird mir ewig Ehre bringen.

Vi blive ved i Hr. L. Oversættelse:

" Jeg sunger, sagde den, kuns stakket, som du siger;
Hvorfor? paa det at jeg des bedre sunge maa ".

Sagde den — som du siger — paa det at — er altsammen Fyldekalk, som svœkker Udtrykket.

" Naturen det vil have saa,
Jeg ikke fra dens Orden viger;
Naar den befaler det, da har jeg strax udsunget,
Thi den vil ikke være tvunget ".

I stedet for den ene Linie:

" Naar den befaler det, da har jeg strax udsunget "

ere to i Originalen:

So lange sie gebeut, so lange sing ich nur,
So bald sie nicht gebeut, so höre ich auf zu singen.

I Oversættelsen af den tillagte Lære eller Moral har Hr. L. taget sig store Friheder med at forandre eller udelade af Originalen, hvilke vi ingenlunde billige. Men for Kortheds skyld ville vi anføre hans Oversættelsemed Originalen ved Siden; og da vi i et Anhang til Anweisung zur Dänischen Sprache Kopenhagen und Odense bey Rothens Wittwe und Prost 1767 finde en anden Oversættelse af samme Fabel, som vi holde for i denne Deel at komme Originalen nærmere, saa ville vi ogsaa tilføye denne, og overlade Lœrerne Sammenligningen og Dommen. Hr. L. oversætter saaledes:

" Poeter og Skribentere,
I maae af Nattergalen lære,
Naturen lydige at være,
Og følge dens Tilskyndelse;
Og skriver ey, saa længe Lysten vil,
Men kuns saa længe som I have
Den Geist, Forstand og muntre Gave,
Som Eder ret bequemme gior dertil;
I da kan Mesterstykker skrive,
Og eders Navn og Skrifter blive
I Ære og bestandig Pris;
Men naar Naturens Kræfter svœkkes,
Og eders Geistes Vinger stœkkes,
Da følger Nattergalens viis,

Og

Og noyes med den Roes, som I forhvervet have,
Om man den ikke skal for Eder selo begrave,
Og I med Grædmelse den overleve maae,
Og aldrig meere faae."

I Originalen hedder det:

O Dichter, denckt an Philomelen,
Singt nicht, so lang ihr singen wollt.
Natur und Geist, die euch beseelen,
Sind euch nur wenig Jahre hold.
Soll euer Witz die Welt entzücken:
So singt, so lang ihr feurig seyd,
Und öffnet euch mit Meisterstücken
Den Eingang in die Ewigkeit.
Singt geistreich der Natur zur Ehren,
Und scheint euch die nicht mehr gezeigt,
So eilt, um ruhmlich aufzuhören,
Eh ihr zu spät mit Schande schweigt.
Wer, sprecht ihr, will den Dichter zwingen?
Er bindet sich an keine Zeit.
So fahrt denn fort, noch alt zu singen,
Und singt euch um die Ewigkeit.

Og i den ommeldte Oversættelse:

O Digtere, lär eder det i Minde staae,
I, som trods Tid og Aar at synge smukt begiere.
Natur og Geist, som eders Sang besiele maae,
Kun nogle Aar vil eder gunstig være.
Vil I med eders Sang henrykke,
Saa synger kun, mens I har Munterhed;
Ey andet end et Mesterstykke
Kan aabne Vey til Evighed.
Lad eders sindrig Sang Naturen eene ære,
Og synes I hos den ey meere Gunst at faae,
Saa iler, for med Roes at kunne lade være,
Og venter ey, til I med Skamme tie maae.
Hvem vil da, siger I, hvem vil en Digter twinge?
Han bindes ey til Tid, han synger frit.
Vel an! saa bliver ved at synge,
Til I gaaer Evighedren qvit.

I Almindelighed har Hr. Loddes Udtryk ikke Styrke og Poesie nok; og de flæbende Hielpeord man, kan, skal, monne og fl., som Digterne bør skye saa meget mueligt, bruges alt for ofte af ham til at udfylde Linien. Men med alle dens Mangler bliver denne Oversættelse ypperlig i det Heele, og fuldkomnere, end vi vel troe, den kunde komme fra nogen anden Haand. Og vi vilde ansee det for et Bevis paa den gode Smags Udbredelse hos os, dersom denne Oversættelse kunde blive saa bekiendt, at det maatte holdes for en Skam, ikke at eye, eller i det mindste ikke at have læst den; ligesom det i Tydskland holdes for en Skam, ikke at finde et Exemplar af Gellerts Fabler og Fortælninger i en vel opdraget Familie.

Fortegnelse paa det Kongelige Danske Landhusholdnings Selskabs Medlemmer, fra

fra Selskabets Begyndelse til den 29 Jan. 1770. Kiøbenhavn, tryckt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker, 1770. Stor 29 S. 8.

Den hastige Tilvext af Medlemmer, som det Kongel. Danske Landhusholdnings-Selskab i saa kort en Tid har faaet, bør fornøye alle retskafne Patrioter, og udlægges som et Bevis paa, at Patriotismus, og en ædel og uinteresseret Tænkemaade ikke ere saa ufordragelige med et Monarkies Grundforfatning, som nogle Monarkiets Fiender ved vilde indbilde os. Det er et af de behageligste Syn, som en frittænkende Borger i et Monarkie kan nyde, at see et saa blandet Selskab opstaae og tiltage, som dette, hvor Statsministeren, Hof- og Land-Adelen, Krigsmanden, Bonden, Kiøbmanden, Kunstneren, Haandværksmanden og den Lærde, arbeide imellem himanden paa Fædrenelandets Bedste, og ingen forlanger andre Fortrin for sine Medborgere, end de, en høyere Indsigt, eller en større Patriotismus utvungne giver ham. Saadant et Selskab fortiente den Naade, at have en Monark, som sætter sin Ære i Kiærlighed til Fædrenelandet, til sin allerhøyeste Protector. Det fortiente den Lykke, at have en Herre til sin Præsident, som ved sin Retskaffenhed og Viisdom er værdig at eye sin Konges fulde Fortrolighed, hvis Hengivenhed for Kongens og Landets Tieneste med Opofrelse af egne Fordeele, har oprakt ham en almindelig Høygtelse og Bevndring. Og saadan en Præsident fandt Selskabet i Hans Høygrevelige Excellence Hr. Geheimeraad Greve af Bernstorff, som med en Pluralitet af Stemmer, der bør ansees, som et talende Bevis paa en Deel af de bedste Borgeres Fortrolighed til denne Statsminister, er bleven udkaaret ved et frit Val. Selskabets Vice-Præsidenter ere for Tiden Hr. Justitsraad Hübner og Hr. Professor Dons, begge Mænd af prøvet Indsigt og Dueliged. Hr. Hübner forer sædvanlig Ordet i Selskabets Møder, og hans modne Indsigt, sagemodige Tænkemaade, tydelige og ordentlige Foredrag, lover Selskabet de allerstørste Fordeele. De øvrige Selskabets Betiente ere Hr. Martzelt, Sekretær, en Mand, hvis store Kundskab, Erfarenhed og Activitet, giøre ham til en vigtig Lem af Selskabet, og Hr. Agent Holt, Casserer.

Forruden de Medlemmer, hvorpaa her gives Fortegnelse, og som beløbe sig til henimod 300, ere siden tilkomne adskillige, saavel ordentlige, som corresponderende, hvis Navne ere bekiendtgiorte i Adressecontoirets Efterretninger.

Fortegnelse paa de Præmiematerier og Premier, som det Kongelige Danske Landhusholdnings-Selskab udsætter for Hans Kongelige Majestets Riger og Lande, for Aaret 1769. Kiøbenhavn, tryckt hos N. Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker 1770. Stor 30 S. 8.

De

De udsatte Prismaterier ere 20 i Tallet, 10 theoretiske, og lige saa mange praktiske. Vort Rum tillader os ikke at anføre dem uden i Korthed; de som begjære nærmere Oplysning, bør søge den i Fortegnelsen selv.

De theoretiske Materier ere 1.) om de vigtigste Natur-Produkter for Rigerne. Selskabet ønsker sig herom trende Afhandlinger, een for Dannemark, een for Norge, og een for de tydske Provincer. Premien er for hver Afhandling 50 Rdlr., og Afhandlingerne maatte indleveres inden 1ste December 1770. 2.) Om Opdagelse af Steenkul efter udvortes Kiendetegn. Premien er for den bedste Afhandling 50 Rdlr., for næstbedste 20 Rdlr. Indleveres inden samme Tid. 3.) Om Fiskeriernes nærværende Tilstand og muelige Flor. Pr. 50 Rdlr.; indleveres inden indeværende Aars Udgang, om ikke længere Tid forlanges. 4.) Om dansk uldne Manufactur-Vahres Sammenligning med Fremmede. Pr. for den fuldstændigste Afhandling 50 Rdlr., for næstbedste 20 Rdlr. Indsendes inden 1ste December 1770. 5.) Om det bequemmeste Hospitals-Arbeid. Pr. 20 Rdlr. "Forslaget "maatte være nyt, om ikke aldeles; i henseende til Arbeidet, saa dog i henseende til Arbeidsmaaden". En haard Condition, som saa skulde findes villige til at underkaste sig!. Indleveres inden 1ste August dette Aar. 6.) Om Tegnekunstens Udbredelse til Smaaskolerne. Det maatte kunne skee uden egne Skolers Oprettning. Pr. 20 Rdlr., og indleveres inden 1ste September 1770. 7.) Om de Danske Kiøbstæders Opkomst. Pr. 50 Rdlr.; indsendes inden 1ste November 1770. 8.) Om Handels-Historier af egne Handels-Havne. For den bedste Afhandling 50 Rdlr., næstbedste 20 Rdlr., og for den næst derefter 10 Rdlr. Indsendes inden Aarets Udgang. 9.) Om indenlandske Produkters og Vahres Dyrkning og Tilberedelse for Vestindien. Pr. 50 Rdlr. Indsendes inden Aarets Udgang. 10.) Om Konsters Forbedring for Rigerne i Almindelighed. Pr. 50 Rdlr. eller større efter Tingenes Vigtighed. Indsendes inden Aarets Udgang.

De praktiske Materier eller for Næring og Bierings ere 1.) for Fælledskabets Ophævelse i Dannemark, fra 29 Januarii 1770 indtil samme Datum 1771. Pr. for den priseligste Gierning ved omtrente Handling 100 Rdlr.; for næst bedste 50 Rdlr.; for den næste derefter 25 Rdlr. Selskabet udsætter disse Premier for 3 Aar; og tilforladelige Attester for det første Aar indleveres inden den første Marj 1771. Det er ikun Selveyer-Bønder, som kunne giøre sig Haab om disse Premier, og egentlig saa kaldte Proprietærer eller Herremænd ere derfra udelukte; af hvad Aarsag? indsee vi ikke tilfulde. 2.) For levende Gierders Plantning sammesteds, opførte efter Bekiendtgiørelsen af dette. Pr. er for den største Mængde, ikke mindre end 800 Fayne, 100 Rdlr.; for den næste Mængde, ikke mindre end 400 Fayne, 50 Rdlr.; for den tredie Mængde, ikke mindre end 200 Fayne, 25 Rdlr. Paalidelig Attest herom indsendes til Selskabet inden 1ste November 1771. Plantningen maa være 9 Maaneder gammel, inden Premie kan æskes. Selskabet forestaaer tillige den til levende Gierder bequemmeste Vext. 3.) For Hollandsk Silde-Saltning i Norge. For den største Mængde, ikke mindre end 40 Fierdinger, 100 Rdlr.; for den næste, ikke mindre end 20 Fierdinger, 50 Rdlr. Beviiser indsendes inden Aarets Udgang 1770. 4.) For Uld-Spinderie i Sielland og paa Møen. For den største Mængde, ikke mindre end 400 Pund, 100 Rdlr.; for næste Mængde, ikke mindre end 300 Pund, 50 Rdlr.; for næste Mængde derefter, ikke mindre end 200 Pund, 25 Rdlr. Attester maae indsendes til Selskabet inden den 1ste Maii 1771. En tillagt Clausul for de Proprietærers Skyld, som kunde være uædle nok til at forøge deres Bønders Hoverie-Arbeide, for at giøre Paastand paa Premien, bør bemærkes af Vedkommende. 5.) For Danske Kapmessere eller Sukker-Giør for Vestindien. For den største Mængde, ikke mindre end 10 Dosin, 50 Rdlr.; for de dernæst bedste, ligeledes ikke mindre end 10 Dosin, 25 Rdlr. 6.) For dansk Sæbe, lig den Venetianske eller Marseliske. For den største Mængde, ikke mindre end 300 Pund, 50 Rdlr.; for den næste Mængde ikke mindre end 150 Pund, 25 Rdlr. Tilstrækkelig Bevis, at Sæben er her i Dannemark fra først af fabrikeret, indleveres til Selskabet inden Junii Maaned dette Aar. 7.) For Opfindelsen af en Karre til Skaansel for Gadernes Broelægning. Pr. 20 Rdlr.; indleveres til Selskabet inden 1ste Junii dette Aar. 8.) For indenlandsk Handel med Pile- eller andre Baand. For den største Mængde ikke mindre end 4000 Baand store og smaae, 50 Rdlr.; for næste, ikke mindre end 2000 Baand, 25 Rdlr.; for den næst efter, ikke mindre end 1000, 10 Rdlr. Vedbørlige Attester om Tingen maae indlobe inden April 1772. 9.) For Dansk Øls Udførsel til Vestindien. For den største Mængde paa Tønder, ikke mindre end 30 Tønder, 50 Rdlr.; for den næste Mængde, ikke mindre end 20 Tdr., 20 Rdlr. Samme Premie udsættes for Dansk Øl paa Norske Boutellier, med dobbelt Premie for samme Mængde, 136 Boutellier omtrent beregnede paa Tønden. De tilforladeligste Attester om Ølets Udførsel herfra og Indførsel til Eilandene maatte indsendes til Selskabet inden 1ste September 1771. 10.) For Kaffe-Plantning i Vestinden fra Bekiendtgiørelsen af dette til Udgangen af Aaret 1771. For den største Mængde, ikke mindre end 20 Acres, 400 Rdlr. vestindisk Courant; for den næste Mængde ikke mindre end 10 Acres, 200 Rdlr. samme Mynt. Attester herom maae indsendes til Selskabet inden den 1 September i Aaret 1772.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 22. ——— 1770.

Den saa kaldede Islandske Skiørbug beskreven udi en kort Afhandling af Johannes Petersen, Philosophiæ Baccalaureo og Med. Studioso. Sorøe 1769, trykt med Lindgreens Skrifter. Stor 96 Sider 8.

Denne her beskrevne Sygdoms Egenskaber har ingen, siger Forf., giort sig Umage for at undersøge, men man har uden Forskiel kaldet den første Grad Skiørbug, og den øvrige Spedalskhed, hvilket sidste Navn Forf. ogsaa betiener sig af i Afhandlingen, dog uden at holde den for at være Jobs Sygdom. Han formeener den at komme af en alkalisk og undertiden suur Skarphed i Vædskerne. Den alkaliske Skarphed formoder han deraf, at det af de Syge aftappede Blod er høyrødt, tyndt og flydende, løber ikke sammen i noget coagulum, og har enten strax eller noget efter at det er aftappet, en Stank hos sig; saaledes forefindes det ofteste hos de saa kaldte Spedalske. Hos nogle forefindes derimod Blodet mørke- eller sorte-rødt, og opløses ikke i noget rettskaffen Serum; hos disse mistænker Forf. en suur Skarphed. Men at man af Blodets Beskaffenhed uden for Legemet kan dømme om en for Haanden værende alkalisk eller suur Skarphed i Legemet, holde vi ikke for nogen afgiort Sag, da nyere Erfaringer vise, at meget andet end en alkalisk Skarphed er i Stand til at hindre Blodets Coagulation, og at igien noget andet end suurt kan befordre den; ligeledes giore vi og Forskiel paa alkaliske og forraadnede Vædsker; men saasom dette ikke egentligen henhører til Hovedsagen, ville vi ikke her være vidtløftige, men heller begive os til Sygdommen selv.

Dens foregaaende Tegn er en ilde lugtende Aande, Graadighed, Lyst til suurt, røget og halvraadden Mad, de Syge tørste og drikke meget, nogle ere dorske og søvnige, og naar de ere faldne i Søvn, kunne de næsten ikke opvækkes, førend de have udsovet, de blive stakaanede og spytte, naar de stige op ad Trapper eller høye Steder, Knæene blive svage. Naar de have siddet i et koldt Værelse, og komme ud i Luften, skiælve de gierne meget stærkt, og faae en graa eller brun-blaae Farve i Ansigtet, under Øynene og paa Læberne. Alle Sandserne, undtagen Hørelsen, ere hos en Deel noget svage. Haarene ere tynde, Huden udspændt og glindsende, som den var besmurt med Fit. Nogle faa bekomme tør Fnat eller Skab paa Legemet. Sygdommen selv begynder paa tvende Maader: hos nogle lader den sig tilsyne med meget Fnat, som har enten en lysegul eller gul og grøn Farve; dette Fnat, som gierne indtager Hænder og Fødder, plager ofte de Syge henved 4 Aar, og i den Tid blive de tørre og mavre, som om de havde nogen tærende Sygdom; men Huden er stedse glat i Ansigtet. Efterat dette Udslet har varet 3 til 4 Aar, falder det bort af sig selv, og forandrer sig undertiden til mørke blaa-røde Knuder omkring paa Fødder, Laar, Arme og Ansigt, af Skabning, som en halv Kugle af Størrelse fra ½ til ¾ Tome i Tværlinie, tilligemed Hævelse paa de Steder, hvor disse Knuder forefindes, og en stor Smerte i Beenene og det venstre Laar, hvilken Smerte forøges, naar de Syge kommer i Sengen og blive varme; hermed følger og en Følesløshed i Laar og Been paa en af Siderne, dog ofte paa den venstre. Denne Følesløshed er undertiden saa stærk, at de kunne skiære og brænde deres eget Kiød uden at fornemme Smerte. Hos andre derimod fornemmes intet Fnat, men de blive i dets Sted strax fuldblodige, med en mørkeblaa Ansigtsfarve, som omsider forandres til Hævelse, hvilken sætter sig ligesom i forrige Tilfælde paa Fød-

der, Laar, Arme, Hænder og Anſigt, eller og alene paa Anſigtet og Fødderne, eller Anſigtet og Hænderne, undertiden alene paa Panden og Øyenbrynene. Med denne Hævelſe kommer foromtalte Knuder, ſom ere aldeles ikke forſkiællige fra de forſtes, undtagen, at de ere ſtørre. Her fornemmes tillige en ſlem ſtinkende Aande. Om Natten, naar de Syge ſove, udflyder der en rsdagtig Vædſke af deres Næſe, ſom ſætter inden i ſamme en haard Skorpe, der undertiden gaaer uden for Næſen, hvilket ikke lidet hiindrer Aandedraget. De Syge faae gierne paa det venſtre Laar, undertiden, men ſielden, paa det høyre; undertiden paa begge tillige et eller flere Saar, hvilke have en ſtor Huulhed rundt omkring ſig, der næſten naaer lige til Beenet. Diſſe Saar, ſiger Forf. kunne vel læges i Førſtningen, men han holder det for farligt. Efterat forbemeldte Knuder have længe holdt ved at vøre, formere de en Spidſe oven i ſig, omtrent ſom et Knappenaals Hoved, hvilken gierne bliver mørke-blaa. Efter nogen Tid vøxer den, og ſynker ſiden ned i Midten af Knuden. Herefter aabne ſig diſſe Byldet, og give fra ſig en blodfarvet Materie (materia ichorosa) ſom endnu ikke æder om ſig. Huden imellem diſſe Knuder bliver undertiden meget tynket og faaer forteblaa Pletter af ulige Størrelſe, undertiden har den hvide Pletter, ſom ere beſatte med noget, ſom ligner Fiſkſkiæl. Sielden findes diſſe Knuder at have udbredet ſig over heele Legemet. Hr. P. har altid forefundet en firekantet Plet imellem Skuldrene at være befriet, paa hvilket Sted de Syge ſvede ſaa ſtærkt, at deres Klæder paa ſamme Sted deraf forraadne. Diſſe Knuder lader ſig ikke fordele ved udvortes Midler, ey heller læges de, naar de ere aabne, ved renſende Lægedomme. Den Trangbryſtighed, ſom fornemmes hos de Syge, ſvækker meget deres Røſt, ſaa at de have en ſaa ſærdeles Tone og Lyd, naar de tale eller drage deres Aande, at en Blind deraf kan kiende de Spedalſkes Nærværelſe. Smerterne i Fødderne blive nu næſten utaalelige, ſærdeles om Natten, naar de blive varme, og dermed følger en Hævelſe fra det Tykke af Læggene indtil Fodſolene. Hævelſen tilligemed beſkrevne Knuder ſætter ſig og gierne i Øyenbrynene. Der gives og ſaadanne, hvis Hud for ſtørſte Part er ſkrubbet, dog uden mange ſtore Knuder, men med des ſtørre og videre Saar, ligeſom Spræcker, hvilke give en ukordragelig Stank fra ſig. Hænderne ere undertiden ſvulnede, og overalt beſatte med gulgrønt Faat. Saaledes vedholder Sygdommen, indtil den med de utaaleligſte Smerter lægger de Syge næſten fortærede i Graven.

Forf. bliver endnu videre ved, at beſkrive Sygdommens Tilfælde. Ved den overmaade ſtore Hævelſe i Anſigtet og i Øyenbrynene ved begge Sider af Næſen, ſynes Næſen ligeſom at falde af eller trækkes ind i Anſigtet, hvorved Huden og Kiødet ſplittes ad ellers aabnes baade paa Næſen og Læberne, at det lader, ligeſom Kiødet vilde falde ud af ſamme. Naar Sygdommen er kommen til denne Alder bliver Materien, ſom flyder ud af Legemet, ſaa ſkarp, at den baade æder om ſig, og tillige forraadner de Syges Klæder. Det kan vare 12 til 14 Aar, førend denne Sygdom kommer til det høyeſte. Diſſe Syge ſkyes af de fleſte ligeſom de Urene i det Gamle Teſtamente, dog har Forf. intet ſikkert Bevis for, at denne Sygdom er ſmitſom i dens førſte og anden Alder, og ſaa længe Materien, ſom udflyder, endnu ikke har faaet den Skarphed, at den æder om ſig: Begge Deele beviſer han af Erfarenhed: En ſyg Mand kan avle Børn med en ſund Kone, uden at hun deraf bliver ſmittet, og ligeledes har en ſygelig Kone undfanget, uden at beſmitte Manden. Derimod er en ſund Mand blevet ſmittet ved at bruge et Par Skoe, ſom han laante af en, der i mange Aar havde været ſpedalſk: thi førend 4 Uger vare forbi, blev han ligeſaa beſængt ſom denne. Denne Sygdom er arvelig, ſom letteligen var at formode; den angriber Børn fra 2 til 4 Aar, og vedvarer til ſem og tyvende, ſaa at det er rart, at de opleve 30 Aar.

Efter at Forf. ſaaledes har beſkrevet Sygdommen ſelv, betragter han igien Aarſagerne noget udførligere: Kulden og Fugtigheden anſeer han alene ſom medvirkende Aarſager; derimod miſtænker han meere varmt og vindigt Veir, ſom begvemmere til at befordre Sygdommens haſtigere Udbrydelſe, hvilket er tvertimod det, vi formodede, og imod alle baade ældre og nyere Lægers Meening og Erfarenhed; vi troe ikke, at Forf. har læſt Lind, Pringle og Mackbride. Alt for nordentlig og ſlet Levemaade, ſaaſom, at nogle af dem, der fiſke paa Søen, enten af Trang eller Skiødesløshed børe beſtandig vaade Klæder; overflødig Brug af Fiſk, feede og rannede Spiſer, ſuur og tyk Melk anſeer han ligeledes og rimeligere for meget virkende Aarſager. Af dette ſidſte meener Forf., at det Islandſke Skirbiug (Skyrbug) haver ſin Oprindelſe, da det er ſammenſat af Skir, ſom betyder denne tykke Melk og Biugur, Bullenhed, følgeligen, at Islænderne have nævnet Sygdommen af det, ſom de have holdt for at være dens Aarſag. Ingen Steder, ſiger

siger Forf. ere meere frugtbare paa Spedalske, end der, hvor baade Fisten og den tykke Melk spises i Overflodighed, da derimod paa de Steder, hvor Levemaaden er meest mager og Fielde-Mosen spises meget, treffer man ikke gierne mange Spedalske, hvorfore Forf. falder paa samme Tanker, som de andre, der have skrevet om Skiørbug, at Mangel paa sunde og friske Urter og Have-Vørter gior ikke lidet til at forøge de Spedalskes Antal. Forfatteren undersøger ogsaa Spedalskhedens Natur og Egenskab, hvilket vi, saasom det ikke giver nogen synderlig Oplysning eller indeholder noget Nyt, her ville forbigaae. Hvad Spedalskhedens Lægemaade er angaaende, da giver Forf. overbeviisende Prøver paa, at den lader sig helbrede ved Mercurialia og Spyt-Cur. Han har ogsaa efter vores lærde Hr. Prof. Friis Rottbols Anordning forsøgt van Swietens Spiritus mercurialis tilligemed Piller af Cicuta, hvilket har havt den ønskeligste Virkning. Dette saavelsom adskillige Sygdommens Tilfælde bringer os med megen Rimelighed, som vi meene, paa den Tanke, at den saa kaldte Islandske Spedalskhed, i det mindste den, som lader sig helbrede ved Quægsolvs Midler, maa være noget gandske andet, end en Art af Skiørbug, og at her uden Tvivl kunde være en Mistagelse. Vi savne ogsaa i Forfatterens Beskrivelse over Sygdommen, dette saa sædvanlige Skiørbugs-Tilfælde, Tandkiødets Hævelse.

Specimen inaugurale *de duplici febrium indole*, quod Præside Ill. & experientissimo Chr. Gotl. Kratzenstein Med. & Philosoph. D. illius ac phys. exper. P. P. O. &c. Facult. medicæ Prodecano pro obtinendis summis in Medicina honoribus publico examini submittit Auctor Johannes Clemens Tode, Holsatus. An. 1769. Hafniæ litteris Steinianis. Stor 52 S. 8.

Forfatteren af denne velskrevne Dissertation holder med Rette for, at de mangfoldige Divisioner og Subdivisioner af Febere, hvis Tal efter de nyere Nosologers Fortegnelse beløber sig til omtrent 300 forskiellige Species, langt fra at give større Lys og

Kundskab i Lægemaaden, meget mere forvilder og indvikler. De ere heller ikke grundede i Naturen, da af alle de Kiendetegn og Tilfælde, hvoraf denne Sygdom beskrives, naar man fratager dem, som alene passe sig paa Febrenes forskiellige Genera, Species og Tidsrum, der neppe bliver noget tilbage, som kan passe sig paa alle Febere i Almindelighed. Dette gielder fornemmelig om Symptomata, hvis Mængde og Forskiellighed er uendelig i Febere; thi naar man nøye undersøger dem, siger Hr. Doct., saa skal man neppe og aldrig finde et eneste, som bestandig og altid er for Haanden. End ogsaa den hastige Puls, som er det allerbestandigste af alle febriliske Lægers Erfarenhed, hvis Vidnesbyrd han har fuldkommen Tillid til, endskiønt den store Physiolog von Haller har søgt at svække det. Som det har sig med Pulsens Hastighed, saaledes har det sig med de andre febriliske Symptomata. En stor og fuld Puls forekommer lige saa vel som de næsten ukiendelige Arteriernes Slag; Hede lige saa vel som Kuld, og Søvnløshed saavelsom Søvn m. m. Denne besynderlige Foranderlighed i Symptomata lærer os noget langt nyttigere, end de subtileste Systematicorum Distinctioner, nemlig Febrernes forskiellige Natur (indoles), som de fleste Skribenter have forbigaaet. Livs-Kræfternes og Bevægelsernes Forhold udgior en Hovedforskiel paa Febere, hvilken er for de Lægende af største Vigtighed. Thi der er lige saa stor Forskiel imellem den Feber, udi hvilken Hiertet og Arterierne have deres fulde Kraft, og den, udi hvilken viser sig en almindelig Mathed og alle Kræfters Aftagelse, som der er imellem hidsige og Kold-Febere (continuæ & intermittentes). Det er i Følge heraf, at Forf. alene antager tvende Hoved-Sorter af Febere, nemlig Betændelses og Forraadnelses Febere (inflammatoriæ & putridæ). Til det første Slags, hvis fornemste Symptoma er en stærk, fuld og haard Puls, henhøre alle saa kaldte virkelige inflammatoriske Febere, hvortil kan regnes nogle Udslags Febere, adskillige andre hidsige Febere, fornemmeligen de saa kaldte Melkfebere, Blod- og Vund Febere. Til det andet Slags, hvor et svagt, lidet og uordentligt Pulsslag, tilligemed den forbemeldte kiendelige Kræfternes Aftagelse ere de fornemste Symptomata, henregnes Galde- og Forraadnelses Sygdomme, saavelsom de saa kaldte ægte Inflammationer, saasom Blodet i disse ikke er i nogen inflammatorisk Tilstand, og de gaae letteligen i Koldbrand. Af samme Art ere og nogle Slags Angi-

næ, ondartede Udslags Febere, de fleste Koldfebere (intermittentes) afskillige vedholdende Febere (continuæ) fornemmeligen de, som ere langvarige, og meest de, som have deres Oprindelse af nogen raadden Miasma eller Smitte, af Ureenligheder i de første Veye, af Sindsbevægninger og andre saadanne smægkende Aarsager. Forf. nægter dog ikke, at de Symptomata, som følge med Forraadnelses Febere, jo og undertiden kan indfinde sig i virkelige Betændelses Febere, saasom naar Inflammationen har sit Sæde i nogen særdeles følsom Deel, som Moderen, Indvoldene o. s. v. Ligeledes vedbliver aldrig bestandig alene eet af disse to Slags Symptomata i een og den samme Feber's heele Udløb, men det eene Slags følger paa det andet, og udgiør saaledes forskiellige Tidsrum, af forskiellig Varighed i forskiellige Febere, da de Symptomata, som høre til det raadne Slags Febere, tage meest Overhaand og bedvare længst i Febere, som ere meere af en raadden end inflammatarisk Art, og de, som høre til Betændelses Febere, tage meest Overhaand, naar Febren er meere inflammatorisk, end putredinos. De Aarsager, som afsiedkomme Febere, inddeeler Forf. ligeledes i tvende Hoved-Slags, som svare til de to Hovedsorter af Febere. Hvor stor Forskiellighed i Legemaaden de forskiellige Slags Febere end udfordrer, saa giør dog Forf. herudi en Inddeling, som passer sig paa de tvende Hovedsorter af Febere. Han viser saaledes i denne heele Afhandling, hvor vel han har vidst at fore sig saavel sin egen Erfarenhed, som fine berømmelige Engelske Lærere's og særdeles den erfarne Cullens Forelæsninger og Skrifter til Nytte.

Bekiendtgiørelse.

SUBSCRIPTIONS Plan til en Dansk Oversættelse af Leçons de Physique Experimentale par M. Sigaud de Lafond. à Paris 1767.

Da vi ikke i vort Danske Sprog have nogen Natur-Lære, der indeholder de fornemste Sætninger og Forsøg, som samme grunde sig paa, endskiønt denne Videnskab er af en saa udstrakt Nytte og en Indsigt i samme saa nødvendig ikke alene for den Lærde men og for Kunstneren og Landmanden, har Andreas Olaus Hammer foretaget sig at ville oversætte i det Danske Sprog de til Paris 1767 trykte Leçons de Physique expérimentale par M. Sigaud de Lafond, Démonstrateur de Physique expérimentale & Maître de Mathématiques, hvilken Bog indeholder i Korthed de nyeste og fornemste til denne Videnskab henhørende Sætninger, hvorfor den med Bevømmelse er bleven anmeldet i inden- og udenlandske lærde Tidender, og for at giøre samme desto mere brughar og tydelig, agter Oversætteren at forøge den paa adskillige Steder med Anmerkninger og Tillæg i Besynderlighed til Slutningen med et nogenledes udforligt Tillæg over Luft-Hændelserne (Meteora); men som dette Verk fornemmelig formedelst de mange Kobberstykker, det kommer til at indeholde, vil medtage betydelige Omkostninger, kan Oversætteren ikke fuldføre samme, førend han ved Subscribenteres Antal bliver forud forvisset om at holdes skadesløs, ligesom han og derefter kan bestemme Antallet af de Exemplarer, der skal trykkes, da begge Tomer skal blive overladte til de Herrer Subscribenter for 2 Rigsdaler paa Tryk Papir og 2 Rigsdaler 48 Skilling paa Skriv-Papir, hvoraf den halve Deel betales ved den første Tomes Annammelse og den anden halve Deel, naar den sidste leveres.

De Herrer Subscribentere, som med deres Godhed saaledes befordre dette Verks Fuldførelse, og hvis Navne Oversætteren agter udi den sidste Tome at anføre, ville behage ved Paategningen at anmerke, enten de forlange Tryk- eller Skriv-Papir.

I No. 18 og 19. S. 136. L. 34. uroeligt læs saa uroeligt. S. 145. L. 41. Canstriniske læs Canstniniske.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 23. 1770.

Fundamenta Narrationum Herodoti, de Scythia Scythiæque vicinis, ad Boream regionibus, Programmate in *Festum Natalitiorum* Augustissimi Monarchæ *Christiani VII* — — a — *Academia Equestri Soranæ*, rite celebrandum, cruere, *tertio* specimine, conatur *Gerhardus Schöning*, Eloqv. & Hist. Professor. Typis Reg. Eqv. ac Sor. excudebat Jonas Lindgren, Academiæ Typographus.

Hr. Prof. S. bliver ved at undersøge Kilderne til Herodots Efterretninger om Scytherne og deres Nabver (*), og besvarer her det Spørsmaal, som i et af de foregaaende Indbydelsesskrifter var opkastet: om Herodot har forefundet ßreyne Monumenter i den Scytiske Historie, som han har kunnet følge? og i fær: om han har betient sig af de Skrifter, som tillægges en Abaris, en Anacharsis, en Aristæus Proconnesius? — Hvad Abaris angaaer, da maa han have været en Scythe, som Eusebius, Hieronymus og andre troe, eller en Hyberborær, som Herodot selv holder ham for, saa er det ikke alene vist, at Herodot aldrig beraaber sig paa hans Vidnesbyrd, da han dog pleyer flittig at anføre sine Vidner, men han giver end og udtrykkelig tilkiende, at han holdt det meeste for Tant og opdigtet, som sagdes om ham (Histor. L. 4. §. 36). Fra ham kan han vel altsaa intet have faaet. Det samme bør man troe om Anacharsis. Thi, endskiønt han, efter Herodots eget Vidnesbyrd, var af en Scytisk Kongestræt, havde reist iblandt Grækerne, lagt sig efter det græske Sprog, og omsider nedsatte sig iblandt de ved det Sorte Hav bvende Græker, hvor han ventelig har forfattet det Skrift om Scythernes Love og Indretninger, som Diogenes Laertius tillægger ham; saa nævner dog Herodot aldrig enten dette, eller noget andet af hans Skrifter, eller melder noget om, at han har faaet nogen Efterretning fra ham. Dersom altsaa Herodot skal have hentet nogen Underretning om Scytherne fra denne Kilde, maa han have havt den paa anden Haand, igiennem de Græker, blandt hvilke Anacharsis havde boet. Men desuden kan det, som Anacharsis har kunnet berette om Scytiske Sager, ikke have været meget ældre, end Herodots Tid; thi efter Diogenes den Laertiers Vidnesbyrd levede Anacharsis paa samme Tid, som Solon og Croesus.

— Hvad egentlig Aristæus fra Proconnes angaaer, saa er der ingen Tvivl paa, at jo Herodot har kiendt de saa kaldte Arimaspiske Vers, som tillagtes ham, hvori han havde beskrevet Arimaspernes, et eensynet Folks, Krige med Gryphorne. Men Hr. Prof. anfører tydelige Steder, hvoraf man seer, hvor liden Troe denne Historieskriver har sat til disse fabelagtige Vers, saasnart de vigede fra Scythernes egne Beretninger, hvilke Herodot altid har holdet for de troeværdigste. For resten anseer han Suidas Meening for rimeligst, som sætter denne Aristæus ned i Cyrus's og Croesus's Tider, og troer, at en ynere Pythagoriskt Skribent har under hans Navn udspredt de saa kaldte Arimaspiske Vers, og sammensat dem ved Hielp af den liden Kundskab, som Grækerne efter Scythernes Indfald i Asien fik om Scythien og dens Nabver.

(*) See Kritisk Journal 1769. No. 17.

Taler paa vor allernaadigste Konges Kong Christian den Syvendes Fødsels-Dag den 29 Januarii 1770, holdne paa Sorøe Ridderlige Akademie. Sorøe. Trykt hos Lindgren, det Rid. Akad. Bogtrykker. Stor 28 S. 4.

Den første Tale er paa Dansk, af Hr. Andreas Schytte, Prof. Jur. Publ. & Polit. Taleren forestiller den bedste Regiering, hvilken han viser at være: Eenevolds Regieringen i en god Fyrstes Hænder. Til den Ende giøres en Sammenligning imellem Folke- og Eenevolds-Regieringer, som de, der ved de fleste Stemmer erkiendes for de fuldkomneste af alle. Den Deel af Talen, som lægger Folke-Regieringens Mangler for Øyne; har behaget os bedst, og er udført med den Grundighed og Indsigt i Historie og Politik, som vi ventede os af Hr. Schytte. Han erindrer, at blotte Democratiske Regieringer aldrig have været til. " Hvor har Folket havt lige Rettigheder og Friheder? Hvor have Borgerne uden Forskiel havt lige Indflydelse i Statens Regiering? I Grunden ere

de alle Aristocratier, hvor nogle faa Personer eller Familier, ærede ved Fortienester, mægtige formedelst Slægtskab, og anselige ved Rigdom, have regieret deres Medborgere, og giort hvad de have vildet". Lige saa chimæriser den Lighed i Midler og Formue, som disse Regieringers Stiftere have søgt. Kunde Stifteren af den Spartanske Stat ikke opnaae den, opnaaes den aldrig.". Hvad udrettede Lycurgus, der dog af alle Lovgivere havde giort mest? meget libet. At giøre Borgerne lige rige, det varer kun for en kort Tid, saa længe Begierlighederne ere ulige. Paa Hiertets Beskaffenhed, og ikke paa de udvortes Omstændigheder kommer det an. De menneskelige Begierligheder blive aldrig staaende ved eet. Aldrig finde de den sidste Hvilepunkt. Den, der har det Nødtørftige, tragter efter det Magelige og Behyemme. Neppe have vi opnaaet vort Ønske, førend vi kiedes ved det Nærværende og hige efter det Større. Stolthed og Gierrighed giøre de Rige fattige midt i Overfladigheds Skiød. Den Lacedæmoniske Stat var frugtbar. Med liden Dyrkning kunde den nære sine Bebyere. Lycurgus alene kunde giøre Lacedæmonierne til Anachoreter, for at forbyde dem at blive Epicuræer. Tyrus, Carthago, Athenen og Marseille, ligesom Venedig, Genua og Holland, vare anlagte i ufrugtbare Egne. Uden at kalde Arbeider, Konster og Handel til Hielp, kunde de ikke underholde uden en ringe Deel af deres Bebyere. Rom plyndrede den heele bekiendte Verden ud: de udplyndrede Staters Guld og Sølv strømte ind over Borgerne. Rigdommene i disse arbeidsomme og stridbare Stater maatte nødvendigen uddeeles med megen Ulighed imellem Folket".

"Her havde man inden sine Muure baade den Ven, man elskede, og den Fiende, man frygtede for. De Rige maatte bruge deres Rigdomme, om de Fattige skulde leve. Lovene selv, uden at være tyranniske, kunde ikke forbyde Borgerne at bruge den Formue, som de ved deres Sved, den bedste og ældste Adkomst, have erhvervet sig. Ved deres kielne Levemaade, Smagens Indfald, Pellystens udkonstlede Opfindelser, udøse de Rige deres Midler til alle Classer af Arbeidere. Lovgiverne mærkede, men alt for sildig, at Staten fordærvedes ved Pragt og Overdaadighed. Hvad skulde de giøre? Overdaadighed var engang indført, og denne, til Trods for alle Love, fordærvede Folkets Sæder, forgiftede Tankemaaden, og omstyrtede Republikerne. Hvor blev den første Enfoldighed og Nøysomhed, den Tarvelighed i Levemaaden, den Alvorlighed i Sæderne, den Kiærlighed til Fædrenelandet, de Dyder, hvoraf disse Stater berømmer sig? Denne er deres Skiæbne! De blive rige, fordi de ere arbeidsomme, Rigdom giør dem stolte og vellystige. Ere de først blevne et Rov for Laster, blive de letteligen et Rov for Mennesker, og der er intet Middel tilbage, der kan redde dem fra Undergang. Hvor der er Overdaadighed, siger Plutark, der er ingen Friehed meere. Det var ikke Titus, der giorde Jerusalem til en Steenhob, ikke Scipio, der ødelagde Carthago, ikke Alexander, der afbrændte Tyrus. Det var Laster, der giorde Ende paa disse Republiker".

Eenighed skulde være Republikernes Styrke. Men "hvor er den Eenighed, som der skal have sit Sæde? I Fredstider klammes Folket i deres hellige Forsamlinger. Borgerne deele sig i Partier, Partier, der ofte udbryde til Oprør og borgerlige Krige. Paakommer der en Krig, er der en almindelig Forvirring i Staten, Borgerne selv ere ikke Skibsfolket ulige, der i et overfaldende Uveir trettes om Roret, i det Sted de burde tænke paa at redde Skibet. En Anfører skal de have, og de frygte for den, der er duelig til at være det. Ved den mindste Skats Paalæggelse knurrer Folket, besynderligen, naar Sagerne saae ikke det forønskte Udfald; thi herefter dømmer Mængden, og Staten faaer en dobbelt Fiende at bekrige". Kort: "Sidder Kiærlighed til Fædrenelandet, Eenighed, Lighed og Nøysomhed paa Thronen, da kan Folket prise sig lykkelig under denne Regiering. Paa det Umuelige hos fordærvede Mennesker er den heele Bygning grundet".

I den anden Deel af Talen, som indeholder Monarkiets Lovtale, bor man maaskee ved nogle Steder tænke meer paa Taleren, end paa den sig selv overladte Statskyndige. I det mindste er det gaaet os saa, da vi læste følgende Sted S. 23. "Af alle muelige Regieringer er den monarkiske den ældste. Den er grundet paa den faderlige Myndighed, som Fædre fra Verdens Begyndelse have havt over deres Huusfolk. Den er den naturligste af alle. En Stat er ved Foreening bleven et Legeme. Et Hoved er nok til at regiere det største Legeme. En Sool kan oplyse en heel Verden. I Naturen er det Legeme vanskabt, der regieres af meer end eet Hoved" o. s. v., og dette S. 26. Engang havde man i Solons Nærværelse berømt den monarkiske Regiering under en god Fyrste. Men hvad svarede denne Philosoph? Digtere og Malere afskildre os Phoenix med de deiligste Farver, men ingen af dem har seet den. Solon, Solon! Din Tvivl holde vi dig til gode: du kiendte alene frygtede Tyranner og ikke elskede Monarker. Du saae kun foragtede Trælle med nedslagne Øyne, bankende Hierter, og bævende Knæe at krybe ved Foden af de østlige Slaveherrers Throne: dette Syn skrækkede dig. Du vidste ikke, at Eneevoldsherren havde andre Love at følge end Passioner og Indfald, og du ynkedes over Menneskeligheden. Den christelige Religion, der var skiult for dine Øyne, med sine hellige Bud,

Bud, har forædlet de sildigere Tiders Statskonst" o. s. v. Men hvor yndig er ikke følgende Afbildning paa en Eenevoldsherres Raadgivere og Embedsmænd! Det er en exotonisk Helena, som maaskee intet enkelt Originalt har i det Hele, men som er afcopieret efter adskillige Mynstre; og lykkeligt det Monarkie, som kan fremvise de fleste og mest lignende! "Naar Eenevoldsherrens Raadgivere og Embedsmænd, hedder det S. 22, forene en grundig Indsigt med den Erfarenhed, der er uadskillelig fra en velbrugt Alder; Oplæses høyere af Sielens Egenskaber over deres Medborgere, end af den Værdighed der folger med deres Æresbetieninger; Ere Herrer over de herskende Fordomme, der ere skadeligere for Staten, end den tykkeste Vankundighed; Ubøyelige for den egennyttige Giveres forførske Gaver; Triumpherer over det Venskab, Had, Frygt og Haab, der friste dem til at handle imod Religion, Samvittighed og Pligter; Have i Omgang med Fyrsterne den Retsindiges Afskye for nedrig Smigren; Folge i alle deres Foretagender Billigheds og Retfærdigheds Grundregle; Vælge sig ingen anden Skytsengel, end den fornuftige Redelighed og den ubesmittede Samvittighed; Lade Fyrsten være Fyrste i alt; Holde det for en større Byrde end Ære, at være Medvidere i Statens og Fyrstens Hemmeligheder; Ansee Underdanighedens Rænker, disse ubedragelige Kiendemærker paa et fordærvet Hierte og en slet Regiering, alt for uværdige til at bruges i Omgang med deres Herre og Medborgere; Have et medlidende Hierte med den lidende Deel af Folket; Tale, som Menneskevenner den Fortrængtes Sag hos Fyrsten; Ere Videnskabers, Konsters og Arbeideres Beskyttere, Fortienesters Talsmænd, og Dydernes Forsvar; Vise Nidkiærhed for Lovene, og Opofrelse for Fyrstens Ære og Statens Bedste; Fornemmeligen glæde sig ved den af Fyrsten betroede Magt, fordi de derved have Leilighed til at giøre vel, og meere føle deres Herrers Velgierninger imod Staten, end imod dem selv: —— Saadanne Mænd ere værdige at være Monarkens Venner, de ere de sande Patrioter, Fyrsternes Ære, og Folkets Lykke".

Det er os bekiendt, at Hr. Prof. S. allerede i nogle Aar har arbeidet paa et Værk i Politiken, hvoraf en Deel er færdig til Trykken. Maatte det dog behage Hr. Prof. ikke at lade Publikum vente for længe efter et Skrift, som vil blive lige saa behagelight for det, som det vil bringe ham selv en sand Ære! Den Bane, som Sneedorff har brudt i de politiske Videnskaber hos os, kunde ikke let betrædes af nogen med større Held, end af denne hans saa værdige Efterman.

Den anden Latinske Taler Hr. Peter Wormskiold vil vise: hvor meget Underfaatter ere en Fyrste forbundne, som forbedrer Agerdyrkningen og Agerdyrkernes Vilkaar. Men dette Thema fremsættes først midt i Talen, og siden opholder Taleren sig meest ved det Kongelige Valsprog, uden at melde meget om Agerdyrkningen.

Krigsraad og Birkedommer Hedegaards Afskeeds-Tale, holdt paa Raunebeerg Birke-Ting Torsdagen d. 21 December 1769. —— Svar paa Hr. Krigsraad og Doctor Juris C. D. Hedegaards Afskeeds-Tal af Jens Wreboe Busch, Birkedommer og Procurator. Holden til samme Tid og Sted. —— Dommer-Embedets Vigtighed til Svar paa Hr. Krigsraad og Doctor Juris C. D. Hedegaards Afskeeds-Tale, forestillet d. 21 Dec. 1769, af Carl Gustav Schiøt, Procuratør. Sorøe 1770. Trykt hos Jonas Lindgreen, det Rid. Acad. Bogtrykker. Tilsammen 48 S. 8.

Vi have læst disse smaae Taler med stor Fornøyelse, ikke for nogen Veltalenheds skyld, hvormed de ere forfattede, men fordi de lære os at kiende tre Underretsbetiente, som synes at føle deres Stands Værdighed, og Vigtighed af det Embede, de bekiæde. Naar alle Underretsdommere besadde saa megen Kundskab om Lov og Ret, som Hr. Krigsraad Hedegaard ved adskillige offentlige Prøver har lagt for Dagen, og kunde efter 40 Aars Tieneste nedlægge deres Dommerembede med den offentlige Tillid til deres Forhold, som Hr. Hyttrer, og med de Beviis paa Kiærlighed og Høyagtelse, som begge hans Procuratorer give ham: og naar alle Underretsprocuratorer besadde den Tænkemaade og Indsigt, som de Hrr. Busch og Schiøt i disse Taler røbe; saa skulde disse Tieneste ikke være i den ringe Agtelse, hvori de mange Steder ere, og hvori de fortiene at være, saa længe de siage aabne for fortvivlede Ledigiængere, for fordærvede Studerende, for forløbne Skriverdrenge og Lakayer, og kort: for Folk uden Religion, uden Ære, uden Opdragelse og Videnskab. Underdommere og Procuratorer vilde da være hos alle i den Agt og Ære, som deres Forretninger Vigtighed berettiger dem til. Thi ingen Fornuftig nægter Hr. Schiøt sit Bifald, naar han taler om Underdommerembedets Vigtighed S. 44. "Underdommere, siger han, blive i Almindelighed holdte for de, der ere mindst vigtige; men er dette ikke et Fordomme? Er det ikke dem, der maae gaae Sagerne igiennem fra Grunden af? Er det ikke dem, som bedst ere underrettede om Sagerne? Det meeste, ja saa det eeneste, som Overdommerne vide i de dem forekommende Sager, faaer de fra Underdommerne. Er det ikke dem, som berede Sagerne for Mellem-Instancerne, ja for den høyeste Ret selv."

"Efter min ringe Indsigt er da Underdommer-Embedet lige saa vigtigt som de andre, i det mindste det

may-

moysommeligste, vanskeligste og ansvarligste af alle Dommer-Embeder; derfor er og den, der forretter det vel, lige saa megen Ære værdt, som den, der forretter sit Embede vel i Overretten. Underdommere ere, ligesaavelsom alle andre Dommere, betroet en Deel af Regentens dømmende Magt".

Om sin Afskaaelse taler Hr. H. saaledes S. 17. "Troer mig, mine Venner, og bærer visse paa, at dette Skridt er ikke skeet uden at gjøre som et Slags Vold paa mig selv, og af en virkelig Selvfornægtelse. De Fordeele, jeg forlader, anseer en anden for et Levebrød, mine Huus-Omstændigheder ere vist ikke saa overflødige, at jeg skulde kunne regne og ansee dets Tab for ligegyldigt og som intet. Jeg hverken var, eller, Gud være Ære, endnu er saa aflægs, at naar Skillingen alene havde lagt mig paa Hiertet og været min Hovedsag, jeg jo endnu en Tid lang kunde have stræntret med, eller i det mindste ved en Medhielp forestaaet Embederne og selv beholdt Profiten. Men da mit Sinds Rolighed, mit omme Gemyts Beskaffenhed, Menneskers Vanart, Tidernes Vanskelighed, Alderens Tiltagelse, den dermed følgende Emsindtlighed, min Lyst til at læse og arbeide i Stilhed, og andet saadant meere, har kræved dette Offer af mig; saa lad eders Medlidenhed, Tienstvilligheds og vedblivende gode Hiertelav, lette og forsøde mig Resten, om ellers denne Skilsmisse ikke skal blive mig utaalelig".

De Komplimenter, som de Hrr. Busch og Schiøt gjøre deres afskeedtagende Birkedommer, anføre vi ikke for at ubbrede en Mands Roes, med hvilken vi ikke staae i den allerringeste Forbindelse. Vi vide desuden vel, hvad man i saadanne Lovtaler, som gjøres en Mand i Øynene, og paa et offentlig Sted, bør afregne for Tid, Sted, Venskab og Høflighed. Men da de uden al Betragtning af Saadhed eller Smigrerie indeholder mangen god Lectie for Underdommere, og vise, hvorledes de bør være, saa holde vi det ikke for at være imod vore Blades Hensigt, at anføre noget af dem. Saaledes tiltaler Hr. Busch Krigsraaden S. 31: "Han da Tak, ja tusind Tak, høylærde Hr. Velynder, for hver gang da har betient Retten paa dette Sted. Tak for hvert et Vidne, Du har undervist og formanet til at iagttage sin saa dyre sworne Eed. Tak for al den Omhyggelighed, Du har vist i at veilede dem til Saadhed, ved at gjøre dem det tydeligt og forstaaelig, som de skulle bære Vidne om. Tak for den Redelighed og Upartiskhed, Du som Dommer har vist ved Vidners Føring, hvorved Du har tildraget dig den Fortrolighed af beegge Parter, at naar de har overladt Vidnet og deres Qvæstioner til Dig, har de ikke taget i Betænkning, at være selv uden mindste Bekymring derfor, da Du har bevaret den reene og usgne Saadhed ubeskaaret. Tak for den Orden, Du har vist og holdet ved din Ret, ikke ved Pedanterie og stolt Myndighed, men ved en kiærlig Omgangsmaade, der har gjort dig respecteret end og for den enfoldigste Almue. Tak for hver en vanskelig Knude, Du har opløst. Tak for hvert et sundt og godt Raad, Du har givet. Tak for hver en Sag, du har søgt at forlige, begge Parter til Gavn og Nytte, som har vilet stisune paa samme. Tak for hver en grundig Sentents og Dom, Du har afsagt, ja Tak for hver en Forretning, Du har behandlet som Dommer. Det har været en Fornøyelse at gaae i Rette for Dig, en Behagelighed at høre Dig, en Glæde at spørge Dig, og en Lærdom, at tage Svar af Dig".

Hr. Schiøt istemmer med disse Ord S. 37. "Vi see alle den bedste Dommer at forlade sit Sæde, et Sæde, som han i en Tid mod et halvt Hundrede Aar har givet lige saa megen Ære, som samme har givet ham. Vi alle have stedse været indtaget af den Ridkiærhed for Kongens Tieneste, der har oplivet ham, og giort den høye og svage Alderdom ung og munter til de vanskeligste og moysommeligste Forretninger. Vi ære den Aarvaagenhed; hvormed han uafladelig har forrettet det ham betroede Embede. Den Fattige og Rige, den Magelige og Ufornuende, den Ære de og Foragte de, have alle for denne Domstoel funden lige Ret; han saae aldrig paa Personerne, men alleneste paa deres Sager; en god Sag blev altid god, ligesom en ond altid ond. Venskab, Frygt og Egenfindighed vede ikke over ham deres ellers høyt formaaende Herredomme, saaledes at endog den, der tabte sin Sag, aldrig fandt den mindste grundig Anledning til at være misfornøyet over den imod ham affagte Dom. Ingen forførisk Veltalenhed forvildede hans Indsigt. Ingen opdigtet Dvist bragte hans Fornuft i Uvished om Ret. Han overvoede meere hvad han burde, end hvad han kunde giøre som Dommer. For denne Domstoel sandt de Uskyldige altid deres Forsvar, og de Skyldige aldrig Tilflugt, for at saae deres uretfærdige Hensigter fuldført, eller Retfærdigheden standset. Han var altid en Beskytter for Uskyldighed, og en Hævner for Uretfærdighed. Fuldkommen overbevist om den saderlige Mildhed, med med hvilken vore høyspirituelige Monarier af den oldenborgske Stamme vil, at deres kiære Undersaatter skal regieres, viste han den samme Ømhed og Mildhed i at dømme og at fuldbyrde sine Domme, som Lovgiverne selv have brugt i at give Lovene".

Hr. Justitzraad D**** ere vi forbundne for det tilsendte Exemplar af disse Taler, som maaskee ellers ikke saa let skulde have kommet i vore Hænder. Men skulde han finde sig bedraget i Hensigten af denne sin Tienstfærdighed, saa bede vi ham at betænke, at vi, som Konsthommere, bør abstrahere fra alle en Skribents personlige og locale Omstændigheder, og bedømme ham blot efter hans Skrifter.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 24. 1770.

Claes Rhynholt, et Sørge-Spil i Tre Optog. Kiøbenhavn, 1770. Trykt hos August Friderich Stein. Stor 64 S. 8.

Den rørende Historie, som har givet Stoffet til dette Sørgespil, er uden Tvivl de fleste af vore Læsere bekiendt, om ikke af den Engelske Spectator, saa dog af Gellerts Lehr-Gedichte und Erzählungen. Historien er denne. Rhynholt, eller som andre kalde ham, Rhynsolt, en mægtig Yndling hos Carl, Hertugen i Burgundien og Zeeland, havde fattet en ublue Kierlighed til den dydige Lucie, Danfelts, en anseelig Kiøbmands Kone. Efter adskillige frugtløse Forsøg for at opnaae sine unyttige Hensigter, fatter han det barbariske Forsæt, at anklage hendes Mand for Forræderie, og oydigter Breve, underkiøber Vidner, hvorved Danfelt overbeviises. Hans Dødsdom er underskrevet, og Dagen til hans Henrettelse bestemt, da Lucie giør Knæefald for Rhynholt, og faaer det haarde Vilkaar at høre, hvorunder hendes Mands Befrielse er mueligt. Længsel efter at redde en kiær Mands Liv, og Troeskab imod en elsket Ægtefælle, stride en haard Strid; endelig overvinder den første, og Lucie samtykker i Barbarens Brynde. Derpaa iler hun til Fængslet for at forkynde Danfelt sin Frihed, men finder ham nylig aflivet. Fuld af Skamfuldhed og Fortvivlelse nedkaster hun sig for Forstens Fødder, og aabenbarer ham den heele Sag. Carl kalder Rhynholt for sig, og da denne havde tilstaaet sin Ugierning, befaler han ham at ægte Lucie, men i Forbyen at forskrive hende al sin Eyendom; hvorpaa han lader ham henrette.

Saaledes fortælles Historien af Gellert. Hr. H. B. Wedelthon, Forfatteren af dette Sørgespil, har giort den Forandring deri, at han lader Lucie ikke giøre det skammelige Offer, som forlangtes af hende: uden Tvivl, fordi han, som han i Fortalen siger, holder "en standhaftig Dyd, som ved træn" gende Omstændigheder bringes i Fare for at glem" me sig selv", for det nydeligste Stof til et Sørgespil. Derimod kunde adskilligt erindres, naar man skulde undersøge, hvad det er, som meest rører i et Sørgespil. Saa meget ville vi alene sige, at naar endelig Helten i et Sørgespil skal være dydig, saa er det meer den ulykkelige, end den standhaftige Dyd, som rører os. Men ved denne Forandring synes Hr. M. at have betaget sit Stof noget af det meest Tragiske, det indeholder. Man tager i vore Tanker langt større Deel i Lucies Ulykke, naar hun, efter at have hiørt et Offer, som koster hende saa megen Overvindelse, og som intet i Verden uden en kiær Ægtefælles Frelse kunde undskylde, alligevel bliver bedraget i sit Haab, end naar man lader hende i en saa kritisk Omstændighed drive Ømheden for sin Ære til det alleryderste. Man vil i det første Tilfælde være tilbøielig til at undskylde hende, naar man i det sidste har Lyst til at give hende nogen Skyld for hendes Mands Mord. Den Afskye, man fatter for Rhynholt, synes ogsaa at voxe, naar han til Ulyst lægger en nederdrægtig Troløshed; og i stedet for at Medlidenheden med en rasende Passions Utilfredsstilling blander sig i med til hans Fordeel, saa længe Lucie bliver uovervindelig; saa bliver intet tilovers, som taler for Barbaren, naar han med koldt Blod og paa den lumskeste Maade kuffer en dydig Skionhed, der har føyet hans nedrige Ønsker.

Der er nu ogsaa liden Sandsynlighed i Danfelts Henrettelse. Hans Død er gandske uforberedet. Lucie har i det 1 Optogs 5 Optrin (S. 25.) givet Rhynholt Haab om, at hun kunde overvindes:

" —— Ak! min Skræk dig jo det noksom kan
indprænte,
" Hvad Seyer du dig her kan over Dyden vente."
Hun havde alene udbedet sig først at tale med sin ulykkelige Danfelt, og denne Gunst havde Rhynholt indrømmet hende, men forsikkret, at det skulde blive den sidste, i fald hun endnu blev utaknemmelig. Efter denne Samtale med Danfelt er hun endnu i Slutningen af det første Optog uvis:

" Min Dyd, min Danfelts Liv! o Gud! hvad
gior jeg dog?" S. 35.

Burde man ikke ventet, at Rhynholt havde oppebiet Udfaldet af denne Samtale, førend han havde skredet til det uderste med Danfelt? Imidlertid maa Danfelt være blevet henrettet i Mellemrummet imellem den første og anden Act, førend Rhynholt fik at høre Udfaldet af Lucies Samtale med sin Mand; og man begriber ikke, hvad Grund Lucie kunde have til at forlange strax i Begyndelsen af den 2 Act, S. 38, at faae sin Mand endnu en gang at see, om han maaskee vilde afstaae sin Ret, for at faae sit Liv reddet, da hun gandske nylig var kommet fra ham, og havde nylig faaet den ovenomtalte Erklæring af Rhynholt. Mærker man ikke tydelig nok den Forlegenhed, Digteren er i, for at faae Lucie til at erfare Danfelts Henrettelse?

En Hovedfeil ved dette Stykke er ellers det, at Hovedhandlingen alt for tilig faaer Ende. Tragoedien er ude med det første Optog, og de to sidste indeholder et nyt Sujet, som intet Tragisk har. Danfelt er død, inden det andet Optog begynder, og ved hans Død er Lucies Ulykke kommet til Modenhed. Knuden er altsaa opløst, og Læseren tager liden Deel i Rhynholts Død, som er Indholdet af de to følgende Acter. Den kan ikke røre os, som en tragisk Død; den er lige frem den Straf, som saadan en Misgierning, som Rynholts fortiente hos en retfærdig Fyrste. Den kan ikke røre os for Lucies Skyld; thi endskiønt den var den eneste muelige Fyldestgiorelse, hun kunde faae, saa var det dog en meget utilstrækkelig Fyldestgiorelse for hendes Lidelser og Ulykker; og med al Rhynholts Straf, med al Carls Retfærdighed, bliver Lucie dog høyst ulykkelig, og hverken meer eller mindre ulykkelig ved Slutningen af Stykket, end hun allerede var ved Slutningen af det første Optog.

Efter Forfatterens egen Beretning er Planen til dette Sørgespil taget af et i ubunden Stil skrevet dansk Stykke, et Haandskrift, eller et trykt Stykke, melder han ikke, men beskriver det alene saaledes: " Det er for kort til at være en Oversættelse, eller " noget andet meere end en Plan, og derfor har jeg " foretaget mig, at udfore den. Jeg har overalt " fulgt Afdeelingerne, Tankerne ere paa adskillige " Steder, Ordene for den største Deel, og Versene " allevegne mine egne". Vi bemærke det nødig, at just det, som Hr. M. erklærer meest for sit eget, nemlig Versene, er noget af det sletteste. De bestaae af den svageste Prose, paa de fleste Steder slet versificeret; og undertiden forekommer Udtryk, som man neppe kulde tilgive den comiske Muse, end sige, den tragiske, saasom den allerførste Strophe:

Sigmund.

" Nev, Herre, dette er for grumt at foretage,
" En grusom Gysen vil mi: Blod flig Skræk indjage,
" Som hart ad stopper dets Omlob i Aarene,
" Mit Hierte pikker af en billig Angstfelse o. s. v."

Dog slutte vi af nogle saa lykkeligere Steder, at Forfatteren i dette Stykke kan forbedre sig. Her er een af de bedste Strophер, som har mødt os S. 19.

" Den Yndighed, hvorved det kieline Kiøn os saarer,
Faaer en fornyet Kraft ved deres Suk og Taarer,
De af Retfærdighed og Viisdom tagne Raad
Kuldkastes ofte for en Skiønheds virksom Graad"

Af Karaktererne er Rhynholts bedst skildret, dog ikke nok udført. Saaledes skildres hans Philosophie S. 39.

" Vort Liv for Sandserne et Slaverie maa være,
Lyst, Glæde, Tidsfordriv dets gyldne Kieder ere.
Dyd er et Væv, en Digt, som ingen Ære gir,
Nev, Klygt, Kneb, Kunst og Vidd alene agtet blir"

Lucies er mindre lykkelig; dog kunne vi ikke lade en smuk Tanke ubemærket, som giør en god Virkning, var den ikkun mindre plat udtrykt. Hun siger til Rhynholt S. 24, i det hun grædende falder paa Knæe for ham:

" Kan da en Seyr, som mig evindelig vil plage,
" Kan den vel glæde dig? — — "

Men hvem kan udstaae hende, naar hun efter at have opdaget Rhynholts Troløshed, og fundet sin Mand svømmende i sit eget Blod, kommer saaledes ind for Fyrsten S. 47.

" Da Grumhed, Skræk og Larm paa dette Slot
forvolder,
Og ingen Vagt her er, som mig tilbageholder;
Saa taal, o Fyrste, at i min Elændighed
For dine Fødder jeg mig ydmyg kaster ned.

" Min

" Min Jammer mig ey vil en Taareflod indrømme,
En Prøve, hvoraf man min Hierte-Qval kan dømme,
Min Siel forsmægte vil ved Hierte-Ængstelser
Og grum Fortvivlelse, hvis Indhold dette er:
" Din Yndling, Rhynholt — — Hævn — —
o Fyrste! Hævn mig give
For en Misgierning, som min Mund ey kan beskrive,
Min Mand var redeligst blandt dine Tienere,
Da Rhynholt ukydsk Lyst imod mig fattede.
" Han falskeligen med Beskyldning overvældet
Min Mand, og viiste, at hans Dødsdom strax blev fældet,
Saafremt jeg vilde ey hans Liv mig kiøbe med
Den største Udvd, som har hos en Kone Sted.
" Al min Vædmodighed han ubevægt anhørte,
Jeg bad, jeg Hænder vred, jeg græd, det ham ey rørte,
Ret som et Bierg, der døvt og følesløst og trægt
Anhør Elændiges Wæklage ubevægt,
" Saaledes al min Nød ey Rhynholt røre kunde,
Til sidst han vilde mig min Mand at see forunde,
Af Dødens Angst bespændt, forvildet jeg mig sled
Fra Danfelt — — dom herafdet Udyrs Grusomhed.
" Af Troskab til min Mand, for ham at redde, lavde
Jeg mig til Utroskab, dog Himlen Tak! som havde
Min Dyd i Varetægt, at den ey Skibbrud led,
Jeg gysende mig fra det Udyrs Arme sleed.
" Min Nød stod forlods for mit qvalte Sind beskrevet.
— — Er Grumhed før saa vidt blandt Mennesker vel drevet? — —
Med grusom Fryd han mig til Fængslet viisede,
For Danfelt fri og los og uden Baand at see.
" Hvor ingen skulde ham anklage eller dømme,
Og hvor han skulde mig den største Last indrømme;
Jeg fandt ham rigtig los ifra de Baand, ham bandt,
Men Gud, hvad Syn! — — Jeg ham fornden Hoved fandt.
" Tre Gange vilde jeg min sidste Pligt ham yde,
Tre gange mærkte man det standset Blod at flyde,
Naar jeg uskyldige Aarsage til hans Død
Mig nærmet, Blodet strax af alle Aarer flød.
" Hans Legem — — Hævn mig dog — — Dog hvad, Du mig anhører
O Fyrste, ubevægt! — — Min Trængsel dig ey rører,
Har Dyds Forhaanelse da Virkning ey paa dig,
Tor de Fortrængte ey til Thronen nærme sig? - -"
Og Carls Svar er fuldkommen stemmet i Lucies
Tone S. 49.

Carl

" Du dig Lucie dog ey i din Dom forraske,
Ansee din Fyrste, men forunden Høyheds Maske;
See disse Taarer, dom mit Sinds Bevægelse — —
Al denne Ordrighed skiænke vi gierne bort for
følgende saa Linier hos Gellert:
" Wenn dich — die Schmach der Tugend rührt:
So laß, o Carl, dich izt mein Flehn erweichen.
Es ist zu spät, mein Schuz zu sein,
Du kannst nichts thun, als mich Elende rächen:
Denn Rhynsolt — — strafe sein Verbrechen,
Ich schäme mich, es auszusprechen.
Lies diese Schrift, und fühle meine Pein.
Carl liest, und eine fromme Zähre
Fließt von des Helden Angesicht,
Der Tugend und auch ihm zu Ehre o. s. v.

Imidlertid, da Hr. Medelthon selv ikke anseer dette Stykke uden som et Forsøg i den tragiske Poesie, hvorved han har villet aabne Veyen for andre, der maatte blive hældigere, saa bør han roses for denne Beskedenhed, og ikke afskrækkes fra flere Forsøg. Hans Prøve er ikke uden Fortienester, og ved nærmere Bekiendtskab med de bedste tragiske Mynstre, og meer Øvelse i Versificationen, tør man vente at see fuldkomnere Stykker fra ham.

Archiater og Ridder Herr Rosen von Rosensteins paa Hendes Kongel. Svenske Majestets naadigste Befaling forfattede Huus- og Reise-Apotheque, trykt i Stockholm hos Carl Gottlieb Ulf. 1765, nu i det Danske Sprog oversat af Peder Severin Garboe, Doctor Med. samt Fyrstelig Anhalt-Bernburgsk Hof-Raad. Kiøbenhavn 1768: Trykt hos Svare. Stor 12o S. 8, og med et Postscript forøget.

Skriftet i selv svarer til sin Titel, og er sin bersomte Forfatter gandske værdig. Oversættelsen er forøget for til med et Ord til Læseren, og bag til med et Postscript, i hvilket Hr. D. G. tilbyder sine kiære Landsmænd nogle Medicamenter af hans egen sig forbeholdet Composition. I bemeldte Ord til Læseren underrettes man om, hvorledes denne Oversættelse ved en besynderlig Lykke er bleven fuldkomnere end

end den Svendske Original, i det at de Recepter, som Hr. von Rosenstein har behaget at udelade, findes her inddragne, da de ere blevne Oversætteren tilstillede fra en sikker og god Haand, i hvilken de i Sverrig ere faldne. Vi ville ikke tale om, at der i den heele Samling af Recepter ikke er meere end 8 i alt, som jo ere at finde i de hos Apothekerne bekiendte og almindelige Pharmacopøer og Dispensatorier, da Hr. Rosenstein og dertil henviser, for at undgaae Vidtløftighed; men af disse 8 Recepter ere ikke meere end 2, som jo i andre trykte Skrifter findes anførte, og ere enhver belæst Medicus bekiendte; disse tvende ere Rosenii Elixir aperitivum og Deutens Salve, og af dem kiender Oversætteren alene den første. Derimod ere Rosenii hvide Antispasmodiske Pulvere bekiendte og anførte i Prof. Mourays Oversættelse af Forfatterens Afhandling om Børne-Sygdomme, og dog er Compositionen deraf Oversætteren gandske ubekiendt.

Hvad i Øvrigt Oversættelsen angaaer, da er dens Rigtighed aldeles ikke at lide paa, da Hr. D. G. ikke engang har havt Indsigt nok til at rette Trykfeilene i den Svendske Original: saaledes staaer paa den niende Side: "har man Crnditeter i Maven," hvilket nok mærkes, om Lungen er ureen", der skulde staae Tungen; i den Svendske er det en Trykfeil, men hvad det kan kaldes i Oversættelsen, ville vi lade Læseren domme om. Hr. Hofraaden har endog paa adskillige Steder været meget skiødesløs, for ikke at sige værre, og vanskabt sin Original; saasom Side 11 staaer indvortes Koldbrand i stedet for udvortes. S. 15. Mod Inflammation i Øyet raades, "at sætte en Spansk Flue i Nakken eller under Øyet", der skal staae under Øret; hvilken grov Uagtsomhed! og hvor slette Følger kunde det ikke have for Vedkommende, som heraf kunde blive forførte! S. 57 staaer om Rhabarbra, at det i Begyndelsen af Diarrheer og Blodgang indtages i Canel-Vand, og smager da ey anderledes end en Grød af Hvedemeel eller hvid Stivelse kaagt med Vand og Melk; eller Gelée af Salep, &c: i Originalen staaer: Den tages da i Canel-Vatten och smakas (spises) ey annat (intet andet) än Hwetemiölss- eller hwit Stärkelse-Gröt ꝛc. Af dette og og foregaaende sees altsaa tydeligen, at denne Oversættelse er intet mindre, end tilforladelig, langt fra at være fuldkommere end Originalen, og kan man med Rimelighed troe, at den Anhalt Bernburgske Hofraad og Doctor har ikke saa meget udgivet denne Oversættelse for at tiene sine Landsmænd, som for at betiene sig af en berømt Mands Skrift, i stedet for en Hans Wurst til at raabe Folk sammen, for paa en behændig Maade ved sit Postscript at bekiendtgiøre og berømme sine til Fals havende Medicamenter, hvilke alle, dersom man vil troe Hr. Hofraaden paa sit Ord, ere af en utroelig Virkning, og ligesom de fleste Markskrigeres Qvalsalverie helbrede Halte, Blinde og Døve, passe sig i alle Tilfælde, og mod alle Sygdomme. Pest, Svindsot, Gigt og Podagra ere de mindste Sygdomme, Hr. Hofraadens Pulver, Piller ꝛc. kan curere. Saaledes er hans Laxer-Piller et virkeligt Hexerie. Enten man tager mange eller faa, saa virke de derfor ikke meere eller mindre, men just saa meget, som Legemet behøver, undertiden slet intet, i Fald saa beskikket er, og Legemets indvortes Tilstand det saaledes udfordrer: ja H. G. anfører end og Exempel paa dem, der i 3 Dage have taget 240 Piller, skiønt en Dosis ikkun er 12 til 16, og befundet sig ypperlig derefter. Hvem kan vel see og høre saadant, uden at ønske det Haab opfyldt, som en dydig og retsindig Læge næsten i lige saadan Hensigt trøstede os med i et af de offentlige Blade. Folket nyder Godt af Lovene og Beskyttelse mod dem, som paa en lumsk og undersundig Maade søge at skade dem paa deres Velfærd og Eyendomme; men de have ingen Beskyttelse uden af deres egen sædvanligt utilstrækkelige Forsigtighed imod dem, der lumskeligen under Skin af at helbrede, bedrage dem deres Helbred og Liv fra.

I No. 21. S. 158 L. 2. ethvert Gellertsk Indfald og nye Vittighed; læs: ethvert Gellertsk Indfald, enhver Vittighed, med nye Indfald og nye Vittighed.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Rødsaget Svar

paa

en ubefoyet Critique No. 24.

i Addr. Cont. critiske Journal

pro 1770.

I det kiebenhavnske Addresse Contoirs critiske Journal for indeværende Aar, har man under No. 24. fundet for got, i Anledning af min i Aaret 1768. giorte Oversættelse af Hr. Archiater og Ridder Rosen von Rosensteins Huus- og Reise-Apotheque, at antaste mig paa en lige saa ubillig, som ublue Maade. Det forundrede mig ikke lidet, at see et Blad, der til Lærdoms Forbedring allene burde anvendes, saa dristig misbrugt til uskyldige Folkes personelle Angribelse, hvorved man ey undseer sig ved at bruge de groveste Udtryk, de usandeste Tillæg og de fornærmeligste Beskyldninger, ret ligesom en hver Railleur havde Friehed til at bruge dette Blad til Skiermbret, eller aldeles betiene sig deraf, som af en romersk Pasqvinus, for derved at faae udstrøet offentlig hvad man ikke engang torde være bekiendt under fire Øyen.

Jeg tænkte i Førstningen ikke at ville besvare det med andet end Foragt; jeg ansaae min Dadler iblant saadanne Folk om hvilke det heder: Jras & verba locant. Jeg troede, at den Galde, den partiske Bitterhed og grove Pen, med hvilken det er skrevet, kunde hos Fornuftige og Veltænkende være nok til at affatte en rigtig Dom, hvormed jeg altid har været fornøyet.

Jeg er desuden fuldkommen enig med Hr. Tissot, naar han i et af sine Skrifter saaledes omtrent udtrykker sig, denne Materie angaaende: "At indlade sig med Zoili, der "selv intet giøre, men dadle alt hvad andre giøre, det er at fornedre sig.„

Jeg selv for min Deel, er desuden for mange Aar siden, af Vanen hærdet imod Papirkugler, og har nu ikke just den Følelse af Forurettelser, som mange andre, hvis Ner-

ver ere maaskee enten af Naturen haardere spendte eller af Modgang mindre slappede end mine. Jeg stiller mig stedse tilfreds ved den gamle sande og solide Trøst: Pascitur in vivis livor, post fata quiescit. Ikke desto mindre, da nogle af mine gode Venner have paastaaet, at jeg paa nogen slags Maade maatte begegne saa glubsk en Angribelse, om jeg ikke frivillig ville exponeres en hver T..p..s Anfald, under Skiul af et critisk Blad, samt at jeg baade var min egen Ære og det veldømmende Publico skyldig at legge Sandheden for Dagen i denne Sag; Saa er det, at jeg da herved med Publici gunstige og gode Tilladelse, kortelig maa erklære mig.

Under **første Post** opholder min Dadler sig over, at jeg kalder Oversættelsen **fuldkommere** end Originalen og han har endnu ikke overbeviist mig om andet: Thi foruden at Registeret er ulige fuldstændigere end det Svenske, og Oversættelsen med rigtige Henviisninger fra et til andet Stæd, som savnes i Originalen, er giort brugbarere, saa ere og de i Originalen manglende Recepter her i Oversættelsen inddragne, og samme derved bleven fuldkommere og nyttigere; Thi, positô, non concessô, at et hvert Apotheqve i Hovedstæderne var med alle slags fremmede Codicibus Medicamentariis og Dispensatoriis forsynede; saa troer jeg dog, at dette Foretagende, i Hensende til de mange smaa Apotheqver i Provinzerne, ikke burde dadles, og mindre vil nogen privat Eyer af Skriftet agte denne Umage spildt, med mindre at hele Skriftet er ham ligegyldigt.

En retskaffen Medicus ønsker alle Vedkommende at indsee det han selv indseer; Han er en Menneske Ven og ikke misundelig og derfore giør sig saa tydelig som mueligt er, paa det hans Arbeyde maa blive mange til Nytte, og dette bliver uden Tvil det fornemste som Dadleren ved denne Post har at udsette; Oversættelsen kalder jeg altsaa med hans Tilladelse fuldkommere end Originalen; Men derfore kan den jo endda være ufuldkommen nok. F. E. Morosus, der ved alle Leyligheder udskriger sine Medborgeres Forseelser for Feyl og Skrøbeligheder, for Laster, der, efter sit hykkelske Hiertes Beskaffenhed, siiler Myg og sluger Elephanter, er en bedre Borger end min Dadler, derfore kan jo Morosus være en slet Borger nok.

Dette var nu den første Post hvori Dadleren kuns rober sin Misfornøyelse med Recepternes Inddragelse i Oversættelsen; Men nu kommer den **anden Post**, der synes at være af større Vægt, da han ligesom beder Publicum at tage sig vare for denne Oversættelse: 1) Siger han: at Oversættelsen er ikke at lide paa, fordi der pag. 9. staaer samme Trykfeyl som i Originalen, nemlig **Lungen** i steden for **Tungen**. Han undskylder den i Originalen som en Trykfeyl; men i Oversættelsen veed han ikke hvad han skal kalde den; Endskiønt han mueligt havde giort rettere, om han, for ikke at rebe sin Partiskhed, havde givet den det samme Navn som hin i Originalen, da den virkelig er en Feyl, der af mig under

Tryknin-

Trykningen 3 gange er corrigeret og endda blevet staaende; Overalt er Feylen ikke af større Betydenhed end at den jo retter sig selv; Thi lad være at en Doctor skal engang, som fortælles, have taget et Uringlas for et Viinglas, saa har man dog endnu ey hørt, at nogen har forlanget at besee Lungen i stæden for Tungen.

2) Betitler han mig for Skiedesløs, saasom jeg (efter hans Sigelse) skal have vanskabt Originalen, i det der paa 11te Side er sat **indvortes Koldbrand** i stæden for **udvortes Koldbrand** og paa 15de **under Øyet** i steden for **under Øret.** Her skriger min Dadler ret declamatorie over det hele Torv disse betydelige Ord: **Hvilken grov Uagtsomhed! og hvilke slette Følger kunde det ikke have for Vedkommende, som heraf kunde blive forførte!**

Her raabes Brand og er ingen Ild los. Faren skal bestaae deri, at her pag. 13. (ikke pag. 11ve, som Dadleren urigtig anfører) er sadt **indvortes Koldbrand** i steden for **udvortes.**

Dersom han havde vidst at China-Barken eller Chin-china blev brugt saavel imod indvortes som udvortes Koldbrand, saa burde han ikke have udraabt denne Bogtrykkerfeyl som farlig eller forførisk; Men vidste han det, og dog declamerer som imod en Sag af Betydenhed, saa har han enten røbet sin Bankundighed eller sin Ondskab.

Ligeledes at her pag. 16. (ikke pag. 15. som han atter urettelig citerer) er sat **under Øyet,** da der skulle staae **under Øret,** ligesom det var en farlig Sag at legge et Fluepflaster under Øyet: Naar det kuns ikke blev lagt paa Øyet; saa maatte jeg vel sperge, paa hvad Sted af Legemet det var nødigt, og man ikke uden Fare torde legge det? Og hvad om jeg sagde ham, at disse farlige Dyr, ligesom China-Barken, kunde bruges, saavel ind- som udvortes, hvor ville han da ikke spaae om Fare og Forførelse.

Jeg indstiller til alle Fornuftige og Retsindige, om dette ikke er at rore Markskrigertrommen for at fixere Publicum paa min Bekostning? Han opsnapper i hele Oversættelsen 2 til 3 Trykfeyl og i sig selv Bagateller, som en hver Fornuftig af Connexionen kan see at rette, giere dem til mine og endelig til vigtige Feyl, over hvilke han stiller sig ret bekymret an, alene for at blamere mig og binde Uvidende noget paa Ærmet, hvortil han synes at besidde Uforskammenhed nok; Men just da han er i Begreb med dette slette Arbeyd, begaaer han selv den Feyl at citere begge Steder falskt, som forhen er viist, og det enten med Villie for at forvilde en Efterspgende, eller af en slags Skiedesløshed, som han paa dette samme Sted beskylder mig for;

Det er ey nogen Kunst at dadle andres Skrifter,
Men vogt dig selv for Feyl du som de andres drifter.

Den tredie Post nemlig at pag. 57. staaer smager i steden for smages og anderledes for andet, declarerer jeg for en virkelig Forseelse af mig, saasom deraf er udkommen en anden Forstand end Originalen indbefatter, men tillige som den eneste Sandhed i den gandske Critique og hvorved min Dadler har haft Leylighed at vise, det han er bedre Svensk end jeg.

Overalt er Feylen uden ald Folge; Thi Sagen bestaaer kun i at Patienten faaer Rhabarberen vel ned, hvordan den endog smager. Imidlertid misunder jeg ikke min Dadler denne liden Fornøyelse, at han dog et Sted har fundet en Feyl, som jeg vedkiendes, siden jeg af hans Conclusion (hvor falsk den end er) merker den Glæde han finder over denne ubetydelige Seyer, saasom han strax og umiddelbar derover triumpherer med disse Ord:

"Af dette og foregaaende sees altsaa tydeligen, at denne Oversættelse er intet mindre "end tilforladelig langt fra at være fuldkomnere end Originalen!„

At denne Conclusion er i Bund og Grund urigtig og bedragelig, det vises tydeligen af mit Svar paa første Post, hvortil jeg behøver kuns at legge dette, at dersom denne Satz havde sin Rigtighed og at en gandske Oversættelse formedelst saa faa og ubetydelige Feyl blev utilforladelig, saa havde vi neppe en tilforladelig Oversættelse i vort danske Sprog end og af det helligste og værdigste Skrift.

Jeg har for Tidsfordriv, kastet Øyene i et nyelig paa Dansk af Tydsk oversat Svensk Skrift. I denne Oversættelse gik jeg kuns Recepterne, som til Slutning ere inddragne og af Betydenhed, løseligen igiennem, men fandt strax f. Ex. En Fierde Deel for en halve Deel, et Qvintin i steden for et qvintin og tiuge Gran, 2 Qvintin for Otte Qvintin, Tre Pegle for Fem Pegle, ja betydelige Ingredientier af Recepterne udeladte ꝛc. Dette kan kaldes Feyl af Betydenhed; Men skulle jeg derfore offentlig blamere Oversætteren, der vist nok har giort det saa got som han kunde, skiælde ham for skiedesløs, uden Indsigt, uagtsom, eller Skriftet for utilforladeligt, farligt, forførisk? Hvad maatte Fornuftige og Rettænkende dømme andet om mig, end det der, endnu med større Føye, tænkes og siges om min Dadler, nemlig: at han maa besidde et meget ukierligt Hierte? Men forstak jeg mig nu tillige under et critisk eller andet deslige i sig selv uskyldigt og i langt bedre Hensigt bestemmet Blad, for at faae mit Navn forduldgt imedens jeg fik min uskyldige Næste beskiæmmet: Jeg blues ved at tænke paa hvad Navn saavel Skriftet som jeg af Fornuftige billig ville belastes med. Jeg beder et fornuftigt og upartisk Publicum at holde mig denne Digression tilgode, som Sagens Natur har ved denne Leylighed ligesom aftvunget mig.

Jeg kommer nu til den fierde og sidste Post, der synes at være Maalet af min Dadlers Øyemed. Hvor han nemlig paa en vet glubsk og uforskammet Maade, ey allene

har

har villet giøre mine bekiendte Huusmidler mistænkte, men endog mig selv som en Bedrager: Dette er Indholdet af denne Post, som er for vidtløftigt her at inddrage, hvorfore jeg maa henvise Læseren til den critiske Journal selv.

Mit Svar derpaa bliver simplement dette: Jeg behøvede aldeles ikke at betiene mig af Hr. von Rosensteins Huus- og Reise-Apotheqve for derved at faae mine fire Huusmidler bekiendtgiorte: De vare længe tilforne baade bekiendte og gode befundne: Anledningen dertil viser Begyndelsen af min Notice; Men positô, Hvad da? Skulle derfore Hr. Archiaterens værdige Skrift betitles af en Hans Wurst eller jeg af en Markskriger? og fordi jeg med Tilladelse af den allernaadigste Forordning betiener mig, saa vidt med Feye skee kan, af mine egne Compositioner eller saa kaldede Huusmidler, skulle jeg derfor caracteriseres af en Bedrager?

Et uendeligt Tal af de ældere, berømmelige og store Medici, have ey undseet sig herved, blant hvilke jeg vil kuns nævne, som een for alle, den store Hoffmann, der, som han i sine Skrifter selv siger, mestendeels betiente sig af sine egne faa ham selv forbeholdne Compositioner, hvis Kræfter han tilfulde kiendte: Ligesom jeg iblant de nyere vore nærværende Tiders fortræffelige Medici vil kuns allegere iblant mange andre brave og redelige Læger, de tvende navnkundige, saasom ovenbenævnte Ridder og Archiater Rosen von Rosenstein, der, efter Professor Murrays Vidnesbyrd i den tydske Oversættelse af hins **Underretning om Børnesygdomme**, har selv tillavet sine antispasmodiske Piller og overladt dem Unzeviis til Apotheqverne, ligesom han og hidindtil har holdet Compositionen af sine hvide antispasmodiske Pulvere som et Arcanum for sig selv; Og endelig den høytfortiente Doctor Unzer, der ey allene stedse har hemmelig holdt Sammensætningen af sine hvide Pulvere og sine Draaber, som han vidt og bredt for Penge affætter, men endog recommenderer dem hist og her i det prægtige Skrift kaldet **der Arzt**, som og desuden i særdeles flyvende Blade.

Skulle derfore enten disse brave Mænd udraabes for Markskrigere, eller deres velintentionerede Bemøyelse mishandles og udskriges for Bedragerie?

Hvad min ringe Deel angaaer, da appellerer jeg til en hver, som har brugt mine Medicamenter, om nogen ved dem har fundet sig bedragen eller langt mere soulageret? Kan min Dadler opvise mig een, som beviislig af mine Medicamenter har taget Skade, saa tør jeg give ham vunden Sag; Men hvis ikke, hvad Reparation vil han da vel give mig? Dog hvad Satisfaction hos Folk af det slags, som masqvere sig naar de ville giøre Skade?

Det Beviis hvormed han vil gotgiøre denne sin Satz, bestaaer ellers deels i at opdigte en aabenbare Usandhed, nemlig at jeg i min Notice skal have udgivet mine **Huusmidler** for at kunde curere alle Sygdomme, hvoriblant han nævner Pest, Svindsot, Gigt og Podagra som de mindste, og deels paa en haanlig Maade at negte en reen Sandhed,

som jeg samme Sted opgiver om den Patient der i trende Dage havde brugt 1 Lod eller 240 af mine Piller ey allene uden Skade; men endog med den onskeligste Succes i Henseende til sine forhen svage Øyen.

Hvad nu det første betreffer, da behøver man kuns at giennemlæse min Notice, for at overbeviises om, at der hverken findes nogensteds nævnet Svindsot, heller ikke i de Artikle der handle om mine Compositioner, enten Pest, Gigt eller Podagra; Men hvo der vil umage sig at læse den fierde Artikel om Balsamen, hvor just disse sidste 3 Sygdomme nævnes, han vil finde, at jeg der udtrykkelig melder, hverken at have skrevet det eller villet vedkiendes det, hvorfor og denne Digt skrives paa Dadlerens Regning. Imidlertid er det artigt nok, at Dadleren skriger imod mine Huusmidler, endskiønt han hverken kiender deres Compositioner, eller veed noget Ondt om deres Virkning at sige; dog for at sige noget sligt om mig, saa fingerer han saadant at staae i min Notice, som samme viser at være en opdigtet Usandhed.

Anlangende det andet, da lever den Person endnu frisk og sund, som i tre Dage brugte 240 Stkr. af mine Piller, og for at give ey allene min Dadler, men endog alle Sandheds Elskere Leylighed at blive underrettede i denne Sag, saa er hans Navn Friderich Drubin, forhen Muurmesterswend, men nu Brændeviinsbrænder, boende i sin Formands endnu levende Erich Pedersens Gaard i Toldboedgaden her i Byen; han har god Fornuft og kan giøre enhver Rede for denne Sandhed; Endskiønt den kommer min Dadler saa ubegribelig for, at han ligesom anraaber Himmelen om Hielp og Hævn imod mig og mine Piller; da dog enhver belæst Medicus kiender deslige uformodentlige Virkninger, af hvilke jeg blant mange vil kuns af Hr. Hofraad og Keyserlig Livmedici Störcks Jagttagelser betræffende Cicutæ (Skarntydes) Brug og Nytte, anføre et eneste Exempel med hans egne Ord:

"Til en Soldat, hvis Halse-Kirtler vare alle meget opsvulnede og haarde, brugte "jeg Extracten (af Cicuta) paa den Maade som foreskrevet er; Den Syge fornam deraf en "merkelig Lindring, jeg vedblev derfore dette Middel. Patienten havde derfor og denne "Troe at **meget hielper meget**, og haabede desto snarere at blive hiulpet, naar han "oftere og i større Mængde tog de fornedne Piller: Jeg, som intet vidste af disse hans Tan"ker, leverede ham 1 Lod Piller, hver til 2 Gran paa det han kunde have Forraad paa "nogle Dage; men hvad skeete? Patienten aad disse Piller op i een Dag og paa eengang "paa Lykke og fromme, dog med den Succes, at han uden ald Besværing eller Smerte i "tre Dage havde over 50 Sedes og den gandske Hævelse i denne Tiid saavidt forsvandt, at "der vare kuns nogle smaa Tegn tilovers af Glandlernes Hævelse: Dette kiedrige og unge "Menneske var endnu ikke over 25 Aar gammel." Saavidt Hr. Störck.

Hvoraf

Hvoraf sees at det samme er mueligt i Wien, og hvorfor da ikke mueligt i Kiøbenhavn? Dog hvo kan forbyde Daaren at forundre sig over Smaating? Det gamle moralske Axioma er ham ubekiendt: Ab ignorantia modi non valet conseqventia ad negationem existentiæ rei. Desuden: En fornuftig og erfaren Medicus veed at det ikke er den første gang Forseelser have giort Tieneste i Medicinen, f. Ex. da man paa et vist Apotheqve tog feyl ad 40 Gran Campher i steden for Sperma ceti, endskient samme vel oftere gier Ulykke, saasom da man tog 60 Gran vitrum antimonii for nitrum antimoniatum; men dette maa være min Dadler ubekiendt, siden han anseer og kalder det Hexerie, ja falder ligesom i en Extasis, raabende under Paroxysmo: Hvem kan vel see og høre saadant uden at ønske det Haab opfyldt ꝛc. Dersom han her ønsker den Orden imellem Doctores, Apothekere og Chirurgi, i Henseende til deres forskildte Forretninger, som udi den allernaadigste Medicinal-Forordning for næsten hundrede Aar siden, ere determinerede, vedbørlig overholdet og efterlevet: dersom han ønsker et Middel at kunde udfindes til at hindre de utallige Fuskere i Lægekunsten, som det heder:

Se fingit medicum qvivis idiota profanus
Judæus, Monachus, Histrio, Rasor, Anus,
Miles, Mercator, Cerdo, Nutrix & Arator.
Lamia, Decoctor, Pharmacopola, Magus.

der daglig opofre saa stort et Tal af Mennesker, som ellers enten ved fornuftige Lægemidlers eller vel og Naturens egen Hielp kunde restitueres, hvilket skeer lige saa koldsindigt som ustraffet, da det her med rette kan siges: Vitia terra tegit. Jeg siger: dersom dette er hans Ønske, saa slaaer jeg Haand i Haand med ham og ønsker det samme af mit gandske Hierte; Men jeg skulle snart tvivle paa, at min Dadler enten forstaaer eller mener dette, siden jeg seer at han strax derpaa ophøyer Lovene paa den Side han vel lidet kiender dem, og paa en anden Side uden Aarsag klager over deres Mangel.

Enten veed han selv ikke hvad han siger og da er han intet Svar værd; eller siger han det første for at faae sagt det sidste, og da er Sætningen falsk; Thi have vi Love mod dem der paa en lumsk og underfundig Maade søge at skade Folk paa deres Velfærd og Eyendomme, saa have vi og mod dem som paa en lumsk og underfundig Maade søge at bedrage dem deres Helbred og Liv fra; Det kommer kun an paa at Gierningsmanden bliver opdaget, saa sattes saa lidet Love som Execution; Men skeer det ikke, saa statueres ingen Lov enten med det første eller sidste. F. Ex. En Pasqvillant eller Æretyv, saa længe han kan holde sig fordækket, det er: Giøre sin Sag lumsk, har han ingen Lov og ingen Straf at befrygte, men røbes han, saa skal han ikke længer klage over Mangel enten paa Love eller Execution.

Videre

Videre vil jeg ikke her udlade mig; men sluttelig hos et fornuftigt og veldømmende Publicum bede mig undskyldt, om jeg paa nogen Maade imod min Villie og mit Vidende i dette mit Svar af menneskelig Passion kan være bragt over Koldsindigheds Grændser, overveyende at min Vedderpart gaaer offensive; men jeg kuns defensive til Verk. Jeg svarer i samme Positur og han er mig endnu ubekiendt; Han forurettede mig uden Aarsag, allene af Lyst til at skade: har jeg fornærmet ham, som jeg ikke troer, da er det ikke giort af lige Grund; Men mit Forsvar er mig med Magt afvunget; Thi at lignes ved en Markskriger er vel ubehageligt for en ærekier Mand, men at sættes i Jævnet med en lumsk Morder, uden Aarsag og uden Beviis, det er noget af det allersensibliste som kan vederfares en ærlig Mand.

Kiøbenhavn,
den 30 Nov. 1770.

Peder Severin Garboe. D. M.

P. S. Heraf bliver fra Addresse-Contoiret enhver, som holder den critiske Journal, gratis meddeelt et Exemplar, som kan vedhæftes Critiqven No. 24. 1770.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 25. 1770.

JOANNIS SAJNOVICS. S. J. Ungari Tordasiensis e comitatu Alba-Regalensi, regiæ scientiarum societatis hafniensis, & nidrosiensis socii *Demonstratio. Idioma Ungarorum & Lapponum idem esse.* Regiæ scientiarum Societati Danicæ prælecta Hafniæ menſe Januario anno MDCCLXX. Hafniæ Typis Orphanotrophii Regii excudit Gerhard Giese Salicath. Stor 83 S. 4.

En nye Frugt af den Vardøhuusiske Reise! som vel i ingen Henseender kan sættes i Ligning med den, som var Reisens Hovedøyemeed, men som dog ingenlunde er at foragte, og bliver desto kiærkommere, jo meer tilfældig og uventet. At Hr. Sajnovics maatte være Astronom for at sendes til Lapland i et astronomiskt Ærinde, var nødvendigt; men at denne Astronom skulde være en fød Ungarer, at han skulde have en kritisk Kundskab om sit Modersmaal, at han skulde have Lyst og Indsigt til grammatikalske Undersøgelser, det var et blot Tilfælde, hvilket man bør ansee som en Tilgift af en mild Skiæbne, der vilde belønne vor Regierings Gavmildhed paa alle de Maader, den kunde belønnes.

Hr. S. har med stor Flid og Skiønsomhed anstillet sine Undersøgelser angaaende det Lappiske og Ungarske Sprogs Ligbed. Han tilstaaer gierne, at han ikke strax forstod Lapperne, saasnart han hørte dem tale, men erindrer ogsaa med god Grund, at det ingen Følge er, at det Lappiske og Ungarske Sprog maae være forskiellige, fordi det eene Folk ikke forstaaer det andet, naar de tale. Dersom Ligheden imellem begge Sprog skulde gaae saa vidt, saa maatte man antage, enten at ingen af Sprogene, hverken det Lappiske eller Ungarske, havde siden begge Folkes Skilsmisse fra hinanden, det er, i hele tretten Hundredaar, undergaaet nogen Forandring; hvilket er imod den almindelige Erfaring af alle andre Sprog: eller og, at det eene Sprog havde været de selvsamme Forandringer underkastet, som det andet, hvilket er urimeligt at troe om saa langt fraliggende Folk, dèr i saa mange Aarhundrede ingen Samqvem have havt. Han bestyrker dette med andre Europæiske Nationers Exempel, som mindre fraliggende, og i et kortere Tidsrum ere blevne hinanden uforstaaelige, saa upaatvivlelig deres fælleds Oprindelse ellers er. Ja iblandt Lapperne selv ere saa forskiellige Dialekter, at en Sølap ikke forstaaer en Fieldlap, en finmarkisk Lap ikke en fvendsk; og iblandt de fvendske Lapper ere atter adskillige meget forskiellige Dialekter.

Lige saa usikker bygges Sprogenes Ligbed paa de Skrifters og Bøgers Ligbed, som forefindes i begge Sprog. Skulde man dømme efter denne Grund, maatte man 1.) være forsikkret paa at man læste Lapernes og Ungarernes virkelige og gamle Sprog, og ikke det nye Sprog, som begge Folks Missionarier have indført, og som bestaaer i en stor Mængde nye Ord, i sær Religion, Konster og Videnskaber angaaende; hvilke naturligviis ikke kunne være de samme hos begge Nationer. Alene i det korte lappiske Fadervor finder Hr. S. syv Ord, som han holder for ikke at være til Oprindelse lappiske (*). 2.) maatte man vide, at begge

(*) For endnu med et andet Exempel at viise, hvilken Frihed Missionarierne tage sig, ikke alene at giøre nye Ord, men ogsaa at omskrive Tingene paa adskillige Maader, anfører han det grønlandske Fadervor, saaledes som det læses hos Anderson i hans Efterretninger om Island. Vist nok er dette Fadervor noget gandske andet, end det vi læse i Bibelen. Men en Ven, som i adskillige Aar har opholdt sig i Grønland, og er det grønlandske Sprog mægtig, har overbeviist os om, at det Fadervor, som læses hos

begge Folkes Skrifter vare forfattede i den selvsamme Dialekt, da det er bekiendt, at et Ord kan i een Dialekt have en gandske anden Bemærkelse, end i en anden. 3.) Maatte Orthographien i begge Folks Skrifter være den samme. Men denne varierer efter enhver Skribents Godtbefindende; dog forsikkrer Hr. S., at de Svendskes Orthographie kommer meer overeens med hans Landsmænds, end Hr. Professor Leems, efter hvis Orthographie det lappiske Sprog skulde blive Ungarerne gandske uforstaaeligt.

Efterat have ryddet disse Fordomme af Veyen, foredrager han de Grunde, hvorpaa han bygger det lappiske og ungarske Sprogs Lighed. Den første Grund er Ordenes lige Udtale hos begge Folk. Hr. S. forsikkrer, at han slet ikke har fundet den Vanskelighed i at udtale de lappiske Ord, som de Norske, og Hr. Leem selv, klage over, saasnart han kom efter Ordenes rette Skrivning; men efter Hr. Prof. Leems Orthographie var det ham gandske umueligt baade at udtale og forstaae de fleste Ord. Hvad som giør det lappiske Sprog vanskeligt for Fremmede at udtale, er den Mængde Vocaler, som i alle Ord forekomme, foruden en Deel bløde Consonanter, og Lyden af Bogstaven S, som er meget forskiellig. Til at udtrykke Vocalernes forskiellige Lyd har Hr. Leem betient sig af Latinernes 5 Vocaler, hvortil han har lagt 39 Diphtonger, og for at udtrykke de liqvescerende Consonanters Lyd, hvilke han i Hr. Paterens Tanker ikke har kiendt, har han ogsaa brugt Vocaler. Deraf kommer det, at man i mange af hans Ord finder 4, 5, ja flere Vocaler ved Siden af hinanden, hvilket forvolder, at man ikke veed, af hvor mange Stavelser Ordet bestaaer, og ofte antager det, som ikkun er et Eenstavelsesord, for at bestaae af 3 eller 4 Stavelser. Om Bogstavet S. tilstaaer Hr. Leem reent ud, at det ikke er mueligt for den dueligste Lærer at udtrykke dets Lyd saaledes skriftlig, at det fuldkommen skulde svare til dets Udtale af Laplænderne. Alle disse Vanskeligheder, meener Hr. S., vilde hæves, naar man skrev de lappiske Ord paa de Ungarers Viis, hvorved 20 af de Leemiske Diphtonger gik ud, og de Vocaler, han bruger til at udtrykke de liqvescerende Consonanter, og nogle Lyd af Bogstavet S, vare ufornødne. For at viise dette, har han med megen Møye reduceret den Leemiske Orthographie til den Ungarske, og forestillet denne Reduction i en egen Tabell, hvoraf den ungarske Orthographies Lethed fremfor den leemiske falder tydelig i Øynene, saa vidt vi uden Kyndighed om noget af Sprogene kunne skiønne. Og vi ere forsikkrede, at Hr. Professor Leem, efter sin Retsindighed og Lyst til Sandhed, vil tage de ham her givne Erindringer i nøye Overveyelse, og i fald han finder dem grundede, derefter lette Underviisningen i det lappiske Sprog, imens det endnu er Tid dertil, og førend hans i vore Tanker vanskeligere Orthographie slaaer saa dybe Rødder, at den siden ikke uden alt for store Uleiligheder kan afskaffes. —— En anden Tabell (S. 31.) uddraget af Hr. Professor Leems Grammatik, tiener til at viise Forskiellen imellem de finmarkiske Fieldlappers og Søelappers Dialekter, og hvorledes et Ord af den eene Dialekt ved en liden Forandring i Udtalen kan forvandles til et Ord af den anden. Ved Hielp af denne Tabel kan man hæve den Uovereensstemmelse, som synes at være imellem visse ungarske og lappiske Ord,

---

Anderson, og hvoraf Hr. S. har givet en tydsk og en latinsk Oversættelse, er intet mindre end grønlandsk, men et indbildt Sprog, blandet med nogle Grønlandske Ord, og gandske forskielligt fra det, som læses saavel i Salig Biskop Egedes Elementa Fidei Christianæ, den allerførste grønlandske Bog, der nogensinde er udgivet, som i Hr. Professor Egedes Luthers Catechismus og Nye Testamente. Han har forsikkret os tillige, at det lidet Grønlandske Ordregister, som findes hos Anderson, er gandske uefterretligt. Vi kunne derfor ikke andet, end regne Hr. Sajnovics det til en stor Skiødesløshed, at han paa Andersons Ord har villet paabyrde vore grønlandske Missionarier, og i sær vor fortiente Biskop Egede, et saa lemlæstet Fadervor, som dette; allerhelst da han opholdte sig i Kiøbenhavn, kiendte Hr. Professor Egedes grønlandske Skrifter, hvoraf han paa et andet Sted anfører hans Grammatik og Lexicon, og kunde altsaa let skaffet sig bedre Oplysning. Imidlertid beholder dog vel Hr. Sajnovics Ret i Hovedsagen, at de grønlandske, saavelsom finmarkiske Missionarier have været nødte til at danne mange nye Ord i theologiske Materier, og at man derfor med Forsigtighed maa bruge deres Skrifter til at dømme om disse Landes gamle Sprog. Det er ogsaa det, Sal. Doctor Wøldike, hvis Vidnesbyrd Hr. S. beraaber sig paa, har sagt; Missionarii Danici, ere hans Ord saaledes, som Hr. S. anfører dem, 24 annorum spatio plures voces danicas in lingvam grönlandicam induxerunt, qvam veteres Norvegi qvatuor, qvæ in Grönlandia exegerunt, integris seculis. (See 2 Deel af Kiøbenhavnske Vidensk. Selskabs Skrifter.)

Ord, og som blot har sin Grund i det lappiske Sprogs adskillige Dialekter.

Den anden Grund, hvorpaa Hr. S. bygger det lapp ske og ungarske Sprogs Lighed, er Ordenes eller Glosernes Lighed i begge Sprog. Denne at vise, giver han en Fortegnelse paa 150 Gloser, som i begge Sprog have gandske lige, eller næsten lige Bemærkelser. Gloserne ere skrevne efter den ungarske Orthographie, og tagne, de lappiske af Leems lappiske Nomenciator, og de ungarske af Molinarii ungarske Lexicon. Han har med Flid ikke anført andre end saadanne Ord, som man ikke kunde have mistænkte for at være nylig indførte, og derfor udeladt alle de Gloser, som angaae Religion, Statsforfatning, Konster o. s. v. Han har ogsaa i Ordenes Val ikke blot seet paa deres Lighed i Udtale; thi da maatte han, siger han, have udskrevet den heele leemiske Nomenclator, men paa Ordenes lige Bemærkelser. I de allerfleste Gloser i denne Fortegnelse er Ligheden saa aabenbar, at man umuelig kan imødstaae den Slutning, Hr. S. drager deraf. — Men Hr. Pateren bliver ikke staaende ved Ordenes Lighed i Udtale og Bemærkelse. Han gaaer dybt ind i begge Folks Grammatik, og viiser, hvorledes de komme overeens i at declinere deres Nominer, comparere og constituere deres Adjectiver, danne deres Diminutiver, i at bruge Talordene, Pronominer, Affixer, Suffixer og Præpositioner, og endelig i at conjugere deres Verber og bruge deres Hielpeverber. Vi ville alene anføre nogle af de meest lysende Ligheder. Kiønnet giør hverken Ungaren eller Lappen Forskiel paa; Comparativus endes hos begge paa b; Adjectiverne declineres ikke, naar de staae hos deres Substantiver; Diminutiver dannes paa lige Maade og ere i begge Sprog meget hyppige: de relativiske Pronominer ere de samme, og Maaden, at constituere dem paa, den samme; i stedet for Præpositioner bruge de begge visse Suffixer, som føyes til Nominerne o. a. m. De mindre kiendelige Ligheder, tilligemed Forfatterens skarpsindige Anmærkninger derover, maae vi lade Sprogelskerne efterse hos ham selv. Til Slutning bestyrker han sin Paastand med andre berømte Mænds Meenighed, som have været af samme Meening, i sær Rudbeck den yngre, Strahlenberg og Ihre. Af vore egne Landsmænd anføres Hr. Professor Schionning i hans Afhandling om de nordiske Folks Oprindelse, men en liden Feil rettes tillige, som han skal have begaaet i at anføre Doctor Woldike, som den der skulde have paastaaet et Slags Overeensstemmelse imellem det grønlandske og ungarske Sprog (See Afhandling om de nordiske Folkes Oprindelse S. 40). Denne Overeensstemmelse, siger Hr. S., har Woldike slet ikke paastaaet; hvorom vi ikke kunne domme, da vi ikke have den paaberaabte Woldikes Afhandling ved Haanden. Han forsikkrer ogsaa, at han ingen Lighed har fundet imellem det grønlandske og ungarske Sprog, endskiønt han i denne Henseende med Flid har giennemlæst den grønlandske Grammatik og Ordbog af Hr. Professor Egede, som han urigtig kalder Professor i det grønlandske Sprog.

Hr. P. Sainovics har i den heele Afhandling viist sig som en fornuftig og skarpsindig Sprogelsker; og skulde han end ikke have bragt saa Beviis til den Styrke, at man kunde holde det Ungarske og Lappiske for fuldkommen saa nær beslægtede, som det Danske og Tydske, saa er det dog aabenbart, at han har bevist disse Sprogs store Overeensstemmelse, og giort det fornødent, at de, som herefter ville erhverve sig en grundig Kundskab i det lappiske Sprog, bør ikke blive gandske ubekymrede om det ungarske.

Forfatterens Stil er skaldede, som man kunde vente den af en Ungarer, der har lært det latinske Sprog, som sit Modersmaal, ved Brugen. Latinen er flydende og let, men ureen, og end ikke fri for grammatikalske Vildelser (*). Dog disse Feil glemmer man lettelig i et Skrift, som har saa store Fortienester, som dette.

(*) F. E. strax i Fortalen læses dette Sted: Ast ego, *quem* in Ungaria ab Ungaris progenitoribus nasci & educari contigit &c.

Diatribe in Fragmenta Geographicorum Eratosthenis, cujus particulam primam auctoritate amplissimi philosophorum ordinis ad doctoris philosophiæ & artium liberalium magistri dignitatem obtinendam publice die Martii CIↃIↃCCLXX defendet LAURENTIUS ANCHER, Haunia-Danus, decanus communitatis regiæ hafnienſis. Goettingæ, literis Joannis Alberti Barmeieri. 8vo 26 S. 4.

Eratosthenes, en af de ældste græske Jordbeskrivere, levede i Ptolomæernes Tid, og var af Euergetes kaldet til at forestaae det berømte Alexandrinske Bibliothek. Af hans Jordbeskrivelse, som skal have bestaaet i 3 Bøger, er intet tilovers, uden hvad deraf forekommer hos de gamle Skribenter, i sær hos Strabo, som dog ofte anfører ham, alene for at igiendrive ham. Overalt er denne Jordbeskrivers Roes meget tvetydig, da nogle ophøye ham, som et Vidunder af Lærdom, og andre idelig dadle og mødige ham. Men desto begierligere

ligere kan man være efter at kiende denne Mands Grundsætninger og Tænkemaade noget nærmere, og, om muligt, af hans egne Ord.

Hr. Magister Ancher, en værdig Søn af vor berømte Hr. Etatsraad Jacob Ancher, har foretaget sig at samle de af Eratosthenis geographiske Bøger hist og her adspredte Fragmenter, og at udgive dem i den Orden, hvori de rimeligst have staaet i Skriftet selv. Dette Foretagende er vist ledsaget med store Vanskeligheder, og forudsætter en Iver for den græske Litteratur, som gior Hr. Ancher Ære, og som vi for den sande Lærdoms Skyld ønskede almindeligere hos vore unge Studerende.

De her meddeelte Fragmenter, i Tallet 20, ere alle tagne af Strabo, og angaae mest de ældste græske Digtere, i sær Homerus, hvis geographiske Kundskab Eratosthenes lige saa meget nedtrykker, som den af andre Alderdommens Skribenter næsten eenstemmig ophøyes. I hans Tanker har Homer til Rob kiendt noget til de grædske Stæder, men intet til Sicilien og Italien, intet til Thracien eller Scythien, intet til Egypten o. s. v. De Stæder, han lader Ulysses vanke om paa, have været ham gandske ubekiendte, og man undrer sig forgiæves, at finde dem ved Sicilien og Italien. En Digter, siger han, søger at røre, ikke at underrette, og af denne hans sande Sætning drager han den falske Slutning, at han kan opdigte saa meget han vil, og at han ingen Indsigt behøver i u. gen Videnskab. Disse og flere andre saadanne Sætninger, som tilstrækkelig ere igiendrevne af Strabo, viise os denne gamle Geographs Indsigt i dette Stykke.

Hr. Magister A. har geleidet ethvert Fragment med lærde Anmærkninger, meest philologiske, ogsaa nogle kritiske, som alle vidne om hans Skiønsomhed og gode Læsning i grædske Skrifter, hvoraf vort Fædreneland med Tiden tør vente sig de bedste Frugter.

Meletemarum qvorundam *Critico-exegeticorum* circa locum Matth. XII, 36. versantium, *particulam priorem* pro beneficio qvadræ regiæ publico examini submittit PARMO CAROLUS PETERSEN, def. Mich. PLATOU, in auditorii Collegii regii die X M. Sept. A. 1767. Hafniæ typis A. F. Steinii. Stor 20 S. 8. —— —— *Particulam posteriorem* publico examine submittunt P.C. PETERSEN & S. E. V. SALLING in auditorio Collegii Medicei die XVI M. Junii A. 1769. Hafniæ 1769 ex officina L. L. Heiden. Stor 16 S. 8.

Disse akademiske Prøveskrifter ere forfattede med Flid, og aflægge et Bevis paa Hr. Petersens gode Kundskab om den sunde Hermeneutiks Regler, og Bekiendtskab med de bedste Skriftfortolkere. Han undersøger det anførte Skriftsted baade kritisk og philologisk, anfører en Mængde Fortolkeres, godes og mindelmadiges, Meeninger om Ordet αργος, bifalder endelig selv dem, som ved παν ρημα αργον forstaae enhver unyttig og uden fornuftig Hensigt fremsørt Snak og Tale. —— Nogen mindre Lyst til at citere skulde have giort Forfatterens Foredrag behageligere, og givet Læserne Leilighed til at sætte meer Pris paa hans egen Indsigt.

De Troendes høyvigtige Tillid til Gud. En Prædiken over Esa. 26, 4. Ved Parmo Carl Petersen, Decanus paa Communitetet. Kiøbenhavn 1770. Trykt med Hoekilke Skrifter. Stor 33 S. 8.

Hr. P. betragter 1.) denne Tillids Beskaffenhed: Forleder eder paa Herren evindeligen, 2.) dens høye Vigtighed: thi den Herre, Herre, er en evig Klippe. Hans Udtryk er simpelt og forstaaeligt, uden at forfalde til det Platte eller Gemeene. Følgende Sted af S. 24. maae tiene til en Prøve. "Siden vi, D. V. have eller kan have saa tilstrækkelig en Kundskab og Overbevisning om Guds høyeste Magt og Villie til at hielpe os, saa ere vi dem og den største Tillid skyldige. Den mindste Mistillid til Gud, som af en Skrøbelighed kan yttre sig, viiser, at vi ikke have saa høye Tanker om Gud, som vi burde. Men vende vi Tankerne gandske fra Gud, og sætte Haabet til Mennesker, til vores egen Forstand og Styrke, til de Hielpemidler, som forekomme, da giøre vi paa en grovere Maade Gud Indgreb i den Vere og Dyrkelse, som tilkommer ham. Dog derfor skulle vi ikke bortkaste al Tillid til omtalte Hielpemidler, afholde os fra deres Brug, og ørkesløse vente paa Guds Hielp. Dette var en daarlig Afvigelse til en anden Side. Vi maae ikke vente, at Gud for vores Skyld skulde giøre Mirakler, naar der saavel i Naadens, som i Naturens Rige ere ordentlige Midler. Skulde Gud vel have givet disse forgieves, og uden Nødvendighed viise sin Almagt i en overordentlig Hielp? Nej! vi maae anvende Midlerne: vi kan have et godt Haab om deres Virkning ved deres lovlige Brug. Vi kan have en Art af Tillid til, det er at sige, gode Tanker om Mennesker, om vore egne Kræfter o. s. v., og dertil see hen til Gud, alle Tings Bestyrere, med en taalmodig Hengivenhed til hans Villie o. s. v.".

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 26. ——— 1770.

Forsøg til en Oversættelse, af den berømmelige engelske Skialdrer Dr. Edward Youngs ypperlige Afhandlinger om den yderste Dag, tilligemed Religionens Magt eller den seyervundne Kiærlighed, og en Paraphrase over Jobs Bog. Fordandsket ved Emanuel Balling. Helsingoer 1770. Trykt i det Kongelige aleene privilegerede Bogtrykkerie. Stor 136 S. 8.

Vi troe Hr. Balling gierne til, at han føler Youngs Høyhed og Pragt, naar han læser ham. Den Henrykkelse, hvormed han i Fortalen taler om hans Sange, gior hans Hierte og Smag Ære, og er et Bevis paa, at han læser ham med Følelse. Men til at oversætte Young, endog efter det Tydske (og denne Oversættelse er forfærdiget efter Eberts tydske), har han hverken Smag nok paa det poetiske Udtryks Skiønheder, eller Kundskab nok om det tydske Sprog. Hans Uerfarenhed i den tydske Grammatik, og Ukyndighed i Sproget selv gaaer undertiden meget vidt, og har forført ham til store Feil. Det gior os ondt, at fælde saa haard en Dom om en Mand, hvis Talenter vi ellers ære, og ikke mindre ære, fordi de ikke ere dyrkede ved nogen saa kaldet lærd Opdragelse; men da han selv har udfordret os Konstdommere til at sige ham vore Tanker om hans Oversættelse, og da vi have forsømt at gisre det ved Natte-Tankerne, som han for tre Aar siden udgav, saa bør vi nu være oprigtige. Vi behøve ikke at lede, for at finde en Prøve, som kan retfærdigaisre vor Dom. Begyndelsen af den første Sang i Digtet om den yderste Dag primler allerede af Feil. Vi ville anføre et Stykke deraf, og søge at gisre Afvigelserne fra Originalen kiendelige ved forskiellig Tryk, og ved de i Klamre anførte Ord af Originalen, det er at sige, af den tydske Oversættelse.

"Imedens andre besynger de Stores pralende Lykke, Statens Herredømme, Vaaben og heele Pragt, (und Herschaft und Waffen, und den ganzen Pomp des Staats) sætter deres Siel (ihre Seelen) i Lue med Brittanniens Helt, og oplivet (begeistert) ved hans Bedrifter, bliver udødelige: saa skildrer jeg en høytidelig Scene (eine feyerlichere Scene); en Scene, hvor en meer gienneintrængende Trompete kalder til en skrækkeligere Feldtplads; her see vi, Verden i et frygteligt Oprør (die Welt in bangen Aufruhr): Himmel og Jord forstyrret! her høre vi den ravende Naturs sidste angestfulde Sukke (den letzten fürchterlichen Seufzer der röchlenden Natur); vi see Dødens gamle sønderbrudte Zepter (des Todes alten Zepter zerbrochen), den sødende Grav, den retfærdige Dommer, og Menneskets ævige Skiæbne".

"Imellem Glæde og Angest betragter jeg dette (det) forvovne Forsøg, og spørger det (mig) bankende Hierte, om det er mit? alt det Store, og det (eller) Skrækkelige, som nogen Tid er skeet (skeede) under Solens og (eller) Stiernernes Øye (Øyne) er langt under mit dristige Foretagende; jeg nedskuer paa alle den brittanniske (brittiske) Krones Herligheder. Selv denne Jordkugle er for min Sang en snæver Zirkel. Hører paa mig, alle Jrundt omkring mig lysende Verdener! O alle I Engler! saa særdeles forskiellige I end og ere (monne være) i eders adskillige Ordener, Boliger og Arter! Hører og understytter en svag Dødeliges Sang: jeg bestræber mig at prise eders ævige Konge".

"Men fornemmelig Du, o Alletings store Beherskere! for hvis Throne Overengler nedfalder paa deres Ansigter; og paa hvis Vink (naar paa dit

Vink) denne Pragt og hine funklende Lysverdener udsprang af Forvirrelse og Nat; ak ophøy mig og (ak saa ophøy og mig), dæmpe al indvortes Allarm; adspred min Forstands Taage og Mørke; opliv mit Bryst til min høye Materie, og opfyld min arbeidende Siel med en ligesaa ophøyet Ild".

"O Menneske! Vend dit Øye opad (trage deine Stirne hoch empor), og betragt enhver Yndighed hos Guddommens store Datter, i den deilige Naturs Anstigt (Anblick). Betragt Foraarets buntede Blomster-Pragt; betragt den gyldne Hafres Kostbarheder (Schätze); see Jorden lee (lächeln) og hør den gamle Ocean bruse: Hvalfiske (Leviathane) hæve kun deres svære Pandser, saa ukommer en Flod (so entsteht eine Fluth), og sejlfærdige Skibsfloder flyder (segeln) — See Skyerne, Biergenes majestetiske Prydelse (Sieh hier der Berge majestetischen Schmuck, die Wälder) at opstige til Skyerne; og hidset Floder at gjennemstrømme Climata og afdeele Verdener. Her gjennemer Dalene i deres guldglimrende Skiød (in ihren mit des Goldes schimmerden Saamen besäeten Betten) Forraad til Kongers og Kongerigers Lykke (das Glück von Königen und Königreichen); hisset rækker stolte Klipper deres Spidse op til Himmelen, og udbreder Skygger til fraligende Lande. Betragt Stæder, Krigshære og Floder: Floder, som sætte Love for Europa, at fremtrænge sig gjennem det smale Sund ved Albion (Sieh die Zierde der Flotten, und Europens Gesetz, in Albions Meerenge einherziehen) Betragt Jordens (der ganzen Erde) umaalige Landskab; eller see alle dens Herligheder forenet i Brittanien".

For ikke at blive paa eet Sted, ville vi endnu anføre et andet Exempel af den anden Sang S. 17. "Nu opvaagner Mennesket, og opløfter sit Hoved af sin stille Seng, hvor han mange Aarhundrede har sovet; rysser den ti tusind aarige Slummer af, og viser sig ved Grændserne af en ny Verden (neuer Welten). Hvad end og stedse (was auch immer) dette dristige Foretagende maa koste, saa vover jeg dog (ich wags) at tabe mig i den vidtløftige Evighed. Hidtil har min Muse været vant at synge inden snævre Skranker: at underviise Hyrder (den Hirten zu unterrichten) og (oder) prise Konger (den König zu preisen). Jeg opholder mig nu ikke meere ved Deelene (bey Theilen), jeg omfatter det Gandske; jeg opløfter min Stemme, og synger for den menneskelige Slægt. Jeg synger for Engler tillige: selv disse skal over et saadant Thema som dette, med Glæde foreene deres hellige Sange med min (ich singe für Menschen und Engel; und Engel gesellen, über ein solches Thema, ihre herligen Lieder zu den meinigen) — — — — "Ligesom hele Verden nedbøyede deres Nakker for Roms almægtige Sverd, saa bøyede Rom sig for Pompejus, (Als der Weltkreis vor Roms almächtigem Schwerdte seinen Nacken beugte, so beugte sich Rom vor dem Pompejus), og erkiendte ham for deres Herre. Og dog blev denne Gud paa Jorden, efter en eeneste forloren Sejer, til Spot og Medynk for hans Fiender (seines Feindes). Hans Blod var (ward) et Offer for en Forræder, og rygede (rög) sorrigfuld (unmuthsvoll) af den hemmelige Moders Staal (auf dem Stahle eines Meuchelmörders). Ingen Trompeters (der Trompete) Lyd, ingen Krigshærs Hylen (kein Gewinsel eines sterbenden Kriegsheers) geleidede med tilbørlig Gruelse (Grausen) hans store Siels Henfart; han faldt i et uberommeligt Stille (in unberühmter Stille); og hans i eget Blod svømmende Krop laae henkastet paa Strandbredden (und der in seinem Blute schwimmende Rumpf ward auf das Ufer hingeschmissen). Den ædelmodige Julius opbringes til Prede, dræber det grusomme Uhyre, som overbragte ham Hovedet af denne store Medbeilere, og tilligemed det Regimentet over Verden". (Dette Sted er gandske imod Historien, og imod Originalen) — — — I Paraphrasen af Jobs Bog S. 119 forekommer dette "Naar dette skeer, saa vil jeg tilstaae, at din Velfærd berører paa dig alene, at du er af dig selv, og at du uforskrækket kan forsvare dig bag dit eget Retfærdigheds Skiold". Her har Overs. af din egen Høyrehaands Skiold (das Schild deiner eigenen Rechten) givrt din egen Retfærdigheds Skiold. — — Hvorledes skal man forstaae denne Beskrivelse af Paafuglens Pragt S. 122. "Pralende udbreder han alle sine Farver mod Solens gyldne Lys og pryder Dagen; sammenfolder den uddidede Rundeel med en indvortes Stolthed, og langsom lader den flammende Glands forlise sig i nye Prydelser" (prangend verbreitet er alle seine Farben ihrem goldnen Licht entgegen, und schmücket den Tag; entfaltet das weite Rund mit innerlichem Stolze, und gehet langsam in dem wallenden Glanz einher) o. a. m.

Hr. B. lover en Oversættelse af Youngs Satirer. Dertil kunne vi ikke opmuntre ham; allerhelst da Youngs Satirer, saa vidt vi vide, ikke ere over-

oversatte af Ebert, og den tydske Oversættelse, vi fiende deraf, er meget maadelig: hvad maatte da ikke den danske blive?

Lovenes Efterlevelse, den bedste Lettelse for Bondestanden. Vilst og indsendt til det høyst Kongelige Collegium for Landvæsenets Forbedring. Med Replique og Anmærkninger. Est modus in rebus, sunt certi denique fines, Quos ultra citraqve nequit consistere Verum. Horat. Kiøbenhavn 1770. Trykt i det Kongel. Univ. Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske, ved Friderich Christian Godiche. Stor 56 S. 8.

Forfatteren er Hr. Mag. J. A. Dyssel, Sognepræst til Sandbye i Lolland. Endskiønt vi ikke ere enige med ham i alle Stykker, Landvæsenet angaaende, saa have vi dog læst disse faa Blade med Fornøyelse, da de indeholde mange gode Sandheder, som, saa lidet nye de desværre ere, kunne dog ikke for tidt igientages. Hr. D. troer, at der ere saa mange gode Love udgivne for Bondestanden, at man behøvede ikkun at ønske og befordre deres Efterlevelse, for at see denne Stand lykkelig: Men han beklager tillige, at de saa lidet efterleves, og al Adgang til Retten er Bonden saa vanskelig frem for andre. "Veyene for ham ere tusind gange vanskeligere, end for andre, helst imod sit eget Herskab; hvor vanskeligt, ja fast umueligt er det for ham at kommę til Retten, end sige, at nyde Retten? Den, der skal dømme i Sagen, er de fleste Steder Herremandens eget Kreatur, en Skabning, han selv har giort, en Birkedommer, og hvad er her at vente? Det hedder, Bonden skal klage for Amtmanden; ja Gud hielp! hvem saaer en arm Bonde til at skrive sin Klage? og naar den end indsiøber, hvad da? Klagen skal sendes tilbage til Herskabets Erklæring, det er billigt; thi alting skal gaae lovlig til. Herskabet forsvarer sig skriftlig, det er naturligt. Amtmanden bliver sat i Tvivl, han er et Menneske. Svaret fra ham bliver: Du maa ved lovformelig Tingsvidne bevidne din Klage, og siden vente, hvad Lov og Ret forer med sig. Ved alt dette er Bonden lige langt fra Retten. Han tør ikke, kan ikke, maa ikke procedere, han bliver ved næste givne Leilighed prygiet, pantet, pinit med Træhesten og al optænkelig Straf, han synger under sine Lidelser: O! Herre frels mig og dom min Sag. De fleste Tider og Steder er Veyen lang fra en Bonde til Amtmanden, som boer i den anden Ende af Amtet. Bonden er tidt paa Spring at ville gaae derhen, for mundtlig at klage. Men her tænker han, mundtlig Klage antages ikke, og træffer Herren dig uden for Godset, er du ulykkelig (thi videre Grændser i den vilde Verden tillades ikke en Bonde uden Pas); han faaer at bie hiemme, kort sagt, den Sag kunde vidtløftig udføres og bevises, at Retten er nøysen tillukket for Bonden. Skal Lovene komme ham til gode imod en Tyran, da maa her tænkes paa, og virkelig indrettes en nærmere Vey for Bonden til at faae Ret, skeer det ikke, da ere alle andre nyere og nyttigere Forandringer forgiæves".

Han foreslaaer derfor, at det enten maatte alvorligen paalægges Amtmændene, nøye at holde den i Loven befalede aarlige Inqvisition, eller, da denne Inqvisition formedelst Amtmændenes Forbindelse med Herremændene paa mange Steder kunde være underkastet Misbrug, at der maatte oprettes et nyt Embede under Navn af Landraad, som kunde gives een Person eller flere i hver Provinz; og han troer, at Bondestanden villig og billig skulde contribuere til saadan en Mands Levebrød, helst naar det blev en ærlig, lovlydig og vittig Mand. "Men mon det endda ikke blev Spørsmaal, hvor villig Bonden vilde contribuere til saadan en nye Betiening?" thi kunde han ikke befrygte, at hans Landraad vilde snart komme i samme ham mistænkelige Forbindelse med hans Herremand, som Amtmanden? og saa havde han en nye Skat paa Halsen, uden at have skaffet sig bedre Vilkaar end tilforn. Billigheden i saadan en Contribution er os heller ikke saa tydelig; undtagen man vilde tillade Bonden selv at vælge sine Landraader).

Hoverie gandske at afskaffe, holder Forfatteren for en ugiorlig, og de fleste Steder umuelig Sag, "med mindre der aldrig skulde være Herregaarde til". Han lader altsaa til at antage det for afgiort, at Herregaarde maae være til. Han kalder det en urigtig og ugrundet Satz, at et moderat Hoverie svækker Bonden. "Thi, siger han S. 13, lad os spørge en Selveyerbonde, som er hoveriefrie, om han ikke gierne gior sin Sognepræst, som han lider, en og anden Villighed? Ja vist! svarer han: jeg kiører et Par gange til Skovs for ham, et Par gange til Kiøbstæden, pløyer et Par Forlag for ham, ager hans Gisdning ud, ja vel hielper ham en Dags Tid i en travl Høst; Kiære Mand, kan I giøre det uden Skade? han svarer koldsindig, hvorfor ikke? Præsten er en brav Mand, jeg holder jo dog Heste og Folk, de har ikke just hver Dag travlt. Samme Begreb kan og maa man giøre sig over et moderat Hoverie, det

det svækker sandelig ikke en Bonde". Men mon der ikke være stor Forskiel imellem de Tieneste, man giør af Kiærlighed og Hoyagtelse, og de, man giør af Tvang? og et Hoverie maa være saa moderat, som det vil, saa er det altid at befrygte, at det ved Misbrug kan udarte og blive Bonden til Last. Bedre derfor, at Bonden ikke er underkastet denne Fare. Imidlertid ivrer Hr. D. med Eftertryk imod Hoveriets ifseanggaende Misbrug. " Paa den anden Side, siger han, er det en Synd, ja en himmelraabende Synd, hvor et frek og gierrig Herskab misbruger sin Ret uden Nødvendighed til at plage Bonden med daglig Hoverie, hvor der anbefales heele Sneese til det, som kun flittige kunde forrette. Bonden maa give fulde Madposer til nogle lade Buge, der leger i steden for at arbeide. Eller og, naar Hoveriet udstrækkes til unødvendige, ja ofte daarlige Ting. Naar et Vindue skal toes, et Kreatur slagtes, en Pulse stoppes, en Gaas plukkes; det bedder: sig Bønderne til Hove. Naar den naadige Frue bliver i Lysten for Jordbær, Nødder, Bibeær ꝛc. Ordren er den samme: Bønderne maae tilsiges. Naar den smukke Kammerjomfrue har med et Haandkys udviket Herrens Befordring til en Visite, det bedder: lad hende faae en Vogn med 4 Bønderhesse. Og i hundrede saadanne Tilfælde har Misbrug af et moderat Herredomme udstrakt Hoveriet saa vidt, at mindre Monarkier ere oprettede i det større, og mange uretsindige Proprietairs virkelig agerer petits Souverains. Her bør være Grændser".

Disse Grændser kunde i Forfatterens Tanker bedst sættes, naar der ved en Forordning tydelig blev forklaret, hvad en Bonde burde giøre under Navn af Hoverie. Og da han tillige troer, at Kilden til det alt for vidt udstrakte Hoverie bør søges i de saa kaldede Fæstebreve, og i sær i dette store Bud deri: du skal være din Husbonde hørig og lydig i alt hvad han dig befaler; saa foreslaaer han S. 17, at "Hans Kongelige Majestet lader trykke alle Fæstebreve i en almindelig Stil og Formular; Navnene og Steder in Blanco, men indeholdende for Resten en ordentlig Contract imellem et Herskab og Bonden, og hvad den sidste er pligtig at yde og betale i Landgilde, Penge, Hoverie og videre, samt Indfæstningspenge, som aldrig burde eller maatte være meere, end 3, høyt 4 Rdlr. for hver Tønde Hartkorn, som Gaarden staaer for. Disse trykte Formularer kunde uddeeles til stempelt Papirs Forvalterne i Provinceerne, og være Hans Majestet til samme Intrader, som ellers det ordentlige stemplet Papir er". Fæsterne maatte være arvelige, og disse, troer han, vilde bedst hemme Desertioner fra Godserne. Til sidst ytrer han kortelig sine Tanker om Tiende, og troer, at der for Bonden er ingen billigere, nemmere og lettere Maade at erlægge Tienden paa, end at yde den i Kiærven paa Marken. Alle andre Paafund ved Accorder i reede Penge eller reent Korn, gaae i hans Tanker altid ud paa et Slags Fornærmelse, og mestendeels paa Bondens Tab. S. 26 forekomme disse eftertrykkelige Ord: "Heele Hovedsagen beroer paa vor billige og retfærdige Lov; thi at vi skal skrifte reent, da er det en Ulykke for vort Rige, at Lovene blive saa skiændelig forsømte, og det er Kilden til al den Confusion, som vor heele Oeconomia publica lyides at være i".

Den paa Titelbladet ommeldte Repliqve har egentlig givet Anledning til denne Afhandlings Bekiendtgiørelse ved Trykken. Den løb om i Haandskrift der i Laadet, og da Hr. D. fandt, at hans Modsiger paa adskillige Steder havde fordreiet hans Ord og foresiillet hans Tanker uriigtig, besluttede han at lade baade Afhandling og Replik trykke, og ledsage den sidste med fornødne Anmærkninger. Om Replikantens Aand og Tænkemaade kan man giøre sig et Begreb alene af dette Sted S. 51. "Forfatteren" (siger han om Hr. Dysseł)" sluttet, som han har begyndt med, at Lovens stricte Efterlevelse er den bedste Lettelse for Bonden, og jeg tør soutenere Contrarium; thi Lovgiveren, for at contenere disse af Naturen onde og vankundige Mennesker, uden Morale og uden Education, der saa gierne vilde forlade sig paa deres Mængde, haver ligesom været nød til at skiærpe Straffen for dem, saaledes, at de for mange Forseelser kunde sættes fra Gaard, og for andre kan sættes til Fæstnings-Arbeide; men næsten aldrig formedelst det Kiærligheds og Interesse-Baand, der er imellem Proprietairen og hans Bonde, vorder bragt til Execution". Til det sidste svarer Hr. D. S. 54". Dette er gandske rigtigt; thi naar en Proprietair selv uddeeler Straf, selv fætter af Gaarden uden Lov og Dom, selv vil tage sig til Rette, saa finder han bedre sin Regning ved at multiplicere sin Bonde paa Bøder, undertiden til 100 Rdlr., end ved at lade ham sætte paa Fæstningen; men hvortil behøves da Retten og Rettens Betientere?".

Overalt ere Anmærkningerne saaledes som saadan en Skartek fortiente dem, om den engang havde fortient at trykkes.

I No. 23: S. 173. l. 5. egentlig; læs: endelig. S. 174. l. 38. ældste: læs: ædelste. l. 39. have: læs: havde. l. 41. adøse, læs: udøste. S. 179. l. 23. Magelige: læs: Mægtige.

I Nr. 24. S. 182. l. 29. indeholder: læs: indeholde. S. 183. l. 11. forekommer: læs: forekomme. S. 185. l. 35. i selv: læs: i sig selv.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 27 og 28. —— 1770.

Om de Nordiske Folks ældste Oprindelse. Udkastet af Peter Frederich Suhm. Kiobenhavn 1770. Trykt hos Brødrene Johan Christian og Georg Christopher Berling, og findes tilkiøbs i Rummens Boglade paa Børsen i No. 5. Stor 320 S. 4.

Skriftet bestaaer af 9 Kapitler. I det første beviser Hr. Conferenzraaden, at de egentlige nordiske Folk, og ikke Finner, have først bebyet Norden. Ved Norden forstaaer han Dannemark, Norge og Sverrig, som un bebøes af tvende i Sprog og Herkomst forskiellige Slags Folk, nemlig de egentlig saa kaldte nordiske, hvorved forstaaes Danske, Norske og Svendske, og Finner, hvortil høre Lapper, Finner, Cayaner eller Qvæner, og Careler. Finner, viser han, have i de ældste Tider boet uden for Norden, nemlig i Tacitus's Tid omtrent i Littauen, og forthen ved Weixelen, hvor Ptolomæus sætter dem. Derfra have de siden trukket sig meer nord efter, og udbredet sig langs Østersøen, efterat Rummet blev dem, som et vildt Folk, der nærede sig blot af Jagten, for trangt, og et meer stedent Folk, som lagde sig efter Agerdyrkning, nødde dem til at see sig om andre Boeliger. Paa samme Tid, som Finnerne boede uden for Norden, var Finmarken, Lapland og Sværhertugdømmet Finland bebøet af nordiske Folk; hvilket bliver rimeligt deraf, at Pytheas kalder Indvaanerne i Preussen Ostiæi, og Artemidorus Ostiones, et Navn, som kommer overeens med Tacitus's Esthii. Men Esthier kaldte vore Forfædre alle de Folk, som boede østen for Østersøen (Austurvegr), og fra dem maae nødvendig dette Navn være kommet til Pytheas og Artemidorus; følgelig maae vore Forfædre da have brugt det samme Sprog som nu, altsaa været nordiske og ey Finner. Vi forbigaae adskillige andre Beviis, som tilsammentagne synes at udgiøre den Grad af historisk Probabilitet, som man i disse dunkle Materier vel kan forlange, endskiønt ethvert for sig ikke er frit for Tvivl. Det samme maae vi sige om de Beviis, som føres for Nordens Bebyggelse mange Hundredaar for Christi Fødsel.

I det andet Kapitel undersøges, giennem hvilken Vey de Nordiske Folk ere komne til Norden. Hr. C. R. har samlet alle de Spor i Historien, som kunne nogenlunde vise denne Vey. Han finder da, at Indvaanerne af Holmgard eller Novogorod i Rusland havde i gamle Dage meget at bestille med vore nordiske Folk, at de toge Regenter fra dem, og kiendte dem under Navn af Vareger; hvilket bliver ubegribeligt, naar de ikke vare af een Folkeslags. Han finder videre, at de Tydske og Nordiske have fra Forstningen været eet Folkeslags, som adskilte sig ved Duna- eller Dvina-Floden, da de Nordiske gik nord efter, men de Tydske vester ad langs Østersøen; hvoraf man da kan forklare deres Sprogs baade Lighed og Ulighed. Men det, han mest opholder sig ved, er, at viise, at de Roxolaner, og Alaner, som boede imellem Ister, Borysthenes og Tanais, og strakte sig til Smolensko, have været af Gothisk Æt, og Brødre til vore nordiske Folk; hvilket de ikke kunde være blevne, uden paa den Maade, at vore Forfædre have udbredet sig den Vey igiennem, og overalt efterladt sig Folkeslags. Til den Ende samler Hr. C. R. med en beundringsværdig Møye og Lærdom alle de Efterretninger, som forekomme hos Skribenterne om Alanernes Tilstand og Sæde fra de allerældste Tider af indtil vore Dage. I sær oplyses (S. 32.) et mærkværdigt Sted hos Ammianus Marcellinus, hvor Alanerne beskrives

saaledes, at man kiender deres Lighed med vore nordiske Forfædre, baade i Herkomst, Legems Skikkelse og Sæder. Alaner holder Hr. Forf. for at være de samme, som Strabos Aspurgitaner, der boede ved Udløbet af Palus Mæotis, og Aspurgitanerne atter for de samme, som vore Aser, saa at Strabos Aspurg eller Asburg bliver det samme, som vores Asgaard, Odins Residents. Den Vanskelighed, at Snorro sætter vore Aser ved Tanais, da derimod Strabos Aser boede ved Mæotis Udløb, høver Hr. C. R. dermed (S. 67.) at han bemærker i Anledning af et Sted hos Arrianus, at de Gamle have sammenblandet Udløbet af Tanais med Udløbet af Mæotis. Han beviser videre af Reisebeskrivelser fra det 13de og følgende Aarhundrede, at Alanerne den Tid have kaldet sig selv Aser; og omendskiønt man ikke finder dette Navn nævnet fra Strabo af indtil disse Tider, det er i heele 1200 Aar, saa meener han dog, at denne Taushed ikke kan komme i Betragtning til at kuldkaste saadanne Mænds Vidnesbyrd, som i det 13 og følgende Aarhundrede have selv havt Omgang med Alanerne, og reist i deres Lande, og bevidne, at de kaldte sig selv Aser: allerhelst da det Alaniske Navn var saa navnkundigt, at Romere og Græker, som alene havde Skribenter, ikke kiendte det Navn, hvormed Alanerne nævnte sig selv; ligesom neppe nogen Fremmed nu kiender de egentlige Navne, hvormed Bøhmer, Ungarer, Polaker, Finner selv kalde sig. Derimod finder man ikke, at vore nordiske Skribenter nævne Alaner, men alene Aser, fordi Aserne selv kom hyd ind i Norden, og kaldte sig med det Navn, de selv brugte. —— Vi forbigaae de mange lærde Digressioner, som idelig forekomme, saasom S. 64 om vore Runer, som Forf. holder for rimeligst at være indførte af Phoenicierne, v. a. m.

For endnu videre at bestyrke sin Meening om vore nordiske Forfædres Herkomst fra Egnen ved Tanais, opregner Hr. C. R. i det tredie Kapitel nogle forhen og endnu boende Folk imellem det Caspiske Hav og den Sorte Sø, saa og i Rusland, hvilke han viser at have været beslægtede med de nordiske, saasom Dagestaner, og adskillige Tatariske Folk. Thussker og Jeter, med hvilke Odin efter Eddas Beretning bar sort Krige, søger han uden for Norden, og finder dem i Grækernes Geter, Thyrsageter o. s. v. Russerne Russer, Dværge Finner, undertiden Aser o. s. v.

I det fierde Kap. undersøges, fra hvilken af Noas Sønner og Sønnesønner de nordiske Folk formodentligen stamme. Hr. C. R. søger her ved nye Anmærkninger at bestyrke den Mening, han allerede i sit Skrift om Folkenes Oprindelse i Almindelighed har fremsort, nemlig at de nordiske Folk nedstamme fra Japhet ved Gomer.

Det femte Cap. er ogsaa i det Væsentlige en Igientagelse, af hvad som forekommer i Afh. om Folkenes Oprindelse i Almindelighed, om Tiden, naar Norden har kundet blive bebygget.

I det siette Cap. beskrives Levemaaden og Tilstanden i Norden i de ældste Tider. Levemaaden var i Begyndelsen simpel og eensom, omtrent, som de Vilde i America. Næsten enhver Familie udgiorde et eget Folk. "Menneskerne kiendte ey Landenes Strækning, de udbredede sig derfor ey i dem efter nogen vis Plan, men i blinde. Da de begyndte mere at formere sig, twang vilde Dyr, og den Frygtagtighed, som er Menneskets naturlig, og som kommer af deres Selvvidenhed om deres Svaghed, dem til at holde sig sammen, som boede i een Dal, paa een Fielsstrækning, paa een Slette, og at flytte nær hinanden, og boe Vicatim. Dette er Folkenes og Staternes første Oprindelse". Da de gik meget paa Jagt og vankede om, saa traf de undertiden i en anden Dal, paa en anden Slette, paa et andet Bierg, paa den anden Side af et Field, Creaturer, der vare skabte ligesom de, med hvilke de indlode sig i Omgang. "Omgang imellem Folkene frembragte Handel og Vandel, hvorved fleere og længere bortliggende Folk lærte efter Haanden at kiende hinanden; men Omgang frembragte og Krig; Paasionerne, som hidindtil havde lagt i Dvale, begyndte at opvaagne. Man fik Lyst til at besidde de Vahrer man saae; man kunde ofte ey komme overeens om Værdien af Byttningen; heraf opstode Slagsmaale; Vrede og Forbittrelse komme til; dette gav Anledning til at udvælge den Stærkeste og Modigste til Anfører, som, saavidt man har Efterretning, er siedse her i Norden bleven kaldet Drot, og siden Konning eller Konge. —— —— I Forstningen varede saadan Konges Regiment ey længer, end den nærværende Trist paastod; men saasom der siden indfaldt idelige Tvistigheder, ved det Brede, som engang var sluppet løs, fandt ingen Modstand, intet som kunde formilde den hos uslebne Flok; saa stod heraf, at mange Folk lode efterhaanden Kongerne beholde Myndigheden deres Livstid igiennem, ja endog naar de havde særdeles behaget dem, antoge deres Børn til Regenter over sig efter deres Død, og da man derpaa havde adskillige

lige Exempler efter hinanden, saa blev det tilsidst anseet for en Art af Ret, at Scepteret stedse skulde blive i den kongelige Slægt. Det er og deraf klart, at saa mange Sletterne, Boigterne, Dalene vare, saa mange maatte og Folkene, Kongerne blive". Disse Kongers Magt var ringe; "hos saadant Folk, hvor Hyklerie og Falskhed endnu ey har faaet Sted, hvor Pragt er ubekiendt, hvor alting afmaales deels efter Livets virkelige Nødvendigheder, og deels efter nogle faa Passioners Heftighed, hvor Legemets Fordeele allene agtes, og Sindets Gaver ere ubekiendte, hvor Imagination er et fremmed Navn, der maae nødvendig Kongerne meere regiere ved Exempel, end ved Magt, der adlyde Folkene, saalænge de ere fornøyede". — Folket bestod af fire Stænder eller Classer. Til den underste Classe hørte Trællene, som vare de, man havde gjort til Fangne i Krig, og deres Afkom. Den tredie Classe udgiorde de frieginne Trælle. Af Resten af Folket, som ikke var Adel, henhørte til den anden Classe; og af Adelen bestod den første Classe, hvortil ingen blev regnet, uden at han enten nedstammede fra Kongerne, eller nogen anden anseelig Mand, eller selv i det Mindste var af den anden Classe. — Religionen var, overenstemmende med deres haarde og vilde Levemaade, grundet paa Frygt. Præsterne galdte derfor meget hos dem, ja meer end Kongerne, og man har ikke megen Uret, naar man kalder vor eldste Regiering et Theocratie. —— Vore Forfædres Sæder skildrer Hr. C. R. saaledes S. 145. "Den naturlige, men dog falske Tanke, at stærke Drikke varme, bragte vore Forfædre til Fylderie, og deres Dredagtighed, som end meer blev ophidset derved, til Slagsmaal, og deraf flydende Drab; saa at deres Lystigheder gierne endtes med Blod. Græker og Asiater forsagede ey heller gandske stærke Drikke, men de giorde dem gemeenligen kun muntre, og vare geleydede af Sang og Dands. Naar ikke Begierlighed efter Rov og Bytte, Livets yderste Nødvendigheder, og Religionens Dyrkelse, samt deres Samqvæmmer satte vore Forfædre i Bevægelse, saa overlode de sig til Ladhed, som er Menneskets saa naturlig, og som de meget kaalde og varme Climater desuden forsøge. En Lap og en Indvaaner af Svinea er lige lad. De laae derfor, strækkede sig, og sove i deres Hytter ved Ilden paa vilde Dyrs Skind, ligesom man endnu seer, at Almuen i Norge og Sverrig, naar de ey have deres sædvanlige Forretninger, bestille intet, og ligge oven paa Ovnene og høyt op under Taget, hvor Varmen er stærkest, saa at man kan komme ind i en Stue, og see ingen Mennesker, høyest et eller tve, og inden man veed et Ord derafhave Stuen fuld af en halv Snees Personer, der krybe frem fra Steder, hvor Ubante aldrig skulde falde paa, at der var nogen. Denne Ladhed, den kriaerske Geist, og det haardføre Levnet giorde, at Mandkiønnet ansaae alt Huusarbeyde og Haandgierning for uanstændigt for sig, og overlod det derfor aldeles til Qvindekiønnet. Begges Levemaade udfordrede, at de ey altid kunde være sammen; Kulden, Ladhed, Mangel paa Imagination, Uvidenhed om Kræsenhed, om Bogstaver, om Spectacler giorde, at de funde liden Tilbøyelighed til Vellyst, hvorfor og de fleeste, endskiønt intet Forbud var, lode sig noye med een Kone, hvilket dog ey hindrede, at jo een og andre af Fuldskab og af Vildskab, avlede Børn uden for Ægteskab, endog medens de vare gifte; Konerne derimod vare fast altid troe og kydske; og Jalousie var en ubekiendt Ting. Kiønnets naturlige Frygtagtighed, fordi det er end meere overbeviist om sin Svaghed, end Mandkiønnet, og hysteriske Passioner, hvormed det er plaget, gior det overmaade tilbøyeligt til Flyve-Bedrøvelse og Andagt, kortelig til Overtroe. Dets Imagination er derfor gemeenlig og stærkere, end Mandkiønnets; og det er bekiendt, at stærke Indbildninger giore beqvemme til Henrykkelser, Spaadomme, ingen Under derfor, om Fruentimmeret haver hos vore Forfædre, ligesom hos mange andre gamle Folk, endog Grækerne selv, været fornemmelig brugt til Gudstienesten og Prophetier. Heraf kom vore Forfædres store Ærbødighed for Kiønnet. Deres Overtroe giorde, at Ærbødighed og Frygt for de Personer, der forestode de hellige Ting, var næsten utrolig, o. s. v.". Denne Materie forlader Hr. Forfatter endelig med disse Ord: "Nogle Skribenter ophøye langt vore Forfædres Sæder over vore, og prise dem lykfalige frem for os; det samme giør og Tacitus med de uslebne Tydske og slebne Romere i sin Tid. Jeg haver her foresiillet et oprigtigt Billede af vore Forfædre, og forbyder ingen at vælge efter sin Smag; men jeg ønsker mig til Lykke med, at leve paa nærværende Tid".

At Norden temmelig tidlig og over 300 Aar for Christi Fødsel har været dyrket, antager Hr. Forf. paa det af Pytheas hos Strabo forekommende Vidnesbyrd om Thule, ved hvilken han viiser, at man i gamle Dage har i Særdeleshed forstaaet Norges sydlige Kanter, men til deels gandske Norge og undertiden heele Scandinavien. Hr. C. R. henviiser i det Øvrige

ge til Hr. Prof. Schønings Afh. om Grækernes og Romernes Kundskab om Norden, til hvilken han giør et Supplement af de mildere og ældre Skribenters Vidnesbyrd om Thule. Nordens tidlige Dyrkning tilskriver han Phønicierne, fra hvilke han ogsaa troer, at vore Forfædre, tillige med Agerdyrkning have lært Bogstavers Brug, længe førend de Tydske kiendte dem.

I det syvende Cap. handles om de ældste Navne paa Norden selv, og paa Landskaber og Steder i Norden. Ved Bafilea og Baltica troer Forf. med Hr. Prof. Schøning, at de Gamle have forstaaet Sverrige, men vil dog ikke med ham antage, at den fornemste Bernsteens Fangst har engang i gamle Dage gaaet for sig i Sverrig, og troer snarere, at de Skribenter, som sige, at Bernsteenen fandtes ved Den Baltica, have enten feilet heri, eller og udtrykket sig tvetydigen, allerhelst da vi ikke have deres egne Ord, men finde dem kun kortelig anførte hos andre. —— Melas Codanonia (L. 3. C. 6.), hvilken de Teutones siges at bebye, tør han ikke forandre til Scandinavien, efterdi vi intet Vidnesbyrd have for os, at de Teutones nogensinde have bebodet enten de danske Øer, eller Scandinavia; men forstaaer ved Codanonien den Cimbriske Halv-Øe, hvilken tydske Folk, og rimelig de Teutones selv, have bebodet. Ved Sinus Codanus vil han ikke have forstaaet heele Østersøen, men kun den foreste Deel deraf, hvor de danske Øer og Skaane ligge —— De Herculis Støtter, som Julius Orator og Æthicus sætte i Norden, holder han rimeligst at søge i Sundet mellem Sielland og Skaane, og modsiger Hr. Schøning, som sætter dem i Nabningen imellem Norge og Jylland. Ved den Anledning giøres et lidet Tillæg til Hr. Schøning angaaende Æthicus, hvilken han holder for ot have været en Favorit-Autor i Geographien i Middelalderen; som mange have udskrevet, og enhver sat noget til. —— Vi forbiegaae de Ethymologiske Undersøgelser af Oprindelsen til adskillige Steders Navne i Sverrig, Norge og Dannemark, hvis Hensigt er at viise, at intet andet Sprog end det nu værende har fra de ældste Tider af været brugeligt her i Norden.

Det ottende Cap. fra S. 196 til 314. er en vidtløftig Afhandling om Cimbrerne. Det cimbriske Navns Oprindelse udleder Hr. C. R. af det tydske Ord Chempher, Chimpher, det er, en stridbar Mand, en Kiæmpe, og troer, at deres ældste Sæde har været i de nordligste Deele af Jylland, og at de til Oprindelse have været tydske, og ingenlunde Celter, som Hr. Prof. Schøning vil. Deres rette og ældgamle almindelige Navn har været Gother, som nu er deres særdeles Navn, og udtales Juter eller Jyder. Med dette Navn kaldtes ogsaa alle nordiske og tydske Folk, som boede ved Østersøen. Cimbrer synes fra Forfatningen at have været et Nomen appellativum, hvormed et vist Folk er blevet kaldet, som med et særdeles Navn; og da dette Folk har været de første Ophavsmænd for den Udvandring, som skede fra Norden til Italien, saa har dette givet Anledning til, at man har kaldet den heele Sverm som fulgte dem, Cimbrer, og det cimbriske Navn er saaledes uden for Landet blevet et almindeligt Navn. De i Landet efter Udvandringen tilbageblivende Cimbrer, ere tilligemed de nordiske Gother, som satte sig ned i de af de udvandrende Folk forladte Pladse, Stamfædre for de nu værende Jyder. Hr. C. R. troer ogsaa, at de Cimbrer, som nedsatte sig i Stift Bremen, ere siden blevne kaldte Franker, og at Frankerne altsaa nedstamme fra Cimbrerne. Angaaende Narsagen til Cimbrernes Udvandringer, holder Hr. Forf. helst med dem, som søge den i en stor Vandflod, der har nødt dem til at forlade i sær de sidere Deele; og Tiden, da de første Udvandringer ere skede, sætter han, noget for Alexander den store. Han undersøger derpaa, hvilke Folk Cimbrerne have havt i Ledtog med sig. Deres fornemste Stalbrødre have været de Teutones, hvis ældste Sæde Forf. finder i Holstein, Lauenborg og Mechlenborg, og Levninger af det Teutoniske Navn i sær i Ordet Ditmarschen. Med Teutonerne fulgte de Ambrones, Stammesødre til Saxerne, hvis ældste Bolig var Norden for Elven. Hr. C. R. modsiger saaledes Hr. Schøning, som lader Saxerne nedstamme fra vore nordiske Gother, og besørte de af Cimbrerne forladte Lande. —— Vi forbiegaae, hvad Hr. C. R. videre anfører om Cimbrernes Udvandringer, og deres Sæder. I et Værk, som dette, der indeholder saa stor en Forraad af Materialier henhørende til Folkenes og Sprogenes Historie, er det os ikke mueligt at giøre Extracter, hvoraf man kan overseе alt det Brugbare, man her forefinder. I denne Henseende havde vi ønsket, at Skriftet var blevet forsynet, med et fuldstændigt Register; thi Marginalierne, saa godt et Hielpemiddel de ere, ere dog ikke tilstrækkelige til at veilede en lærebegiærlig Læser i disse vidtsomme og mørke Materier.

Det niende Cap. er en summarisk Igientagelse af alt det foregaaende; og da man her finder Hr. C. R. hist og her adspredte Tanker samlede i et kort Udtog, troe vi at giøre nogle af vore Læsere en behagelig

hagelig Tieneste, om vi her til Slutning udskrive den første § af det Cap.

"At der haver været Slægtskab imellem vore Folk, og mange af dem, der boede imellem det sorte Hav og den caspiske Søe, som Cimmerier, Aser, Alaner, Sinder, er en Sag, som jeg forhen har sat i alt det Lys, som umueligt kan være i saa gamle Ting; jeg haver og giort det ey urimeligt, at de Cimmerier stamme fra Gomer, og følgeligen ogsaa alle de Folk, der vare beslægtede med dem. Jeg haver vist, at formodentligen have Cimmerier og Cimbrer været eet Folk, hvoraf de sidste have stammet fra de første, efter den ældste Udbredelse fra Sønden til Norden. Jeg haver næsten bragt det til Vished, at Cimbrer og Teutoner have været tydske Folk, og ey egentlige nordiske, hvilken Meening saa langt fra hinder vort Folkes Herkomst fra benævnte Folk ved det sorte Hav, at det tvertimod tiener til at stadfæste den, eftersom det er en afgiort Sag, at de Tydske og Nordiske have været Brødre, og forestillet i de allerældste Tider kun eet Folk, førend de bleve adskilte, hvilket rimelig er skeet ved Østersøen, hvor Duna falder ud i den. Jeg haver bevist, at Finnerne have i de allerældste Tider boet langt sønden paa i Kongeriget Polen, og at nordiske derimod have da beboet Storhertugdommet Finland, hvorhos jeg ey haver benægtet, at jo Lapper, et Finsk Folk, haver beboet de nordligste Kanter af Norge og Sverrig, hvorimod det er kommet langs Iishavet, hvor en Kiæde findes af Finske Folk. Sprogene vise, at vore ey have noget tilfælles med Celter eller Thracier, Sarmater, Slaver eller Schytter, Finner og Græker, hvilke ere de øvrige Hovedfolk i Europa; men derimod med de Tydske, hvorfore de og med det forestille et af de Hovedeuropæiske Folk. Fra den sorte Søe og Tanais af haver jeg til Dunafloden, og videre til Storhertugdommet Finland vist, at der fra gamle Tider have boet Folk, der vare beslægtede med vore, og endskiønt jeg havde ønsket, at kunne giøre denne Kiæde fuldstændigere, saa betegner den dog, i hvor mangelende den er, Veyen, som vore Fædre have taget, for at komme hid til Norden. Jeg haver bevist, og skal endnu i et andet Værk mere bevise, at den Odin, fra hvilken vore gamle Konger regnede deres Herkomst, er kommet fra de Aser, der boede ved den sorte Søe og Tanais, og just igiennem Rusland. Naar dette betænkes, saa og at Odin, som siden skal vises, ey ved Magt og Sværd, men ved Overtalelse og med det Gode giorde sig saa stor i Norden, saa og at de

Folk, der ginge ud fra vor Norden, eller fra de tydske Lande ved Østersøen, sast alle søgte hen til Tanais og Mæotis nemlig Gother, Heruler, Vandaler, ja som det endog synes Cimbrer; hvilke dog formedelst Modstand ey kunde trænge længere frem, end til Pannonien og Donau, hvilket de venteligen allene giorde for at komme til deres eldste Fædreneland og beslægtede Folk, af hvilke de ventede sig Hielp og Bistand, saa siger jeg har man efter alt dette god Føye til at slutte, at vore Forfædre ere komne først fra bemældte Kanter, og at just dette, at Odin og hans Følge vare af samme Folkeferd, som vore, haver tient meget til at udbrede hans Magt her i Norden, og banet Veyen for ham, saa at han ey er blevet modmødt som en Fiende, men som en Ven; og at han ey haver ført nogen nye Folkeferd ind med sig, bekræftes endnu mere derved, at saavidt de saa Navne paa Steder i Norden, som findes hos Græskiske og Romerske Skribenter, angaaer, saa kan de alle forklares af vort gamle Maal, hvortil kommer, at vort Sprog, forstaae det gamle, ey viiser nogen Blanding med andre fremmede Sprog, undtagen for saavidt, at nogle Ord findes der, som ere af det allerældste europæiske eller Japhets Sprog. Jeg haver og antaget efter Prof. Schøning, som mig synes at have bevist det, at alle de Stridigheder, som tales om i Edda imellem vore Forfædre og Thusser, Jeter, Joter, ere skeede uden for Norden, deels maaskee i de allerældste Tider med dem, der siden først kom ind i Norden, og deels i seenere Tider med Aserne, der sildigere komme ind i Norden, hvad enten nu disse Thusser og fleere Folk have været af Tydsk og Thracisk Herkomst, eller og, som jeg snarere troer, af Finsk. Det har og forekommet mig rimeligt, at alle, saavel tydske som nordiske Folk, der boede ved Østersøen og paa Scandinavien, ere med et almindeligt Navn blevne kaldte Gother, Gauther, Giother, Geather, Jeter, Jyder, Gyther efter Folkenes adskillige Udtale. Dette synes og at være vist, at det norske og svenske Navn først ere opkomne efter den seenere Odin, noget for Christi Fødsel, og maaskee ogsaa det danske, hvorom mere i et andet Værk. Men derfore haver dog hvert Landskab i sær de, som ved naturlige Aarsager vare skilte fra hinanden, havt sit eget Navn, og slutter jeg af Skaane, Tellemarken, Himmer-Syssel, Har-Syssel o. s. v. hvis Elde er uden Tvist, at de Navne, som forekommer hos Jornandem, ja sast alle de Landskabers Navne, som endnu findes i de tre nordiske Riger, at de alle, skriver jeg, ere fra umindelige Tider, saa

at i hvert haver paa en vis Maade boet et Folk for sig, der haver havt sin egen Regiering og Konge, men tilfælles Sprog, Sæder, Religion med alle nordiske. Efterhaanden ere dog en Deel smaae bievne stødte sammen, saaledes synes ved Odins Tider alt det vi nu kalde Jylland at have forestillet een Stat, det egentlige gamle Sverrig at have staaet under een Konge, og de svenske Gother eller Geuther at have forestillet et temmelig mægtigt Folk. Jeg haver og vidst, at det ey er vel mueligt, at Scandinavien, hvorved forstaaes Norge og Sverrige, haver kunnet faae Indvaanere førend 590 Aar efter Sprogenes Forvirring, det er 2347 Aar efter Verdens Skabelse; og været beboet til sine yderste Grændser førend 850 Aar efter Sprogenes Forvirring, det er 2607 Aar efter Verdens Skabelse; eller og efter en anden Regning faaet sine første Indvaanere 865 Aar efter Forvirringen, det er 2622 Aar efter Skabelsen, og været tilfulde beboet 1075 Aar efter Forvirringen, det er 2832 Aar efter Skabelsen; og meget seenere end efter den sidste Regning kan det vel ey heller have faaet Indvaanere, naar betænkes, at det cimbriske Udtog begyndte 900 Aar efter, og at Phønicier, hvis store Handel havde da allerede længe ophørt, have efter alle Omstændigheder at slutte beseylet vor Norden; thi en Tid af nogle 100 Aar udfordredes virkeligen, for at blive i Stand til at giøre saa store Udvandringer, og at kunne handle med Phønicierne".

Foran findes en alphabetisk Fortegnelse over de Bøger og Skribenter og deres Editioner, som i dette Værk anføres, og i det forige ikke ere anførte.

Velmeente Tanker om Geistlig Gavmildhed, i Anledning af Kirkerne og Præsteskabet paa Island deres nærværende Tilstand, forfattede af Arne Thorarensen, Sognepræst ved de nye Indretninger i Island. Non mihi sed Patriæ. Trykt paa Forfatterens Bekostning i Kiøbenhavn 1770 hos T. L. Borup. Stor 151 S. 8.

Hr. Thorarensen optager sin Materie fra Roden af, viiser: Hvori geistlig Gavmildhed eller Gavmildhed til gudelig Brug bestaaer: Hvorvidt den er fornuftig: At en fornuftig geistlig Gavmildhed er en god Gierning, en nyttig Sag o. s. v. Disse Betragtninger, som i de første fire Stykker eller Capitler afhandles, og udgiøre den halve Deel af Skriftet, ere ordentlig, fornuftig, og lærdt udførte; men indeholde for Resten ingen nye eller fine Bemærkninger. Vi indskrænke os derfor blot til det, som angaaer Island, og som indeholdes i før i det femte Stykke.

Den Afbildning, Forf. her giver paa Kirkernes og Præsteskabets usle Forfatning i Island, er i Stand til at opvække enhver retskaffen Patriots Medlidenhed. Kirkernes Bygning paa de allersleeste Steder beskriver han saaledes S. 80. "Væggene opføres af Jord og Græs-Tørv, Taget bedækkes først indvendig med Bræder paa Sparrerne, men udvendig med Jordsvær; ligesom og de fleeste Kirker har intet Fiæle-Gulv, ja en Deel er ikke engang inden paa Væggene beklædte overalt med Paneling eller Bræder. Hertil kommer den Ulevlighed, at mange ere deels lave, til ikke liden Skade for Sundheden; deels alt for smaae og med Stole eller Bænke slet forsynede, hvorudover Sognefolkene maae tit og ofte blive staaende under Gudstienesten, og af Trængsel trykke hinanden, eller og en Deel holde sig uden Kirken, ikke uden stor Besværlighed, og undertiden maaskee større Uorden, som deraf flyder". Ornamenterne svare til Bygningen: "En liden revnet Klokke skal aabne Gudstienesten; et par Træ-Lysestager giør Parade paa Alteret; en eeneste forbrugt Messeskiorte, og en forloren uden Messehage maae Præsten iføres, som en hellig Prydelse; den hellige Daab forrettes i en Fundt af malet Leer til fire af sex Skilling; og det hellige Maaltid frembæres paa en Tindisk, og i en Tinkalk. Og der har vi den heele Statz! Hvor herlige Guds Huuse? Hvor anseelige Christendommens Palladser? Hvor kiønne hellige Redskaber?" I denne Tilstand ere de tre fierde Deele af Landets Kirker. Aarsagen til denne yderlige Armod finder Hr. Th. deels i den Omgang, som i Reformationens Tid blev brugt med at secularisere de geistlige Godser, da denne vigtige Forretning betroedes enten til fremmede og Kirkens Forfatning lidet bekiendte, eller ulige sindede Mænd; deels deri, at Forstrands Rettigheden, som tilhører en og anden af Kirkerne, og undertiden har indbragt dem en god Hielp af Drivtømmer, har nu ved denne Herligheds mærkelige Aftagelse i nogen Tid, enten slet intet, eller saare lidet paa sig.

Med Præstekaldenes visse Indkomster er det saaledes beskaffet, at efter en i Aaret 1737 forfattet Specification, vare iblandt 188 Præstekalde, som findes

findes i begge Stifter, alleneste sem af hundrede Rdlr. Croner og derover, men ikke et eeneste af 200 Rdlrs. aarlige Rente; derimod forekom der 160, som ey havde fulde 50 Rdlr. ja 54 Præstegield vare ikke engang forsynede med 20 Rdlrs. aarlige Indkomme. Altsaa fandtes der den gang neppe een Præst iblant 37, der aarlig nød 100 Rdlr., neppe een iblant 6 havde 50 Rdlr. og neppe sem iblant 7 fulde 20 Rdlr. og derover. Derhos ere de 5 saa kaldte Hovedkald, og de beste af de middelmaadige Kald, saaledes besværede med Afgifter til Præsteenke-, Almisse-studenter, Tugthuus-Told o. s. v., at de derved nedsættes til næsten Halvdeelen af deres Indkomme. Hvad deres wisse Indkomster angaaer, saa burde man holde dem for anseelige, naar man veed, at Præsterne ere baade Degne og Catecheter tillige, og at mange af dem have 3 til 4, og de fleste 2 Kirker at betiene. "Men, siger Forf. S. 87, man tør ikke slutte fra andre Steder i Christenheden, end sige i de danske Lande, til Island i denne Post. Ney, Offere ere den meenige Mand ikke engang af Navnet bekiendte: Og jeg troer ikke, at een iblant tyve skal betænke sin Sognepræst for Børnedaab, Kirkegang, Ungdommens Confirmation, eller øvrige Undervisning, en Sag, som næst den sædvanlige Husbesøgelse, flyer de islandske Præster desmeere at bestille, som her ingen Børneskoler findes oprettede. Allene for Trolovelser, Brudevielser, Liigprædikener, nyde nogle Præster, hvad den norske Lov paabyder". Han tør derfor ikke anslaae de Præsters uvisse Indkomster, der have en talrig Menighed, for høyere end i det høyeste 4 til 5 Rdlr. aarlig, men andres derimod i Almindelighed ikkun for 1 til 2 Rdlr. om Aaret. Naar derhos betragtes den tiltagende Fattigdom og Mangel paa Nærings-Midler i Landet, de dyre Aaringer, som indfaldte imellem 1750 og 1758, og den nu paa 9de Aar vedvarende Sygdom iblant Faarene, saa kan man vist nok ikke andet end holde de islandske Præsters Tilstand for høystbeklagelig. Hvad Indflydelse denne Præsternes usle Forfatning har paa deres udvortes Anstændighed i Levemaade og Klædedragt, paa deres Børns Opdragelse, paa deres Videnskaber og Sæder, og endelig paa Forvaltningen af de Kirkerne tilhørende Midler, hvis Værger de ere, viiser Forf. med megen Sandhed og Efterterrtryk. "Man overveye kun, siger han S. 94, at en almindelig Tiener i Island nyder hos sin Hosbond over 20 Rdlr. udi aarlig Løn, Kost og Klæder: En Discipel ved de Latiinske Skoler i Landet, hver treserding Aar 24 Rdlr. og en Eleemosynarius paa nogle af Hovedkaldene lige saa megen aarlig! og just med neppe saa meget skal dog mangen Præstemand forsørge sig og sit Huus. Hvad Under da, om de, der sidde med en talriig Familie, virkelig udi sin og Sines Levemaade, Klædedragt, Opførsel, ofte forestille alle dem, som see eller tænke derpaa, et ynkværdigt Sørgespil". Især kan ingen Menneskeven blive foleslos ved den Forestilling han giør over en 20 Rdlrs Præstes Studeringer og Sæder. Vi ville allene anføre det, som angaaer Sæderne S. 98. "Ermældte 20 Rdlr. skal og forskaffe ham, og vedligeholde en anstændig Embeds Myndighed, de maae give ham Frimodighed til at opmuntre, formane, straffe, uden Undseelse, og Persons Anseelse, alt efter udfordrende Omstændigheder; En ret betænkelig Post for saadan en skiælvs Præst! I disse 20 Rdlr. er det endelig han bør allene søge og finde saa tilstrækkelig Udkomme, saa fornøyelig Livs Ophold, der ingen Anledning kan give til noget Slags Laster, ingen Afveye aabne enten til Gierrighed, til at bruge ulovlige Midler, uretmessig Maade, for at afskaffe det svare Fattigdoms Aag, eller til Drukkenskab i vidrig Fald for at fordrive de tunge Tanker med den gangbare søde Forgift, eller endelig til foleslos Nederdrægtighed, og følgelig overaldt til uordentlig Levnet".

I det sidste Stykke eller Cap. forklarer Forf. de Indsigter og Videnskaber, som han fordrer af en Præst, i sær i Island, og hvilke han vilde, maatte være en fornøden Betingelse, ifald nogen skulde nyde Godt af de Legater eller Donationer, som nogen Patriot efter hans Ønske kunde giøre til det islandske Præsteskabs Beste. Følgende Sted har oppakt en stor Høygtelse hos øs imod Forf., baade som en lærd Mand, og som en retskaffen Præst. "Der er noget, siger han S. 130, i alle Videnskaber, som er nyttigt, endog for Mængden, og alt hvad der tiener til at forbedre Tænkemaaden og Sæderne, er vigtigt, endog for Religionen. Det haver aldrig faldet mig ind at troe, at Præsterne ikke behøvede at vide meget, og endnu mindre, at Kundskaben var for dem farlig, eller skadelig. Deres Indsigt maae langt heller være almindelig, og der er ingen Videnskab, indtil den gamle hedenske Mythologie, hvori det burde efter min Meening være dem tilladt at være ganske ukyndige. De maae selv ikke allene skiønne, hvad der er sandt og nyttigt i hver Videnskab, og ligesom føle det; men endog besidde den vigtige og besyn-

besynderlige Gave, at kunne giøre saadanne Sandheder fattelige for sine Tilhørere. Saa meget ubkræver allene den billige Omsorg for deres Menighed, og i et Land, hvor det er den geistlige Stand allene, som skal understøtte Videnskaberne, udfordrer den sande Patriotisme endnu meere af en Præst. Hvem skal vedligeholde Agtelse for Kundskaben, som allene adskiller et poleret Folk fra Barbarer? hvem skal dyrke Sproget og bringe det dertil, at de Sandheder, som bør vides af mange, siges paa et Sprog, som alle forstaae, nemlig: paa Moders Maalet uforfalsket? Hvem skal lære os engang at kiende vort eget fostelige Land? Ere det nogle verdslige Betientere, hvis Kundskab sielden strækker sig videre end til Processernes Drift, og hvoraf den mindste Deel har Lyst eller Leylighed, formedelst deres mangfoldige uomgiengelige Forretninger, til at tænke eller skrive i andre nyttige Videnskaber. Jeg vil her ikke tale om de verdslige Embeds-Mænd, der hverken have Opdragelse, Videnskaber eller Religion. Og hvem skulde være bedre i Stand til at giøre nyttige, vigtige og tilforladelige Opdragelser i Natur- og Sædelæren, grundede paa egne skiønsomme Undersøgninger og Jagttagelser, udi et lidet Distrikt eller eneste Menighed, end en Præst, der baade formodes at være af en fiin Smag, sund Tænkemaade, og alt i Forveyen at have de smukke, saavelsom andre nyttige og fornødne Videnskaber inde? Hvor hierteligen ønskede jeg, saavel til Religionens, som Statens sande Beste, at saa fornuftig en Opmærksomhed maatte dog jo før, jo bedre, blive almindelig i den geistlige Stand, som i alle Lande, men fornemmelig hos os, skal giøre det meste til Menneskenes sande Forbedring, ja deres virkelige Lyksaligbed!". Hvor lykkeligt maatte Island være, naar det havde mange saa oplyste Præster, saa nidkiære Patrioter, som Hr. Thorarensen!

John Kings True Engliſch Guide o. ſ. v. Johann Königs troe Engelske Veyviser, eller grundig Anviisning til at lære det Engelske Sprog, som indeholder 1.) en nye og nyttig Grammatika, 2.) en fuldstændig og vel indrettet Ordbog, 3.) Besynderlige Talemaader, 4.) Samling af adskillige Ordsprog, 5.) Alle Slags Samtaler, 6.) en Samling af udvalgte Breve, 7.) en historisk Beskrivelse af den Stad Londons Pragt og Herlighed, 8.) en Deel Cards eller smaae Billetter, 9.) en nøyagtig Underretning om den Engelske Titulatur i Breve og Samtaler. Efter det ottende tydske Oplag oversat, formeret og indrettet til de Danskes Brug. Kiøbenhavn 1770. Bekostet af Frid. Christ. Pelt, Universitets Bogbandler paa Børsen, Stor 500 S. 8.

Vel have vi ikke saa stor en Mangel paa Anviisninger til det Engelske Sprog i Modersmaalet, som Forlæggeren meener. Imidlertid skader det heller ikke, at man kan have Vallet imellem flere, og Königs Grammatik giver ved den store Afgang, den har fundet i Tydskland, en god Fordom om sin Brugbarhed. Udgiveren forsikkrer, at denne danske Oversættelse er blevet forøget med saadanne Tillæg, og forandret i en og anden saa magtpaaliggende Post, at den for danske Begyndere maa blive end og brugbarere, end Originalen selv er for de Tydske. Derom kunne vi ikke domme, da vi ikke have Originalen ved Haanden. Men i stedet for de smaglose Samtaler og Breve, som ere tillagte for at ove Begyndere i Sproget, havde vi ønsket udvalgte Stykker af Thompsons, Schulzes eller andres Miscellaneis.

Beschreibung von Kopenhagen und den Königlichen Landschlössern für Reisende. Kopenhagen 1770. Gedruckt in der Godichischen Buchdruckerey. Stor 90 S. 8.

Saa fuldstændig, nøyagtig og derhos kort en Beskrivelse over Kiøbenhavn, erindre vi os endnu ikke at have seet. Den er vel, som Titlen udviser, skrevet i sær for Fremmede; dog tør vi forsikkre, at mange Landets Børn, og maaskee Kiøbenhavnerne selv, skulde efterat have læst den, søge det i deres Residentz, som de ellers ikke havde tænkt at finde der. Den bestaaer af følgende Artikler. Stadens almindelige Beskrivelse. Kongelige Slotte. Kirker. Andre offentlige Bygninger. Til Krigsvæsenet henhørende Bygninger. Magaziner og Fabriker. Hospitaler. Bibliotheker. Konst- og Naturalie-Samlinger. Skuespil og andre Lystigheder. Seeværdigheder. Monter, Maal og Vægt. Anstalter til offentlig Sikkerhed. Kirkevæsenets Tilstand (Forfatning). Collegier og Domstole. Kongelige Lystslotte. Om Reisen fra Tydskland til Kiøbenhavn.

Alle Artikler ere ikke lige fuldstændige, og mange Steder tilstaaer Forfatteren, at man kunde ventet en udforligere Efterretning, men samme var ikke at erholde i Tide. Derhen regne vi den Artikel om Fabrikerne. Den udførligste er den, som angaaer Konst- og Naturalie-Samlinger, og synes at røbe Forfatterens (*) Favoritstudium.

(*) Er Hr. Sekretær Hauber.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 29. —— 1770.

TYCHONIANA. Enfoldig og skriftmæssig Betænkning om Jødernes Omvendelse inden Dommedag, efter høy Ordre Ao. 1715 forfattet og sammendraget udi trende Hovedstykker af Mag. Christen Lassen Tychonius, Stiftsprovst, Canonicus og Sognepræst ved Domkirken i Viborg, endelig til Trykken befordret og paa egen Bekostning udgivet af Christopher Giessing, Cantor ved Domkirken og Skolen i Roeskilde. Kiøbenhavn 1770, trykt hos H. J. Graae, boende ved Gammel Strand. Stor 186 S. 8.

Anledningen til dette Skrift fortæller Udgiveren saaledes. "Da der i Julio 1715 havde været en stor Ildsvaade i Schive, hvorved M. Tychonius, som den Tid Sognepræst sammested, havde tilligemed mange Indvaanere mistet deres Gaarde og hvad de eyede, reiste han til Kiøbenhavn at søge Brandhielp for de Afbrændte. Samme Tid havde han en lærd Samtale med den lærde Geheimeraad von Plessen blandt andet om Prophetiernes Opfyldelse; og da vores Tychonius saa lærd, saa grundig og skriftmæssig udlod sig til høybemeldte von Plessens Velbehag, talede han derefter om samme rare Materie med den store, den lærde, den gudfrygtige Prinds Carl, som ved en naadig Audience lod Autor forstaae, at han vidste hans Tanker om Prophetiernes Opfyldelse i den Post om Jødernes Omvendelse, og befalede høystsamme, at Autor derom skulde skriftlig indsende ham sine Tanker. Derpaa skrev han det efter sin Hiemkomst til Schive, og oversendte det med underdanigst Forespørsel, om hans prindselig Høyhed befalede det at trykkes. Men da Prindsen svarede Ney, givende den Raison, at det kunde mueligt forvolde Splid og Dispyte, i fald nogen foretog sig at skrive derimod; altsaa blev det utrykt henliggende indtil en beqvemmere Tid, som Autor ey oplevede".

Materien er, som bekiendt, een af de meest omtvistede, i sær hos vore ældre Theologer. Men vi tvivle meget paa, at alle ville blive eenige med Tychonius i at bestemme Tvistepunkten i dette Spørsmaal paa den Maade, som han giør. Han fremsætter Spørsmaalet saaledes: "Om alle Jøderne, eller "dog en meget og mærkelig stor Deel af dem, skal "ved en extraordinaire og solenne og fast mi- "rakelsk Revolution af Guds Kirke, paa en "Maade og Tid, som Gud aleene skal være bevidst, "kort for Dommedag, eller ved de sidste Verdens "Tider, omvendes og blive Christne, ja komme til "deres Canaan igien?". Der ville findes de, som vel antage Jødernes almindelige Omvendelse, ja end og deres Tilbagekomst til det forjættede Land; men som derfor ikke paastaae at denne Omvendelse skal skee paa en overordentlig høytidelig og mirakuløs Maade, meget mindre driste sig til at fastsætte Tiden, naar den skal skee, eller indskrænke den saa nøye til de sidste Verdens Tider. Men saaledes, som Tychonius fremsætter Spørsmaalet, har det en forhadt Anseelse, og staaer i Forbindelse med adskillige virkelige Vildfarelser i Theologien, hvilke man gierne kan skille fra det, naar man giør det til hvad det er: et exegetisk Spørsmaal; thi alting kommer her an paa den H. Skrifts udtrykkelige Vidnesbyrd.

Derfor er ogsaa det første Hovedstykke, hvori Forfatteren forklarer: om en stor eller almindelig Omvendelse af Jøder i Guds Ord nogensted er lovet? det betydeligste. Han foretager først det vigtige Sted 5 M. B. 30, v. 1. følgg. hvilket af dem, som forsvare Jødernes almindelige Omvendel-

se, bruges som en Forsætning eller Major Propositio. Forfatteren indskrænker det her givne Løfte om Jødernes Tilbagekomst til Canaan, til de Tider efter Christus, og troer, at det er opfyldt ved Jødernes Igienkomst af det Babloniske Fængsel, hvorom ogsaa Nehemias synes at forklare det, Neh. 1, 7. Det Babloniske Fængsel, meener han, eller de babloniske og assyriske Stater, hvori Jøderne adspredtes, vare ikke af saa lidet Begreb, at de jo kunde siges at være henjagede til Himmelens Ender, som Moses udtrykker sig. Endskiønt vi i det sidste gire Forfatteren ret, saa see vi i det øvrige aldeles ingen Grund, hvorfor man bør forstaae de Mosaiske Ord, som en Spaadom om Jødernes Tilbagekaldelse fra det babloniske Fængsel, da de indeholde en almindelig Forjættelse om at komme tilbage til Canaan, til hvad Tid og paa hvad Sted de ogsaa adspredtes, naar de alene opfyldte de foreslagte Vilkaar. Og anderledes see vi heller ikke, at Nehemias har forstaaet dem. Thi at han i Anledning af Jødernes Adspredelse i de babloniske Stater erindrer Gud om sin ved Moses givne Forjættelse, kunde han gierne giøre, uden derfor at ansee denne Forjættelse, som blot sigtende til denne Begivenhed. — De øvrige Sprog, som her tages i Betragtning, er Jerem. 16, 15, Ezech. 36, 22, hvilke han begge anvender paa det babloniske Fængsel, Ezech. 39, 27, hvor han meener, sigtes til Machabæernes Tider, "da Jø" derne, ved Judæ og hans Brødres store og sær" mirakelske Victorier imod de syriske Konger og de" res Generaler, gav de arme Jøder (som til Egyp" ten og andre Steder havde af Kiærlighed til deres" Fædrene-Lov og Frygt for deres Fienders Tyran" nie, retireret sig) Anledning til at komme tilbage" til deres Land og Helligdomme". Osee 3, 4. 5. vil han ved de mange Dage, som Israels Børn siges at skulle blive uden Konge og uden Fyrste v. s. v. have forstaaet euten den Tid fra de 10 Stammers Bortførelse ved Salmanasar indtil af Israels gabnede Frihed i Cyrus's Tid ved Esras og Zorobabel; saa at Zorobabel af Davids Familie bliver den David, som de siges at skulle søge: eller og den sandske Tid fra Salmanasar af ned til Christus, som er over 600 Aar; saa at David efter denne Meening bliver Messias. Ved de sidste Dage vil han enten have forstaaet Messiæ Dage, eller og han troer snarere, at det ikke bør oversættes: i de sidste Dage, men i de følgende Dage. Den Spaadom Esaiæ 11, 11. troer han at være opfyldt ved Jødernes Omvendelse i Apostlernes og efterfølgende Tider; og viser smukt og lærdt, at det Antal af Jøder, som til Christi og Apostlernes Tider og siden efter have antaget den christelige Lære, bør ansees for meget betydeligt.

Et Hovedskrog i denne Materie er det 11 Kap. i Brevet til de Romere, i sær v. 25, 26; thi det er det, som Forfægterne af Jødernes almindelige Omvendelse bruge som en Efterstætning eller Minor Propositio i den af Skriften dragne Fornuftslutning, hvorpaa deres Meening grunder sig. Forfatteren har derfor ogsaa i sær vidtløftig foretaget dette vist nok vanskelige Sted, og søgt at bevise saavel af de foregaaende Kapitler, som af den heele Sammenhæng i dette Kapitel, at Paulus ved Israel ikke forstaaer andre, end de af Jøderne, som vare forudseete til Evangelii Troe, og udvalgte til Jesu Rige (λαον αὐτὸς ὃν προεγνω v. 2.); og denne forudkiendte og til Himmelen udvalgte Israel var i Pauli Tid, siger han, tvende Slags. Nogle havde alt antaget Jesu Troe og Evangelium, og vare alt virkelig døbte Lemmer af den nye Kirke. Nogle vare vel endnu under den forrige Blindhed, under den mosaiske og pharisæiske Trældom, men dog forudseete at ville lade sig omvende, og derfor bestemte til Naaden.

Disse sidste er det, Paulus v. 25. kalder en Deel af Israel, hvilke han siger, forhærdelsen endnu er vedefaret, indtil Hedningernes Fylde indkommer, og saaledes (paa den Maade) skal al Israel (nemlig al hans forudseete og udvalgte Israel) blive salig, som skrevet er, v. s. v. — Denne Forklaring har Forfatteren gandske sindrig og lærdt udført. Men en Hovedtvivl imod den synes os det at være, at i det yderste Vers sættes udtrykkelig de Udvalgte (ἡ ἐκλογὴ) imod Resten, som var blevet forhærdet, den samme Rest, hvorom tales v. 25. Nu kan jo umuelig al Israel v. 26, modsat denne Rest, indskrænkes til de blotte Udvalgte, men maae forstaaes om det heele Folk, det er at sige, om den største Deel af Jøderne. Ja vi see ikke, hvorledes man vil undgaae at giøre Apostlens Ord Vold, naar man ikke antager, at han forkynder en almindelig Jødernes Omvendelse, hvilket synes os unægteligt, uden at vi derfor henskette den til de sidste Tider, som Tychonius idelig foresiller Sagen.

Det sidste Sprog, som kommer i Betragtning, er Luc. 21, 24. Forfatteren erindrer her 1.) at Læsemaaden er usis, da nogle Codices findes, hvori de sidste Ord: indtil Hedningenes Tid fuldkommes, ere gandske udeladte, andre, hvor Ordet: Hedningenes, er udeladt, og alene læses: indtil

Tiden

Tiden fuldkommes. 2.) At Partikelen indtil ikke har den Kraft, at den sætter nogen vis Termin. 3.) At ved Hedningenes Tid kunde forstaaes Verdens Ende, eller de 4 Monarkiers Tid; dog vil Forf. helst have det forstaaet om de Hedenske Forfølgelsers Tid, som endtes med Constantin den Store, der lod bygge en Stad, kaldet det nye Jerusalem; i hvilket sidste vi dog ikke kunde bifalde ham. —— Til Slutning af dette Hovedstykke undersøger Forf. hvorvidt man tør bygge paa Kirkefædrenes Domme og Vidnesbyrd i denne Materie. Nogle af dem have været idrukne af Jødiske Fordomme. De fleste forstode ikke Grundsprogene; og af dem, som forstode dem, er Origenes saa ustadig og tvivlraadig, naar han afhandler dette Spørsmaal, at man ikke skal blive meget klog af ham, og Hieronymus kalder den Meening om Jødernes Omvendelse en Drøm, hvorfor ogsaa Luther har anseet den.

I det II Hovedstykke anfører Forf. de Skriftens Sprog, som han troer, kunne ikke bestaae med den Meening om Jødernes almindelige Omvendelse, og nævner tillige de Kiætterier og Vildfarelser i Theologien, som denne Meening skal have i Følge med sig. Han finder i sær et stort Beviis derimod i den Forbandelse, som Jøderne udgyde over dem selv Matth. 27, 25. naar de raabe, at Jesu Blod skal komme over dem og deres Børn. "hvilket, siger "han, vil hænge paa denne vantroe Slægt til For- "bandelse, saa længe som samme Blods Nytte og "Naade kommer over de Troende til Velsignelse". Men skulde det ikke være haardt, at tillægge en Forbandelse, som et Menneske i Ubesindighed og Heede udstøder over sig selv eller andre, saadan en Kraft og Styrke? og hvor mange Mennesker maatte ikke blive høyst ulykkelige, naar saadanne Forbandelser skulde gielde? —— Et andet Hovedsted, som Forfatteren troer at være imod den Meening om Jødernes Omvendelse, og som med meer Grund anføres, er 1 Thess. 2, 15. 16. hvilket Sprog omstændelig forklares. —— Hvad de Kiætterier og theologiske Vildfarelser angaaer, som denne Meening skal drage efter sig, da troe vi, at de fleste kunne skilles fra den, naar man kun ikke antager, at Jødernes Omvendelse skal skee i Verdens sidste Tider, at den skal skee med eet og paa en overordentlig Maade, og endelig, at det skal være en Omvendelse i en dogmatisk Forstand, eller en virkelig Igienfødelse og Fornyelse, og meer end en i det mindste udvortes Antagelse af den christelige Lære.

Det III Hovedstykke indeholder de politiske og moralske Hindringer, som skulle være imod Jødernes Tilbagekomst til Canaan, saasom: at den tyrkiske Keiser ikke vilde være saa villig til at overlade dem Landet, at andre Magte heller ikke skulde samtykke i at lade dem fare, at Jøderne er et saa uslebet og dumt Folk o. a. m. Den Bitterhed og Haanhed, hvormed Forfatteren her udlader sig imod den jødiske Nation, er en Theologs Sagtmodighed uanstændig. For Resten viser Tychonius sig i det heele Skrift, som en god og oplyst Skriftforklarer, og en efter sine Tider meget lærd Theolog; og naar man kan overvinde hans Stil, som er fuld af fremmede Ord, skiødesløse, platte og gemeene Udtryk, saa læser man ham i det øvrige ikke uden Fornøyelse.

Hr. Cantor Giessing har derfor i vore Tanker giort vel, at han har reddet dette Skrift fra Undergang, og han vil fortiene sig Tak af Publikum, om han paa samme Maade bekiendtgiør flere lige saa lærde Mænds Haandskrifter, som han giver os Haab om. Men dersom han tillige agter i sine Fortaler og Tilskrifter at efterligne de Mænds Skrivemaade, hvis Haandskrifter han udgiver, som han har giort ved nærværende Skrift, saa maatte vi vel gandske afbede os hans Fortaler og Tilskrifter. Thi saa lidet en Skribent fra Enden af forrige eller Begyngyndelsen af dette Aarhundrede forarger os ved de væmmelige Ordspil, den barnagtige Klygt, den ilde anbragte og affekterede Læsning, som i Almindeliglighed karakteriserer disse Tiders Skrivemaader, saa modbydelig er os denne Skrivemaade hos en vore Tiders Skribent, og allermeest, naar den affekteres. Men hvad! om denne Skrivemaade skulde være Hr. Giessing naturlig? saa vilde det vist nok give os slette Tanker om hans Smag. Og næsten skulde vi troe det, naar vi see ham rose hine Tiders "høye "og zirlige Skrivemaade, blandet med fremmede "Ord, hvorved den høylærde Forfatter (Tychonius) "har fundet Smag og Styrke til at udføre sin høye "Tænkemaade". Denne Smag og Styrke har da formodentlig Hr. G. ogsaa villet finde, naar han f. Ex. i Fortalen skriver: "For ringe er jeg — til at sætte "enten Tag eller Fløy, eller udhænge noget Skildt "paa dette herlige Huus, hvis Bygningsmester og "Forarbeider er Gud selv, hvis autor secundarius, "den af de ugemeene og forlehnte store Gaver udø- "delige Tychonius, efter hans Navn saa lykkelig som "lærd, baade til at tale og skrive: at det vel maatte "være hans høyfortiente Gravskrift: det er en lyk- "salig Mand, som med Viisdom o. s. v. Syr. 14, 20. 21": eller naar han i Tilskriften til Hans Høyærværdighed Hr. Biskop Harboe forsikkrer, at een af de Aarsager, som har bevæget og opvakt ham

til

til at tilskrive dette Skrift til Hans Høyærværdighed, er Hr. Biskopens "høytælsignede Navn (*), "(Ludvig) os alle til et godt Omen, da det bemær- "ker Folkets Havn og Tilhold, hvor alle tyer til, og "ligesom velter sig ind: efter det Ord επισυστασις, "Paulus selv bruger, naar han siger, at han daglig "overiles, og maa bekymre sig for alle Menigheder, 2 Cor. 11, 28. Hvorledes Hans Høyærværdighed har været til Mode ved denne Tilskrift, vide vi ikke; men os forekomme Tilskrifter i saadanen Smag altid som smaa Hiemsøgelser, og vi see nødig en agtet Mands Navn at misbruges til Ordspil og unyttig Klygt.

(*) "M. Peder Syv i hans I. Tome af Ordsprog "siger: "Lyda betyde Folk hos Islænderne "(hvor Hans Høyærværdighed selv har væ- "ret) og Lyde for Leute siges i Plattyff, "Vig er en Sted, hvor Folk tyer hen at være "sikkre".

* * *

Paa Collegium mediceum, eller Borchens Collegium ere ved sidste 11te Junies Termin følgende Prøveskrifter offentlig forsvarede:

Dissert. historico—critica, qva sub examen vocatur *miraculum legionis Fulminatricis*, —— Thoro Melbye; def. Christ. Wogelio Steenstrup, d. 28. Maji 1770. Hafniæ literis Nicolai Mölleri. Stor 16 S. 4.

Specimen Polemicum de *inepta Leibnitzii inter miracula superioris & inferioris ordinis distinctione* —— Janus Winther Bentzon, def. Tobia Christiano Wirdt. d. 7 Junii 1770. Hafniæ, literis Nicolai Mölleri. Stor 16 S. 4.

Dissertatio biblico-Philologica, sistens qvædam circa *Etymologias nominum qvorundam propriorum in S. S. occurrentium* —— Nicol. Christoph. Kall, def. Petro Rosenstand Goiske. d. 11 Junii 1770. Hafniæ, typis viduæ A. H. Godiche. Stor 15 S. 4.

Vi glæde os at see den unge Hr. Kall med store Skridt betræde sin lærde Hr. Faders Fodspor, og gisre os af denne liden Prøve et godt Begreb om hans Smag i Philologien, og et stort Haab om de Fordele, som den orientalske Literatur i Dannemark tør vente sig af hans fortsatte Flid og tiltagende Indsigt.

Dissertationis de eo, *qvod ex principio identitatis indiscernibilium nequeat demonstrari unicitas Dei*, particulam primam —— Christianus Ulricus Clausen, def. Ottone Friderico Clausen, d. 12 Junii 1770. Hafniæ, literis Nicolai Mölleri. Stor 16 S. 4.

De cura, qvam loca S. Codicis probantia, in dogmaticæ theologiæ Compendiis adhiberi solita, etiamnum requirunt; —— Parmo Carolus Petersenius, in communit. reg. Decanus, def. Severino Gyldendahl. d. 14 Junii 1770. Hafniæ, ex officina Mölleria. Stor 16 S. 8.

Dette Prøveskrift er atter et Bevis paa, at den gode Smag i den bibelske Philologie og Kritik, som alt meer udbreder sig i Tydskland, ogsaa nærmer sig til os. Hr. Petersen paastaaer med god Grund, at Bevisprøvene (dicta probantia) i vores sædvanlige dogmatiske Compendier endnu behøve megen Undersøgning og Prøvelse, og at adskillige af dem ere tvivlsomme, svage og ugrundede. Til Bevis derpaa anføres det omtvistede Sprog 1 Joh. 5, 7, hvilket han viser endnu ikke at være bragt til den kritike Visshed, at man med Sikkerhed tør bruge det i den Lære om Treenigheden; saa lidet som 1 Cor. 12, 3, hvor han ved den hellig Aand forstaaer med Lesser den hellig Aands mirakulose Gaver, og bifalder den af ham antagne Læsemaade (κυριος Ιησυς) og Forklaring over dette Sted. Endelig anføres det Sted Matth. 20, 16, som i Dogmatiken urigtig anvendes paa Udvælgelsen til det ævige Liv, da εκλεκτοι efter Stedets Sammenhæng ingen andre ere, end de gode Arbeydere, som vise større Flid i deres Herres Tieneste, end de andre, skiønt de have arbeydet en kortere Tid. Lesser har desuden søgt at bevise, at εκλεκτοι i Fleertallet altid betyder i Skriften dem, som have antaget Christi Lære, enten de for Resten ere gode eller onde, og oversætter derfor εκλεκτες Matth. 24, 24. Tilhængere, Christne.

Dissertationem *de sensu dicti* 1 Cor. XV. 29. —— Johannes Hansen, def. Oligero Klagenberg. d. 16 Junii 1770. Hafniæ, literis Nicolai Mölleri. 8 S. 4.

Dissertatio de *Venenorum usu in Medicina*, —— Henricus Hövinghoff, def. Mathia Hwiid. Mathiæ *f.* d. 20 Junii 1770. Hafniæ, typis viduæ A. H. Godiche. Stor 16 S. 4.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 30. 1770.

Det lykkelige Barn ved Opdragelsen, eller en Afhandling om Opdragelsen, fra et Barns Fødsel til den modne Alder. Indeholdende fornemmelig hvad Forældre og Lærere have at iagttage ved samme. Kiøbenhavn 1770. Trykt paa Kanneworffs Bekostning, som Forlegger, og findes hos ham tilkiøbs i Silkegaden, første Dør paa venstre Haand fra Kiøbmagergaden. Stor 188 S. 8.

Det giør vor Tidalders Smag og Tænkemaade Ære, at man til ingen Tid med meer Iver har antaget sig Børneopdragelsen, eller meer søgt at giøre dens Theorie let og fattelig. De oplyseste Mænd i Frankrig, Engelland og Tydskland have fysselsat sig med dette Arbeide, og samlet en Mængde af de ypperligste Regler, og stærkte Erfaringer, paa hvis Anvendelse det beroer, om vor Efterverden ved vore Børn skal blive lykkeligere end vi ere. I Dannemark have vi endnu ingen Forraad paa Skrifter i Modersmaalet om Børneopdragelsen, ja, naar vi undtage de smaa ypperlige Afhandlinger om denne Materie, som forekomme i den patriotiske Tilskuer, kiende vi snart intet, som fortiente at nævnes. Denne Mangel har den ubekiendte Forfatter, som i Tilskriften til Hendes Majestæt Dronning Juliana Maria underskriver sig S**, vildet afhielpe, og levere os her en Samling af ypperlige Advarseler om et Barns Opdragelse fra Fødselen af indtil den modne Alder, hvilken vi vilde ønske, maatte finde den Adgang hos Forældre og Lærere, som den fortiener. Sin Fortieneste ved dette Skrift bestemmer Forf. selv saaledes: "hvad Godt her findes, er et Laan af andre, og min Fortieneste "er allene at have laant det. Mange Forældre ønskede at vide og have vidst de her indeholdende "Sandheder. Dem har jeg vilket tiene, for at de "enten kunde undgaae, eller rette de vigtigste Feyl i "den saa betydelige Børneopdragelse. Jeg vil "troe, at her blandt noget nyttigt intet skadeligt "skal findes; og det er i slige Afhandlinger dog nogen Fortieneste. Maaskee et Forsøg, saa ufuldmet som mit, kan opvække de Lærde og Dyelige, at "levere os engang noget retskaffent over saa vigtig "en Sag; og da fik just mit Skrift, som Andledning dertil, sit største Værd".

Han har afhandlet sin Materie i 16 Capitler. I det 1ste og 2det Kap. handles om et Barns Opdragelse i den spæde Alder, eller indtil det 5te Aar. I de første 3 til 4 Aar bør et Barn ikke lære meget; man har giort nok, naar man bevarer det for Egensindighed, Ondskab og Vildfarelse; høye Sandheder og Dyder kan man endnu ikke lære det. Her vises, hvad man skal tage sig vare for, for ikke at forkiæle Børn og giøre dem egensindige. En Vuggevise møder S. 9, som fortiener en Plads her. Den er i det mindste ulige bedre, end den, der nylig lagdes paa en tydsk Fyrstes Vugge (*)

Vuggevise.

Sov Barn, saa længe dig din Morgen
Tillader Sovnen, som din Ven;
Og Haanden, tung af Nærings Sorgen,
Af Nynene ey viser den.
Sov sødt! ved Livets Middags-Tider
Søvnløse Nætter føresaaer;
Forgiæves du paa Afr'nen lider,
Du da ey Sang ved Vuggen saaer.
Sov sødt ved Moders Kys at nyde;
Tie stille, naar hun kysser dig.
Du Taare nok kan da udgyde,
Naar Harm og Verden nærmer sig.
Sov sødt, imens uskyldig Glæde
Omkring din fromme Vugge leer;
Guds Engle ere der tilstæde,
Uskyldighed din Udsigt er.
Sov sødt! vaag op til Spøg og Latter!
Din Ungdoms Lykke for dig gaaer.
Du Lykken nu fuldkommen fatter,
Som flyer os, naar vi den forstaaer.
Sov sødt! sov sødt! Guds Engleskare
En Broder anbefales her.
Ham Herrens Vældige forsvare
Mod alt det Ondt, ham kommer nær.

(*) Wiegenlieder, auf des Prinzen Ernstes Wiege gelegt. Gotha.

Det 4de til 7de Kap. giver Regler om et Barns Opdragelse fra 4de til 6te eller 7de Aar. Her forekommer Forskrifter om den Middelvei, som bør iagttages imellem en overdreven Kiærlighed og Strenghed, og hvorledes man skal vænne Børn til Menneskekiærlighed og Gavmildhed. Forf. raader Forældrene, "at give deres Børn fra det tredie Aar "en liden Kasse, som Forældrene vel skulle have i "deres Gienme, men dog sige dem, at Pengene vare "samlede for dem, og hørte dem til. Naar nu en "virkelig Nødtrængende anholdt om Hielp hos dem, "kunde de sette Prøve paa Barnet, om det viste "nogen Beredvillighed, til at meddeele den Fattige "noget af sin egen Kasse, de kunde ved denne Leylig"hed opmuntre det dertil, ved at foreskille Barnet "den nødlidende Persons Elendighed; de kunde, af "dets Beredvillighed til at give, udforske dets Tilbøye"lighed til Gavmildhed, og i Fremtiden dested bedre "styre og rette den; de kunde af Summen, som "Barnet vilde bortgive, tage Leylighed at lære det, "hvorledes det skal indrette sin Gavmildhed, og med"dele paa en fornuftig Maade". Han mener, at en velgiørende Drift maa tidlig dannes, og bifalder ikke Rousseau, som siger, at Gavmildhed er en af de Dydes Pligter, og vil ikke, at Børn maae vænnes til at anse de Dydes Pligter for deres. Men naar han dog strax derpaa S. 27 samtykker med Rousseau deri, at man endnu ikke skal give Børn Penge til at udøve deres Gavmildhed med, fordi de endnu ikke kiende Penges Værdie, saa synes hans lidet forhen givne Raad om den liden Pengekasse, som Forældre burde give deres Børn, at falde over Styr. Han forklarer videre, hvorledes man skal vænne Børn til Oprigtighed, hvorledes indprænte dem Ydmyghed og Kundskab om udvortes Fortrins sande Værdie. "Man sage, siger han S. 30, "at foreskille Børn den udvortes Pragt som en "Tvang; man sige dem, naar de for deres Pynt blive "roste af andre, den Person, som roser dig, ved vist "ikke, at du er artig, lydig og fornuftig, ellers roste "han dig ikke for saadanne smaa Ting. Er et Barn "ulydig og ubøyelig, da sige man, naar han for sin "Pynt bliver roest; siden man har intet andet Roes"værdigt fundet hos dig, har man maattet rose dine "Klæder. Naar de ere i Selskab med deres Lige"mænd, tillade man ikke, at de ophøye sig over an"dre. Man udstrøe ester Haanden den Lærdom, at "en fornemme, eller ringe Stand ikke giør lykkelig "eller ulykkelig; man tale aldrig med Foragt om en "fattig nedrig Mand, med mindre han er Lastefuld; "og aldrig med Høygteise om en fornemme og rig "Mand, med mindre han er god og dydig. Naar "her i Børnenes Nærværelse kommer en udvortes "Elendig til os, da sige man dem; denne er maa"skee en from, en dydig Mand, et fornuftigt Men"neske, der fortiente større Lykke og Høygteise, for "hvilken maaskee Konger burde have Ærbødighed".

I hvilke Tilfælde man ikke bør straffe Børn, og hvorledes deres Straffe bør indrettes, vises i sær i det fierde Kap.; og i det femte og sidste Kap. handles om Undervisningen i Religionen. Her vises, hvorledes man paa en sandselig og for Børn i 7de Aar fattelig Maade kan overbevise dem af Naturen om Guds Virkelighed, Storhed, Retfærdighed o. s. v. I sær trænger Forf. paa, at Børn bør undervises i Jesu Religion, eller i den Kundskab om Jesu som Verdens Forsoner, og ikke nøyes med en Religion efter Moden, en saa kaldet ærlig Mands Religion, i hvilken Tryen til Christum holdes for en Daarlighed. En god Borgers Religion er Jesu Religion, saaledes som den læres os i Skriften. "Man maae ikke lade sig forvirre, siger "han S. 60., ved den Indvending, at Børn ikke for"staae de høye Lærdomme om God, der har en Søn, "som er bleven Menneske, og ved sin Død har forløst "os. Dette maae ikke forlede os til, først at lade dem "kiende Jesum, allene som en from Mand; thi det "kunde i sildigere Aar have skadelige Følger. Man "maae strax sige dem hele Sagen, som den er. Vi "vide, Skriften er Guds Vidnesbyrd; vi troe det, "Gud har sagt. Vi ere forskrede, vi lære vore Børn "ingen Vildfarelse. Børnene troe os imidlertid, til "de saae vore Lærdomme bekræftede i Guds eget Vid"nesbyrd. De ledes saa længe ved Forældrenes eller "Lærernes Myndighed, indtil de kan ledes ved den usvi"gelige Guds Myndighed. Nok er det, vi lære Bør"nene en usorbigiængelig Sandhed til deres Salighed, "naar vi underviser dem om Frelseren, Forløsningen, "og Troens Vey til Jesum Christum. De troe i Be"gyndelsen denne Sandhed, som noget, vi sige dem, "og vi troe den, fordi Gud selv har sagt den. Denne "Troens Vey ansaae Guds Visdom for den bequem"meste for det menneskelige Kiøn, for paa den at føre "det til Salighed". Han vil, at man ved Exempler tagne af det almindelige Liv skal oplyse dem den Lære om Jesu Fyldestgiørelse og Forsoning. "Giør f. E. "et Barn Fortred paa et andet Sted eller i et fremmet "Huus, saa kalde man den Fremmede og lade ham for"dre Betaling af Barnet derfor. Manden maae fore"stille, han fordrer Erstatning for den ham tilsøyede "Uret, og med Ret kan fordre den. Barnet har nu "intet, hvormed han kan forsøye Manden for den "Skade, det har giort. Det maae da søge hen til "Faderen, og bede ham, at betale for sig. Man "spørge Barnet ved denne Leylighed, hvor det vilde ven"de sig hen, naar det ingen havde, der kunde betale for "det, og giøre det godt igien, som det havde giort onde?

"Man

" Man vise, at den Fremmede med Ret kunde straffe og " havde Ret, at fordre Oprejsning for sin Skade af " Barnet. Saadanne Exempler tiene til, nøvere at " oplyse den Feldestgiorelse og Betaling, Guds Søn " har giort og givet for os". (Men naar nu Born i en mødnere Alder indsee Svagheden og Utilstrækkelighed i saadanne Oplysninger, er det det da ikke at befrygte, at de kunne giøre meer Skade end Gavn? Vi tænke, i denne Alder er en blot historisk Forestilling af disse Sandheder, uden Oplysninger, som let kunne forføre til vrange Begreb, og uden Bevis, som Børnene endnu ikke fatte, det bequemmeste.)

Det 7de Kap. forklarer Opdragelsen fornemmelig fra det 7de til 11te Aar. Forf. driver her paa Legemets Øvelser, og undrer sig med rette over, at, da det borgerlige Selskabs Velstærd beroer saa meget paa Underfaatter, der have sunde og føre Legemer, vores Stater ere saa langt afvegne fra de Gamles Grundsætninger, og aldeles forsømme saadanne Øvelser, der giøre Legemet haardfort. —— I denne Alder bør man ogsaa vænne Børnene til Arbeydsomhed, og endelig begynde Forstandens Dyrkelse med at undervise dem i den christelige Sædelære, hvilken han troer læres bedst af de bibelske Historier. Her møder en artig Forklaring over Josephs Historie, hvilken med rette ansees som en særdeles yperlig og rørende Fortælning.

Fra det 8de Kap. indtil Enden handles om Børns Opdragelse fra det 11te Aar indtil den Tid, da den saart maae tage sin Ende under Opsigt. I denne Alder bør Børnene bestemmes til et vist Kald og en vis Levemaade. Endogsaa de, hvis Formue var saa stor, at de kunde leve af deres Renter, eller tiene med deres Penge, bør dog vælge en vis Levemaade. " Et vist " Kald sætter dem øfte i den Forfatning mod deres " Medborgere, at de i den kan faae Leylighed, at giøre " andre viise, gode og lyksalige, eller at redde Under- " trykte, forsvare Fædrenelandet, giøre Uskyldighed " Bistand, ophielpe Fortienester, hielpe en Fattig til " sin Ret, og saa fremdeles". Dette Val bør indrettes efter de Unges Tilbøyeligheder og Gaver til at blive nyttige, uden at see paa Stand eller indbildt Ære. " Hvad Ulykke var det da vel, om en lærd Mands Søn " lærte et Haandværk, naar han ikke besad den ringeste " Duelighed til Studeringer? Han tiene andre, som en " god Skomager, saa skal han være mere rosværdig, " end hvis han uden Duelighed gik paa en høy Skole, " og kom som en Landstryger, eller ikke meget bedre til- " bage". I det øvrige bør Børn anføres til Beskedenhed, Smag paa det sande Skiønne, til de rette Begreb om Ære v. s. v. —— I det 9de Kap. afveyes de offentlige Skolers Fordele og Ulemper imod den private Undervisning, og Udslaget bliver dette S. 103. " Siden det bliver det vigtigste, at bestiørke et Barn i " Uskyldighed, Velanstændighed og gode Sæder, og " dette uden Tvivl bedst lader sig giøre i Forældrenes " Huus og ved en Huuslærer; saa vedrage man først " en Søn i sit Huus, man give ham en Lærer, som han " bør være, og ikke sende ham før det 13de eller 14de " Aar i nogen offentlig Skole. Men da, naar hans " Sindelag er dannet, og Dydens første Grundsætninger ham indprændede, udsøge man ham en vel " indrettet Skole, at han endnu kan føre sig alle deus " Fordele til Nytte, efterat han er hærdet mod Forførelse og Fordærvelse".

I de følgende Kapitler betragtes de Videnskaber, i hvilke et Barn i Almindelighed bør undervises. Det er ikke den lærde Opdragelse, Forf. her beskriver, men den, som han troer, ethvert Barn, der skal kunne siges vel opdraget, bør nyde. Han trænger da i sær paa Modersmaalets Dyrkelse, og holder med rette S. 111. den Videnskab at læse vel for høyst vigtig, og ikke nok paaskiønnet ved den offentlige Undervisning. Den almindelige Historie, Jordbeskrivelsen og den naturlige Historie ere Videnskaber hvori intet Barn bør være ukyndigt; og Forf. foreslaaer den bequemmeste Methode at foredrage disse Videnskaber. —— Musiken ønskede han bragt til den Anseelse hos os, hvori den stod hos de Gamle, og forlanger, at Børn bør have nogen Kundskab deri, Endogsaa den hedenske Mythologie vil han, skal giøres de Unge bekiendt, deels fordi man ikke kan forstaae mange af de bedste nye Skrifter og Digtere, uden at vide noget af de Gamles Fabler, deels fordi de skiønneste Støtter, de ypperligste Malerier og Billeder forestille i Almindelighed Gienstanden af de Gamles Fabler og Guders Lære. Den theologiske og moralske Nytte, som ogsaa erindres, agte vi ikkun ringe, og det Mønster paa en mythologisk Overhørelse imellem en Lærer og hans Discipel, som forekommer S. 147, skulde vi ikke have savnet i et Skrift som dette. Endnu fordrer Forf. Undervisning i Tegningen, saavelsom i adskillige Konster, Haandværker og Haandteringer, som møde i det borgerlige Liv. Den fordervelige Foragt, som de adskillige Stænder til Skade for Selskabets Lemmer, have imod hinanden, vilde aldeles ophøre, naar man fra Ungdommen af blev underrettet om, hvorledes alle Hænder i det menneskelige Selskab ere i Arbeyde for det almindelige Bedste. " Hvor ærgerligt er det, he- " der det S. 158, at høre Kiøbmanden tale med mie- " gen Stolthed om den Lærde, og raabe ned fra sam- " menskrabede Skatter, ligesom fra en Throne: Den " sultne Lærde! Kiøbmanden glemmer da, at han " uden Lærde hverken kunde have sine Rigdomme, eller " ret bruge dem. Lærdommen har han at takke, at " Skibsfarten er blevet befordret og kommet i Stand, " at Kompasset dertil er anvendt, at Rigdommene i alle

" Ver-

"Verdens Dele ere blevne bekiendte, og endelig bragte "til os. Den Lærde har han at takke for tusinde Oplys"delser, der har lettet Arbeydet, som han sælger, og "hvorved han bliver riig. Han takker den Lærde me"get slet, naar han for hans Deel ved alt det, han be"sidder, lader ham sulte. Taknemmelighed udfor"drede, at Kiøbmanden burde ansee den Lærde med "Høyagtelse, og i Betragtning af de Fordele, han af "hans Lærdom har havt til sin Handels Befordring, "lette hans Mangel. Men det er tillige ærgerligt, "naar man hører den Lærde med en pedantisk Stolthed "at foragte Kiøbmanden. Den stolte Lærde, glem"mer da, at Kiøbmanden leder mange Landes Rig"domme til os; at han setter mange tusinde Fattige i "Arbeyde, der uden ham maatte lide Mangel, og at "han har Handelen at takke for stor Magelighed og "mange Sager, som han besætter sine Værelser med. "Naar jeg seer en Spradebasse, der ikke giør andet, end "nogle tvungne og urimelige Komplimenter, for"agter en Haandverksmand, eller naar et Men"neske, der skriver et godt Brev, og kaldes Se"kretair, seer den over Skuldrene, der forfærdiger "hans Klæder eller Skriverbord, saa ønsker jeg, der "vare Love mod saadanne Foragtere af nyttige Haand"verker. De skulde til Straf for en Tid undvære alle "de Magelighder, som disse Haandværker forskaffe "dem, for ret at lære, at sætte Priis paa dem". — Foruden Undervisning i Naturens Produkter, Kon"ster og Haandverker, forlanger han ogsaa, at Børn af begge Kiøn bør gisres bekiendte med Smagens Værker, og som en Anviisning til at læse disse med Nytte, foreslaaer han: Breve om Smagen til en ung Herre af Stand, hvorved han ventelig forstaaer Hr. Du"sches Briefe zur Bildung des Geschmaks, hvis fierde Deel i sidste Messe er udkommet.

Endelig sluttes med Undervisningen i de borgerlige Pligter; men dette Stykke har giort os mindst fyldest. I det Sted vi havde ventet Nytten af denne Undervisning lagt for Dyne, faae vi et heftigt Forsvar for Bibelen at læse imod dem, som nægte, at den er tilstrækkelig til at danne gode Borgere. Og hvor ubilligt er ikke dette Sted S. 177. "Ofte har jeg, som "en Bebreydelse læst den Sætning, at man kun bestit"ter sig paa, at danne gode Christne, men ingen gode "Borgere. Al Undervisning gaaer ud paa Religionen, "som det ikke var ligesaa fornsdent, at opdrage gode "Borgere. Synes det ikke, Skribentere af dette "Slags troe, at en god Christen og en god Borger ere "siridige mod hinanden, og naar man giør sig Uma"ge for at være en god Christen, maae man blive "en desto slettere Borgere. I det ringeste troe de "ikke, at under en god Christens Dannelse indbefattes "tillige en god Borgers Dannelse. Men er det Ubi"hed eller Ondskab, intet at indsee dette? Betragter "man Religionen i sin uforfalskede Kilde, i Bibelen "selv, uden at see paa det menneskelige Sleng, der "hænger ved den, og de Lærdomme, den paabyrdes; "saa er det snart ubegribeligt, hvorfor man ikke indseer, "at Forskriften om at danne et godt og lykkeligt Men"neske, handler tillige om, at danne en god og lykkelig "Borger". Vi see ikke, hvad denne Iver behøvedes, Kan ikke en god Christen være den bedste Borger, det er, have de kraftigste Opmuntringer, den stærkeste Drift af sin Religion til at opfylde sine Borgerpligter, uden derfor som god Christen allene at have al den Kundskab om sine Pligter, om det Forhold, hvori han staaer med den Stat, han lever i, om de besynderlige Forbindtlighedder, hans Stand og Situation i det borgerlige Selskab paalægge ham, og andet mere, som behøves, for i Gierningen at gisre ham til en god Borger? Og skulde det ikke være ønskeligt, at enhver Borger efter sin Stand og Bestemmelse fik denne Kundskab ved en Undervisning adskilt fra Religionens? Eller skulde det maaskee være nok, som denne Forf. mener, at en christelig Undersaat af Religions-Grunde er overbeviist om sin Lydighed? og ikke behøves, at han kiender de fornustige Grunde, hvorpaa hans Lydighed beroer?. Det er vel saa, som han videre siger, at den store Hob Mennesker aldrig kan ophøyes til en videloftig Kundskab og en sin Lærdom; men et almindeligt Begreb om en god Borgers Pligter bør ogsaa kunne faaes uden videloftig Kundskab eller megen sin Lærdom; og en politisk Catechismus, som gav det, vilde vi anse for en høyst nyttig Bog i Undervisningen. Vi fik for nogle Aar siden Forsøg til en moralsk og politisk Catechismus for Bønderbørn. Det vilde uden Tvivl være nyttigt, om den her lagde Plan blev udvidet til flere Stænder.

I øvrigt seer man af dette Udtog, at denne liden Afhandling indeholder mange smukke Ting, som kunne giwe enhver fornuftig Fader eller Lærere, hvilken det er om sine Børns eller Undergivnes gode Opdragelse at gisre, Anledning nok til Eftertanke. Samleren nævner ikke sine Kilder. Det lader dog til, at han har øst af flere, og paa sine Steder ere tydelige Spor til, at han har havt en eller flere tydske Forfattere for sig.

Aargangen af disse Blade koster;

I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 31. 1770.

Prædikener for unge Fruentimmer af Jacob Fordyce. Oversat af det Engelske paa Tydsk, og nu fordandsket. Kiobenhavn, 1769. Trykt hos Brødrene Johan Christian og Georg Christoph Berling. Stor første Deel 180 S. Anden Deel 183 S. 8.

Disse Prækener ere langt over alle vore Berømmelser. Vi kiende ingen Forfatter, som med saa megen Indsigt, Erfaring, Iver og Omhed har antaget sig det unge Fruentimmers Bedste, som Fordyce, og vi istemme fuldkommen med Forfatterne af Monthly Review: "Lykkelige ere de Mødre, som følge hans Grundsætninger i at danne de "res Døttres Smag og Sæder! Lykkelige, ja tre "gange lykkelige de Døttre, som ere velsignede med "saadanne Mødre!". Disse samme Forfattere have med saa megen Nigtighed og Smag karakteriseret Skribenten og bestemt hans Prækeners Værdie, at vi intet bedre vide, end at laane nogle Ord af deres Kritik, som i Fortalen til denne Oversættelse anføres. "Hans Hensigt, sige de, gaaer ud paa at "forbedre den eiskværdigste og yndigste Deel af Skab"ningen, for hvis Bedste han lader see en uforstillet "Omsorg og en brændende Iver. Han har det "høyeste Begreb om deres Vigtighed og Bestemmel"ser; han betragter dem ey fra hin nedrige Syns"punkt, hvorfra de alt for ofte betragtes, som om "de vare skabte blot for Kiøkkenet, eller for vore "sandselige Fornøyelser, men som saadanne, der ere "bestemmede til at være fornuftige og yndige Sæl"skabssøstre, trofaste og hiertelskende Veninder, det "menneskelige Liv Forsødere og liflige Yndighed; "Med et Ord, som saadanne, der skulle giøre vore "Hierter mildere og vore Sæder finere".

De Herrer Berlinger fortiene derfor Tak af det danske Publicum, at de have tænkt paa, ved en Oversættelse at giøre dette ypperlige Skrift almindeligere iblandt os. Men meer Tak skulde de have fortient, dersom de havde sørget for en Oversætter, som kunde have leveret os Originalen fra første Haand, vi mene ved en Oversættelse lige af det Engelske, da denne synes at være giort efter den Tydske Oversættelse: Og nogle af de smukke Læserinder skulde maaskee ogsaa have ønsket sig en større og mindre tæt Tryk, og ventet den af Forlæggere som selv ere Bogtrykkere. For Resten lader Oversættelsen sig i Almindelighed meget vel læse, og den liden Urigtighed i Udtrykket, som hist og her møder, kan ikke tiene nogen til Undskyldning, at lade den ligge ulæst.

Prækenerne ere 14 i Tallet, 7 i hver Deel, og deres Indhold: Første Prædiken, om Qvindekiønnets Vigtighed, fornemmelig den yngre Deel af samme, 2den Præk. om Ærbarhed i Klædedragt, 3die Præk. om den qvindelige Blufærdighed, 4de Præk. om den qvindelige Dyd, 5te Præk. om den qvindelige Dyd, Venskab og Omgang, 6te Præk. om den qvindelige Dyd i Henseende til hunslige Dyder, og de Fordeele, som ere et Fruentimmer til Prydelse, 7de og 8de Præk. om den qvindelige Dyd i henseende til Forstandens Bedring, 9de, 10de og 11te Præk. om den qvindelige Fromhed, 12te Præk. om gode Gierninger, 13de og 14 Præk. om den qvindelige Sagtmodighed. De 12 første over 1 Tim. 2, 8-10. de 2 sidste over 1 Petr. 3, 3. 4.

Saa vanskeligt det er os at vælge i den Mængde af ypperlige og lærerige Afhandlinger, som allevegne møde, saa vilde vi dog forelægge vore Læsere et Par Prøver. Den første er taget af den 6te Præ-

ken, og indeholder Forf. Tanker om Dands S. 137. "Jeg vil begynde med den Dvelse, som den største Deel af Fruentimmer fornemmelig elsker, uagtet nogle ængstilige Samvittighedsfulde Gemytter have agtet den ringe. Men hvad mig angaaer, saa maae jeg tilstaae, at jeg ingen Aarsag finder til at være nidkiær mod den maadelige og kloge Brug af Dandsen. "Enhver Ting, siger Salomon, har sin "Tid, og alt Foretagende Under Himlen sin Time:" "Iblandt andet siger han ogsaa —— " at dandse "har sin Tid." Selv de Ting, som vi alle billige, og maae høyst billige, kunne misbruges. Intet er frie fra Feyler: Men en af de værste er en egensindig, knarvorn og uomgiængelig Sindsart. Det er bekiendt, at ved den jødiske Lovgivelse var den forbemældte Færdighed endogsaa optagen iblandt Gudstienestens Sikke. Endda mærkværdigere er det, at i Lignelsen om den forlorne Søn melder vor Frelsere om Dandse, som en Deel af den venlige og anstændige Fæst, hvilken blev helligholdt ved hans Tilbagekomst. Det eneste Exempel, som meldes i det nye Testamente, hvor det blev skadelig, er med meget svag Grund blevet anført mod denne Dvelse, hvilken, naar den skeer med Maadelighed og Forsigtighed, er gandske vist beqvem til at befordre Sundhed, Munterhed, Omgiængelighed, og venlige Tilboyeligheder imellem begge Kiøn med hin lætte og behagelige Adfærd, som Naturen har tilsoyet meget tækkelige Følelser for Tilskuerne."

"I Henseende til disse sidste synes det mig ligesaa lidet uskikkelig, som naar man forstaaer i Sangen at afverle med Stemmen i de behageligste Toner, herimod, som jeg troer, har dog vel ingen noget at indvende. Hvad er Dands i den bedste Forstand andet, end Harmonien i Bevægelsen sandseligere foresiillet? Ubeqvemhed, Plumphed, ubehagelige Stillinger kunne sandfærdig ey have nogen Fortieneste i sig. En meget berømt Verdslighvis, som har en dyb Erfaring i de fleste Ting, er af den Mening, " at den største Deel af Skionhed bestaaer i en " anstændig og behagelig Bevægelse". Og her maae jeg beklage, at dette, som ligesom udgior Siælen i dette Legeme, hos os saa sielden bliver giort til Oyemærket deraf. Ligesom om Dandsens eneste Hensigt ey gik videre, end blot til Tidsfordriv for nogle Timer. En ærbar, men munter Mine, et ædelt og dog utvungen Væsen, ere uden Tvivl Omstændigheder af den største Ydighed, den høyeste Belevenhed."

"Jeg siger en ærbar Mine, thi den maae aldrig oygives, og i denne Hensiat maae jeg tilstaae, at jeg ey kan billige den idelige Dandsen af et ungt Fruentimmer i store offentlige Sælskaber. Thi uden en gandske besynderlig Aarvaagenhed over sig skal visselig hin elskværdige Bluførdighed, hvorpaa jeg har drevet i en af de forrige Taler, efterhaanden aftage. I smaa Kredser af Sælskaber, hvor de fornemlig bestaae af Venner og Slægtinge, hvor for det meste Personer ere forsamlede, som have flere Aar end de unge Dandsere og Dandserinder, skulde jeg i enhver Hensigt agte det for en anbefalingsværdig Fornøyelse. Hvor saadan Forsigtighed bruges, og denne Forlystelse ey indføres til Skade for Sundheden, den gode Orden, det ærbare Antog og en klog Omkostning, der er jeg, jeg tilstaaer det frimodig, en af dem, som med inderlig Fornøyelse afgiver en Tilskuere, og det giør mig en sand Glæde, at see et Selskab af unge Mennesker med Uskyldighed lystige og lykkelige iblandt hinanden. Dersom en saa sælskabelig og munter Dvelse udfyldte en Deel af Tiden, som man spilder ved Spillebordet i Kort, skulde Ungdom af begge Kiøn tabe noget derved? jeg troer det ey."

En anden Prøve maae følgende korte Sted af den 9de Præken være. S. 57. "Jeg har ofte tænkt ved mig selv, at i visse Hensigter er ingen Skabning saa forloren, eller for saa megen Fare udsat, som et skiønt, ungt Fruentimmer, uden Erfaring, uden Slægtinge, uden en sand Ven, i Overflod oydragen, efterladt i Afhængenhed, maaskee i Armod, hvilken en Gudsforgaaen, med Rigdom forbandet, vil bemægtige sig til de skiændigste Hensigter. Hvem seer ey, hvor umistelig Gudsfrygt er i en saadan Tilstand? Hvad bliver tilovers for denne elskværdige Lidende uden at hun holder fast i alle Begivenheder paa sin Uskyldighed, og seer op efter hans Hielp, som antager sig de Faderløse".

"O min himmelske Fader, min eneste sikre og ævig trofaste Ven, tag mig i din Beskiærmelse! Beskytte din arme, forladte og hielpeløse Skabning. Af denne Livets Orken løfter jeg mine Oyne op til dig; til din medlidende Throne udbreder jeg mine Hænder efter Hielp. See, jeg er arm og svag, og mit Hierte er fuldt af Angest. Overalt ere Garn stillede for mig, og jeg bøver af Frygt. Men du er barmhiertig. Redde mig, o Almægtige, redde mig fra onde Mennesker, fra forfængelige Veninder, fra Daarlighed, fra mig selv! Erstat min Mangel, du Allergodeste! Bevar den Dyd paa ævig Tid, som

som du har plantet i mig. Du er min Ungdoms Fører, ledsag mig paa jævne Veye, for mine Fienders Skyld. Lad ingen tilsøye mig Ondt; og regier andre, at lede mine Skridt med Godhed. Send din Viisdom ned fra dine hellige Boliger, at den maae understøtte mig i mit Arbeyde, og staae mig bie i al minGierning med Raad. Paa dig, o Gud, paa dig allene forlader jeg mig, lad mig aldrig blive til Skamme! Vær min Gud stedse og evig, og ledsag mig indtil Døden! Jeg anraaber dig derom for min guddommelige Frelseres Skyld. Amen."

Auf das Absterben seines Freundes Christian Fürchtegott Gellert, von Johann Andreas Cramer. Leipzig, in der Hallischen Buchhandlung. — Stor 8 S. 4.

Ogsaa i Dannemark bør Gellerts Navn blive uforglemmeligt. Han har ikke allene Fortieneste som Nationens Yndlingsforfatter, der ved sine Skrifter, hvoraf den største Deel er oversat i vort Sprog, har maaskee giort ligesaa meget til den gode Smags Opkomst og Udbredelse i Dannemark, som i sit Fødeland. Men da han desuden har dannet en stor Deel af Nationens Ædle og Lærde ved mundtlige Forelæsninger, og, det, som meer virker, end Forelæsninger og Skrifter, ved Omgang og Exempel, saa har han i mange Danskes Hierter stiftet sin Ihukommelse uforgiængelige Monumenter. Vi ere selv Vidne til den Agt og Ømhed, han bar for vor Nation, og vi have sikre Efterretninger, at ogsaa den har været indsluttet i de sidste fromme Sukke for hans Venner, hvormed han endte sit opbyggelige Liv. Ingen Under derfor, at Tydskland Tab i denne store Mand er ogsaa vort Tab, og at vi ved hans Grav blande vore Taarer med vore Naboers! Men hvem skal være vor Bedrovelses Tolk? hvem kiendte Manden i sit inderste, at han kan sige os, hvad Tab ikke Tydskland, men Menneskeheden, men Dyden og Religionen giorde i Gellert? —— Faa bør kiende ham bedre end Hr. Hofpræsten Cramer. Han var hans Ven og Fortrolige fra sine academiske Aar af. Han lod sig lede af ham som Yngling, og blev igien hans Raadgiver som Mand. Cramers Navn var Gellert stedse et kiært Navn; hvad Under, at Gellerts Død bliver Cramer smertelig!

"Hier ist sein Grab, mein Sohn, besucht, bethränt von allen,
Die gut sind; dessen, dem dein Herz
Einst gleichen müsse! Hier laß deine Thräne fallen;
Ich kanns nicht; mich betäubt der Schmerz!

Gellerts gode Hierte var det, som fremskinnede i alle hans Handlinger og Ord, og giorde ham elskværdigere, jo nærmere man kiendte ham. Digteren har derfor helst vilder skildre ham fra denne Side. Følgende Strophe bærer et Præg af Gellerts Aand, som altid var under hans gode Hiertes Forelse:

"Am rauhern Wege stand der Jüngling unentschlossen:
Da hat Er: Jüngling, nimm den Lauf
Auf diesem Männerpfad! Sieh! Ehr und Freude sprossen
Hier unter deinen Tritten auf.

Som Digter har Gellert maaskee sin største Fortieneste af sine aandelige Vers. Deres Karakter er fortræffelig skildret i den sidste af de følgende Strophер:

Wenn Er die Harfe nahm zu singen von dem Sohne,
Von dir, o liebe Gottes, dir,
O Tugend, seine Lust, von deinem hohen Throne,
Was fühlt er dann! Was fühlten Wir!

Still ward die Seele, flog nicht auf im Sturme, fühlte
Nur sanfte Wonne, wurde hell,
Und, fromm zu seyn, wie Er, entschloß sich, wie Er spielte,
Die Seele, ruhig, und doch schnell!"

Ellers ere over Gellerts Død en Mængde Skrifter udkomne, i Vers og i Prosa, og under tusinde Skikkelser, hvoraf vist nok den mindste Deel er Lyligheden værdig, og nogle deriblandt saa maadelige,

lige, at det er Gellerts Eyndring allene, som skal kunne gisve den affættelige. Men just dette synes os, er et Beviis paa den almindelige Agtelse, Manden stod i hos sin hele Nation, og vi see ikke, hvorfor man ved bittre Satirer vil holde hans slette Lovtalere tilbage. En Mand, som skrev for hele Tydskland (*) (og det kan man ikke sige om mange andre ellers langt større Genier end Gellert), bør ogsaa savnes og beklages af hele Tydskland, det er, ikke blot af de allerbedste Skribenter. Lad Klopstocker besynges af Deniser allene; men til at beklage Gellerter, bør ogsaa Frorieper og Ecker have Lov.

Iblandt den Hob Lovskrifter, vi have for os, og hvoraf nogle synes endog at have Landsmænd til Forfattere, udmærke sig i sær tvende, forfattede af to Jesuiter i Wien, det ene af Mich. Denis: en sand Bardesang! Man domme allene af denne Begyndelse:

" Schauerndes Lüftchen! woher?
Trüb ist der Tag. In dem entblätterten Hayne
Weder Kehle, noch Fittig! Kein Schwan berudert den Teich.
Voll der Winterbilder sitz' ich einsam,
Auf mein Saitenspiel gelehnet,
Da kömmst Du, Lüftchen! schwirrest mir
So kläglich, so kläglich die Saiten hindurch!
Ist es nicht Hauch des Grabes?
Ist es nicht Sterbeton?
Hat uns ein Held, ein Barde, verlassen?
Schauerndes Lüftchen! woher?

Von dem Gestade der düsteren Pleisse
Komm' ich, o Barde! zu dir. Dort hab' ich geflattert
Um Gellerts Grab.
In Blumen konnt' ich nicht seufzen.
Noch öde sieht, bis ihn der Lenz
Mit Blumen deckt, des Grabes Hügel.
Ich hab in blätterlosen Sträuchern
Umher geseufzt."

Det andet Digt af Karl Wastalier er en Samtale imellem Digteren og hans Muse. Følgende Sted har især behaget os:

Der Dichter.

" Wem wird die Cyther jetzt, die unnachamlich klang?
O sind, Muse! Teuts Söhne dir werth,
Gieb keinem Nachbar sie!
Er sah stolzer herab auf Deutsche".

Die Muse.

" Sey ruhig! ohn ein Hertz so voll von Redlichkeit,
Weisheit, Tugend und Menschengefühl,
Wird ihre Saiten nie
Jemand, wär er auch Orpheus, spannen".

(*) See Abt. vom Verdienste S. 367.

I No. 26. S. 199 l. 4. herligen: læs: heiligen. S. 200 l. 24. al: læs: at.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 32. 1770.

Undersøgninger om Lovenes, Konsternes og Videnskabernes Oprindelse og deres Fremgang hos de gamle Folk. Ved Hr. Anton Yves Goguet. Oversat af det franske Sprog ved Jens Kvas. Tredie Deel med Kobber. Kiobenhavn 1769. Trykt hos Andreas Hartvig Godiche, Kongel. Universitets Bogtrykker. Stor 454 S. 8. foruden Fortegnelsen paa de anførte Skribenter, 8 Blade.

Vi ere vore Læsere endnu den sidste Deel af dette smukke og lærde Skrift skyldige. Den gaaer fra Kongedømmets Stiftelse hos Hebræerne til deres Tilbagekomst fra Fængslet; et Tiderum af omtrent 160 Aar; og bestaaer ligesom de to foregaaende af 6 Bøger. Men vore Blades meer indskrænkede Rum tillader os ikke at være saa vidtløftige, som vi have været ved de forige Deele. Vi forbigaae derfor den første Bog om Regieringsforfatningen hos Assyrierne, Babylonierne, Mederne, Ægyptерne og Grækerne, og gaae til den anden Bog om Konsterne og Haandværkerne. Hr. G. giør her en Beregning over Ninives Folkerighed og Størrelse, som end og for Skriftfortolkere kan være brugbar. Ninive holder han for ikke at have været meget Folkerigere end Paris, endskiønt dens Omkreds var langt større. Men vi erindre os at have læst en anden Beregning paa Ninives Folkerighed og Størrelse i Süßmilchs göttliche Ordnung, som forekom os langt rimeligere, og hvorefter Ninive bliver anseeligere, end Goguet vil giøre den. De Værker og Bygninger, som tillægges det gamle Babylon, holder han for at være af Skribenterne meget overdrevne; ligesom Babylonierne og Assyrierne overalt ingen Smag have havt, enten i Bygningskonst, eller Billedhuggerie. Om de ægyptiske Monumenters Pragt og Anseelse har man vissere Beretninger. Forf. forklarer Maaden, hvorpaa Pyramiderne ere blevne bygde, efter Herodot, og de ægyptiske Monarkers Hensigter med disse Bygninger, hvilke han meener have været, deels at bevare deres døde Legemer fra Undergang, efterdi de stode i den Tanke, at Sielen forblev ved Legemet, saa længe dette var heelt, deels at forkaffe den Mængde ledige Indbyggere, hvoraf Ægypten formedelst sin naturlige Frugtbarhed vrimlede, Arbeide i Fredstid, og hindre Oprør og Uroligheder. For Resten er der meer Pragt og Varighed, end Smag og Konst i Ægypternes Bygninger. Endelig taler Forf. om Grækernes Fremgang i Konsterne.

Af Videnskaberne, hvorom handles i den tredie Bog, har Stiernevidenskaben giort god Fremgang hos de Babylonier, ogsaa hos Ægypterne; hos Grækerne derimod var den endnu ikke vidt kommet i dette Tiderum, og først efter Alexanders Død, da Grækerne fik meer Leylighed at betiene sig af Ægypternes Indsigt og Opdagelser, blev den bragt saavidt, at den kunde fortiene at kaldes en Videnskab. Forf. giør nogle Betragtninger over den Vanskelighed, man fandt i de ældste Tider ved at dyrke Stiernevidenskaben. Hvad Kundskab de østerlandske Folk i disse Tider maae have havt om Geometrie og Mekanik, slutter Forf. af de Værker og Monumenter, de have efterladt sig, som vise, at den ikke kan have været gandske liden, og at Grækerne ikke kunne være de første Opfindere af Mathematiken, som nogle Lærde have paastaaet. Geographiens Fremgang kan man slutte sig til af Geometriens. Imidlertid troer Forf. dog, at Homer har havt Kundskab om

de Egne, som laae under Linien; men den Grund, han derfor anforer, synes ikke overbeviisende.

Hvad Handelen og Seyladsen angaaer, hvorom i fierde Bog, da var det i dette Tiderum, at Tyrus blomstrede, hvis Handel Propheten Ezechiel saa maleriſk har beskrevet. I Grækenland tog Handelen sin Begyndelse i disse Aarhundrede, og Forf. anforer de grædske Stæder, som meest have lagt sig efter den. Dog blev Tænkemaaden snart forandret hos Grækerne i dette Stykke, og saa stor Agt Handelen var i hos dem i disse Aarhundrede, saa seer man af Xenophons, Platos, Aristoteles's og mange andre fortiente Skribenters Skrifter, at i deres Tider vare de Professioner, som stode i Sammenhæng med Handelen, og som kunde indbringe Penge, anseete som saadanne, der vare et frit Menneske uanstændige.

I den femte Bog om Krigskonsten opholder Forf. sig i sær ved Grækerne, og forklarer i besynderlige Artikler de Lacedæmoniers og Athenienſers Krigstugt. Men dermed opholde vi os ikke.

Vidtløftigst er den siette Bog om Sæder og Skikke. De asiatiske Folk forekomme først. Forf. skildrer deres Pragt, Overdaadighed og Vellyst. I sær opholder han sig ved de Babylonier, og foreſtiller den Liderlighed og Ryggesløshed, som i deres Monarkies sidste Tider i sær herskede i deres Sæder. Til denne Sædernes Fordærvelse finde de fleste Skribenter Grunden i den Ceremonie, hvorefter det var alle Fruentimmer befalet engang i deres Liv at opofre sig offentlig til Utugt. Denne Ceremonie beskriver Hr. G. saaledes S. 269. "I Kraft af en "Lov, grundet paa Orakket, var det alle Fruentim"mer befalet, engang i deres Liv at begive sig i Ve"neris Tempel, for der at tiene de Fremmede med "utugtig Omgang. Maaden det ved disse Leyligheder gik til paa, var denne; Alle Fruentimmer, "saa snart de kom i Gudindens Tempel, satte sig "der ned med en Krands af Blomſter om Hovedet. "Der var i denne Bygning en Mængde af Gange "og Gallerier, hvor de Fremmede opholdt sig, som "af Lyst til Utugt ikke manglede at indfinde sig der "i Hobetal. Det stod dem frit for at udvælge af "alle Fruentimmerne, som kom der for at opfylde "Loven, den, som stod dem bedst an. Den Frem"mede var forbunden, saa snart han tiltalte den, han "havde udvalgt, at rekke hende nogle Penge, og ved "deres Overgivelse at sige: Jeg anraaber for eder "Gudinden Mylitta. Derpaa bragte han hende "ud af Templen paa et afsondret Sted, og opfyldte sin "Lyst. Qvinden kunde ikke negte at tage imod den "tilbudne Summe, i hvor ringe den endog var, i "Betragtning, at det var en Religions Punkt. Det "stod ikke heller i hendes Magt at sige den Fremme"de Mey, som først tilbød sig. Hun maatte følge "ham, i hvo han var. Saa snart Fruentimmerne "havde opfyldt Loven, ofrede de et Offer til Gud"inden efter den foreskrevne Maade, og da var det "dem tilladt at gaae hiem igien. Thi naar en Qvin"de havde engang sat Fod i Templen, maatte hun "ikke gaae ud, inden hun havde opfyldt den Forbin"delse, Loven paalagde hende".

Grunden til denne Ceremonie mener Forf. langt fra ikke at have sigtet til at befordre Utugt, men meget meer, til at forhindre den; hvilket han gotgiør af det Begreb, de Gamle havde om Venus, som de ansaae som en misundelig Gudinde, der altid søgte at forlede Fruentimmeret til Utugt. For da at formilde hende, og ved een engang i Livet begaaet Uordentlighed at bevæge hende til at lade Fruentimmeret siden i Roe, var denne Ceremonie i hans Tanker indført. Han beraaber sig paa den brugelige Bedeformular: Jeg anraaber Gudindens Gunst for Æder, og paa Justinus, som fortæller, at det var Skik i Cypern paa visse Dage at sende Jomfruerne paa Havbredden, for der ved Utugt at opofre Venus deres Jomfrudom, som en Afgift, de betalte hende for deres ovrige Levetid (pro reliqva pudicitia libamenta Veneri soluturas l. 18. C. 5). Historien vidner ogsaa, at naar Fruentimmerne engang havde giort dette Skridt, vare de siden ikke at overtale. For Resten forbandt de Babylonier, saavelsom de Assyrier, med Vellyst og Overdaadighed, Smag paa Videnskaber, og Tapperhed.

Hvad Forf. beretter om Mederne, grunder sig meest paa Xenophons Cyropædie. —— Ægypterne vil han slet ikke tilstaae de Lovtaler, som ellers gisres dem for Indsigt og Sæder. "I Almindelighed, siger "han S. 289, vare Ægypterne vel et vinskibeligt "Folk, men i det ovrige uden Smag, Begreb og "Skiønnekraft. Et Folk, som havde kun nogle "urigtig fattede Begreb om det Store, og hvis Frem"gang i alle de forstiellige Deele af de menneskelige "Kundskaber har kun været maadelig; for resten "sviagtigt, skielmsk, qvindagtigt, lad, feigt, neder"drægtigt, og i hvad for Bedrifter det i de frem"farne Tider har kundet rose sig af, har dog siedste "været hver den underdanig, som har vildet foretage "at

"at undertvinge det. Endnu et meget forsængeligt "Folk, og taasted nok til at foragte de andre Na"tioner, uden at kiende dem; overtroisk i høyeste "Grad, i sær hengivet til Stiernetyderie, og end "paa en assindig Maade indtaget af en daarlig og "vanskabt Lære om Gudsdyrkelsen. Giver denne "korte Forklaring os ikke Fuldmagt at sige, at al "den Videnskab, Klogskab og verdslig Visdom, de "ægyptiske Præster vare saa berømte for, var kun "Bedragerie, Markstrigerie allene tienlig til at be"drage saa lidet et oplyst Folk, og saa indtaget af "Ægypterne, som Grækerne fordum vare".

Hvad Forf. anfører om de Grækers, i sær de Lacedæmoniers og Athenienseres Sæder, forbigaae vi som nok bekiendt, endskiøndt det ikke skal fortryde nogen at læse det her atter. Vi lade os nøye med at anføre det almindelige Portræt, han giver af disse berømte Folk, efter at have anført de besynderlige Træk, som udmærke et hvert i sær. Saaledes afbilder han Spartanerne S. 310. "De vare uden "Modsigelse i hele Grækenland det tapperste, strid"bareste og erfareste Folk i Krigs- og Stats-Kon"sten, og det standhaftigste i sine Grundregler og "Anslage; men det var derhos herskesyg, haardt, "bedragersk og ubøyeligt, stolt, grumt og troløst. "Med et Ord, dygtigt at opføre alle Ting til sin "Fordeel og Ærgierrighed, og for resten havde in"gen Agt for de smukke Konster og Videnskaber. "Det synes og, at Lycurgus har allene arbeydet paa "at forskaffe Legemet Styrke, men ikke at danne "Hiertet og dyrke Forstanden. Man maae altsaa "ikke undre, om Lacedæmoniernes Gemyts Beskaf"fenhed, som af Naturen var haardt og strængt, "vanslægtede ofte til Grumhed, en Last, som havde "sin Grund i deres Opdragelse, og som giorde alle "deres Forenede affpendige mod dem. Folk, som "henbragte deres Livstid enten med at straffe andre, "eller at straffes af andre, enten med Myndighed at "foreskrive andre Lærerregler, eller at faae dem selv af "Tugtemestere, hvis Lectioner stedse havde Haard"hed og Strenghed i Følge, kunde ikke anskaffe sig "et fromt og sagtmodigt Væsen, eller giøre deres "daglig Omgænge angenem. Spartanerne med et "Ord synes ikke at have villet kiende Menneskelig"hedens øyrebareste Fordele. Saaledes var det "Folkes Sæder og egentlige Art, som hele Alder"dommen saa høyt har beundret, og fremsat, som "et Mynster paa Dyd og Visdom". Hvilken Contrast giøre ikke derimod Athenienserne? S. 326,

"For at beskrive Athenienserne med faa Ord, var "det et mildt og menneskekiært Folk, velgiørendes, "stor- og ædelmodigt, meget tappert og stridbart, "havde desuden megen Indsigt i Handel og Sø"væsen; men derhos letsindigt, hidsigt, egensindigt, "ivrigt, ubestandigt, stolt; i det øvrige meget høf"ligt og empfindtligt over Anstændigheederne; og i "Henseende til de Tider, jeg taler om, vellystigt, "hengivet til Sindslyster, indtaget i et smukt Skil"derie, en smuk Billedstøtte, forliebt i Skuespil, "Elskere af Videnskaber og smukke Konster af alle "Slags. Endelig overmaade begiærligt efter Nyt, "sludt af megen Snak, lystigt, skiemtefuldt, Elsker "af Skiærts og sindrige Ord, og som overalt baade "tænkte og udtrykte sig med al muelig Smag og "Finhed, og har i det øvrige frembragt mange store "og grundige Hoveder, og mange høye og opvakte "Hierner".

Til denne Deel ere føyede fire Afhandlinger; den første om de Grædske Mynters og Maales Værdie og Indhold, den anden om Chaldæernes astronomiske Aarregninger; den tredie om de Babyloniers, Ægyptiers og Chinesers Ælde; den fierde over et Sted hos Herodot i Anledning af den foregaaende Afhandling. Endelig følger et Udtog af de Chinesiske Historieskrivere, som viser Konsternes Oprindelse og Fremvæxt i China, meddeelt Hr. Goguet af den kongelige Professor Hr. le Roux des Hautes Rayes. —— Forunden en Cronologisk Tabel og Fortegnelse paa de anførte Skribenter, følge med denne Deel 6 Kobbere.

Hr. Hvas har saaledes bragt et vanskeligt og vidtløftigt Verk til Ende, som i Henseende til Vallet af et nyttigt og lærerigt Skrift giør hans Smag, og i Betragtning af de derpaa anvendte ikke ringe Omkostninger, hans Patriotismus megen Ære. Og med Fornøyelse erfare vi, at han endnu ikke lader sin arbeydsomme Pen hvile, men lover os en Oversættelse af Montesquieus udødelige Verk om Loven. Maatte Publikum ikkun stiønne paa dette Foretagendes Storhed og Vigtighed! og maatte Hr. Hvas blive lige saa lykkelig i de Anmærkninger, han lover os til Texten, som vi vist haabe, han vil blive i Oversættelsen selv.!

Efterretninger om Qvægsygens Indpodning, indsendte til det Kongelige danske Land-

Huusholdnings Selskab af Peder Thun, Sognepræst til Hiortelund og Calslunds Menigheder, samt Selskabets korresponderende Medlem, med Selskabets hosfyede Erindringer, og udsatte Extra Premier, for nye Erfaringer og nøyagtigere Bevis paa Qvæg-Indpodningens Nytte, efter Hr. Pastor Thuns Indpodnings-Maade. Kiøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. 1770. Stor 32 S. 8.

At vi anmelde disse Efterretninger i vore Blade, skeer ikke, for at gisre deres Indhold almindeligere bekiendt, end det allerede bør være ved den Omsorg, som det Kongelige danske Land-Huusholdnings Selskab har havt for at udbrede det allevegne, og ved den Aarvaagenhed, som de Herrer Amtmænd i Provinzerne, til hvilke Exemplarer deraf ere blevne sendte for at udbreides, uden al Tvivl have viist for at understiøtte Selskabets patriotiske Hensigter; men for at tilkiendegive vor Fornøyelse over Selskabets Fremgang, og de store Hyemeed, det allerede i sin Begyndelse sigter til, og synes at være paa Vey til at opnaae. Hvilken Glæde vil det ikke blive for Selskabet, om det paa denne Maade skulde see sit Ønske opfyldt, og finde Raad imod Qvægsygen ved dets egne Medlemmers, eller i det mindste Medbroraeres Flid og Opmærksomhed! Det maatte da ikke allene prise sig lykkeligt for Fædrenelandets Skyld, som det saaledes giorde en anseelig Tieneste, men og for andre Rigers og Landes Skyld, hvis bedste Forsøg synes ikke endnu at være komne til nogen taalelig Visshed, i fald de ikke maae siges at være blevne uheldigen staaende paa Halvveyen. Og det er mærkeligt, og bestyrker tillige Vigtigheden af Selskabets Foretagende, at Regieringen til samme Tid har fundet for godt at forsøge Qvægsygens Indpodning, og nylig overdraget Hr. Prof. Oeder, at udsøge et bequemt Sted, hvor et Antal af Høveder, uden Fare for Smittens Udbredelse, kunde indpodes efter den hollandske Maade, som skal være lidet forskiellig fra Hr. Thuns. Hvilke Fordele tør man ikke love sig af en patriotisk Regierings, og private Patrioters forenede Bestræbelser! Og hvilken Lykke og Opmuntring for det kongelige danske Land Huusholdnings Selskab, at have i saa betydelig en Sag truffet Regieringens Hyemeed og Ønske!

De af Selskabet tilføyede Erindringer bestaae i Erfaringer uddragne af Hr. Thuns Promemorier Qvægsygens Indpodning angaaende, og i Slutninger byggede paa disse Erfaringer; tilligemed nogle Spørsmaal, hvis Besvarelse Selskabet troer, skulde kunne befordre Indpodningens Visshed, eller i det mindste oplyse om, hvorvidt den allerede er af Vigtighed, eller herefter kan blive det. Selskabet udsetter da "Extra-Premier for den bedste, omstændelige og nøyagtigste Efterretning om Qvægets "Indpodning, sammes Nytte, stadfæstet ved tilforladelige Forsøg, anstillede efter Hr. Pastor Thuns "Indpodnings Maade: Selskabets større Guldmedalie eller et hundrede Rixdaler. For den næst "bedste: Selskabets mindre Guldmedalie, eller halvtredesiadstive Rixdaler. For den næst derefter: "Selskabets større Sølvmedalie, eller tive Rixdaler. "Efterretningerne maatte være geleydede med saadanne Attester og Bevis, og naar mueligt, fra de "øyensynlige Vidner selv, at de kan forsikre Selskabet om saa tilstrækkelig en Troværdighed, som efter "Omstændighederne kan udkræves. Ved Premiens "Tildommelse vil de af Selskabet under Hr. Thuns "Promemorier fremsatte Spørgsmaales Besvarelse "tillige blive taget i Betragtning". Efterretningerne maae være indleverede til Selskabet inden den 1ste August 1771, og uden Navn.

I No. 30. S. 228 l. 30. levere: læs: leverer. S. 230. l. 3. forekommer: læs: forekomme. S. 233. l. 32. Gienstanden: læs: Gienstande. S. 235. l. 5 Hviihed: læs: Hvidenhed. I No. 31. S. 242. l. 2. den: læs: dem. S. 243. l. 13. Wastalier: læs: Mastalier.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 33. 1770.

Philosophiske Tanker om de moralske Aarsager til ulykkelige Ægteskaber. Sorøe 1769. Trykt hos Jonas Lindgreen, det Ridderlige Academies Bogtrykker. Stor 61 S. 8.

Hvad Navn skal man give en Skribent, som uden at sige, om hans Skrift er Oversættelse, eller Original, ikke gior andet end oversætter et fremmet Arbeyde, hvilket han ved at lægge noget til, tage noget fra, og forandre lidet i Titelen, gior ukiendeligt ved første Øyekast? I Aaret 1768 udkom i Leipzig: Gedancken über die moralischen Ursachen unglücklicher Ehen. Det er denne lidet Afhandling, som her udgives under det lidet passende Navn af Philosophiske Tanker o. s. v. En Stump af 3 Blade i Begyndelsen er tilsat af Oversætteren selv, eller rettere, som det lader, oversat af et andet tydsk Skrift, og for Resten er den tydske Afhandling, paa nogle faa Steder nær, oversat Ord for Ord.

Afhandlingen selv indeholder gode, men bekiendte Advarseler om den Forsigtighed, som bør bruges i at vælge en Ægtefælle. Paa dette Valg beroer i Forfatterens Tanker al Lykke og Ulykke i Ægteskaber. Han raader derfor meget til, nøye at undersøge Gemytternes Beskaffenhed, førend man vælger, og anseer den Skiødeslished eller Overilelse, som begaaes i denne Undersøgning, for den almindeligste Aarsag til ulykkelige Ægteskaber. Han vil, at unge Mandspersoner tidlig bør omgaaes med unge Fruentimmer, for at lære at kiende deres Gemytter paa den Tid, da de mindst pleye at smile sig; og hvor en Mandsperson ikke kan grunde sit Valg paa egen Erfaring, bør han raadføre sig med en Ven, der har kiendt de Fruentimmer som Børn, hvoriblandt han agter at vælge. —— Men hvem seer ikke, med hvor mange Vanskeligheder alle disse gode Raad ere forbundne, naar de skulle sættes i Værk? Og naar nu endelig det bedste Valg efter den nøyeste Gemytternes Prøve træffes, hvor mange Aarsager kunne endda under Ægtestanden selv opstaae, som kunne giøre de efter Anseelse bedst parrede Gemytter ufordragelige? Om disse Aarsager taler Forf. slet intet.

Hvad Oversættelsen angaaer, da er den i Almindelighed taalelig, dog ikke uden Feyl; f. E. S. 14. "Folkets best kiende Domme" er hverken dansk, "eller forstaaeligt. S. 34. siger han: "En smuk "Pige giver ikke saa strax sit Ord fra sig, hun er en "Tid lang Kort for Hovedet". I Tydsken er spröde, knibsk. S. 37 "Hendes Næse er virkelig en "høyfornemme Mands Næse". Hvorfor skal hendes Næse just være en Mands-Næse? I Orig. staaer: "Die Nase einer hohen Person". S. 28. bør læses: "Deres Antal, som Ungdommens Spil "tilkører en Ægtemage, er ikke ringere, end de an"dres" i Stedet for: langt ringere.

Betragtninger over de almindeligste Aarsager til ulykkelige Ægteskaber. Kiobenhavn, 1770. Trykt hos August Friderich Stein. Stor 174 S. 8.

En Afhandling af en Landsmand over samme Materie! med hvilken den foregaaende ingen Sammenligning taaler. Hr. Jens Rosenstand Goiske Forfatteren af denne, og en værdig Søn af en stor Fader, viser i dette lidet Skrift Talenter, som i vore Tanker fortiene største Agt og Opmuntring. Han forener Sinag og Skarpsindighed med en Gave til at giøre Jagttagelser over det menneskelige Liv, som

ved Aar og Erfaring bragt til Modenhed, vil giøre ham til en ypperlig moralsk Skribent, og vi opmuntre ham meget til at blive ved paa denne Bane, der sikkerst med Tiden vil bringe ham til et stort Maal. Hans Skrift ønske vi i mange baade Giftes og Ugiftes Hænder, og det skulde giøre os ondt, om den Fordom, man kunde have imod Forf., som formodentlig en ung, og i de Materier, han skriver om, selv uerfaren Mand, skulde giøre hans Betragtninger mindre læste og overveyede. Man giør sig gemeenlig meget uriktige Begreb om den Kundskab, som bør grunde sig paa Erfaring, naar man ikke vil søge den, uden der, hvor man finder en Mængde af Aar forbundet med en Mangfoldighed af forandrelige Livets Omstændigheder, hvorved vi ere blevne bragte i Kiendskab med mange Mennesker. Det er hverken høy Alder, eller stor Omgang med Verden allene, som giver Erfaring; men en Jagttagelses-Gave, som den graahærdede forreyste Dosmer aldrig faaer, og som den unge Vittige, ved at reflektere paa sig selv og paa andre, kan danne og finere i en meget snever Cirkel af Bekiendte. En eneste Familie, som Juvenal siger, er alt nok for den der vil lære at kiende Menneskeslægtens Karakterer:

Humani generis mores tibi nosse volenti
Sufficit una domus: paucos consume dies, &
Dicere te miserum, postquam illinc veneris, aude.

Ingen vil læt vente, at en Materie, saa riig som denne, skulde blive udtømmet af en eneste Skribent; og enhver, som i Anledning af sine egne Erfaringer har eftertænkt Sagen, vil maaskee finde noget at lægge til Forfatterens Tanker. Imidlertid skal man dog ikke savne de vigtigste Poster udforte. — I Henseende til Forældres Magt over deres Børns Giftermaale gaaer Hr. S. en Middelvey imellem dem, som udvide denne Magt alt for meget, og dem, som for meget indskrænke den. Forældre see gierne meer paa den tilkommende Tid og paa deres Børns og Families Velfærd i Tiden, end de Unge, hvis heftige Kiærlighed gemeenlig ikke tillader dem at see ud over det Nærværende; og dog er den reneste Kiærlighed ikke nok til at vedligeholde en Stand, hvis Lemmer behøve Ophold, og hvis Afkom ikke kan undvære Føde og Opdragelse. "Et "grundet Haab, bedder det S. 20, om det nødvendige Ophold er uforbigiængeligt fornødent til et "lykkeligt Ægteskab. Mangel derpaa kan anrette "store Uordener: ligesaa smertelige som dem lastefulde Tilbøyeligheder stifte i andre. Megen Dyd "med fortrolig Kiærlighed og om Føyelighed hører "til at fordrage den, som har spildt vor timelige "Velfærd og giort os lige med dem, der eye intet. "Armod i Ægteskab er en Hungrig, der idelig raaber "om Mettelse: enhver Letlighed er en mægtig Fiende: enhver formuende Velhystig en farlig Frister. "Er end de Forenedes Kiærlighed en Formuur, som "ingen udvortes Fiende kan giennembryde: Hvor "ynkelig er dog de spæde Rødder, der klynke for Brød, "og hvor ynkværdige de Forældre, der møysommelig maae opholde Livet i dem, de har givet det. Byrden føles her tungest af dem der ere fødte i en vis "Velstand, og ikke gave en Elsker deres Haand, "uden fordi de troede han kunde giøre deres Lykke. "Her at see sig bedraget, og ey forvinde, behøves et "Heltemod til. Taaleligere er slig en Tilstand for "dem, som ere opvorne i Fattigdom, og ventede sig, "da de indgik deres Ægteskab, at slæbe sig frem til den "daglige Underholdning".

Delicatesse og Philosophie ere forenede i følgende Forskrift S. 33. "Jo mindre vi kan ombytte "de Ting, hvormed vores tilkommende Lykkelighed "er uadskillelig forbunden, jo mere kræver sand Egen-"kiærlighed, at vi bar frygte os for og hindre, at "disse Ting skulle tabe deres Skikkelse. Hvis da en "umaadelig Brug forandrer deres Natur: saa lad "Maadelighed være Borgen for vor tilkommende "Lykkelighed. Er det Gode, vi ønske, langt behageligere end det vi nyde, da bør vi saaledes nyde "det nærværende Gode, at der altid bliver noget at "ønske. Mettelse af vore Tilbøyeligheder er Hiertets Ønske, men kan snart opfylde det saaledes, at "der er ikke meere noget Ønske. Viisdom befaler "da at nyde det behagelige saaledes, at vi endnu "kan lyste efter at nyde det. Et vist Slags Afhold, "og Afhold i visse Ting er ey en Skilsmisse imellem "Ægtefolk, men kuns et lidet Skillerum, over hvilket Hiertet ønsker at stige, og dette uopfyldte Ønske er just den Balsam, der bevarer Hiertet for "Kolsindigheds og Ligegyldigheds Skimmel." Men i sær fortiener at læses, hvad Forf. S. 34. følg. erindrer om Grunden til Sindsyge hos unge Ægtefolk, og Maaden at helbrede den paa. — Om de offentlige Kiærligheds Bevisninger, som Ægtefolk give hinanden, udlader Forf. sig saaledes S. 47. "Kiærligheds Bevisninger ere dyrebare Gaver, som ved en alt for idelig og ubeqvem Brug "tabe deres Værdie: de ere, eller i det mindste bør

"de

"de være, angeneme Tegn paa Hiertets ſiærke Følelſer, og blive en Barnagtighed i deres Øyne, ſom "enten have et ufoleligt Hierte, eller alt for knarvurn Forſtand. Den ſlettænkende Verden dømmer, at en Huſtrues Favnetag i offentlige Selſkaber vidne enten om hendes Mands Skindſyge, hvis Øyne hun behøver at forblinde, eller "om hendes egen ſlette, i det mindſte tvivlſomme "Opførſel, ſom hun trænger til at ſkiule med Kiærligheds Blendværk: En utidig Kielenhed er i det "mindſte Tegn til en Blødhed, ſom vel bør undſkyldes, men dog ikke anſtaaer fornuftige Mennesker. "De der udtømme ſig i de første Dage, have ofte "intet tilovers for de paafølgende Aar. De maae "ſiden til at udtrykke det med, ſom de ikke føle, ofte "tage deres Tilflugt til Ravne og Talemaader, ſom "ere væmmelige, endog for dem, ſom blive kaldte "dermed".

I følgende Foreſtilling S. 60 vil man maaſkee finde noget af en ægte eller ilde anbragt Glimmer, men vi tænke, den ſande Glands vil dog heller ikke "miskiendes. "Kan den ſtore Ild, der om Morgenen opſtiger fra Øſten, og giver Jorderige ſin "Skikkelſe, ey optøe hine Iisbierge, men kuns "ſmelte deres Overflade, ſom igien ſammenfryſer "des haardere, naar Veſten iſører ſig Morgenrødens "Purpur: Ungdommens Ild kan ligeſaa lidet optøe "Alderdommens Iis. Naar Tidens Haand haver udſtrøet ſit Rim i den Gamles Haar, da er hans "Hierte for koldt til, at opvarmes af en Elſkeligs "Kiærlighed. Er Venlighed, Omhyggelighed og "Ømhed, Kiærlighedens Tønder: hvor vanſkelig "antendes, hvor let udſlukkes da Kiærlighed til den, "hvis Miner er Haardhed, og hvis Omgang er en "knarvurren Strenghed"?

"Aarene, der oprykke Lokkerne af de Gamles "Iſſer, plante undertiden Ubilligheder i deres Hierter: "de laſte hos Ungdommen de uſkyldigſte Forlyſtelſer, "ved hvilke de maaſkee ey lode det blive, da de vare "unge, deres gamle Laſter gior dem mistænkelige mod "Ungdommens Dyd, og deres knarvurne Hierter mistroe den Unges uſkyldige Frihed. Hovmods-Gniſter ulme under Hierternes Iis: de behandle de "Mistænkte haardeligen, bebreyde dem med Haarhed, og tiltale dem med Foragt: ſtolte af deres "Aar kræve de Føyelighed af dem, ſom de ey ville "vise andet end Haarhed og Foragt".

"Sorg og Fortvivlelſe kan da ey andet end opfylde det Hierte, ſom Naturen dannede til Ømhed "og Kiærlighed. Diſſe Ulykſaliges Dage bortſvemme i Taare, og deres Aar henſiøde i Graad. Fortvivlelſe er deres Forſtand, og Vee-Klager deres "Sprog. —— Glæder eder I Voldsmænd, naar "eders Boliger ryſte af de Fortvivledes Raab; "men ſtielver, naar Fortvivlelſen tier, den holder "da et hemmeligt Raad med Afgrundens Fyrſter, "den udſender ſine Legater til Mørkhedens Konge, og "maaſkee om et Øyeblik ere I forraadte til Hobe. "—— Men ere I endnu ubevegede, faa lærer dog "Medynk, naar I ſee den mishandlede Ungdom "blegnende af en tærende Kummer, men glimrende "af en himmelſk Smiil, naar Ungdommens Roſer "falme, og Dødens Lilier oppøre paa de Fortrængtes Læber, da ſtuer eders Hænders Gierninger: og i det den Uſkyldiges reene Aand ſtagrer paa "de ſorte Løber, da ſkiuler eders Anſigt for Menneſker, flygter til Urkenerne, og hyler med eders vil"de Brødre, om de ey ſelv reddes for eders ſkræk"kelige Aaſyn, og ſlygte ved eders Ankomſt". ——

Dog fordømmer Forf. ikke aldeles Ægteſkaber imellem ulige Alderde. "Intet, ſiger han S. 65, "uden en barnagtig Indbildning giør en maadelig "Forſkiel af Aar til en Hinder for ſand Kiærlighed. Det er ey Dagenes, ſaameget ſom Svagheders og Vanſkelighedens Tal, der giør Alderen "til en Skræk for den Unges Siel. En ſvermende "Levemaade og et vellyſtigt Forhold, giør et Menneſke ældre end mange Aar. Er den Unge, hvis "Knæ ſkiælve af Drik, og paa hvis Anſigt Vellyſt "har udſtrøet ſin tærende Gift, behageligere end den "Aldrende, ja end den Gamle, hvis Lemmer ere "fyldte med Ungdommens Styrke, og blandt hvis "Miner Maadelighed har plantet Sundhedens Roſer. Ingen uden en Daare giør Venlighed og "Mildhed til Alderdommens uforſonlige Fiender. "Lad dem end være landflygtige fra nogles, de ere "derfor ikke forhadte i alles Hierter". Imidlertid bliver Middelalderen dog den bequemmeſte Tid til Ægteſkabs-Forbindelſer. "Naar Alderdommen "maa forlade Verden, uvis om ſin endnu ſøde "Afkoms Skiæbne, da har Middelalderen Tid til "at ſørge for ſin Families Velfærd. Naar Ungdommen overlever ſig ſelv, og bliver i ſin Alderdom "en Byrde for ſine Børn, da redder Middelalderen "ſin Afkom fra at ønſke en Faders Død. Begiærlighed til Forældrenes Gods, opvækker oftelt "dette umenneſkelige Ønſke hos deres unaturlige "Afkom". —— Smuk er den Foreſtilling Forf.

giør

gisr over de Ulykker, som kunne møde Personer af alt for ulige Stand, der forbinde sig; men mindre har den behaget os, som gisres S. 79. følgg. over Ægtefolks ulige Tænkemaade i Religionen, og gandske uventet var os det vidtløftige Udfald, som S. 89 til 101 gisres imod Religionsspottere, og deres Had imod Religionen. —— Mange fornuftige Raad gives de Koner, som have faaet Drankere, Spillere eller Karrige til Mænd; og det Raad, Forf. S. 127. giver en Kone, som har faaet en utroe Mand, er et Bevis paa den skiønsomme Jagttagelses-Aand, vi have roest hos ham. "Endnu een List, siger han, "kunde de alvorligste og dydigste Hustruer betiene "sig af, for at tilbagevinde den Ydest, de havde "tabt: de kunde udforske hvad for Egenskaber, der "ere deres Mænd meest behagelige, og hvad for Til"lokkelser, deres Med-Elskerinder i sær bruge, for "at indtage dem. Lad disse Vellystens nedrige "Redskaber selv beholde de lumpne Kunstgreb, som "ingen uden de kan bruge: her er intet at efterabe "for en dydig og ærekier Kone. Men, der ere Til"lokkelser og Ydigheder, som ere Laster hos dem, og "Dyder hos hende: der er en vis Stræben efter at "behage, en vis udøst Kiærlighed, en munter og frie "Angenemhed, uskyldige og af Elskov giennemtrængte "Lystigheder: alt det er, om jeg saa maae sige, hos "de slette Qvinder et Rap, men hos Konen en Eyen"dom. Og dette er det jeg vilde, at hun skulde til"egne sig, giøre sig saa naturligt og saa brugbart, "at den utroe Mand, forbauset over hendes Dyd, "der bliver ved at elske, og rort af hendes Ydighe"der, som ikke vige hans Afguds, kunde vende til"bage til den Hustrue, hos hvilken han finder alt "hvad, der indtog ham hos en Fremmed. Han vil "maaskee ile tilbage med Glæde; thi det er dog al"tid et Menneske behageligt, at efterkomme sin Pligt, "naar han kan giøre det uden at twinge sine Tilbøye"ligheder; men det er endog frydefuldt, naar vore "Pligter ere de samme som vore Ønsker. Denne "uskyldige List kan med saa meget des større Føye "anprises, da den er nyttig, enten den lykkes, eller "ey; thi den verste, den ubilligste, den meest tvngges"lose Mand, kan dog aldrig i sit Hierte andet end bi"falde, at hans Hustrue søger at behage ham paa "en Maade, som ingenlunde fornærmer hans Ære. "Jeg har kaldt dette en List og kunde kalde det en "Pligt; thi hun skylder Manden at ville behage "ham, og redde hans Ære. Undladelse heraf giør "Utroeskab bestandig, og har ofte været første An"ledning dertil: En Skiønhed fordrer saa længe Til"bedelser, at hun tilsidst tretter sin Mand: en ner"faren Skiønhed besidder Ydigheder og uddeeler "dem ikke: de skal ligesom roves. Den kloge Kone "vil glæde sin Mand, og ved at fryde ham befæster "sig selv". Vi forbigaae mange andre meget smukke Betragtninger, for ikke at blive alt for vidtløftige.

Forfatterens Stil er paa mange Steder meget vel afpasset efter Materien, og hverken for blomstrende eller for mager, men i det rette Forhold, at Udtrykket kan give Tankerne Liv og Lys, uden at qvæle dem eller give dem en falsk Rettelse ved overflødige eller ilde passede Zirater. Men der ere ogsaa andre, ikke faa, Steder, hvor Materien ikke syntes at fortiene den Omkostning, om vi saa tør sige, som er giort paa Udtrykket, og hvor vi befrygte, at Forf. vilde komme til at høre Qvinctilians Dom: inanibus locis bacchatur. Man har maaskee allerede mærket sig nogle saadanne Steder i det vi have afskrevet, og flere ere forbigangne. Den Yppighed i Billeder og Troper forraader i sig selv en levende og riig Indbildnings-Kraft, og bør hos en ung Skribent altid være kiærkommere, end den modsatte Yderlighed. Det er heller ikke at befrygte, at den hos en Skribent, som besidder saa megen god Smag, som Hr. G. skal udarte og forværre Skrivemaaden, som den let kan, naar Indbildningskraften ikke er under Smagens Styrelse.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 34. —— 1770.

Annotationes in sanctum Sancti *Matthæi Evangelium græcum*, qvarum *specimen primum* loco programmatis scholastici foras dat G. F. Thestrup. sch. aalb. R. Aalburgi. 1770. Ex Typographeo regio privilegiato per Joh. Petr. Holtzbergium. Stor 28 S. 4.

Vi ville ikke troe, at Hr. Rekt. agter at undskylde sit Foretagende med de paa Titelbladet anførte Ord af et Brev, som den gamle Casaubon tilskrev sin Søn Isaak, da denne havde tilsendt ham sine Anmærkninger over Diogenes Laërtius, sit første lærde Arbeyde. Laudo tuum studium, skriver Faderen, verum hoc scito, rem gratiorem mihi te facturum, si vel unum dictum sacræ scripturæ, *difficultatibus aliqvibus obstructum*, explicueris, qvam si mille profanorum scriptorum loca depravata correxeris. Thi saa lidet man kan have at udsette paa denne den gode gamle Casaubons Erindring, saa er det dog ogsaa vist, at den ikke kan bruges til at undskylde alle Slags Anmærkninger over Bibelen, men ikkuns saadanne, hvorved et eller andet Skriftens Sted, som har nogen Vanskelighed, forklares. Og til denne Klasse høre Hr. Thestrups Anmærkninger ikke. De ere i Almindelighed gode og rigtige, og for unge Mennesker, der ikke have giort stor Fremgang i det grædske Sprog eller den hellige Philologie, ikke unyttige; men for Resten alle meget bekiendte, og intet mindre, end at ansee som Supplementer til en Elsners, Raphels, Kypkes eller Munthes Arbeyder. Man skal allerede kunne giøre sig et Begreb om deres Værdie, naar vi anføre Anmærkningerne over det første Vers i det første Kapitel: "Βίβλος γενέσεως Ιησῦ Χριστῦ. Liber historiæ vel vitæ (sive Historia) Jesu Christi. Jesu "Christi Levnets Beskrivelse, ut reddit ultima ver- "sio vernacula. Et sic titulus hic, qvem S. Mat- "thæus historiæ Evangelicæ suæ adhibuit, non ad "hoc duntaxat Caput I. sed ad totum librum refe- "rendus sit —— βίβλος, proprie est *frutex* "*ægyptius*, *papyrus*, unde charta conficiebatur, "metonymice, ut h. l. *liber*. —— Γένεσις, non "solum *nativitatem*, sed etiam *vitam*, *a nativita- "te* scil. coortam & producendam, designat, ex "significatione verbi γίνομαι, qva significat *sum*, "*vivo*".

"Τῖῦ Δαβὶδ, υἱῦ Ἀβραάμ, qvi fuit "filius Davidis, (&) filius Abrahami: υἱός, "filius, i. e. ἀπόγονος, posterus, s. aliqvis ex "posteris, mediantibus sc. gradibus, qvi a versu "6 ad versum 16 habentur. Utrumqve υἱῦ "optime de J. Christo intelligitur, ita ut Christus "& Davidis, & Abrahami filius dicatur, non sine "singulari emphasi, respectu peculiarium Promissio- "num, Davidi & Abrahamo factarum, de Messia "ex semine ipsorum prodituro".

De her meddeelte Anmærkninger sluttes med det 12te Vers i det 2det Kapitel.

Programma philologicum *de uno Cornelii Nepotis loco*, & *tribus Velleji Paterculi*, conscribebat Joannes Gottschalch, Con-rector Aalburgensis. Aalburgi 1770. Ex Typographeo regio privilegiato per Joh. Petr. Holtzbergium. Stor 8 S. 4.

Nogen kunde maaskee have Lyst, i Anledning af dette med megen kritisk Indsigt, og Læsning i profane Skribenter, forfattede Indbydelses-Skrift, at parodere Cassaubons ovenanførte Ord, og sige: rem graviorem mihi feceris, si vel unum prolani scriptoris locum depravatum correxeris, quam si mille facræ scripturæ dicta, difficultatibus nullis obstricta, explicueris. —— Det Sted hos Nepos er i Atticus Kap. 2. hvor Atticus roeses for de Tienester, han giorde de Athenienser, imens han opholdt sig i Athenen. Det siges der blandt andet: "læpe "suis opibus inopiam Athenienfium publicam leva- "vit. Cum enim verfu am facere publice neceffe "eſſet, neqve ejus conditionem æqvam haberent, "semper fe interpoſuit, atqve ita, ut neqve ufuram "*unqvam* ab iis acceperit, neqve longius, qvam "dictum eſſet, eos debere paſſus ſit. Qvod utrum- "qve erat illis ſalutare. Nam neqve imdulgendo "inveterascere eorum æs alienum patiebatur, neqve "multiplicandis uſuris crescere". Saaledes læse alle trykte Exemplarer af Nepos. Men Hr. Conr. G. holder det ikke for troligt, at Atticus skulde have udlaant sine Penge gandske uden Rente; allerhelst da Nepos K. 4. siger om ham: rei fuæ familiari, complures annos Athenis moratus, tantum dedit operæ, qvantum non indiligens deberet paterfamilias. Han troer derfor, at Cornelius har skrevet: —— ut neqve uſuram *iniqvam* ab iis acceperit o. s. v., og at Afskriverne, bedragne af Bogstavernes Lighed, have af iniqvam siden giort unqvam; hvilket han viser let kunde skee, besynderlig naar de skrevne med store eller Fractur-bogstaver: —— Men endskiønt vi gierne give Hr. G. Ret, at intet var lettere, end den Forvandling af iniqvam til unqvam ved en uforsigtig Afskriver, saa maae vi dog bekiende, at vi endnu ikke finde Grund nok til at forlade den sædvanlige og vedtagne Læsemaade. Thi 1.) skulde det være sært, at iblandt saa mange haandskrevne Coderer af Nepos, som af Udgiverne ere blevne raadførte, ikke en eneste skulde have den i Forfatterens Tanker sande Læsemaade iniqvam, men alle den formodede falske unqvam. 2.) Hvor kunde Nepos sige, at det ædelmodige Pengelaan, som Atticus giorde Athenienserne, forvoldte at deres Statsgield ved Renternes Forøgelse ikke voxede (neqve multiplicandis uſuris crescere eorum æs alienum patiebatur), naar han dog tog Rente af dem? Det er vel saa, at jo ubilligere Rente de maatte give, jo meer voxte deres Gield; men den voxte dog ogsaa ved enhver, endog den billigste Rente. 3.) See vi ikke, hvorfor man ikke ligesaavel kan antage, at Atticus laante den Athenienske Stat Penge uden Rente, som man veed, at han skiænkede Folket Korn uden Betalning: univerſos frumento donavit, siger Cornelius samme Steds om ham; og endelig 4.) den Overgang i Talen, han betiener sig af, naar han beretter denne hans Velgierning imod Folket, bestyrker os i vor Formodning, at den sædvanlige Læsemaade (unqvam) maa være den rette. Han siger nemlig: auxit hoc officium (Pengelaanet) *alia* qvoqve *liberalitate*. Nam univerſos frumento donavit. Det synes altsaa, at den Tieneste, han beviste Regieringen ved Pengelaan, var af samme Natur, som den, han beviste Folket ved Korns Uddeelning, nemlig en Gavmildhed (liberalitas), hvorved ingen, end ikke en lovlig, egen Fordeel bør tænkes.

Det første Sted hos Vellejus Paterculus forekommer L. 2. C. 69. hvor man læser: Callius Rhodum, rem immanis operis ceperat. Dette Sted har vist nok noget meget skurrende; thi, som Hr. Conr. erindrer, saa godt Latin det er at sige: Rhodum capere, res erat immanis operis, saa haardt og ulatinsk synes det at være: Rhodum, rem —— capere. Han fremsører derfor en tredobbelt kritisk Formodning, nemlig enten at ansee rem immanis operis, som en Exklamation, og at sette i Stedet for Comma (,) et Exklamations Tegn (!) eller og at stode rem ud, som et Tillæg af Afskriverne, og læse, Rhodum immanis operis ceperat: eller og endelig at læse urbem i Stedet for rem hvilken Forandring han mener let kunde forvoldes ved Nabolauget af u i Rhodu, og den gamle Maade at skrive rem paa med Adspiration (rhem). Ingen af disse Formodninger mangler kritisk Rimelighed; dog naar vi skulde antage nogen, blev det den første, som den mindst voldsomme, og endda vilde vi foreslaae at omsette Ordene, og læse: Rhodum ceperat, rem immanis operis! Men i Almindelighed ere vi meget tryglsomme for at rette noget i en gammel Skribents Text, blot fordi det stoder vor latinske Øre, da vi vide, at mange Constructioner forekomme hos de Gamle, som for os synes at være Solœcismer, og om hvis Rigtighed man dog ingen Aarsag har at tvivle. Vi ville her allene anføre et Exempel af Ciceros 5te Bog imod Verres C. 65., hvor man endog i Ernestis Udgave læser dette Sted: "qvocunqve venerint, hanc ſibi rem præſidio ſpe- "rant *futuram*", da dog Gellius Nocl. att. 1. 7. har

har tydelig bevist, at den rette Læsemaade er futurum og ikke futuram, og anfort Exempler paa lige Construction af andre, nu tildeels tabte Skribenter.

Det andet Sted af Velleius er L. 2. C. 70. Cassius —— extentam cervicem interritus liberto præbuit. Deciderat Cassii caput, cum —— advenit. Ordet deciderat kan her forstaaes enten neutraliter, af cado, eller active af cædo. Paa den sidste Maade tager Gesner det i sin Thesaurus, og Hr. Conr. havde selv forstaaet det saaledes, førend han slog Gesners Thes. efter, og tillige formodet, at Pronomen *is* maatte være udfaldet foran deciderat, og opfluget af den foregaaende Endelse *it* i præbuit: En Formodning, som i vore Tanker var meget lykkelig, og gandske fornøden, naar man vilde forstaae deciderat active. Men siden er Hr. G kommet over et Sted hos Zosimus (ἔφθασεν ἤδη πεσοῦσαν τὴν κεφαλὴν), som har givet ham Anledning til at forandre sine Tanker, og at tro, at deciderat af cado kunde være et Paterkulus ikke uværdigt Udtryk.

Det tredie Sted hos samme Autor er L. 2. C. 80. hvor Hr. G. i Stedet for dissimillimam vitæ suæ potentiam, som nu læses i de beste Udgaver, vil have læst: indignissimam vita sua potentiam, hvortil vi dog ikke see kritisk Grund nok, uagtet Udtrykket ved denne Forandring vinder i Zirlighed.

De *Delectu observationum philologicarum in* N. *foedus vite adhibendo.* Libellus autore JOANNE HENRICO TAUBER. Neqve minus imperspicua, incerta, fallaciaqve sunt judicum ingenia, qvam tempestatum terrarumqve. *Plin. Epist.* Hafniæ, literis Höeckianis. 1770. Stor 58 S. 8.

Titelen synes saa lidet, som det paa Titelbladet valgte Motto af Plinius, at svare til Skriftets Indhold. Hr. Tauber leverer en historisk, og undertiden kritisk, Fortegnelse paa de beste Hielpemidler til at forklare det nye Testament, tilligemed adskillige nyttige literariske Efterretninger, som ikke allene udvise hans egen Flid og Læsning, men kunne ogsaa tiene andre, som en nyttig Veyvisning i den

Deel af den theologiske Literarhistorie, som angaaer det Nye Testamentes Forklaring. Man finder her en skrækkom Mængde Skrifter anførte, hvoriblandt en Deel, om hvis Indhold og Historie Forf. meddeler saa gode Efterretninger, at man let seer, han kiender dem nærmere end af de blotte Titler, eller af andres Domme; og at han alligevel uden Forfængelighed har kundet sige om sig S. 2. " a gloriationis " vanitate etsi me qvam longissime abesse confido, " plus tamen vobis L. B. qvam qvod diariis lectitan- " dis, bibliothecis pervolutandis actiqve publicis li- " terariis rimandis, ac indicibus oculis perlustrandis investigatur, polliceri haud dubito". Imidlertid seer man dog ogsaa, at han maa have en god Læsning i Bibliotheker og Journaler, til hvilke han som oftest henviser.

Begyndelsen gisres med den bekiendte Strid om det N. T. Stiil. Forf. anfører de fornemste Skrifter som i denne Strid ere udkomne paa begge Sider, og erklærer sig for Ernestis Mening (der i denne, som i de fleste andre Ting er hans Hovedfører), at det N. T. Grædsk er hebraisk-Grædsk, hvori Ordene vel ere Grædske, men Bemærkelserne ofte at forklare efter det hebraiske Sprogs Brug. Denne Mening lagt til Grundvold ved det N. T. Forklaring, blive de Skribenter nu meest at anprise for en theologisk Exeget, som i Stiil og Skrivemaade nærme sig meest til de hellige Skribenter. Derhen høre især de 70 Fortolkere, hvilke ogsaa af mange Skriftfortolkere, som man her finder en vidtløftig Fortegnelse paa, ere heldigen anvendte til det N. T. Forklaring. Af Landsmænd nævnes her Petri Brinchii Philologus sacer, som udkom i Kiøbenhavn 1726, og siden med Anchersens Fortale 1734, under den forandrede Titel af Philologia sacra V. & N. T. per qvam difficiliores voces, res & phrases græcæ N. T. LXX. interpretum versione & textibus V. T. ebræis & apocryphis græciss. præstantioribus magna cura eruuntur & commentariis eruditorum ordine alphabetico illustrantur &c. Dette Skrift roser Hr. T. meget, og anfører desuden Gramms 8 Dissertationer de V. T. versionis græcæ in N. T. allegatione. Udgivne i Kiøbenhavn 1722 til 1733. —— Efter de 70 Fortolkere komme de Fragmenter, man har tilovers af de gamle grædske Oversættere Symmachus, Aqvila og Theodotion, tillige med de jødiske Skribenter Philo og Josephus; og endelig de profane Skribenter, som enten have været jævnaldrende med Apostlerne, eller levet ikke langt

langt fra deres Tider. Saadanne ere i sær Diodorus Siculus, Polybius og Artemidorus. Blandt dem, som af de profane Skribenter have oplyst det N. T., beholder Raphelius Fortrinet. Om Kypke dømmer Hr. T. saaledes S. 47. "Erratorum potiorum multitudo observationum copiam superare videtur. Sæpissime acta egit cumulandis exemplis, probaturus verba rarius phrases, aut nulla probatione indigas aut ope græcitatis hebraizantis, qvæ in V. T. dominari solet, explicandas ac illustrandas. Puritati N. T. vindicandæ sua in excutiendis autoribus profanis industria, nullo delectu habito, intrepide ac impigre consultum ivit: inde evenit, ut LXX. interpretum versionis autoritatem irritam ineptamqve N. T. dictionibus illuminandis judicare ausus sit, qvapropter, in auxilium ut autoribus profaicis ita & metricis vocatis, ex fonte utriusqve generis suos irrigare hortulos promiscue convevit: omnia miscentur, bona malis finitima; ideo prudentis erit, qvid distent æra lupinis, nosse ac trutinare. —— Endnu høre de gamle Glossarier og Ordbøger til Hielpemidlerne ved det N. T. Forklaring. Blandt de nyere Ordbøger over det N. T. roser Forf. i sær Schöttgens formeret af Krebs, og Simonis. Han finder dog i Krebses Udgave af Schöttgen, foruden de af Ernesti bemærkede Mangler, adskillige deels betydelige Trykfeyl, deels Udeladelser af Ords Bemærkelser, hvorpaa anføres Exempler S. 55. —— Et Par philologiske Anmærkninger har Forf. ved Leylighed fremført, saasom S. 26., hvor han viser, at den Talemaade Ebr. 2, 9. γευσασθαι θανατου, ikke vil sige andet, end slet hen: At døe, og S. 34, hvor han igiendriver Michaelis, som i sin Paraphrase over Brevet til de Galater vil finde Forskel imellem παραλαμβανειν og διδαχθηναι. Ved denne Anledning yttrer han en i vore Tanker grundet Dom om den paraphrastiske Forklaringsmaade. "In universum, siger han "S. 36, videtur paraphrasticum interpretandi genus multis magnisqve obstructum difficultatibus, "qvas vincere ac supervadere omnes, interpreti "perarduum erit. Nec unica est ea, qvæ paraphrases circumstat, difficultas, atqve in eo versatur, sententia probata si minus firma sit ac explorata, universam orationis seriem filumqve penitus disrumpi: sunt multo plures asperitates, qvas "pervadendas habet paraphraseos effector ac conditor, ne lectores fallaciis ductos, verbis datis, illudat. Qvid negotii est, sensum iniqvum contortumqve paraphrasi, modo velit, intexere atqve autoris, qvem circumscribendum qvis sumsit, orationi colorem suco qvasi illinere?" Overalt giør denne liden Afhandling Hr. Taubers Indsigt og Flid Ære.

Disqvisitionum, qvibus unum & alterum philosophiæ, inprimis recentioris, caput aut punctum nonnihil dilucidari posse videtur, *Specimen Imum* placido opponentium examini subjecit Birgerus Riisbrigh, Phil. Prof. extr. Def. Salomone Giör. In Auditorio superiori. D. XXX Julii MDCCLXX. Hafniæ, Typis Nic. Christ. Höpfneri. Stor 36 S. 4.

Denne første Prøve indeholder de 18 §§. af det 1ste Kap. angaaende det rette Begreb om Philosophien. Hr. Prof. prøver her de adskillige Definitioner, som fra de ældste Tider af ere givne paa Philosophien, i sær den Wolfiske, og viser deres Mangler. Han er ingen blind Tilhænger af nogen vis philosophisk Sect, men viser, at han har prøvet dem alle, og giort sig baade ældre og nyere Philosophers Skrifter vel bekiendte. Den Erklæring Hr. Forf. giver over sin Tænkemaade i Philosophien, er en eclectisk Philosoph anstændig. "In rebus philosophicis, siger han, in qvibus suum qvemqve "judicium fide & integritate animi, qva potest, "maxima seqvi oportet, neqve ex aliorum tantum "opinionibus veritatem æstimare, qvî fieri possit, "ut unum atqve idem omnes sentiant? cum tanta "sit, & ingeniorum diversitas & rerum, qvibus "ea juventus vel impediantur, varietas. Dissensus, ex prava qvadam animi libidine non profectus, fidei saltem in philosophante, si non dili-"gentiæ, signum est."

Aargangen af disse Blade koster:
I Kiøbenhavn, 8 Mark. Sialland og Lolland, 9 Mark. Fyhn, 9½ Mark. Jylland og Holsteen, 10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 35 og 36 —— 1770.

Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber, samlede ved et patriotisk Selskab. Ottende Stykke. Kiobenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, kongel. Hof-Bogtrykker 1770. Stor 266 S. 8.

Endelig see vi vort Ønske opfyldt, og Prisen i Veltalenheden, som Selskabet til de skiønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse i lang Tid ingen Leylighed har havt til at uddele, omsider tilkiendt saadanne Stykker, som ere Selskabets Samlinger til sand Prydelse, Sproget til Ære, og unægtelige Bevis paa den gode Smags mægtige Tilvært hos os. Vi tale i sær om de tvende Lovtaler over Ærkebiskop Absalon, den ene ved Hr. Christian Friderik Jakobi, den anden ved Hr. Peder Vogelius. De have begge udmærkede Skiønheder, og man læser dem med et uæsien deelt Bifald. Den første henriver og holder til sig ved en blomstrende Veltalenhed, et udarbeydet og sirligt Sprog, modne og passende Reflectioner, og endelig ved en udbredet Kundskab i den danske Historie og Statsforfatning, som vise i Hr. Assessor Jakobi en Mand af meget agtværdige Gaver. Den sidste har langt ringere Fortienester i Henseende til Veltalenhed og Sprog; men den giør os endnu meer bekiendt med sin Helt; den lader ham ikke allene see i de store Livets Scener, hvori han som Anfører og Statsmand er saa høyt opløftet over den største Deel af sine Beundrere; den fører ham ogsaa ind i det roeligere borgerlige Liv, og lader os beskue i Absalon den fromme Kristen, den ømme Ven, den sagtmodige Mand, den kiærlige Hosbond. Hr. Jakobi er meer Lovtaler. Han vælger de stærkeste Træk i Absalons Levnet, og maler dem med al den Styrke og Værdighed, de fortiene. Hr. Vogelius er meer Levnetsbeskriver. Han maler mindre, men samler flere Træk sammen, som giøre Absalon kiendelig fra flere Sider. For resten er begge Talernes Plan omtrent den samme. De ophøye først Absalons Bedrifter i Krig, og siden hans fredelige Gierninger. Hr. Jakobis Roes er kiendeligere i den første Deel, og Hr. Vogelius's i den anden. Dog! Læserne skulde best kunne skiønne om begge Talernes forskiellige Gaver, naar vi give dem Anledning til at sammenligne dem i de Steder, hvor de have havt en gandske lige Gienstand at behandle. Saadanne Sammenligninger ere behagelige og lærerige.

Begge Talere give en Afbildning paa Rigets ulykkelige Tilstand, til den Tid, da Absalon frembræder paa Skuepladsen. Hr. Jakobi taler derom saaledes S. 10. "Det var engang det danske Folk eget, at bringe Krigen til Fremmede, og aldrig at modtage den hiemme. Rom selv maatte kiæve for de stridbare Cimbrer. Men hvor tabt har denne gamle Herlighed, da Absalon fremtriner! Alle Kysterne ere forstyrrede af de Vendiske Sørovere, og Havnene, som tilforn neppe rummede vore egne med Bytte beladte Skibe, ere aabne for disse grumme Fiender. Nogle Mile op i Landet rove de ustraffede, og Kongerne selv kan see Luen af de antændte Landsbyer inden for de bange Muure. Neppe kan den usle Indbygger sørge over det tarte Qvæg og de ødelagte Eyendomme. En større Sorg hindrer ham. Sorgen over den dræbte Hustrue, og Børn i Lænker".

"Men dette er kun endeel af Landets Ulykke. Midt i dets Skiød hersker Forvirring og Uroelighed overalt, i Kirken, Lejren og Domhuset. Alting bærer denne vankundige Tidsalders afskyelige Mærke, og Landet har hos de Fremmede tabt sin gamle Ære. Biskoperne, Kongens mægtigste Mænd, fortære i en

uvirksom Overdaadighed Landets Fædme; og, mægtige ved Folkets Blindhed og Overtroe, sidde de ved Siden af Thronen, og lidet understøtte den. Hvad skiøtte de vel om Riget, de som ere Borgere af en anden Stat, hvis Flor blev ved Landets Udsuelse og Øvrighedens Afmagt allerbedst forsikkret? Riget har ingen staaende Krigsmagt eller Flaade. Skal Feide føres, maa hele Landet opbydes. Hvo, som vil, kommer, og drager hiem igien uden Orlov. Krigstugten, Sielen i Hæren, er tabt, og i dens Sted ublue Knur og frek Selvraadighed".

"Dog er Indbyggernes forvildede Splidagtighed Danmarks værste Fiende. En Dansk er væbnet mod den anden; og alle de borgerlige Kriges Elendigheder følge denne Tvedragt. Vare end Lovene bestemte og tilstrekkelige; hvorledes skulde deres Stemme kunne høres for Vaabens Bragen? I saadan Forvirring maatte den Fortryktes Suk, som dog kun sielden naaer til Thronen, nu fortvivle om at trænge derhen. Ulyksalige Krige, saa meget heftigere end andre, som det deelte Folk troer hver paa sin Side, at stride for den retfærdigste Sag! thi det er Landets gamle Fortrin og Ære, frem for alle Folk paa Jorden, at elske sine Konger, og her stride de Danske hver for sin Konge. Thi Thronfølgen, den vigtigste Sag i velindrettede Riger, var, som alt andet, vaklende og uvis. At være af den kongelige Stamme, var Adgang nok til Thronen. Nu vilde de Store vælge; men den ene Provinds vil ikke give den anden efter. Jyderne vælge Knud, og de øvrige Danske Svend. Det Scepter, som kunde været svagt nok i een Mands Hænder, er deelt imellem tvende. Nu maae Sverdet adskille Trætten, og Folket slagtes, som ofte skeer, for dets Stores Egensindighed. Folket er tappert, og det strider for sine Konger; hvor blodig og haardnakket da Krigen! Men medens de Danske saaledes vende deres stærke Glavinde imod hinandens Bryste, føler den misundelige Naboe, Danmarks svorne Fiende, en ond Glæde, og haaber; thi han veed, at, skal Danmark overvindes, maae det skee ved danske Arme. Medens de rase i deres egne Indvolle, lurer Søerøveren, og drager bort med de usle Levninger, som undgik deres egen Grusomhed. De frugtbare Marke forvandles til rædsomme Heeder; de forladte Landsbyer tiene vilde Dyr til Opholdssted, og kun blodige Spor forkynde, at her vare Mennesker".

Hr. V. for at vise disse sammenstødende Elendigheder i deres Udspring, gaaer tilbage i Tiden, giver et kort Begreb om de foregaaende Kongers slette eller ulykkelige Regieringer fra Svend Estridsen af, og lægger saa til S. 107. "Hvo kan undre paa, at vort Fædreneland under saadanne Konger var blevet den ynkværdigste Sammelplads for alle Elendigheder? Indvortes udtæret af Fiender, som det føder i sin egen Barm; udvortes ængstet af Røveres idelige Angreb, udsat som et Bytte for alle, der ey af Menneskelighed vil spare det. Hvo venter vel andet, end at Vold og Uretfærdighed, Frekhed og Troløshed, Vankundighed og Overtroe rase allevegne, naar saadanne Regenter styre? Hvad Under, at al Orden er ophævet, alle Baand brudte, alle Nærings-Midler standsede, Kilderne til Landets Velstand tilstoppede, Markene øde og udyrkede, Handelen nedlagt, Sikkerhed bortjaget! Disse ere jo de sædvanlige Virkninger af slette Fyrster og langvarige Krige".

En af de første Leyligheder, Absalon havde til at vise sit Mod, og tillige sit Venskab for Waldemar, var i den ulykkelige Nat, da Svend overrumpler Knud og Valdemar over et Giæstebud, for at myrde dem begge. "Midt under et Giestebud, siger Hr. J. S. 15. indbryde Morderne. Knud er ikke mere, og Valdemars Blod flyder. Denne modige Løve trænger sig ved Mørkets Bistand giennem en Hær af Bevæbnede og undkommer, og Absalon følger ham ikke. Det var den eneste Gang, at Valdemar stred, og Absalon ikke stred ved hans Side. Men han holder den slagne Knud i sit Skiød, og troer, det er Waldemar. O grumme Øyeblik! Mere Liig, end det han indhyller, sad han nogen Tid følesløs. Dernæst falde nogle Taare. Thi det var Fædrenelandet, ham syntes aflivet. Endelig merker han, at det er ikke hans Ven. Strax væbner han sig med det stille Mod, med hvilket han beskuede alle Farer. Uforfærdet gaaer han med jevne Skridt igiennem de opstilte Rader af Mordere. Han værdiger ikke engang at blotte sit Verje, og undkommer uskadt; hvad enten en usynlig Haand, Danmarks Engel, bedekkede ham, eller og Morderne forfærdedes og vege tilbage, fordi de, ved Skinnet af deres Blus, bleve noget vaer af den guddommelige Mine, som Dyd og Mod havde tegnet i hans Ansigt"——. Hr. V. taler derom saaledes S. 110. "Skal jeg atter føre dig tilbage, du grusomme Nat, der saa nær havde berøvet Danmark sin Valdemar, sin Absalon, de eneste Piller for den ravende Staat! da det forræderske Anslag, der fuldbragtes paa Knud, truede disse med samme Undergang; da de mordiske

Tilbere-

Tilberedelser, det rædsomme Mørke omringede dem. Hvor grusomt et Øyeblik for din ømme Siel, o Absalon! da den døende Knud nedlegger sit blodige Hovet i dit Skiød, og du troer, det er din Herre, din elskede Ven, der opgiver sin Aand i dine Arme: Himlen vaager over disse dyrebares Liv. Deres Mod og Hurtighed aabner dem Vey midt igiennem de blottede Vaaben, den dræbende Flok, de tilsperrede Udgange; over de døde Kroppe, som fyldte Kongesalen. Allerede da saaes i Absalon den Helt, der midt i Faren bevarer sit Mod og Overleg; da fremskinnede den Snarraadighed, der hører til den store General".

Erobringen af de to mægtige Rygiske Stæder Arcona og Carentin beskriver Hr. J. med ret Tacitusisk Lykke S. 29. "Arcona, den mægtigste Stad ikke allene paa Rygen, men i hele Venden, var paa sine trende Sider forskandset af Bierge; paa den fierde havde man opført en Muur, hvis Taarn rekkede til Skyen. Midt i Staden var Svantevits uhyre Billede; og denne skræksomme Guddom, til hvilken alle omliggende Folk ydede deres aarlige Offere, forøgede med sin Nærværelse Borgernes Forvisning, at deres Bye var uindtagelig. Dette Arcona beleyrer Valdemar. Venderne loe; Naboerne gave Agt; Krigerne brændte af Mod (thi det var Absalon, som bestyrede Beleyringen); og de danske Fanger, som sukkede i Byen, opløftede de døende Øyne og de afmægtige og med Lænker belæssede Hænder til Himlen og haabede. Nu faaer man at see, hvo der er stærkest; Absalons Arme, eller de stolte Mure. Hvilket Angreb! de Danske storme, Ilden raser, Murene bæve, Taarne nikke, og de Beleyrede fortvivle. Det blotte Liv er en Lykke, de neppe tør haabe; den ædelmodige Valdemar ønskede helst at skaane, men Krigsfolket tørster ligemeget efter Bytte og Blod. Det fnyser over, at det skal have Krigens Byrder, og negtes dens grumme Fordele. Imidlertid er Raadet forsamlet bag Leyren, og Absalon iler derhen fra de blodige og brændende Mure. Hvad er det for en Mand, som kommer? Hvilken Forventning i alles Aasyn, og hvilken ærbødig Taushed! Et Ord af hans Mund vil bestemme de usle Beleyredes Skiebne. Kan en Prælat ynkes over Kirkens Fiender? En hærdet Krigsmand gyse ved Blod? En elsket Anførere vove det, at mishage Krigerne? Men Absalon er Prælat og en Christen; Krigsmand og Statsmand; Soldaternes Ven, men ogsaa Menneskers. Den vise Mand har talt, og Arconeserne leve; den frygtede Feldtherre viser sig for det oprørte Krigsfolk, og alting er stille. Nu skynder han sig med tredive Skibe til Carentin; men Rygtet har allerede forkyndet Seyerherrens Ankomst. Ved det blotte Navn aabnes Portene; og de bange Fyrster gaae, fulde af Forundring og Tillid, Svantevits Overvinder, og Arconas Undertvinger, men tillige Befrier, i Møde. De veed, at hans Haand er i Løfter ligesaa fast, som i Striden stærk, saa det var vanskeligt at sige, enten han meest blev frygtet af Fiender, eller elsket af Overvundne. Han gaaer med nogle faa af sine ind i Staden, og modtages med Glæde. Dog er endog deres Æresbeviisninger blandede med det krigske Mod. Sex tusinde Bevæbnede staae med omvendte Verger paa begge Sider af den smale Vey, som fører til Byen. Det var rædselfuldt for Absalons Følge; men de saae paa Helten, og glemte Frygten. Nu var Asken af Afguderne adspredt under Himmelen, og intet glemt, som en christen Bisp skyldte Nysomvendte, og en Statsmand nye Undersaatter. Absalon vender tilbage. I tre Døgn havde han ikke afført sine Vaaben, eller det aarvaagne Øye slumret. Men Kongen venter ham. Dette Bud maae ikke overtrædes; thi Absalon vil ikke allene lære de Danske at vinde, men og at lyde".

Samme Byers Indtagelse fortæller Hr. V. S. 126. "Arcona belegges. Her var Afguderiets Sæde, og Landets Tillid; Naturen syntes at have giort den uindtagelig. Men de Danske, der paa nogle Aar have forsøgt Lykkens Medhold, vove nu alt, og foragte Hindringer, naar Valdemar og Absalon ere Anførere. Et uventet Tilfælde giør deres Mod heldigt. (*) En heftig Ildebrand, antændt paa det farligste Sted i Byen, og uden fra understøttet af et hidsigt Angreb, giør de stridbare Indbyggere forsagte. De raabe til de Danske om Fred. Soldaterne, lige graadige paa Fiendens Blod og Bytte, knurre og true. Kongen er tvivlraadig. Det vil nu komme an paa Absalon. Ofte har han viist os, at han kan overvinde; her vil han legge for Dagen, at han og har lært at spare de Overvundne. En Tale, fuld af sand Klog-

(*) Altsaa var et uventet Tilfælde Hovedaarsagen til Byens Erobring! Burde Taleren ikke have fortiet, eller i det mindste, som Hr. Jacobi har giort, forstukket denne Omstændighed?

skab og Menneskekiærlighed, bevæger Valdemars og alle Skiønsommes Hierter. Byen skal skaanes fra Ild og Sverd. Vilkaarene foreskrives; den overgiver sig til de skaansomme Overvindere. Endnu staaer Carentin tilbage, befrygtelig nok ved sin Beliggenhed og stærke Befæstning. Absalon møder for den; Rygtet om hans Bedrifter og Arconæ Skiæbne er kommen i Forveyen. Staden aabner uden Modstand sine Porte for Syerherren. Men hvad vil disse sex tusinde Bevæbnede, der strømme ud af Byen, og opstille sig i den dobbelte Rad? Har de maaskee betænkt sig, og vil endnu forsvare sig imod Absalon? Ney! de gaae ham i Møde, for at ydmyge sig, for at giøre hans Modtagelse anseelig, og saadan en Overvinder anstændig.. Hvilket Syn! Vor kiekke Helt gaaer med dristige Skridt midt igiennem den lange bevæbnede Rekke af overvundne Fiender; de see ham, og tør ikke være troløse; de kappes om at udvise den dybeste Ærbødighed. Værdige Indtog for den seyerrige og ædelmodige Absalon! Saadan Overmagt have Heltene, endog over Fienders Gemytter, saadan Tillid til sig selv".

I disse Steder beholder Hr. Assessor Jacobi unægtelig Fortrinet. Men i følgende Beskrivelse, saa smuk den ellers er, synes vi dog at savne noget. "Valdemars Flaade, hedder det S. 33., havde udført sit Tog i det Friske Hav, hvor Oderen giennem tre forskiellige Render foreener sig med Østersøen. Den ved Camin var den nærmeste; men det var uvist, om dens Skiød var vidt nok for at modtage de store Skibe. Absalon var gaaet efter Sædvane at undersøge Dybet. Det hiemme-begiærlige Folk kunde ikke opbie hans Tilbagekomst. Det fulgte strax efter; thi hidindtil var det aldrig mislykket at følge Absalon. Men de skiulte Grunde giorde Giennemfarten umuelig. Imidlertid havde Landsherren Bugislav, underrettet om de Danskes Vildfarelse, belagt Mundingen af Floden, for at indsperre de Danske. Det Friske Hav er skiult af Skibe, og Strandbredden af Heste og Krigsfolk, som, visse om Seyeren formedelst Stedernes Fordeel, delede deres Fienders Bytte i Haabet. Men i Valdemars Leyr er Tilstanden anderledes. Hvor modløst er Folket? det kan ikke tvinge Naturen; det tør ikke tænke paa Fienden. Selv de tapperste Stridsmænds eneste Haab er at forlade Flaaden, og med Sverdet i Haanden at bane sig Veyen til Danmark. Det var en ønskelig Leylighed for Absalons Efterstræbere; de skrige til Folket, at han er Aarsag i denne Ulykke. Er det ikke ham, som altid har lagt Kongen i Øret om disse vendiske Toge? ham, som med sine favre Ord har forført Rigsdagene at beslutte disse Krige? ham, som med Haab om Bytte har lokket den vankundige Mængde blandt disse barbariske Fiender og ubekiendte Farvande? Disse Forhaanelser igientager det forsagte Folk, og Forførerne nyde en ond Glæde i denne Jammer; med Fornøyelse kan de see Fædernelandet synke, naar denne store Mands Ære kun begraves under dets Ruiner. Endog i Kongens Raad ere alle tvivlraadige; men Valdemar troer paa Klogskab og Tapperhed. Med et tillidsfuldt Øyekast udfordrer han Absalon til at tale; og hvor retfærdiggiorde den Visdom, han talede med, Kongens Tillid! Hans Plan maa følges; og paa det han ikke skal synes mere klog i Raad, end kiek i Gierningen, skal hans Skib være det første imod Fienden. Alt er den overmodige Bugislav ved de Danske Reisneres Ankomst flygtet til Skibene, men ogsaa disse adspreder Absalon, som Østenvejret Avner; thi Fædernelandets Fare havde forøget hans Kræfter. Nu er den store Fare forbi, og Flaaden reddet. Da bævede Luften af Frydeskrig, og Beskytterens Navn skialv tilbage fra alle Bierge. Selv Misunderne blandede deres Lovtaler med alles, og maatte; jo større de havde giort Faren, jo større var Befrieren. Det var mere end Afsindighed at vilde negte den sin Roes, som gav Raad, da ingen vidste, og udførte, da ingen torde. Men medens Folket, som aldrig holder Maade, overlod sig gandske til Glæden, var Absalon allene rolig. Ligesaa ophøyet over den umaadelige Roes, han ikke trængte til, som før koldsindig ved den ufornuftige Dadel, han kunde foragte, var han lig hine over Skyerne fremragende Bierge, hvis Grundvolde det stormende Hav ikke bortskyller, og hvis Snee ey heller de blide Straaler kan smelte". Man seer nok i denne veltalende Fortælning Absalons Fare, men man seer ikke tydelig, hvorledes han undgik den, og det ønsker man dog at vide, endog for at kunde dømme om Farens Storhed. De Glimt af Historien, man her synes at savne, finder man hos Hr. Vogelius S. 129. "Hvilken Fare omspender den danske Magt! Flaaden og Landets Styrke ligger indsluttet i et Vand, der er omringet af findtlige Strandbredder. En snæver Aabning, fuld af farlige Grunde og skiulte Skiær, er Veyen herfra ud til det vide Hav. Men denne trange Udgang, vanskelig nok i sig selv, har Casimer tillukt med halvtredsindstive Skibe. Paa Strandbredden truer Bugislav med Rytteriet. Begge ansee de indsperrede Skibe som et Bytte, der ey kan undgaae. I dette snævre Rum er da Danmark og dens Lykke og dens Konge indslutted. Mængden er modfalden; Bedrøvelse, Forvirring og

Skræk

Skræk har malet sig paa Ansigterne; ingen veed Raad imod et saa sammensat Onde. Saadan er de almindelige Sieles Tilstand i uformodentlige Vandhelp. Folket knurrer; Absalons nedrige Fiender lægge offentligen Skylden paa ham. Valdemar og hans Ven maae høre de haanligste Bebreydelser; Kongens Haab raver; men falde kan det ey; thi det helder sig til Absalon. Her er en af de Leyligheder, som have lært Verden at kiende sine store Siele. Kongens Ven bliver ene, midt under Faren og det oprørte Folk, rolig og fast, og mægtig baade til at see og vove. Han har med de hastige og giennemtrængende Øyekast allerede overskuet Faren og Omstændighederne. Planen er lagt, han forkynder den, selv vil han være Formand i at udføre den. Rytteriet skal settes i Land, for at skaffe Sikkerhed fra Siderne, og han i Spidsen af Flaaden bryde Fenglet, og tilkræfte sig en Udgang midt igiennem den vendiske Sømagt. Lykken understøtter saa rædsomt et Foretagende. Han træffer et uventet Dyb, der giver Vey over de befrygtede Grunde. Hans Tapperhed aabner ham Plads midt igiennem den fiendtlige Flaade, der maa vige for det modige Angreb. Absalon faaer Overhaand. Venderne tage Flugten. Casimir mærker nu, at han for tilig havde deelt det danske Bytte. Saaledes forsvandt Faren. Flaaden slap ud af det befrygteligste Fenglel; Seyeren mødte den uden for, Fienderne ere bortspredte. Folelig bliver Glæden, behagelig Tryghed efter en saa truende Fare. Nu ligner Fryden og Roligheden den forrige Bekymring og Skræk. Alles Øyne ere henvendte til Absalon som Befrieren; alles Munde tillegge hans Raad og Tapperhed den almindelige Frelse. De, der nyligen forhaanede, bersømme og opløfte ham nu. Han besider og udviser de sande Heltes ophøyede Tænkemaade, som setter dem langt over de Nedriges Roes og Foragt, og giør begge ligegyldige for dem".

En af de ærefuldeste Seyervindinger for Absalon, var den, hvorved han giorde Ende paa de vendiske Krige, og naar man læser dens Beskrivelse hos Hr. J, synes man at høre Tacitus beskrive et af Germanicus's Toge imod Tydskerne: saa stærke, saa maleriske ere visse Steder. "Jeg skal, siger han S. 37, lade mig nøye med at anføre endnu et Exempel, som skal være i Stæden for alle andre, ligesom og Absalon ved denne Seyer giorde, at ikke flere behøvedes. Og jeg har saa meget større Ret at vælge denne, som Æren derfor alene tilhører Helten. Jeg mener det store Slag ved Rygen, hvor Absalon med tive Skibe slog, adspildte de og ødelagde den største Flaade, som hidindtil var

væbnet mod dette Rige. Da saae Verden, at Aarvaagenhed og Hurtighed og Klogskab og Tapperhed hos en eneste Mand, er mere end tusinde Arme. Da kunde Jordens Beherskere lære af Absalon og hans saa Stalbrødre, at de Konger ere ikke de mægtigste, som herske over de fleste Slaver; men de, hvis Undersaatter føle Æren, elske deres Konge og brænde for Fædrenelandet. Hvad skal jeg meest beundre i dette Slag? Tapperheden, hvormed der blev fegtet, eller Hurtigheden, hvormed det begyndtes? Neppe hører Absalon, at Bugislav har lagt sine fem hundrede Skibe ved Rygen, førend han opbyder, samler, tillaver, bemander og udruster sine Skibe. Ser Dage ere neppe forbi, og hans Flaade er færdig; han iler, hvad siger jeg, han flyver til Fienden, og det var Seyeren, som gav ham Vinger. I ser Dage! Vi kan neppe troe det, nagtet Historiens uimodsigelige Vidnesbyrd, og vi ere at undskylde. Venderne saae Absalon og troede det ikke, førend Ordenen og Fyrigheden i Angrebet, fikre Pile og det forfærdelige Sværd overbeviste dem i Døden. Hvilket Nederlag! hvilken Forbauselse og hvilken Flugt! Man kan ikke see Havet for Aarer, og Vaaben, og Vrag, og Heste, og afhugne Lemmer og Døende. Nu tvivle de ikke mere at Absalon er nærværende, og Flugten er den eneste Redning. De Skibe, som ere først paa Flugten fyldes med nye Flygtinge, og synke; andre vil svømme til Landet, og omkomme i Sivene; nogle vælge heller at drukne, end døe for de skarpe Sværd; og de, som slippe til Landet falde i Rygernes Hænder. Af fem hundrede Skibe har ikkun fem og tredive den Lykke at undkomme. De øvrige forgaae eller erobres; thi Absalon veed ikke allene at vinde, men og at overvinde. Han forfølger Fienden, medens hans Stalbrødre søge Bytte. Et utroeligt Bytte. Men Helten strider alene for Æren; og ligesom ingen fortiente den, saa nød heller ingen den større. Knud, som nylig var stegen paa sin Faders Throne, fik næsten tilligemed Efterretning om det hastige Tog og den store Seyer. Han viser de forsamlede Stænder Heltens Brev, og den overvundne Fyrstes Telt. Da talte den store Konge Ord til Absalons Ære, som vare ham og hans udødelige Fader værdige; og Tilhørerne, en ærefuld Forsamling, følte meer end Kongen sagde. Men Absalon nød en anden og større Belønning for sine Dyder. Venderne tør ikke mere røve, —— og han har afslørt dem det. I Østersøens hele Strekning nævnes end ikke en Sørøver, —— og han har renset den. Danmark har vundet sin gamle Ære, —— og han har oprettet den. Fædrenelandet smager i Freden Skiød en rolig Lyksa-

lighed, —— og han har stiftet den. Og o hvilket Syn for Absalon! et Syn, som er ey Belønning nok for den danske Helt! —— Vendernes ydmygte Fyrste, udstrakt for Dannerkongens Fødder, for Valdemars værdige Sons Fødder, modtagende af hans Haand sine Lande til Forlæning!"

Hr. B. fortæller denne Scene saaledes S. 141. "Den Tydske Keyser, der ansaae sig for den unge Kongens Overherre, men ey ved List eller Trusler kunde naae sin Hensigt med ham, har ophidset og bevæget Bugislav imod Danmark. Denne urolige Fyrste samler de yderste Kræfter, og fremstiller en skrækkende Flaade af fem hundrede Skibe. Frygter ey, I Danske! denne truende Sømagt, saa længe I har Absalon at sette imod den. Han ruster de faa Skibe, der i en Hast kunde haves. Forhaling vilde her blevet farlig: Han flyver til en nye Seyervinding. Varer agtsomme mine Landsmænd! vor Helt fremtræder sidste Gang paa Krigens Skueplads. Her vil han vise sig i sin Glandz, og sette Kronen paa sine Seyervindinger. Han iler med sine faa Skibe den talrige Flaade i Møde. Han er nær, og Fienden mærker det ey. En Taage skiuler ham og alt, indtil han paa engang viser sig og angriber. Endnu kan Venderne neppe troe, det er Absalons Skibe, de see iblandt sig; saadan Hastighed synes dem umuelig. Men han lader dem ey længe tvivle. De see i Spidsen for den liden Flaade den seyervante Fane, de saa ofte havde flyet for. De forle, at han er der; Skrek og Forvirring blander alt. Absalon strider; Forfærdelsen, som hans Nærværelse har udspredt iblandt Fienderne, strider med ham. Saadanne Vaaben kan Heltene forskaffe sig. Alt flyer nu og adspreder sig. Atten Skibe synke, nedtyngte af den alt for store Mængde af Frygtsomme, der strømmede ind paa dem. Den forvirrende Skrek driver hundrede Skibe paa Land, og Mandskabet i Skovene, hvor de søgte den usikkerste Tilflugt. Med syv Skibe jager Absalon efter alle de fiendtlige, som endnu vare tilovers. Fem og tredive af dem sørte de stridbareste Folk; og disse standse omsider den haanlige Flugt, da de mærke, hvor faa det er, som forfølge dem. To gange vende de sig for at giøre Modstand; to Gange maae de vige for Seyerherrens Tapperhed, som intet kan modstaae. Tilsidst overgive de sig paa nye til den meest ilende Flugt, der blev deres Kreise. Disse alene undkomme. Alt ovrigt af den store vendiske Flaade blev et Bytte enten for de seyrrige Danske, eller det opslugende Hav, som nu atter blev Vidne til Absalons fuldkomne Seyervinding. Jeg synes her at see Themistokles stride og vinde ved Salamis; ja end ikke der vore de stridende Magter saa ulige. Den grædske Helt blev navnkundig og uforglemmelig: vor Danske vil og blive det, saa længe Historiens Minde bestaaer. Herlige Seyer! Ja, Absalons Navn behøves til at troe den. Skal vi helst beundre, at han vovede, eller at han vandt? Helten torde tænke store Foretagender, og mægtede at udføre dem".

"Uskelige bleve Frugterne af denne Seyervinding. Vendernes Magt og Mod fik her sit Banesaar. Lad dem end nogen Tid omtumle sig; de maae dog ligge under, og omsider erkiende den Overmagt, som de saa tilstrekkelig har følet. Bugislav maae ydmyge sig for Knud, modtage sit Fyrstendom, som et Læn af ham, og forbinde sig til en aarlig Skat".

Vi have seet vore Taleres Held i at beskrive Krigsbedrifter. Vil man nu ogsaa see dem sammen paa en fredeligere Bane, saa kan Beskrivelsen af Absalons Opholdelse paa det Erkebispeelige Sæde i Lund S. 66. og S. 135 tiene til Exempel. Men da vi allerede have udskrevet saa meget, maae vi lade Læserne selv slaae disse Steder efter.

En Deel af Hr. Vogelius's Lovtale fortiener at berøres i sær, som den, der er ham særegen. Det er den, hvori han skildrer Absalon som Mennneske, og samler de Træk sammen i eet Billede, der karakterisere hans store Siel. Dette Stykke er uden Tvivl det smukkeste i den hele Lovtale, og egentlig det, som giør den værdig at staae ved Siden af den første. Det er fuldt af ypperlige Steder. Vi ville allene anføre et af S. 186. "Lad os følge Absalon til hans Huus, til det fra den store Verden affondrede Liv, at finde nye Beviser paa hans dydige Afholdenhed og uskyldige Levemaamaade. Man behøver jo, til ret at kiende Heltene, at følge dem til deres egne Vaaninger, til de vidnesløse Kamre. Ey nok at have seet dem paa den store Skueplads, hvor saa mange Ting forblinde og dele Synet. Men lad Forhænget drages tilside, bag hvilket Mennesket saa ofte skiuler sin sande Gestalt; lad dem og vise sig i det daglige Liv, Dette giver det sikkreste Vidnesbyrd. Her var det, saa mange nedrere den i det offentlige forhvervede Berømmelse, ved at fortære deres Tid i Magelighedens og Vellystens Skiød; her søgte de for deres Embeders Byrder den uværdigste Erstatning i Hengivelse til Lasterne. Hvor vidt afskilt fra disse var Absalon! Saa langt fra tabte han i sine egne Anliggender den i Landets fortiente Ære, at han endog fra denne Side gav den en nye Glands og Herlighed. Vi see det endog ved de sparsomme Glimt, Historien kaster

kaster paa denne Deel af hans Liv. Hvad om vi skuede ved det fulde Lys? Her saaes den Gudfrygtige, Menneskevennen, og den nidkiære Borger, hvis Dage aldrig ere tabte eller frugtesløse for Staten. End og her levede han mere for andre, end for sig selv; villig til at undvære de stille og angeneme Dage i Livet, naar han ikkun kan være nyttig. Sine Formænds Boepæl, der tilbød ham det roligere Liv, opofrer han, for at boe paa sit nyebygte Slot, og der oppasse Søerøverne. Her finde vi intet Spor af den stolte Pragt, den glimrende Overdaadighed, og den kielne Vellyst. Ney! Tarvelighed vaagede omkring hans Bolig, for at bortdrive dem og den Sværm af Laster, de føre med sig. Her staaer den Landets aarvaagne Beskytter hver Time færdig til dets Tieneste. Lader Fiender sig see, strax forlader han alt, for at angribe og bortjage dem; intet kan holde ham tilbage. (*) Ofte hvilede han under et udslaget Seil, eller en grøn Løv-Hytte, beredt af Naturen; og ved Rygens Erobring tilbragte han engang tre Nætter uden Søvn. Hvor faa fortiene dog at sammenlignes med Absalon!"

Efter Lovtalerne følger: Om Mods og Sindigheds nødvendige Foreening. Som Priisskrift i den moralske Materie for Aaret 1769. Ved Benjamin Georg Sporon. Et vakkert Stykke, som giør Hr. Sporons Genie Ære. Fine og vittige Bemærkninger grundede i Sagens Natur selv, understøttes og oplyses ved vel valgte Exempler af Historien, hvilke vist nok give Materien meer Styrke og Lys, end om Forfatteren efter Toussaints Maade havde forvandlet sine Exempler til opdigtede Karakterer. Thi ved disse, de maae have saa megen Sandsynlighed, og nærme sig saa meget til Naturen, det er til bekiendte Mynstere, som de vilde, beholder man dog altid nogen Mistanke, at Forfatteren kunde have givet dem et Tilsnit efter sin Theorie; da derimod den virkelige Historie ikke lader sig omdanne, men kan tiene til at kuldkaste Forfatterens Theorie, i fald den er falsk, ligesom til at bestyrke den, naar den er grundet.

(*) "Han var engang gaaen i Bad, da man berettede at et stort Søerøverskib nærmede sig. Bier Absalon indtil han har sørget for sit Legeme? Ney! halvtoet forlader han Badet, griber sine Vaaben, iler til sit Skib, indhenter og overvinder det fiendtlige".

Hr. Sporons Plan er simpel, men meget frugtbar. Mod uden Sindighed —— Sindighed uden Mod —— Mod og Sindighed foreenede: Hvor simpelt! men tillige, hvilken rig Anledning til Betragtninger! Her ere nogle Træk, af den Modige uden Sindighed S. 201. "Han beslutter, om det kan kaldes at beslutte, ved en "Art af Indskydelse, og ligesom dreven af et hastigt "Vindkast. At her ere Vanskeligheder, at han trues "og anfaldes, at han forudseer noget af de Hindringer "og Farligheder, som vente paa ham, dette skrekker ham intet. Han vil vove det, og Vanskeligheden "selv er nye Opmuntring for hans Siel. Vi vil følge "ham i hans Fart. Her reyser Vanskeligheden sig "under en nye Skikkelse, her fordobbles den. Nu "veed han intet meer; og hvad Under? Da han begyndte med sit Foretagendes Iverksettelse, vidste han "net op at han vilde begynde. Her vil jeg angribe, "sagde han, uden at betænke, hvor han vilde fornye "Striden, om første Angreb ikke lykkedes. En vis "Rad af Følger troede han at see forud, fordi han forestillede sig dem saaledes; men et Øyeblik viste ham, "at intet var tænkt. Han trodsede Faren, som han "kiendte, og vidste Raad imod de Uheld, som han "skabte i Indbildningen uden at giøre Regning paa, at "disse aldrig vilde blive til; uden at forestille sig, at "andre Uleyligheder fordre andre Udsigter, og disse "igien nye Vendinger. Alle Forandringer ere ham "fremmede, og han fremmed i dem, fordi Agtsomheden, som skulde møde det nye, det uventede, er aldeles henvendt til et Udfald, grundet paa en blot Formodning. Nu manglede dette; og da manglede alt. "Ængstelse kom i Stedet for Sikkerhed, Frygt for "Dristighed; visse Følger af forvirrede Forestillinger". Saadant et ubesindigt Mod viste Pompejus, da han foragtede Cæsar, og forlangede, at Jorden skulde frembringe Soldater, naar han stampede med Foden; Karl den tolvte, da han vilde kuldkaste Czarens Throne: Jacob den anden, da han havde Dristighed nok til at give Engeland en anden Religion, forandre Statens Love, og antaste Folkets helligste Rettigheder; men intet Hierte til at modsette sig Wilhelm og flere. —— Men det ubesindige Mod viser sig under adskillige Skikkelser, og ikke i Krigen allene, men ogsaa i Stats-Huusholdningen, ogsaa i Finanzvæsenet. Sully anføres her til Exempel S. 215. 'Sully troede "at Myntsorterne kunde blive i Riget, naar han befalede det; han havde ellers neppe giort Forbud mod de "franske Penges Udførsel. Dette Forbud havde den-

"ne

" ne onde Følge, at der i Frankerige var da i det mind-
" ste en Lov, som ikke blev agtet. En jevnlig Følge,
" naar Myndighed uden Overleggelse er Lovgiver; thi
" da gives Love, som ikke kan holdes i Kraft, formedelst
" overvejende Hindringer. Sully sattedes ikke Mod
" til endnu at raade Bod paa denne Uorden; men end-
" og her undersøgte han ikke Kilderne. En nyt Paabud,
" ligesaa unyttigt som det forrige, og derhos skadeligere,
" skulde nu prøves. Pengenes Værdie blev forhøyet;
" men endda var man Maalet lige nær. Dette eene
" havde man udrettet, at Frankeriges Handel havde
" tabt sin Sikkerhed. Ingen tage forttydelig op, at
" see den store Sully betragtet fra denne Side; fordi
" han var en klog og mild Mand, bliver han her et desto
" vigtigere Exempel. Feyl, som Sully kunde be-
" gaae engang, kan af andre, endog retsindige Mænd,
" begaaes ofte. (*)".

Sindighed uden Mod viste den Konge i Macedonien, der sagde: Jeg vil tage det i Betænkning, da Agesilaus begiærede Svar om at drage igiennem hans Lande, for at møde sine Fiender. Betænk du dig, sagde Agesilaus, men vi vil gaae fort. "Sandt " nok, hedder det S. 217, store Ting fordre Overlæg, " og ofte bl ve smaa Ting store ved at overlegges. Men " aldrig kunde noget faae et Udfald, forend det blev " begyndt. Man tænke, grandske, søge; er det dog " ikke vist, at da først kunde man have udrettet noget, " naar man, efterat have tænkt, grandsket og søgt, vovede " et Val, og besluttede at dette var det beste? Men for- " gieves venter man, at Sindighed alene gaaer saa vidt. " Mang'er den Sindige Mod, udrettes intet, saasnart " Fare møder og Vanskeligheder skrekke. Han anseer " Tingen maaskee paa alle Kanter, men kommer aldrig " til Ende med at betragte den. Han frygter for hver " Udsigt; ikke eet Begreb tor han holde sig til, intet " Middel tor han vælge. Stirrer han end paa et van- " skeligt Tilfælde; Virkningen bliver da, at han taber

" Synet; hans svage Øyne taaler ikke et stærkt Skin, " Bliver han af udvortes Aarsager beslemt til at handle, " endog i en forudseet Omstændighed; ingen Plan kan " han da følge, fordi han endnu ikke er bleven færdig med " nogen. I Handlingen selv sees intet Liv, ingen Virk- " somhed, fordi han tvivler om alting, frygter for al- " ting". Forf. forfølger denne modløse Sindighed i adskillige vigtige Scener i Krigen og Staten. Jakob den første i Engelland er i sær et lysende Exempel. "Ja- " kob den første mangler ikke Indsigter; og dog er hans " Regiering fuld af store Statsfeyl, hvoraf de fleste " skylde en vis Modløshed deres Oprindelse. Hans " Svigerson, den ulykkelige Friderich, har mi- " stet sine Stater; Ferdinand spiller Mester; Tydsk- " land er nær ved at tabe sin Frihed; Spanien befordrer " af al Magt det østerrigske Huses Overherredømme; " Frankerig vil ikke, Holland kan ikke holde Ligevægten; " Europa truer med en voldsom Forandring. Saa " mange Ting ophyde Jakob til at bruge Engellands " Kræfter mod sit Huses, sit Riges, Europæ Fiender. " Men ved Underhandlinger og Giftermaale vil denne " Konge standse den indbrydende Strøm, som en Hær " af halvtredsindetivetusinde Mand allene kunde sette " Dæmning for. Forgieves optænker og udgrandsker " han vidtloftige Planer; forgieves skriver han til " alle Hoffer, smigrer for Ferdinand og Philip, irette- " setter sin Svigerson, sender sin Kronprinds til Spa- " nien. Alle disse Bevegelser har ingen Virkning, for- " di al Verden vidste, at Frygtsomhed forbød denne " Konge at bruge det eeneste efterstrykkelige Middel".

Nu Mod og Sindighed forenede! " Naar " Mod og Sindighed, hedder det S. 231, boe i een " Person, er han i Stand til at udrette noget herligt, for- " di da forstaaer han at tænke og vælge, at beslutte med " Vished og udføre med Kraft. Møder en Vanskelig- " hed; den er ham ikke uventet. Havde han ikke gjort " Regning paa, at denne vilde kommme; han havde " dog forestillet sig, at der kunde komme een. Men " Modet bød, at lade denne Forsigtighed være nok, " at lade Betænkningen her have Ende. Den Mo- " dige og tillige Sindige frygter da ikke naar Vanske- " ligheden møder. Vis paa, at alting er vel indrettet, " beholder han den Roe og Fastheed i Sindet, hvorved " han ene kan tilvoye bringe et heldigt Udfald".

(Resten følger i No. 37.)

(*) " Saa meget mere er jeg berettiget til at anføre
" det, som jeg har laant det af Hr. Thomas i
" hans Lovtale over ham. Kunde det der finde
" Sted, kan jeg ikke have forseet mig".

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 37. ——— 1770.

Resten af Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber. Ottende Stykke. (See forrige No.)

Denne lykkelige Forening finder Forfatteren i vor Christian den tredie. "Kongen havde Mod, "men dette vilde ikke have været nok; Carl den tolv- "te skulde vist ikke fuldbyrdet den mindste af Chri- "stians store Gierninger. Landet er adsplittet, "Riget forstyrret, Nationens Ære tvivlagtig, "Borgernes Gods et Rov, deres Frihed et tabt "Gode. At føre og til Ende bringe en blodig Krig, "med Magt og Vaaben at tvinge de egenraadige "Voldsmænd; endog en mindre tapper end Christian "den tredie skulde have udrettet dette. Men Christian "redder Riget, giver Lovene Kraft, skaffer Borgerne "Sikkerhed, grundfæster Religionen, handthæver sig "mod Carl den femte, og efterlader sig et lykkeligt Folk; "dette kunde allene Mod med Sindighed udrette. Man "betragte hans vise Forsigtighed, da den danske Thro- "ne ved hans Faders Død er bleven ledig. Paa ingen "Maade kan man overtale ham, til at rykke ind med "en Hær i Dannemark; han vil først see sig kaldet der- "til, ved ordentlig at vælges til Konge. Gierne kan "man troe, at hans Retsindighed var Aarsag til denne "Opførsel. Men uden Tvivl betænkte han tillige, at "Sagerne først maatte komme til en vis Modenhed, da "Tingenes Løb nok skulde befordre hans ordentlige "Val. Tvertimod ved at fremtræde strax paa Krigens "Skueplads, hvor let kunde han forderve alt? Den "Kraft og Hurtighed han siden virkede med, beviser, at "det første Ovhold var en Virkning af hans Sindig- "hed. Nu den Maade, Religionens Reformation "gik for sig paa, hvor stort Vidnesbyrd om denne "Fyrstes betænksomme Mod! Man følge ham i hans "Anlæg, man betragte hans Anstalter, man sammen- "ligne de forskiellige Forsigtigheder, som ledede dem; "og man sige da, om Overilelse og Hede, om kold og "ængstelig Langsomhed skulde have sat en saa stor Ma- "chine i saa jævn en Gang. Den ene Religion var paa "den Tid noget nær i Ligevægt med den anden (*); i "disse Omstændigheder kunde han begynde, men da "torde han og. Han holdt Raad om at fængsle de for "Riget fordærvelige Prælater, og at ophielpe med de "store geistlige Godser en forarmet Stat; uden Efter- "tanke begyndte han altsaa ikke. Men var det nu Tid "at gaae videre i Raad, for derved maaske at tabe et "uigienkaldeligt Øyeblik? "Nøy, Kongen beslutter "uden Forhaling, og lader paa een Dag fængsle alle "Bisper. Skal da nu Bisperne forvises Riget, eller "leve indsluttede; hvad vil Kongen giøre? —— Efter "nogen Tid maae de give Forsikkring om, at unde sig "selv og Kongen Roligheed; Domkapitlerne, som den "gang nyttige for Staten, eller dog i det mindste ikke "skadelige, bleve staaende. Kongens Mod triumphe- "rede ved Sindighed, Staten og Kirken ved begges "forenede Virkning".

Men den rette Blanding af Mod og Sindighed, det rette Forhold! —— "ikkun Omstændighederne "kunne bestemme dette. Nu fordre de en modig Sin- "dighed, nu et sindigt Mod, og nu at Mod og Sin- "dighed tage lige Deel i at udføre et Forsæt. Her maa "Buen spendes just i det man høver den, og i Skuddet "selv maae man gribe efter den Piil, som til det følgen- "de

(*) Forf. burde vel have sagt: den ene Sect i Religionen var i Ligevægt med den anden; thi det er ikkun Pøbelen, der anseer enhver religiøs Sect for en nye Religion, og dens ubequemme Udtryk bør Skribenten ikke optage.

"de skal bruges; her derimod behøves det, at beskue "Maalet, og nøye overlegge, hvorledes det skal tref- "fes. Helten, som i Spidsen af en Hær, rykker frem "mod Fienden, har giort den viseste Plan, og føler "dog hvor meget han vover. Vist nok behøver han "Sindighed; men ingen negter vel dog, at her maa "Modet have Overvægten. Lovgiveren seer Uorden, "Misbrug, fordervede Sæder, daarlige Indretnin- "ger, kort sagt, en forvirret Stat. Har nu Natu- "ren givet ham, som fordum Sylla, større Mod end "Sindighed, da staaer han Fare for, enten ved For- "bud og Straffer at udmatte Staten, eller, ved en "Indretning paa en anden, at forvirre den, eller og "ved en med eet udført voldsom Forandring at omstyr- "te den. De usunde Stater maae helbredes ligesom "syge Legemer; pludselige Forandringer ere farlige, og "Udfaldet meget uvist. Altid maa Lægen være ufor- "færdet, men sielden dristig; vi maae beredes og ledes, "ikke stødes eller drives til Sundhed".

Efter at Forf. har anført adskillige Exempler, hvori Mod og Sindighed vare blandede i det til Omstændighederne passende Forhold, slutter han med nogle smukke Betragtninger S. 245, hvilke Rummet ikke tillader os anføre.

Det sidste Stykke i denne Samling er Sapphos Brev til Phaon fordansket efter Ovid. ogsaa, saavidt vi vide, af Hr. Assessor Jacobi. Denne frie Oversettelse er i de allerfleste Steder meget heldig. Hvem kiender ikke den kielne forelskte Ovid i dette Sted. S. 255.

"Vel er jeg ikke hvid; men Perseus sin Brud
"Fandt tækkelig, endskiøndt med æthiopisk Hud.
"Den hvide Due tit den blaae sin Elskov klager,
"Og sig den grønne Fugl med sorte Turtel mager.
"Hvis en saa skiøn, som du, dig ene have bør,
"Da ingen, ingen er, som Phaon vente tør (*)".

eller i dette Sted. S. 258.

"Kom hid i denne Barm! o kom! —— Mit Ønskes Maal
"Er ey, du elske skal; ney, kun min Elskov taal!
"Jeg skriver, og min Skrift en Taareflod udsletter.
"See kun paa dette Sted, hvor fuldt det er af Pletter!
"Ak! hvis du endelig dog vilde drage bort,
"Du meer anstændig det dog kunde have giort;
"Kun sagt mig tvende Ord —— et blot: Farvel, min Pige!
"Men du kan reyse bort og mig slet intet sige.

(*) Nulla futura tua est, nulla futura tua est. Ovid.

"Du tog ey sidste Kys, hvor blandet Graad ey flød,
"Og tryg jeg frygted ey det grumme Hierte-Stød.
"Foragt og Uret blev din Afskeeds Minde-Gaver;
"Du end hukommer ey det Elskovs Pant du haver.
"Jeg intet sagde dig, og andet havde jeg;
"Dog ikke kundet sagt, end: Phaon glem mig ey!

eller i dette? S. 261.

"Den Hule, som engang var vores Elskovs Scene,
"Nu hænger rædselfuld med hvasse, fæle Stene;
"Skiøndt Phrygisk Marmor før var mindre kiært for mig,
"Jeg nu med Skrek den seer; thi Hulen savner dig.
"Den Lund, som over os sin yndig Skygge bredte,
"Naar du ved Myrtes Rod dit kiere Leye redte,
"Var med sin kiølig Læe, saa tækkelig og kier.
"Nu Lunden savner dig, den kold og rædsom er.
"Nys kiendte jeg igien hver Plet, hvorpaa du traadte,
"Hvor Græssets bøyet Top vor Leyested forraadte!
"Jeg Jorden favnede, hvor min Undløbne laae,
"Og lod det matte Græs en Dug af Taare faae".

En af de største Vanskeligheder, Overs. har havt at overvinde, har været i de alt for frie Steder, hvor Ovid meddeler sin Vellyst med al den Geilhed og Utilbageholdenhed, som han selv nød den. I disse Steder har det ikke været andet mueligt, end at Overs. jo undertiden af Ømhed for sine Læseres Ørne, har maattet opofre noget af Originalens enten Tydelighed eller Skiønhed. I det mindste er det gaaet saa i det følgende Sted S. 257.

"Hvor let en Phaon da har kundet mig indtage,
"Just i sin Ungdoms Vaar, saa skabt til at behage!
"For Cephalus ham vel Aurora snapper bort! ——
"Hvis hin ey røvet var, hun vist det skulde giort.
"Fik Luna øynet ham, hun under Tausheds Love
"Lod, for Endymion, den skiønne Phaon sove.
"End Venus førte ham til Himlen med sig hen;
"Men Phaon er saa skiøn, og Mars er Kiønheds Ven".

Forestillingen er her gandske skiæv og fordreyet, og Aarsagen seer man, naar man holder Originalen derimod. Desto fortreffeligere har han skildt sig ved et andet Sted, hvor Originalen endnu er friere, og vi see ikke, hvorledes nogen skulde have udtrykt Ovids grove Vellyst med meer Finhed, end det er skeet i disse Linier S. 256.

"Jeg sang, det mindes mig (en Elsker mindes alt:)
"Ved mangt et røvet Kys blev tit min Stemme qvalt.

"Du

" Du ogsaa rose den, —— da var ey nogen Pige
" I Sang og Kys og alt din yndte Sapphos Lige.
" Dog blev jeg mere kier, jo meer din Elskovs Glød
" I min oplukte Barm af Amors Fylde nød;
" Naar jeg med munter Skiemt midt under Glæden spøgte,
" Hver Smil, hvert Øyekast vor Vellyst da forøgte;
" Indtil i blandet Fryd vi begge daaned hen,
" Og for at døe paa nye kun levød op igien".

I den sidste af de herpaa følgende to Linier

" Cicilske Piger nu din Omsorg ene ere.
" Far, Lesbos da, far vel! jeg og Sicilk vil være ".

havde vi Lyst at giøre denne Forandring:

Hvad gaaer mig Lesbos an? jeg og Sicilsk vil være. (*)

og i Stedet for:

" Ey maae hans søde Ord fortrylle eders Øre!
" Alt hvad han sige kan, var Sappho vant at høre".

vilde vi med en liden Forandring læse:

Ey maae hans falske Ord fortrylle eders Øre!
Alt hvad han siger Jer, var jeg og vant at høre.

Endnu et Par Steder ønskede vi forandrede, og vi ere forsikrede, at Hr. J. med liden Møye skal kunne forandre dem. Det ene er disse to Linier S. 255.

" I flygtig Skiønhed var Naturen mig umild;
" Men den erstattede dog ved Nemmets varig Ild".

Ovid. lader hende sige:

Si mihi difficilis formam natura negavit,
Ingenio formæ damna rependo meæ.

Om end den flygtige Skiønhed, som Sappho dog ingen Hader bør være af, kunde forsvares, saa er Nemmets varig Ild et alt for tungt Udtrykt imod ingenium. Vi have forsøgt en Forandring, men føle vel, at den endnu ikke naaer til Originalens Lethed. Imidlertid sætte vi den hid:

Naturens Vrantenhed mig Skiønhed savne lod,
Men Vittighed jeg fik for Skiønheds Savn til Bod.

Det andet Sted er S. 259:

" End Charax ved min Sorg fremvoxer, Kræfter sanker,
" Han trodsig hid og did for mine Øine spanker.

Ordet fremvoxer vil ikke staae os an, og spanker er efter vor Smag enten ikke ædelt nok, eller for spøgefuldt paa dette Sted. Vi have iadtil videre forandret det saaledes:

Charaxus fryder sig, og ved min Oval saaer Kræfter,
Gaaer op og ned, og spodsk sit Øye paa mig hæfter.

Men Hr. J. vil selv let finde noget bedre; og vi ønskede, at han maatte lade sig opmuntre til at giøre flere Forseg i Ovidianske Efterlignelser.

(*) Quid mihi cum Lesbo? Sicilis esse volo. Ovid.

Theodor Arnolds Grammatica anglicana & Danica concentrata. Eller Ængelske og Danske Grammatika i et kort Begreb, hvori paa den tydeligste og letteste Maade vises den rette Udtale, og alle de nødvendigste Grunde til at lære dette Sprog. Hvori tillige findes: I. En god Ordbog. II. Sædvanlige Talemaader. III. Engelske Idiotismi. IV. Nogle venlige Samtaler. V. En talrig Samling af engelske Ordsprog. VI. Lystige Historier. VII. Moralske Fabler. VIII. Et Brev om Sprog. og IX. om Titulaturer. Kiøbenhavn 1770. Trykt paa Heinek Mumme og Fabers Bekostning, i No. 5. paa Børsen-Stor 638 S. 8.

To Engelsk-danske Grammatiker i eet Aar burde være et Tegn til, at det engelske Sprog vinder alt flere Elskere iblandt os, dersom ikke ofte en for Publicum altid nyttig Emulation imellem Boghandlerne havde meer Deel i saadanne literariske Særsyner, end Sprogelskernes Trang selv. —— Vi have sammenlignet denne Arnoldske Grammatik med den af os nylig anmeldte Königske (*), og fundet dem i det Væsentlige lidet forskiellige, det er, begge brugbare; dog synes os den Arnoldske at have nogle Fortrin frem for hiin, som endnu forøge dens Brugbarhed. Derhen regne vi ikke den større Mængde af Regler om Udtalen i det Engelske Sprog, som giør dette Kapitel i den Arnoldske Grammatik dobbelt saa stort, som det er hos König; thi det bliver vist, at den store Mængde af Regler i dette Stykke meer forvirrer end beyleder, og at nogle faa Timers mundtlige Underviisning af en Sprogmester giør mere Nytte her, end den vidtloftigste Afhandling. Men i Mangel af mundtlig Underviisning kan den af Arnold. S. 68. tillagte Praxis eller kort Øvelse af den Ængelske Pronuntiation, blive meget brugbar. Det samme maae vi sige om den S. 278. meddeelte Analysis over Herrens Bøn. Nogle Urigtigheder i Reglerne have vi ogsaa fundet hos König, som ere rettede af Arnold, F. Ex. naar König giver den Regel om Bru-

(*) See Krit. Journ. No. 28.

Brugen af Dativus: "Pronomen it har altid Dativus Persone efter sig, saa siger Arnold rigtigere S. "161: ". Pronomen it har Dativum personæ efter "sig, saart med, saart uden to" o. s. v. —— Ordbogen har det Fortrin for Königs, at det er Dansk og Engelsk, i Stedet for hiint er Engelsk og Dansk. Her finder man altsaa de danske Gloser først, hvilket for dem, som til Hvelse ville oversætte af Dansk paa Engelsk, er nyttigere, da de, som søge de engelske Gloser, gjøre best i at opkaste dem i et Lexicon. Arnolds Ordbog synes ogsaa at være fuldstændigere. I det mindste har han en større Mængde af Idiotismer og Ordsprog, end König. De tillagte Samtaler, lystige Historier og moralske Fabler ere ogsaa i en bedre Smag, end Königs.

Forsøg til en ufuldkommen Lovtale over den af Velgierninger mod det Almindelige Høystfortiente Mand Jens Jørgen Lindvig, holden den 8 Junii 1770 i Horsens latinske Skole af Oluf Flensburg. Overleveret til Trykken paa en Skiønsoms Bekostning. Kiøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. 1770. Stor 44 S. 8.

Forsøg til en Lovtale gaaer an, og langt bedre an, end Forsøg til Oversættelser, Udkast, og andet meer, hvortil denne Modetitel nu omsiunder bruges. Men Forsøg til en ufuldkommen Lovtale bør ingen, end ikke en Skolediscipel, gjøre; thi det ufuldkomne fortiener ikke at sættes Forsøg paa —— Dog! Hvad ville vi meget opholde os ved Titelen, da vi ikke agte at kritisere Lovtalen selv, som, om den end var udført med mindre Held, end den virkelig er, var allerede roesværdig nok af sin Hensigt. Den Agt fortiente i alle Henseender Horsens Byes og Skoles offentlige Velgiører, Kiøbmanden Lindvig, at hans Navn i Byens offentlige Skole blev ihukommet, og endskiøndt vi vel vide, at Skolens værdige Rector Hr. Magister Tetens ingen eller liden Deel har i Talen selv, saa bliver dog Vallet af Materien og den unge Talers Opmuntring, en Ære for hans Skiønsomhed og patriotiske Iver.

Den Kapital, som denne Mand har skienket til almindelig Brug, beløber sig i alt til 20000 Rigsdaler, hvoraf 6 fattige Disciplar af Horsens Skole nyde 78 Rigsdaler aarlig Rente: En Gave, hvis Priis bør bestemmes, deels efter Skolens Tarv, der meer end den største Deel af vore andre latinske Skoler trænger til private Folkes Understøttelse, deels efter Tidernes Beskaffenhed, da dette Slags offentlige Gavmildhed bliver alt mindre Mode. Den unge Taler har derfor Ret at sige S. 37. "O! hvilket rart Exempel, i "sær i vore Tider, o! havde vi ikke beholdt en Deel af "de fra den fordærvede Religion udstammende og desto "værre i de elendige Tider af en falsk Tillid til gode "Gierninger, til offentlig Brug bortgivne Kapitaler, "jeg frygter, Academier, Kirker, Skoler, Hospitaler og andre almindelig nyttige Stiftelser vilde alt for "meget komme til at føle, at Kierligheden er meest kold "i en Religion, efter hvis salige Lærdomme den meest "burde brænde. En og anden Misbrug i en eller anden offentlig Stiftelses Forvaltning maa nu omstunder tiene til at undskylde Hierternes Lunkenhed, og de "vor Alders herskende Laster, der ikke tåler saa meget "at blive tilovers til almindelig Nytte. Har de, som "Forsynet betroer anseelige Midler frem for andre, "tillige Børn, som deres samlede Gods skal tilfalde, "maa det tiene dem til Undskyldning, i hvor slet og in"tet gieldende den end er, naar den rettelig betragtes; "thi paa samme Grund maatte al Godgiørenhed imod "Fattige ophøre, og i saadan Tilfælde maa det billigen "hede, som en retsindig Mand fordum sagde: Vil "mine Børn blive dydige, har de, foruden det jeg giver bort, saa meget, at de ey behøver meer; Vil de "blive udydige, er den tiende Deel deraf meer end for"meget. Jo rarere derfore de Exempler i vore Tider "ere, der ved anseelige Gave-Breve antage sig det Al"mindelige, jo vigtigere er det, at de saa til Opmun"tring for andre paa det høytideligste erindres". Ja! vigtigt er det; og de Skolelærere kunne ikke undskyldes, som forsømme denne Erkiendtligheds Pligt imod deres Skoles offentlige Velgiørere.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 38 og 39. —— 1770.

Den almindelige Naturhistorie, i Form af et Dictionaire, ved Valmont de Bomare, Demonstrateur d'Historie naturelle &c. Oversat, forøget og forbedret af H. von Aphelen, Prof. Philos. Siette Tome. Kiobenhavn. 1769. Trykt hos T. L. Borup, boende i store Helliggeiststrædet. Stor 614 S. 8.

Denne Deel indeholder Bogstaverne O. P. Q. R. De vidtløftigste Artikler ere: Orm, Otterslange, Østers, Papegoi, Planet, Plante, Platine, Polyp, Qvæg, Ræv, Reen, Rokke, Rotte, og de meest forsøgte: Odder, Orred, Orn, Patater, Qveite, Qvikketield, Rev, Ravn, Reen, Regnorm, Roe, Rosmuld, Rødarve, Rør. Vi ville efter vor Maade forelægge vore Læsere en og anden Artikel, hvoraf de kunne giøre sig et nogenledes Begreb om det meget brugbare, som de ogsaa i denne Deel forefinde.

Under Artiklen Orkan gives denne gysefulde Beretning om en Orkan, som i Aaret 1756 fordærvede en Deel af Øen Martinique. "Hr. de Chanvalon giver, i hans Voyage à la Martinique, en Beskrivelse paa en Orkan, som fordærvede endeel af denne Ø den 12 September 1756. Ødelæggelse og Død geleidede denne Orkan; dens Spor lignede Ildens; alting blev borte, hvor den foer frem, og denne Forandring var ligesaa hastig som skrækkelig. Husene bleve med eet omkastede; deraf blev intet tilbage, uden allevegne adspredde Levninger. Træer, maaskee ligesaa gamle som de Fransktes Colonier paa denne Ø, og hvis græsselige Tykkelse havde til den Tid trodset alle Elementernes Anfald, bleve oprykte med deres Rødder, og gandske omkastede; de som stode faste nok i Jorden, og giorde Modstand, bleve brækkede som svage Rør, alle Slags Plantninger bleve ødelagde og omkastede; Græsset selv blev nedtrykt og borttørret som om det var brændt; i hvor man vendte Øynene, saae man paa alle Sider Sprækker og Huler paa Høyenes Bakker og Brinke, foraarsagede ved Jordens Styrtning, som Træernes Fald og Regnens Skylbække trak med sig. Hvo skulde ikke gyse ved at see de forhen stedse grønne Steder blottede i et Øyeblik ved en usønlig Haand! Vinterens lysende Syn fulgte med eet paa Foraarets Yndigheder; Jorden blev rysket eller skialv under Fødderne; det var næsten ingen Dag formedelst en Mørkhed, som bedækkede den gandske Himmel, og som forestillede overalt Nattens skrækkomme Billede. De forbausede Dyr søgte paa alle Kanter Skiul eller Læe for Lustens susende Anfald, som gvælede et stort Antal af dem: Man saae allevegne Skræk og Bestyrtelse: den fordævede Natur syntes at røre ved sit Endemaal; og i denne Haandvending, hvor alting var tavs af Forfærdelse, lod Vinden allene sig høre som Torden. Man saae tillige paa Havet et Drøvelses Syn af alle de Ulykker og Skader et Stormvejr foraarsager; Stranden og Havet vare bedækkede med Skibsvrag; de knusede og af Trapsøe eller Brydbølger slagne Fartøyer dreve allevegne omkring tillige med Lemmerne og de forslagne Kroppe af de ulykkalige Mennesker, som vare blevne Havets Slagtoffere. Hr. Chanvalon, som var Vidne til denne Ulykke, siger, at hans Bolig leed samme Vaade, og at denne Afbildning er ikke overdreven eller giort sælere af Sorg".

Under Artiklen Perlemor, læser man vor Landsmands Stenons Mening om Perlernes Oprindelse, og en omstændelig Beretning om Perlefiskeriet, hvoraf vi ville anføre noget: "Efterdi Østers ere gemeenligen paa Havbunden, hvor de sidde fæste paa Klipper ꝛc., nedstige Fiskere, som fra deres Ungdom ere vante til at dykke og at holde deres Aande et Korters Tid og undertiden en halv Time; disse Fiskere, siger jeg, nedstige i Havet udi en Kurv (a), hvortil er fæstet en stor Steen, der veyer omtrent 30 Pund. Naar de ere komne derned, stode de med et Jern-Redskab, hvormed de ere forsynede, Østersskiællene af Steenene og Klippernes Spidse; saasnart de have fyldt Kurven, give de deres Stald-brødre et Tegn ved at rykke i Snoren eller Rebet, som er bunden fast i Kurven, og hvorved de strax optrækkes. Endskiøndt disse Dykkere nedstige til mere end 60 Fods Dyb, thi jo dybere Vand, jo fuldkommere Perler, sige de dog, at der er ligesaa lyst som paa Landet. Disse Fiskere ere udsiedte for store Farer; thi foruden den Vove at sænke sig saa dybt ned i Havet, at blive fasthængende nogensteds paa ujevn Havbund og om i fremstaaende Klipper, at lemlæste sig, eller og at slaae sig ihiel ved at falde paa nogen Steen, at besvime af Mangel paa Luft, staae de desuden Fare for at opslunges af Hayerne".

"Saasnart Østersskiællene ere optrukne af Havet, spreder man dem ud for Solen og bier indtil de aabne sig af dem selv for at kunne faae Perlerne ud uden at giøre dem Skade. De ere af forskiellige Farver, hvide, gulagtige, grønagtige og fortagtige. Den hvide Farve synes at være den meest naturlige. De blyefarvede Perler findes ikke uden i Afrika, hvor Havbunden er meget mudret og dyndig. Den gulagtige eller grønagtige Farve kan komme deraf, at da Fiskerne sælge deres Østers Dyngevis, og Kiøbmændene bie undertiden et Par Uger indtil de aabnes af dem selv for at udtage Perlerne, tabe endeel af dem deres Vand (b) eller Glands i denne Mellemtiid, fordærves, blive stinkende, og give Uddunstninger, der farve Perlerne, som de indeholde. Jo smukkere Skallenes Perlemor er, desto skiønnere ere og Perlerne. Perlens Størrelse svarer og til Dyrets; den violetgraae Pintade giver og Perler af samme Farve; men disse ere meget rare. Iblandt de Perlemor-Østers, som man fisker, ere mange, hvori ere ingen Perler. De Aaringer meget Regnvejr falder ere bedst til Perlefangst: man har giort denne samme Jagttagelse i Henseende til de skotske Perler og dem, som falde i Lothringen".

"I Norge findes Perlemuslinger i adskillige Elve og Bekke, helst paa Rigets vestre Kant, og besynderligen i Christiansands Stift, hvor Perlefangsten er under kongelig Hævd og tilhører Dronningen; en Musling kan undertiden have flere end en Perle, enten alle gode eller og nogle af dem; de fleste Muslingeperler ere rødbrune, mange hvidagtige og graaeladne, nogle ere sorte, men den mindste Deel er af det rette Vand (Glands) Naar Muslingen staaer paa en Bund, hvor Vandet løber hastigen, er den altid gulagtig paa Skallen, men paa en mudrig Grund, og hvor Vandet ligesom staaer stille, er den sort. Man kan alligevel ikke sige at Grunden og Skallens Farve ere Aarsag til Perlernes bedre eller slettere Egenskaber, til deres meer eller mindre Størrelse og Antal. Man kan aabne Muslingen uden at dræbe den, ligesom den og kan leve efter at Perlen er taget ud, Perlen findes oftest i den bageste Ende af Skallen; de som undertiden findes i den forreste Deel, ere alletider flade paa den Side, der vender til Skallen, hvoraf man kan giøre den Gisning, at Perlens Materie har engang været blod, og er bleven stadtrykt af Fisken, naar den kryber ud ved denne Ende. Muslingerne kan ikke give Perlerne fra sig, det maa skee med Vold, og naar man engang har taget Perlen fra en Musling, faaer den siden ingen flere".

Perlefiskiællene ere ikke mindre mærkværdige. "Perlefiskiællene afvige mindre fra Muslingerne ved deres Skiæls Størrelse, end ved visse Traades Finhed

(a) "Andre sige, at de have den bunden til deres Arm; og at i Amerika bruges slet ingen Kurve, men at Negerne tage allene saa mange Østers af Gangen, som de kan holde under Armene og i Hænderne, ofte tage de og en i Munden".

(b) "Perlefiskere kalde Perlernes Glands Vand."

hed og Tal, hvilke ved at fæste dem til Klippen, holde dem i en stadig Stilning, fornemmeligen i Stormveyr, og tiene dem desuden til at trække Mudder. Disse Traade eller Skiælsilke, hvorom skal tales her neden for, ere, siger Rondelet, i Forhold mod Muslingernes, ligesom den fineste Hor imod Blaar. Réaumur siger, at dette Spind er ikke meget mindre fint og smukt end de Taver Silkeormene spinde; derfor kalder han og Perleskiællene Havets Silkeorme. I Palermo giør man deraf Stoffer og mange andre smukke Ting: disse Traade, som paa Corsica kaldes Perlemorhaar, (poil de nacre), ere hele Fiskeriets Formaal og blive til et Silke, som er bequemt til adskillige Fabriker. Der udfordres et anseeligt Tal af Perleskiæle til et Par Strømpers Silke: intet ligner og dette Spinds Smukhed, som er særeene i sit Slag: det er saa fint, at man kan uden Møye indslutte i en Tobaksdaase, af maadelig Størrelse, et Par Strømper, som er giort deraf. Aar 1754 overrakte man den nu afdøde Pave nogle Par af disse Strømper, som, uagtet deres yderlige Finhed, bevarede Benene for Kulde og Heede. I Tarento og Palermo seer man en Mængde Manufacturer, hvori disse Skaldyrs Silke forarbeydes".

"Fiskerne sige, at, for at faae disse Skiæl fra Bunden, maae man afrykke denne Traaddusk. I Toulon fisker man dem paa femten, tyve, og meere end tredive Fods Dyb under Vandet, med et Instrument kaldet Crampe, som er et Slags Jerngaffel, hvis Grene staae Lodrette med Skafter, hver Green er omtrent otte Fod lang; imellem dem er en Aabning af ser Tommer paa det Sted, hvor de ere meest adspredte; Skaftets Længde er indrettet efter det Dyb, hvor man vil søge dem; med dette Redskab, som har et Slags Ligbed med de Norske Fiskeres Audejern, griber man dem, river dem løs, og tager dem op. Silkedusken gaaer umiddelbart ud af Dyrets Legeme: den gaaer ud af Skiællen giennem den Side, hvor den staaer lidt aaben, omtrent fire eller fem Tommer fra Toppen eller Skiællens Hvirvel og Spids hos de store Perleskiæl".

"Hos de Franske Kyster findes intet tokalled Skaldyr saa stort som Perleskiællen. Perleskiællene, som findes i Norge, Grønland ꝛc. ere ophigtige Muslinger, Solnørelven paa Søndmør er, siger Hr. Strøm, meget rig paa Perleskiæl, saa at Bunden er paa mange Steder ligesom skiult af dem, men Perlerne deri ere ikke af nogen synderlig Betydenhed. Elven i Horridsdalen holdes der for at give de beste Perleskiæl. I de Grønlandske Perleskiæl ere Perlerne ikke større end Knappenaalshoveder (a). Af alle Skaldyr, siger Réaumur, (Mem. de l'Acad. des Scienc. 1711, pag. 216; og 1717. pag. 177. og følgende,) synes denne Skiæl mest bequem til at oplyse Perlernes Dannelse; den giver af sig mange Perler af forskiellige Farver".

Den Artikel Plante er i sær vidtlyftig. Man saaer her en alphabetisk Fortegnelse paa Planternes forskiellige Deele, de dertil brugelige Ord o. s. v., ligeledes en alphabetisk Fortegnelse paa de i Lægekonsten brugelige Planter, hvori deres Hovednytte i Lægekonsten forklares efter Jussieu. Denne Jussieu dommer ellers selv saaledes om Planternes Medicinske Dyder S. 279. "Det er forunderligt, siger "Hr. Bernhard de Jussieu, at, iblandt det overvættes store Antal Planter, hvis Navne og Særkiender ere kundbare for Botanisterne, der kun gives et lidet Tal, om hvis Dyder man er ret forvisset: visselig, man kan ikke forlade sig paa de Gamles System for at opdage eller for at forsikre sig om Planternes Dyder: det fornemste af deres Theorie bestod i forborgne Egenskaber og Begrebe, der vare ligesaa ubestemte som Hedens og Kuldens, det Tørres og Fugtiges, det er ikke at undres over, at de have kun giort liden Fremgang med saadanne Grundregler. Man har forladt dem for at antage mere farlige Fordomme: man har troet at finde i en Plantes Figur og Forelse, eller Maade at bære sig, i dens Farve og andre tilfældige Egenskaber, en Slægtlighed med forskiellige Dele og Vædsker i det menneskelige Legeme. Denne formeente Lighed og andre ligedanne Begreb, saasom Samtræk eller Sympathie vare de eneste Veyvisere i de Undersøgninger, som man giorde, og den eneste Aarsag man gav for Planternes og andre Lægemiddelers Virkning. Disse Lærebygninger havde den samme Skiæbne, som de første, og man kiendte først det latterlige deraf paa den Tid da man begyndte at ikke grunde Fornuftslutningerne uden paa Erfaringer og Beviis, frem-

(a) "See mere om Perle-Muslinger oven for under "Perlemor".

hendtede af Naturen selv: men man hastede alt for meget med at legge Grundvolden til Lægekonstens Theorie paa de faa Forsøg og Erfaringer, som man havde; man vilde forklare alting ved de syrlige og alkaliske Grundvæsener, man søgte at opdage deres Natur ved at opløse forskiellige blandede Legemer. Den Held man havde i visse Mineralier, gav Anledning til det Anslag at forsøge om man ved at opløse Verterne, ikke kunde finde, formedelst de forskiellige Slags de gave af sig, hvori deres Dyder bestode, og hvorpaa de berode. Hvis Fremgangen havde svaret til Forventningen, da havde man havt et sikkert og haandgribeligt Middel til at opdage de ubekiendte Kræfter hver Plante kunde indeholde, men til al Uheld fik man de selvsamme Grundvæsener af fiorten hundrede Planter, som man opløste, og ved dette Middel fandt man ikke nogen Forskiæl imellem de sundeste og giftigste i Henseende til hvad man fik af deres Opløsning".

Under Artiklen Qvæg vil man finde mange bekiendte Ting, men som dog ikke mindre fkulde behage. Vi lade os noye med følgende Extrakt. "Studen er, efter Buffons Anmerkning, ikke saa tienlig til at bære Byrder som Hesten, Asenet, Kamelen v. s. v. Dens Legeme og Lenders Skikkelse viser det; men Halsens Tykkelse og Skuldrenes Brede tilkiendegiver noksom, at han er bequem til at trække og bære Aaget. Det er og paa denne Maade at han trækker meest fordeelagtigen, og det er sært, at dette Brug er ikke almindeligt, og at i hele Provindser noder man ham til at trække efter Hornene. Den eneste Aarsag, som man har kunnet give mig derfor, siger Buffon, er, at man da kan anføre ham lætteligen. Studens Hoved er meget stærkt, derfor kan han trække temmelig godt paa denne Maade, men alligevel med mindre Fordeel end naar den trækker med Skuldrene eller Bovbladene. Han synes at være just skabt til at trække Ploven; hans Legems Massa, Bevægelsers Langsomhed, lave Been, Stilhed og Taalmodighed under Arbeydet, synes at bidrage til at giøre ham bequem til Agrenes Dyrkning, og mere oplagt, end noget andet Dyr, til at overvinde den bestandige og altid nye Modstand Jorden giør imod hans Kræfters Brug. Hesten, endskiønt den maaskee er ligesaa stærk som Studen, er dog mindre bequem til dette Brug; den er alt for høybeenet, hans Bevægelser ere for store, for hastige, og desuden bliver han letteligen utaalmodig og kied. Man bersøver ham derved al sin Smidighed og Lethed at bevæge sig, al den Ydighed, som sees i hans Kroys Forelse og i hans Gang. Alt dette taber Hesten for Ploven, hvortil udfordres mere Bestandighed end Hidsighed, mere Tunghed end Hastighed, og mere Eftertryk end Bevæg-Syne".

"Studens Farve er ulige ligesom hos andre tamme Dyr, ikke destomindre synes dog den rødblakke Farve og den sorte at være mest almindelige; jo rødere den er, jo høyere skatteres den. Man selter og Priis paa den sorte Farve hos Stude; man paastaaer, at de brunrøde Stude vare længe; de brune mindre, og blive hastigen kiede af Arbeyde; at de graae, abildgraae og hvide due ikke til Arbeyde, men ere allene gode til Staldstude; men hvilken Farve Studenes Haar end og have, bør de være glandsende, tykke, og blode at føle paa, thi hvis de ere haarde under Haanden eller og tynde, har man stor Formodning til at tænke, at han skader noget, eller at han i det mindste ikke er af en stærk Natur".

"En god Plovstud bør hverken være for feed eller for mager: han bør have et kort, firskaaren Hoved, store, vel laadne, og brav jevne Øren; Hornene stærke, glandsende, maadelig store; en bred Pande, store, sorte Øyne, tyk og stump Mule, vel aabne Næseborer, hvide og lige Tænder, sorte Læber, tyk eller lasted Hals, fede og dravne Skuldre, bredt Bryst; Doglæppen hængende ned paa Knæerne, brede Lænder, en rumlig og nedfaldende Bug, store Svanger, lange Hofter, tyk Kryds, tykke og seenestærke Been og Laar, en lige og fuld Ryg, Rumpen hængende ned til Jorden, og besat med tykke fine Haar, Fødderne faste, med en grov og haandlos Hud, samt høye Muskler, Kloven kort og bred. Den maa og være omskindet for at kunne letteligen føle Braadden, lystre vel Rosten, og være vel afrettet; men det er kun lidt efter lidt og ved at begynde i Tide, at man kan vænne Dyrene villig til at bære Aaget og at lade sig letteligen regiere".

"Fra den Alder af to, halvtredie og tre Aar, maa man begynde at tæmme den og vænne den til Aaget: hvis man bier længere, bliver den ulærvillig, og ofte utæmmelig. Taalmodighed, Lemfældighed, ja endog Kiertegn, saasom Klapning og Strogning, ere de eneste Middeler, som man maae bruge; ved Magt og slet Behandling fkulde den afskrækkes derfra for al-

tid;

tid; derfor maa man gnide, stryge og klappe ham, give ham, fra Tid til anden, kogt Byg, stødte Bønner, og anden saadan Føde, hvorefter den er meest lysten, alle blandede med Salt, som han gierne gider have. Paa samme Tid binder man hans Horn ofte; nogle Dage efter spænder man ham for Aaget, og lader ham trække Plougen med en anden Stud af samme Størrelse, og som er allerede afrettet. Man bør Omsorg for at spænde dem sammen hos Høehækken, at drive dem samlede paa Græs, for at de maae kiende hinanden og vænne sig til at kun have fælles Bevægelser. Man maa aldrig i Begyndelsen bruge Braadden (Piggen), den skulde kun giøre Studen mere uvillig. Man bør og spare ham, og kun lade ham arbeyde smaa Rya af Gangen; thi denne nye Begynder matter sig meget saa længe han ikke er afrettet, og formedelst samme Aarsag skal man paa den Tid give ham rundeligere Mad end ellers".

"En Stud bør kun trække Ploug fra tre indtil ti Aar: man giør vel at man tager den da fra Plougen for at fede og sælge den; Kiødet skal da blive bedre end om man biede længere. Man kiender dette Dyrs Alder paa Tænderne og Hornene. De første Fortænder skal falde om ti Maaneder, og andre mindre hvide, men bredere Tænder, komme i deres Sted. Naar han er tretten Maaneder udfalde de Tænder, som ere hos de inderste, i hvis Sted ligeledes komme andre; i den Alder af tre Aar fornyes alle Fortænderne: da ere de lige, lange og temmelig hvide; efterhaanden som Studen tiltager i Alder blive de ulige og sorte. Tyren og Koen have disse Merker fælles med hverandre".

Man finder under samme Artikel en egen Afhandling om Øvergygen.

Efter alt det man har hørt og læst om Ræven, vil man dog uden Tvivl ikke finde Mishag i at læse følgende Buffonske Beskrivelse paa dette snedige Dyr. "Dette Dyr slaaer sit Qvarteer i Skovbreddene, for at være i Nærheden hos Bondegaarde og Byer, han hører paa Hanens Galen, Hønsenes Skrig og Kaglen, endskiøndt langt fra, fornøyer han sig dog allerede over hvorledes de skal smage ham; han iagttager med Skiønsomhed den belevlige Tid, forborger sit Anslag og sin Gang, glider sig, slæber sig frem, ankommer, og hans Lykkefrist slaaer ham sielden feil. Hvis han kan springe over Gierderne eller krybe derunder, spilder han intet Øyeblik, adelægger og dræber alt hvad han finder i Hønsegaarden, hvorefter han forføyer sig bort i al Stilhed, fører med sig sit Rov, som han skiuler under Mussen, eller bær ind i sin Kule: nogle Øyeblik efter kommer han igien at søge et andet Rov, som han ligeledes fører med sig og skiuler, men paa et andet Sted; derefter den tredie og fierde Gang indtil at Dagen eller Bevægelsen af Hunsets Folk advarer ham om at han maa forføye sig bort uden at komme igien. Han bær sig ligeledes ad paa de Steder, Fugle fanges i Skove, saasom med Snarer o. s. v. hvor han forekommer Fuglefængeren, ved at passe paa tidlig om Morgenen at besigte Snarerne og Limstængerne, hvorfra han udtager deri fastsiddende Fugle, som han nedlægger paa forskiellige Steder, fornemmeligen hos Veybredde, i Hiulspor, under Musse, hvor han lader dem undertiden forblive to eller tre Dage, og ved gandske rigtigen at finde dem igien, naar han har dem nødig. De unge Harer jager han efter paa Sletten, griber undertiden Haren i hans Leye, og naar de ere saarede, gaae de ham aldrig glip; han opgraver Kaninerne i Kaninbiergene, opfanger Agerhønsenes, Vagtlernes Rede, tager Moderen paa Egene, og adelægger en græsselig Mængde smaat Vildt. Dersom Ulven giør Bonden mere Skade, giør Ræven derimod Edelmanden mere Forfang".

"Man siger at to Ræve slaae sig undertiden sammen til Hare- og Kaninjagt. Naar en Ræv forfølger sit Vildt, hiælper eller kaver han ligesom en Brokhund; paa samme Tid har en anden Ræv stillet sig paa det Sted, hvor Vildet skal forbi, eller ved Bredden af Kulen, hvor den forbliver, indtil det kommer, og at han kan overfalde det. Man siger, at Ræven skiller sig ved sine Lopper, ved at gaae ud i Vandet lidt efter lidt, først Bagdelen, og da Lopperne søge altid meer og mere frem ad indtil Enden af Rævens Snude, dukker han Hovedet hastigen ned i Vandet og bliver dem saaledes qvit; andre legge til, at han holder en Lok Musse i Munden, og at naar Lopperne, som floe for Vandet, ere komne derhen, slipper han Mussen med Lopperne".

Vi ville endnu til Slutning anføre en liden Liste paa de heldige nye Ord, hvormed den flittige og indsigtsfulde Hr. Overs. endog i denne Tome har søgt at berige vort Sprog. Saadanne ere: Eiffeem (særlich), Almeenart (genus), Særslag (species)

Tilkanter (facettes), Livsnit (Taille), Spidsrudet (rhomboidalsk) Holdmaterie (Substantz), Gienstramning (ressort), Hverkensalt (sal neutre), Trangbod (ressource), Seyergild (victorieux), og andre flere.

Historisk Dag-Register over den Stormægtigste Monarks Kong Friderich den Fierdes fordum Konge til Danmark og Norge ꝛc. Høylovligst Ihukommelse, fornemste høypriselige Levnets og Regierings Begivenheder og Tilfælde, fra hans glædelige Fødselsdag den 11 Oct. 1671, indtil hans sørgelige Dødsdag den 12 Oct. 1730. Hvorhos er tilføyet en Beskrivelse over de historiske Medailler, som ere slagne ved adskillige Leyligheder. Opsat og forfattet af Andreas Bussæus og formeret saavel med et Tillæg af Medailler, som med en Beskrivelse over høystbemeldte Konges Mynter. Kiøbenhavn. 1770. Trykt og forlagt i det kongelige Universitets Bogtrykkerie af Sal. A. H. Godiches Efterleverske, og findes hos hende til kiøbs. Stor 395 S. 8.

Der ere nogle Omstændigheder ved dette historiske Dagregister, som synes os vigtige nok til at ønske nogen nærmere Oplysning om dem, for at kunne antage dette Skrift med al den Tillid og Troværdighed, som et Skrift bør have, der indeholder saa gode Materialier til en af vore store Kongers Historie. Saadanne Omstændigheder ere disse: Paa hvad Tid Skriftet er forfattet af Bussæus? Igiennem hvilke Hænder det er gaaet, inden det er kommet i Udgiverindens? Hvorledes det gaaer til, at Originalen, som Fortalen beretter, er opsat paa Tydsk, da det er vitterligt, at Borgemester Bussæus var en indfødt Nordmand, og ikke begribeligt, hvad Aarsager han kunde have til ikke at betiene sig af sit Modersmaal i sit Dagregister? Men naar nu Originalen fandtes opsat paa Tydsk; burde da ikke den tydske Original været udgivet først, og den danske Oversættelse siden, eller i det mindste begge tillige?

Det som alligevel bør giøre Læserne rolige mod de Tvivlsmaal, som kunde opstaae angaaende dette Dagregisters Paalidelighed, er, at vor store Historiekyndig "Hr. Etatzraad og Geheime Archivarius Langebek har, "som Udgiverinden beretter, "paataget sig "den Umage at giennemlæse og revidere Skriftet, som "og i andre Maader været behielpelig i at see det "bragt til den mueligste Fuldkommenhed". Endskiønt vi have Aarsag at troe, at denne Giennemlæsning og dette Eftersyn ikke har strakt sig videre, end maaskee til at sammenligne Oversættelsen med Originalen, og besørge den førstes Rigtighed. Thi dersom Hr. Etatzraad Langebek havde havt fuld Magt over Haandskriftet, skulde han vel ikke ladet den eventyrlige Fortælning staae, eller gaae uden Anmærkning, som forekommer S. 48. om den "to-"hundredepundige Bombe, som blev kastet ind igien-"nem en Stykport paa Viceadmiral Schinkels Skib, "men af en behiertet Mariner blev dæmpet med hans "Kiol og Køyeklæder"; thi saaledes falde Bomber ikke: og det som sammesteds fortælles, at 6 til 7 fiendtlige Krigsskibe kom i en stærk Brand, ved det at en Bombe sprang i et dansk Skib, som ikke selv kom i Brand, er alt for sælsomt og latterligt. Han skulde vel ogsaa have forandret de skrydende Udtryk, hvor med vore Egnes Bedrifter ofte fortælles, og de ydmygende og haanlige, hvori der undertiden tales om Fienden.

Somme Urigtigheder forekomme i sær i de Detailler, som anføres om Krigsoperationerne til Søes; hvoraf vi ville anføre nogle, som en velbekiendt Mand, der selv har havt Deel i de her beskrevne Søetoge, har havt den Godhed at optegne os, og som vi haabe kunne blive brugbare ved den tydske Udgave, som Forlæggerinden lover.

S. 137. Efter de Ord: under den svenske Admiral Sparres Anførsel, burde staaet: Og da de Svenske, som kom for Vinden ned til de Danske, vare komne dem paa Skud nær, saa begyndte den Svenske Avantgvarde, som var de Danske nærmest, at skyde nogle enkelte Skud, (i Stedet for hele Chor og en forskrækkelig Skyden i nogle Timer) paa dem: Men da de saae, at de Danskes Avantgvarde var kommet

kommet saa høyt op under Vinden, at den kunde dubblere dem, saa vendte de bort fra dem, endskiøndt de vare 5 Skibe stærkere end de Danske.

S. 138. I stedet for den usandfærdige Beretning i Paragraphen af 20 Julii, nemlig, at den hele Svenske Flaade bestod Admiral Sehestedt forgieves, skulde staaet: d. 20 Julii kom den hele Svenske Flaade for at attaqvere Viceadmiral Sehestedts lille Flotille, men som den allerede var kommen saa langt ind paa Grundene, at den Svenske Flaade ikke kunde rekke den, saa gik de med uforrettet Sag tilbage.

S. 140. staaer: at Zench indjagede Viceadmiral Sehestedt for Straalsund; skulde staae: at Viceadmiral Sehestedt indjagede Zench for Straalsund.

S. 141. staaer: en var besat med 28 hele Kartover; skulde staae: 2 vare besatte med halve Kartover.

S. 175. staaer 30 Krigsskibe, skulde staae: 3 Krigsskibe.

S. 212. Kahytten af Tordenskiolds Skib blev ikke afskudt, thi hans eget Skib var ikke med i Attaqven, men laae ude i Strømmen med fleere Skibe: Men om det og saa havde været, saa er en Kahyttes Afskydning ingen Ting for at ophæve en Attaqve. Han efterlod og ingen Kanoner, men nogle saa Haandmorterer paa den omtalte Øe; og misiede ikke et eneste Skib eller Fartøy ved denne Attaqve. Attaqven, som reedte Elfsborg saa til den første Dag, at den ikke kunde styde et Skud mere, blev ikke af anden Aarsag ophævet, end at de Svenske om Natten havde faaet et Batterie opkastet paa Hisingen, som laae tæt lige over for Elfsborg, hvorfra de, saavelsom fra Elfsborg om Morgenen, anden Dagen, begyndte at fyre paa de Danske, saa at de laae i en dobbelt Ild.

S. 213. staaer: at Kongen kom hiem fra Norge, og det er vel i visse Maader sandt; men i et Dagregister burde jo vel have staaet, at Kongen paa sin Nedreyse fra Norge tog først til Marstrand for at besee den, og giorde Tordenskiold til Viceadmiral, og behængde ham med sit Portrait, som han laante fra Kammerherre Gabel, som var med ham.

At et Dagregister indeholder nogle mindre betydelige Efterretninger, forstaaer sig selv. Man finder Optegnelser her, som tiene til intet videre, end maaskee at fylde i en vis historisk Almanak.

Beskrivelsen af de Medailler, som henhøre til Kong Friderich IIII. Historie, er meget omstændelig; og den unævnte Medaille-Elsker, som af sin Samling har forsget den med et Tillæg, og tillige beskrevet samme Konges Mynter, har ikke giort lidet til at forhøye dette brugbare Skrifts Værdie. Ved enhver Medaille og Mynt er Vægten angivet.

Da Hans Kongelige Høyhed Arve Prinds Friderich i Christiansborgs Slots-Kirke den 8 April 1770 som var Palme-Søndag, offentlig igientog sin Daabes Pagt, blev i den Anledning følgende Tale holden, som efter Befaling til Trykken leveres af L. Harboe, Biskop over Siellands Stift. Kiøbenhavn. 1770. Trykt og findes tilkiøbs hos Nicolaus Møller, kongl. Hof-Bogtrykker. Stor 43 S. 4.

Den af Hans kongelige Høyhed selv valgte Text er taget af 1 Joh. V. 20. Vi vide at Guds Søn er kommen o. s. v. Deraf betragter Hans Høyærværdighed: Guds og vor Herres Jesu Christi Erkiendelse, hvorledes den for en Christen er I.) Høystvigtig II.) Høystsalig. Vigtigheden forklarer Hr. Forf. af denne Erkiendelses høye Oprindelse, og af dens vigtige Indhold; og Saligheden finder han i de Ord af Texten: Vi ere i den Sande, nemlig i hans Søn Jesu Christo.

Efter Talen følger et kort Indhold af de Sandheder, som Prindsen offentlig besvarede, hvorom hans Høyærværdighed giver det Vidnesbyrd: "At "Hans Kongelig Høyhed aldrig har bunden sig til "Ord; men den gode Guds Aand, der uddeler til "enhver i Besynderlighed, eftersom han vil, har "benaadet vor dyrebare Prinds Friderich med den "rare Gave, der tillige kan bære Vidne om hans "Indsigt i Sandhederne, og den Forstand hannem "er givet, at han bestandig med egne og til Sa-

"gen

" gen sig nogle passende Ord forklarede de Spørgs-
" maale, som bleve forelagde". — Efter at Prinds-
sen havde besvaret de i Confirmations-Forordningen
anbefalede Spørsmaale med et lydeligt Ja, blev
Høytsiamme ved at aflegge følgende rørende Løfte,
hvilket med Prindsens egen Haand skrevet og under-
skrevet, Hr. Biskopen har faaet Tilladelse til her at
indrykke, og hvilket vi ville meddeele i samme visse
Forskrift med hans Høyærværdighed, " at mange
" vil opvækkes — at prise Gud for den Naade
" Høytsiamme er skienket, og tillige at paakalde han-
" nem der holder Love evindelig, at hans Hierte maae
" være fast med ham, og blive bestandig i hans Pagt
" indtil Enden".

" Ja! jeg lover," sagde Prindsen," for Guds
" Ansigt, som kiender alle Ting, og for denne Me-
" nighed, som haver hørt min Bekiendelse, at jeg
" vil blive ved den hellige Lærdom, og ved Guds
" Naade følge den alle mine Dage."

" Overbeviist om, at Gud er til, og er min
" Skaber og Overherre, vedr jeg, at ham tilkom-
" mer af mig den høyeste Lydighed og Kierlighed.

" Overbeviist om den hellige Skrifts Guddom-
" meligshed, vedr jeg, at denne Bog er den eneste,
" som kan giøre os vise til Saliggiørelse ved Troen,
" som er i Christo Jesu."

" Ja ham, Guds Søn, vor Megler, bekien-
" der jeg, og ved Guds Naade stedse skal bekiende,
" som den eneste Aarsag til Saliggiørelse for mig og
" alle som troe og lyde ham."

" Hans Forbøn er min' Tillid. Og Menig-
" hedens Bøn vil jeg ydbede mig, at Gud krafti-
" gen vil styrke mig til at holde, hvad jeg har lovet:
" at blive i den Sande, i hans Søn Jesu Christo,
" som er den sande Gud og det evige Liv."

Af den Tiltale til Prindsen, hvormed denne hellige og høytidelige Handling blev sluttet, kunne vi ikke undlade at anføre følgende eftertrykkelige Sted S. 34. " De have, og vil vist nok erfare mange listige,
" mange mægtige Fiender, hvis Attraae det vil være,
" at kunne faae Dem ligsiikket med denne Verden, at de
" kunde forføre Dem til det, der strider mod de Dem
" aabenbarede Sandheder."

" O! hvor fornødent er det da ikke for Dem,
" daglig i Troen at styrke Sig i Gud, Deres Frel-
" ser, daglig at vaage, daglig at bede, at ingen, in-
" gen maae tage det fra Dem som Dennem af Guds
" milde Haand er bleven betroet."

" Mangen en, man havde troet, at staae saa
" fast som en Klippe, er hastig bleven vægelsindet og
" saa ustadig, som et Rør, der bevæges hid og did
" af Veyret. Vi have sørgelige Exempler for os i
" Skriften, os til en Advarsel, at en Demas, der
" var paa saa god en Vey, igien sik Lyst til Verden,
" Hymenæus og Alexander leed Skibbrud paa Troen,
" at mange blandt dem, i Galatia, der havde van-
" dret saa smukt, igien vendte tilbage."

" Jeg beder Dem derfor af inderste Hierte, o
" Dyrebareste! jeg beder Dem i den Herres Jesu
" Navn, jeg beder Dem, og hvad kan nævnes høye-
" re? for hans Piners og haarde Dods Skyld, saa-
" sandt De elske deres udødelige Siel, saasandt De
" vil, det skal gaae Dem vel i Tid og i Evighed,
" saa see De til, at De ikke skulle tabe de Ting, De
" have arbeydet for, men at De maae bekomme en
" fuld Løn."

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 40. —— 1770.

Raadmand Christian Braunman Tullins samtlige Skrifter. Første Bind. Kiøbenhavn trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. 1770. Stor 388 S. 8.

Tullin er en af de Digtere, hvis Minde vi desto meer bør søge at vedligeholde iblandt os, da hans alt for korte Liv hindrede ham selv fra at sette sit Navn mange Mindesmærker. Han giorde sig bekiendt paa en Tid, da Smagen paa den Skionne Literatur begyndte at opkomme iblandt os, og hans poetiske Skrifter, i særr Priis-digtene, giorde ikke lidet til at danne og forbedre vore Landsmænds Smag i Poesien. Man har, forudden Priis-Skrifterne, som ere trykte i det til de Skionne Videnskabers Forfremmelse oprettede patriotiske Selskabs Samlinger, seet adskillige smaa Stykker af ham i Trykken, men efter saa upaalidelige Haandskrifter og saa skiødesløs aftrykte, at man længe har ønsket et autentisk Aftryk af denne elskede Digters Arbeyder. Dette fremkommer her, besørget af Hr. Tullins efterladte Enke, og understøttet ved en talrig Subscription, som gior baade Digteren og Publicum Ære.

Men høyst bekiendt er det, at Udgiverinden har maattet betroe sin sal. Mands Haandskrifter i saadanne Personers Hænder, som enten ikke have havt Smag nok til at domme om hvad som fortiente at lægges for Publicums Øyne, eller ikke Ømhed nok for en fortient Mands Ære. Man finder allerede i denne første Deel mange Ungdoms Arbeyder, umodne Stykker, Stykker som Venskab og Forbindelse har afvunget Forfatteren imod Lyst og Tilbøyelighed: for en Mængde saadanne, som Tullin aldrig skulde have givet sit Samtykke til at komme for Lyset, i fald han selv havde giort en Samling af sine Poesier til Trykken. Dette indsee endelig vore Samlere selv; men hvorfor have de alligevel ladet dem trykte? "Vi haabe, sige de, at "Læseren holder os saadan Forsøgelse til gode, og maa- "ske troer, at vi allene har villet vise ham en berømt "Skiønhed i en ufordeelagtig Afklædning". Vi begribe vel, at en Skiønhed kan paaklædes ufordeelagtig; men hvorledes den ufordeelagtig kan afklædes, er os en Hemmelighed. Dog! den hele Fortale er skrevet i et dunkelt og mysterieust Sprog, som rober et Mørke i Skribentens Siel, hvoraf man allerede kan slutte, at han ikke var den Mand, som burde betroes til at udgive Tullins Skrifter.

Samlerne love at giøre Læseren lidt bekiendt med Tullins Person; men i en Hast betænke de sig og erindre, at "en Ven af Hr. Tullin og Rival af Digteren "har forekommet dem i den Henseende, ved at indbe- "fatte de fornemste Poster af hans Liv i en Parodie af "Sørgeoden over Melissa", hvilken Parodie de da i Stedet for videre Underretning næst efter Fortalen meddele. Vi tvivle paa, at Læseren vil blive tilfredsstillet med dette Stykke, enten som Parodie, eller som Levnetsbeskrivelse.

Samlingen selv aabnes med Maydagen: et Stykke, som, uagtet det er et Leylighedsvers, uagtet det er det første, som giorde Digteren bekiendt, og endelig uagtet det ikke er uden Feyl, dog alligevel endnu behager meget. Man har fundet for godt at ledsage det med et hidindtil utrykt Svar til den nordiske Anseher paa hans Kritik over Maydagen. Men saa burde man ogsaa have aftrykt denne Kritik selv, som har vor fortiente Hr. Prof. Cramer til Forfatter. Imod de fleste af denne ellers fine Konstdommer giorte Erindringer, har Tullin i vore Tanker forsvaret sig vel. Men det Echo, han har anbragt S. 14, vil endnu ikke smage os, saa megen Møye han giver sig for at forsvare det. Nogle Udtryk finde vi ogsaa i Digtet, som synes os tilligemed den nordiske Anseher deels ikke ædle nok, deels urkesløse, saasom S. 5.

"—— —— —— den Krop,
"Hans Hierte ønsker var raddrækket"

Ji eller

eller, S. 7.

"Forgabt, henrykket og fornøyet o. s. v. og naar det heder S. 20.

"Tillad at jeg min Geist hen til din Bolig sender,
"Der hvor opfyldte Ønsker groer";

saa finde vi det deels ubeqvemt sagt om opfyldte Ønsker, at de groe, ikke at tale om, at opfyldte Ønsker ingen Ønsker meer ere; deels have vi det at erindre imod Tanken selv, at opfyldte Ønsker ikke altid bør ansees som en Lyksalighed, men at en stor Deel af Livets Lyksalighed meget meer bestaaer i at have nogle vel ordnede Ønsker uopfyldte. Selv den med hele Flammer brændende Kiærlighed, som Digteren sammesteds erindrer iblant sin Vens Lyksaligheder, har sin Næring af uopfyldte Ønsker. —— De Feyl, som Hr. Prof. Cramer i sin Kritik har begaaet af Mangel paa Kundskab om Sproget, falde stærkest i Øynene. Dog bør man ogsaa undskylde nogle med det slette Aftryk af Stykket, som Hr. C. har havt for Øyne; thi vi erindre os, at den første Udgave af Maydagen var fuld af Trykvildelser, og i sær mindes vi, at den Linie, som nu læses:

"O Skaber, den er idel Røst"

var aftrykt:

"O Skaber, den er idel roest"

hvilket da har forført Hr. Prof. til at oversætte: "O Erschaffer, er ist ganz Ruhm; og overalt bør man ikke glemme, at Hr. Cramer var den første, som giorde vor Tullin bekiendt for Fremmede, og som ved en smagfuld Kritik giorde endog Landsmænd selv opmærksomme paa hans Fortienester.

Derpaa følger Indleg til Fornuftens Ret fra Qvindekiønnet: et gandske muntert Stykke, men som for Resten hverken i Opfindelse eller Udførsel har noget Nyt eller Pirrende. —— Sange til Kirkemusik. Synes ikke at have været Tullins Sphære. —— Oder. Vers ved adskillige Leyligheder. De fleste af de Stykker, som meddeles under disse Opskrifter, og maaskee alle, havde vi udeladt, naar vi havde været paa Raad ved denne Samling. Tullins Minde vedligeholdes ikke ved Leylighedsriim, som Venskab og locale Omstændigheder have afnødt ham, ofte maaskee imod Genie, Lyst, og Lune.

—— Tanker om Dommen. Tullin begynder her at blive sig selv lig. Tankerne ere indklædte i en Drøm, og udtrykte med den Værdighed og religiøse Følelse, som Materien krævede. Vi ville allene anføre disse Strophen:

"Strax derpaa syntes mig en Sværm af Siele kom,
"Som søgte hver til sin paa nye opbygte Bolig;
"Hver favnede sin Krop, foreentes saa fortrolig,
"Som to der skulde staae, og falde for een Dom.
"Nu saae jeg Adams Børn forsamlet paa eet Sted;
"Jeg saae Monarker faldt om Slavers Hals og græd;
"Jeg Secter samlet saae, og Splid dog ey begynde;
"Ja, Dievle glemte selv af Angest nu at synde".

"O Tanke! tør du meer udtrykke hvad jeg saae?
"Bliv fuld af hellig Frygt, for du din Sang begynder.
"Jeg saae — o hvilket Syn var dette for en Synder,
"Som maalløs fuld af Skræk iblandt Ruiner laae! —
"At Evighedens Flor med eet blev hisset op:
"O hvilken Majestæt, hvad talrig Engletrop,
"Omringed her en Skye af Cherubiner baaret,
"Af Evigheden selv til Dommerstoel udkaaret!"

"Paa denne sad en klar og giennembored Krop:
"Hvad Krop! — Ja vist nok Krop, men evig Gud tillige;
"Gienløser, naadig før — men nu — hvo kan udsige,
"Hvor Dievle skialv, da han sit Aasyn løfted op?
"Hans Ansigt skinned meer end tusind Soles Glands;
"Regnbuen flettet var hans Hoved til en Krands;
"Hans sterke Haand jeg saae at aabne Dommerbrevet,
"Naturens Lov og nok et Blad med Blod beskrevet".

Hvorledes efter dette høytidelige Stykke kommer til at staae: Undervisning for et ungt Fruentimmer. En Oversættelse efter Hr. *Pavillons Avid. à une jeune personne, qui entre dans le monde*, maa Udgiveren vide Rede for. Vi i det mindste misunde den dette, om ikke et hvert Sted, da de Lærer, den indeholder, ere sagte tidt nok, endog i vort Sprog, og sagte paa en bedre Maade end her. Men vi kunne tænke, man har vildet samle alt hvad som kunde fylde, for at giøre Bindene desto flere og større.

Derpaa følge Priisdigtene: om Søefartens Oprindelse og Virkninger, og: om Skabningens Ypperlighed i Hensigt til de skabte Tings Orden og Sammenhæng, som ere bekiendte nok af det Selskabs Samlinger, der tilkiendte dem Prisen. Udgiverne forsikre, at de have ladet dem aftrykke efter originale Haandskrifter; men da de tillige sige, at disse Haandskrifter stemmede overeens med Selskabets Udgave, saa skulde vi tvivle paa, at de have været de originale. I det mindste læse vi endnu i Digtet om Skabningens Ypperlighed S. 194. "Morgenlerkens Flugt", i Stedet for Midnatlerkens, som den tydske Oversætter af dette Digt forsikrer at have staaet i Tullins Haandskrift, og at være blevet forandret af Selskabet imod Tullins Villie (see Die Schönheit der

der Schöpfung o. s. v. aus dem Dänischen des Herrn C.B. Tullin von Peter Kleen S. 12. Anm.)

—— Ved Prisskriftet om Seyladsens Oprindelse har det patriotiske Selskab ønsket, at Digteren mindre spar som maatte have berørt de Fordele, Seyladsen har tilveiebragt Menneskene, og den nøye Forbindelse, som den har stiftet imellem de meest adskilte Folk. Men da det allerede er en om Sag, at forestrive en Digter Materien, han skal besynge, saa er det endnu langt farligere at forestrive ham den Maade, hvorpaa han skal behandle den. Denne bør i vore Tanker gandske og allene overlades til hans eget Genies Styrelse, og til hans Aands særegne Vending. Tullins Muse var den alvorlige og philosophiske; den havde han næret ved de engelske Digtres, i sær Youngs Læsning, og hans Aand havde faaet et vist philosophiskt —— høytideligt Tilsnit (om man tillader os dette Udtryk), som gior, at han aldrig taber Menneskет, aldrig Skaberen af Sigte. Han maa beskrive, han maa male, han maa see Syner; altid kommer han tilbage til Menneskет, hvilket han helst betragter fra den ufuldkomne Side, for at ydmyge det: eller seer han paa dets Fuldkommenheder, saa skeer det for at oplyste Skaberen og give ham Ære. En Digter af saadan Aands-Vending, naar han skulde beskrive Seyladsens Virkninger, kunde det ikke skee uden at give det mis fornøyede, gierrige og blodtørstige Menneske idelige Lectioner:

" Kom pralende Forstand, som Havet kan regiere,
" Viis frem din fundne Skat, og vees den om du tør!
" Er Verden bleven rig, fordi den mangler mere?
" Fandt Mennesker i Guld den Dyd de savned før?
" Blev Sandhed hentet ind med Ceylons Specerier?
" Fik Ømhed større Rum i Hierterne end før?
" Blev Kierlighedens Lov Europas Lov? — du tier?
" Ja tie kun med en Sag, som Skam forklare bør.
" Begrav i Tausheds Grav dens Navn, som først opdaged'
" En Steens forborgne Kraft at dreye Staal til Nord,
" Som ridsed Cirklen af, hvorefter Vellyst jaged'
" Til skiulte Vraaer hen, og fandt en anden Jord."

" O blues dog engang, hvor Djevle selv maae blues!
" Forferdes for dit Vid, du tigerhiertet Folk!
" Miraklet af din Geist med Rædsel maa beskues,
" Thi Rov, og Blod, og Mord blir Vunderverkets Tolk.
" Du aabner sindrig nok Naturens skiulte Giemmer,
" Og gir for Vind og Hav snart Almegts Love ud:
" Du bringer Verdner frem; men plynder dem og glemmer,
" At ogsaa Vildes Suk kan trænge op til Gud.

" Du med en modig Aand erobrer, deler Jorden;
" Men for en Haandfuld Støv gir Sielens Roe til Priis;
" Det Folk, som dyrker dig, det knuser du med Torden,
" Og aabner Helvede i Verdens Paradiis.
" Du borger dig et Navn af himmelske Legater,
" Og kalder Lyst til Guld en Lyst til Sieles Bod:
" Men Fredens Engle blir snart Furiers Soldater,
" Og skildrer Troen af med Mexicaners Blod."

Han glemmer ikke Seyladsens Fordele; men det er Skaberens Forsyn, som gior at de ere det:

" Jeg styrer Roret jeg! — O hvad var det for Torden,
" Som fra en uskabt Skye hos Cherubim foer ud!
" Hvor bæver Himlene! hvor skielver alt paa Jorden
" Ved denne Almegts Røst fra alle Guders Gud!
" Almægtig Styrmand for de mange Verdners Flaader,
" Som krydser — o hvor vidt! — din Forsyns Ocean!
" Du som for Liv og Død, for Tid og Udfald raader;
" Almisser fra din Haand er alt hvad Geister kan."

" Du tvinger Laster selv at knæle for din Throne,
" Og føre herlig ud din Visdoms skiulte Naad;
" Du gior at engang hist Hallelujaers Tone
" De Scener aabne skal, som endtes her med Graad.
" Din Forsyn er det, som utømte Laster tæmmer,
" Den dæmper dem vel ey, men styrer deres Fart;
" Maaskee Tyranners Sverd med Blod din Villie fremmer,
" Maaskee — men dette gior din Evighed vel klart.
" Lad Djevle rase fort, Fornuften skal dog lære,
" At du, Almægtige er i din Visdom god;
" Den Siel, som sukked her, skal hist dit Forsyns ære,
" Og see at du var der, hvor Grumhed tapped Blod."

" Du vinker kun, og strax blier Vey paa alle Vande;
" Man borger Vindens Magt, og far paa Havet ud;
" Man leder Brødre op i ubekiendte Lande,
" Og seer, at du er meer end Europæers Gud.
" Du kiendes strax igien i andre Verdners Parter;
" Din Almagt lyser klart i nye Væsner der,
" I Urter, Planter, Træer og Dyr af andre Arter,
" End de, som ved din Kraft groer op og vrimler her.
" Hvor Gavmild deler du Naturens rige Gaver,
" Og er ey blot mod Trang, men og mod Vellyst god!
" Til Hiersøens Strand frembringes Indiens Haver;
" Og hede Landes Viin opvarmer Koldes Blod."

Hvor pathetisk er ikke Slutningen af dette smukke Digt! hver Patriot, som læser den, velsigner Digterens Minde, og ofrer ham en Erkiendtligheds Taare.

Det

Det andet Prisdigt er fuldt af store og stærke Tanker, Tanker, som Hr. Dusch siger, hvilke Young fulde glæde sig over at have tænkt. Digteren følger Popes Spor i Forsøget om Menneskет; dog ere hans Efterligneiser af Young kiendelige. Dette Stykke har havt den Lykke at udbrede Tullins, og med ham Nationens Roes til Fremmede ved en heldig Oversettelse i det Tydske af sal. Ober-Krigskommissair Kleen, en Mand som både for tidlig, alt for tidlig for de skiønne Videnskaber.

Hr. Prof. Dusch har ved den Leylighed lært at kiende det, og indrømmet det en Plads i den tredie Deel af Briefe zur Bildung des Geschmacks, hvor man finder Digtets Plan analyseret, og de poetiske Skiønheder udviklede efter Hr. Dusches Maade, det er med Smag og Finhed. De Erindringer, som tillige gives Digteren, finde vi alle meget grundede, og ville have de Læsere, som det er om at kiende Stykkets Ypperligheder og Mangler, dertil henviste. —— Vi bør vel ikke glemme at erindre, at den eneste Anmærkning, vi finde tillagt af Samleren, forekommer i dette Digt S. 202. Men den er ogsaa saaledes beskaffet, at man har Aarsag at være tilfreds med, at den er den eneste.

Blandt Sørgedigtene ere de allerede bekiendte afbrudte Tanker ved en døende Systers Seng, de smukkeste. I det første Stykke om Dødens Magt mod Døden ere adskillige lidet ædle Udtryk, saasom: det rager ikke mig —— det er ikke min Sag —— jeg blæser ad hans Klage o. s. v.; og denne Tanke:

"To vaade Øyne er knap to Procento Rente
"Af al den Gladesum, du mig i Livet gav".

falder lidt i det Comiske.

Gravskrifter. Nogle af disse ere blotte Ordspil, som Tullin skulde have holdet sig uværdige paa den Tid, da hans Smag var kommen til Modenhed. Hans efterladte Venner have derfor giort sig flet fortiente af ham ved at lade dem her aftrykke, F. E. dette over Rosenberg S. 263.

" Nyt Bevis paa Forsængeligheden!
Roserne visne, Biergene blive Støv;
Alting fortæres af
Tiden og Døden.
Det bidner Støvet, som hviler her
af den Salige
Mathias Rosenberg,
fordum høyfornemme Kiøbmand i Christiania,
fød Aar 1696. den 23 Jan.
død Aar 1753. den 17 Febr.

Efterat han en lang Tid havde været
en lidende Plante,
en Rose blandt Torne,
der stod
ikke i Dalene men paa Bierget,
i Gabet for Stormvindene,
et Blomster under Kirset:
Saa blev denne Rose
optaget af Døden;
Ikke udryddet, men forflyttet
fra et Bierg til et andet,
fra
Golgatha til Zion,
nærmere Solen;
Og nu
blandt Evighedens Tusendfryder
besprengt med Rosenblod
blomstrer som
en Paradisrose.
Skiøndt endnu her i Dalene
hans Fortienesters Efternæle
udspredes som
en behagelig Rosenlugt
for
de Efterlevende."

Andre ere alt for konstlede; og kun nogle faa have den høytidelige Simpelhed, som bør herske i dette Slags Skrifter. Saadant et er det, Digteren har sat sig selv S. 321.

Men hvad skulle vi sige om de to Prosaiske Stykker, som slutte denne Samling. Et Par Ord til de Skiønne fra Cato Personatus, og: et Par Ord for de Skiønne fra Cato Personatus? De ere saa aldeles uværdige at staae i en Samling med Prisskrifterne, at man kunde fristes til at tro, at Samleren har villet selge os sine egne Vahre for Tullins. I det mindste er det høyst ubehageligt at see en Mands Minde, som man agter, fordunklet ved saadanne middelmaadige Stykker, som ikke bevise andet, end at et got Genies Smag kan behøve nogen Tid for at modnes, og at endog en god Poet kan lade sig overtale til at skrive noget, som saa megen Værdie det kan have inden de fire Vegge, for hvilke det er skrevet, skader Digterens Roes, saa snart det legges for Publicums Øyne. —— Og da denne første Deel indeholder det bedste Tullin har skrevet, tilligemed meget, som man ikke forlangede at see trykt, hvad Haab skal man da giøre sig om de øvrige to Dele, som endnu lover os?

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 41 og 42. 1770.

Om Lovenes Natur og Aarsag, eller om det Forhold, som Lovene bør have til hver Regierings Forfatning, til dens Sæder, Clima, Religion, Handel o. s. v. Hvortil Forfatteren har lagt ny Undersøgninger over de Romerske Love angaaende Arvefølgen, over de Franske Love og Lehnslovene. Oversat ved Jens Hvas. Første Deel. Kiobenhavn 1770. Trykt hos L. N. Svare, boende i Skindergaden. Stor 563 S. 8.

Vor stiftige Hr. Hvas har vovet sig til et Arbeyde, hvorom man kan sige, som Digteren om Phaetons: har han været uheldig deri, saa har han dog i et stort Foretagende været det:

magnis tamen excidit ausis.

At oversette l'esprit des loix krævede foruden en stor Styrke i Modersmaalet for at give Oversættelsen den Smidighed og seenefulde Kortheed, at den kunde udtrykke Originalens Finhed og Fyndighed, næsten al den Lærdom, som Montesquieu besad, og ingen tinge Deel af hans Indsigt og Skarpsindighed. Men naar vi skulde ventet efter en Oversætter, som kunde giort Paastand paa alle disse Egenskaber, maatte vi ligesaa godt gandske opgive det Haab nogensinde at faae Montesquieu oversat. Og dog vare mange Læsere tiente med en Oversættelse, om den end ikke aldeles opfyldte disse Fordringer.

Hr. Hvasses Hensigt har været at hielpe de ufuldkomne Læsere, hos hvilke han har forud seet, at hans Oversættelse vilde finde den største Indgang, til at blive bekiendte med Montesquieu; og da han har troet, at saadanne Læsere gierne skulde opofre alle andre Foredragets Egenskaber for den yderste Tydelighed, og en vis Magelighed i at læse; saa har han ogsaa vildet foye sig efter dem, og det er Aarsagen, at Montesquieus Foredrag, som udmærker sig ved en fyndig Kortheed, har tabt sig her i en Mængde Tillæg og Omskrivelser, som skulle tiene til at giøre hans Tanker tydeligere for magelige Læsere, men som vi befrygte, ville for Læsere af Smag giøre den danske Montesquieu paa nogle Steder ukiendelig. Vi giøre Oversetteren ingen Bebreydelser i denne Hensende, men vi erklage ikkun, at hans Hensigt skal kunne retfærdiggiøre ham.

For at give vore Læsere et Begreb om den Maade, Hr. Hvas har omgaaet sin Original paa, ville vi anføre nogle Steder med Originalen ved Siden. "De Ord vi have ladet adskille ved forskiellig Tryk, ere enten Tillæg, eller Udvidelser.

5 Bogs 19 Kap. begynder saaledes. "Jeg kan "ikke bequemme mig til at ende denne Bog, uden at "jeg endnu maa anbringe mine tre Grunddrive-Fiære "paa nogle Stykker, hvor de have Sted og Indflydelse".

Je ne puis me résoudre à finir ce livre, sans faire encore qvelqves applications de mes trois principes.

"Første Spørsmaal. Det er et Spørrmaal "at vide, om Lovene bør tvinge en Borger til at antage offentlige Embeder. Jeg siger, at de bør giøre "det i den Republicanske Regiering, og ikke i den Monarkiske. I den første er Øvrigheds Embederne "Vidnesbyrd om Dyden, de ere der et nedlagt Gode, "som Fædrenelandet har fortroet en Borger, der bør "opofre sine Tanker og Gierninger, sit hele Levnet til "sit Fæderneland, derfor kan han ikke undslaae sig "for dem. I den anden er Øvrigheds Embederne "Vidnesbyrd om Ære, men Ære er beheftet med "saadant et selsomt og eget Væsen, at det ikke

" staaer den an at antage noget Embede, uden naar " den vil, og paa den Maade den vil".

Premiere Queſtion. Les Loix doivent elles forcer un citoyen à accepter les émplois publics? Je dis qu'elles le doivent dans le gouvernement républicain, & non pas dans le monarchique. Dans le premier, les magiſtratures ſont des témoignages de vertu, des dépôts que la patrie confie á un citoyen, qui ne doit vivre, agir & penſer que pour elle; il ne peut donc pas les refuſer. Dans le ſecond, les magiſtratures ſont des témoignages d'honneur, or, telle eſt la bizarrerie de l'honneur, qu'il ſe plâit à n'en accepter aucun que quand il veut, & de la manière qu'il veut.

" Den Afsede Konge af Sardinien ſtrafte dem, " ſom undſloge ſig for Værdigheder og Betieninger i " Staten. Han fulgte, uden at vide det, ſaa- danne Begreb, ſom have Sted i Republiker. " Den Maade han regierede paa, beviſte desuden (*) " nokſom, at det var ikke hans Hensigt at indrette ſin " Stat til en Republik ".

Le feu roi de Sardaigne puniſſoit ceux qui refuſoient les dignités & les emplois de ſon état: il ſuivoit, ſans le ſçavoir, des idées républicaines. Sa manière de gouverner d'ailleurs prouve aſſez que ce n'étoit pas là ſon intention.

" Det andet Spørsmaal. Er det en god Stats- " regel, at en Borger kan forbindes til at antage i Ar- " meen en ringere Post, end den han tilforn har beklæ- " det. Man ſaae ofte hos Romerne, at en Hoveds- " mand tiente det følgende Aar under ſin Lieutenant. " Det er fordi Dyden udfordrer i Republikerne, at man " der ſtedſe bør opofre ſig ſelv gandſke til Staten, og " vise en ſuldkommen Selvfornegtelſe i de Ting, " ſom falde os meeſt vœmmelige og utaalelige. " Men i Monarkierne kan Æren, enten den er den ſan- " de eller falſke, ikke taale det, ſom man kalder at for- " nedre ſig til en ringere Post".

Seconde Queſtion. Eſt-ce une bonne maxime, qu'un citoyen puiſſe être obligé d'accepter, dans l'armée une place inferieure à celle qu'il a occupée? On voyoit ſouvent, chez les Romains, le capitaine ſervir l'année d'après ſous ſon lieutenant. C'eſt que dans les républiques, la vertu demande qu'on faſſe à l'état un ſacrifice continuel de ſoi-même & de ſes repugnances. Mais, dans les monarchies, l'honneur vrai ou faux ne peut ſouffrir ce qu'il appelle ſe dégrader.

13 Bogs 1 Kap. " Statens Indkomſter ere en " Deel, ſom hver Borger giver af ſin Formue, for at " have det øvrige af ſin Formue i Sikkerhed, og at " nyde det i Fred og Rolighed (*)".

Les Revenus de l'état ſont une portion que chaque citoyen donne de ſon bien, pour avoir la ſureté de l'autre, ou pour en jouir agréablement.

" For at kunne vel beſtemme diſſe Indkomſter, " maae man ſee ſaavel paa det, ſom Staten behøver " til ſin Nødtørftighed, ſom paa det Borgerne " behøve til deres nødtørftige Underholdning. " Man maae ikke for at forøge og fyldeſtgiøre " Statens indbildte og opdigtede Fornsdenheder be- " røve Folket det ſom det virkelig og nødtørftig be- " høver".

Pour bien fixer ces *Revenus*, il faut avoir égard & aux néceſſités de l'état, & aux néceſſités des citoyens. Il ne faut point prendre au peuple ſur ſes beſoins réels, pour des beſoins de l'état imaginaires.

" De indbildte og opdigtede Fornsdenheder ere " de, ſom allene have deres Grund og Oprindelſe i " deres Skrøbeligheder og Tilbøyeligheder, ſom regiere, " i den Behag, ſom de finde i et nyt og uſædvanligt " Anſlag, i en forfængelig Trefyge, i en vis Afmagt " i Forſtanden til at dæmpe og tvinge ugrundede " Indfald. De ſom under Prindſen have med et uro- " ligt Sind ſiddet ved Roret af Regieringen, have ofte " tænkt, at Statens Fornsdenheder vare deres ſmaa " Sieles Fornsdenheder ".

Les beſoins imaginaires ſont ce que demandent les paſſions & les foibleſſes de ceux qui gouvernent, le charme d'un projet extraordinaire, l'envie malade d'une vaine gloire, & une certaine impuiſſance d'eſprit contre les fantaiſies. Souvent ceux qui, avec un eſprit inquiet, étoient ſous le prince à la tête des affaires, ont penſé que les beſoins de l'état étoient les beſoins de leurs petites ames.

At forlange en gandſke feylfrie Overſættelſe af ſaa vanſkelig en Original, var en ubillig Fordring. Med den

(*) Det burde hede: " beviſte ſor Reſten nokſom ".

(*) Hvad Forſkiel er der paa, at nyde ſin Formue i Sikkerhed, og at nyde den i Fred og Roligheb?

den nærværende kan man i det hele, naar man i sær betragter Forfatterens forhen berørte Hensigt at befordre den yderste Tydelighed, være vel fornøyet. Imidlertid findes ogsaa Steder nok, som man, naar man forlangede den største Rigtighed, kunde have at udsette paa. Vi have allerede af 1 Bogs 1 Kap. merket os disse. Naar Montesquieu forklarer Aarsagerne, hvorfor de fornuftige Væsener tiere overtræde deres Love, end de Væsener, som udgiøre den physiske Verden, siger han, at de fornuftige Væseners Natur fører det med sig qu'ils agissent par eux memes: Det havde vi formedelst Tvetydigheden af det Ord Drift ikke oversat: af egen Drift, men af frit Forsæt med frie Villie. Han siger sammesteds om Dyrene: Par l'attrait du plaisir, elles conservent leur être particulier; & par le même attrait, elles conservent leur espece. Hr. H. oversætter: "Formedelst den Drift, "som Lysten fører med sig, opholde og bevare de deres "Liv, og formedelst selvsamme Drift fortplante de deres "Slægt". Her er atter Drift ikke det rette Ord. Vi havde oversat; "En Følelse af Lyst giør, at de ved- "ligeholde dem selv; og samme Følelse giør, at de ved- "ligeholde deres Særslægt". Om Mennesket som et forstandigt Væsen heder det sammest. Il faut qu'il se conduise, & cependant il est un être borné; il est sujet à l'ignorance & à l'erreur, comme toutes les intelligences finies; les foibles connoissances qu'il a, il les perd encore, comme créature sensible, il devient sujet à mille passions. Saaledes læse vi i vort Exemplar. Hr. H. oversætter: "Han maa "ledsage sig selv, og dog er han et indskrænket Væsen, "som er underkasted Vankundighed og Vildfarelse, li- "gesom alle indskrænkede fornuftige Væsener; de sva- "ge Kundskaber han har, dem forlorer han endnu, som "en sandselig Skabning, og bliver behæftet med utalli- "ge Tilbøyeligheder". At Mennesket som en sandselig Skabning taber de svage Kundskaber som han har, giver ingen ret Forstand, men vel, at han som en sandselig Skabning er underkastet tusende Passioner.

Men nogle Feyl af større Betydenhed, som hist og her have mødt os, da vi just ikke giorde det til vor Syssel at oplede dem, bør vi for de Læseres Skyld anføre, som ikke kunne raadføre sig med Originalen. 2 Bogs 3 Kap. læser man om St. Georgs Banken i Genua, at "Folket har den under sin Forvaltning", da dog Montesquieu ikkun siger efter Addisson, at den for en stor Deel forvaltes af de fornemste Borgere. 5 B. 19 C. læses dette Sted: "I Monar- "kierne har Krigsbetienterne intet Maal og Øyemeed, "uden Berømmelse og et stort Navn, eller i det ringeste "Ære eller Lykke". Hvad Forskiel kan man tænke sig imellem Berømmelse eller et stort Navn, og Ære? de bør dog efter Forfatterens Hensigt være forskiellige, som det Mere og Mindre! I Orig. er paa det første Sted: la gloire, og paa det andet: l'honneur, og disse to Ord ere forskiellige, ligesaa forskiellige som Latinernes gloria og honor. Vi have i Dansken to Ord, der ikke bør ansees som eenstydige eller Synonimer: det ene er Ære la gloire, det andet Hæder l'honneur. Det sidste er mindre end det første, og havde her altsaa været det rette Ord. Sammest. siges om Krigsmanden i Republiken: at han "stedse der forbliver Bor- "ger, eller det som mere er, endog i Øvrigheds Embe- "de, paa det den Borgerstand og det Embede han "da befinder sig i (ces qvalites) kan være et sikkert "Pant for Fædrenelandet, og at man aldrig forglem- "mer det". Dette det giør den hele Periode utydelig, og burde været: "at man aldrig forglemmer ham". Sammest. hvor der tales om Embeders Falholdelse, siger M., at den har denne gode Virkning i de Monarkiske Stater, at "den holder enhver til sine Pligter". Det burde være: den bestemmer enhver til sin Pligt. (qu'elle destine chacun a son devoir) —— 8 Bog 12 Kap. læses i Overs. "I Rom tog man Dommerne ind i Raadsherrernes Orden". Ney! man tog Dommerne i Rom ikke ind i Senatorernes Orden, man satte Senatorer til Dommere; og andet siger M. heller ikke: on prenoit á Rome les juges dans l'ordre des Senateurs. Samme Bogs 13 Kap. tales om det romerske Folk, da Tribunerne ved allehaande Spidsfindigheder vilde forlede det til at bryde den Eed, det havde giort forrige Aars Consul, og siges: "det gav "hverken Tribunernes Anseelse, eller deres Forklaringer "Gehør". Tribunernes Anseelse har her intet at giøre; og det Ord som staaer i Orig. les distinctions bør oversettes ved Spidsfindigheder, spidsfindige Distinktioner. o. a. m. —— En almindelig Anmærkning have vi at giøre i Henseende til de gamle Romerske Æres- og Embeds-Navne, hvilke Hr. H. næsten allevegne har fordansket, og saaledes giort af Consul Borgemester, af Proconsul Viceborgemester, af Censor Indseer som bedømmer Sæderne. o. s. v.; i vore Tanker meget uskikket, endskiøndt ikke uden mange Forgiængere, da saadanne danske Navne give ikkun et meget utilstrekkeligt og uværdigt Begreb om disse høye Betieninger. Vi havde beholdt de latinske Ord med en dansk Endelse, og engang for alle i en Anmærkning

bestemt deres Betydning. De Hr. H. kalder Skatmestere, og M. tresoriers de l'epargne, bære urigtig dette Navn baade paa Fransk og Dansk. De ere de saa kaldte Tribuni ærarii, som intet havde med Skatkammeret (ærarium) at giøre, men kaldes ærarii, fordi de udbetalte Soldaterne deres Lønning (af æs, Penge).

Hr. H. har forsynet sin Oversættelse med en stor Mængde Anmærkninger, som skulle tiene til at oplyse Originalens mørke og vanskelige Steder. For disse Anmærkninger bør vi vel lave Oversætteren selv giøre Rede. "Jeg har, siger han i Forordningen, "fordristet mig til at formere Oversettelsen med An"merkninger, som skulde oplyse de vanskelige og mørke "Steder i Grundskriftet; her er Knuden, her ligger "Anstødssteinen. Hvilken vid Mark har jeg ikke seet "forud, jeg her har aabnet for alle dem, som ville be"domme mig. Saasnart man kaster Øynene paa den "mangfoldige Forskiellighed af Materier, og der"iblandt særdeles vanskelige, som disse Anmerkninger "angaae, skal man indsee, hvad der udfordres til at "forfatte dem i alle Punkter fuldkomne. Man kan "svare mig, jeg kunde have svaret saadant Arbeyde, "der var uden for min Sphere, uden for de Studerin"ger, jeg egentlig har dyrket. Da vil jeg erklære for "det hele gunstige og anseelige Publiko, at min eneste "Hensigt ved dette Arbeyde har været at hielpe den "usuderende Læser til at læse dette Skrift med nogen "Nytte, da jeg vel maa slutte, det var fra dem, som "just ikke have oyofret deres Tid til de lærde Studerin"ger, Opfætningen maatte komme, efterdi Grund"skriftet var saa almindeligt iblandt de Lærdes Hæn"der. Saa reent mit Øyemeed derfor har været, saa "vel beder jeg og det maatte optages; og skulde noget "i de ssse Anmerkninger synes at kunde bedre og rettere "siges; underkaster jeg det de gunstige Læseres billige "Domme".

"Da jeg stedse har tillagt noget Bevis for hvis "jeg har anført, bør jeg anmelde de Midler, hvorfra "jeg har hentet Hielp. Da har les principes du droit "politique ved Burlamaque ikke giort mig liden Tie"neste; de, som ere bekiendte med denne Forfatter, "vilde jevnlig spore, hvormeget jeg har betient mig af "ham; Heineccius, Bielefeld har jeg og jævnlig "raadført mig med. Den berømmelige danske Skri"bent, Hr. Professor Snedorphs holdte Collegium "over l'esprit des loix, har jeg og havt ved Haanden; "men da det ikke saa meget har været den sal. Professors "Sag at forklare Grundskriftet, som selv at anstille "Betragtninger over de derudi forekommende Mate"rier, ville de, som kiende dette Collegium og som "læse disse Anmerkninger, erfare, hvor sparsom "Hielp jeg derfra har kunnet hente. Den fortræffige "Hr. Goguet har jeg ikke i den Forbindelse; at jeg "har kiendt ham tilsyrn, er her kommen mig til "begyem Hielp, han har virkelig oplyst en Deel van"skelige Steder for mig; jeg har og desuden jevn"lig anført ham, for at oplyse et og andet Stykke "af den gamle Historie, Hvad som angaaer den Ro"merske Historie, er for den største Deel taget af "Hemeccii Antiquitat. Roman.; noget af Franckens "Romerske Antiquitæter, og end noget af denne Hi"stories Skribenter. Hvad som henhører til den "almindelige Historie, eller angaaer en og anden "historisk Punkt i sær, er taget af forskiellige Skri"ter og Dagbøger, besynderlige Efterretninger og "Afhandlinger, hvis Register vilde blive alt for langt "her at anføre. End findes iblandt disse Anmerk"inger et anseeligt Antal, som bero paa blotte "Slutninger; og her er det, jeg ikke sielden har fun"det mig særdeles i Knibe, da jeg blottet og nogen "fra al Hielp har paa egen Risico bovet at legge en "Oplysning til, hellere end at gaae et øyensynligt "vanskeligt Sted plat forbi; af saadanne ere An"merk. 1. Sid. 322. Anmerk. 1. og 2. Sid. 476. "Anmerk. 1. 20 Bog 21 Kap. den 2den Anmerk. i "Ordenen 20 Bog 3 Kap. Anmerk. 1. 21 Bog. 8 "Kap. v. s. v. Saa lidet jeg kan udgive disse og saa"danne for ufeylbare, saa meget beder jeg, de gun"stige Læsere ville antage baade dem og de øvrige i "det velmeente Øyemeed, de ere tilsatte, og i det "øvrige troe, at Anmerkningerne ved dette Skrift "have kostet mig baade Flid og Efterlæsning".

At disse Anmærkninger have kostet Oversætteren baade Flid og Læsning, er ingen Tvivl paa; og efter den Erklæring han giver over deres Hensigt, var det ubilligt at dadle dem; thi det var at forlange, at han for Anmærkningernes Skyld skulde ladet sit hele Foretagende fare. Anmærkningerne ere ogsaa i vore Tanker paa de allerfleste Steder meget gode, og kunne blive et skiønt Hielpemiddel til at forstaae Texten for de Læsere, de ere skrevne for. Ja endog øvede Læsere skulle finde adskillige, som de ville læse med Behag. Kun ved nogle synes os Overs. at have forestillet sig sine Læsere alt for lidet oplyste; thi den som f. E., naar han hører Mont. tale om Mennesterne som Indvaanere i en stor Planet, behøver i en Anmærkning (S. 13) at underrettes om, at ved den Planet forstaaes Jorden eller Jordkuglen,

er

er gandske uskikket til at læse Mont., i hvor tydelig han giøres ham. Endskiøndt vi tilstaae gierne, det var meget vanskeligt at treffe det rette Maal, og efter den Hensigt, som overalt bestemmede Overs. til Anmærkninger, var det bedre, at de vare for mange, end for faa. Det havde vi ellers ønsket, at da Mont. selv paa sine Steder har tillagt Anmærkninger, disse havde maattet ved et eget Tegn stilles fra Oversætterens. Nu kiender man ikke, hvad der er af Montesquieu, og hvad af hans Oversætter (*).

Et Slags Anmærkninger, som skulde tient til at rette en og anden ikke ubetydelig Feyl, som Mont. har begaaet i den romerske Historie, skulde Hr. H. være i stand til at forsyne sin Oversættelse med, dersom han havde kiendt, eller vildet brugt en liden latinsk Afhandling, som Ernesti i Leipzig har skrevet imod Mont., og Aar 1751. udgivet som et Skoleprogramma. Da vi formode, at dette lidet Skrift ikke er i manges Hænder, skal det vel ikke være vore og Montesquieus Læsere utiært, om vi her meddele dem de fornemste Erindringer, det indeholder.

6 Bog. 4 Kap., hvor M. forklarer den Maade at forfatte Domme paa, som han troer skikker sig for den monarkiske Regierings Form, siger han om de republikanske Romere, at "deres Dommere "ikke meddeelte hinanden deres Tanker. Enhver "gav sin Betænkning paa en af disse tre Maader: "Jeg frikiender, Jeg fordømmer, det sønes uvist"; og Aarsagen dertil er i hans Tanker, "fordi Folket "domte, eller blev holdt for at domme. Men Folket forstaaer ikke Rettens Lære. Alle disse Indstrænkninger og Foreningsmidler, som Volgiftsmænd kan bruge, have intet Sted hos Folket. Man maa ikke forestille det, uden et eneste Stykke, en "Gierning og en eneste Gierning, saa det har ikke "videre at giøre, uden at see, om det skal frikiende, "fordømme eller opsette Dommen". Hermod erindrer Ernesti, at det gandske vist i Republikens ældre Tider var Skik, at den som præsiderede i Retten lod Dommerne raadslaae med hinanden, hvad det skulde dømmes, hvilket man kaldte: mittere in consilium judices: at denne Skik vel siden ved de tabellariske Love blev ophævet, men som det synes allene i de Rette, hvor Dommerne havde Statsforbrydelser at paadømme (judicia publica), og ingenlunde i Privatsager, hvor den gamle Skik, at Dommerne meddeelte hinanden deres Tanker, synes at være bevaret. Og Aarsagen, hvorfor denne Skik ophørde, var ingenlunde den, som Mont. angiver, men, som Cicero de legibus III, 17. forklarer det, for at skaffe Dommerne desto større Frihed i deres Domme, efterdi det nu ikke kunde blive bekiendt, hvad enhver havde dømt. —— Imod 7 Bogs 11 Kap. erindrer han adskilligt angaaende Huusretten, og de saa kaldte qvæstiones perpetuæ. Han viser, at disse Qvæstiones vare noget gandske andet, end den imellem Prætorerne deelte Jurisdiction, hvormed M. sammenblander dem. Han viser, at qvæstiones perpetuæ ingenlunde kunne siges at have svækket Huusretten, som M. vil, efterdi denne Ret allerede længe, førend qvæstiones perpetuæ indførtes, blev lidet brugt, d. a. m, —— Nogen Mangel paa Nøyagtighed finder han ogsaa i den Efterretning, som gives om Rettergangens adskillige Forandringer hos Romerne. 8 B. 12 Kap. Men i sær opholder han sig ved 11 B. 18 Kap., hvor egentlig handles om Rettergangs Maaden i den Romerske Republik. Mont. siger der i en Anmærkning (S. 457(b)), at ofte domte Tribunerne allene, og at intet giorde dem meer forhadte; og beraaber sig paa Dionys af Halicarnas 11 Bog. Men Dionys beretter der, at Tribunerne anklagede Decemviri for Folket, og at det var Folket, som domte dem, ikke Tribunerne. Dertil føyer Ernesti disse haarde Ord: vix intelligi potest, qvomodo aliqvis, inprimis doctus & diligentiæ laudem qværens, talia possit lectoribus proponere, negligens securusqve judicii peritorum, & famæ. Videre siger Mont. S. 458.: "at Prætor hvert Aar lod "forfærdige en Liste eller Beskrivelse over dem, som "han udvalgte til at forvalte Dommerembedet det "Aar, hans Embede varede". Men dette bør allene forstaaes om Stadsprætoren (prætor urbanus) "—— S. 459. siges "Dommerne domte ikke uden "paa Sager, hvor Spørsmaalet var, om en Sag "var virkelig giort, for Exempel om en Summe "Penge var betalt eller ikke, om en Gierning var "begaaet eller ikke. Men hvad de Sager angik, "hvor der spurgtes om hvad Ret var, saaiom de ud"fordrede større Indsigt, saa blev de bragte for de "hundrede Mænds Domstiel". Mont. Ord synes her at udelukke de 100 Mænd (centumviri) af Dommernes Tal, da just de vare Dommere i Privatsa-

(*) Dog! vi have siden lagt Mærke til, at Hr. H. adskiller Montesquieus Anmærkninger ved Bogstaver, og sine egne ved Tal, uden at han melder noget om denne Forskiel i Fortalen.

ger; de dømte heller ikke blot om hvad Ret var, men ogsaa om facta. Siden blander han S. 462. offentlige og private Misgierninger (crimina) med offentlige og private Sager (causæ), og fortæller, at "Folket dømte selv de offentlige Forbrydelser, i Henseende "til de private udnævnte det for hver Forbrydelse en "Qvæstor, som blev bestikket og bestilt for den Sag "allene, til at forfølge Misgierninger. Det var "ofte en af Øvrighedspersonerne, undertiden en privat "Person, som Folket udvalgte, man kaldte man "Qvæstor over Mordsgierninger". Paa denne Beretning kiender Ernesti afskilligt at udsette; blandt andet at den Qvæstor eller Qvæstor han taler om, ikke altid blev kaldet Qvæstor over Mordsgierninger (parricidii qvæsitor), og at Pomponius, paa hvis Vidnesbyrd M. beraaber sig, intet saadant siger; og naar han siden siger S. 465. "at Dommerne i "Rom vare ikke engang et Aar i deres Embede, siden "man antog en Dommer til hver Sag i sær", bebreydes han, at han ingen Forskiel giør imellem at vælge Dommere, og at udnævne dem ved Lodkastning (sortiri judices). Prætor udnævnte til hver enkelt Sag Dommere ved Lodkastning, men han valgte ikke. Ved at vælge Dommere skeede ingen Lodkastning, men det beroede paa Stadsprætoren, og efter Republikens Tider, paa Keyseren: og ved dette Valg saaes, foruden Stand, paa Sæder og Formue. Og naar en ikke havde fordsyet sin Formue, eller forværret sine Sæder, blev han ikke let bersvet sit Dommerembede, men beholdt det ofte bestandig. —— Vi forbigaae mange andre smaa Erindringer, som vel fortiene af en Montesqvieus Læser at eftersees.

I Forerindringen forsvarer Hr. H. meget vel Montesqvieu imod de Bebreydelser, som ere giorte ham, deels paa Religionens Vegne, deels i Henseende til hans Tanker om Climaters Indflydelse i Folkenes Lære, og endelig i Henseende til hans Mening om de Monarkiske Regieringer. Men naar han anpriser Hr. Etatsraad Koefoed Anchers Afhandling de indole juris privati, som den der indeholder det Grundige, der kan siges imod Mont. i det sidste Tilfælde; saa ere vi, med al den sande Agtelse vi bære for denne fortræffelige og retskafne Mand, af gandske andre Tanker, og holde det for aabenbart, efterat vi paa nye ved denne Leylighed have eftersee bemeldte Afhandling, at Hr. Etatsraaden har gandske misforstaaet Montesqvieu i den Punkt, hvori han strider imod ham. Og hvem som har Lyst til at see Montesquieu forsvaret imod Hr. Etatsraaden, henvises til vor yppetlige Sneedorffs XXIVde Brev. Vi finde dog ikke, som er vel, at Hr. Hvas i sine Anmærkninger har betient sig af Hr. Etatsraadens Erindringer.

Det hele Skrift, som giør Hr. Hvasses Flid, Skiønsomhed, og Nidkiærhed for at tiene det Almindelige, en ugemeen Ære, kommer til at bestaae af tre Dele, hvoraf denne første Deel sluttes med den trettende Bog.

Danske Fabler. Udgivne ved F. C. Scheffer. Partem veri fabula qvæqve tenet. Kiøbenhavn. 1770. Trykt hos J. R. Thiele, boende i Peter Hvitfeldts Stræde og findes sammesteds tilkiøbs. Stor 64 S. 8.

Atter nye danske Fabler! og endnu ingen Lafontainiske eller Gellertske Fabler! Hvad kan være Aarsagen, at da intet Slags Composition har været meer forsøgt af os, intet alligevel har mindre lykket os end dette? Skulde det ikke være, fordi man anseer Fabler for det letteste Slags Composition, hvortil allene udfordres en almindelig Gave til at moralisere? og miskiender den Opfindelses Aand, den Munterhed, Naivete og Lykke til at give sine Fortælninger Liv og Interesse, som bør udmærke enhver velskrevet Fabel?

Vel har Hr. Scheffer undgaaet de grove Feyl imod Smagen og en Fabels Regler, som mange af hans Forgiængere have giort sig skyldige i. Men ligesom hans Fabler ere uden store Feyl, saa ere de og uden mærkelige Skiønheder; og denne Mangel er allerede ved et Vittigheds Værk Feyl nok.

Vi ville anføre nogle af dem, som have staaet os best an, hvoraf man da tillige skal kunne giøre sig et Begreb om de øvrige.

"2. Fabel.

"De forreyste Giæs.

"Da Vinterluften fuld med Frost og Hagel stod,
"Og Storkeflokken alt vort kolde Nord forlod:
"Man hørte Giæssene en til den anden sige:
"Kom Søsire, vi vil og forlade dette Rige.
"Lad os som Storken hen til andre Lande gaae,
"Ved vores Hiemkomst vi maaskee da Vre faae.
"De glad beapndte da at lette deres Vinger,
"Og høyt i Luften sig til denne Reyse svinger.
"De reyste rigtig bort, drog mange Steder om;
"Dog Giæs de toge bort, og Giæs tilbagekom.

"15. Fabel.

"15. Fabel.
"Solen.

"Man hørte Solen klage sig're,
"Og disse Ord til Himlen fore:
"Herefter jeg ey skinner meer
"For dem, paa Jorden onde ere;
"Men blot for gode Mennesker,
"Mit Lys skal Liv og Varme være.
"Vel lader Himlen dette ske,
"Sit Skin strax lader Solen være;
"Men da ey Onde samlet ere;
"De Fromme kan ey heller see.
* * *
"Det gaaer os just som Solens Straaler,
"Vor Pligt slet ingen Deeling taaler,
"Og dette reent umueligt er,
"Vi billig tiene bør enhver".

"18. Fabel.
"Papegoyen og Duen.

"En Papegoye bryster sig
"Og sig imod en Due priser:
"At du kan aldrig ligne mig,
"Den siger, Prøver nok beviser.
"Jeg dig i alting overgaaer;
"Du mod mig som en Tosse staaer,
"Da jeg kan dem, som mig ernære
"Til Fryd og Lyst og Glæde være.
"Min artige Veltalenhed,
"Min Latter, Flyven, Spsg og Lege,
"Forkorter jeg dem Tiden med
"Og kan til Latter dem bevæge.
"Du som en Klods staaer altid stum,
"Du er og bliver bestandig dum;
"Du intet kan. Jo du maae bie!
"Jo, sagde Duen; —— Jeg kan tie".

Lykkens Have. Kiøbenhavn. 1770. Trykt hos Auguſt Friderich Stein. Stor 45 S. 8.

Planen til denne Allegorie har Forfatteren Hr. Chr. Fr. Høyer taget af et lidet profaiſk Stykke i det bekiendte tydſke Maanedsſkrift: Die Beluſtigungen des Verſtandes und Witzes, men forsøget den, udvidet Billederne, og indkiædt Stykket i poetiſk Dragt. Allegorien selv synes os ikke interessant nok; men Forf. røber Talenter til Poesien, som fortiene Opmuntring, og han er i poetiſke Malerier ikke uhel-dig. Som en Prøve paa hans Digtergaver ville vi anføre dette Sted af S. 14.

"Mig syntes at jeg stod paa høyeſt Biergetoppe.
"Naturens Herlighed udviklet viste sig.
"Her strækkedes mit Sind ved Mængde Biergekroppe;
"Hiſt Havets Roligbed igien fornøyed mig.
"Her prunkede en Stad, opreyst paa sine Piller,
"Hvis Spire knøysende paa faste Taarne stod;
"Der Damons kaade Lam i fede Enge spiller;
"Her sprang en munter Raa om Biergets Blomsierfod.
"Nu surret flittig Bie, undsløy en voldsom Humle;
"Dompappens Frydeslag, den Skovens Tenoriſt,
"Holdt Tagt med vinget Chor; og medens Zephyr tumler
"I Løvet, Stillidsen sang tryg paa næste Qviſt.
"Ved blinkende Cryſtal hiſt tørtig Hind sig glæder;
"Der rasler Haren trygt i Løv-tildækket Krat;
"Her Nødtørfts mætte Ax en frugtbar Eng beklæder;
"Der Skovens Ymper giør ved Middags Soel en Nat.
"Hiſt en indviklet Dal, blandt Biergets faste Rødder,
"Langt borte til sig drog al min Opmærksomhed;
"En Blanding, underlig, forvirret sammensiødet;
"Her saa Naturens Alt var samlet paa eet Sted.
"Paa denne yndig Dal min Øyepunkt var stillet;
"o. s. v."

Nogle Urigtigheder i Udtrykket, saasom: Dompappens Frydeslag, den Skovens Tenoriſt" og "Nødtørfts mætte Ax," som beklæde en frugtbar Eng, mærke Læserne uden vor Erindring selv.

Oraiſon Funèbre de très-Haute, très-Puiſſante & très-Excellente SOPHIE MAGDELEINE, Princeſſe de Brandenbourg-Culmbach, Reine de Dannemarc & de Norvége &c. &c. &c. Née en 1700. le 28 Novembr. Couronnée en 1731. & Décedée le 27 Mai. 1770. Prononcée Dans *l'Egliſe Françoiſe Réformée de Copenhague*, le 13 Juin. 1770. par F. MOURIER, A Copenhague, Chez Pierre Steinmann, Libraire. Stor 14 S. 4.

De, som her vente en Prøven i sædvanlig Forstand, ville tage meget Feyl. Man saaer det Titelen lover, en Sørgetale, som er udført med Veltalenhed. Foruden den forelagde Text, som er hlyst

blevet oplæst og aftrykt, finder man i den hele Tale intet bibelsk Sprog anført; hvilket vil synes sært for dem, der ikke begribe, at man kan tale bibelsk, uden at anføre Bibelens Steder i Kapitler og Vers: ligesom man ikke kunde tale og skrive Ciceronisk, uden at brodere sin Latin med Steder af Cicero. For Resten udfører Hr. M. den Sætning, at uden Gudsfrygt have de største Monarker ingen sande Fordeele. Deres Ophøyelse er da kun et Blindeværk, deres Glæde ikkun Afsmag og Kiedsommelighed, deres Fristelser farligere Dag fra Dag, og Frygt for Døden Høyden af deres Ulykker. —— Hvad er en lang Rad af mægtige og berømte Forfædre? "Sans doute qu'une haute naissance est une prerogative; mais si les descendans n'héritent qve de leur nom & de leurs Etats, sans hériter de leurs vertus, ils commencent une nouvelle race: il faudra chercher dans les siécles précedens de quoi justifier nos hommages & le souvenir de leurs ayeux les couvrira de confusion. C'est donc la conduite noble & chrêtienne qvi répond à la distinction de la naissance: ce sont les actions dignes des Rois qvi prouvent la gloire de la Descendance & qvi ajoutent à l'éclat de l'origine; c'est le mérite qvi réunit dans un point central les rayons de la majesté héréditaire pour en pénétrer puissament tous les coeurs". —— Hvad ere deres Stands saa meget opløftede Fornøyelser! intet uden Afsmag, Bitterhed og Lede. "Je sais bien qve ce que j'ose avancer ici, paroitra paradoxe à la multitude ignorante, qvi ne voit dans le pouvoir des Princes, que cette facilité prodigieuse avec laquelle toute sorte de dissipations & d'amusemens s'offrent à eux, volent au devant de leurs souhaits, les embarrassent par la peine du choix & les accablent de tout côté. Mais c'est malheureusement cette abondance même, lorsqu'elle n'est point ménagée par la prudence, par le travail & par la religion, qvi devient la source de leur infortune. Ils commencent à peine la carriére de la vie, qv'ils en ont épuisé les douceurs & qve tout est usé pour eux. Car telle est la constitution de notre coeur, qve ce qvi l'affecte trop souvent, qvelqu'agreable qu'il soit, le lasse & l'excède; qu'au de là des bornes que le Christianisme marqve à nos plaisirs, veillent sans-cesse les remors inexorables; qve c'est le desir d'une innocente volupté, qui donne de la pointe à sa jouissance; & que l'oisivetè née des excès engourdit l'ame, la rend insensible & y éteint tout desir. Les Princes qvi abusent des agrémens temporels sont donc les plus malheureux des hommes puisqv'il ne leur reste aucune ressource & qve l'ennui, le redoutable ennui, cette langueur affreuse, compagne inquiéte des reproches vengeurs, s'attache à eux comme un Vautour, les poursuit comme une ombre, empoisonne toutes leurs distractions & se place avec eux sur le Trône de leur Empire". —— Iblandt de Stores Fristelser er Irreligion den største og frugtbareste paa Ulykker. "Oui, mes chers Auditeurs, lorsque les grands se sont livrés aux innombrables excés de leurs cupidités, lorsqu'ils tâchent d'étouffer par une dissipation prodigieuse le souvenir de leurs devoirs, helas! qve le chemin de la corruption à l'incrédulité devient alors une pente aiseé & imperceptible! Qvand il leur resteroit encore quelque desir de s'amender, il ne faut qu'un seul impie parmi les flateurs qvi les obsédent pour verser peu à peu dans leur ame le poison dont il est infecté. "Seroit il donc possible, ô Rois de la Terre, vous qui ne respires & ne règnés, que par le Seigneur, vous mortels qvi n'êtes devant lui que de foibles, de chetifs vermisseaux, seroit-il possible que vous méconnussiez sa Puissance & sa Miséricorde! qve dêtestant vous-mêmes & punissant les ingrats, vous voulussies l'être envers celui qui vous comble de ses biens & que chargés de soutenir les droits de votre Dieu dans le coeur de vos sujets, vous osassiez trahir sa gloire & lui dérober par votre exemple des ames qv'il avoit formées pour lui! Mais que dis-je! la Religion est le plus ferme appui de votre Trône, puis qu'elle vous assure notre soumission; en anéantissant le Christianisme vous anéantiriez la plus inviolable obéissance & comment pourriez-vous compter sur la fidélité de ceux qvi deviendroient infidéles au Créateur & au Juge de tous les Rois! Aussi les Princes pieux d'Israël gouvernerent-ils avec prosperité & avec gloire: Aussi trouverez-vous dans l'histoire du Monde entier que ce sont les Monarques justes & religieux qui ont conduit leurs Nations au plus haut période de leur puissance: Aussi le Dannemarc n'a-t-il jamais été plus florissant & plus heureux qve sous les Rois protecteurs de la religion parmi lesquels l'Auguste Princesse dont le souvenir nous occupe tenoit une place bien distinguée".

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 43 og 44. —— 1770.

Zur Elementarischen Bibliotek. Das Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker. Von Johann Bernhard Basedow, P. P. in Altona. Altona, und in der Cramerschen Handlung in Bremen. Stor 560 S. 8.

Dette er egentlig ikkun den første Deel af Methodebogen, som skal tiene til at lette Brugen af det bekiendte Elementarverk, hvorpaa Hr. B. arbeyder, og hvoraf allerede den første Deel efter Forfatterens Ord maa være udkommet, endskiøndt den endnu ikke er kommet os tilsyne. Dog kan Methodebogen ogsaa bruges som et fra Elementarverket adskildt Skrift, og tiene enhver som et Opdragelses-System.

Efterat Forf. kortelig har igientaget Planen af sit Elementarverk, kommer han i det fierde Hovedstykke til sin Hovedsag, som er at give Regler for Opdragelsen i de fiælelige Stænder (gesitteten Ständen) fra Prindser af indtil Handelsmænds eller anseelige Konstneres Børn. Han begynder saaledes i dette Hovedstykke med at udkaste en Plan til Prindsers Opdragelse og Undervisning. Ikkun nogle af hans Forskrifter! "En Prinds maa i det mindste have tre ordentlige Lærere; enhver arbeyde ligemegen Tid "paa hans Undervisning; men en ikkun fore Navn af "Lærer, to maaskee Navn af Selskabsholdere. De "sidste lære virkelig; men alt, saa at sige tilfældig og "ved Samtale; men den første med Tiden efter Vi"denskabernes Orden i sine Timer. Disse alvorligere "Timer maa Prindsen altid kunne afverle med Legems "Øvelser; men Selskabsholderne maae ved deres "Samtaler, naar han for ofte forsømmer den ordentlige Undervisning, sette ham i Forlegenhed, at han "af sig selv faaer Lyst til dem igien" —— "Det er uforsvarligt, at en Regent er en stor Mester i nogen anden "Konst end i Regieringskonsten. Skadeligt er det, "naar han indbilder sig at være det, og da fordrøe og "faaer Fortrinet for sande Mestere. Siden Riben og "Dandsen skeer for Folkets Øyne; saa maae en Prinds "fores i disse Konster til alle Anstændigheds, og til "nogle Tækkelighedsgrader." —— "Fra ellevte eller "tolvte Aar maa en Prinds aarlig omtrent to Maaneder reyse i sit Land; saa at ingen Provins bliver tilovers, hvilken han ikke har taget i Øyesyn, undtagen "vigtige Grunde ere derimod" —— "At han kan lære "fuldkommen at søle, og ikke blot med Munden bekiende de ringere Stænders, eller egentlig at tale, de talrigste og agtbareste Stænders Værdie, maae de, som "have Opsynet, ikke sielden, dog som af en Hændelse, "sætte ham i saadanne Omstændigheder, at vise meget "fornødne eller meget ønskede Ting, som ikkun ved "Hielp af de ringere Undersaatter naaes, mangle en "Tidlang for hans Begvemmelighed og Fornøyelse. "Saa vil han lære ret af Hiertet at agte Bonden, Ur"tegaardsmanden, Hyrden, Fiskeren, Jægeren, Sko"mageren, Skrædderen, Skipperen, Smedden, "Murmesteren, Tømmermanden, Snekeren, Sa"ttereren og Vandbæreren, og enhver som paa sin "Maade anvender Flid for at tiene andre".

—— Landets Historie, som Forfatteren vil, skulde foredrages efter et eget historisk Manuscript, hvilket Fyrsten skulde lade forfærdige blot til Brug for Regenterne og det geheime Conseil, burde indeholde et Hovedstykke under Titel af: En Moralisk Historie af Landets Regiering. "Dette Hovedstykke maatte "have Underafdeelninger, f. E. (a) Exempler paa "nogle Lands-Fyrsters besynderlige Arbeydsomhed "eller Forsommelighed, med Følgerne. (b) Exempler

"paa Gierrighed og Ødselhed, med Følgerne. (c) De "undgaaelige eller unødgaaelige Aarsager til Landets "Gield. (d) Historiske Beviis, hvor undgaaelige og "skadelige mange Krige havde været. (e) Exempler "paa Fyrsters og Privatpersoners besynderlige Tap- "perhed. (i) Lærerig Historie om Favoriter. (g) "Lærerig Historie om Maitresser. (h) Exempler paa "Grumhed, naar nogle findes, med deres Følger. (i) "Exempler paa Fyrsters Umaadelighed, naar nogle "findes, med deres Følger. (k) Exempler paa Utak- "nemmelighed imod tro Tienere, naar saadanne fin- "des, med Følgerne. (l) Intolerantsens Historie med "Domme derover. (m) Historie om de Geistliges og "Skriftekydernes Virksomhed paa Staten og Fyr- "sterne o. s. v."

V. Om Naturens Opsigt over Moralitet, Opdragelse, Skiøer, Studeringer, og om nogle Zeyl ved disse. Dette er et Udtog med nogle Tillæg af Forfatterens Vorstelling om Menschenfreunde o. s. v., hvilken vi til sin Tid have recenseret (*).

VI. Om Opdragelsen i stikkelige Stænder. (**) (in gestitteten Ständen) Dette er en ypperlig Samling af de nyttigste Opdragelses Regler for enhver stikkelig Familie; som ønsker at see sine Børn opdragne til Dyd og Lykkelighed. Vel forekomme mange af Forfatterens Raad og Forskrifter hos bekiendte Skribenter, som have handlet om Børneopdragelsen, i sær Locke og Rousseau, men Hr. B. har afhandles alting udførligere, og han har tillige det Fortrin for Rousseau f. E., at han ved sine Forskrifter ikke forudsætter en efter Verdens nærværende Forfatning, hvilken ingen moralsk Skribent er i stand til at forandre, umulig Fuldkommenhed hos Forældre eller Lærere, men tager Mennesket som det er, og foreslaaer næsten intet som ikke kan settes i Verk. —— At vælge Prøver til at forelægge vore Læsere, sætter os, i Henseende til Ypperligheden af det Hele, i nogen Forlegenhed. —— Hr. B. vil nu ikke, at man skal raisonere med Børn over Aarsagerne til de Befalninger, man giver dem. "(***)

"Jeg har vel, siger han S. 132., været af den Me- "ning, at man saa snart som mueligt, bør raisonere "(overnølstilen) med Børn over Aarsagerne til sine Be- "falninger; men jeg har ved Eftertanke og Erfaring be- "fundet, at Lydighedens Sikkerhed derved forhales. "De fleste Forældrenes Befalninger grunde sig jo paa "saadanne fierne Virkninger af Børnenes Gisren og "Laden, om hvis Visshed eller Rimelighed Børnene "ingen umiddelbar Overbevisning kunde have; de "grunde sig paa de Forhold imellem de Børne, som ere "Børnene ubekiendte, eller synes dem meget undvær- "lige. Omstændelig kan man ikke forklare dem saa- "danne Aarsager; og almindelige Foresillinger have "ikkun et meget svagt Indtryk paa Børns Siele. "Ofte give de ingen Agt paa saadan Raisoneren; og da "er den ikke alene forgieves, men ogsaa skadelig, fordi "de vænnes til denne Uagtsomhed ved Ord, som blot "rettes til dem. Undertiden umage de sig forgiæves, "at finde de af eder anførte Grunde sande og gode, og "da er en Mistillid opvækket imod deres Foresattes "Indsigt. En Befalning er en Erklæring af sin Vil- "lie, og intet videre. Grunde at anføre er ikkun for- "nødent ved Raad og Undervisning. Ikke sielden blive "Børn ved Foresilking af mange Grunde saa ab- "spredte, at de ikke ret forstaae, eller ikke beholde Be- "falningernes Indhold. Videre ere de Forældre og "Lærere, som ved deres Befalninger vænne sig til Rai- "soneren, tidt i Fare for at anføre ugyldige eller meget "utilstrækkelige Grunde; og da forhindre de Indsig- "tens Tilvert hos Børnene, om ikke ogsaa Lydigheden "i nogle Tilfælde skulde forhindres derved. Men at "give Raad og Anslag, hvorledes den uerfarne og for- "vente Ungdom kan skye Anledning og Fristelse til Uly- "dighed, eller i hvilken Orden og ved hvilke Hielpe- "midler den lykkelig kan udøve, hvad som er befalet; "denne forsømte Raisoneren er af yderste Vigtighed". —— Straffe i Opdragelsen er Forf. ikke saa aldeles imod, som de fleste af hans Forgiængere. "O! siger "han S. 136, gid jeg ikke havde nødig at tale om "Straffe, og i Sandhed, havde Børnene i Tieneste- "tvendet og Spøgekammereder ingen onde Exempler "og Forførere; anvendte Forældre og Lærere Tid og "Omhue nok paa at sette sig i Ærlighed og Hyagtelse "hos dem; iagttoge de ovenanførte Regler i Hen- "seende til Raad og Befalninger: saa vilde Børnenes "Ulydighed ikke alene være sielden, men ogsaa over- "vindelig ved meget linde Midler. Men nu er det "desværre fornadent, undertiden endog ved følelig "Straf at forbedre det, som ved Exempler og Forsø- "rere,

(*) See Kritisk Journal for Aar 1768. No. 29.

(**) Vi bruge det Ord stikkelig til at udtrykke det Tydske Ord gestittet, endskiønt det i daglig Tale er underkastet nogen Tvetydighed, men ikke større, end det tydske Ord.

(***) Vi vente, at ingen af vore Læsere fortryder paa, at vi heller oversætte, end afskrive, og at nogle endog ville takke os derfor.

"vere, ja selv ved Forældres og Opseeres Fejl er for-
"dærvet. Naar altsaa milde Straffe ere forsøgte uden
"Virkning, saa maae, fornemmelig imellem det tredie
"og fierde Aar, imod en forsætlig Ulydighed, eller imod
"en stærk Vane af visse Laster og Uforsigtigheder, imod
"den egensindige Skrigen, eller imod en Tilbøielighed
"til farlige Gierninger, bruges Riis, vel sielden, men
"med tilbørlig Skarphed, og ordentligviis i alle andre
"Personers Fraværelse, enten af Forældrene, eller i
"deres Nærværelse af en dertil aftrettet Betient. Det
"er vanskeligt herom at give almindelige Regler. Man
"maae derfor i Begyndelsen forsøge alle Slags Arter
"af Straffe med fine Børn, og saa lægge Mærke til,
"ved hvilke Hyemedet lettest og sikkerst befordres. Nogle
"Børn ere blot at twinge ved at holde dem fra visse For-
"nøielser og Selskaber. Nogle have godt af at lide nogen
"vedholdende Faste. Andre derimod forbedre sig
"saarere efter en kort og følelig Legems Straf. Men
"ved Mørke, Eensomhed eller Fængsel forbedres
"Børn enten ikke, eller opfyldes tillige med skadelige
"Fordomme. Blandt haarde Straffmidler er Risset
"det bedste. Andre Redskabers Virkninger ere uvisse.
"Mange gribe til dem enten i Vrede, eller af Ubetænk-
"somhed, eller for at spare Tiden. Men i Vrede
"maae vi ingen Straf udøve; men bie til vi ere for-
"nuftige igien. Ubetænksomhed er ved en saa vigtig
"Sag en utilgivelig Feyl. Paa Tid til den bedste Maa-
"de at straffe, feyler det aldrig, efterdi man kan opsette
"den, og Nødvendigheden i at straffe er ved en god Op-
"dragelse sielden. Men skal Riset beholde al sin Kraft,
"saa maae man ikke sjoge og skiemte dermed. Derfor
"er det raadeligt, at det til den Tid det ikke bruges, lig-
"ger til sluttet og skult, og er ikke den sædvanlige Pry-
"delse i en Børnestue. Der gives Forældre, som
"twinge deres Børn at kysse Risset eller den Haand, af
"hvilken de ere straffede. Denne Ceremonie er til
"saadan en Tid mestendeels hyklelsk og falsk; thi et
"Barn kan ikke let elske i det Øieblik, da det føler
"Straffens Smerte. Men det er en Klogskabs Re-
"gel, at bevise sig en Tid lang, efter at man har udøvet
"en smertelig Straf, alvorlig og koldsindig imod Bør-
"nene. Dersom de nu af egen Drift, eller efter an-
"dres Raad, ønske at ende dette Onde ved Tegn paa
"en børnlig Underkastelse, og ved en oprigtig Beskræ-
"delse efter at være anstue, saa er det ikke nyttigt, og lærer
"dem ikke at hykle. Lykkelige de Forældre og Lærere,
"som ved en fornuftig Opdragelse have bragt det saa
"vidt, at deres Raad er saa kraftigt, som en Befal-
"ning; at de sielden saae Anledning til at udøve en
"egentlig Straf; og at Børnene selv i disse faa Til-
"fælde frygte at miste visse behagelige, men undværli-
"ge Ting, at bortvises fra Forældrenes Selskab, at
"høre deres Ulydighed fortalt til Personer, hvis Be-
"fald Børnene ønske, eller andre saadanne Midler,
"meer end de strængeste Straffe. Dog saa lykkelig er
"den mindste Deel Forældre. De fleste maae under-
"tiden gribe til haardere Midler. Men naar de derved
"vilde bringe deres Børn til virkelig Lydighed, saa
"maae ved Afstraffningen saavel Maner som Ord vel
"være alvorlige, men ikke arrige og hadefulde. Og
"efterdi Børnene til saadan en Tid intet bør føle uden
"Smerter og Fortred; saa maa deres Opmærksom-
"hed ingenlunde adspredes. Vi behøve da ikke at sige,
"at vi nødig straffe, og bedrøve os over den Nødven-
"dighed vi ere i at foraarsage dem Smerter. Vel
"nytter det, at Børnene over Hovedet kiende denne
"deres Forældres samme Kierlighed; men ikke til den
"Tid, da de straffes, bør de erindres derom. Man
"være rolig og alvorlig; maa forkynde Straffen;
"man straffe og sige intet videre, indtil Revselsen er
"forbie, og den revsede lille Misdæder er i stand til
"igien at forstaae nye Raad og nye Befalninger".

"Det er overflødigt, at man lader Barnet fels
"gjøre Anstalt til sin Straf. Man maatte jo give saa-
"danne Befalninger dertil, hvis Overtrædelse ofte var
"rimelig, og kunde give Anledning til nye Processer.
"Men at Børn ved deres Kræfter eller Hurtighed søge
"at unddrage sig fra Straffen; dette maa man derved
"gjøre dem suurt, at man udtrykkelig for denne Sags
"Skyld forbyder Graden i Straffene, thi den som rev-
"ser, maa aldrig tabe sin Proces ved Børnenes Mods-
"setsighed, eller for en voldsom Skrigens Skyld. De
"maae hver Gang i Gierningen overbeviises om, at alt
"dette hielper dem intet, men ikkun forøger deres On-
"de. Den Frygt, at Børnene kunde falde i Epilepsie,
"eller ved Skrigen blive usunde, er mestendeels ugrun-
"det. Skulde den i et og andet Tilfælde have Rime-
"lighed for sig; saa maae man forudsee det, førend
"man foretager noget. Men er Revselsen begyndt, og
"har den ikke virket saaledes, at den har borttaget
"Modsetsigheden; saa maa man mestendeels fortsette
"den, og ikke uden i gandske besynderlige Nøds-Til-
"fælde, lade sig afskrække ved hin Frygt. Thi Børn
"mærke, hvad der kan redde dem, med den største
"Skarpsigtighed, og blive paa denne Maade snart
"Herrer over deres Forældre. Naar nu Smerten,
"efterat Revselsen er endt, endnu en Tid lang bliver
"ved, saa er det unaturligt saa straks at forbyde Græ-

" den og Hulken. Men ville de Revsede ved saadanne
" ubehagelige Toner hevne sig; saa er det første Mid-
" del, at man ved visse paabudne smaa Handteringer
" eller Foretagender adskreder dem. Hielper dette ikke,
" saa tør man forbyde at grøde og straffe, i fald de blive
" ved, indtil Graaden efter den nye Revselse ophører.
" Nogle Børn ere efter en følelig Straf i lang Tid stille,
" sunrseende eller knarvorne, uden dog at giøre, hvad
" som forbydes, eller undlade hvad som befales. I disse
" Omstændigheder er atter en Adspredelse, som ikke
" synes at have denne Hensigt, det beste Middel. Skul-
" de det ikke hielpe, saa maa man lade, som man ikke
" bemærker Feylen. Jo vilkaarligere den er, desto
" vissere vil den da efterhaanden ophøre. Thi ogsaa
" Børn handle efter Hensigter, og umage sig ikke gierne
" forgieves. Men er denne Feyl meget naturlig, og
" vil man da bruge haarde Midler derimod; saa er det
" rimeligt, at det Onde derved ikkun forværres. Nok
" om Revselser".

Om Blueserdighed forekommer en fortreffelig Artikel S. 167. —— For ret at giøre Børn deres Afhængenhed af Forældre og Opseere følelig, ouskede Forf., at vi i nogle Stykker maatte nærme os igien til det forrige Aarhundredes Opdragelse. "Børn, siger " han S. 193., maae ikke sidde tilbords; de maae have " slettere Bordtøy end deres Forældre og de voxne " Venner; de maae end og have et eget Sted ved Bor- " det. Fra denne Regel bør ikke viges, uden maaskee " ved visse Høytideligheder, og naar man ved Tegn " paa en besynderlig Velbehag vil belønne Børnenes " Forhold. De bør ikkun have Deel i de to første Ret- " ter; derpaa gaae fra Bordet og opvarte Selskabet: " Disse Oppartninger kunde have adskillige Grader af " Værdighed, f. E. at forelæse noget, at legge for af " en Ret, at tage af Bordet o. s. v. Den høyere Vær- " dighed kan atter være en vis Belønning. —— Des- " serten staaer vel Børnene meest an; men ordentligvis " maae de intet eller meget lidet nyde deraf, at man kan " beholde Leyligheder, deels til at sve Børnene i Un- " derkastelse og i Strid saavel imod Sandselighed, som " imod Misundelse; men deels for i Gierningen at vise " dem en besynderlig Velbehag. Det er meget fkade- " ligt, naar Børn ved Giestebude holdes lige de Gamle " og sættes med dem i en Rad. Dem tilkommer da et " eget Bord under en voxen Persons Opsigt. Det er " fkadeligere, end man skulde tænke, naar man allerede " med Børn omgaaes som med Chapeaux og Damer, og " giør en hunted Rad af dem; og naar man ved Balle " opbyder dem til Dands, ligesom de Gamle, eller an-

" tager deres Opbydelse. Livet maa have Afdeelnin-
" ger, Barndommen indtil det tiende, den første Ung-
" dom indtil det syttende, den anden Ungdom indtil det
" tyvende Aar eller indtil den gifter. Enhver Periode
" maa have sine egne Pligter og Rettigheder, og ikke
" kunne endes, førend de bestemte Aar, men dog kunne
" forlænges, ved Mangel paa Flid og Sædelighed.
" Overgangen fra en Periode til den anden maa være
" en Høytidelighed, hvortil Ungdommen forud maa
" glæde og forberede sig. Jeg holder det for en sand
" Forbedrelse i vore Tider, at disse Regler, ved hvilke
" Orden og Munterhed kunde besørdres i Opdragel-
" sen nærsten allevegne overtrædes. For en vis Alder
" maa det ikke være Børnene tilladt at komme i visse
" Kammere i Huset, uden at spørge og banke paa, f. E.
" i Forældrenes Sovekammer, i Studereftuen o. s. v.
" Allerede oven for har jeg ytret det Ønske, at Bør-
" nenes Klædedragt maatte være simplere og mærkelig
" adskilt fra de Voxnes Klæder. En fornuftig Mode,
" skulde indføre egne Klæder ved Barndommen, andre
" ved den første, og andre ved den anden Ungdom; og
" naar Ungdom af forskie lige Perioder kom sammen,
" saa maatte de Yngre altid blive i en vis Afhængenhed
" af de Ældre, og ved disse Leyligheder give dem besyn-
" derlige Tegn paa en særdeles Høyagtelse. De Ældre
" kunde ogsaa betroes et visi Slags Opsigt. Saa kun-
" de man giøre det til en meget følelig Straf eller Be-
" lønning, at sette Børnene en Tid lang fra den høvere
" Classe i den nedrige, eller fra denne i hin, aller-
" helst hvor mange vare forsamlede. Hvad de for-
" nemmere Børns Forhold angaaer imod voxne Be-
" tiente og andre Personer af den store Hob; saa kan
" man vel ved nu værende Omstændigheder ikke paa-
" legge hine Lydighed eller Ærbødighed som en Pligt,
" men der burde dog billig beholdes visse Tegn paa det
" naturlige Fortrin. Maa man ikke le, naar man
" seer Junkeren og Frøkenen endog i den første Ungdom
" at tage Forhaanden ikke allene for Tienestefolkene,
" men ogsaa for Lærerne og Husiomfruerne? Saa-
" danne Forskiel skulde billig ikke finde Sted før den
" anden Ungdoms Begyndelse; men det fornemste
" Barn burde for sit femtende Aar udvortes vige enhver
" voxen Person. Jo mindre de indførte Skikke stem-
" me overeens med Menneskenes naturlige Forskiel, i
" desto høyere Grad ere de ogsaa Dyden imod. Naar
" I befale eders Betiente at gaae paa venstre Haand af
" eders yngste Børn: hvortil skal dette nytte eder eller
" Betientene? hvad for Tanker og Tilbøyeligheder
" skal det opvække i eders Børn"?

Under

Undervisningen i de stikkelige Stænder afhandler Forfatteren i det VIIde og VIIIde Hovedstykke. —— Det gior ham Ære, at han ikke betænker sig paa at forlade sine forrige Meninger, naar han ved Erfaring eller igientaget Eftertanke bliver overbevist om andet. Saaledes retter han S. 215. det Begreb, han tilforn har havt om Realkundskab, og viser, at man kan gaae forvidt i at behyrde Ungdommen med saadanne Realier, som enten ikke ere dem til Nytte, eller i fald de behøves, kunne siden paa en bedre Maade gisres dem bekiendte ved Efterspørsel og Erfaring, eller ved Bøger." Die vorigen Jahrhunderte, "siger han, hatten einen pedantischen Hang zu den "Sprachen und vielen unnöthigen Theilen der Philolo"gie: das gegenwärtige ist in Gefahr, die Polyhisto"rie in Sachen pedantisk hochzuschätzen. Ich war "von diesem Irrthume schon angesteckt, als ich "mich zum Elementarwerken entschloß, und dessen "Entwurf bekannt machte. Wie vielen Handwerkern "und Künstlern habe ich nicht ihre Sacherkänntnisse "abborgen wollen, um sie der Jugend wieder mitzu"theilen! Ich fieng an, meinem Plane nachzugehn: "aber wo wäre ich hingerathen, hätten mich nicht die "ersten Erfahrungen denselben abändern lehren? alle "Handwerke, alle Künste, alle Arten der Stände "und Gewerbe wolte ich der Jugend bekannt machen! "Wo solte ich denn anfangen? wo solte ich aufhören? "Glückelicherweise war ich noch nahe bey dem Haven, "als ich der unermeßlichen Weite gewahr ward, auf "welcher ich mich gewiß verirret hätte. Ich kehrete "um zu dem Vorsatze, den Unterricht in den Realitä"ten nur so weit zu treiben, als nöthig ist, um den Ver"stand durch einige Uebung praktisch zu machen, sich "in den gewöhnlichsten Vorfällen zu helfen, und die "nützlichen Gespräche und Schriften von Gewerben "zu verstehn. Ich leugne nicht den Nutzen einer weit"läuftigern Erkenntniß dieser Art, aber durchgängig "gemeinnützig für das gesittete Publicum ist sie nicht: "weil sie so viele Theile von gleicher Wichtigkeit hat, "daß keine Wahl möglich ist. Will man sich aber in "alle einlassen, so reichen die Jahre des Unterrichts "nicht zu".

I Henseende til det latinske Sprog bestyrker Forf. med nye Grunde, eller rettere med de Indvendingers Igiendrivelse, som kunde gisres ham, den, ved andre Leyligheder anpriste Methode at lære dette Sprog af Brug og mundtlig Øvelse. Han anseer det for en af de nyttigste Forandringer, som den lærde Verden vilde opleve, naar ved Hielp af denne Methode (til hvis Lettelse han lover et Promtuarium latinitatis domesticæ i Lommeformat) og Forfatterens øvrige Forslage til Skolevæsenets Forbedring, det latinske Sprog blev saa gængse, at alle stikkelige Stænder havde en stor Færdighed i at forstaae og tale Latin. Om hvor Aar skulde da næsten alle Bøger, hvis Forfattere vilde skrive for flere Nationer, affattes i det latinske Sprog. Dette vilde bringe de Lærdes adspredte Selskab sammen igien, udvide Videnskaberne og Boghandelen, og være fornemmelig de Nationer til Nytte, som nu først begynde at gisre Opsigt i Videnskaberne, eller hvis Sprog er indsluttet i saa snevre Grendser, at Autoraanden i dem nu, da latinske Bøger ingen Afgang finde, ufeylbar maa undertrykkes. Og i den sidste Betragtning er det, han haaber, at hans danske Færdreneland vil værdige hans Ønske, hvis Øvrighede han siger det let kunde befordre, nogen Opmærksomhed. (De store Fordele Hr. B. lover sig af det latinske Sprogs almindelige Brug, indsee vi slet ikke; og hans Methode at lære det latinske Sprog som et levende Sprog, ved mundtlig Tale, har store Vanskeligheder i Udsvelsen; men som det vilde blive for vidtløftigt her at udføre) —— Den grammatikalske Undervisning i alle Sprog vil Hr. B. have gienst til sidst, og til den Alder, da Børn ere istand til at forestille sig Tingenes almindelige Egenskaber og Forskielle. Og da maa man gisre Begyndelsen med den almindelige philosophiske Grammatik, for at give de fornødne Kundskaber, deres rette Betydning. Siden forklarer man en meget kort Grammatik med dem, som indeholder blot almindelige Regler, og ikke saadanne, som ikkun passe sig paa faa Tilfælde. Alt hvad som ikke kan bringes under en Regel, bør ved Enden af Grammatiken anmerkes ved de enkelte Ord i alphabetisk Orden, hvilke man, naar man bruger dem, kan opslaae. Grammatiken i Landets Sprog bør være den første; i de døde eller fremmede Sprog behøver man da ingen andre Regler, end de hvorved deres Afvigelser fra hine bekiendte læres; thi det overeensstemmende ter man da forudsette som bekiendt, o. a. m.

Det niende Hovedstykke om Døttrenes Opdragelse er et Uddrag, med nogle Forandringer og Tillæg, af Rousseaus Sophie.

Det tiende Hovedstykke om Ungdommens Religion: et ypperligt Stykke, som vi ikke nok kunne anprise. —— Hr. B. handler her om Religionen, blot i Overeensstemmelse med Planen og Hensigten af hans Elementarverk, som er, ikke at foredrage nogen Sætning, hvorved han kunde blive noget Religionspartie

mishagelig eller mindre nyttig. Han beskriver derfor Religion "en virkelig, fuldtiændig, og virksom Troe "paa Gud, som Menneskenes almindelige Fader, "deres Sieles Opholder efter Legemets Død, og en "retfærdig Giengielder af Godt og Ondt". De, som have denne Religion, kalder han Religionister, og de som ikke have den, hede hos ham med et almindeligt og endnu ikke forhadt Navn, Irreligionister. Disse Irreligionister lægger han den Forpligtelse de have til at opdrage deres Børn i det mindste til denne Religion og ved Hielp af denne Religion, med saa stærke og overbeviisende Grunde for Øyne, at vi ikke see, hvad en fornuftig Irreligionist kunde have at sige derimod; han viser, at hverken Irreligionistens egen, eller hans Børns saude Velfærd og Lyksalighed kan have nogen fast Grund, uden denne Religion. Kun een Bevægelses-Grund taget af hans egen Fordeel! "han vil "dog vel, at hans Børn i en voxen Alder blive ham "taknemmelige for Opdragelsen, ærbødige i deres "Forhold imod ham, taalmodige ved hans Al"ders Skrøbeligheder, og omhyggelige for at for"søde og forlænge ham Livet; om ogsaa verdsli ge Om"stændigheder, i fær naar de kunde arve Midler efter "ham, kunde let give dem Fristelse til andet, og Haab "om at blive ustraffede derved. Nu overlegge han (jeg "beder ham for hans egen Skyld, efterdi jeg ikke tør "besværge ham ved Gud), om han i sin Families Skiød "ikke er langt sikkrere, naar hans Børn have Religion, "og med Frygt for Gud vente sig hans Giengielde se, "end naar de blive Irreligionister, som han selv er. "Han maa ikke holde sig sikker, fordi han ved med sig "selv, at han har menneskelige Følelser nok, til at hol"de sig fra saadanne Laster og Skarnestykker, som de "ere, hvorved hans Børn have Leylighed til at krænke "ham. Thi maaskee er Levningen af hans moralske "Godhed en Virkning af den Religion, som han i sin "første Ungdom undervilles i og troede; eller en Virk"ning af den Lykke, at være blevet befriet fra visse Fri"stelser; eller af en naturlig og tilvant Behag i retfær"dige og fromme Handlinger, hvilken hos alle Men"nesker ikke virker i lige Grad, og altsaa maaskee hos "hans Børn heller ikke maaske virke i saadan en Grad "o. s. v.

De Hoffe, som ved at sette en Ære i at være befriet fra Frygt for Gud, opmuntre Irreligion hos andre, saaer en sand og skarp Irretesseise S. 337. Men dette Sted ville vi anføre i Originalens eget Sprog. "Man bringe einmahl, siger han, diese Höre zum "Nachdencken, ob sie wünschen, daß bey kritischen "Umständen die Gemahlinnen, die Töchter, die Er"ben, die Generale, die Leibärtzte, und der grosse "Haufen, auch diese bey ihnen so ehrenreiche Freyheit "haben. Sie würden nur wider ihr eignes Gefühl "mit Ja antworten. Nun also, warum wollen sie "denn ihre Freyheit zur Schau tragen? warum zu ihrem "geinen Nachtheile auch andre darnach lüstern machen? "Ist die Ehre bey so wenigen mit der Sicherheit vor "so Vielen zu vergleichen? Wenn man witzig ist, und "sich über viele gemeine Vorurtheile erheben kann: hat "man denn nicht andre Gegenstände, die Ehre davon "zu erlangen? Warum will man nicht sich rede in der "Sprache dieser Menschen) dieser Vorurtheile schö"nen, worauf ein so großer Theil der häuslichen und "bürgerlichen Glückseligkeit beruhet? Wenn (welches "ich nicht zugeben kann) die Freyheit von aller Reli"gion dem Menschen ein Gut ist, so wird sie ihm desto "vortheilhafter, je geheimer er sie hölt, und je Weni"gere er zu seines Gleichen macht. Wenn sie ihm aber "(wovon ich überzeugt bin) schädlich ist, so wird sie ihm "desto schädlicher, je mehr er sie zeiget, und je größer "die Gesellschaft seiner Irreligionsverwandten wird".

Hvorledes skal nu Ungdommen anføres til den af Forf. bestrevne Religion? —— Man bør ikke lære Børn noget Ord eller nogen Sætning, som beyder noget til Religionen henhørende, saa længe de forbinde enten ingen eller høyfalske Begreb dermed; og følgelig bør man gaae meget methodisk eller elementarisk til værks, saa at man forudsetter de Kundskaber og Øvelser, som de bør være vante til, for at finde de følgende lettere, det er forstaaeligere og virksommere. — Børn bør ikke holdes til det man kalder at bede, fordi de ikke forstaae Formularerne, eller ere usikkede til de Følelser, som derved burde udtrykkes eller opvækkes. Dog ønsker Forf, at Børn meget tidlig, naar de nyde Forsynets Gaver, saasom Mad og Drikke, Lys og Varme, o. s. v. ved visse Midler erindres om deres Vigtighed og Mellemaarsager; og at de kiennes til efter de Begreb, som de alt have om Ret og Uret, Daarlighed og Visdom, at prøve en liden Deel af deres foregaaende Liv. —— Hr. B. forlader nu den Mening, han ellers har havt, at man ikke burde foresille Børn nogen Sætning i Religionen som sand, førend de vare i stand til at forstaae dens Bevise, og ved egen Indsigt at ledes til Overbeviisning derom. Han raader meget meer nu, at man maa lade med at bibringe dem Begreb om Gud og Sielens Uodelighed, ved Hielp af den naturlige Fornuftighed, de have til voxe Ord, og ikke bie, indtil de indsee og føle Beviisernes Kraft. Dog bør dette ikke

forstaaes

forstaaes om de fleste af de Læresætninger, som adskille Kirkerne, og som Børn ikke behøve i deres Alder. Disse kan man enten skiule for dem, eller lade uafgiorte indtil den Alder, da de selv kunne indsee deres Bevis. —— Forf. forklarer derpaa den elementariske Orden, hvori Børn bør føres til Overbevisning om Religionen, og prøver vidtløftig de sædvanlige Bevis, hvorpaa man pleyer at bygge den naturlige Theologie.

Det sidste Hovedstykke handler om en Encyclopædie til Undervisning og for Læsere; hvor i sær Forfatterns Tanker om Historiens Fordrag synes os at fortiene Opmærksomhed. Endelig følger Tillæg til det 5te og 6te Kap.

Det er unægteligt, at dette Skrift indeholder mange ypperlige Tanker om Opdragelsen, som ere Frugten af en lang Eftertanke og en skarptænkende Aand; og da Hr. B. tillige besidder stor Veltalenhed, læser man ham med Fornøyelse. Kun i de Steder, hvori han taler om sig selv og sine Skrifter, (og disse ere flere, end vi ønskede) er hans Tone ofte ufordragelig. Vi see heller ikke, hvortil de ævige Udtoge og Igientagelser af hans forhen udgivne Skrifter skulle tiene, uden til at giøre Læserne kiedsommelige, og Bøgerne dyrere.

Philet en Fortælling.

"Die Götter, die jetzt lachend mit euch ziehen,
Bereuen ihr geschencktes Glück. —— "

Ramler.

Elhøy, den 16 September 1770. Stor 1½ Ark.

"Philet var stor blandt dem, som føde sig med Taarer,
"Som skielve for at lee,
"Som see kun Jammer, lasterhafte Daarer,
"Og ulyksalige. —— ".

Fuld af heraklitiske Griller, og fast i den Tanke, at ingen Lyksalighed er at finde paa Jorden, føres han af en god Aand hen,

"Hvor Elhøy reyser sig, og stolt og venlig byder
"Den trætte Vandringsmand,
"At undre sig paa hvert et Træ, som pryder
"Det nyeligskabte Land";

Her treffer han en Kreds af sølvgraae Mænd, som prise det hos sig, hvilket Philet nægtede at være til — Lyksalighed:

"Lyksalighed! din Glands nedlod sig at besiæle
"Et kun uskyldigt Følk;
"Hvis jævne Træk, hvis uafmaalte Mæle
"Var nøgne Dyders Tolk. ——
"En kaldte smilende sin Ungdoms Sveed tilbage,
"Og syntes ung igien. ——
"En anden saae til sine sidste Dage,
"Og priiste Skaberen. ——
"En sang sin Helbreds Lov, — En viste stolte Mærker
"Af et arbeydsomt Liv ——
"En fandt i Konst —— En i Naturens Værker
"Et værdigt Tidsfordriv. ——
"Snart taug den hele Kreds, imedens en forklarte,
"Besielt af himmelsk Fryd,
"Hvor naadig Gud i Nødens Tid bevarte
"Ham eller og hans Dyd. ——
"Snart slog man Haand i Haand forundret ved at høre,
"Hvor farlig Krigen er;
"Hvor meget Ont dog Mennesker kan giøre
"Mod andre Mennesker. ——
"Snart saae man halv med Frygt til hine Trængsels Dage,
"Og man bespurte sig,
"Om Trældom ey kan kaldes Landeplage,
"Saavelsom Pest og Krig? ——
"Saa kom et Glædes-Raab —— O lykkelige Tider,
"Hvori vi leve nu! ——
"O Gud! — saa raabte man — Gud, som omsider
"Kom sine Børn ihu! ——
"Hist —— stammer en, som taus alt længe havde peget ——
"Hist bag ved Stakkene,
"Opreyser jeg mit Huus, —— det er mit eget,
"Alt, hvad I der kan see. ——
"Hist, er en andens Svar, og af de blege Kinder
"Sneg sig en Taare ned ——
"Hist boer min Søn —— min elskte Søn, og finder
"Sit Levebrød i Fred. ——
"Gud — raabte man igien — Det Godes Giver høre
"Vor Bøn, og lønne Dig,
"Du store Mand, hvis Lyst det var at giøre
"Vor Stand saa lykkelig! —— "

Vore Læsere tvivle nu ikke længer, at Scenen er paa det Bernstorfske Gods ved Kiøbenhavn, og at den store Mand er ham, der nylig forlod os med alle Redeliges Klager. —— Dog! en Bernstorfs Roes er os for kiær, at vi ikke skulde have Lyst til at høre

høre den endnu længer af hans lykkelige Bønders Mund:

" Tre Vintre var det nu —— Da saaede vi med Smerte,
" Og høstede med Graad ——
" Da skialv vi —— Frygt tillukte selv vort Hierte,
" For Haab og Hielp og Raad. ——
" Thi Trældom var vort Liv, og Tidsler bar vor Ager,
" Og selv Velsignelsen
" Forsvandt som Dug —— Vi skreg — og vore Klager
" Fandt ingen mægtig Øre.
" Men hist! — det store Huus — der — tæt ved hine Rader
" Af Træer —— der boer en Mand ——
" O Gud! — og hvilken! — Armods Ven og Fader,
" Skiøndt af saa høy en Stand! ——
" Han — see min Taare nu! — han er, som alle sige.
" Og, som vi let kan see,
" Saa stor, —— saa vigtig for det hele Rige,
" Som her for Bønderne ——
" Først, ypperst, viiseſt og oprigtigst i at raade
" Til Landets Gavn og Lyst;
" Og stor i Guds, og i Monarkens Naade,
" Og i de Danskes Bryst. ——
" Ey Pragt —— Ey Ørens Tegn forblinde mig —— Desværre,
" De pryde faa, som Ham. ——
" Thi ak! hvor mangen vel saa prægtig Herre
" Gior sine Klæder Skam! ——
" Dog Magt at giøre vel, som Himlen her forener
" Med Lyst, —— er, som jeg troer,
" Saa viatig, at den Beste først fortiener
" Ved den at kaldes Stor. ——"

Hvor levende er følgende Afbildning paa den ulykkelige Forfatning, hvori den Bernstorffske Bonde befandt sig tilforn:

" Vild, at det Land du seer, var fordum vildt og øde,
" Endnu halv skiult i Vand. ——
" Hin store Strekning med dey rige Grøde,
" Var Kiær, og Mus, og Sand. ——
" Uorden, vor Tyran, opslugte Sæd og Møye ——
" Og, hvad den levnede,
" Var andre nok, som med et graadigt Øye
" Alt aad i Tankerne. ——
" Alt Mod —— alt Haab forsvandt —— Thi om og en utrette
" I Flid var Bien lig;
" Da gik det ham, som den, der bliver mætted,
" Men samler ey før sig. ——
" Den søde Pligt, som man saa sielden overgiver,
" Den græd —— den skialv vi ved. ——
" Din Arv, min Søn — saa skreg vi — af! — den bliver
" Vor Ulykſalighed. —— " o. s. v.

Philer er over hvad han seer og hører, saa hentykt, at han staaer paa Pynten til at forlade sit tungfindige System, da en kommer ilende og stønnende, slaaer Haand i Haand, og forkynder med Taarer, at deres Grøve forlader dem:

" Taus, som en sindlandsk Nat, (*) og mørk blev Gladens Scene ——
" Nu kom et Hylende ——
" Nu flyde den bestyrtede Camoene,
" At skiule Taarene. ——
" Hvad? —— skreg Philer —— o Haab! —— Dit sidste Glimt forsvinder!
" Mon jeg begræder det? ——
" Jeg! —— som afmægtig neppe mere finder
" Mit svage Aandedræt! —— "

Planen til dette lille Digt er meget lykkelig udtænkt, og giør Hr. Ewalds frugtbare Genie Ære; thi vi tvivle ikke paa, at jo han er Forfatteren. Det indeholder mange meget smukke og poetiske Steder; dog ogsaa nogle, hvor Udtrykket synes at mangle nogen Tydelighed, saasom de fire første Linier:

" Træt er min Siel —— forfulgt af Frygtens blege Skygger,
" Sank den tilsidst ved dig,
" Du steyle Muur, som bange Kummer bygger
" Imellem Haab og sig. —— "

Den blege Frygt forstaae vi, men vi forstaae ikke Frygtens blege Skygger: et blegt Legeme maa just ikke kaste blege Skygger. —— Hvorles skal man forstaae den steyle Muur, som bange Kummer bygger imellem Haab og sig? Er da Haabet uden for Muren, og Kummeren inden for? Eller bygges Muren af dem som ere imellem Haab og Frygt? Tanken er utydelig. —— Det Ord lasterhaft, som vi finde et andet Sted, er neppe Dansk; og Hensigten af det Motto af Ramler, som læses paa Titelbladet, indsee vi ikke: i den Meening, sour Ramler lader Glaucus sige disse Ord til den fra Brest udgaaende Franske Flaade, vil Digteren vist ikke have Forstaaet dem.

(*) Hvilket Billede! — saavidt vi vide, nyt.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 45. 1770.

Neues Systeм der Kräfte des menschlichen Verstandes, nach dem Unterscheide der untern und obern Erkenntniß-Kräfte. Berlin. Gedruckt bey Johann George Basse. 1770. Stor 23 S. 8.

Endskiøndt vi hidindtil have indskrænket os til at anmælde saadanne Skrifter, som udkomme i de danske Stater, saa har det dog ingenlunde været vor Agt, at betage os al Leylighed til at giøre vore Landsmænd bekiendte med fremmede Skrifter, naar nogle maatte forekomme os, som kunde tiene til at udvide en eller anden nyttig Videnskabs Grendser. Og da de anførte faa, men vigtige, Blade indeholde et ikke af Navnet, men i Gierningen nyt System i Psychologien, tage vi ikke i Betænkning at meddele vore Læsere et kort Udtog deraf; allerhelst, da vi merke, at den Lyst til philosophiske Undersøgelser, som en Gunnerus opvakte iblandt os, ikke er uddøet hos vore Studerende. —— Forfatteren er Hr. Adolph Friderich Reinhard, Cancellieraad hos Hertugen af Meklenborg Strelitz, en Mand, som er vel bekiendt af sine philosophiske Skrifter, og har adskillige Gange erholdet Prisen af Videnskabernes Akademie i Berlin.

Efter at Forf. har vist Urigtigheden af de sædvanlige Forklaringer, som gives paa Sielens øvre og nedre Kundskabs- eller Forestillings-Kræfter (facultas cognoscitiva superior & inferior) bestemmer han dem rigtigere: "de nedre Forestillings-"Kræfter ere de, hvorved vi forestille os Tingene sand-"selige, d. e. som fornemmelige (empfindbar) ved de "udvortes Sandser. De øvre Forestillings-Kræf-"ter de, hvorved vi forestille os Tingene som ikke sand-"selige d. e. i saadanne Begreb, som vi ikke erholde "ved de udvortes Sandser". Heraf følger strax, at "Hukommelse, Indbildnings-Kraft o. s. v., hvilke man gemeenlig henregner til Sielens nedre Kræfter, ikke høre dertil, uden for saavidt, de have med de blotte udvortes Sandsers Fornemmelser at giøre, men høre til de øvre Kræfter, naar de, som meget tit skeer hos Mennesker, sysselsette sig med ikke sandselige Objecter. —— Øvre Forestillings-Kraft og Fornuft ere hos Forf. ligegieldende og eenstydige Ord. Fornuft er altsaa en Formue til at have ikke-sandselige Forestillinger. Følgelig er Medvidenhed med os selv (conscientia nostri) en Virkning af Fornuften, ja den fineste og mindst-sandselige Virkning, som har Sted i vor Siel. Men derfor bestaaer Fornuften ikke i Medvidenhed allene; heller ikke skee alle Fornuftens Virkninger med Medvidenhed. Vor Philosoph deler Fornuftens Virkninger i to Klasser, hvoraf den ene indbefatter dem, som skee uden Medvidenhed. At der gives Fornuftens Virkninger uden Medvidenhed, er allerede deraf klart, at der gives ikke-sandselige Ideer uden Medvidenhed. Ere ikke de utallige Abstracte Ideer, som vi fra Ungdom af have samlet, alle forhaanden i vor Siel, endogsaa til den Tid, naar vi ikke ere os dem bevidste (*)? Men det bestyrkes endnu meer med Erfaringen af Mennesker, som ere fuldkommen rasende. Disse ulykkelige Skabninger ere uden al Medvidenhed med dem selv; og dog tale de i denne Tilstand ofte en Tid lang gandske sammenhængende, de bruge abstracte Begreb, og forbinde dem med hinanden, kort: de have en Fornuftens Brug. —— Dog skulde Fornuften intet hielpe os, naar ikke Medvidenhed var forbundet dermed. —— Den Maade, hvorpaa et Menneske kommer til Fornuftens Brug, forklarer man gemeenlig saaledes: at Forstanden fra de sandselige Forestillinger abstraherer almindelige og ikke-sandselige Ideer, som den da videre sønderlemmer (zergliedert), holder imod hinanden, danner Domme og Slutninger deraf. Forfatteren troer saarere, at alle abstracte Ideer ere Sielen allerede medstabte, og ligge ikkun skiulte i den Afgrund af dunkle Forestillinger, som er enhver Siel væsentlig, indtil de ved de sandselige

(*) Men disse ikke-sandselige eller abstracte Ideer, som Hukommelsen har giemt for os, vare jo dog Virkninger af en Fornuft med Medvidenhed, da vi fik dem allerførst i Sielen, og synes os derfor alt for subtilt at kaldes Virkninger af Fornuft uden Medvidenhed, allene fordi de saa at sige, ligge i Dvale og ikke fremkaldes.

Fornemmelsers Foranledigelse opvækkes, forbindes med Medvidenhed, og bringes til nogen Tydelighed, eller om man vil kalde det Klarhed. Thi, siger han, alle Mennesker, end og de, som aldrig have dyrket deres Forstand, have utallige ikke-sandselige Ideer, men som de ikke kunne sige om, hvad de tænke derved. Skulde Sielen vel fra den første Barndom af have eyet den Dueligheed, at danne sig disse Ideer af de sandselige Fornemmelser ved Abstractionen? De opstaae jo ligesom af sig selv, og uden at vi vide det, uden at vi ere os bevidste, nogensinde at have foretaget en Abstraction! Ja det er i sig selv gandske ubegribeligt, hvorledes ved en Abstraction af blot sandselige Forestillinger, ikke-sandselige, som med dine ingen Lighed have, skulde kunne opstaae. Det abstracte Begreb har jo med det sandselige, ja med mange sandselige Begreb tilsammentagne, ikke det ringeste tilfælles. Den Formue i Sielen til at danne ikke sandselige Begreb, maa altsaa være en gandske egen Grundkraft for sig selv, som ved de sandselige Fornemmelser ikkun foranlediges og opvækkes til at virke efter de i dens Natur liggende Love.

Hr. Reinhard fastsetter nu følgende Grund-Forestillings-Kræfter, eller om man heller vil, væsentlige Forskiel i Sielens Formue til at forestille sig Tingene 1.) den udvortes Fornemmelse. 2) Medvidenhed med os selv. 3.) Medvidenhed med det, som foregaaer i vor Siel. Denne Kraft adskiller han fra den næstforegaaende: thi, siger han, det er jo ikke det samme: ingen mig bevidst, at jeg nu forestiller mig en Triangel, og jeg er mig selv bevidst (*). Begge Arter af Medvidenhed indeholde vel en indvortes Fornemmelse, men en indvortes Fornemmelse af forskiellig Slags. 4.) Den ikke-sandselige Forestilling af de øvrige Ting, som ere vor Kundskabs Gienstande. 5.) Hukommelsen, hvilkenhan fortlarer: "En Formue at giemme Begrebene, og naar vi en Gang "have tænkt to Ideer sammen, da ved Leylighed af den "ene at frembringe den anden igien". Man maa ikke blande Hukommelsen med Phantasie eller Indbildnings-Kraft, som er en afledet Kraft (facult. derivat.), der forudsetter Hukommelse og Vittighed: heller ikke med Erindring, som er en Virkning af Hukommelse og Medvidenhed tilsammentagne. 6.) Vittighed, som er "en Formue i Sielen til af sig selv at komme fra "et Begreb til det andet, som har en vis Overeensiem-"melse dermed, uden at enten Hukommelse, eller Ab-"straction, eller overhoved nogen saadan Begrebenes "Forbindelse, hvorved vi erkiende Sandhed, har Deel "i denne Fortgang fra et Begreb til et andet.

Af de anførte Tanke- eller Forestillings-Kræfter hører den første til de nedre, den anden, tredie og fierde til de øvre. Den femte, nemlig Hukommelsen hører deels til den nedre Forestillings-Kraft, for saa vidt den har blotte udvortes Sandsers Fornemmelser til Gienstand, deels til den øvre, for saavidt den har ikke-sandselige Ideer til Gienstand. Der gives altsaa to Slags Hukommelse, en sandselig, som vi have tilfælles med Dyrene, dog med den Forskiel, at den hos os er forbundet med Medvidenhed, og en fornuftig Hukommelse. Den siette Grundkraft, Vittighed, er ligeledes to Slags, en sandselig, som sysselsetter sig med blot sandselige Forestillinger; denne have ogsaa Dyrene: men der gives en Art af Vittighed, som sysselsetter sig med ikke-sandselige Forestillinger; denne hører til den øvre Forestillings Kraft, som hin til den nedre. Vore Psychologer have altsaa Uret, som uden Forskiel regne Hukommelse og Vittighed til de nedre Sielens Kræfter. Hvor kunde Hukommelsen, formedelst hvilken vi erindre os de abstracte og usandselige Begreb, henhøre til den nedre Forestillingskraft: Og hvad Vittighed angaaer, da er den gandske umiddelig til at tænke fornuftig; thi ved de Ideer, som Vittighed frembringer, og samler, saaer Judiciumet det fornemste Stof, hvorpaa det kan udøve sine Virkninger (Dette maae deels de grundige Herrer merke sig, der gierne ville anses for at eye desto meer judicium, jo fattigere de føle sig paa Vittighed, deels de Lærere, som saa gierne clasificere Børn efter deres ingenium og judicium, og derefter ofte giøre sig et vrangt Haab om deres forskiellige Fremgang i Studeringer).

Hvad judicium eller Dømme-Kraft angaaer, saa troer Forfatteren ikke, at den bør anses for nogen egen Grundkraft, men ikkun for en stærkere og fuldkommere Virksomhed af den Kraft, hvorved vi tænke ikke-sandselige Ideer. Han fortlarer Dømme-Kraften ved en Formue til at indsee Begrebenes Forbindelse eller Ikke-Forbindelse, efter de i den menneskelige Forstand liggende Grundsetninger, hvorefter det Sande og Falske tiendes. Dommekraft og Fornuft er et og det samme, og Dømme-Kraft indbefatter ogsaa i sig den Formue at slutte; thi Domme og Slutninger beroe, det ene saavelsom det andet, paa at indsee Begrebenes Forbindelse eller Ikke-Forbindelse.

Vi

(*) Det er vel ikke det samme. Men jeg kan dog ikke være mig selv bevidst, uden at være det formedelst Medvidenhed med en eller anden Forestilling eller Fornemmelse, som foregaaer i min Siel; og følgelig synes os denne dobbelte Medvidenhed i det mindste ikke at være væsentlig forskiellig.

Vi have troet at gjøre Elskere af philosophiske Speculationer en Tieneste, ved at meddele et nogenledes fuldstændigt Udtog af denne liden skarpsindige Afhandling, der indeholder et gandske nyt System, som kan tiene til at rette den Forvirring og Dunkelhed, der herster i de psychologiske Begreb, endog hos vore nyeste og beste Philosopher: f. E. en Feder. Det var at ønske, at Forfatteren vilde anvende sin Skarpsindighed til ogsaa at udvikle Sielens Begierings-Kræfter (facultas appetit.), som vist nok trænge til det samme Lys, som Forestillings-Kraften her har faaet.

Anmerkninger over Hr. Laugmand Hans Debes Afhandling om den Færøeske Handels-Forbedring. Kiøbenhavn. Trykt hos H. J. Graae, boende ved Gammelstrand 1770. Stor 51 S. 8.

Hr. Laugmand Debes's Afhandling om den Færøeske Handel have vi til sin Tid anmeldet (*). Disse Anmerkninger ere rettede imod det 3die Kapitel af Laugmandens Skrift, som indeholdt Forslag til den Færøeske Handels Forbedring, og Hr. Debes gaaer her en skrap Modstander paa Handelens Vegne, som udgiver sig for at skrive i Thorshavn paa Færøe, synes selv at være ved Handelen, og siger sig at have kiendt Færøe over 40 Aar.

Hr. Debes vilde, at der i Handelen skulde anskaffes flere Overdaadigheds Vahrer af det Slags, som Færøerne ved Omgang med Fremmede have faaet Smag paa, og som de nu med stor Bekostning anskaffe sig paa tredie og fierde Haand. Anmerkeren forsikrer, at Færøerne lidet, eller intet ere afvegne fra deres Forfædres Tarvelighed i Mad, Drikke og Klædedragt; undtagen at Thee og Coffe er blevet almindeligere, hvilke begge Sorter længe have været at faae ved Handelen. Sirtser og Kattuner, som Fruentimmeret gierne bærer paa Høytidsdage, i stedet for deres langt kostbarere Stakke eller lange Kiviler af blaa Klæde eller Skarlagen, med dertil hørende kostbare Livbelte og Silvurnaale, som de af Uformuenhed have afsagt, findes ogsaa ved Handelen, saavelsom Slees- og andre Lærreder, tilligemed alle Slags Specerier til Husholdningen. Det eneste, hvori Overdaadigheden er steget, siden han kom til Landet, er i Henseende til Bygnings-Maaden paa deres Huse: en Omstendighed, som Debes ikke har berørt. Thi i det Sted der først i hans Tid kom kun hvert andet Aar en Tømmerlast fra Norge, hvoraf endda en stor Deel laae ofte udslagt, indtil en anden ankom; saa er deres Byggesyge nu steget saavidt, at der kommer en Ladning aarlig, og spørges efter meer. Herved siger han, taber Handelskassen. Han erindrer videre, at endskiøndt man i lang Tid har havt gode Aaringer i Landet, holder det dog meget haardt at balancere det Nødvendige af den kongelige Handel med Landets Vahre, end sige at man skulde anskaffe mange Overdaadigheds Vahrer; og hvad vilde det blive af, om et Par strenge Vintere indfaldt, allerhelst, da Faarene her paa Landet aldrig komme under Tag, hverken Vinter eller Sommer, men gaae vilde paa Marken, og ernære sig selv som Himmelens Fugle. I Aaret 1768 beløb de til Landet sendte Vahre efter sædvanlig Priis 4967 Gylden 2½ Skind meer, end hvad Landet benævnte Aar kunde frembringe, endskiøndt der laae en stærk Beholdning af de fire sidste Maaneder for Aaret 1767 af Færøeske Producter. Forrige Aar 1769 oversteg Overførselen de fra Indbyggerne indkomne Vahre med 2452 Gylden, 12 Skind. "Naar jeg nu, siger Forf. S. 17., leg"ger 4 à 500 Gylden til, som Landet findes skyldig "til Hospitalskassen, saa seer man, hvor liden Foye "Autor har til at beraabe sig paa hans mange Nødven"digheder. En god Forfatning ved den Færøeske "Oeconomie vilde i Sandhed indbringe meer til Han"delskassen, end Fordeelen af 50 til 100 Alen Vær"ken eller nogle Dosiner Lommetørklæder." Disse to Sorter havde Debes nævnt som umisteligte ved Handelen. Anmerk. forsikrer, at Aaret 1765.. som var Aaret førend D. skrev, var allerede Værket ved Handelen, og da Slees- samt strivede og tørnede Lærreder findes, som sagt, ved den kongel. Handel, er følgelig ogsaa Tøy til evnede Sorter Tørklæder. —— Naar D. beretter, at der aarlig selges ikkun 400 Alen Hørlærret, og at denne Mangel noder Indbyggerne til at bruge uldene Skiorter og Serker; saa forsikrer denne Forfatter, at Handelens aarlige Provision endog i fremfarne Tider har været 400 Alen af Hør- og Blaarlærreder, som paa en kort Tid anseelig er forøget, og at Indbyggernes uldene Skiorter eller saa kaldede Stuger, slet ikke komme af Mangel paa Lærred, men meer af det Arbeyde, de idelig have enten til Øyes eller til Lands, da Linned efter ensstemmig Erfaring er dem i haard Soegang og stærk Roen til Ulæmpe; ligesom og paa Landet, naar de først om Sommeren ved en stærk Løben og Renden sammendrive deres vilde Faar, for at rykke Ulden af dem, eller om Høsten, naar Slagteriet foretages. —— Den Snighandel, som

D.

(*) See Krit. Journal for Aar 1765. No. 43.

D. foregiver at begaaes af de paa Landet farende Skippere og Matroser, skal ikke belobe sig til stort, og en Skipper, som i 31 Aar har seylet paa Færøe, er ligesaa rig endnu, som han var før. Ellers synes Anmerkeren at tage sig denne Punkt i fær nær. —— Sendingsgodset skal heller ikke være af Betydenhed —— Lærredets Dyrhed, som D. ogsaa klager over, er der nu raadet Bod paa, og hver Alen Hør- og Blaarlærred er 4 Skilling nedsat i Taxten. Hvad Krambodsvahrerne "angaaer, saa ere de fleste i Taxten, og da "man sikker, "siger Forf. kan regne de Vahre, Handelen forliser "paa, til $\frac{1}{3}$ Deel imod den $\frac{1}{2}$ Deel, den kan avancere "noget ved, saa var det vel en stor Allarm, om Kassen "indhentede en liden Fordeel af nogle saa Poster, som "ere uden for Taxten. Jeg maatte snart, bliver han "ved, kalde denne Handel en Discretionshandel, som "af blot Naade for at hielpe dette trængende Land føres "for Kongens Regning".

Debes ønsker, at der maatte giores fleer af Landets Producter til Handelsvahre end nu, og i fær, at der maatte settes saa høy en Pris for den saltede Torsk og det saltede Lammekiød, at Indbyggerne kunde finde deres Regning ved at bringe det i Handelen. Dertil svarer Anmerkeren 1) ved at bebreyde Laugmanden, at han selv har draget liden Omsorg for, at Edderfuglen, af hvilken Landet og Handelen med Tiden kunde indbnde vigtige Fordele, efter de kongelige Forordninger er blevet beskyttet. 2) nægter han ikke at jo Torskens Pris er for ringe ansat i Handelstaxten; men da det er Sommertorsken, som skulde saltes, og Indbyggerne selv burde salte den, naar det skulde ske med Fordeel, saa troer han at mange Tønder vilde gaae til spilde for dem inden de lærte Indsaltningen, og at det derfor var bedre, naar Laugmandens Forslag skulde finde Bifald, at en Person, som forstod Saltningen, laae ved Fiskepladsen og kiøbte Fisken blod af Indbyggerne; endskiøndt han overalt ikke anseer Færøe at være oplagt til noget bestandigt og godt Fiskerie. Hvad Lammekiødets Saltning og Udførsel angaaer, saa troer Forfatteren at dette Forslag vilde geraade det Almindelige til stor Skade, iterdi dette nødvendige Levnetsmiddel derved vilde fordyres for Indbyggerne i Landet, hvoraf der ere 100, som behøve at kiøbe Kiød imod en halv Snees, som have noget tilovers at selge. Folgen blev da den, at det høye Kammerkollegium blev overlobet af de kongelige Betientere om Tillæg til deres Løn, og naar man der fik Afslag, søgte hen til den kongelige Negotie.

Endelig har Debes ønsket, at Ulden kunde spindes fiuere, og derved den Handel med Strømper blive endnu langt vigtigere, end den er for Færøe. Men da maatte 1) foranstaltes andre Nærings midler til en Deel af Indbyggerne, som saaledes kom til at sidde ledige efterdi Spindingen medtager mindre Tid, end Uldens Forarbeydelse i Hoser. 2) var det at bestrygte, at Hoserne vilde tabe deres Priis, efterdi den fineste og blødeste Uld, skulde nødvendig efter Laugmandens Forslag udpilles til Spindingen, og den stride og grove giemmes for Hosearbeydet. Derved mener Forf., at Handelen noget nær kom til at tabe paa hvert Par Strømper 2 à 3 Skilling, som i hele Massen ikke langt fra vilde overstige Fordelen af Laugmandens Forslag. Tilsidst slutter Anmerkeren med disse Hensigtsfulde Ord. "Der "ere mange Veye, som vores fine Verden udvælger sig "for at naae det Maal, hvortil den sigter. Nogle "tage en Ham paa, hvorpaa man kan læse Troeskab, "Nidkiærhed, Ærlighed; men naar den bliver afdragen, maae man med største Forundring sige med hiin "Poet: latet anguis in herba. Andre bruge andre "Midler for at naae Hyemedet m. v.".

Vi have ladet os nøye med at anføre dette lidet Skrifts Indhold, saa omstændelig, som vi troede at dets Vigtighed fortiente, uden at tillægge nogen Dom, hvilken vi saa lidet som den allerstørste Deel af Publicum ere i Stand til at fælde i en Sag, som bedver paa facta, om hvis Rigtighed ikkun nogle faa Personer kunne blive underrettede. Forfatteren af disse Anmerkninger forsikrer Publicum, at han bliver ved den rene og nøgne Sandhed; men den samme Forsikring bør man forudsette, at Hr. Laugmand Debes har givet os. Det synes ellers ikke af den Tone, hvori Anmerkeren ofte taler, at han er saa aldeles fri for privat Hensigt, og personlig Misforstaaelse med Laugmanden, som han vil synes at være. Skade er det, at Hr. Debes nu er død, og altsaa ikke kan forsvare sig selv; og det giver altid en Mistanke hos Læseren imod Anmerkningernes Forfatter, at han strider imod en død Mand, endskiøndt han altid taler om ham, som om han endnu levede; hvilket er en aabenbare Anachronismus; thi disse Anmerkninger ere underskrevne Thorshavn den 30 December 1769, og altsaa adskillige Maaneder efter Laugmandens Død, som indfaldt om vi mindes ret, først i bemeldte Aar, og som nødvendig maatte være Forfatteren i Thorshavn fidst i Aaret bekiendt.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 46. 1770.

Predigt auf das Absterben der verwittweten Königin von Dännemark Sophia Magdalena. Am 13 Jun. 1770. gehalten von Friderich Gabriel Resewitz, Pastor an der deutschen Petrikirche zu Kopenhagen. Kopenhagen, bey G. C. Rothens Erben und Prost. Stor 31 S. 8.

I Aaledning af Textens Ord foresiller Hr. Past. Resewitz med sin sædvanlige Grundighed og ukunstlede Veltalenhed den herlige Lod, som tilfaldt den Høysalige Dronning baade i Livet og Døden. Om Hendes beleylige Død taler han saaledes S. 19. "Aber auch im Tode hat Gott Ihr das Loos aufs lieblichste fallen lassen. So angenehm auch immer das irdische Leben ist; so verliert es doch seinen Geschmack, wenn die Jahre kommen, die nicht mehr gefallen. Wenn die Seelenkräfte erst stumpf werden, der Leib mit Schmerzen und Schwachheit behaftet ist, die Freunde abgestorben sind, und die jüngere Welt voll Leichtsinn und Eitelkeit des Alters ernsteres Angesicht fliehet; wenn man allein dem Verdruß zu leben überlassen wird, da man nicht mehr des Lebens geniesen kann: dann höret das geschätzte und so süß und angenehm gefundene Leben auf, geschätzt und süß und angenehm zu seyn".

"Vor diesen beschwerlichen Auftritten des irdischen Lebens hat Gott die nun entrükte königliche Grosmutter bewahren wollen. Zu rechter Zeit ward Sie von ihm hinweggenommen; da Sie die Gebrechen des Alters noch nicht fühlte, der Geist noch munter und frey, der Umgang noch gefällig war: zu einer Zeit, da die Neigungen sich völlig auf einen bessern und herlgern Umgang richten, als unter herrschender Sinnlichkeit und lachender Freude gefunden werden kann. Nach dem Sie daher alles, was in der Welt liebl·ch ist, von Gottes Gnade genossen hatte, wolte er Sie mit dem, was das Ende Ihrer Tage herbe und bitter machen könnte, verschonen: und er befreyte Sie von den Banden dieses Lebens, ehe Sie es noch recht empfand, daß sie nun eine Last und Bürde zu werden anfengen".

Tentamen Philosophicum de Ente, cujus particulam primam, defendente nobilissimo & ingeniosissimo Petro Rosenstand Goiske, placidæ opponentium censuræ submittit Finno Thorulphi Muhle, in Auditorio Collegii Valkend. Anno 1770. die 28 Maji h. p. m. s. Havniæ, typis Augusti Friderici Steinii. Stor 26 S. 4.

Dette Academiske Prøveskrift er forfattet med megen Flid og Eftertanke, og den unge Forf. røber en Lyst og Gave til at undersøge de vanskeligste og subtileste Spørsmaal i Metaphysiken, som gior hans Alder Ære, og forudsætter Stadighed og Uforfærdenhed, uden hvilke ingen stor Fremgang i nogen Videnskab kan giøres.

Tanker om Handelen ved S. ** Kiobenhavn, 1770. Trykt hos L. N. Svare. Stor 31 S. 8.

Dette er en blot Oversættelse af det Tydske, som Hr. S. har glemt at melde. Tankerne i sig selv ere korte, smukke, og rigtige, men for Resten bekiendte, og i sær med mange Exempler bestyrkede og oplivede i Hr. Capitain Lütkens oekonomiske Tanker til høyere Eftertanke.

En christelig Prædiken paa Christi Fødselsdag den 25 December 1769. holdt i Soledahls Hovedkirke af Friderich Bødtker, Sognepræst til Soledahls Menigheder i Roesolke Provstie udi Christiansands Stift. Kiøbenhavn 1770. Trykt udi det Kongel. Wäysenhusets Bogtrykkerie, af Gerhard Giese Salikat. Stor 23 S. 8.

En christelig Præken havde vi endelig ventet os af en Christen Præst; men paa den høytideligste Fest i den christen Kirke havde vi tillige ønsket en opbyggeligere Præken, end en dogmatisk Afhandling om Englene kan blive. Forfatterens Hovedsætning er: Guds Engles hellige Lovsang ved Christi hellige Fødsel; hvori han betragter, 1.) De lovsyngende Personer. 2.) Deres Lovsangs Indhold. Den sidste Deel er unægtelig den lærerigeste. De lovsyngende Personer betragter Hr. B. af deres Høyhed, og af deres Mængde. Det Begreb, han har om Høyhed, er just ikke det grundigste. "Alt hvad "som findes i Himmelen, siger han S. 5, er høyt, "høyt ophøyet over alt det, som findes paa Jorden. "I Himmelen ere de hellige Engle, og disse maae vi "billigen anse, som høye, frem for alle andre os bekiendte Guds Skabninger. De ere høye, i Henseende til deres høye Bolig, høye Egenskaber, og høye Forretning. Jeg siger: Englene ere høye i Henseende til deres høye Bolig. De kaldes himmelske, "som de der boer i Himmelen, hvor Gud selv boer i "hans Helligheds og Herligheds Bolig. Esa. 63. 15. "Hvor en Konge boer, der boer og hans høye Ministre og Betiente ikke langt fra, men nær hos i den "samme Stad. Gud er Kongernes Konge, som har "besæsset sin Throne i Himmelen. Englene ere hans "høye Tienere, som gandske nær hos staaer omkring "Guds Stoel og Throne, og beviser ham den tilbørlige "Ære. Jesus kalder Himmelen sin Faders Huus, og "siger: I min Faders Huus, ere mange Værelser. "Joh. 14, 2. Her er Gud selv Husherre, den høyeste "Beboere: men her ere og mange Værelser for de mange hellige Engle, som billigen i dette Huus bør anfees "som Guds Husfegne. Himmelen kaldes og en Stad, "som haver Grundvold, hvis Bygmester og Forarbeyder er Gud. Ebr. 11, 10. I en Stad kan findes mange "Indvaanere: Men iblandt dem alle er dog een den "største, Stadens høyeste Øyrighed. I den himmelske, denne store Guds Stad, er Gud den Allerhøyeste, men næst ham, saavidt os Mennesker er aabenbart, Englene de fornemste Indvaanere, og altsaa "maae disse nok kaldes høye i Henseende til deres høye "Bolig".

I Tilskriften til Hans Høygrevelige Excellens Hr. Scheimeraad Thott, gior Hr. B. baade sin Meenighed, og hans Excellens en Compliment, som neppe kan blive vel optaget hos nogen af dem. "I dybeste "Underdanighed, siger han, fremlegges for Deres "Høygrevelige Excellences høye Øyne en Prædiken, "som næstafvigte første Juledag blev holdt for eenfol"dige Ørne, nemlig for mine Tilhørere i Soledahls "Menighed, som gemeenlig ere lidttænkende". Han lover sammesteds med Tiden (" om Gud sparer Liv og "han kunde blive saa moeden dertil, som han gierne "ønskede") at giøre flere af sine holdne Taler ved Trykken almindelige. Paa disse Vilkaar see vi gierne, at han holder sit Løfte.

Jesu Christi Kundskabs Ypperlighed frem for alle andre Ting. En Prædiken over Phil. 3, 8. ved Hans Holm, S. Sancti Ministerii Candidat. Kiøbenhavn 1770. Trykt hos August Friderik Stein. Stor 56 S. 8.

Det kunde maaskee synes sarligt, at ville med Skarphed bedømme en Prædikant, som dedicerer sin Præken til to agtbare Professorer i Theologien og Præster tillige, for under deres berømmelige Navne, som han siger, at finde "Forsvar og Beskyttelse mod dem, "som med Skarphed vil bedømme ham". Men vi have ingen Forsikring om, at de Høyærværdige Mænd, hvis Forsvar og Beskyttelse denne Forf. har udbedet sig, ogsaa have paataget sig denne Commission: Og i hvilket som er, saa behøver Hr. H. mindre Beskyttelse for sin Præken, end for sin Dedication. Thi naar vi undtage en alt for stor Overflødighed af synonymiske Ud-

tryk og Talemaader, som fylde i Øret, uden at give Tanken meer Lys; saa indeholder hans Prædken for Resten mange meget gode og sunde Ting. Men havde han studeret sin Text i Originalen, og ikke bundet sig saa nøye til den danske Oversættelse, saa havde han vel fundet bequemmere Inddeelinger. Texten er Phil. 3, 8. Jeg agter alle Ting for Skade at være for Jesu Christi min Herres Kundskabs Ypperlighed. Deri betrager han Jesu Christi Kundskabs Ypperlighed frem for alle andre Ting, og deri atter 1.) den Skade, der er ved andre Ting. 2.) den Ypperlighed der er i Jesu Christi Kundskab. Til den første Deel gav Text en, rettforskaet, ingen Anledning; og den sidste Deel er ikke andet, end Hovedsætningen selv.

De Troendes Salighed i Tid og Evighed. Betragtet af 1. Johannis Epist. 3 Kap. Vers 2. og i det tydske Sprog udgivet af D. Johann Jacob Rambach, men nu i vort danske Sprog oversat og til Trykken befordret af H. L. Kisbenhavn, 1770. Trykt hos Directeuren over Hans Kongel. Majestæts og Universitets Bogtrykkerie, Nicolaus Christian Høpffner, som første Forlegger. Stor 2 Ark 8.

Tredive Aar omtrent kommer denne Prædken for sildig; nu trykkes maadelige Original-Prædkener nok hos os selv.

Sara Th***. En Fortælling for Læserinder paa Landet. Først skreven paa Engelsk, men nu til de danske Læserinders Fornøyelse oversat, som et for det smukke Kiøn læseværdigt Stykke. Kisbenhavn, 1770. Trykt og tilkiøbs at bekomme hos Aug. Frid. Stein, boende i Skidenstrædet. Stor 48 S. 8.

Denne liden Roman er virkelig et gandske læseværdigt Stykke, som Oversætteren alerede har sagt, endskiønt det tilkom ham mindst at sige det. Den indeholder ædle Sentiments, og fornuftige Reflectioner. Philips og Sara er det elskværdigste Landsbye Par, man kan tænke sig. Her er en Beskrivelse paa den Maade, de omgikkes deres Folk. "Da "Maden var færdig, satte vi os tilbords. Min "Vert og Vertinde bad mig om Tilladelse, at de-

"res Husfolk, saavelsom min Tiener, maatte spise "med mig ved samme Bord; jeg var vel tilfreds der"med. Det var meget reenligt anrettet. Man "fremsatte Budding, Retter af Havevæxter og en "Oxesteeg paa Bordet. Alle Disse Retter saae meget nydelige og velsmagende ud; Stolene vare bequemme og magelige; men der var ikkun een Lehnestoel, og denne var bestemt for en gammel Mand, "som man giorde mig bekiendt for. Det var Philips Fader. Han bad mig meget høflig at være velkommen, og vi satte os til Bords. Jeg sad hos "Vertinden. Jeg mærkede, at hun anviiste en ung "Pige sin Plads hos en ung Hyrde; jeg spurgte, "om det maaskee var unge Ægtefolk? De ere ikke "giftede endnu, sagde hun, men de elsker hinanden, "og de har den hele Dag igiennem ikke seet hverandre; "det vil altsaa være dem meget behageligt at sidde "sammen nu. Jeg saae, at hun lod give en af hen"des Karle en Ret, som han gad meget gierne spist, "og som var tillavet blot alene for ham; De, som "havde havt det suureste Arbeide, lod hun give Øbleviin og Most. Hun giorde Regnskab, hvorfor "hun havde udvalgt de Retter, som bleve fremsatte. "Hun sagde os, hvorfor visse Retter i Dag ikke fandtes paa Bordet, som hun ellers pleiede at tillave "af Have-Vexter; hvorfor hun havde givet visse andre Forrtrin; hvorfor de vare tillavede paa denne, "eller den anden Maade, og det havde hun altsammen giort, for at forsøge Forsøielsen ved Maaltid"det. Denne Kone kom mig gandske færdeles for. "Husfaderen var ligesaa opmærksom, og giorde sig "ligesaa megen Umag, for at giøre Maaltidet for"nøyeligt. Det var ikke kostbart, men fortræffeligt. "Gieſterne vare maadelige, men det smagede dem "vel. Der herskede en Lighed i Huset. Tienestefolkene vare fortrolige med Husbonden og Madmo"deren; de viiste ingen Ærbødighed imod dem, men "megen Tienstviilighed og Kiærlighed". ——

Naar de uddeelte Arbeidet til deres Folk, vare de betænkte paa, at sette forskiellige Arbeidere tilsammen, og Sara giver denne Aarsag dertil S. 16. "Jeg har altid været overbeviist om, at det, som giør "Arbeidet paa Landet saa taaleligt, er, at det ikke "skeer eensomt. Mennesker letter det Arbeide for "hinanden, som de forretter samlede. Den Glæde, "som findes hos et muntert og lystigt Menneske, "meddeler sig dem allesammen. Naar en Hyrde blæ"ser paa sin Skalmeje, saa synger Arbeiderne som "ere nær derhos, gemeenlig med. Mange Bønder, "som

" som fælles tillige med hinanden ploye deres sam-
" mengrændsende Agre, formilder deres Belværlighe-
" der, som de taale, ved det de ere i Selskab; de
" taler om deres Forhaabninger, og forener sig for-
" medelst deres Stiæbnes Ligbed. Har de aldrig seet
" saadanne Landarbeider, som blive forrettede af et
" Antal Mennesker tillige, saasom at trekke Hør op,
" rive Hoe sammen, klippe Faar, indhøste Korn
" o. s. v.? Ved disse Arbeider, i hvor lunge de end
" ere, ja trods Hede, Torst og Sveed, seer man gla-
" de Ansigter, og hører Glædes Raab. Eders Konst-
" nere i Stæderne, som ere indsperrede i deres Værk-
" steder, affondrede fra andre Mennesker, og intet
" Selskab har, arbeider næsten immer med sure be-
" drøvede Ansigter. Sara taugde; Philips tog Or-
" det. Jeg troer og, min Herre, sagde han, at der
" gives visse Forlystelser, som man, for ret at sma-
" ge dem, maae nyde med flere Personer tillige.
" Min Sara har sagt mig, at i Skuespilhuusene ere
" Indtrykkene af de smukke Steder meget muntrere
" og behageligere, naar Skuespilhuset er ret fuldt.
" Det er sandt, sagde Sara, og saaledes er det med
" al Fornoielse, som kommer af Beundring. Men
" hvad kan man vel oftere og mere beundre, end den-
" ne Jord, denne Himmel, disse Bekke og Parker,
" disse Skove, disse Enge, alle disse Landets Skiøn-
" heder og Rigdomme? Jeg troer, saldt Philips
" hende ind i Talen, at det Gode, som Naturen ud-
" deler til alle uden Forskiel, er just det, hvis Værd
" bliver formeret ved en fælles Nydelse af mange til-
" lige. Fornoielsen af en smuk Dag, en smuk Ud-
" sigt, af Blomsternes søde Uddampning, vil man
" meget gierne dele med nogen, efterdi man ved den-
" ne Deeling intet taber. Gandske sandt, sagde Sa-
" ra, og saasnart en Fornoielse ikke bliver formind-
" sket ved at dele den med andre, saa bliver den der-
" ved forsterket og formeret. Naar Poeterne har syn-
" get om Landets Behagelighed, saa opheyer de me-
" get det Indtagende ved Eensomheden. Naar man
" troer dem paa deres Ord, saa skulde det synes,
" ligesom at man ikkun kunde nyde disse indtagende
" Behagelighedter i al Affondrelse fra Mennesker. Men
" de har gandske vist ikkun vildet tale om Hoffets og
" Stadens Indbaanere, det er, om saadanne Folk,
" hvis tørre, gandske tomme, eller med Snurrepiberier op-
" foldte Siele ere følelsløse imod Naturens Pragt og
" Skiønhed. Et sikkert Bevis paa, at Poeterne følte
" Trangen til at meddele deres Fornoelse for at for-
" mere den, er dette, at de beskreve de Sandheder, som
" de beundrede, og har søgt at giøre de Indtrykk, som
" samme giorde paa dem, følelige, endog for den sildig-
" ste Efterverden".

I Henseende til Opfindelse og Sandsynlighed har Stykket mindre Fortieneste. At et elsket Fruentimmer af en rig og høy Familie kunde digte sig død, naar hun ikke var det, og siden boe i Nærheden af en en Fætters Gods, uden at blive kiendt forend efter mange Aars Forløb, er tildet rimeligt. Originalen lader vel til at være forfattet paa Engelsk, men Oversættelsen er ventelig giort efter det Tydske.

Bekiendtgiørelse.

Allerede under Dat. Hirschholm den 14 September 1770. har Hans Kongelige Majestæt allernaadigst behaget at udgive et Rescript angaaende Censurens Ophævelse, som saavel for sine Motivers, som for sine Følgers Skyld, vil blive lige mærkværdigt i Statshistorien, og i den lærde Historie. Hans Majestæt behager deri at erklære, at da Allerhøyestsamme fuldkommeligen holder for, at det er saavel skadeligt for Sandheds upartiske Undersøgning, som hinderligt i at oplyse de ældre Tiders Vildfarelser og Fordomme, naar redeligsindede, og for det almindelige Vel, samt deres Medborgeres sande Beste nidkiære Patrioter skulle, formedelst Persons Anseelse, Befalinger, eller forudfattede Meeninger, strækkes fra eller forhindres, at skrive frit, efter deres Indsigt, Samvittighed og Overbeviisning, samt at angribe Misbruge, og legge Fordomme for Dagen: Saa har Hans Majestæt, i saadan Betragtning, efter nøye Overleg, allernaadigst besluttet, udi Sine Riger og Lande i Almindelighed at tillade en uindskrænket Frihed for Bogtrykkerierne saaledes, at fra nu af skal ingen være pligtig eller forbunden til at lade sine Bøger og Skrifter, som han vil overgive til Trykken, underkaste den hidindtil anordnede Censur og Approbation, eller til den Ende at indlevere samme til at igiennemsees af dem, som slig Forretning hidindtil har været overdraget.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 47. 1770.

Joh. Lor. von Mosheims forhen Cantzler, S. S. Theol. Dr. og Prof. Ord. ved Universitætet i Göttingen, Grundige Tanker i adskillige vigtige Materier til Nytte og Fornoyelse for danske Læsere oversatte af Claus Wiinholt Sognepræst for Horslunde og Nordlunde Menigheder i Laaland. Kiobenhavn. 1770. Trykt paa Kanneworffs Bekostning, som Forlegger, og findes hos ham tilkiøbs i Silkegaden, første Dør paa venstre Haand fra Kiøbmagergaden. Stor 280 S. 8.

Mosheims Navn er Anpriisning nok for hans Skrifter, som endog længe efter hans Død beholde deres Værdie. Skarp Forstand, udbredt Læsning, frie Smag og henrivende Veltalenhed vare hos denne Mand i en sielden Forbindelse, og giøre hans Skrifter baade underviisende og behagelige. Gode Oversættelser af Mosheims Skrifter holde vi derfor for en virkelig Berigelse for Sproget, og for et af de beste Midler med til at danne Smagen i de theologiske Videnskaber. Hr. Wiinholt bør takkes for den Begyndelse, han her har giort med nogle af hans smaa Skrifter, og han har fælt sig saavel af med disse, at han fortiener at opmuntres til at lægge Haand paa noget af hans større Verker, hvortil han synes ikke utilbøyelig.

De her meddeelte smaa Skrifter ere I. Tanker over den Lærdom om Helvedstraffens Ende. Tilføyet den 1ste Deel af Mosheims hellige Taler. II. Brev med Forsvar for 1ste Stykkes Tanker. Tilføyet den 2den Deel af bemeldte Taler. — De Grunde hvormed Mosheim i disse Stykker forsvarer Helvedstraffens Evighed eller Uophørlighed, ere i vore Tanker uomstødelige, saa længe man vil bestride dem med blot philologiske Argumenter, de eneste, som i denne Strid bør have Sted. —— Et ypperligt Sted om den hellige Veltalenhed forekommer i det 2det Stykke S. 29. til 45., hvilket vi ikke nok kunne bede dem at efterlæse, der maaskee endnu stage i de vrange Tanker, at Veltalenhed ikke sømmer sig for en Guds-Ords Lærer. De ville deraf lære, hvori den sande Veltalenhed bestaaer, som en Prædikant bør legge sig efter, og hvor meget det er hans Skyldighed at legge sig efter den. —— Vi have i Oversettelsen af disse to Stykker ikkun den Erindring imod Hr. V., at han bestandig oversetter det Ord Wiederbringung ved Udførelse af Helvede, eller slet hen Udførelse. Derved gior han en Tanke, som forekommer S. 52. synlig modsigende, da den dog ikke er det. Det heder der: "det er to adskillige Ting: at troe Helved-"straffens Ende, og at antage Udførelsen". Men naar Udførelsen er Befrielsen eller Udførelsen fra Helvede, saa er der jo ingen Forskiel imellem at troe Helvedstraffens Ende, og at antage Udførelsen. Vi havde derfor heller kaldet Wiederbringung alle Tings Fornyelse; thi det er bekiendt, at det var dette Begreb, som de nyere Fanatiker forbandt med deres Wiederbringung.

III. Den nyeste Chinesiske Kirkehistorie. I Fortalen til den Tydske Oversettelse af du Haldes Beskrivelse over det Chinesiske Rige og det store Tartarie. Dette er et interessant Tillæg til du Halde, grundet for den største Deel paa Pavelige Buller selv. Man faaer ikke alene de nyeste Tildragelser i den Chinesiske Kirke, men Forfatteren stiger op til Christendommens første Udbredelse i China ved Jesuiterne, og hans Beretninger give et stort Lys i denne Ordens Historie. Ja, naar man har læst denne Fortale, og lagt dertil den Historiske Beskrivelse af Bullen unigenitus, som Hr. Rejersen nylig gav os paa Dansk, saa behøver man liden Oplysning meer, for at indsee Grunden til de Forfølgelser, som Jesuiter-Ordenen i vore Tider maa udstaae. Dog synes os, naar man vil være upartisk,

skal man finde lidet at udsette paa Jesuiternes Opførsel i China, men tilstaae, at de Sylibagtigheder, som opkom i den Chinesiske Kirke, og de Forfølgelser, som de Christne der maatte udstaae, havde deres Grund i en uforstandig Iver, og et indgroet Had hos Jesuiternes Fiender.

IV. Skilderie af den Christelige Religions farligste Fiender, og i sær af P. Bayle. I Fortalen til den Tydske Oversættelse af P. Delany historiske Undersøgelse af Davids Levnet og Regiering. De farligste Religions-Fiender ere de, som under Skin af Spørsmaal, Tvivlsmaal og Vanskeligheder, som de gierne til deres eget Sinds Roe ønskede opløste, hemmelig undergrave Religionen. Saadan en Religions Fiende har Bayle været, hvis ildesindede Herstigter Forf. lægger for Dagen. Han troer ellers, at Bayle ikke fortiener Sted, uden i det høyeste iblandt de anseelige Middelmarde, og at han ingen Mand er for dem, som ville erhverve sig en grundig Lærdom.

V. Forsvar for de prophetiske Bevisers Klarhed om Christo, modsat dennem, som nægte samme, og i sær von Voltaire. I Fortalen til A. F. Byschings tydske Udtog af C. Vitringa Udleggelse over Esaiam. Mosheim taler med større Moderation om Voltaire, end de fleste andre af hans Medbrødre. " Et vittigt Hoved, kalder han ham, " som havde været en større Ære værd, end den han har " erhvervet sig, dersom han ikke havde taget sig Magt " til, med en utaalelig Letsindighed at domme over de " allervigtigste Ting, som han aldrig ret har undersøgt" Han tilstaaer, at hans Erindringer over Paschal, indeholde gode og grundige endskiønt ligesaamange falske og anstødelige Tanker. Men Voltaire havde til denne Tid endnu ikke udøst ald sin Galde imod Religionen, eller giort sig skyldig i de mange uredelige og nedrige Konstgreeb, hvormed han har søgt i vore Tider at undergrave de Christnes Lære.

VI. Bevis og Forklaring at Forklaringers Mængde over den Hellige Skrift ikke beviser dens Utydelighed. I Fortalen til J. F. C. Ernesti tydske Oversættelse af J. Lenfantes Forberedelse til det nye Testamentes nyttige Læsning.

VII. Nytte og Brug af Østerlandske Reisebeskrivelser til den hellige Skrifts Forklaring. I Fortalen til H. C. Paulsens tydske Skrift om Østerlændernes Agerdyrkning. Skriftfortolkerne faae her nyttige Erindringer, som de bør have for Øyne i at forklare Skriften af de Østerlandske Reysebeskrivelser, hvis forskiellige Værdie tilligemed bestemmes. S. 216. forekommer en fornuftig Advarsel til de Lærde i almindelighed, og sær Skriftforklarerne, som de ikke nok kunne have i Hukommelsen. " Menneskets Hoved, heder det, elsker sin Videnskab, efterdi " det elsker sig selv, og derfor ansæer den Lærde sin Art " af Lærdom, som han har samlet, den Roes, at den " iblandt alle er den beste og nyttigste. Hvilken en " utommelig Kilde til mange frugtesløse Arbeyder, " til mange uforsvarlige Fordrevelser, og mange ubedelige Stridigheder! Vi, som kaldes Lærde, ligner oftemere, end vi meener, dem, som handler med almindelige Lægedomme, som skal hielpe mod alle Sygdomme og Brøst: Verden skal troe os, at vor Videnskabs Frugter stræcker sig saavidt, som Menneskenes Nødtørftighed, og at alle Stænder og Ordener trænger til vor Indsigt, vi sparer ingen Vittighed og Aands Kræfter til at bevise dette, og beviser det deg aldrig saaledes, at en upartisk Dommere kan love og berømme os. Hvad som ikke vil bøye sig for Konst og Dueligheed, det maa brydes og brekkes, saa at det kan drages ind under vor Videnskabs Herredømme; og den, som lader sig lyste at sige os imod, den maa som en ukyndig Vidsdommens Foragtere, offentlig forklages. Skriftudleggerne ere ikke stærere for denne Svaghed, end de øvrige Mennesker; enhver af dem er tilbøyelig til at overtale sig om, og det, fordi han er et Menneske, at den Art og Videnskab, som han fornemmelig har lagt sig efter, er Hovednøglen til Bibelens Hemmeligheder: Og hvad kan vi vente, naar denne Tilbøyelighed anstikker Forstanden, og forvandler sig til en Meening? Intet, uden at den, som har antaget den, allevegne hvor han kan anbringe sin Videnskab, indbilder sig der Vanskeligheder og findrige Sammenligninger, hvor intet er, og unddrager mange Steder i Aabenbaringen det Lys, som de har, ved sine Lærde Forklaringer".

VIII. Kilden til den Romerske Catholske Kirkes Forfølgelses Aand. I Fortalen til G. G. Gynther Göchings tydske Salzborgiske Emigrations Historie. Kilden finder M. i den romerske Kirkes Grundforfatning selv, og i den Tanke, man staaer i om Overhovedets Ufeylbarhed i aandelige Ting. Saa længe denne Tanke ikke aflegges, bør man anseer Kiettere, som en jordisk Monark anseer Rebeller, og holde sig forbundet til at forfølge em, i hvor megen Lemfældighed man et og andet Steddnu frem for tilforn af menneskelige og verdslige Aarsager synes at vise imod formodede Vildfarende.

IX. Vished om Guds Forsyn end og af Fornuftes Lys. I Fortalen til den tydske Oversættelse af Scherlochs Skrift om Guds Forsyn. Forf. troer, at alle Deister bør være Gudsfornegtere, efter-

efterdi de Bevis, hvorpaa Guds Forsyn grunder sig, ere i hans Tanker ligesaa klare og tydelige, som de, hvorpaa Guds Existentz beroer. Begrebet om Guds Forsyn ligger i Begrebet om hans Fuldkommenhed, det er, i Begrebet om Gud selv.

X. De Skrifteres Pris, som forestille Christendom, som behagelig og fordeelagtig. I Fortalen til C. H. Langens tydske Skrift: Sande Christnes vigtige Fordeele. Den Meening: at der er kun liden Fornøyelse forbundet med Jesu Christi Efterfølgelse, er meget skadelig for Evangeliums Fremgang. "Sæden til denne Vildfarelse ligger i Natu-"ren selv. De Tilbøyeligheder, som vi fødes med, ere "os alt for behagelige, end at vi kunde formode nogen "Fornøyelse i det, som er dem imod. De flesles Op-"dragelse gior meget til denne Indbildnings Vext og "Stadfæstelse. Hvor mange ere de, som kan rose sig "af, at man har afmalet dem Frelserens Efterfølgelse, "ikke som en haard, og fortrædelig Pligt, men som en "Vey til Roligheds? Og maaskee et uvarsomt Fore-"drag af nogle, som føre Læreembedet, kan underhol-"de Kraften af denne Meening. Naar man henleder "til alle Tider de Steder af Skriften, som handle om "de første Christnes Lidelser; naar man stedse afmaler "Helliggiørelses-Stand, som en Bedrøvelses og Ulyk-"kes-Stand; naar man ikke aabner Porten til Sa-"lighed, uden for de Forfrængte og Plagede; naar "man gior udvortes Lidelser til Kiendetegn paa indvor-"tes Gudelighed; hvad kan deraf flyde andet, end den "Tanke: Den, der vil være en Christen, kan ikke være "lykkelig i Verden? De, som ere indtagne af den sam-"me Tanke, pleyer enten ikke at tænke paa nogen Om-"vendelse, eller at opsette den, eller og at giøre sig selv "en besynderlig Christendom, som er sammensat af "Verdens og Guds Tieneste".

"Man maae arbeyde paa, at betage Menneskene "denne falske Vane; Frelseren saae selv, at den sam-"me stod hans Undervisning allermeest imod: Derfor "forestillede han Jøderne sin Lærdom, som en Veder-"qvægelse, og sin Efterfølgelse, som noget fornøyeligt "og let: Kommer hid til mig alle I, som arbeyde "og ere besværede, jeg vil vederqvæge eder. Ta-"ger mit Aag paa eder, og lærer af mig; thi jeg er "sagtmodig og ydmyg af Hierter, saa skal I finde "Hvile for eders Siele. Matth. 11, 28. Thi mit "Aag er gavnligt, og min Byrde er let. Hans "Bidne Johannes stemmer med ham: Guds Bud "ere ikke svare. 1 Joh. 5, 3. Vi ere skyldige at træde "i disse Fodspor, og saaledes at afmale de Helliges For-"dele, at Verden ikke ved denne deres blinde Meening "skal imodstaae den Guds Raade, som daglig lok-"ker os".

XI. Aandelige Anfegtningers adskillige Art. I Fortalen til J. A. Buttsteds tydske Skrift: Betragtninger over Troens Uempfindtlighed. Aandelige Anfegtninger kalder Forf. "saadanne Lidelser og "Onde, som Guds Viisdom lader de Igienfødtes "Siele geraade udi, for at afdrage dem fra Sikkerhed "og andre Feyl, og for at styrke det Gode". Disse deler han overhovedet, i Forstandens Anfegtninger, i Villiens, og de Anfegtninger, som strekke sig til Forstand og Villie tillige; og enhver af disse igien i sine Særslag.

XII. Gudelig Andagts Natur og Beskaffenhed. I Fortalen til C. G. Schultzens tydske Skrift: Davidiske Erkiendelse af Sandhed til Gudsfrygtighed. Tvetydigheden af det Ord Andagt udvikles, og Andagt beskrives ved "en fornuftig "og agtsom de Sandheders og Lærdommes Be-"tragtning, som angaaer de Christnes Troe og "Levnet, der vorder anstillet efter den Hellige "Skriftes Anledning. En Andægtig er et Men-"neske, der ofte paa denne Maade hos sig betragter og "overveyer det, som Gud har aabenbaret os. Den er "i Andagt, som bemøyer sig for, saa at berede sin "Siel, at den kan have Lyst til Herrens Lov, Pf. "1, 2. og kan med Fornøyelse følge Sporene af Guds "Viisdom og Kierlighed, som er at see af enhver Deel "i Jesu Christi Lærdom. Den har Andagts Gave, "som har bekommet en Færdighed til at overveye Guds "Ord saaledes, som han er skyldig til, og finder sin "Lyst i dette Arbeyde". Disse Forklaringer udføres videre, og reddes imod de vrange Begreb, man pleyer at forbinde med det, man kalder Andagt.

I Oversettelsen have vi opholdet os ved nogle faa Ord, som vi ved en mindre god Oversettelse ikke skulde have anseet værde at anføre, saasom S. 30. Gietteværk, det tydske Räthsel: det gamle danske Ord er Gaade; Gietteværk kunde man misforstaae om Gisninger og Formodninger. S. 77. og flere Steder bruger Hr. W. Herkomst til at udtrykke de Tydskes Herkommen; men i den Forstand er det danske Ord neppe forstaaeligt: Vedtægt var vel det rette. S. 139. bruges det Ord unaturlig i stedet for overnaturlig. Men i det øvrige er Oversettelsen reen og flydende.

Korte Betragtninger over Hoveriets Afskaffelse i Dannmark. Dii talem nobis avertite Peterm. Aalborg 1770. Trykt udi det Kongel. privi-

priviligerede Bogtrykkerie ved Joh. P. Holtzberg. Stor 23 S. 8.

Nyt have vi ikke fundet i disse Blade, hvis Forfatter udgiver sig for en født Nordmand, og giør denne yndige, men for en Afhandling om Hoveriet alt for smukke og poetiske Beskrivelse paa sit Fødeland: "Høyt oppe under Norden i en lang Strekning viser sig et ophøyet Land, hvis østlige Side skilles fra Sverrig ved en idelig Kiede af uhyre Bierge, paa hvis Ryg igien er optaarnet en nye Rad af samme Slags, og paa disse atter andre og andre: deres Toppe, betakte med en Jis, jevngammel med Klipperne selv, synes som overskaarne af de lavere omstaaende Skyer. Paa de øvrige Sider er det omringet af Nordsøen, hvis vilde Bølger tumle og bryde sig med en rasende Lyd ind under de steyle udhengende Klipper. Søemanden, som vanker paa dette ustadige Hav, bliver det vaer langt fra; men ham falder ey andet i Syne, end en Dynge af forfærdelige Klipper uden Tal, som endda synes uden Orden at være kastede over og omkring hverandre. Hvad kan han da ansee Landet for? hvad andet end nogle forvirrede Levninger af en ødelagt Verden, eller et raat Udkast til en nye. Mueligen tænker han, dette er det Sted, hvor fordum Jordens Sønner, disse vanskabte og ugudelige Kiemper veltede Bierge paa Bierge for at bestige Himlene, og bestride Guderne selv. I det høyeste kan han ey ansee det for andet, end en øde Ørken, et glubende Dyrs Bolig, hvor Bierguglens og Natteravnens fæle Tuden fylder Ørnene i stedet for Lyden af Hyrdernes Horn og Nymphernes fortryllende Sange".

"Saaledes seer Landet ud fra Søesiden, og dette er Norge, dette saa ofte og ilde udraabte, men tillige i sig selv saa lyksalige Land. Legger ind i Havnene, roer op af Fiordene, der skal aabne sig for eder et uformodentligt Syn. Hine forfærdelige Fielde ere ey andet end som et uigiennembrydeligt Gierde om et feedt og rigt Land. Rindende Vande, grønne Skove, blomstrende Enge og dyrkede Agre byde eders Øyne en behagelig Forandring. Indbyggerne, bekiendte af Troskab og Tapperhed, ere et frit Folk; deres Skuldre ere uvante til Trældommens Aag. Med mere end adelige Friheder besidde Bønderne deres Gaarde, med Glæde forbedre de dem, visse paa, at de falde i Børnenes Lod. Landet, som de besidde, er deres Eyendom, de saae, de høste, de samle, de arbeyde allene for Regieringen, sig og sin Afkom. Odelsretten, dette Norges uskatterlige Klenodie, denne sikre Lyksaligheds Grund, denne ævige Arveret sammenbinder Landet og Indvaanerne, den hindrer, at ey det flygtige Afskum af andre Folk kan indsnige og sette sig fast. Af disse Kilder udvælder Kierlighed til Fædrenelandet, eller det, som er det samme, den kundbare Ømhed for det kongelige Huus, under hvis faderlige Love de regieres. I mange andre Lande er det Undersaatterne lige meget, under hvilken en Kongestamme de staae, Omskiftelse falder dem ey tung; thi de vide, at deres Tilstand, det er, deres Trældom ey kan forverres. Normændene derimod kiende at deres Tilstand, det er, deres Frihed, under en fremmed Regiering maae altid staae i Fare. Forgieves have derfor altid været Naboernes Indfald i et Land, hvis Indbyggere stride for Land og Eyendom, og ere villige med sit Blod at forsvare sin og Medborgernes Frihed. Kunde min Muse ophøye sig som en Hallers, vilde Sprog og Poesie forene sig hos mig, kunde jeg paa saa ædel og fyndig en Maade udtrykke mine Tanker, og give dem saa nyt og rørende et Sving, med hvilken en Lyst besang jeg da ikke din Lyksalighed, o ædle Fædreneland. Dog Haller boede inden de alpiske Bierge, da han afskildrede sine Landsmænds uskyldige Levemaade og Frihed. Men hos mig, som i min Ungdom blev revet fra Norge, er intet tilbage uden at bevidne Længselen efter et Land, hvis Lyksalighed aldrig gaaer mig af Minde".

I Henseende til Hoveriet har Forf. sine Tanker meest henvendte paa Sielland, og afmaler det her paa mange Herregaarde over alle Grendser drevne Hoverie efter Sandheden. Han ønsker, at der maatte settes Grendser for Bondens visse Hoverie, og det uvisse gandske afskaffes. Dog vilde han helst, at Hoveriet aldeles ophævedes imod en aarlig Afgift i Penge, og Hovedgaarden enten bortforpagtedes til at drives med Forpagterens egne Bester og Plove, eller udlagdes til Bøndergaarde. Den første Maade, som den letteste, troer han, vilde geraade til fælles Fordeel, baade for Herremanden og Bonden, og viser i et Exempel af en Herregaard, som han kiender, paa 62 Tønder Hovedgaardstaxt, hvoraf svares i aarlig Forpagtning 750 Rigsdaler, at denne Hovedgaard maatte ved den foreslagne Bortforpagtning, naar i Hoveriespenge betaltes af hver Tønde Hartkon Bøndergods en Rigsdaler, indbringe Eyeren 858 Rigsdaler, og følgelig 180 Rigsdaler meer, end den nu indbringer. Han beraaber sig desuden paa Marsiliesborg ved Aarhuus i Jydland, og paa Ædelgave ved Kiøbenhavn i Sielland, hvor baade Herskab og Bonde finder sig vel tient med denne Maade at forpagte Hovedgaarden bort paa.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 48. 1770.

Formeenentlige Aarsager til de mange paa en vis Tid arriverede Fallissementer ved Brygger-Lauget her i Staden, til nærmere Eftertanke fremlagt af Christian Bagge. Stor 1 Ark. 8.

Den Stad Forfatteren taler om, er Kiobenhavn, hvilket vel paa Titelbladet havde fortient at meldes, deels for Udenbyes-Læsere, deels for Eftertiden; allerhelst da hverken Trykkersted, eller Aarstal er nævnet.

Hr. Bagge skriver med den Frihed og Eftertryk, hvormed en Mand bør skrive, som iver imod Misbrug, hvilke han troer at have adelagt hans timelige Velfærd. Hvorvidt hans Iver er grundet, eller ey, kunne vi ikke vel bedomme, da det kommer an paa Facta, om hvis Rigtighed Interessenterne i Bryggerlauget best bør være underrettede. Men naar der, som han siger, i de 14 til 15 sidste Aar ere indlybne 22 eller 23 Concourser iblant Bryggerne, saa bør disse Concourser have deres Aarsager, og at kiende dem bliver altid en vigtig Sag, ikke allene for Bryggerlauget i Kiobenhavn, men for det hele Kiobenhavnske Publicum.

Hovedaarsagen til den Mængde Fallissementer, som i den anforte Tidspunct ere forefaldne, finder Forf. i en Vedtægt, som Lauget har indgaaet: "at ingen Brygger under 50 Rigsdalers Mulct maat-"te kiobe noget Fehmersk Korn privative, men det "skulde kiobes i Fællesskab for en vis fastsat Priis; "hvorved der formeentes, at de Fehmerske Skippe-"re, som her ankomme, skulde twinges til at selge "for den Priis, som blev fastsat. Men Skipperne, "som efter Sædvane vilde have et par Mark mere "for Tønden af deres Byg, end det Siellandske gield-"te paa Torvet, hvortil vedkommende Bryggere ikke "vilde bequemme sig, vendte Stavnen tildeels hen "til andre Havne, hvorved altsaa Kiobenhavn i disse "12 a 13 Aar har savnet et Qvantum af omtrent "250, 000 Tønder Byg". Dette Savn har havt den Indflydelse paa Torvekiobet, at den Siellandske Priis paa Bygget er forhøyet over 6 til 7 Mark for Tønden, hvilket Forfatteren beregner til et aarligt Tab for hver Brygger af 600 til 700 Rigsdaler, som han kunde have vundet i Indkiobet, dersom Fællesskabet ikke havde været, og som gior i femten Aar en Sum af 10000 Rigsdaler, eller Renten af 10 Tønder Guld. Han tilstaaer vel, at der under Fællesskabet ankomme nogle Fehmerske Skippere til Kiobenhavn, men da de saa godt som ere kiobte til at komme, saa vide de at begiere og saae, efterdi de ikke have nødig at rette sig efter Markets-Priis, men efter Bryggernes Trang, som ikke kunne taale, at de vende tilbage. De bringe tillige det sletteste Byg med, fordi de ved, at det betales lige dyrt. Derimod mener han, naar det var enhver Brygger tilladt at kiobe af dem, maatte de som andre Skippere og Kiobmænd ikke allene selge efter gangbar Pris, men end og bestitte dem paa gode Vahre, for at kunne selge des fordeelagtigere.

Saavidt vi kunne domme om disse Raisonnements, uden at være enten Bryggere eller Kiobmænd, maae vi tilstaae, at der herrker nogen Dunkelhed i den Maade, hvorpaa Forfatteren fremsetter denne sin Hovedaarsag; og vi ønskede meget, at Hr. B. vilde sætte Publicum i Stand til at indseer dens Rigtighed, ved at forelegge os nøyagtige Beregninger paa Tilførselen baade af det Fehmerske, og af det indenlandske Byg, saavel i en Deel af de Aaringer, som ere foregaaet den Tids Punkt, hvorom han taler, som i denne Tidspunkt selv; thi dersom Kiobenhavn har maattet

savne det Qvantum af Fehmersk Byg, som Forf. foregiver, saa har Tilforselen af det indenlandske Byg i samme Forhold maattet stige, efterdi det samme Qvantum af Byg er blevet forbrugt. Det synes ogsaa noget modsigende, at da de Fehmerske Skippere efter Forfatterens Tilstaaelse har kundet assette det fletteste Byg i Kiøbenhavn, og faaet for det, hvad de begierte, man alligevel har maattet kiøbe dem ud at komme til Staden; thi under saa fordeelagtige Omstændigheder syn de de vel være kommet af dem selv.

Forunden denne Hovedaarsag anfører Forf. endnu adskillige Biaarsager, saasom: at Lauget for saa Aar siden vedtog, at ingen Brygger maatte paa Torvet give meer end 8 Mark for Tonden af Bygget, under Straf af 50 Rdlr. 2) At endskiøndt der paa Bryghuset brygges meer end hos 12 Bryggere, og Lauget lader sig aarlig forte ved Laugshuset en Rigsdaler af hver Bryg, have Interessenterne dog aldrig faaet Skillings Uddeeling derfra, men tvertimod i extraordinaire Tilfælde maattet afgive 2 Rigsdaler fra hver Brygning: 3) At naar Directionen ved Bryggerlauget aabner sit Maltmagazin paa Bryghuset, maae de Interessenter, som have samme nødig, betale 1 Mark meer for Tonden, end Maltgiørerne tage, hvilke sidste dog skulde have Levebrødet deraf; og endelig: 4) At der bruges alt for megen Haardhed imod de uformuende Bryggere, hvorpaa Forfatteren anfører sig selv til Exempel.

Notice. Kiøbenhavn 1770. Trykt hos Brødrene J. C. og G. C. Berling. Stor 20 S. 8.

Under denne Titel er imod den nysanførte Forfatter udkommet et lidet Skrift paa Bryggerlaugets Vegne, som er udstedt fra Bryggerlaugets Forsamlings Huus i Kiøbenhavn den 13 November 1770, og underskrevet af Oldermandens adjungerede: de Herrer A. Wilsbech, P. M. Titchen, B. Westengaard, J. Mylius, B. Hoftved, P. Falck; og Laugets Committerede, de Herrer S. Treeld, Joh. Haagen, P. Casse, F. Ljunge, P. Lasson, M. Skibsted, D. Bekman, C. Sørensen, J. A. Møller, J. Wedegge, Claus Baadh, J. C. Henrichsen. Denne Bevarelse synes at indeholde mange velgrundede Erindringer imod Hr. Bagge, som, saa lidet de oplyste Publikum om de virkelige Aarsager til Bryggerlaugets hyppige Fallissementer i de senere Aaringer, dog alligevel skakke mange af de Raisonnements, som Hr. B. har brugt, og opvække nogen Mistanke imod denne Mands Uparteskhed og Redelighed. I sær fortiener at læses, hvad man erindrer imod hans saa kaldte Hovedaarsag, og vi befrygte, at den Beregning han giør paa Tilforselen af det Fehmerske Byg siden det vedtagne Indkiøb i Fællesskab, hvorover han besværer sig saa stærkt, vil fortiene de Karakterer, den her faaer, af at være overdreven, uefterrettelig og sig selv imodsigende, indtil han retfærdiggior sig ved andre og nøyagtigere Beregninger. Om Aarsagen til dette Fællesskab, og hvorledes dermed forholdes faaer man her denne Underretning: "det af Bryggerlauget indgangne Fællesskab, i Indkiøbet af det Fehmerske "Byg, existerer siden September 1756. Forend den "Tid kiøbte Interessenterne hvad de vilde have der"af, enhver for sig, saa at de Formuende kiøbte "hvad Forraad de vilde, men den største Deel og "i Særdeleshed alle de Uformuende, sit slet intet. Endskiønt nu Interessenternes Bygninger ved den kongelige allernaadigste Forordning af 13 Junii 1755 "ere ansatte under en stagende Taxt, uden Forskiel "hvad enten der brygges af Siellandsk eller Fehmersk Malt, og uagtet at det Fehmerske Byg, "som enhver ved, altid indkiøbes dyrere, end det "Siellandske, saa har det dog været Interessentskabets bestandige Øyemerke, at conservere Tilforselen af det Fehmerske Byg her til Staden, og til "den Ende, har man uophørlig betient sig af alle "Midler, som føre til dette Maal. Den fornemste Aarsag til dette qvæstionerede Fællesskab, (og "vi kunde med Sandhed forsikkre, at den samme "Aarsag skal tydeligen spores i alle Laugets Foranstaltninger;) den fornemste Aarsag dertil, sige vi, "var denne, at de uformuende Interessenter, under "Faveur af Laugets almindelige Credit, kunde blive "forsynede saavelsom de Formuende, og paa samme "Tid, med lige Qvantitet af Fehmersk Byg, paa "det at Øllet overalt, saa meget muligt, kunde have eens Bonitet, efter allerhøyst ilemeldte Forordnings "Forskrift. Til den Ende har Lauget betient sig af "Commissionairer til at indkiøbe Bygget paa Fehmern, men meest almindeligen ladet det opkiøbe, "ligesom det ankom hertil, ved tvende aarligen dertil udmeldte Interessenter, som accorderer med Skipperen efter Markets Priis, dog saaledes, at de alle "tid faae noget mere for Tonden, end hvad paa Torvet for det Siellandske Byg betales. Til Exempel derpaa vil man anføre, at i Aar ere de tvende "Interes-

"Interessenter Srs. Huidsteen og Kyling udmeldte "til Indkiøbet, og da Torveprisen har været imellem "13 og 14 Mark for Tønden af det Siellandske "Byg, saa er det Fehmerske betalt med 15 Mark. Paa "samme Maade er af Lauget i de 14 Aar Fællesskabet "har vedvaret, omtrent indkiøbt 100000 Td. Fehmersk "Byg, uagtet i nogle Aar af Krigen i Tydskland det "saa betimeligen til Armeernes Fornødenhed blev op"kiøbt, at Lauget ikke for Penge kunde faae noget deraf. "Naar nu foreslaaende af Lauget i disse Aaringer kiøb"te Qvantum, tillægges hvad Friedryggere, Malt"gierere, Grynmøllere, Landmanden til Sædekorn, "Kiøbmænd og andre, imidlertid her have kiøbt af "Fehmersk Byg, saa bliver, alle indløbne Vanskelig"heder uagtede, det i samme Tid Kiøbenhavn tilførte "fulde Qvantum langt fra ikke uberydeligt, og Urigtig"heden i Autors forommeldte Beregning er saa meget "tydeligere deraf at indsee. Det saaledes kiøbte Byg "reparteres strax imellem Interessenterne, Betalingen "derfor til Skipperen skeer af Laugets almindelige Cas"se, som Interessenterne derefter gotgiøre ved at lade "sig korte 10 a 20 Rigsdaler af hvert Byrg, i Forhold "af det giorte Indkiøb. Og saaledes er den hele For"handling besluttet i Forsamlingen af Laugets Interes"senter, ligesom og Sr. Bagge selv har bievaanet de "derom, siden hans Indtrædelse i Lauget, holdte For"samlinger, og underskrevet de tilfælles tagne Bestlut"ninger."

Naar man S. 9. sikanerer Hr. B. i Henseende til den Følge, han drager af de Fehmerske Skipperes Ubeliveelse for Kiøbenhavns Indbyggere, som derved maae savne et aarligt Qvantum af Fehmerske Produkter, saa har det vel ikke været hans Mening at forlange, at Bryggerlauget skulde rette sit Indkiøb af Fehmersk Byg efter Kiøbenhavns Fornødenheder, men ikkun at vise, at en i hans Tanke skadelig Laugsvedtægt kunde have slette Virkninger endog for det Almindelige selv.

Hvad Hr. B. anfører iblandt sine Biaarsager No. 1. burde efter den Oplysning, man her faaer, ikke været berørt, da det allene var et Forslag, som blev giort for en kort Tid og til et Forsøg, uden at bestemme nogen Mulct, som Hr. B. foregiver, men som strax ophævedes, saasnart man mærkede Vanskelighederne. Hensigten skal heller ikke have været, at tvinge Torveprisen, men at hindre, at den eene Interessent ikke skulde overbyde den anden, og den Formuende ikke til Skade for sin uformuende Medinteressent skulde forsyne sig. —— I Stedet for at besvare den anden af Hr. B. anførte Biaarsag, beraaber man sig paa de

Regnskaber, som Oldermanden aarlig aflegger til Lauget, "hvilke aarlige Regnskaber revideres af visse "dertil af Lauget udnævnte Interessenter, og qviteres "af andre, som ligeledes dertil ere committerede".

Hvad Hr. B. har sagt angaaende Directionens Omgang med Malt-Magazinet paa Bryghuset, erklæres for Usandsærdighed. "Sr. Bagge siger først, at "naar Directionen aabner dets Maltmagazin. Vi "svare hertil, at det staaer aabent for trængende Interes"senter det heele Aar igiennem, vel at forstaae, naar "det Qvantum er forbrugt, som aarligen, efter de "fra Contoiret udstædende Anvisninger, enhver In"teressent tilkommer, og da nægtes aldrig nogen Inter"essent at faae sit behøvende Malt i Magazinet uden "saa var, at nogen fik i Sinde at betiene sig deraf som "man var overbeviist om ikke at behøve det, og i saa Til"fælde betiener Directionen sig mere af Overtalelse, end "af platte Nægtelser, for at conservere hvad som egent"lig er destineret til de Trængende. Prisen paa det saa"ledes overlødende Malt fastsettes Tid efter anden, i de "af Oldermanden foranstaltede Samlinger af de ham "adjungerede Interessenter, samt af de af Lauget com"mitterede Interessenter, som repræsentere hele Lauget. "Protokollen bærer Vidne herom, og man kan i den Hen"seende paaberaabe sig mange Interessenters Vidnes"byrd, hvilke saavel i de forbigangne Aaringer, som "i de indeværende Aar, og den Dag i Dag er, paa den"ne Maade af Magazinet ere blevne og blive forsynede "med hvad de til deres Nærings Brug behøve. Pri"sen ansettes altid saa moderat, som man troer at den "iet saa nøye forbundet Interessentskab bør være, saa "at der aldrig sees paa andet, end nogenledes at holde "Lauget skadesløs. Saaledes blev, i en Forsamling "af de Adjungerede og Committerede den 15 Maji in"deværende Aar, Prisen paa det af Magazinet til In"teressenterne overladende Malt fastsat til 12 Mark 8 "Skilling til August Maaneds Udgang, og i en anden "Forsamling af 26 September næstefter, blev den fast"sat til 14 Mark, og disse dere i Aar af Interessenter"ne betalte og endnu dagligen betalende Priser, da "Maltet imidlertid ud paa Sommeren af Maltgis"rerne er solgt for 14 a 15 Mark, og derefter for "16 a 17 Mark".

Den Haardhed som Hr. B. besværer sig over, der bruges imod de uformuende Interessenter, forklares her allene om dem, som udeblive med Betalingen for det kongelige Skattebyg. "Denne Besværing, "heder det, er meget gammel, og har til alle Tider frem"bragt Klagere af samme Slags som Sr. Bagge, "hvis

"hvis Repetition nu ikkun er et Echo deraf. Jad-
"holden af saadan Besværing er best at fatte, naar den
"fremsættes i sin naturlige Simplicitet, uden Om-
"svøb. Man forestille sig for Exempel, Sr. Bagge,
"fire til sex Uger efter at den i Conventionen ansatte
"Betalingstermin er forbi, og efterat han ofte der-
"om er bleven erindret, endda at fremkomme med Be-
"gierung om Udsettelse, og at frembringe sit Andra-
"gende omtrent saaledes: Bygget har jeg faaet og
"villigen imodtaget, det er sandt; men det er
"dog meget haardt at de endeligen vil paastaae,
"at jeg skal betale det, og at der ingen er, som
"vil betale det for mig. Imidlertid er Quar-
"talsbetalingen for det fulde Quantum, Interessenterne
"havde bekommet, fra sit Sted hos Lauget reprivieret,
"og maae uden Ophold præsteres paa den dertil be-
"rammede Dag. Hvad Svar er der nu at give Sr.
"Bagge? Han erindrer formodentlig selv hvad Svar
"han adskillige Gange i dette Tilfælde har faaet, og i
"Sandhed, man ved ikke at kunne give ham andet Svar.

Hr. B. havde forekastet Directionen det Tab, som Lauget nyelig giorde ved dets Casserer; men i den Henseende forsvarer man sig med den allernaadigst confirmerede Convention af 30 Oct. 1742 dens 2 Deels 8 Art.

Saa velgrundet vi holde denne Besvarelse i mange Stykker at være, saa havde vi dog ønsket, at man maatte holdet sig fra alle personlige Bebreidelser og Trudsler, som ikkun opirre Gemytterne, og giøre den beste Sag mistænkt. Det er vel vist, at Tryksriheden ikke kan autorisere Lovstridige Fornærmelser, som altid blive under Lovens Tiltale, saalænge at god Orden og Politie ikke skal ophæves; men det er ogsaa vist, at ingen har Aarsag at besvære sig over Fornærmelse, saa længe han har Frihed at forsvare sig, og angribes paa saadan en Maade, at han kan sette det fornuftige og Fiinsomme Publikum i Stand til at domme om sin Ufkyldighed. Af dette Slags synes den Strid at være, som her føres, ved hvilken Publikum altid vil vinde, den maae nu falde ud til enkelte Personers eller hele Societeters Ære eller Vanære.

Azema's, et russisk Fruentimmers forunderlige Tildragelser, der baade i Med- og Modgang har vist sig dydig. En Historie, hvorudi tillige forekommer adskillige Hændelser, af dette Hundrede Aar, til den Nordiske Historie henhørende. Kiøbenhavn 1769. Trykt paa A. Kanneworffs Bekostning, som forlegger, og findes tilkiøbs i Silkegaden første Dør paa venstre Haand fra Kiøbmagergaden, af L. L. Heiden. Stor 275 S. 8.

For den Nordiske Historie Skyld falder vel ingen saa let paa at læse en Roman, og dog er Historien det eneste, hvorfor man skulde læse denne. De opdigtede Tildragelser, og det som egentligen udgior Romanen, er med saa liden Smag og Vittighed sammensat, at det seer ligere ud en Drøm, end en sandsynlig Historie. Karakterne ere slet udførte, og Hovedpersonen selv har slet ingen Karakteer. Azema er en livløs Machine, som for at fornøye Læsere, for hvilke den simple Natur og den sunde Fornuft vamler, rives fra en eventyrlig Hendelse til den anden, hvori heades egen frie Villie sielden har den ringeste Deel. Hun faaer ikke Tid for Hovedkulsø Tildragelser at vise sig i nogen Forfatning, og Læseren faaer neppe Tid til at følge hende igiennem den hele for hendes Skyld opbragte Natur. Naar man troer at have hende i Petersborg, er hun sluppet til Paris, og inden man forseer sig, maae man søge hende i Constantinopel eller London. Den beste Karakteer i det hele Stykke er den af en forelsket tillidsfuld Franzøs i Ridderen Jorville S. 129. som synes at være temmelig skildret efter Naturen. Den Tyrkiske Isdinde S. 200. kan ogsaa give en kort Fornøyelse. Reflectionerne ere mestendeels magre og forbrugte, og naar Udgiveren forsikrer, "at der overalt udi Historien hersker Dyd, "Morale og Religion", saa vil han dog vel ikke billige de Moraler, som Metima præker S. 33. eller holde det for noget, som man ikke kan undre over (S. 71.) at et Fruentimmer søger at hevne sig paa sin Medbeylerske ved et Mord.

Trykfeyl i No. 45.

S. 349. l. 13. efter de Ord: uden Medvidenhed: er udeladt, den anden dem, som skee med Medvidenhed.
S. 350. l. 29 ingen: læs: jeg er.
S. 353. l. 41. 400: læs: 4000.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 49. 1770.

Jochim Fridrich Bolten, der Arzeney Gelahrtheit Doctor und Hamburg. Physici Nachricht von einer neuen Thierpflanze. Hamburg in der Heroldschen Buchhandlung. 1½ Ark i stor Qvart, tilligemed en Kobberplade.

Joachimi Friderici Bolten, Med. Doctor & Phys. Hamburg. ad Illustrem Systematis Naturæ autorem Carolum à Linné, Equitem auratum, *Epistola de novo Zoophytorum genere*. Hamburgi, Sumtibus viduæ Herold. 1770. 1½ Ark i stor Qvart, tilligemed en Kobberplade.

Naturhistorien er, som bekiendt, en af de vidtlostigste Videnskaber. Dens Gienstand er alt hvad som er til paa Jordkloden. Allevegne finder man Anledning til at giøre sig den til Nytte, og Antallet af vore Jagttagelser maae efter Aarhundredes Forlob stige saa høyt som det vil, saa skulde endnu Efterkommerne altid finde Leylighed til nye Opdagelser, nye Jagttagelser: saa uudtømmelig er dens Kilde. Den er derfor meget tilliokkende, og erhverver sig let Tilhængere. Men ikkun sielden belønner den disse med andet, end med den Fornøyelse, som Naturens Verkers Betragtning foraarsager et tænkende Menneske, og endnu meer den, som er vant til at betragte den. Livets Fornødenheder drage den største Tid hen til andre Sysseler; Naturvidenskaben kan ikkun behandles som en Bisag; derfor er Tallet af dens sande Kiendere saa uendelig lidet imod dens Tilhængeres Antal. Disse kunde være sig selv, Kiendere, og Videnskaben overnaade nyttige, naar de lode sig nøye med at gaae de første tilhaande, at samle Materialier for dem, og overlode dem gandske og aldeles at forbinde disse med Videnskaben. De sige os gemeenlig paa et eller fiere Ark, hvad vi ønskede at læse, og kunde læse paa een Octav-Side, og disse vidtloftige Beskrivelser, de maae komme for Lyset hver for sig, eller samlede, blive Videnskaben til en dobbelt Byrde, først fordi man er nødt til at læse de trivielleste Principier hundrede Gange, forend man finder det, som man søger, og siden formere Bøgerne sig til saadant et Antal, at det er ingen Privatmands Sag at anskaffe sig et Bibliotek for Naturhistorien.

Hr. Bolten fortiener alle Naturalisters Tak, fordi han her bekiendtgiør et nu først opdaget naturligt Legeme. Men han er selv ingen Naturalist, og skriver meer for Elskere af Naturhistorien, end for Kiendere af Naturen. Efter en Indgang paa fem Sider, som foredrager nogle Favorit-Tanker og Betragtninger, leverer han paa fire Sider Efterretningen om sin formeente Dyrplante (*). Den blev den 14 Maji (ventelig i dette Aar) i Davisstrædet under den 69 Grad ved et Tilfælde uddraget af en Hvals Dybde paa 1800 Fod. Af den anførte Beskrivelse, eller snarere af Figuren seer man, at den er ingen Dyrplante (Zoophytum Linn), men hører til de blode Søedyr (Mollusca Linn.) Forskiellen imellem begge disse Familier er betydelig. Hr. B. synes at anse den rodfæstede Basis eller fastklæbende Fod, som en Dyrplantes Karakteer, men adskillige Mollusca, f. E. de Slægter Ascidia og Actinia i Hr. v. Linnés System, sidde alti

(*) Hr. Strøm og andre kalde den Plantedyr; men vi holde den Benævnelse af Dyrplante med Hr. Prof. v. Apthelen for bequemmere. See Bomares Naturhistorie Art. Dyrplante.

tid fast ved andre Legemer, uden at kunne rive sig løs. Dette gielder ogsaa, det er sandt, om de fleeste, eller i det mindste om de egentlige Dyrplanter, men de ere forskiellige deels ved deres (gemeenlig) grønede Vært, men fornemmelig derved, at flere Dyr af samme Slags ere forbundne paa en fælles særegen Basis; hvorfor Ridder Linné kalder dem Animalcula composita. De ere saa at sige Planter med fornemmende Blomster. Enhver af dem kan uden Skade for det fælles Liv døe bort for sig; enhver for sig betragtet er et egentligt Molluscum efter Linneiske Grundsetninger; den bevæger sig frie, uhindret af de andre, men af sin Forbindelse med de andre kan den ikke drage sig; den nærer sig (vel første Delen) for sig, den befrugter og formerer sig (formodentlig) uden de andres Medhielp. Mollusca derimod kalder Hr. Ridder Linné saadanne Dyr, som enten have forskiellige udvortes organiserede Ledemod, eller om disse mangle dem, ikke ere dannede traadformig (til Forskiel fra de simpelste Orme eller Intestina, hvorfra hans Asciola, som synes at staae paa Grændsen, gior en Undtagelse), og hvis fælles Basis, naar de have nogen, ikke er særegen, men fremmed. Derhen hører denne formeente Dyrplante; den er et Særslag af det Slægt, som i det nyeste Linneiske System er kaldet Ascidia. Dens Slægtsmerker ere: En fastklæbende Basis; en løsiddende Hud, som kan skielnes fra Legemets Inderste; to Aabninger, een noget høyere siddende end den anden (Corpus fixum (Steretiuiculum) vaginans. Aperturæ binæ ad summitatem, altera humiliore. Linné).

Særslaget er let at adskille fra de bekiendte Linneiske, og at bestemme; vi havde kaldt det: Ascidia (stipitata) lævis, stipite corneo, tubuloso, superne spathæformi; eller: Ascidia med Stengel; glat af Legeme; med hornagtig, røredannet, oven tilspidset Stengel.

Vandets Sprunden igiennem den ene Aabning synes at være en Egenskab ved alle Særslag.

Det Latinske er i Henseende til Hovedsagen ikkun en Oversættelse, som er rettet til Hr. Ridder Linné. Men han læser ogsaa Tydsk.

Den vidtløftige Forklaring, over Figurerne paa Kobbertavlen udgior en heel Side.

Den franske Reputations mærkværdige Sygdom, og derpaa fulgte Død og Begravelse. Med en endnu aldrig saa holden Liigprocession ved hendes Biesættelse i Forglemmelsens Tempel under en kort, men ziirlig Parentation. Tilligemed en curieus Skrivelse fra de Elisæiske Marker af den aventurieuse Ridder Don Quixott til en fornemme Dame Donna Grandezza. Samt en Samtale imellem tvende vandrende Riddere Don Sebastian og Don Pedro, Halvbrødre til Donna Grandezza, og Don Quixotts Bledsforvandte. Kiøbenhavn 1770. Trykt hos Johan Rudolph Thiele, boende i Peder Hvitfelds Stræde. Stor. 72. S. 8.

Man seer allerede af Titelen, at dette skal være en Satire over de Franske. Oversætteren M. L. beretter, at den er oversat af det Tydske, og han ved ingen anden Grund til, hvorfor han har oversat den, end fordi han ikke vidste, at den var oversat tilforn: En Grund, hvormed man kan undskylde de fleeste Skrifters Oversættelse. Ellers seer man af De Tildragelser, hvorpaa den sigter, og den Vittighed, som hersker i den, at den maa være forfattet kort efter Ludvig den fiortendes Død, og paa den Tid, da den tydske Vittighed endnu ikke var nogen Berømmelse. Paa denne Tid kan den vel have fundet Læsere; men vi tvivle paa, at den vil finde mange nu, omendskiønt man iblant en Mængde matte Indfald og kold Klygt dog imellem støder paa noget Satirisk Salt, som viser, at det har manglet Forfatteren meer paa Smag, end paa naturlig Gave til Satire. Som en Prøve ville vi anføre den Beskrivelse, han giver paa de Franskes Bestræbelser efter at oprette et almindeligt Monarkie, hvilke han forestiller som dem, der giorde Ende paa de Franskes Reputation. Han taler om denne Reputation som om en Person, og siger S. 13. "Hendes Ansseelse var "stegen temmelig høyt, hun vidste af ingen Sygdom, "hun var friskere og sterkere end andre, hvorfor hun "fik Lyst til at oprette sig en Throne, som skulde være høyere ends alle andre i Europa. I Strasborg "og Savoyen laae allerede endeel Materialier til "samme, Ludvig den XIV. havde forfærdiget Mo"dellen til samme, og vilde selv være Bygmesteren."

"Paa Haandlangere havde hun ingen Mangel, thi hendes Dyrkast erhvervede hende nok. Hun forblindrede deres Øyne, og betalte dem med en Slags Mynt, som forsvandt imellem deres Hænder"

"Der-

"Derpaa begyndte hun at bygge; Grunden blev lagt i Spanien paa Karl den II. Grav, Italien maatte give Tiende af mange Trappetrin til samme Throne, og i kort Tid havde man oprettet endeel af samme. Den Franske Reputation kunde ey oppebie Tiden, til den blev reent færdig; hun steeg med alt for hastige Skridt op af Trapperne, men snublede nogle Gange, thi Trinene vare bleune glatte og stibrige af en Deel udygtet Blod".

"Hun var neppe kommen op paa denne ufuldkomne Bygning, førend hun fik en sterk Hovedsvimmel, Thronen begyndte at synke med hende, thi Fundamentet befandtes for svagt til at bære saa tung en Byrde. Hun skreeg om Hielp, men da hun var opstegen uden Ledsagning, brød sig ingen om hendes Skrig".

"I denne store Nød tilbad hun Maanen, (nemlig Tyrken,) som fastede vel fine Straaler paa hende, men hun blev dog uden Hielp".

"Af en Hendelse kom Paven tilgaaendes, som blev formedelst sin barmhiertige Hellighed i Hiertet ført over hendes Elendighed; han løb rundt omkring, og vidste ey, hvor han først skulde begynde at komme til at redde hende. Savoyen lov af hendes Ulykke, formedelst hun tilforn havde tracteret den alt for slavisk. Man understøttede Thronen med unge Cedertræer og forbedrede det ruinerte derpaa. Endelig kom hun ned, men omendskiønt hun slap ud af den Fare, og begav sig til Nederlandene, faldt hun dog straz derpaa i en farlig Sygdom, som i en Hast bersvede hende al hendes Skiønhed, samt og hendes Kræfter".

"Ingen veed at sige egentlig, hvad Sygdom det haver været; thi der var snart ikke et Lemmed paa hende, som jo ikke viiste forunderlige Symptomata. Ludvig den XIV. som paa det heftigste elskede hende, lod forsamle alle sine Medici for at undersøge Sygdommen gandske nøye".

"De besaae hendes Vand, som ey viiste andet end Urenligheder; man følte hendes Puls, som slog meget mat: hun maatte fremvise sin matte Tunge, som gandske var indskrumpen. Medici bleve meget forskrækkede over hendes Mathed, hvis Lige de aldrig havde oplevet; thi ingen Hyppocrates var, som kunde hielpe i en saa elendig Tilstand".

"Hun havde faaet Kræft saavel i det høyre, som venstre Bryst, og formedelst det høyre saae farligst ud, blev samme afskaaren: det venstre blev i lige Maade ilde af Saar tilredt. Hun fandt indvortes en ubeskrivelig Mathed, Aurum potabile kunde have hiulpet hende, men man kunde ey finde samme hverken i Spanien eller Frankrige. I Bayern fandtes vel nogle Urter, som forskaffede hende god Lindring; men en Lymfe kom fra et høyt Sted, som mestendeel fortærede disse Urter, og en Engel med et skarpt Sværd stillede sig i Døren for dette Paradis, at man ey kunde vente mere derfra".

"Man skrev til Paven i Rom om nogle hellige Reliquier, som kunde hielpe for denne Sygdom; men den var saa belynderlig, at ey nogen Reliquier kunde findes, som hialp for den. Ey heller fandt man nogen Pelsen, som var udvalgt til Patron for samme Sygdom. Nagotzy skikkede fra Ungern et kostbart Medicament; men det hialp intet (*), og var uden Virkning".

"Paven søgte at overtale Venetianerne, at de vilde overlade den Franske Reputation noget af deres Aurum potabile; men de gave til Svar, Luften var endnu alt for usund og flem ved de usunde Dunster af de mange ihielslagne Franzoser, derfore maatte de selv i Nødsfald betiene sig af dette Remedium".

"Af den Aarsag tog Sygdommen daglig til, allerhelst, da en heed Vind, som kom fra Portugal, meget incommoderede Patienten, som dog forandrede sig lidet ved en sagte kiølende Vind, som kom fra Spanien over Alnanca, og gav en liden Vedbevægelse. Man fornam derpaa af nogle Munke, som bildte sig ind at have en Spaadoms Aand, at, naar Prindsen af Wallis betrædede Schottland, skulde under hans første Fodtrin paa Landet opspringe en Sundheds Kilde, som straz skulde hielpe Patienten".

"Reysen blev da begyndt, og hans Pavelige Hellighed gav ham Velsignelsen med: Men da de vare nær ved Schottland, saae de et Sygsel, af Gestalt, som en skrækkelig Leoparder, hvis Brølen de straz frygtede for, og i største Hast med uforrettet Sag kom tilbage."

"Da nu Haabet saaledes slog Feyl, blev den franske Reputation endnu slettere, og da hendes Indvolde begyndte at forraadne i hende, laae hun meest i sit sidste Aandedræt. Ludvig den XIV. kunde af Forbittrelse ey sove nogle Nætter, formedelst ey noget Middel var at finde for denne Sygdom. Hans Smerte steeg paa det høyeste, da han fornam, at et

(*) "Rebelleren Ragotzy havde opspundet et For-
"ræderie, og vilde ombringe Keyseren og
"hans hele Familie, hvilket Frankerige var
"vidende om, men samme blev i Tide op-
"daget, og Ragotzy arresteret".

et Stikflod i den venstre Side gandske havde berøvet hende Livet".

Oratio *de Jurisprudentia Religioni amica*, quam, cum Regia Universitas Havniensis *Festum Reformationis* aaniversarium prid. Kalendas Novembris A. Æ. C. MDCCLXIX. celebraret, publice habuit MARTINUS HÜBNER. S. R. M. a Conf. Juft. J. V. Phil. & Hift. P. P.O. Confift. Adf. Reg. Soc. Oecon. ut ajunt, Vice-Præfes, Soc. Reg. Sc. Brit. & Norv. Acad. Reg. Inscr. & Hum. Lit. Pariſ. & Soc. Oecon. Londinenſis, Sodalis. Havniæ, typis N. C. Höpfneri, Sacr. Reg. Majeſtat. & Univ. Typographiæ Directoris. Stor 24 S. 4.

Jurister ere i samme Vanrygte hos Pøbelen for deres Religions Skyld, som Læger og Philosopher. De Tydske have endog giort det til et Ordsprog: Kein guter Jurist ist ein wahrer Christ, hvori dog ventelig det smukke Rim har havt ligesaa megen Skyld, som nogen anden Anledning. Hr. Etatsraaden viser, hvorliden Grund man finder til denne gemeene Fordom, naar man betragter den Kundskab som en Jurist bør besidde, og giennemgaaer derfor kortelig alle Lovkyndighedens Dele, for at legge for Dagen at ingen af dem indeholder noget, som kan være Religionens sande Fordeel imod. Men han har i Forveien erindret, at man maa forstaae denne Religionens Fordeel vel, og ikke beskylde en Jurist for vrang Lære, eller Lunkenhed i Religionen, som, fordi han er Philosoph eller Statsmand, eller Menneskeven, ivrer imod de adskillige Religionens Misbruge, som ere den sunde Fornuft, eller Statens Beste, eller Menneskelighedens Rettigheder imod; og denne Deel af Talen er smukt udført og oplyst med adskillige Exempler af Historien. Men Tiden og Stedet have vel ikke tilladt Taleren at opholde sig ved enkelte Undersøgelser, hvortil der ellers ved en og anden Lovkyndighedens Deel f. E. Naturretten, Criminalretten o. s. v. havde været god Leylighed. Til Slutning anfører han Exempler paa de i sær i vore Tider berømte Jurister, som have staaet i et got Rygte for Fromhed og Religion, hvoriblandt dog mange vilde undre sig over at finde, om ikke Montesquieu, saa dog Hume. — S. 20. siger Hr. Etatsraaden, at Advocatembeder forvaltedes i det ældre Rom af de anseeligste Mænd, og August selv havde været Advocat; men at man siden, da Advocaterne lode sig deres Møye betale med Penge, kaldte dem med det Navn Causidici. Dette er vel i sig selv rigtigt; men man maa dog ikke glemme, deels at Advocatnavnet bemærkede noget andet hos Latinerne, i de Tider, Forsatteren taler om, end det, vi nu forstaae ved dette Navn, og at man ikke egentlig kaldte dem, som førte Sager for Retten, Advocati, men Patroni causarum, deels at det Ord Causidicus var i Brug paa samme Tid, som Advocatus og Patronus, endskiøndt det er vist, at det lader til, ikke at have været saa ærefuldt at kaldes Causidicus, som Patronus.

I No. 47. S. 364. l. 15. frie Smag læs: fiin Smag.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 50. 1770.

Historisk Beretning om Indbyggernes Bedrifter paa Færøerne, forfattet af Thormode Torfæo, Norsk Historieskriver hos Hans Kongel. Majestæt til Dannemark og Norge, og nu af det Latinske Sprog oversat ved Peter Thorstensen. Kiobenhavn 1770. Trykt i det Kongel. Universitets Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske. Stor 168 S. 8.

Torfæus's Færøiske Historie er vore Oldgrandskere bekiendt nok, og vi tvivle ikke paa, at den jo for dem kan have megen Værdie. Men for andre Læsere har den lidet interesserende, og vi see ikke, hvad der bevægede Hr. Thorstensen til at oversette den paa Dansk. Faa Læsere skulde vel have Taalmodighed fra Begyndelsen til Enden at giennemlæse disse saa kaldte Færøernes Bedrifter, hvoraf nogle ikke ere vigtigere, end et omstødt Vinglas. Som en Prøve paa Oversettelsens Godhed ville vi anføre det 24de Kapitel om Christendommens Indførsel paa Færøerne: "I det Aar 998 i Begyndelsen af Sommeren kom Sigmund lykkelig igien til Færøe, efterat ham af Kongen var given frie Leyde og nogle Geistlige til at forplante Religionen paa Færøe, samt efterat han havde faaet Magt og Myndighed over alle Hernes Beboere. Strax derpaa lod han paa Landdagen paa Strømøenn, hvor et anseeligt Antal af Indbyggere var forsamlet, bekiendtgiøre, at Kong Ole i Norge havde beskikket ham til den Fornemste over Herne, i hvilken Hensende de fleste og ønskede ham til Lykke. Dernæst bekiendtgiorde han, at han nu havde antaget den Christne Religion og Skik, samt at han havde Ordre, at omvende til samme alle Færøernes Indbyggere. Herpaa gav Throndt først sin Betænkning, sigende, at det ikke var af Veyen, om man raadførde sig i saa vigtig en Sag med alle Beboerne. Dette fandt og Bifald hos alle Nærværende; hvorudover de samtlig gik til Side, fattende det Forsæt, at de med fremmede Skikke intet vilde have at bestille. Men der Sigmundt mærkede, at det gandske Folk holdt med Throndt, de faa Christne undtagne, hvilke vare paa hans Side, indsaae han gandske vel, at han nu havde tilstaaet Throndt en alt for stor Frihed. Endelig kom de alle tilbage igien end mere forbittrede, og det lod, som de vilde bruge Vold, dersom Throndt ikke havde søgt at stille dem. Han tog til den Ende Indbyggernes Sag paa sig, befalende Sigmund at lade sit Foreha-vende fare, og giøre sin Eed paa, at han aldrig nogensinde skulde overtale nogen Færøer til at blive en Christen; Isvrigt truede han ham med, at han ikke skulde see anden Dag, saafremt han heri viste sig gienstridig. Sigmund saae vel, at han for nærværende Tid intet kunde udrette imod saa mange Bevæbnede, hvorfor han bequemmede sig til at love ham dette baade med Haand og Mund. Han gik derpaa ud fra Forsamlingen, og strax efter drog over til Skufsenn, hvor han ikke lod sig merke med noget, skiøndt det gik ham ikke lidet nær, at han af Indbyggerne havde ladet sig overtale til at giøre et saa skammeligt Løfte. Foraaret derpaa begav han sig med 2 Skibe og 30 Personer ud paa Søen, som alle ansaae paa den Tid for en forvoven Gierning; og da det var hans Hovedsag at udføre sin Konges Ordre, om det end skulde koste ham Livet, saa giorde han sig og al Umage for at naae Østerøenn, og derpaa med sine Folk at omringe Throndts Huus. Døren til hans Sovekammer blev strax opbrækket, og da man kom slæbende med ham, som en Fange, talede Sigmund ham til saaledes: Her seer du Lykkens Ubestandighed; forrige Høst viste den sig saa gunstig imod dig, at du efter eget gode Tykke kunde da foreskrive Love; nu derimod er det, som den fortryder, hvad Gunst den forhen har ladet see imod dig Uværdige, hvorfor den og har overleveret dig fangen i mine Hænder. Du nødte mig da til at udvælge et af to onde Vilkaar; Nu skal det og staae dig frit for, at udvælge af to gandske ulige, hvilket dig lyster: "Enten skal du forsage Djevelen, og

" lade din forsængelige Vantroe fare, samt antage " Christum og hans Lærdom, da du kan vente en " paafølgende evig Lyksalighed, eller og skal du, " om dette ikke staaer dig an, blive skildt ved alt det, du " eyer, og strax miste Livet, da du derefter skal pines " i al Evighed". Da Throndt herpaa svarede, at han ikke vel kunde forlade sine gamle Venner, blev en strax udnævnt, som skulde aflive ham, en tog Sigmunds Øre, og gik hen for at dræbe ham; der Throndt dette mærkede, sagde han: Hold lidet stille, tillad mig at tale, hvor er min Frende, Sigmund? det er med ham, jeg egentlig vil tale; Sigmund tillod ham og at sige, hvad han vilde; hvorpaa han erklærede, at han vilde være ham lydig, og antage den Troe, som han forlangte, at han skulde antage. Thorer raadede imidlertid Sigmund, at han skulde ham lade ombringe, foregivende, at det vilde blive baade ham selv og hans Venner til Skade, om han lod ham beholde Livet, men Sigmund vilde hertil ingenlunde lade sig overtale, forsrende, at det nu maatte komme an paa en Prøve. Strax derpaa blev Throndt med sin hele Familie dobt af en da værende Præst; Siden tog Sigmund ham med sig til alle Øerne, og han afsod ikke, forend han havde faaet Hedenskabet udrydded; og alle Indvaanerne døbte og omvendte til den Christne Religion".

Man seer af denne Prøve, at Oversettelsen lader sig meget vel læse. Kun maa man ikke forarge sig over den latinske Begyndelse. Men han meener, at alle Øerne o. s. v.

Den første af Sal. Mag. Povel Mørcks Prædikener over Propheten Jonas, udgiven som en Prøve. Paa disse Prædikener, som i alt udgiøre 53, imodtages Subscription efter den derom udstedte Anmældelse. Dette Stykke selges indheftet for 6 Skilling. Aalborg 1770. Trykt udi det Kongel. privil. Bogtrykkerie ved J. P. Holtzberg. Stor 1 Ark 8.

Udgiveren er Hr. Præst Wandall i Aalborg, en Dattersøn af Sal. Magister Mørck, som ogsaa har været Præst i Aalborg, hvor han for meer end 70 Aar siden har holdet de Prækener over Jonas, af hvilke den første her udgives som en Prøve. Man seer af denne Prøve, at Forfatteren har været en Mand af Munterhed og levende Indbildning. Hans Maade at forklare Propheten paa, er meget omstændelig, og baade exegetisk og ascetisk. Han foretager ethvert Ord, og uddrager deraf Lærdom og Opbyggelse. Hr. Udgiveren erindrer, at " endskiøndt disse Prækener ere, i Hen" seende til Fremstillingens Maade, ikke indrettede efter " disse Tiders fine Smag, saa ere de dog i alt overeens" stemmende med den Lærdom, som hører til Gudsfryg" tighed"; og da den Sal. Forfatter endnu staaer i en velsignet Ihukommelse i de Menigheder, hvilke ham som Hyrde have været anbetroede, saa haaber han af den almindelige Ydelst og Kierlighed, som han i hans levende Live nød af alle dem, der ret kiendte ham, og af den gode Amindelse, hans Navn endnu staaer i hos mange, at Publikum gunstig vil befordre disse Prækeners Udgave. Det hele Verk vil omtrent udgiøre noget over to Alphabeter i stor Midianoctav, og bliver trykt med nye og zirlige Skrifter. Subscription modtages saavel hos Hr. Udgiveren, som paa Bogtrykkeriet i Aalborg indtil Januarii Maaneds Udgang.

Prosaiske Digte, af Tydsk oversatte ved P. T. W. Kiøbenhavn, 1770. Trykt hos Brødrene Johann Christian og Georg Christopher Berling. Stor 50 S. 8.

Poetisk Prosa er ikke efter alles Smag, og Digtere, som besynge Vin og Kierlighed, finde slet Adgang hos visse rynkede Moralister, som skielve ved at høre smukke Piger og fyldte Begere nævne, endskiøndt de selv ofte i Løndom nyde disse Ting meer, end han, der besang dem. For dem ere disse Digte ikke. Alle andre ville finde dem nydelige, og gierne følge Digteren igiennem hans fortryllende Billedgallerie; allerhelst naar de ikke ere gandske fremmede i den grædske Mythologie, som giver Stoffet til de fleste Billeder.

Hvor yndig afbildes Venus i det første Digt Cypern. " Havets Afgrund aabner sig. I forklaret " Majestæt opløfter Neptun den høye Trefork, og slid" der de sorte taarnende Bølger. Nereus, Tethys " blomstrende Søn stiger ud af Bølgerne; efter ham " følger Tritoner i lydelig Triumph af de krumme " Trompeter, og Aeol, og Havets Skiønne; thi Gud" inden for denne De holder hendes glimrende Ind" tog. Paa Hendes bundede Muskelvogn farer " hun smilende frem, ligesom den Tid, da den fø" dende Skum bar hende til Strandkanten, og det liv" lige Embryo, kongelig allene i sin Fødsel, sprang " op paa Landet. Lydig tiede det brusende Hav, og " kastede sagte musikaliske Bølger til Havbredden, en " høytidelig Lovsang for den unge Gudinde. Fra Gre" nene i Nærværelsen hilsede Fuglene hende, og Flore " skabte følende Blomster under hendes Trin, som " tienst-

"tienstagtigen henbøyede sig for at betrædes af hende.
"Skovens Løver, og de stønnende Tigre, og de plettede
"Parder Dyr krøbe fulde af Ærbødighed hen til hen-
"des Fødder, og slikkede den hellige Støv, paa hvilken
"hun gik".

"Hun farer frem, Gudinden, og rundt omkring
"hende Huld-Gudinderne, Fornøyelserne, de indta-
"gende Elskovs Miner, som jag gierne boe i Hullerne
"paa skalkagtige Pigekinder, og behagelig Spøg. Amor
"flutter den høytidelige Trop, og kaster Søeblomster
"iblandt Venus yndige Følge, og skyder dem med sine
"letteste Pile. Men Nymepherne see sig spødsk om, og
"raabe: Har Amor ingen større Pile i Kaggeret"?

Det tredie Digt Tobaken har mindre Mythologie, men er ikke mindre smukt. Til Tobakssmogernes Glæde ville vi anføre følgende Sted deraf S. 28.
"Hvor elsker jeg dog dine sunde Uddunstninger, du beste
"blandt Urter, den høye Nikots Verk? Nikots"?
"Forlad den skammelige Tanke! Aartusinde for ham
"have Olymps Guder qvæget sig med den Nectarske
"Røg, og trukket Ild af den smale Pibe, og drukket
"den oplivende Røg. Det er den himmelske Lue, som
"Prometheus stial fra Guderne, at den skulde besee
"hans Legemer, hans Hænders Konst. Daarlige
"Vildfarelse, at Konstneren har røvet en tom Ild,
"da Solen frivillig gyder sine varme Straaler paa
"Myriader af livløse Naturer, paa Planter, og Dyr-
"ske, og Træer, og dog endnu ikke beseelede nogen.
"Brændende Tobak tog Prometheus fra Guderne, og
"blev forskrekkelig smeddet til den klipagtige Kau-
"kasus".

"I hvor mange Hemmeligheder trænger en For-
"stand, oplaret af Tobak, som med evige Skader
"blive tilsluttede for Foragternes vanhellige Øyne!
"Leende rækker Muse mig den antændte Pibe. Til
"hvilke nye Syner indbyder mig den himmelske? Al-
"vorlig og fuld af Forventning sidder jeg der, og drik-
"ker med langsomme Træk den qvægende Røg, og alt
"føler jeg den nær Gud. Alle sorte, de sorte Skiel,
"som formørke Menneskelighedens svagsynende Øye,
"falde mig ned fra Øyenlaagene, og nye Verdener
"—— uudforskede Under! opdage sig mig, li-
"gesom høye og kongelige Steder fremstige af tyk Taa-
"ge, naar Titans Straaler igiennemborer Dunkel-
"heden".

"Tobakkens Gud, Telesphorus er hans him-
"melske Navn, sidder med alvorlig Anstændighed paa
"sin skyeagtige Throne, en favnelang Pibe i Haanden
"er Gudens Scepter. Som en anden Jupiter, sidder
"han der, og modtager det ydmyge Offer, som opsti-
"ger af alle utallige Tobakspiber, fra Østen og Vesten,
"fra Norden og Sønden i hans af fineste Materie væ-
"vede Næse. Bag ham staae hans Tienere med gylde-
"ne Skaaler, Giemmer for den behagelige Urt, som
"uophørlig damper i hans Mund. Han vinker, og
"Skaalerne ere tilrede. —— Ved Siden af ham
"staaer Templet for Vesta, hans fortrolige Søster, der
"ligesom han røger af Piben, og lærer de gifte Skønne
"Brugen af den telesphoriske Urt. Paa hendes Alter
"brænder en usluktelig Ild, bevoged af ser kydske
"Jomfruer, som oymerksom bevaage Gudindens og
"hendes Broders Pibe, og bringe Guddommene Ild,
"naar den høye Befalning lyder. O Efterverden,
"troe Digteren dette, som var en Yndling af Telesspho-
"rus, og kiendte Gudernes Hemmeligheder bedre,
"end Alderdommen med sine drømte Fabler".

"Fra Gudernes Trone nedhænge Krandse, dan-
"nede af Tobaks Blade, berømmelig Pris for hine
"Indsigtsfulde Kiendere, som opfinde nye Tobak.
"Med uforlignelige Bogstaver prunke deres store
"Navn i de telesphoriske Aarbøger. Opfinderen af
"det Brasiliske, af det Tyrkiske Tobak, Opfinderen af
"Snustobak, et helligt Navn for os, som uden det
"vilde hendøi vore Selskaber, og Opfinderen af Knas-
"ster! O du skarpsindigste af alle Opfindere, du Op-
"finder af Knaster! Lad mig bøye mit Knæe for dit ær-
"værdige Navn. Held dig! du visseste Mand! Dit
"foregivede Skiød-Skind skal skinne over Bebindes
"Havn, eller over Berenines glimrende Hovedsmykke
"igiennem alle Efterslegter! Ingen frekmodig Tyr
"træde traadsig hen paa dine Been! Lastdyret liste sig i
"hellig Gysen, med hengende Øren og sukkende forbi
"din Aske".

"Knaster henrykker den matte Aand. Knaster
"røge Guderne i Olymp ved deres festlige Sammen-
"komster. Gladere sette de sig rundt omkring Gude-
"tafflet, og fortælle deres Ungdoms Bedrifter og deres
"vittige Renker".

Oversettelsen er, saavidt vi uden at have Originalen ved Haanden, kunne domme, meget lykkelig.

Forsøg over Lovgivelsen, af Forfatteren til de philosophiske Drømme. Oversat af P. T. W. Kiøbenhavn 1770. Trykt hos Brødrene J. C. og G. C. Berling. Stor 44 S. 8.

Forfatteren af de philosophiske Drømme er en Schweizer, som man alerede kiender af nogle Oversettelser i den patriotiske Tilskuer. Dette lidet Forsøg om Lovgivelsen kan anseés som et artigt Tillæg til

til det paa Dansk nu udkommende Montesqvieusiske Verk. Forfatteren handler i besynderlige Afdelinger om Lovenes Gienstande, om Lovene selv, om Lovgiveren, og endelig om Lovenes Haandthævelse. Vi ville af den første og vidtløftigste Afdeling udtegne nogle faa Steder, som kunde giøre ham kiendelig for dem, der ikke allerede kiende ham. — Hvorledes Lovene bør ansee Rigdomme forklarer han S. 15. "Rigdomme "kunde forhverves ligesaavel og ofte for ved nedrige og "Mennesket vanærende Midler, end ved retmæsige og "ædle. De avle ikke altid i Siælen de ædelste Begier- "ligheder. Exempler af alle Tider og alle Folk lærer "os, at samme gemeenlig blive Reedskaber til Sæder- "nes og Statens Fordervelse. Altsaa maae Lovene, "saameget mueligt er, forebygge dette Onde. De "maae til den Ende vanære alle det almindelige Beste "skadelige og nederdrægtige Maader at berige sig paa, "og efter Omstændighedernes Beskaffenhed paalægge "dem de meest følelige Straffer".

"Men i Særdeleshed maae de bestemme Rigdom- "mene den Rang, dem tilkommer, og ikke tillade dem "til de Fordele, som de desforuden have, endnu at til- "egne sig Ære, som er Belønning for Dyd og Fortie- "nester. Lovene vare uretfærdige, og ufornuftige, "om de vilde nægte Rigdommen Magelighed, at leve "vel, og en vis Pragt. Men de ere til intet giorde, "naar den Rige, blot fordi han er rig, trækker Agt og "Ære til sig, eller naar Rigdomme blive anseete, som "Dyders og Fortienesters værdige Belønninger; eller "som sammes uundværlige Medfølgersker. saa er det "ude med Staten. Præsten, som prædiker Sæderne "og Foragt mod Verden; Krigsmanden, hvis Tap- "perhed med Foragt for alt Gods beskytter Staten; "Statsmanden, som regierer den; Dommeren, som "vaager for Retfærdigheden; alle blive mere efterlad- "ne i deres Forretninger, de blive anstukne, forder- "vede, fornedrede af en lige Begierlighedernes Gift; "Æren forsvinder af hele Staten, efterat den er falden "i Rigdommens Lod; og endnu førend den Dyden, "Fortienester og Frieheden". Vort eget Fæderne- land skulde maaskee snart tient til en bedrøvelig Bestyr- kelse paa disse Sandheder, dersom ikke en viis Lovgiv- ning endnu i Tide havde forekommet Ondet.

Forfatteren er en stor Ven af Krigsstanden, og bifalder ikke de Opmuntringer, som af nogle i Franke- rige ere givne Adelen til at handle. "Fordommene "siger han, S. 19. maae stedse holde Krigsstanden for "den agtbareste og berømmeligste. De maae derved "giøre, at alle Uleyligheder og Farer forsvinde, og be- "tage dem, som have opofret sig dertil, al Lyst til an- "dre Levemaader. I et stort Rige har man vildet be- "stride disse Fordomme, og ved veltalende Afhand- "linger tilsægte Adelen Tilladelse at handle. Naar "man aldeles vil svelte et Rige, og deraf forjage alle "Krigsstanden egne og nødvendige høymodige og "uegennyttige Tanker, saa kan Regieringen kun følge "dette Raad (*)".

Hans Tanker om Straffe S. 23. synes os mærk- værdige. "Lovgiveren og Regenten, siger han, har "ingen Ret til at krænke et Menneskes naturlige Frihed "og Sikkerhed, naar det ikke i en høy Grad har giort "sig mistænkt. Endogsaa i dette Fald kunde de være for "uretfærdige og grumme imod ham, førend hans For- "brydelse er vis; ja endog da er intet lettere, end at "gaae over Skrankerne i Straffen. De haarde, usun- "de, og mørke Fængsle feyle, ligesom Torturen, i de "to første Poster og ere, tillige med den paa Tyverie "lagde Dødsstraf, evige Pletter i den menneskelige "Lovgivelse."

"At forskaffe den Fornærmede Sikkerhed og Er- "statning, at forjage det Onde og dets slemme Følger "af Staten, og at forbedre Forbryderne, er alt, hvad "Lovgiveren kan sette sig for; og end ikke her er ham det "yderste tilladt. Hvor ofte har ikke en overdreven Iver "imod ringere Forbrydelser givet Anledning til store! "Hvor mange lykkelige Dødelige blive uskyldige Offere "for en slet Politie og en slet Lovgivelse! Hvilket Au- "svar for Lovgiverne, Regenterne, og Dommerne".

Oversætteren af dette som det foregaaende Styk- ke er Hr. Peder Topp Wandal, der baade ved Val- let af de oversatte Stykker, og ved Oversættelsen selv, giver nye Prøver paa sin gode Smag, og paa sin Kyn- dighed i Sprogene.

(*) "Et Rige kan have alt for megen og alt for fat- "tig Adel. Dette kan være det skadeligt, og "en Deel af den overflødige Adel kan Hande- "len endelig tillades. Men Lovgiveren maatte "med særdeles Klogskab tænke paa Midler at "bevare den anden Adel, og forebygge Forfat- "ningens befrygtende Svækkelse. Om, hvor- "vidt, og ved hvilke Midler dette er mueligt, "ville vi overlade til Hr. Abbed Coyer, at un- "dersøge".

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 51. ——— 1770.

Cronstedts Versuch einer Mineralogie. Vermehret durch Brünnich. Copenhagen und Leipzig, verlegtes C. G. Proft und Rothens Erben. 1770. Stor 296. S. 8.

Da den første tydske Oversettelse af Cronstedts Mineralogie var udsolgt, saa er man Forlæggeren Tak skyldig, ikke allene at han har paataget sig det nyttige og nødvendige Arbeyde, at skaffe os et nyt Oplag af denne i sit Slags beste og for Mineralogiens Elskere unduværlige Bog; men endog, at han har været omhyggelig for at skaffe os den formeret og forbedret ved en Mands Haand, som kunde være Arbeydet voxen. Og hvormeget vilde ikke de, som kiende Cronstedts Fortienester, være Udgiveren Hr. Professor Brünnich forbunden, naar de maatte see den velfortiente Forfatters Ønske opfyldt, som han yttrer i Fortalen til sin Bog: hvad der har drevet mig, siger han, til at samle andres og egne Afvigelser fra de nu vedtagne Systemer, vilde jeg vel helst, at Mineralogi selv paatoge sig Umagen at undersøge ved Sammenligning og Prøve. De Mineralogiske Beskrivelser vilde da Tid efter anden meer og meer ligne den Methode, Cronstedt har valgt, og man vilde da mindre opholde sig ved Mineraliers uendelige Afændringer og Navne, men i dets Sted søge at forskaffe sig Kundskab om Tingenes indvortes væsentlige Forskiel, hvilken allene er at søge i deres Grundmaterie; thi heri er det, at Mineralogien egentlig fraskiller sig fra de andre Naturkundskabens Dele, hvor man allene behøver, at tage den udvendige Skabning og Anseelse i Betragtning for at kunne lægge deres Forskiellighed for Dagen; hvilket aldeles ikke er tilstrækkeligt til at give en vis og ubedragelig Kundskab om de Legemer, som høre til Mineralie-Riget.

Men vi komme til Bogen selv, hvorved vi saa godt som mueligt, ville underrette Læserne om de Forandringer og Forbedringer, som den ved sin berømte Udgiver er bleven beriget med, og ifald vi undertiden anføre vore Tanker over et og andet Sted, saa er det allene for at fornøye Hr. Prof. B., ved at vise ham, at flere af hans Landsmænd ere i det mindste Elskere af denne nyttige Videnskab; endskiøndt kun faa af dem have havt Leylighed til at hente meer Indsigt deri, end den man af en eller anden enkelt Persons Underviisning har kundet erhverve. Det er ogsaa uden Tvivl paa denne Grund, Hr. B. siger i sin Fortale, at han har ladet sig overtale til dette Arbeyde, da der ingen anden var, som Forlæggeren vidste at kunne vende sig til. Og hvad os angaaer, da have vi allene vores slettige og duelige Materialisk Hr. Müllers practiske Forelæsninger at takke for det, vi vide.

Vi ville da begynde ved IndledningS Tabellen, hvor vi forefinde følgende Forandringer og Tillæg. Allevegne hvor Forfatteren betiener sig af det Ord förstenet, har Prof. i Tabellen forandret det, og i dets Sted bruger det Ord forhærdet, undtagen ved Steenforvandlingerne, men i Texten selv er det paa mange Steder vedblevet uforandret. Om disse tvende Benævnelser da efter Hr. B. ere lige betydende, eller om det paa et af Stederne er urigtigt, vide vi ikke, endskiøndt Hr. B. vel ikke uden Aarsag har forandret det paa det første Sted. —— Ved Smaragd er Turmalin tillagt. Ved Kies er tillagt Lysgul-Kies og Vandkies. Ved Guldet er af Tabellen udeladt mineralisert 1. med Jern. 2. med Qvægsølv. 3. med Zink, Jern og Sølv, hvilke tre Slags dog i Bogen ere vedblevne, og ydermere med fem andre berigede. Ligeledes er her udeladt ved Rødgylden de tvende Afændringer Rød og Graae, hvilke ligeledes paa sit Sted dog ere anførte. Ved crystalliseret Tin ere Navnene tinhaltig Granat,

Wolfram og Blyeerts forkastede af Originalen. En Deel Afendringer ere og forkastede af Tabellen ved Zinnober, ved Spidglas, ved Zink, ved Arsenik, m. m. da dog i Texten ingen Forandring er skeet. Mineraliseret Arsenik med Svovl og Jern, kalder Hr. B. Giftkies i Stedet for det meerbetydende Navn Rauchgelbkies. Hr. Prof. har anført i Tabellen ved Cobolt nogle Afendringer, som Hr. Cronstedt havde udeladt. Ved Forsteningerne har han og udeladt de i Leer forvandlede Legemer med deres Afendringer, men dog findes de i Texten, ligesom hos Cronstedt.

Hvad Anmærkninger og Tillæg i Skriftet selv angaaer, da forekommer den første ved lapis armenus. §. 35, i Anledning af, at Cronstedt efterat have beskrevet denne Steenart, siger, at Materialisterne sælge os i Stedet for lapis armenus en lysblaa Lazursteen, som er uden Kies. Lazursteenen, siger Hr. Prof., holder intet Kobber, hvilket Hr. Marggraf og andre have bevist. Formedelst dens Sølvgehalt bliver den undertiden udsmeltet. Den isprengte Kies forraader noget martialisk i den. Den blaae Farve og dens Bestandighed i Ilden kommer af dens metalliske Bestandedele. De ungerske Gange i nye St. Antonio di Padua ved Hoderitsch ere undertiden smukt blaaepletted, og dette er Tegn til et godt Sølvgehalt. Steenarten selv er vist ikke enkelt (einfach), den er mestendeels kalkartig, undertiden er den og blandet med Qvarzdeele. Zeolitherne synes at være meer enkelte, og komme efter deres udvortes Kiendetegn aldeles ikke overeens med Lazursteenen. Zeolithen selv er os endnu lidet bekiendt, imidlertid har vores Forfatter bragt begge disse Steenarter under eet Slægt tilsammen formedelst deres lige Forhold i Ilden. Denne Anmærkning synes os, burde have staaet ved lapis lazuli §. 110, og vedkommer aldeles ikke dette Sted. At lapis lazuli ikke holder Kobber, er for længe siden afgiort, men at give den isprengte Kies Skyld for det Jernhaltige i den, behoves ikke; ikke heller er den blaae Farve i lapis Lazuli bestandig i almindelig Smelteild. Cronstedt viser paa det Sted, hvor han handler om lapis Lazuli, at den indeholder Sølv. Det forstaaer sig selv, at lapis Lazuli er et compositum; baade Cronstedt og andre have bevist, at den forunden den raae Jordart ogsaa indeholder en metallisk Jordart. I den rene lap. Lazuli er ingen aabenbare Kalk, eller Qvarz at opdage; vel kunde disse Biergarter tilfældigvis være iblandet, og den derved suart bruse med suurt og suart slaae Ild med Staal; ligeledes er der ingen Tvivl, at jo Zeolithen er mere ublandet. At Zeolith aldeles ikke ligner lap. Lazuli i udvortes Ansees, kan man ikke vel sige; thi man har Zeolith, der i Brudet er ligesaa tet, som lap. Lazuli i Almindelighed er, og da ere de hinanden i det udvortes lige. Man har og straalet lap. Lazuli, men meere sielden end straalet Zeolith. Af hvad Vanheld Zeolithen endnu kan være Hr. Prof. saa lidet bekiendt, som han selv siger, kunne vi ikke indsee. Det er jo en dansk Product, som vi i det mindste indbilde os at kiende ligesaa fuldkommen, som de fleste andre Steenarter.

Ved de Italienske Navne paa Marmorarterne har Hr. B. giort nogen Forandring, samt tillagt nogle flere, end der findes hos Cronstedt, som lader sig nøye med at slutte med de Ord: og uendelig flere.

Ved Cronstedts Anmærkning om runde Diamanter erindres, at Davila har en saadan i sit Register, og for ham Hr. Stiglitz i Leipzig i sin store Samling, hvor Hr. B. selv har seet den.

Ved Saphiren erindres, at den bliver os tilført i uformelige Stykker.

Ved Schnekensteiner Topasen anmærkes, at dens Ridser komme af den Maade, paa hvilken Bierget brydes paa det Sted, og at dens Spidser af samme Aarsag gemeenligen afspringe.

Ved Agvamarinen erindrer Hr. Prof., at Biergshauptmand Pabst von Ohein besidder en i sin Samling siddende paa en Qvarzdruse, der har en Ridse tvert over sin Prisma og Spidsen afbrudt.

Af Smaragden giør Hr. B. tvende Afendringer, nemlig lysegrøn og dunkelgrøn Smaragd. "Den første, siger han, kommer fra Orient og Peru. Dens "Figur er en forkantig afstumpet Prisma, dens Basis "er en hvid Qvarzgang. Den dunkelgrønne Smaragd "er søulenformig, stribet efter Længden, dens Farve "gandske dunkel, og dens Giennemsigtighed ringe, "dens Spidser er gemeenligen uævn og afbrudt, dog "anfører Hr. Davila en med en afstumpet trekanted "Pyramide, og i det Wieneriske Cabinet er en med en "femkanted Pyramide. Nogle, som man ved Forsøg "maa udlede, have Turmalinens Egenskab, nemlig, "at de trekker Aasken til sig, naar de saae en vis Grad af "Hede ved at legges paa glødende Kulv, men at de slode "den fra sig igien, har Hr. Prof. ved flere Forsøg ikke "fundet opdage. Deres Tiltrekknings Kraft er ringere "end Turmalinens". I denne Anledning berøres det Brev, som Fyrsten af Nyia har givet om Turmalinen, udi hvilket han regner de Brasilianske Smaragder iblant de haarde Stene, som ikke have nogen electrisk Egenskab

Egenskab i Ilden, hvilket er stridigt imod Hr. Prof. Brünnichs Forsög, hvortil, siger han, den berømte Bergraad Zaqvin har været Vidne.

Den hele §. 49. Om Asketrækkeren, Turmalin er tillagt af Hr. Prof. B. Dens Haardhed haver den, siger han, efter den osterlandske Topas. "Dens Tyng" de forholder sig til Vandets, som 300 eller 350 til "100. Den er gjennemsigtig af mørkebrun Farve. "Naar den varmes paa et glovende Kulv, trækker den "den omliggende Aske og alle lette Legemer til, og stø"der dem vereloits fra sig igien. Den findes i smaae "Stykker som affleben Kiesel paa Kysterne af Den Cey"lon. Denne Steen er først for 50 Aar bekiendt her "i Europa. Lemery foreviiste den først i det Parisiske "Academie Aar 1717. Siden den Tid er den bleven "mere bekiendt, og nu ved Hollænderne udbredet over"alt. De fleeste ere slade paa den ene Side, og paa "den anden conver eller polyndrisk sleben. Man fore"finder den og raae som Kieselsteene, der ere affleben "af Vand. De fleste ere gjennemsigtige, m. m." Cronstedt maae uskylbarlig og have kiendt denne Steenart, men han har maaskee ikke havt Leylighed til at prøve den, og derfore heller udeladt den, end sette den paa et uret Sted. Det kommer nu derpaa an, om Hr. Prof. har truffet det rette.

Ved Cronstedts Anmerkning over Farvens Bestandighed, i de ægte Stene, anfører Hr. Prof. Wilsons Beretning, at Turmalinen ikke taber sin Farve, naar den bliver glorende, og holdes en halv Time i stærk Ild: men taber sin electriske Egenskab, naar man afkioler den i Vand.

Ved Qvarzkrystal, hvoraf Cronstedt ikke anfører mere end een Afendring, nemlig den serkantede Prisma, tillægger Hr. Prof. Pyramidalerystallen, som Valerius har beskrevet De med een Spidse sidde paa en Basis, hvor der ere Huulheder i Qvarzgangen, og ere af forskiellig Farve. De, som have to Pyramider, ligge i Leerjord. Begge have ingen Prisma.

Ved den urene eller blandede Qvarz, meddeler og Hr. Prof. noget af det, som han paa sine Reyser desangaaende har anmærket. Vanddraaber indelukte i Qvartskrystaller har han og seet i adskillige Cabinetter.

Den trekantede Qvarzkiesel, som findes ved Den Anhalt, synes ham ogsaa fortiene at anføres. Valerius melder om den i sin Mineralogie; men man sattes Bevis, at det er virkelig naturlige Stene, i det mindste synes os ikke saa, efter den udvortes Anseelse at domme. Til den Beskrivelse, Cronstedt giør over Kiesel, for at skille den fra Qvarz og Jaspis, lægger Hr. Prof. til, at den er skiællig i Bruddet, mestendeels ujævn, og springer i tynde Skiver. Men det var vel ikke vanskeligt, at angive mere egentlige Egenskaber, til at skille den fra forrige og følgende Arter. Oculus mundi har Hr. Prof. seet i den Sloaniske Samling i London, og beskriver den kortelig. Cachalang synes Hr. Prof. at være en overflødig og grovere Materie af den rette Calcedon; men dette er kun en Gisning, som ikke holder Stik i Proven.

Ved jernholdig Jaspis anmærkes, at den findes i de Ungerske Guldgruber ved Schemnitz, hvor den udgior mægtige Gange, at den ofte er isprengt med Kies, Blyglands og Blende, og bliver med Fordeel arbeidet paa Guld: saa og, at man har stribet Simple af adskillig Farve.

Ved Feldspat erindrer Hr. Prof., at den burde have Sted ved Kalfsteen; men denne Plads kan den vist ikke fortiene efter dens Bestanddele. Videre siger Hr. Prof., naar den bliver ofte brandt og igien lædret, bliver den til Kalk, hvilket vor Erfaring dog ikke besyrker. Naar den settes i Ilden, siges videre, med Kalkjord hænger den allene tilsammen; men flyder med Leer. Dette er ligeledes imod Erfarenheden.

Ved Cronstedts Anmærkning om Kieselarterne, tillægger Hr. Prof., at man finder ingen af dem krystalliseret i Huulheden; men naar der er Krystallisationer, saa bestaae de af meget smaa Qvarzkrystaller. Følgeligen kan man ikke sige, at ingen ere krystalliserede; de ere det og virkelig meget ofte; men det er uden Tvivl noget andet Hr. Prof. har vildet erindre om Krystallerne i Kiesel, og ikke vel erindret sig, hvorudi det egentligen bestoed. Desuden kan det ikke være Kieselarterne i Almindelighed Hr. Prof. mener; thi Qvarz er jo og en Kieselart; men det er uden Tvivl Flinten §. 62. her menes.

Ved Granaten erindrer Hr. Prof., at de fleste slaae Ild med Staal. Ere da de, der ikke slaae Ild, virkelige Granat-Arter?

Ved krystalliseret Schørl, berører Hr. Prof. Basaltsøulerne fra Irland og Island, endskiøndt vi ikke tvivle om, at jo Hr. Prof. er vidende, at de i Henseende til deres Bestanddele, Egenskab og Forhold, hvorudi de aldeles ikke komme overeens med øvrige Schørl og Granatarter, ikke kunne slaae paa dette Sted, og at man ikke bør lade sig forføre af det Figurlige.

Ved Serpentinstenen tillægger Hr. Prof. følgende: "Marggraf har lært os, ikke at regne Serpen"tinstenene under Leerarter. Ved Kundskab om deres

"Aflings-

"Afstingssteder (Geburtsörter) er jeg kommen paa "de Tanker, at de kan være i Forvandskab med Asbest- "arterne. Om det er saa, vil nærmere Undersøg- "ninger bevise". — Men som os synes, saa kan Serpentinsteen, nagtet Margrafs Forsøg, gierne være en forandret Leerart. I det mindste er det endnu et betydeligt Spørsmaal. Vi troe og nøye, at den Grund, Hr. Prof. anfører, til at regne Serpentinsteen i For, vandskab med Asbest, kan være det eneste, der har bragt ham paa den Tanke. Spath, Qvarz og Asbest bliver ofte fundne paa et Sted, de Svenske Marmorarter holder megen Serpentinsteen, og ere dog i Henseende til deres væsentlige Bestanddele over al Maade forskiellige.

Ved den Beskrivelse, Cronstedt giver paa Magnesia, føyer Hr. Prof. til, at den giver Materien en grøn Farve, naar den smeltes med Salpeter. Dette gior jo og Kobberet, følgeligen bleu dette et meget uvist Tegn; men Prøverne er, at man kommer den smeltede Massa i Vand, og naar det da farver Vandet grønt og siden violet, saa er man vis paa at man har havt Magnesia. Men vi mærke, at det vilde blive os for vidtløftigt, at giennemgaae det alt, vi ville derfor slutte med at anmærke, at Paragrapherne i denne Udgave ikke kommer overeens med Paragrapherne i de tvende første Udgaver, hvilken Forandring vil vel have nogen Ulevlighed med sig. Ligeledes ere Citationerne eller Henviisningerne til foregaaende og efterfølgende Paragrapher i Bogen aldeles uefterrettelige; ja vi have anmærket, at iblandt henved 200 Citationer, som findes i Bogen, ere ikke mere end 3 rigtige, hvilket gior Bogen i det mindste for Begyndere meget forvirrende.

Saa havde vi og gierne ønsket, at Hr. Prof. havde rettet nogle af de betydeligste Feyl i den første tydske Oversettelse: saasom: hvor Cronstedt setter ufynlige Dele, staaer her ufoelbare, uigiennemsigtig i Stedet for mørk og dunkel. Kalkjord foreenet med Kiskkensalts Suure, i Stedet for mættet med o. s. v. Ved Blyekalk med Kalkjord foreenet staaer, at dette ikke bruser med suurt; i Originalen staaer, at det bruser med Suurt. I Anmærkningen ved den 38 §. staaer Kalksteen i Stedet for Staalsteen.

§. 72. Har den første tydske Oversetter sat Basalt, Søulersteen, i Stedet for Schørl, hvilket Navn burde beholdes; thi der er stor Forskiel paa Basalt og Schørl, og sees af det efterfølgende, at Cronstedt har i sine Beskrivelser ikke sigtet til saadan Steenart, som Hr. Prof ved sin Anmærkning til §. 75. bringer under Schørlarterne, og som i Henseende til dets Grundbestanddele fortiene et gandske andet Sted.

Ved den 88 §. er Cronstedts Anmærkning udeladt. m. m.

Overalt troe vi baade at fyldestgiøre det vi skylde Cronstedts Fortieneste, saa og at tiene Mineralogiens Elskere i Almindelighed med disse tvende Anmærkninger. 1) At Cronstedt, der grunder sin Mineralogie, som vi allerede have erindret, mindre paa det udvortes end paa det indvortes væsentlige, har rimeligviis ventet, at hans Efterfølgere ved Chymiske Forsøg, der alene havde været hans Veyledere, skulde forbedre, stadfæste eller forkaste hans Meninger, men dette Haab er aldeles ikke opfyldt ved Hr. Prof. Brünnichs Tillæg og Forandringer. 2) At Cronstedt, en Mand, der havde saa stor Indsigt og Kundskab om Mineralier, har været saa sparsom i at mangfoldiggiøre Species, nagtet han levede paa en Tid, der var saa frugtbar paa Mineralogier og nye Species, og i et Land, hvor man paa den Tid var mere ivrig i at samle Stuffer, og udvide Kundskaben, end paa andre Steder; det havde da været ham lidet vanskeligt, at forstørre sin Bog og forøge Tallet paa Species, ifald han havde holdt det for gavnligt; men han var for lærd, til ikke at indsee, at denne Maade at behandle Mineralogien paa, havde været Aarsag til den Uvished, der endnu bestandig hersker, saa at den ene neppe forstaaer hvad den anden meener. Cronstedt har ikke bragt noget Species til et Genus med mindre han enten ved egne eller andres Forsøg var forsikret om, at dets Forhold ved Chymisk Undersøgning kom overeens med samme; men heller reent udeladt det. Derfor har han ikke, som hans Forgængere, og nogle af hans Efterfølgere, sort Fluspaterne under Spatarter, for deres fladstødede Figurs Skyld, eller iblandt Gibsarterne, fordi de ikke bruse med suure Vædsker; men giver dem en egen Plads, formedelst deres særdeles Forhold i Ilden i og for sig selv, saa og med andre Legemer. Denne Forsigtighed har Hr. Prof. Brünnich enten ikke brugt, eller og været uvidende dermed. Vi vente derfor, at Hr. Prof. naar han faaer Leylighed til bedre at overveye Arbeydet, ikke vil mangle at viise, at han er af eens Tanker med os; thi Cronstedts Mineralogie behøver virkelig paa mange Steder Forbedring, men denne Udgave behøver det endnu meere.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 52. 1770.

Forsøg om de ædende Saar, af Gottlieb Wilhelm Silchmüller. Kiøbenhavn 1769. Trykt hos Brødrene Berling. 104 Octavsider stor.

Forfatterens Hensigt med dette og et lidet tilforn udgivet Forsøg om Beenlæren, skal være, siger han, at vise, at Chirurgien og Lægekonsten lige saavel kan afhandles paa Dansk, som i andre Sprog; og om denne Muelighed tvivler vel ingen. Vi have Professorer, der holde Medicinske Forelæsninger paa Dansk, og paa langt bedre Dansk, end Forfatteren skriver.

Hr. S. ønsker i sin Fortale, at noget af den Latinske Aand maatte fare i Studiosis Chirurgiæ, og det samme ville vi ønske ham selv; thi saa skrev han ikke, som her staaer allevegne: Superatio, suppererer og membranes aponeu otica, cera flavæ, picis liquida, ungv. de tutiæ, sceptisce, Balsami virid: Edimburgeasis, lapis medicamentosa, — ulce arum, succus nutritiens m. m. Vi ville ydermere ønske ham, at en dansk Aand maatte fare i ham, førend han igien udgiver et dansk Skrift, at man med mindre Modbydelighed og Besværlighed kunde læse og forstaae ham: Til Exempel paa hans Stiil og Skrivegaver kan et lidet Stykke sirat i Fortalen tiene, hvor man læser disse mærkværdige Ord: "man siger ikke, een, som kan godt rage et Skæg, er "en lærd Vundlæge, desnagtet blive Barberne og de "elendige Geister, som af alle andre Videnskaber og "og Konster forjages, dog ved utallige Leyligheder, "naar de have anvendt deres meste Tid paa at rage et "Skæg, giorte til Mestere i Lægekonsten; hvilken "Misbrug og bedragelige Tilstand for et Land! hvor "man troer, at en Chirurgus ikke med ligesaa store "Gaver og Sindskræfter maae og skal studere, saavel "som en, der vil blive Medicus".

I Henseende til de Danske Medicinske Konstord, da ere de fleeste forhen bekiendte, og af de meget faa nye seer man nok, at Forf. ikke er oplagt til det Arbeyde. Beenækkehinden (pericranium) (Lymphæ Kar) (vasa lymphatica) Antimoniensmør (butyrum Antimonii) kan herpaa tiene til Exempel. Skriftet selv besidder ikke heller nogen Fuldkommenhed, som skulde friste til at læse det, saa længe man forstaaer noget andet Sprog; det indeholder intet Nyt, uden dette eene, der viser Forfattens Eget, med mindre han har forstaaet sin Autor meget galt: Mesling- og Koppe Materien, der ikke er vel uddrevet af Kroppen, regner han iblandt de indvortes Aarsager til ædende Saar, og siger, at denne Gift kan længe være skiult i Kroppen. Vel have vi altid troet, at Koppe- og Mesling Feberen kan forvolde og efterlade en saadan Væskernes og Kroppens Fordærvelse, Forandring og Uorden, som kan være i Stand til at foraarsage saadanne og andre slemme Tilfælde efter Sygdommen; men at det er Koppe- og Mæsling Materien selv, der, efterat Sygdommen er overstaaet, kan foraarsage disse Tilfælde, troe vi ikke engang paa Forfatterens Ord.

Daglig Samtale med Gud, bestaaende udi en deel Sange og Bønner, med hvilke de Helliges Andagt dagligen kan omgaaes vor Herre, og aarle og sildig holde en gudelig Samtale med den Allerhøyeste, enfoldig fremstillet af Laur. Beich Aalborg. 1770. Paa nye oplagt udi det Kongl. privilegerede Bogtrykkerie, ved Johan P. Holtberg, og paa dets Forlag, sælges for 8ß. Skr. Stor. 112 S. 8.

Denne Samling af Morgen- og Aften-Sange og Bønner har først været udgivet af Forfatteren

selv, som synes at have været Sogne-Præst til Stifts-Biergbye, i Aaret 1726, og Hr. N. Elkiær, Sogne-præst til Atting Menighed i Aarhuus Stift, har besørget dette nye Oplag. Til hver Aften og Morgen ere tre Sange og to Bønner. "Den første Morgensang, siger "Forfatteren, kan et Gudsbarn bruge, medens han iklæder sig, og derved skal ikke nogen tænke, at Guds Navn "vanhelliges, at man paakalder det, imedens man forretter andet. Jeg læser om Nehemias, som var Kongens Viinskienk, at, da han var i sit Embedes Forretning, da bad (*) han til Gud".

"Naar nu et Gudsbarn er iklædt, kan han i sit "Kammer for sig selv betiene sig med den anden Sang og "hosføyede Bøn, som begge ere korte, og derfor behøver kun liden Tid".

"Den tredie Morgen-Sang kan med Bønnen bruges af alle Lemmerne inden Døren, saa Fader, Moder "og samtlige Huusgesinde kan derved frembære Gud deres Morgen-Offer".

"Den første Aften-Sang med Bønnen kan og som "en almindelig Andagt og Samtale med Gud, af det "gandske Huus øves".

"Den anden Aften-Sang med Bønnen kan en hellig Siel for sig selv i sit Kammer betiene sig med, før "han gaaer til Leye".

"Den tredie Aften-Sang kan ofres Gud, den "Stund, man afklæder sig".

Naar vi betragte den Tid Forf. levede i, saa finde vi denne liden Bog meget vel skikket til sin Hensigt. Ja endog i vore Tider skal den i de fleste Familier kunne tiene til Andagts Øvelse bedre end mange andre meer bekiendte og brugte. Blandt Bønnerne i sær have vi fundet adskillige som ere affattede i det simple og fattelige Sprog, hvori Hiertet taler, og som vi torde sette ved Siden af det beste af det Slags, f. E. denne Aften-Bøn. S. 66.:

"Gud skee Lov! denne Dag er vel gaaet, mit Arbeyde har vor Herre velsignet, mit Legem har han bevaret fra Skade, og min Formue fra Ulykke; saa "karsk, som jeg i Morges vaagnede, saa karsk kan "jeg igien i Aften besøge mit Leye. Men førend jeg "gaaer til Hvile, vil jeg først holde Regnskab med mig "selv om mit Levnets Forhold. Hør du min Samvittighed, luk Bogen op, som mine Gierninger ere skrevne udi. Hør mit Hierte, siig mig, hvorledes det staaer "til i min Christendom? har du samlet dig nogen Skat "i Himmelen? Har du lagt dig noget til beste i det Aandelige? Har du forbedret dig noget i dit Levnet? O! "jeg elendige Menneske! det Gode, som jeg skulde og vilde giøre, det er ilde forsømt; det Onde, som skulde "hades, er desverre begaaet. Dersom nu Gud vilde "gaae i Rette med mig, og lade mig undgiælde mine Overtrædelser, da vilde det see ynkeligt ud for min arme "Siel. Men er jeg en grov Synder, den jeg vist er, "da veed jeg dog noget at trøste mit urolige Hierte med: "Jesus Christus er kommen til Verden at giøre Syndere salige, og iblant dem skal han og giøre mig salig. "Det troer jeg, og den Troe opreiser mig af min Sorrig "og Drøvelse, i det den Hellig-Aand indvortes fortrøster mig om en fuld Forladelse for Jesu Skyld, saa jeg "kan med et godt Mod gaae til mit Leye. Amen.": eller denne Morgen-Bøn S. 75:

"Herre! det er skiult for mig, hvad denne tilstundende Dag vil føde af sig, men lad den ingen Ulykke føde af sig, lad den føde Naade og Velsignelse, Gudsfrygt og Hellighed i vort Forhold og Tilstand! jeg har "nu opreyst mig af Sengen med et fyrigt Legeme, lad "mig ogsaa opreyse mig af Synden med et bodfærdigt "Hierte, hvortil du o fromme Gud! vilde giøre det beste, thi uden dig skeer det ikke. At jeg opvaagner, det "mager du, at jeg omvendes, det faaer du og at indrette; thi sligt et Verk er mig for høyt. Dersom jeg "ikke blev vagt, før jeg vagte mig selv, da vaagnede jeg "aldrig, dersom jeg ikke blev omvendt, før jeg omvendte "mig selv, da skede det aldrig, derfor o Herre! omvend "du mig, saa bliver jeg omvendt. Løft mit Sind op "fra Jorden til Himmelen, tilsted ikke, at mit Hierte "bliver onde Lysters Bolig, men giør dig selv en hellig "Vaaning derudi. Regier mine Læber, at de ikke bruge slem Snak og raaden Tale, og styr mine Hænder, at "de ikke røre ved forbudne Frugter. Forlene mig Kraft "og Styrke, at jeg i din sande Frygt lykkelig maa forrette min beskikkede Gierning. Forleen mig med denne "angaaende Dags Lys det sande Troens Lys, at jeg som "Lysets Barn med en god Samvittighed maa vandre "mit Lives Løb. Og o allerhelligste Jesu Christe! efterdi jeg af dit Navn kaldes en Christen, saa forleen mig "den Naade, at jeg sandferdeligen maa svare til samme "mit Christne Navn, og udi retsindige Dyder virkeligen "lade paakiende, at jeg er ogsaa udi Gierningen en sandferdig Christen. Amen".

Sangene ere vel ikke smukke, imidlertid langt mere feylfrie end mange andre, som pleye at bruges af Almuen til Huus-Andagt.

(*) "Nehem. 2, 1. 4.".

Overset-

Oversettelse af Tidernes Lykkelighed, et Verk, for hvilket Bergens Skole har at takke sin elskede Rector, Velædle og Velbyrdige Hr. Cancelliraad Jens Boalth, underdanigst tilskrevet Frue Birgitha Christina Boalth fød Vallentinsen. Bergen. Trykt hos Kongel. Majestæts privilegered Bogtrykker, Christoph. Kothert. Stor 1 Ark 8.

Titelen er allerede sat paa Skruer; hvad venter man sig da ikke af Oversettelsen selv? Man kan domme alleene af denne Begyndelse. "Hist laae Tityrus. "Paa det graanende Græs havde han just lagt sig un"der en skyggefuld Alm, hvis affældige Blader flag"grende dekkerede igiennem Luften, for at beskytte hans "Leye". I Originalen heder dette Sted:

Forte sub umbrosa recubarat Tityrus ulmo,

Obsitus hinc foliis, hinc flava stratus in herba.

Stykket selv, eller for at tale med Oversetteren, det Verk, for hvilket Bergens Skole har at takke sin elskede Rector Hr. Cancelliraad Boalth, fører Navn af Eclogue, og man vil vel ikke tvivle paa, at det er en, da man alt i Begyndelsen af Verset har seet Tityrus legge sig under en Skyggefuld Alm. Han synger, det forstaaer sig; men man vented maaskee ikke saa lige, at han med sin Sang skulde giøre physiske Opdagelser. "Vel hører man endog hist længst henne paa "den nordligste Gardartsholm (*), at Jisen, nægtende "sit Navn, brænder, syder, rysler, rokkes og truer "Folket med sit Fald, skiønt Hekla maaske kun med en "farlig Overgivenhed slaaer sig los, og vil med sine Luer "efterabe og bevidne Hyrdernes Troskabs og Nidkier"heds Ild". Nu ved man altsaa Grunden til de forfærdelige Tildragelser med Bierget Hekla i Maret 1766.! det var et Bucholisk Sorgespil! —— Tityrs Sang afbryder Silen, som beskriver os Hoffets Tilstand, saaledes som det var sidst i bemeldte Aar. Alle de Mænd, som den Gang vare i nogen Ansеelse ved Hoffet, faae her deres Compliment, men den maae de ogsaa dyrt nok betale ved at lade deres værdige Navne unkelig forbudle. Vi ville anføre saadant et Sted:

"Current, dixerunt qvæ tempora currere quondam,
"Regnorum unanimi, qvi spem statione legebant,
"Candor & *Eurvali* (1) & mitis sapientia *Nili*. (2)
"Hæc rerum facies per *tot* stabilita labores
"Tum tegit! tuto totas rutamine terras, (3)
"Obvius occultis obex osoribus obstet,
"Temperiem trutinæ rimeat temeraria furba
"Tecta, themis, teneas tua templis thura repescant (*)
"Mandet at injectas effrena licentia habenas;
"In sua qvi toties animatus damna ruinam
"Parturiit fastus, frenis cohibebitur arctus.
"Nec peregrina manus tractabit vellera, molles
"Ipsa feret tellus, & tinget murice lanas.
"Quin litet & *Flamen* (4) foliis redimitus olivæ
"Et vetet armato fines custode tueri.
"Nec quisquam vasti nasum tentaverit *Ursi* (5.)
"Qui placidos mitis campos & *rura* pererrat.
"*Ursus* erit, læsos si justa tuebitur ira,
"*Scuta* (6) virum feret huic, mores edocta vetustas,
"*Machina* in interitum turpæ fabricata nocentis,
"Nec neget auxilium, sed amato milite servet
"Insontes. *Heros adamatus* & *alter Achilles* (7).

For den slette Smag, som er i dette Sted, som i det hele Digt, kan Oversetteren intet; men man vil tilstaae os, at der hørte overordentlig Lykke og stor Vittighed til at oversette saadant et Sted saaledes, at det intet skulde tabe af sine Fryd (thi Skiønheder kunde det intet tabe); og man vil tillige tilstaae, at denne Oversetter er sluppen mesterlig derfra. Her er Oversettelsen:

"Den

(*) Island.

(1) "Com. *Reventlow*. (2) Cons. St. *Nielsen*. (3) Res civiles sub præsidio Dm. *Torr*.

(*) Vore Læsere merke vel Skiønhederne i disse 4 Vers, hvori de første Bogstaver af hvert Ord tilsammentagne udgiøre hans Excellences Navn, endskiønt Digteren dog ikke har bogstaveret ret.

(4) Res ecclesiast. sub præsidio ejusd. & Episcop. *Harboe*. (5) cum rerum externarum sub præsidio Bar. *Bernsdorph*. (6) Classis regia sub Com. Danneschiold. (7) cura rei militaris sub præsidio C. Ahlefeld, sub Auspiciis Principis Hassiæ.

"Den gyldne Tid skal fremskinne, som man alere-
"de kunde spaae sig, da Euriali (1) redelige Omhue
"anordnede den milde Nisi Visdom (2) at have et
"vaaget Øye over Rigernes velsignede Raad."

"Af disse Conjuncturer skal enhver kunde kiende
"de gyldene Tiders Tilbaakekomst. Man vil paastaae,
"at Visdommen selv skal have lært Parcerne, at
"at spinde disse Tiders Traad af gyldene Tøtter. (3)
"En aarvaagen Omhue for Statens Velfærd skal
"røbe, at Visdommen selv har bestemmet disse Tiders
"Skiebne; da en erfaren Klogskab skal temme den frem-
"fusende Grædhed, og beskierme de blyefærdige Meri-
"ter mod hemmelig Efterstrøbelse. Retfærdigheden
"skal herske paa Domstolene, og tilbedes ved idelige
"Rogoffere. (4) Norden skal velsignes med Lyksa-
"lighed og Friehed; Kun den usædelige Grædhed, som
"avlet af Ryggesløshed, bevæbner sig tidt til sin egen
"Ulykke, kun den skal sukke under Aaget; og gnavle det
"sig paalagde Stangbidsel. Nu skal ikke Udlændin-
"gers Hænder forarbeide vort Klæde; Velsignet af
"denne Aftræes Aande skal vor egen Luft krølle, og
"vore egne Heeders Møes farve den bløde Uld. (5)"

"Omgiven med Oliven-Grene skal vore Guders
"store Præst ofre, og efter de blideste Spaadoms Tegn
"af sin veltalende Mund, hvor Gudernes Orakler saa
"ofte har boet, (6) spaae vore Grændser Gudernes
"Beskyttelse; En Skyts, som ikke trænger til bevæb-
"nede Armeers Bagt. Men vogter eder, o Dødelige!
"at I ikke med en dumdristig Forvovenhed opirrer til
"Vrede den Biørn, som bevogter vore Dorper (7)
"og viser sig stedse mild og svag, saafremt ikke en ret-
"færdig Vrede nøder ham til at vise sin uforfærdede
"Styrke, som da skulde understøttes ved vore, til An-
"gribernes Undergang beredte, flydende Mure, som
"aldrig skal mangle den Seyer, der er, fra de ældste
"Tider af, vant at smile over Dannernes Skiolde.
"(8) Hvilke skal undsettes af vor elskede Helt og anden
"Achilles, (9) saafremt han nødes til at bringe Athen
"af sine Kæmper i Feldten. (10)"

Stykket sluttes med et Chor af Muserne, hvori enhver synger sin Strophe i et særskilt Sprog, hvoraf man bør slutte, at Hr. Cancellieraaden besidder en ikke ringe Kyndighed i de fleste Europæiske Sprog.

Oversetteren retter sit Arbeyde til Frue Boaldt i disse Ord, som vi endnu ville anføre, for at unde vore Læsere en liden Smil. "Her er jeg da, Velbyr-
"dige Frue! færdig med min Stiil. Jeg har (thi af
"visse Munde høres aldrig Befalinger, uden for at
"adlydes) efter Deres Befaling blevet ved at oversette
"Deres Værdige Kiærestes Beskrivelse over Tidernes
"Lykksaligheed 1766; men det er blevet ved min Bestræ-
"belse. (*) Thi ligesaa umueligen, som nogen Skil-
"drer kan udtrykke Deres Persons Taklelighed, eller
"Physiognomiens Fuldkommenheder, ligesaa umue-
"ligen kan nogen være en fuldkommen Tolk for Hr. Can-
"cellieraaden (han har godt ved at giøre) enten naar
"han, paa Siden af den værdigste, den yndigste Frue,
"verler forelskede Øyekast med Hende, (**) eller naar
"han kaster et overflødigt (***) Øye ned paa et lykke-
"lige Papir, (****) for at ziire det med saadan en
"Ecloga".

"(1) "Geheimeraad Reventlau. (2) Nielson
"(3) Cancellie-Sager under Geheyme-Raad
"Tott. (4) Rettergangs Sager. (5) Fa-
"briker. (6) Geistlige-Sager. Allus. til
"Bisstop Harboe. (7) Udenlandske-Sager
"under Geheymeraad Bernstorph. Man
"maae ellers anmerke, at Biørner tit tiener til
"Beskyttelse for Jorden, see Pontopp. Norv.
"Nat. Hist.

(8) "Søe-Staten under Danneskiold. (9)
"Land-Staten under Prindsen af Hessen.
"(10) Allus. til Ahlefeldt. Ahlen er det
"inderste og beste af et Træe."

(*) Var det blevet ved Oversetterens blotte Bestræbelse, saa kunde vi sparet os denne Critik; thi Originalen er, saa vidt vi vide, ikke trykt, i det mindste er den os ikkun tilsendt i Manuscript.

(**) Vi tænkte, Hr. Cancellieraaden vilde ogsaa takke for alle ubudne Tolke.

(***) Altsaa behøver Hr. C. R. ingen Øyne, naar han skriver.

(****) Vi tænkte, Papirmageren maatte være lykkeligere end Paipret; thi han bliver af med sine Bøhre, men Papiret er desto vissere paa, ved Maculatur at omkomme, naar det beskri-
ves med slette Ecloger.

Herefter følger Register og Subscribenternes Navne.

Register
til
den Kritiske Journal for Aar 1770.

Absalons Liv og Levnet S. 43
Accenter, Tanke om deres Nytte i det Danske Sprog 11
Adel, Betragtning over dens Fortrin i et Monarkie 102
Alaner, det samme Folk som Aserne 206
Almanak, Dansk Historisk for 1770 43
Ancher (Laur.) diatribe in fragmenta Eratosthenis 193
Anmærkninger over Debes om den Færøiske Handel 352
Arnolds (Theod.) Engelske og Danske Grammatik 289
Athenienserne skildres 249
Azemas forunderlige Tildragelser 379
Babylonier, Betragtning over deres Fruentimmers Utugt 246
Baden (Jac.) super Homeri Iliad ή v. 215 41
Bagge (Christ.) Aarsager til Bryggerlaugets Fallissementer 372
Balling (Eman.) Forsøg til en Oversettelse af Young om den yderste Dag o. s. v. 196
Baltica, de Gamles er Sverrig 210
Barn, det lykkelige ved Opdragelsen 228
Basedow (Joh. Bern.) Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien. 332
Beich (Laur.) daglig Samtale med Gud 405
Beschreibung von Kopenhagen für Reisende 219
Betrachtungen über die Verbesserung des Landwesens in Dänemarck 100
Betragtninger over de almindeligste Aarsager til ulykkelige Ægteskaber 253
- - korte, over Hoveriets Afskaffelse 369
Betænkning over det Spørsmaal; Hvorledes Friehed og Eyendom kan forskaffes Bondestanden 100
Bibliotek, Efterretning om Universitetets 150
Boalth (Jens) Tidernes Lyksalighed 408
Boesen (Ludvig) Beskrivelse over Stamhuset Lundsgaard 37
Bolten (Joch. Frid.) Nachricht von einer neüen Thierpflanze 380
Bomares almindelige Naturhistorie ved von Aphelen. Femte Tome 108
- - siette Tome 292
Brenneche (H.) Fors. til Moralske Sindbilleder. 124
Brünniche (Mart. Th.) Ictyologia Massiliensis 5
Busch (Jens Æreboe) Svar paa Hedegaards Afskeedstale 177
Bussæus (Andr.) Historisk Dagregister over K. Frid. IV. 302
Bödtker (Frid.) Prædiken paa Christi Fødsels-Dag 358
Censuren. Rescriptet om dens Ophævelse 362
Cicero, et Sted i hans Tusculaniske Undersøgelser forsvares imod Clark 42
Cimbrernes Oprindelse og Navn 210
Cimmerier og Cimbrer eet Folk af Oprindelse 59
Clavis lingvæ latinæ Tom. III. 132
Communitetets Historie 14
Crämers (J. A.) Ode auf Luther 120
- - Auf das Absterben Christian Fürcht. Gellert 240
Cronstadts Versuch einer Mineralogie 396
Dands, Tanker derom 238
Dannemark, hvoraf faaet sit Navn 62
Danskes første Sæde i Halland og Skaane. sammest.
Düssel (J. A.) Lovenes Efterlevelse, den beste Lettelse for Bondestanden 200
Eensøyer, Efterretning om et nyt Slags 17
Esthier, Folk Østen for Østersøen 204
Falsters (Rect.) Vers over K. Frid. IV. 155
Fattige, Manglerne ved deres Forsørgelse 23
- - deres Forsørgelse hvorledes bør indrettes 26
- - hvorledes indrettet i Dannemark 28
Febre, to Hovedsorter deraf 169
Finner have ikke været Nordens første Beboere 56
Flensburg (Oluf) Lovtale over Lindvig 290
Fordyce (Jacob) Prædikener for unge Fruentimmer. 236
Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber 8de Stykke 268
- - over Lovgivelsen 393
- - til en Afh. om Testamenter til Grønlands Nytte 116
Fortegnelse paa det K. Danske Landhuusholdnings Selskabs Lemmer 161
- - paa dets Priismaterier og Præmier for 1769 162
Franske Reputations merkværdige Sygdom o. s. v. 382
Friderik IV, Urigtigheder i hans Hist. rettes 303
Gellerts (C. F.) Fabler og Fortællinger, ved Lodde 156
- - Fortienester af Dannemark 240
Gogvet (Ant. Yves) Undersøgninger om Lovenes Oprindelse 3die Deel 244

)(Goiske

Goiske (Jens Rosenstand) Betragtninger over de almindelige Aarsager til ulykkelige Ægteskaber 253
Gottschalch (Joh.) Progr. de uno Corn. Nepotis loco, & tribus Velleji Pat. 261
Grønland, Forslage til dets Opkomst 118
Guttones, to Grene af dem 57
Handel, om Hollændernes med Muskat, Nelliker og Kanel 113
Harboe (L.) Tale ved Prinds Friderichs Confirmation 305
Hedegaards Asskeedstale 177
Hell (Maximil.) Observatio transitus Veneris Wardöhusii 92
Herodot, om har havt skrevne Monumenter i den Schytiske Historie 172
Holm (Hans) Prædiken over Phil. 3, 8. 359
Hübner (Mart.) orat. de jurisprudentia religioni amica 386
Hvas (Jens) om Lovenes Natur og Aarsag 1ste Deel 316
Høysgaards første Anhang til den accentuerede Grammatik 8
Jacob (Chr. Frid.) Lovtale over Biskop Absalon 268
Jerusalems (J. F. W.) kort Indhold af Religionens forneemste Sandheder 129
Jotinsheim har lagt ved det hvide Hav 58
Journal, Dänisches 1 B. 3, 4 St. 148
Italiens Armod, Aarsagerne dertil 33
Kall (Nic. Chrift.) dissertatio circa Etymologias nominum propriorum in f. f. 286
Kierteminde, hvoraf har sit Navn 40
Kirkernes Forfatning paa Island 215
Kæmper, om have været i det ældste Norden 58
Königs (Joh.) Engelske Veyviser 218
Larven, den almindelige beskrives 108
Lav, Aarsag til dens røde Farve, naar den kaages 111
Lundsgaards Beskrivelse 38
Luther. Eine Ode von J. A. Cramer, herausgegeben von J. M. Preisler 120
Lykkens Have 328
Mankanitstrøets Beskrivelse 112
Medelthons (H. B.) Rynholt og Lucie 180
Mirakler, Betragtning over deres Anstændighed 46
Mosheims (Joh. Lor.) grundige Tanker i adskillige nytige Materier 364
Mourier (F.) Oraison funebre de Sophie Magdeleine, reine de Dannemarc 329
Muhle (Fin Thor.) tent. Philosophicum de ente 357
Møres (Poul) Prød. over Propheten Jonas 390
Neyss, et Sted i hans Atticus undersøges 262
Neues System der Kräfte des Menschlichen Verstandes 348
Noailles, Cardinal, hans Karakter 66
Norden, hvorledes først bebygt 57
- - Levemaade og Tilstand i de ældste Tider 207
Norge, hvoraffaaet sit Navn 61
Notice 374
Nyeborgs (Marcus Salomons) Aarsager, hvorfor han har forladt den Jød. Religion 12
Omvendelse, Tanker om Jodernes 220
Opdragelse, Afhandling derom 228
Othin, den ældste er ikke kommet lige ind i vor Norden 56
Pauli (D. Joh.) chymisch medicinische Abhandlung von distillirten Wassern 87
Perlernes Oprindelse 294
Petersen (Joh.) om den Islandske Skiørbug 164
- - Parm. Carl.) Meletemata circa Matth. 12, 36. 194
- - De Troendes Tillid til Gud 195
- - De cura, qvam loca ſ. Cod. probantia etiamnum reqvirunt 227
Philet. En Fortælning 344
Philosophiske Tanker om de moralske Aarsager til ulykkelige Ægteskaber 252
Polhøyden, at finde den sande, uden at kiende Refractionen og Qvadrantens Feyl 94
- - i Wardøehuus sammest.
Priser tilkiendte og udsatte af Selskabet til de skionne Videnskabers Forfremmelse 90
Prosaiske Digte 391
Præstelskabets Tilstand i Island 216
Pyramider, Tanker om Ægypternes 245
Rambachs (Joh. Jak.) De Troendes Salighed i Tid og Evighed 360
Randers Marsch 127
- - Byens nærværende Tilstand 128
Randrup (Frid.) Skyldnere, som ere uden Samvittighed 44
Reenbergs (Tager) poetiske Skrifter 69
Regieringer, blotte Democratiske have aldrig været til 173
- - de gamle Nordens var Theocratisk 208
Rejersen (Andr.) Historisk Beskrivelse af Bullen Unigenitus 64
Religionens, den christelige, Indflydelse paa Staten 22
Reswitz (Frid. Gabr.) über die Versorgung der Armen 21
- - Predigt auf das Absterben der verwittweten Königinn 356
Riisbrigh (Birger.) disqvis. quibus unum & alterum Philosophiæ caput dilucid. 267
Rosenstein (Rosen von) Huus- og Reise-Apothek af Garboe 185
Rynholt, Claus, et Sørgespil 180
Ræven, Beskrivelse af Buffon 300
Sainovics (Joh.) demonstr. idioma Ungarorum & Lapponum idem esse 188
Sapphos Brev til Pharon 286

Sara

Sara Th **. En Fortælning for Læserinder paa Landet 360
Scheffer (F. C.) Danske Fabler 327
Schiøt (Carl Gustav) Svar paa Hedegaards Afskeedstale 177
Schønning (Gerhard) Afhandling om de Nordiske Folks Oprindelse 53
- - Fundamenta narrationum Herodoti de Scythia, Spec. tert. 172
Schytte (Andr.) Tale om den beste Regiering 173
Silchmüllers (Gottl. Wil.) Forsøg om de ædnde Saar 404
Sinus Codanus, hvad derved forstaaes 210
Skiorbug, den Islandske beskrives 164
Spartanerne skildres 248
Sporon (Benj. Georg.) om Mods og Sindighedss Forening 280
Sprogforvirringen ved Babel, et mindre anstændigt Mirakel, end det paa Pintsefæsten 48
Stater, de Christelige holdes ved to Støtter, Christendom og Lurus 23
Stats Journal for 1769. 152
Studens Beskrivelse 298
Stænders Antal i det gamle Norden 208
Suhm (Pet. Frid.) om de Nordiske Folks ældste Oprindelse 204
Svenske og Norske fra Begyndelsen eet Folk 61
- - deres ældste Sæde i Upland sammesteds.
Sverrig, hvorafsaaet sit Navn sammesteds.
Taler paa Kongens Fødselsdag 1770., holdne paa Sorøe Ridderl. Academie 173
Tanker om Handelen 357
Tauber (Joh. Henr.) de delectu observationum Philologic. in N. Foedus rite adhibendo 264
Testamenter, hvorledes kunde indrettes til Grønlands Nytte 116
Thestrup (G. F.) Annotat. in Matth. Evang. 260
Thorarensen (Arn.) Tanker om geistlig Gavmildhed i Island 214
Thorstensen (Pet.) Beretning om Indbyggernes Bedrifter paa Færøerne 388
Thule, hvad derved forstaaet i gamle Dage 209
Thun (Peter) Efterretning om Qvægsygens Indpodning til det K. D. Landhusholdnings-Selskab 250
Tilfælles Meninger om Tungemaalets Forvirring ved Babel 45
Todæ (Joh. Clem.) de duplici fabrium indole 168
Tonen, om hører til en Bogstaves egentlige Væsen 9
Trøyel (Albert) En Regienter udi sit store Embede 125
Tullins (Christ. Braunman) samtlige Skrifter 1ste B. 308
Tychonius (Christ. Lassen) Betænkning om Jødernes Omvendelse inden Dommedag 220
Tydske have ikke været Nordens første Beboere 56
- - deres første Bopæle ved Østersøen 60
Ulbers (Christ. Sam.) retskafne Naturalist 143
Underdommeres Vigtighed 177
Wandels (Peder Top) Cantate 14
Wansenhuse, Tanker derom 29
Vellejus Paterk., Betragtning over nogle Steder hos Ham 263
Venus, dens Gang forbi Solen d. 3 Jun. 1769. 96
- - Vigtigheden af denne Jagttagelse 97
Werners Clavis lingvæ latinæ Tom. III. 132
Veyviser, Kiøbenhavns politiske for 1770. 85
Vocal, Forskiel imellem en hvisiende og klarlydende 8
Vocalernes usædige Læsning, Tanker derom 10
Vogelius (Peder) Lovtale over Biskop Absalon 268
Wormskiold (Peter) Tale paa Sorøe 176

Subscribenterne paa den Kritiske Journal for 1770.

Hr. Nagard, Etatsraad
Til Aalborg Bye 5 Exempl.
Hr. Abildgaard, D. Med.
- Abrahamsen, Lieutenant
- Adelaer, Kammerherre
- Ancher, (Kofod) Etatsraad
- v. Aphelen, Professor
- Atchen, Studiosus
- Augustin, Etatsraad
- Baade,
- Baden, Forvalter
- Bagge, Bygger
- Bang,
- Bang, Studios.
- Bartholin, Junker
- Bech, Cancellieraad
- Bech, Studiosus
- Bennicke, Studios.
- Benzen, Studios.
- Benzon, Cancellieraad
- Berg, Skoleholder
- v. Bergen, Etatsraad
- Berger, Prof. og Liv. Med.
- Bernstorff, Gr. Geh. R.
- Berth, Grosserer
Jfr. Biel
Hr. Bildsted, Kiøbmand
- Birch, Perykmager
- Blach, Grosserer
- Borggrevink, Præst
- Borrebye, Magister
- Brandt, Studios.
- Brødahl, Reg. Qv. Mester
Hr. Brügman, i Sielland
- Brun, Studios.
- Bugge, Overlandmaaler
- Busch, Studios.
- Charstensen, Conferents R.
- Carup,
- de Cederfeld, Conferents R.
- Clemensen,
Til Colding Bye 1 Stykke
Hr. Cortzen, Studiosus
- Discher, Præst i Birkerød
- Dons, Justitz Raad
- Dorph, Fr. i Nyek. p. Falst.
- Dyssel, i Sandbye
- Eccard, Secretair
- Eigtved, Studiosus
- Eilertsen,

Hr. Eller.
- Fabritius, Dr. Med.
- Fabritius, Præst
- Falbe, Søe-Lieutenant
- Ferslew, Studiosus.
- Finne, Studiosus.
- Fleischer, Reg. Qv. Mester.
- Fleischer, Fuldm. paa R. K.
- Flensborg, Banco-Numer.
- Flindt, Etats-Raad
- Franck, Forv. p. Christ. Sæde
- Frimand, Studiosus
- Froster, (Christ.) Skriverk.
- Frydensberg, Commission.
Mad. Gamst, Brygger-Enke
Hr. Glahn, Præst
- Graah, Conferents-Raad
- Grundtwig, i Saxkiøbing.
- v. Hadel, Studiosus
Til Hadersleb Bye 2 Exempl.
Hr. Hagerup, Amtmand
- Hammelev, Secretair
- Hammer, C. R. og G. Cond.
- Hansen, Inspecteur
- Hansen, Fuldmægtig
- Hansen, (Aug. Wilh.)
- Hansen, (Niels)
- Hansteen, Skriverkarl
- Hartwig, Studiosus
- Haste, Skræder
- Håsecker, Etats-Raad
- Hegelund, Studiosus
- Heineck & Fab r, Boghandl.
- Heineman, Justits Raad
Til Helsingøer Bye og Egn 5 Ex.
Hr. Hempel, Inspecteur
- Henningsen, Skriverkarl
- Hoftwed, Brygger
- Holm, Etats-Raad
- Holm, Prof. og D. Theol.
Jfr. Holm,
Hr. Holmsted, Etats-Raad
- Holst, Postmester
- Holst, Studiosus
- Holst, Studiosus
- Horn, Fuldmægtig
Til Horsens Bye 2 Exempl.
- Hübert,
- Hübner, Etats-Raad
- Høfding, Vand-Inspecteur
- Høyer, Caspar, Postbud
- Jacobi, Assessor
- Jacobsen, Studiosus
- Jansen, Byeskriver
- Ingerman, Præst
- Jonsen, Studiosus

Hr. Junge, Præst i Sielland
- Juul, Maler
- Jørgensen, Studiosus
- Kanneworff, Boghandler
- Kiærulf, Studiosus
Til Kiøge Bye og Egn 3 Exemp.
Hr. Kleno, Major
- Klingberg, Viinhandler
- Klogh, Kiøbmand
- Knap, Studiosus
- Krøll, Præst
- Lange, Justitz-Raad
- Lemming, Sognepræst
- Linde, Etats-Raad
- Lindemann, Catechet
- Lorck, Pastor
- Lorentzen, Renteskriver
- Low, Bager
- Lous, Professor
- Lunde, Justitz-Raad
Mad. Lundgaard,
Hr. Luxdorff, Conferents-Raad
- Lykke, Magister, †
- Løwenschiold, Confer. R.
- Martfelt, Cancellie-Raad
- Martin, Studiosus
- Meervitz, Sachsisk Leg. Sec.
- Melbye, Studiosus
- Myhre, Præst
- Müller, Cancellie-Raad
- Møller, Grosserer
- Møller, Hof-Bogtrykker
Til Nyeborg Bye 1 Exempl.
Hr. v. Obelitz, Etats-Raad
Til Odense Bye og Egn 5 Expl.
Hr. Olrog, Magister
- Orslew, Urtekræmmer
- Ortwed, Etats-Raad
- Pauli, Dr. Med.
- Pens, Oberkiøbmand
- Petersen, Studiosus
- Pfleug, Major
- Pladz, Muurmester
- Plum, Viinhandler
- Pohlman, Capitain
- Priebst, Præst
- Rantzow, Gr. Gen. Lieut.
- Rasch, Studiosus
- Ratiche, i Lolland
- Reiersen, Justitz-Raad
- Reiersen, Secretair
- Rohde, i Uttersløw
Til Ribe Bye 2 Exempl.
Hr. Riegelsen, Capitain
- Riisbrigh, Commandeur
- Riisbrigh, Professor

Hr. Ring, Inspecteur
- Ritz, Communitets Pedel
Til Roeskilde Bye og Egn 3 Ex.
Hr. Rosenkrands, Geh. Raad
- Rosløv,
- Rottbøll, Bisk. og Dr. Th.
- Ryegaard, Negotiant
- Røbel,
- Saabye, Præst i Lolland
- Sandøe, Præst i Vesterg.
Til Schanderborg Bye i Jyll. 1 Exempl.
Hr. Schielding, Kammerjunker
Til Schielskiør Bye 1 Exempl.
Hr. Schinmeyer, Informator
- Schiønning, Boghandler.
- Schlegel, Professor
- Schmith, Notar. Publ.
- Schoenheyder, Dr. Med.
- Schønning, Professor
- Schumacher, Confer. R.
- Schyth, Foged i Norge
- Seidelin, (Brinck) Etats-R.
- Sevel, Etats-Raad
Til Slagelse Bye 1 Exempl.
Hr. Smith, Apotheker i Wiborg
- Smith, i Nachskov
- Soelberg, Dandsemester
Til Sorøe Bye og Egn 3 Expl.
Hr. Sørensen, Præst.
- Spandet.
- Splid, Fuldm. ved Rente K.
- Sporon, Studiosus
- Stampe, Conferentz Raad
- Steenberg, Studiosus
- Steenstrup, Studiosus
- Sundahl, i Krængerup
- Teilmann, Studiosus
- Terchelsen, Cancellist
- Topp, Jurist
- Tødsløw,
- Trandt, Kongl. Fuldmægtig
- Ulsøe, Pagern. R. og Skr. M.
- Ursin, Urtekræmmer
- Ursing, Peter
- Wandal, Studiosus
- Wed rking, Landstingsh.
Til Weile Bye i Jylland 1 Exmpl.
- Wiborg Bye 6 Exmpl.
- Windeløw, Procurator
- Wiwet, Gen. Fiscal
- Zeppelin, Oberst Lieut.
- Zeuthen, Bogholder
- Zin, Grosserer
- Zum Hagen, Cancellie-R.
- Oeder, Finantz-R. og Prof.

Kiøbenhavns
Kongelig privilegerede
Adresse-Contoirs
Kritiske Journal
for
Aar 1771.

Femte Aargang.

Udgivet fra Adresse-Contoiret i Kiøbenhavn.

Critic Journal

for

May 1771.

Third Number.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 1 og 2. —— 1771.

Repliqve paa de atten Brøggeres Notice de Dato 13 November 1770. Til høyere Omdømme nedlagt af Christian Bagge. Kiøbenhavn 1770. Stor 4o S. 8.

Har Hr. Bagge ved sine: Formeentlige Aarsager til de mange paa en vis Tid arriverede Fallissementer ved Brøggerlauget opvakt Publicums Opmærksomhed, og giort det begierligt efter at see en Sag undersøgt, som kan interessere mange, saa befrygte vi, at han i denne Strids Fremgang vil ligesaameget opvække dets Fortrydelse, naar han bliver ved at føre den i saadan en Tone, som denne Repliqve er forfattet i. Den bestaaer for en stor Deel i Sagen uvedkommende Ting, i Personaliteter, og Beskyldninger, af hvilke endog de, som kunne være sande og grundede, tabe meget af deres Vægt formedelst den hidsige og ikke sielden pøbelagtige Maade, hvorpaa de fremsættes. Hvad skal man tænke om en Mand, som i Stedet for at forsvare sig med grundige Argumenter, tager sin Tilflugt til saadan Sniksnak, som dette S. 21. "Men, mine Venner! hvad seer "jeg? seer jeg vel? var det Subscribenternes egne "Ord, jeg anførte? Lad see! jo vist var det deres egne "Ord; i det mindste have de underskrevet dem. (Men, "hvorfore have De, Hr. Berling! ikke aftrykt disse "vigtige Ord med store Bogstaver?) Aldrig kunde "De, mine Herrer Subscribentere! have talet ærligere paa mit Partie. Somme Tider maae man og "tiene sin Contrapart imod sin Villie".

"Deres Concepist maae virkelig have tabt sig "selv, eller bleven slaget med en overflødig Mørk"hed; thi, hans Indfald er prægtigt paa dette "Sted, ja et ret vældigt strømmende Vand paa min "Mølle. Mange Tak, min Hr. Concepist! tusende "Tak, De gode Herrer! at De vilde lade disse vigtige "Ord blive staaende (Kan de nu see, jeg er taknemme"lig, sig nu en en anden Gang, at jeg ikke er erkiendt"lig, jo! jo! probeer kun at giøre mig godt, og see, "om jeg ikke skal vise mig til Døden erkiendtlig. Men "det maae ikke være af det ubegribelige Gode.) Troe "mig, mine Herrer! jeg skal ikke forglemme at erindre "denne deres Godhed ved alle Leyligheder; " o. s. v. Vi ville ikke tale om den ufordeelagtige Slutning, man bør giøre til Forfatterens Person og Opdragelse; men hvad Tanker skal man giøre sig om hans Sag, som behøver at forsvares paa saadan en Maade?

Vi ventede, at Hr. B. efter den billige Fordring af Noticens Subscribenter (vi ville nu kalde dem saa med Hr. B. for at iagttage den strængeste Upartiskhed) havde forelagt os nøyagtige Beregninger paa det Fehmerske Bygs Tilførsel for og efter det vedtagne Indkiøb i Fælleskab, hvilket han anseer som Hovedaarsagen til Brøggerlaugets Ruin; og vi anseae disse Beregninger som det eeneste Middel til at sette denne Hovedaarsag i sit rette Lys. Men intet mindre end saadanne Beregninger! og dog bliver Forf. endnu ved at paastaae, at hans Foregivende om den store Qvantitet af Fehmersk Byg, som Kiøbenhavn har maattet savne siden det vedtagne Fælleskab, grunder sig paa Ligning og Modsettelse af lige Tid foran, og efter Laugets Vedtægt. Men hvorfor har han da ikke forelagt Publikum sin Balance? "Da jeg allene, svarer han S. 10., "har fremlagt mine Erindringer til nærmere Efterta"ke, og ikke for at føre Proces med Brøggerlaugets "Direction, saa haver vel Documentering herudi ingen "Sted. Men dersom det allernaadigst maatte behage vores allermildeste Monark, at anordne en Com"mission, som skulde undersøge de Klagemaale, som "endeel saavel af de udgaaede som endnu værende "Brøggere kunde have at fremlegge imod Directionen, "saa maaskee man skulde faae Aarsag at requirere og

"traktere Documenter". Men dette er jo blotte Udflugter; thi naar han havde giort det første Skridt, burde han ogsaa giøre det andet, og naar han offentlig havde paastaaet, at Kiøbenhavn ved Fælleskabet havde maattet tage et Quantum af 250000 Tønder Byg, burde han ogsaa offentlig have godtgiort sin Paastand, uden at oppebie nogen Proces, eller kongelig Commission, hvilken han allerfinareste efter saadan Documentering kunde giort sig Haab om. Men saa lidet Hr. B. er for selv at giøre Beregninger, saa ubillig er han i at fordre dem af andre. Thi hvad kan være ubilligere, end denne Fordring? "overalt, siger han "S. 11. da Subscribenterne maae tilstaae Factum, "og at deres Medtægt er til, ligesom Tiderne oprise "og bevidne det dyre Kornkiøb; saa tilsalder det de "jure dem at bevise med noget gyldigt, at Vedtægten ikke haver skadet det Almindelige, eller er Aarsag til de umaadelige Kornpriser, og i Mangel deraf maae de være og blive sagfældige". Saaledes kunde han have raisoneret, naar Kornprisernes Dyrhed ingen anden Grund kunde have, end Brøggerlaugets omtalte Vedtægt. Men hvad har da været Aarsag til Rugens Dyrhed i samme Tidsrum? og mon ikke de samme Aarsager, som have fordyret Rugen, kunde have fordyret Bygget, uden at det bliver fornødent at give Skylden paa den lastede Vedtægt, som den eneste Aarsag? Imidlertid, naar Hr. B. havde giort bevisligt, hvad han har paataget, at Kiøbenhavn siden Fælleskabets Vedtagelse har maattet tage saa stor en Quantitet af Fehmersk Byg, saa havde man vist nok Grund til at ansee denne Vedtægt, som en Medaarsag til Byggets Dyrhed i Kiøbenhavn. Men, at føre dette Bevis tilkommer ingen uden ham selv.

Lykkeligere synes Hr. B. at have været i at rede sine saa kaldte Biaarsager imod de af Noticens Subscribenter giorte Erindringer, og adskilligt forekommer her, som fortiener Publicums Opmærksomhed. Til det man har sagt imod hans N. 2. anmærker han, at man har brugt det Ord Laug snart for Directionen, snart for det hele Interessentskab: og at det Regnskab, som man beraaber sig paa aarlig at aflegges af Oldermanden til Lauget, ikke aflegges uden til Directionen; ligesom det reviderés ikke af visse dertil af Lauget, men af Directionen udnævnte Interessenter, og qviteres af andre, som ligeledes ikke af Lauget, men af Directionen ere committerede. "Det er unimodsigeligt, lægger "han til, at der for al den Tid fra Anno 1762, "jeg har været Interessent udi Brøggerlauget, ikke "er bleven til Lauget aflagt nogen Rede og Riigtighed, "mindre ere udi Laugsforsamling nogen Tid producerer reviderede eller qviterede Regnskaber". — Noticen havde sagt: at Maltmagazinet paa Brøghuset stod aabent for trængende Interessenter det hele Aar igiennem, naar det Qvantum var forbrugt, som aarligen tilkom enhver Interessent. Hertil svarer Hr. B. S. 30.: "De sige et, og giøre et andet; "jeg veed ingen Exempel, at Interessenterne ere blevne almindelig assisterede med Malt fra Magazinet, "førend først i Augusto eller sidst i Julio; ja, om"endskiønt de nu tilstaae, "at de den 13de Maji in"deværende Aar havde fastsat Prisen, "kan jeg dog "oprigtig bevidne, at jeg i Junio sidstleden blev nægtet paa Laugshuset Malt fra Magazinet, under "Foregivende, at samme endnu ikke var aabnet for "Interessenterne, og dog vil de beraabe sig paa, at "det har staaet aabent siden 15 Maji sidstleden". Har Resolutionen været til, som ikke paatvivles, "da de kan datere den, saa haver den dog været hemmelig, og ikke giort bekiendt for det samtlige Laug; "En artig lille Oydagelse!". — Noticen siger videre: Til Augusti Maaneds Udgang var Prisen fastsat til 12 Mark 8 Skilling, og i en anden Forsamling af 26 September næstefter blev den fastsat til 14 Mark. "Hvortil, spørger Hr. "B., skulde denne Forhøyelse, uden for at giøre "Vinding? Eller: er den steet for at befordre høye "Kornpriser paa Torvet? enten maae det være det "ene eller det andet, her er ingen Mellemvey. Men "med Tilladelse, Mine Herrer! En liden Digression. "De begaae visselig, som jeg og har erindret Directionen om, i forrige Tider, et Hysteron Proteron. "De have vist ved deres første Resolution, at de kan "selge uden Skade, ja med Fordeel, for 12 Mark "8 Skilling en Tønde Malt; De vise ved deres seenere Beslutning, at de kan faae 14 Mark; Naar "De nu begynde med 14 Mark, og endte i September, naar Bygget kommer til Axeltorv, med 7 eller "8 Mark, hvorledes mene De da Udfalder vilde "blive?".

Man erindrer, at Hr. B. havde bebreydet Directionen det Tab, som Lauget nyelig giorde ved dets Casserer, og at Noticen til Undskyldning for Directionen havde beraabt sig paa Conventionens 2 Deels 18 Art. Denne Artikel anføres her, og indeholder: at en Interessent, saasnart hans Brøg er udassigneret, skal straxen afhente de indkomne Pen-

ge

ge derfor, siden samme ellers staaer for hans egen Regning og Risiko. "Men, spørger Hr. B. "S. 36, er det derfor ikke Directionens Pligt, at "see Sikkerheden besørget for Pengene fra den Tid "de for Øllet begyndte at indkomme, og indtil det "er mueligt at afhente dem? Hvor ofte skeer det ikke, "at, for et Par Tønder Øls Skyld, som ikke er as- "signeret, Brøggeren ikke kan faae sin Bog clareret, "det er: Pengene betalte i hele 2 eller 3 Dage? "Er det i sig selv at være paaseende paa sine Betien- "te, naar der kan skee saa stor en Casse-Banqverotte "under deres Gouvernement?."

"Men overalt er Oldermanden og de Adjun- "gerede ved Conventionens 1 Deels 23 Art. expresse "paalagte, at instruere Cassererne. Og bør vel saa- "danne smaa Directioner antage og instruere eller "beholde Cassa Betientere uden at forsyne sig med "Caution? Forsigtigheden siger Ney! efterdi de ellers "in Casu insolvente paadrage sig privat Ansvar."

"Det er følgelig ikke Directionen for Brøgger- "lauget saa aldeles uvedkommende, at paasee Casse- "rerens Activitet, som de foregive".

For Resten vil Hr. B. ikke ansee denne Notice for at være Laugets, da den aldrig, siger han S. 7. enten er fremlagt eller approberet udi Laugsforsamlingen.

De mange fremmede Ord, Forfatteren idelig bruger, og den slette og ubeqvemme Brug, han giør af mange, bør vel undskyldes ham, som en Person, der er opfødt ved Pennen; om det ellers kan undskyldes en Dansk, at han ikke forstaaer saa meget af sit Modersmaal, at han kan forklare sig i almindelige Materier, uden at giøre et falskt Laan af et fremmet Sprog.

Den Tyrkiske Ræv. En Oversettelse. Kiøbenhavn. 1771. i Johan Gottlob Rothes Boglade i No. 8. paa Børsen. Stor 58 S. 8.

En Ræv, som i sin Ungdom var blevet fanget og ført til Constantinopel, hvor han havde skaffet sig Yndest og Adgang hos de Fornemste, og giort sig den Tyrkiske Stats Hemmeligheder vel bekiendte, blev omsider nødt til at tage Flugten ved denne Anledning. "Storherren havde et Agurkebeed, som han havde dyrket med egen Haand — han havde blant andre udmærket en, som han havde fundet fortreffelig, og som han havde besluttet at spise til sit Aftensmaaltid. En af Pagerne, som havde Opvartning hos ham — stial den bort og aad den. Storherren, da han var kommet tilbage igien og ikke fandt den meere, blev saa forbittret, at han uagtet alle Pagernes Benægtelser, som sagde, at de ey havde rørt den, svor, at han snart skulde blive oplyst derom, og strax befalede han at aabne Maven paa alle Pagerne, for at opdage den, som havde spiist den. Denne forferdelige Grumhed endtes ikke, førend ved den fiortendes Aabning, som endnu havde noget halvfordøyet tilbage hos sig af denne ulykkelige Frugt". Og da Ræven selv havde gnavet lidt af Kanterne deraf, frygtede han, at Raden ogsaa maatte komme til ham, og tog derfor Flugten ind i en af de tykkeste Skove i Asien. Her lever han længe i Stilhed, ønskende sig allene en Leylighed til at hevne sig paa det grumme og tyranniske Menneske, som han havde lært at kiende; indtil han omsider geraader i en Løves Vold, som mæt af de store Dyr, havde af Lekkerhed anstillet en Jagt imod de mindre. For at undgaae Løvens Laller, tilbyder Ræven sig, at, ifald han vilde følge hans Raad, vilde han giøre ham til uindskrænket Regent og Despot over Menneskene, ligesom han var det over Dyrene, og sette ham paa den Throne, hvortil han ved Naturens Ret, efter hvilken den stærkeste skal byde over den svageste, var bestemt. Dette Tilbud smigrer Løvens Ærgierighed og Mod, og han befaler Ræven at tale; hvilken da udkaster Planen til et uindskrænket og despotisk Herredømme efter Mønsteret af det Tyrkiske.

Det første Raad, han giver Løven, er, at han i alle de Lande, hvor han agtede at oprette sit Herredømme, maatte afkappe Hovederne paa alle dem, som kunde giøre Paastand paa Kronen, eller nægte ham hans Fortrin i Rang og Fødsel. "Skal der "da slet ingen store Herrer være om mig? Hvor- "ledes skal man uden det giøre et smukt Hof? Forlad "mig, svarede Ræven med Ærbødighed; men man "maae holde dem saadan i Ave og Underdanighed, "at der altid maa være, hvor store de end ere, et "uendeligt Mellemrum imellem dem og Regenten. "Biørnene, Tigerne, Pantherdyrene, Leoparderne "og andre Dyr, som have megen Styrke og giver "Eder allene efter i Mod, skal være velskikkede til "at forsyne Eders Pallads med Hofmænd; der er "ingen, som kan bedre forestille store Herrers Personer, "thi de ere ligesom de begierlige efter at tage andres "Gods og de lade intet tage fra sig. De ere, som

"de, vante til at slaae, plyndre, dræbe, opæde og "sønderrive Folket, at skaffe sig selv Ret, og ikke ville "skaffe andre den, see deraf kan I giøre Generaler "og Basser. Til gemeene Soldater foreslaaer han "Ulvene. De har en naturlig Grovhed, siger han, "som staaer dem godt, der ere af denne Handtering". "Det gemene Folk burde sammensettes af Æsler, Ge- "der, Hiorte, Bøfler, Faar, Øxne og andre taa- "belige og frygtagtige Dyr, og som behøve disse Egen- "skaber for at lade sig prygle, belæsse, føre ved Næ- "sen, klippe og føre til Slagterbenken".

Løven forundrer sig over, at Ræven intet taler om sin egen Slegt. "Vil du da ikke, at jeg skal anbringe dem i min Stat, og at de skal være de fornemste Redskaber, jeg skal betiene mig af for at sette mig i Besiddelse deraf, efterdi du lærer mig ved dit eget Exempel, at de har saa megen Duelighed og Forstand?" Vogt eder vel hvad I giør i denne Begivenhed, sagde Ræven. —— For at vedligeholde Fred i en Stat, maa ey mange forstandige Personer befatte sig med Regieringen; naar der ere saa mange Raadgivere, er det kun Bedragerier, Listigheder og falske Beretninger, de forebringe Fyrsten, for at undertrykke den ene den anden; man skulde som oftest ey kunne opløse denne Sammenspind, ikke heller kiende, hvem han burde have Fortroelighed til; Forbund, Sammenrottelser, ja Krige selv ere almindelige Følger deraf, foruden at der er intet Selskab mindre hurtigt til at hitte Rede i noget, end det, som bestaaer af mange vittige Personer; enhver er der riig paa Tanker, og de ere saa paastaaelige paa nogle ubetydelige smaa Ting, som de opfinde, at de aldrig stemme overeens med deres Mening, som have en almindelig sund Fornuft. —— De best forvaltede Monarkier ere ikke de, hvor der ere mange fine og listige Folk. Ingen vil have at bestille med dem, og man vil heller have at handle med redelige Folk, og som gaaer deres jevne Vey. Saa at, naadigste Herre! omendskiøndt jeg vilde befordre mine Paarørendes Fordeel, giør ikke desmindre den Nidkierhed, jeg har for deres Majestæt, og som overgaaer den Kierlighed, jeg har for mine Brødre, at jeg allene takker Eder for den Godhed, og Agtelse, som I har for dem, og at jeg ey drister mig til at raade Eder at besette Eders Statsraad dermed". —— Meeningen var, Ræven vilde regiere allene, og Løven erklærer ham ogsaa strax til Storvizir i sin nye Stat. Imidlertid er det langt fra Rævens Tanker, at hans Brødre ikke skulde bruges; de burde meget meer være de fornemste Drivehiul til at sette Staten i Bevægelse; "Men, siger han, i Stedet for at giøre et heelt Collegium deraf, maatte man adsprede dem. Et vist Antal af de mærkværdigste (*) bør blive satte i de berømmeligste Selskaber i Eders Rige, paa det de kan tiene de andre Lemmer til Veyledere, holde dem i Tømme og tvinge dem til Eders Fordele; thi det er vist, at 2 eller 3 gode Hoveder trækker til deres Meening den talrigeste Forsamling, da den største Deel af de andre, som ere frygtagtige, lader sig nøye med at stemme med Hatten (slaae Sand paa) af Mangel paa Lethed for at forklare deres Meeninger eller Dristighed til at understøtte dem. Hvad de angaaer, som ere mindre anseelige bør man dermed besette Skolerne, naar vi faae stiftet nogle, for der at undervise i alle de Kunster, som Eders Undersaatter ere skikkede til at lære, eller for at giøre deraf Prædikantere for at holde andre til deres Pligter, eller endelig Skribentere for at skrive Eders Lovtaler og Historier, hvori de skulde være saa meget mere hældige, som disse Dyr ere meget vel skikkede til at besudle en Hoben Papir. De førstes Underholdning skal komme til at falde Staten noget kostbar; thi de ere Folk, som aldrig kan blive fornøyede; men de sidstes skal koste meget lidt, fordi de ere aldrig vante til at giøre nogen Lykke, og siden man antager for Regel, at man bør føde og ey fede dem; thi Erfarenhed har viist, at de, som ved deres Videnskab og Veltalenhed havde erhvervet store Rigdomme og Værdigheder, ere siden blevne saa stumme, som om man havde sat dem en Knippel i Munden; foruden at en Fyrste altid bliver bedraget i Uddelelsen af Belønninger, som snarere blive opsnappede ved ulovlige Ansøgninger og Uforskammenhed, end sand Fortieneste".

Ræven bliver ved at vise, hvortil adskillige andre Dyr kunde bruges. Men da han bestemmer Elephanterne formedelst deres Hengivenhed til Overtroe og Dovenskab til at være Præster og have Omsorg for Religionen, bliver Løven vred og siger med en stolt Brølen. "Hvordan? —— jeg vil slet ingen Religion have i "mit Rige, jeg vil selv der være ene tilbedet. —— "Guddommelige Keyser, svarede Ræven meget yd- "mygeligen, dette maa slet ikke fortørne Eder; denne "Religion skal slet ikke være giort for Eder. Det skal "allene være for Eders Folk af den mellemste Classe, "for at holde dem til deres Pligt; thi de store og smaa "skal i det høyeste kun have det udvortes Skin deraf, "de

(*) Bør vel være: de meest udmærkede.

"de første af Stolthed og Ryggesløshed, de andre af "Vankundighed og Dorskhed. Dette skal ikke hindre, "at I jo kan lade Eder tilbede saameget som I behager. "I skal slet intet mangle Hyklere og føyelige nok til at "sette Eder bland Guderne, og som skal lade Eder op- "rette Templer og Støtter". —— Alting stod Løven ret vel an; kun denne eene Vanskelighed stod tilbage, hvorledes at man skulde kunne overvinde dette Menneske, som indslutter sig i befæstede Steder og forsvarer sig der med disse heslige Machiner, som skyde langt, og giøre at de dristigste og modigste stræbe forgieves at nærme sig. Denne Vanskelighed var det ikke Rævens Leylighed at hæve; han søger derfor at afbryde Samtalen og adsprede sin Herre. "Et Anslag, siger han, "af denne Beskaffenhed kan ikke blive forklaret i faa "Ord, efterdi det ey er blevet udført i mange Aarhun- "drede. Det er nok, at jeg i Dag har giort Eder Ud- "kastet dertil, en anden Gang vil jeg sette Farverne "derpaa og lade Eder see Sagen i sit Lys: En stor Fyr- "ste giver ey paa eengang saamegen Tiid til sine Stats- "sager; lad ham allene give en Time eller to, det er nok "for at giøre ham anseet for en meget aarvaagen Fyrste; "hans vigtigste Beskæftigelser ere Fornøyelser; vi have "hidindtil nok talt om Krig og Statskunst, man maa "nu beflitte sig paa at anrette nogen Jagt og Dands "for at fornøye Eder". Saasnart Løven havde hørt tale om Fornøyelser, vilde den ikke mere tænke paa andet; den forsømte Omsorg for Krigen, og lod det ene og allene beroe paa sin Storvizir at udføre det store Anslag. —— Men til Lykke for Menneske-Slægten hendte det sig, at Løven engang mødte en Hane; hvilken da den goel i Løvens Nærværelse, tog Løven, som har en naturlig Frygt for dette Dyr, Flugten. Denne skammelige Flugt bebreydede Ræven sin Herre med en Latter, som fortrød denne saaledes, at han sønderknusede Ræven, og giorde sit Monarkie til intet.

Denne liden Allegorie er vittig udtænkt, og i de fleste Stykker vel udført. Men den er ikke faldet i den lykkeligste Oversetters Haand; thi at det er en Oversettelse, som den udgives for, bør slet ikke tvivles. Hist og her treffer man Parentheser, som ere saa uskikket indflikkede, at man bør ansee dem for Oversetterens og ikke for Originalens.

Die Zeichen der Ergiessungen zwischen Schedel und Hirnhaut, durch Ferdinand Martini Regimentsfeldscherer des Schlesvigschen Infanterieregiments unter dem Befehle des Herrn Obersten von Lehmann. Fleusburg, gedruckt mit Serringhausenschen Schriften. 1769. Stor 8 Ark 8.

Denne Afhandling er skreven med megen Orden, og viiser tillige, at Forfatteren baade selv har Erfarenhed og tillige Kundskab om hvad saavel nyere som ældre for ham have anmærket. Hr. M. giennemgaaer og bedømmer i dette Skrift de Tegn, som med meere eller mindre Vished adskille Udgydninger imellem Hierneskallen og Hiernehinden fra andre Tilfælde. Efterat han har viist Nødvendigheden i at kiende disse Tegn, og at Hiernehindens Fraskillelse ikke vedkommer Beenhinden, inddeeler han sin Afhandling i to Deele. I den første afhandles de Tegn, som kan tages af Aarsagerne, og i den anden de, som ere Følger af Udgydningen.

Aarsagen til Hiernehindens og Beenhindens Fraskillelse virker enten paa Beenhinden allene, eller paa begge tillige. De første ere Contusioner, det glidende Tryk, det skieve Træk, og det lige Træk. Aarsagerne af den anden Art ere Materiens eller Eddernes Indsielning igiennem Beenbruddet og det skieve Træk. Denne sidste kommer enten af Saarlægens Ukyndighed, af at Benene i Syeningerne gaae fra hinanden, eller glide over hinanden, af Beenbruddets Gaben, eller dets Randers ulige Høyde, eller og af fremmede Legemer. Foruden disse ere Blodets Udløb af de sønderrevne Aarer, der binder Hiernehinden, af de større imellem Hierneskallen og Hiernehinden liggende Aarer, og Blodets Trykning imod Hiernehinden, som kommer uden fra, naar Bruddet er snævert, eller naar der enten ingen udvendig Saar, eller naar dette er for snævert, at Blodet ikke kan have Udløb. Branden paa en af Beenpladerne kan ligesom Hindernes Boldning, være Aarsag til en af Hindernes Afløsning allene. Aarsagerne af tredie Art ere Stødets Forplantelse fra Sted til Sted paa Hierneskallen, saa og dennes Indtrykkelse. Disse virke en Afløsning enten paa det trofne Sted allene, eller paa den modsatte Side allene, eller paa begge Sider tillige. Hvad som bliver at formode, bør bedømmes af Kraften selv, af det trofne Steds Skabning, og af det trofne Steds og Hierneskallens Beskaffenhed. Naar det trofne Sted er meget fladt, eller meget lidet hvælvet, saa virke disse Aarsager meget lidet; naar det er aldeles fladt, eller hvælvet indad, saa virke de aldeles ikke.

Afløs-

Afsosningen skeer derfor lettere paa mere hvælvede Steder, og som ere længer fra Speningerne, paa de bekiendte Steder, hvor Hierneskallen er af særdeles Tykkelse, hos hurtige og arbeydsomme Folk, saa og hos saadanne, som i deres Ungdom have været meget tuggede, hos Soefarende og hos saadanne, som have havt mange og vedvarende Sindsbevægelser, hos Skallede, Graahaarede og Gamle. Derefter betragtes de Tegn, hvoraf man bedømmer Kraftens Storhed.

Tegnene, som tages af, eller ere Følger af Udgydningen, kommer enten af det sunde Blods Trykning, eller af Beskaffenheden af det fordervede Blods Dunster: Følgerne af den første Art, hvilke her allene betragtes som Tegn, ere Sovesygen, den trykkende Følelse eller Tyngde paa det Sted, hvor Udgydningen er skeet, Vereldsherrens sildige Indfindelse og Tilfældernes Varighed i Blodets Udløb af Næse, Mund, Øyne og Øren, og en blaa Hævelse i Øyneaagene, Pulsens og Aandedragets Forandring; Lamhed eller Trækninger i den ene halve Side eller i enkelte Lemmer.

Følgerne af den anden Art ere Eddernes Udsvedning igiennem Speningerne eller Nevnerne i Hierneskallen og Materiens Bevægelse; Materiens Udsvedning igiennem Benet selv; Edderbylde under Beenhinden; den vandagtige Hævelse; Svampe; Beenets Farve; Beenbrud; Saarets Torhed og Lugt, Materiens Udløb igiennem Næse, Mund, Øyne og Øren, med meget flere Tegn, som overalt bedømmes med god Indsigt, og giver Anledning til adskillige og nyttige Opdagelser.

Unterſuchung der Frage, ob ausgetretenes Blut wieder aufgenommen und dem Triebe des Herzens unterwürfig gemacht werden könne? durch Ferdinand Martini, Regiments-feldſcherer des Schleswigſchen Infanterieregiments, unter dem Befehle des Herrn Obersten von Lehmann. Kopenhagen, bey Rothens Erben und Prosst. 1770. 54 Octavſider ſtor.

Forfatteren holder det for aldeles umueligt, at Blodet, naar det engang er kommet uden for Aarernes Løb, kan, som Blod i det mindste, af de indsugende Rør trækkes tilbage igien og bringes i Omløb med det øvrige Blod. Det udslupne Blods Styrkning, og om ikke dette, da de røde Kuglers større Tvermaal, end de indsugende Aarers Munding eller Aabning, ere de fornemmeste Grunde, paa hvilke han bygger denne Mening. De fleste blaa Hævelser, og altid naar disse fordele sig og forsvinde, ere ikke andet, end Aarernes Slappelse og Udvidelse, hvorved det i dem indeholdne Blod stærkere giennemskinner, og derved foraarsager disse Pletter, som forgaae, naar Aarerne igien saae deres Styrke og sammentrække sig. Han bestyrker ydermere med det han har erfaret ved Skiørbugspletterne; nogle, siger han, fordele sig, andre gaae til Materie, og dette sidste skeer ikke for, men altid da, naar Skarpheden har sondertæret Aarerne, saa at Blodet er udlsbet, og ingen Fordeelelse mere kan skee. Han har aabnet adskillige Skiørbugspletter, og fundet i nogle Blodet allerede udlobet af Aarerne, hvilke i andre allene have været udvidede, uden noget Udløb. Pletter, som sees paa Huden i ondartede Febere, holder han heller ikke for at foraarsages ved Udløb; endskiønt, siger han, deres runde Figur kunde give Anledning til at troe, de ere allene Betændelser i en Punkt, der nødvendig maae udbrede sig ligemeget til alle Sider; og følgeligen antage saadan Figur. Deres hastige Forsvindelse, hvorved den Syge som oftest befinder sig værre, ikke af det, at de forsvinde; men af de krampagtige Bevægelser, ved hvilke de drives tilbage, soges ogsaa at giøre det rimeligt. Alt dette er vel ikke aldeles Nyt; men dog, saavidt vi vide, ikke af nogen anden saa udførlig afhandlet.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 3 og 4. —— 1771.

Philopatreias trende Anmærkninger 1) om de dyre Tider og Handelens Svaghed. 2) om Rettergang. 3) om Geistlighedens Indkomster. Skrevne i Kiøbenhavn den 23 Nov. 1770. og efter Forlangende ved Trykken udgivne.

Namque fatebor enim, dum me Galathea tenebat,
Nec Spes Libertatis erat, nec ulla Cura Peculi.

Kiøbenhavn, trykt paa Johann Gottlob Rothes, Kongel. Hof- og Universitets-Boghandlers Bekostning, og findes tilkiøbs i hans Boglade No. 8. paa Børsen. Stor 46 S. 8.

Dersom Overlæg og et oplyst Mod ere fornødne Egenskaber hos en sand Patriot, saa tør den gode Philopatreia vel ikke giøre stor Paastand paa dette værdige Navn. Han synes ikke at være nogen af de vigtige Materier voxen, hvori han har indladt sig. Hans Tanker ere umodne, hans Forslag forvovne og uoverlagte, hans Foredrag uden Orden, uden Beviis og Styrke. —— Dog! dette Skrift har allerede giort saa megen Opsigt i Publicum, og tilveyebragt dets ubekiendte Forfatter saa mange Antagonister, at vi hverken for at giøre vore Læsere opmærksomme derpaa, eller for at undersøge dets Værdie, behøve at bedømme det vidtløftig. Den Nytte, det har giort, i det, det har opvakt Læse- og Skrive-Lysten hos mange, og bragt Materier paa Bane, som ere vigtige nok til at undersøges af flere, skulde det ikke have giort, dersom det havde havt større indvortes Værdie. Havde Philopatreia prøvet sine Kræfter, førend han skrev, skulde han enten ikke have skrevet, eller ladet sine Tanker komme til Modenhed, førend han indlod sig i de allervigtigste Stykker, af vor Landsforfatning. Han skulde i sidste Fald have leveret os et bedre Skrift; men den almindelige Oplysning skulde maaskee have vundet mindre, end nu, da han har givet andre saa riig en Stof til at laste, kuldkaste, rette og forbedre.

Det er paa mange Steder vanskeligt at samle Forfatterens Tanker, og at sige, hvad han egentlig vil: saa adspredt og usammenhængende er hans Fordrag, og saa let modsiger han sig selv, naar man vil prøve hans Tanker for nøye. Vil man vide, hvad han holder for Aarsagerne til de dyre Tider, saa faaer man at høre, at alle Fødevahre ere stegne hos os til umaadelige Priiser, at Sædevahrernes, i sær Rugens høye Priiser ere Aarsag i de andre Fødevahrers Dyrhed, at denne samme Dyrhed er Aarsag til Jordegodsernes høye Priiser —— kort, man faaer kun en Forklaring paa de dyre Tider selv, og ikke paa deres Aarsager. Dog seer man vel, at det er egentlig de mægtige og egennyttige Jordegodseyere, han holder for den fornemste Aarsag til de dyre Kornpriser; og hvad han her siger, er noget nær det beste og sandeste i den hele Afhandling. "De, som eye de største Godser, siger han S. 9., have en Tid lang havt for megen Indflydelse i Landets Regiering. Thi naar Oplage og alt for stor Udførsel have giort Priiserne umaadelige, og en nødvendig Indførsel indstændig er bleven begiert, da have de været mægtige nok, for at hindre dens Tilladelse indtil en saadan Tid, at den har været umuelig. Thi at tillade fremmed Korns Indførsel paa en Tid, naar Vinteren giør Seyladsen umuelig, og at indskrænke denne Tilladelse just inden de Maaneder, som Isen lukker Søen, er det selvsamme, som at ville mætte en Hungrig med Lugten af Maden".

"Det er overalt slet bevendt med al Slags Handel i et Land, naar de, som ere alt for mægtige, have Fingrene deri; thi da blive Tilladelser og Forbudde

Undde dannede efter deres egne Fordele; men det Almindelige maae betale Lavet. —— "

"Ministre bør være Ministre, og Handelsmænd Handelsmænd; thi ellers blive de første Alleting, og de sidste Stodders. —— Dette er en af de vigtigste Aarsager til Kornprisernes umaadelige Høyde. ——"

Forf. troer i fuld Alvor, at Regieringen meget let kunde Kaffe os bedre Tider, naar den allene vilde forbyde Kornets Udførsel af Lander, og tillade dets frie Indførsel fra andre Stæder —— det er at sige, naar den allene vilde vælge det Modsatte af de Midler, som Regieringen i Engelland har brugt for at ophielpe Agerdyrkningen der. Der hvor man har sat Belønninger paa Kornets Udførsel, og forbudet dets Indførsel, saa længe det ikke var steeget over en vis taalelig Priis i Lander: og Virkningerne har været, at Engelland, som tilforn ikke kunde brødfode et lidet Antal Mennesker, er blevet et Spiskammer for mange Millioner, baade i og uden for Landet. Der bør altsaa heller ikke tvivles, at jo Virkningerne af modsatte Maximer i Dannemark vilde ogsaa blive gandske modsatte, forvandle vore frugtbarefte Marker til Heeder og Ødørkener, og giøre, at baade Proprietair og Bonde maatte omsider gaae til Kost hos den Tydske og Pohlske Landmand.

Men det er ikke allene Kornets og andre Fødevahrers frie Indførsel, Forf. fræmger paa: han anseer en almindelig frie Handel som det kraftigste Middel til at ophielpe baade Handelen og andet. —— Vi begribe ikke, hvorledes en Mand, som vil ansees for Patriot, har tordet paastaae saadanne Ting, uden at giøre sig den Umag at bevise dem, eller i det mindste at igiendrive de Grunde, som hundrede Gange ere blevne anførte imod en almindelig frie Handel, og især tydelig og med Eftertryk forestille af vor patriotiske Lærken. Man vil vel uden Vanskelighed tilstaae ham, at mange Oetroyer ere skadelige og burde ophæves (S. 20.), at de mange Penge, som blevе vildte paa de Mississippiske Anlægge i Maroceo, havde været bedre anvendte paa at udvide Kiøbenhavns Handel (S. 19.), at det intet behageligt Syn kan være for en Patriot, om Sommeren at see Kiøbenhavns sylvbare Rede lig en Ødørken, naar Skibsmaster, som han siger, paa andre Steder forestille en Skov paa Vandet (S. 18). Men paa den anden Side kulde det blive liden Trøst for en Patriot, om han fik at see Kiøbenhavns Rede fyldt af fremmede Nationers Skibe, som tilførte os hvad vi skulde æde, drikke, og klæde os i, uden at føre andet tilbage, end vore rede Penge, saalænge vi havde nogle, og naar de vare oppe —— hvad da? vore Legemer maaske til at trælle; thi hvad Produkter kunde vi frembringe, naar Agerbrug, Manufacturer og Fabriker laae øde, hvilket vist vilde blive Følgen af vor Forfatters patriotiske Forslage.

Et andet Middel til Handelens Opkomst og lette Tiders Befordring skal Consumtionens og Accisens Nedsettelse være. Men da Forf. beregner det Tab, som den kongelige Kasse vilde giøre ved denne Nedsettelse, ikkun til nogle tusinde Rigsdaler, (S. 5) saa kunde jo Fordelen, som Landet vilde have deraf, heller ikke beløbe sig til meer, end nogle tusinde Rigsdaler, og følgelig blev dette Middel for det hele Land overmaade ubetydeligt. Skulde Consumtionens Forringelse blive nogen betydelig Lettelse for Landet, maatte Tabet for Kongens Kasse vist ikke blive mange tusinde Rigsdaler; og paa hvad Maade skulde da dette Tab oprettes igien?

Den anden Afhandling om Rettergang, indeholder mange Sandheder, som Rettens Betiente og Prokuratorer ville takke Forf. lidet for. Sandt er det, "at siden vore practiske Jurister have lært den Kunst, at giøre Sort til Hvidt; siden den forbandede Hær af Formaliteter, Exceptioner, Udsettelser, og slige Uhyrer, ere komne i Moden, kan den Fattige neppe nyde Ret. Omkostningerne forøges og Tiden forlænges. Den Rigere, som kan taale det, beholder Marken; men den Fattige maa ligge under, fordi han ey kan holde ud. ——. Sandt er det, at "man ofte mister sin hele Velfærd, just fordi man med Proces vil conservere eendeel deraf" v. a. m. Han troer, at disse og andre skadelige Misbruge aldrig hæves, med mindre Underrets-Procuratorer reent afskaffes, og enhver Dommer, som forfatter en uretfærdig Dom, uden Naade straffes paa Ære, Velfærd, ja Livet efter Omstændighederne. "Enhver Mand, siger han S. 24, som geraader i Trette, skulde selv andrage sin Sag for Dommeren, der burde indkalde Contrapartien, examinere Vidner og Beviser pro & contra. Det vilde han vist giøre med Oprigtighed, naar den haardeste Straf, som uretfærdige Dommeres Løn, svævede ham stedse for Øynene. —"

"Saaledes blev Processen kort og rigtig fuldført. Ingen var bange for at paatale sin Ret, naar han saae det nyttede. Og ingen torde saa let giøre Uret, naar han ey ved Procuratorers Udflugter og Dommeres Partiskhed kunde bemantle den. ——". Men at ingen af Mangel paa Kundskab skulde lade fare at paatale sin

sin Ret, ønsker han, at "vore lærde Juristet vilde meddele det Almindelige et samlet Værk, hvori alle mueligt Trætter vare forklarede, afhandlede og bedømmede" (men er saadant et Værk ogsaa mueligt?). "Naar det Værk, mener han, blev solgt til en billig Pris, og var almindelig bekiendt, kunde hver Mand selv føre sin Sag, og kiende sin Ret i de almindeligste og daglig meest forefaldende Tilfælde. ——". Saa rosværdig Forf. Iver og Hensigt er, saa tvivle vi dog paa, at hans Forslage ere iværksettelige. Saa længe alle Processer ikke ere af den Beskaffenhed, at de taale et mundtlig Foredrag af Parterne selv, og saa længe alle Parter ikke ere skikkede til at giøre et mundtligt Foredrag, er det vel ikke mueligt at afskaffe alle Procuratorer. Vi tænke desuden, naar man ikkun nøye saae til, at de Personer, som beklædes til Procuratorer, vare Folk af Indsiat og gode Sæder, naar man uden Skaansel straffede de uretfærdige Dommere, men tillige belønnede dem allevegne saaledes, at ikke Nød og Armod skulde forføre dem til Uretfærdigheder, naar Regieringen derhos saa lidet som mueligt forøgede Lovenes og Forordningernes Antal, og overdrog det Arbeyde at forfatte en nye Lovbog til en eneste retsindig Mand, som var Arbeydet voxen, og som havde sin Fordeel ved at bringe det snart til Ende —— saa vilde de fleeste af de Klager, som nu med saa god Grund giøres over vor Rettergang, blive forebyggede.

Den sidste Anmærkning om de Geistliges Indkomster synes af alle at have kostet Forfatteren det mindste Overlæg; og, savner man ved de foregaaende alene Forstand og Indsiat, saa synes her tillige Partiskhed og Uredelighed tydelig at ligge for Dagen. —— De Geistlige have for store Indkomster, fordi de have meere at leve af end Christi Disciple, fordi nogle holde Heste, Vogn, Tiener, og klæde sig i Silkeklæder, fordi nogle have Penge paa Renter, og eye Actier i Handelscompagnierne. —— Hvilken Logicus! —— Deres Indkomster høves paa en Maade, som er Staten og det Almindelige til Byrde, fordi de ingen staaende Løn have, og intet nyde af Kongens Kasse til Underholdning —— Hvilken Financier! —— Deres Antal er for stort, fordi Kiøbenhavns Kirker (som ikke udgiøre den tyvende Deel af Landets Kirker) have to til tre Præster. —— En skiønne Regnemester! —— Men vi kunne spare at sige vore Tanker om dette Stykke, da det har fundet saa mange Antagonister, som paa det tydeligste og overbeviisendste have lagt Forfatterens Vankundighed og Par iskhed for Dyne. I sær beraade vi os paa hvad Philodanus og Philaletes have erindret imod ham, hvis Grunde vi bleve nødte til at igientage, i fald vi skulde bedømme ham omstændelig.

Forruden de paa Titelbladet nævnte Afhandlinger, har Philopatreia behaget at skienke os som Tillæg: Vidsdommens Stiebne, en Klage over Videnskabernes ringe Agtelse, som skikker sig ikkun slet i en Skribentes Mund, der har giort alt sit til at undertrykke den Stand, af hvilken man allermeest burde vente sig Videnskabernes Opelskning. —— Om Hiertet i Europa, skrevet i det forrige hundrede Aars Vittighed. Æsternes Klage, et Stykke, som en ond Aand har indgivet Philopatreia, og som vi befrygte, han vil komme dyrt nok til at betale. "Skribenten, siger han, er ey alkid bitter, fordi det er hans Gemyts Egenskab, men fordi de, hvis Feyl han igiennemhegler, tvinger ham til at bruge Strængheed. —— Klager længe nok, I Æster, saa længe I kun tugtes efter Fortieneste. Astræa vil vist give Eder den fortiente Afvisning".

Friz, Friz, wie wird dirs gehen?

Anti-Philopatreias trende Anmærkninger over de trende Anmærkninger: 1) Om de dyre Tider og Handelens Svaghed. 2) Om Rettergang. 3) Om Geistlighedens Indkomster. Skrevne i Kiøbenhavn den 21 Dec. Aar 1770.

Qui legitis flores & humi nascentia fraga,
O! fugite hinc pueri! frigidus latet anguis in herba.

Kiøbenhavn 1770. Trykt hos Joh. R. Thiele, boende i Peder Hvitfeldsstræde, og findes sammesteds tilkiøbs. Stor 47 S. 8.

Dersom Philopatreia ikke havde giort det saa let at bestride sig, saa skulde denne Forfatter vist ikke have slaget sig til Ridder paa ham. Men nu har han dog sagt ham adskillige Sandheder, i sær imod hans to første Anmærkninger; hvad han siger om Geistlighedens Indkomster, er lutter ussel Declamation. Han bemærker rigtig S. 9, at Grunden til de dyre Tider ikke kan søges alene i Jordegodsernes høye og umaadelige Priiser; "thi omendskiønt "de blive (hvilket ey i denne Tid skeer meer end for"hen) nok saa dyre solgte og kiøbte, saa kan dog "Eyere og Forpagtere ingenlunde opdrive Kornpri"serne al den Tid ey nogen betydelig Misvext indfalder, "thi den ene underskiærer den anden gemeenlig. Ja, "jeg troer tvertimod, siger han, at de, som have "saant og forrenter store Penge i sine Jordegodser,

"maae sælge for taalelige Priser, for at komme til "Penge i rette Tid, naar de skal betale Afgifterne, "Skatter og Renter, følgelig kan de ey giøre store "Oplage og tvinge Priserne til nogen umaadelig "Høyde, og de faa mægtige Jordegodseyere ere alt "for lidet et Antal til at tvinge Priserne til saadan "Høyde i et heelt Land". Han dømmer rigtig S. 11, at dersom fremmed Korns frie Indførsel skulde tillades, "vilde Agerdyrkningen først komme reent "i Glemmebogen, og siden aldeles gaae under; thi "om nogle Aars Forløb vilde Klagemaalet blive det "samme, og alt hvad man vant herved, var allene "dette: at man ikkun forandrede Kornpuger Rullen, "og forflyttede den fra Ladehuuse til Pakhuuse, fra "Jordegodseyere til Kiøbmænd, men dermed var det "Almindelige ey tient, og derved blev ey Bylden "læget. —— "Men naar han S. 13. ikke kan troe, "at Fiskevahrerne stige i Prisen med andre Fødevahre, "fordi der ingen Qvæssyge er iblandt Fiskene, saa kunde han vel behøve, at Philop. igien catechiserede for ham.

Philop. Forslag angaaende Procuratorers Afskaffelse holder han med rette for chimærisk "Enten, "siger han S. 19, maatte alle Mennesker lægge sig "efter det Juridiske, eller og maae Procuratores være. "Men en Stat, fuld af lutter Juristen, vilde blive "en pussig Republik. Naar en Strædder og Skee"mager stundum skulde sye, og stundum studere Jura, "da vilde hans Arbeyde blive ligesaa fuldt af Feyler, "som hans Hoved af Formalia. ——"

Men ingen Ting tager han sig heftigere af, end Geistlighedens Indkomster; og ingensteds siger han dog mindre sundt, end her. "O! I Himmelens "Sendebud, (begynder han) I Hellighedens Tolke, "I Vægtere paa Zions Muure, hvor er det utaale"ligt at see Eder angribes! skal og Misundelses Pile "trænge ind til Eder, og vil man berøve Eder den "velfortiente Løn for Eders Arbeydes suure Sveed. "Bør ey den, som saaer, høste, og bør den, som "arbeyder i Viingaarden, ikke have sin Løn? Jo "Viingaardsherren har selv tilkiendt dem den, og "hele Belials Hær skal ey være mægtig til at betage "den. Skulde man vel give Kornormene deres Grø"de, og Græshoppen deres Arbeyde, siger David i "Psalmen den 78, 46 Vers. Begier ikke mange "unyttige Børn, og glæd dig ikke over de uandelige "Børn, siger Syrach i Viisdommens 16 C. 1 Vers. "Du skal endnu plante Viingaarde paa Samariæ "Bierge, og jeg vil overflødigen vederqvæge Præster"nes Siele med det Fede, heder det i Jeremiæ Pro"phetiæ Bogs 31 C. 5 og 14 Vers". Det var just paa saadan en Maade Philop. skulde bestrides, naar man ikke vilde overbevise ham. Philop. troer, at Præsternes Antal er for stort; men denne siger: "Guds "Ords Tienere kan aldrig være for mange; thi Dieve"lens Rige udbredes af sig selv, og har mange Dra"bantere, men de som skal udbrede Guds Rige, ere "for faa". I hans Tanker burde vi da vel have ligesaa mange Præster, som der ere Dievle, at hver kunde tage sin. Men vi tænke, til at kuldkaste Dievelens Rige, naar man derved forstaaer Ugudelighed og Vantroe, behøves meer duelige end mange Præster. —— Denne Mand troer, at Himmelen vil giøre Jertegn for at straffe dem, som forgribe sig paa de Geistlige, og at det ikke vil gaae dem bedre, end Ussa, da han forgreb sig paa Herrens Ark. Men saa havde han jo ikke havt nødig at tage sig deres Sag saa hestig. —— Hans Tanker om Præsternes Dragt ere i sær opbyggelige. "Gud lad os aldrig, siger han S. 25, oplève den urimelige Tid, at vore Præster skulde miste sin nu brugelige Dragt, en Dragt, som har noget majestætisk i sig, og opvækker en stor Veneration. Blev Dragten bersvet Præsterne, da vilde de vist miste største Anseelse iblandt den meenige Mand, ja de vare ey meere sikre for Pøbelens Overlast, end andre, hvis ey Ordensdragten var, som dog indprenter en stor Ber"bødighed". —— Ja hans Iver for Standen gaaer saavidt, at han holder for, at den Deel af Philop. Skrift som angaaer Geistlighedens Indkomster, "burde som "et ugudeligt Skrift offentlig brændes og begraves i Glemsel; ja, ligesom Moses gav Israels Børn Asken af Guldkalven at drikke, saa burde Asken af dette Skrift gives dem at drikke, som ere ligesindede med Philopatreias, i Henseende til den ærværdige, velsignede og umistelige Præstestaud". Dersom denne Forfatters Hensigt ikke har været, meer at giøre Standen latterlig ved en latterlig Apologie, end alvorlig at ivre for dens Beste, saa maa man sige, at de Geistliges Indkomster ligge ham ligesaa meget paa Hiertet, som deres Lære; thi heftigere kunde han ikke have declameret imod Philop. om han havde bestridt de væsentligste Artikler i Religionen.

For at maale Philop. Skieppen fuld, har Antiphilop. ogsaa forøget sin Besvarelse med et Tillæg, der baade i sig selv er ligesaa ubetydeligt, og staaer i ligesaa liden Forbindelse med de paa Titelbladet nævnte Afhandlinger, som hiins. Det bestaaer i to saa kaldte Moralske Afhandlinger, den ene om Folkemængden, den anden om Cometer. I den første vil Forf. bevise

bevise, at Folkemængden i Dannemark er snarere for stor end for liden, af det at Sollicitanternes Antal forholder sig imod de ledige Embeders, som 1000. 1 (et høyst overdrevet Forhold), og deraf, at der nylig vare 3 a 4 Sollicitanter om en Portnertieneste. "Folkemængden, siger han løverlig nok, maae ufeylbarlig "være for stor der, hvor en Portnertieneste er et Tvistens Æble". —— Den anden Afhandling er en Spøg liig Philop. om Europas Hierte. "Jeg har forleden Aar, siger han S. 38, mærket, at Astronomien var heele Hovedstadens Studium, den Videnskab udbredede sig ret over alle Mennesker, Gaderne vrimlede af Stiernekigere, og Astronomien besielede alle, lige indtil Kielderpiger. Kongens nye Torv var det almindelige Observatorium. Det var meget fornøyeligt, at see Folk om Midnatstider staae op af sin Seng, i Underskiorten og med blotte Been at løbe ud paa Gaden, for at udspeyde Himmelens Løb, da dog somme Folk ingenlunde overile sig, men i al Magelighed trekke Trøye og Støvler paa, naar de for at redde sin Næstes Gods af Ilden, eller afvende anden Ulykke, burde i en Hast være tilstede". Under denne Spøg siger han os sine Tanker om Cometer. "Jeg giør mig et eget Begreb om Cometer, jeg holder for, naar Ætna, Vesuvius eller Hecla i Jisland brænder paa vor Klode, saa seer endeel af Indbyggerne i de næste Planeter ogsaa Cometer, og da Lissabon gik under ved Jordskiælv, have Indbyggerne i Maanen vist seet et betydeligt Meteoron, Luftsyn, ——" Dersom det er Forfatterens Alvor, saa har han vel ikke betænkt, at man udregner Cometernes Gang saa nøye, som andre himmelske Legemers; hvilket ikke var mueligt, naar de havde den Oprindelse, som han tilskrive dem.

Om Philopatreias trende Anmærkninger. I et Brev til en Høy Herre. Fra F*** g. Gud velsigne Kongen, at det maa gaae Landet vel. Kiøbenhavn 1770. Sælges for 8 Skilling, Adresse-Contorets Syge- og Spiisnings-Kasse til Fordeel. Stor 36 S. 8.

Naar man faaer overvundet denne Forfatters Complimenteren med sin Excellenz, læser man ham siden ikke uden Behag. —— Rigtig og treffende skildrer han Philopatreias Autorfortienester S. 7. "Hans Skrift, siger han, indeholder nogle Sandheder, nogle gode Sandheder, som han har den Fortieneste, at han dristigen har sagt offentlig. Men skulde man ikke kunne forene samme Dristighed med Hiertets gode Egenskaber, med Sandruhed og Redelighed, da gid ingen Dansk have saadan Dristighed. Han dadler vore Feyl, laster vore Urigtigheder, seer alt, tør alt, og Tak være vore mange Uordener, han har ofte Ret. Men nogle af hans Lægemidler ere forfærdelige, hans Tanker uoverlagte, hvert Skridt ubesindigt, og hans Gang overalt tumlende". Han viiser ham ogsaa hans Overilelser i nogle lysende Exempler, endskiønt hans Brev ikke indeholder nogen udførlig Igiendrivelse. Det Daarlige i hans Forslag angaaende Procuratorernes Afskaffelse er tydelig forestillet S. 17. "Procuratorerne vil han først have afskaffede, som dem, der ere Aarsag til Kneb og Udflugter, men Sagen vil han overlade til Dommeren. Det er at sige, en Ukyndig leverer sine Beviiser til en Mand, som er Dommer, og der er Sagføreren sikrere end hos den anden Mand, fordi han er Procurator. Denne Dommer skal kunne oplyse Sagen paa bedre Maader og meer oprigtig end 2 Procuratorer, hvoraf hver giør sit Beste for sin Part. Dommeren skal blive mere redelig, mere paapassende, naar han har allene med de ukyndige og ofte vankundige Parter at giøre, end nu, da han oppasses af 2 drevne Lovkyndige. Lovkyndige, siger jeg; thi vel kiender jeg nogle slette Rabulister, men jeg kiender og duelige og redelige Underrets-Procuratorer, jeg kiender Flindt, Gram og flere."

Heftigst er Forf. i at forsvare de Geistlige; og deri kunne vi ikke fortænke ham, da Philop. i ingen Materie har givet sig blottere. Dog synes os hans Iver ikke at være saa vel anbragt i følgende Sted. Philop. havde sagt. Skulde alle de Jøder, som ere Kiøbstædpræsters Commissionairer, tale Sandhed, da lærte man at kiende mange indviede Aager-Karle. Dertil svarer Hr. F*** g. "Er det ikke soleklart, at han har sat sig for at sværte denne hele Stand for det ærværdige Publicum. Han nævne os da nogen offentlig, og beviise sin Beskyldning, eller og passere for en nederdrægtig Løgner; og gid jeg skrev for det offentlige, (thi derfor skulde jeg allene ønske det) at jeg kunde eske ham dertil. Hvor meget vilde det ikke fornøye mig, at see enten disse indviede Aagerkarle, eller denne Uforskammede, straffede, thi Lov og Ret er endnu i Landet, endskiøndt han skrev sit Ark om Rettergang."

Vi see slet ikke, hvad denne ivrige Udfordring skal sige. Hvor er det mueligt, at der i en Stand, som bestaaer af saa mange hundrede Mennesker, som Præstestanden, ikke ligesaa vel skulde findes nogle slette og nederdrægtige Folk, som i andre Stænder; og hvor kan den heele Stand holde sig beskiærmet, naar man siger, ja naar man endog beviiser, at der findes nogle? Set, at man i den Commissions Protocoller, som holdtes for nogle Aar siden i Kiøbenhavn over Aagerkarle, skulde finde nogle Geistlige anteignede, (Nygtet navngav i det mindste een) saa kunde man jo vel sige, at der gaves indviede Aagerkarle, uden derfor at faae Proces med den hele Stand. Saaledes kan det jo vel være, at Philop. kiender Aagerkarle iblandt Kiøbstædpræsterne; men hverken see vi, hvad denne Beskyldning rører de andre Præster, som ikke ere Aagerkarle, heller ikke, med hvad Ret man kan udfordre Philop. til at nævne os dem offentlig, som ere det, og beviise sin Beskyldning, naar han ikke vil passere for en nederdrægtig Løgner. Man kan kiende mange slette Folk, være overbeviist om, at de ere det, man holder dem for, og dog ikke være i Stand til at overbevise dem offentlig, og for Retten derom. Hr. F***g. har nylig sagt, at han kiender nogle slette Rabulister iblandt Procuratorerne, men vi tvivle paa, at han skulde have Lyst til at nævne nogen offentlig, eller at beviise sin Beskyldning. Hvi vil han da fordre det paa saa haarde Vilkaar af andre? —— Han siger videre i samme Anledning. "Den Kritiske Journals Forfatter har allerede engang havt Leylighed til at erindre, at Trykkefrieheden ikke authoriserede Lovstridige Forneermelser (*), og dette er saa rigtigt, at det ellers vil komme til at see forfærdeligt ud hos os. Enhver sort Siel vil betiene sig af denne Leylighed, og hvert Flyveblad blive en Gabestok for gode og ærlige Folk; vi have her en ret smuk Begyndelse. Frie og skarpe Sandheder kan formedelst Trykkefrieheden komme frem. Men disse ere noget langt andet end fornærmende og ærerørende Beskyldninger, disse sidste kan vel ikke med større Ret udraabes for Publicum, end for enhver ærværdig Forsamling. Det er vist nok, at der kan være mange endog ædle Aarsager, hvorfor en Forfatter ikke vil sette sit Navn paa et Skrift; men Skykket bør dog være saaledes beskaffet, at han kunde have skrevet sit Navn, uden at frygte for Straf paa Ære og Velfærdt, uden at tabe et got Navn og Rygte, uden at blive til Afskye for retskafne Folk." Hvad han hertil siger, samtykke vi aldeles; men nu lægger han til: "jeg længes efter at vide, om ikke dette (de indviede Aagerkarle) og de nylig berørte skammelige Steder vil nøde dem iblandt os, som ere betroede Politie og god Orden, til at giøre allerunderdanigst Forestilling, enten i en eller anden Henseende". Ney! det længes vi slet ikke efter at vide, og vi vilde undre os over, om nogen understod sig til at giøre Forestillinger for at fraenke den forundte Trykfrieheds i Anledning af Philop. Lad ham have giort den geistlige Stand nok saa fornærmende Beskyldninger, hvilket vi dog ikke indsee; thi at han paastaaer at kiende Præster, som ikke kunde tale et sundt Ord i nogen Videnskabernes Deel, Præster, som ere udruelige, som ere Aagerkarle —— kan jo være sandt, og om det er sandt, rører ikke Standen. Men lad hans Beskyldninger være nok saa nærgaaende for Standen! den kan jo forsvare sig, uden at tage sin Tilflugt til dem, som bør haandthæve Politien. Vi have sagt paa det Sted i Journalen, som Hr. F***g. behager at anføre, at ingen har Aarsag at klage over Forneermelse, naar han har Frieheds til at forsvare sig, og angribes paa en Maade, at han kan sette Publicum i Stand til at domme om sin Uskyldighed. Men ikke alle de Beskyldninger, som Philop. kan have giort Standen, alle de Ting, han har sagt til dens Skade, og endnu værre, ere tusinde Gange giorte og sagde i private Selskaber, hos mægtige Folk, hvor ingen har kunnet eller tordet tage sig Standens Forsvar? og mon det da ikke er bedre, at de giøres og siges offentlig, og paa saadan en Maade, at man kan fraleegge sig dem? Jo, i Stedet for at anraabe Politiens Hielp imod Philop., troe vi, at de Geistlige bør takke ham til, at han har sat Materier i Bevægelse i Publicum, ved hvis Undersøgelse de kunne faae Leylighed til at udrydde mange vigtige Fordomme imod deres Stand, som ere dybt rodfæstede i manges, maaskee endog Mægtiges Siele. Lad de Geistlige, eller deres og Fædrenelandets Venner, fraleegge de fornærmende Beskyldninger, man har giort dem, paa en overbeviisende Maade! al Skammen falder da tilbage paa Ophavsmanden af saa løse Beskyldninger.

(*) "I Anledning af Bagges Skrift om Bryggernes Fallitsementer og Svaret derpaa."

Grun-

Grundede Tanker over Philopatreias Anmærkninger, saa vidt Geistligheden i sær angaaer, til høyere Eftertanke og Sygekassens Tarv, om noget ved Afsetningen vindes, offentlig meddeelte. Kiøbenhavn, 1770, trykt hos August Friderich Stein. Stor 40 S. 8.

Denne Besvarelse er skrevet ikke uden Heede, og ikke i den beste Orden; imidlertid indeholder den mange sande og grundede Tanker: I sær skatte vi den Deel deraf høyt, hvor Forfatteren undersøger: Om det er Staten nyttigt, at Geistligheden faaer en vis Løn? og fornemmelig: om en Forandring i den nærværende Tiende Maade er den til nogen sand Fordeel? Denne Undersøgning fortiente paa høyere Steder at tages til Eftertanke, og Forf. indleder den med disse eftertrykkelige Ord. "Kan noget tænkes dristigere og mindre ærbødig mod Landets Regiering, end med saadan Frekhed (som Philop.) at afsige Dommen i en Sag, hvorom Monarken selv tvivler, hvorom Landets omhyggelige, naadige og velmeenende Herre indhenter Efterretning? Regentens Viisdom holder ham fra at giøre et Skridt, som i fald det feyler, engang i Tiden vil være den visse Undergang for Videnskaberne, og maaskee ey allene for dem. Men en Undersaats Dumdristighed tør bestemme det. Mageløse Frekhed! Gid jeg i mit Hierte kunde samle alle velmeenende Danskes Oprigtighed og Indsigter, for her at fremsette Sandheden i sit fulde Lys. Gid mine Betænkninger maatte værdiges et Øyekast af Den, der med saa stor Omhyggelighed og Betænksomhed undersøger, inden han vil beslutte noget, som maaskee med de allerædelste Hensigter kunde blive hans Folk skadeligt".—— Han fastsetter tre Grunde, hvorefter al Betalings Billighed bør bestemmes:" 1) at Betaleren ey giver a) meere end han skal, og det b) paa den Tid, det er ham mindst besværligt. 2) at Modtageren faaer sit til rette Tid, uden unødvendig Møye og Bekostninger. 3) at Staten derved har de største Fordeele". Og efter disse Regler viiser han da først, hvad Skade og Uleyligheder der ere ved enhver anden Maade at tiende paa, end den nærværende, og siden veyer han Fordeelene og Manglerne ved den nærværende Tiendemaade imod hinanden, og viser, at Udslaget bliver paa de førstes Side.

At tiende i Skieppen, som man kalder det, eller af hver tønde Hartkorn at betale et vist Maal Korn i Stedet for den tiende Deel af Afgrøden, har disse Uleyligheder. "Bonden skal i de ufrugtbare Aar ikke allene give ligesaa meget, men mere end i de frugtbare; thi da er baade det samme Qvantum Korn i langt høyere Priis, og giør et større Hul i Bondens Beholdning. En Bonde kom da i slette Aaringer til at erlegge langt over tiende Deelen af sin Indhøstning. Og naar han havde solgt, eller til sin Huusholdning brugt formeget af sit Korn, hvor tungt faldt det ham da ey at betale. Bonden giver her mere end han skal, paa en Tid, langt besværligere end den, hans Neger endnu stod paa Marken. Og dette stred mod den første Regel. Hvor skulde Tiendetageren nu faae sit uden Tids og Penges Spilde? Der have vi den anden Uleylighed. Tiendetageren, der har meest Qvæg, fik intet Foer: han maatte mangle. Bonden, der har mindst, fik tilovers. Han øder Halmen. Og boer han ey i Skovegnen, brænder han det. Der bliver mindre Foer, mindre Qvæg fødes, og her svækkes Staten. Om det end var mueligt, at Bonden var Huusholder med Foeret; hvad Ujevnhed er det ey, hvad Tidsspilde, at flytte det fra et Sted til et andet? Staten lider endda. Og dette er den tredie Hovedfeyl. At tiende i Skieppen er da skadeligt."

Fordeelene og Manglerne ved den nærværende Tiendemaade, forestiller Forf. saaledes S. 31 "Givernes Afgivt laves efter deres Indtægt. De skatte som de høste til: mindre i de ufrugtbare, mere i de frugtbare Aaringer: En Sag, som for Almuen, der sielden oplægger fra et Aar til det andet, er meget vigtig. De betale Tiende med mindre Misfornøyelse, end nogen anden Afgivt. De ansee disse Afgivtsdage som Glædskabs Dage, og ere desto bedre til Mode, jo mere de kan erlægge. Det er ey mueligt, at de her kan fornærmes, eller give over det, de bør; men vel at erlægge anseelig mindre."

"Af 100 Bønder er der ikke een, som i Tiende erlægger den tiende Deel af sin Indhøstning: En Sag, som hver Bonde maae tilstaae. Ønskeligt var det, om Bonden i alt andet saavel var haandthævet fra Uret og Fornærmelse. Betalerne lide her ingen væsentlig Uret. Tiendetagerne kan giøre en vis og ufeylbar Regning paa denne Afgivt i slette, som i gode, i Krigs, som i Freds Tider. Den er ham uden Ophold, Tab og Søgsmaal vis. Det var den anden Hovedregel."

"Visheden og Letheden er her saa betydelig, at Præstestanden maa foredrage denne Lønnemaade alle muelige, om de endog bleve anseelig høyere. Man indvende

indvende ikke her, at Præsten overlader ofte Bonden sin Tiende for Penge. Thi slige Accorder ere frivillige. Ingen behøver at indgaae, hvad han agter sig forværmeligt. Tiendetagerne kan fordre Sikkerhed, at Sognemændene, som næsten altid skeer, skal indstaae til bestemte Tid, een for alle, og alle for een. Disse Accorder gielde kun for en kort Tid. Den, som lider Tab, kan ophæve dem. Det er ey et eller to Aar, men Tidens Længde, der giør store Forandringer i Kornpriiserne. Der er derfor ingen Ligning imellem det Tab, een af Parterne ved en kort Contract kunne lide, og det som vilde flyde af en Anordning, der i alle Tider og Omstændigheder skulde vare."

"Vi maae og kiende denne Tiendemaades Forhold til Staten. Nytten er klar af det ovenanførte. Man betænke, denne er den billigste og letteste for Giverne og Tagerne. Staten er jo intet uden en Samling af Enkelte: Og blandt dem udgiør disse to Slags den store Hob. Vi har tilforn vist, hvor nyttig denne Maade, skiøndt tilfældigviis, er for Øvergavlingen: Et vigtigt Stykke af vores Stats Styrke. Vi have seet, at denne Maade har alle de væsentlige Fordeele, Betalinger kan have. Billighed og Skiønsomhed maae nu domme."

"Men den har og, som alle Indretninger, Mangler. Spørsmaalet bliver, om de ere saa store, som de andres. Og ere de ikke, da er det jo mod al sundt Overlæg, for at undgaae mindre og tilfældige Ulemper, at indføre større og væsentlige."

"Ulemperne er det Ophold, Tiendegiveren maae lide i sin travleste Tid. Thi at Bonden afgiver tiende Deelen af sin Halmfoering, er, som jeg har vist, ey noget Onde. Vores vise Lovgivere have indskrænket den ved saa nøyagtige Forbud, at Sinkelsen umueligen kan blive saa stor, at den skulde tilbringe Giveren nogen betydelig Skade. Man læse Forordningen af 9de August 1708. Men endnu mere. Ved den Præsterne tillagde Tiende er denne Ulemper vist nok mindst; da Præsterne og hans Decimanter ere hinanden ikke ret langt fraliggende, og Misbrug af Sinkelse ingenlunde kan befrygtes af dem, som i mange Hensender baade maae og bør leve i god Forstaaelse med deres Sognefolk. Hvorover og Præsterne, skiønt ikke uden Tab, meest almindelig tillade Sognemændene, at tilkiøre dem deres Tiende, naar og som de vil. Ja vare Ulemperne store, vi vilde nok høre Klagemaal og Processer. Her have vi nu Manglerne. Kan nogen Fornuftig sette dem i Ligning med de andre Afgivtsmaaders."

Efter sin grundig en Foreſtilling har Forf. Ret at sige: "at det er et af de farligſte Trin for Geiſtlighed og Staten, om Præſterne i Almindelighed bleve "satte paa en vis Løn. —— Jeg vil tie, siger han, "med ubeskrivelige Vanskeligheder, som i Lønnens "Proportion med Arbeydet, Levestederne o. s. v. ville "møde, eller med Forandring i Arbeydets Inddeeling, "om alle skulde sættes paa een Fod. Med Kiøbstæd"Præsterne var denne Indretning mindre farlig; men "ikke mindre vanskelig. Nu ofrer maaskee een Familie, "af 12 eller 15. Og da deres Raad ikke er dertil vilde "det være dem tungt, om Regieringen, for at ind"bringe Præsternes faste Løn, vilde paalægge dem Er"statning for det Offer, de ikke give. I en stor Mee"nighed skeer idelige Forandringer. Familier forla"de den. Nye komme. Andre forarmes. Indkom"sterne stige derved og falde. Hvilket Arbeyde at hol"de Regnskab over alt dette: over hvert Barn, som "døbes, hvert Lig, som begraves? Jeg troer at de, som "Regieringen maatte lønne for at iagttage dette, vilde "koste ligesaa meget, som der kunde indbringes. Er "end Geiſtligheden en Stand, der maae intet have "tilovers? maae ingen Gammel eller Værdig, saa"vel som i andre Stænder, have noget af Jordens "Mageligheder? Vel. Det er jo da lettere at under"søge hvilke paa Landet og i Staden, der have mere "end til Nødtørft, rimelig at paalægge saadanne Af"giver, end for disse Enkeltes Skyld, med en heel "Stand at giøre saa farlig en Forandring."

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 5. —— 1771.

Philodani Undersøgelse af Philopatreias Anmærkninger. 1ste Hefte. Kiøbenhavn, 1770, Trykt hos August Friderich Stein, boende i Skidenstrædet, og findes sammesteds tilkiøbs. Stor 60 S. 8.

Philopatreia kommer her i en Skole, som er bedre end han synes at fortiene den. Men Tak være hans Uforstand og Overilelse, at han gav Anledning til, at saa værdig en Mand som Philodanus, greeb Pennen. Vi ville for saadan een Undersøgelse af Philodanus, som denne, gierne tillade ham at optaage sine raa Anmærkninger til tusinde Tal i Bogtrykker-Sværte, og uden skiele Øyne see paa, at Pøbelen opreyser ham Vreesskotter i alle vore Ølhuuse.

Den polemiske Deel af denne Undersøgelse, som blot angaaer Philopatreias første Anmærkning, er den korteste, og burde være det, naar Folk af saa ulige Kræfter kom i Strid sammen. Men Philodanus prøver ikke allene og beskriber de Aarsager, som Philop. har anført for de dyre Tider, tilligemed de Midler, han har foreslaget til at lette dem; men han meddeeler os tillige de Aarsager og Midler, som han selv anseer for de rette; og herved ville vi meest opholde os.

Philodanus angiver 3 Aarsager til de dyre Tider i Dannemark. Den første er: Bancosedlernes Tiltagelse over det Forhold, hvori de bør staae, naar de ikke skulde være skadelige, med Statens virkelige Credit og klingende Mynt. "Lad os sette, siger han, at et Land, som havde i sin roulerende Capital 4 Millioner, forøger denne med 2 Millioner Bancosedler, maae ikke alle Vahrerne strax stige til en dertil svarende Priis? Denne bliver unaturlig, men det er jo og en unaturlig Tilvext, som Staten har givet sig. Nu vore Priserne paa Jordegodserne, Fødevahrer, Kramvahrer og alle Ting: man forundrer sig, spørger om Aarsager, opgiver saadanne, som aldrig før have havt de Virkninger. Og man seer ikke den sande og rette Hovedgrund til saa betydelig en Forandring." Til at hæve dette Onde, ved Forf. intet bedre Raad, end det, som den store Kong Friderik IV betiente sig af strax efter Krigen, da han paa een Formiddag selv for sin Kamin opbrændte 70000 Rigsdaler Papirpenge, og lod høre disse "ævige Ord": Nu er mit Folk skilt ved saa megen Plage. —— (det havde været at ønske, at Forf. for at viise, af den anførte Aarsag til de dyre Tider var den sande i Dannemark, havde gaaet noget ind i den Kiøbenhavnske Banques-Historie, og deraf, saa vel som af de dyre Tiders Historie viist, fra hvor lang Tid af man kan give Banquen Skyld for de dyre Tider; thi saa længe man holdt sig dens Octroy efterrettelig, kunde den vel neppe have saa skadelige Virkninger).

Den anden Aarsag tilskriver han den overhaandtagne Ovægsyge, til hvis Standsning han ønsker, at man vilde bruge de samme Midler, som man bruger imod Pesten, i sær, "at en Cordon blev "trækket af vore i Fredstider for Riget tærende Sol"dater: at samme Anordninger tildeels bleve fulgte, "som følges ved de mod Pesten posteerte Cordons: "At ingen Naade blev brugt mod dem, som, Forbud "nagted, søgte paa underfundige Maader at snige "sig igiennem: At i det øvrige de kongelige Betientere "bleve nødtvungne til at følge og vaage over Mo"narkens Forskrifter, at Angivere fik en anseelig "Belønning, som Overtræderne og de virkeligen "forsømmelige Embedsmænd skulde udrede, Naar "dette skeede, haaber han, Ovægtygen skulde fore"bygges, standses, settes Grendser; og min Mening,

"siger han, er sand; thi kan Pesten paa den Maade "tvinges, saa maae jo og den anden, og saa meget "vissere, som man her uden Skaandsel kan slaae, "brænde og ødelegge det besængte Qvæg". Der er ingen Tvivl paa, at jo dette Middel skulde blive det virksomste af alle, naar det allene med den fornødne Nøyagtighed kunde settes i Verk. Men maaskee Inoculationen, i sær paa det unge Qvæg, som nu paa mange Steder forsøges med megen Lykke, kulde giøre al anden Forsigtighed overflødig. —— Hvad Billighed, der er i følgende Ytring S. 24. "Tak "være vor allernaadigste Konge, som har ophøyet "det til Skovenes fulde Undergang bestemte "Forstvæsen", overlade vi andre at domme.

Den tredie Aarsag er den tiltagende Pyghed og Luxus, som forvolder, at vi nu forbruge flere Næringsmidler end tilforn. "Jeg har nu, siger Forf., kiendt Landet fra min skiønsomme Alder at regne i 42 Aar, og Kiøbenhavn i 35 Aar, men jeg forsikrer som en ærlig Mand, at jeg synes mig hartad drømmende, naar jeg sammenligner de første Tider med disse. Regner efter, gamle Medborgere, hvad Kiød, Smør o. s. v. der da forbrugtes i eders Huuse, og hvad nu. Vi spiste da to Retter om Middagen, og Grød eller et Smørrebrød om Aftenen. Vi havde og, som man kalder det fremmede; men 4re Retter vare høyeste Numer i min fornemme Principals Huus. Vi havde sielden uden vore Slegtninge. Endog de kom kun sammen visse Tider om Aaret. Fruentimmerne slæbede vi da ey i Triumph med os, og at de kun sielden kom i Selskaber, forhindrede deres ulykkelige Emulation: da vare de huslige, stille, arbeydsomme, dydige."

Al denne ulykkelige Forandring strækker sig fra den blaa Ridder indtil Haandværksmanden: det forstaaer sig, at her er megen Forskiel; men det er vist, at der i de fleeste Huuse consumeres meer end tilforn. Dette gielder egentlig om Kiøbenhavn; men ogsaa, dog med megen Indskrænkning, om det heele Rige, i sær om de Kiøbstæder, der ligge ved Søen, og som ere meer og mindre, dog alle noget befængte af den Kiøbenhavnske Luft."

For at hæve dette Onde, ønsker Forf., at Monarken vilde forbyde alle Aftensmause, "thi de "hindre Dag fra at arbeyde om Aftenen, og være "muntre om Morgenen", bestemme Retternes Antal ved Giestebudde, skandse Karacteersyge, lægge Skat paa alle Lyst og Stads-Hestie, ikke i Kiøbenhavn allene, som er skeet, men i alle Kiøbstæder, og endelig opmuntre Landmanden, til at legge Vind paa flere Levnetsmidlers Avling.

Forf. følger sin Vederpart til hans Tanker om Handelen, og prøver hans Forslag til dens Opkomst, som bestaae i at hæve alle Octrojer, forringe Tolden paa det Nødvendige, og give en frie Handel. Philodanus erindrer, at det Ostindiske Compagnies Handel er af den Beskaffenhed, at den overgaaer en eller to Particuliers Kræfter; men, siger han, "dette "Compagnie har ved et besynderligt og mod al "Kiøbmands Brug stridigt Foretagende: Det har "ved Underskiøb og før at forsyne visse Folks urime"lige Overdaadighed: Det har ved en egenmyndig "og med Interessentskab aldrig overeenstemmende "Bestyrelse lidet saadant et Stød, at hver ærlig "Patriot maatte ønske det igien under vor store Kon"ge lykkelige Tiider; det er først og for alle Ting "det, som beroer paa Menneskers, en frie Bestyrelse "og et skarpt Tilsyn". I sær ønsker han, at Kongen jo før jo heller vilde ophæve "den for Staten "saa skadelige Theetold, at man kunde tænke, Got"tenborg havde fundet Middel til at paalægge den. "Thi derved har denne Svenske Stad aabnet for sit "Thee en rigelig Afsetning i Norge, som aldrig kan "forebygges: og den Smuhandel, som Norge dreev "med vor Thee i Engeland, er nu gandske tilstoppet: "allehaande Skielmstykker, der ere spilte og spilles "med vor Thees Udførsel til fremmede Steder, kan "aldrig fuldkommen hindres. Følgelig synes al "sund Politik at befale, at denne skadelige Told kulde "med eet ophæves".

Om det almindelige Handels Compagnie udtrykker han sig saaledes. "Det almindelige Handels Compagnie er et saa besynderligt Selskab, at dets Lige ikke saa let skal findes. Tilskud og intet Udbytte, og det i mange Aar, efterat endog Island og Findmarken ere giorte til dets Trældomssteder, ere mørke Taler, som vist nok kan oplyses og det klarligen af dem, der vinde derved, men, som bliver for alle upartiske og kloge en ulodelig Afgrund". Dette Compagnie bør altsaa ophæves, og for al Ting Handelen paa Island og Finmarken gives frie. Dog vilde Forfatteren ikke, at den med eet blev fri; men at det maatte bekiendtgiøres 4 til 5 Aar i Forveyen, paa det vore Handlende kunde faae Tid til at smage derpaa og berede sig dertil. "O udøddelige og eyegode Friderik" (raaber han med en varm Patriotisme) "som brækkede hiint ulykkelige Compagnie (det Vestindiske), gid din Store Søn maatte finde det rette, vise og bestandige Middel at opvække

oppvække Island af døde, og give det saadant Liv, som det burde og kunde have!"

Hvad Toldens Formindskelse angaaer, saa viser han, paa hvilke Ting det er nyttigt, at Tolden formindskes, eller gandske ophæves: 1. paa udgaaende Vahrer; allerhelst naar de udføres med egne Skibe. 2. paa alle raa Materier, som hos os skulde forarbeydes; allerhelst naar de forarbeydede igien bør udføres. 3. paa alle Vahrer, som føres fra Provinz til Provinz i samme Konges Stater. —— De fra fremmede Steder indførte Vahrer bør bedømmes efterfom de ere af forskiellig Natur til. Nogle, som Salt, ere unndværlige for hele Landhuusholdningen, og Tolden paa disse bør være maadelig: andre ere fra Nationer, som vi vinde meer ved, end de ved os, Tolden paa saadanne bør lempelig ansettes, at vi ikke skulde ophidse dem til Gienguelding. "Visse Ting hører til Overdaadigheden, og der maae "Tolden hielpe til at standse denne Staternes Fiende: "dog saaledes, at Contrebandiers ikke ved at indsnige "det vinde meer, end den Fare er, de staaer i, om "de gribes. Hvad der i et Land consumeres eller "bruges i Overflødighed, bør Staten aldrig sette "for stor Told paa; thi det indsaiges da, og Staten "bedrages. Lad os nu tænke paa Caffebønner og "Viine. Vil man hindre saadanne Tings Misbrug, "maae man ved Exempler, ved Løger, ved Leyede og "accrediterte Skribentere o. s. v. hellere standse det, "end ved høy Told eller Forbudde". —— Overalt holder Forf. en viis Toldrulle for et stort Mesterstykke. "En Toldrulle, siger han, er et rædsomt "Arbeyde, som forudsetter dybe og vidtloftige Ind"sigter i hele Statens Sammenhæng, samt i Na"tionens og de fremmede Staters hele Handel. "Den Mand, som ene skulde giøre den, maatte være "et universelt Genie, og med den beste Videnskab "forene en oplyst og vidt udbredt Erfaring, være "frie fra Fordomme, og for alle Ting troe, at Kon"gen og Staten (den hele Stat mener jeg) udgiøre "det nøyeste Eet."

Endelig viser Forf., hvilken Ulykke en almindelig frie Handel efter Philopatreias Plan vilde være for Landet. "Vi har Fabriker (siger han iblandt andet) og Manufacturer; vist nok for faa, men de vi have, har kostet os eller vore ypperlige Kongestore Summer: de forarbeyde en betydelig Mængde Vahrer, have naaet til en viis Grad af Godhed, forsørge et temmeligt Tal af vore Medborgere, stoype for et stort Udløb af Statens Penge, og saaledes fortiene en saa om Omhue af Regieringen, at jeg er vis paa vor patriotiske Konge vil vaage over disse sin Faders og Farfaders Planter, og forsøge efter sin ophøyede Visdom, de Vankundiges Snak, egennyttige Kiøbmænds Skrig og Ildesindedes Raad o. s. v." —— En Følge af Forbuddet om fremmede Klædevahrers Indførsel, som enhver ikke saa lige kiender, eller har lagt Mærke til, fortiener at anføres. "Forend vore Allernaadigste Kongers Forordninger kom ud imod de fremmede Klædevahrers Indførsel, bar Bønderne i de Provinzer, hvor de ere noget formuende, Klædeskioler, Kalemankes Troyer, og deres Koner og Piger Kalemanker, Sirser o. s. v. Disse Vahrer deels forbydes, deels stige i Priis, og hvad Skede nu? Man forbedrede Vadmelet, man fik det overskaaret ved de hist og her indrettede Værker, man giorde det saa kaldet stribet Tøy, og har bragt det hist og her ved Hielp af de forbedrede Farverier til nogen Smukhed. Ikke Bønder, men og Borgere i vore smaa Kiøbstæder, Præste, Forpagter, Fogeder, og andre saadanne Familier paa Landet, bare det og. Disse Fabriker egentligen i Fyen og Jylland ere de rette stoye Fabriker, fordi de levere til saa almindelig en Brug. Naar vi nu spørge disse gode Folk hvad dette Tøy koster dem, saa svarer de, at de kunde have det udenlandske langt lettere: de ønsker ogsaa, og vilde gribe efter den frie Handel. Men set nu, at de fik den, saa vilde jo alle disse Fabriker gaae over Styre, og saa mange Penge strømme ud af Landet. Ak! (lægger han til) hvad er det dog bekiageligt, at saadanne som Philopatreias vover sig til at ønske, hvad de burde, naar de vare Patrioter, frabede Landet. Læser dog I kiære Folk et Skrift, ikke saa gammelt, at I jo burde kiende det, Oeconomiske Tanker til høyere Eftertanke. Troer mig, at hvad der var sand Visdom under den patriotiske Friderik V, er det endnu."

Forf. viser derpaa, hvorledes en frie Handel burde være, naar den skulde være ønskelig. Den maatte være ubetynget; Tolden nemlig indrettet efter sande Principier —— uhindret, alle Monopolier nemlig, hvor Øyemeedet ogsaa uden Monopolier kunde opnaaes, ophævede; og her rinder Island Forf. igien i Tanker. — Alle Danske Vahrer maatte udbringes uden mindste Undtagelse, til hvad fremmede Steder de Handlende best vidste og kunde. — Al Ophold ved Toldstederne ansees som strafværdig. —— Den Norske Handel i sær vaages over —— Ingen Stabelstad være i Landet —— Kiøbenhavn inter Handels- eller Fabrik-

Privi-

Privilegium have frem for de andre Stæder —— De Handlendes Antal i vore smaa Kiøbstæder indskrænkes —— Ingen Kiøbmand have Rang —— Alle omløbende Joder og andre Snighandlere paa det skarpeste eftersees —— Alle Oplagssteder paa Landet, alle Udskibninger uden fra Kiøbstæderne, alle Proprietairer, som tvinge deres Bønder til at sælge Kornet til dem, og igien holde Krambye for dem: alt dette Uvæsen burde forjages som den største Pest og Ulykke. Endelig maatte vor Handel være fornuftig og vel indrettet. Dertil regner Forf., at vor ypperlige Landhusholdnings Selskab opmuntres og som Statens Øye understøttes; at vi søge at bringe vor Fornavling og Fædrift til mueligste Fuldkommenhed; at vi med Iver tage os af vore Fiskerier ved Island, Norge og Jylland o. a. m.

Vi have holdet det for vor Pligt at opholde os noget længer ved denne liden Afhandling, end ved mange andre imod Philop. udkomne Skrifter, efterdi vi nødig vilde, at den som et Stridsskrift skulde blive mindre bemærket, eller den Værdie misliendes, den har som et oplyst og patriotisk Skrift, der fortiener at læses, naar Philop. længst er gaaet derhen, unde negant redire chartas.

Versuche und Erfahrungen, über die Empfindlichkeit der Sehnen, durch Ferdinand Martini, Regimentsfeldscherer des Schleßwigschen Infanterie-Regiments, unter dem Befehle des Herrn Obersten von Lehman. Kopenhagen. Bey Rothens Erben und Prosst. 1770. 4o Octavsider stor.

Forfatteren modsiger aldeles ikke, Herr von Hallers Meening om Seenernes Følelsomhed, han anfører tvertimod selv adskillige Exempler, som baade bevise dens Rigtighed og tillige lægge for Dagen de Aarsager og Tilfælde, som ofte have forført adskillige Lærde paa aldeles falske Grunde at modstride Herr von Haller. Hr. M. vil allene, at Sandheden bør lidet indskrænkes. Han viser, saavidt vi indse, ved uimodstaaelig Erfarenhed, at Seenerne kan settes i saadan Tilstand, at deres Følsomhed, som i naturlig Tilstand ikke er at spore, eller mærke, kan ved Tilfælde opvækkes og bringes til Virksomhed. Det første Bevis, han anforer herpaa, er det betydeligste: Hr. M. aabnede en Abcess paa Beenet af en Soldat, der havde haft en Forraadnelsesfeber, hvorved Achillis Seenen, som Materien havde befriet fra al Omvæv, blev gandske blottet. Hr. M. forsøgte paa adskillige Maader at irritere den, men den Syge fornam allene, at han rørte den, uden at føle ringeste Smerte. Hr. M., som vilde ved samme Leylighed forvisse sig om den Sandhed, at Salver ere skadelige for blottede Seener, lagde Digestivsalve paa en liden Deel af Seenen; Stedet blev snart sort, Seenens Trævler adskildtes der, og laae løse tet ved hinanden, ligesom fine sorte Strenge, og disse vare meget følsomme og ved mindste Berørelse smertede særdeles den Syge. Forbervelsen havde allene beskadiget Overfladen af disse paralelle Trævler; thi de vare meget stærke, og det var vanskeligt at sønderrive end og en enkelt af dem, hvilket ogsaa overmaade smertede den Syge. Salven blev da aftaget, og der blev brugt saadanne Ting, som Seenerne kan taale, hvorefter det fordærvede snart fraskilte sig og efterlod i Seenen en stor Dybhed, som var bedækket med et rødt, grynigt og følsomt Kiød, der omsider opfyldte Huulheden. Hr. M. har og erfaret, at Seenerne hos Gigtsyge smerte, naar de ere blottede og berøres; han raader derfor, at vogte sig for at beskadige Seenerne hos saadanne Personer. Den veneriske Gigt derimod, har han erfaret, ikke at give Seenerne nogen Følsomhed.

Et Tilfælde, han anforer iblandt andet, hvor Kalkvand strax standsede de heftige Smerter i en dyb brændt Skade paa Armen, og som alle andre lindrende Salver giorde utaaleligere, fortiener og at erindres.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Sielland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 6. 1771.

Svar til Philopatreia angaaende de Geistliges Indkomster, af Philalethes.

Quo causa melior, forsque deterior trahit,
Inclinat animus, semper infirmo favens. Svar.

Kiobenhavn. 1771, trykt hos August Friderich Stein. Stor 39. S. 8.

Orden, koldt Blod, og Fuldstændighed forbundet med Korthed udmærke denne Besvarelse. Forf. forsikrer, at han hverken er Præst eller Præsters Tilhænger, og det paa Titelbladet valgte Motto synes at bestyrke samme Forsikring. — Philop. havde givet at forstaae, at han holdt Præsternes Løn i almindelighed for stor imod deres Arbeyde. Denne Forf. søger derfor at bestemme Præsternes Arbeyde, for siden derefter at kunne proportionere Lønnen. "En Præst, siger han S. 7, vil De maaskee sige, præker engang om Ugen, sidder engang Skrifte, døber et Barn, vier et Par Folk, kaster Jord paa en Død! Der har vi hans store Arbeyde! Læg det tilsammen, det gior neppe to Dage om Ugen, al den øvrige Tid er han ledig. — Men, Min Herre, til at bedomme et Arbeydes Størhed, maae man ikke allene tage Tiden i Betragtning, som udfordres til at forrette det; thi ellers vilde det blive et større Arbeyde at sye en Klædning, end at udkaste en vigtig Operations-Plan i Feldten, efterdi den sidste har kostet mangen stor og erfaren General mindre Tid, end Skræderen hans Klædning. De maae see paa den foregaaende Indsigt, som udfordres til Arbeydet, de maae see paa de baade naturlige og erhvervede Duelighedder, som Arbeydet kræver, naar det skal forrettes vel, De maae see paa Arbeydets Følger. Og i denne Betragtning vil jeg skienke en Præst alle hans Ministerial-Forretninger, og lade ham allene giøre een god Prædiken om Ugen: han skal i mine Øyne have giort et større Arbeyde i en Uge, end en Toldbetient, eller Postbetient o. s. v. i et heelt Aar. — De maae ikke sige mig, at mangen en Prædiken rysles af Ermet, hvori der ikke er sund Fornuft, end sige Spor paa overordentlig Duelighed; mangen en Præken, som ingen andre Følger har, end de en b'sd Canopee vilde have. — Her spørges ikke, hvor stort de Geistliges Arbeyde i Almindelighed er, men hvor stort det burde være, naar det skulde forrettes tilgavns; og da vilde det i mine Tanker udfordre af en Geistligs Tid, for ved Læsning, Eftertanke og Erfaring at danne sig til sin Post allene som Prædikant." — Men den vigtigste Deel af en Præstes Embede, Sieleſorgen, var endnu tilbage; og denne beskriver Forf. med et ypperligt Sted af Abt vom Verdienste, som vi ikke nok kunne bede dem at overveye, der, fordi de have Tvivl imod de Geistliges Lære, ansee deres Stands Værdie fra en falsk Synspunkt.

Philalethes forlanger ikkun, at en Præst skal kunne leve ligesaa anstændig som nogen anden Embedsmand i Almindelighed: "Han skal kunne have de samme Bequemmeligheder, giøre sig de samme Fornøyelser, anvende det samme paa sine Børns Opdragelse o. s. v., som nogen anden Embedsmand", og troer, at de Geistlige ere i Almindelighed slettest aflagde af alle kongelige Betiente, da de dog burde have nogle Indkomster fleer, efterdi de for Videnskabernes Skyld, hvis Opelskning man snarest burde vente af dem, have nogle Udgifter fleer, end andre Betiente. — Philalethes troer med Philop., at de adskillige og adspredte Sportlers Indbringelse, hvoraf de Geistlige bør leve, forvolder en skadelig Tidsspilde og Tankernes Adspredelse, og at de For-

anstige blant de Geistlige skulde være eenige i at ønske sig en fast Løn. "Men, spørger han, hvorledes gior man det, Min Herre! at de Geistlige faaer en fast Løn, uden at trykke det Almindelige? Vil Kongen betale dem saa stor en fast Løn, at de kunne leve ligesaa anstændig, som andre Embedsmænd; thi det sordre De jo? vil Kongen befrie Bonden og Borgeren fra at offre og tiende til Præsten, og godtgiøre denne sit Offer og sin Tiende i Penge? Godt! Bonden og Borgeren seer det gierne. Men kan Kongens Kasse taale disse de Geistliges Lønninger? det blev jo en nye og anselig Udgift for den; hvormed skulde den igien stoppes? De vilde uden Tvivl dog, at Undersaatterne skr'de betale til Kongen igien, hvad de spar'de at betale til Geistligheden? —— Men betænk hvad De ønske! Er det vanskeligt for Præsten, at inddrive hos sine egne Sognemænd, hvad ham tilkommer i Tiende og Accidencer; hvor tusind Gange vanskeligere vilde det blive for de kongelige Oppebørselsmænd at inddrive det som Skat; om ogsaa denne Skat blev sat ned til Halvdelen af det, som nu erlægges til Geistligheden. Kort, Min Herre! Deres Forslag er fuldt af Urimeligheder; og jeg troer, De vil finde, naar De overlægge Sagen ret, at der er ingen nemmere, og enten for Kongen eller Landet mindre bebyrdende Maade, hvorpaa de Geistlige kunde lønnes, end den, som er indført. —— Var der nogen Post i de Geistliges Indkomster, som jeg kulde ønske forandret, saa skulde det være i Henseende til Accidencerne for Brudevielser og Børnedaab, efterdi disse Ting ikke bør beføres, men snarere opmuntres. Jeg siger forandret; thi at ophæve denne Indkomst for dem uden noget Vederlag, sandt jeg dog betænkeligt, allerhelst i Kiøbstæderne, hvor de aarlige Høytideloffere aarlig tage af, og ere nu nærsten bragte til frivillige Gaver. Jeg troer heller ikke, at det, som gives til Geistligheden ved disse Leyligheder, trykker saa meget, som hvad der gaaer, i sær paa Landet, til de Giestebudde og Smøuse, som saadanne Høytideligheder udkræve, hvilke paa mange Steder fortære Allerets Offer ti Gange."

Vi slutte med Forfatterens Tanker om de Geistliges Dragt, hvilke vi aldeles give vore Bifald. "Jeg holder det for nyttigt, siger han, at enhver Stand havde sin egen Dragt: det vilde blive et stort Middel til at befordre Dareligheid i alle Stænder, og Tarvelighed anstaaer jo dog, efter Deres eget Sigende, den geistlige Stand i sær. Betag den Geistlige hans Dragt, og tillad ham at klæde sig som andre! han vil snart giøre alle Meder med; thi han vil blive anseet for en Pedant, naar han ikke giør det. Nu derimod veed man, at hans Dragt følger med hans Orden, og man har vant sine Øyne til at finde den anstændig og ærværdig. —— Men Dragten er endnu nyttig til noget vigtigere. Den holder mangen, i sær ung Geistlig til Sædelighed, og Afholdenhed fra visse Fornøyelser, hvori det er godt, at hans Stand ikke tager al den Deel, som andre Stænder. Han kan ikke lade sig see i uanstændige og liderlige Selskaber, hans Dragt giør ham strax kiendelig. Det seer ilde ud, siger Almuen, at see en Præst i sin Dragt paa Vinhuse, paa Balle, paa Comedier. Jeg forsvarer ikke denne Almuens Tænkemaade; men jeg troer dog ikke, at det er nogen Ulykke for en Præst, at han er nødt til at rette sig efter den. Lad ham klæde sig som andre Folk! han skal da kunne giøre alting med, om han har Lyst; hans forargelige Levnet skal langt fra ikke falde saa meget i Øynene, allerhelst i en stor Stad, som nu. Jeg kunde beskrive dette med Exempler af en anden Kirke, hvor de Geistlige have en friere Dragt, og hvor jeg har seet dem under deres Dragtes Skiul straffet at begaae Liderligheder, som for længe siden skulde have skilt en Lutherst Præst ved Kald og Kiortel. —— Jeg er derfor saa langt fra at ønske med Dem de Geistliges Dragt forandret, at jeg snarere kunde ønske befalet, at ingen Geistlig maatte lade sig see, uden i sin fulde Ordens Dragt."

Svaret er underskrevet den 22 Januarii 1771. Men da det længe for denne Tid har været bekiendtgiort i de offentlige Blade, og følgt, maae der være indløbet en Trykfeyl i Datum.

Velmeente Erindringer i Anledning af Philopatrejas tredie Anmærkning om Geistlighedens Indkomster. Kiøbenhavn, 1771. Stor 23 S. 8.

Disse Erindringer ere baade grundige og foredragne i en moderat og kierlig Tone. I sær redder Forf. de Skriftens Sprog, som af Philop. ere misbrugte til at vise, at de Geistlige bør leve i Fattigdom.

tigdom. En meget rigtig Bemærkning forekommer i Henseende til den Maade, hvorpaa Landsbye-Præsterne høve deres Indkomster S. 14. "Hvad Bonden angaaer, troer jeg, han heller leverer Ting i Natura, end betaler Penge derfor, og maaskee Landsbypræstens Stand distraheres mindre ved at lade af sin Hustrue eller Folk imodtage det første, end selv at tage imod det sidste, og siden at indvikles i Kiøbmandskab for at faae disse samme nødvendige Ting i sit Huus, hvilket visselig medfører (det man neppelig skulde troe) flere Vanskeligheder paa Landet, end at kiøbe samme paa Kiøbstædernes Torv; thi hvo, som kiender Bonden i Almindelighed, ved, at han for kiører til Torvet, ved sælger hiemme, uagtet ofte samme Værdie bydes ham. —— "S. 16 anforer Forf. disse tre Grunde, hvorfor en Præst ligesaa vel som en anden Mand tør besidde Eyendomme og være formuende." Først: Geistligheden er jo ligesaavel Landets Børn, som andre i de øvrige Stænder og ordentlige saavel som overordentlige Tilfælde maae hielpe at bære Statens Byrder, i det ringeste ligesom de øvrige. Er det da ikke vel, naar nogle i den Stand ere formuende? Andet: Kan ikke Geistlige, ligesaa vel, som andre, have Hustrue og Familier, for hvilke det bliver ikke en Præst mindre tilladt at sørge paa en fornuftig og christelig Maade, end andre; og monne ikke disse Familier skulde for en stor Deel, blive det Almindelige til Byrde siden, naar Fædrene, imedens de leevede, ikke maatte have andre, end knappe Vilkaar; thi en Præstefamilie er jo oftest med Familie huusvild, naar Manden døer. Min tredie Grund i denne Sag er ikke mindre vigtig; thi, da de Geistliges Exempel opbygger ligesaa vel, som deres Ord og Taler; hvor ønskeligt er det da ikke, naar en retsindig Lærer har Indkomster, der ey allene underholder ham, og hans anstændig, men og setter ham i Stand til at øve de Dyder, som han anpriser andre: Gudsfrygtenhed imod Fattige, Hielpsomhed imod Nødlidende, hvis Elendighed ikke kan være nogen i en Menighed bedre bekiendt, end en aarvaagen Præst, hvis Pligt det bliver ey allene at være usiælfelig efter Ritualet og almindelig Dom, men især efter sin Samvittigheds Kiendelse; og da skal visselig, i mine Tanker, en retsindig Præst ikke have saa megen Tid tilovers, som M. H. mener, (at jeg ey skal tale om de allernaadigst paabudne verdslige Forretninger, Mandtaller at skrive o. s. v. der dog vel ogsaa medtager Tid.) ——"

Anmærkninger over Philopatreias Afhandling om Geistlighedens Indkomster, af Philoteropatreias Medlem i Patriot-Selskabet. Kiøbenhavn. 1770, trykt hos August Friderich Stein. Stor 31 S. 8.

Denne Forfatter behandler Philop., som en Klosterkarl sin Bartholin eller Brockman, og viser gandske alvorlig, at han ingen Logicus er. Men for at lade see, at han selv er den desto større, indeler han sit Stridsskrift i ligesaa mange § §, som Philop. har Afdelinger, giendriver enhver Afdeling i en egen §, henviser smukt til de foregaaende § §, og demonstrerer saa methodisk tørt, som den beste mathematiske Philosoph. Han glemmer heller ikke paa ret polemisk Viis at skielde, og duser sin Vederpart nu og da, for at give sin Tale desto meer Fynd. —— Naar Forf. S. 18 ønsker, at Præsterne paa Landet maatte miste deres Avling imod en Afgift i Penge, og troer, at der kunde høstes større Nytte for Staten af deres Jorder, naar duelige og egentlige Landmænd fik dem under Hænder; saa ere vi deri slet ikke eenige med ham. Vi troe ikke, at den Avling, som paa de fleeste Steder er tillagt Præsterne, bør kunne afdrage dem fra deres vigtigere Forretninger, da den meget meer synes at kunne tiene dem til en behagelig Afvexling og Forandring. Vi see heller ikke, hvorledes Præsternes Jorder kunne falde i duelig Landmænds Hænder, end Præsterne bør være. Er det ikke dem, man snarest bør vente af, at de kunne rive sig løs fra skadelige Fordomme i Landvæsenet? At de have Indsigt og Kræfter til baade selv at giøre nye og nyttige Forsøg, og at betiene sig af andres? at de have Indsydelse nok paa Bonden, til ved deres Tiltale og Exempel at udrydde Fordomme, at opmuntre til Vindskibelighed o. s. v.? Desuden, da en Landsbypræst, saa lidet som nogen anden Landmand, der har en nogenlede stor Huusholdning, kan undvære Bester og Creature, saa er det bedre, at han kan avle noget selv til at føre disse med, end at han altid skal kiøbe for sin rede Skilling hos andre; allerhelst da han, ifald han ikke har Lyst til Landvæsenet, eller ikke finder sin Regning ved at beholde sin Jord selv, let kan faae den bortlevet, og treffe langt billigere og fordeelagtigere Accorder eller

efter Stedernes og Tidernes Beskaffenhed, end om han efter denne Forfatters Forslag skulde nødes til at skille sig ved sin Jord imod en vis bestandig Afgift af hver Tønde Hartkorn i Penge.

Til Besvarelsen er føyet en allegorisk Fortælning, Ravnen, hvis Hensigt er at giøre en vis Person kiendelig, som det Kiøbenhavnske Publicum i nogen Tid har holdet for Forfatteren af Philopatreias Anmærkninger, men som tilforladelig ikke er det.

Philocleresias Anmærkninger over Philopatreias Anmærkning om Geistlighedens Indkomster. Kiøbenhavn, 1771. Sælges i Bogladen No. 8 paa Børsen. Stor 22 S. 8.

Denne Besvarelse betyder lidet, og kunde gierne blevet utrykt. — For dog at give en Prøve paa Forfatterens Tænkemaade og Stiil, anføre vi følgende Sted S. 15. "Gud har forordnet, at Lærerne skal leve af Ordet, og, naar de saaer den "aandelige Sæd for Tilhørerne, da at høste deres "legemlige Frugter, følgelig har jo Gud (om jeg "tør bruge denne Talemaade i samme Forstand som "Forfatteren) lagt Told paa dette Saligheds Middel. Og den ryggesløseste og forvovneste selv skielver vel ved at skamme Gud ud derfore. Dog ere "vi ikke saa ubillige, at vi troer Forfatteren at have "tænkt herpaa. Og har desuden en Kirkebetient "giort sig vel liidt af sin Menighed, meddeler den "ham i allehaande gode Ting, om Børnedaab eller "anden saadan Leylighed aldrig gaves. Det er ogsaa "formodentlig, at han allene har taget nogle af de "Kiøbenhavnske Kirkebetientere under Betragtning, "da han saae Geistlighedens Indkomster igiennem "Forstørrelses Glas."

En almindelig Recept, som af Grunden helbreder Skrueløse Hierner, saa at Taaber, Daarer og Narre af alle Sorter, besynderlig de, der ere befængte med Franske Moder, kan ved samme igien erlange den sunde Fornuft.

O cives, cives! quærenda insania primum
Hac ter felices - - - - - *Horat.*

Kiøbenhavn 1770. Trykt hos Johan Rudolph Thiele, boende i Peder Hvitfelds Stræde. Stor 32 S. 8.

Dette er ikke andet end en jammerlig Oversettelse af det bekiendte Franske Skrift: L'inoculation du bon sens, som udkom i forrige Krig, og indeholder en bitter og vittig Satire over de Franske. Oversetteren, som ikke fandt sin Fordeel ved at læses af de Folk, der kiendte Originalen, har forandret Titelen saaledes, at den kunde lokke Pøbelen, og i samme Hensigt tilskrevet sin Oversettelse i fire ubetydelige Riim til Græven af St. Germain. Det er altsaa Titelen og Dedicationen, som skal giøre den afsettelig; thi Oversettelsen selv fortiener ikke at læses. Vi behøve ikkun at anføre den allerførste Begyndelse, og sette Originalen ved Siden, for at viise, hvilken Stymper af Oversetter den er faldet i Hænder:

"Neppe er jeg fyrgetyve Aar, og kiender allerede ikke min egen Nation mere. Man taler ikke, "uden ved Adspredelser; man skriver kun ved Hierne-"Spind og handler blot af Ubesindighed. Det "tørre Vid vinder Seyer over Fornuften. Forfængelighed paabyder Naturens Drift Taushed; Folk, liig en Adonis, ere Folk efter Moden; "man lugter dem som Jasminen, man beundrer "dem, som Rubinen; man seer dem oftest skumme, "som Champagne-Viin."

"Je n'ai pas quarante ans, & je ne reconnois "plus ma Nation. On ne parle que par équivoques, on ne pense que par distraction, on n'écrit "que par épigramme, on n'agit que par étourderie; l'esprit bref triomphe de la raison; la fatilité fait taire le géme. Les ADONIS sont les "hommes du jour: on les flaire comme le jasmin; "on les admire comme le rubis; on se plaît à les "voir pétilles comme le vin de Champagne."

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 7. — 1771.

Beretning om Steenkul paa Bornholm, aflagt til det Kongelige Danske Land-Huusholdnings Selskab ved dets Commissarier, og nu til Fædrenelandets Nytte, paa Selskabets Bekostning, ved Trykken bekiendtgiort. Kiøbenhavn, trykt hos August Friderich Stein, 1770. Stor 35 S. 8.

Det Kongelige Danske Land-Huusholdnings Selskab, som med en Patriotisme, hvilken ingen Skiønsom kan miskiende, udstrækker sin Opmærksomhed til alle Fædrenelandets Provincer, som til alle Land-Huusholdningens Dele, havde allerede iblandt sine første Priismaterier udsat en Belønning for den, som efter udvortes sikre Kiendetegn kunde angive noget Sted i Hans Majestæts Riger og Lande, hvor bygværdige Steenkul maatte findes. Men, da Sagen var af den største Vigtighed for et Land, der, uden at tale om andet, formedelst Skovenes idelige Aftagelse, og Mangel paa anden tilstrækkelig Hielp, nødes til aarligen at udsende betydelige Summer til Fremmede for Brændsel; saa loo Selskabet det ikke beroe derved: men da to af dets egne Medlemmer, de Herrer Bergraad Blichfeldt og Cancellieraad Martfelt, giorde det Forslag om selv at affende Commissarier til Bornholm, for der ved en ordentlig Bergbefaring at undersøge: om og hvor vidt den Formodning, man havde om gode Steenkulgange der paa Landet, kunde være grundet; antog Selskabet med Fornøielse dette Forslag, og committerede bemældte Medlemmer selv til at paatage sig den foreslagne Reyse paa Selskabets Vegne og Bekostning. Reysen gik for sig den 22 September forrige Aar, og med Flid over Skaane, efterdi det var bekiendt, at den Bergart, som var blevet Maalet for Commissarienes Eftersøgelser paa Bornholm, befandtes ogsaa i Skaane, og alle vidste at sige, at Søen imellem disse Lande indeholdt de største Skatte af de Steenkul, man søgte. De begave sig derfor strax efter Overkomsten til Helsingborg til Polschiøt, en halv Miil i Nord Vest fra Helsingborg, for at see de der mødende Steenkulsanvisninger, hvor de fandt den samme Blanding af Bergarter, som siden mødte dem paa Bornholm, og iagttoge, at fra denne Egn begynder en Landryg af smaa flade Field, som strække sig overalt igiennem Skaane, næsten i ligelsbende, dog paa nogle Steder noget krumagtig gaaende Linie, alt i Forhold efter Fieldsteenens Strygende, lige hen imod Landet Bornholm.

Resultatet af de paa Landet selv giorte Eftersøgninger, som er bygget ikke paa Gisninger, men paa Naturens eget Vidnesbyrd i dens sikre Spor, er dette: at Steenkulsgangene strække sig ind fra Søen Osten for Riisegaarden paa den Søndre Side af Landet, og tvers over Landet til Norden for Hasle, hvor samme gaae ud i Søen: en Strækning omtrent 3 Miil: i Længden, og imod een Miil i Breden. "Fra denne Strækning befindes mangfoldige Steen-"kul, Lag over Lag i Breden, faldende mod Vest i "Dybet, baade i Landet paa tvers imod Ronne "omtrent een Miils Brede, som allerede sagt, og "siden uden for Landet ind under Søen. Altsaa "findes her paa dette endog i mange andre Henseen-"der af Steenberen velsignede Land, med fuldkommen "Vished, et uudtømmeligt Skatkammer af Steen-"kul: hvilket, ved et ordentlig anlagt og vedvarende "Arbeyd, vil være at erholde og bestandig blive "tilstrækkelig baade til at forsyne de Danske Riger "og Lande med, saa vel som tiene til en betydelig for-"deelagtig udenrigs Handel, saa vel i Henseende til "Steenkullene selv, som i Henseende til de Kiøb-

"mands Vahres Virkning, hvortil Bornholm haver "de skionneste Materialier".

"Disse ere, for at blive ved Mineral-Riget "allene, fornemmelig Alluns-Skiferen, som Lan- "det haver i den Mængde, at det synes dermed "bestandig at kunne forsyne mange Riger i Verden. "Sement-Steenen til Sement-Virkning, som "ligeledes kan forsyne mange omliggende Stæder, "mens Verden staaer. Leerarter til Farvers Be- "redning, til Porcelæn, Steentøy, Tag- og Mur- "steens-Brændinger. Møllesteenen, der i saa Aar "vilde spares saa mange hundrede, om ikke tusende "Daler, for Rigerne, som vi har Møller i Landet, "og at tale om hvad der kunde vindes hos Fremmede. "Alle vigtige Værker at anlægge, uden at tale om "andre, men som alle vil blive mueligе og umueligе "at vente Fordeel af, efter den Skebne, Steenkuls- "Anlægget endnu vil have at prøve".

Af de paa Landet forefundne Steenkul have Commissarierne forelagt Selskabet Prøver; men allene skurede fra Jordskorpen, eller næsten som Aal stangede i Strandbreddene ved Hielp af visse Instru- menter, hvorpaa her gives Afridsning S. 25. Disse Prøver ere ligesaa gode, som de, der findes i andre Lande øverst i Steenkulaangenes Udstrækninge mod Da- gen; men man maae ikke sette dem i Ligning med de Steenkul, som tilføres os fra Engeland; thi disse udfordres bergverksmessig heele hundrede Lagter dybt af Jorden; men Commissarierne forsikre, at man aldrig noget Sted paa Bornholm har arbeydet saa dybt, at gode og faste Steenkul der kunde ventes, og at man aldrig har anlagt Arbeydet saaledes, at det burde eller kunde fortsettes til vedbørlig Dybde. "Ere da, sige de, vore medbragte Prøver af Steen- "kullene ikke de fuldkommeste; saa haaber vi at have "overbeviist Selskabet om, at de, vi haver at vente, "engang kan blive det, og at de engang kan bringes "saa gode som de beste, til Landet, og det i hele "tusende Ladninger". Imidlertid saa ufuldkomne de Bornholmske Steenkul endnu ere, saa have dog de saa kaldte Sœkul den Egenskab, at de ere tienlige at sammensveitse Jernet, hvormed er blevet giort Prøve af Hr. Oberst og Commendant v. Bülow, i Hr. Oberste Schors Overværelse, som saaledes til- flod for Commissarierne at være blevet overbeviist om en Sandhed, hvilken han ikke tilforn troede.

Beretningen sluttes med en Historie af Steen- kulsarbeydet paa Bornholm fra Kong Christian den IV Tid, som var den første, der lod giøre Efterføg- ninger om Steenkul der paa Landet, indtil 1765, da Bryggerlauget i Kiøbenhavn opgav deres i Aaret 1762 begyndte Arbeyde. Af denne Beretning sees, at Arbeydet aldrig har været anlagt enten paa det rette Sted, eller paa den rette Maade, og tillige, at ingen Ret eller Privilegium hindrer i nogen Maade vor allernaadigste Konge fra at benaade hvem han vil, med Friheder til nye Anlæg. —— Hvad Sted man maatte begynde Arbeydet fra, naar man vilde giøre nye Anlæg, og paa hvad Maade man maatte forfare dermed, give Commis- sarierne videre Oplysning om, og slutte med ei Til- bud, som vi ere forsikrede, at Publicum vil imødtage med megen Glæde og Erkiendtlighed, nemlig "at "forelægge Publicum en Plan, hvorefter det hele "Bergværks Arbeyd, under Drift og Bestyrelse "af den Indsigt de dertil troer fornøden, vil "blive saavel Rigerne til anseelig Fordeel, som Par- "ticipanterne, der maatte tage Deel i Planen til den "fornødne Sikkerhed mod mærkelig Tab, og til det "visseste Haab om en betydelig Gevinst, dog efter "Tingens egen Natur". —— "Imidlertid forstaaer "det sig selv (lægge de til) at før en foregaaende "Kongelig allernaadigst Tilladelse har givet os Ret "til at handle, kan vi ingen Handling heri foretage." Denne Kongelige Tilladelse er, saavidt vi vide, alle- rede giort allerunderdanigst Ansøgning om, og da man bør have det bedste Haab om et lykkeligt Ud- fald, saa ere de Herrer Commissarier alt paa en god Vey til at see Frugterne af deres Reyse bragte til Modenhed for det Almindelige, ved at gaae et Interessentskab til Haande med den Iver og Indsigt, som de ved denne Reyse selv saa tydelig have lagt for Dagen.

Foruden den allerede omtalte Afridsning paa de Instrumenter, som Almuen bruger paa Bornholm for at optage Steenkullene i Strandbredden, er Be- retningen forsynet med et lidet Landkort over Om- kredsen af Bornholm, til Oplysning af Steenkul- gangenes Strygende, og de øvrige af Commissarierne paa Landet giorte Opdagelser.

Efterretning om Steenkuls Nytte, Natur og Udvindings-Maade. Ved M. de Tilly, over- sat af det Franske Sprog, efter Oplaget trykt til Paris 1758, og forsynet med Anmærk- ninger, for de Bornholmske Steenkuls Skyld,

Skyld, af Christian Martfelt, K. Kancellie-Raad, Secretair ved det kongelige Danske Landhusholdnings-Selskab, og Medlem i samme, samt i det for Kunster, Manufacturer og Handel oprettede Selskab i London. Kiøbenhavn, trykt hos N. Møller, kongel. Hof-Bogtrykker. 1770. Stor 8vo S. 8.

Hr. Cancellieraad Martfelt har efter sin Nidkierhed for at tiene det Almindelige, ikke ladetjdet være nok at have givet første Anledning til at opdage de Bornholmske Steenkuls Bygværdighed, og selv at have været et Middel til denne vigtige Opdagelse; men han har tillige ved denne Oversettelse vildet skaffe dem af sine Landsmænd et nyttigt Skrift i Hænder, som, uden at være bergkyndige, kunde have Lyst at underrette sig om en for Landet saa nyttig Bergarts Beskaffenhed, som Steenkul er, og om Maaden at udvinde dem paa med største Fordeel. Intet staaer da nu tilbage, uden at lægge Haand paa Steenkulsarbeydet selv paa Bornholm: Muligheden i at kunne gjøre det med Fordeel, er viist i den af os nys anmældte Beretning; og hvorledes Arbeydet skal angribes, giver Tilly den tydeligste og fuldstændigste Underretning om.

Tilly har været Hr. Oversetterens Veyleder ved sine Besøg i de Bristolske Kulgruber, og andre Bergværker; den var det, som gav ham første Lys i Henseende til de Bornholmske Steenkul. Han kiender altsaa dette Skrifts Værdie af Erfarenhed, og af denne forsikkrer han, at "det Lys det antænder for dem, som ikke selv ere Bergmænd, men "dog har Lyst med Nytte at see sig om i Steen"kulsgruber, er ey allene af det Slags, som ey for"leder, men, som baade lyser og fornøyer tillige".

Skriftet bestaaer i 2 Parter, hvis Indhold vi ville anføre. Første Part. Om det udvortes Bergarbeyde. 1. Kap. Om Gangene og Maaden at søge og kiende dem paa. 2. Kap. Om Gangenes Angreb og Sænkningernes Fasthed. 3. Kap. Om Træet og de fornødne Materialier til Udvinding. Første Stykke. Om Træet. Andet Stykke. Om Jern og adskillige Redskaber, med deres Brug. Tredie Stykke. Om Sæm, Lys, Høe, m. v. 4. Kap. om Hæspler og Maskiner. Anden Part. Om det indvortes Arbeyd. 1 Kap. Om Sænkningernes Anlæg og deres Stæmpling. 2 Cap. Om Strækorters Aabning; Udlænknings Arbeydts Begyndelse; Anlægget af det indere Arbeyd og Materiens Udforbring. 3 Kap. Om Lustens Nedsedning og dens Fordeling. 4 Kap. Om Handelser, som møder ved Steenkuls-Vindina. Første Stykke. Om Vande. Andet Stykke Om Gangenes Standsning. Tredie Stykke. Om Grube-Ild, eller Bergværks Torden. —— De forekommende Konst-Ord har deels Forfatteren i Anmærkninger forklaret, deels Oversetteren i Fortalen.

I Tilskriften til Kongen ubeder Hr. M. sig den Naade at maatte blive værdiget til Hans Majestæts Tieneste. "Ved 7 Aars Reyser, siger han, "iblandt Fremmede, har jeg søgt, at gjøre mig der"til duelig. Hvorledes de ve-d, at lokke Sæden af "Jorden uden Tvang; at forbedre Kreaturets For"dele; at vinde Bergskatter; at bruge Søer; at "nytte Floder; at ophielpe Armod; at øylive Kon"ster; at sirkle Næringer; at være Borgere; at "bygge Stæder; at formere Skibe; at udbrede "Handel; at øye Handlende; at beregne Stats-og "Kiøbmands-Fordele; at søgte fædelige Vexelcur"ser; at indhente Handels-Balancer; at stire Næ"rings og Stats Crediter; at befolke Lande; at "grundfæste Stater; at berige Regentere, uden at "forarme Folket: Det har jeg lagt Mærke til, og "seet nøye paa i Holland og Frankrig, i Engeland og "Irland; i Europæiske Stater og Amerikanske Ko"lonier; og i Forhold til de Danske Staters physiske "og politiske Natur". I saadan en Tone bør en Mand have Lov at tale til sin Konge, som er sig selv bevidst, at han har søgt at gjøre sig duelig til Kongens og Landets Tieneste, og som har forelagt Verden saa store Prøver paa sin Dueliged, som Hr. C. R. Martfelt.

En Kobberplade S. 43. forestiller Engelændernes berømte Ildmaskine, som af Beliðor og efter ham af Hr. Justitzraad Kraft er beskrevet i hans Hydrauliske Værk, trykt i Sorøe 1764.

Confirmations-Tale, da Høybaarne Herr Adam Christopher Baron af Knuth fornyede sin Daabes Pagt for en offentlig Forsamling i Sandbye Kirke, holden af Mag. Johan Arnd Dyssel. Kiøbenhavn, 1771. Trykt i det kongel. Univ. Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske. Stor 39 S. 8.

Den

Den Roes, vi have givet Hr. Mag. Dyssel ved Leylighed af en anden Confirmations Tale (*), finde vi her Aarsag at fornye. Hans Text (Psalm. 119. v. 9.) er vel valgt, og hans Betragtninger naturlige og smukke. Følgende Sted S. 10. kan være not som en Prøve. "Hvor er det snart mueligt, at et "ungt Menneske, med et forraadeligt Hierte, i en "forførisk Verden, iblandt farlige Mennesker, kan "gaae sin Vey ustraffelig? Det, her spørges om, "er just det, der ligger retelskende Forældre saa tungt "paa Hiertet. Aldrig følede en Moder den Art af "Bekymring, da hun bragte sit Foster til Verden, som "hun føler, naar hendes unge Søn skal træde ud paa "Verdens Skueplads. Aldrig mærkede en Fader "den Art af Bekymring, da hans Søn laae i "Synden, som han mærker, naar Sønnen, løst fra "alle Baand, skal forlade hans Opsigt; thi nu er det "Høstens Tid for deres Sæd; nu er det, at Glæde og "Fornøyelse af et ungt Barns dydige Vandel skulde "erstatte noget af den langvarige Møye, Sorg, Bekymring, Bekostning, ja ofte Graad og Taare, som "som det har kostet fra Vuggen. Nu er deres høyeste "Forventning og Ønske: Gid den Unge maae gaae "sin Vey ustraffelig! Er ungt Menneske, som første "Gang skal træde ud fra Forældrenes Huus, for at "løbe paa Ærens, Dydens, ja Salighedens Bane, "kommer mig for som en ung Spemand, der første "Gang selv skal føre et Fartøy. En Lykke for ham, og "en Glæde for Forældrene, er det, at han er kommet "saavidt; det er sandt! Munter stiger den Unge paa "sit Skib, dristig letter han sit Anker; hurtig hidser "han sine Seyl; stolt griber han til sit Roer; forsyg"lig seer han paa sit Kompas; fuld af Fornøyelse "lader han sit Flag vaje; Alting vidner om Glæde; "Vifselig et indtagende Syn med saa gode Egenskaber, "og saa gode Anstalter at gaae til Sees! Men ved "samme Syn føler den gamle forsagte Fader en hem"melig Hierteklappen; hans Aande er trang, hans "Been ryster, og en kold Gysen igiennemfarer hans "Aarer. Den samme Moder staaer paa Strandbred"den med et beklemt Hierte, og med et Torklæde, vædet "af hendes Taare, vinker hun ad Sønnen, saa længe "hun kan øyne Skibet. O Gud give! at Seylad"sen maae gaae godt, er begges Ønske. Men hvorfor "saa bekymrede? hvorfra saa ængstefulde Sindsbevægelser? hvad er her at frygte for? Fartøyet er godt, "Redskabet godt, Kompasset rigtigt, Roeret paalideligt, Sønnen forstaaer at bruge begge Deele. Her "er jo intet at frygte for? jo! de Gamle frygte for det "farlige Elemente, som Sønnen svæver paa. Han "er jo underkastet de raasende Storme, de brusende "Bølger de blinde Skier og Klipper, mange Ulykker "inden Borde, her er udvortes og indvortes Farligheder, over alt ikkun et Bræt imellem Liv og Død. "Alt dette er Aarsag til deres Frygt. Jeg troer, "mine Elskelige! i dette Billede at have fundet en "Ung, som skal gaae sin Vey ustraffelig. Han maae "have det beste Hierte, de største Sinds Gaver, den "ypperligste Kundskab, det herligste Hoved, kort sagt, "Naturens beste Egenskaber, saa staaer han dog i Fare, "naar han kommer ud i den vilde vilde Verden. "Der er han udsat for de tryggesløses Selskaber, der "letteligt som en Strøm kan føre ham med sig. Han "kan falde for lumske og hykkelske Forførere, hvor han "som paa skiulte Klipper saart kan lide Skibbrud paa "Troen. Verdens lystige og glimrende Væsen giør "hastigst Indtryk paa Sandserne, i en Alder, da "Blodet og Sindsbevægelserne ere i fuld Løb. Forstanden staaer ikke altid til Roers; den kan ved Affec"ternes Oprør letteligt omvikles, som med en Taage, "saa at et ungt Menneske ikke seer sine Afvigelser eller "Ulykker, førend han er midt deri, thi hvor godt Ge"myttet og Hiertet er, saa er det dog forraadeligt. Der "ligger i vor Natur en Drift, der yttrer sig fra den "spæde Alder, til at efterabe og ligne andre; den giør "os først i al Uskyldighed selskabelige Mennesker, siden "vil vi være alle Selskaber lige, og derved kan vi, om "vi ikke vogter os, blive, inden vi veed det, alle Syn"dere lige, thi vi udvælger ikke altid de beste til vor "Mynster. Med saa Ord: her hører sandelig meere "til, end man tænker, for en Ung at gaae sine Stie "ustraffelig".

Hvoraf slutter Hr. D., at Apostelen Paulus var en født Cilicisk Adelsmand. (S. 23)? at han var en født Romersk Borger, er bekiendt; men hvor taler han om sit Cilicisske Adelskab? —— Det Udtryk S. 24. "al hans Ære Punkt" er alt for nøye tilsnittet efter det Franske, og paa andre Steder ønskede vi de aldeles Franske Ord forvandlede til rene Danske.

(*) See Krit. Journ. for 1769. No. 24.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 8. —— 1771.

Philodani Underſøgelſe af Philopatreiaſes Anmærkninger 1) Om Rettergang. 2) Om Geiſtlighedens Indkomſter. 2det og ſidſte Hefte. Kiøbenhavn. 1771, trykt hos Auguſt Friderich Stein, boende i Skidenſtræedet, og findes ſammeſteds tilkiøbs. Stor 8vo S. 8.

Philodanus er ſig allevegne ſelv lig, allevegne grundig, udforlig, efterrykkelig; og man kan ikke andet, end elſke den ærlige, den erfarne, den oplyſte Patriot.

Philopatreias Forſlage til vor Rettergangs Forbedring ere het foreſtilte i deres Nøgenhed, og man ſeer, at denne Mand kiender meer til vor Rettergang, med alle dens Feyl og Uuldkommenheder, end han, der opkaſtede ſig til dens Reformator. Han tilſtaaer, at Underretsdommere og Procuratorer behøve meaen Forbedring, og foreſlaaer Midler til at erholde den. —— Underdommerne, iſær i Daanemark, maatte være ſaa vel aflagte, at duelige og oplyſte Folk kunde tage imod diſſe Tieneſter. Dette kunde ſkee, naar man, ſaaſnart en Herredsfoged døde, forbandt to Herredsfoged-Tieneſter ſammen, eller en Herredsfoged-Tieneſte med en Byefoged-Tieneſte i nærmeſte Kiøbſtæd: ligeledes foreenede Birkederne med Herrederne paa denne Maade, at Indkomſten af Birked blev anſlaget mod Indkomſterne af Herredet, og Birkeds Eyere da tilladt at kalde en duelig og examineret Mand hver anden eller tredie Gang pro qvota; ligeſom det forholdes med Præſtekald i ſælligt. Naar derhos Regieringen fandt for godt, ikke at beſordre til de fornemmere eller rigere Juſtitz-betieninger, ſom Sorenſkrivere, Lauamænd, Lards dommere, Byefogeder i de ſtore Stæder, ja end ikke til høyeſte Ret ſelv andre end dem, der havde tient ſom Herredsfogeder og Byefogeder i vore ſmaa Stæder, og altid foredrog ſaadanne, ſom i deres Embeds Tid aldrig vare domte i Mulct i Høyeſte Ret, eller anſeete pro meliore informatione: ſaa mener han, vilde de ſmaa Rettens Betieninger ſtrax blive vor vittige og oplyſte Juridiſke Ungdoms Attraae. "Men, ſiger han, da maatte hverken Adelſkab eller Favour aabne nogen Veyen til de høyere Juſtitz-Embeder, med mindre han først var gaaen Kongeveyen efter Loven. Og ſandt er det, en Adelsmand kunde lige ſaa vel nu, ſom hans Forfædre fordum, være Byefoged, Herredsfoged, Borgemeſter. Han blev da ſom vore gamle Mænd borgerlig (en ſtor Egenſkab), blev ſat i Arbeyde (en herlig Sag), og lærte at kiende Landet (ogſaa en ſtor Nytte), hvilket at vist ikke læres paa Hofrapperne, og ligeſaa lidet i Paris".

Procuratorerne vil han, ſkulde nøye paaſees af Dommerne, og han ønſker, "at Regieringen vilde "give Dommerne Magt til at domme en Procurator, "der ſpillede med Retten og forvirrede den, i en an"ſeelig Mulct, og efter Beſkaffenhed fra hans Em"bede, uden anden Sagforeſle, end efter den i Pro"tokollen ſtaaende Act. Om nu denne Mameluc "troede, at ham vor ſteet Uret, kunde han indſtævne "Sagen til de høyere Retter, men paa ſin egen Be"koſtning og ſelv ſkulde betale Acten ud af Proto"kollen; Dommeren tvertimod ſkulde kun beraabe "ſig paa Acten, da diſſe høyere Retters Advocater "for intet ſkulde føre hans Sag. Havde Domme"ren Uret, vilde det let kiendes, da han med en taa"lelig Mulct ſkulde anſees, fordi Exempler var dog "tienligt til at holde rettens Plagere i Tømme. "Men blev hans Dom befundet fuldgrundet, da ſkul"de den ved Magt ſtande, og Procuratoren endnu "betale de Omkoſtninger, han havde forvoldt brage "Parter. Jeg er vis paa, ſiger han, at en halv

"Snees Exempler statuerte, skaffede Retfærdighed "frie Lob, og adspredte alle disse mørke Taager".

For at faae denne vammelige Snak og Fyldekalk, den Mængde Synonymer, Franske Ord og Omsvøb forjaget, som fylder mange Procuratorers Munde og Indlæg, vilde han, at en Forordning kunde befale, at alle Synonymer og Franske Ord herefter skulde være landflygtige fra Retterne, og at alt skulde siges og skrives i den brugelige Brevestiil, saa at intet maatte beholdes af det juridiske Sprog, uden de blotte Termini, Tingene nemlig og ikke Ord eller Phraser. (Vi tænkte, da vi læste dette, om denne Forordning ogsaa skulde strække sig til Prædikestolene, hvor mangen Prædikant der da vilde blive maalløs.) — Han ønsker ogsaa, at der vare visse paabudne Formularer til Obligationer, Panteforskrivninger, Contracter o. s. v., som alle skulde bruge. Videre vilde han, at ærlige og oplyste Procuratorer skulde have Adgang frem for andre til Dommer-Embeder, og paa det saadan en brav Mand kunde have klare og lovsaste Grunde at bygge sin Anføgning paa, saa synes han, "at der burde holdes ved hvert Tings"sæde en Protokol, hvori der burde af Dommeren "for den hele Ret, saasnart Sagen var paadømt og "den var vanskelig og vigtig, indtegnes forteligen "enhver Procurators Opførsel. I samme Protokol "kunde og Procuratoren lade indrykke de Tretter han "forligte, da Patterne enten kunde være tilstæde eller "forsyne ham med deres Attester. Naar nu en "Mand belagde sin allerunderdanigste Anføgning "med slige af Protocollerne udtagne Skudsmaal, og "tillige havde tient 6 a 8 Aar, og den vise Mo"nark vilde behage at anse i Naade saadan Mand; "saa kunde man haabe, at Lønnen for de Gode og "Straffen for de Onde skulde tilvejebringe i denne "Stand den Forbedring, man ønster". — Vi forbigaae flere til Rettens bedre Pleye foreslagne Midler, for at komme til den

3die Afhandling om Geistlighedens Indkomster. Philodanus godtgior her med uomstødelige Grunde, at Geistlighedens Indkomster ere i det Forhold hos os, som de bør være i Henseende til 1) Standens egen Vigtighed. 2) De andre Embedsmænds Lovbrød 3) Statens Beskaffenhed i det Hele betragtet. Efterat han har bestemt Standens Vigtighed for Staten, bestemmer han, hvad en Præst kan behøve for at leve anstændig, d. e., føde, klæde sig og bor lige med andre skikkelige Folk i Middelstanden, saavel paa Landet som i Kiøbstæderne; og finder da, at en Landsbypræst behøver til sit anstændige Udkomme i det mindste 462 Rigsdaler, naar man regner ham 30 Rigsdaler til Bøger, og 32 Rigsdaler til at forrente 800 Rigsdalers Kapital, som han behøver for at sætte sig i Stand, og en Kiøbstæd Præst fra 650 til 1080 Rigsdaler efter Stædernes Forhold. Da man nu af Cancellie-Listerne veed, hvor mange Præstekalde der ere under 400 Rigsdaler, hvor saa paa Landet der ere over 500 Rigsdaler, hvor faa i Kiøbstæderne over 600 til 800 Rigsdaler, og i Kiøbenhavn over 1100 Rigsdaler; saa slutter han med rette, at Klagerne over Geistlighedens alt for store Indkomster ere ugrundede.

Han betragter derpaa de Geistliges Indkomster i Forhold med andre Embedsmænds, og udtager i sær tre Klasser, nemlig Rettens Betiente, Regnskabs Betiente, og Officerer, om hvilke han troer, at naar enhver Klasses Indkomster bleve saaledes fordelte, at de Embedsmænd, som havde større Indkomster, afgave noget til dem, som havde mindre, vilde enhver Officeer over Hoved (han mener dog ventelig ingen Subalterner) faae 500 Rigsdaler, og enhver Embedsmand i de to første Klasser 450 Rigsdaler, d. e. saameget, som han troer, enhver Sognepræst vilde beholde, naar alle de Geistligheden tillagte Indkomster bleve paa samme Maade fordelte. Nu lægger Forf. til S. 52. "Der er i disse tre Klasser ikke nogen fornuftig og indsigtsfuld Mand, som jo vil uden Bevis tilstaae, at den Geistlige Stand er lige saa vigtig for Staten, som deres Klasse. Lad den første Klasse vaage over Orden, handthære Retfærdighed, og befordre Statens Lyksalighed; Lad den anden vaage over Finanzerne, opbære, bestyre, formere dem; Lad den tredie arbeyde paa Landets Forsvar, berede hvad der hører til Angreb og Forsvar, og sve Tropperne: Mon ikke dette, at vaage over gode Sæder, at indprente dem i den spæde Ungdom og bevogte dem hos den voxne Alder: at holde Samvittighederne omme og muntre, at stride mod Lasterne, de Fiender, som allervisest forstyrre de menneskelige Selskaber, at forfynde Religionen og vedligeholde for Menneskene de Fordele, som de, da de traadte i Selskaber, aldrig gave bort, mon dette ikke er et Arbeyde ligesaa væsentlig til Statens Velfærd og vigtig for dens Borgeres Lyksalighed? Dette er jo soleklart, og behøver ikke at bevises. Og, I gode Folk, som nægter det, nævner mig i den hele Verden nogen Stat, som uden Religionen har bestaaet og bevaret gode Sæder! og nævner mig en rene-

ste Stat, som jo har hældet til sin Undergang, saa snart den har foragtet Religion og gode Sæder. Saa længe som vi da har hele Verdens Erfaring for os, faaer I at lade os troe, at den Stand, som er sat til Religionens Tieneste, er lige saa vigtig, som nogen anden Embeds Klasse". —— En Sammenligning imellem en Kapitains og en Præstes Forretninger S. 54. fortiener at læses; og naar Philop. støder sig over, at en Bispestoel har de samme Indkomster som et Generalat, bliver han afviist i den Tone, som han fortiener S. 62. "En og anden General, siger Philodanus, troer jeg, har hos os 4000 Rigsdalers Gage, men denne Revenüe har ingen Bisp, thi de fleeste af dem have ikke 2000 Rigsdaler. Min Mand skal da kun stille sig tilfreds og overveye, at Bispen, som hverken har eller bør ønske Generalens Rang og Æretegn, har dog nok uden Tvivl mange og bestandige og vanskelige Forretninger, er betroet Opsigt over et heelt Stifts Præster og Skoler og de deraf dependerende Sager, og har under sit Øye, de publike Stiftelser og sammes Penge. Lær, kiære Philopatreias, først at kiende, og siden at veye og undersøge, og sammenligne. Lær og at være upartisk, og troe da, at De vil lære at forandre og forbedre deres umoedne Domme. De vil da komme til at indsee, at der ingen anden Grund kan tænkes, hvorfor den Geistlige Embeds Klasse skulde være slettere i Vilkaar, uden fordi den forkynder Religionen, holder over gode Sæder, og opvækker Samvittighed hos Mennesker. Men derfor at ville nedtrykke og forarme Geistligheden, beviiser saa stor en Mangel af politiske Indsigter, at jeg ikke andet kan, end igien lee af den Dristighed, slige Vankundige har".

Endelig viiser vor oplyste Patriot, at den Maade, hvorpaa de Geistlige i Almindelighed have deres Indkomster, er just den, som giør dem til de dueligste, og mindst trykkende Borgere for Staten. Her ere hans Grunde i et kort Udtog. "Naar Religionens Betientere, siger han, ere tillige Bønder, hindrer ikke Folkemængden paa Landet, tiener til at udbrede Indsigt i Landvæsenet, skasser Kiøbstæderne Næring, omdeler deres Børn og Formue i alle Middelstandens Klasser, opmuntrer og leverer en anseelig Deel af den studerende Ungdom, og har Opsigten over Sæderne foreenet med adskillige andre offentlige Forretninger: saa maatte jeg være ligesaa ukyndig og overilende, som Philopatreias, dersom jeg kunde meene, at Standens maadelige Indkomster vare spildte for det Almindelige: og efter min Indsigt (thi Indsigters Grad bestemmer Forseelsens Natur) maatte jeg være en Forræder af Landet, om jeg vilde ønske Philopatreias Raad fulgt".

Philodanus fortiener ustridig det første Sted iblandt alle Philopatreias Modstandere. Ingen har angrebet ham med den Styrke af Indsigt og Erfaring, ingen har gaaet saaledes med ham i det Smaa; ingen har i at bestride ham frembragt tillige saa mange betydelige Sandheder, saa mange patriotiske Forslage. Hans Stiil og Skrivemaade er behagelig: poleret uden Konst, ædel med Simpelhed, eftertrykkelig uden Galde, kort: dicteret i en Kapitain Lütkens Aand, uden dog, som vi vist vide, at have denne Mand til Forfatter.

Misokakias imod Philopatreias. 1771. Stor. 40 S. 8.

Denne Besvarelse hører iblandt de gødes Tal. I sær erindrer Forf. adskilligt om Handelen, som endog efter det Philodanus har sagt, ikke synes at være overflødigt. Med Rette kalder han det uforstandigt, naar Philop. vil sette os det rige, blomstrende og mægtige Amsterdam til Mønster. "Havde "Kiøbenhavn, siger han, bekommet den frie Handel "paa samme Tid, og tillige med Amsterdam, saa "torde det maaskee og være et Amsterdam. Men "Hr. Autor, hvem har sagt Dem, at Amsterdams "Licent er ringe? vel har jeg aldrig fortoldet noget "der, men jeg veed dog, at udi Amsterdam i Almin- "delighed svares ligesaa store, om ikke større Toldaf- "gifter, som i Kiøbenhavn. Jeg tænker, Aarsagerne, "hvorfor Amsterdam er mere blomstrende, bør vel "søges deri, at Hollænderne endnu stedse forblive ved "deres gamle enfoldige Levemaade; at de anseeligste "og rigeste Handelsmænds Børn ikke skamme sig ved "at blive Kræmmere; at Forfængeligheden ikke er "saa stor, og i andre deslige Ting. Hertil torde "vel endnu kunne lægges dette, at den Danske Nation, "i sær Almuen, ikke er saa arbeydsom og stræbende, "som Hollænderne". Overalt har han langt bedre Tanker om vor Handel og vore Fabriker, end de fleste andre af vore politiske Skribenter. "Med den "Friehandel, siger han S. 18, komme vi for sildig. "Fabriker maae vi have, hvis Fremmede ikke skulde "fortiene endnu mere Arbeydsløn fra os. Fabri- "ker ere en Støtte for Consumptionen. Naar de "anlæg-

"anlægges, og drives med Forstand; naar de over-
"drages til fornuftige Kiøbmænd (ikke blot theore-
"tiske, men practiske Kiøbmænd); naar de raa
"Materialier enten avles eller i det mindste indføres
"og forarbeydes i Landet, for at vinde Arbeydsløn-
"nen: saa ere de til stor Nytte for os, lige saa vel
"som for andre. Saafremt en Fabrik koster Sta-
"ten alt for meget, og ikke kan levere gode Varer,
"saa bør den ophæves; Fabrikerne ere for Publi-
"cums, og ikke Publicum for Fabrikernes Skyld.
"Men vi have nogle, som nok tør vise sig, vore
"Klæde- og Katun-Fabriker f. E. ere unægteligen
"gode. Engellænderne selv tilstaae, at vi overgaae
"dem i visse Slags Klæde, nemlig i Mellemsorterne.
"Kunde vort fine og grove Klæde blive Engellæn-
"nes lig, saa torde vel og vor Klædehandel komme
"ret i Flor. Vore Hatte er man udenlands meget
"begierlig efter. De indsaiges endog paa Steder,
"hvor de ere contrabande. Selv vore Silkefabriker
"vilde jeg end ikke engang raade til at ophæve, men
"vel at forbedre. Om vore Hauske og andre Fa-
"briker i Landet vil jeg ikke tale. — — Kort sagt:
"vi kunde gierne være fornøyet med vore Fabriker og
"med Handelen, saaledes, som den er. Alting er
"temmelig afmaalt efter vort Fædrenelands Natur
"og Tarv, og ikke saa misiisippisk, som Philopatreias
"vil indbilde os. Men han snakker saa meget hen i
"Veyret".

Hvad han siger om Soldaterstanden S. 31, er i vore Tanker meget grundet. "Med Soldaterne "har det en gandske besynderlig Beskaffenhed. Saa "længe endnu enhver Borger i Fredstider var om-"hyggelig for Statens Bedste, og iettede paa dets "Byrder, men derimod strar forlod alting, og sat "sit Liv i Vove, naar en Fiende vilde forstyrre den "almindelige Velfærd; saa længe var det billigt, ved "hans Tilbagekomst, at imødtage ham med Frode-"skriig. Det var billigt, at han blev belønnet, som "den ærværdigste Mand, og at endog hans Børn "nød Belønninger for de Tienester, deres Fader "havde bevist sit Fødeland. Nu derimod er Sagen "anderledes. Man har begyndt at holde en staaende "og leyed Armee, som alle øvrige Statens Lemmer "maae lønne, for ikke selv at drage i Krig. De "andre Stænder sørge samtligen for dens Under-"holdning, og føde Armeen den hele Fredstid igien-"nem, uden at have nogen anden Nytte af samme, "end at den er til, og naar en Fiende kommer, kan "gaae den i Møde. I Krigen kan og maae først en "Soldat, ved at stride med Troskab og Tapperhed "for Landets Velfærd, fortiene den Føde, han i "saa lang en Tid har bekommet. Men imedens "Freden varer, er han, som Soldat, ikke i Stand "til at bidrage noget til den almindelige Lyksalighed. "Han er derimod en tung, skiønt nødvendig Byrde, "for de andre Statens Lemmer. Dette er saa sandt, "at vore Naboer allerede begynde at undersøge det "politiske Spørsmaal: Hvorvit kan en Soldat bru-"ges, at han endog i Fredens Tider bliver til Nytte "for den Stat, som underholder ham? Saafremt "man derfor vil betragte Sagen fra denne Kandt, "torde det vel ikke i alle Maader være vist, at deres "Antal er kan blive for stort.

"Vel har jeg hørt Fremmede sige: Soldaten "synes ikke at staae i saadan Anseelse hos eder, som "i mange andre Lande. Men det er jo heller ingen "Under. I en Tid af 50 Aar er han ikke bleven "brugt. Vore visse Regenters og deres Raadgivere "indsaae, at en Stat, som hverken er meget bemiolet, "eller meget Folkerig; just ikke burde tænke paa Ero-"bringer; at man ikke torde frygte stort af Naboerne; "at den naturlige Situation og en god Flode, (som "altid har været her) nok som kunde sette Dannemark "i Sikkerhed, i fær, naar man tillige havde mægtige "Allierede; og at Staten under saadanne Omstæn-"digheder indvortes kunde forbedres, hvilket ey er "skeet. Ved disse Maximer har Landet, Gud skee "Lov! ikke befundet sig ilde".

"Hvortil behøver nu Dannemark mange Sol-"dater. Til at beskytte Kongen? —— O, en "dansk Konge sover trygt i enhver Undersaats Skiød! "Vi behøve dem kun for at give Majestæten Anseelse, "og for i Rødsfald ved Tapperhed at gienvinde det, "De i Fredstider have nydt af den hele Stat. Saa "urimelig en mægtig Flodes Underholdelse vilde være "for Kongen af Preussen, saa urimelig er en stor "Armee for Kongen af Dannemark; og hvad vilde "den ikke koste, naar den blev indrettet efter Fortale-"rens Hoved!"

Nye Tanker over Indholden af Philopatreias Anmærkninger. Kiøbenhavn. Trykt hos Paul Herman Høecke, boende i store Helligs Geist Stræde. 1771. Stor 16 S. 8.

Expl. bit numerum — —.

En Erindring til de unge Adelsmænd. Kiøbenhavn, trykt hos Kongl. Hof-Bogtrykker. N. Møller. 1771. Stor 16 S. 8.

En gandske opbyggelig Prædken for vore unge Adelsmænd, til at falde i Søvn over.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 9. — 1771.

Tanker til nøyere Eftertanke om Banqven i Kiøbenhavn og dens nærværende Tilstand. Kiøbenhavn, trykt hos L. N. Svare, boende i Skindergaden, og er sammesteds tilkiøbs. Stor 10 S. 8.

Disse beskedne Tanker ere fødte ved at igiennemlæse Philodanus. Forfatteren, som underskriver sig J.C., er eenig med Philod. deri, at Bankens indbildte Rigdomme ere en Hovedaarsag til Jordegodsers, Lønnetsmidlers, og alle Fornsdenheders høye Priiser i Landet. Men da han tillige har erfaret, at Bankens Mynt havde roulleret i 18 til 20 Aar, uden at man merkede til sønderlig høye Kornpriser; saa troer han det samme, som vi til sin Tid have formodet, at den skadelige Virkning, som Bancosedlerne have havt paa Lønnetsmidlerne, først har taget sin Begyndelse, efterat man har tilsidesat Bankens Octroy, og mynted en alt for stor Capital i Sedler imod Fondet af den klingende Mynt. For nu at hindre dette Ondes videre Udbredelse, og at bringe en større Sum af klingende Mynt i Circulation, hvorved Banken kunde sætte sig i Credit til at honorere sine Sedler, raader han, at det maatte befales enhver Undersaat i Rigerne at aflevere en Deel af sit Sølv til Regieringen imod Obligation og sædvanlige Renter, (*) og at der af det øvrige, som en eller anden vilde beholde, skulde betales en vis aarlig Skat af ethvert Lod. "Men (lægger han til), hvorvidt og paa hvad "Maade Banqven skulde tage Deel udi og understøttes "ved dette Middel, om dets Myntterettighed skulde "sættes til Side, fordi Sølvet er steget over dets "forrige Priiser; hvor vidt Interessenterne taaler af "denne Aarsag at miste noget af de 16 pro Cento "Udbytte, og endelig hvor vidt det skulde paalægges "den, Tid efter anden, at indkalde visse Summer af "dens Sedler: alt dette overgaaer min Indsigt, og "beroer paa de der indseer og bør være den indbyr- "tes Tilstand bekiendt".

Han ønsker derhos, at man alvorlig vilde være betænkt paa Landvæsenets Istandsettelse, ved at opmuntre og understøtte den formuende Bonde til at foretage de Forandringer, med sine Jordes Deeling, Bygningers Udflytning o. s. v., hvis Nødvendighed for Landbruget, man saa grundig har lagt for Dagen; og for at komme det kongelige Landhusholdnings Selskab til Hielp, at det kunde bestride Udgifterne til de fornødne Premier for at befordre disse Anlæg, vilde han, at der skulde lægges en Skat paa alle Overdaadigheds og Yppigheds Vahrer; hvorhos han dog henstiller det til nøyere Eftertanke, af hvilke Sorter Skatten skulde erlægges, og hvorledes Proportionen efter enhvers Stand burde trefses og fastsettes.

(*) Imod dette Forslag læses nogle Erindringer i Magazinet for patriotiske Skribenter N. 8, som fortiene Opmerksomhed.

Tanker til nøyere Eftertanke om gode Love i et Land og deres nøye Efterlevelse har sin Indskydelse paa det Almindelige, samt om Banqvens Tilstand og dens Hielpemidler. Kiøbenhavn, trykt hos L. N. Svare, boende i Skindergaden, og er sammesteds tilkiøbs. Stor 22 S. 8.

Denne Patriot er eenig med den nys omtalte i Henseende til Bankens Tilstand, og Midlerne til at ophielpe den. Ogsaa han vilde, at det skulde befales enhver at levere sit Sølv til en vis Priis imod Obligation og sædvanlig Rente; men, da Hensigten var at faae en gangbar samlet Capital tilveiebragt, saa vilde han ikke, at nogen torde beholde sit Sølv, imod at erlægge en vis Skat deraf, efterdi han befrygter, at Hengivenheden til udvortes Pragt er hos mange saa stor, at den største Deel heller betalte en Skat, end afleverte sit Sølv. Spørger man ham, om Sølvet skulde leveres til Banken, eller til Kongen; saa holder han det sidste for tienligst; "thi, siger "han, det maae være Banqven lettelse nok, at her "kommer betydelige Summer af courant Mynt i "Circulation, da det bliver deres Sag, at forøge

"deres Fond af Couranten; thi den maa endelig "taale at anvende noget til Creditens Vedligeholdelse, "af de aarlig havende betydelige Fordele, som mere "nærmer sig til Aager end lovlige Renter, og dets "Mynt bør ikke staae ubrugelig, fordi Sølvet falder "saa dyrt, at det aarlige Udbytte derved vilde for- "ringes. Saaledes vilde Kongen og det Almindelige, "efter min Indsigt, blive tient".

Forf. klager over vore Loves slette Efterlevelse i Almindelighed, og holder med rette den alt for milde Medfart med de uredelige Betiente for et Middel til at styrke dem i deres Uredelighed. —— Om den i Kiøbenhavn anlagte Tobakshandel taler han i sær eftertrykkelig S. 15. "Man see hen, siger "han, til den i Kiøbenhavn for Kongens Regning "anlagte Tobaks-Handel, og lade den samme komme "under en upartisk Undersøgning, det vil viise sig, "om Kongen har faaet de Fordele og den Overvægt, "som de tørre Blade ved Anfugtning vinder i Vægten, "naar de forfærdiges til Karduus Tobak eller andre "Sorter. Denne Artikel er, i Henseende til Mæng- "den, af større Vigtighed, end man forestiller sig, og "kunde vel fortiene en Undersøgning. I det mindste "vilde jeg, naar Sagen var mig paagieldende, for "min egen Æres Skyld, ansøge og underkaste mig "denne Undersøgning, naar mit Forhold har været "redelig, for eengang at tilintetgiøre de meget ufor- "deelagtige Domme, som fast det hele Publicum fæl "der over denne Handel". Hvad Grund Forf. kan have til at tale saaledes om denne Handel, kunne vi ikke sige, da den er os aldeles ubekiendt. Imidlertid see vi af Adressecontoirets Efterretninger No. 14 for dette Aar, at Administrationen for Tobakshandelen i Kiøbenhavn har fundet noget urigtigt i hans Udladelse om denne Handel, og derfor anmodet Forf. personlig at indfinde sig paa Administrations-Contoiret, for at faae bedre Oplysning. Om nu Forf. har taget imod dette Tilbud, og om han har fundet sig tilfredsstillet med den erholdte Oplysning, er os ubekiendt. Men saa meget synes os, at en Anmodning som den omtalte, er meer skikket til at bestyrke, end at dæmpe Publicums Mistanke, og at Administrationen havde giort bedre, om det havde behaget den at meddele det hele Publicum den tilbudne Oplysning i et af vore offentlige Blade, hvor Stedet er til at give saadan en Oplysning, snarere end under fire Øyne paa et Contoir.

S. 16. forekommer et Brev, som skal være Forf. tilskrevet fra en Adelsmand; men mon alle Adelsmænd skulde have Lyst at underskrive det? Her er et Sted deraf. "Vi Adelsmænd giør os det "urette Begreb om vores Stand, naar vi anseer os "som en særskilt Deel fra Staten, der ikke ere plig- "tige at tage Deel i de Besværinger, som Landets "nærværende Forfatning udkræver; thi vi ere alle "Lemmer paa eet Legeme, og det bør ikke komme os "underligt for, om Hovedet finder for godt at sette "det Hele i en proportioneret Ligevægt. De meest "Formaaende iblant os har i mange Aar ophæret "og vedligeholdt vore Herligheder, til Fornærmelse "for den øvrige Deel af Landets Beboere. Vore "Jordegodsers umaadelige høye Priiser og Forpag- "ternes store Afgifter under en almindelig vedvarende "haard Landeplage, ere de tydeligste Beviser herpaa, "og dette uagtet ere vi satte i Liighed med vore rin- "geste Daglønnere, da Kongen ved en Forordning "paabød en personel Skat; men i alt dette er jeg "overbeviist om, at ingen af os har giort et Skridt "til Landets Tieneste, uden tilstrekkelig Vederlag, "ja hvor mange iblandt os, som har været uformu- "ende til at viise reelle Tienester, har ikke hævet rige "Indkomster? det er derfor en stor Uskiønsomhed af "os, om vi nu med Uvillie ydede en liden Frugt af "saa mange Aars overflødige Høst. Vi har intet "herimod til vores Forsvar og Undskyldning, men "meget mere bør vi vise os erkiendtlige for al den "Naade, vi har oppebaaren, i det vi med en desuden "pligtig Lydighed og Hengivenhed efterkommer vor "Beherskers Befalinger, og i øvrigt lade det være "vores vigtigste Hensigt og Bestræbelse, at giøre os "værdige til det vi ville passere for, som ingenlunde "opnaaes ved laante Meriter, som gemeenlig sendes "os fra Cancellierne i et forseglet Brev, eller ved at "beraabe os paa vore Forfædres Fortienester".

Nærmere Afhandling betreffende de 18 Bryggeres Notice de dato 13 November 1770. Sandheden til Ære, de Forurettede og Undertrykte til Opmuntring og Imitation, men de hemmelige Voldsmænd og Forurettere til Skræk og Afskye, forfattet af Christian Bagge. Kiøbenhavn, 1771. Stor 48 S. 8.

En Mand, som klager over Vold og Undertrykkelse, og ikke utydelig beskylder sin Øvrighed for Rettens Fornægtelse og Medhold med sine Voldsmænd og Undertrykkere, burde, synes det, have taget sin Tilflugt til Thronen, naar Retten var blevet nægtet ham af de intermediære Øvrigheder, og ikke vendet sig til et Publicum, som ingen Magt eller Midler har i Hænder til at forskaffe ham Ret. Men Hr. Bagge tænker nu anderledes. Han holder det for "det allervisseste Remedium, som kan udtænkes til Retfærdig-

hedens

hedens Udøvelse, —— at den Forurettede offentlig anklager sin Sag for Publicum, om han endog haver Lyelighed desuden at indtale sin Ret efter Lovens Forskrift". Dette er efter vor Indsigt en høyst farlig Maxime, hvis Befølgelse vilde snart giøre al Lov og Dom landsflygtig, og bringe vor Retergang i den Forfatning, hvori vi vare, da Retten hvilede paa Næven og Sypdstagen. Et er at forelægge Publicum en vigtig Sag, som allerede er udageret og paadømt. Dette skeer i Engelland, hvor undertiden hele Rets-Protocoller i vigtige Sager meddeles Publicum i de offentlige Blade; og dette holde vi for en ypperlig Ting for den almindelige baade Oplysning og Sikkerhed. Men et andet er, at forelægge Publicum en Sag, som endnu ikke har været forelagt Dommeren, at anraabe Publicum om Hielp imod Vold og Uretfærdighed, førend man har søgt Hielp hos Lovene: dette kan umuelig have andre Følger for det Almindelige, end at opvække en ugrundet Mistillid til Rettens Midler, og give Anledning til en Hoben falske Domme i Publicum; allerhelst naar man ikke lader sig nøye med at forelægge de blotte og nøgne Facta, men ledsager dem med Anmærkninger, Forklaringer, og heftige Declamationer.

Vi skrive dette ingenlunde for at svække det Indtrøk, som Hr. B. har sigtet til med disse Blades Bekiendtgiørelse, men ikkun for at imødsige en i vore Tanker skadelig Maxime, som vi nødig vilde, skulde blive almindelig antaget. Ingen kan hade Vold og Undertrykkelse meer end vi, eller meer ønske den bragt for Lyset til retfærdig Straf og Asskye. Men vi vide tillige, at man ikke kan fælde en upartisk Dom i en Sag paa det ene Parties Klager allene, men bør ogsaa høre det andet Parties Udsigende. Og da Hr. B. nu, som vi af vore politiske Blade see, er indstevnet for Retten for at bevise de Beskyldninger, han her har forebragt, saa vil Sagens Udfald blive den beste Oplysning for Publicum, og Rettens Dom den grundigste Kritik over hans Skrift. Saa længe bør vi da vel opsette vor Dom. Dog det allene ville vi sige, at dersom Hr. B. ikke har fortiet eller urigtig foretillet væsentlige Omstændigheder, saa synes han at have bevist, om ikke Vold og Uretfærdighed, saa dog en ukiærlig, haard og hevnefuld Omgang hos Vedkommende.

Den Sag, som Hr. B. i sær besværer sig over, forholder sig efter hans Beretning saaledes. Efterat han i Julii Maaned forrige Aar var blevet nødsaget at opgive sin Boe til sine Creditorer, anholdte han hos Oldermanden for Bryggerlauget, Hr. Raadmand Storp, om at fortsette Brygningen i sin Bryggergaard, indtil han enten kunde træffe Accord med sine Creditorer, eller hans Gaard ved lovligt Kiøb kom i en andens Eye. Da Oldermanden vægrede ham dette, vendte han sig til Cancelliet, som efter indhentet Erklæring fra Magistraten afslog hans Ansøgning. Endelig blev det ham dog paa igientaget Forestilling bevilget at brygge, saa længe hans Creditorer intet havde derimod. Oldermanden formeente ham da nu vel ikke at brygge, men han sagde ham derhos, at han ikke kunde levere ham Pengene for Øllet selv, men maatte levere dem i Skifteretten. Da Cancelliets Ordre paa denne Maade blev gandske ubrugbar for Hr. B., vendte han sig til Magistraten med Begiæring, at samme vilde tilholde Oldermanden for Bryggerlauget at respectere Ordren; hvorefter Magistraten paa Oldermandens indhentede Erklæring gior Forespørsel til Cancelliet, hvorledes Ordren skulde forstaaes, og faaer til Svar, at det forblev ved Resolutionen. Derpaa har Oldermanden ventelig endnu nedlevet sin forhen giorte Begring, at levere Hr. B. Pengene selv; hvorover denne lod ham notarialiter beskikke, hvilket Instrument her meddeles, geleydet med heftige Anmærkninger over Oldermandens Hr. Raadmand Storps Svar. — Vi forbiegaae endna en anden Besværing, som han forebringer imod bemeldte Raadmand Storp som Oldermand.

Dernæst paatager han sig at godtgiøre, at Subscribenterne af den imod ham udkomne Notice ikke ere det, de udgive sig for, nemlig Oldermandens Adjungerede og Committerede, fordi de ikke ere valgte paa lovlig Maade, hvilket samme han ogsaa paastaaer om den nu værende Oldermand.

S. 45 læse vi: Afvrungen Betænkning over Kiøbenhavns Kongelig privilegerede Adresse-Contoirs Kritiske Journals udi dette Aars N. 1. og 2. indeholdende høyst partiske Kritique over mit Svar paa de 18 Bryggeres Notice. Hr. B. vil finde os i Imodsigelse med os selv, fordi vi i Recensionen af hans første Skrift rosede den Friehed, hvormed han ivrede imod Misbrug, som han holdt for at have ødelagt hans Velfærd, og derimod i Recensionen af hans Svar paa Bryggerlaugets Notice lastede den hidsige og ikke sielden pøbelagtige Maade, hvorpaa han havde begegnet sine forrige Laugsbrødre. Den gode Mand maa altsaa ikke kunne begribe, at der gives en anstændig, og en pøbelagtig Friehed, og at man kan rose den første, naar man misbilliger den sidste. Ligesaa egne Begreb maae han have om Partiskhed, naar han tør kalde vor Recension høyst partisk, fordi vi

ikke

ikke i alle Stykker have givet ham Medhold. Vi have siedje troet, at vi ikke bedre kunde lægge vor Upartiskhed for Dagen, end naar vi efter vor Indsigt altid dadlede Feyl, og rose Fortienester, hvor vi fandt dem, uden at gisre os nogen Agtud iblandt Skribenterne, og uden at vælge os noget Partie i Publicum. Vel have vi seet, hvad denne Tænkemaade vilde skade os, da hele Verden gior Partier; men da vi engang troe, at en lærd Journal uden denne Tænkemaade hos dens Forfattere taber al sin Brugbarhed for det Almindelige, saa kunde Brygerlangets Fordele i Kisbenhavn visi ikke friste os til at forlade den. —— Vi have dadlet Hr. B. med to O:d for den Mængde fremmede Ord, han betiente sig af, og det falske Laan han giorde af mange. Dette have vi sagt paa en Maade, at vi tillige havde fremført hvad som kunde tiene til hans Undskyldning for denne Feyl. Men endog denne Kritik finder han bitter, bidende og partisk, og til Bevis paa, at vi selv bruge mange fremmede Ord, lader han os høre Titelen af vor Blad, hvori fire fremmede Ord efter hinanden forekomme. Siden han ikke har anført os andre Exempler, kunde vi gierne lade ham afgisre denne Strid med vore Forlæggere, hvilke vi gemeenlig overlade Omsorgen for Titlerne. Men for andres Skyld (thi Hr. B. tænker vel aldrig til at blive nogen grammatikalsk Mand) erindre vi allene, at der er Forskiel paa Konstord, og Ord, som forekomme i daglig Tale, Forskiel paa kritiske Materier, som ikke altid kunne undvære fremmede Ords Brug, og Materier af det borgerlige Liv, hvor de snareſt bor kunne undværes.

Forslag til at finde Udveye til Krigstieneres bedre Besoldning. Kisbenhavn, 1771. Trykt hos Brødrene Berling. Stor 40 S. 8.

Det sondeste denne Vaser har sagt os, er maaskee den Efterretning, han strax i Begyndelsen giver os om sin egen Person, at han ingen synderlig Liebhaber er, enten af at læse, eller skrive meget, uden til Huusbehov: havde han sat til, heller ikke af at tænke meget uden til Huusbehov, saa havde vi troet ham endda. Hans Vas er udsiaaelig, og Philopatreias skal ingen Ære gisre sig af at have ham til Ven. Vi begribe ikke, hvorledes det gaaer til, at Presse-Friheden foder saa mange slette Skrifter af sig, som nu daglig komme for Lyset, da Pressen altid har staaet aaben for Stympere, og Censuren altid mindst trykket dem. Men vi kunne tænke, den Lyst til at læse, som Skrive-Friheden har giort almindeligere, er en Lokkemad for enhver til at blive Autor; og endelig taber det Almindelige intet derved, naar kun de gode Skribenter ikke lade sig afholde fra at skrive, fordi de slette læses; thi de slette læses dog ikke længer, end de gode savnes.

Hans Forslag til Krigstieneres, i sær den gemene Soldats bedre Besoldning, bestaaer deri: at et hvert Herskab, i sær af dem, som ere i Rangen, skulde give for de Tienere, de holde, aarlig 10 Rigsdaler, og for hver Tienestepige, aarlig 5 Rdlr. til Kongens Kasse; hvilke Penge igien skulde afkortes Domestikerne i deres Løn, saa at en Tiener herefter skulde tiene 10 Rdlr. og en Tienestepige 5 Rdlr. ringere end tilforn: og disse Penge skulde da Kongen igien anvende til Soldaternes bedre Lønning. Men den gode Mand har ikke betænkt, at, da de fleeste Herskaber ere nødte til at betale den paabudne Extra Skat for deres Tienestefolk, eller, hvilket er det samme, at tilstaae dem saa meget meer i Løn, som Extra-Skatten er, saa vilde den foreslagne Afgift af Tienestefolkenes Løn ogsaa snart blive en Byrde for Herskabet, og ikke for Tyendet. Snarere kunde det lade sig høre, hvad han videre foreslaaer om Fæstepenge og Nyeaarsgave, som gives til Tienestefolk, hvilke han ogsaa vilde, skulde leveres i Kongens Kasse; men da det ikke er bestemt, hvad der bor gives i Fæstepenge og Nyeaarsgave til Tyendet, men saadant beroer paa frie Villie og Vedtægt, saa kunde saadanne frievillige Gaver ikke forvandles til en Skat, uden at blive til en virkelig og stor Tynge for det Almindelige.

Svar til Autor af det nyelig udkomne Forslag til at finde bedre Udveye til Krigstieneres Besoldning. Kisbenhavn, 1771. Trykt hos Johan Rudolph Thiele, boende i Peder Hvitfelds-Stræde. Stor 24 S. 8.

Saa alvorlig fortiente det nys anmældte Forslag til Krigstieneres bedre Besoldning ikke at tages, som denne Forfatter har taget det. Taabelighed finder vi deri, men ingen Dgle-Gift og Galde. Imidlertid har han rigtig nok foresiillet en Deel af de Fadelige Følger, hans Forslag vilde have; men disse ere for haandgribelige til, at vi skulde holde det Umagen værd her at igientage dem.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 10 og 11. —— 1771.

Undersøgelse, hvoroidt de Aarsager kan gielde, der anføres som Hindringer for et Norsk Academies Oprettelse, anstillet af en Normand. Kiobenhavn, 1771. Stor 44 S. 8.

Det Spørsmaal: Hvorfor har Norge intet Academie? har tidt været et Tvistens Æble i private Selskaber, og undertiden givet Anledning til hidsige Ordvexlinger, i sær imellem de unge Danske og Norske Studerende. Man har da paa begge Sider giort det til en Nationalsag: enhver har featet for sin Nations særskilte Fordeele, og ofte for Ærens meer end for Fordelens. Sielden har man havt koldt Blod nok til at see paa det Hele, og at betragte Stridigheden som Patriot, vi mene, som Undersaat af en fælles Regiering, hvis Beste udkræver snart af det ene, snart af det andet af de forbundne Folk et Offer af dets særskilte og eensidede Fordele.

Denne Koldsindighed, som i nationale Stridigheder lettere kan anpriises, end udøves, er heller ikke denne Forfatters Dyd. Han behøver ikke at sige os, at han er en Normand; man bliver det alt for meget vaer; og den Tone, hvori han ofte taler om de Danske, er ikkun skikket til at giøre Striden lige saa varm i Skrifter, som den ofte har været i Selskaber, og at hindre en upartisk Undersøgelse. Men dette tilsidesat, har han anført mange vigtige Grunde for et Academies Oprettelse i Norge, som fortiene Patriotens moedne og koldsindige Overlæg.

To Ting, siger han, kunne med Billighed udelukke et Land fra den Fordeel, at have et Academie: naar enten Landet i sig selv ingen Anledning gav til vigtige Undersøgelser for de Vittige, de Lærde, for Visdommens Sønner; eller naar Indbyggerne i Almindelighed vare ubequemme til høvere Videnskaber. Og han viser da, at ingen af disse Hindringer finde Sted i Norge. Nationens Duelighed til Videnskaber berører han med Rette i faa Ord, eſterdi dette er en Sag, som aldrig har været kaldet i Tvivl. Vidtløftigen derimod udfører han den mangfoldige Anledning, som Landet giver en Videnskabers Elsker til at udvide sin Kundskab, i sær i naturlige Ting. Hvad han siger om Lægekonsten S. 10, er i og for sig selv vigtigt, skiønt udført med for megen Declamation, en Feyl, hvori denne Forfatter alt for ofte forfalder. "For Lægekonsten, heder det, vil vel ingen nægte, at jo dette Land kunde forskaffe mange værdige Jagttagelser. De forskiellige Maader, paa hvilke Landets Indbyggere maae søge Livets Underholdning, underkaster dem forskiellige Sygdomme, som ere mindre bekiendte og meere sieldne, end de der reyser sig af Kiøbenhavns tykke Luft og uordentlige Levemaade. Den i Gruberne og Biergværkerne og af flere end een Elendighed overvældede Biergmand, den vindskibelige Arbeydsmand, som i Skoven, paa Havet, paa de farligste Veye, hvor Fornødenheden drager ham, overfaldes af de usædvanligste Tilfælde, disse maae altid af Mangel paa erfarne Mænds Raad ende et nyttigt Liv, naar de erfarneste Læger her arbeyder paa at holde Livet i Jordens Byrder og Menneskers Afskum. Naar den af Kaadhed forsuulnede Skiøge, den af Liderlighed forraadnede Svirebroder, en i Dandsen sprengt Spradebasse, eller i Rendestenen nær omkommen Drukkenbolt her lægges ind paa Hospitaler, opvartes med Omhyggelighed af de dueligste Læger, og pleyes med de beste Lægemidler, maae der den nyttigste Deel af det menneskelige Kiøn, den Arbeydsomme nemlig, see sig underkastet utallige Farer, og overladt til en umlsbende Qvakſalvers eller ubarmhiertig Hestedoctors Cuur. Disse vore Medynksomheds værdige Landsmænd arbeyder for at forskaffe andre de Rigdomme, som Naturen har nedlagt i Biergenes Indvolde. De vover det ene Liv de har, et usselt Liv, for at forskaffe andre hvad de be-

høver til Klæde, Føde og Boeliger, og for alt dette værdiges ikke den Ombue, at der i Landet maatte findes den fornødne Anstalt til at conservere det Liv, som bruges kun for andre".

Vi sige, dette er i og for sig selv vigtigt, og fortiener al Regieringens Opmærksomhed, i fald de Klager, det indeholder, ere grundede. Men hvad Styrke det har til at vise Fornødenheden af et Academie i Norge, indser vi ikke saa liae. Professorerne ved saadant et Academie ville dog ikke faae megen Levlighed til at undersøge Landets Sygdomme, eller at hielpe de Syge. Naar Academiet var indrettet, som det burde, saa beholdt Lægerne saa lidet, som Professorerne i de andre Videnskaber, megen Tid tilovers fra Forelæsninger, og deres Praxis vilde i det høyeste blive i den Bye, hvor Academiet var anlagt. At undersøge Ortternes Sygdomme, og gaae de Syge Soefarende, Biergarbeydere o. s. v. til Haande, vilde endnu sieldse blive de provinciale Lægers Sag, som det er det i denne Dag, i fald Norge ikke er alt for blottet for denne Hielp, som man næsten af Forfatterens Klager burde slutte. Men i det mindste har Kongsberg sin Bergmedicus, en dueli3 og erfaren Mand; og savnes de andre Steder, da er det en Feyl, som uden et Academies Oprettelse kan raades Bod paa. At de provinciale Læger skulde kunne bedre dannes ved et Academie i Norge, end i Dannemark, synes heller ikke afgiort. Det forstaaer sig, at Sygdommene forandre sig efter Ortternes og Levemaadens Forskiellighed; men en Læge, som har lagt god Grund i sin Videnskab, mærker denne Forskiel snart, og desuden kan man jo ikke oprette Academier paa lige saa mange Steder, som Climaet, og Indbygernes Næringsveye ere forskiellige.

——— Snarere give vi Forfatteren Bifald, naar han S. 12 troer, at dersom Norge havde havt et gammelt og vel indrettet Academie, kunde Nationen selv havt Æren af den Wardøehusiske Reyse, som Fremmede nu bryste sig af. Thi naar en Lærd i Norge havde havt den fornødne Dueligbed til deane Reyse, kunde man vel ikke behøvet de Overtalelser for dem til at underkaste sig dens Farligheder, som man behøvede for den, der aldrig har kommet over Belket: endskiønt Stedet giør her atter det mindste, men foruden Indsigten, Lyst og Drift til sin Videnskab, der ved et Academie, som Kiøbenhavns, sielden kan være saa stærk, at en Mand for Nationens Æres Skyld, eller allene for at berige sin Kundskab, kulde opofre sine vante Bequemmeligheder.

Den Foreistilling, Forf. S. 14, men i sær S. 24. giør af de Farer, som hans unge studerende Landsmænd ere underkastede ved Kiøbenhavns Universitet, baade i Henseende til deres Kundskab, som forsømmes, og Sæder, som forværres, er levende, patriotisk, og desværre alt for grundet. Men den beviser intet andet, end at Kiøbenhavn intet Sted er for et Universitet, og vi tænke ligesaa lidet for Dansk, som for Norske Studerende; i det mindste troe vi, at mange Danske Forældre have Aarsag at føre de samme Klager over deres Sønners Universitetsaar, som Forf. lægger de Norske Forældre i Munden. Forskiellen er allene den, at iblant de Norske Studerende er et større Antal af bemidlede, end iblandt de Danske, og at de Norske i Almindelighed formedelst Landets Fraliggenhed og Mangel paa Bekiendtskab, ere mindre under Opsyn. Men for Resten er Kiøbenhavn, baade som en stor og folkerig Stad, og som en forstelig Residenz, overmaade ustikket til at være Sædet for en Høy-Skole. Vi ville, da vi her have Anledning dertil, berøre nogle af de Ulemligheder, som en stor Stad har for Videnskaberne.

Levemaaden er i saadan en Stad kostbar. Professorerne maae derfor lønnes vel; thi det, som de kunde bente at vinde ved deres Forelæsninger, er lidet. Den største Deel af de Studerende er fattig, og Stedets Levemaade giør dem endnu fattigere. De nødes til at dele deres Tid imellem Undervisning i Borgerhuuse og Professorernes Forelæsninger, og at undervise andre, imens de endnu behøve at undervises selv. Saadan en Stad har tusinde Adspredelser baade for Lærere og Lærende. Vi ville ikke tale om den Mængde offentlige Lystigheder og Fornøyelser, som følge med Hoffets Nærværelse, saasom Comoedier, Maskverader, Concerter. o. s. v. thi disse adsprede meer Penge end Tid, og man kunde gierne taale, at en Lærer saavel som Lærende, naar de begge havde anvendt Dagen vel, toge et par Aftener om Ugen Deel i en anstændig Fornøyelse. Men der ere andre Adspredelser, som ere endnu vigtigere end disse.

Professorerne, hvis kiereste Omgang, endog i deres Frihedstimer og Fornøyelses Timer, burde være deres Tilhørere og Studenter, drages i en stor Bye i et tidsspildende Bekiendtskab med Familier af andre Stænder, hvis Tankemaade og Levemaade forderver dem. De efterabe disses Yppighed, Forfængelighed, Fornøyelser. De lægge Vind paa at udmærke sig ved Tracteringer, ved Titler, ved Forbindelser, som kunne skaffe dem Anseelse, og tabe Smagen paa den Ære, som vindes ved Lærdom, fordi den ikke paaskiønnes i deres Selskaber. De jage efter de Studeres Yndest, og foragte de Studerendes. Og da de

have

høye Collegier gemeenlig ere, hvor Hoffet er, saa stræbe de vel ofte at erhverve sig en Plads i disse, for at svinge sig over deres Stand; og afdrage sig saaledes alt meer og meer fra deres Stands Forretninger, som ouisider blive dem vømmelige.

For de Studerende falder Emulationen, denne mægtige Drivefieder hos unge Gemytter, næsten gandske bort i en stor Stad, eller taber i det mindste meget af sin Braad. De ere her alt for meget blandede med Folk af andre Stænder, hvis Bryst til Lykken, som ere forskiellige fra deres, forvirre og adspredе dem. De unge Mennesker faae alt for tilig Smag paa det, man kalder at giøre sin Lykke, og i Stedet for i nogle Aar rolig at anvende al deres Tid og Omsorg paa at erholde Middelet dertil, nemlig Indsigt og Lærdom, jage de strax efter Øyemedet, og forledes let til at gaae de Krumveye til Lykken, hvoraf Hovedstaden stiller dem saa mange for Øyne. De blive uroligere Hensеende til det Tilkommende, og tabe den stadige Sindsforfatning, som behøves til Studeringer.

Alle disse Ulemper falde bort ved en liden Bye. Levemaaden er der af sig selv lettere, og man kan ved Politieanstalter tvinge den, naar Stedet har sin største Næring af Universitetet. Professorer og Studenter udgiøre her et samlet Legeme: de dele deres Arbeyder og Fornøyelser med hinanden, og ere hinandens bestandige Vægtere og Paapassere. Lærerne see sig ikke omgivne med andre Gienstande, end saadanne, som kunde minde dem om deres Pligter; og deres Flid og Vindskibelighed bliver igien en mægtig Opmuntring for Ungdommen. Den slaviske Frygt og Høyagtelse, hvormed mange af vore Studerende nu stuer op paa deres Lærere, og den Haanhed, hvormed disse ofte see ned til en Student, ville tabes meget, naar de ved at blive hinandens fornemste Omgang, lærte at kiende hinandens Fordele og Skrøbeligheder nøyere. Thi hvem skal en Professor paa et lidet Sted omgaaes med, uden med sine Colleger og Tilhørere? Men Collegers Venskab varer ikke længe, og en Professors Tilflugt bliver omsider hans Studenter. Af disse giør han sig Partier, og hans Ansеelse og Fordeel voxer, jo stærkere hans Partie bliver. Vel er det os ikke ubekiendt, hvor mange Misforn øyelser og Ubehageligheder saadanne Partier forvolde ved Universiteterne i de smaa Steder; men det kan nu ikke anderledes være iblant de Lærde, og det skader heller ikke stort; thi de holde paa den anden Side saadant et Universitet i bestandig Liv og Munterhed, og bevare det fra en Dorskhed, som er skadeligere, end den hidtsatte Partieaand. Vi forbiegaae andre Fordele i Hensеende til Disciplinen og andet, som et Universitet paa et lidet Sted kan bетiene sig af.

Naar altsaa vor Forfatters Klager ikke gik videre, end over Kiøbenhavns Universitet, saa stemme vi dem aldeles, og føye vore Ønsker til saa mange Patrioters, at Regieringen maatte kunne udfinde et Middel til enten at forlægge Kiøbenhavns Universitet til en liden Kiøbstæd i Landet, eller at oprette et andet Academie foruden Kiøbenhavns: og naar det sidste skulde ikke, trøve vi, at Norge havde større Paastand paa det nye Academie, end nogen Provinz i Dannemark. Men Spørsmaalet bliv ikkun: om man ikke baade med mindre Bekostning, og med større Nytte for Videnskaberne kunde forflytte Kiøbenhavns Universitet, end oprette et nyt, naar Kiøbenhavns skulde blive i sin gamle Forfatning? —— Dette Spørsmaal understaae vi os ikke at besvare; men naar vi betragte Kiøbenhavns Academie i den Forfatning, hvori det er, kunne vi ikke billige den haanlige Maade, hvorpaa Forf. S. 15 taler om de Huuse, hvor Ungdommen, som han siger, lægges ind, "for at føde Forstanden med grædske og hebraiske "Gloser og opkaagte Disputatser". Collegierne ved Kiøbenhavns Universitet ere, tilligemed de øvrige academiske Beneficier, det, som i vore Tanker har giort og endnu giør det meste til Videnskabernes Flor i Dannemark, og det, som virker den ikkelige Misproportion imellem vor Universitets Forfatning, og den almindelige Oplysning i Landet. Denne er i vore Tanker større, end man burde vente sig den af vor Universitets Virksomhed og de academiske Læreres Arbeyde paa den Studerende Ungdom. Men denne Mangel erstatte igien Universitetets Beneficier, og i sær Collegierne, ved hvis Hielp en stor Deel Studerende settes i Stand til at lære sig selv. Og hvor ikke vore fleste Lærde ere Selvlærde (autodidactoi), og skylde den mindste Deel af deres Lærdom til deres academiske Lærere? Men hvor vilde de kunne være det, naar ikke den offentlige Understøtning, en stor Deel nyder ved Universitetet, satte dem i Stand til at anvende mange Aars Tid paa deres egen Oplysning: en Tid, som vist nok bedre, og med megen Gienvey for Kundskaben, kunde anvendes paa Professorernes Forelæsninger, men som dog nu, da disse deels mangle, deels ikkun ere indrettede for de allerførste Ankommende, anvendes af mange meget godt, og skaffer os de mange grundige Lærde, hvorpaa vi ingen Mangel have i Landet.

Dog! vi komme til vor Norske Academie igien. Den politiske Aarsag, Forf. S. 16 siger at paaberaabes af mange, hvorfor Norge intet Academie kan have, nemlig at det desbedre kan holdes i Lydighed, holder han med Rette for svag. Thi, om ogsaa Monarken kunde tvivle om de Norskes Hengivenhed for sin Person,

hvor paa han har havt saa store Prøver, saa har Erfarenhed bevist, at Konster og Videnskaber ere et langt kraftigere Middel til at holde et uroligt Folk i Lydighed, end Tropper og Fæstninger. —— Det er heller ikke at tvivle, at der jo i Norge er større Anledning til at dyrke visse Videnskaber f. Ex. Naturvidenskaben med alle dens Deele, end i Dannemark. Dog maatte vel hverken Charlottenburg, eller de Siellandske Kornagre (S. 19) være Skyld i, at denne Videnskab ikke har bragt Dannemark større Nytte, end den har. —— Forf. lover sig ogsaa meget godt for den Norske Landhusholdning af et Academies Stiftelse, og taler S. 22. om det Danske Landhusholdnings Selskab paa en Maade, som ikke kan andet, end mishage en hver, der kiender dette Selskabs reene og vidt udstrakte Hensigter.

Hvad Forf. S. 20 siger om den for Videnskaberne nyttige Emulation, som et Norsk Academies Stiftelse vilde forvolde, er i vore Tanker meget grundet. "Den Efterladenhed, siger han, i at frembringe noget "Nyt, denne Vedhængenhed i det Gamle, denne "Stolthed, som mange af de Herrer Professorer ofte "røber imod de her Studerende, og som ofte gaaer til "en sammelig Foragt; denne Selvnoksomhed hos "dem, som hviler saa roelig i de erlangte Fortienester, "og den nybe Tausbed, som de uden for Læsetimerne og "de fastsatte Disputatser, saa hellig bevarer i alt det, "der kunde røre ved Videnskaberne, maae ikke Opmuntrelsen til alt dette Academiske Onde tildeels søges "deri, at Academiet i begge Rigerne er det eeneste af "sit Slags. Professorerne frygter ikke at lide Skaar "i sin Næring, skiønt Academiet kom i Miscredit. De "ere visse paa lige saa mange Tilhørere i Aar, som i "Fior; thi de har de samme Tvangmidler i Hænderne, "de ere ey bange, at det andet Academie skal drage Rigernes Studerende Ungdom til sig; Men lad nu et "andet Academies Oprettelse gisre deres Tilhøreres "Forsamling mindre talrig, og dem selv lidt mere visse "i deres Indkomster, saa er jeg vis paa, at Videnskaberne intet vil tabe derved. Lad os kun see til vore "Nabover! Aldrig var Upsala i saadan Anseelse, førend "Aboe blev anlagt. Skrivende og en blot disputerende "Professores, de vittigste Skrifter og grundigste Undersøgelser i alle Videnskaber, og den ædle Frihed, "som giver Studenterne sit Liv, har siden bragt Upsala "til en Høyde, som det uden Emulation neppe havde "opnaaet"

Men, skulde saadan en Emulation tilveyebringes, saa tørde det nye Academie i vore Tanker ikke være saa indskrænket i Henseende til Lærere og Videnskaber, som Forf. mener. "Mange Theologer, siger han, "behøvede vel ey straf at udnævne tre eller flere Professo"rater. En duelig Latiner, som tillige havde lagt sig "noget efter det hebraiske og grædske Sprog, vilde "være nok. —— De levende Sprog vilde være os "meer nødvendige, men disse læres neppe academice" (hvad vil dette sige? alle andre Academier have offentlige Lærere i de levende Sprog, undtagen Kiøbenhavns; men hvad fattes Kiøbenhavns ikke?) "de øvrige Videnskaber, som angaae Lægekonsten og den verdslige Viisdom, blev os meere unødværlige; de maatte derfor ey mangle sine offentlige Lærere o. s. v.". Lægekonsten og Naturvidenskaben synes immer at være de, Forf. har meest Credit for, og derimod have vi intet, naar det kun ikke skeede paa andre ogsaa nyttige Kundskabers Bekostning. Men efter saa indskrænket en Plan, som denne, troe vi neppe, at hans nye Academie vilde holde sig længe. Skulde det holde det gamle Stangen, maatte Ungdommen kunne lære det samme der, som ved det gamle Academie, og det maatte have de samme Rettigheder og Friheder; thi ellers vilde det snart tabe sin Anseelse, og med det samme sin Søgning. —— Og endnu en Ting! som Forf. ikke synes at have tænkt paa, og som vi dog holde for een af de betydeligste Hindringer for et Norsk Academies Oprettelse. Var det ikke at bestygte, at Norske Forældre selv, især de Formuendste iblandt dem, de, hvis Børn just skulde bringe et nyt Academie i Flor, vilde, nagtet et Academie i Landet, endnu blive ved at sende deres Sønner ned til Kiøbenhavns Universitet, saa længe de fleeste Befordrings Veye til offentlige Betieninger for en Normand bør søges i Kiøbenhavn? Maae ikke alting søge til Residenzen, for at faae Betiening? Og er det venteligt, at Regieringen vilde lægge en nye Plan i Henseende til Betieningers Bortgivelse i Fær i Norge, for det Norske Academies Skyld? Hvo veed, om den holdt en Forandring i dette Stykke nyttig for Staten? Maaskee den kunde troe, at Nationerne da mindre vilde blandes end nu, da den Nødvendighed de Norske Studerende ere i at reyse til Kiøbenhavns Universitet, giver mange af dem Leylighed og Anledning til at forblive deres hele Livstid i Dannemark? o. a. m.

Lønnen til de nye Professorer behøvede i Forfatterens Tanker ikke at overstige 300 Rigsdaler, foruden frie Bolig, og hvad deres Collegier kunde indrente dem. Men naar Theologer og Jurister skulde af Mangel paa Lærere ved det nye Academie, nødes til at reyse til Kiøbenhavns Universitet, saa vilde Collegierne vel ikke indbringe meget; og hvad den saste Løn angaaer, saa kunde den paa et let Sted være nok for en ung Mand til at begynde med; men det var tillige at ønske, at en Professor

fessor kunde forbedre sig i Lyn, ligesom hans Nygte ved Skrifter eller Tilhøreres Bifald voxede, og tildrog Academiet Søgning. —— I Henseende til Stedet, hvor Academiet kunde anlægges, og Kilderne, hvorfra Bekostningerne dertil skulde komme, udlader han sig saaledes S. 33. "Academiet synes ikke at maatte anlægges i en af de største Stæder; thi disse ere gemeenlig de dyreste. Ja, hvad Fornødenhed var deri, at det skulde være ved Søekanten? Saa stort et Land som Norge er, har ingen Stæder, uden ved Søen. Den trængende Landmand maae ofte i det farligste Fore hente sine Fornødenheder fra de langt fraliggende Søestæder. Hvad om et Academie anlagt i en for Transporten til Lands bequem Egn, kunde lokke den næringsøgende Handelsmand til at giøre et Oplag af sine Vahre længere ind i Landet? Han vilde da finde mere Affetning, og Landmanden skulde ikke forsømme og tabe saa meget ved de lange Byerevser. Een Egn kunde paa denne Maade hielpes, for andre maatte søges andre Anstalter. Men nu for at bestride de første Nødvendigheder med Bygninger, Professorernes Gage, m. m., da er jeg forsikret, at hver Norsk Undersaat, som ved Videnskaberues Hielp æder Norsk Brod, vilde med Lyst forene sælles Kræfter for at ophielpe dem, naar de under den naadigste Konges Bifald og Beskyttelse kunde være trygge for Misundelses Bestræbelser. Skulde der behøves at bygges, da har Norge Bygningsmaterialia nok. De i Nærheden af det udvalgte Sted beliggende beneficerede Skove vilde uden Savn forskaffe det Tømmer, som nu staaer hverken Kongen, Herlighedseyeren, eller Byrelmanden til nogen Nytte. De hist og her anlagte Teglbrænderier vilde for billig Pris forskaffe den fornødne Steen; og duelige Arbeydere mangler ikke blandt de hændige Norske. Uden alt for store Bekostninger, kunde da gierne opføres fornsdne Boeliger for Professores og 2 a 3 hundrede Academici; thi de Norske Muser vilde vist lade sig nøye med en mindre prægtig Bygning, end den Krigsgudinden inden for Kiøbenhavns Volde har opført for sine fredsommelige Dyrkere. Det Norske Præsteskab giver aarlig en anseelig Academieskat, som jeg troer, Landets Børn frem for andre kunde tilegne sig. Endnu et Raad: det Kiøbenhavnske Universitet kunde dele med os nogle af sine Riadomme. Nev! nu bliver Normanden grov. Aldeles ikke. Det er ingen Uartighed hvad Billighed kræver. Vi har i en Tid dyrket de boglige Konster i Fælleskab. Om vi nu adskilles, er det jo billigt, vi bør dele, hvad i Fælleskabet er erhvervet. Jeg vil vel troe, at de ivriae Forkæmpere af de Danskes Monopolium paa at have et Academie, vilde ansee denne Paastand om en Deeling for urimelig og umuelig: Men, jeg kiender den, som kunde giøre den ligesaa rimelig som muelig, naar nemlig vor naadige Konge, overbeviist af Sandheden, og bevæget af Sagens Nytte, vilde befale det Kiøbenhavnske Academie at forflyttes, saa kunde jo en Deeling af dets Beneficia være dem ligesaa tienlig, som os, da de derved kunde spare det halve af Bygningsomkostningerne. Men skulde dette Raad, uagtet al dets Billighed, dog synes for haardt; vel an! saa lad det Kiøbenhavnske Universitet beholde sine Beneficia i Roe. Endskiøndt vi i Begyndelsen kunde behøve nogle af dem; saa troer jeg, at vi for Eftertiden skulde kunne undvære dem; Thi den Norske Ædelmodighed vilde vist ikke glemme ved Donationer, Legater og Testamenter at understøtte en for Landet saa nyttig Stiftelse. Ja, var det mueligt, at undersøge hvad Patrioter, der Tid efter anden har havt i Sinde at oprette Testamenter til et Norsk Academies Beste, da troer jeg, at Verden deraf allene skulde lære, at Norge har aldrig mangled hielpsomme Borgere, og at der, som nu udfordrer fælles Hielp, kunde allerede ved nogles Ædelmodighed været udført. Den retsindige Thomas Angel, hvis Navn Norge med Tak vil bevare, havde vist bestemt en anseelig Deel af sine Midler til et saa høytideligt Brug. Men, hvem har det været, som har hindret hans og andre redelige Norskes Ønsker? Egennytte og Misundelse har tilsperret Adgangen til Thronen. Og de beste blandt Kongerne har troet, at Sandhed og Redelighed talte, naar den slebne Statsmand opfandt sandsynlige Aarsager, for at hindre Landets Vel. Men, skulde det ey være mueligt at efterspøge, hvortil i det mindste nogle af saadanne Penge siden ere anvendte? og kunde det endnu ey være Tid til at betiene sig af det til et meere nødvendigt Brug, som siden er bestemt til et mindre vigtigt, naar man kun var forsikret, at Testator havde udvalgt dette i Mangel af et bedre, og ey havde forandret sin første Villie af anden Aarsag, end fordi Magten hindrede ham fra at fuldbringe den?".

Den Indvending, at Kiøbenhavn ved Academiets Deeling vilde tabe i Styrke og Anseelse; iligemaade, at der paa et andet Sted vilde blive færre Nærings Veye for de Studerende, besvarer Forf. grundig; og erindrer i en Note til Slutning, at det Sted, han har tænkt paa for et Norsk Academies Anlæg, er Hedemarken i Aggershuus Stift; dog har han intet imod andre Stæder, i sær de smaa Søestæder ved Vesterkanten.

Philopatreias første Fortsetrelse, indeholdende fire Anmærkninger. 1) Om Handelen. 2) Om

Krigsstanden. 3) Om Tingsvidners Forrelse. 4) Om Vidensskabernes Omkomst. Skreyne i Kiøbenhavn 1770. Kiøbenhavn, 1771. Trykt paa Johann Gottlob Rothes, kongel. Hof- og Universitets-Boghandlers Bekostning, og findes tilkiøbs i hans Boglade i No. 8 paa Børsen. Stor 55 S. 8.

Den Tone, hvori Philop. forkynder Fortsettelsen af sine Anmærkninger, er slet ikke den, man burde ventet sig af en Skribent, som fra alle Kanter er blevet angrebet, og overbeviist om den haandgribeligste Vankundighed og Ubetænksomhed. "Da jeg har erfaret, "(begynder han) at mine forhen udgivne trende Anmærkninger have vundet Publici Behag, saa agter "jeg at fortsette dem, og nærmere at oplyse en Deel af "mine Materier, som mere ere fremsatte, end oplyste. "Jeg siger: jeg har vundet Publici Behag. Hermed "meener jeg, de Retsindiges i Publico o. s. v." Jo jo! Philop. har Aarsag at rose sig af Publicums Bifald. Vore Bogtrykker-Presser skulle kunne sige deraf, som nu over otte Uger have svedet, og endnu daglig svede af Stribskrifter imod ham, da imidlertid intet fornuftigt Menneske har vovet sig til offentlig at paatage hans Forsvar, uagtet han har fremdragt saa meget, som smigrer Tidernes Tænkemaade, og mægtige Favoritmeeninger. Dog! hvem kiender denne Mands Publicum? maaskee hans Sofius i No. 8 paa Børsen er ham Publicum nok, og dette Slags Publicum tænker: populus *me* sibilat, at *ego* plaudo, dum numos recondo in arca.

Den heele Fortale er dikteret af en utaalelig Hovmod og Selvtillid. "Eders Bevaagenhed (heder det "et Sted), Biefald og Understøttelse, I sande Patri"ter, I værdige Medbrødre i Statens Ring, skal giøre "mig stolt nok, til at trodse alle de Hindringer, Farer "og Ulemper, som de egennyttige Siele, Statens Blod"igler, og den almindelige Velstands Mordere, true "mig med. Vogte Eder, alle I, som foretrække Eders "egen Fordeel for den almindelige, I ustrøe Hunsfoge"der, I Øyenskalke, og I Borgerstandens Udsuere! "Patrioten tør nærme Eder paa den øverste Spidse af "Eders Egenmægtigheds og Hovmods Alper, i det Ju"derste af Eders Trygheds Vatican; han skal opdage "Eder i den indbildte Tryghed Smuthuller, og frem"trække Eder af de dybeste Rovhuuler". Hvilken Phoebus! —— og videre: "Dersom vort Dannemark "ey indbegriber andre end Patrioter, saa har Philopa"treias lige saa mange Venner, som Landet har Ind"byggere". Men det, som er det forunderligste, er, at han endnu stedse forsikrer, at det er ham om bedre Oplysning at giøre, og at han med Taknemmelighed vil imodtage, og efter Omstændighederne besvare, hvad Erindringer, som maatte giøres ham: han, som ikke værdiger en eneste af de mange grundige imod ham udkomne Skrifter et eeneste Ord til Besvarelse.

Den første Anmærkning om Handelen er ikke andet, end lutter Declamation over vor Handels slette Tilstand; hvoraf noget maaskee dog kan fortiene Opmerksomhed. "Hvorledes feer det ud, (siger han blandt "andet) paa vore Kiøbmænds Contoirer? Saae vi til "dem, som ere noget betydelige, og spørge, hvem deres "Bogholdere ere, da ere de fremmede; hvorfor, fordi "vore indfødte ey have Begreb til at lære Handelen? "Rey! fordi her ingen rettkaffen Handel er at lære hiem"me, og fordi vore egne ey søge fremmede, og om de end "og have lært noget, neppe blive antagne i deres Fød"land". Og et andet Sted. "Naar man vil besøge "Kiøbenhavns Børs ved de rette Tider, saa finder man "der halv saa mange Procuratores som Kiøbmænd. Et "ubehageligt Syn paa dette Sted, som bøiser, at "Troe og Love, Credit og Sufficience med Vellstand, "maae ey blomstre retskaffen i vor Handels-Kreds". Men denne Klagepræken er det ogsaa alt. Vil man vide, hvorledes Handelen skal bringes i Flor, Crediten ophielpes, flere Penge bringes i Circulation o. a.-m. saa har Prækenen en Ende, og man bliver afviist til en anden gang, da man skal faae en Plan at høre, som han har i Værk til Handelens Opkomst, og i saar for at giøre Kiøbenhavn til en Oplagsstad. Om denne Plan taler han imod sin Sædvane meget besteden S. 19. "Vel har "jeg udarbeidet en Plan til Handelens Opkomst, og at "giøre Kiøbenhavn til en Oplagsstad; vel har jeg ud"arbeydet den og vil mere udarbeyde den, saa vidt "mueligt er, efter mine Øyner og efter den Kundskab, "jeg ved alle Leyligheder har strøebet at bekomme, deels "ved andres gode Raad, deels ved mine egne ringe "Kræfter og efter den Indsigt, jeg kan have bekommet "i Negotien, ved at besøge fremmede Handelsstæder: "men jeg troer langt fra ikke, at være nogsom under"støttet endda, til et saa vigtigt Foretagende. —— Jeg "fremsætter derfor den Materie om Handelen, for at "opmuntre andre til dens nøyere og fuldstændigere Be"tragtning." Han beder derfor, at oplyste og erfarne Handelsmænd vilde understøtte ham med Betænkninger og Hielpemidler, og indsende dem (rentelig Skriftelig, som det heder i Fortalen; thi trykte Sager synes han eller hans Forlægger ikke at være tiente med) til Hr. Rothes Boglade paa Børsen, da han vil betiene sig deraf med største Taknemmelighed og Fornøyelse; "thi Publici Sag forsikrer han meget patriotisk, er ham

ham ligesaa angelegen, som hans egen"; aitsaa hver-
ken meer eller mindre, men ligesaa angelegen. —
Naar de vor Patriot har sundet Udveje til Handelens
Opkomst; "saa skal vi, siger han, siden giennemgaae
de andre Borgeres Kredse, og vise, saavidt muligt,
Midlet til alles Velgang". Hvilke Opdagelser
have vi da ikke endnu at vente! maatte kun hans Med-
hielpere ikke glippe ham!

Den anden Afhandling om Krigsstanden er
heller ikke andet end Declamation over denne Stands
Vigtighed: thi hvad andet Navn kan man give det,
naar det f. E. heder S. 28. "Guds Ords Lærere er
"ey sielden engang paa Prædikestolene uden de troe og
"tappre Stridsmænds Gierde". Ja, dersom Tyr-
ken kom ind i Landet, kunde Guds Ords Tienere
maasiee behove dette Gierde; men i Sandhed ikke, saa
længe vi fore Krig med christelige Magter; thi da kan
Guds Ords Tienere midt iblandt Fiender, som den
tappre Krigsmand ikke har kunnet holde fra Grendser-
ne, forrette sit Embede med største Sikkerhed. Dog! i
denne Materie burde Forf. nu have sundere Begreb
efter det, som alt er blevet erindret ham af saa mange,
dersom det var ham om bedre Oplysning at giøre.
Imidlertid er han nu saa klog, at han forstaaer begge
Etaterne, saa vel Sø- som Land-Staten, naar han
taler om Krigsstanden; hvilket vist ikke var hans Mee-
ning i det første Skrift.

Endnu bliver han ellers ved at troe, at den mili-
taire Etat ikke kan være for stor, og ønsker derfor, at
der maatte udfindes et Middel til dens større Udvidelse;
og bedre Sold. I Henseende til Sø-Staten ønskede vel
flere det med ham, at den maatte kunne udvides, naar saa-
dant kunne skee ved vor Handels og Seylادses Udbredel-
se. Bedre Sold tænke vi ikke, at denne Etat, som vist
ikke troer med Philop., "at den maae leve prægtig"
(S. 31) i Almindelighed forlanger. Hvad Land-Sta-
ten angaaer, saa tænke vi at dens Styrke beroer paa en
god National-Militz, og den, som kunde udfinde os et
Middel til at skaffe os den, vilde, mene vi, sørge baade
for Kongens Kasse, og for Landets Forsvar, bedre end
Philop. Dog der bliver tidsnok at prøve hans Tanker
i denne Materie, naar han kommer frem med den Plan
til den Militaire Stands Forbedring, som han ogsaa
her lover os, men hvilken vi ikke, som det lader, tør haa-
be, forend "de reflective Herrer i den Militaire Etat
"(hegge) ville værdige ham med deres gode Bemærknin-
"ger" S. 34.

Om Tingsvidners Førelse. I denne An-
mærkning synes endda det meeste at være sagt; men
hvor sandt og grundet det er, som siges, maa de dom-
me, der kiende meer til Kiøbenhavns Bytings Ret, end
vi; thi imod denne Ret er det, som Forf. reent ud be-
kiender, at denne Anmærkning fornemmelig er stilet.
Han klager over den lange Tid, som gaaer hen med
Tingsvidnesager, og den Ulempighed, som saadant for-
volder baade Parter og Vidner. Hvad han her siger,
lones i og for sig selv at have megen Grund. "Naar jeg
"i en Sag (siger han iblandt andet S. 40.) indstevner
"som Vidner Arbeydsfolk og Daglønnere, for hvilke
"en hver Dags Tab er ubodeligt; naar jeg har frem-
"stillet dem for Retten 2, 3 til 4 Gange (ja vel mere),
"blive de slaskels Folk baade utaalmodige og uvillige;
"de maae og skal møde efter hver Gangs Forelæggelse,
"under Fælemaals Bøder, som ere 10 Rdlr. Møde
"de ikke, paastaaer Procuratoren Straffen: (dette gi-
"ver og Dommerne en Hoben Bryderie med Erklæring-
"ger, naar de Idømte indgaae med Supplikver om
"Bødernes Eftergivelse). Møde de, saa maae de
"ofte staae hele Dagen og vente, for omsider at faae den
"trøstelige Efterretning, at de skal komme igien en an-
"den Gang, men ere endda mangen Gang lige nær,
"hvori Sagernes Selde og Mængde har Skyld. —"

"Imidlertiid er det dog tungt for de Folk, som
"skal have sin Aftens-Fortæring af sin Dages Sveed,
"at miste Brødet for sig og Familie den ene Dag efter
"den anden. De blive utaalmodige og uvillige, de klyn-
"ke og knurre, som billiget er, over sin tabte Fortiene-
"ste, de overhænge dem, som have indstævnet dem, og
"paastaae sin tabte Dagløn; enten skal man nu kives
"og trættes med saadanne Folk, en ubehagelig Com-
"mission! eller og skal et diseret Gemytte give dem no-
"get; strax et nyt Besvær og en nye Udgift, forunden
"de mange Forelæggelser, man maae betale, naar Vid-
"nerne paa bestemte Tider ey kan blive afhørede, og fol-
"gelig blive borte."

Til at forebygge dette Onde, meener han, vilde det hielpe noget, i Fald man uden Hensigt til Sa-
gernes Selde, foretog dem, hvori Vidnerne vare tilste-
de, og uden Ophør expederede dem, ubekymret om Procu-
ratorens Paaraabelse paa hans Anciennete, og Sags
ældre Numer; thi, siger han, "man kan vel efter ju-
ridiske Principia saae Hørd paa Brug, men man bør
ey gave den paa Misbrug". Dernæst vilde han, at
den Procurator Fulde belægges med vilkaarlig Straf
af Bøder, som ikke havde Vidner og alle Ting i Fuld-
kommen Beredskab, naar hans Sag blev paaraabt.
Dog holder han det for det eneste kraftige Middel
til at forebygge denne Misbrug for Fremtiden, at der
blev sat en Commission af Juristier, som burde fore-
tage alle de gamle og forestaaende Sager, for med Al-
vor engang for alle at bringe dem til Ende. "Naar
de

de ny, siger han, saaledes eengang var tilendebragte og al gammel Snurrdey udsevet, holder jeg fore, det var en Dommer mueligt, siden at holde det nogenlædes i Orden, naar Straffer og Mulcter hemmede Uordenens Kilder, og man forebyggede de Midler, som volde, at Sagerne groe over Hovedet paa Dommerne."

Om Videnskabernes Opkomst. Hvad her forekommer om den Judfindelse, som en Regents Tænkemaade har paa det Almindelige, er smukt og rigtigt, kiendt for Resten meget bekiendt. I Almindelighed maa man lade Philop. den Roes, at han har et muntert Foredrag, og en stor Lethed og Behagelighed i sin Stiil. Hans Styrke synes at være i det Juridiske Fag, og af nogle Nationaliæmer i Sproget have vi sluttet, at han maatte være en Nordmand.

Pro Memoria til Philopatreias fra Mag. Joh. Arnd Dyssel. Den Kongelige nye Opfostrings Stiftelse til Beste. Sandbye i Lolland den 5te Januarii 1771. Kiøbenhavn. Trykt i det kongel. Universitets Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske. Stor 36 S. 8.

Hr. Mag. Dyssel er den første af dem, som have skrevet imod Philop., der har nævnet sig offentlig, og dette er en Virkning af den Tænkemaade, som han her yttrer S. 4. "da han holder det for "en overdreven Indgetogenhed at skiule sit Navn, "naar man intet siger eller skriver, som man har no- "dig at skiule for". Ja, han gaaer saavidt, at han holder det for godt og fornødent, om det blev befalet enhver at sette sit Navn under sit Skrift. Vist er det, at de anonymiske og pseudonymiske Skribenters Antal paa nogen Tid begynder at vore alt for meget; og det lader til at ville blive Mode, at man ikke kan skrive endog i de ukydigste Materier, uden at forbolge sit Navn. Philopatreias bulgte sit, og derfor maa den hele Sverm, som han har givet Pennen i Haanden, giøre det samme. Men Philop. forebragte nogle forhadte Sandheder, flere umoedne og dristige Forslag. Han havde vel Aarsag at giøre sig ukiendelig, og man maae prise hans Koust, at han hidindtil har naaet sin Hensigt. Men de, som paatage sig Sandheds og Fædrenelandets Sag imod ham; bør de ogsaa blive ukiendte? Dog dem ville vi ingen Bebreydelser giøre; de kunne have deres Aarsager, hvorfor de ønske at blive det. Skrivefriheden er nylig begyndt: man vil maaskee see, hvorledes den bliver optaget, førend man vover sin Person. Men det skulde være os ukiært, om denne anonymiske Maade at skrive paa skulde gribe for vidt om sig. Det vilde bringe vor Literarhistorie i Forvirring i Henseende til de gode Skribenter; thi de slette Forfattere bekymrer Eftertiden sig ikke om at kiende. Og i Henseende til de slette Skrifter vilde det have den Virkning, som allerede yttrer sig, at mangt et enfoldigt og vankundigt Menneske, som Skammen, eller Frygt for at sette sit Navn en Klik paa, der kunde giøre ham Skade, vilde holde fra at skrive, behyrdede Publicum med sin Uforstand, fordi han vidste at hans Person kunde blive i Mørket. Men paa den anden Side ville vi ansee det som en Skadelig Indskrænkning i Tryksfriheden, naar det skulde befales enhver Skribent at sette sit sande Navn for sit Skrift. Mange Sandheder skulde da vist blive enten fortiede, eller fremsatte med en Lunkenhed og Tilbageholdenhed, som ville svække deres Indtryk. Hvad gaaer det desuden Publicum an, enten jeg heder Z. eller Y.? det er jo mit Skrift, og ikke min Person jeg publicerer. —— Lad det domme mit Skrift efter sin indvortes Værdie, uden at see paa min Person! Dommen vil da vist af de Fleste fældes rigtigere, end naar man kiender min Stand, mit Embede, min Familie, mine Personlige Forbindelser; hvilke Ting gemeenlig ikkun tiene den magelige eller vanartige Læser til Skalkesmul, hvorunder han kan opkaste sig til Dommer over mit Skrift, uden engang at have læst det, og giøre mange vittige Glosser derover; som hindre andre fra at bedømme det med Upartiskhed.

Hvad denne Besværelse selv angaaer, da indeholder den lutter rigtige og sande Ting; skiønt for Resten ingen nye Bemærkninger. —— S. 11 giver Forf. en Forregnelse paa de aarlige Udgifter, allene i Skat, for en Præst, hvis Indkomster aarlig ikke ere over 400 Rigsdaler; og disse Skatte-Udgifter belobe sig allene til 112 Rdr. —— Den Tone, hvori Forf. taler, har ofte ikke behaget os; og følgende Sted i sær støder meget S. 15. "Her er jo en "Gud, som styrer alting, og vil prøve os? fald ind "til ham med alvorlige Tanker, cher Ami! og lad "Dem jevnlig aarelade for Blodets Skyld, saa hiel- "pes De, hvilket jeg, som en Ubekiendt, hiertelig "ønsker Dem! —— "

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 12 og 13. 1771.

Betænkning hvorvidt en Efterkommere i Regieringen er forbunden at betale sin Formands Gield med Forslag af Midler, ved hvilke den offentlige Gield best kan betales. Amor Patriæ vincit. Kiobenhavn, 1771. Findes tilkiøbs i Mummes Boglade i No. 5 paa Børsen. Stor 62 S. 8.

Af alle Skrifter, udkomne efter Trykfrieheden, ere faa, som fortiene saa megen Opmærksomhed, som dette. Vor nationale Gield, sige alle Munde, er det, som trykker vort kiære Fædreneland meest, det, som er Aarsag til de svare Skatters Paalæg og Vedblivelse, hvorunder alle Stænder sukke, det, som forvolder vor patriotiske Monark og hans troe Mænd de største Bekymringer. Og denne vor Nationalsygdom helbreder vor Forfatter ved et eeneste gient, simpelt og tilforladeligt Middel, som bestaaer deri —— at vi ikke betale vor Gield. —— Det Middel, vil mangen sige, kunde enhver have faldet paa. —— Men maaskee endda ikke, naar man tillige skulde paataget sig at bevise, at en Monark ikke er forbundet at betale sin Formands Gield: og dette beviser denne Skribent med saa megen moden Indsigt og Nidkierhed, at man ikke ved, naar man læser ham, hvad man skal sige imod hans Grunde, men føler dog, naar man har lagt ham bort, en hemmelig Ulyst til at give hans Mening Bifald.

Forf. viiser først, hvad Skade Landet har af en stor Gield, i sær, naar den er giort hos Fremmede. Den indenlandske Gield trykker vel allerede nok ved de mange Skatters Paalæg, som den Tid efter anden gior nødvendige, og som svække Handelen, ødelægge Stæderne, forvolde dyre Tider, og ved at strække Fremmede fra at nedsette sig i Landet, lukke Døren for Konster og Manufacturer. Men imidlertid blive dog Pengene i Landet, og endskiøndt den Fattige maae give Skatter for at betale den Rige Renterne af den Kapital, han har forestrakt Regieringen, saa er den Rige dog heller ikke befriet for Afgifter til Gieldens Afbetaling, og vil han nyde godt af sine Penge, maae de dog komme tilbage til Bonden og Haandværksmanden, som føder og klæder ham. Derimod er den udenlandske Gield et reent Tab for Landet, som aldrig erstattes. "Hver Gang Renterne skal betales, stiger Vexelcoursen overmaade, og ved Capitalens Afbetaling endnu mere; her gielder ingen Papiir-Penge, ingen Obligationer, ingen Actie-Breve, hvormed indenlandske Creditorer kan lade sig nøye, efterdi de ere dem saa gode og nyttige som rede Penge. Nej! her skal enten Vahre eller Sølv og Guld". Landets Vahre taber i deres Priis: det forgieldede Land nødes til at sælge sine Vahre for det, som derfor kan bekommes; thi dermed allene kan Gielden betales. Renterne blive en nye Gield, som hindrer Hovedstolens Afbetaling; og naar Landet ikke er i Stand til aarlig at opspare meer end Renterne, saa seer det sig til ævig Tid i en bundløs Gield.

Forfatterens Mening er: "at en Regent ikkun i et eeneste Tilfælde, er forbundet til at betale sine Forfædres Gield, og dette er, naar Gielden er maadelig, og giort for at redde Landet fra dets totale Ødeleggelse." En maadelig Gield kalder Forf. den, "som uden Landets Besvær, allene ved en god Huusholdning kan betales; for hvilken ingen nye Skatter behøve at paalægges, og som af den sædvanlige Sparefond inden megen kort Tid aldeles kan afbetales". Men endog denne maadelige Gield maa være giort for at redde Landet, thi ellers holder han en Regent slet ikke pligtig at betale den til udenlandske Creditorer, og til de indenlandske ikkun i Betragtning af, at hans Undersaatter ellers vilde blive ødelagte, og

at de paa adskillige Maader kunde være blevet forlokkede, eller tvungne til at laane hans Formand.

Han antager det som en urygselig Grundsetning, at ingen Regent, hans Magt maae nærme sig nok saa meget til Despotisme, eyer sit Rige med saa fuldkommen Ret, som en Mand i det borgerlige Liv eyer en Ting, han har kiøbt for sine Penge, hvilken han, uden at fornærme nogen, kan slaae i Stykker, brænde, sælge, eller give bort efter eget Tykke; og at derfor den gamle Regel, som staaer fast ved private Eyendomme: at hvo som vil arve, skal betale Gielden, gruder intet Sted i Henseende til en Regent. "Naturens Ret, siger han S. 14, hvilken ingen kan adsige, sætter disse Grendser for den Magt, et Menneske kan have over det andet, og vee den Fyrste! som overskrider dem. Derfore ere og de souveraineste Forster det paa den Maade, at et frit Folk har af Beqvindelsen udvalgt den, som de agtede værdigst at regiere, de have givet ham Magt til at befordre deres Lykkaligshed ved alle de Midler, han fandt tienligst, og Magt at give en Lov, ved hvilken blev fastsat, hvo der skulde være hans Efterkommmere i Regieringen. Videre strækker hans Ret over sit Rige og sine Undersaattere sig aldrig; naar denne er død, tilkræver hans Efterkommere Regieringen i Følge den af ham selv forfattede Lov, og det med samme Ret, ham er givet, det er ikke, med Ret at stille Undersaatterne ved alt det de eyer, at pantsette, sælge, eller halshugge dem. Ney! med Ret at giøre dem lykkelige, og det er: at beskytte enhver ved sine Eyendomme, at handthæve Ret og Retfærdighed, at ikke lade den Fattige undertrykkes af den Rige, at uddele Statens Byrder efter en billig Forhøld, at sette enhver i Stand til at vinde sit Brød paa en lovlig Maade, at ophielpe Konster og Videnskaber, at understøtte den Trængende, opdrage den Uforsørgede, mætte den Elendige, Nødlidende o. s. v. See! dette er hans Ret, og disse ere hans Pligter, naar han vil fortiene Navn af sit Lands Fader og Regent". En Regent er ikkun den vigtigste Embedsmand i Staten: "ham er unægtelig betroet en stor Magt; men, bruger han den ikke til sine Undersaatters Vel, saa misbruger han den, og aldrig kan det blive en Pligt for Efterkommeren i Regieringen, at fuldbyrde de de Love, som hans Formand ved Misbrug af sin Magt har givet". Han har Ret, saa længe han lever, at udvælge de Midler, som ere de tienligste til Folkets Lykkaligshed, følgelig og at laane Penge, endog hos Fremmede, naar saadant Pengelaan kan bestaae med det almindelige Beste. "Men er han ikke dreven dertil af den allerdyreste Nød, havde andre Udveye været at finde, er Gielden giort for at berige egennyttige Ministres, for at udføre vindige Projecter, for at mætte en daarlig Aergierrighed, for at føre en listig Allieres eller deslige, saa er den i sig selv død og magtesløs, efterdi den er giort af Regenten, uden at han har havt Ret dertil. Staten er ikke forbunden at betale den, siden Regenten har overskridet den Ret, ham var givet, og følgelig hverken kan eller bør Efterkommeren være det". For at oplyse dette, ligner Forf. en Regent med en Formynder, og Riget med hans Myndling. Den Ret en Formynder har over sin Myndlings Midler, er den en Regent har over sine Undersaatters Formue. En Myndling er ikke forbundet til at betale den Gield, som hans Formynder har giort paa hans Navn, naar den ikke sigtede til hans Beste. Vel er det saa, at enhver af de borgerlige Love kan vide, hvad Ret en Formynder har over sin Myndlings Midler, da derimod de, som laane en Regent, ikke kunne vide, hvad Ret han har til at laane, om Staten nødvendig trænger til Penge, og om de laante Penge rettelig anvendes: "Men, siger Forf., just fordi dette gielden kan vides, just derfore er det altid en vovelig Sag at laane Regenterne Penge, naar man ikke som Undersaat nødes dertil, just derfore tabes ofte Ret at forlange dem igien; og just derfore strues sædvanlig Renterne saa høyt, at Udlaanerne ofte efter nogle Aar kan anse Kapitalen som en Gevinst". Imidlertid, saa ubilligt det var, om en Undersaat, der af et velmeent Hierte havde til Statens Beste forstrakt Regieringen en Kapital, skulde miste den; ligesaa billigt, siger han, kunde det under visse Omstændigheder være for en Efterkommer i Regieringen, at nægte en Udlænding sin Fordrings Betaling, naar det f. E. befandtes, at ved visse Paafund var betalt ubillige Renter, begaaet Skielmstykker ved Remisserne, Pengene paa en slet Maade anvendte, og følgelig Laanet giort af en Regent, som eo ipso taber sin Ret at giøre Gield, da han ikke anvender de laante Penge vel.

Den Indvending, at da Successionen i de fleste souveraine Stater er fastsat ved Rigets Grundlov, saa kan Thronen aldrig siges at være ledig, men maae stedse ansees, som at en og samme Regent besad den bestandig, hvoraf og det Ordsprog er kommet, at de souveraine Konger aldrig døe —— hører Forf. dermed, at han bemærker, at alle souveraine Forster havde tvert imod denne Maxime, saa snart de bestige Thronen, og anser intet af hvad deres Formand har giort, for gyldigt, førend de selv have givet deres Minde dertil og bekræftet det. Men han gaaer endnu videre, og troer, at en Fyr-

Første kan have bekræftet og ratihaberet, hvad hans Formand har giort, uden at det derfor i alle Tilfælde bliver gyldigt. "Jeg vil kuns sette et Fald, siger han S. 22, hvoraf man kan slutte til andre. En ung uerfaren Regent kommer til Thronen, han er omgivet med de Ministres, som have forledet hans Formand til adskillige Feyltrin, det første de begiere, er, at han ligeledes skal give sit Ja dertil. Han, som besidder et godt Hierte og god Forstand, fager ikke Lov til at bruge nogen af Deelene, han giøres uvis i sine Beslutninger, ham vises Farligheder paa alle Kanter, til Slutning føyer han sig efter deres Villie, og saa er alting godt, alting bekræftet, og han bragt i samme Forvirring, som hans Formand. Men efter nogen Tid oplades hans Øyne, hans Forstand styrkes, han tager andre i Raad med sig, han seer Rigets Ruin at nærme sig med stærke Skridt. Mon han nu ikke skulde beholde Ret, at igienkalde de onereuse Contracter, hvortil han er bleven forledet, og at løse de Baand, hvori han er indsnæret?". —— Men bør da en Regent ikke holde sit Løvte? —— Naar en Regent, svarer Forf., har ladet sig forlede til at love meer, end han kan eller bør holde, saa er det hans Pligt at bryde sit Løvte, efterdi det i sig selv er ugyldigt, saa snart det strider imod Statens Beste. Og den, som lover noget for sine Efterkommere, bruger en Magt, som ham ikke tilkommer, i det han skiller dem ved den Ret, selv at vælge de beste Midler til Statens Velgaaende, hvilken Ret han ikke kan betage dem.

Forf havde tilladt en Eftermand i Regieringen at betale sin Formands Gield, naar denne var giort til Statens uomgængelige Nødvendighed. Men han troer dog, at de ofte møder et Tilfælde, hvor endog denne Undtagelse intet Sted finder, og dette Tilfælde er, naar Gielden er saa stor, at den umuelig kan betales, "f. E., siger han: Et Land er 20 Millioner værd. Med Intriguer, Trudsler, gode Ord og Garanti af fremmede Puissanser, har Regenten optaget 30 Millioner, altsaa 10 Millioner mere, end hele Landet er værd; Landets Indkomster forslaae langt fra ikke til Renternes Betaling, ligesaa lidet, som Landet selv til hele Gieldens. Kan nu med Føye forlanges, at Efterkommeren, for at betale denne Gield, skal sælge Land og Folk, og selv tigge? Ney! sandelig ikke, hans Ret bliver stedse denne: at hvad hans Formand har giort for at redde sit Land, bliver hans Sag; den nu Regierendes Sag er det at giøre det lykkeligt, og hellere end at sælge sine Undersaatter til Slaver, eller berøve dem alt hvad de eyer, og saa lade dem hungre ihiel, hellere lader han hændes, hvad hændes kan, i den fulde Forsikring, at der aldrig kan hændes dem værre".

Men Landet taber sin Credit, naar Gielden ikke betales! — Landet, det er, de Handlende i Landet beholde vel deres Credit, saa længe de intet tabe af deres Formue, intet af deres Ærlighed, intet af deres Handel. Ingen er bange for at handle med en ærlig Mand, og bekymrer sig lidet om, enten Landet er i Gield eller ikke, enten Regenten kan betale sin Gield, eller ey. Men Regenten! — Ja han vinder naturligviis det, at han ingen Penge meer kan faae til Laans Udenlands; han maae derfor søge andre Udveye, laane hos hans Undersaatter, giøre Papiirpenge, indskrænke sig, spare, paalægge Skatter, altsammen onde Ting, men da af onde to Ting det mindste Onde er et Gode, saa blive disse at ansee som gode Ting imod det Onde, at sette sig i Gield til Fremmede. Og hvad hans Efterkommere angaaer, saa spilder han vel ogsaa deres Credit; men det vil ikke sige andet, end at han betager dem den Magt at forøde meer end deres Indkomster, at sette Riget i en bundløs Gield, at ruinere Landet, ikke allene i deres Levetid, men endog mange Aar efter deres Død; Og mon det være saa stor en Ulykke at denne Magt, som ikke er uden Misbrugen af deres Magt, betages dem; En god Regent fortryder aldrig derpaa, og det er ret godt, at Hænderne ere bundne paa en ond. Lad ham, saa længe han lever, forøde sit Land, han maae være et Riis og en Tugt for sine Undersaatter, medens han er til. Men naar han er kaldet til Regnskab derfor, da lad ikke det ulyksalige Rige i uendelige Tider føle Følgerne deraf, og det vil vist skee, dersom han skulde have Ret i et Aar at forøde 10 Aars Indkomster, og hans Efterkommere være pligtig at betale al den Gield, han havde giort.

Endelig besvarer Forf. endnu denne Indvending: at, da den Udenlandske Gield gemeenlig giøres hos de frie Republikers Handlende, og disse, for at være desto sikrere, begiere sædvanlig en eller anden Magts Garanti og Kaution for Laanet; saa vilde en Regent, som protesterede imod sin Formands Gield, strax faae sin Kautionist og Allierede paa Halsen, i fald denne agtede sig forbundet at holde sit Ord. "Regenterne, svarer han, ere i Almindelighed ikke meget alvorlige ved saadanne Leyligheder. Nogle Bevægelser, megen Brevvexling, Gesandternes Tilbagekaldelse for en Tid, Undskyldninger og Complimenter, dermed lade de sig gemeenligen nøye; og overalt skal en sund Statsklogskab nok vide at treffe den rette Tid, naar den garanterende Magt er indviklet i Krige, naar den trænger til

Hielp, ved Dødsfald, Forandringer i Regieringen eller Ministerio, og deslige. En klog Regent veed altid Midler at redde sig, og naar hans Sag er ret, saa skal Himlen selv udføre den".

Vi have saa omstændelig, som vi troede, at Sagens Vigtighed udkrævede det, anført Forfatterens Meening tilligemed de Besvarelser, han giver paa saadanne Indvendinger, som han formoder maatte kunne giøres ham. Vi have tilkiendegivet, at vi spørede en hemmelig Ulyst til at antage hans Mening; og Grundene til denne Ulyst ville vi med den oplyste og, vi haabe, redelig sindede Forfatters Tilladelse anføre.

Er det ikke at befrygte, at ifald den Maxime skal gielde, at en Regent ikke er pligtig til at holde noget af hvad hans Formand i Regieringen har lovet, saa snart det forestilles ham som stridigt imod Statens Beste, man da vil aabne Øren for det selvraadigste Tyrannie og den vilkaarligste Regiering? Saa længe en oplyst Monark, som tillige elsker sit Folk, besidder Thronen, saa er det vel ikke at befrygte, at han skulde giøre andre Forandringer i sin Formands Anordninger, end dem, han holdt for at Statens Beste udkrævede. Men lad en Tyran komme paa Thronen, som adskiller sine og Undersaatternes Fordeele, eller lad en svag Fyrste, omgivet af uredelige og egennyttige Ministre, regiere! Saa længe man troer, at en Regent ikke har Ret til at ophæve alt, hvad hans Formand har giort, saa vil dette i mange Tilfælde blive et Baand saa vel paa Regenten, som paa hans Ministre. Men lad denne Maxime foragtes! Hvilke Forvirringer og Uordener vil Staten ikke blive udsat for, naar et herskesygt eller hevngierrigt Ministerium, under Skin af at befordre Statens Beste, kuldkaster alle den forrige Regierings Foretagender! Vi tænke, man maatte heller med Taalmodighed børe alle de Ulykker, som en svag Regiering kunde have forvoldet, end tillade saadan en Maxime at fæste Rødder. Forf. siger vel, at Fyrsterne allerede ikke antage denne Maxime, i det de holde alle Contracter, Bestallinger, Privilegier, o. s. v., som deres Formand kan have givet, for ugyldige, førend de af dem selv ere confirmerede. Men det var vel at giøre den souveraine Fyrste Uret, og at blande ham med Despoten, om man vilde tage de Confirmationer, han meddeler, ved sin Regierings Tiltrædelse, i denne Mening. Thi hvorfor confirmerer Regenten ikke sin Formands Love og Forordninger, som ere vigtigere, end Privilegier, Bestallinger, o. s. v. Lovene beholde jo deres Gyldighed, indtil de ved nye Love og Forordninger ophæves; hvilket er et Beviis paa, at den nye Regent ikke saa aldeles, som denne Forfatter mener, nægter sin Formand Ret til at forbinde Folket endog efter sin Død. Men lad ham ogsaa nægte ham denne Ret, lad ham troe, at han ikke er forbundet til at holde, hvad hans Formand har lovet! Saa synes det, at han burde erklære det strax ved Regieringens Tiltrædelse. Giør han ikke det, giver han jo tilkiende, at han antager Riget med alle de Forbindtligheder, som hans Formand har paalagt det.

Dog! denne Forfatter gaaer saavidt, at han ikke allene tilstaaer en Regent Ret til at tilintetgiøre, hvad hans Formand har giort, men ogsaa Ret til at ophæve sine egne Beslutninger og Confirmationer, naar han bliver overbeviist om, at han er blevet forledet og besnæret. En skrækkelig Maxime, hvis Følger man ikke kan tænke paa uden Gysen! Hvad bliver nu af al en Fyrstes Troe og Love? En Fyrste, siger Forf., er pligtig til at bryde et Løfte, som strider imod Statens Beste. Ja! naar en Fyrste altid indsaae, hvad som virkelig er til Statens Beste! Men hvor ofte kan han ikke, besnæret af en snedig Favorit, troe, at det er til Statens Beste, som er til dens Fordærvelse? og naar da en nye Favorit betiener sig af dette Skiul for at faae kuldkastet, hvad en styrtet Favorit har lovet i Fyrstens Navn? hvem kan da meer forlade sig paa Fyrstens Ord? hvem er da meer sikker paa sin Næring, sin Eyendom, sin Friehed? og er det ikke at lære en Fyrste det Machiavell har lært ham: at han ikke bør holde sit Ord, naar hans Ordholdenhed er ham skadelig, og de Grunde ikke meer finde Sted, som bevægede ham til at giøre Løftet (*). Det være langt fra os, at vi vilde beskylde vor Landsmand for at have gaaet i Skole hos Machiavell. Hans Retsindighed bør ikke paatvivles. Han taler ogsaa ikkun om en Fyrstes Ordholdenhed i skadelige Løfter, som ere giorte til Fremmede. Men Overgangen er snart giort fra Troløshed imod Fremmede til Troløshed imod sine egne Undersaatter, naar Mod skal bruges til at forsvare Uredelighed.

Men dog! hvad hielper det, vil man sige, at den Maxime, vi bestride, er skadelig, naar den er sand? — Det er vel saa. Men saa burde en Patriot ikke bragt en Maxime paa Bane, som ikke kunde yttre sin Skadelighed, saa længe man tvivlede om dens Sandhed. — Men endog imod dens Sandhed have vi nogle Tvivl. — Forf. holder en Regent ikke for andet, end for den vigtigste Embedsmand i Staten, ikke for andet, end Statens

(*) Il Principe Cap. XVIII.

Statens Formynder. Skulde disse Forestillinger være tilstrekkelige til at afbilde os en souverain Regents Magt? Thi det er dog den souveraine Regent, Forstedse har for Øyne. Er en souverain Monark ikke meer end Statens øverste Embedsmand? meer end dens Formynder? Er han ikke Statens eller Folkets Repræsentant, som i sin Person foreener alle dets Rettigheder og Forbindtligheder? Og naar han er det, kan man da ikke med Rette sige, at en souverain Regent aldrig dør, efterdi Folket aldrig dør? Under denne Forestilling faae da de Forbindtligheder, som en Regent indgaaer med Fremmede, et andet Ansseende. Han indgaaer dem i Folkets Navn; og da Folket ved en nye Regent ikkun faaer en nye Repræsentant, men bliver selv det samme, saa synes Regentens Forandring ikke at burde giøre nogen Forandring i de Forbindtligheder, som i Folkets Navn ere indgaarde. Disse Forbindtligheder maae være nok saa skadelige for Folket; han synes ikke at have Ret til at ophæve dem; thi det var at opsøre sig som Repræsentant for en Tid, da han endnu ikke var der. Han anser med den Ret at repræsentere Folket, de Forbindtligheder, som Formanden har paalagt det, og synes at være pligtig til at opfylde dem, naar det er ham nogenlunde mueligt

Imidlertid, naar en Regent skulde have efterladt sin Efterman di i Regieringen saa stor en Gield, at den ved intet Middel kunde betales uden Landets Ødeleggelse; saa blev vel Regenten nødt til at gribe til det fortvivlede Middel, Forf. foreslaaer; men vi ønskede da ikke, at han lod sig mærke med, at han havde nogen Ret at gribe til det e Middel. Neden skulde være det eeneste, som maatte undskylde ham. Men saadant et Middel kunde da ikke bruges meer end een Gang; og væ den Fyrste, s m brugte det for at misbruge det, vi meene, for ved de Penge han sparede paa Gields og Renters Betaling "at herige andre egennyttige Ministre, at "udføre andre vindige Projecter, at mække andre "daarlige Tilbøyeligheder, at føye andre listige Alli- "erede og deslige;" og ved saadant Brug og andre tilstødende Ulykker bragte sig endnu engang i nye Finantsforlegenheder! Hvad Midler vilde han da vel gribe til for at faae Penge? En Fyrste har i saadant Tilfælde ikkun to Tilsidd, naar inter er at faae hos Undersaatterne: en en at pantsette Provinzer til sine rigere Naboer, eller at giøre Gield hos de frie Republikers Handlende. Men naar Crediten var spildt, saa seer man vel, hvad der blev tilovers for ham, og det vilde da vel intet Spørsmaal blive, om Regenten havde den Ret til at pantsette sine Undersaatter, som Forf. nægter ham.

Vi have endnu den anden Deel af denne liden Afhandling tilbage, hvori Forf. foreslaaer Midler til den offentlige Gields Afbetaling for Fyrster, som troe, at den med Læmpe kan afbetales, og holde det for deres Pligt at betale den. Disse Forslag have vi læst med meer Fornøyelse, end det nys omtalte. Forf. giør Forskiel imellem den indenlandske og udenlandske Gield. Til den indenlandske Gields Afbetaling kan Sparsommelighed, Skatter og billige Paalæg være nok, men til at betale den udenlandske ere de Midler de beste, hvorved Fremmedes Penge indbringes i Landet; thi da betaler man de Fremmede Gielden med deres egne Penge. Det første Middel er Sparsommelighed og en god Huusholdning. Forf. viiser, hvorledes en Fyrste kan udøve den i Hensende til sine fornemste Udgifter. En stor Armee behøver en god Fyrste ikke; han har det allerstærkeste Forsvar i sine egne Undersaatter. "Han veed at giøre dem deres Land saa kiært, og deres "Vilkaar saa behagelige, at enhver med Glæde vover "Liv og Blod derfor. Det Land, de Venner og Ret- "tigheder; for hvilke de stride, giver dem langt ædlere "Mod, end hine nedrige Skabninger, som sælge deres "Liv til den høystbydende, og ikke længer tiene en Fyrste "troe, end til de finde en anden, som betaler dem bedre". Dersom naar en Fyrste har et godt Skatkammer, kan han altid faae Armeer; thi hele Europas Krigshære og Flaader staaer til Tieneste for den Fyrste som kan betale dem. —— Hofstaten bør indskrænkes til det Nødvendige. Vore oplyste Tider trænge ikke til nogen udvortes Pragt for at skaffe Fyrsten Ærbødighed. "Regentens eeen Øyforsel fastsetter denne Ærbødig- "hed, hans Undersaatter skal have for ham; lad ham "fortiene deres Kierlighed og vinde deres Høygagtelse "ved viise Indretninger, saa skal de tilbede ham, om "han forlanger det. Lad ham derimod giøre sig til "Slave af sine Tilbøyeligheder, og forsømme det vig- "tige Embede, ham er betroet, saa skal hverken den "høyeste Pragt, eller de haardeste Straffe skylde ham "for deres Forsagt. —— Hvortil nytter da den kost- "bare Hofstat, utallige Betiente, mange Tafleer, "vidtskiftige Stalde, prægtige Klæder, en talrig "Guarde, hvilke alle kosie Staten store Penge, uden "at giøre Regenten selv Nytte eller Fornøyelse". ——

Ved Embeder og Betieninger kunde en Regent spare meget, naar deres Antal, som i alle Riger har formeret sig over Nødvendighedens, blev indskrænket; naar de høye Betieninger, som en høyadelig Mand nu lønnes dyrt for at forrette, og dog lader forrette ved sin Secretair eller Fuldmægtig, betroedes til Secretairen selv,

der lod sig nøye med tiende Delen af det, hans Herre faaer, og vilde forrette alting bedre, naar han vidste, at han selv stod til Ansvar; og endelig naar andre Embeder, som giøre Staten liden Nytte efter den Rang og Gage, som er tillagt dem, bleve aflagte efter Fortieneste, o. a. m. —— Forf. advarer Regenten endnu ved denne Post, at han ikke maae lade sig forlede til at troe, at hans particulaire Casse er adskilt fra den almindelige. "Der findes gierne, siger han, villige Aander, som indbilde Regenterne, at deres Huusholdning er meget god, naar de ikkun fortære hvad som til deres particulaire Casse er henlagt; men da den particulaire Casse gaaer allene af den almindelige, saa er det Regentens Pligt, naar Landet er i Gield, at spare selv saa meget, han kan og lade det Sparede gaae tilbage til at befordre Gieldens Afbetaling. Regenten bør aldrig være en Byrde for Staten; han bør være dens Velgiører, og Kilden til al dens Lyksalighed."

Skatter, naar de lægges paa Ting og Personer, som kunne taale at svare dem, ere et beqvemt Middel til at betale den offentlige Gield, men de bør allene bruges til at betale den indenlandske. Thi da de høre til den circulerende Fond i Landet, formindskes denne ikke, naar de gaae fra Undersaatterne til Fyrsten, og fra Fyrsten igien til Undersaatterne; men naar de bruges til at betale den udenlandske Gield, komme de aldrig tilbage til Undersaatterne, og formindske saaledes den circulerende Summa aarlig. Forf. giver nogle bekiendte Regler for Skatters Paalæg paa Ting saa vel som Personer. —— Papirpenge holder han endnu for et Middel til at betale den indenlandske Gield, men et Middel, som Regenten ikke maae gride til uden Nød, og som han maae bruge med Varsomhed.

Som Midler til at betale den udenlandske Gield, foreslaaer Forf. 1) at formaae de fremmede Kiøbmænd, som have Penge tilgode hos Regenten, at sette sig ned i hans Land; og for at bevæge dem dertil, kan Fyrsten iblandt andet erklære, at endskiøndt han ingenlunde finder sig forbundet til at betale sin Formands Gield, vil han dog, for at ære den Afdøde, betale den til de af Creditorerne, som nedlade sig i hans Stater og der kiøbe Huuse og Eyendomme. (Dette gaaer an, naar Gielden er giort til private Kiøbmænd, og deres Landsherre vil lade dem fare, og ikke snarere udfører deres Fordringer med Sverdet, end tillader sine bemidlede Undersaatter at drage bort med deres Formue til Fremmede. Men naar nu Gielden er giort til hele Societeter og Republiker, hvorledes faaer man da sine Creditorer forflyttede?) 2) At hindre Fremmede Vahrers Indførsel, og befordre egne Vahrers Udførsel: paa hvad Maade dette kunde erholdes, viiser Forf. 3) at give Anviisning paa andre Potentater, som man kan have tilgode hos, eller, som have garanteret for Pengelaanet, og til hvis Gavn det kan være giort. Forf. erindrer ved denne Leylighed, at om en Eftermand i Regieringen ogsaa holder sig forbundet til at betale den af hans Formand giorte Gield, saa kan han dog aldrig forbindes til at betale Renter, og ere de i nogle Aar betalte, bør det paa Capitalen afskrives. Men den Aarsag, han anfører for denne Meening, kunne vi efter vore forhen yttrede Grundsetninger ikke billige; "thi, siger han, af den Capital, han aldrig har faaet i Hænder, har han heller ingen Nytte kundet drage, følgelig bør han ingenlunde svare Renter". Er dette ikke at skille Fyrstens Nytte fra Folkets, hvis Repræsentant han er? Nok! at Folket har havt Nytte af den Kapital, som Formanden har laant, en Nytte, hvis Følger vedvare, endog efter Regentens Død; og om end Folket aldrig havde havt den rette Nytte deraf, saa blev dog dets Nytte brugt til Paaskud, og det bør, synes os, være nok for Eftermanden. —— I Almindelighed maae til at afbetale den udenlandske Gield saadanne Midler anvendes, hvorved fremmede Penge komme ind i Landet, saasom: at give endeel af Tropperne i fremmed Sold, at bortforpagte til Fremmede de langt afliggende Lande, hvis Handel er Staten til liden Nytte, at skille sig af med sine kostbare Juveltr, Guld og Sølv, at ophielpe Landets Handel o. s. v. "Lykkelig den kiekke Regent (siger Forf. til Slutning), "som omgivet med troe Raadgivere, træder alle de "Fordomme under Fødder, der lægge Hindringer i "Veyen for hans Iver i at fremme sit Folkes Lyksalig- "hed. Han vinder langt vigtigere Seyer, end den, "som med en talriig Krigshær ødelegger sit og Naboer- "nes Lande: maaskee denne sidste kan af Vanvittige "eller frygtsomme Aander blive meere roeset, men det "er vist, at han ikke er nær saa roesværdig".

Philoaletheias grundige Anmærkninger over endeel af det Philopatreias har skrevet om Geistlighedens Indkomster i Dannemark og Norge. Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos H. J. Graae, boende ved Gammel Strand. Stor 45. S. 8.

Philolaletheias! hvilken Sammensetning! Det grædske Sprog maa i disse Tider jammerlig forhudles,

hudles, for at giøre Tieneste paa Titelbladene af vore Modeskrifter, siden Philopatreias ogsaa her: gav Mønsteret. —— Det eneste, som i denne Besvarelse fortiener nogen Opmærksomhed, er hvad Forf. siger om de Norske Præstekald, og de Norske Præsters Mensal- og beneficerede Gaarder, som forargede Philopatreias. "Ved han vel, min gode Philop., siger han S. 33. hvor mange Mensal- og beneficerede Gaarder, enhver af de Norske Præster har? Dette Spørsmaal gior ventelig Philop. med et stum. Jeg faaer selv at besvare Spørsmaalet kortelig. Somme har noget, andre lidet, og de fleste Præster slet intet. Hvor af kommer denne store Ulighed? Af en skiult Direction. Philop. ved neppe, at meget, og maaskee det beydeligste af det saa kaldede beneficerede Gods, som de Norske Præster har, er dem ved Testamenter og Gave-Brev tillagt og givet af velgiørende Folk, paa samme Maade, som visse Legata og Stiftendia, der ere lagde til Universiteter, Collegia, Skoler og Kirker, Hospitaler og Klostere. Paa denne Maade er nu en fuld Gard, nu en øde Gaard, nu en Plads, nu 1, nu ½ Skippund, nu ½ding, nu en Hud, Skind o. s. v. saart med, saart uden Byrel og Fæsterettighed af en Mand, i et Sogn eller andet, ved Gavebreve lagde til Kirker og Præsternes Indkomster. In Summa: Denne Artikel at forklare, vilde blive det samme, som at udvikle Genealogia Deorum, og give enhver sin Stamtavle; og maaskee et fremmet Tungemaal for Philop. Det er vel at tvivle paa, at Philop. nogensinde har læst saadanne Testamenter og Gavebreve, som ere henlagde i Stiftskisterne, Capitler, Kirker og Sacristier til sikker Forvaring lige fra Reformations-Tiden. Ey at tale om, at en og anden formuende Præst, som ey har efterladt sig Hustrue, Børn eller Familie, har testamenteret endeel af sine Eyendomme til Kirken, og endeel til at forbedre sine Eftermænds Indkomster i Kaldet". Og et andet Sted S. 41. "Hvad de Norske Præstekald paa Landet i Almindelighed angaaer, da bestaaer vel deres fornemste og største Herlighed derudi, at en Norsk Præst er ey udsat som et Maal for en malitieux Forvalter, en udhungred Ridefoget, en uretfærdig Forpagter og en sammittigløs Herremands Chicaner, som har lukket Øynene paa saa mangen brav Præst i Dannemark, og bragt ham mange Aar for Tiden til Graven. En Norsk Præst slipper at skrive Suppliker om Risqvisterne, hvormed han skal indhegne sin Have og sørge Eyendom, men kan, uden at gine Skovridere, Skovfogder, o. s. v., Udviisningspenge, og dyrt nok betale et Kulte Riis, sende sine Folk til Skoven, om han har nogen, for at hugge det fornødne Brænde og Gierdsel, ja andet meere; Kort sagt: han disponerer med fuldkommen Friehed og ubundne Hænder sin Gaards Eyendom, og kan giøre sig de Herligheder, som derved findes, saa nyttig, som han best veed og kan; dependerer af ingen, undtagen Biskopen og Amtmanden; og sandt at sige, da er dette en usfatteerlig Herlighed; Thi Friehed er uden Tvivl en af de største jordiske Lyksaligheder; og denne tror jeg har været, og er vel endnu de Norske Præster mere misundt end deres Kalds Indkomster selv. Hidindtil har det været Norges Lyksalighed, at Landet ey har været plaget med mange Herregaarder og Baarnerettighed; gid det og aldrig af disse Blodigler og slaviske Trældom, nogensinde maatte blive besværet".

"For Resten veed enhver, som har nogen Kundskab om de Norske Kald, at, som de har sine Herligheder, har de ogsaa sine store Byrder og Besværligheder. De allerfleste har residerende Kapellan, som nyder af Sognepræsten 100 à 130 Rdlr. som aarlig Løn, foruden en Mensalgaard at boe paa, samt 2 Offerdage af Meenigheden. De ovennævnte 100 Rdlr. maa dog Sognepræsten af Kaldets Indkomster udrede; og endda undertiden taale, at hans Kapellan, om han er af et maadeligt Gemyt, insinuerer sig hos Menigheden paa sin Sognepræstes Regning. Og dog bliver dette et necessarium quid, en Nødsendighed, som ey vel kan blive anderledes, formedelst de mange Annexer og lange Kirkeveye, da det blev en Sognepræst umueligt, i Høst og Vaar, og i de korte Vinterdage allene selv at forrette det altsammen".

"En Præst i Dannemark anskaffer allene i Krigstider en Soldat, og Stykhest; derimod maae en Præst paa Landet i Norge, hvor lidet Kald han end har, udrede endog i Fredstider, en Soldat; er Kaldet større, maae Præsten anskaffe en Dragon og Dragonmæssig Hest; og er det et Kald, som ansees for et af de beste, maae han udrede 2 Dragoner og 2 Heste; en Ulæylighed og Byrde, som undertiden bliver betydelig nok".

Hvad han videre siger om de Norske Præsters store Ynglsomhed fremfor de Danske, hvilken han tilskriver "den kolde Luft og Clima, som føder et sangvinisk-choleriskt blandet Temperament, hvis Natur efter "Physicorum Mening har en stærkere vim multiplicandi, end den raa og fyge Danske Clima, som for "der den blotte Phlegma, hvilket for det meeste er de "Danskes, besynderlig den gemene Mands Temperament", lade vi staae derhen; men tænke dog, at ifald de anførte Aarsager til de Norske Præsters foregivne Yngel-

Ungelsomhed skulde være grundede, maatte ikke allene det Norske Præsteskab, men den hele Norske Nation, være ungelsommere end den Danske; hvilket vi ikke vide, hvorvidt Erfarenhed bestyrker.

Den poetiske Gartnerknив, at beskiære Trykkefrihedens Frugter med. Skredet for det smukke Kiøn. Første Stykke for Januarii Maaned, 1771. Kiøbenhavn. Trykt hos Johan Rudolph Thiele, boende i Peder Hvitfelds Stræde, og findes sammesteds tilkiøbs. Stor 16 S. 8.

Vi prosaiske Recensenter ere i denne Forfatters Tanker alt for grove for det smukke Kiøn, hvis fine Smag han troer forlanger Kritiker i Vers, hvormed han da har villet opvarte det; og agter at vedblive hver Maaned, i fald de Smukke ville som han, og lade sig tegne for 4 Mark paa Trykpapiir for en Aargang. Han viser sig erkiendtlig igien, og lader sine smukke Subskribenterinders Navne ved Aarets Udgang trykke, "for at overbeviise det høytærede Publicum, at iblandt de fornuftige Læsere er de Skiønnes Antal ey det mindste". Vi see alt vore Skiønne at kappes om, hvem der kan faae sit Navn først tegnet; thi det er dog vel Umagen værd at blive holdet for fornuftig, naar man kan slippe dertil for saa godt Kiøb. Dog er det ikke blot med poetiske Kritiker, Forf. opvarter; han vil ogsaa i hver Maaneds Stykke indrykke en og anden Afhandling, og i dette Stykke er hans Valg faldet paa en Fortælning om Loppen og Jomfruen, hvoraf Moralen er saa tydelig, at de Smukke kunde gribe den med Hænderne.

Godhed uden Retviished er ingen moralsk Dyd. Kiøbenhavn. 1771. Trykt i det kongel. Universitets Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske, og findes sammesteds tilkiøbs. Stor 14 S. 8.

Et gandske læseværdigt Stykke, oversat, saa vidt vi kiønne, af det Svenske.

* * * \

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 14. —— 1771.

Lovtale over Sko-Børsten, holden som en Indvielses-Tale ved Skobørste Templens Oprettelse i Gammel-Grønland. (uden Aarstal, Trykkersted eller Forlæggers Navn) Stor 40S. 8.

Dersom denne Satire var udkommet nogle Aar tidligere, og paa den Tid, da den fordærvelige Laqvaiismus stod i fuld Blomster i Dannemark, saa skulde den maaskee have giort god Virkning; i det mindste vilde den have tilveiebragt sin Forfatter Navn af en modig og ufortsagt Patriot. Denne Landeplage, som paa en Tid havde grebet skrækkelig om sig, og var nær ved at qvæle alle nyttige Talenter, og ædle Drifter i Nationen, fortiente Satirens skarpeste Revselse; og man skulde bievet den Tak skyldig, som ved dette Middel kunde have standset dens Løb, og ved en almindelig Hvagtelse holdt ham skadesløs for det Offer, som hans Patriotisme unægtelig vilde have giort, naar den havde viist sig, imens Plagen rasede. Men nu, efterat den af sig selv, eller rettere, ved fornuftige Regieringsmaximer er standset, at slaae til med Satiren, har ingen anden Nytte, end at opvekke et Saar, som er nær ved at læges, og at bringe os et Onde i Erindring, som det var bedre, vi kunde glemme. Imidlertid er det maaskee ikke Forfatterens Skyld, at Satiren ikke er udkommet for. Vi erindre os at have seet en Deel deraf i Haandskrift, alt for 10 Aar siden, og det er troeligt, at intet har holdt den tilbage uden den mægtige Censur, som helst viiste sin Magt imod dem, der søgte at bane nye Veye, eller irvede imod herskende Misbrug.

Anledningen til Lovtalen fortæller Forf. saaledes: Efterat Roe Dannemark i Aaret 1619 var opfundet, fik Borgemesterens Tiener i Randers, Lars Knud, Lyst at forsøge sin Lykke ved den nye Handel, og paatog sig derfor en Reyse til Hudsons Bay. Med ham gik ogsaa ombord en gammel Magister ved Navn Mester Erik Skive, som i sin Ungdom havde lært sin Bog meget vel, og besad mange grundige Videnskaber. Men, som han blev kied af at trænge sig igiennem Sværmen af de Uvittige i Nigsraadernes Forgemakker, tænkte han at ove sig paa dette Toa i Styrmandskonsten, for derved siden at fortiene sit Brød. Reysen gik lykkelig for sig hen; men paa Hiemveyen blev Skibet af Storm forslaget til et Land, som de erkiendte at være det Gamle Grønland. Efter nogen Tids Forløb lærte de Landets Sprog saaledes, at de kunde indlade sig i Samtaler med de vilde Grønlændere; og da disse engang talede med dem om Lykkesalighed, tog Mester Erik Anledning at beskrive dem, hvorledes Ungdommen i de Sondre Lande blev opdraget. "Derpaa talte han meget om den Maade, hvordan man skulde lære at kiende og dyrke den ene sande usynlige Gud, til sidst afmalede han de Menneskers, som de lykkeligste Borgere, der havde opofret sig til Videnskaberne, og havde giort det til deres Hovedsag, med deres Forstand og Kyndighed at tiene deres Fædreneland. Han viiste dem vidtlostigen, baade hvor tungt det er, at komme til nogen grundig Indsigt i Videnskaberne, som og, hvor ulige bequemmere saadanne Menneskers ere til at tiene det almindelige, end andre, der ingen Ting have lært. Hans Raad blev derfore: de skulde først lære at kiende de Christnes Gud, og dernæst lade sig, tilligemed deres fornemste Ungdom undervise i de første Grundregler af de meest fornødne Videnskaber; han tilbød sin Tieneste til begge Deele".

Denne Tale stod Grønlænderne slet ikke an; og da Lars mærkede det, lovede han at ville viise dem en langt lettere Vey. "For mig, sagde han, kan I beholde den Troe, I haver, thi jeg troer, enhver bliver

salig ved sin Troe. Naar I kun lever vel her, og det efter eders Phantasie og Maade, kan det jo være eder lige meget, hvad der skal hænde eder efter dette Liv, om man ellers skal troe, der er noget. — — Videnskaber (blev han ved) behøves ingenlunde. Der, hvor jeg er kommet fra, blive flere, som ey have lært noget, hiulpne, end de, som have lært noget. De faaer Embeder; derpaa lære de ved lang Øvelse, hvad der udfordres til deres Embeder, og bliver omsider temmelig anseete Mænd. Videnskaber! Ha! Hvad ere de? Et forrøget Skolefuxerie, som jeg maae tilstaae, kan være artig nok for en Mand i en sort Plytses Kiole, til at forslaae Tiden og Griller med, men til at komme frem i min Verden, hielpe de kun lidt, behøves ey heller. Skulde jeg ey kunne forestaae et Embede, eller dømme en Dom, lige saa godt som den best Studerede, uagtet jeg kun haver seet min Hosbonds Lovbog uden paa? Jeg kan jo læse Bogstaver? Det er sandt! er den just ey saa gandske Ret, saa er den lit kroget, men det kan være ligemeget. Det kommer ey saa nøye an paa en Haandfuld Noder, naar man forstaaer Musiken. Den der haver hiulpet mig frem i Verden, det er Skobørsten!"

Saa snart Grønlænderne hørte Skobørsten nævne, raabte de alle med een Mund. "O store Afgud! —— dig ville vi ogsaa tiene. Kiære Lars! du kommer os saa snild og vakker for! dig have vi Lyst at høre "og adlyde. Siig os: hvordan seer denne din Afgud "ud? vi vil sette ham over alle vore andre Guder i vore "Boliger! ——" Lars, som fandt sin Forfængelighed smigret ved at blive Stifter af en nye Religion, glemte ikke at styrke dem i denne Tanke, og foreslog dem, at de skulde bygge en smuk Tempel til deres nye Afgud. Han vilde selv forfærdige hans Billede og være hans ypperste Præst, og Mester Erik skulde tiene under ham som Tempelvogter eller Degn. Templen var bygt prægtig efter Landets Evne og Skik; og da Lars faldt paa, at den skulde indvies med en Tale, paastode Grønlænderne, at den ypperste Præst burde holde den. Men han bekiendte reent ud, at han ikke var i Stand til at sammensette den, men at Mester Erik let kunde giøre det, og da Grønlænderne forundrede sig derover, sagde han, det er vel en Regel i andre Lande, at naar en faaer et Embede, faaer han og Forstanden med det samme, dog slaaer det feyl imellem, som nu her. Men just og derfore haver jeg taget denne gamle Pedant til min Fuldmægtig. Hin Side Havet er det meget brugeligt, særdeles blant de Store, at naar en benaades med et Embede, som han oftest ey forstaaer, holder han en god Fuldmægtig; denne maae opsette og skrive alt hvad der forefalder i Embeds-Sager. Endskiøndt nu Herren selv mange Gange neppe veed, om det er ret eller galt, Fuldmægtigen har sammenskrevet, skriver han dog sit høye Navn derunder, og see! dette er alt nok for ham, baade til at kunne værdigen forestaae sit betydelige Embede i mange Aar, som og tillige en gyldig Grund at tage imod al den Ære, der følger et saadant Embede. Hvad skulde nu hindre mig at følge store, ja, betydelige Mænds Exempler. For at ligne dem, haver jeg antaget Mester Erik til min Degn og Fuldmægtig. Lader ham giøre mit Embedes Skyldighed; thi just derfor ere saadanne Pedanter til".

Dagen kom, at Templen skulde indvies; og denne Høytidelighed gik for sig med følgende Ceremonier. "Lars var prægtig iført paa Grønlandsk Viis. For at have Deel i Festens Ære, havde de overtroiske Qvindfolk foræret ham en lang nedhængende Kiortel, sammenstykket og forfærdiget af vilde Andrekkers glindsende Nakke- og Hoved-Skind, hvis Fiere blinkede mod Solen, som Guld blandet med grønt. Hans Støvle vare af fiint ufødde Sælhundes Skind".

"Med sin egen Haand havde den Ypperste-Præst i mange Dage tilforn forfærdiget en stor Mængde Skobørster af allehaande Skikkelser, langskaftede, aflange, firkantede og runde. Med samme, der forestilte Afgudsbilledet, havde han giort en hellig, hos Grønlænderne høyt anseet Foræring til enhver, som skulde møde ved Fæsten."

"Ingen maatte lade sig see i Templen, uden han havde et saadant Afgudsbillede i Haanden. De langskaftede tillod han allene Hovederne, eller Anførerne for hver Hytte, at prunke med; de aflange forærte han Qvinderne; de firkantede gav han alle dem, der paa nogen Maade havde været ham imod, eller ville hindre denne nye Afgudsdyrkelse, men de runde glædede han dem med, som med en Grønlandsk Enfoldighed havde troet alting, og ladet sig alting vel befalde".

"Øverst i Templen var en overnaturlig stor Skobørste opreyst, som paa sin lange noget plumpe Skaft stod fast i Jorden. I steden for Øyne, vare tvende Børster udrevne. For ved den havde fire krøgede Grønlændere opreyst et stort Alter, pyntet med mange afhugne Biørnelapper og Rensdyrhorn".

"Da nu Grønlænderne med Qvinder og voxne Børn vare komne i Templen tilhobe, gik den ypperste Præst

Præst frem, og tog fire Tutter Skovox op af sin Lomme, dem han, efter at have gaaet trende gange omkring Alteret, med megen Ærbødighed lagde paa samme" —— "Saa snart han havde stillet sig for Alteret, blev paa et afrundet Stykke Hvalfiskebeen frembragt en stor Deel Ild, som blev lagt midt imellem Tutterne. Da det var skeet, bøyede den ypperste Præst sig, og gik tre gange tre Skridt baglends tilbage fra Alteret, hvorpaa det ey varede længe, førend Ilden smeltede Skovoxet, og da Tælgen kom til Glæderne, stod hele Alteret paa Øyeblikket i lys Lue".

"Grønlænderne viiste en stor Glæde ved dette Syn. Da Luen sagtedes, og hele Templen var bleven opfyldt med en for dennem behagelig stærk Tælgedamp og Stank, vinkede den Ypperstepræst ad Mester Erik, at han skulde trine frem". Og denne holdte da den Lovtale, som her meddeles oversat af det Grønlandske.

Lovtaleren ophøyer sin Afguds Herkomst Han er fød af Gudinden Skada, som boer paa Biergene, og er gift med Niord, Vindenes Gud, og Gudinden fortæller selv dens forunderlige Fødsel saaledes: "Jeg var gaaet fra Biergene ned i Lunden, for at lade Niord, min Herre, blæse mig en frisk Urter- og Blomster-Lugt i Mode; Min Tilstand krævede det; Jeg aik der heel fornøyet omkring en deylig Plet Jord, hvilken den flittige Bonde havde besaaed med Hamp. Ved det den stærke Hamp stod i sin beste Grøde, og var voxet meget høy, gik jeg og forlystede mig med at see paa den, som paa en lille tyk Skov, i hvis Toppe Vinden spillede frem og tilbage, mig til Behag".

"Den sagte Bevægelse i Roret var næsten at høre paa, som naar et velklingende Cither er langt borte fra det lurende Øre. Længe har jeg ey været saa vel til Mode, gik og derfore med Lyst omkring den tyk bevoxne Jord".

"Det var en temmelig Tid, jeg havde vanket omkring denne Jord, førend jeg tilsidst uformærk kom til Agerens Ende. Paa dette Sted var just et sumpigt Sted, i hvilket trende Vildbasser laae og solede sig mod Solen. Ved det jeg, uden selv at vide det, var pludseligen kommen over dem, forfærdedes Svinene, og fore ud af deres paade Leye lige imod mig. Jeg derimod, som hidindtil havde flyttet Fødderne forsvbet i en stille Roe, forskrækkedes end mere, og vilde have flygtet; Men af! I Guder! Her headte just den Uyfke, som gav dette Misfoster sin Skikkelse! I det jeg vilde have flygtet til Siden, faldt jeg over det eene Svin, som maatte treffe sig, just var det meest tilsølede, og det meest urene blandt dem alle". —— "Jeg glemmer aldrig denne Dags Vanhold! Det Fald, jeg giorde, var endog saa uhældig i sig selv, at hadde jeg ey med den eene Haand faaet fat paa en ung Ask, og med den anden i nogle Hampestængler, havde jeg ufeylbarlig bussет over Ende med Ansigret ud i Svine-Solen. Men mægtige Odin! I hielperige Guder! Hvad jeg end hadde lidt, vil jeg dog ey kræve Hevn over den, som haver tillavet mig dette Bad, dog vil jeg aabenbare Eder, hvo der haver været Ophavsmand til samme. Rigtig nok reyser det sig altsammen fra Lokke, Misundelses glatkievede Gud.".

"Han havde hørt, det Videnskabernes Gud Brage talede med mig. Det angrede ham, at samme lovede, det hans Sønner paa Jorden skulde dyrke mine Døttre: At de skulde anser det Foster, jeg bar under mit Bryst, som deres Forlystelsers Gudinde, og Skialdrenes besynderlige Tilhold; For at spilde mig denne Fornøyelse, fandt han paa dette Stykke."

"Virkningen af hans Skalkefund følede jeg, desto værre! strax. Fra det samme Øyeblik jeg styrtede over Soinet, fornam jeg til et svart Hold i min venstre Side. De dermed følgende Smerter forøgedes dagelig saa længe, indtil at Fødsels-Pinen i ureite Tid nærmede sig. Naturen kunde ey hielpe sig. Jeg er derfore Gudinden Iduna en evigvarende Tak skyldig, at hun vilde komme mig til Hielp i Nødens Tid. Hun aabnede min venstre Side, af! med en sønderbrudt Offerkniv! af denne Aabning vældede strax dette ulykkelige Guderfoster frem, og plumpede til min Sorg ud i Verden".

Den unge Gud krøb omkring imellem Gudernes Fødder, og hvisfede med sit loddede Ansigt, Bryst, og Bug, al Støvet af deres Fodblade. Derfor fældede Odin denne Dom over ham. "Fordi du bestandigen holdt dig til de nedrige Deele, skal du og herefter gives den nedrige Deel blandt Menneskene til Beskytter og Gud. Imidlertid skal dig dog undes Magt at forfremme dine Dyrkere til ufortient Ære og Værdighed i Verden; du skal endog have Magt at løfte dem af Støvet paa Dommer-Bænkene og saare betydelige Æresfæder". De andre Guder lagde til. "Vi vil taale, at denne trybende Halvguds Dyrkere maae opstaae under Nordpolen, som Briller, der af Nødvendighed skal settes paa alle de Embedsmænds Næser, som ere fødte i taaget Veyr. Disse Briller skal kaldes Fuldmægtige, og under dette Navn forunde vi dem Magt at bestyre hele Provinzer og Amter. Naar de

komme

komme op at ride, da vil den, hvis Næse disse tyvslebne Briller finder paa, ey kunne see eller skionne anderledes om forekommende Embedssager, end som Glassene i Brillerne vil forestille det. Norder imidlertid Taagen ved Brillens Kraft forvandlet til et yderligt Mørke, forhielpes Brille-Bæreren strax til et noget klarere Syn, naar vedkommende forstaae uformærkt med krumme Næver at forgylde Brillebøylen ordentlig".

I denne Tone bliver Taleren ved lige saa klygtig som bitter: kun at Costumet ikke nok er tagttaget, og Talen for de Tilhørere baade for lærdt og fremmet. Ogsaa det maatte forekomme nogen underligt, at Templen har maattet bygges i Grønland, da det synes at Afguden burde havt sin Tempel der, hvor den viiste sin Magt nærmest, og altsaa snarere midt i Hovedstaden, end iblandt de Vilde.

Titelbladet er zieret med et Kobberstik, som forestiller Laqueiens Forvandling, og Opbyelse fra Garderobet til Dommersædet, fra Bagdelen af Kareten til Midten deraf.

En saare mærkværdig Tildragelse, som er skeet i den Stad Antwerpen med et forhexet Drengebarn, der var en Nisse, men omskabte sig til en Skoebørste, med meere som Historien fortæller. Først skrevet i Hollandsk ved Hr. de Calmuysen, og i det Danske oversat ved Claus Lille, fordum Sogne-Degn, og nu til Trykken befordret ved Casper Ebletoft, samt hosføyet en Lovtale over Skoebørsterne. Kiøbenhav, 1771. Stor 29 S. 8.

Dersom dette Stykke er, som det synes, en blot personlig Satire, saa maatte det være skrevet med langt større Vittighed og Klygt, end det er, vi skulde dog aldrig kunne friste til at anprise det. Et Skrift, som beskiæmmer sin Forfatters Hierte, og roser hans Ondskab og Hevngierrighed, bør ikke giøre hans Vittighed Ære. At igientage dets Indhold, var at giøre vor Journal til en Romersk Pasquino.

Ole Smedesvends Begrædelse over Risengrød. Af Ham selv. Kiøbenhavn, 1771, trykt hos Johan R. Thiele, boende i Peder Hvitfeldsstræde. Stor 15 S. 8.

Man maae ikke lade sig afskrække ved Titlen fra at læse Stykket selv, som er skrevet med Munterhed og Satirisk Lune. I før har Forf. Lyst at opholde sig over de Lærde. "At komme igien til vore "Risengryn (heder det S. 6), da har en meget lærd "Mehlmand forsikret mig, at disse Gryn komme fra "Hedenskabet, og vore i Tyrkiet".

"Hvis dette er sandt, er jeg ret fornøyet over, at vi ikke mere faae dem at spise. —— Tænk, at spise Hedenske og Tyrkiske Retter om hellig Aften, det var jo det samme, som at forandre sin Troe og give sig selv til Tyrken, eller Fanden i Vold. Men man kan just ikke altid troe den lærde Mehlmand; thi de Lærde lyve forbandet tidt, ligesaa vel, som andre gemeene Folk".

"Der har levet en forsløven Jøde Smaus i Holland, som man og kalder lærd. Denne Prygl har vildet bilde Folk ind, at Verden havde giort sig selv, hvilket var lige saa forbandet en Løgn, som om jeg vilde bilde Folk ind, at mine Laase giorde sig selv, og af sig selv sloy mig i Øynene. Denne Karl skal have hedt Spinat eller Spinos".

"En Fransk Nar, som lod sig kalde Mette eller Metrie, og som tillige kaldes græsselig lærd, har vildet bilde Folk ind, at alle Mennesker vare af sig selv sammenblæste af flyvende Gran; hvilket var det samme som at sige (for at komme til vor Risengrød igien), at en god Portion Risengrød kunde løbe tilsammen af sig selv i en Gryde fra alle Verdens Parter, kaage sig der selv og sette sig selv ind paa Bordet af beste Smag, med beste Maymaaneds Smør, Kaneel og Sukker".

Ere da ikke mange Lærde ligesaa vel Løgnere og Narre, som Smede, Skrædere, Skomagere, Sprydebasser og andre? Det beste er, at vi her i Danmark ingen lærde Narre har havt, undtagen et anseligt Antal af dem, som siedse have strideт imod den ædle Skrivefrihed, fordi de selv vare enten dovne og uvittige eller de allene vilde have Privilegium paa at skrive slette Bøger".

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 15. —— 1771.

Et kritisk Brev til Philopatreias, om Geistlighedens Indkomster, i Anledning af hans tredie Anmærkning. Skrevet i Klerkerup, En Bondebye ved Landbereen i Provincien Kirkeland, og bortsendt med Postrotteren Kleroxhilus den 29 Januarii. 1771. Fra Philodaneias. Kiobenhavn, trykt hos A. F. Stein. Stor 112 S. 8.

Denne Forfatter lader til at være af de Folk, som aldrig skrive meer, end naar de have mindst Tid. Havde han i Stedet for to Dage, som han siger, at han har anvendt paa dette Skrift, taget sig en heel Uges Tid, saa havde han uden Tvivl leveret os mindre end 7 Ark, men ogsaa mindre Sladder. Det Gode, som virkelig er i hans Skrift, ligger nu begravet i saa meget Ordgyderie og væmmeligt Snak, at der hører stor Taalmodighed til at efterse ge det. En kort Prøve af S. 16. kan være nok. "Men imueligens De har brugt Deres Øyne formeget til Reformationsværket i den Geistlige Kreds, at De ikke uden Hielp af Briller og Forstørrelses-Glas har kunnet bruge dem til det samme i den verdslige Sphære; Men derfor endnu ingen Maal forgaaen, ingen Tid endnu forløben; det kan være tids nok endnu; De tør ikke ved at overile sig; De kan pausere lidet; De har Friehed til at tage Respiration; De tør vel endnu komme til Deres Syn igien; De Skiel, der har blindet Deres Øyne, tør vel snart igien falde af, og al Taage forsvinde".

Men den Fortieneste har denne Skribent frem for alle hans Forgængere, saa mange vi kiende af dem, at ingen saaledes har detailleret en Landsbypræstes Indkomster, hvilke han synes at kiende af egen og lang Erfaring: og man kan ikke læse, hvad han derom skriver, fra S. 22 til S. 42, uden snarere at beklage Præstestanden, end at misunde den sine Kaar. Vi ville ikkun anføre hvad han siger om Korntienden S. 23.

"Korntienden er egentlig det, som man kan kalde Præsternes Løn; Men den samme Løn er baade vis og uvis: vis er den i Henseende til Bondens Pligt uden mindste Vegring til in Natura at give den 10de Neeg af sin Kornavl fra sig i Tiende, ligesom den falder paa Aaeren; hvilken Neeg deeles igien i tre lige Dele imellem Kongen, Kirken og Præsten, følgelig er hvert 30te Kornneeg af Bondens Afgrøde, saaledes den visse, ja! endog den visseste Deel af den Løn, Præsten er tillagt; Men uvis er denne Løn igien baade i Henseende til befrygtende Misvæxt og vaadt Veyrligt i Høstetiden; thi falder Misvæxt ind og Jordens Grøde slaaer feil, hvad faaer da Præsten i Løn og Tiende, og hvoraf skal da Præsten med sin Huusfamilie leve et heelt Aar omkring indtil et andet Aar; og lige saa nær kan det blive det næste Aar efter, at hans Haab atter igien kan slaae haun feyl om denne visse Løn, og saaledes maa han da tiene et og flere Aar forunden denne slags Løn; Da Misvæxt i disse Tider mere er at befrygte end Frugtbarhed at forhaabe; thi Mangel paa Gødning giør Jorden mat, skarp og ufrugtbar, men hvorfra skal Gødning komme til Jordens Forbedring, naar Qvæget er borte; i Sandhed kan jeg, og mange med mig, af Erfarenhed bevidne, at siden den grasserende Qvægsyge begyndte i Aaret 1744, som er nu meer end 27 Aar siden, har Sædejordene aarlig taget af, som i Kraft og Fedme, saa og i sin Frugtbarhed og Afgrøde; og Forskiellen imellem hvad Jorden, end og de allerbeste og af sin Frugtbarhed i Mands Minde overalt bekiendte Kornmarker, giver nu omstunder, og har i en Tid af 14 Aar siden 1757. givet af sig, og hvad de forhen forend Qvægsygens Begyndelse gav af sig, er nu saa

stor som Natten imod Dagen, og just i denne græsselige Landeplage Qvægsygen, der har ruineret saa mange baade Præste- og andre Familier, ligger en af de rette Hovedaarsager til nu værende dyre Tider og Landets Forarmelse. Altsaa kan Præsterne i Almindelighed i saadan Henseende ikke med nogen Vished beregne sig den ellers visse Løn, som dem af Korntienden er tillagt".

"Og ligesaa kan ogsaa ikke allene Insecter og Utøy, Orme og Græshopper opæde Jordens Grøde, som desværre vel endnu mindes at være skeet i adskillige Provincier og Lande; Men foruden at Storm og Uveyr med Hagelsteene, Vandskyl og Skyebrud kan (som mange Steder endnu føler bedrøvede Virkninger af) plat nedslaae og fordærve Sæden paa Marken, saa kan endog bestandig Regn og meget vaadt Veyrligt i Høstetiden afbryde og nedslaae baade Bondens og Præstens Haab, det Haab, som de begge stedse, indtil saadan en bedrøvet Tid, har giort sig; den første om at nyde Frugten af sit Arbeyde, den anden om at nyde Lønnen for sit Arbeyde; og i saadan Tilfælde maa man da med Græmmelse og Hiertesorg see meget af den velsignede Sæd paa Markerne at forraadne, bederves og spildes, uden at komme enten Folk eller Fæe til Nytte; Lykkes det end Bonden i timelig Veyrligt at bierge sin Høst, saa faaer vel Præsten ogsaa sin Andeel Tiende; men forinden han nu kan føre sig den til Nytte og Brug, da maae han først giøre Bekostning paa den at lade udtærske, og derved gaaer ham en god Deel bort fra denne hans Løn, som er vel 10 Gange mere, end de ellers sædvanlige 2 Rdlr. pro Cento, for prompte Betalning".

"Jeg vil ellers troe og tilstaae, at i Henseende til Sognenes Tiendeydende Hartkorn kan og maae der være en temmelig Forskiel imellem Korntienden, hvilken baade er større og mindre for nogle end for andre Præster; thi eet Sogns Korntiende af 5, 6, 7, à 800 Tønder Hartkorn maae dog rimeligviis og ordinairement være større end et andet Sogns Korntiende af 2, 3 til 400 Tønder Hartkorn, følgelig er det ved indfaldende Misvæxt eller vaade Aaringer paa Korntienden tagne Tab ikke saa haardt og føleligt for en Præst i et større og meere folkerigt Kald, som for den Præst, i et mindre og meget lidet Kald; Thi den første kan dog ved sit formedelst Mængden af Communicantere sluttelig nogenledes anseelige Høytidsoffer og jævnlig faldende Accidentier ved Brudevielser og Børnedaab endda vel nogenlunde skikkelig komme ud og slaae sig honet igiennem; men den sidste er derimod virkelig at beklage, thi slaaer hans Korntiende ham feyl, da skal han ikke komme ret langt med sine andre Indkomster af det Høytids- og andet Smaaoffer, som hans lille Kald, eller og hans 2 Sogner giver af sig. Thi 30 à 40 Rdlr. med alt og alt foruden Korntienden bliver nok den hele Herregaard, han kan giøre sig Regning paa af sin fattige Meenighed, der i forberørte Tilfælde haver ligesaa lidet, som han; thi Præsten kan intet faae, naar Bonden selv intet har; Jeg erindrer mig herved en vis Præst, hvis hele Korntiende af hans tvende Sogner kunde ikke i næstafvigte Aar 1770 taxeres til 30 Rdlr.; saa slet var den formedelst den der i Egnen indfaldende utroelig store Misvæxt".

Forf. declamerer heftig imod de feede Klokker- og Gravertienester i Kiøbenhavn, og vil, at de skulde aarlig afgive noget til de smaa Præste- og Degnekalds Forbedring, eller til Skolevæsenets Ophielpelse, eller til fattige Geistliges efterladte Enker, den kongelige Opfostringsstiftelse, og deslige gudeligt Brug. Han ønsker ogsaa, "at Regieringen efterdags vilde selv beskikke alle Kirkebetienterne i Kiøbenhavn, lægge alle jura vocandi til Kronen, og ved existerede Vacancer selv kalde Kapellaner, Organister, Klokkere og Gravere, men ingen anden beskikke til Gravere end studerede Personer, og det saadanne studerede, der vare Candidati ministerii, det vilde visselig have sin store Nytte baade i Kongens Stat og i Guds Kirke, fornemmelig naar baade Klokkere og Gravere skulde tillige giøre Tieneste som Catecheter og Sygetrøstere, og alle tre alternere med de ugentlige Onsdags-, Fredags- og Skrifteprædikener; thi da giorde de dog noget for deres store Løn og Indkomster, men hvad giøre de nu? Intet".

Til Slutning viiser han, at man ikke kan beskylde den geistlige Stand for Hovmod, fordi Rangsyge i ingen Stand mindre spores, end i denne: ikke for Gierrighed, fordi Præsterne i Almindelighed ere meest giestefrie og godgiørende: ikke for Vankundighed, fordi det var at beskylde vor høye Skole, "vores ret lustre og florerende Academie" for Vankundighed med: og endelig ikke for Dovenskab, fordi Loven selv peger paa de mange Forretninger, en Præst har, i det den byder Præsterne at holde Liigprædiken, naar de have Stunder o. a. m.

Følgende Trykfeyl bekiendtgiøres efter Begiering. Pag. 9. læses qvod for good. Pag. 14. l. debitere for dedicere. Pag. 31. l. findes for fødes. Pag. 32 l. fleest for størst. Pag. 38. l. det for dem. Pag. 39. l. Bondebryllup for Brudebryllup. Pag.

49. Knuse for Kneyse, og disse Stavelser: i Oeyret skal plat udslettes. Pag. 54. l. Tunn for Tunr. Pag. 59. l. bør for før. Pag. 58. l. bare for rar. Pag 60. l. fremmede. Pag. 60. Dette skal være indsat imellem alt og gives. Pag. 64. l. 4000 for for 400. Pag. 65. l. efter for for Gravertarp. Pag. 68. l. hvilket for hvilke. Pag. 69. l. udkant for Kant. Pag. 70. l. ynker for giver. Pag. 73. Ting for tusind. Pag. 74. l. hæsligste for hæstigste. Pag. 76. l. har vel for er vel. Pag. 78. det Ord ikke er udeladt, og skal staae imellem det Ord Adelen og vil. Pag. 79. skal læses: den ædle Kristendommens Dyd Ydmyghed til Udøvelse. Pag. 90. skal læses paa den øverste Linie assted for af ꝛc. Pag. 96. l. rationabel for rationel. Pag. 109. l. Neben-Arbeyde for enten Arbeyde.

Efterretning angaaende den fordanskede og spillede Tragoedie Beverley. (uden Aarstal og Sted) Stor 12 S. 4.

Denne Efterretning er ikkun til liden Trøst for Folk af Smag, som have Lyst at arbeyde for det Danske Theater. Man læser her en Prøve paa to Danske Oversettelser af Beverley, hvoraf den ene er blevet spillet, og den anden forkastet, og hvorihlandt til Ulykke den, som er blevet spillet er saa tienddelig slettere, end den forkastede, at det er ubegribeligt, hvorledes man har kundet gisre saa ubeldigt et Valg. Vi have upartisk sammenlignet begge Prøver med hinanden og med den Franske Original, og fundet, at den spillede Oversettelse er en Lærekiud af et Menneske, som meget for tilig har forladt sin Sprogmester, og som intet Begreb har om, hvad der er ædelt, stærkt og poetisk i Udtrykket; da derimod den foragtede Oversettelse forraader en Mand af Smag, som har god Styrke i begge Sprog.

Det er Beverleys Rolle, eller Hovedrollen, som her meddeles; vi ville deraf anføre den allerførste Monolog 2 Act 1 Sc., for at vise, hvad det er for en Oversettelse, man har kundet foretrække.

"Himmel! see der er mit Huus, og jeg skiel"ver for at gaae derind. Jeg tør hverken komme "for min Kones ellers Systers Syne. Jeg har op"ofret alting: Kiærlighed, Venskab og Naturen. "Jeg er forhadt af alt det, jeg har kiær, ja af mig "selv med. Jeg løber fortumlet fra et Spillebord "til et andet, uden Hensigt, uden Haab. Skam"fuldhed og Nag følger mig hvert et Skridt, jeg "gaaer. Ulykkelige Spillesyge, eller reltere sagt, "gemeene Pengegierrighed! Eh! hvad havde jeg nu"dig at strabe meer tilsammen? var vel nogens Lyk"saligheds at ligne mod min? Jeg blev forekommet "i alt, hvad jeg ønskede mig, alting smigrede min "Attraae. Kiærlighed giorde min Ægteseng livsa"lig, min Fornøyelse var hver Morgen nye. Ah! "hvorfore var Himlen mig mindre gunstig, allerhelst "Klogskab er saa rar Gave, naar endog Lykken "smiler af os i alt, hvad vi forlanger. Maadelighed, "den Moder til sund Eftertanke, er langt bedre end "Rigdom, som forleder os. Ah! Ulykkalige".

Jeg skielver; i Orig. je crains: en Oversetter bør ikke uden Nød forstærke Udtrykket. —— "Jeg er forhadt — — hvert et Skridt, jeg gaaer". Ved at trække en Tanke, som burde været samlet, i tre adskillede Perioder, har Udtrykket tabt al sin Styrke. Gandske anderledes er det i Originalen:

"A tout ce qui m'est cher, à moi-même odieux,
Sans dessein, sans espoir, errant à l'aventure,
La honte & le remords me suivent en tous lieux".

Kiærlighed giorde min Ægteseng livsalig: O! et livsaligt Sprog! man skulde troe, at Forf. var meer vant til at oversette Bønnebøger, end Tragoedier. Hvor nydeligt i Orig.!

"L'amour semoit de fleurs ma couche nuptiale".

"Ah! hvorfor var Himlen — — som forleder os". Vi ville forbigaae, at Klogskab er ikke sagesse, at: Lykken smiler af os i alt, hvad vi forlanger, ikke er ret Dansk. Men den hele Tanke lyder Overs. ikke at have forstaaet; det seer man af hans endog. Poeten vil ophøye Maadelighed og siger: dersom Viisdom er saa sielden en Gave i stor Lykke, saa er Maadelighed bedre end Rigdom: dette er en gandske anden Tanke, end den, Overs. har havt i Hovedet. —— Den Mængde platte og uædle Udtryk paa et saa lidet Rum, lade vi det være nok at have udmærket ved forskiellig Trok. —— Nu holde man herimod den foragtede Oversettelse, og domme, hvilken der fortiener Foragt.

"Himmel! der er mit Huus, og jeg frygter for "at gaae ind; Jeg tør ikke lade mig see for min Ko"ne, for min Søster. Jeg har tilsidesat alting, Kier"lighed, Venskab, Naturen. Forhadt af mig selv, "af alt det, der elsker mig, omsværmende uden An"slag, uden Haab, følger Skam og Hiertenag mig "alle

"allevegne. O! ulykfalige Spilleluft! eller rettere: "Kammelige Begiærlighed efter Guld! Ei! behø- "rede jeg at samle mere? Hvo var saa lykkelig, som "jeg? Alting forekom mine Ønsker. Alting smig- "rede mine Begiærligheder, Kiærlighed bestrøede min "Vei med Blomster, og hver Morgenrøde gav "mig nye Fornøyelse. Af! hvi var Himlen saa gav- "mild imod mig! — — Dersom Visdom saa fiel- "den følger med Rigdom, da er det Nødtørftige, som "en Moder til Fornuften, langt ønskeligere end Over- "flødighed. Ulykfalige — —".

Samme Acts 2 Sc. siger den spillede Oversettelse: "du veed ikke, hvad en Spiller er for et Dyr"; den foragtede: "du kiender ikke en Spiller"; den spillede: "en Ulykfalig, som drukner sig, holder sig fast, naar han gaaer under, ved det svageste Rør"; den foragtede: "en Ulykfalig søger Redning i Havs- nød ved det svageste Rør"; den spillede: "frygt, at jeg ikke trækker dig bag efter mig, naar jeg lider Skibbrud"; den foragtede: "frygt, at jeg drager dig med i mit Skibbrud"; den spillede: "du kan ikke formilde min dybe og forfærkkelige Hiertesorg, du kan ikke komme mit Hiertenag til at falde i Dvale" (Forfærkkeligt!); den foragtede: "du kan ikke stille min nagende Sorg, eller hæmme mine Samvittig- heds Nag" o. a. m.

Men i sær er den rørende 5 Sc. i den 5 Act saa forulykket i den spillede Oversettelse, at vi ikke begribe, hvor Parterret har havt Taalmodighed til at høre derpaa. F. E." et hvert Hierte, naar det foresiller sig dig, maa af Forfærkkelse blive iiskold". Ja til visse har Oversetterens Hierte her været iis- foldt —— Døden kryber om i alle mine Aarer" —— "O kunde Mennesket lukke sig allene selv inde i Graven". Vi gad vidst, hvad Overs. har tænkt ved dette. Hvad Digteren har tænkt, seer man, naar man læser den anden Oversettelse.

Kort: der er ingen Tvivl paa, at jo den Over- settelse, som man har foragtet, burde været spillet, og den spillede foragtet. Dog ville vi dermed ikke sige, at vi holde den foragtede Oversettelse gandske feylfrie, eller ikke troe, at den jo hist og her kan taale Forbedring. F. E. 2 Act 1 Sc. "forhadt —— af alt det, der elsker mig", er et Slags Modsigelse; bedre her, som den spillede Overs., "af alt det, jeg har kiær". 2 Act 2 Sc. "At, det smerter mig", burde vel været: ah! jeg er bestæmmet, stamsuid, je suis confóndu (men ikke som den spillede Overs. har det: jeg er i største Forvirring) Sammesteds "jeg som talte hver Time, jeg ikke var hos hende". I Orig. moi qui comtois un jour perdu, jeg, som holdt en Dag tabt o. s. v. Sammest. "en haard- nakked Ulykkes Forbittrelse" er utydelig sagt, men dog langt bedre, end det, der findes i den spillede Oversettelse. Sammest. "du er født i det, som Stolt- hed kalder Rughed, og du følger Ærens Love; men Ærekiærhed giver sielden Rigdom". Vi havde oversat: "født i en Stand, som Stolhed kalder ringe, fulgte du Ærens Love; men Ære giver sielden Rig- dom". Ærekiærhed synes os at give Anledning til Misforstand. Sammest. "Lad Eiendighed da ikke følge dig til Graven". Det Ord lede i Stedet for følge kan betage Tanken sin Tvetydighed. I den spillede Overs. heeder det her: "lad ikke Usselhed og Graven være Mellemmand". Vi haabe, at det er en Trykfeyl, og skulde i det mindste hede: "Lad ikke Ussel- hed imellem dig og Graven være Mellemmand". Men denne Mellemmand alligevel! 5. Acts 5 Sc. "min Time er kommen, jeg har afsagt Dommen". Dette tilsældige Rum støder i Declamationen og maae for- andres, o. a. m. Men i Almindelighed er denne Over- settelse giort med Flid og Skiønsomhed, og vi troe Forf. vil giøre Læsere af Smag en behagelig Tieneste, om han efter sit Løfte udgiver sin Oversettelse af Bever- ley heel og holden. Maaskee der kommer en lykkelige- re Tid for det Danske Theater, da man vil skionne meer paa dens Fortienester.

Beviiser at de saa kaldede umælende Dyr har større Forstand end Mennesket. Beskrevet ved Tilskueren iblant de Levende Tusse Bief- fer. Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos T. L. Borups Efterleverske, boende i store Helliggeist- stræde. Stor 24 S. 8.

Denne Forfatter var gandske vel skikket til at føre de Umælendes Sag; thi foruden Mælet, og vi haabe, menneskelig Skabning, endskiønt han har ydmyget sig til at spille en Hunds Rolle, lader han til, at have lidet forud for de Umælende. —— Der er ingen Tvivl paa, at jo Forf. er den samme S. C. F., der saa skiønt kan skytte Receptet.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 16. —— 1771.

Spaadom af den berømte Eremit Martin Zadeck angaaende hvad som skal skee i de tilkommende Tider, hvorover heele Verden skal forundre sig, som han i sin Alders 106 Aar ved Solothurn i Sveitserland har aabenbaret sine Venner den 20 Dec. 1769. Trykt i Kiøbenhavn 1770, og sælges i No. 8. paa Børsen. Stor 16 S. 8.

At dette er en Oversettelse, og en Oversettelse af det Tydske, og en slet Oversettelse, behøver man ikkun at læse disse tre Ord S. 7. for at erfare: "de urolige Polaker skulle drives gandske til Paaren". — Til de Nedslagnes Trøst afskrive vi følgende Sted. S. 8. "Sverrig skal blive et meget stort Rige. Man "vil finde mange Guldgruber deri. Dets Stat skal "blomstre, Indbyggerne deri skulle glæde sig. Men "Dannemark skal blive endnu større og mægtigere, og "udvide sin Magt i Asien og Amerika; mange tusende "Hedninger skulle omvendes under dets Regiering, og "den sande Religion udbredes i gandske ubekiendte "Lande imod Sønden formedelst sammes Omhyggelighed. Tre Nationer af Norden lader sig see "med mægtige Floder ved de Afrikanske Kyster og skulle "i en kort Tid bringe hele Afrika under deres Herredømme".

Den 145 Aars gamle Norske Bondes *** Spaadomme om forunderlige Tildragelser, som skal skee; og Apocryphiske Tanker om høye Hemmeligheder. —— 169*. Kiøbenhavn 1771. Trykt hos Joh. R. Thiele, boende i Peder Hiitfeldts-Stræde, og findes sammestæds tilkiøbs. Stor 20 S. 8.

Vi spaae vore politiske Seere den samme Skiebne, som er vederfaret deres Colleger af den Theologiske Orden, at man vil opfinde mange lige rimelige Hypotheser og Systemer for at forklare deres Spaadomme, og opdage fleer og andre Hemmeligheder i deres Syner, end de selv nogensinde have tænkt paa. Os er det ikke givet at kige ind i Hemmeligheder; vi ville derfor, uden at bryde os med at finde Nøglen til disse, forelegge vore Læsere nogle Steder, hvorpaa de, som have Lyst og Gaver dertil, kunde øve deres Apocalyptiske Vittighed.

S. 11. "Da saae jeg nok et Syn, og see da fremkomme Retfærdighedens Billede, og Biørnen og Vedderen, og Retfærdighedens Billede stod midt imellem Biørnen og Vedderen, og de holdte fast ved den, og see den vældige Kiempe i Syv-Stiernen smilede og vinkede ad dem, og de komme nær til den, fulde af Glands og Herlighed".

"Og der kom atter en sælsom Hændelse, og see en stor gylden Drage flyede for Retfærdighedens Billede, og Biørnen og Vedderen forfulgte den, og der var en Lyd, som raabte: Det store Romertal er forsvunden, og Kiempen skal nedslaae de Uredeliges Banere".

"Og der fremkom en med en Skriveres Bog, hvorpaa der vare skrevne store og betydelige Ting, og de fleste Stiernekredser vare afmalede i den Bog; men der udgik en Lyd af alle Kredserne, som raabte: Vi ere vrangelig ind- og udskrevne, og Kiempen bevægede sit Sværd, og Skriveren blev borte, men der fremkom atter en Lyd fra Norden, som raabte: Uovervindelige store Kiempe! nedslaae alle Skriverens Svenne, omstød deres Blekhorne, og giv os en nye Skrivere og en nye Bog".

S. 13. "Og see der fremkom en Skare i Purpur og Skarlagen med Hielme og Skiolde og de neyede

stadselig for Kiempen, og Kiempen glædedes ved dem, og Kiempen gav dem hver een Centner, og de sprunge alle af Frydog raabte: Kiempen er uovervindelig, han haver begavet og formeret os, og Satanas Geriel er borte, som vilde fortære os, Kiempen er uovervindelig, og Verdens Hiørner skal bøye for hans Sværd og mægtige Arm".

"Og see der fremkom atter en utalt Skare af dem, der vare at see til, som Maanen i sin Formørkelse, og de ginge trodselig frem til Kiempen, og Kiempen sagde: I ere Løgnere! og de skiælvede for hans Røst, men de fulde ikke, og Kiempen sagde: Jeg vil beholde eders Navn; men I skal føle mit Sværd, og eders Hovmod skal blive liden!"

"Men da raabte hele Befæstningen: Vældige Kiempe! nedslaae dem, som forrykke, mishandle og udsue os. Og see der aabnede sig en Dør, der sadde mange trindt omkring de store Borde, og Kiempen pægede paa dem, og de skiælvede og hviskede indbyrdes".

"Og see der udgik et stort Brev fra Kiempens Haand, og det var en lang Rolle, og derpaa var meget optegnet. Men det var skiult for mine Øyne, og Synet blev borte for mig," o. s. v.

Af de Apocryphiske Tanker maae vi dog ogsaa meddele en Prøve:

"Hvor er Sølvet, og hvor er Guldet! hvorfra kommer Nordenvinden, og hvor blæser Sønden-vinden hen?"

"Opgraver den Uretfærdiges Ager, og see, om ey Rigdommen er nedgravet i hans Jord!"

"Hvo lærte Tidsler at voxe høyere end de rauke Egetræer? hvorledes blev den Nogne saa hastig prydet, og den Velklædte affort sin beste Prydelse."

"Tiener den Svend sin Herre trolig, som formindsker hans Hiord, og adelægger dens Yngel? Men hvorledes kan den ene Tiener offentlig forringe sin Herres Eyendom, uden de andre ere Medvidere deri"?

"Hvo kiendte den fierde Alder, og ey var fornøyet? Hvo betragtede den siette og ey tænkede? Hvo saae den femte og ey elskede? Men lyksalig er den, som oplever den syvendes Frugt."

"Man opsankede alt det Blanke, man førte det over Havet, man giemte det i fremmede Busker, men hiemme blev tomt"——.

Den 124 Aars gamle Norske Bondes Børge Olsens Syn om forunderlige Tildragelser og Tanker om høye Hemmeligheder, skrevne Aar efter Guds Byrd 1693. og til Trykken befordrede ved hans Sønnesøn Ole Børgesen 1771. Kiøbenhavn. Sælges i Bogladen No. 8. paa Børsen. Stor 32 S. 8.

Dette Syn er at anse som en Commentar over det næstforegaaende, og turde komme fra samme Forfatter. Imidlertid paastaaer Ole Børgesen, at den, som har udgivet det første Syn, ikke har faaet den rigtige Afskrift af hans Farfaders Syn i Hænder. "Thi, siger han, min Farfaders egenhændige Skrift har, som et Klenod, altid blevet giemt; men min yngste Broder, som blev saa fornemme, at han var Student i Kiøbenhavn, og havde sat sig fore, naar Herren hialp ham til Præst, at udgive det i Trykken, har maaskee ladet nogen see det, som har udcopieret det, men ey retteligen; thi min Broder, som døde i Kiøbenhavn, sendte mig Afskriften igien, da han blev syg, paa det den efter hans Død ey skulde falde i andres Hænder. Siden nu min Broder, som en lærd Mand, er død, haver jeg ey taget i Betænkning, i mit Hiertes Enfoldighed, at give det i Trykken, paa det den sande Sammenhæng kan komme for Lyset, og lærde Folk kan see, hvorlunde min Fader haver været en vel oplyst Mand. —— "

At følgende Prøver kan Læseren selv skiønne, hvad ligt eller uligt denne Seer har med sin Forgænger:

S. 15. "Men see, jeg saae et forunderligt Syn: Astræa, Biørnen og Vædderen fulgtes tilhobe, og Kiempen smilede af dem, og de komme nær til Kiempen, og han tog dem op, og veyede dem, og de bleve befundne vigtige. —— "

"Og Kiempen fremtog atter sin Vegtskaal, og han begyndte at veye, og see, da fandtes Michael for tung af Uretfærdigheder, og Kiempen sagde: hvor ere mine Myriader? Og den gyldne Drage fløyede, og dens hele Hale skiælvede, men Astræa, Biørnen og Vædderen forfulgte den, og den udspyede allevegne Guldstrømme for at lette sin Flugt."

"Men der blev hørt et Raab af den hele Befæstning, som sagde: Michael er for tung, Dragen flyger, det store Romer-Tal bør udslettes; men Astræa, Biørnen og Vædderen trives i dine Palladser, uovervindelige Kiempe, og Syvstiernens Glands blive større end Solens! —— "

"Og Kiempen veyede atter; men Behemot blev befundet for let, og han blev ey mere. Og Rama blev befundet udygtig, og en Lyd blev hørt! Rama! Rama!

Rama! Tyrannen, den vrede, er borte, hil være dig store Kiempe. Og Kiempen smilede".

"Men Schiolet blev ey veyet; men Kiempen sagde: Jeg vil bevare ham til min bestemte Dag; thi han er optegnet i min Haand, og jeg haver seet hans meget Rov".

S. 19. "Men Kiempen rørede med sit Sværd; og da aabnedes en Dør, og der inden fore sadde mange, ja alt for mange, trindt omkring de store Borde; øverst sad Dumhed, og ved dens høyre Side Egennyttighed, Stolthed, Uretfærdighed og Partiskhed, men selvtagen Myndighed stod paa alles Pander. De Eenfoldige frygtede for dem, og de Fornuftige bleve forhadte af dem."

"Men hele Jorden raabte: frie os uovervindelige Kiempe! giv os Ret og vor Arvedeel, nedslaae de Uretfærdige med den hellige Skriver! Og al Befæstningen sagde: det bør skee! og Kiempen svarede Amen!"

S. 20. "Men see! den hele Himmel blev oplyst, og der fremkom en liden Skare, iførte Kyrasser, og Skarlagens Klæder, med Hielme og Skiolde, og de hældede med Hovedet, sukkede og sagde:"

"Store Kiempe! vor Styrke er os betaget, vor Mangfoldighed er forsvunden, Satanas Gerion haver ødelagt os og falskelig forringet os, og hvo er nu den, som igien opreyser os."

"Men Kiempen opløftede dem og sagde: Jeg vil være eders Haab!"

"Og de bleve alle glade og sagde: Lovet være Kiempen, som vil oprette vor faldne Magt. Forbandet være Satanas Gerion, som ødelagde os. Kiempen skal vist give os en Centner. Lovet være Kiempen. Hans Magt skal blive uovervindelig, og ingen kan staae eller bestaae imod hans Arms store Styrke".—

S. 22. "Endelig fremkom en utalt Skare af dem, som vare overgivne med sorte Skyer, sortere end Maanen i sin fulde Formørkelse. De fulde ikke ned, og tilbade ikke, men ginge trodselig frem."

"Da optændtes Kiempens Vrede, og han sagde: I som sige eder at være Apostler, men ere ikke, jeg haver befundet eder at være Løgnere! Jeg haver veyet eders Fedme, den er tre Sekler for svær, jeg haver maalt eders Hovmod, den er meget for stor; men jeg skal røre eder med min Haand, og I skulle føle dens Kraft. Men jeg vil beholde eders Navn, og ikke udslette eder for mit Folkes Skyld!"

Af de tillagte Tanker om høye Hemmeligheder maae de tre første være nok.

"Hvor ere Demanterne og Guldet i Landet, og hvor er Sølvet, som kom fra Norden? Myriader opslugede dem, og Millioner bleve skiulte for Faderens Ansigt!"

"Nedrive Moloks Altere og lad Ilden opsmelte hans Afgudsbilleder! Opgrave den Uretfærdiges Ager og spørge: hvo gav dig den Jord".

"Hvo lærte dig at pløye en fremmed Ager og giøre Furer i den Forladtes Jord? Vil Tornebusken blive høyere end Cedertræet? Skal Tidslerne overgaae Rosen i Pragt?"

Jeppe Vægters Betragtninger over Staten og det almindelige Beste, samlede paa hans Natte-Vagt i Aaret 1771. Selges i Bogladen No. 8 paa Børsen. Stor 16 S. 8.

Denne Skribent har meget liigt med den foregaaende, og maaskee de ere begge een Person. Hans Betragtninger over Staten ere hentede, som han siger, fra Professorgaden, og hans første Forslag er: at man skulde skabe færre Magistre og Studentere. "Jeg har en kiødelig Broder, siger han, som er Magister. Hele Byen sværger paa, han har lært mange rare Ting, og alle bukke meget dybt for ham. Imidlertid maae jeg dog føde denne min Broder af min stakkels Vægtergage, og dette kommer mig selsomt for. Jeg har kuns lært Vægterversene, og kan dermed føde Kone og Børn, da min lærde Hr. Broder, som kan uden ad paa sine Fingre, jeg tør sige til Tusind Bøger, ikke kan føde sig selv".

"Jeg har tidt tænkt herpaa om Natten paa min Post og befundet, at denne Statsfeyl flyder deraf, at der ere for mange Studentere og mange flere end Staten kan hielpe. Hvis der vare tyve til tredive Reservevægtere mod hver, som virkelig er antagen, saa vilde det gaae vor hæderlige Orden ligeledes; thi disse Reservevægtere maatte nødvendig sulte ihiel. Da der nu ere saa mange Reservestudentere imod hver, som virkelig er i Embede, saa kan man let begribe saa mange Studenteres Nød og Trang. Den Forskiel er der dog, at en Reservevægter kan sauge og hugge Brænde; men en Student kan ikke bære Flesk fra Stranden. Tilmed er hele Studenteriets Forfatning slet indrettet. Hvad Hielp har de vel i Fattigdom, og hvor ulykkelige ere de ikke i Sygdom, da endog de almindelige Hospitaler staae tillukte for dem, og de ingen ugentlige Sygepenge har, som alle andre

Selskabs

Selskabs Lemmer. Alle Mennesker ere baarde imod dem, og jeg troer, deres Egne mest. Jeg spurgte engang min lærde Spekhøker Mortensen, hvoraf det kunde komme sig, at Folk havde Medlidenhed med en blind Tigger, med en halt Tigger, en lam Tigger, men ikke med en lærd Tigger? det kommer deraf, svarede denne skarpsindige Mand, at alle frygte for at blive blinde, halte, lamme; men de allerfleste ved tilforladelig vist, og ere fuldkommen overbeviste om, at de aldrig blive lærde". o. s. v.

Tanker om Bryggere-Ligningen udi Kiøbenhavn, samt Forslag til dens Ophævelse. Kiøbenhavn, 1771. Stor. 29 S. 8.

Bryggerligningen blev i Ligningsforordningen af 28 December 1739 anseet som den eeneste Frelse for de fattige og forarmede Bryggere; og dens Ophævelse anseer denne Forfatter for det eeneste, som nu kan redde dem. Han viser 1. at Ligningen ingen Nytte har havt, uden for de ukyndige, bequemme og nemgængelige Bryggere, og for dem, som havde kiøbt Bryggergaarde for Ligningen, og siden have følgt dem med Fordeel. 2. at den har mange skadelige Følger, deels for Kiøbenhavns Borgere i Almindelighed, som have faaet flettere Øl og maattet betale det dyrere, deels og fornemmelig for Vertshusmænd, Øltappere og Brændevinsmænd, af hvilke, han forsikrer, at mange have tabt deres Næring over det flette Øl, de have været nødte til at tage imod. —— Hvad han S. 16 taler om den over Øl Bragerne beskikkede Ret, som kaldes Prøvekammeret, er noget mystieriøst, men ventelig forstaaeligt for Øltappere og Brændevinsbrændere. Han troer derfor, at Ligningens Ophævelse vilde giøre Bryggerne kyndigere, flittigere og omgængeligere, skaffe Staden bedre Øl, og spare Bryggerne de anseelige Udgivter, som nu medgaae til Laugshuus, Boghølder, Casserere og Skrivere. m. m. De Indvendinger, som kunde giøres imod Ligningens Ophævelse, deraf, at Bryggergaardene vilde tabe i deres Priis, og følgelig saavel Panthaverne i disse Gaarde, som de, der havde kiøbt deres Gaarde dyrt, lide et stort Skaar i deres Velfærd, tilkiver Forfatteren sig ikke at besvare, men ønsker, at der maatte udsættes en Præmie paa deres Besvarelse, hvilken kunde tages af Stadens Kiæmnercasse.

—— Dersom det forholder sig saa, som her siges S. 20, at Brændevinsbrænder-Lauget tager til Paasset næsten den halve Deel af alt det Øl, som bliver i brygget i Kiøbenhavn", saa kan dette give Anledning til vigtige Slutninger. —— Forfatteren forsikrer, at han er hverken Brygger, Brændevinsbrænder, eller Vertshusholder, men sin Animositet imod Bryggerlauget Oldermand har han dog ikke kunnet dølge, (S. 15.); og maaskee den gode Bagge selv torde være Forfatteren. Stilen er ham ikke ulig, og Tænkemaaden er hans.

Tre patriotiske Samtaler imellem to Danske Reysende om deres Fædrenelands Tilstand. Kiøbenhavn og Bergen. 1771. Stor 8o S. 8

Den første og vidtløftigste Samtale, som indeholder et Forsvar for Bondens Trældom, og den anden om Dommernes Beskikkelse, Troppernes Uniform o. a. m. ere oversatte af det Tydske; og vi have alt omstændelig recenseret og bedømmet dem i Originalen (*). Det var let at vente, at Skrivefriheden snart vilde formaae en vindesyg Oversetter eller Boghandler til at skaffe os dette Skrift at læse paa dansk, allerhelst da Forfatteren ikke har troet sig til at halholde Originalen offentlig. Men vi haabe, at ingen, som har læst vor Igiendrivelse, skal lade sig forføre af Forfatterens falske, uædle og slaviske Principier.

Den tredie Samtale om de mange nye udkomne politiske Skrifter, som er tillagt ved Oversettelsen og ventelig af en anden Forfatter, handler om Philopatreias, Antiphilopatreias, om Staden af Renternes Nedsettelse o. a. m. —— En artig, skiøndt ikke gandske grundet Tanke om Skrivefriheden forekommer til Slutning, som nogle Misfornøyede kunne mærke sig. "Jeg troer ikke, siger Forf., "at det er stort mere farligt, at skrive frit om Stats-"sager, end at skrive frit i Physiken. De Lærde kan "uden Fare bedrage sig i deres Tanker om Forholdene "Dannelse og Biergenes Oprindelse; Fruentimmer-"ne bliver immer ved at faae deres Børn, som de kan, "og Biergene bliver immer staaende. Politiske Skri-"benter kan og uden Fare, enten af Ukyndighed eller "Ondskab see Feyl, som ikke ere til uden i deres egen "Hierne, og give Forslag til Midler, der ere værre, "end det virkelige Onde. Saadanne Skrifter er jo "ingen Forordninger, og Regieringen lader sig vist "ikke af dem forstyrre i sin Plan".

(*) See Krit. Journ. for 1768. No. 37 og No. 38. it. for 1770. No. 4. og 5.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 17. —— 1771.

Junior Philopatreias første Deel, fem Anmærkninger. 1. Sammenligning af de gamle og nye dyre Tider i Dannemark, og hvoraf baade Handelen kan baade bringes paa Fode og neddæmpes. 2. Om Rettergang og Dommerne 3. Om Mængden af Betientere. 4. Om Geistligheden. 5. Om de Danske Sølvaarer og andre skiulte jordiske Rigdomme, hvor de ere at finde. Sluttet i Kiøbenhavn, den 22 December 1770. Kiøbenhavn, trykt hos T. Borups Efterleverske, boende i store Helliggeiststrædet. Stor 55 S. 8.

Det er vanskeligt at sige, om denne Skribent er gal eller drukken; men man behøver ikkun at læse een Side, for at see, at han er eet af Delene. Vi have ledt og ledt, for dog i saa mange Blade at finde en Smule sund Fornuft; men foruden Bernsteenen paa Kiøge-Bugt S. 52. og Kobbergrundene i Odsherred S. 54, er følgende Galimathias alt hvad vi have fundet. S. 9 "vare da ikke "alle Stænder ivrige, hastige, og med fyrigste Om"hyggelighed, som en Mand vaagne, for, at opteg"ne den Lov paa Træstave, Huus og Stue-Bielke, "i deres Mark ved Veyene, til Vandrendes Efter"retning, og i sær paa deres Biergetoppe i deres "Gudinde Dysses Helligdom paa Steenalterne: de "kunde høre og spørge var dem talet, givet og fat, "af deres Føde, Kosning, Dans, Marks, Kongers "Konge ɔ: Enevolds Konge; var der ikke den Tid "flere Adeler end nu". S. 12. "Men fremdeles at "vide mere om Blak og hans Slægter, deres Afkoms "Foretagende, som næst ovenmældt indtil disse Tider, "da befæstede de sig strax i Kong Erici Tid, meget "i Bavary og Kong Frederik den andens Tid, som "de tvende store Regentere Dronning Margareta og "Kong Christian den anden, og for Dansk Handel "omhyggeligste, ikke udelugt Regiere-Stemmen: "ligesom forbenævnte bemægtigede sig, ene at være "om Danner-Kongernes Side, af og til, som Konger"ne vare myndige, og ikke lode sig binde Ufuldkom"menheder og bestandig Indesiddelse paa, bemægti"gede de sig mesterlig, ene at dele Landets Vandel, "og hvad de ikke selv gad havt, forskreve de til Ly"bek, Hamborg: og andre Hanse ɔ: Hense eller Hov"modigheds Stæderne: som begge derunder reves "løs fra Dannemark af denne Blaks for at sette os "Stampe,) saa de Aadels Eyende i Dannemark, "der før kunde give sin Konge til Lettings Styrt, "mere end det ansatte Bolsstad for, mistede ikke alle"ne Aadiels Bolet, men er siden tilligemed alle an"dre Stænder, [illegible] "mænd og Dagleyere ere nu meget enfoldige, men "det som værre er, om Sommeren have de fleste næ"sten ingen Føde, og Riget mindre, ɔ: færre Folke"mængde end før, i hvor store Krige der førdtes, og "hvor mange der ihielsloges". S. 19. "En Tids"Alder var det saa gamle Dage, ved hver Kirke over"alt Riget, paa Kirke-Laderne, vide Synonyma, "men siden Kirkeladerne ere øde, var det da ikke Ri"get tienligt og beqvemmeligt hertil i Stenden, at "tage Præstegaardene med samt alle trende Tiender, "nemlig Først, et vist Maal Korn i Skieppen, at "de Fordringer skulle føres fra Bonden, og udselges "for Kongens Regl". S. 23. "læser man om vor "gamle danske nøye og sparsommelige Huusholdnings"maade, da er det ret fornøyeligt, som den høymo"dige danske Helt Stærk Odder fortæller os derom; "at de lode sig nøye med een à to Retter Mad ꝛc. ꝛc. "Nu spises for at spise, eller og for at blive syge, og "for at faae ødelagt Landet. Ja! Borgerne vil "med, monne den Levemaade ikke og være en Aarsag

» til dyr Tid! i sær Smør og Brænde, slagte Qvæg
» og Faar, der ædes som Lam og Kalve, ligesom den
» er en Aarsag til hastig Død og syge Legemer, og
» flere Doctorer end disse, end i de Tider, thi da spi-
» ste de dem ikke Syge, var langt stærkere og levede
» længere". S. 33. "naar det skal ikke komme an
» paa Undskyldning for sin Ulovlighed o: Erklæring,
» som var Aarsagen til, at det mægtige Romerske Ri-
» ge blev omkastet (at domme efter Erklæringer er
» endnu det franske Riges Stats Feyl og Beklagelse)
» Men saa længe Roms Raad, og alle andre Rigers
» Øvrighed og Landsbeskiermere, ikke afviiste de Fat-
» tige og Klagende: men saasnart et Rygte kom for
» dem, efterfulgte de Ord: man skal stiftig ud-
» spørge Rygte, og findes det sandt, da Straf.
» 5 Mos. B. 17 Kap. uden Persons, Rigdoms, Høy-
» heds og Alderstigenheds Anseelse. Der torde vel
» være de, som giør sig nogle og 70 Aar, een kiender
» jeg, men ikke i hvad anden Hensigt". S. 36.
» Men for at komme til Præsterne igien, i hvad der
» end og siges derimod: thi af det pro et contra af-
» handles, kan siden det sande uddrages; at feyle er
» menneskelig, og en Contrarius, kan og i en og anden
» Judseelse sige nogen Sandhed, det en redelig tæn-
» kende aldrig benægter; men haver ikke St. Paulus,
» som han selv siger i sin Kundskabs Bog, beskreven
» ved hans Tiener St. Luca, lært og vist, hvorledes
» en Præses Levemaade bør være Apostl. Giern. 20

[redacted]

Saa forrykte hans Tanker ere, saa forrykt er ogsaa hans Interpunction og Ortographie: og Setteren har giort sit til at giøre den endnu gainere, enten af Spog, for at giøre Comedien fuldkommen, eller fordi han ved at sette en gal Mands Snak har selv følet et Anfald af en Raptus.

Junior Philopatreias fire Anmærkninger. 1. om de Danske Guld- og Sølvmynters Nobli-
te-Handel. 2. Hvorfor vore Fabriker gaae
overstyr, og vore Fabrikvahre ere dyrere end vore
Naboers. 3. Maaden, at skaffe Kiøbenhavn
Handel, for at skaffe hele Riget Handel, og
at vi kunde give ligesaa let Kiøb som et andet
Rige. 4. Om Hovedstaden, Kiøbenhavns Le-
vemaade og Klædedragt, og hvad de Fattige
der leve af. Anden Deel. (Skrevet i Siel-
land og trykt i Kiøbenhavn.) Kiøbenhavn,
1771. Trykt hos Joh. R. Thiele, boende i
Peter Hvidtfeldsstræde, og findes sammesteds tilkiøbs. Stor 48 S. 8.

Nogen mere Samling synes dog Manden at have her, endskiønt Rusen endnu siedse sidder ham i Hovedet. —— Noblice-Handel er i hans Sprog den Handel, som han beskylder vore Store at have ført med Danske Guld- og Sølvmynter, hvilke de skulde have ført i Sukkerpotter ud af Landet. —— Hvad han siger om Fabrikerne, er noget, og dog intet; og det Middel, han foreslaaer til at skaffe Kiøbenhavn Handel, bestaaer deri, at Magistraten skulde af Kiøbenhavns Kasse (hvor denne Kasse er, maa han vide) kiøbe Skibe, hvormed den skulde bemægtige sig den Pfterfoeiske, eller i hans Sprog, den Baltiske Handel. —— Den fierde Anmærkning er den beste, og har adskilligt om Overdaadighed, som ikke er værd at læses. —— De dristige Beskyldninger, han til Slutning giør Kiøbenhavns Magistrat, ere for grove til at være troelige.

Junior Philopatreias trende Anmærkninger. 1. Om at indeholde vore Danske Penge fra at løbe udenlands, og indbringe andres og vore egne igien, samt conservere deres Værd. 2. Om en nye Hovedhandels og Laanebankes Oprettelse, med Observation om den Kiøbenhavnske. 3. Grunde til den Danske Handels Flor, til derpaa at bygge den. Tredie Deel. (Skrevet i Sielland, og trykt i Kiøbenhavn) Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos Joh. R. Thiele, boende i Peder Hvitfeldsstræde, og findes sammesteds tilkiøbs. Stor 72 S. 8.

Denne Deel bestaaer meest i en historisk-politisk Deduction imod Staden Hamborg, hvilken Skribenten er saa fiendsk, at han ønskede, Kongen uden Ophold vilde forene den med Riget, og anrette et Stockholmsk Blodbad paa de troløse Hamborgere (See S. 57) De Danskes Ret til Hamborg henter vor Politicus fra Cimbrernes Tid, og forsikrer gandske alvorlig, at Hamborg først er bygget af den Danske Cimbriske Kiempe Halv, Aar 543 for Christi Fødsel, ved K. Helge, der nedstammede fra Kong Dan, og var Dannerkongens Styres Konge o: Statholder over disse Lande. Imidlertid fortiener ikke alt at foragtes, hvad han har sagt om Hamborg, især om

den Skade, det gjør den Danske Handel; heller ikke hvad han S. 9. siger om vor Vestindiske Handel, S. 64 um den Kiøbenhavnske Vægt og Maal, hvoraf han forsikrer, at de mindre Maal altid udgiøre meer end det større, som svarer dertil, saasom ½ Potte Hvmaal to gange fuldt giver en heel Pegel over det hele Pottemaal, 2 Halsskieppe strøgen udgiøre en fuldkommen topped Skieppe o. s. v. S. 67. om den Skade, som Kiøbenhavns Indvaanere have af, at Holstensk Vægt og Maal er giort lig med det Danske, o. a. m.

Politiske Grundregler, eller Konsøen at regiere, L' art de regner n' est point un Secret. Kiøbenhavn, 1771. Stor 47 S. 8.

Dette Skrift, som er forfattet i Kongen af Prøssens Navn, er ikke andet end en Satire over denne Monark, som afmaler alle hans Gierninger med de hæsligste Farver. Vilde man anse det fra nogen anden Side, var det det ryggesløseste Skrift, som nogensinde er udkommet. Originalen er Fransk, og Oversættelsen smuk og flydende.

Philopatreias alvorlige Palinodie eller Poenitentze-Prædiken over hans trende Anmærkninger um de dyre Tider og Handelens Svaghed med videre. Skreven i Kiøbenhavn den 15 Dec. 1770, og efter Forlangende ved Trykken udgiven. Sero sapiunt Phryges. Kiøbenhavn, 1771. Stor 62 S. 8.

Spøge vilde denne Forfatter gierne, men det lader ikke til at være ham naturligt. Den alvorligere Igiendrivelse af Philop., som endelig udgior den første Deel af Skriftet, behager meer, end hans kolde For- og Efter-Spøg; i sær fortiener at undersøges, hvad han siger om Folkemængden S. 32 og følgende.

Philalethi patriotiske Anmærkninger over Hr. Philopatreias Afhandling om Geistlighedens Indkomster. Skrevet i Dannemark, 1771. Kiøbenhavn, trykt hos L. N. Søare, hvende i Skindergaden, og findes sammesteds tilkiøbs. Stor 31 S. 8.

Naar man har læst Philalethes (*), kan man undvære Philalethus.

Bondens første Betænkninger, om de Aarsager, Philopatreias har anbragt for de dyre Tider.

Co- salvum reneas! salvus sic tendis ad astra.

Kiøbenhavn 1771, trykt hos August Friderich Otem. Stor 38 S. 8.

Stilen er alt for lidet naturlig, og alt for forvirret til, at den skulde være af en Bonde. Imidlertid indeholde disse Betænkninger adskillige rigtige Erindringer imod Philop. Men vi beskrygte, at Forf. har blottet sig for ligesaa rigtige Erindringer imod sig selv, naar han S. 14. anfører Agerdyrkningens forbedrede Tilstand og Jordbrugernes bedre Vilkaar i nyere Tider, som den eneste Aarsag til Jordegodsernes høye Priiser.

Den almindelige Recept for Daarer og Frueløse Kierner. Forskrevet fra Paris til Kiøbenhavn. Trykt hos T. L. Borups Efterleverske, boende i store Helliggeiststræde. Stor 32 S. 8.

Af Fortvivlelse over at holdes for en slumperagtig Oversætter, blev Hr. S. C. F. Originalskribent; og denne Forvandling har Publicum os at takke for. Vi læste (**) den Oversættelse af Inoculation du bon sens, som dette Menneske nylig solgte os under den Mærkskrigertitel af En almindelig Recept, som af Grunden helbreder skrueløse Kierner o. s. v. For da at høvne sig paa os, fordi vi ikke fandt hans slette Oversættelse god, har han forskrevet sin almindelige Recept, som han taler, fra Paris til Kiøbenhavn, og opført os en Original-Bouffonnade, hvori han giør vor Journal den Ære, at lade den faae Hovedrollen. Det skal fornøye os, om vi ved dette Middel kunne erstatte ham den Fortieneste paa Originalen, som vi maaskee ved vor haarde Dom berøvede ham

---

(*) See Krit. Journ. for 1771. No. 6.
(**) See Krit. Journ. 1771. No. 6.

ham paa Oversettelsen; thi Hunger, den bittre Hunger synes at være denne Skribents Hoveddrivefieder.

Men det Klammerie, han i et til os rettet P. M. begynder med os, er os gandske ubegribeligt. Vi have beskyldet ham, siger han, for at have udgivet en Oversettelse for et Originalskrift. — Vi? —— umuelig! —— At Oversetteren, fordi han ikke sandt sin Fordeel ved at læses af de Folk, som kiende Originalen, havde forandret Titelen saaledes, at den kunde lokke Pøbelen, det have vi sagt; og er denne Beskyldning ikke sand? Hvem af dem, som kiendte Piooculation du bon sens, skulde søgt dette Skrift under den Titel, som Oversetteren havde givet det? og hvem af Pøbelen skulde ikke vente under saadan en Titel alle Slags skionne Rariteter efter sin Smag? Derfor har ogsaa een med Rette sagt derom:

"Læs Titelbladet blot, saa har du alting læst";

thi for Titelbladets Skyld bley ventelig den hele Oversettelse til. —— Og nu vor Dom over denne Oversettelse! "Jeg behøver kun, siger han, at anføre een "Linie af Originalen, og sette min Oversettelse ved "Siden, og da viser det sig snart, enten Journalisten "eller Oversetteren ere mest stympetagtige i Over"settelsen:

"On ne parle, que par equivoques". Man "taler ikke uden ved Tvetydigheder; Her behager min "Herre, at forandre Oversettelsen saaledes: man taler ikke uden ved Adspredelser. "Dersom Forf. har troet ved dette Paafund at blinde sine Læsere, saa har han ventet sig Læsere, som vare ham værde. Vi have ikke forandret et Ord i hans Oversettelse; Stedet er udkrevet af os Ord efter andet, som vi forefandt det. Men vor Setter, see vi nu, har udeladt de Ord: uden ved Tvetydigheder; man tænker ikke, og forbundet med hinanden: man taler ikke, uden ved Adspredelser. Vi skulde ikke tro, at han har giort dette for at rette sin Collega, og tænkt, at equivoques kunde ligesaa godt oversettes ved Adspredelser, som epigramme ved Hiernespind. Denne Sag maa S. C. F. afgiøre med vor Setter. Vi have, som enhver seer, intet forandret i hans Oversettelse; hvad vi havde at udsette paa den, gave vi allene tilkiende ved forskiellig Tryk; og saa sandt vi da i den allerførste gandske korte Afsetning ikke mindre end 6 falsk oversatte Ord og Talemaader.

Men vore Læsere ville dog ogsaa vide, hvad vi tænke om denne nye fra Paris til Kiøbenhavn forflyttede Recept. Den skal være en Parodie af Pinoculation du bon sens; har ogsaa rigtig nok Omgivenheden af det Franske Skrift, og sattes intet —— uden Vittigheden.

Samtale imellem Kaffekanden og Thepotten samt Kammerpotten. Skrevet i Frysemaaneden. Kiøbenhavn, trykt og findes tilkiøbs hos Borups Efterleverske, boende i store Helliggeistestrædet. Stor 23 S. 8.

Ventelig ogsaa af Receptflytteren. — Hans Genie er u-udkommeligt paa tillokkende Titler, og Nyeboders Vittighed.

Forslag til Justitiens bedre Administration; eller paa en kortere Maade i Processer for Dannemark og Norge. Kiøbenhavn 1771. Sælges hos Kanneworff i Silkegaden. Stor 56 S. 8.

Forslaget bestaaer i at afskaffe Overretterne i Dannemark og Norge, hvilke i Forfatterens Tanker giøre et unyttigt og ufornødent Ophold i Sagerne, og give de rige eller trettekiære Parter Leylighed til at qvæle de Fattige eller Fredelige. Han opregner til den Ende alle de Sager, som efter Loven henhøre for en Overret, og viiser, at de uden Fare kunde afgiøres ved Underretterne. Der bleve da efter hans Forslag ikkun to Instancer baade for Dannemark og Norge; og Over-Hofretten i dette sidste Rige maatte da enten giøres til en Høyesteret, som den tilforn har været, eller, ifald det behøvedes, i dets Sted settes en Høyesteret i Kiøbenhavn for de Norske Sager. —— Den hele Afhandling er skrevet med Flid og Skionsomhed, skiøndt ikke i den beste Stil; men hvorvidt Forfatternes Forslag til Overretternes Afskaffelse kunde blive gavnligt for det Almindelige, maae vi overlade til de Lovkyndige at bedømme.

Trykfeyl.

I No. 16. er Recens. af Jeppe Vægters Betragtninger over Staten og s. v. sat paa det urette Sted, og burde staaet strax efter Ole Smedesvends Begrædelse over Risengrød i No. 14. Ligeledes burde: Beviser, at de saa kaldte umælende Dyr og s. v. i No. 15. staaet efter Almindelig Recept, forflyttet fra Paris til Kiøbenhavn, som forekommer i dette Blad.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 18. —— 1771.

Upartisk Undersøgelse, om de academiske Examina ere Videnskaberne til Gavn eller Skade.

—— —— —— utile dulci. Horat.

Kiobenhavn, 1771. Trykt hos H. J. Graae boende ved Sammelstrand. Stor 48 S. 8.

Den lærde og berømte Hr. Zimmermann har nyligen i et Skrift vom National Stolz vist, at en Nation, jo mindre den kiender til andre Nationers Tilstand, jo høyere agter den sig selv, og at dens Vankundighed underholder dens Hovmod, og føder Foragt for andre. Forfatteren af denne Upartiske Undersøgelse s. s. v. viser i den, at han er langt fra dette Vankundighedens Fordomme, og at han veed at sette Priis paa Indretninger uden for sit Fædreneland. Vel behøver man just ikke altid at have giort mange udenlandske Reyser for at vide, at uden for Fædrenelandets Grændser findes hos andre Nationer meget godt og priisværdigt; men desuagtet kunne vi ikke andet, end anse nær-ærende Idet, men vigtige Skrift som en Frugt af Forfatterens udenlandske Reyser, og Frugten saa sund og upperlig, at han med den, om han endog ingen anden bragte, rigeligen erstatter og betaler sit Fædreneland igien de Penge, som det derved mistede.

"Naar man ingen andre Lande kiender, ere Forfatterens første Ord, uden sit Fædreneland, vil man "strax forarge sig over, at jeg tør giøre en Sag pro- "blematisk, som ingen Undersøgelse synes at behøve". Han venter, man vil indvende: Betieninger, som ere for de Studerende allene, ville jo let kunde blive til et Rov for Sympseren blandt de Studerende, ja, for Usynder de selv, naar ingen Dueligheds Prøver skulde afegaes; men han beder, man vil see til de mangfoldige Universiteter i Tydskland, hvor man antager enhver, som mælder sig iblandt Studenters Tal, og spørger, hvordan det staaer der til med Videnskaberne? om man der har et mindre Tal af Lærde, end hos os; eller om Betieninger, som bør besættes af Studerende, ere der slettere besatte end i Dannemark? Forfatteren undersøger derpaa baade de Fordele og de skadelige Følger, som de academiske Overhørelser kunne have, og begynder med den første Examen eller saa kaldte Depositz, hvilken han finder meget nødvendig, saa længe Skolevæsenet bliver i den Forfatning, som det nu er, da den kan ansees som et Baand paa Lærerne, der holder dem til Flid i deres Embede, og nøder en Rector til at han maa mage det saa, at hans Disciple forholde sig upaaklagelig ved Academiet, og naar saa skeer, siger han, saa har han giort sit Embede, som en fortræffelig Mand, om han saa ikke har giort andet, end hørt og slaaet. —— Ihvem den ubenævnte Forfatter end maa være, saa mærker man nok, at han ikke vel kan være en Skolelærer; thi man opsimger sig ikke lettelig til en saa oplyst Tænkemaade over sin egen Professions forudfattede Meeninger; men vi lade ham være hvem han vil, og følge ham videre i sit Skrift, hvor han finder en anden Fordeel af Depositzen paa de Lærendes Side, som for dens Skyld nødes til en Slags Flittighed, om de ikke ved den offentlige Examen skal staae til Skamme. Forfatteren beviser sig herpaa til Depositzens skadelige Følger, og befinder, at den er et skadeligt Baand paa Lærernes Indsigt, og et Middel til at betage dem al Mod og Lyst til at lære: thi som Præcepta ere de Videnskaber, ved hvilke et ungt Menneske meest glimrer ved Academiet, og som fylder meest paa hans Beneficie; saa giøres de til Hovedsagen, og Sprogene til Biesager. Læreren slaaer den Vey ind, paa hvilken han finder baade Magelighed og Ære, han sætter Underviisning i Sprogene tilside, hvorved Arbeydet er det sværeste paa hans Side og ingen Ære for ham

at vinde, og sysselsetter sig og sine Discipler med Præcepta, hvorved alt Arbeydet bliver deres, og han selv kan være rolig.

Hvo er den, som har frequenteret en offentlig Skole, og maa ikke med os i en modnere Alder beklage Sandheden af disse Forfatterens Ord? Hvo maa ikke fortryde paa de mange Aar, han der har tilbragt og saa lidet vundet ved, formedelst en deri vrang indført Underviisningsmaade? Lære uden ad, lære uden ad, der løber alting ud paa; og i et Sprog, som man lidet eller intet forstaaer af; er det ikke den Discipel, som Læreren har Haab om, at der kan blive noget af, som best kan recitere uden ad det længste Stykke i et Præceptum, om han for Resten hverken har Vittighed, Skiønsomhed eller Genie? Hukommelsen er den Mark, som daglig maa bringe Frugter, medens Forstanden bliver liggende aldeles udyrket, som om Discipelen ingen havde, eller som der ingen Magt laae paa den. I hvilken Skole spørges Discipelen om hvad han synes om Alexanders Opførsel mod Bætis, om Mutius Scevola, om Cimon, som reev Gierderne ned om sin Have og Marker, at de forbigaaende kunde forsee sig efter Behag; om dette eller det var vel giort og sagt eller ey? Vi troe, de fleste maae tilstaae, at der aldrig vankede saadanne Spørsmaale i deres Skoler, og det er jo dog ved saadanne Forstanden skulde skierpes, og Discipler blive til tænkende og fornuftige Mennesker.

Men! vi komme til Forfatteren igien, som finder en anden skadelig Følge af denne Examen, nemlig, at Læreren er bunden til visse Skolebøger, som han er nødt til at lade Discipelen med den største Nøyagtighed lære at opsige uden ad; han kan ikke foredrage visse Videnskaber i Modersmaalet; han kan ikke forbedre visse i Videnskaberne indførte Compendier; han kan ikke holde et eller andet Genie til den Videnskab, som han finder det at være best skikket til; han kan ikke vælge hvad Lærebøger, han vil; han kan ikke engang vælge Methoden. Videnskab, Lærebøger, Methode, alting er passet efter den academiske Examen. Her afbilder Forfatteren saa livagtig en Skolelæreres haarde Skiebne, at man snart skulde troe, at han selv maatte prøve den. Det maa nok hedde om en Lærere med saadan Indsigt under saadan Forfatning: qvem Iupiter odit, Præceptorem facit. —— Herpaa anstiller Forfatteren en Sammenligning imellem Skolerne i Tydskland og i Dannemark; men vi befinde os i stor Forlegenhed deraf at kunne anføre noget, hvor gierne vi end ville; thi alting er saa net og precise, at vi kom til at udskrive det alt, og maa derfor henvise Læseren til Skriftet selv: dog kunne vi ikke nægte os den Fornøyelse at anføre Slutningen deraf. "Frygt og Tvang, siger han, vil "ophøre, naar Læreren ikke behøver at kræve alting af "alle, men kan læmpe Underviisningen efter Disciplernes forskiellige Talenter og Bestemmelser, Lærerne "vilde blive mindre Hørere, men mere Lærere, og Disciplerne tilbringe meer Tid med at læse og tænke, end "med at lære Lectier". —— Eet vilde dog den lærde Forfatter holde os tilgode. Vi see ikke, hvi han vil tilstaae, at der ved Examens Ophævelse i Henseende til Latiniteten kunde komme nogle slettere til Universitetet, end nu omstunder; thi naar Sprogene efter hans eget Forslag bleve mere giort til Hovedsagen, i Stedet for at Præcepta ere det nu, saa synes os, at der ikke allene ingen Aarsag er til den Frygt, men langt hellere et stort Haab om, at der vilde komme bedre Latinister til Universitetet, end nu omstunder.

Endskiønt Forfatteren ikke troer, at der behøves mange Tvangsmidler for at faae Folk til at giøre det med Nytte, som de kan forrette med Lyst; saa fremsetter han dog i Stedet for den academiske Examen andre Midler, hvorved man kunde forsikre sig om Lærernes Redelighed i Underviisningen. Det første er, at der skulde settes et collegium scholarchale i hver Provintz, hvilket igien skulde staae under et Overcollegium scholarchale. Det andet Middel er det, som er det stærkeste paa Folk af alle Stænder, nemlig deres egen Interesse. I de Tydske Skoler, siger han, ere Læsetimerne inddeelte i de offentlige og private; for de første betales Lærerne af Staten, og de andre betaler Discipelen, og dette Middel vilde være som en nye Opmuntring for Lærerne til Troskab og Arbeydsomhed, der kunde bøde paa den academiske Examen. "Vilde man endelig, siger han videre, have en academisk Examen, saa maatte den indrettes anderledes. Man maatte af ingen Candidat fordre alle de Indsigter, man nu fordrer, men af alle mere i visse Ting", og det, som han da fornemmelig vilde kræve ved Examen, var Kundskab i det grædske og latinske Sprog, i Historien og Geographien, i Fædrenelandets Historie, i dets politiske og oeconomiske Forfatninger, ja, i dets Rettergangsmaade med. I Philosophien vilde han nøyes med en kort Logik og en fornuftig Moral, og alt dette i Modersmaalet, i hvilket Candidaten og skulde aflegge Prøve paa sin Færdighed ved at opsette sine Tanker om en forelagt Materie, ved at fortælle et Factum eller sammenskrive et Brev. Han vil og, at han skulde kiende vore beste Skribentere.

Den anden eller saa kaldte Philosophiske Examen, anseer Forfatteren som gandske unødvendig, og viiser, at

at til den kræves baade for lidet og for meget, og hæver den Frygt, som man maatte have, at de Studerende skulde forsømme at erhverve sig den Kundskab, som i ethvert Facultet kunde være dem nyttig, for strax at anvende al deres Tid paa deres Brødstudium, eller paa den Videnskab, hvortil de vare bestemte, om denne Examen blev afskaffet.

Den theologiske Examen holder Forfatteren for gandske nødvendig for dem, som skulle være Lærere i Kirken: dog viser han meget tydelig, at den ikke altid skulde skee af det theologiske Facultet, men af et Consistorio, som i enhver Provinz kunde indrettes. Han kommer herpaa til Magister Conferenzen, og siger, at som ingen tager sig paa at være Professor i alle Videnskaber, uden den, som ikke burde være det i nogen, saa burde man ikke forlange af en Magister uden en dyb Indsigt i visse Videnskaber, som han i sær lagde sig efter, saa at vi da fik Magistri Philologiæ, Philosophiæ, Mathematum o. s. v.

Forfatteren slutter herpaa med disse beskeedne Ord: "dette er mine Tanker om de Academiske Examiner, hvilke jeg underkaster andre Patrioters Prøvelse. Jeg troer, Sagen er vigtig nok til at prøves af flere, og jeg veed ikke, at nogen tilforn har udladt sine Tanker derom offentlig. Jeg har giort mange Forslage, det er sandt; men hvor er det mueligt at røre ved en Ting, som i mange hundrede Aar har været urørt og uantastet, uden at finde meget at forandre, meget at foreslaae? Jeg forlanger ikke, at alle mine Forslage skulde være de beste. Det er mig nok, ifald jeg har viist nogle Feyl og Mangler ved vort Universitets- og Skole Væsen, som ere vigtige nok til at sette Patrioter i Bevægelse, og opmuntre dem, som have Magt dertil, at tænke paa Midler for at hæve dem. Vigtige Manglers Indsigt er det første Skridt til Forbedring, og uden Forslag iverksettes ingen Forbedring".

Til denne Forfatterens Opmuntring føye vi vort Hiertes Ønske, at han snart maatte have den Fornøyelse at see Vedkommende iverksette de Midler, som udkræves til at ophæve de i dette Skrift angivne Mangler, baade paa det Lærere kunde forrette deres Arbeyd med Lyst, og paa det de Studerende maatte kunne ansee Skolerne ikke mere som fæle Tugthuuse, som han siger, men som Steder, hvor de fandt deres største Glæde og Forlystelse: med føye kunde da dette lidet Skrift ansees for at have været et overmaade vigtigt Middel til Studeringernes bedre Fremgang, og Ungdommens fornuftigere Underviisning i Dannemark.

J**. L**.

Kort Efterretning om Bergverket i Sundhordlehn udi Bergens Stift i Norge, til Oplysning om Sandhed og Befordring af Rigets Nytte, samt for at forebygge saavel de nærværende som tilkommende Verkets Eyeres Skade, Forfattet af Henrich Frantzen Blichfeld, Kongel. Berg-Raad, og Bergforvalter ved Bergverket i Sundhordlehn, samt Medlem udi det kongelige Danske Landhuusholdnings Selskab i Kiøbenhavn. Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos Hof Bogtrykker N. Møller. Stor 109 S. 8.

Det Bergverk, hvorom her gives Efterretning, har i ældre Tider, og i sær i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, været i en god og fordeelagtig Drift; men er siden blevet nedlagt igien, indtil det i Aaret 1757 blev optaget paa nye ved Hr. Bergraad Blichfeld, som 1759 udgav en Plan til et Participantskabs Opretning, for at sette dette forladte og fordeelagtige Verk i Drift igien. Hvad Hr. B. i Følge af sin Plan har præsteret, hvad Hindringer der have mødt ham paa Participanternes Side, og hvad der endelig har nødt ham til at ophæve Verkets Drift gandske, er det, som her forklares og bestyrkes med Original-Breve og Documenter. —— I en kort Forerindring afhandler Forf. nogle Stykker af Bergverksvidenskaben, og setter saaledes sine bergkyndige Læsere i Stand til at dømme baade om hans theoretiske og practiske Kundskab.

Interpretatio dicti Matth. XVI, 19. qvam Viro Eminentissimo & summe venerabili Christiano Michaëli Rottböll, Sacrarum litterarum Doctori, S. S. Theologiæ Professori Sorano, & Sacrorum Antisteti Curionique maximo ad Ædem, qvæ Hafniæ est S. S. Trinitati dicata: *Episcopatum Viburgensem*, ipsi non ita pridem delegatum, Gratulaturus in medium attulit, novisqve argumentis firmavit Joannes Henricus Tauber. Hafniæ, litteris Godichianis. Stor 22 S. 4.

Det er bekiendt nok, hvor meget baade Catholske og Protestantiske Theologer have drømmet om de Binde- og Løse-Nøgler, som Frelseren siges at have givet Apostelen Peder i det anførte Sted, og at man paa en falsk Forklaring derover har byaget et eget Hovedstykke i mange theologiske Lærebøger. Hr. Tauber anfører de adskillige Meninger, man har tillagt dette Sted, og erklærer sig for den, som vel unægtelig er den retteste, nemlig at ved Binde- og Løse-Nøglen forstaaes

den

den overnaturlige Magt, som Petrus og de andre Apostle, for at bestyrke deres guddommelige Sendelse, fik til at paalægge Menneskene Syndomme og Plager, og igien at befrie dem derfra ved deres Forbøn. Denne Menings Rigtighed beviser han af Sprogbrugen saavel hos Hebræerne, som de 70 Fortolkere, og af parallele Steder i det Nye Testamente, hvor af mange ved den Anledning settes i Lys. Den hele Afhandling fortiener at læses, og bestyrker os i den gode Tanke, vi tilforn (*) have yttret om Forfatterens Indsigt og Lærdom. Hr. T. er en af de faa, som med Smag dyrke den hellige Philologie, og vi ere forsikrede, at hans Fortienester ikke kunde blive ubemærkede eller ubelønnede.

De nexu Religionis & artium elegantiorum disseret Michael Platou. Spartam defendentis ornante Ingeniosissimo & amicissimo Severino Salling, strenuo Theologiæ cultore, in Auditorio Collegii Valkend. Die 27 Febr. 1771. h. p. m. s. Hafniæ, typis Augusti Friderici Steinii. Stor 38 S. 8.

Det glæder os at see den Tanke-udbrede sig iblandt vore Studerende, at Theologie og skiønne Videnskaber staae i Forbindelse med hinanden, og at man ikke kan dyrke den første med Smag, naar man forsømmer at dyrke disse. Ved denne Tænkemaade, naar den bliver almindelig, vil den geistlige Orden vinde anseelig i Værdighed og Indflydelse.

Epitre a Sa Majeste le Roi de Dannemark. Sur la liberté de la presse accordée dans ses Etats. A Copenhague, Chez Pierre Steinmann, Libraire, Stor 16 S. 4.

Naar Keyseren af China giør Vers, og en født Despotisk Monark giver sine Stater Trykkerfriehed, saa glemmer den gamle Digter-Philosoph i Kierney, at han alt har overskridt det menneskelige Livs sædvanlige Maal (**), faaer al sin Ungdoms Fyr og Munterhed igien, og foreynger os med den Ild, Lethed og Lune, som skulde giøre det største Genies saureste Alder Ære. Vor Monarks største Velgierning fortiente den største Digters Lovtale; og endskiøndt Voltaire siger et Sted om sig:

— mon partage est d'ennuyer les Rois,

saa befrygte vi dog ikke, at vor Monark kiedes ved at høre ham forehold Regenterne, hvad de ere Videnskaberne og deres Dyrkere skyldige. Vi ville udskrive dette Sted, for dog at anføre noget af dette smukke Digt.

" Rois! qui briså les fers dont vous étiez chargés,
" Qui vous put affranchir de vos lourds préjugés,
" Qui vous rendit chez vous puissants sans être impies,
" Qui sçut de vôtre table écartant les harpies
" Sauver le peuple & vous de leur voracité?
" Qui sçut donner une ame au public hébêté?
" Les livres ont tout fait: & quoi qu'on puisse en dire,
" Rois! vous n'avez régné que lorsqu'on a sçu lire.
" Soiez reconnaissants, aimez les bons auteurs,
" Il ne faut pas du moins vexer vos bienfaicteurs."
" Et comptez vous pour rien les plaisirs qu'ils vous donnent!
" Plaisirs purs, que jamais les remords n'empoisonnent.
" Les pleurs de Melpomêne & les ris de sa soeur
" Nont-ils jamais guéri votre mauvaise humeur?
" N'êtes vous pas contents qu'on vous lise après boire.
" De Charle ou de Louis, la véritable histoire?
" Si l'auteur fut gêné par un censeur bigot
" Ne décidez vous pas que l'auteur est un sot?
" Il faut qu'il soit à l'aise; il faut que l'aigle altiere
" Des airs à son plaisir franchisse la carriere.
" Je ne plains point un boeuf au joug accoutumé,
" C'est pour baiser son cou que le ciel l'a formé.
" Au cheval qui vous porte un mords est nécessaire,
" Un moine est de ses fers esclave volontaire;
" Mais au mortel qui pense on doit la liberté.
" Des neuf savantes soeurs le parnasse habité,
" Seroit-il un couvent sous une mère abbesse
" Qu'un Evêque bénit & qu'un Grizel confesse."?

Hr. F. A. d. Voltaires Brev til Hans Majestæt Kongen af Dannemark, angaaende den udi hans Stater forundte Trykkefriehed. Tilligemed nogle Afhandlinger af beslægtet Indhold. Kiøbenhavn, trykt hos L. N. Svare. Stor 31 S. 8.

Oversættelsen af Voltaires Epitre er ikke slet. Tillægget bestaaer i 2 Prosaiske Stykker: om Trykker-Friehed, og om den grusomme Fare af Læsning, begge af Voltaire; og om Presens Friehed, af Hume.

(*) See Krit. Journ. for 1770. No. 34.
(**) Voltaire er født 1694.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 19. —— 1771.

Trende Hyrde-Breve skrevne af D. Edm. Gibson, Biskop i London, saavel til Advarsel imod Vantroe, som til Stadfæstelse af den aabenbarede Religions Sandhed, for deres grundige, lærerige og opbyggelige Indholds Skyld af det Engelske i det Danske Sprog, oversatte af Thomas Hee, S Sti Minist. Candidat., Med en Fortale af Jørgen Hee, Sognepræst for Holmens Meenighed, og Proust ved Søe-Etaten og Garnisonen i Kiøbenhavn. Anno 1771. Stor 310 S. 8.

Den Hensigt, hvori Hr. Proust Hee har opmuntret sin Søn til at oversette disse Hyrdebreve, er meget roesværdig. Han ventede, at Aabenbaringens Fiender vilde snart betiene sig af den almindelig forundte Skrivefriehed til ogsaa hos os at udstrøe Vantroens Sæd ved forargelige Skrifter; og da troede han, at det var en Kirkelærers Pligt at holde Modgiften imod saadan Gift i Beredskab, og at forsyne ubefæstede og værgeløse Gemytter med Vaaben imod Frietænkernes Anfald. Men, da Hr. Proustens Tid ikke tillod ham selv at udarbeyde noget, som kunde tiene til dette Øyemeed, saa har han tilskyndet sin Hr. Søn til at oversette de her fremkommende Breve, "hvori han fandt den aabenbarede Religions Grunde paa saa ordentlig, og for Enfoldige selv forstaaelig en Maade fremsatte, og baade af Fornuft og den hellige Skrift beviiste, at enhver agtsom og redelig tænkende Læser kunde finde de imod Aabenbaringen giorte Indvendinger derved aldeles svækkede". Denne Hr. Proustens Dom over Gibsons Breve underskrive vi gierne; og vi troe ikke, at Publicum har tabt noget ved, at Hr. Prousten har maattet lade Religionens Sag føre ved en fremmed Pen, heller end ved sin egen, da vi af den Tænkemaade, som hersker i den hele Fortale, slutte, at Hr. H. ikke besidder Moderation nok til at stride imod en oplyst Frietænker, som vist ikke lader sig nøye med, at man kalder ham en Affødning af Vantroens og Vildfarelsens Aand, en lærvillig Discipel af Satans Synagoge, og forepræker ham om hans Hier es Fordærvelse, hans kiødelige Vittighed o. a. m. Han forlanger Grunde og foragter Skieldsord, om de belægges med nok saa mange Bibelske Sprog.

Det første Brev er affattet i Form af Regler og Formaninger, og Forf. beviiser her mod de i hans Tid i Engelland levende Frietænkere, Jesu guddommelige Sendelse og den christelige Læres Sandhed. Han deler disse Beviser i 2 Klasser, i dem, som ikke ere forstaaelige og brugbare for alle, og dem, som ere tydelige og overbeviisende for enhver, endog den eenfoldigste Christen. Til det første Slags regner han Forbillederne og Spaadommene i det gamle Testament. Det Beviis, som tages af disse, havde stor Kraft, siger han, til at overbeviise Jøderne i de første christne Tider, men "det er nu ved Tidens Længde, og Stedets Langtfraliggenhed, samt Forandring af Skikke, bleven uforstaaeligt og vanskeligt for Mængden i Almindelighed, og kan ikke gandske tydeligen forklares, uden man har en stor Kundskab om adskillige af de gamle Jødiske Skikke, deres Skrifters Gyldighed, og Tidens nøye Beregninger, hvilket altsammen udkræver megen Studering, og giver ildesindede Mennesker Anledning til at giøre Tvistighed derom, spotte dermed, og forvirre de Læsere, som ikke vide noget af forrige Tiders Lærdom og Historie". Han raader derfor Almuen heller at holde sig til de Beviis, som ere lette og tydelige, og derhen regner han i sær Jesu Mirakler, hvilke, han troer, fornemmelig at være bestemte til at skulle være et Middel til at overbeviise alle Mennesker om den christelige Lærdoms Sandhed. Han forestiller i sær paa en meget over-

bevisende Maade Urimeligheden i Woolstons Mening, som vilde, at Jesu Mirakler ikke skulde forstaaes efter Bogstaven, men i en figurlig og forblummet Forstand; og viser, at end ikke Origenes, som drev den allegoriske Forklaringsmaade videre end nogen anden, har troet andet, end at Jesu Mirakler burde forklares og troes lige efter Ordene. Foruden dette af Mirakl erne tagne Bevis om Jesu Guddommelighed, trænger han paa de Forudsigelser om mange tilkommende Ting, som bleve siden til Punct og Prikke opfyldte, saasom fornemmelig Jerusalems Ødeleggelse; paa Evangeliums hastige og forunderlige Udbredelse o. a. m., og advarer omsider om den alvorlige Høyagtelse og Ærbødighed for hellige Ting, man maa søge at bevare hos sig, for at befæste sig imod Fristelser til Vantroe.

I det andet Brev beviser Biskopen, at Fornuften uden Hielp af Aabenbaringen er en utilstrækkelig Veyviiser i Religions Sager. De Hovedstykker, han her udvikler og forklarer, ere I. Fornuftens rette og egentlige Brug i Henseende til Aabenbaringen. II Fornuftens Utilstrækkelighed til at veylede i Religionen. Forf. søger her at godtgiøre: at de gamle Philosopher have været gandske uvidende om mange vigtige Poster i Religionen, som Aabenbaringen har opdaget for os, saasom, om Verdens Skabelse, Menneskets Oprindelse, Maaden at dyrke Gud paa o. s. v.: At deres Kundskab om mange andre magtpaaliggende Ting har været mork, uvis og ufuldkommen, saasom om Sielens Udødelighed og et Regnskab efter dette Liv: at de ulige Meninger, der have været imellem dem, angaaende de vigtigste og meest magtpaaliggende Poster, have været uendelige og umulige at bringe i Forening: at mange af dem lærte saadanne Lærdomme, som aabenbar sigte til at befordre Laster og Ugudelighed: og endelig, at det, som de virkelig udrettede, til at forbedre Menneskets, var af ingen Betydenhed. III. En guddommelig Aabenbaring var ikke allene nyttig, men høylig fornøden, for at være en sikker Ledsager i Religionen. IV. Menneskene ere forbundne til at undersøge, om nogen Aabenbaring er skeet, og hvad Beviser, der ere for, at den er kommen fra Gud. V. Det er Menneskenes Pligt at antage som deres Veyviser, hvad for en Aabenbaring, der kommer fra Gud, og at antage den heel og gandske. VI. Saadanne og saa mange ere den Evangeliske Aabenbarings Ypperligheder, at ethvert vist og fornuftigt Menneske maae ønske den at være sand, hvad enten vi betragte de Gyemeder, den foresætter, eller Midlerne for at naae disse Gyemeder. Dette Stykke er i sær vidtløftigt og lærerigt udført. VII. Hvor stor Synd og Fare der er ved at forkaste den christelige Lærdom.

I det tredie og sidste Brev beviser Gibson det Nye Testamentes Skrifters Paalidelighed, i sær imod Forfatteren af Christianity as old as creation, og forklarer disse 6 Stykker. I. "De fire Evangelier indeholde en rigtig og sand Efterretning om Jesu Christi Fødsel, Liv, Død, Opstandelse og Himmelfart. II. Den hele christne Lærdoms Plan, eller den Evangeliske Huusholdning, blev ikke fuldkommen forklaret for Verden af Christo selv, umiddelbar, imedens han prædikede; men han overlod mange Ting til at læres og forklares ved hans Apostle, hvilke han dertil i Besynderlighed undervisste og betroede. III. Apostlene, som i Kraft af den Fuldmagt, de havde faaet af Christo, skulde ikke alleneste vidne for Verden, og, lære de Ting, som de havde seet og lært af ham, men ogsaa videre aabenbare og forklare den evangeliske Huusholdning, vare under den Hellig Aands Veyledelse og Bistand, hvilken de annammede, ligesom han havde lovet dem, forend de tiltraadte deres Lære-Embede. IV. Det, som Apostlerne skulde aabenbare og forklare, angaaende den evangeliske Huusholdning, efter den Fuldmagt og Undervisning, de fik af Christo, og under den Hellig Aands Ledsagning og Bistand, bør læres i Samling med Evangelierne, af deres Prædikener og Skrifter, som ere os antvordede i deres Gierninger og Epistler. V. Det Nye Testamentes Bøger, som indeholde de Lærdomme, Christus og hans Apostle lærte, have været trolig og rigtig tilbragte de Christne i Eftertiderne. VI. Apostlernes Lærdomme, som findes i deres Epistler og Gierningerne, tilligemed, hvad vor Frelsere haver lært i Evangelierne, vare bestemte til at være en bestandig Regel for de Christnes Troe og Sæder til alle Tider, og bleve fra Begyndelsen af saaledes ansete og antagne af Christi Meeningheder."

Vi kunne ikke nok anprise disse ypperlige Breves Læsning for enhver Ven af Religionen, som vil være den unge Hr. Gee forbundet for denne gode Oversættelse.

Samlinger, udgivne af Peter Friderich Suhm, 1. Bind 1. Stykke. Kiøbenhavn 1771. Trykt hos Brødrene Johann Christian og Georg Christopher Berling. Stor 8o S. 8.

Hr.

Hr. Conferentzraaden agter under denne Titel at fortsette de Trundhiemske Samlinger af Philalethus, hvoraf 5 Tomer ere indkomne. Hvert Stykke skal, ligesom hine, bestaae af 5 Ark, og 4 Stykker udgiøre 1 Bind.

Dette første Stykke indeholder 4 Afhandlinger. 1. Religionen, skrevet 1765. Den hele Opfindelse er mager, endskiøndt Stykket ingenlunde mangler paa yndige Beskrivelser af Naturen, rørende Situationer af det menneskelige Liv, og adskillige sunde philosophiske Betragtninger. Dog vil Forfatterens Philosophie ikke behage alle. —— Rørende er i sær den Foresiilling S. 86 af to Forældre, som ved et ulykkeligt Tilfælde miste deres eneste Søn, og Forf. har ved denne Leylighed smukt skildret Religionens Magt i de største Lidelser.

II. Skrivefrieheden. "Endelig, begynder Forf., er den forønskte Dag fremkommet, den Tid, jeg saa meget haver længtes efter, at enhver kan skrive, hvad han tænker, at Baand og Lænker ey mere ligge paa Forstanden, at enhver kan vise sig saadan, som han er". Han ønsker, at Monarken for de gode Skrifters Skyld, som SkriveFrieheden vil frembringe, vil see igiennem Fingre med de onde og slette; thi Forfølgelser for Skrifter, siger han, som end kunde have fortient det, er det samme, som Forbud at skrive. —— En meget grundet Bemærkning er den, at, endskiønt de fleste Skrifter, som SkriveFrieheden hidindtil har frembragt, ere politiske, saa ere vi dog endnu allermindst i Stand til at kiende i denne Videnskab, af Mangel paa politiske Beregninger, "uden "hvilke lidet eller intet lader sig giøre i Politiken, "Commerce og Finantz-Sager; og hvilke ere blevne "holdte som Helligdomme og skiulte Liggendefæe "iblandt os". Forf. holder det derfor for nyttigt, "om i vore offentlige Tidender blev aarligen indrykket tilforladelige Udtoger af alle vore Stæders Toldboger, saa vel over ind- som udgaaende Vahre; saa og, at de Fortegnelser blevne udgivne, som ere indløbne over alle Indvaanernes Antal og Tilstand i alle Kongens Riger og Lande, og at herefter paaliggende Lister blevne udgivne over alle Døde, Fødde, Ægteviede, af hvegge Kiøn, Antallet af alle Haandværker o. s. v., grundede paa bemeldte Lister, saa at man kunde see Af- og Tilgangen i alle Næringsveye. I Mangel af saadant har den ærlige Eutropius Philadelphus maat giette sig frem i sin oeconomiske Balance, og tage alting paa en Slump, hvilket foraarsager, at hans gode Plan er bleven temmelig ubrugbar". I Almindelighed lover han sig med rette store Virkninger af Skrivefrieheden, "den vil, siger han, bringe vort Folk fra forfængelige Ting til alvorlige, opmuntre det, udbrede Kundskab, forjage Dorskhed og Sovn, giøre os igien til et Folk, som vi have afladet at være, berige, ubvide vort Sprog, uden hvilket at holde i Agt og Ære intet Folk kan kaldes Folk". ——

Den Lovtale, Forf. S. 44. giør over nogle nyere Danske Skribenter, kommer noget tvunget, saa grundet den ellers er, og "de tvende Lütkeners oeconomiske Skrifter" afsiikke paa en egen Maade, som Bevis paa Friehed i Tænkemaaden. At anvende Skarpsindighed og virkelig agtværdige Gaver til at forsvare gamle skadelige og indgroede Fordomme i Landvæsenet, som Præsten Lütken har giort, er ikke stort Bevis paa Friehed. Men man seer let, at det har været Hr. Conferentzraaden meer om, at giøre visse levende Skribenter en Compliment, end at anføre Exempler paa dem, som endog for Skrivefriehedens vidste en ædel Friehed i at tænke og skrive; thi ellers burde i det mindste vor Sneedorff ikke været glemt, som under en Bernstorffs Beskyttelse havde Lov at skrive, som han tænkte.

III. Tarvelighed. Tarvelighed, siger Hr. Forf., er det eneste Middel, som skal redde Dannemark fra sin Undergang. Men hvorledes indfører man denne tabte Dyd hos os igien? "det skal ikke ved Hoffets Exempel, ved at igienkalde Tilladelse at bære Guld og Sølv, ved at indskrænke de andre kostbare Dragters Brug, ved at sastsette Retterne i Gieste-budder, ved reent at forbyde visse Tings Indførsel, som Kniplinger, Kammerdug, lugtende Vande, ved at indskrænke andres, som Vin, Caffe, ved at afskaffe de alt for mange unyttige Statshesie, ved ey at lade noget indføres udenlands fra, som allerede giøres her i Landet, ved at opmuntre vore egne Fabriker, Bergværker, Fiskerier, og fornemmelig Agerdyrkning, ved at sette Belønninger for Kornets Udførsel, om det er mueligt, ved at standse den, naar Kornet her i Landet kommer til en dis Priis, omtrent 14 Mk. for en Tonde Rug, 10 Mark for en Tonde Byg, 6 Mark for Havre, ved læmpeligen at forbedre Bøndens Vilkaar, ved at lade Norge faae sin egen Mynt igien, og derved spare de Penge, som aarligen for Sølvets Udførsel ydes til Sverrige, og flere derved følgende unyttige Bekostninger, ved læmpeligen at formindske og tilsidst afskaffe de skadelige een Rigsdalers Bancosedler, ved at give Island og Findmarken efterhaanden frie Handel, ved at nedsette den i visse Poster alt for opskruede Told og Consumtion, ved at være sparsom udi Characterers Uddeelelse, ved at udrydde Brænde-

deviinets Brug, om det er mueligt, og ey anseе den for en Kilde til Kongens Indkomster, ved nøye at see til, at Forordninger blive holdte, ved at affkiære alle virkelig unyttige og overflødige Udgifter, ved ey at spare og tage med den ene Haand, og at udgive med den anden, ved at opmuntre Handelen imellem Rigerne og Provincierne indbyrdes, og befordre Fragt-Handel, og den Handel, hvorved der føres ud, ved nøye at beregne Landets Tab og Vinding, ey allene efter Toldbøgerne, men og efter Vexel-Lagien og efter Gieldens Renter, ved at indføre en god og bestandig Myntefod, ved at opmuntre Ægteskaber". —— "Bliver det da ey mueligt (lægger han til), med alt dette at holde Balance, og aarligen at afbetale noget paa den udenlandske Gield, saa er det ude med vort kiære Dannemark, enten maa det da reent forarmes, eller og maae det reent miste sin Credit".

IV. Hvad Gelli hos Mamertinum have været for et Folk. Mamertinus, en Skribent, som levede mod Enden af det tredie Aarhundrede, nævner i sin Panegyrik over Keyser Maximianus Herculeus, tre Folk, de Sacer, Ruffer, og Geller, om hvilke to sidste Folk, de Ruffer og Geller, den store Geograph Cellarius tilstaaer, at de ere ham gandske ubekiendte. Det samme bekiender Hr. Confer. R. om de Ruffer, men Gelli, troer han, ere de samme, som de, Plinius L. 6. C. 18. kalder Gelæ, og som Grækerne kaldte Caduſii. Deres Boepæl setter han i det nu værende Ghilau ved det caspiske Hav, og samlær alle de Vidnesbyrd, hvilke saavel hos gamle, som nye Skribenter forekomme om de gamle Caduſii, og de nyere Indvaanere af Ghilan. Havde Forf. havt den paa vor Konges Befaling nyelig udkomne Hiſtoire de nader chah, hvorom vi med det første agte at tale udførligere, ved Haanden, skulde han maaskee ogsaa deraf faaet Leylighed til at forøge sine Vidnesbyrd.

V. Bøger. Denne Artikel indeholder ikkun 2 Bøger, og betyder, som i de Trondhiemske Samlinger, ikke meget.

Vilde dog denne ypperlige Mand, som har saa stort et Kald til at være en Dansk Originalskribent, og som viser saa stor Iver for Sprogets Opkomst, bequeme sig til at glatte og polere sin Stil noget meer! den har paa mange Steder alt for megen Haardhed og Ujevnhed, og i de hiſtoriske Stykker er den næsten ubehagelig skisdesløs; thi den behagelige Skisdesløshed de re hominis, magis quam de verbis, laborantis, er noget gandske andet.

Tillæg til Philodani første Hefte, eller Afhandling om Handelen, og i sær den Islandske. Kiøbenhavn. Trykt hos Paul Herman Høecke, boende i store Helliggeist-Stræde. 1771. Stor 40 S. 8.

Dette Skrift indeholder et ikke ubetydeligt Tillæg til det, som af andre er skrevet om det Islandske Compagnies Skadelighed. I sær er man Forfatteren Tak skyldig for Meddelelsen af den Tart, som i Fior er blevet sat af Compagniet paa de til Island førte utaxerede Vahre, og som han siger er blevet kundgiort i Landet, uden at man, som Skik har været i forrige Tider, har meldet noget om, at den af Kongen var approberet. Ligeledes er den Instrux merkværdig, som det Islandske Compagnies Directører i forrige Aar have givet de paa Island farende Kiøbmænd, hvilken ogsaa her er aftrykt. Man øyser for de arme Islændere, naar man læser denne Instruxes Indhold; i saa myndig en Tone er den affattet; men naar man faa seer til Underskriften og lærer at kiende de smaa Souverainer, der af saadan en Tone tør foreskrive Love for en heel Provinzes Undersaatter, saa er man nær ved at tabe Taalmodigheden. Vi ville ikkun anføre een Post af denne Instrux. Sysselmændene havde forlanget, at Kiøbmændene maatte tilholdes aarlig at fremlægge ikke allene rigtig og fuldstændig Specification over de efterliggende og ved Skibets Ankomst indbragte Vahre, men ogsaa Forklaring over Indkiøbspriserne paa de utaxerede Vahre, for at kunne dømme om de paasatte Prisers Billighed. Men Instruxen lyder i denne Henseende, at Kiøbmændene vel skulde levere Sysselmændene Specification over den aarlig indbragte Cargaisson, "dog uden at vedtegne "Indkiøbspriserne, efterdi disse ere Sysselmændene "unødkommende." —— De Klager, Forf. fører over Kiøbmændenes Opførsel paa Island, forbigaae vi. Hans Ønske er det samme, som alle Patrioters, at det forderlige Monopolium, som Compagniet har, maatte ophæves, og alle Undersaatter, som besidde Midler, i sær Nørske, indbydes til at sette sig ned i Island med deres hele Familie, og forblive i Landet deres Livstid.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 20. 1771.

Fortegnelse paa alle de Skrifter, som Trykfriheden har givet Anledning til. Hvori findes anført Stederne, hvor de sælges, hvad de koste, og hvor mange Ark de indeholde. Samt en kort Erindring om et hvert Skrift til Efterretning for Liebhaberne. Første og andet Stykke. it. Fortsettelse af Fortegnelse paa alle de Skrifter, som Trykfriheden har givet Anledning til, tredie til tiende Stykke. Kiobenhavn, 1771. tilkiobs hos Kanneworff i Silkegaden. Stor, hver 2 Stykker 2 Ark. 8.

Dette Foretagende kan i denne Tid være meget nyttigt, da en Mængde smaa Skrifter daglig kommer for Lyset, hvis bedragende og uefterrettelige Titler ofte lade Publicum, som ikke kiender dem, uden af en Anmældelse i de politiske Tidender, i Uvished om deres Indhold. Forfælder en kort og munter Dom over ethvert Skrift, og hans Domme finde vi ofte rigtige; men at vi skulde underskrive dem alle, vil ingen forlange:

'Tis with our judgments as our watches, none,
Go just alike, yet each believes his own.

det er med vore Domme, siger Pope, som med vore Uhre: ikke et gaaer som det andet, og dog troer enhver sit eget. —— I disse 10 Stykker ere i alt 170 Skrifter anmeldte, som koste tilsammen 16 Rdlr. 4 Skilling.

Betænkning over den saa kaldede Philopatreias. Kiobenhavn. Trykt i det kongel. Univ. Bogtrykkerie, hos A. H. Godiches Efterleverske, og findes sammesteds tilkiobs. Stor 15 S. 8.

Det er i sær de Geistliges Indkomster denne Forfatter taler om, hvilke han troer, kunne ikke hæves paa nogen bequemmere Maade, end den brugelige. Han melder om et Forslag, som han for en 30 Aar siden har havt under Hænder, hvorefter en Sognepræst i Dannemark skulde nyde af hver Tønde contribuabelt Harkorn for Korn- og Qvægtienden tilligemed Offeret 4 Mark aarlig; hvilket kunde giøre for hver Præst omtrent 200 Rigsdaler aarlig Løn. Dette Forslag er værre, end alt, hvad Philopatreias har tænkt paa, til Geistlighedens Undertrykkelse; og dog! hvad vilde man sagt dertil, naar det var blevet iværksat i en Regents Tid, om hvis gode Sindelav imod Geistligheden ingen tvivlede? —— Geistligheden bør i vore Tanker altid heller ønske sig Regenter, som ere Statskloge, end dem, som ere store Jurere for Religionen; thi Statsklogskab taaler aldrig at Religionen undertrykkes, men den falske Religionsiver arbeyder ofte imod sin Hensigt, og nedbryder meest, naar den tænker meest at opbygge.

En Norsk Gyrdes Indtagelse i et Bierg. Virg. Eclog IV. Kiobenhavn, 1771. Trykt hos Johan Rudolph Thiele, boende i Peder Hvidtfelds-Stræde. Stor 47 S. 8.

Titelen er uefterrettelig, men Indholdet vigtigt, og forraader en Normand af Indsigt, Smag, og en rig og levende Phantasie, skiønt i nogle Stykker maaskee lidt for partisk for sit Fædreneland. I Henseende til Sprogets Ziirlighed kan dette Stykke settes ved Siden af de beste vi i lang Tid have havt at bedømme.

En Norsk Hyrde føres ned under et Field, ved hvis Rod han vogtede, og faaer af en Biergmands Mund sit Fædrenelands tilkommende Lyksalighed at høre. I et smukt Gemak, der udgiorde et Perspectiv, hvis Ende kunde ikke øynes, saae han Postyrer i Billedhuggerarbeyd, som forestilte de imod Norge velsindede Konger, opstilte i to Rader, i den eene Rad de ældre, og i den anden de yngre. I den sidste Rad fandt han ogsaa et udhugget Anlæg til et Postyr. "Man saae en Mængde af Sindbilleder, som vare fuldførte, men ikke opsatte paa sit Sted. Her laae et Stykke, der forestilte Helten, som en Hyrde, der river tvende zittrende Lam af nogle Ulves Kløer. Et andet afbildede ham med den ene Haand vande et Rosentræe, og med den anden at oprykke nogle Ukrudsplanter. Et Buur med en Fugl, som sang oven paa, stod ikke langt fra. Nogle Postyrer af Mennesker stode og færdige, nogle blottede, fulde af Bylder, med hængende Hoveder, andre med side Klæder, der bare Kurve fulde af Frugter, opløftede Hovedet med frimodige Øyekast. En Løve fandtes ogsaa trivelig, og med opreyst Hale. Hyrden spurgte, hvor denne skulde settes? Og da den Gamle svarede, at den skulde ligge op til Heltens Bryst, faldt Hyrden paa Knæe, og tilbad Støtten".

Den Gamle beskriver ham derpaa de Velgierninger, som Norge kunde vente sig af denne Helt. Den første er: en Tempel for Muserne, som afmales i en yndig og sindrig, skiøndt ikke nok vedligeholdt, Allegorie. Bekostningerne til denne Tempels Oprettelse kunde efter Forfatterens Forslag tages af de Præsterne i Norge tillagde beneficerede Gaarder, som i den Forfatning, de nu ere, indbringe hverken Præsterne eller andre noget. —— En anden Velgierning er Myntens Tilbagekomst til Kongsberg. "Sølvet skal støbes til en Throne for Helten, og blive Landets Børn til beste. Heltens Navn og Løvens Billede skal igien graves paa Staalet, og dets stærke Slag paa de tynde Sølvplader skal igien høres i Staden, og være en behagelig Musik i Landsmænds Ørne: Paa den Tid skal mine sorte Yndlinger med Hurra kaste sig i Døden og Afgrunden, og det dybe i Biergene skal give en huul Lyd af Viiser til Heltens Ære. Den vilde Halling og ærværdige Tælle-Bonde skal da med brølende Skarer lade sig høre i Fieldene. Den flittige Hedemarker og hændige Hardanger skal komme at ombytte sit Lands og Flittigheds Frugter med den nye slagne Mynt. De skal bringe den hiem til deres Hustruer, og deres smaa Børn skal udrekke deres spæde Arme for at see den, og Mødrene skal vænne deres lallende Tunger til at nævne Heltens Navn". —— Norges Sønner skulle blive i deres Fædreneland, og ikke ombyttes med "Europas "Vanskabninger, solgte og uduelige Kroppe, oplagte "til at saae ubekiendte Laster, og at omstøbe de beste "Borgere". —— Den skadelige Handel, som Norge nu skal føre med Dannemark, skal ophæves, og det gamle Venskab oprettes med disse lykkelige og frie Øboere paa den anden Side, som bygge deres Lyksalighed paa Friehed og Vindskibelighed. "Hugger selv de Stokke, (heder det), som skal flyve med eder over alle Vande, og lad Verdens Grendser blive eders. Tager med eders Fiske, eders Metaller og Træe, alle Havne skal oplade sine Bomme og omarme eder. De skal ikke forlade eder, før de har fyldt eders Rum med de Varer, I har ikke tordet forskaffe eder selv, eller som eders Himmelegn nægter eder". —— Skovene skal opelskes, Agerdyrkningen opmuntres, Metallerne forarbeydes i Landet, Fiskerierne udvides, og blive Landets Børn til Nytte. Vold og Undertrykkelse skal ophøre, og Retfærdighed, Indsigt og Dyd blomstre.

Den unge Hyrde frygter allene for, at Avind skal giøre alle disse herlige Udsigter til intet; men den Gamle trøster ham: "Heltens grandskende Øye, siger han, skal igiennem alle Forklædelser, trænge lige ind til Hiertet. Han skal snart blive vaer, naar den nedrige Egennytte tør tale Thronens Sag. Der fattes ikke for, at der jo vil blive dem, som vil sige: Fød Løven med Brød, og ikke med Kiød, at den ikke skal sønderbryde sine Tralverk. Men Heltens Dyd er Borgen for dens Troeskab. Naar har Landsfaderen havt opsetsige Børn? og er det Mildhed, eller Tyrannie, som omkaster Throner? Troe mig, min Søn! Egennytte, den store Drivefieder i de menneskelige Handlinger, og Undersaatternes Lyksalighed ere stærkere Forskandsninger for Throner, end alle Statskonstens sindrige Forebyggelser. Skulde Helten frygte for at giøre et Folk lykkeligt, som saa tidt har skrevet deres Lydighed med Blod, ja endog, naar de har været overgivne til en mægtigere Fiende, har slidt sig løs, og ofret sig selv, som en dyrebar Gave, til een af hans berømmelige Forfædre".

"Naar

"Naar skal da mine Øyne see Helten og mit Lands Lyksalighed, raabte Hyrden. Denne Tid at oppebie vil være mig Evigheder. Det kolde Norden, svarede den Gamle, skal snart optøes af denne Soel, og om en kort Stund skal den forgylde eders Bierge. Men han har ikke vildet komme, før han med egen Haand har kundet sønderbryde eders Lænker, og tage Aaget af eders Skuldre".

Dette Stykke har meget glimrende Steder, og burde ikke tabes iblandt den Mængde af lærde Ephemera, som i denne Tid kommer for Lyset. —— En tillagt Fortælling om tvende Halvsystre giver tilkiende, at Norge trænger ikke til Dannemark, men at Dannemark ikke kan undvære Norge.

Tanker til Fabriqvers Anlæg og Vedligeholdelse, de Fattiges Fortieneste ved dem i Almindelighed, og de fattige Stiftelsers Forbedring til mere Nytte for Landet og dem selv, end hidindtil. Skreven til Fordeel for de Arbeydsomme Fattige. Kiøbenhavn, 1771, trykt i det kongelige Universitets Bogtrykkerie, hos A. H. Godiches Efterleverske. Stor 28 S. 8.

Disse Blade indeholde mange gode, skiøndt ikke nye Tanker, om vore Fabriker og Fattighuuse. Det er i sær Linnetfabrikerne, Forf. ønskede at ophielpe, og vilde, at vore rige Fattigstiftelser, saasom Wartov, Waysenhuuset, Søeqvesthuuset og Opfostringshuuset skulle skyde en Kapital sammen til Fond at kiøbe Garn og betale Væverløn for. Han roeser ved den Leylighed et Hørkiemmerie i Kiøbenhavn, hvor fattige Folk kunne faae Hør i smaa Partier at kiøbe; og det Garn, som deraf spindes, skal ikke tabe det halve imod andet i Kaagningen, men giøre en Alen Lærred meer af hvert Pund, end andet raat Garn, der synes ligesaa fiint; hvortil Aarsagen skal være, at Hørren er bedre renset fra al Ureenlighed, og lader sig bedre udtrække end og i Væven formedelst sin Blødhed. —— Den Opdragelse, som de fattige Børn faae i Christians Pleyehuus, setter Forfatteren til Mønster for fattige Børns Opdragelse, men finder desto meer at udsette paa Waysenhuuset og Opfostringshuuset.

Anmærkninger over Drammens oeconomiske Beskaffenhed og nu værende Handel. Skrevne i Kiøbenhavn 1771. ved Christen Lohrmand, Kiøbmand udi Bragernes. Findes tilkiøbs hos Hr. Frid. Christian Pelt, Universitets Boghandler paa Børsen. Kiøbenhavn 1771. Trykt hos Hof Bogtrykker Nicolaus Møller. Stor 64. S. 8.

Dette nyttige lidet Skrift, som er en Frugt af mange Aars egen Erfaring, giør sin Forfatters Indsigt og Patriotisme Ære. Forf. har tilskrevet det til Hr. Justitzraad Dons, som en af Vicepræsidenterne for det kongelige Danske Landhuusholdnings Selskab, hvilket han haaber, vil antage sig Drammens Tarv, og han viiser derved en Tillid til dette Selskab, som dets Aarvaagenhed fortiener. Men Hr. J. R. Dons har siden den Tid faaet endnu et nærmere Kald til at vaage for Norges, sit Fædrenelands Velgaaende, ved den vigtige Betiening, som Kongen nylig har overdraget ham; og vi spaae Norge, saavel som det Almindelige, de største Frugter af denne retskafne Mands Insigt og Nidkiærhed.

I den første Afdeeling om Drammens Beliggenhed, er i sær mærkværdigt, hvad Forf. melder om den Skade, som Drams-Elven der løber midt igiennem Drammen, og adskiller den i to smaa Byer, Bragernes og Strømsøe, forvolder Indbyggerne i Bragernes ved Jordbrud, i det næsten aarlig ved den Tid, da den frosne Jord opløses, Grunden til Vandet udfalder, snart paa et, snart paa et andet Sted, saa at enhver er usikker paa sin Eyendom. De fleeste tilskrive den stærke Strøm dette Tilfælde, men Forf. holder for, at, da saadanne Jordfald yttre sig ikke om Sommeren, naar Strømmen er stærkest, men om Foraaret og Vinteren, naar der ikke er mindste Strøm i Elven; saa er snarere det underjordiske Vand, som kommer fra et oven for Byen hængende Field, den sande Aarsag, "thi de smaa Bække, hvorigiennem Vandet skulde have Løb, ere nu ikke saa store eller flydende, som de vare i gamle Dage, saa Vandet uden Tvivl maae giøre andre Gange, efterdi man lettelig kan begribe, at underjordisk Vand, i sær det, som har Fald fra et høyt Field, vil uagtet alle Forebygninger søge Luft". Han ønsker imidlertid, at den rette Aarsag maatte af kyndige Mænd undersøges, og i Tide raade Bod

paa

paa en Ulykke, som engang, i fald noget større Jordbrud skulde paakomme, kunde stoppe Skibsløbet, og ødelægge Byens Handel. Og da Muddercassens Hovedstoel, som har sin Tilflydelse af Borgernes Handel, er voxet anseelig, saa holder han for, at den med største Billighed kunde anvendes til at afværge dette Uheld fra Byen, allerhelst da den selv vilde have Fordeel derved.

I den anden Afdeeling handler Forf. om Indbyggernes Mængde, Handel og Fabriker. Indbyggernes Antal bestaaer i henved 5 til 6000 Mennesker, hvoraf de fleeste ere Bordstablere, Bielkehuggere, Lastdragere og andre Arbeydsfolk, som leve af Skibsfarten. Garnison er Byen befriet for; og Forf. bemærker meget rigtig, at, endskiøndt Borgerne i visse Maader kunde have Fordeel ved Indqvartering, saa vilde dog Arbeydsstanden derved indskrænkes i sin Fortieneste, og blive Byen til Byrde. —— Drammens Handel er meest med Engelske Bord, og Hollandske Bielker. Bordhandelen er den vigtigste; men Bielkehandelen er Byen ikke saa fordeelagtig, som den i Forfatterens Tanker burde være det, endskiøndt han ikke tydelig forklarer, hvori det bestaaer, men mælder om et Forslag, som han paa behørige høye Steder har indgivet til at ophielpe denne Handelsgreen. Den Danske smaa Lastehandel holder Forf. for sikrere og fordeelagtigere end den Hollandske, efterdi ikke gierne af den Last udskibes noget paa Speculation, men sælges efter beste Accord til de handlende Skippere. —— Af Fabriker er en berømt Reberbane, hvor de største Ankertoue, Pertlinier, og andre Touværker forfærdiges; desuden ti Tobakspinderier, som give et Par hundrede fattige Børn Arbeyde og Ophold. En Pibefabrik og et stort Teglbrænderie har tilforn været i Byen; det sidste er aldeles nedlagt, det første er endnu i nogen Drift. —— Næst Bergen har ingen Kiøbstæd i Norge saa stor Tilførsel af Kornvahre fra Dannemark og Østersøen; hvortil de mange i Nærheden beliggende Jernværker og Glashytter ere Aarsag.

Indbyggernes Jordbrug er ikke ubetydeligt. De fleste af Borgerne ere enten Eyere eller Forpagtere af Jordegods af hele og mindre Gaards Parter; hvoraf de kunne næsten have det fornødne til Huusholdning. Jordens Frugtbarhed er ved Flid bragt saa vidt, at giødsket Jord frembringer 16 til 20 Fold. —— Byen har intet Axeltorv, men maa kiøbe hvad Qvæg den af Bonden behøver, uden for Byen, hvorved Consumtionen ofte sviges, og endskiøndt Forpagtnings-Societetet derved lider et stort Tab, har det dog ingen Forandring kundet erholde deri, "fordi det Sted, hvor "Bonden med sine Varer har Tilhold, er beliggen-"de under Jarlsbergs Grævskabs Jurisdiction". —Fruentimmeret roser Forf. for Huuslighed og Vindskibelighed.

Som en stor Mangel ved Bragernes Kiøbsted anseer Forf. det, at den ingen egen Øvrighed har, men hører under Magistraten i Christiania, som ligger 4 Mile over Land, og 9 Mile over Vand fra Drammen. Derved unddrages Byen den Accise, som ellers er tillagt den af de Vahre, som paa den Side losses. Denne Accise, som beløber sig aarlig henimod til 2000 Rigsdaler, og skulde i Følge Toldrullen anvendes til Magistratens og Byfogedens Løn, Broer og Havnens Vedligeholdelse, og noget til de Fattiges Beste, lader til at komme Christianiæ Magistrat allene tilgode. — Men det, som fornemmelig, efter denne Forfatters Forestilling, trykker Drammens Handel, er den Misbrug, som Leverandørerne til den i Nærheden beliggende Bergstad Kongsberg drive med den dem forundte Friehandel, hvilken de betiene sig af til at undersælge Drammens Kiøbmænd, efterdi Bergstaden er frie for Consumtion, har mindre Skatter, og er, som han siger, et Tilflugtstæd for alle Snighandlere. Dernæst klager han ogsaa over det Indpas, som Bønderne giøre Drammens Borgere i deres Næring formedelst den Friehed de have, at giøre Indkiøb af Korn paa Fartøyerne. Denne Friehed skal ikke være til nogen Nytte for de Fattige, efterdi disse dog maae tage deres Korn paa Borg hos Kiøbmanden eller hos de rige Bønder, som giøre Oplag deraf. Men den betager Handelsmanden sin Næring, og giver Anledning til en for Landet og Consumtionen høystskadelig Brændeviinsbrænden, hvortil det meste Korn af Bonden forbruges.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 21 og 22. —— 1771.

Beviis at Argus, uagtet sine 100 Øyne, har været stokblind, da han skrev sine No. 11 og 12. angaaende Amtslaugs- og Friemesterne. Indeholdende trende Anmærkninger: 1) At Laugene i deres nærværende Forfatninger ere skadelige for Vindskibeligheds Fremgang. 2.) At de ere hinderlige i Folkemængdens Tiltagelse. 3) At de ere en Medaarsag til de dyre Tider. Til nøvere Eftertanke i en redelig Hensigt fremlagt af en Haandverksmand her i Staden, som ønsker Laugs- og Frimesterne al den Lyksaligheds, der kan passe sig med Statens Welfærd. Kiøbenhavn, 1771. Stor 56. S. 8.

Den gode Argus, som undertiden misbruger sin Pen til at tale Ordet for herskende Fordomme, og at snakke Posselen efter Munden, er her kommet i en Skole, hvoraf vi haabe, han vil lære Varsomhed for Fremtiden. Ikke let kunde Laugenes Skadelighed lægges for Dagen med meer Eftertryk og Styrke, end her er skeet; og man veed ikke, hvad man meest skal ophøye hos Forfatteren, hans Erfarenhed, eller Indsigt, eller Smaa, eller Patriotisme. Det skulde fornøye os, om Forf. var det, han udgiver sig for, en Haandverksmand, som skulde gisre den best opdragne og lærdeste Mand VCre.

Følgende Beskrivelse paa de saa kaldte Haandverksgewohnheiten og Gebräuche maae tiene som en Prøve paa Forfatterens Skrivemaade. "Ethvert Haandværk har foruden de af Kongen bekræftede Laugsartikler, endnu visse Vedtægter og Skikke, som føre Navn af Gewohnheiter og Gebräuche. Disse indeholder en lang Ramse af Grovheder og urimeligt Tøy, der udgisre en Slags Lov for Svennene indbyrdes, og bestemme Ceremonierne ved Svennenes Af- og Tilreyse, samt ved Drengenes Løskyndigelse. Alle Haandværker have vel ikke lige meget af disse skadelige Vedtægter; men de have dog naæsten alle nok til at forhindre Vindskibelighed og fordærve gode Sæder. Thi det er virkelig en Sandhed, at de to første Aars Tid af en Drengs Svennestand gaae bort med at lære at kiende disse Vedtægter, og om hans Forstand endog er oplyst nok til at foragte dette Aag, saa er han dog nødt til at følge Strømmen; han skulde ellers sette sig i Fare for ey allene at miste sin Fortieneste i Straspenge, men han skulde endog blive lemlæstet, ja vel aldeles forbuden at ernære sig med sit Haandværk. Dette fremførte er ingen Opdigtelse, men en Sandhed, hvorpaa jeg vil anføre Exempler til Beviis. For nogle Aar siden saae man der i Kiøbenhavn 4 Murersvenne, som heller vilde gaae i Slaveriet, og blive lænkede ved Siden af Skielmer og Tyve, end underkaste sig en fornuftig Øvrigheds billige Dom, og erkiende en af deres Laugsbrødre, der af Vankundighed havde begaaet en efter deres Gebräuche straffældig Villighed, for dygtig til at ernære sig af sit Haandværk. I Tydskland, fornemmelig i de gamle Hansestæder, har man seet heele Laage giort Opstand for en ringe Betydenhed, og at endog de Indfødte have af Vrbødighed for disse Gebräuche tilsidesat Kierlighed til Fædrenelandet og de Fordeele, som de kunde vente sig af samme". —— —— "Sandelig en retskaffen oplyst Oldgesell ved mange af de sluttede Laage har ligesaa mange Ceremonier at paasee og iagttage, som en Jødisk Rabin, og en Jüngster, som lægger sig

efter dette Tøy, har ligesaa meget at bryde sit Høved med, som en, der vil forstaae Cabala. At spilde en Draabe af Velkomsten, at lægge sin Hat paa et uret Sted, at glemme at tage et Stykke af sit Verktøy i Haanden, naar en Svend vil gaae ud i sine Arbeydsklæder o. s. v., kan i Følge disse Gebräuche, koste hele Ugers Fortieneste, et ubetydeligt Skieldsord kan foruden Prygl endog medtage en heel Maaneds; og i det at Sagerne blive afgiorte, syndes der paa nye og straffes paa nye. Alle disse Strafpenge blive fortærede, og heraf komme ey allene Friemandage, men endog heele Ugers Tidsspilde, hvor ved Arbeydet forsømmes, Sundheden tilsettes og Sæderne forderves. Der ere Lauge her i Byen, hvor en Svend maanedlig maae give 24 Skilling til Kroen, enten han kommer der eller ikke. Er dette da ikke et forfærdeligt Aag, og mon jeg har Uret, naar jeg siger: at Laugene i deres nærværende Forfatning er den største Forhindring for Vindskibeligheden".

Hvad Argus har svaret paa dette Skrift i No. 21, er saa svagt, at man let kan see, hvad Forlegenhed han har været i for at svare noget. "Saa "længe der maa være Laug, siger han, tør jeg blive "ved at paastaae deres Haandthævelse". Det er, som om vi vilde sige; saa længe Argus maa skrive, tør vi blive ved at paastaae, at han bør skrive. —— For Resten undskylder han sig med sine Blades Rum. Men da han havde Rum til til at haandtæve Laugene, saa burde han ogsaa skaffet sig Rum til at igiendrive, om han kunde, de vigtige Ting, som ere sagde om deres Skadelighed. Den Modsigelse, han vil finde hos den patriotiske Tilskuer, der, efterat han først har sagt i No. 165: Afskaf Haandverkslaugene, og Mængden af Arbeydere skal uden videre Anstalter skaffe os gode Vahrer og let Kiøb (Ord, som den anførte Skribent har taget til Text imod Argus), vil siden i No. 283 have et Haandverks Selskab, der skulde bedømme andres Duelighed —— denne Modsigelse, sige vi, vil ikke forvirre nogen, som kan læse de anførte Steder i den patriotiske Tilskuer selv. Thi det Haandverksselskab, som Tilskueren i No. 283 taler om, skulde ikke bedømme andre Arbeyderes Duelighed, for at autorisere dem, ifald de fandtes duelige, til at fortiene deres Underholdning med deres Hænders Arbeyde, eller forbyde dem det, naar de fandtes uduelige; men for at opmuntre Haandværkerne, ved at tilkiende de dueligste Arbeydere visse af Selskabet udsatte Premier, til at forbedre deres Profession ved nyttige Opfindelser; og dette er noget gandske andet end et Haandverkslaug. Tilskuerne viser desuden tydelig og udførlig nok Forskiellen imellem Haandverkslaugene og de foreslagne Haandverksselskaber, ved at ligne de første med vore Universiteter, og de sidste med vore saa kaldte lærde Selskaber. Man maae derfor ikke lade sig forføre af Argus til at troe, at den patriotiske Tilskuer skulde have fortrydt, at han havde ønsket Laugenes Afskaffelse, og derfor siden foreslaget det omtalte Selskab, som det, der skulde være os Borgen for de forarbeydede Vahres Godhed. Saadan er slet ikke hans Mening.

Agerbruget og Landvæsenet i Dannemark, i Henseende til dets Udspring og indbyrdes Forhold, betragtet af Torkel Baden, Forvalter over Godset Bernstorff og korresponderende Medlem af det kongelige Danske Landhuusholdnings Selskab i Kiøbenhavn. Kiøbenhavn 1770. Trykt og findes tilkiøbs hos Nicolaus Møller, kongel. Hof-Bogtrykker. Stor 64 S. 8.

Vi have oeconomiske Skribenter nok, som afmale os vort Landvæsens Fordærvelse med de sandeste og livagtigste Farver, nok, som baade viise os Manglerne i dets Forfatning, og Midlerne til at afhielpe dem; men ingen har endnu trængt saa dybt ind til Fordærvelsens første Udspring, som denne Forfatter, der ved en simpel historisk Beretning om Agerbrugets Tilstand i Dannemark fra de ældste Tider af, med eet har søgt at aabne os en klar Udsigt i de sande Aarsager til dets Forfald, og tillige i de virksomste Hielpemidler til at opreyse det. Ingen har havt sine Øyne saaledes henvendte til Statsforfatningens Sammenhæng med Landvæsenet, og søgt at forklare Virkningerne af de Omvexlinger, som hin har undergaaet i Dannemark, paa den Danske Bondes Forfatning. Vi kunne derfor sikkert anprise dette lidet Skrift ikke for Landmanden allene, men ogsaa for ham, der ønsker at kiende sit Fædernelands Statsforfatning fra en ikke nok betragtet Side, ogsaa for den politiske Regnemester; ogsaa for Oldgrandskeren. De skulle alle finde Materie til nye Slutninger og Betragtninger, men og, som os synes, paa mange Steder Anledning til at oplyse, rette, og forbedre.

Hr.

Hr. B. holder det for en Feyl hos dem, som have skrevet om vort Landvæsen, eller lagt Haand paa dets Forbedring, at de ikke have givet Forskiel nok imellem Agerbruget og Landvæsenet, eller nok betragtet det eenes Indflydelse paa det andet. "Agerbrugets "Forfatning, siger han, kalder jeg det Forhold, som "Bonden staaer i med sin Jords Dyrkning. Landvæ"senets Forfatning er det Forhold, som han i Følge af "hin staaer i med Staten og Jorddrotten". Af Mangel paa at have i agtaget denne Forskiel, forklarer Forf. næsten alle Uordener i vor Landhusholdning. Den er Aarsag til, at man næsten altid har begyndt Forbedringerne fra den urette Side, fra Landvæsenet, og ikke fra Agerbruget: den er Aarsag til, at, naar vore oeconomiske Skribenter tale om Landvæsenets Forbedring, tænke de næsten eene og allene paa Hovedgaardene, og glemme Bondens Jord gandske, da dog Hogaardene deels udgiøre en ubetydelig Strækning af Landet imod det øvrige Bondergods, deels ere en nødvendig og umiddelbar Følge af Agerbrugets slette Forfatning, som ikke, uden til endnu større Skade for Landet, kan hæves, saa længe Agerbruget skal blive i sin sædvanlige slette Forfatning. Man har troet, eller i det mindste handlet, som om man troede, at det Forhold, hvori Bonden staaer med sin Jord, altid har været det samme i Dannemark, og derfor, ubekymret om Agerbrugets Forfatning, helbredet Tid efter anden paa den Forfatning, hvori Bonden stod med Staten og Jorddrotten; men derved just har man stedse giort Fordærvelsen større, og ingen Tid er den sieget høyere, end efter Souverainiteten.

I Forfatterens Tanker har Agerbrugets og hele Landvæsenets Tilstand i Dannemark ingen Tid været fuldkommere, end for, og tildeels under Valdemar I Regiering. Fordærvelsen, mener han, har taget sin Begyndelse med Slutningen af dette Tolvte, er kommet til fuldkommen Modenhed i Mitten af det fiortende, og har saaet de dybeste Rødder, hvorved den indtil denne Dag er blevet uophævelig, i Begyndelsen af det sextende Aarhundrede S. 8.

Agerbrugets gode Forfatning i den omtalte Periode, og i sær fra Christendommens Indførsel indtil Valdemar den store, slutter Forf., i Mangel af Historiens udtrykkelige Vidnesbyrd, af Folkemængdens Storhed i dette Tidsrum, og Folkemængden slutter han igien af Landets Styrke og Vælde. "Et Land, "siger han S. 9. af Dannemarkes Størrelse, der til "alle Tider, og for strax at møde en Hoved-Fiende"ding, endog til de Tider vedligeholdt sin Overmagt i "Norden, da Christendommen havde lagt Tøylen paa "den enthusiastiske Tapperhed, og formildet den Grum"hed, hvis blotte Rygte kunde vinde Feldslag, end"og efterat en Dansk paa sin Syge-Seng kunde kiøbe "sig i Himmelen for rede Penge, og efterat de Skatte, "som man kunde bebreyde vore Forfædre, at have for"tient ved Vikinge-Tog, for lang Tid siden vare reyste "til Rom: Et Land, som med alt dette ikke kiendte "Handelens og endnu mindre Cabalens Fordele, kan "man vel neppe, uden at tage sin Tilflugt til Mirakler, "nægte al den Folkemængde, som dens Jords og Kli"mats indvortes Natur kunde taale. —"

Men kiender man ogsaa Dannemark i den Periode Forf. taler om, paa denne Beskrivelse? Var dette det Dannemark, som Waldamar I. forefandt, da han besteeg den Danske Throne? Eller var dette ikke meget meer et Rige, svækket ved indvortes Uroligheder og udvortes Angreb, et Rige, som saa lidet vedligeholdt sin Overmagt i Norden, at det maatte taale, at fremmede Regenter blandede sig i dets Stridigheder, at det maatte see ikke allene sine Kyster, men det platte Land selv plyndret og ødelagt af Søerøvere? Fra Svend Estridsøn af indtil Waldamar kan Dannemark ikke rose sig af sin Styrke. —— Men om vi ogsaa tilsidesette Historien og give Dannemark den Vælde, Forf. tilskriver den: saa see vi dog ikke, at man fra et Lands Magt og Anseelse med Vished kan slutte til dets Folkemængde. De Franske Stater ere unægtelig Folkerigere nu, end de vare under Ludvig XIV Regiering; men er derfor Frankrig mægtigere? Folkemængden allene giør et Folk ikke mægtigt, naar den politiske Forfatning intet duer, eller slette Regenter sidde ved Roret. Og overalt denne Folkemængde i vor gamle Norden, hvor mange Tvistigheder og Tvivlsmaal er den ikke underkastet? Vi tør saa lidet sige med Hr. B., at Dannemarkes Fo kemængde i de Tider, han taler om, overg kvores nu værende meer end dobbelt, S. 10, at vi snarere holde det for afgiort baade af moralske og politiske Aarsager, at Dannemark nu omstunder er langt folkerigere, end det var i det 11te eller 12te Aarhundrede.

Dog, det maae være med Dannemarkes Folkemængde i de mindre Tider, som det vil; muneligt er det, at Agerbruget for Waldamar har været i den lykkelige Forfatning, som Hr. B. beskriver det, nemlig: at Landet var inddelt i visse Boel, og at man ved saadant et Boel forstod en paa et Sted samlet Strekning af 8 Tønder Land i Agerjord,

jord, og 6 i Engbund, 1500 Qvadrat Alen, beregnet til hver Tønde Land. "Efter et saa bestemt Maal "siger han, var den dyrkede Deel af Landet tildeelt "Jndbyggerne; ligesom enhver Bonde i Følge sam"me Maals usvagtige Bestemmelse og Jordens in"trinseque Valeur var ansat i de Afgifter, som det "tilkom ham at yde Regenten og ingen anden". Vi sige, det er umueligt, at Agerbrugets Forfatning har været saadan for Valdamars Tid; men hvoraf bevijser Hr. B. denne Forfatnings Virkelighed? Han beraaber sig vel paa en Tabel, som Arent Bernsen giver os i sit bekiendte Skrift, kaldet Dannemarkes og Norges frugtbare Herlighed, om Landets allerældste Jnddeling i Boel Jorder. Men paa Arnt Bernsens Beretning om Landets Jnddeeling torde vi slet ikke bygge de Slutninger, Forf. bygger. Arnt Bernsen viser, at det Ord Boel har adskillige Bemærkelser, og at Jnddeelingen i Boel har paa adskillige Tider været meget forskiellig. I forrige Tider, siger han, og for nærkelige Aar forstod man ved Boel en Bygdelav, en Egn eller Sammenlæg af 2, 3 eller flere Landsbyer, eller af et eller flere Kirkesogner (See 2 Bogs S. 25. Men den Jnddeeling i Boelsjorder, hvorpaa han giver en Tabel S. 23, og som synes at være den, Hr. B. sigter til, er (saavidt vi see) af et langt nyere Datum, og tildeels fra Arnt Bernsens egen Tid. Fra denne torde vi altsaa ikke slutte til Agerbrugets Tilstand i det tolvte Aarhundrede.

Men vi ville engang antage det som en Hypothes, at Agerbruget i Dannemark har for Valdamars Tid været i saa lykkelig en Forfatning, at enhver Jordbruger har havt sin tilmaalte Strekning af Jord samlet paa et Sted trindt omkring sin Bolig; for at følge Forfatteren til de Forandringer, som denne lykkelige Forfatning i hans Tanker efterhaanden har lidt. Et Hovedstød, mener han, fik den allerede under Valdamar I. ved den Tilladelse, som denne Konge gav Adelen at kiøbe de saa kaldte Styreshavne, lige som og at give Bondens Herligheder i Siele Gave til Geistligheden. "Den Tilladelse, siger han S. 15., som de Mægtige i Landet tilvendede sig at kiøbe Styreshavne, der for vare Forlehninger pro officio, gav strax Anledning til at forstørre Eyendoms Jorderne over den jævne Ligevægt, som passede sig til de Tiders Simplicite, og den ringe Forskiel, som en mindre eller større Formue vedligeholdt imellem Familier omtrent af lige Stand og Anseelse. Ved at give Bondens Jord i Sielegaver forvandledes ikke allene reen Eyendom til Løsegods, men det Kloster, som en Fader kunde testamenteret et halvt Boels Jorder, sandt fuldkommen Leylighed inden faae Aar ikke allene at tilvende sig Sønnens og hans Arvingers evrige Eyendomme, om disse havde bestaaet af 10 Boels Jorder, men end og at giøre Prætensioner paa Nabovernes, der grændsede paa disse Gaver. Med faa Ord, Overtroe og Geistlighedens uindskrænkede Myndighed giorde Tid efter anden, at Bondens Eyendoms-Jorder i Samling med Geistlighedens blev ansete, som halvtabte Besiddelser, og Eyendoms-Retten mere og mere vaklende og usikker". Dertil kom en anden Tilladelse, som samme Konge gav, at de, som boede i Ade bye, maatte kalde dem tilbage, som boede i Torp, og paa alle enkelte Steder for sig allene; hvorved Uordenen i Agerbruget blev fuldkommen. Endelig kom den sorte Død til i Aaret 1348, som giorde Ende paa den fortrefflige Plan i Agerbruget, og gav Anledning til den nærværende Forfatning. "Efterat de Familier, siger Forf., i enhver Egn af Landet, som den sorte Død havde skaanet, ved et frit og forvirret Valg, snart af et Stykke Agerjord i Øster, som de ansaae for det beste, snart af en Strimmel i Vester, snart af et Stykke Eng hist, snart af et andet her, havde blandet Landets kostbare Herligheder saaledes blandt hinanden, at ingen kunde, og ingen bekymrede sig om at skille dem ad; saa sandt disse Familier og deres Efterkommere ingen anden Leylighed til at forøge deres Næringsveye, endog i de frugtbarste Egne i Landet, uden ved bestandig at forøge disse smaa og smale Strækningers Tal af Ager og Eng, indtil de enten stødte paa Strandbredden, eller en anden Strækning mod Landsiden, hvis Grendser vare forud bestemte ved en lige saa uordentlig Uddeeling af Naboerne. Fra Planen til disse Lodder kan vi hastig udlede Planen til vore Landsbye-Markers forskiellige Anleg og Størrelse, saa vel som til deres forskiellige Lage, snart imod alle Luftstreger, snart ikkun imod een, som man siden den Tid endnu finder dem i Landet".

Nu voxede Bondens Armod idelig formedelst Næringsveyenes Jndskrænkelse ved den nye Forfatning i Agerbruget; og Armoden fødte snart Eyendommens og Friehedens Tab af sig. Denne Epoche setter Forf. i Begyndelsen af det 16 Aarhundrede. Bonden, som ikke kunde udrede Herremanden sine Afgifter, maatte sælge ham sine ledige Timer, hvilke han giorde i Penge ved at bruge Bonden først til at opbygge sine Herregaarder, og siden til at dyrke Hovedmarkene, efterat Herregaardene kom op, hvis Jndretning Forf. setter i Christian III. Tid. Det Tab, som Herregaardenes Oprettelse har forvoldet og endnu forvolder

der Landet, i sær derved, at de elleve Dele af Landet have maattet ligge udyrkede for den tolvte Deels Skyld, som udgiør Hovmarkernes Jorder, legger Forf. tydelig for Øyne, ved at sammenligne Arealet af det til Herregaardene i Dannemark henlagte Hartkorn imod det øvrige Bøndergodses Areal, og at beregne, hvor liden Fordeel Hovmarkerne indbringe Landet, imod de Fordele, som Landet vilde have høstet, ifald man i Stedet for at oprette Herregaardene, havde givet Bonden sin Jord paa et samlet Sted, og tilladt ham at dyrke den efter den fornuftigste Plan. Denne Beregning, hvis Rigtighed vi for Resten maae overlade til Kyndigere at undersøge, slutter Forf. med disse Ord S. 35. "Dette Landets Tab ved Herregaardenes Oprettelse er meest føleligt til vore Tider, og fordobler sine Mangler i alle de Dele af Staten, som Landvæsenet har nogen Indflydelse i: og hvor mange ere ikke disse? Derved, at den berøvede Bonden al Friehed og Eyendom, udslukkede den og al den Ild hos ham, som bør befordre hans Vindskibelighed. Den har giort Folkemængden ringere og ringere, og og giort dens Forøgelse umuelig, endog den, som kunde haabes ved fremmede Familier uden fra. Den har giort, ikke allene at Producternes Mængde har formindsket sig det eene Aarhundrede meer end det andet, men endog, at den dyrkede Deel af Landet ikke kan længere frembringe den Forraad af Vinter-Korn, Rug og Hvede, som dets Indbyggere behøve til Livets Ophold. Den har giort, at vore Jordegodseyere maae ansee mindre end den tolvte Deel af deres Eyendom, for den væsentligste af hele Landets Areal, hvorved man allene kan og bør forebygge en almindelig Hungers Nød, og udrede de vigtigste Indtægter, Staten og de selv fordre af Jordegodserne. Den har tvunget flere end 100000 arme Familier til at anvende deres vigtigste Tid og Arbeyde, og at holde over 300000 udslæbede Heste i Seelen, for at dyrke en Strækning til Sæd og Høebiering, af mindre end 240000 Tønder Land, eller 25 Qvadrat-Mile, hvilken Strækning efter geographisk Beregning ikke udgiør den tyvende Deel af det matrikulerede Dannemark Den har giort, at saavel Agerbrugerne har tabt al Styrke og Munterhed, som Creaturer og alle Sædearter i Almindelighed ere vanslegtede til det allerslettesté Slags. Ligesom begges Mængde kan endog kaldes ubetydelig i et ufrugtbart Land".

Imidlertid, saa skadelige Herregaardene til alle Tider have været for Landvæsenet, saa vare de det dog mindre for Souveraineteten, end de ere blevne det efter denne lykkelige Statsforandring. For Souveraineteten havde Adelen Landets fedeste Indkomster. Det var ingen uden Adel og Geistlighed tilladt at besidde Jordegodser som en Eyendom. Kronens Godser vare Kongerne forbundne til at overlade Adelen i Forlehning imod saa ringe en Afgift, at man finder, at hele Roeskilde Amt var ansat til 200 Rigsdaler, Nyborg Amt til 1000 Rigsdaler, og Bergens Stift til 12000 Rigsdaler, til en Tid, da Tolden til Bergens Bye allene indbragte 60000 Rigsdaler. o. s. v. Staten havde ikkun lidet af Jordegodserne, og man finder, at en complet Herregaard i Jylland i Christian III. Tid har net op betalt i tyvende Penge 4 Slettedaler. Jordegodseyerne behøvede altsaa ikke at trykke Bonden for at udrede deres Afgifter til Staten. Bonden betragtede den Tid, som hans Arbeyde paa Hovmarken udkrævede, som sine ledige Timer, og Hovarbeydet selv som en Besparing i sine Udgifter, der giorde ham hans slette Forfatning saa meget mindre følelig, som han endnu havde nok at æde og drikke, og de mange øvrige Leyligheder hans Herremand havde til at forøge sin Formue, giorde, at han ikke betragtede sit Jordegods, som sin Rigdoms Hovedkilde, men ansaae det tvertimod baade som unødigt, og sin Værdighed uanstændigt, at berige sig med sin Bondes sidste Skilling. "Thi en Hovedanmærkning er det, siger Forf. S. 38, "at det til de Tider endnu kun var Adelen, der eyede Herregaarde, og ikke enhver ilde opdraget Eyere af en ringe Formue, der ofte uden at forlade sin nedrige Tænkemaade ophøyer sig over sin Stand, og i Stedet for at han før har aagret med Svovelstikker, eller høyt, med Stude og Heste, saa snart hans Kapital er stor nok dertil, begynder at aagre med Bønder."

Alt dette forandrede sig efter Souveraineteten. Rigets Forfatning efter en ulykkelig og haard Krig og en forvirret Statsforfatning, krævede nødvendig nye Paaleg, og Regieringen ansaae med Rette Jordegodserne som den Kilde, hvoraf Statens vigtigste Udgifter burde tages. Man forsømte ikke at tænke paa Bondestandens Forbedring, men man henvendte sine Tanker blot til Landvæsenet, eller til det Forhold, hvori Bonden stod med Staten og Jorddrotten, og glemte Agerbruget, som dog var Grunden til hans Ruin. Ved Paalæggenes Bestemmelse paa Jordegodserne havde man intet at rette sig efter, uden Matrikulen. Finantzforvalteren saae ikke paa, hvad Jorden virkelig frembragte Bonden under den Forfatning, hvori han var, men hvad den ved en god Behandling burde frembringe

bringe ham, og derefter indrettede han Paalæggene. "Men, siger Forf. Finantzforvalterens Begreb vilde snart forandre sig, naar han af Landmandens daglige Erfarenhed lærer, at Forfatningen i Agerbruget ikke tillader et Tal af nogle og fyrgetyve Familier, for det første, end ikke i den frugtbarste Egn, at dyrke 300 Tønder Land af 3200 med den Flid og Indsigt, der enten kan overtale en duelig Landmand til nye Vindskibelighed, eller Regenten til at ansee Landbruget for for en sikker, god, end sige den vigtigste Kilde til Statens Indtægter. Man behøver ikkun ringe Indsigt i de Planer, hvorpaa vort Agerbrug beroer, for at see, at den meest indsigtsfulde og formuende Landmand paa denne Strekning af 3200 Tønder Land, neppe skal kunne bringe fem Tønder til den Frugtbarhed, at den skulde fortiene Navn af maadelig paa en lige stor og lige god Strækning i Engelland. For det andet, lige saa lidet Forfatningen i Agerbruget tillader den vindskibeligste og meest formuende Bonde, ved Konst og Arbeyde at forøge sine Indtægter af Jorden, i Forhold med hans Udgifter og Jordens Qvalitet og Qvantitet; lige saa lidet tillader denne Forfatning ham, uden Konst og ved blot Indsamling af Jordens frivillige Frugter, at udrede en eneste af hans væsentligste Udgifter. Disse Frugter, siger jeg, som Naturen viser paa enhver Plet i Landet, tillader Forfatningen ham ikke at nyde, uden med den allerskadeligste Indskrænkning".

Paa en Strækning af 3200 Tønder Land, er det Jordbrugeren, naar endog Indsigt og Formue forudsettes, umueligt at benytte sig af 4 til 500 Tønder Land til maadelig Høebiering, under det Forhold, som han staaer i med sine Naboer, og tusende Forhindringer, som nærværende Forfatning lægger i Veyen, saa vel for de frivillige Jordfrugters Forbedring, som for deres Forøgelse. Uden at berøre, at 2 til 300 Tønder Land af de 3200 vist gaaer bort til unyttige Markveye, Gyder og Moradser, saa giør Vandets idelige Ophold saa vel paa Engbonden, som paa Agerlandet, (et Onde, som ikke ved de beste Love, og uden en Hovedforandring i vort Agerbrug kan forebygges) meer end to tredie Deele af denne Strekning reent uskikket til den mindste Grad af Frugtbarhed. Meer end 1400 Tønder Land af ovenmældte 3200 overlades aarlig til nogle faa magre og affeldige Kreaturers usle Underholdning; og den hele Strekning er 8 Maaneder om Aaret underkastet de vilde Kreaturers selvraadige Biden og Trampen, naar den neppe 4 Maaneder bearbeydes Indbyggerne til Nytte, og det med saa ringe Fordeel, som jeg forhen kortelig har berettet".

Matrikulen raader Forf. dog ikke at forandre, førend Forfatningen i Agerbruget er bragt til den Fuldkommenhed, at Bonden uindskrænket kan benytte sig af sin Jord efter den Qvantitet og Qvalitet, som Matrikulen formelder. Da først faaer Matrikulen sin rette Værdie, og kan blive en Rettesnor for Finantzforvalteren.

Vi forbigaae mange andre smukke Betragtninger, hvorpaa denne liden Afhandling er riig, og ile til Slutningen, hvor Forf. ophøyer den priselige Iver, som vor nu regierende Monark viser for Landvæsenets Opkomst. "Der er ingen Tvivl om (siger han omsider), at et Onde, der er saa gammelt i Dannemark, "som vor slette Forfatning, saa vel i Agerbruget, som "i Landvæsenet, bestandig maae have født de heftigste "Beskyttere af sig selv. Men saa snart man veed, at "Mangel paa Indsigt, eller Fiendskab mod den souveraine Magt, ere de vigtigste bevægende Aarsager, der "setter disse vrange Gemytter i Harnisk, Gemytter, "i hvis Aarer der ikke rinder en Draabe Dansk Blod, "saa bør deres Modstand vige for en Samling af saa "vel tænkende og indsigtsfulde Patrioter, som Avner "for Veyret. Ved at gaae frem uden Ophold, med "det Overlæg og den Redelighed, der endog i den allermindste Forandring af denne nye Forfatning sigter "til det Heeles Vel, skal man hastigere erfare i Dannemark, end hos de fleeste af vore Naboer, at det fornuftigste Partie inden føye Tid vinder Overmagten. "En lykkelig Erfarenhed har beseglet disse Sandheder "for mig, og jeg har aldrig været saa forsagt, at nogen "skulde faae mig til at troe et uheldigt Udfald for det "vigtigste Anslag, som havde mit Fædrenelands sande "Vel til Hensigt. Det er alle Tider Mangel paa den "anlagde Plans rette Execution, naar den ikke finder "Regentens Understøttelse, eller Nationens alminde"lige Velbehag."

At sige vore Tanker overhoved om denne liden Afhandling, saa røber den i det Hele Vittighed, Skarpsindighed og Erfaring. I de Ting, som beroe paa Fædrenelandets Historie, havde det været at ønske, om Forf. havde været betænkt paa at udbrede noget meer Lys, og om han overalt ikke havde bygget saameget, som han har giort, paa Hypotheser. Hans Foredrag mangler undertiden nogen Orden og Tydelighed, og hans Udtryk, saa smukt det er i de Steder, hvor Hiertet taler, saa fattes det paa andre Steder Præcision, vi mene den Egenskab som giør det bestemt og klart.

Men

Men disse Feyl hindre ikke det Heles Værdie, og vi ere forsikrede, at Publicum med Fornøyelse vil see det Løfte opfyldt, som Forf. S. 48. giør os om en Beretning angaaende den lykkelige Forandring med det Bernstorffske Gods, som ved hans Iver og Opsyn er blevet iværksat.

Philonorvagi velmeente Tanker, til veltænkende Medborgere. Udgivne i Trykkefriehedens første Aar. Stor 112 S. 8.

Disse Tanker forraade en Mand af Skiønsomhed, Kundskab om fremmede Nationers Forfatning, og en sat Karakter. Forfatteren finder 4 Hovedmangler i Norge, hvilke han anseer som ligesaa mange Hoved-Kilder til Norges Afmagt. Den første er Mangel paa et Universitet. "I Oxford siger han, faldt engang en Kiøbmand paa at spørge en Studerende "fra Norge, hvad Videnskaber man i sær afhandlede paa Universiteterne i Norge? Han studsede "derved, men betænkte sig strax, og for at opløse "denne Gordiske Knude, svarede i Kiøbmands Stiil: "Oplagsstædet for Videnskaber er i Kiøbenhavn, "hvorfra de studerende Nordmænd maae forsyne sig. "Den dybsindige Engelsmand rystede med Hovedet "og drog et dybt Suk". Forfatteren troer, at naar først Forslaget til et Universitets Indretning i Norge fandt Biefald, vilde det ikke være vanskeligt at anviise de fornødne Kilder til en saa nyttig Stiftelses Vedligeholdelse i Længden, uden mindste Byrde for Hans Majestæts Kasse, eller nye Tyngder for det Almindelige.

Den anden Hovedmangel i Norge er Landhuusholdningens slette Forfatning, hvilken Forf. troer, ikke kan afhielpes, med mindre Norge faaer sit eget Oeconomie-Collegium. "Intet, siger han, "synes at være stridigere imod al sund Politiqve, "end at et Collegium i et andet Rige, hvoraf kun "gandske faa kiende Landet og dets Beskaffenhed, "og endnu ferre, ja maaskee ingen er bekiendt for "nogen grundig Kundskab og Indsigt i de til Oeconomien henhørende Videnskaber, skal dirigere et "saa vigtigt Lands Oeconomie, som Norges". Han giver sine Tanker tilkiende om Indretningen af saadant et Colleginm; og da han iblandt andet troer, at det var en ypperlig Sag, om der ved saadant et Collegium var et offentligt Bibliothek af de beste Skrifter over alle Landhuusholdingens Dele, saa meddeeler han S 36 til 45 en temmelig fuldstænstændig Fortegnelse paa de nyeste oeconomiske Skrifter i adskillige Sprog. —— Agerdyrkning, Skolevæsenet, Biergværkerne o. s. v. bleve de vigtigste Gienstande, som et Norsk Oeconomie-Collegium fik at sysselsette sig med, og over enhver Ting yttrer Forf. mange smukke og nyttige Tanker. I de Norskes Agerdyrkning finder han betydelige Feyl, i sær i Sammenligning med Engelands; og nogle af disse Feyl finde vel ikke mindre Sted i Dannemark. Vi ville ikkun anføre, hvad han siger om Trommelen. "Den engelske Omgangsmaade med Trommelen, "troer jeg er kun gandske faa af mine Landsmænd "bekiendt; skiøndt den har sin store Nytte: Der har "jeg lagt Mærke til, at man tromler Sæden, naar "den er et Par Tommer høy, hvorved Jorden, som "falder til Roden af Planterne, giør Sæden fast, "og forebygger, at Axene i sin Tid ey saa let kan "legge sig, som hos os, og at der ikke kommer det "saa kaldede Brand-Ax i Kornet, hvilket foraarsages deraf, at Solens Straaler kan snarere trænge "ind til Roden, naar Jorden er løs. Desuden hindres herved de fleste skadelige Insecter at komme "til Roden, da de ere ikke i Stand til at trænge "igiennem den sammentrykte Jord". —— Generalforstamtets Ophævelse glæder Forf. sig meget over, og taler med Eftertryk saa vel om den Skade, som dette Forstamt har giort Norge, som om de skammelige Misbruge, der begaaes ved den Norske Bord- og Tømmerhandel. —— Vi forbiegaae de mange fornuftige, skiønt største Delen ikke nye Forslage, Forf. giør til Jernværkernes, Marmorbruddenes, Fiskeriernes og Handelens Opkomst og Forbedring.

Den tredie store Mangelspost er Norges almindelige Pengemangel, foraarsaget ved de offentlige Skatter og Tyngder, ved Indkiøbet af det danske Korn og de Danske Føde- og Klædevahre, ved de Norske Troppers Holsteenske Tog, ved Sølvets Udbringelse af Landet, og andre Ting meer. Denne Pengemangel har bragt Norges Handel gandske i Underbalance, og dets Exporter i Mispriis hos Fremmede; og endskiøndt Forf. troer, at en Banke er det sidste Middel, man bør gribe til, for at ophielpe Handelen, saa holder han dog dette Onde for nødvendigt i Norges nærværende Forfatning, og anseer en Bankes Oprettelse i Norge for det hastigste Redningsmiddel for Riget. —— Endelig anfører Forf. som den fierde Hovedmangel i Norge en alt for stor enten

enten Uvidenhed eller Lunkenhed hos mange Embedsmænd og Betienter i Henseende til deres forskiellige Pligter og Pligters Efterlevelse: en Klage, som flere Nordmænd i disse Tider istemme.

Den Svenske Bedrager. Eller Jacob Guntlacks Livs og Levnets Beskrivelse, skreven af ham selv i hans Fængsel i Stockholm. Oversat af Svensk. Kiøbenhavn 1771. Tilkiøbs i Bogladen No. 8. paa Børsen. Stor 96 S. 8.

Levnetsbeskrivelser som denne, naar de tillige have saa megen Skin af Sandhed, kunne blive meget lærerige for et vist Slags Læsere af Almuen, og gisre dem opmærksomme paa den Kiede af Forbrydelser og Ulykker, som et ofte blot uforsigtigt Skridt i Ungdommen kan have i Følge med sig. —— Vi have endnu giort os den Betragtning ved denne Misdæders Levnet, at der dog kunde gives Tilfælde, hvor Livsstraf synes at være proportioneret med grove Tyverier, og hvor man gisr en Velgierning imod Staten, at man skiller den ved en grov Tyv; naar nemlig et Menneske har faaet saadan en Vane paa grove Tyverier, at der intet Haab er om, at han nogensinde vil aflegge dem, og naar han tillige besidder saa megen Lyst og Forslagenhed, baade naturlig og erhvervet, at man aldrig kan gisre sig sikker paa hans Person, om man forvarer ham nok saa vel. Hvilken Mængde af Misgierninger har ikke denne Jacob Guntlack begaaet indtil sit 26de Aar da han blev aflivet? og hvad vilde han ikke endnu have begaaet, dersom man havde ladet ham leve, indtil Naturen havde sat Maal for hans ulykkelige Liv? Alle de Ulykkelige, som han efter sit 26 Aar vilde have berøvet Gods og Eyendom; alle de Ulyldige, som han vilde have giort lastefulde; alle de Lastefulde, som han vilde have giort til Misdædere; al den Angst, Fare og Ulykke, han vilde have forvoldet; alle de Bekostninger, som han vilde have sat Staten i ved ihdlige Paagribelser, Arrester, Forhøre, Executioner o. s. v. alt dette er jo vundet for Staten, naar man ikke lader saadant et Menneske rase længer, indtil hans Misgierninger ere komne til Modenhed, og da afskiærer et raadent Lem, for ikke at forderve det hele Legeme.

Bekiendtgiørelse.

Sælskabet til de Skionne Videnskabers Forfremmelse har tilkiendt Prisen i Poesien Hr. Hans Bull for hans Digt om Frihed og Eyendom, og Prisen i Veltalenheden Hr. Peder Vogelius for hans Lovtale over Knud den Store. Begge Priisskrifter udgives med det første i det niende Stykke af Forsøgene i de Skionne og nyttige Videnskaber, og tilligemed den næst beste Digt om Frihed og Eyendom med Devise: Honestum otium.

Prisen af Halvtredsindstive Rigsdaler eller en Medaille af samme Værd udsættes igien for den beste Ode over en selv udvalgt Materie, og Prisen i Veltalenheden af Fyrretive Rigsdaler eller en Medaille af samme Værd for den beste Fortælning. Materien og Indklædningen overlades ligeledes enhver Forfatters Val og Opfindelse. Tavlen af Cebes, eller Scipios Drøm ved Cicero, eller og en Marmontel kunde, om nogen Anledning behøvedes, tiene til Mønster. Intet fastsættes, uden at Fortælningen bør have en kiendelig god og ædel Hensigt, og baade Indholdet og Stilen være Hensigten værdige.

Der udsættes ogsaa den sædvanlige Priis af 30 Rdlr. for den beste moralske Afhandling. Dertil foreslaaes igien, dog uden at forskrives, Tarvelighedens Indskydelse i et Folks Tilstand, Sæder og Virksomhed. Vel ere allerede over denne Materie to Afhandlinger indkomne, dog ey, deels hvad Udforelsen og Ordenen angaaer, deels i Henseende til Stilen, saa beskafne, at Sælskabet kunde agte sig bevøyet, at tildømme nogen af dem Prisen. Man haaber derfor, at samme Forfattere, og flere med dem, ville lade sig opmuntre til, med større Flid at bearbeyde denne rige Materie, især ved at oplyse den af Historien, ved at fastsætte den sande for Staten gavnlige Tarvelighedens rette Skranker, og vise de beste og nemmeste Midler til at befordre den.

Priis Skrifterne indleveres inden nærværende Aars Udgang til den Mummiske Boghandling paa Børsen. Forfatterne behager at sætte en Devise paa dem, med en forseglet Seddel, som uden paa er betegnet med samme Devise, og hvor Forfatterens Navn og Opholdssted inden i tilkiendegives.

De hidindtil indkomne Skrifter, hvilke af Sælskabet i dets Samlinger ey udgives, kan afhentes i den Mummiske Boghandling.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 23. 1771.

Anekdoten eines reisenden Russen über der Staatsverfassung, Sitten und Gebräuche der Dänen, in Briefen an seine Freunde. Herausgegeben von K. Lybek, 1771. Auf Kosten des Herausgebers. Stor 78 S. 8.

Mange bittre, nogle sande, men faa nye Bemærkninger over vor Statsforfatning og vore Sæder indeholde disse Breve. Af de nøye Beregninger, Forfatteren gior over en og anden Statsudgivt, burde man slutte, at han havde kiget vore Statsmænd temmelig dybt i Kortet; men man saaer dog Anslag at tvivle, om han alle egne har seet saa nøye til, og ikke ofte ladet sig bedrage af mundtlige Efterretninger og Byerygter. Dette bør man vel, som Udgiveren siger, tilgive en Fremmed, der tager alting, som han finder det, og ofte efter det første Indtryk. Men, man kan ikke tilgive ham, naar han udgiver andres løse Beretninger, og sine egne umoedne Erfaringer for Anecdoter, som skulle tiene Fremmede til at underrette dem om en Nations Karakter og Forfatning. Hovedstaden er den Maalestav, hvoreffter denne Reysende bedømmer hele Nationen, og uden for den lader han til at have seet sig lidet om. Han er ikke vel i Land ved Toldboden, førend han begynder sine Kritiker, og inden han har naaet Herberget, har han sine Domme færdige over vor Handel, vor Politie, vort Finantzvæsen, vore Konsters Tilstand o. a. m. De første Indtryk bør en fremmed Reysende vel ikke foragte, men han bør gienme dem, indtil han kan sammenholde dem med modnere Erfaringer, og da først bygge Slutninger derpaa. Hvorfor Forfatteren har udgivet sig for en Russe, er ikke begribeligt, undtagen han har troet, at man under denne Maske snareſt vilde tilgive ham hans Tilbøyelighed til uvenlige og bittre Anmærkninger. For Resten har han slet vedligeholdt denne Karakter, og naar man undtager nogle tvungne Begrædelser over Peder den tredie, saa skinner den tydske Reysende paa hvert Blad igiennem.

I det første Brev mælder Forf. sin Ankomst til Kiøbenhavn, og beskriver Toldvisitørernes Omgang med Fremmede efter Livet og Sandheden. Men man bør troe, at han ikke har reyst meget, førend han kom til Kiøbenhavn, siden denne Omgang kunde røre ham saa stærk, da den dog ikke er bedre i andre Lande, hvor det er befalet at visitere de Giennemreysendes Sager. I det mindste er det samme mødt Recensenten i Magdeborg, som Forf. beskiærer sig over, og det er vel saa allevegne, hvor Lovenes Haardhed og de Fremmedes Uerfarenhed kommer Betienternes Graadighed til Hielp, og nøder Fremmede til at vælge et mindre Onde for et større. En Russe burde disse smaa Vexationer allermindst komme fremmede for; thi det er dog lidet at lade sit Flaskefoer udtomme af nogle torstige Visitører for ikke at faae sine Kofferter giennemrodede, imod at see sig skilt ved alle sine Eyendomme, ja, vel Friheden med, fordi man har havt et Mynthykke hos sig med en ulykkelig og forhadt Keysers Brystbillede, som man efter trykte Beretninger skal have havt Exempler paa i Rusland. —— Vi bestyrkes endnu meer i den Tanke, at vor Reysendes første Udflugt fra sit Fødreneland har været til Kiøbenhavn, af de Klager, han fører over de Folks Ubilighed, som gaae Fremmede til Haande paa Toldboden med at bringe deres Sager op. Hans Kappe, siger han, hans Fodsæk, hans Tobakspibe, hans Theepotte og Kopper, hans Pels, hans Flaskefoder, og kort ethvert Stykke for sig kostede ham 8 Skill. i

Børelsn. Disse Klager ere ikke ugrundede. Men mon det ikke er almindelige Klager af alle Reysende i sær paa store Stæder, hvor der er megen Sogning af fremmede? Og vil man deraf strax giøre sig et uforbeelagtige Begreb om et Steds Politie, som vor Russe har giort; hvad bør man da domme om de Steders Politie, hvor Litzenbrüder, Karrenschieber og flere saadanne Folk have kiøbt deres Tienester dyrt af Øvrigheden, som derfor maae see igiennem Fingre med dem, om de skulde have deres Levebrød? Vi ville ikkun nævne Hamborg og Travemünde. Det er vel ikke for det aarvaagenste Politie muligt aldeles at hindre saadanne Folks Smaajuks; allerhelst naar de Fremmede ere uerfarne i Landets Mynt; og næsten skulde vi troe, det maatte være gaaet vor fremmede Russe saaledes. —— Paa Veyen fra Toldboden falder ham den smukke nye Friderichsstad i Øyne; men den fordunkler ham igien den øvrige Deel af Staden, hvilken ikke synes ham smukt bygt. Den nye Friderichskirke holder han for en alt for stor Bygning for Dannemark, og forsikrer, at den allerede havde kostet over 594,000 Rigsdaler, da man havde arbeydet paa den i 18 Aar, og det første Postement endnu ikke var halv færdigt; og at den, inden den blev færdig vilde koste 2,277,000 Rigsdaler. Hvor vitselig har da ikke vor Monark ladet denne bekostelige Bygning ligge, i fald denne Beregning er rigtig!

Det andet Brev indeholder adskillige frie Sandheder om contrabande Vahre og Omgangen med Contrabandører; imod hvilke vel lidet maatte være at erindre. Men af en Russe havde man ikke ventet at han havde opholdt sig over, at man i Dannemark taler: Kongen har forbudet det, Kongen har giort det, Kongen lider derunder o. s. v. "ret ligesom, siger han, at Konge og Stat ikke var et og det samme". Jo, just fordi Konge og Stat er i en souverain Regieringsform et og det samme, derfor siger man, at Kongen har giort alt, hvad som er giort i Statens Navn, eller til Statens Beste; og mon man kan tale anderledes i Rusland? Imod Commercecollegium har han haarde og vigtige Beskyldninger. Hvor sande de ere, maae de domme om, som ere Tingene nærmere, end vi.

Hvad Forfatteren i det tredie Brev beretter om Grøven af St. G*., og de Forandringer han giorde ved Armeen, ere vi, af Mangel paa autentike Efterretninger heller ikke i Stand til at bedømme. Det synes dog for en stor Deel at grunde sig paa Byrygter, og at være, ligesom disse, blandet af Sandhed og Usandhed. —— I det fierde Brev taler Forf. om adskillige Misbrug ved vor Rettergang, hvoraf nogle dog nu tildeels ere hævede. Den Oversettelse af en Dansk Original, som til Yndest for en anden Forlegger blev erklæret for en ægte Eftertryk, er saa vidt vi minder, den tydske Oversettelse af Pontoppidans Atlas, som udkom i Rothens Arvingers og Proffts Boghandling. —— Misbrugene ved Skifters Behandling ere Indholdet af det femte Brev, og man kan vel ikke nægte, at jo de Klager, som Forf. her fører over Skifteforvalterne, ere paa mange Steder grundede. Dog er Udgiveren saa billig, at han i en Note mælder om de Midler, som Regieringen nyelig har anvendt for at afhielpe disse Misbrug. — Det siette Brev ophøyer Kong Friederik den femtes Fortienester af Konster og Videnskaber i Dannemark. Forf. tilstaaer, at de Danske allerede have bragt det vidt i Konsterne, og have mange dueligе Mænd at fremvise. Pastor Schäffer i Nürnberg skal efter hans Beretning have saaet 2000 Rigsdaler til sin Indsetsamling. Vi havde dog ikkun hørt om 1000 Rigsdaler. Og den værdige lærde Danske, som han siger, erholdt en Pension af 300 Rigsdaler, sik saavidt vi vide ikke meer end 200 Rigsdaler og nød dem ikkun i nogle faa Aar. Det ypperlige Punschevers, som denne Mand skal have giort, kiende vi ikke, men vel hans meget gode Oversettelser.

I det syvende Brev taler han om en Kiøbmand, som ved sin Rigdom er steget til de høyeste Ærespostер i Dannemark, og desuagtet bliver Kiøbmand. "Er hat, siger han, den steigenden und fallenden Cours in Händen, und weiß aus den hiesigen "Papiernen Geldern den rechten Werth zu ziehen. Um "dieses zu können, darf er nur auf sich selbst trassiren, "(den er besitzt in vieler Ländern Contoirs). Hat er "Wechsel zu verkaufen oder einzucassiren, so bezahlt "man solche immer höher als bey andere, und doch "rechnet man sichs noch zur Ehre mit ihm Geschäfte "machen zu können Der Cours steigt und fält, so "wie er Gelder auszuzahlen oder einzunehmen hat; "und da der Cours gröstentheils hoch ist, so ist dies "immer ein sicheres Merkmal, daß er mehr zu heben "als auszuzahlen hat." For at holde denne Mand destofastere i Landet, følgte man ham, siger han, alle Kronen tilhørende Plantager i Vestindien for 400000 Rigsdaler paa Vilkaar at betale dem i 8 Aar; og da disse Plantager, som han har hørt siae, bragte Kronen aarlig 60000 Rigsdaler, saa kunde han betale dem i

7 eller 8 Aar med Indkomsterne allene, og havde disse siden for intet. —— Han taler videre om vore Papir-Penge, om Banken, om den skadelige Handel paa China, og forsikrer omsider, at man i Dannemark har usle Begreb i mange Stykker, fordi han har talt med en Dansk, som ved en udvidet Handel forstod en Handel paa langt fraliggende Steder. Saadanne Slutninger fra enkelte Personers Indsigter til hele Nationers, forraade en stor Overilelse og Ubillighed; og alt hvad en billig Læser slutter deraf, er, at Forfatterens Selskaber ikke maae have bestaaet i den vittigste og beste Deel af Nationen.

"Dannemark er endnu det Land, begynder Forf. sit ottende Brev, hvor man uddriver Dievle". Ja, denne forargerlige Skik kunde vist nok uden Skade afskaffes; og det forunderligste er, at den er afskaffet i en Deel af Kongens Stater, og vedbliver i en anden; ja at man i Holsteen ikke allene ingen Dievle uddriver af de smaa Børn, men at man endog, i det mindste visse Steder, har Tilladelse til at hiemmedøbe Børnene, uden nogen Tid for Daabens Skyld at føre dem i Kirken: en Tilladelse, som vi ønskede var almindelig, da den ventelig vilde redde Livet paa mangt et spædt Barn, som nu, i sær paa Landet, hvor Sogneveyen er lang, creperer paa Russisk. Vi sige paa Russisk, og forundre os høylig over, at en Mand, som vil ansees for en Russe, har kundet opholde sig over Exoreismus i Dannemark, da man har andre langt meer overtroiske og fordervelige Skikke ved Børnenes Christning, i det mindste iblandt Pøbelen, i Rusland. Hvad han fortæller om Jordspaakastelse paa de Døde, som han beretter undertiden for Mageligheds Skyld at skee i Liighuuset, burde været indskrænket til Kiøbenhavn; thi uden for Hovedstaden finder denne Magelighed, saa vidt vi vide, ikke Sted; og den Tænkemaade, han ved denne Leylighed laaner vor Pøbel, grunder sig neppe paa Erfaring.

Om Kiøbenhavns Handel taler vor Reysende i det niende Brev, og siger, at den er ikkun ringe imod hvad den kunde være, naar man benyttede sig af Havnen, som er den beleyligste og fordeelagtigste i hele Europa. Han mælder noget om det Forslag, som nylig blev giort til at oprette en Entrepos Handel i Kiøbenhavn, og siger, at den botaniske Have, som for denne Handels Skyld, der dog af Mangel paa Kræfter ikke kom i Stand, havde kostet 70000 Rigsdaler at anlægge. Det Lotterie, som nyelig blev foreslaget for at betale Vestindianernes Gield til Hollænderne, troer han ikke, kan nogensinde komme i Stand, fordi de tre Contoirer, som sige god for Pengenes Betaling, kunne uddøe, inden Terminen, som er sat til Betalingen, er udløbet. —— Det tiende Brev er en fortient Spot over den store Misbrug af Rang og Karakterer i Dannemark. Men Udgiveren, som paa nogle andre Steder har mældet om de vilse Midler, som vor virksomme Monark betiener sig af for at afskaffe indgroede Misbruge, burde her ikke glemt at prise Monarkens Aarvaagenhed for ogsaa at see denne Misbrug hævet. —— Det ellevte Brev er en temmelig valen Satire over det kiøbenhavnske Fruentimmer, og et nyt Beviis, paa den Tanke, vi tilforn have yttret, at Forf. ikke maae have seet sig meget om paa andre Steder, førend han kom til Kiøbenhavn. Hvor kunde han ellers have opholdet sig over det Danske Fruentimmers Vægelsindighed og Herskesyge: to Trek, som de fleeste Moralister opdage i Kiønnets Karakter i Almindelighed. Den Fornøyelse, som nogle Kiøbenhavnske Fruentimmer finde i at ride, er alt for nye, og i sig selv alt for ubetydelig til at anføres, som et Trek i deres Karakter.

I det tolvte og sidste Brev beskriver Forf. Lærdommens Tilstand i Dannemark. Han tilstaaer, at vi ere meget viidere i Indsigt og Lærdom nu, end vi vare for 20 eller 30 Aar siden; men mener, at vi nødig ville erkiende, hvad vi have Udlænderne og i sær de Tydske at takke for vor Oplysning. Vi skulde ikke troe, at nogen fornuftig Dansk kunde finde Vanskelighed i at erkiende dette; saa lidet som en Tydsk vil miskiende, hvad Tydskland har de Franske at takke for Smag og Oplysning; Franske miskiende, hvad Frankerig har Italien at takke, og saa fremdeles den hele Cirkel igiennem. —— Skam nok er det for os, at følgende Anmærkning ikke kan imodsiges. "Der gute Geschmach "ist ein Ding, das vielen selsam und lächerlich, noch "mehreren gänzlich unbekant ist, und nur noch den "kleinsten Theil der Nation bisher zu Theil geworden". Ellers har Forf. i dette Brev gandske glemt sin antagne Karakter, og taler med en Enthusiasmus, som let opdager hans rette Fædreneland, om den frie tydske Student, der ikke kan lade sin stolte Aand, som han siger nedbøye.—Til Slutning skildrer han de Danskes Karakter, i hvilket Portrait vi synes at finde adskillige rigtige Trek. "In Ansehung der Ausländer ist die Nation in einem selsamen Wiederspruch mit sich selbst. Sie ist mistrauisch und übelgesinnt gegen alle Fremden, unterwirft sich selten, oder nie, ihren Aussprächen oder Einsichten, glaubt es gemeinlich besser als sie zu wissen, und räumt ihnen ungern einen Vorzug ein,

bleibet

bleibet nimmer bey ihren Einrichtungen und Gebräuchen, welche sie für die beste hält, und tadelt es, wenn einer hierein Veränderungen zu machen wagt; und doch zu gleicher Zeit ist sie so aufs Neue und Fremde erpicht, das sie ihre eignen Landsproducten, ihre Waaren, ihre Künstler nichts achtet, selbst ihre eigene Sprache vernachläßiget, und dafür eine frembde Sprache mit großer Mühe erlernet, die geringsten Kleinigkeiten mit grossen Kosten von Ausländern erhandelt, und dieselben zu grossen neuen und wichtigen Unternehmungen fast immer braucht. Ich kan mir dieses Rätzel nicht auflösen".

I Almindelighed at dømme om disse Breve, saa forraade de uden Møye en Mand af Smag og Indsigt, men tillige en stor Flygtighed i at dømme, og en Lyst at giøre alle smaa Ting til Nationalfeyl, hvilken synes at være meer en Virkning af Misfornøyelse med visse Personer, end af et stadigt og modent Overleg. De virkelige Feyl, han har opdaget hos os, have længe været den fornuftigste Deel af Nationen bekiendte, og mange af de Misbruge, han klager over, har Regieringen allerede tildeels forrekommet. At han er en Tydsker, er ingen Tvivl, endskiønt hans Sprog slet ikke er ziirligt, og hans Stiil paa mange Steder meget skiødesløs.

Tanker ved at igiennemlæse Betragtninger over Hoveriets Afskaffelse i Dannemark. Kiøbenhavn 1771. Trykt hos Rudolph Thiele, boende i Peder Hvitfelds Stræde, og findes sammesteds tilkiøbs. Stor 16 S. 8.

Sine besynderlige Aarsager maae denne Forfatter vel have havt, hvorfor han just valgte sig korte Betragtninger over Hoveriets Afskaffelse i Dannemark (*) at bestride, da han paatog sig at forsvare Bondens Trældom og den Heftelses Ret, hvorved han er bundet til sin Fødestavn. Dette Forsvar er for Resten ikke andet, end en Gienlyd af hvad som hundrede Gange er blevet sagt, og ligesaa ofte igiendrevet, og som man i vore oplyste Tider endelig engang skulde skamme sig ved at igientage. —— Smile maa man over den Beskrivelse, Forf. giver paa et fornuftigt og lovligt Hoverie S. 7. "Det er et Arbeyde, siger han, som af et vist Antal Bønder, alt efter Hovedgaardens Storlighed, ved dem, deres Folk og havende Creaturer forfærdiges til Publici Nytte o. s. v." — Imod den paa Titelbladet nævnte Forfatter har han intet sagt, som fortiente Besvarelse. Han forsikrer vel, at hans Beregning over hvad en Hovedgaard vilde indbringe ved Bortforpagtning, er falsk; men Beviset er han blevet skyldig.

(*) See Krit. Journ. for Aar 1770, No. 47.

En Falsterboes Betænkninger ved at igiennemlæse de nye udkomne Skrifter af Hr. Torchild Baden og Philopatreias med flere. Kiøbenhavn, 1771. Sælges hos Johan Gotlob Rothe i No. 8 paa Børsen. Stor. 15 S. 8.

Atter en Ven af den gamle Forfatning i Landvæsenet! Men uden at fremkomme med andre end de sædvanlige Grunde. Tre Hovedposter, hvoraf man bør forklare Landhuusholdningens Forfald i nyere Tider, klager Forf. (skiønt ikke gandske med Grund) over, at vore oeconomiske Skribenter have forbiegaaet, nemlig Extraskatten, Qvægsygen, og Vandets Standsning paa Ageren. —— Et Gods paa 18 til 1900 Tønder Hartkorn har hidindtil betalt i Extraskat 20000 Rdlr.; derved er Præstens Høitidsoffer nedsat fra 20 Rdlr. til 20 Sldr., foruden andet. —— Qvægsygen holder han formedelst den Mangel paa Giødskning, den forvolder, for den fornemmeste Aarsag til Jordens Ufrugtbarhed, og deraf flydende høye Priser paa Kornet. —— At Vandet ikke ved Grøfter afledes fra Agerne, er Aarsag til den Mængde Heyre, som befindes i Hvede og Rug, og skal forvolde stor Skade, især i Lolland og Falster. Men dette Onde kunde jo best forebygges, naar Fællesskabets Ophævelse giorde Markernes Inddeling og Afgrøftning nødvendig! Og dog er Forf. ligesaa lidet for denne, som for nogen anden Forandring i Landvæsenet. Bøndergaardenes Udfløtning paa et Sted af Byens Grund, hvor Bonden havde sin Jord samlet, lader han vel til at holde for nyttig, men han troer, den vil udfordre for store Bekostninger. Hoveriet er i hans Tanker ikke større, end at Bonden kan giøre det, og med meer Fordeel, end at betale Hoveries-Penge; det eneste, han ønsker ham en Lettelse i, er i Henseende til Harvingen paa Hovedgaardens Marker, hvilken burde besørges ved Eyerens egne Heste og Harver. —— Hvorfor Philopatreias nævnes paa Titelen er ikke begribeligt, da intet forekommer, som egentlig kan være sigtet imod ham, og den Parring Forf. giør med ham og Hr. Inspectør Baden er meget skurrende.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 24 og 25. 1771.

Samling af Professor Sneedorffs smaa Skrifter, afdeelt i tvende Bind. Sorøe 1770. Trykt og bekostet af Jonas Lindgreen, det Kiøbenh. Akad. Bogtrykker. Stor 1082 S. 8. Foruden et Tillæg. Stort 66 S. 8.

Man maa ikke tage det Ord smaa Skrifter alt for nøye i denne Samling. Det allerførste Stykke, som er Sneedorffs bekiendte Breve, udgiør næsten et Alphabet, og kan ikke kaldes noget lidet Skrift. For deres Skyld, eller i det mindste i Anledning af dem, er det, at den hele Samling er giort, efterdi det første Oplag var gandske opkiøbt, og et nyt maatte foranstaltes. Men saa tro vi, at det for mange Kiøbere havde været begiemmere, om Brevene vare udkomne for sig selv, og man havde besørget en egen Samling af de Skrifter, som egentlig kunde kaldes smaa Skrifter.

Brevene ere aftrykte efter det første Oplag, som udkom i Aaret 1759, uden videre Forandring, end at man i Stedet for de Latinske Bogstaver har valgt Danske, hvormed adskillige usiuderede Læsere skulde finde sig vel tiente. Nogen Forandring havde vi nok ønsket i Henseende til Interpunctionen, som i disse Breve er meer forsømt, end i noget andet Sneedorffisk Skrift. Om deres Indhold og Fortieneste behøve vi for Resten intet at siae. De ere bekiendte nok, og det første Oplags for et Dansk Skrift hastige Afgang er dem Bevismelse nok. En tydsk Oversetteise deraf udkom i Aaret 1764 under Titel af: Briefe über verschiedene Gegenstände, og blev optaget med Beifald. Man roese Forfatterens lette, fine og polerte Maade at vende, ordne og udtrykke sine Tanker paa, det ædle Hierte og den gode Forstand, som allevegne røbede sig. Dog holdt man ham vanheldig i at anføre Exempler, og at anvende Historien, ligeledes i Henseende til vittige Træk: hvori vi ikke ville paatage os at forsvare ham. Men naar man tilskriver ham samme Vanheld i Henseende til nye, ulaante, og naar selv egne Domme (*); saa giør man ham uden Tvivl Uret. Sneedorff tænkte altid selv; og endskiøndt det ikke mangiede ham paa god Læsning i fær i Franske Skrifter, saa giorde han det dog aldrig til sin Sag at prale med sin Læsning, eller at laane af andre; og naar han arbeydede, brugte han meer sit Hoved, end sit Bibliotek, som var meget indskrænket. Imidlertid, dersom man skulde finde Brevene mindre fuldkomne, end adskillige andre af hans Skrifter, saa bør man tilskrive det deels den Hastighed, hvormed de blive udarbeydede, da Forfatterens Hensigt, som han i det første Brev beretter, var tildeels at skaffe Ridderacademiets nye Bogtrykker, som Professorerne havde paataget sig at underholde, nogen Fortieneste, deels de mange og adskillige Adspredelser, hvorunder vi ved, at dette Skrift blev forfærdiget. Ellers er deres Indhold meget afvexlende og lærerigt; de fleeste moralske eller politiske Betragtninger, nogle ogsaa over et og andet Stykke af de skiønne Videnskaber.

Efter Brevene følger: Verden, som den er eller Babues Syn skreven af ham selv, og Memnon: begge oversatte af det Franske, og forfattede af Voltaire. Hastigten af det første Stykke er at vise, at Dyd og Last, Daarlighed og Fornuft ere saa blandede i Verden, at den ene føder den anden af sig, og at de største Misbruge ofte give Anledning til de beste og nyttigste Ting. Forfatterens Verden er Paris, hvilket han kalder Persepolis, og giver en meget levende og behagelig Foreistilling paa denne Stads gode Indretnin-

(*) See Allg. Deutsche Bibl. 2 B. 1 St. S. 308.

retninger, saadelsom Misbruge, Indboggernes Forsmaglighed, saadelsom Dyder. Tilbedere af den Franske Nation, og Elskere af Voltairist Philosophie ville finde sig vel fornøyede med dette Stykke. Det indeholder unægtelig megen sund Fornuft, og mange rigtige Domme. Men hans Philosophie er vel galant, og vi befrygte, at den Maade, hvorpaa han forsvarer de Franskes Letsindighed og Forfængelighed, kal kunne misbruges til at tale Ordet for de største Uordener og Laster. Som en Prøve paa Forfatterens galante Philosophie ville vi anføre hans Forsvar for det Franske Fruentimmers Opvækterier af det 12 Kapitel:

"I det Babue talede med Ministeren, kom den smukke Frue ind, som Babue havde spist hos. Sorrig og Bitterhed var afmalede i hendes Øyne og Ansigt; hun udbrød i Bebreydelse mod Statsmanden, han græd og beklagede sig bitterlig, at man havde nægtet hendes Mand en Tieneste, som hans Fødsel og Stand tillod ham at haabe, og for hans lange Tieneste gav ham Ret til; hun udtrykkede sig med saa megen Heftighed, hun fremsatte sine Besværinger paa saa yndig og indtagende en Maade; hun besvarede alle Indvendinger med saa megen Konst, og forebragte alle sine Grunde med saa megen Veltalenhed, at hun ikke forlod Stuen, førend hun havde gjort hendes Mands Lykke. Babue gav hende Haanden: Er det muligt, Madame! sagde han, at I kon gisre Eder al den Umage for en Mand, som I ikke elsker, og som I ikke kan vente Eder meget godt af? En Mand, som jeg ikke elsker, sagde hun; min Mand er den beste Ven, jeg har i Verden, og der er intet, som jeg jo gierne ofrer for hans Skyld, naar jeg undtager min Elskere, og han gisr alting igien for min Skyld, undtagen at forlade sin Kiereste. Jeg vil lade Eder see hende, det er et smukt Fruentimmer, hun har Forstand og det beste Hierte af Verden. Vi spiste sammen i Aften tilligemed min Mand og min lille Abbed; kom med og tag Deel i vores Fornøyelse".

"Fruen førte Babue hiem med sig. Manden, som og var kommen hiem og var meget bedrøvet, tog mod hans Kone med en ubeskrivelig Glæde og Taknemmelighed; han omfavnede hende, hans Kiereste, den lille Abbed og Babue. Enighed, Glæde, Vittighed og Ydighed opliede dette Maaltid. Lær heraf, sagde den smukke Kone, som han spiste hos, at de, som man kalder slette Fruentimmer, besidde undertiden alle de Fortienester, som gisre en ærlig og artig Mand; og for at overbevise Eder derom, da spis med mig i Morgen hos den smukke Teone. Der ere nogle gamle Vestaler, som laste hende meget, men hun gior mere godt end alle disse tilsammen. Hun stulle for al den Fordeel, som der er til, ikke gisre den mindste Uret. Hun giver sin Elskere altid de beste Raad, og søger i alting hans Ære: han vilde skamme sig for hende, dersom hun forsømte nogen Leylighed til at gisre godt; thi intet opmuntrer mere til gode Gierninger, end at have til Vidne og Dommer over sin Opførsel en Person, hvis Hoyagtelse man vil fortiene".

"Babue efterlod ikke at mode der, hvor Fruen havde sat han Steene. Han saae et Huus, hvor alle Fornøyelser regierede, Teone var Herskerinde: Hun vidste at omgaaes med enhver efter sin Smag. Hendes naturlige Vittighed gav de andre Anledning til at vise deres, hun behagede, uden at gisre sig megen Umage derfor, hun var ligesaa elskværdig, som godgiorende, og det, som endnu meere forøgede Værdien af alle disse gode Egenskaber, hun var smuk".

"Babue mærkede ook, at, endskiondt han baade var en Scyter og Gesandt fra en Engel, kunde han dog let, ifald han blev længere i Persepolis, glemme Ituriel for Teone" o. s. v.

Memnon er en vittig og lærerig Opdigtelse, hvis Hensigt er at beskiemme den menneskelige Viisdom.

Fortsættelse af Babues Syn efter hans Siemkomst fra Persepolis, paa hans Reyse i Scytien. Dette er et Original-Stykke, og Forfatteren forstaaer ved Scytien sit Fædreneland. Celtopolis er Kiøbenhavn. Man bør læse dette Stykke i Sammenhæng med det forrige, og Udgiveren behøver ikke at gisre Undskyldning, at han har blandet Oversættelser og Originaler sammen; thi det første Stykke af Babues Syn burde i vore Tanker ikke staaet paa noget andet Sted, end hvor det staaer. —— Forf. sammenligner sine Landsmænd i alle Stænder og Forfatninger med de Franske, finder andre Feyl hos dem, men ogsaa andre Dyder, og tror, at en Forbindelse af den Franske (Persiske) Munterhed, Artighed, Venlighed, Smag og Vittighed med den Scytiske (Danske) Ærlighed, Tapperhed og Oprigtighed vilde gisre hans Landsmænd endnu lykkeligere, end de ere. Kriegshæren, Hovedstadens Bygninger, Gudstienesten, de Geistlige og Lærde, Theatret, Dommere, Kiøbmænd, Borgerhuuse, ere ligesaa mange Gienstande for hans Betragtninger. Saaledes beskriver han vore Geistlige og Lærde i det 7 og 8 Kapitel.

"Babue besøgte en af de fornemmeste Drnider, og fandt ikke hos ham noget af den Pragt, Riadom og Overflødighed, som han havde fundet hos de Persiske Mager.

Mager (de Franske Geistlige). Han lod og til at være meget ydmyg, han talede stedse om de Persiske Magers Hovmod, og i sær om den store Lama i Tibet (Paven), som han kaldede en Tyran og en Bedrager, fordi han vilde have Folk til at troe, at hine ikke kan tage Feyl. Et Menneske, et skrøbeligt Menneske, sagde han med stor Heftighed, som ikke kan tage feyl! hvilken Urimelighed! I har Ret, sagde Babue, jeg har altid holdt meget af vore Druider, der ere saa beskedne, at de kan tilstaae at de kan feyle; og jeg er vis paa, at ingen af dem tog det ilde op, om man underrettede dem om de Feyl, som de begaae. Hvad! sagde den fornemme Geistlige, er I en Vantroe? meener I, at vore Druider begaae Feyl? at kunne feyle, og at begaae virkelige Feyl, ere to gandske adskillige Ting. Vi tage ikke Feyl, men vi tilstaae gierne, at vi kunde tage feyl; Babue, som ikke var oplyst nok for at begribe denne Forskiel, tav stille og gik bort".

"Paa Veyen mødte ham en anden Druide, som lignede meget den lille Persiske Mage, der havde taget ham for Zerdust, og som meente, at han var kommen for at giøre en stor Forandring i Religionen. Ligesom den lille Perser havde klaget over den store Pave i Tibet, saa klagede denne lille Druide over de store Druider. Han talede i en meget ynkelig og klagelig Stemme om Menneskens Uduelighed og om Druidernes Hovmod, han beklagede især, at der vare mange iblandt dem, som troede, at de havde en frie Villie, at de kunde være gode Druider, og dog lærde og fornuftige, og at Mennesker kunde giøre noget Godt Han beviiste med en meget klynkende Stemme, hvor farligt det var at være fornuftig, retfærdig, lærd, flittig, og at iagttage en god Borgeres Pligter, og han sluttede med stor Nidkierhed, at Religionen var fordærvet, fordi de fleste Druider prædikede nu omstunder for meget om saadanne Ting; han bagtalede og fordømte med stor Medlidenhed alle dem, som Babue holdt for at være oplyste og nidkiere Lærere. Babue vidste ikke meer hvad han skulde troe; og satte sig for at undersøge alting nøyere".

"Han omgikkes med mange Druider, og fandt, at de fleeste af dem besadde tilligemed de Skrøbeligheder, som ere almindelige for alle Mennesker, meer Indsigt, Dyd og Nidkierhed end den øvrige Deel af hans Landsmænd, og meget meere, end de fleste Persiske Mager. Han beklagede kuns, at saa brave Folk, som kunde giøre meget til Nationens Forbedring, ikke besad den Rigdom, Magt og Leylighed til at giøre Godt, som de Persiske Geistlige. Han talede med den ypperste Druide derom. Denne fornuftige og beskeedne Mand ønskede de gode Lærere bedre Vilkaar; men, sagde han tillige, det var ikke tienligt at giøre dem saa rige og mægtige som de Persiske; thi Mennesker blive altid Mennesker, og hvor meget de end overgaae andre i Kundskab og Selvfornegtelse, grunder dette Fortrin sig dog for en stor Deel derpaa, at de ingen andre Midler har til at give deres Embede den Anseelse, som det bør have".

"Babue haabede at finde ligesaa brave Folk iblandt de Lærde, og ønskede at giøre Bekiendtskab med nogle af dem; men han torde ikke bede dem selv tilbords; thi, sagde han ved sig selv, dersom de ere saa ærgierrige og misundelige som de Persiske, og saa hidsige og modige som Scyterne, frygter jeg for at see lige saadant et Blodbad anrettet i mit Huus, som det, jeg var Vidne til ved det første Giestebud, som jeg blev buden til her i Byen. Han blev i det samme buden tilbords af en fornemme Mand, hvor han fandt et Selskab af Lærde. Han mærkede strax at hans Persiske Dragt stod dem ikke an. De lod til at være meget forbittrede paa Persernes Moder, og endnu meere paa deres Sprog, de ophøyede det Cananitiske, Phoeniciske, og beklagede, at baade Sæderne og Sproget tabte meget ved Omgang med Perserne. Der er ingen Lærdom og Grundighed i Persernes Skrifter, sagde en af dem, som var en Ægypter; deres Bøger ere for Fruentimmer og Ulærde, de handle kuns om saadanne Ting, som ere lette at begribe. Men Ægypternes Hieroglypher! deres Syner og Samtaler med Aanderne! deres Afhandlinger om Hexekonsten! de 36525 Bøger, som Hermes har skrevet, og de Hierogrammatiske Forklaringer derover, som udgiør 900 Millioner Bybler, de indeholde en dyb Afgrund af Viisdom. Babue, som tænkte paa det første Giestebud, svarede dem ikke, uden med en høflig Smiil, og saae til Verten, som var lige saa tavs, men syntes dog at finde en hemmelig Fornøyelse i Samtalens Fortsettelse. I vil tale om Eders Hieroglypher, sagde en af Scyterne, det gamle Celtiske Sprog hvori Samothes Love ere skrevne, er nok saa godt. Det er Moder til det Ægyptiske Sprog, og I Herrer Ægypter, hvad bilde I Eder ind at være andet, end en Yngel af Scyter! Ægypteren blev vreed, han kunde ikke taale, at hans Landsmænd skulde være Scyter og Celter noget skyldige, han beviiste, at alle store Mænd i Scytien, fra Hermes Trismegistus af, havde været Ægypter, og at Ægypternes Anubis Latrans, den giøende Hund, var ikke, som nogle falskelig foregav, det samme, som Celternes Hvad. Han talede længe, og tillod ingen at sige sig imod. Men er I og vis paa, sagde Verten, at Hermes Trismegistus og Anubis

bis har været til? Det er Skade, hvilkede en af Selskabet Babue i Aret, at saa brav en Herre er saa ulærd. Jeg skal bevise det med det første, sagde en anden, i et Skrift af 10 Bind, som jeg vil give mig den Ære at tilskrive Deres Velbaarenhed. I 10 Bind? sagde hans Nabve; der er saa meget at sige om den store Hermes, at jeg vil forbinde mig til at skrive 20 Bind derom. Og jeg, min Herre, sagde den tredie, som fortrød paa at hans Nabve talede allene, jeg vil bevise Eder i 30 Bind, at han ikke har været til. De begyndte derpaa til den store Hermes Ære, at sige hinanden mange Ting, som vare lige saa ærerørige, men ikke nær saa vittige, som dem, Babue havde hørt af sine lærde Giester i Persepolis. Han troede, at Hermes Trismegistus maatte være en stor Heremester, og frygtede kuns for, at hans Navn skulde gisre ligesaa fortryllende en Virkning paa dem, som skrev om ham, som det nogle Dage tilforn havde giort paa dem, der drak hans Skaal: han saae med Fornøyelse, at Verten giorde Ende paa Tretten ved at staae op fra Bordet, han gik hiem, og understod sig at sige til sine Venner, at disse Lærde havde alle de samme Feyl, som de Persiske, men mindre Smag og mindre Høflighed".

Babues Svar paa nogle Breve til ham. De Breve, som her besvares, udkom i Aaret 1759 under Titel af Breve til Babue, og have Hr. Justitzraad Rothe til Forfatter. Efter Samlerens Plan kunde disse Breve vel været aftrykte her tilligemed Svaret, allerhelst da de oplyse adskillige Ting i dette, og ere ikke saa bekiendte, som de fortiente at være. Svaret selv er affattet i Breve. Det første Brev forsvarer dem, som tror, at vi kunde blive fuldkomnere og lære meget af andre Nationer. Samme Materier forsettes i det andet Brev. Deri forekommer dette Sted S. 430. "Hils den Perser, som har skrevet om Scyternes Be" drifter, (*) og sig ham, at jeg ærer ham ikke mindre, "end den anden, som har skrevet om vores Regiering og "Love; (**) thi hvad denne angaaer, tviver du vel "ikke paa, at jeg jo agter ham høyt, ikke allene, fordi "han har giort Grundreglerne af vores Regieringsart "bekiendte for Fremmede, men og fordi han har giort "dem bekiendte for os selv. Hvor ukyndige har Scyterne "ikke været om det, som er dem meest magtpaaliggende "at vide? Med hvilken utaalelig Hovmod har de for"agtet de Lys, som andre har antændt for dem? Jo-

(*) Ventelig Mallet.

(**) Forfatteren af Lettres sur le Dannemarc.

"roasters Aand hviler over denne Perser, og du ved, "Gimer, at jeg ynsker intet mere, end at den hellige "Ild, som Zoroaster (***) antændte for Perserne, "maatte brænde i Scyternes Hierter, som det behage"ligste Offer for de udødelige Guder". —— Det 3 Brev indeholder Bersmmelser over adskillige Danske Skrifter, og Tydske udkomne i Dannemark. Forf. gior her denne yndige Beskrivelse paa sit Opholds i Sorøe. "Min Ven har sagt dig, hvorfor jeg elsker Floden "Onuus Bredde; hvi skulde jeg ikke elske den Plet Jord "hvor hvert et Sted erindrer mig om tusinde Velgier"ninger, som jeg har nydt fra det første Øyeblik, jeg "saae Lyset, indtil nu, og hvor jeg, uden at tage Deel "i Scyternes, Persernes og Ægypternes Partier, "kan leve rolig, og elske mit Fædreneland med en reen "og uegennyttig Kierlighed? Her kan jeg ophygges af "Persernes Vittighed, uden at lade mig forvilde af de"res Forfængelighed. Her har jeg Frihed til at leve "efter Zoroasters Love, her friises jeg ikke til at dyrke "Afguder, og til at bringe dem hykkelske Offere, for "at mætte min egen Forfængelighed. Her kan jeg leve "nøysom, her kan jeg elske min Lige, uden at misunde "dem. Her seer jeg den hellige Ild brænde daglig paa "tvende Altere, hvoraf det ene er optryst for de udøde"lige Guder, og det andet for Merkur. Vore unge "Scyter komme her for at øfre og bede, og hvad me"ner du, at de begiere? at de maae være lykkelige Jæge"re? finde Leylighed til at bevne sig over deres Fiender? "giøre stort Bytte i Krigen? Ney; saaledes bede de "vilde og grumme Scyter. Disse bede om Lykke til "at blive værdige Redskaber til at giøre Menneiker lyk"kelige, og til at herligiøre Merkurs Alder. Ak "Ragner! (****) (jeg kan endnu ikke tænke paa ham "uden Suk) Ragner døde her for Alteret, Guderne "tog ham til sig paa en Tid, da hans Hierte brændte af "den helligste Iver for at tiene sine Medborgere. San"delig, saadanne Følelser, som Ragner havde, dan"nes sielden i de giorte Stæder, hvor Tankerne, som du "siger, adspredes ved Verdens Bulder, Fiendskabs "Larm, Avindes Klager og Vindesygens Suk. "Derfor er det og rart at finde saadanne Siele iblandt "Scyternes Ædle?".

I det

(***) Montesquieu.

(****) Uden Tvivl den unge og haabefulde Baron Rosenkranz, hvis tilige Død Forf. har beklaget i sine Breve, og Hr. Prof. Basedow i sine Academiske Reden.

I det 4de Brev beklager Babue, at hans Landsmænd have tabt det rette Begreb om Ære, som de havde den Gang, "da vore Curetes, Druider og Barder "uden at maale sig med andre, i Rang, i Pragt, i "Rigdom, ved at undervise Folket og synge Lovsange "til Gudernes og Helternes Ære, havde forhvervet sig "saadan en Anseelse, at de i Striden kunde adskille tvende Krigshære: da deres Anforer, deres Helte, deres "Kæmper søgte at overgaae hinanden for at vinde de "Krandse, som de Sceptiske Jomfruer gav til den "værdigste iblandt deres Friere, og for at indbydes til "de aarlige Gieskebuder, som deres Konger holdt for "dem, som giorde sig bemærkede ved ædle Bedrifter: "Da den Vise, Skialderen, Sangeren, Harpeslageren ingen anden Ære forlangede, end at blive nævnte ved Hoygtelse, viiste i Forsamlingerne, og ærede "i deres Gilder. Da understod ingen sig at foragte en "Person, som havde giort sig bekiendt af nogen ædel "Gierning. Da understod ingen sig at forlange Titler af Egenskaber, som han ikke besad, og af Embeder, som han ikke forrettede, da understod ingen at "nærme sig til Thronen, for at forlange Værdigheder, "forend han havde giort sig bekiendt iblandt Folket ved "Fortienester. Saadanne behovede ikke at søge, deres egne Gierninger, og andres Vidnesbyrd talede for "dem. De bleve kaldede til at hente de fortiente Belonninger, og disse bestod ikke i kostbare Gaver, ikke i "Titler, som førte til Bekostninger, men i Krandse, i "Skiolde, som foresillede deres Bedrifter, eller i Tegn, "som giorde Personen mere bemærket, end hans Klæder. Men den dyrebareste af alle Belønninger, det "sikkerste Tegn paa sande Fortienester, bestod i Mængden af Tilskuerne, som trængde sig frem, for at see "saadan en Patriot, som fulgte ham fra hans Huus "til Thronen, og fra Thronen hiem igien; og i den "Nidkierhed, hvormed de længe talede i deres Gilder "om Patriotens Fortienester og Belønningens Billighed. Da fandt man hos vore Diatere de høye og dristige Tanker, de ædle Følelser af Ære, den naturlige "og sikre Smag, og den Lethed i at udtrykke sig, som "giorde dem værdige til at besynge Helienes Bedrifter: "da sang man ikke en Vise, uden at rose Digteren, man "betragtede ikke et Konststykke, uden at ære Mesteren, "ja mener du vel, at den ringeste iblandt disse Druider, "som underviiste Folket, bles af dem, som han undervisie, anderledes betragtet end en Fader? Da havde "du ikke havt nødig at byde hundrede Guldbariker for "at faae en til at undervise din Søn. Den beste Druide havde giort det for Halsparten; men han havde "kræbet Ære af dig til Belønning, og Lydighed og Taknemmelighed af din Søn. Men han havde ikke giort "mange Opvartninger for at nyde den Ære; han havde ikke tænkt som den, af hvis Adfærd du sluttede, at "han erkiendte det for en Lykke at blive en ringe Tiener "af en Mand, som duer; han havde troet, at du burde holde dig selv nok saa lykkelig, fordi du havde sunket saadan en Lærere til din Søn, som han var. Han "skulde derfor ikke have glemt den Ærbydighed, han "var dig skyldig. Han skulde ofte have formanet din "Søn til at følge sin Faders ærefulde Fodspor; thi "vore Druider regierede deres Disciples ved den samme "Drift, som de følede selv, ved Ære, og ikke ved Frygt".

Det 5te Brev taler om Embeder og Ære, Ungdommens Bestemmelse til Embeder o. s. v. "Ingen er meer at beklage, heder det S. 453, end de, som bygge deres Lykke allene paa Embeder, naar de bedrages i deres Haab. Du kan ikke troe, hvormeget jeg ynkes over de unge Scyter, som i deane Tanke aarlig reyse til Staden. De foragte Konsterne, og bryste sig af Videnskaber, som sielden giøre dem visere, bedre eller nyttigere. De glæde sig over deres Friehed, ligesom en Slave i det Øyeblik, da han kaster Aaget af sig, for at sye af en haard Herres Tienester, uden at betænke, at han snart maae give sig i Tieneste hos en anden, dersom han ikke vil dee af Hunger. De sleeste maae paatage dem Tieneres Skikkelse, for at lære andre de frie Konster paa samme Maade, som de har lært dem selv, med Sysben, og der er kuns faa Herrer, der byder dem 100 Dariker for deres Umage, som du? Mange belønner ofte de Slaver, som bryste sig af deres snorede Klæder bedre for deres blinde Lydighed, end disse ydmyge Tienere, som ikke har anden Fortieneste, end at have underviist deres Børn. Naar de omsider, efter at have levet mange Aar i Armod, Foragt og Trældom, blive Druider (thi dette er jo deres Haab?), skulde de da vel have Vittighed, Lyst, Smag og Høyhiertighed nok til at give Scyterne den Kierlighed, til Dyden, og den Følelse af Ære, som allene kan giøre gode Borgere? og hvor mange ere der ey, som ikke engang kan bringe det saavidt? Men mener du, at dette skulde komme allene deraf, at de Personer, som aarlig lade sig indskrive for at søge Embeder, ere flere, end Tallet paa de Embeder, som aarlig bortgives. Jeg har hørt Personernes Tal beregne til 200. Man siger, at der døer henved 80 Lærere hvert aar, og at der ere ligesaa mange smaa Betieninger, som ikke maae gives til andre, saa længe der ere Druider, som søge dem;

der blive da 40 tilbage, og naar du regner alle vore Dommere, som jo og bør være kyndige og oplyste, meener du da ikke, at der snarere skulde være Mangel paa Personer? Men, kiere Landsmand! mon der ikke skulde have været nogen Feyl i vor Underviisning og Opdragelse, som har giort vore unge Druider ubeqvemme til mange Forretninger, til hvilke de dog burde være mere skikkede end andre? Jeg slutter det deraf, at jeg seer med stor Fornøyelse deres Skiebne blive daglig bedre, ligesom de blive meer oplyste. Du forlanger jo ikke, at jeg skal forskrive dig en Lærer til din Søn fra Ægypten? Du maa altsaa troe, at der kan findes iblandt Scyterne dem, som ere beqvemme nok dertil. Det lader og, som du ikke var gandske uvillig til at troe, hvad Sigur siger, at du bør selv omgaaes Læreren som din Ven, og at dit Barn bør elske ham som sin Fader; hvis saa er, agter og belønner du ham vel og meer end din Tiener? Saaledes tænkte ikke for nogle Tider, saadanne Mænd, som du, og maaskee det var meer Lærernes end deres Skyld?"

Det 6 Brev handler om Smagen. Et Sted fortiener ogsaa at anføres heraf. "Naar Smagen, heder det S. 456., først begynder at dannes hos et Folk, maa der være nogle, som bilde sig ind, at de ere komne til Fuldkommenhed, endskiøndt de endnu ere langt derfra." Saaledes er det for hundrede Aar siden gaaet mange i Persien, og saaledes gaaer det endnu mange i Ægypten. Det vil altsaa uden Tvivl gaae ligesaa til hos os; Sprogets Mangler kan ofte være Skyld i disse Ufuldkommenheder. Og Smagen kan derfor umuelig forbedres, dersom der ikke ere nogle, som har Indsigt og Dristighed nok til at dømme om nye Skrifter uden Persons Anseelse. Du seer let, at disse maae forstaae det Scytiske Sprog, det er at sige, som deres Modersmaal, det maae altsaa være lærde Scyter. En Perser eller Ægypter er ikke engang i Stand til at dømme saavel om det Scytiske, som du eller jeg kan dømme om det Persiske eller Ægyptiske; thi disse Sprog ere dannnede, vi har fra Barns Been af læst mange Bøger der', vi tale og skrive dem, men det giør jo ikke Perserne og Ægypterne, ikke engang de, som boe her i Landet. Saadanne Dommere maae desuden være upartiske, de maae ey giøre det til en Regel at ikke roese uden deres Landsmænd og deres Tilhængere, de maa unde andre i det mindste noget af den Friehed, som de tilegne sig selv til at dømme om et heelt Folk. De maae have Friehed til at skrive; men deres Friehed og Myndighed bør ikke være grundet paa andet, end deres Fortienester og Beskedenhed. Naar der i Scytien være nogle Personer, som havde givet Prøver af, at de besad disse Egenskaber, burde vi da ikke agte dem, endskiøndt de ikke havde Titler, endskiøndt de ikke altid roeste os selv, endskiøndt de ikke havde mange store Venner, og endskiøndt de undertiden toge sig den Friehed at laste dem iblandt vore Druider, som havde længere Skiæg end de? Skulde vi taale, at nogle af vore Medborgeres Had og Avindsyge formørkede deres Fortienester, og skilte dem ved den Roes og Belønning, som tilkom dem?" o. s. v.

Det sidste Brev er af et politisk og moralsk Indhold, og beskriver den Middelstand, hvori et Folks sande Lyksalighed bestaaer, imellem en alt for naturlig og alt for konstnet Levemaade og Forfatning: den Middelstand, som foreener den naturlige og poleerte Levemaades Fordeele, uden at have deres Mangler, som forbinder Dyd med Ære, Konst med Natur, Vittighed med Uskyldighed. —— En ypperlig Betragtning over Konsterne forekommer S. 466. "Jeg undrer mig over, at man anseer Konsterne som et Middel til at nære det overflødige Antal af Mennesker, paa en Tid, da man i alle Lande klager over Mangel af Agerdyrkere, og da de fleste Nationer har ikke allene store Colonier, men og øde Provincer. Konsterne ere et beqvemt Middel til at fornøye Menneskene, og til at give dem Smag, Vittighed og Beqvemmelighed; men der er sielden et Middel til at formeere dem. En maadelig Brug deraf tiener til at formilde Sæderne, formeere Livets Fornøyelser, og til at danne den Smag, hvorved Sandheden og Dyden giøres behagelige, og faae nye Yndigheder. Men dersom Beqvemmelighederne alt for meget formeres, dersom man vænnes til at finde Smag i de Forandringer, som ikke fornøye, uden fordi de ere nye, usædvanlige, og fordi Moden befaler dem, da svækkes Sindets Styrke; da blive vi feige Slaver af vore egne Sandser og Indbildninger, og af andres Domme; da lære vi at forlange saa meget for os selv, at vore Begierligheder ofte maae komme i Strid med vore Pligter; da beholde vi intet tilovers for det Almindelige. Vi opofre endog de helligste Pligter, for at forskaffe os saadanne Ting, som ikke fornøye os mere, saa snart vi nyde dem. Vores Begierligheder gaae tilsidst over alle Grendser, og jo mere de opfyldes, desto mere voxer vores Ulyksalighed; thi vi vænnes til at sette den aldrig i de Ting, som vi har, eller let kunde faae, men i de Ting, som vi ikke har, som er rare, usædvanlige og vanskelige at bekomme. Vi undertrykke vore Medborgere, for at leve af deres Sveed, og disses Vilkaar blive daglig slettere, baade fordi vi berøve dem

det

det Nødvendige, for at mætte vores Indbildning, og fordi de mis kunde os vores egen Anseelse tilvorende Lykke, og stode sig over den udvorres Ulighed, uden at betænke, at vores sande Lyksaligghed formindskes i samme Forhold, som deres. Enhver tragter efter en høyere Stand, i Haab at blive lykkeligere; Bonden kan ikke mere nære dem alle, og ingen vil gaae tilbage. De høyere Stænder skye Ægtestanden, fordi de ikke kan opfode deres Børn efter deres Rang, og Bonden gifter sig ikke, fordi han ey har Brød til dem: Det skader ikke, siger man, at Oderen forarmes, han opholder hele Slegters; men hvor tager han det fra, som han giver dem? han avbeyder jo ikke selv? det gaaer til sidst fra Bonden, og naar Oderne blive mange, og de Slegter, som de opholde, ogsaa mange, maae jo Bonden tilsidst ikke kunne fode dem, uden at blive ælendig selv, Aaerdyrkrnes Tal maa tage af, og hvem skal da give Oderen det, hvormed han kan føde Konstnerne? hans Børn blive meget sieldnen Bønder, de blive for Tiggere, Dagdrivere, og det, som endnu er værre, Mennesker, som nære sig af deres egne, og af andres Daarligheder og Laster. Sindet taber ikke allene den Styrke, som er grundet paa Nøysomhed, og som allene kan gisre det bequemt til at sve store Dyder, men det taber endog Følelsen af den sande Ære. Naar man kan gisre sig bemærket nok med en Flyvels Kiole, og ikke tiener sit Fædreneland og sine Medborgere, uden for at komme til at bære den, da er den menneskelige Natur allerede meget forringet; og om man end i denne Hensigt giorde Ting, som vare andre meget nyttige, hvilket dog sielden skeer, var man dog selv langt fra det, hvori baade vore hellige Bøger og Fornuften selv siger os, at et fornuftigt Væsens sande Fuldkommenhed bestaaer. Skulde denne Tænkemaade nogen Tid blive almindelig hos Scyterne, da vilde jeg ønske, at jeg aldrig havde kiendt Konsterne." —— Til dette Brev er lagt: Beskrivelse af Scyterne, en kort og sindrig Afbildning paa de Danskes Forfatning fra de ældste Tider indtil Kong Friderik den femtes Regiering.

Videre Fortsettelse af Babues Breve. Bestaaer i 4 Breve, hvoraf de 2 første ere en Lovtale over Høysalig Kong Friderik den femte, de 2 sidste handle om Modersmaalets Dyrkelse.

Oversættelser af Zadig, en østlig Historie; og af nogle andre smaa Scykker; om de Uleyligheder, som følge med Videnskaber; om Stilen; om Frihed til at skrive; om det Gode, som man kunde gisre og ikke gior; om Titler og om Ære. Alle af Hr. Voltaire. I Fortalen til disse Oversettelser ytrer Hr. S nogle Tanker, som kunne gisres ham stridige. Et Sprog, siger han, maae have vundet det naturlige og ædle i Prosa, førend det kan naae det høyeste Poesien: man maa have gode Oversettelser, førend man kan vente fuldkomne Originaler, og naar Stilen og Smagen ved de første ere dannede, ere de sidste ikke saa vanskelige at faae". Ingen af disse Sætzer kunne vi saa aldeles tilstaae ham. Hvad Prosa og Poesie angaaer, saa har Poesien hos mange Nationer været dyrket tiligere end Prosa, i det mindste ligesaa tilig, som denne; ja, man har Exempler paa Mesterstykker af Poesie hos Folk, hvis Prosa har været næsten gandske udyrket. Poeterne have maaskee giort meer til at forbedre og forædle det Prosaiske Sprog, end Prosaisterne til at forædle Poesien. I Henseende til Oversettelser, er det vel heller ingen Nødvendighed, at man maae have dem gode, førend man kan vente fuldkomne Originaler. I det mindste er det ikke saa med Oversettelser af de gamle Græske og Latinske Autorer; thi disse har man gemeenlig ikke faaet gode, førend man har faaet gode Originalskribenter, og ofte have de beste Originalskribenter selv leveret os de beste Oversettelser af de Gamle, som Frankerigs og Engellands Exempler vise. Vi nægte derfor ikke, gode Oversættelsers Magt til at danne og forbedre Sproget; men vi holde det kun ikke fornødent, at gode Oversettelser maae gaae foran gode Originaler; og naar vi see en stor Regentinde i vore Tider at begynde sit Folks Sprogs Dyrkelse fra denne Kant, ved at opmuntre Oversettelser af alle Slags polerede Sprog, saa skionne vi vel, at Sproget ved dette Middel hastigere end ved noget andet, og ligesom med Vold, vil blive slebet og dyrket; men vi befrygte tillige, at det ved at tvinges med Vold i Fremmede Sprogs Former, førend man ved Originalcompositioner har lært at kiende dets sær egne Fordele og Nygdomme, vil tabe meget af sin nationale Skiønhed og Styrke, og man skulde maaskee være sikrere paa at faae virkelige Originaler i det nydannede Sprog, naar man først havde opmuntret til Originalcompositioner i de polerede Nationers Smag, og heller i Begyndelsen belønnet de middelmaadige, indtil man efterhaanden havde faaet fuldkomnere; thi, hvad Hr. S. lægger til: "at "naar Stilen og Smagen ved Oversettelser først er "dannet, ere Originaler ikke saa vanskelige at faae", kan vel neppe være sandt om andre Originaler, end dem, som indtrøde fremmede og laante Tanker i en god og behagelig Stil, men ikke om egentlig saa

kaldte

kaldte Originaler, der udmærke sig ved Nyehed og Driftighed.

Hr. S. siger videre: "Voltaire og Montes-"qvieu ere uden Tvivl de beste Skribenter i Prosa, "som Frankrig har, og følgelig de beste i hele Euro-"pa" Imod Hovedsatsen have vi intet, allerhelst, da Forf. forklarer sig; at han taler ikkun om Stilen, og betragter Montesqvieu allene som Forfatter af de Persiske Breve, og af Betragtninger over den Romerske Stat. Men Følgen forekommer os meget overdreven, og fornærmelig baade for Italiener og Engellænder, hvis Prosaister i det mindste intet eftergive de Franske. —— Naar han videre i samme Fortale roser Plinius og Tacitus af deres naturlige, mandige og tankerige Sprog, og taler om nogle smaa krybende Forfattere, som behage at kalde det unaturligt, mørkt og uforstaaeligt, saa ere vi atter ikke gandske af hans Tanker. Man kan umuelig miskiende den fluderede og konstnede Vittighed, som er hos Plinius, og som vist paa adskillige Steder giør hans Tanker skiøve, tvetydige og mørke; og Plinius sammenlignet i sine Breve med Cicero, kan mange Steder ikke giøre bedre Figur, end Balzar sammenlignet med Frue Sevigne. Tacitus ville vi ikke engang tale om; thi den, som kan finde hans Prosa naturlig, maa nødvendig finde Livius og Nepos gandske affmagende. —— Dog, vi gaae til Overs-ettelserne selv.

Af Fadig have vi allerede for mange Aar siden havt en Oversettelse ved Eilskov; men det har ikke været i vor Magt, enten at sammenligne begge Oversettelser med hinanden, eller med Originalen. Hovedhensigten af denne liden vittige Roman er at lære, at man ikke skal dadle det guddommelige Forsyns underlige Veye, fordi man ikke indseer dem. Visse Stykker af den Historie, som her legges til Grund, ere intet mindre end nye, men have ofte tilforn været brugte af ældre Romankrivere og Poeter, ja; af Kirkefædrene selv. I det mindste viiser Freron tydelig i annee literaire 1767. Tom. I. p. 145, at Opfindelsen af det 3 Kapitel Zunden og Zesten, er laant af en Fransk Bog, som ingen meer læser, kaldet: le voyage & les aventures des trois Princes de Sarendib, traduits du Persan 1716; kun at Voltaire i Stedet for en Kameel har sat en Hund og en Hest. Men endnu tydeligere er Laanet af Eremiten eller det 17de Kap., som næsten Ord for Ord er taget af en Engelsk Bog, kaldet: The Works in Verse and Prose of Dr. Thomas Parnell, Late arch-Deacon of Clogher; og, dersom man tør troe de Excerpter, som Freron, en ellers affagt Fiende af Voltaire, meddeler sammesteds af dette Engelske Skrift, saa beholder Voltaire liden Ære for dette Stykke, enten i Henseende til Opfindelsen, eller Maaden, hvorpaa det er udført. —— For Resten, da vi ikke tvivle paa, at jo Zadig er vore Læsere bekiendt nok, behøve vi ikke at meddele nogen Prøve.

Om de øvrige smaa Oversettelser ville vi intet videre sige, end at, naar Sueedorff har holdt dem værdige til at oversettes, bør ingen holde dem uværdige til at læses.

Derpaa følge tvende Taler, holdte ved Sorøe Ridderacademie, den første paa Kongens Fødselsfest 1752, den anden til Erindring om Arve-Eneevoldsregieringen 1760. Den første fortiente allene i den Henseende at bevares fra Forglemmelse, da det er det første Danske Stykke, saavidt os er bekiendt, som vi have fra Forfatteren. Det er en bestandig Lovtale over Friderik den femtes Regiering, og har adskillige smukke Steder. —— Det Huske Forf. giør, i det han taler om den nye Friderikstad, er nu til alle Konstkienderes Fornøyelse opfyldt. "En Regent, siger han S. 695, hvis Dyder allerede har oprettet ham saa store Veresstotter i Folkets Hierter, fortiener vel at efterlade sig en synlig uforgængelig, hvorved og hans Person kunde forøviges, ligesom hans Navn og Dyder allerede ere udødelige. Maatte vi paa en Plads, som skal bære et øvigt Vidne om hans Høyhed og Pragt, see et Mesterstykke af Konsten, som var værdigt til at forestille Efterkommerne en Prinds, som selv er Naturens. Maatte vi paa saa uforgængeligt et Monument læse en værdig Beskrivelse af de Dyder, som ere indgravede i vore Hierter, og som kunde tiene alle hans Efterkommere til en øvig og uforanderlig Model".

(Slutningen følger.)

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 26. 1771.

Samling af Professor Sneedorffs smaa Skrifter, afdelt i tvende Bind. (sluttet.)

(see No. 24 og 25.)

Den anden Tale har Hr. Prof. Basedow holdt værdig at oversette paa Tydsk, og anpriser sine Landsmænd, som et Mønster af en politisk Tale, i sin Samling af: Reden über die glückseelige Regierung Friderichs des fünften. Den Maade, hvorpaa den er udført, ligner alligevel meer en Afhandling, end en Tale; men man savner gierne den oratoriske Udpyntning for den Mængde af de ypperligste og modenste Betragtninger, som man møder paa hver Side, og som er Frugten af en dyb Indsigt i Statskundskab og Historie. Efterat Forf. har forestillet Folkeregieringernes Mangler, og giendrevet de uriatige Begreb, man gior sig om den Lighed, som skulde være Fordeelen ved disse Regieringer, viiser han, at Kongerne i det ældste Norden havde en uindskrænket Magt over Folket, formedelst den Fortrolighed, Regent og Undersaat satte til hinanden: hvorledes Scænderne efterhaanden opkom: hvorledes disse efterhaanden svækkede baade Kongens Magt og deres egen indbyrdes, og derved omsider banede Veyen til Enevoldsregieringen, som var det eeneste Middel til at redde Riget. —— Naar man betragter det Sted, hvorpaa Forf. talede, beundrer man den Moderation, hvormed han udfører saa øm en Materie paa saadan en Maade, at ingen kan have Aarsag at være misfornøyet med ham, eller at beskylde ham, at han af Lyst til at smigre, har opofret Sandheden. Vi ville til en Prøve bede vore Læsere at eftersee det Sted S. 727. til 737, hvor han beskriver de Misbrugе, som giorde Enevoldsregieringen i Dannemark nødvendig. Vi tvivle paa, at noget ypperligere kan være sagt i denne Materie, og vi skulde ikke tage i Betænkning at anføre det heele Sted, dersom det ikke havde været for langt for vort Rum.

Efter Talerne følger: Betænkning om det Danske Sprog. —— Patriotisk Betænkning om det Danske Sprog i Anledning af forrige. —— Et Brev til Forfatteren af den Patriotiske Betænkning om det Danske Sprog. Det første og sidste Stykke er af Sneedorff, det mellemste af en unævnt Forfatter og gior en maadelig Figur imellem Sneedorffs Arbeyder. Den Maade, hvorpaa S. begegner denne Forf., er den fineste i Verden, og hans Svar indeholder mange smukke Ting, som vi ikke nok kunne bede dem at læse, der endnu stedse spørge: hvad det heder at skrive med Smag? og hvorfor man ikke kan tage vore gamle Skribenter til Mønstre i Stilen og Skrivemaaden? Disse og flere Spørsmaale besvarer Hr. S. nigiendrivelig, og viiser, at Grækernes og Romernes Skrifter, tilligemed nogle nyere Engelske, Franske, og Tydske Forfattere, ere de rette Kilder, hvortil man bør søge for at danne sin Smag, og ikke vore egne gamle Forfattere, enten Prosaister eller Digtere, som hverken i Tanker eller Skrivemaade fortiene at efterlignes.

Den nye Edda, eller Gylfes anden Reyse. Man kiender dette Stykke af Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber. Opfindelsen er bygget paa vor Nordiske Mythologie, og Hensigten gandske philosophisk. Gylfe Konge i Norden, ønsker at giøre sit Folk lykkaligt, og ubbeder sig af Alfader, en god Aand, en Menneskeven, som kan underviise ham om de Love, efter hvilke han regierer de lykkalige Indbyggere i de himmelske Steder, som ere adspredte i den vide Luft. "Jeg forlanger ikke siger "han, at kiende dem, uden for at opfylde den Pligt,

"som du paalagde mig, da du gav dette Folkes Hjer-
"ter og Skiebne i min Haand". I det han beder,
"seer han en menneskelig Skikkelse, som en ung
"Mands; hans Gang var lettere, end den sagteste
"Vind, hans Fødder rørte ikke ved Jorden; hans
"Klæder vare som den klare Himmel, hans Hoved-
"haar gulde og glindsende som Solens Straaler,
"hans Øyne tindrede som Stiernerne; hans Mine
"var venlig, hans Udseende ædel; han talede, lige-
"som han veyede sine Ord med en Guldvegt, og
"hans Tale var sødere end Honning" Denne Aand sagde, at han var kommet for at opfylde hans Ønske, og førte ham langt fra Jordkloden, ind i Aandernes Boliger. Her saae han iblant andet de Nordiske Varder, hvilke han saaledes beskriver. "Jeg saae tre Fruentimmer, og hver af dem havde en Vegtskaal i Haanden. Disse, sagde han, ere de tre Nornet, Urda, Skulda og Verandi, om hvilke eders Skialdre sige, at de uddele Menneskernes Skiebne. Den første veyer Livet, den anden Dyder og Laster, og den tredie Lyksalighed. Urda lagde Gierningerne paa Vegtskaal med Tiden. Jeg saae med Forundring, at de første veyede altid mindst, og at nogle vare saa lette, at de ikke kunde veyes. Jeg saae, at de faa Aar, i hvilke jeg havde regieret, veyede meer, end Othins hele Alder og alle hans Krigstoge, men jeg mærkede tillige, at de tre første Maaneder veyede lige saameget som de tre sidste Aar. Jeg saae, hvad jeg ikke før havde troet, at det stod i et Menneskes egen Magt at forlænge sit Liv, og jeg besluttede at tælle baade Dage og Timer, naar jeg kom tilbage til mit Rige. Skulda veyede Pligterne mod Kræfterne. Jeg gruede for de store Byrder af Pligter, som man veltede paa den ene Vegtskaal; men, saasnart Modvegten blev lagt paa den anden, mærkede jeg, at Pligterne vare aldrig tungere, men ofte meget lettere end Kræfterne. Denne Overvegt satte mig i Forundring. Hvorfor, sagde jeg, spilder man saa store Kræfter, for at lette saa smaa Byrder? de ere ikke spildte, sagde Aanden; naar de ere veyede mod Pligterne, for at bestemme Graderne af Dyder og Laster, bliver Overskuddet af Kræfterne indsluttet i Skiebnens Kiede, som er sammensat af Aarsager og Virkninger, af Straffer og Belønninger. Denne Kiede havde Verandi i Haanden; hun veyede Lyksaligheden, ved at lægge hvert Øyeblik et Led af Kieden paa den ene, og Menneskets Tanker og Følelser paa den anden Vegtskaal. Urda og Skulda gave nøye Agt paa denne Vegt, og naar et Led af Skiebnens Kiæde syntes undertiden at være for tungt, lagde den første saamegen Forglemmelse, og den sidste saameget Haab paa den anden Vegtskaal, at de begge bleve lige" s. s. v. Derpaa fører Aanden ham til et Sted, hvor han troede at være i sit egiet Rige igien. Men Aanden sagde ham, at det var en af de Boliger, som iblandt alle dem, der ere adspredte i den vide Luft, mest lignede den, hvorfra han var kommet, hvis Indbyggere havde ikke allene udvortes Skabning, men og alle naturlige Kræfter tilfælles med Menneskene. Og han befaler ham at reyse iblant disse Indbyggere. "Denne Klode, siger han, hvorpaa du er, løber 9000 Gange om i sin Kreds, medens Jorden gaaer een Gang om. Et Aar er her ikke længer end en Time hos eder, og dog er det for Indbyggerne lige saa langt som et af eders Aar. De forrette ligesaameget i den Tid, som i forrette i en anden, der er nogle tusende Gange større. Den Høyeste har givet din Siel en Evne til at tænke lige saa hastig som Tiden gaaer. Brug den Leylighed til at oplyse dig, som ingen af dine Fædre have havt, og benyt dig vel af de Øyeblik, som aldrig komme tilbage. Naar du har faaet den Oplysning, som du behøver, og som du har forlangt, skal jeg føre dig tilbage igien til dit Rige. Du skal selv blive større; end nogen af dine Fædre, og dit Folk saa lyksaligt, som Mennesker kunne blive" Hvorpaa Aanden forlader Gylfe, og Forfatteren sine Læsere, noget, som det synes, for tilig.

Derpaa følge nogle korte Fortaler til andre Skrifter, hvori man stedse vil kiende Sneedorffs muntre og lærerige Aand. I før fortiente Fortalen til den Norske Bondeviise af Simon Fogner, saavelsom denne Bondeviise selv, at være meer bekiendt, og meer læst, af vore Bønder, end den er.

Her havde vi endel Sneedorffs smaa Skrifter, naar vi havde været Udgiverne. Hr. Lindegreen har fundet for godt endnu at tillægge tre Latinske Prøveskrifter, som den sal. Forfatter har holdet paa Borchens Collegium i Aarene 1742 —— 1746; og de Aarsager, han giver derfor, ville uden Tvivl finde mange Læseres Bifald. "Hans trende "Academiske Prøveskrifter, siger han i Fortalen, de "natura et necessitate fatistactionis: de fundamento "securitatis: og de providentia sive principio mo-"tus atque perceptionis in materia, haver jeg ligele-"des vildet beholde. Jeg veed, at mange misbillige slige Arbeyders Udgivelse, som skrives i Ungdom-"men

"men, egentlig kun til Tean paa de Studerendes "Flid, og for Øvelses Skyld. Nogle Lærde have "endog, i den modnere Alder, eftertrykkelig beklaget "saadanne deres første Prøvers offentlige Bekiendt- "giørelse; og ventelig havde Sneedorff, om han "havde levet, ikke heller tilladt, at disse maatte tryk- "kes paa nye, uden mærkelig Forbedring. Men "dette Slags Skrifter, bære de end ofte Ungdom- "mens Mærke; de viise dog undertiden en Morgen- "røde af den Soel, som siden skal skinne med en fuld- "kommen Glands. Og denne er den første Aar- "sag, hvorfor jeg haver troet, at jeg burde beholde "disse af Sneedorffs; thi lad end den første af dem, "ikke befindes af al den samme Vittighed, som de "to andre; maaskee dog en Kiender kan falde paa at "tænke, at den vel ogsaa kan giøre sit med, til at "legge for Dagen, hvorledes vor Sneedorff, allerede "ved Akademiet, haver begyndt at danne sig til det, "som han siden blev til; og i sær, hvorledes en sund "og grundig Philosophie har banet ham Veyen til "den virkende Følelse af Religion, den opbyggende "Kundskab om Verden og Mennesket, som haver si- "den giort hans Person saa elsket, hans Skrifter "saa yndte. Og skulde vel ikke det sidste af disse "hans Prøveskrifter give et Beviis paa, hvorledes "han, allerede i den Tid, veyledet ved Sandhedens "Rettesnor, haver vidst, at forfølge Vildfarelsens "Løb, igiennem alle dets Irrgange, lige til de aller- "første Kilder, hvorledes at anvende den nye, den "forbedrede Philosophie, til at kunne indsee og oply- "se den Gamle, opdage dens Feyl, og rette dem? "Skulde, siger jeg, dette sidste Prøveskrift ikke give "et klart Beviis paa dette, ja; saadant et Beviis, "som ogsaa en retskaffen Dommer vil kiende anstæn- "digt endog for Sneedorffs mandige Alder? Dog; "dette være overladt til kyndigere Skiønneres Afsigt. "Jeg vil kun tillægge den anden Aarsag, jeg har havt, "til at beholde disse Prøver. Jeg ansaae det for taa- "leligere, at blive beskyldt heri for et Slags Over- "flødighed, ifald ingen skulde forlange at have dem, "end at lade dem mangle, ifald nogen Læser kunde "attraae at faae dem med; allerhelst, da jeg vidste, "at de vare vanskelige at komme over. Jeg beholdt "dem alle, fordi jeg kunde ikke tiltroe min Skiønsom- "hed at giøre Val imellem dem."

Men, hvad vil Udgiveren sige til Forsvar af det Tillæg, han har giort af Popes Forsøg om Mennesket oversat ved Hr. Professor Lous? Jo, ogsaa det veed han at forsvare. "Jeg skulde, siger "han, givet et nyt Oplag af den deylige Overset- "telse, som Hr. Professor Lous har behaget at skien- "ke os af Popes Forsøg om Mennesket, og jeg "tænkte, at den kunde allerbest skikke sig som et Til- "læg til denne Samling. Det var den mindste Aar- "sag, at Sneedorff havde foranstaltet dette Arbeydes "Udgivelse, at han havde skrevet Anmærkninger der- "til, og nogle Erindringer ved Slutningen deraf. "Men! den nøye Forening af Venskab og Forvandt- "skab, som han stod i med Oversetteren; den Liig- "hed i hans og Originalens Tænkemaade, som frem- "skinner saa klart i mange af hans Skrifter, vare mi- "ne store Grunde". Vi lade det staae derhen, om man vil finde denne Undskyldning grundet. For vor Deel ansee vi dette Tillæg Sneedorffs Skrifter saa aldeles uvedkommende, at saameget, vi kunne sige til denne Oversettelses Roes, troe vi dog at det var her det urette Sted at sige det.

Imidlettid fortiener Hr. Lindgreen Roes og Tak af Publicum for denne smukke Samling, hvorved han har reddet adskillige smaa Skrifter, som giøre Sneedorffs Navn Ære, men, som hidindtil ikke vare bekiendte nok eller ikke at faae, fra Undergang; ifald noget kan gaae under, som er stemplet med Sneedorffs Aand.

Plan til en aarlig staaende Pengeløn for Præsterne overalt paa Landet i Dannemark. Forfattet, og paa allerhøyeste og høye Steder for meer end to Aar siden insinueret af en Præst i Siellands Stift, men nu med Autors Tilladelse til Trykken befordret af Comphilopatreias. Kiøbenhavn, 1771. hos Johann Gottlob Rothe, kongel. Hof- og Universitets-Boghandler i No. 8. paa Børsen. Stor 88 S. 8.

Enten Comphilopatreias er Udgiver eller Forfatter, kan være Publicum det samme, naar man ikke kiender enten Udgiveren eller Forfatteren, uden under Masker. Men hvem han er, saa troe vi, at hans Plan fortiener Overlæg. Han vil, at Præsterne paa Landet skulde miste den dem tillagde Præstegaards Avling, og allene beholde beqvemme Værelser i Præstegaarden til Bolig, tilligemed frie Græsning til

nogle

nogle faa Creaturer, Haverum, Udviisning af Brendeved eller Tørveskiær til Huusholdning, og nogle Arbeydsdage af Huusmændene, i Stedet for Høstdagene. De af Præstegaardens Bygninger, som høre til Avlingen, skulde tilligemed Præste-, Mensal og Annexgaardenes Jorde ved offentlig Auction bortsælges, og af Auctionsbeløbet i ethvert Stift oprettes en egen Kasse, som skulde kaldes Stiftets geistlige Merite-Hielpe- og Opmuntringskasse, og anvendes til fattige Præstebørns Opdragelse, og Forsørgelse, til Understøtning for de Præster, som havde to Enker paa deres Kald, eller Kapellan og Enke, til Hielp for de solliciterende Personelkapellaner, til Belønning for de dueligste Degne og Skoleholdere i Stiftet m. a. m. Men foruden denne Kasse foreslaaer han en anden i ethvert Stift, som han kalder den geistlige Land- og Lønne-Kasse, og hvortil Fondet skulle tages af den Præsterne paa Landet tillagde Korntiende, Qvægtiende, tilligemed smaa Redsel og Julerenter. Disse Tiender med Tilbehør skulde Præsterne herefter ikke nyde in natura, men Bønderne i dets Sted ansettes at svare noget aarlig af hver Tønde contribuabelt Hartkorn til Stiftets Lønnekasse, nemlig Bønderne paa Kiøbenhavns Amt 7 Mark af Tønden, paa Roeskilde, Friderichsborg, Kronborg og Hirschholms Amter 6 Mark 8 Skilling, de øvrige Bønder i Sielland 6 Mark, og Bønderne paa Møen, i Fyens Stift og overalt i Jylland 5 Mark 8 Skilling af hver Tønde Hartkorn; ligeledes skulde Huusmændene erlægge aarlig noget lidet til Kassen. Af denne Afgivt mener han da, kunde oprettes en Lønnekasse for hvert Stift, hvoraf Præsterne paa Kiøbenhavns Amt kunde salareres aarlig hver med 550 Rigsdaler, Præsterne paa Roeskilde- Frideriksborg- Kronborg- og Hirschholms-Amter, hver 500 Rigsdaler, overalt i de andre Amter i Sielland 450 Rigsdaler, og alle de andre Præster paa Landet i det hele Rige aarlig 400 Rigsdaler. Alle residerende Kapellaner paa Landet, og Præsterne paa Smaaøerne skulde uden Forskiel til Stiftet nyde aarlig 300 Rigsdaler. Han viiser Mueligheden i denne Lønnemaade i et Exempel af Smørums-Herred paa Kiøbenhavns Amt, hvor det aarlige Beløb af Herredets tiendeydende Hartkorn, hver Tønde beregnet til 7 Mark, giør et Overskud af 413 Rigsdaler over den Sum, som Præsternes Lønninger i dette Herred udfordre, naar hver ansettes til at nyde 550 Rigsdaler aarlig.

Vi see ikke stort, hvad der kan siges imod Forfatterens Plan. Præsternes staaende Løn kan ikke være ringere, og Forholdet er efter Egnenes Forskiellighed naturligt og billigt. Det kunde maaskee synes, at Afgivten af Hartkornet var for høyt ansat for nogle Egne; men, man maae betænke, at det er ikke den blotte Korntiende, som Bonden saaledes befries fra at yde in natura, men ogsaa Qvægtienden, og Smaaredselet, hvilken Yden er baade for Yderen og Modtageren forbundet med tusinde Uleyligheder og Ubehageligheder, saa at man vel kunde ønske den ophævet. Præsten nød da intet af Bonden, foruden Høytidsoffer og Betaling for nogle Ministerialforretninger, hvilken Forf. dog ønsker maatte bestemmes ved et kongeligt Reglement efter enhver Egns Skik og Leylighed.

De mange, ikke altid nødvendige, Detailler, Forf. indlader sig i, viise en Mand af stor Erfaring og Kundskab om Landets Beskaffenhed; og den Smag og Tænkemaade, som hersker i det hele Stykke, lader os slet ikke tvivle om, at jo Forfatteren er den samme, som under Navn af Philodaneias har skrevet om Geistlighedens Indkomster mod Philopatreias. (*)

(*) Efterat vi havde skrevet dette, fik en af vore Medarbeydere et Brev fra Hr. Jeger i Wallensbech, hvoraf vi ikke allene erfare, at Forfatteren af denne Plan er den samme som Philodaneias, hvilket vi alt formodede, men ogsaa, at bemeldte Hr. Jeger er Forfatter til begge Skrifter. Hr. J. tilkiendegiver os tillige sin Misfornøyelse over vor Recension af hans første kritiske Brev imod Philop., og truer os med Represalier, "hvortil altid kan gives Leylighed", skriver Præsten, og "hvorpaa ogsaa andre Vedkommende allerede finde en liden Prøve" i hans fierde kritiske Brev, hvilket vi endnu ikke have læst. Hans Symbolum er, beretter han os videre: præparatum et cordatum pectus nec deficit, nec me destituet ꝛc. —— Det er godt, at Publicum lærer at kiende denne stridbare Mand, for at vide Grunden til det meget uskyldige Bleks Udgydelse, som han endnu truer med.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 27. 1771.

Invitatio de collectione latina scriptorum rerum Danicarum Medii Ævi, opera & studio *Jacobi Langebek*, S. R. M. a Consiliis status & Tabularii Sanctioris Præfecti, Hafniæ in lucem proditura. Hafniæ d. 30 Maji 1771.

Stor 18 S. 4.

Den store Forraad af sieldne saa vel utrykte som trykte Skrifter, henhørende til den nordiske Historie, som Hr. Etatsraad Langebek i lang Tid og med stor Møye og Bekostning har samlet paa, har længe været Elskere af Fædrenelandets Historie bekiendt. Denne Forraad agter Hr. Etatsraaden nu efterhaanden at gisve bekiendt ved Trykken; og indbyder her til en Samling af Middelalderens latinske Skrifter, som kunne tiene til Oplysning i den Nordiske Historie. Disse bestaae deels i hidindtil utrykte Haandskrifter, samlede eller afskrevne af en Petrus Olai og D. Cornelius Hamsfort i de ældre, og en Stephanus Stephanius, en Thomas Bartholin den yngre, en Arne Magnæus i de nyere Tider, deels i trykte Skrifter, som enten for sig selv, eller i andres Samlinger ere udgivne, men saa sulde af Feyl, at de fortiene paa nye at komme for Lyset med gode Forbedringer og Anmærkninger. Nogle smaa Skrifter vil man finde i denne Samling, som ere mange aldeles ubekiendte, og andre, som mange ikke kiende uden af andres Citationer, og som man tildeels har holdet for gandske forlorne.

Værket bliver udgivet in Folio, med smuk Tryk. Hvor mange Deele det kommer til at bestaae af, kan Udgiveren ikke i Forveyen bestemme. Men ethvert Bind kommer til at indeholde henimod 6 eller 7 Alphabeter, og paa hvert Alphabet af gode ordinairt Papir modtages Subscription 3 Mark Danske, og af Median Skriverpapir 5 Mark. Ethvert lidet Skrift aftrykkes efter den bedste og rigtigste Text, og Anmærkninger lægges ikke til, uden korte, og hvor de høyest behoves. Foran ethvert Skrift handler Hr. Udgiveren om dets Ælde, Anseelse, Brug, og hvor det er kommet fra.

Dersom dette Værk finder Biefald, lover Hr. E. R. for deres Skyld, som ophylde sig i Provinzerne, og ere langt fra Bibliotheker og de Lærdes Omgang, at lade aftrykke i de følgende Tomer alle vore større og for sig selv udgivne Historieskrivere, saasom Saxo Grammaticus, Knytlinga Saga, Snorro Sturlesøn, og mange andre, hvilke den, der legger sig efter den Nordiske Historie, ikke kan undvære; iligemaade de Normanniske Skribenter Dudo og Wilhelmus Gemmeticensis, tilligemed Excerpter af de ældste og bedste Franske, Engelske, Tydske og Svenske Skribenter, for saavidt de kunne give noget Lys i vor Historie: allerhelst da han ever Codices af nogle af disse Skribenter, saasom af Adamus Bremensis, Helmoldus, Arnoldus Lubecensis og flere, hvoraf de forrige Udgaver kunne saae mange mærkelige Forbedringer og Tillæg; foruden endeel forstillige Læsemaader, som ere tilsendte ham af udenlandske Venner.

Naar denne latinske Samling bliver færdig, agter Hr. E. R., ifald han lever og bliver skadesløs, at udgive en ligedan Samling af Danske, Islandske og Tydske Skribenter, alle af Middelalderen og Kilder til den Nordiske Historie.

For at tilfredsstille de Læseres Nysgierrighed, som ville vide, hvad de kunne vente sig af ham, har

Hr. L. tilligemed denne Indbydelse givet en Fortegnelse paa sin Forraad eller paa de Skrifter og Fragmenter, som først skulle komme for Lyset. Han indbyder alle Lærde, saa vel i, som uden for Landet, at meddele ham, hvad Haandskrifter de kunne have, som mangle i denne Fortegnelse, da han til offentlig Brug vil indlemme dem i sin Samling. Ligeledes udbeder han sig de Lærdes Erindringer og Anmærkninger til de her optegnede Skrifter, hvilke han med Taknemmelighed vil imodtage, og bruge, naar han faaer dem saa betids i Hænder.

Azan eller den fra Gield udfriede Fyrste. En Fortælling. Kiøbenhavn 1771, trykt og findes tilkiøbs hos August Friderich Stein, boende i Skidenstrædet. Stor 120 S. 8.

Det lidet Skrift: Betænkning, hvorvidt en Efterkommer i Regieringen er forbunden at betale sin Formands Gield (*), har ved sine imod den almindelige Tænkemaade stødende Grundsætninger giort den Opsigt i Publicum, som vi ventede, og givet Anledning til adskillige Igiendrivelser, som vise Nationens Hengivenhed for Regieringen, og Afsky for Uredelighed og Bedragerie. Imod dette Skrift er ogsaa denne Fortælling rettet: Azan, en ung Fyrste i Armenien havde arvet efter sin Fader Aschenas saa stor en Gield, at tre Aars Indkomster af Riget neppe kunde afgiøre den. Det var Colcherne og Aramerne, som havde foresrakt disse store Summer. Man raader ham til ikke at betale en Gield, som han ikke har giort: men forend han fulgte dette Raad, vilde han dog høre sin Farbroders Menes's Tanker, en gammel Fyrstes, som regierede Vesten for ham; og drog over til ham, ledsaget af adskillige sine Hoffolk. Imedens han er hos Menes, komme Gesandter fra Colcherne og Aramerne, som paa det Rygte, at Azan vilde betsige dem, havde giort fælles Sag af deres Fordring, og krævede nu Gielden strax betalt, under Trudsel af at indbrive den ved Krig. Med Gesandterne fulgte Pharnaces, en af Azans Generalir, en kapper Feldtherre, og Fyrstens troe Tiener. Denne Pharnaces paatager sig i Raadet at forsvare, at Azan ikke er pligtig at betale sin Faders Gield; og den Nidkierhed for Fyrstens Tieneste i en saa kritisk Tidspunct, den Retsindighed og Oprigtighed, hvormed hans Karakter er skildret, er en stor, og i vore Tanker fortient Compliment for den Skribent, som beskrides. De Grunde, hvormed Pharnaces understøtter sin Paastand, ere de samme, som de Forfatteren af den ovennævnte Betænkning har fremfort, og de forebringes her i alt det Lys og med al den Styrke, som Forfatteren selv nogensinde kunde have givet dem. Besvarelserne, som lægges Zariasp, Tiridates, og Rhases i Munden, indeholde noget nær alt det, som kan siges i denne Materie, og udtørriges, end det tilsorn af nogen er sagt. Men Striden selv er i vore Tanker af den Beskaffenhed, at saa længe den skal føres paa Cathederet eller i en Stuesine, er det vanskeligt at sige, paa hvis Side Sandhed er; og selv i de grundige og syndige Svar, som her gives Pharnaces, mærker man undertiden en Forlegenhed, som Tilhengerne af hans Mening ikke vilde undlade at bruge til deres Fordeel. F. E. naar Zariasp har erindret, at dersom man vilde tilstaae Fyrsterne Ret til at kuldkaste deres Fædres Forbindelser, saa saart de havde Magt dertil, blev Retten sat i Magten, og intet Folk blev siker paa at beholde et Fodsbred af det Land, som det hidindtil havde troet at eye med den beste Ret, lægger han dog til S. 37. "at han kan "begribe, at en Søn, som veed, at hans Fader blev "overvældet eller forrasket, kan med Rette vædne sig "for at tilbagefordre det tabte". Men ophæver da ikke denne Sætning den første? thi naar man vil tilkiende en Søn Ret at tilbagefordre hvad hans Fader har tabt, endskiønt denne har afstaaet det ved en formelig Fredscontract, saa bør man tilstaae en Sønneson, en Sønnesons Søn o. s. v., samme Ret; og vi see ingen Aarsag, hvorfor Fredspagter mindre Fulde gielde i den tredie eller fierde Generation. — Et andet Sted (S. 49.) holder en anden af Pharnaces's Medsigere til at antage, at man ikke behøver at betale ubillige Renter, og troer halv, at man imod dem, som have betinget sig høye Renter, kunde uden Uret anstille sig, som om man intet vilde betale, indtil de nedsatte Renterne. Hvor mange Sætninger har ikke denne Antagelse igien i Følge med sig, som kunde anvendes til Fordeel for den Mening, som bestrides? Renterne maae være saa høye som de vil, saa har man dog frivillig forbundet sig til at betale dem: og begynder man først at svække een Forbindelse, har man rokket dem alle. —— Men vist not, naar denne Materie debateres i Fyrstens Kabinet paa en Tid, da der skal svares to mægtige Nationers Gesandter, som kræve enten

(*) See Krit. Journ. 1771. No. 12 og 13.

enten Pengene, de have foreslndt, eller Krig; og Fyrstens Levlighed er hverken til det ene eller andet, saaer da Striden et gandske andet Udsende; Philosophen kan da blive uden for, og lade Statsmanden afgiøre den allene.

Pharnaces, overvældet af Sandheds Styrke, giver omsider sine Modstandere efter, og udbryder i disse Ord: "Mægtige Sandhed, men hvor haard! "ach! mit Fædreneland og mit Folk! vee dem, som "har forvoldt dig denne Ulykke!"—— Det Sted, som følger derpaa, indeholder saa smuk og sand en Apologie for vor elskede Frederik, at vi ikke kunne nægte os den Fornøyelse at afskrive det. "O Ven! blev Rhases ved, du har været opbyget nok til at erkiende en bitter Sandhed. Du skal og være det til at tilgive Æscenas, min Fabroder og Fader, om du troer ham at være Aarsag til denne eders Ulykke. Jeg troer det ikke, og kan ikke troe det. Tænk paa den sidste Krig, I stode Fare for: paa eders Udrustninger, og eders Tropper, som nogle Aar laae ved Tigris Bredder. Tænk paa de store Summer, Æscenas anvendte for at skaffe alle sine Undersaatter frie Handel paa det sorte Hav. Tænk paa den Indianske Caravane, som tilforn allene et Selskab var berettiget til, og han giorde frie for alle sine Borgere. Giem ikke de Ørkener, han vilde giøre frugtbare, ey heller den mangfoldige Arbeydsomhed, han ved svære Bekostninger indførte, og vilde indføre iblandt sit Folk, og ey heller de Opmuntringer og Belønninger, han saa villigen gav til hver den, som man forstkrede at vide og at have giort noget nyttigt. Lad nogle Anlæg have været overilede, og lad visse kostbare Anslag have havt Mislykke. Du veed, min Fabroders Hensigt var den bedste; men ethvert Menneske kan feyle, og ingen af os skabe Lykke. Lad nogle Summer være henfarne til Uværdige: ogsaa du kan beskuffes, og hvor meget mere den, som der er saa stor Gevinst ved at bedrage. Ja! gode Gud, hvor lurer man paa os, hvor beleyres vi, og hvilket Arbeyde for os, om vi, der kaldes Herrer, ey blive Slaver"!

"Ofte skeer det og, at visse Setninger udraabes for Sandheder, endog af dem, som de ingen Forderelove: man troer, ærer, anvender dem, og ikke seer for bag efter, at her var ikke Sandhed, men kun dens Skin. Saaledes var det (ogsaa det veed du, Pharnaces,) en antagen Mening, at fremmede Penge blive en Stats Flor: Min Fabroder lod sig forlede, fordi han ønskede Pyemærker, og blev indtagen af Mildet. Det er sandt, han kunde ved Skatter have høvet de Udgifter, som Tiderne giorde nødvendige; men og her var han for om. Og jeg gider ey sagt mere. Det veed jeg, han elskede sit Folk, Ufyldighed var ikke under hans Scepter, og Fortieneste, naar den var kiendt af ham, blev belønnet".

"Krige stiftede han ikke, og da alle hans sødlige og østlige Naboer i hans sidste Aar forstyrrede sig selv og hinanden, da bøede hans Folk i Fred. Havde han da traadet frem paa de blodige Baner, vundet et og andet Slag og efter at have leveret nogle tusende af hans Borgere til Døden, og flere til Angest og Ulykke, efterladt Staten denne Gield, da havde du ey taalet i Dag, og da havde alle dine Landsmænd ansect den som et nødvendigt Onde, man maatte taale og afhielpe. Nu disse sørgelige Optog sparede han eder for, spar og ham for eders Klager. Troer I ham, troer I eder overtrækkede enten af Fremmede eller Borgere: saa ere de første eders Fiender, og de sidste Skyldige for eders Domstoel".

Den anden Deel af denne Fortælling indeholder Forslage til Gieldens Afbetaling. Det fornemste Forslag bestaaer i at anvise enhver skattende Borger i Staten sin Andeel i den offentlige Gield, hvilken det skal være ham tilladt at udrede paa engang, skald han kan, men ellers i visse Aar. Naar enhver saaledes ved sin Deel i Landets Gield, "saa indretter han sig strax der"efter, og enten ved Sparsomhed eller nye Vindskibe"lighed søger at overvinde den: hvad han aarligen af"betaler, bestyrker hans Haab om det endnu tilbage"værende: hans Naboes Flid opmuntrer hans, og "at denne nu har lødsiort sig, ansporer ham til at er"holde samme Lykke. Anderledes er det (siger Forf.) "naar Landets Gield ved aarlige Skatter skal inddrives, "Gielden selv føler ingen som sin, just fordi den er alles. "Deas Storhed gior, at de fleste, der intet Begreb har "om Summen, ey heller om de Skyldige, ansee den "for ubetalelig, og de derved foraarsagede Skatter for "øvige. Nygter, sande eller falske, udspredes, for"virre Mængden, og svække baade dens Mod og Flid. "Opmuntringen, denne i Menneskets mægtige Driver, "sattes, og med den alle de gode Tiag, den udretter". Renterne beregnes efter de Aar, som ere anførte til Gieldens Afbetaling er indkommet og udbetalt. De opperlige Regler, som Menes ved denne Levlighed giver den unge Asan, fortiente af alle Fyrster at læses og overveyes. Vi ville ikkun anføre nogle. S. 84. "Skaan den Fattige, og overvæld ikke den "Rige; thi den Fattige lever ved ham, og det maae "aldrig være en Misgierning i dine Lande at være "rig. Spar den Huusfader, som arbeyder med

"sine

"Hænder; men sorg og for den, som skaffer denne "sin Vinding. Tryk ingen Stand, og giv ingen "nogen Fordeel; thi de ere alle Borgere, og du er "alles Fader. Unge og Ugifte bør arbeyde, betale, "lætte Byrden med de trællende Hunsfædre. Barn- "dom, arm Enkestand, og fattig Alderdom staaer "aldrig paa min skattende Liste". ——— "Med "Visdom bestaaer dit Folk, skiøndt det afbetaler "sin Gield; men skal det tillige underholde sin "Overdaadighed, er dets Dom fældet. Et fattigt "Folk og arbeydsomt bliver letteligen rigt: et rigt "Folk og adelt skal endnu lettere blive armt. Fyr- "ste! det er en Sandhed, at Du og Folket ere Eet. "Du vinder ikke, taber ikke, sparer ikke heller, uden "tilligemed dit Folk; og det ey heller, uden tillige "med Dig: og I begge kan ikke vinde uden fra "Fremmede: ikke tabe, uden til dem; ikke spare, "uden fra dem. Vild derfor, og forstaae dit Lands "Handel. Skye de Asiatiske Kongers Veye. De "tænke, at de vinde, naar de vinde fra deres Under- "saatter, og om deres Tab og Sparsomhed har de "samme Indbildning." o. s. v. ——— "Bevar "dit Land for umaadelige Korspriser, og det giør "Du, naar du ydelsker og udvider Agerdyrkning, "setter dit Folk videligen i Arbeyde, og formerer det. "Stands Fodevahrers Udførsel, naar de overstige "en med Klogskab bestemt Prits; Aabne ellers "Grendserne for dem; thi det er Folkets Vinding, "og al Flids Opmuntring. Et talrigt Folk er "Regentens Styrke; men da maae det næres og være "muntert. Nye Næringsveye og de gamle bedre "brugte, mild Regiering, taalelige og vel hævede "Skatter, jevn Retfærdighed, lovmessig Friehed, "herskende Gudsfrygt skabe ham hvert Aar en Til- "vert af Undersaatter. Foragt ikke to Patauer, aar- "ligen vundne meer ved din Bondes og Haandverks- "mands Flid. Summen bliver stor, naar alle disse "Arbeydere tælles. Giør, saa vidt du kan, alle "dine Borgere til nærende, og i det mindste dem "alle til sparende; sparende, meener jeg, fra "Fremmede. Lad dine Kiøbstæder handle, dine "Landsbyer ploye, og det ene Slag ey fornærme det "andet. Giør hver Stad og Flekke til et Sæde "for den Vindskibelighed, Naturen der besynderli- "gen tilbyder, eller Folket elsker, eller og disse Om- "stændigheder byde. Lad dine Borgere arbeyde flit- "tigen, klogeligen og vel. De skal selv giøre, hvad "de vil bruge, eller bruge, hvad de selv kan giøre. "Kiend hvad Nabver og fraliggende Folk behøve "og ønske, og besørg dem det, og som de ønske det. "Dine Handlende være oplyste, redelige, ordholden- "de, tarvelige, arbeydsomme; de være ikke for man- "ge, at de skal mangle Styrke, ey heller for faa, "at de ikke skal herske. Giør Handelen frie, men "ledsag med Klogskab dens Friehed; thi den skal "enten berige eller udarme dit Folk. Den Told, "du paalægger, skal være dit Øye ved Handelen, "veylede ikke forvilde den: og aldrig maae du ville "vinde fra dit Folk; thi da giør du det største Tab. "Vær din Faders Arbeyde: oprykt ikke, men vand, "ja, om Behov giøres, lug hans Sæd. Hvad nu "først skal plantes, er længere fra Øxten, end det, "som allerede har taalt sin Grund, og saaet Grøde" ———. Dog! vi afbryde; thi vi haabe, at ingen Elsker af dansk Literatur vil lade Azan ulæst.

Efter Forfatterens Begiering underrettes Læseren om, at S. 97. L. 15. bør rettes Enaner (det Navn, hvormed Kanaaniterne kaldte sig selv) i Stedet for Ceaner, som er en Trykfeyl.

Forslag, hvorledes Bondestandens Vilkaar kan forbedres uden Proprietairens Fornærmelse. Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos August Friderich Stein. Stor 22 S. 8.

Forslaget bestaaer i at forpagte Herregaardens Avling til Hoveries Bønderne saaledes, at hver Bonde fik sin proportionerte Andeel at drive efter sit skattende Hartkorn, og altsaa derefter svarede Forpagtningspenge. Fort beraaber sig paa et Exempel af en Herregaard i Jylland, hvor Bønderne bestandig have havt Herregaarden i Forpagtning, og svaret uden nogen Klage deres Forpagtningspenge, og altid været rige og ansee lige. Andre Forslage til Bondens Opkomst, saasom at udlægge Hovmarkerne til Bondergaarde, at give Bonden aldeles frie for Hoverie, o. s. v., finder han ikke tienlige.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 28. —— 1771.

Philocosmi Betænkninger over adskillige vigtige politiske Materier, i Anledning af Philodani Undersøgelse, meddeelte en god Ven paa Landet. Trykt Aar 1771., Pressens gyldne Alder. Tilfals hos August Friderich Stein, boende i Skidenstrædet. Stor 459 S. 8.

Betydeligere Skrift end dette, er vel endnu ikke udkommet paa vort Modersmaal i politiske og Kameral-Materier; og vi anse det som et Orakel, hvilket ingen bør lade uadspurgt, som herefter vil vove sig til at giøre Forslag til Forandringer i Henseende til Handel og Vandel, til Næring og Biæring i Landet. Kun Skade, at dette Orakel, lig de andre, er undertiden saa mørkt, at at man paa nogle Steder ikke veed hvad Forfatteren vil have: enten at han med Flid har udtrykket sig saaledes, at han kunde blive spurgt anden Gang, eller at han har forudsat saadanne Indsigter hos alle sine Læsere, som han i Betragtning af det Mørke, der hid indtil har været hos os i Finantz- og Kammeral-Sager, ikke burde. Ogsaa det er Skade, at Forf. ikke heller har valgt, at levere os sine Tanker i Sammenhæng over de vigtige Materier, han afhandler, end at give os et Stridsskrift imod Philodanus. Endskiøndt, naar han vilde have en Antagonist, kunde han ikke let vælge sig nogen bequemmere end denne, deels fordi det var at formode, at de Vildfarelser, som denne ypperlige Skribent kunde have begaaet, ikke vare af det grovere Slags, som en mindre oplyst Mand end Philocosmus kunde have igiendrevet, men saadanne, som vel fortiente ved en Mand af hans Indsigt og Erfaring at lægges for Dagen; deels fordi denne elskede Skribent lettest kunde forføre, naar han havde vigtige Vildfarelser. Og denne sidste Betragtning bør man troe, at Philocosmus har havt for Øyne ved den Ulvorlighed, hvormed han allevegne begegner Philodanus, da man ellers kunde have ønsket, at en Mand, som skrev i den beste og redeligste Hensigt, skrev for i en Hast at afvise Philopatreias og andre, som havde ligesaa falske og fordærvelige Begreb i Politik, som han, maatte have erfaret nogen meer Skaansel af sin oplyste Modstander.

Philocosmus har indladt sig i saa mange, saa vigtige, og saa forskiellige Materier, at vi ved at recensere hans Skrift ikke kunne giøre andet, end at prøve paa de vigtigste Stykker deraf, og bede Læserne selv at see dem efter i Sammenhæng i Skriftet.

S. 18. —— 23. viiser Forfatteren, at Ministre bør staae Publicum til Ansvar for deres Embeds Opførsel i en Stat, som har Frihed at skrive; dog at man, naar det kan skee uden Statens Fornærmelse, skuler Personen, at han ikke bliver kiendt for andre, end for sig selv, og taler allene om hans Handlinger. —— S. 24. —— 31. forsvares den Sætz hos Philopatreias, at Ministerne have vidst at opskrue Kornpriserne, og Forfatteren viiser den gode Leylighed, de i Følge Næringers Anlæg og Landets Tilstand under forrige Regiering, havde dertil; en Leylighed, som Proprietair-Ministrene aldrig have havt, og aldrig ville faae saa godt igien. —— S. 32. —— 44. giøres en Sammenligning imellem England, Holland, Frankerig, og vores Nærings-Politik, til Overbeviisning om vor Mistagelse i Maaden, vi anlagde Konster paa, til Forhøyelse for Priiserne, og vore egne Hensigter til Hindring. Colberg forestilles S. 37. (sammenlignet med S. 61.) i et andet Lys, end man gemeenlig kiender ham; og hvad Forf. siger om vore Ministre S. 41, er et Beviis paa hans billige Tænkemaade. "De handlede,

"siger han, efter bedste Indsigt, giorde og meget godt. "De raisonableste iblandt dem, som kunde, satte "endog selv til, og fandt en sand Glæde i, ey "at erhverve. De vare imidlertid vore Anførere til "et godt Foretagende, paa den ubeqvemmeste Tid, som "det efterhaanden blev, ved Kornets Dyrhed. De "anførte os til Konster, raffinerede Smagen, opvakte "Æmulation og en ærekiær Kappen; men glemte "Handels-Balancens Tilstand, som det kongelige "Kammer-Collegium ikke heller hialp dem at erindre. "Det Collegium, som burde see, hvor ingen anden "saae, og hvad ingen anden, end det, kunde see, for- "di det sad med Papirerne i Hænde, der skulde aab- "ne alles Øyne, tilsaae her saare ilde!"

S. 48. —— 50. giøres Forslag til en langsom Ophævelse af Stalgaardenes Privilegier. —— S. 56. —— 66. viises Fornødenheden i at bestemme eengang for alle en vis Priis, som Kornvahre maae føres ind og ud efter, med den store Nytte, som deraf vil følge for alle Næringer i Staten, alt efter Engelands Exempel. De Indvendinger, som derimod maatte kunne giøres, blive tilstrækkeligen besvarede. —— Den af forrige flydende Nødvendighed, at fastsette Prisen for Øl, for Brød, og for den Tid, det maae være tilladt at brænde Brændeviin i Forhold til Kornpriserne, viises S. 67. —— 71.

S. 73. —— 101. foreslaaes de kongelige Indtægters Formering ved en nye billig Consumption, for det store Tab, den kongelige Kasse har havt ved giorte Bekostninger paa Næring og Handel. Et overmaade vigtigt Stykke, som ufeylbar vil drage vort nye Finantz-Collegiums Opmærksomhed til sig. Til dette Forslag sigter Forestillingen paa Titelkaaberet, hvis Underskrift vil synes mindre pralende, naar man faaer overveyet, hvad her forekommer. Det kan maaskee ogsaa tiene til at rette adskillige urigtige Begreeb, som man ofte giør sig om Kongens og Landets Gield.

S. 102. —— 103. foreslaaes at hæve Accisen, som andre kongelige Indtægter, uden, som nu skeer, at bestemme den til Løn for Øvrighedsbetiente. —— Kornprisens Bestemmelse, anmærker Forf. S. 104, ophæver Fornødenheden af Kornmagaziners Anlæg. —— S. 105. anføres de adskillige ulige Aarsager i Staten til Priisernes Stigen og Falden paa Vahre, som ikke allevegne staae i samme Forhold med Mængden af de roullerende Penge. —— S. 108. —— 64. (her er en Urigtighed i Sidetallene) beviises den ellers nok beviiste Sandhed om høye Renters store Skadelighed for Handel og Vandel. —— S. 78. —— til 91. anføres Aarsagen til vor Overdaadighed, og Raad derimod. —— S. 92. til 111. nævnes Midlerne til at føre udyrkede Grunde i Brug. Forslaget iblandt samme om en Kongelig Anstalt, for at faae Præsternes Jorder ud af Fællesskab og Agerdyrkningen derved i bedre Drift ved Landmandens Oplysning, er heel betydeligt. —— S. 114. til 156 godtgiøres, at Hollands Handel ikke er saa stor, at der jo er Grund for, at Dannemarks Handel kan blive større, naar dette Rige engang lærer Konsten. —— S. 159 —— 168. beviises af gode Grunde, at Theetolden ikke bør ophæves, men i visse Tilfælde eftergives. —— S. 169. —— 202. forklares det almindelige Handels-Compagnies Unatur baade i Henseende til sin egen og Islands Handel. —— S202. —— 253. oplyles en Hovedartikel af Commissorium, givet de til Issand oversendte Commissarier, hvorved en Plan lægges til en nye Handels Indretning paa Island, og dette Lands Handel paa Dannemark og Norge.

S. 253. —— 278. handles om Tolden og Forandringer fornødne ved den. —— S. 278. —— 290. forsvares Manufacturer og Fabriker imod Hr. Finantzraad Oeder. —— S. 292. —— 318. viises Monopoliers Natur, at de gode nytte, de slette skade. Hvorved Laugene grundede paa gode Laugsartikler, forsvares. Ligeledes bestemmes og visse Handels-Cirkler til større og mindre efter Handelens Natur og Beskaffenhed. —— S. 318. —— 324. giøres Anmerkninger over udgaaende Vahre til Forbedring engang af vor Toldrulle. —— S. 325. —— 332. forsvares Oplagshandel i Dannemark og Norge. —— S. 332. —— 349 opregnes Kiøbenhavns Næringer og Handel, og tilstaaes den at tilkomme visse exclusive Næringsrettigheder. —— S. 349. —— 355. angaaer Kiøbmænds Rang og Levemaade med Forslag til deres Ære og Tieneste i Staten ved Sæde i et Oeconomie- og Commerce Collegium, —— S. 360. —— 364. tales om Handels-Skoler i Sammenhæng med Politik ved Universitetet.

S. 367. —— 429. giver Forfatteren en Plan til vor Handel. Samme bestaaer af 90 Artikler, som foreslaae: 1. indsigtsfulde Kammeralister, og erfarne i Henseende til de Lande, de have at dømme om. 2. studerede Secretairer, Renteskrivere og Fuldmægtige i Rentekammeret, saasnart Politiken engang er læst over ved Universitetet. 3. frie Indlemmelse af visse Handlende i Oeconomie- og Commerce-Collegierne. 4. Prisens Bestemmelse for Kornvahres Ind- og Udførsel. 5. Tidens Fastsettelse for Brændeviins Distille-

Distillering i Forhold til Kornvahrers Priser. 6. Brændeviins-Brændingens Ophævelse paa Landet. 7. Prisers Bestemmelse for Brød og Øl, efter Kornvahrers Priser. 8. Fortsettelse af begyndte Anstalter til Forbedring af Landvæsenet og Agerbruget. 9. Ophævning af Staldfednings Privilegier i Tiden. 10. Samling af Landsbyepræsters Jorder ved deres Præstegaarde. 11. Forandring af Tobaks Administrationen, til Friehed for Tobaksplantningen, og uden Tab i Tiden for den kongelige Kasse. 12. Love mod visse Misbruge ved Fædriften, til Forberedelse for store Forandringer. 13. Love for Landproducters Bevaring og Vedligeholdelse. 14. Politieloves lempelige Indførsel paa Landet. 15. Fiskeriernes Opkomst ved deres Anviisning til Steder, og ved visse Magaziners Anlæg. 16. Love for Fiskevahrers Behandling. 17. Bergverkers Befordring, og viise Love for samme. 18. Hovednæringers Anviisning til bestemte Steder. 19. Viise Monopolier for Kiøbstæderne, efter hver Kiøbstæds Natur, for at blive fornødne for hverandre. 20. Næringers og Konsters Simplificering og nøyere Inddeling. 21. Viise Laugsartikler for hver Næring i sær. 22. Alle Vahrers Stempling til Sikkerhed for Kiøbere. 23. Skibsbyggerie, som en Fabrik, at anviises sit bestemte Sted i Staten. 24. Nærings-Azyler, at raade Bod paa Konsters upolitiske Folkemængde. 25. Fremmede Konstnere gierne at antages, dog med Klogskab. 25. Realskoler at indrettes til Kundskabs Udbredelse for Ungdommen. 27. Alle Næringsprivilegier at undersøges. 28. Et almindeligt Stats-Benaadings-Privilegium at gives for alle nye Opfindelser. 29. Haandthævelse for vel indrettede Monopolier og Privilegier. 30. Private ubeleylig liggende Eyendomme imod fuld Betalning at vige for Statens Interesse. 31. Handelens nøyere Inddeling end brugeligt efter Forordningen af 16 April 1681. 32. Rigernes Handels-Rettigheder at blive reciproqve nyttige. 33. Forordningen om Commercen af 4 August 1742 at omformes til Forbedring. 34. Alle Borgere at kunne tage Deel i Fragter, Forordningen af 28 Januarii 1682 uagtet. 35. Den indenlandske Handel at blive Grunden til den udenlandske. 36. Colonie-Handel at staae i det nøyeste Baand med Hovedstadens Handel. 37. Handelen paa Island i en vis Grad strax at blive frie. 38. Compagniernes Handel ikke at stride imod den indenlandske Handel. 39. Det almindelige Handels-Compagnie at overlades Skiebnen og sig selv. 40. Contrebande-Handelen ved anslagne beqvemme Midler at forstyrres. 41. Adelens Deel i Handelen, naar den derved har Direction, at ansees for farlig. 42. Monarken selv ey at tage Deel i Handelen, for ey at blive Egennytte til Bytte. 43. Handelsfordeele i fleste Tilfælde at ansees for høyeste Stats-Fordele. 44. Love at gives for Seyladsen efter nærværende Handels-Natur. 45. Danske Consuler hos Fremmede at være indfødte og politiske Lærde eller studerede Handlende. 46. Handels Justitie at øves expedit. 47. Matros-Presning at skee paa Hollandsk, og ikke paa Engelsk Maade. 48. Credit-Væsenet at haandthæves paa det nøyeste. 49. Banqvens Credit at bygges paa bedre Grunde, end de nærværende. 50. Banqven at have Ret at give, men ey at tage een Pro Cento høyere, end almindelige Renter. 51. Banqven at tage Jordegodser i Pant paa bestemte Vilkaar, i Følge Exempel af Londons Banke. 51. Kongens Gield for nærværende at betales til Banqven, frem for til Fremmede, m. m. 53. Forandring med Banqven dog først at skee, naar Consumtions-Paalægget er skeet, som herefter foreslaaes. 54. Myntning at skee midt i Rigerne, og ikke paa Landets Grendser. 55. Renterne at nedsettes til 4 Pro Cento. 56. En nye Toldrulle at forfattes i Sammenhæng med Landets Handelsplan. 57. Coloniers og Compagniers Told at paalægges hver Handel i sær til Forfremmelse, dog i Overeensstemmelse med hele Statens Bedste. 58. En nye Consumtionsrulle at forfattes. 59. Consumtionen at lægges paa Vahrenes sidste Form. 60. Consumtionen paa Colonievahre, som bliver her i Landet, at lignes, som paa Statens egne Vahrer. 61. Consumtionen paa visse Compagniers Vahrer at paalægges, deels som paa Landets egne Vahrer, deels i Forhold til den fornødne Indskrænkning af deres Brug, for at befordre Landets egen Vinskibelighed. 62. Accisen at blive inkasseret, som et andet Regale, og de kongelige Betiente, til hvilke den er henlagt, at lønnes af den kongelige Kasse. 63. Forberedelse til Kornskattens fuldkomnere Ligning efter en nye Matricul. 64. Landmaalingen at fortsettes med større Bekostning. 65. Grevelige og frieherlige Privilegier, en nye Matricul uagtet, at blive ubeskaarne. 66. Det frie Hartkorn, ved forefaldende Forandringer, i et rimeligt Forhold ey at forblive skattefrie. 67. Optagelser af nye Jord at gives 20 Aars Korns-Skattefriehed. 68. Familieskat, Kopskab, og alle Skatter paa Urealiteter at ophøre. 69. Overordentlige Skatter at tages af Consumtionens Forhøyelse, der-

nest

nest af Kornpaalæg, derefter af Formue, men sidst af Handelen. 70. De kongelige Indkomster at hæves baade under Opsyn af Kongelige Betiente, og ved Forpagtning tillige. 71. En vis Summa af de kongelige Indtægter at anvendes paa Næringers Opmuntring. 72. Lønninger for kongelige Betiente at blive i Forhold til Embedets Vigtighed og Vanskelighed, samt Standens Ære i Monarkiet. 73. De kongelige Indkomster i Tiden at giemmes nogle af til besværlige Tider. 74. Rette Handelsberegninger at giøres over indgaaende og udgaaende Vahrer i Hovedstaterne. 75. Samme Regning at giøres i Colonierne. 76. Samme over Compagniernes Vahrer. 77. Næringer at opmuntres i Forhold til Landets Naturproducter, Letheden at grundfæste Næringerne, m. m. 78. Understøttelse af det kongelige Landhuusholdnings-Selskabs Bestræbelser. 79. Middelvey at vælges imellem Overdaad og Gnieragtighed i Henseende til det almindelige Decorum i Klædedragt og Levemaade. 80. De Døde, efter Engelands Exempel at begraves i Uldet, og de Fattige i Kurve. 81. Ret Mandtalsliste at holdes og at indsendes aarligen fra alle Menigheder. 82. Folkemængdens politiske Tilvæxt at befordres i høyeste Grad mueligt. 83. En upolitisk Overgang fra Stand til Stand klogeligen at hindres. 84. Krigsstanden at anvende en upolitisk Folkemængdes Overmængde til Statens Beste. 85. Gode Politieindretninger at hielpe paa andre Mangler ved Folkemængden. 86. Ungdommens Opdragelse at blive politisk indrettet. 87. Den juridiske Retfærdighed at være den politiske subordineret. 88. Politiken at give den høyeste og sidste Form til det Heele. 89. Religionen at oplive alle, og den borgerlige Kierlighed at blive Nationens Karakter. 90. Endelig den sande politiske Ære at blive Velfortientes Belønning, og den sidste Drivefieder til Dyden for enhver i Monarkiet.

Planen besluttes med disse Ord: "Havde jeg "været iblandt de lykkelige Undersaatter, der vare "blevne værdigede med det kongelige Spørsmaal: "hvorledes handler man best i Overeensstem- "melse med Statens og Regieringens Fordele: "saa havde jeg givet Svaret paa forestaaende Maade, "og maaskee skrevet neden under: Dersom Deres Ma- "jestæt allernaadigst maatte finde for godt at beordre "en Plan over hver Post i sær, som Plan kan forfattes "over, saa ønsker jeg mig allerunderdanigst den Ordre". Disse Ord give tilkiende, at Forfatteren selv anseer sin Plan kun som en Grundtegning til mange flere.

S. 433—438 handles korteligen om Norges Opkomst og visse Grundforbedringer, der maae foregaae alle andre. Skovenes Besparing ved Fyrsetning i Bergværkerne, som berøres S. 437., er af stor Betydenhed. —— S. 440—442. tales om Statens Gield. Dens Afbetaling, siger Forf. S. 443, vilde være muelig, naar hans Plan iværksattes med en langsom Hast og en adstadig Iver. —— Endelig S. 443 til 453. igiendrives kortelig: Betænkning, hvorvidt en Efterkommer i Regieringen er forbunden at betale sin Formands Gield.

Ved et Skrift, som har saa væsentlige Fortienester, som dette, bør man vel oversee nogen Haardhed i Stil, og relativ Dunkelhed i Foredrag. Vi sige relativ, og formode, at den, som har de af Forfatteren forudsatte Indsigter, og er vant til en kort og tankerig Stiil, vil finde mindre Vanskelighed ved at følge Forfatterens Tanker. Han lader til at have dannet sin Stiil efter de skarpsindige Engelænders politiske Skrifter, og fra den samme Kilde, forøget uden al Tvivl ved egne Erfaringer samlede i Engeland, synes Forfatteren ogsaa at have hentet sine vigtigste Statsmaximer. Men om ikke just af denne Aarsag nogle af hans Forslage ere mere passende til den republikanske Regieringsform, end til den monarkiske? og om de med den samme Sikkerhed kunne iværksettes i Dannemark som i Storbrittannien, give vi dem at betænke, der indsee den forskiellige Regieringsforms ulige Indflydelse i Landets Finantz- og Cammeralvæsen.

Trykfeyl i No. 26.

S. 212. L. 35. mindre skulde gielde i den tredie: læs: mindre skulde gielde i den første, end i den tredie.

S. 216. L. 22. Enaner læs: Enaner.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 29. 1771.

Hiſtoire de Nader Chah, connu ſous le nom de Thahmas Kuli Khan, Empereur de Perſe. Traduite d'un manuſcrit Perſan, *par ordre de Sa Majeſté le Roi de Dannemark*. Avec des notes chronologiques, hiſtoriques, Géographiques. Et un Traité ſur la Poéſie orientale. Par Mr. JONES, membre du college de L'univerſité a Oxford. Premiere Partie. Stor 231 S. —— Seconde Partie. Stor 314 S. 4. A Londres MDCCLXX.

Et Værk, ſom giver et nyt Lys i en af de ſtørſte Krigeres Hiſtorie, ſom er udgivet og overſat paa vor Konges Befaling, ſom er en tilfældig Frugt af den til Arabien paa Høyſalig Kong Frederik den Femtes Bekoſtning af et lærd Selſkab foretagne Reyſe, fortiener i alle Henſeender en Anmeldelſe i denne Journal: allerhelſt da vi ved Hr. Capitain Niebuhrs Godhed og Iver for at tiene det Almindelige, ſee os i Stand til at meddele vore Læſere ſaadanne Efterretninger om Værkets Hiſtorie og Forfatter, ſom den Engelſke Overſetter ſelv deels ikke har kiendt, deels med Flid, vi vide ikke, af hvad Aarſager, fortiet.

Alt hvad Hr. Jones har kundet berette os om Forfatteren, er blot hans Navn og Titler; og efter diſſe heder han da: Mirſa Mohammed Mahadi Chan. Vel er os hans hele Levnets Løb heller ikke bekiendt; men ſaa meget vide vi dog, meer end Hr. Jones, at han i mange Aar har været i Cancelliet og tilſidſt ſom geheime Secretair hos Nadir Schah, og at han derved har erhvervet ſig Titel af Mirſa. Men, da det ikke er uſædvanligt i Orienten, at de fornemme civile Betiente ogſaa faae et Commando i Armeen, ſaa er det ikke utroligt, at Forfatteren ſiden under Adil Schah, den første af Nadir Schahs Efterfølgere, har taget Krigstieneſte, og af denne er blevet ophøyet til en Chans Værdighed. Thi Hanway bemærker i ſine Reyſer (Vol. II. p. 456.), at en Mehtie Chan, ſom har beſkrevet Nadir Schahs Levnet, har været General i Adil Schahs Tieneſte. Overſetteren har ikke fundet for godt at nævne Forfatterens Navn med paa Titelbladet, uagtet der ſtaaer ſirat i den første Linie i Originalen, at den er kommet fra Mirſa Mahdi (eller Mahadi) Chans, Maſandrani (fra Provintzen Maſanderan,) Pen. Dette Navn er vel noget langt. Naar derfor Hr. Jones's Overſettelſe ſkulde oplegges igien, eller overſettes paa et andet Europæiſk Sprog, ſaa kunde man i dets Sted ikkun blot ſætte Mahdi Chan; thi under dette Navn er Forfatteren for nærværende Tid meeſt bekiendt i Perſien.

Man kan ingen tilforladeligere Efterretninger vente om Nadir Schahs Levnet, end man i dette hans geheime Secretairs Værk finder, allerhelſt, da denne har giort det bekiendt paa en Tid, da endnu mange ere i Live, ſom have været tilſtæde ved de vigtigſte Tildragelſer. Men ſaa tilforladelig og nøyagtig han ogſaa beſkriver os alle ſin Heltes Seyerindtinger, ſaa ſynes han dog i andre Stykker at være noget partiſk, f. E. han har ikke lagt Mærke til, at Riza Kuli Mirſa, Nadir Schahs ældſte Prindſ, har ſtaaet ſin Fader efter Livet, at han har ladet Schah Thahmas henrette v. ſ. v. Imidlertid ere diſſe og andre Nadir Schahs og hans Sons Grumheder ikke allene udførlig beſkrevne ved Hanway, ſom paa den Tid var i Perſien, og ſiden ved ſine Landsmænd kunde faae Efterretning derfra, men man hører alt dette endnu i denne Tid i Perſien. Narſa-

gen, hvorfor Forfatteren har fortiet disse Tildragelser, er ventelig, fordi en Sønneson af Nadir Schah ved Navn Scharoch Schah, endnu lever, og Perserne haabe, at dennes Søn engang i sin Tid skal komme paa den Persiske Throne igien.

Den korte Anmærkning Hanway giør: at Mähtie Chan har beskrevet Nadir Schahs Levnet, giver Hr. Jones Anledning til strax i Begyndelsen af sin Forrale at skrive, at dette Mähdie Chans Værk ikke er gandske ubekiendt i Europa. Nu er det andet Oplag af Hanways Reyser allerede trykt i Aaret 1754, og af Mähdie Chans egne Ord Part. II., p. 199 seer man, at han først Aar 1757 har giort sit Værk bekiendt. Men af det, som Hanway (Vol. II., p. 456, 458) skriver, er det slet ikke utroeligt, at han, eller hans Venner have kiendt Forfatteren selv, og altsaa endnu meget mindre, at han har kundet være underrettet om denne Levnets-Beskrivelse. Men man kan vel derfor endnu ikke sige, at den ikke meer er ubekiendt i Europa; thi Hanway siger ikkun: Mähdi Chan wrote Nadirs history, which has never yet appeared in the world, nor probably never will. Dette Værk var altsaa efter Hanways egne Ord ikke engang i Persien bekiendt, ja han troede ikke, at det nogensinde skulde blive offentlig bekiendtgiort. Af Mähdie Chans Værk vare i April 1765 ikke meer end 3 Exemplarier i Schiras; og da man ogsaa i Orienten agter de gode og sielsne Haandskrifter meget høyt, saa erholdt Hr. Capitain Niebuhr, som blev bekiendt med Eyeren af det ene Exemplar, ikkun af særdeles Venskab, Tilladelse til at lade sig det afskrive. Dette er det Original, som hans Excellence forrige Statsminister Hr. Grev Bernstorff paa kongelig Befaling sendte til Engelland for at oversettes, og som nu, efterat det af Hr. Jones er blevet oversat, forvares i det kongelige Bibliotek i Kiøbenhavn. Det er altsaa ubegribeligt, af hvad Aarsager Hr. Jones saa aldeles har fortiet Hr. Niebuhrs Navn, da det er allene hans Flid og Opmærksomhed endogsaa paa det, som egentlig ikke henhørte til hans Fag, vi have at takke for dette vigtige Værk.

I Indledningen beskriver Forf. Persiens Tilstand ved Nadirs Fødsel, som var heel forvirret formedelst indvortes Uroeligheder. Nadir Schah blev fød den 28 Martii 1688 ikke langt fra Mechebed. "Han skiønte intet, siger hans Historieskriver, enten "Stammes, eller Frenders; eller Udlændingers, el- "ler Venners Bistand; det var ved Hielp af hans "egen Tapperhed, en Gave af Himmelen, at han "antændte sin Adels Lampe, og blev Udspring og Kil- "de til en kongelig Slegt". Dog var hans Herkomst langt fra ikke saa ringe, som man i Europa længe har troet. Han var af Stammen Kirklu, een af de anseeligste blandt de Afscharers Stammer, som ere Turcomanner. Han var altsaa en Turcomannisk Adelsmand, og i Persien holder man hans Stamme for meer berømt, end Stammen Sand, hvori den nu værende Stadtholder i Persien Kerim Chan er født. Hans egentlige og første Navn er Nadir Kuli Beg; og en Irring har maaskee givet Anledning til, at Europæerne have kaldet ham Thahmas Kuli Chan; thi saaledes kalder vor Historieskriver en af de troeste af Nadir Schahs Officierer; men han siger ingensteds, at Nadir selv nogensinde har været kaldet Thahmas Kuli Chan.

Den første Deel begynder med Nadir Schahs Familie og Fødsel, og gaaer indtil hans Opkyselse paa den Persiske Throne. Den anden Deel gaaer fra hans Opkyselse paa den Persiske Throne indtil hans Død, som skeede i Aaret 1747. —— Vi have foresat os, at give et lidet Udtog af denne Historie for de Læseres Skyld, i hvis Hænder den ikke selv maatte komme. Men da vi see en Mængde af urecenserede Danske Skrifter for os, som forsøger sig daglig; saa maa vi lade dette Forsøet fare, og nøyes med at anføre et Par korte Prøver til Bevis paa Forfatterens Orientalske Stiil. Naar han 1 Deel S. 76 taler om den strange Lydighed, hvori Nadir holdt sine Soldater, og som ikke giorde lidet til hans Vaabens lykkelige Fremgang, saa udtrykker han sig saaledes: "Quand Nader ordonnoit à ses soldats "de ne faire aucun mouvement, rien n'étoit capa- "ble de les obliger à se mouvoir; quand il leur dé- "fendoit de faire feu, l'éclair lui-même n'eût osé "briller; et quand il leur enjoignoit un profond "silence le matin lui-même n'eût osé respirer". Kuldens Strænghed i et Vinterfeldtog beskriver han saaledes: S. 88. "Le froid étoit si rigoureux, "que si la plume entrepenoit de le décrire, elle "tremblerroit comme le roseau agité par le vent; "& que si les levres s'ouvroient pour en parler, les "mots serovint glarés avant que d'en sortir". —— Ellers har Oversetteren paa nogle Steder forkortet de alt for overdrevne Beskrivelser, og afskaaret de Billeder, som vilde være alt for anstødelige for Europæernes koldere Indbildning. —— Hr. Jones er bekiendt af sin store Kyndighed i Sprogene, og naget tet det Engelske er hans Modersmaal, saa troe vi dog,

dog, at hans Franske Oversettelse kan læses uden stor Anstød.

Mahdi Chan lover i Slutningen af sit Værk en Fortsættelse; og altsaa kunde man maaskee tænke, at det her i Oversettelsen ikke var fuldstændigt. Hr Cap. Niebuhr har for denne Anmærknings Skyld skrevet fra Basra til Mr. Jervis, en Engelsk Kiøbmand i Abuschähr (Buscheer), og faaet til Svar, at man i Persien endnu i Aaret 1766 ventede Fortsættelsen. Og da Mr. Jervis samler paa Persiske Manuscripter, saa vil man let i Engeland ved ham, eller hans Ven Mr. Hercules i Schiras, kunne erholde Værkets Fortsettelse, ifald Forf. efter sit Løfte skulde giøre den bekiendt. Men i Mangel deraf var det at ønske, at Hr. Cap. Niebuhr vilde meddele Publicum de Efterretninger om Uroelighederne i Persien fra Nadirs Død 1747 indtil 1765, som han selv har optegnet ved sit Ophold i Persien, og som vi gierne efter den af Hr. Capitainen erholdte Tilladelse havde forelagt vore Læsere i et Udtog, dersom vi ikke havde troet, at den Præcision, hvormed de ere skrevne, intet Udtog taalede.

Arier og andre poetiske Stykker. Af Ambr. Stub. Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos H. J. Graae, boende ved Gammelstraad. Stor 8vo S. 8.

Stubs Arier have i lang Tiid været sungne i vore Selskaber, og ere gaaet fra Haand til Haand i Afskrifter. Den Urigtighed som i den Anledning har indsneget sig i adskillige Stykker, har bevæget den unævnte Udgiver til at lade dem aftrykke i en Samling; og han har ved denne Omsorg giort Elskere af dansk Poesie og af muntre Selskaber en sand Tieneste. Stub er unægtelig en af vore gode Digtere, og hans lystige Vers i fær fortiene største Delen Adgang i alle vel artede Selskaber. Fornemmelig have vi udmærket os den første S. 43. "Hierte-Ven! vi ere lige" o. s. v. S. 52. "Den "kiedsom Vinter gik sin Gang" o. s. v. S. 57. "Er "nogen? jeg er glæderig" o. s. v. S. 70. "Græm "dig aldrig, thi det svier" o. s. v. S. 73. "Gid "den faae Skam, som slaaer i Dag" o. s. v. Og iblandt de Gudelige S. 25. "Giv Sag og Sagsmaal, naar du vil, min frie og frelste Siels Mis-under. S. 39. "Hvad vindes ved Verdens vidtsvøftige Hav. o. s. v. Denne sidste vel udførte Allegorie vilde vi anføre til Prøve for dem, som endnu ikke maatte kiende de Stubiske Poesier.

"Hvad vindes ved Verdens vidtsvøftige Hav?
"O tusinde Farer i skummende Trav,
"Man veed kun to Havne,
"Bekiendte af Navne,
"Den ene vor Vugge, den anden vor Grav."

2.

"Fra Vuggen til Graven maa krydses omkring
"Blandt Haabets og Frygtens de stridige Ting.
"Snart vippe vi oppe
"Paa Bølgernes Toppe,
"Snart nærmes vi Grunden i flyvende Spring.

3.

"Her fristes Usædigheds Ebbe og Flod,
"Een Vagt er saa ond, som en anden er god;
"Hver Time i Glasset,
"Hver Streg paa Kompasset,
"Forandrer, forhøyer, fornedrer vort Mod."

4.

"Saa bidser en Medbør det nedrige Sind,
"Ja puster i Hiertet Dumdristighed ind.
"Vil Farten kun føye
"Vor Attraae og Øye,
"Snart blæses vi op af en ønskelig Vind."

5.

"Saa slipper Kleinmodighed Roret i Hast,
"Naar Forstavnen dukker for Bølgernes Kast,
"Naar Vindene suuse,
"Naar Vandene bruse,
"Saa strækkes vi strax for en knagende Mast.

6.

"Dit Forsyn, o Fader, det fører os hiem,
"Det styrer saa sikkert, hvor Søen er slem,
"Vor Giørning kan feyle,
"Hvor vi end vil seyle,
"Selv slaaner vi mere tilbage end frem."

Om Digterens Person veed Udgiveren intet at berette, end at han levede og døde som Student, og vi lægge til, at han døde, saa vidt os er beretet, i stor Armod og Elendighed: en Skiebne, han altsaa har havt tilfælles med saa mange andre muntre Hoveder.

Korte Betragtninger over de saa kaldede patriotiske Tanker, forfattede udi Anledning af et Skrift, kaldet: Korte Betragtninger over Høyeriets Afskaffelse i Dannemark.

Aliter catuli longe olent, aliter sues. Plaut.

Aalborg, 1771. trykt udi det kongel. privilegerede Bogtrykkerie, ved J. P. Holtzberg.

Stor 16 S. 8.

Det lidet Skrift, hvorimod disse Betragtninger ere rettede, have vi til sin Tid anmældet (*), og erklæret, at det intet indeholdt, som i vore Tanker fortiente Besvarelse. Imidlertid have dog ventelig meer locale Omstændigheder, end nogen anden Aarsag bevæget Forfatteren af Betragtningerne over Høyeriets Afskaffelse, eller nogen anden i hans Navn til at opsette dette Svar, som for Resten er skrevet med Beskedenhed og koldt Blod.

Præstens Læredigt i Anledning af Philopatreias Anmærkning: om Geistlighedens Indkomster, med vidtløftige, dog ey overflødige Noter.

Gud forbindre hver Præst fra at vandre paa Bileams Vey, saa skal selv Prophetens Lyst at forbaande udbrede Velsignelse over Standen. 4de Mosebogs 22de og følgende Kapitler, conf. med 2den Petri 2det Kap. 14, 15. Vers, og Aabenbar. 2 Kap. 14 Vers.

Nullibi, 1771. Stor 23 S. 8.

Nogle Stropher af Digtet selv ere ikke slette, f. E. følgende S. 18.

"Viid! medens Præst er Præst, er Livvagt kun Parade;
"Men høv Religion, saa dræber Vagten først.
"Dom nu Monark! —— hvem vil Philopatreias Skade,
"Om de fornærmes, hvis Indskydelse er størst?"

dog ere Noterne baade det vidtløftigste og beste; og i Noterne igien de smukke Steder, som Forfatteren har oversat af et Engelsk Skrift, kaldet the Grounds and the occasions of the contempt of the Clergy and Religion, af D. Eachard.

(*) See Krit. Journ. 1771. Nr. 23.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 30. —— 1771.

Philokalus om Studeringers nærværende Tilstand og bedre Indretning. I Anledning af upartisk Undersøgelse, om de Academiske Examina ere Videnskaberne og Lærdommen til Gavn eller Skade. Kiobenhavn, 1771. Trykt hos Brødrene J. C. og G. C. Berling. Stor 62 S. 8.

Det var let at formode, at, naar vore Patrioter først fik Lov til at tale, vilde vore Studeringers Forfatning, og i sær vor Høyskoles høyst brøstfældige Tilstand ikke kunne undgaae deres Betragtninger. Man benyndte med at rokke de academiske Examina i et Skrift kaldet: Upartisk Undersøgelse, om de academiske Examina ere Videnskaberne til Gavn eller Skade, (*) og forestillte os, hvor bedrøveligt det seer ud med Undervisningen i de latinske Skoler, saa længe Examina ved Academiet, og i sær den første Examen bliver paa den nærværende Fod. I Anledning af dette Skrift gaaer Philokalus videre, og forklarer sine Tanker om vore Studeringers Indretning i Almindelighed. Han samtykker den første Forfatter i meget, modsiger ham i andet, indskrænker eller udvider hans Tanker og Forslage efter Omstændighederne, og har sine Betragtninger overalt meer henrettede til Academiet, da den første havde meer med Skolerne at giøre. Med den første Forfatter er han eenig i at erkiende den skadelige Indflydelse, som den første Examen i sin nærværende Indretning har paa Undervisningen i de latinske Skoler: Ligesom han, vil han, at alle Læsebøger i Skolerne skulde affattes paa Dansk: ligesom han forlanger han, at de Grædske og Latinske Autorers Læsning skal blive Hovedsagen i de Latinske Skoler, kun at en Discipel derhos ikke bliver gandske ukyndig i Philosophie, Geometrie, Naturlære, Astronomie o. s. v.; hvori ventelig den første Forfatter heller ikke skal have Lyst at modsige ham. I vore Tanker kunde ogsaa gierne de lærde Sprog blive Hovedsagen, og dog derhos lægges en god Grund i de nyttigste Videnskaber, naar man allene havde gode Danske Compendier i disse, og en fornuftigere Methode til at lære dine, end den indførte. Men at lade et Barn opramse sin Philosophie, Historie, Physik o. s. v. efter et latinsk, og endda slet latinsk Compendium, og at anføre det til at skrive, og skrive regelmessig i et Sprog, hvori det endnu ingen Læsning har, kan ikke vel have anden Virkning, end at det i sin eller otte Skoleaar lærer hverken Sprog eller Videnskaber.

Forfatteren klager over, at de unge Mennesker alt for tilig sendes til Academiet. "Tolv, tretten, "fiorten Aar, siger han, Forstanden er endnu raae, "Vittighed vild, og det gandske Menneske barn-"agtig". Han vilde, at det skulde befales, at ingen, førend han havde fyldt sit attende Aar, maatte sendes til Academiet, og om ingen anden Forandring skeede, mener han, at dette maatte uopholdelig skee. Denne Klage siger vel fornemmelig til dem, som fra den private Undervisning dimitteres til Academiet; thi fra de offentlige Skoler kommer ikke let nogen, som jo har opnaaet den Alder, han ønsker. Naar andre Forandringer vare giorte i vor Skole- og Universitetsvæsen, holde vi selv denne Anordning for gandske nyttig; men den allene skulde ikke helbrede vor Skade, og kunde endog i enkelte Tilfælde giøre meer Skade end Gavn, thi Vittighed og Forstand udvikler sig meget uligt hos unge Mennesker.

(*) See Krit. Journ. for 1771. No. 18.

Den første Examen vil Forfatteren ikke have afskaffet, men allene bedre indrettet. Ingen Bene, al Examen paa Dansk, og end ikke tillades dem, som forlangte det, at examineres paa Latin, af Frygt for, at den Latinske Examen efterhaanden af Forfængelighed vilde faae Magt over den Danske. Forstand paa Grækernes og Romernes Skrivter, tillige med Kyndighed i Historie og Geographie, skulde bestemme en Kandidats Antagelse. I Stedet for Examen Philosophicum, Baccalaureigrad og Magisterconferentze, saaledes, som de nu ere, foreslaaer han Baccalaurei- og Magister-Examina i særskilte Videnskaber, saasom i Theologie, Jura, Philosophie o. s. v. og foreskriver deres Grendser efter de udfordrede Indsigters Grader, Baccalaurei- og Magistergrad i Theologie og Jura skulde ophæve de nu værende Attestazer i disse Videnskaber, hvilke dog bleve ved for dem, som ikke tragtede efter en Grad i deres Videnskab. Foruden disse Grader blev endnu Doctorgraden i Theologie og Jura ved, og her maatte Conferenzen skee paa Latin, og disputeres, om man vilde. —— Vi maae tilstaae, at denne Indretning ikke behager os. Hvor vanskeligt vil det ikke blive at bestemme Grendserne for de forskiellige Indsigter i een og samme Videnskab, som bør kræves til disse adskillige Examiner? En simpel Attestatus f. E. i Theologien skal forstaae Theologie, saavel som en Doctor i denne Videnskab. Enten maae man da sette den simple Attestaz ned til en blot Kristendomsexamen, som enhver oplyst Lægmand bør kunne underkaste sig; eller, i fald man vil lade denne Attestaz blive det, den nu bør være, til haud contemnendum, og derhos lade høyere Indsigter tilbage for Baccalaureusen i Theologien, og atter høyere for Magisteren i samme Videnskab; saa befrygte vi, at man kommer til at rykke den Kundskab, som skulde udfordres af en Doctor i Theologien, saa høyt op, at denne Grad vilde gandske forsvinde; thi den latinske Examen skal vel ikke udgiøre den heele Forskiel imellem en Doctor og Magister. Hvorledes vil man her afpæle Grendseskællene? Vi befrygte, man vil sette dem, som man har sat dem ved den nuværende Theologiske Attestaz, hvor man fordrer alt fleer og fleer forskiellige Ting, eftersom Karakteren er høyere til, som en Kandidat tragter efter, men ingen dybere Indsigt i de samme Ting. Og dette holde vi for en stor Feyl. Thi at kunne oversette den Hebraiske Bibel Ord for Ord efter en Latinsk Oversettelse, bør ikke skaffe en Kandidat en høyere Karakteer, naar han ikke tillige har dybere Indsigt i de Theologiske Sandheder, end den, der giver an til en ringere Karakteer; ja, naar det skulde hende sig, som det vel ofte giør, at en Kandidat har holdet sig skadesløs ved sit System for den Tid, han har maattet anvende til at lære en Oversettelse uden ad til sit Hebraiske Testament, saa har han uden Tvivl tabt meget ved at studere til Laudabilem. Og dog er det ikke vel paa anden Maade mueligt at bestemme Grendserne, naar man vil fordre mange Examina i een og samme Videnskab. Desuden føder den Indretning med de mange Examina alt for megen Tvang af sig, og holder Studenterne for meget og for lang Tid under Professorernes Pidsk.

Bedre synes os om de Forslag, Forfatteren har giort i Henseende til Communitetets Forbedring, hvor han vilde, at Disputeerøvelserne afskaffedes, og Decani forvandledes til de Studerendes Raadgivere, hver i den Videnskab, hvori han kunde have en besynderlig Styrke. De tre Collegier: Walchendorffs, Borks og Eilersens, skulde blot være for hans Magistre og Baccalaurei, (men hvor mange Aar kom da ikke en Student til at bie efter disse Collegier, naar en Magister- og Baccalaurei-Examen skulde betyde noget meer, end de nu betyde?), og i Stedet for Disputatser skal her eengang for alle udarbeydes en Afhandling i den Videnskab, hvori enhver har sin Styrke. Hans Tanker om de mindre Stipendier ved Academiet forbigaae vi. Hvad han siger om Disputeerøvelserne, har fuldkommen vor Biefald. "Hvad er det, siger han, vel andet, end Gøglerie for den meeste Deel? hvor har man ved Disputatser to lige Lærde, lige talende, lige kyndige i Sproget; og hvad bliver Slutningen af dem alle. I eet Øyeblik skal en Spidsfindighed indsees, eet Vildreede opløses, som den anden maaskee med lige Vittighed har været to Dage om at vikle sammen; i samme Øyeblik skal Tankerne derom fremsettes kort og tydelig, og tillige haves Øye paa, at intet siges, som kan give Anledning til en nye Tvistighed. Og tales nu det mindste Ubestemte, strax høres et Definiatur, og Trætten om denne Definition varer da saa længe, indtil baade Tilhørerne og de Disputerende har glemt, hvor man slap. Nu begynder man da for fra, og det bliver til det samme. Transeat, siger man tilsidst, og enhver lader sig nøye. Jeg taler nu dog om dem, som kan disputere; thi jeg er vis paa, at der gives grundlærde Folk, som ikke eet Øyeblik skulde holde ud imod en lille indbildt Svadsers Kanonade".

Theolo-

Forfatteren kommer til Examina igien og bekiemmer nogens sine Forslag i Henseende til den Theologiske og Juridiske Attestaz; og endelig taler han om de Embeders Besættelse, hvortil kræves Studerende. Præstekald vil han ikke, at Jordegodseyere skulde have Ret til at bortgive, og troer, at man uden Uretfærdighed kunde betage dem dette Privilegium, "fordi det efter dets Natur ikke ind-"bringer dem noget, og bør ikke". Dog, naar man ikke gandske vil betage dem det, saa foreslaaer han, paa hvad Maade det kunde indskrænkes, saa at det ikke blev Staten til Fornærmelse; og dette Forslag synes os overmaade vel om. Til de gode Kiøbstædkald vil han ikke, at andre skulde foreslaaes, end Magistre i Theologien; og en Rector maatte være Magister i den latinske eller grædske Philologie, Baccalaureus i Historie og Geographie, samt for Smagens Skyld, ligeledes Baccalaureus i de skionne Videnskaber. "Paa denne Maade siger han, er "jeg forskrækket, at Smagens Fakkel, som i nogle Aar "har mærkelig udbredet sit Lys, vilde omsider alde-"les opklare vor Literatur, og vi ikke mere høre den "yndelige Forskiel imellem grundige og skionne Vi-"denskaber, nye og gammel Smag m. v. men alle "vore Arbeyder blive indrettede efter den rette Smag, "som de gamle Romere og Græker har givet Mester-"stykker i". Hvad han erindrer om Forfyttelse fra et Embede til et andet, er meget fornuftigt: ligesom den hele Afhandling viser en Mand af Studeringer, Eftertanke og Erfaring.

Eenfoldige Danske og Norske Tanker, henseende til de Danske, Norske, og tilhørende Landes Indvaaneres Huusholdnings-Maader, i Sammenhæng med Rigets Huusholdning, til Rigets Nytte. Begyndt ved Aarets Udgang 1770. Første Hefte. —— —— andet Hefte. Kisbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongelig Hof-Bogtrykker 1771. Stor 208 S. 8.

Dersom denne Forfatter vidste at holde sin Indbildningskraft i Tøylen, og at klæde sine Tanker i et meer menneskeligt og naturligt Udtryk, saa skulde man sette meer Priis paa hans virkelig gode og brugbare Indfigter, end nu, da man staaer i Fare for ikke at søge noget godt iblandt endeel overdrevne og undertiden latterlige Expressioner, hvori han omsværmer og i det bergmannske Sprog, hvort han skriver. Dog ere disse Feyl kiendeligst i Indledningen, og forsvinde siedse meer, jo meer Forfatteren forlader det Idealle, og begiver sig til visse og bestemte Materiers Afhandling.

I det første Hefte meddeler Forfatteren en Oversættelse af Linnæi Tanker om Grunden til Huusholdningskonsten, af det Svenske Academies Afhandlinger. Af egne Tanker have vi i sær lagt Mærke til hans Forslag angaaende den offentlige Gields Afbetaling S. 38, som er overeensstemmende med det Forfatteren af Agen nylig giorde.

Linnæus havde udeluft fra Huusholdningskonstens Væsen den saa kaldede Kameral-Oeconomie. Dette giver Forfatteren Anledning i det andet Hefte til at vise de onde Følger, som denne Adskillelse kan have, og her forekommer et Sted, som vi holde værdt at anføre. "Vel er det sandt, siger han S. 100, at naar Kameral-Huusholdningen, uden onde Følger, kunde være udeluft og adskilt fra den almindelige Huusholdningskunst; da kunde Kammer-Regninger og Overslag til Skatters Paabudsmaader, blive meget lettere at giøre, end smaae Drenges Regninger udi Skolerne, og da vilde denne efterskrevne Slags Regnings- og Overslagsmaade ikke falde meget tung at lære, saasom;"

"Udi et Rige er tre Millioner Mennæsker, naar hver Hoved betaler en Rigsdaler til Skat, saa erholdes tre Millioner Rigsdalers Indtægt; ja endda uden at frygte for stor Misregning, eller stor Bryderie af mange Tal til Regningen. Og, hvor libet betydelig er dog ikke en eeneste Rigsdalers Udgivt udi et heele Aar, for den, som endog kun har 12000 Rigsdalers Indkomster aarlig; med et halvt Aars Indkomst kan paa denne Maade svares Skat udi flere Aar, end de 5738 Aar, som er anført i Almanakerne at være bortgaaen siden Verdens Skabelse. Den derimod, som udi et heelt Aar enten kan fortiene, eller indbetle en Rigsdaler, til at kiøbe sig Klæder for, kan jo allene ved at undvære Klæder, og gaae nogen til Døden, endda skaffe Skatten tilveye, i det mindste een Gang. Og saadan Skat er baade magelig og klækkelig; thi der behøves ikkun tolv tusende fattige Mennæskers Skat, til tvende middelmaadige store Herrers Løn, naar hver ikkun erholder sex tusende Rigsdaler aarlig".

"Men

"Men naar man derimod betragter et Riges Kameral-Huusholdning efter sit rette Væsen; saa bliver det ligesaa lidet rimelig, at kunde udlukke samme fra den almindelige Huusholdningskunst, som et Menneskes Siel kan være udelukt eller adskilt fra den Person, der med rette kan gives Navn af et paa Jorden levende Menneske". Den sidste Ligneise kunne vi ikke billige, og ligesaa lidet den vidtloftige Sammenligning, som Forfatteren i Anledning deraf gior imellem et levende Menneske og et ordentlig Rige; saa vist som vi for Resten med ham holde for, at Kameral-Huusholdningen ikke kan adskilles fra den almindelige Huusholdning; thi "et Riges almindelige Udgifter maae jo nødvendig udredes af det Overskud, som vindes udi enhver Indvaaners enkelte Huusholdning. Bliver et Riges Indvaanere paalagt Skatter af en anden Natur, end saadanne, som kan betales og udredes af det Overskud eller Gevinst, som samles eller falder udi enhver enkelt Persons Huusholdning; saa kan det jo ikke ske paa nogen anden Maade, end ved at afpresse Indvaanerne det, som de selv behøver til deres Livs Ophold. Bersver man nu et Menneske det, hvormed han skal opholde sit Liv og Legems Styrke, saa bliver han jo ved saadan Afpresning enten jaget i Landflygtighed, eller og han paa en langsom Maade ynkværdig maae qvæles udi Rigets indsluttede Grendser. En ubegvem Skat er derfor ey allene en yderlig Forvirrelse udi et heelt Riges egen sammenhængende Huusholdning; men endog udi alle Rigets Indvaaneres enkelte Huusholdninger; Ja! en baned Vey til det beste Riges fuldkomne Ødeleggelse".

Ved Skatters Paabud, vil Forfatteren, at der fornemmelig bør sees til, at Skatter kunde blive Midler og Anledning baade til Nærmidlers og Folkemængdens nyttige Forøgelse. Saaledes mener han, at naar der af de mange ødeliggende Jordgrunde i Norge blev paabudet at svares en aarlig Skat, vilde dette opmuntre Grundeyerne meer end noget andet til at opryde og dyrke dem. Men i sær holder han en almindelig Salpeterskats Paabud for det kraftigste Middel til at befordre Salpeters Avling og Virkning i Rigerne, og viser baade hvorledes saadan en Skat kunde indrettes, og Salpeteret paa det nemmeste og begvemmeste Maade virkes i enhver Huusholdning. Han taler derpaa noget om Handelen, i sær den Norske Fiskehandel, og mener i Almindelighed, at det første Skridt til en god Grund i Huusholdningsvæsenet var, at skaffe os en tydelig og tilstrekkelig Kundskab om alle Landstrekningers og Steders rette Størrelse og væsentlige Beskaffenhed i Rigerne; hvilket han mener, best kunde ske ved en almindelig rigtig Landopmaaling og fuldstændige Landkorters og Tegningers Forfattelse over alle Rigernes Landstrekninger, med dertilsvarende tydelige Beskrivelser over et hvert Stedes Beskaffenhed, saa paalidelig og omstændelig forfattede, at de kunde tiene til en ubedragelig Rettesnor ved alle Indretninger, som maatte foretages. Endelig slutter han med en vidtloftig Plan til en Berg- og Landvæsens Skoles Indretning i Norge

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 31 og 32. ——— 1771.

P. M. (*)

Mine Herrer Forfattere af den Kritiske Journal, No. 51!

Deres seeneste Recension befoyer mig til følgende Oplysning. Finde De det billigt, at indføre i Deres Journal, bliver mit Øyemærke paa den Maade erholdet.

Materialisten Hr. Müllers practiske Forelæsninger, som den Tid holdtes i Friderichs Apotheket's Laboratorio med Hr. Apotheker Cappels Tilladelse (a), vidner jeg selv her offentlig, at bør regnes til de første Grunde, jeg lagde i Mineralogien. Begge disse ere hos os, ja maaskee og Forfatteren af denne Recension, med flere andre, som vist nok have de forudnævnte at takke forsidet, de vide (b); men dog berettede Forlægeren, at ingen fandtes, som paa den Tid vilde paatage sig Arbeydet: Aarsagerne tilkommer mig ikke at indsee. Jeg ansaae det derimod for en Pligt, at see Bogen hellere udgivet hos os, end hos andre, og da dens Mangler vare store, hellere at opfylde nogle, end ingen. Derved blev ikke Veyen tillukt for nogen anden, som vilde og kunde præstere noget mere eller bedre. Tiden var langt fra ikke den samme, som den, Recensenten kunde have brugt til sine faae Anmærkninger; og i Fortalen undskylder jeg, at mine Samlinger laae indpakkede, saa at de giorte Repseanmærkninger ikke kunne sammenlignes med Tingene selv. Anmærkninger, Tillæg og Forandringer bleve giorte i temmelig Hast, og deels af Forlægeren selv afskrevne, for inden Messen at naae Le pzig (c), hvor de paa nye af en Ven, for Sprogets Skyld, bleve overseete. Den Svenske Original eyer jeg ikke; de Tydske Feyl at rette paatog jeg mig ikke; ey heller var noget af dette mit Øyemærke, som allene sigtede til, saavidt kunde tillades, at formere Bogen. Dette Tillæg, indsee De letteligt, kunde ikke kræves af en, fra Reysen nylig hiemkommen, burde bestaae i Chymiske Forsøg, som skulle forbedre, stadfæste eller forkaste Cronsteds Meeninger. Det var mig nok at berette saa meget har jeg seet, saa meget er man vis paa mere end Cronsted. Han er ikke den, der har seet, men en af de, der har ved nøyagtige Forsøg

(*) Denne Besparelse var os allerede tilsendt i Begyndelsen af Aaret; men Rummet har ikke tilladt os at bekiendtgiøre den før.

(a) De Forelæsninger, der bleve holdte i Friderichs Apotheks Laboratorio, og til første Delen paa Hr. Apotheker Cappels Bekostning, have vi ikke havt Tilsæde, at kunne bievaane, det er de Forsøg og Forelæsninger, som Hr. Müller før den Tid holdt paa Banqvens Mynt, af hvilke vi have profiteret.

(b) Da Hr. Prof., som vi see, haver ladet Udkastet til dette sit Svar afskrive af en anden, saa er der paa adskillige Steder nogle Skrivefeyl indløbne, som vi have taget os den Friehed at rette; men paa dette Sted har vi ikke med nogen Vished kunnet giette Meeningen.

(c) Vidseligen kan Hr. Prof. fordre Tak af sine Landsmænd, for at have seet denne Bog hellere oplagt hos os, end hos Fremmede; men Skade er det, at han har ladet sig overile af Forlægeren. Vi formoede ikke, at Hr. Prof. havde brugt saa kort en Tid til saa langt et Arbeyde, ikke heller, at Forlægeren var bleven betroet til at afskrive og giennemsee hans Tillæg.

søg kiendt de fleste Arter: derfore er hans Mineralogie temmelig complet i de nordiske Rigers Berg-, Steen-, Gang- og Ertz-Arter; man sattes meget af det fremmede, og er uvis i en Deel af det anførte, som han ikke selv haver undersøgt. Det er altid det beste Udkast, vi eye; dog er hans Species for faae imod Afendringerne (d): disse faae han hiemme, hiine borgede han undertiden af Efterretninger. Vi kan ikke statuere, han har vidst af Turmalinen at sige, eller saa meget, som nu vides; siden han har ikke anført den eller det ringeste derom, da dog vielleicht, man glandt, dem Berichte nach o. s. v. har ofte været hans Bevyiiser ( ); thi saadanne aabenhiertede Tilstaaelser ere en Naturalistes Pliater. Enhver Autor har efter sit Hyemeed betragtet Naturen fra sin Side. Saadanne Sider ere mangfoldige, og lige saa mange ere Systemerne. Have vi dem alle inde, da kiende vi Tingene fra alle muelige Sider, og da ere vi først, saa vidt mueligt, fuldkomne Mineralogi, Zoologi, Botanici. Vil jeg kiende Steenarternes indvendige Forhold imod hverandre i Henseende til deres Bestanddeele, bør jeg gribe til Opløsnings-, Adskillelses- og Sammenbindelses-Midler; men uden disse kiender jeg dog Bestanddeelenes Tyngde, Haardhed, Figur og øvrige Beskaffenheder. Det ene bør tiene i een Begiwenhed, det andet i en anden, og alle tages til Hielp for at danne det heele System. Men hvor ofte har man ikke Leylighed at see en Ting, uden at kunne prøve den i Ilden eller ved andre Midler. Skal denne da af Mangel paa alle muelige Prøver ey vildes og reent hensettes i Forglemmelsen? (f) Diamanterne siger Cronstedt, ere for kostbare nøye at undersøges, dog vilde han ikke udklade dem. (Vi tale ikke om hvad Undersøgelser siden ere skedte, men kun om det, hvorpaa hans Mineralogie er bygt) Nogle af de gemeeneste Kieselarter kiender han lidet til, og var ikke i Stand til ved Opløsnings-Midler at kille imellem dem selv indbyrdes. Hvorledes har han bevist, at Jaspis differerer fra den gemeene Kiesel? har han sagt os, hvad Feldspaten er? Ved reen Jaspis anfører han: welchen man durch bis her bekannte Mittel in seine Bestandtheile nicht zerlegen kann; men om Feldspaten siger han: hat von der Figur seinem Nahmen, sonst scheinet er mit dem Jaspis einerley Bestandtheile zu haben. Beyder Unwissenheit ꝛc. dürfen sie nicht unter einander gemischt werden. Hvorledes ved han, at denne er ingen Jaspis, at den haver samme Bestanddele, som Jaspis, dens han nys sagde kunde ikke udvikles? Hvad bringer ham til at sette den for sig selv, uden den blotte Figur? Dom nu om Ilden altid er vores Rettesnor, og om ikke Figuren o. s. v. har hiulpet vor Uvidenhed. Dom fremdeles, om Cronsteds Grunde altid har været chymiske Forsøg, og om disse Lore altid har giort Ende paa Sagen, endskiøndt de sortiene Sted iblandt de visseste. ( ) Det er altid lettere at foreskrive Regler, end at følge dem, i sær for Naturen, der ikke er indrettet efter vores Tænkemaade, og ikke sammensat efter vore Systemer. Dens System er et eeneste, som indbefatter alle muelige. Ved anden Leylighed skal jeg ikke mangle nærmere at vise, at jeg i alt dette er ikke af samme Tænkemaade med Dem. Min Udgave indeholder en Deel nye Species og Varieteter, som Cronstedt

(d) Vi ville vist ikke undvære de Efterretninger, Hr. Prof. meddeeler os, om hvad han har seet paa sin Reyse, men dog havde vi hellere ønsket, at han allene havde anført dem som Noter, og ikke giort nogen Forandring i Cronstedts Indretning, indtil moednere Overlæg og tilforladelige Forsøg havde kunnet bestemme de af Hr. Prof. tillagte nye Ting Plads efter Cronstedts Plan. At Cronstedts Species ere for faa imod Afendringerne, kan være en nødvendig Følge deels af Systemets, deels af Tingenes Natur, og af Mangel paa at kiende flere Species. Hr. von Linnée giør i sit Systema Plantarum ofte et heelt Genus, ja en heel Orden af et eeneste Species.

(e) Upaatvivleligen har Cronstedt vidst af Turmalinen at sige, da den er anført i von Justi Mineralogie, som Cronstedt ved een og anden Leylighed henviser til i sin Mineralogie.

(f) Der ere vist mange Sider, fra hvilke man kan betragte Naturen, og derefter giøre forskiellige Systemer, som hvert for sig kan have sine Fordeele og Mangler; men deraf følger ikke, at de kan sammenblandes: det vilde vist ikke blive vel optaget, ifald nogen vilde udgive Linnei species plantarum, forsøget med nye og ubekiendte Planter; men indsorte efter von Royens eller anden forskiellig Systematisk Orden paa Steder, hvor de ikke kunde staae efter den Linneiske Indretning.

(g) At Cronstedt ikke ved saa vidtloftigt et Værk har kunnet overkomme alt, er let at undskylde; men man kan have nogen Ret til at fordre større Nøyagtighed i nogle enkelte Anmærkninger og Tillæg-

stedt og Recensenten vist nok ey have seet eller vidst af at sige; og jeg selv ey tilfulde kiender af Mangel paa Undersøgelser, som jeg til denne Tid ikke har kunnet anstille. Saa meget som min Udgave derved er formeret mere, end den første Oversættelse, saa meget mere behøver den og Forbedring, da Tingene fortiene nærmere at undersøges. (h)

Tvende Editioners Forskiel i §§. ere jo ved Tillæg ikke let at undgaae. I den første Udgave er i Tallet forbigaaet §. 136. at trykke over Texten, og i min Udgave er §. 185 og §. 186 syet sammen: deraf dependere de urette Citationer, som dog neppe udgiøre 50., og kan rettes endog af Begyndere paa en halv Time: thi Tingen og Navnet er det samme paa det citerede og citerende Sted. Derfore, naar De sige, at iblandt 200 Citationer, som findes i Bogen, ere ikke mere end 3 rigtige, have De vsbet deres Uforsigtighed. Alle ere rigtige uden de nys ommældte, og paa en eeneste Side pag. 220. findes 5 rigtige. (i)

Steene ere af forskiellig Haardhed: Spørsmaal, hvilken er den bestemte for Navnet Steen: For saa vidt kan forsteenet og forhaardnet bruges i Fleng. Skal Forsteening tilkiendegive en Forandring i heele Tingens Natur og betyde Steenforvandlinger, da kunde forhaardnet bruges om de Legemer, som ikke miste ved Haardningen uden de af deres Egenskaber, som blot deraf dependere. Siden begge Ord kan forspares, og begges Brug endnu ikke nøye nok har været bestemmet, bliver det paa ingen af Stederne uriktigt. Forhærde er brugt hidtil i theologiske Materier; hærde bruges om Metallerne; haardne kan bruges om vaad Leer, som ved Tørring bliver haard; men kan igien blødnes; forhaardne kan bruges om Ting, som saaledes bliver haarde, at de ikke kan faae deres forrige Blødhed igien; miste de tillige med Blødheden alle deres forrige Egenskaber, kan det kaldes Forsteening. Naar man saaledes har bestemt sine Begreber, da bør man være sig selv lig, men før kan det ikke forlanges. (k)

Tabellen er kun en Sciagraphie af Bogen, altsaa ikke meget magtpaaliggende, om alle Varieteter, som i Bogen ere nævnede, findes der anførte eller ikke, derfor har jeg ikke været saa omhyggelig at see enhver af mig tillagt Varietet i Bogen, anført i Tabellen: Men hvad, som i den forrige Udgave findes, og i denne er udeladt, bør regnes Bogtrykkeren til Last.

Om Lazursteenen siger jeg, at den indsprængte Kies røber noget martialisk, som er noget andet, end Recensentens, at jeg skulde give Kiesen Skyld for det Jernhaltige; holdte den intet Jern, var den vel ikke saa var at finde uden Kies. Ild og Smelteild er ikke det samme. Det øvrige er ikke imod mig. Tæt Zeolit og Lazursteenen ligne hinanden ey i Bruddet; denne har kiendbare Deele, hiin ikke. Straalig Zeolit er almindelig; straaled Lazursteen foregives af Dem, og kaldes saa i den Moltkiske Samling; men Stykket er ikke stort nok til Forsøg. Lad og alt dette være, saa er Lazursteene en Ertz-Moder og brækker i Gænge; Zeoliten holder intet Ertz, og brækker paa en mig ubekiendt Maade. Hvormeget veed Cronstedt om denne Steen? og derfor indrommer den en Afdeling i Bogen for sig selv: han fandt den at nærme sig Steenmergelen, hvorfor han troer, de maaskee med Tiden kan faae Plads sammen i een Afdeeling (§. 112). Er det at vide meget derom? Dens sildigere Opdagelse, Aftingsstederness Fralgiengiængelighed, Mangel paa denne Steenart hos Fremmede og vore egne Chymisters Forsøg, som endnu ligge i Mørket, ere de Vanheld, som gior, at jeg ikke tør med Recensenten indbilde mig at kiende denne Steenart saa fuld-

(h) Just fordi Professorens Tillæg ere os fremmede, have vi ønsket at vide de Grunde og Beviser, der skulde forbinde os til at troe, at de vare henførte paa rette Steder, og at de vare virkelige Nyeheder, ligesom man har fordret samme tilsorn af Cronstedt.

(i) Naar vi i vores Recension sige, at Citationerne i det Udgave ere uriktige, saa mene vi, men have imod vores Villie forsømt at tilsette, saa vidt Hr. Professors Tillæg har giort Forandring i Paragraphernes forrige Numere i første Udgave, derfor ere der 5 rigtige Citationer pag. 220; men der ere og 12 uriktige pag. 168.

(k) Vi havde Grund til at troe, at Prof. maatte have havt nogen Hensigt med at forandre Ordene forsteenet til forhærdnet; og overalt synes os, Ordet forsteenet er mere frie for Tvetydighed og af mere bestemt Bemærkelse, end det Ord hærdnet eller forhærdnet, allerhelst i Mineralogien; thi Ordet hærdnet kan siges om alle haarde Legemer i alle tre Naturens Riger, endog om haarde organiske, saasom Dyrenes Been og Tænder, om haarde Vørter og Frugter, der, uagtet de ikke ere mineraliserede, vog i Haardhed overgaae nogle Steenarter.

fuldkommen, som de andre. Jeg skreev den hele Anmærkning ved lapis Armenus, som af nogle med Lazuren confunderes. For Resten maae den og gierne høre hen under Lazuren. (l).

I Stedet for Cronstedts opregnede Marmorarters Navne, gav jeg de almindeligste tilkiende, som i daglig Arbeyde i Italien bruges, og nævnes efter Farven og Avlingsstedet.

Qvartzkieselen fra Anholt (Anhalt er Tydsk) behøves ikke at twivle, om er en virkelig naturlig Steen: Om dens Figur er naturlig kunde twivles, naar vi havde fuldkommen Grund: saa længe det ikke kan nægtes, bliver den i det ringeste imellem Tvivlsmaalene i Naturhistorien at anføre. (m).

Forunden det af mig tillagte ved Kieselen, sige De: det var vel ikke vanskeligt, at finde flere. Skiøndt De ingen anføre, vil jeg dog troe Dem. Min Gisning om Cacholong, sige De, holder ikke Stik i Prøven; hvad Prøve mene De? har De modstridende Beviser at anføre? have De af Deres Prøve draget rigtige Slutninger?

Feldspaten, siger jeg, burde vel have Sted ved Kalksteenen; men ikke, at den er en Kalksteen: I Systemerne settes de Ting nærmest, som have meest indbyrdes Lighed. Min Meening er kun, at Feldspaten i sin Afdeeling kunde maaskee fortiene Sted efter Kalksteenen. Jeg har selv forsøgt, at brænde den Bohmiske, og fik noget Kalk deraf; men Forsøget maa ofte iagttages. (n) Det øvrige have De Ret i; thi Satzen bør være omvendt, og er af mig forseet; Ligesom og at de fleste Granater burde hede alle Granater ꝛc.

De Kieselarter, jeg taler om, ere de, som Cronstedt indbefatter under Navnet Kiesel fra § 55. — 67. men ikke Qvartzen, som han giør til et andet Genus. Hvad jeg har sagt om Krystallisationen, bestyrkes af Cronstedt selv i det femte Kiendemærke paa disse Arter, at, naar de anskydes i Krystaller, formeeres ordentlige Qvartzkrystaller, ret ligesom Qvartzen havde Deel i deres Sammensetning. Er det Qvartz, kan det ikke være Kiesel, thi ethvert anføres af Cronstedt under sine besynderlige Mærker, og at disse tvende Navne ikke her indbefatte en Slags Steenart, viise de anførte Cronstedts Ord. Viis mig nu en Krystal, som er Opal, Onyx o. s. v. eller og det synes at passe sig paa Dem, hvad de uden Grund anføre om mig. (o) Ikke alt, hvad som findes i de §. §. om Schørl synes rimeligt at høre derhen. Navnet Basalt vist nok ikke heller, om det er saa i den Svenske, ved jeg ikke. Jeg indsaae selv mere end disse Feyl hos Cronstedt, men tillige, at jeg paa den Tid ey var sat i Stand til at giøre det bedre. Basaltstotterne fra Island ꝛc. anmærker jeg sidst i denne Afdeling, fordi Navnet her fandtes; men har ikke anført dem som Species af Schørlslegten, ligesaa lidet, som Lazursteenen til et Species af Kalksteenen, fordi jeg der har syet min Anmærkning til over den. Cronstedt har ufor-

(l) Dersom lapis Lazuli er en Ertzmoder, saa er Zeoliten det og; thi man finder ofte lapis Lazuli blandet saavel med aldeles ufarvet Zeolit, som med Qvartz- og Kalkdeele, hvis Forskiel let erkiendes ved Staalet og en Draabe Skedevand; ja de ere ofte saa reenligen iblandede, at man kunne giøre en ordentlig Zeolitprøve dermed, baade ved Skedevand og Blæsrøret. Da altsaa den blaafarvede Deel deraf kan kaldes Ertzmoder, saa kan og den ufarvede fortiene samme Navn. Desuden er for kort Tid siden opdaget en straalig og spatig Zeolit ved og om Jernertzene i Nærheden af Arendal, og hvoraf vi have seet Stuffer her i Cabinetterne.

(m) Dersom det er sandt, at Naturen er sig altid selvlig, saaledes, som man seer det i andre Crystalarter, saa maatte man og erfare dette i Henseende til den Anholtiske Kiesel; men da man hidtil ikke har fundet noget, som ligner denne, saa har man Aarsag til at twivle om, at dens Figur er naturlig.

(n) Feldspatens fladtrykte Figur, og fornemmelig den Egenskab, den har, at lade sig brænde til en hvid Jord, kunde forsøre til at give den Sted ved Kalksteenen; men, da dennebrændte kalklignende Jord er ingenlunde nogen virkelig Kalkjord, saa bør den ikke engang efter Cronstedts System staae i Nærheden med Kalksteen.

Af en fuldkommen blandet Feldtspat faaer man, som vi have sagt, ingen virkelig Kalkjord, og dersom den og skulde brunse med Sunrt, saa kommer det tilforladeligen af det vedhængende Lundsalt af Asken. Vel tilstaae vi, at Feldspaten indholder nogen Deel Kalkjord, men denne kan ligesaalidet losskilles fra de øvrige Jordarter, den er indviklet udi, som Steenen selv kan blive til Kalk; dersom det modsatte havde Sted, vilde det see slet ud med mangt et oeconomisk Arbeyde.

uformærket regnet Basalterne til Trapsteen. I Forsøg nærme de Leerarterne.

Den Lignelse, som De bruge til at igiendrive min Grund for Serpentinens Forvandskab med Asbesten, som jeg kun løselig har fremført, passer sig ikke: Min Satz er ikke, at hvad der findes paa eet Sted, er beslægtet indbyrdes. (p).

Mit anførte Mærke paa Magnesia bør, som alle Kiendetegn, ikke tages, uden tilsammen med flere, og da ere de tilstrækkelige. Veed De, om deres tillagte passer sig paa alle Arter? (q).

En Steen sammensat af usynlige Deele, maae jo selv være usynlig; uforelbar er lige oversat impalpabilis; uKiendbar derimod udtrykker Meeningen, at Deelene enhver for sig ey kan kiendes.

Ved Blyekalk med Kalkjord forenet pag. 39. staaer Leiner Saure for einer Saure, som let sees, er en forbigaaet Trykfeyl (r).

I Anmærkaingen ved §. 38. staaer Kalckstein (§. 32.) altsaa Slægtets Navn med hosføyet §., som tilkiendegiver Arten deraf, derfore behøves ey Ordet Staalsteen. Den Anmærkning, De mælde udeladt m. m. ved den 88de §. maae være den Svenske Udgave meent, den jeg forhen mælder ikke at eye. Deres

(o) Naar Cronstedt taler om Qvartskrystaller i Kiesel, forstaae vi ham meget vel; men ikke, naar Hr. Prof. siger Kieselarter, og anfører sin Anmærkning uden nøyere Bestemmelse til Kronstedts almindelige Anmærkning over Kieselarterne. Paa samme Maade bleve vi forførte, da vi saae Hr. Professors Anmærkning om Basaltsaulen fra Irland henført ved Skivlarterne, til at troe, at han der vilde give den Sted.

(p) Hvad vi have sagt om Serpentinen, er en enfoldig Slutning af Hr. Professors Satz.

(q) Vores anbragte Kiendemærke paa Magnesia passer sig gandske fuldkommen paa alle de Arter, som fortiene at kaldes Magnesia; men findes Magnesia for $\frac{1}{100}$ eller noget større Andeel indsprengt i andre Ertzarter, saa passer den sig næsten ligesom Kiendemærkerne paa Guld passe sig paa ringe guldholtig Kaabber-Solv. m. m.

(r) Brauset mit einer Saure er imod den brugelige Maade at tale paa.

følgende Anmærkninger ere allerede tilforn besvarede (s).

Det i Slutningen anførte om Flussarternes urigtige Henførelse til Spatarterne angaaer mig aldeles ikke, som ey heller ringeste Deel i denne Beskyldning; men har ladet alting staae paa sit Sted, og ikke anført noget som Species paa et mod Cronstedts antagne Methode uret Sted (t).

Ved denne Leylighed bør jeg anviise Dem en Feyl, som dog i Leipzig ved Trykningen er begaaet: nemlig pag. 189. staaer i Anmærkningen under Weiss-Ertz auf der Dorothea ꝛc., som skulde have staaet paa Siden lige over for ved Anmærkningen om Silbermulm. S. 63. L. 9. bør læses: Mormoros in Sicklerland. S. 178. Aranjosstus. Flere saadanne ere indsnegne imod min Villie.

Midt i Bogen klager De over deres Bidtlosthed, og derfor standse; thi mit Tillæg haver kun giort Bogen 2 Ark større. Det lader af alt, at De ikke have havt i Sinde at opfylde en Recensentes Pligter, der ikke allene bør anføre det, som ey stemmer overeens med hans Meening; men og saadant, som kunde fortiene almindelig Bifald, om det end ikke fandt Deres (u).

Brünnich.

(s) Vi tvivle dog ikke paa, at Professoren jo ligesaa gierne, som vi, havde seet, at der havde staaet Staalsteen i Stedet for Kalksteen §. 38., saa og, at et og andet af det, vi have anmærket, at være enten urigtigt, eller udeladt i den første Tydske Udgave, var bleven rettet.

(t) Hører den af Hr. Professor under §. 194. anførte grønne forhaardnede Kaabberkalk, der bestaaer af Kaabber, Nikel og liber Svovel, virkeligen iblandt Kaabberkalken? da den derudi adskiller sig fra alle de andre, at den uden ringeste Tilsetning kan reduceres til et reent og godt Kaabberkorn, hvilket de andre Kaabberkalke ikke giøre.

(u) Det var vist ikke af Mangel paa at finde noget at udsette paa Hr. Professors Tillæg i den sidste halve Deel af Bogen, at vi lode os nøye med at recensérere de forekomne i den første Deel. Den 194 §., som vi nu nyelig have berørt, gav os jo strax Leylighed, og vi erindre os endnu meget vel 184. §., hvor Hr. Prof. imod Sandhed og imod det, Cronstedt §. 38. bevidner, siger, at de med Kalkjord blandede Blyekalke, der holde 40 pro Cento, bruse med Skedevand; Cronstedt

Hyæne-Jagden. Komoedie i fem Handlinger, oversat efter Marquis de saint Mirabelles: Les gros mangent les petits. Kiøbenhavn, 1771. Stor 78 S. 8.

Iblandt den Mængde Frugter, som Skrivefriehedens overnaturlige Varme fremdriver, agte vi herefter allene at afplukke og forelægge vore Læsere dem, som kunne synes os at have naaet den naturlige Modenhed af Indsigt, Smag og en anstændig Friehed. Blandt disse hører nærværende Stykke frem for mange andre. Hvorvidt det er oversat eller efterlignet efter det paa Titelbladet nævnte Franske Stykke, kunne vi af Mangel paa Kundskab om dette Stykke ikke sige; men mange Karakterer og Tildragelser ere alt for originelle, vi mene alt for Danske til, at vi kunde holde det for en blot Oversettelse. Øyemedet er, at afskildre den voldsomme og uretfærdige Omgang, som Herremanden bruger med sin Hovbonde; og gid dette Skilderie ikke maatte finde mange Originaler iblandt Danske Herremænd! Trækholts Karakteer er tegnet med stærke Træk, og vel understøttet; og hans Forvalter Igel er sin Herre fuldkommen værdig. Riigmand er en Voldsmand af det finere Slags, som dog vel nu iblandt vore lærde og polerede Herremænd heller ikke mangler sin Lige. Hans Sædelære er: at berige sig paa det Almindeliges Bekostning, men kun ikke fornærme nogen privat Person. "At stiele, siger han, at "berøve sin Næste, er syndigt, og ledsaget med offent- "lig Vanære. I denne Feyl falder ingen andre, end "dumme Folk. Men der gives Tilfælde, hvor et og "andet synes fornærmeligt, og er det dog ikke. Vi "ere os selv nærmest. Vi ere os selv alle bil- "lige Fordeele skyldig. Dette tilsiger Naturen, "der har indplantet os Egenkiærlighed. For at "fyldestgiøre Egenkiærligheds Pligter, bør vi nu "ikke betage vores Næste, hvad ham tilhører, men — — med det Almindelige — — der er det en anden "Sag, — —, der kan vi uden Betænkning indhente "vor Skade. Det Almindelige, siger jeg, det har "giort mig en Slags Forestrækning, paa det jeg kunde "udøve mit patriotiske Sindelav. Forsynet har, saa "at sige, indledet mig i visse fordeelagtige Situationer, "efterdi det saae forud, jeg vilde blive en lædskende "Kilde for mine Medborgere — — Hvor høyligen "ærer jeg dog dette Forsyn! hvor inderlig hengiven — "— "! Det Almindelige forestiller han sig "som en "umaadelig stor Skat, der er samlet paa et Sted, og "hvortil alle har biedraget noget. Kommer nu Ilds- "vaade, siger han, paa dette Sted, da er det jo natur- "ligt, at enhver vil hielpe og bierge. Jeg faaer ikke "just det selvsamme igien, som jeg har biedraget til "Skatten: Men af Begierlighed til at redde, af Men- "neskekiærlighed, for dermed at kunde hielpe min træn- "gende Næste, bierger og tager jeg til mig, alt hvad "der kommer mig for Haanden. Under adskillige Paa- "skud bortlokker jeg Folket fra Branden, bierger og "og fører i Sikkerhed. Det biergede bruger jeg for "en stor Deel til mine Medborgeres Husvalelse. Ville "nu disse ved mig vederqvægede Folk paastaae, at jeg "deri skulde have giort ilde? Jeg troer ikke". Et andet Sted ligner han det Almindelige med en Meelsæk. "Ligefrem, siger han, tør ingen uden Eyermanden, "aabne den, og tage deraf. Men enhver har Forlov "at banke derpaa, og ved dette Middel erhverver han "sig lidt Meel. Maa nu Eyeren miste det, hvo vil da "fortænke mig, om jeg stræber, at fordrive alle andre, "for at drage Fordelen allene. Er jeg en Menneske- "ven, saa beholder jeg ikke alt, men deeler med den "Trængende. Beroede derimod det Almindelige "Godses Uddeling paa en uædel Siæls Godtfindende, "saa fik den Trængende ikke noget deraf. Jeg har ofte "i eet Aar bortskienket 3 til 4000 Rdlr., hvoraf skulde "jeg give, om jeg ikke havde samlet i Forveyen? hvo

"sk...

siger, de bruse ikke, som de ey heller giøre: det er ikke altid en Følge, at de Blyejorde bruse, der holde meest Kalkjord; derimod ere der meget riighaltige Blyejorde, der give 80 til 90 pro Cento, som bruse med Skedevand, og have aldeles intet Kalkjord ved sig: saaledes havde det ikke kundet været os vanskeligt, at faae noget at sige paa et Arbeyde, der er giort i saadan Hast, som Hr. Professor behager at berette, dersom vi havde været begiærlige efter at finde Feyl. Ikke heller var det af Magelighed eller Kiedsommelighed vi forlode Hr. Professorens Arbeyde ved Halvdeelen; thi hans Tillæg ere ikke af den Art, at de skulde giøre Liebhabere kiedsommelige, fordi der hist og her kan være noget at erindre: det var allene Rummet i vores Blad, der forbød os større Vidtløftighed, og nødte os til at opholde, da vi af den første halve Deel havde anført alt, hvad Hr. Prof. havde tillagt, og ikke, som han behager at sige, allene det, som var uovereensstemmende med vores Meeninger.

" skulde have husvalet disse Fattige? v. s. v.". — — Disse onde Karakterer forhøyes ved nogle gode af en Adelig Skiold, en Raadvild, en Lucinde og flere.— Forfatterens Stiil er smuk, og hans Dialog let og naturlig.

De Methodo Historiæ dogmatum Theologicorum scribendæ, ſpecimine academico diſputavit M. Nicolaus Edinger Balle, defendit Petrus Roſenſtand Goiſke, S. S. Theologiæ Candidatus. In Auditorio Collegii Medicei. Die — menſis Junii anni MDCCLXXI. Haſniæ, literis Nicolai Molleri, Reg. Maj. Typogr. aulici. Stor 31 S. 4.

Det Haab, vi for nogle Aar ſiden, da vi bekiendtgiorde Hr. Mag. Balles Afhandling de cauſis præcipuis errorum in Religione, giorde os om ham, ſom om en Mand, der vilde ſøge den ſieyle Vey til theologiſk Kundſkab igiennem Sprogenes, Kritikens, Hiſtoriens og de ſkionne Videnſkabers Marke (*), finde vi nu til vor Fornøyelſe ikke allene beſtyrket, men aldeles opfyldt. Gid han allene ikke maae ſavne de fornødne Opmuntringer til at gaae ſit ſtore Maal alt nærmere i Møde! og vi ſpaae os da i ham en Lærd, ſom vil giøre den ægte Theologiſke Literatur den ſamme Tieneſte i Dannemark, ſom Erneſtier, Walcher og Semlerne have giort, og endnu giøre den i Tydſkland.

Nytten af den Theologiſke Dogmatiks Hiſtorie er af andre, i ſær af Walch, tilſtrækkelig bevist, og Forf. berører den allene kortelig, for at viſe, med hvad Billighed og Forſigtighed man bør bedømme Kirkefædrene, naar man læſer deres Skrivter med Hensigt til at forſatte en dogmatiſk Hiſtorie. Paa den eene Side bør man ikke lade ſig friſte til at tvivle om ſin Kirkes Lærdomme, fordi man ikke finder dem allevegne overeenſtemmende m. d Kirkefædrenes Meeninger, efterdi vi have Hielpemidler til at forſtaae den H. Skrivt, ſom de maatte ſavne, i ſær Kyndighed i de Østerlandſke Sprog, ſom er ganſke forsøden til at forſtaae det Nye Teſtamente; og ere derhos befriede fra mange Fordomme, ſom de bragte med ſig til Bibelens Forklaring, hvorhen hører fornemmelig den Platoniſke Philoſophie, hvori de havde forelæſet ſig, og efter hvilken Religionens Lærdomme idelig maatte lempes. Men paa den anden Side bør man heller ikke glemme at lægge Mærke til, at ingen af dem har feylet i de væſentligſte Religionsſtykker, ſaa at, ſaa ſtore Vildfarelſer mange af dem ellers have havt, har dog ingen, ſom vore nyere Socinianer, rokket Kriſtendommens Grundvold, eller nægtet Chriſti Guddommelighed, og den ved hans Død allene erhvervede Forløsning.

I Henſeende til Dogmatikens Hiſtorie ſelv komme diſſe fire Stykker i Betragtning. 1) Hvad den bør indeholde. 2) Hvad Kilder den bør tages af. 3) Hvorledes man ſkal finde og ret forklare de Gamles Meeninger. 4) I hvad Orden de bør fremſættes og forbindes.

Indholdet af en Dogmatiſk Hiſtorie beroer paa dens Øyemeed. Vil man allene vide Kirkens offentlige og almindelig antagne Lærdomme, saa behøver man ikke at bekymre ſig om een og anden Lærers private Meninger. Imidlertid er det dog ofte meget nyttigt og fornødent, at vide diſſe, for at indſee viſſe Meeningers Genealogie, der ofte fra een og anden Lærers private Tanker ere blevne almindelig antagne Meninger i Kirken. Saaledes har Tertullians private Tanker om Sielens materielle Væſen, givet første Anledning til Kydſkheds Løvter, og Geiſtlighedens Coelibat. Ja, Forfatteren vilde, at man i en dogmatiſk Hiſtorie, nyere end man giør, ſkulde bekymre ſig om, ikke allene, hvad de Retlærende have antaget, men ogſaa om Kietternes Meeninger, og ikke bebyrde Hukommelſen med Meeninger allene, men tillige giøre ſig de Grunde bekiendte, hvorpaa begge Partier have byget deres Tanker, efterdi man ofte ſaaer et ganſke andet Lys om en Kietters Sager, naar man ſeer dem i Sammenhæng med deres Grunde, end man tilforn havde; hvilket han oplyſer med et artigt Exempel af Marcion, hvis Mening om ivrende Guder Tertullian ſelv, ſom har ſkrevet imod ham, ikke ſynes at have forſtaaet, men giver dog ved ſine Raiſonnements derover Anledning til at forſtaae ham bedre.

Kilderne til en Dogmatiſk Hiſtorie ere i Henſeende til Kirkens offentlige Lærdomme Symbola, Acta Conciliorum, Liturgier og Diplomata. Men Forfatteren erindrer, at man maa vogte ſig for at troe, at alle Kirkens Lærdomme indeholdes i et eller andet Symbolum; efterdi Henſigten af ſaadanne Symbola var ikke at give nogen almindelig Troes Bekiendelſe, men allene at gaae de Kietterier i Møde, ſom den Gang herſkede i Kirken. Naar man derfor vil vide Kirkens almindelige Troes Bekiendelſe, maa man af Kirkefædrenes

(*) See Krit. Journ. for 1768. No. 27.

nes Skrivter lære, hvad Stykker de have været eeniae i. Man maae heller ikke troe, at alle de Lærdomme, som en vis Tid ere blevne fordømte i Kirken, have været det altid. Chiliasmus f. E. var en almindelig Meening hos Lærerne i det andet Aarhundrede, men blev siden næsten almindelig fordømt og forhadt. Vi forbiegaae Forfatterens Anmærkninger til de af Cave givne Regler, hvorefter man bør domme om de ægte og uægte Kilder. —— Endelig foreskriver han de Regler, man bør følge, saavel i Henseende til Sproget, som til Tingene selv, naar man vil være vis paa at treffe de Gamles rette Meeninger, og oplyser dem med udvalgte Exempler, som vise, at han har læst de gamle Kirkeskribenter med stor Kritik og en fin Smag. —— Hvad han agtede at sige os om den Orden, hvori Sagerne i en dogmatisk Historie bør foredrages, har han gjemt til en anden Leylighed; ligesom han ogsaa synes at love en Afhandling om Gnostikerne, om hvilke han har Tanker, som vige gandske fra det Mosheimske System. —— Forfatterens Latinitet er saaledes, som man burde vente det af en Discipel af Ernesti.

Commentationis Critico-Philologicæ *in Prophetam Haggæum*, qua versiones antiquæ inprimis sub examen vocantur, Particu'am *primam* publicis opponentium disquisitionibus submittit Nicol. Christoph. Kall, munus defensoris ornante Andre Woeldike, in auditorio Collegii Medicei, die 20 Junii 1771. h. p. m. s. Ex Typographeo Regiæ Universitatis apud Viduam And. Hartv. Godiche, per Frid. Christ. Godiche. Stor 16 S. 4.

Det gamle Testamentes Kritik er saa nyt, og hidindtil saa lidet dyrket et Studium, at der ere faa Dele af Literaturen, hvor en Lærd, som har Smag og den fornødne Kyndighed i de gamle Sprog, kan være saa sikker paa at erhverve sig Ære og originelle Fortienester, som i denne. Forfatteren kunde derfor ikke let foretage sig noget nyttigere Arbeyde enten til at forøkre sig selv om Fremgang i sit Studium, eller til at gjøre Nytte, og indlegge Ære dermed i Fremtiden, end det, han her har begyndt. Hans Hensigt er meest kritisk, eller, at bedømme og bestemme den Hebraiske Textes Læsemaader ved Hielp af de gamle Oversettelser; hvilke han gjør med Beskedenhed og Varsomhed. Hist og her forekomme ogsaa exegetiske Anmærkninger. Dette første Stykke gaaer ikke længer, end til det 12te Vers af det første Kapitel.

Dissertationis, qua sub examen vocatur Historia restaurationis templi Hierosolymitani a Juliano tentatæ, et miraculo impeditæ, Particulam priorem publico opponentium examini submittit Thoro Melbye, defendente viro eruditissimo Christiano Kierulf, Philos. Baccal. & Collegii Regii Alumno. In Auditorio Collegii Medicei, Die 13 Maji anno 1771. h. p. m. s. Hafniæ, literis Nicolai Möllerii, Reg. Maj. Typogr. aulici. Stor 16 S. 4.

Det gior Forfatteren Ære, at, da han tilforn har erklæret sig i et offentligt Skrift for deres Meening, som holde for, at Keyser Julian har vildet fornye Templet i Jerusalem, men er blevet forhindret derfra ved et Mirakel, saa tager han nu ikke i Betænkning selv at igientalde og igiendrive denne Meening, efterat han nøvere har prøvet de Grunde, hvorpaa den er bygget; hvilke han dog ikke lader til at kiende uden paa anden Haand, og ikke af Kilderne selv.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Sialland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 33. 1771.

Om Oeconomien, særdeles Norges. Af Peter Friderich Suhm. Kiobenhavn 1771. Trykt hos Broderne Berling. Stor 96 S. 8.

Denne ypperlige lille Afhandling læses allerede i de Trondhiemske Samlinger af Philalethus, og Forfatteren udgiver den her paa nye uforandret, med nogle faa Anmærkninger, fordi han har troet, at den for nærværende Tid maaskee ikke kunde være gandske unyttig. Dermed har han i vore Tanker gjort Elskere af Fædrenelandets, og i sær Norges, Oeconomie, en væsentlig Tieneste, og man kan ikke læse dette Skrift, uden paa nye at bestyrkes i den Hoyagtelse, man saa hoylig skylder en Mand, der i en Forfatning, hvori mangen anden skulde holde sig privilegeret til Orkeslosheb, anvender sin Tid og Ledighed (otium) til at udbrede allehaande nyttige Indsigter iblandt sine Landsmænd.

Man læser vel adskilligt her, som angaaer Norges Oeconomie i Almindelighed, men dog har Hr. E. R. sin Hensigt meest rettet til de nordligste Deele af Norge, og i sær til Trondhiems Stift, som det, han kiender af egen Erfaring. Han beskriver os dets oeconomiske Forfatning i Henseende til Agerbrug, Handel o. s. v., og foreslaaer Midler til dens Forbedring. Hvad Hindringer Grundens og Climatets Beskaffenheb lægger i Veyen for Agerdyrkningen i disse nordlige Egne, viser han med egne Jagttagelser paa sin Alsgaard i Nærheden af Trondhiem, hvilken Gaard, uagtet al den Flid, der nu næsten i 50 Aar har været anvendt paa den, dog ikke kan siges at have sonderlig forbedret sig. Dog er det langt fra, at Forf. fra sin Gaard vil flutte til andre Gaarde, eller til andre Egne i Landet, meget mindre, at han vilde fraraade Agerdyrkningens Opmuntring i Norge, hvilken han ønskede maatte understøttes ved de kraftigste Midler, for, om mueligt, engang at bringe det dertil, at Norge kunde føde sine Indbyggere med Korn, i det Sted det nu efter hans Beregning behøver aarlig Korn for 3 Tønder Guld udenlands fra. Imidlertid troer han ogsaa, at Kornets Indførsel vilde formindskes anseelig, og maaskee saaledes, at Norge intet Korn behøvede fra Fremmede, til at føde sine nu værende Indbyggere, naar den fordærvelige Brændevinsbrænden og Drikken, imod hvilken han ivrer med Eftertryk, blev sat Grendser. "Da vore Forfædre, siger han S. 37, saa længe have været Brændeviin forunden, og dog været friske og sunde, faret lige saa meget til Skibs, og lagt ligesaa meget paa Fiskerie, som vi, thi paa Soen er det just, at Brændevins-Pratronerne erklære dens Brug uforbigiængelig fornøden, saa er det jo heraf klart, at vi og kan undvære den. For omtrent 200 Aar siden var Brændeviin ey til, og det er ey meget over 100 Aar, at den er kommet i stærk og almindelig Brug. Udi et Stykke af de Svenske lærde Tidender for 1761, læste jeg et Forsvarsskrift for Brændeviin, hvorudi dets Nytte og gode Virkning fornemmelig berømmedes paa Creaturene, særdeles paa Svin. Samme Svine-Argument betiene de her værende Brændevins-Patroner sig ogsaa af. Men det er aabenbart, at Flesket bliver ey nær saa godt af Mask, som af Korn, og følgelig kan endeel af det Korn, som bruges til Brændevinsbrænden, anvendes til at give Svinene, og derved endda meget spares, thi det meeste Korn, forvandlet til Brændeviin, gaaer dog i de toebenede Svins Halse. —— Brændeviin adelægger ey alene vort Korn, men endog vore Legemer; den forkorter vort Liv, svækker vor Sundhed, betager vim generationis, forvirrer vor Forstand, gior os udnelige til alle Ting. Dette

have de visseste iblant det visseste Folk, Engelænderne nemlig, nimodsigeligen lagt for Dagen. Hele Folk i Nord-America ere allerede uddøde, og andre paa Veyen at uddøe ved denne dødelige Drik". Han vilde, at Brændevin ikke skulde være anderledes tilsalg, end som en Medicin, og foreskriver de Forsigtigheds-Regler, som i den Henseende burde følges.

Ved dette Middel meaner han allerede, at Norge skulde kunne føde de Indbyggere, det nu har; men for at formere Kornværten og forbedre Agerdyrkningen saaledes, at endog flere Folk kunde ernære sig i Norge, end nu omstundet, foreslaaer han 1) at Gaardene, som ere for store, skulde deeles. 2) Vægteskaber og Folkeformerelsen befordres og opmuntres. 3) Flere og nye Næringsmidler tilveyebringes, og de gamle forøges og udvides. Over ethvert af disse Stykker erklærer han sig omstændelig. Odelsrettens Afskaffelse anseer han for meget skadelig. "At afskaffe Odelsretten (heeder det i en Anmærkning S. 47.), det var det samme, som at indføre store Proprietair-Gods, en Ting, som vel aldrig nogen Politicus falder paa, naar de ey allerede ere indførte. Og Spørsmaal, om den sidste Forandring, som saa meget indskrænker Odelsretten, ey ogsaa vil tilbeels gisre denne Virkning. Iblandt Bønderne bør Odelsretten aldrig afskaffes, og efter mine Tanker sættes igien paa den gamle Fod, dog forstaae, at den ey skulde hindre Gaardenes Deeling; men derimod skulde aldrig nogen af anden Stand kunde tilvinde sig Gaard ved Odel fra en Bonde, men Bonden derimod vel fra ham, thi ellers benytter bemeldede Folk sig af dyre Tider, og tilkiøbe sig den eene Gaard efter den anden. For at indsee Odelsrettens Hensigt, maae man gaae tilbage i Tiden, og betragte denne Rets Aand eller Ejprit, og da skal man finde, at den er bleven indført i de Tider, da alle vare Bønder, og da man næsten ey vidste nogen anden Næringsvey, end Gaardsbrug". Nogle af de Raad, Hr. E. R. giver for at opmuntre Vægteskaber, saasom at ophæve Dispensation i forbudne Led, at udvide Giftermaale imellem Paarsrende til de Grendser, som den naturlige og skrevne Gude-Lov foreskrifter, ere af Regieringen i nvere Tider bievne fulgte; men hvad man nylig har anordnet til Ydnest for Skørlevnet, misbilliger Forfatteren aldeles som stridigt imod en sund Politik, "thi Folkeformerelsen, siger han, befordres unægteligen mest ved ordentlige Vægteskaber, og Opdragelsen næsten allene ved dem. Overalt, om end Skørlevnet frembragte flere Mennesker end Vægteskaber, som det dog ikke gior, saa frembringer det visseligen næsten lutter uduelige, liderlige og slette Mennesker, ved det Fødrene sielden sørge for saadanne Børn".

Hvad han S. 60. foreslaaer angaaende en Plan til Næringsmidlernes Udvidelse og statsmessige Uddeeling, har meget ligt med hvad Hr. Cancelliraad Martfelt nylig i sit Forslag til en Reformations-Commission har foreslaget. —— Handelsaanden ønsker han ikke maatte blive almindelig i et Monarkie, og allermindst, at Adelen maatte gisre den til sin Hovedsag. "Bleve alle Kiøbmænd, siger "han S. 66, saa vilde Æren endelig saa aldeles "undergaae i Monarkier, at Folk tilsidst vilde belee "den, og anse den for en blot Chimære". Endelig gior han fra S. 69 til Enden adskillige Forslag til Handelens og Næringers Opkomst og Udbredelse i Norge, som grunde sig største Deelen paa Forholdet af Udførsels- og Indførsels-Vahrene ved Trondhiems Tolsted for Aar 1768; hvilket vi just ikke vilde, hvorvidt det kan tiene til Regel for alle Tider, og for alle Steder i Norge.

I en vidtløftig Note til Slutning taler Hr. E. R. noget om et Academie i Norge, hvilket han helst ønskede anlagt Sødenfields i en af de smaa Steder ved Spen, saasom Christiansfand. Over Professor, hvoraf han vilde, der skulde være 7, burde foruden frie Vaaning, have 800 til 1000 Rigsdaler i aarlig Løn, og ikke mindre; "thi, siger han, "ved ingen ringere Løn kan vel Professores tvinges "til, flittigen at holde Collegier, men de bleve der-"ved alt for afhængige af deres Tilhørere; de søben "(lægger han til) erhvervbes den sande Lærdom ey ved "Collegier, men allene en Superficiel". Den sidste Tanke er noget utydelig, og i Forstningen trovde vi, at Hr. Forf. erklærede den Lærdom, som Tilhørerne erhverve paa Professorernes Collegier, for superficiel; men hans Mening er ventelig, at Professorernes Lærdom bliver ikkun superficiel, naar de fra Morgen til Aften nødes til at læse Collegier for at fortiene Livets Ophold, og ingen Tid have tilovers at studere i for dem selv.

S. T. Hvad Dem behager. Første Stykke kaldet Tossen. Udgivet og skienket til den nye Skole-Anstalt for forladte Børn af Barthold Johan Lodde.

Lodde. Kiøbenhavn trykt hos P. H. Höcke 1771. Stor 70 S. 8.

Under denne sære Titel leverer Hr. Lodde os en ypperlig Pasage af Grandison oversat, som indeholder hans ædelmodige Opførsel imod Engelænderen Danbys Broderbørn, af hvilken han var indsat til Arving af en stor Formue, som han anvender til at giøre sin afdøde Vens Familie lykkelig. Denne Opførsel vil vel efter Verdens almindelige Begreb om Dyder erklæres for Taabelighed; og dette har givet Hr. L. Anledning til Titlen, og tillige til at forudskikke nogle, laante eller egne, Reflexioner over de falske Begreb, man i Almindelighed giør sig om Dyder og Laster i Verden, og hvor lider en redelig Mand kan indrette sin Opførsel efter dem. Det var at ønske, at Hr. Lodde maatte finde Opmuntring til at give os en Oversættelse af den hele Grandison. Man lovede vel en for nogle Aar siden, men, saa vidt vi erindre, var det en Oversættelse efter en Oversættelse. Hr. Lodde kunne skaffe os en efter Originalen selv, og fra hans Haand kunde man vente den bedre, end fra nogen anden.

Tanker om Krigsstanden og dens Forbedring.

Mich hört, wer Muth im Busen fühlt, Soldat und Officier.

Kiøbenhavn, 1771. Hos Joh. Gottl. Rothe, Kongel. Hof- og Universitets-Bohhandler, i No. 8 paa Børsen. Stor 71 S., 8.

Man behøver ikke at være Soldat og Officier, for at høre Forfatteren. Enhver, som føler den mindste Gnist af Patriotisme i Barmen, hører ham gierne, og ønsker, at hans kiærlige og fornuftige Forslag maae finde den mægtige Patriots Opmærksomhed og Overveyelse. Og endogsaa den, som løber allene efter det, der kildrer Øret, og skaffer en behagelig Tidsfordriv, læser ham med Fornøyelse, for hans Tydeligheds, Munterheds og Vittigheds Skyld.

Hans Forslage til den gemeene Mands Forbedring gaae ud paa at skaffe ham meer Sold, og større Beqvemmeligheder i Tienesten. To Skilling meer vilde han, at hver Gemeen i de hvervede Regimenter (thi om disse taler han ikkun) daglig skulde have, og Underofficiererne i Forhold derefter; og dette kunde de efter hans Beregning faae, uden nye Udgivter for Kongens Kasse eller Landet, naar de 16 hvervede Infanterie-Regimenter, som Kongen nu holder, bleve sammensmeltede til 8, med det samme Mandskab som nu, men med det halve Antal af Officierer, og de saaledes afgaaende Officierers Gager anvendtes til at forøge den gemeene Mands Traktement, hvortil de, efter den Beregning, han giør, vilde blive meer, end tilstrækkelige. Han tvivler ikke paa, at jo 3 Officierer ved et Kompagnie kunde holde et dobbelt Antal af Gemeene i Orden, naar kun hver Kompagnie blev forsynet med 3 Underofficierer fleer. Hvorledes Officier-Vagterne i Gvarnisonerne maatte indrettes, for ikke at falde Officiererne besværligere end nu, og hvormed saa vel de vedblivende som de afgaaende Officierer maatte trøste sig, viiser han ogsaa.

Han undersøger dernæst Soldatens Klædedragt; og her møde ham først Støveletterne, paa hvilke han giver denne levende Afbildning S. 22. "Man tillade mig at spørge: hvad due disse piinende ubeqvemmelige Støvelletter til? O! gid at den, som først opfandt dem, maatte bestandig have gaaet i dem, saa længe han levede, og det efter den samme Methode, som de nu bæres efter. Jeg veed ikke, hvorledes det giør, naar i Torturen de spanske Støvler appliceres, men det veed jeg, at strax efter disse, Støvelletterne have største Ret til det Navn af ypperlige Pine-Maskiner. Man forestille sig disse, af tykt indgneeden Poleer-Vox stive Tingester paa Benene af den stakkels Karl, nogle Hattefilt-Lapper ligge der imellem, for at giøre dem ret trange, og en Jernhage brækkes tit i Stykker under det Arbeyde, hvormed de maae tilsnøres. Nu seer Karlen deylig ud! han har retskaffens Been! Støvelletterne kan man speyle sig i og Knappene i dem? —— Aa, de blinke som Solen! —— Maaskee Karlen staaer endnu i fuld Vært; maaskee hans Muskler ere ikke hærdede nok, at udholde saa voldsom en Sammentrykkelse; maaskee —— Hvad? skal Karlen derfor ingen Støvelletter have paa? Strax Støvelletterne paa ham! —— See, hvad fattes Karlen nu? Kan han ikke exercere, marschere saa godt som nogen? Og om de end piner lidt, og han der ved bliver adspreedt, og kan ikke have Tankerne sammen, for at passe paa Kommandoen, saa kan et Par dygtige Rap snart give ham Samling igien. Ja, ja! —— inden et Aar gaaer om, ligger Karlen paa Sygestuen, han har suure Been, Regimentsfeldtskiæren trækker paa Axlene. Karlen

er

er incurabel, han maae have Assked. (Hvad kan man bruge en Karl til, som ikke kan faae Stovelletter paa Benene?) —— Obristen bliver vred: Hvor i al Verden kan det komme fra, at vi har saa mange Folk med Benskade? Ja, Gud ved det! —— Ja vist ved han det, men jeg ved det ogsaa, og de fleste vide det, —— men Stovelletterne kan aldrig afskaffes. Himlen bevare os! en Soldat uden Stovelletter, det var jo Himmelskrigende! Og hvad vil mau siae? Kongen af Preussen giver jo sin heele Armee Stovelletter, og Officieren maae bære dem med. —— Ja, det er sandt, derimod lader sig intet sige, siger han det, saa maae vi endelig ogsaa, det forstaaer sig". Han tvoer, at man næsten for det samme, som Stovelletterne koste om Aaret, kunne skaffe hver Mand et Par korte Støvle, som vilde blive ham sundere og bequemmere.

Gevehrlobene vilde han, skulde overstryges med en brunn Farve, som tillige kunde bevare dem fra Rust; saa sparede Soldaten Pudsningen, og Lobene slidtes mindre. —— Pudderet seer han ikke, hvortil nytter: "Fem og syrretive tusend Pund Hvedemeel, siger han, kunde dog bages endeel Tvebakker af i et Aar, og Soldaten beholdt de 4 Skilling maanedlig i sin Lomme. Hvad Pudderkræmmeren tabte derved, fik Marketænteren igien, altsaa var det eet i Henseende til Borgeren, men i Henseende til Soldaten var det ikke eet, enten han fik for 4 Skilling Vahre paa Hovedet, eller i Maven". —— Den sive Haardidsk ville han have forvandlet til et Slags Merlidon i Nakken, omtrent et Span lang, bevisket med tredie Deelen af det Baand, som Haarpidsken medtager. —— Han ønskede at alle Gvarnisoner vare forsynede med Baraker; og beskriver, hvad gode Folger alle disse Forandringer vilde have for Krigsstanden. Den Beskrivelse, Forfatteren giver paa en Soldats Msyfommeligheder. S. 38. følg., er levende og pathetisk, men vi tvivle meget, at den passer sig paa den hvervede Soldat, saaledes, som han nu er, da denne segter meer for at forsvare sig selv imod Hunger og Nod, end for at forsvare sin Medborger; og naar han spørger: "troe I da, at disse femten tusende allesammen vare for dovne til at føre Ploven, eller Oxen, eller Hoden, eller for svage til at hale et Toug, eller at vinde et Anker op, for derved at fortiene ti Gange saa meget, og saa lade eder selv sørge for eders Forsvar?"; saa kan man svare ham med det, som erfares ester enhver stor Krig, da Landet gemeenlig opfyldes med en Mængde Omlobere og Betlere, som Freden har taget Musketten og med den Levebrødet af Hænderne, og som nu heller blive Stiemænd og Landstrygere, end ernære sig med Ploven, eller Oxen, eller Hoven, om de ogsaa havde lært det. Og overalt, mon den hvervede Soldat, saadan, som han nu er, og som han ventelig vil blive, saa længe han skal bestaae af Fremmede, og af den sletteste Deel af Nationens Egne, mon han, sige vi, kunde være tient med de Fordele og Bequemmeligheder, som Forf. vil forskaffe ham? I det mindste kiende vi Statskyndige (vi ville ikkun nævne en Hume) som holde for, at den hvervede Soldat ved meer Overflod og mindre Tvang vilde blive ligesaa farlig i Fred, som udnelig i Krig.

For Officieren seer Forfatteren intet Tillæg muetligt i Sold; men han tvoer, man burde være betænkt paa at skaffe ham større Udsigter; og det kunde ske, naar den sdeleggende Forandring i Munderinger blev afskaffet, naar den endnu meer sdeleggende Omflytning, saa vel af enkelte Officierer, som af hele Regimenter, blev indskrænket, og endelig blev sørget for, at en Officier ved Regimentskassen fik Forstrækning til sin Gields Afbetaling og sin Equipages fuldkomne Istandsettelse, at han ikke skulde nødes til idelig at gisre Credit, og betale 50 ja 120 Rdr. Pro Cento til omskaarne og u-omskaarne Isder. Endelig ønsker han, at Befordringen i Krigsstanden blev saaledes indrettet, at en Officier var forvisset om, alle Tider efter den rigtige Tour at naae en Kapitains eller høyere Plads; og endskiondt det var ønskeligt, at saadne Fortienester altid maatte paaskiønnes og belønnes, og ingen tom Anciennetet gielde, saa seer Forf. dog helst, at det i dette Stykke bliver ved det Gamle, efterdi mange Regiment-Chefer, der dog ere de eeneste, som bør domme om en Officiers Fortienester, have ofte saa underlige Begreb om Fortieneste, at det var at befrygte, skald man ophævede Anciennteten, at Misbrugene vilde blive langt større, end de nu ere.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 34. 1771.

Supplementa Programmatis de Hieronymo Osio & Poemata duo Oligeri Jacobæi, loco Programmatis publicavit JOANNES GOTTSCHALCH, Conrector Aalburgensis. Aalburgi 1771. ex Typographeo Regio Privilegiato, per Joh. Petr. Holtzbergium. Stor 12 S. 4.

Det Tillæg Hr. Conrectoren her leverer til sin for 2 Aar siden i et andet Indbydelses-Skrift udgivne Beretning om Hieronymus Osius (*), bestaaer i tre smaa Lantinske Poesier af denne Forfatter; hvilke dog ikke komme i nogen Ligning med de to af vor Landsmand Oligerus Jacobæus, som Hr. G. har ladet aftrykke efter et Haandskrift, han for en Deel Aar siden kom af en Hændelse over i Roskilde. Det første over et Herbarium vivum, vilke vi her meddele.

" Oligeri Jacobæi Encomiasticum Herbarii vivi.

" Mentitur liber hic vestitum gramine campum,
Et velut herboso cespite charta viret,
" Exhilarant oculos heic undique & undique flores,
Et passim cultu versicolore nitent.
" Frustra ergo tentas multum telluris obire,
Qui genera herbarum plurima nosse cupis,
" Aut lassare pedes, perque invia & avia ferri,
Aut læsa hamatis membra referre rubis,
" Cum junctim hic patrias monstrat tibi pagina plantas,
Et quicquid Floræ dædala pingat acus.
" Ustulet arentes æstiva canicula messes,
Et siccos feruor solis hiulcet agros,
" Bella ferant venti, crebris micet ignibus æther,
Fundat inexhaustas imbrifer auster aquas,
" Conclavi inclusus spernes has aëris iras
Dum lustras quicquid docta papyrus habet.
" Et, licet aëris hyems rara nive conspuet agros,
Glebaque brumali palleat usta gelu,
" Splendore intacto tamen heic tibi germina vernant,
Cunctaque nativo murice picta vides.
Dabam ex Tusculano Vædeloviano, D. 24 Julii 1693."

(*) See Krit. Journ. for 1769. No. 28.

Et velmeent Brev og Erindring til alle de Østersers, Hummeres, Krabbers, Torskers, Barders, Helleflynders, Skrubbers, Hornfiskers, Skallers, Sandskrubbers, Ancioveses, Negenogeners og Ulkers Sieleforger, Skribent, Lærere og Oldefader, Junior Philopatreias; paa de Orkadiske, Hetlandiske, Skotlandiske, Ferroiske og Canariske Eylandes Vegne. Hans i Trykken udgivne Gallimathias, til velfortient Hæder, Ære og Bersommelse, skrevet paa den almindelige Fornufts Vegne af Rosentorne. Trykt i Kiobenhavn 1771. Stor 64 S. 8.

Den Roes en Læge fortiener, som indseer Sygdommens Natur hos sin Patient, og indretter sin Lægedom derefter, er den, som tilkommer Forfatteren af denne Besvarelse. Slaaer denne Kuur ikke an, saa er Junior Philopatreias uden Redning. Men gior den sin Virkning, og bevæger den

gode Junior til at lade sig nøye med den allerede erhvervede Spot, uden at tragte efter større, saa har Rosentorne store Fortienester af Publicum.

En sandfærdig og tilforladelig Beretning om Junior Philopatreias Død og paafulgte Begravelse. Samt en fuldstændig Beskrivelse over hans Parade-Seng, og en Samling af Vers og Gravskrivter, som i adskillige Sprog ere forfærdigede. Tilligemed en Liig-Tale, som blev holdt ved hans Begravelse af Mag. Klerkerup. Efter den sal. Afdødes Begiering til Trykken befordret af Rosentorne. Kollekolle 1771. Stor 48 S. 8.

Denne Satire er ligesaa munter og vittig, som den foregaaende, og ligesaa vel indrettet til at gjøre sin Virkning. Men ikke Hiertet skulde banke paa somme af vore Prædikantere, naar de læse den af Mag. Klerkerup opsatte Liigtale, som, naar vi undtage nogle alt for frie Udtryk, er for Resten den beste Satire paa en slet Præken.

Mine Herrer!

Jeg ønskede at De vilde gjøre Brug af følgende Efterretning, som angaaer et Phenomenon i Videnskabernes Rige, som burde være mere bekiendt, end jeg har mærket, det er. Det fortiener i vore Tider den første Agtsomhed, naar i de (saakaldede) nedrigste Stænder, et Genie viser sig i en eller anden Videnskab. Den sletie Opdragelse i Ungdommen, den raa, førdervede Omgiængelse i tilvorende Aar, det udmattende Arbeide med meere ere saa manae Hindringer for Sielens Opklarelse og Forstandens Dyrkelse, at vi alletider stutte os til en overordentlig Sielens Styrke, naar et Menneske i fornævnte Klasse viser udmærkede Sindetsgaver og en hældig Drift til Videnskaberne. De smukke Konster og Videnskaber for alting udkræve saa mange fine Følelser og saa mange Hielpemidler, at endogsaa et dertil oplagt Genie tidt ikke kommer til den rette Modenhed naar Sielen ikke er begavet med en overvindelig Kraft til at hielpe sig frem igiennem alt det som staaer den i Veyen. Fremmede Nationer vide af en Stephan Duck, af en Karsch'n og andre at sige, men vi have hidindtil ikke havt dem iblant vore Landsmænd, som i de omtalte Omstændigheder have kundet give Verden Prøver paa deres besynderlig hældige Naturgaver. Af denne Aarsag agter jeg det for en Pligt at gjøre saadan en Landsmand bekiendt for Dem mine Herrer, og (som jeg haaber) ved Deres Hielp for alle Patrioter, der elske Litteraturen.

Johan Hinrich Thomsen er fød af Bønder-Forældre i en Landsbye i Hertugdømmet Slesvig. Hans Fader døde fra ham, da han ikke endnu var eet Aar gammel. Moderen maatte give ham fra sig for at søge sit Livs Ophold iblant Fremmede. Vores Thomsen blev altsaa, som let kan eragtes, opdragen med liden Omsorg. Til hans attende Aar tiente han omkring hos Bønderne. Paa hans Bekiendteres Tilskyndelse (thi de mærkede noget mere end sædvanligt hos ham) blev han Skolemester i Landsbyen Steinfeld i Angeln, hvorfra han siden blev forflyttet til en anden Bondebye Kyus ikke langt derfra. Her er han endnu og har nu i sit 33de Aar været 14 Aar Skoleholder. Dette er hans Leonets Omstændigheder og efter dem at slutte, skulde man ikke tænke at han var en Digter, som Tydskland snart vil regne til sine beste Sangere, og som i det mindste vil indtage sit Sted imellem en Uz og en Ramler.

Hans poetiske Historie er denne: Han har læst i sin Ungdom en Hoben slette Vers, saadanne som der findes hos Bønderne, men nogle Stykker af Opitz og Kleistes frühling satte først hans Genie i Bevægelse. Præstens Søn der paa Stedet (den nu værende Konrektor i Slesvig Hr. Esmarch) mærkede først, at her var et Genie, som kun behøvede en liden Politur, til at faae den ægte Glands. Han hialp ham til Bøger og var hans Kunstdommer. Andre Venner have ogsaa søgt at opmuntre ham, og det har lykkedes dem saa vel, at han nu er bleven til en Mand, som vil gjøre sit Fædreland Ære. En Gleim, en Ramler, en Kästner, en Hirschfeld, en Nikolai, korrespondere med ham og sørge for hans Bibliothek, saasom han ikke har Evne til at skaffe sig selv de Bøger, som han elsker, da hans heele Indkomst vist og uvist ikke gaaer høyere end 20 Rdr. om Aaret, hvortil han ugevis logerer og spiser nu hos een Bonde, nu hos en anden. Sandeligen! uværdige Omstændigheder for saadan et Genie. Jeg haaber

haaber og at hans Landsmænd, naar de først kiende ham, vil ikke længere lade den Skam hvile over dem, at Fremmede skal vide at skattere hans Værd bedre end vi. Thi lad være at han skriver Tydsk, han er og bliver dog en Medborger. Hans Fædreland er Grændsen for det Danske Sprog og der taber det sig i det Tydske. Lad os da søge ved Opmuntring og Understøttelse at vise vores Opmærksomhed for det hvad vi med saa stor Ret kan kalde vores. ——

Ikke udi Digtkunsten alleene viser han sig som et Genie, men endogsaa Mathematiken og Sprog er han en Autodidakt i. Ved Hielp af en Grammatik og en Ordbog har han i et halvt Aar bragt det saa vidt at han læser Young og Thomson i Grundsprogene, og ligeledes har han alleene ved Bøger forhvervet sig en vakker Kundskab i adskillige Deele af Mathematiken.

Tor jeg nu, mine Herrer, gisre mig det Haab at De ville gisre denne vores agtværdige Landsmand bekiendt for vores Publicum? Jeg har kopieret nogle Tirader af hans Arbeyder hvoraf nogle saa ere i mine Hænder, for at De selv kunne domme om jeg har sagt for meget om ham. Da jeg veed, at de foruden en riatig Kritik ogsaa besidde en nøye Kundskab om den Tydske Litteratur, saa har jeg eragted det nødvendig at forelegge Dem disse Prøver, som ellers ere af vores Digters tilige Sykker Jeg beder tilliae at lade mig vide, om jeg maa sende Dem Subscriptionsplanen til en Samling af hans bedste Sykker som til næste Paaskemesse trykkes hos Nicolai i Berlin. Denne Plan er vel ikke endnu udkommen, men kommer nok med allerførste og jeg haaber, at vores Publicum ikke vil staae tilbage i at understøtte et Foretagende, hvorved denne værdige Mand kunde sættes i noget taaleligere Omstændigheder.

Slutteligen maa jeg endnu anmærke, at denne Digter, ved alle de Fortienester han saa mærkeligen besidder, alligevel er af en gandske besonderlig Beskedenhed og tillige af en meget behagelig Omgiængelse, hvilket jeg ikke alleene selv haver seet, men ogsaa hort stadfæstet af mine Venner som omgaaes ham ofterе.

Jeg forbliver med megen Høyagtelse
Mine Herrer
Deres
ærbødigste Tiener

Kiøbenhavn d. 27 Sept. 1771. v. A.

An die Zeit.

O heilge Zeit, die du im runden Schooße
Der Ewigkeit geboren bist
Und einst, wenn du an dein gemeßnes Alter reichest,
Selbst deine Mutter wirst:
Dich rief der Ewige aus deiner Ruhe
Und heftete dir Flügel an,
Den großen Circulflug geheimnisvoll zu fliegen
Und schneller als der Blitz. u. s. w.

— — — — — —

Er rüstet dich mit Macht; dein Flug erschüttert
Des Sterblichen Unsterblichkeit
Und öfnet ihr das Grab; du stürzest Königreiche
Und Monarchien um.
Und Mitleid ward dir bey dem schnellen Fluge
Nicht eingehaucht —— —— —— u. s. w.

— —

Den sidste Strophe:
O Zeit es dreht mich auch dein schneller Wirbel
Wie Blätter in dem Herbst herum,
Ich folge dir getrost. Ich will dein Ende sehen,
Und singen wenn du stirbst!

Gierne skrev jeg her det heele Stykke af, som har Opskrift: "Am Geburtstage" men Tiden tillader det ikke. Allsaa kun Slutningen:

— — — —

Damit ich mich in Deinem Lichte freue
Und einst mit heiligem Vertraun
Wenn meiner Tage Ziel sich nahet, mich nicht scheue
Getrost hinab zu schaun
Ins dunkle Thal, wo die Verwesung wohnet.
Die Hofnung stützt sich, Gott, auf dich:
Die Güte, welche mir dem Anfang gab, verschonet
Mit einem Ende mich.

An die Morgenröhte.

En yndig Fiktion om en Digter som sang under Morgenrøden, om de sandselige Forlystelser. Men —— plötzlich wand der Wolkenschleyer
Sich um dein heiligs Angesicht;
Du weintest. —— —

Er

En Hyrde sang herpaa Morgenens Yndighed og Guddommens Lov:

Da strecktest du die Rosenflügel
Erheitert aus der Wolk empor
Und zogst das stille Lied vom Hügel
Dem Liede jenes Dichters vor.

Dir sing' ich meine frühen Lieder,
Und dem, der dich mit Gold geschmückt.
u. s. w.

Ofte vor des Himmels heiligen Altären
Dir mit Bewundrung zu.

Haucht' eine Muse mir, in diesen stillen Gründen
Des alten Angelns, Lieder ein;
Sie würden dir von Lorbeern Kränze winden ——
Und dann verewigt seyn.

Madam Karschin's Svar herpaa er ikke som man burde have formodet det ved denne Leilighed, det er saare koldt.

Ode
An die Frau Karschin.

Du, die sich Gott Apoll an den verkanten Hügeln
Am stillen Oderstrand erzog
Und die durch ihn auf starken Adlersflügeln
Zum Sitz der Götter flog,

Zum ewigen Berlin; wo deine göldne Leyer
Helltönend edlen brennen singt
Und voll von Harmonie und Dichterfeuer,
Selbst den zu fühlen zwingt.

Der, wie der Winter, zu Gefühlen unerhoben,
Vom Reiz des Frühlings kaum zerfließt
Sey, Dichterin, die alle Krayse loben,
Mir mit Gesang gegrüßt!

— — —

Dein Lied hat Friedrichs Stirn umlaubt
Hat donnervoll, in Blut und Feur gefärbet
Den Feinden Muht geraubt.
Es sang den Helde —— —— —— u. s. w.

— — —

Und öfters strömt' es des heißen Dankes Zähren:
Dein Schutzgeist hört in Gottes Ruh

Dem Allgegenwärtigen
im Frühlinge

Er fuld af behagelige Billeder. Iblant andre:

Der mich gebaut, ist hier! ruft dem mit heller Kehle
Der sie bethorcht, die Nachtigall:
Ja, Gott ist hier! ruft er mit stillentzückter Seele
Ist hier! ruft sanft der Wiederhall.

— — —

Im Morgenroht, im Thau, in Sonne, Luft und Meere
Will ich dich sehn; Dich in der Pracht
Des Lenzen; Dich im Hayn' und dich in jeder Aehre;
Dich in der stillen Sternennacht. u. s. w.

— — —

Alle hans Billeder ere naturligviis tagne af Naturen, men de have alligevel en behagelig Afvœrkling, saa at man ikke kiedes ved dem. Den Egn hvor han boer forsyner ham og rundeligen med alle de behagelige Skionheder, Naturen eyer, og han veed at benytte sig af dem.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 35. ——— 1771.

Tusåze zu dem Bedenken über die Frage: Wie dem Bauerstande Freyheit und Eigenthum in den Ländern, wo ihm beydes fehlet, verschaffet werden könne?

Verum patentibus latifundia perdidere Italiam. Jam vero & Provincias. Plin. Hist. Nat. 18. 6.

Die Wahrheit zu sagen, so haben die grossen Landgüter Italien ruinirt, und schon geht es den Provintzen eben so. Plin. loc. cit.

Frankfurt und Leipzig, 1771. Stor 67 S. 8.

Disse Tillæg ere ikkun en Stump af hvad Hr. Finanzraad Oeder venteliq vilde have leveret Publicum, i fald hans nærværende vigtige Kald havde undet ham saa mange ledige Timer, at han kunde have forfat dem. Men saa faa de ere, (de gaae ikkun til S. 39 af Bedenken über die Frage o. s. v.), saa vigtige ere de tillige; og, dersom man paa den ene Side har Aarsag at beklage, at Forfatteren ikke har havt Leylighed at udfore dem igiennem sit hele Bedenken, saa bor man paa den anden Side være tilfreds med, at han heller har fovet sine Venner i at udgive dem som et Fragment, end gandske holdet dem tilbage.

De to forste ere foranledigede ved et imod Hr. F. Raadens Bedenken udkommet Skrift: Betrachtungen über die Verbesserungen des Landwesens in Dänemark, som vi til sin Tid have anmeldet (*). Forfatteren bestemmer sit Begreb om borgerlig Frihed nyere, og viiser, at den Frihed, han mener, er uafhængende af Regieringsformen, og bor finde Sted under enhver Regieringsform. —— En Sammenligning imellem Proprietair-Bondens Forfatning i Slesvig og Holsteen, og i Dannemark, giver Forfatteren Anledning til meget vigtige Anmærkninger. Vi ville ikkun anføre nogle. I Hertugdommerne udgior Herregaards Jorden eller Hovmarkerne Halvdelen og ofte meer af den Jord, hvoraf et Gods bestaaer; i Dannemark derimod omtrent $\frac{1}{5}$ Deel: følgelig ere $\frac{4}{5}$ Deele i Dannemark besatte med Bonder-Familier, men i Hertugdommerne ikkun $\frac{1}{2}$ Deele, hvilket nødvendig maae giøre en stor Forskiel i Henseende til Folkemængden paa begge Steder. Men deri ligger tillige Aarsagen til den langt høyere Priis, hvori Godserne i Slesvig ere fremfor Godser i Dannemark af lige Godhed og Størrelse, fordi den Slesvigske Proprietair tilegner sig af Godset $\frac{1}{2}$ Deele, forunden $\frac{1}{5}$ Deel, hvormed den Danske lader sig nøye, og man kan, siger Hr. Forf., ikke have noget tydeligere Exempel paa, hvor ofte Statens og Privatpersoners Nytte er adskilt. Han laster derfor ikke den Slesvigske Proprietair, at han nytter sit Gods og de dertil satte Capitalier efter Landets Viis, og forlanger intet Offer af ham for Staten, men han erindrer ikkun, at endog for denne Aarsags Skyld er Landvæsenets Forfatning i Dannemark virkelig bedre end i Hertugdommerne, og den Forbedring, som kunde ventes af Hovedgaardenes Nedlæggelse, lettere at vente i Dannemark, og at de, som vi se os saa meget den Holstenske Landhuusholdning, burde have noaen meer Hensigt paa Staten. Forf. forklarer de Udtrykk Plov og Tønde Hartkorn, og finder at en Plov i Gennemsnit er saa meget som 9 Tønder Hartkorn. De møysommelige Beregninger, han ved denne Leylighed anstiller, og de Sammenligninger, han giør imellem Dannemarks geographiske Strækninger og Matricul-Anslaget, ere overmaade frugtbare paa Slutninger, men taale intet Udtog, og maae eftersees hos ham selv.

(*) See Krit. Journ. for 1770. No. 14.

S. 32. læses en kort Beskrivelse paa Land-Oeconomiens Forfatning i Engelland, som med eet kan tiene til at besvare alle de Indvendinger, som gisres imod Hovedgaardenes Deling og Hoveriets Afskaffelse, af dem, som ere Venner af vor nærværende slette Forfatning i Agerbruget. —— Norge er i Forfatterens Tanker, hvrkbart Land regnet imod dyrkbart, bedre dyrket og stærkere beboet, end Hertugdømmerne, og af Hertugdømmerne atter Slesvig bedre end Holsteen, og den nordlige Deel af Slesvig igien bedre, end den sydlige Deel; hvilken Forskiellighed beroer paa Forskiellen af Bøndernes Vilkaar. —— S. 42. indskærper Hr. Forf. paa nye den Grundsætning, som ikke nok kan anprises ved alle de Midler, som bruges for at befordre Populationen: at man bør opsøge og udvide Næringsveye, naar man vil have Mennesker, men ikke søge Mennesker, for at faae Næringsveye, og ansee derfor alle Politie-Anstalter, som sigte til at bevare Undersaatternes Liv og Helbred, alle Jordemoder-Anstalter, Inoculations-Anstalter, Hospitaler, med et Ord, alle Medicinal Anstalter, meer som Beviis paa en billig og mild Øvrighed, end som umistelige Midler til at befordre Folkemængden. —— S. 44. gisres den Beregning, at, naar de 33000 Tdr. Hartkorn, som omtrent udgisre Hovedgaards-Taxten af 600 Herregaarde, som omtrent ere i Dannemark, bleve udlagde til Bønderfamilier, saa vilde vi omtrent faae 8 Familier paa hver Herregaard, i Stedet for een, og paa de 600 Herregaarde vilde blive 4200 Pladse for nye Familier.

S. 48. —— 60. indeholder Tillæg til Hr. F. Raadens Tanker om det Sammenhæng, som i hans Mening bør være imellem Landhusholdningen og Kiøbstædernes Næring; alt for at stadfæste den Grundsætning, at det da først er Tid at anlægge Fabriker i et Land, naar Bondestanden kan afgive et Overskud af Hænder til Kiøbstæderne, og til Kiøbstædnæringers Drivt. Flere med os havde vel her ønsket, at Hr. Forfatterens Tid havde tilladt ham at udføre denne Materie noget omstændeligere, og i sær med Hensigt til de vigtige Grunde, som Philocosmus nylig har modsat den ommældte Grundsætning. Imidlertid tvivler ingen paa Forfatterens Hensigters Redelighed, og saa farlig som Philocosmus gior hans Grundsætning om Fabrikerne, maatte den vel dog ikke findes, end ikke af dem, som ikke antage den. Thi at Agerbruget maae blive Hovedstøtten for et Lands Velstand, som Dannemark, er vel en Sag, som Philocosmus aldrig paatager sig at nægte; og følgelig, naar denne Hovednæring forsømmes, synes det ikke at kunne have nogen synderlig Fremgang med de andre Næringer i Landet, man maae gisre for deres Opkomst, hvad man vil. Det er ogsaa ikke i Henseende til Dannemark, at Forf. vil have denne Grundsætning fulgt; thi hvad Norge angaaer, saa erklærer han udtrykkelig S. 52., at Anstalterne til dette Riges videre Opkomst ikke bør tage deres Beqvemmelse med Landhusholdningen, men med Kiøbstædernes Næring og Industrie; saa at Hr. F. R. langt fra at være nogen Hader af Fabriker, eller Kiøbstæders Næring, ønsker de Næringer i et hvert Land først ophiulpne, som Landets Natur giver nærmest Anledning til.

S. 60, til Enden følger et meget mærkeligt Udtog af de Kongelige Forordninger angaaende Landmilitzen i Dannemark, fra Forordningen af 21 Febr. 1702, hvorved Frederik den 4 ophævede Vorned Rettigheden, indtil Forordningen af 13 April 1764, hvorved Frederik den 5 gav Proprietairen Ret over sit unge Mandskab, fra det fierde Alders Aar af, og befalede, at det fra dette indtil det 40 Aar skulde blive staaende i Rollen. Af dette Udtog ligger for Dagen, "at Bondens Ufriehed og Forbindtlighed til at pleye Fødestavn, som for Forordningen af 21 Febr. 1702 ikke var almindelig i Dannemark, men kun brugelig i Provinzerne Sielland, Lolland, Falster, Møen og dertil hørende Øer, og som af Frederik den 4. ved bemældte Forordning blev ophævet, for at sætte disse Provinzer paa lige Fod med de øvrige Provinzer i Riget, at denne Forbindtlighed til at pleye Fødestavn, sige vi, ved National Militzens Indretning ikke allene er indført igien, men udvidet over hele Dannemark, og altsaa den af Frederik 4 Bondestanden tilkiænkte Friehed giort til intet; thi den, som fra sit Alders fierde Aar indtil det 40de, altsaa over den Tid, da et Menneske skulde have sit Etablissement, er bundet til sin Fødestavn, kan ikke kaldes frie; denne Friehedens Indskrænkning maae nu være bundet til Fødselen, eller have sin Oprindelse fra Bieaarsager".

"Dette er altsaa den Anstødssteen" (slutter Hr. F. R. sine patriotiske Betragtninger) "som nødvendig "maae røddes af Veyen, ifald noget retskaffent nogen- "sinde skal skee til at forbedre Bondestandens For- "fatning".

Følgende Trykfeyl ere vi ombedte at anmærke. S. 11. Lin. 2. staaer 2: 7, skal hede 2: 17. S. 31. Lin. 18. staaer Vierdetheil, skal hede Drittetheil. Sammest. Lin. 19. staaer: drey andre Vierdetheile, skal hede: Zwey andre Drittheile.

Forslag

Forslag til en forbedret Indretning ved de Latinske Skoler. Kiøbenhavn, 1771. Trykt og faaes tilkiøbs hos August Friderich Stein, boende i Skidenstrædet. Stor 32 S. 8.

Dette Forslag indeholde adskillige rigtige Jagttagelser over de sædvanlige Feyl, som begaaes ved Underviisningen i de latinske Skoler, og nogle Tanker til Forbedringer, som fortiene Overveyelse. Den Forestilling Forfatteren giver S. 9. om Stilen og Tydningen i Skolerne, kan tiene til et Beviis paa det første. "De Unge, siger han, maae anvende alle de Talemaader, som ere forekomne i Autorerne, og i Mangel heraf maae Phrasekisterne holde for. Et skiønne Miskmask; her en Sententz af Curtius, der en Strophe af Ovidius, nu et Ordsprog af Plautus eller Terentius, nu kom Raden til Cicero og Sallustius: At Stilen bliver ujævn, baade sig selv og Materien bestandig uliig, og latterlig ved de selsomme Forbindelser, bryde Lærerne sig ikke gierne om, naar der er kun Autoritet for hvert Ord. Gestare aliqvid in sinu & oculis, er en Phrase paa at elske; følgelig maae og dette være rigtigt: Cicero Tusculanum suum in sinu & oculis gestauit ɔ: Cicero elskede sit Tusculan. Allene af hvad Tidsalder Phrasen er, bekymrer man sig om, for at bestemme dens Skiønhed, og om den er brav metaphorisk; thi det er høytravende Latin; men Analogie maae man vel hytte sig for, man ikke bruger. Dette undrer jeg mig saa meget mere over, som Qvinctilianus, som alle Skolelærere burde læse, recommenderer just Analogie; men han levede endelig ikke i den gyldne Alder. Maledicere ɔ: at forbande, er ikke godt, heller ikke Christianus ɔ: en Christen; den yngre Plinius har begge Ordene, men han levede i Sølvalderen: Impossibile ɔ: umueligt, har Qvinctilianus, men det samme gielder om ham. Derimod har Cicero rarenter ɔ: sielden, Plautus specio: jeg skuer, og det er herligt. I Ordenes Stilling følges den Regel slavisk, at sætte Verbum i Enden; Qvinctilianus recommenderer den iblandt andre, uden selv at være en Slave deraf, og jeg vil ikke troe, at det er af Ærbødighed for denne store Mand, at man er saa omhyggelig for denne Elegantze. Cæsar satte Veltalenheden i Ordenes Valg, Cicero og Qvinctilianus bød og at beflitte sig paa de egentligste Udtryk; thi det er Mangel af de egentlige Ord, der har giort de uegentlige, og hvad man kalder Omskrivninger, fornødne, men dette er ikke konstigt og høyt nok".

"Hvad Tydningen angaaer, saa er og det den beste Dansk, som er meest høytravende, som viiger meest fra Ordene i Autoren. Jo flere Ordsprog, jo bedre. Uagtet det Danske Sprog i en Tid af en Snees Aar er meget dyrket, skal man dog ikke see nogen mærkelig Forskiel i Skolerne imellem de danske Oversættelser af Autorerne, som nu bruges, og dem for 50 Aar siden, og der kan ikke heller være; thi de ere de samme. Dansker, som andet Arvegods, gaae fra een til den anden igiennem adskillige Hænder, og Disciplen er alt før ærbødig imod sin Læremester til at forandre noget heri".

Forfatteren ønsker, at Underlærerne eller Hørerne ved de Latinske Skoler, som paa de fleste Steder ere alt for slet aflaade, maatte aflægges saaledes, at man kunde vente disse Pladser besatte med lærde og duelige Folk; og dette Ønske, tænke vi, samtykker enhver, som kiender disse Læreres Vigtighed, og skiønner den Indflydelse, som den første Underviisning har i den hele øvrige Skoletid. Han vilde ogsaa, for at forskaffe Hørerne nogle Hvile-Timer, at de skulde kunne afløse hinanden i Underviisningen, ligesom Rector og Conrector i Cathedral-Skolerne giøre. Og for at iværksætte begge Deele, foreslaaer han, at nogle af de smaa Latinske Skoler i Landet, som nu enten ingen Discipler have, eller saa faa, at deres Underviisning ikke synes at lønne hvad den koster, skulde gaae ind, og de saaledes reducerede Lærere bruges til at lette Arbeydet for Lærerne i de overblivende Skoler, iligemaade den Kapital, som ved denne Reduction vandtes, anvendes til at forbedre Lærernes Løn, og hvor den ikke rekkede til, tænkes paa andre Midler, hvorved en Hører-Tieneste kunde bringes til i det mindste 400 Rigsdaler aarlig Løn. Skolernes Reduction, mener han, vil blive nyttig og nødvendig for at formindske det alt for store Antal af Studerende, hvoraf Landet efter hans Beregning har $\frac{2}{3}$ Deel meer, end det kan bruge. Denne Beregning forekommer os alligevel noget overdrevet. Altsaa skulde Landet ikke kunne bruge meer end $\frac{1}{3}$ Deel af sine Studerende! Det er at sige, af 140 Studentere, som omtrent aarlig komme til Academiet, befordres ikke fleer end 46 aarlig til Embeder! Men lad det ogsaa være saa, saa bliver det endda Spørsmaal, om de Studerendes Antal virkelig er for stort imod Embedernes? eller om ikke snarere flere Embeder kunde og burde besættes med Studerede, end hidtil er skeet? Det største Overskud af Studerede imod Embederne har altid været, og er ventelig endnu i den geistlige Orden, vi meene, iblant dem, som lægge sig efter Theologien. En Aarsag er, fordi den Kundskab, som almindelig holdes for at være til-

tilstrækkelig til at forrette et theologisk Embede, synes af alle at fordre de mindste Bekostninger, og er altsaa den bequemmeste for de fattige Studerende. En anden, fordi Theologerne see større Haab for sig, end Studerende af andre Faculteter, til at kunne ernære sig en Tidlang ved private Informationer, hvortil i sær paa Landet kræves gemeenlig Theologer, og interimaliqvid fit, tænker mangen, og disse Informationer aabne da oftast virkelig Veyen for mange til Befordringer. Men dette alt for store Antal af Candidater til Theologiske Embeder, har nødvendig i nogle Aar maattet aftage, og vil ventelig Aar for Aar kiendelig formindskes. De gandske Fattige have nu ikke den Adgang til de Latinske Skoler og til Studeringer, som de havde førend den sidste Skole-Forordning. Der kommer altsaa nødvendig et mindre Antal nu end før af fattige Studenter til Academiet, som af Nød slaae sig til det theologiske Studium. Og af dem, som aarlig dimitteres, gaae et større Antal end før, over til det medicinske og juridiske Studium, fordi man har giort det lettere at lægge sig efter disse Studier nu end før, og fordi der, i sær ved det medicinske Studium, ere flere Opmuntringer nu, end den Tid, da Physicaterne i Landet vare faa, og de saa besattes meest med Fremmede. Skulde man derhos, som det næsten lader til, holde det gavnligt for Staten, at besætte de vigtigste Pladse i Regierings-Collegierne, og i vore Magistraturer, med studerede Personer; saa tvivle vi meget paa, at Landet skulde have $\frac{2}{3}$ Deel Studenter flere, end det kan bruge, eller at man skulde have nødig, for at formindske Studenternes Antal, at reducere de Latinske Skoler. Imidlertid tro vi selv, at ligesom den sidste Skoleforordning har giort det fornødent, at reducere nogle Classer i de fleste Skoler, saa vil den og med Tiden giøre det fornødent, at reducere nogle Skoler selv. Dog bør denne Reduction i vore Tanker skee med megen Varsomhed, at man deels ikke giør det alt for besværligt for Forældre, i sær Præster og andre studerede Embedsmænd, at holde deres Børn til Bogen, deels ikke reducerer saa mange Skoler, at de tilbageblivende opfyldes med saa stort et Antal af Lærlinger, at Undervisningen vil lide derunder.

Hvad Forfatterens Forslag angaaer, at lette Lærernes Arbeyde i Skolerne ved at betælte hver Lectie med to Lærere; saa kunde det maaskee lade sig høre, naar man var vis paa, at det kunde gaae af uden Forvirring i Methode og Disciplin. Men alligevel tænke vi, en Lærer, endog en Rector i de saa kaldte Cathedral Skoler, kan gierne og maaskee med større Nytte for Ungdommen, besørge en Lectie allene naar han er vel aflagt, og ikke arbeyder meer, end 4 Timer offentlig om Dagen, hvilket ogsaa synes at kunne være nok; thi det kommer ikke an paa, hvor lang Tid en Lærer hænger over sine Disciples, men hvor vel han bruger den Tid, han er hos dem.

Foruden nogle Skolers Reduction vil Forfatteren endnu have andre forskyttede, som ere anlagte i folkerige Stæder, helst Handelstæder, hvor Ungdommen skal staae største Fare for Forførelse. Deriblandt nævner han i sær Kiøbenhavns og Helsingoers Skole. Men deri ere vi saa langt fra Forfatterens Tanker, at vi holde for, en folkerig Stad, som Kiøbenhavn, kunde snarere behøve 2 Latinske Skoler, end ingen, i Betragtning af den Mængde Embedsmænd og deres Enker, som gierne lade deres Børn studere. Og skulde end Lærerne, som han meener, kunne have deres Ungdom bedre i Opsigt i de mindre, end i de større Stæder, saa kan derimod Husopsigten i disse blive bedre, Ungdommen tilligere vænnes til en god Levemaade og Erfaring i Verden, som vil sætte den i Sikkerhed, naar de engang overlades til dem selv, for mange Fristelser og Forførelser, hvilke de ere meer underkastede, der fra de mindre Stæder sendes ud i den store Verden.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 36. 1771.

Beretning til det Kongelige Danske Landhuusholdnings-Selskab om Forsøg med adskillige Plove; meddeelt ved de dertil udnævnte Kommissarier og nu til Agerbrugets Nytte og Forbedring paa Selskabets Bekostning ved Trykken offentligen bekiendtgiort. Kiøbenhavn 1771. Trykt hos August Friderich Stein, boende i Skidenstræde. Stor 4o S. 8.

Det Kongelige Danske Landhuusholdnings Selskab, hvis Opmærksomhed intet undgaaer, som kan tiene til Landhuusholdningens Opkomst, indsaae længe den Ubequemmelighed, som er ved vore almindelige Skallandske Plove, og den liden Nytte og store Besværlighed, de giøre Landmanden; og ønskede derfor ved dets Omsorg at tilveiebringe nogen Forbedring i dette betydeligste Agerdyrknings Redskab. Men, da det lettelig skiønnede, at Forslaget til Forandring maatte være grundet paa virkelige Erfaringer, og at Land-Almuens sædvanlige Fordomme alligevel vilde være en anden, endskiønt langt bedre Plovs Indførsel imod; med mindre den blev overbeviist om Fordeelen ved Hvesnet, og tillige kunde blive forsynet med det nye Redskab uden mange Omstændigheder; Saa udnævnte det nogle af sine Medlemmer, som vare bekiendte for deres Indsigt og Kyndighed i Agerdyrkningen, som Kommissarier, til at giøre Forsøg i Marken med adskillige Plove, for derved med Vished at erfare, hvilken af dem vistе sig fordeelagtigst i Agren, og følgelig fortiente at anprises paa de Steder i Riget, hvor forommeldte ubequemme eller slettere Plove endnu ere i Brug. Kommissarierne vare: Selskabets Vice-Præsident Hr. Etatsraad Hübner, Afgangne Hr. Etatsraad Nissen, Hr. Justitsraad Høyer, Hr John Brown, Hr. Diderich Beckmann, Hr Forvalter Baden, og Selveyerbonden Hans Jensen paa det Bernstorffiske Gods. Af disse Kommissarier indfandt sig paa Ryegaarden under det Bernstorffiske Gods Torsdagen den 18 October 1770. Kl. 10 slet om Formiddagen Hr. Etatsraad Hübner, Hr. John Brown, Hr. Diderich Beckmann, Hr. Forvalter Baden, og Hr. Hans Jensen, og forfoyede sig strax ud i Marken, hvor da i Overværelse af en talrig Mængde, baade af Selskabets Medlemmer, som og andre Kiøbenhavns og Landets Indbyggere, og iblandt dem nogle anselige Landmænd, følgende Forsøg med 5 adskillige Plove foretoges.

No. I. En stærk eenstiertet og hiulløs Plov, forsynet med en Jernskive fra Skiæret til Aasen, og indrettet til at opbryde stiv eller gammel Jord. No. II. En anden af samme Dannelse; men en god Deel lettere og foruden den omtalte Skive, samt mere bequem til at bruges i aaben Ager eller let Jord. Begge disse Plove vare Selskabet tilsendte af dets Medlem, Hr. Ober-Auditeur og Sorenskriver Jens Zeiis paa Falkensteen i Jarlsberg Grevskab. De ere af det Slags der bruges med stor Fordeel i adskillige Provintser i Engeland; hvorfra de ventelig ere indførte i Norge med nogen tienlig Forandring. Begge disse Plove vistе sig til Kommissionens store Forundselse. Den første blev forspændt med 3 Heste, og forsøgt paa et Stykke Land, som i nogle Aar ikke havde været pløyet, og altsaa ikke fattedes for Græsrødder. De trende Heste, af Middelstørrelse og Styrke, traf Ploven her uden stor Møye, som blev ved en af Selskabet til den Ende i Tieneste taget Norsk Plovmand paaholdet med den høyre Haand, i det han med den anden i al Magelighed førte Hestene. Furerne vare tilstrækkelig dybe og brede, og Jorden vældedes med Lethed fuldkomme-

lig over Ende. Den anden Plov blev allene bespendt med to Heste, og først forsøgt i aaben Ager, hvortil den egentlig allene er indrettet; og her viiste denne Plov sig saa særdeles vel, og gav alle Tilstedeværende saadan Tilfredsstillelse, at neppe nogen syntes at finde noget at udsætte. Derpaa forsøgtes samme Plov ogsaa i den foromtalte stærke Jord, hvor den med forbemeldte tvende Heste ligeledes viiste sig til Fornøyelse; endskiønt det nok lod sig tilsyne, at en stærkere, og een Hest meere, gierne kunde behøves, i Fald noget betydeligt Stykke af saadan Jord med denne Art af Plov skulde behandles.

No. III. var en tostiertet, ligeledes hiulløs Plov, der var Selskabet meddeelt til Forsøg, af dets overordentlige Medlem, Hr. Thomas Lange, Kongelig Tolder i Langesund i Norge. Denne Plov, hvis Lige bruges paa nogle Stæder i Yorkshire og Norfolk, var lidet sværere, end den foregaaende, og dens Stierter vare bøyede i en Krumning ned ad, for at giøre den handeligere. Men den gav hverken saa gode, dybe eller vellagte Furer, som No. I og II, og var desuden besværligere at kiøre. —— No. IV. var den saa kaldede Rotherhams Light-Plough, af brittisk Opfindelse, og meget brugelig der i Landet, hvor denne ogsaa var forfærdiget, efter een af Kommissarierne, Hr. John Browns Foranstaltning, som nu haver overladt samme Selskabet til Eyendom. Den er stærk i Skiæret, temmelig kort i Løbet, forsynet med tvende lange og lige Stierter, og ellers meget nem og handelig. Men, da man tydelig mærkede, at her savnedes en Plovmand, som forstod at omgaaes med denne Art af Plove, saa opsatte Kommissarierne nærmere at yttre deres Tanker herom, indtil man kunde faae en dertil duelig Karl herover fra Skottland eller Engeland, hvilket Selskabet giør sig Haab om at erholde ved Hr. Browns Foranstaltning.

Endelig var No. V. den sædvanlige og almindelig her i Sielland brugelige Hiulplov; hvormed ligeledes adskillige Furer pløyedes, men saaledes, at det blev heel tydelig, at ikke allene No. I. og II men og de tvende øvrige havde store Fortrin for den Siellandske, hvad enten man vil paaagte Plovenes Construction, Lethed Størrelse, eller den til deres Fremdragelse behøvende Kraft og Styrke af Kreaturene; Thi det synes tilforladeligt, at der, til lige Arbeyde, til visse vilde udkræves fire, om ikke fleere, saadanne Heste, som de her brugte, samt tvende Mennesker til den Siellandske; da derimod til de andre kun behøves to Heste og een Karl: foruden, at de forhen ommeldte vare en betydelig Deel kortere, og følgelig, endog af den Aarsag meget lettere.

Da Kommissarierne havde indberettet Selskabet disse Forsøgs Udfald, og Selskabet deraf erfarede, at den Falkensteenske Plov No. II. havde viist sig til største Fordeel i aaben Ager, eller let Jord, beordrede det strax 10 fulde Sæt af denne Plov, med al tilhørende Stave og Skagletøy; som i Vintertiden paa Falkensteen selv i Norge skulde forfærdiges, og derfra betimeligen i Foraaret hid nedføres, til saadanne Ploves Bruges Udbredelse her i Landet. Paa det intet til den Ende skulde fattes, tog Selskabet tillige en duelig Norsk Plovmand i sin Tieneste, der vel forstod at omgaaes med dette Redskab, og som deels kunde underrette vore Agerbrugere i selv at forfærdige disse Plove med al deres Tilbehør, deels skulde viise dem de fordeelagtigste Haandgreeb og Redskabets rette Behandling ved Pløyningen. Den lange Vinter og Skibsfartens sildige Aabning i dette Foraar forhalede Plovmandens og Plovenes Afreyse saa længe, at man næsten havde tilpløyet her i Landet, da begge Dele ankom. Ikke destomindre blev dog paa adskillige Steder pløyet med Vedkommendes store Biefald, uagtet alle indgroede Fordommes Modstand. Et Par Sæt af Plovene blev endog, efter Begiæring, overladte til fornuftige Landmænd, der indsaae deres betydelige Nytte, og uden Tvivl vil biedrage meget til i deres Cirkel at føre dem i Brug. Den anordnede Kommission besluttede, i en den 22de Maji sidstleden holdt Forsamling, selv endnu engang at møde i Marken, for at eftersee det forhen pløyede Land, og at igientage Pløyningen med den Falkensteenske Plov, No. 2; da ved samme Leylighed den beste Siellandske Plov, som faaes kunde, skulde tillige igien forsøges, og dens Virkning i Ageren atter med den forbemeldtes sammenlignes: Hvilket alt faldt saaledes ud, at den Falkensteenskes øyensynlige Fortrin i alle Maader bekræftedes. Mere haver det korte Foraar ikke tilladt at udrette i Marken ved Pløyningen til Vaar-Sæd. Derimod er føyet Anstalt, at dermed igien i god Tid kan begyndes i dette Efteraar, naar der skal pløyes til Vintersæden. Selskabet agter da, paa egen Bekostning, at sende sin Plovmand med det fornødne Redskab, efter Muelighed, overalt omkring i Landet, for at overbeviise enhver om disse Ploves store Fordele, frem for de sædvanlige. Det vil tillige endnu overlade en Deel Sæt af samme til dem iblandt dets Medlemmer, der enten selv vil bruge dem, eller vil afstaae dem til andre, til Agerbrugets lettere og fuldkomnere Drift. Og endelig vil det være betænkt paa flere virksomme Midler og Opmuntringer, til at bringe

ge disse fordeelagtige Ploves Brug i Gang. Imidlertid og forend Pløyningen igien kan begyndes, lader Selskabet denne Beretning ved Trykken bekiendtgiøre, og til Landmanden uden Betaling uddeele.

Til Beretningen ere føyede 3 Kaabere, som ere tegnede og stukne med den Nøyagtighed, at man, naar den hosføyede Forklaring tages til Hielp, derefter gierne kan lade forfærdige det samtlige i Forslag bragte Plov-Redskab; hvilket desuden kan faaes til Eftersyn og forevi ses enhver, som derom vil behage at mælde sig hos Selskabets Vice-Præsident Hr. Etats-Raad Hübner, i hans iboende Gaard i store Kanike Stræde i Kiøbenhavn, eller hos Hr. Auctions-Directeur Frimuth, i Lunde-Gaarden, den første efter Lundehuuset paa Veyen til Bernstorff; eller og hos Hr. Hans Møller, Forpagter paa Geddersdahl.

Selskabets ædle Hensigt med dette lidet Skrifts Udgivelse anpriser sig selv. Ved saadanne Hielpemidler er det, at de skadelige Fordomme bør ryddes af Veyen, som hindre Land-Almuen fra at antage de nyttigste Forslag til Agerbrugets Forbedring. Det er næsten utroeligt, hvad Magt disse Fordomme i slige Tilfælde have, til at hindre endog de øyensynligste Fordeele ved en i Forslag bragt Forandring. En vis fornuftig og kyndig Landmand saae for et Par Aar siden, at man i tvende sammengrændsende Agre af een og den samme Jordart pløyede med tvende aldeles forskiellige Plove. Den ene var stor, svær og ligesom dannet til at plage de arme Plov-Bester, for at drage ujævne og slette Furer; den anden var en god Deel mindre, og i alle Henseender langt lettere, nemmere og tienligere. Da den kloge Tilskuer spurgte: hvorfor man behandlede et Slags Jordsmon med saa saare forskiellig Redskab? fik han til Svar, at det maatte saa være, efterdi den første var en adelig og den sidste en Bondes Plov. Anden Aarsag vidste man ikke at angive. Saa forblindende ere Vanens indgroede Fordomme, i sær hos den lidet tænkende Land-Almue. Opnaaer Selskabet sin Patriotiske Hensigt med dette Skrift, saa haabe vi, at inden faa Aar ingen flere saadanne adelige Plove vil findes i Fædrenelandet.

* * *

Ikke for at fylde Rummet, men fordi vi i lang Tid intet have seet af dansk Poesie, som fortiente Opmærksomhed, meddeele vi vore Læsere følgende smukke Stykker, saaledes som vi finde dem i Adresse-Contoirets Efterretninger No. 157 og 158 for dette Aar.

Da jeg var syg.

Lyksalig Den, som langt fra Verdens Larm,
Er ikke riig —— ey heller alt for arm
Hvis Siæl kan uforstyrret tænke sig,
Og Væsenet, som den bør være lig! ——
Er Daarens Tilraab —— Ærens tomme Skal,
Er Dynger af et glimrende Metal
Er gyldne Lænker —— er en kronet Træl,
Er Verden os saa vigtig som vor Siæl?
Hvi sank din stærke Siæl afmægtig ned,
Du første Mand —— dybt —— til Ustadighed?
Hvi stødst du ikke stærk ved Almagts Haand?
Hvi kom Adspredelser til Viisdoms Aand?
Thi kun Adspredelser var Siælens Død,
Ved Vredens Røst blev Tankerne forstrød,
Nu rave de forvildede omkring,
Blandt gode og blandt skadelige Ting.
Siel hold din Salighed! —— nu har du den!
Men Støvet kalder dig fra Himmelen!
Chimæren sluger Støvet, som du saae!
Nu veedst du selv ey hvad du tænker paa!
Ak! —— naar min Andagt —— naar min Bøn er varm,
Naar jeg opløftet —— høyt —— i Naadens Arm,
Udbreder Gud —— og føler himlisk Lyst,
Hvi kommer da Dorine til mit Bryst?
Og naar jeg fandt den rene Kiærlighed
Den Ild, som ingen Viis tør rødme ved,
Hvi river da en Tanke af Homer
Min Siel fra den Helene, som jeg seer?
Ak! stadig var vor Tanke god og viis,
Og Sielen fandt —— og blev i Paradiis!
Thi Eftertanken kiender Salighed
Den finder den, men hæfter ey derved.
O Adams Barn! —— o Ulyksalige!
Hvi søger du da selv Adspredelse?
Hvi svimler du? —— See Strudelen! — og skielv!
Betænk! —— hvad er saa kostbart, som du selv?
Lyksalig den, som ey den vilde Klang,
Af fulde Glas —— og ey Sireners Sang,
Ey Guldets Troldoms Røst —— ey Klirrende
Af Mordrisk Staal, og ey Herolderne,
Ey falske Venners Hvislen —— Usles Graad,
Kiedsommeliges Gaben —— Daarers Raad,
Ey stærke Fienders Brøl —— ey Svages Skriig,
Berøver Gud — og Lyst —— og Sands — og Sig!
Velkommen Gift, som raser i mit Bryst!
Velkommen Harm, som reent fordrev min Lyst!

Og

Og Mangel —— du som tvgst min sidste Ven,
Velkommen! —— thi du gavst mig, Mig igien.
Som Skaberen kun hæster Fryd af sig,
Og under andres Hielp er lykkelig;
Saa skal jeg ære Ham —— og føie Mig,
Og glemme Roes—og Guld —og Brøl —og Skrig!

Ewald.

Da jeg var frisk.

Ney arm Philet! - - - det passer ey til Os.
Det er en Sværmers Bøn, og kun en Qvækers Roes,
Europæ Skam kan ey vanære Os;
Vi myrder ey Montezumer,
Og rige ved Misgierninger
Vor Klode gior til Ørkener;
Dens Gruber ey vor Himmel er.
Men Mangel - - - - Mangel min Philet!
Som byttet bort din Ven saa flet,
Og som saa reent fordrev din Lyst,
Og efterlod sin Gift at rase i dit Bryst,
Den Bødel var ey værd din Sang
Den gior mig i Lucindes Arme bang'.
Jeg drømmer nu kun om Ruiner
Seer Cloer an for Proserpiner,
Hver Draabe Viin, hver Ode av Horaz
En Lethe blir, som svømmer i mit Glas,
Saa farlig er din Sang Philet!
Brug Antidot! og skriv os en Sonnet!
En Torrys Sang, og dine Vers;
En Rabners magelose Skierts,
Et Maaltid hos Emilia,
En Aften efter Opera;
Den David i sin Harpe, som
Formilder Norelands Dom;
Et Bal paré en Domino,
En tête à tête incognito,
En Pas de deux av Du Tellier
Som to Papterrer klappende
I et Lorgnet beundrede.
Zayre - - - - og en smuk Ballet,
Alt det forlader Du Philet!
Og det for blotte Skygger av
En slem og ret uhæftig Grav.
Lev op igien Philet! og see Naturen glad!
Den Soel den Vilde med saa stor en Ret tilbad.
Natur! Natur! - - - - og Du som skrev
Miraklet af den i mit Hierte,
Jeg større Himmel ey begierte,
Hvis denne Himmel evig blev.
Ved Bredderne av min romanske Elv
I vore troe og kielne Skygger,
En Hytte jeg med min Lucinde bygger
Lyksalige og glade med Os Selv.
Og Du min Gleim! - - - - Germaniens Horaz!
Som drikker til Din Sang, og synger til dit Glas,
Lucinde hilser Dig, og alle Dalens Piger
Et Scepter ønsker Dig i vore grønne Riger
Min Gleim! vi synger og som Du til vore Glas!
Syng med Philet! - - - ! - - - og alle Gratier
Hvis Yndling Du har viist Du er,
Du hvis Parnass blev valgt i deres Arm ——
Syng med Philet, og alle Gratier
Skal synge bort den Gift, som raser i din Barm.

Kasting.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 37. 1771.

Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd, som ved trykte Skrivter have giort sig bekiendte, saa vel som andre Ufuderede, som noget have skrevet, hvorudi deres Fødsel, betydeligste Levnets Omstændigheder og Død ved Aartal kortelig erindres, og deres Skrivter, saa vidt muelig, fuldstændig anføres af Jens Worm, Professor Philosophiæ ved Kiobenhavns Universitet, og Rector ved den Latinske Skole i Aarhuus. Første Deel. Helsingør, 1771. Trykt i det kongelig allene privilegerede Bogtrykkerie. Stor 647 S. 8.

Vi have alt for længe siden giort vore Læsere Rede for den Plan, hvorefter Hr. Prof. Worm agtede at udføre sit Lexicon over lærde Mænd (*); og vi behøve aldeles ikkun at lægge til, at han har udarbeydet sin Plan, og opfyldt sit Løfte i denne første Deel med en Flid og Nøyagtighed, som giør ham megen Ære. De Hielpemidler han dertil har brugt, ere uden Tvivl de beste og paalideligste, som kunde ønskes til saadant et Værk, og for dem giør Forfatteren selv Rede i Fortalen. I Personalier og Levnets-Omstændigheder, som den mindre vigtige Deel af et Skrivt, som dette, har Hr. Profess. været korteff, og næsten intet anført, uden Mandens Fødsels Aar, udenlands Reyser, Befordringer, Giftermaal og Dødsdag; men desto fuldstændigere i en langt vigtigere Post, nemlig i Skriverness Forteg-

nelser, hvoraf han end ikke har forsømt at anføre Oversættelserne i fremmede Sprog, og de forskiellige Udgaver. I denne Henseende vil dette Lexicon, naar det bliver bragt til Ende, blive et umisteligt og meget vigtigt Hielpemiddel for den, som engaag føler sig Mod og Styrke nok til at give os en lærd Historie af vort Fædreneland, vi mene, et Skrivt, som stiller os for Øyne Lærdommens Tilstand i Landet fra Tid til anden, viiser os Aarsagerne og Grunden til Videnskabernes adskillige Afvexlinger, og til den større eller mindre Klarhed, hvormed en Videnskab eller Indsigt har skinnet frem for en anden, viiser os, hvilke Videnskaber, og hvad de have vundet i Dannemark, hvor vidt vi ere Originaler, hvor vidt ikkun Efterabere; Et Skrivt, som giør os de Mænd kiendelige, der have hiulpet noget til visse Videnskabers Udbredelse i Landet, og de Videnskaber kiendelige, som have Dannemark at takke for nogen mærkelig Tilvext eller Forbedring, o. a. m. Saadan en lærd Historie sattes os aldeles, og maaskee faa Nationer have den. Det er heller ikke en eeneste Mands Værk at paatage sig den; men den, som agtede at paatage sig saadant et Arbeyde i Henseende til vort Fædreneland, enten i det heele, eller i visse Stykker, vilde i Hr. Prof. Worms Lexicon, naar det bliver færdigt, finde en stor Forraad af Materialier til sit Brug.

Forfatterens Orden er den alphabetiske, og denne synes ogsaa at være den bequemmeste, naar man meer vil vide, hvad Manden har skrevet, end hvad Videnskaben har vundet ved Manden; og det første lader man sig nøye med i et lærd Lexicon. Denne Orden har Forf. endogsaa fulgt i Henseende til de Skribenter, som have lige Familie-Navne eller Tilnavne, hvilke han atter ordner imellem dem selv indbyrdes efter deres Dobenavnes alphabetiske Følge, saasom Barthlin (Ahasverus) —— (Albertus) ——

(*) See Krit. Journ. for 1768. No. 29.

(Bartholdus Caſpari ſenior) —— Bartholdus Caſpari junior) —— (Caſparus Bartholdi fil.) —— (Caſparus Thomæ) —— (Chriſtophorus) —— (Erasmus Caſpari) o. ſ. v. Paa denne Maade kommer ofte en Sønneſøn ſ. E. til at ſtaae for ſin Farfader, en Broderſøn for ſin Farbroder o. ſ. v., og derved opſtaaer et Mørke og en Forvirring baade i Tidsregning og Genealogie, ſom i vore Tanker kunde have været forebygget, naar ſaadanne Skribenter vare blevne anførte i den naturlige Orden, Fader for Søn, den ældre Broder for den yngre o. ſ. v. Dog maae vi ikke glemme at erindre, at Hr. Prof. i Henſeende til de Familier, ſom have frembragt mange Skribenter af lige Tilnavn, har hiulpet noget paa Sagen, ved et tilføyet Slægtregiſter.

For at give vore Læſere et Begreb om den Maade, hvorpaa Forf. har udført ſine Lærdes Levnetsbeſkrivelſer, (thi Skrivernes Fortegnelſer behøve ingen Prøve), ville vi meddele de trende følgende, den ene af ældre, den anden af nyere Tider:

"Abſalon kaldes af nogle med Tilnavn Hvid, hans rette danſke Navn var Axel. Han var ſød paa Fæneslev-Lille i Sorøe-Birk Aar 1128. Hans Fader var Hr. Aſſer Rög, hans Moders Navn var Inger. Han nedſtammede af gammel kongelig Slægt. Ubi hans Ungdom ſtuderede han i Paris. 1158 blev Biſkop i Roeskilde, i hvilket Embede han indlagde ſig ſtor Berømmelſe. Skienkede Domkirken og Capitelet adſkilligt Gods. Stiftede Sorøe Kloſter, og paalagde Munkene ſammeſteds, at nogle af dem ſkulde aarlig optegne, hvad ſom til den danſke Hiſtories Oplysning kunde være tienligt. Saxo Grammaticus, ſom var hans Secreterer, opmuntrede han til at ſkrive den danſke Hiſtorie, og ved ſine mundtlige Fortællinger gav ham Underretning om Adſkilligt did henhørende. 1178 blev han udvalgt til Erkebiſp i Lund i Skaane, dog ſaa, at han tillige blev Biſp i Roeskilde, og efter de Tiders Maade viiſte ſig og at være en ſtor Feldtherre, da han ofte ſelv perſonlig var med paa Floden i den Vendiſke Krig. Ubi Kirkeſager anordnede han en Uniformitet i Bøn og Sang, og indførte en almindelig Liturgie over hele Riget. Kort ſagt: han var en af de ſtørſte Mænd, Dannemark kan fremviiſe, ſaavel i Henſeende til hans Fornuft, Gudsfrygt, efter de Tiders Maade, Tapperhed, Troeſkab, Statskloghed, ſom andre Dyder og høye Egenſkaber. Han eyede i ſin Tid Kiøbenhavn, bygde der det gamle Slot, kaldet Axelshuus, og bragte Byen i Opkomſt. Endelig døde denne ſtore Mand Aar 1201, St. Benedicti Dag, og efter egen Anmodning blev begravet i Sorøe".

"Gram (Johannes) Fød i Bierbye i Hornsherred i Aalborg Stift 1685. 28 Oct. Hans Fader var Niels Hanſen Gram, Sognepræſt til Bierbye og Mygdal-Menighed, hans Moder Anne Chriſtens Daatter Mule. 1703 blev dimitteret t. l. Academiet af hans egen Fader. 1706 var Alumnus Collegii Elerſiani. 1708 blev Magiſter. 1711 Conrector i Kiøbenhavns Skole. 1714 Profeſſor lingvæ græcæ ved Univerſitetet. 1730 Hiſtoriographus og Bibliothecarius regius. 1731 Geheime-Archivarius og Juſtitsraad. 1745 Etatsraad. Døde 1748. 19 Febr. I Anledning af denne ſtore Mands Død blev ſlagen en Sølv-Medaille af 3 Lods Vægt. Paa den ene Side ſtaaer hans Bryſtbillede, med Overſkrivt: Jo. Grammius, Conſ. Status. Hiſtor. Bibl. Archiv. Reg. G. C. Prof. Paa den anden Side: en tillukt Bog paa et Bord. Oven over: Lugentibus Muſis. Neden under: Occluſus d. 19 Febr. 1748".

Denne første Deel ſluttes med Bogſtavet L. Da der ere faa ſtrikkelige Familier i Landet, ſom jo vil finde een eller flere af deres Slægt i dette Lexicon, naar det bliver bragt til Ende, ſaa haabe vi, at dets gode Affætning vil opmuntre Forfatteren til at iile med Fortſættelſen.

Bekiendtgiørelſe.

London Julii 1771. Under Beſkyttelſe af Univerſiteterne i Oxford og Cambridge, ſamt de engelſke Selſkaber i Indien og Tyrkiet.

Proſpekt af et nyt Oplag, efter Subſcription til et arabiſk, perſiſk og tyrkiſk Lexicon ſammenſkrevet og allerførſt udgivet i Wien ved Meninſki udi 4 Bind in Folio, giennemſeet og forbedret

bedret ved Hr. Jones, Medlem udi det Oxfordske Universitet, Oversætter af Historien Nader, Chah, skreven paa Persisk. Man vil tilføye et Tillæg, uddraget af mange persiske Ordbøger in Msto. ved Dr. Uri, Oversætter af det poetiske Skrift, kaldet Bordah.

* * *

Det er unødvendig udi denne Prospekt at legge de asiatiske Sprogs store Nytte for Dagen, vidtløftig at afhandle deres Ziirlighed og Pyntelighed, eller at optegne de mange fortreffelige Verker, som have været skrevne i disse Sprog; ethvert af disse Stykker skulde udfordre en særskildt Afhandling, en Undersøgelse, som i det øvrige er unyttig udi en Tid, da Fordelene af den Østerlandske Videnskab ere saa antagne. Det skulde ligeledes være overflødig, stykkeviis at lade anmærke Fortienesten af et Lexicon, hvoraf man her fremsætter et nyt Oplag, eftersom det nesten et hundrede Aar er Europæ Beundring og dets Rarhed saa almindelig beklages. Et Verk, som i saa lang Tid har haft et almindelig Biefald, som af Personer i alle Slags Værdigheder og Stænder med saa megen Begierlighed har været eftersøgt, bør til visse have et indre Værd, der giør videre Lovtaler unødvendige.

Ikke desmindre er det got at fremsætte nogle Grunde i Betragtning af dette Lexicon, og lade see dets særdeles Nytte, til at erholde en fuldkommen Indsigt udi de østerlandske Sprog. Asiens adskillige Mund-Arter vare udi deres Oprindelse meget forskiellige den ene fra den anden, men de forenedes og forvirredes tilsammen, da Araberne bragte deres Vaaben, Guds-Dyrkelse og Videnskaber udi denne hele Verdens Deel. De undertvungne Nationer toge med Begierlighed imod deres nye Herrers Lærdom; de ansaae det som et Beviis paa Videnskab og Ziirlighed at betiene sig af arabiske Ord og Udtryk, samt at fylde deres Skrifter med Henviisninger til poetiske Skrifter og Ordsproge af et seyerrigt Folk, som paa den Tid var lige saa poleret som oplyst; i det øvrige forbandt en Bevæg-Anrsag af Andagt dem til at udkaare Alkoranens Sprog og selve Bogstaver. Saaledes bleve disse Nationers forskiellige Moders-Maale gradeviis ligesaa mange Mundarter, hvilke, da de indbyrdes berigede den ene den anden, udgiorde et ligesaa overflødigt, som udvidet Sprog: Saaledes seer man, at svage Stater sammensmelte deres Love i et stort Riges, hvis Pragt de forøge. Af det ovenmeldte kan man slutte Umueligheden fuldkommen at lære det Persiske uden det Arabiske, og at en Ordbog over det ene maae uforbigiengeligen indeholde det andet.

Hvad angaaer det tyrkiske Sprog, da er det næsten aldeles sammensat af disse to Sprog, og desuden bør man ey forbigaae, at mange Lærde blant Tyrkerne have oversat og forklaret de berømmeligste persiske Skialdrere, hvilke uden slig Forklaring skulde næsten være uforstaaelige, og at Krigs-Termini udi disse Tiders persiske Historier i Særdeleshed den om Nader Chah, som er skrevet om Mirza Mahadi, ere laante af det Tyrkiske. Er da disse Tungemaales Forening saadan, at man ey kan adskille dem, saa skulle Meninski Lexicon ey antages som fuldkommen udi et af de trende, uden at være det udi de tvende andre, og vi tør paastaae, at man ved Hielp af det ene kan af Grunden lære det østerlandske Sprog, og aabne sig uudtømmelige Kilder af Indsigter og Tidsfordriv.

Ved Hielp af dette Lexicon vil enhver virkelig finde sig i Stand til at føre sig de fortreffelige skrevne Bøger til Nytte; hvoraf vore offentlige Bibliotheker ere fulde, og hvoraf vi foresætte os at udgive ligesaa rette som ziirlige Oplage: Den Skiønsomme kan da ved at læse de fortreffelige Historier og smukke asiatiske Vers, paa en behagelig Maade hendrive sin Tid; en Criticus kan sammenligne Sprogene og deres Ligheder, og lægge Plan til en almindelig Grammatica; den Verdsligviise kan afridse den menneskelige Forstands Udvikling og Fremgang udi alle Verdens Aldere og hos alle Nationer; Theologen kan samle Materialier til at forklare og oplyse de hellige Skrifter, udi det, som løber ind i Historien, Tids-Regningen, den i Østen egentlig brugelige Talemaade og Udtryk ved Ordsprog; den Reysende kan vorde antagen hos de asiatiske af al Slags Værdighed, og giøre sig et mere fuldkommen Begreb om deres Meninger og Brug; endelig kan de, som opholde sig udi en eller anden Deel af Asien, enten i Verdslig-

Krigs-

Krigs- eller Kiøbmands Stand, handle deres betydelige Sager med Landets Indfødte, uden at betroe sig til en Tolks egennyttige Dueligbed og Oprigtighed.

Endelig ere disse tre Sprog, eller snarere disse tre Mund Arter af et Sprog, ikke saa vanskelige, som man vil overtale os til at troe: Enhver, som har Lyst at lære dem, kan med maadelig Flid udi nogle Maaneder giøre Fremgang nok, saa at han uden Møye og med Fornøyelse kan vedblive at befliitte sig derpaa, og inden faa Aar læse og skrive dem flydende, hvorudi Meninski Lexicon skal skaffe ham al den Hielp, som det er muelig at vente.

De asiatiske Ord og Talemaader skal udi denne Ordbog vorde forklarede paa 5 europæiske Sprog: Latin, Engelsk, Italiensk, Portugisisk og Fransk. Vi have dertil føyet et Register over ethvert Ord. De til denne Ordbogs Trykning bestemte Bogstaver ere gandske nye, og støbte efter de zirligste arabiske og persiske Bogstaver.

Paa det at et saa nyttig Verk kan vorde almindelig kiøbt, skal denne Udgave, forsaget og giort smukkere, som vi fremsætte, vorde Subskribentere leveret for tolv Louis; (en Louis er 24 Livres). Man har altsaa Grund til at haabe, at Subskriptionerne skal blive ligesaa mange, som Prisen er maadelig, og at de, som anse vores Foretagende værdig, at opmuntres, vil sende deres Navne og Adresse, saa snart mueligt er, allerhelst da, naar Subskriptionen er til Ende, intet Exemplar bliver solgt mindre end tyve Louis. Man vil foran i Verket anføre en Liste paa Subskribenterne.

Subskriptionerne blive imodtagne, og Qvitteringerne udgivne af W. og J. Richardson, Arvinger af afgangne M. Richardson, den berømte Bogtrykker og Forlægger af Grandison, Clarisse ꝛc. udi Salisbury Court; D. Wilson og G. Nicol udi Strand, og A. Hamilton udi Fleet Street i London. Man betaler sex Louis ved Subskriptionen, og sex Louis ved Bogens Annammelse i raa Materie.

Hvo der i Dannemark og Norge haver Lyst at subskribere paa ovennævnte Lexicon, behager at adressere sig til Professor von Aphelen i Kiøbenhavn i Rosenborg-Gaden No. 63.

Næstkommende Vinter vil man fra W. og J. Richardsons Bogtrykkerie udgive en Grammatika over det Persiske Sprog, hvis fornemste Regler ere ledsagede af udvalgte Exempler, som af de bedste Skribentere ere uddragne, oversat af Engelsk ved Mr. Jones.

Historien om Naderchah, Rejser i Persien, oversat af et Persisk Manuscript, efter Kongen af Dannemarks Befaling, med chronologiske, historiske og geographiske Anmærkninger, og en Afhandling om den Osterlandske Skialdre-Kunst, tvende Bind in Quarto, udgiven i London 1770, og sælges i Paris hos den ældre Gibert, og i Amsterdam hos Michel Rey.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 38. — 1771.

En Evangelisk Lærers Egenskaber og Pligter forestillede udi en Prøken, holden i Budolphi Kirke i Aalborg ved Indførelsen til Præstembedet den 21 Augusti 1771, af Mag. Nicolai Edinger Balle, Sogne-Præst til Kiettrup og Gjettrup Menigheder i Vester-Hanherred i Aalborg Stift. Aalborg, 1771. trykt udi det kongel. privilegerede Bogtrykkerie ved Joh. P. Holtzberg. Stor 35 S. 8.

Denne Prøken fortiener ikke allene at læses af alle dem, som stunde efter et Lærer-Embede i Kirken, og ønske at underrettes om de Egenskaber og Pligter, man fordrer af dem, som Evangeliske Lærere; men vi tør sikkert anprise den for enhver, som et Mønster paa en god Prøken. Forfatteren har i vore Tanker de rette og sunde Begreb om den Opbyggelse og Veltalenhed, som bør herske i en geistlig Tale. Hans Sprog er reent, correct, og ziirligt: Hans Udtryk ædelt, men ikke forsiiret eller for vidt søgt: Hans Foredrag er klart, fordi han har været sin Materie voren, og giennemtænkt den tilgavns; bibelsk, men med Forstand; lærdt, men uden at synes det; ordentligt, men ikke trættende; grundigt, men levende, hierteligt, efterrykkeligt; kort: saaledes, som et Foredrag bør være, der er stilet til at opbygge og forsine den store Hob, og ikke at lade den lille valgte Hob af Tilhørere sidde arbeidsløs. Den samme gode Smag, som har fornøyet os i Hr. Mag. Balles lærde Arbeyder, finde vi ogsaa i denne liden Prøve i Modersmaalet —— til Beviis paa, at den gode Smag er den samme i alle Sprog, og i al Slags Literatur, og at den, som har studeret et lærdt Sprog med Smag, behøver ikkun liden Øvelse i Modersmaalet, for at gisre den samme gode Smag ogsaa i dette kiendelig.

Forfatterens Text er af 2 Tim. 2. v. 15. Vær flittig at fremstille dig selv o. s. v. Deraf foresiiller han tre Hoved Egenskaber, som Paulus fordrer af en Lærer. 1) Retskaffenhed, hvilken han sætter i Flid og Troskab, forbundet med et gudfrygtigt Øyemærke. 2) Frimodighed, at han ved ingen Frygt holdes tilbage fra sine Pligter. 3) Indsigt, til at anvende Evangel um Lærdom paa Tilhørernes Hierter efter enhvers Beskaffenhed. I alle Stykker foresiiller Forf. Paulus til Mønster, og har til den Ende samlet alle de Træk, som udmærke denne Apostel baade i Lærdom og Levnet. Men for at give vore Læsere et Begreb om den Smag, som hersker i denne Prøken, og tillige at bestyrke vor Roes derover, ville vi anføre hvad Forf. siger om den Egenskab, retteligt at dele Sandheds Ord, som Paulus kræver af en Evangelii Lærer.

"Sandheds Ord, siger han S. 28, ere efter Talebrugen i Skriften Evangelii Lærdom, hvori Forjættelserne om Menneskets ævige Lyksaligheed, saavel som Midlerne til at erlange den, ere fremsatte og forklarede. Paulus erindrer de Kolosser om, hvorledes de af Evangelii Sandheds Ord havde hørt og erfaret det Haab, som var henlagt for dem i Himmelen. Col. 1, 5. Evangelium er altsaa Sandheds Ord, eller en grundet og tilforladelig Lærdom, og denne indeholder de Christnes Haab, eller bestemmer, hvad Lyksaligheed de efter Døden kunne vente sig, og paa hvad Maade samme skal erholdes. Denne Lærdom om Veyen til Saligheed skal Læreren dele rettelig, eller efter Ordets egentlige Bemærkelse, selv have saa rigtig og fuldstændig en Kundskab om, at han kan anvende den efter Tilhørernes Beskaffenhed til enhvers Opbyggelse. Her er altsaa tvende Ting i Særdeleshed for en Lærer at iagttage. Han maa kiende sine Tilhøreres Tilstand. Han maae vide, hvilke Dele af den aabenbarede Lærdom særdeles kan tiene enhver i sin nærværende Tilstand, og forstaae at anvende samme til den bedste Nytte. Paulus forklarer sig indeligere paa andre Steder, i det han snart befaler en Lærer at holde fast ved den sunde Lærdom, paa det han kan være mægtig til, baade at formane formedelst den sunde Lærdom, og overbevise dem, som sige imod; Tit. 1, 9. snart raader at træste de Kleinmodige; 1 Thess. 5, 14. snart, at straffe med Alvorlighed. Tit. 2, 15.".

"Alle Tilhørere ere ikke lige fast grundede i deres Kundskab. Mange ere uvidende, og kiende lidet til Salighedens Orden, men endnu mindre af de Pligter, som i Livets forskiellige Omstændigheder bør udøves. Her er Underviisning nødvendig, men Underviisning med Fornuft, lempet efter enhvers Begreb, og afpasset efter de Omstændigheder, hvori en rigtig Kundskab fornemmelig behøves. Det var urimeligt at bebyrde den Eenfoldige med vanskelige Spørsmaale, eller overvælde ham med lærde Anmærkninger, som han dog intet begriber af. Ligesaa unyttigt var det, at indprænte ham i almindelige Udtryk Kierlighed til Dyden, eller Had til Lasterne, uden at bestemme, hvad i hans Stand, og under de Omstændigheder, hvori han befinder sig, kan henføres til Dyd, eller regnes iblandt Laster; uden at viise ham de enkelte Tilfælde, i hvilke han særdeles har at vaage over sine Pligter. Hvor skal dette blive en Lærer mueligt? Derfor bør han kiende sin Menighed, have udforsket, saa vidt mueligt, Hiertets Beskaffenhed hos enhver, viide, hvad dette Menneske endnu feyler til en fuldstændig Kundskab, og hvad han i Særdeleshed behøver at underrettes om, for i sin Stand at leve som en retskaffen Christen. Derefter maae Underviisningen være indrettet, om ikke altid den offentlige, saa dog den hemmelige, i fortroelige Samtaler. Overalt bør de hellige Sandheder foredrages tydelig, uden konstlede Ord, eller forblommede Udtryk og fremmede Ligneser, der ikke nytte til andet, end at opfylde Indbildningen med falske Billeder, som i en Hast forsvinde, og efterlade Forstanden ligesaa uoplyst, som Hiertet ubevæget".

"Alle Tilhørere ere ikke lige findede mod Evangelii Lærdom. Man støder sig over adskillige Sandheder, som synes stridige mod Fornuften, eller man indvikles i Vanskeligheder ved Skriftens Læsning, som man ikke besidder Kundskab nok til at opløse. Det er Lærernes Embede, at udvikle de hellige Skribenteres Mening, og redde den aabenbarede Lærdom ved grundige Forklaringer eller Beviiser fra Tvivlerens Modsigelser. At overbeviise med et Magt-Sprog, eller paalægge den Fornuftige en blind Lydighed mod vedtagne Meninger, uden at befæste dem paa sikre og uomstødelige Grunde, det er Veyen til Religionens Foragt, og har ofte forvandlet en bekymret Tvivler til en fræk Spotter. Paulus vil, en Lærer bør være mægtig til at overbevise dem, som sige imod; ikke ved Tvang eller Bebreydelser, men efter Christi og Apostlernes Exempel med grundige Beviiser. Er den Tvivlende enddog for egensindig og haardnakket til at indrømme Sandheden sit Biefald, da hviler Skylden paa hans eget Hoved, og Læreren har friet sin Siæl".

"Mange redelige Siele, rørte af en heftig Fortrydelse over deres Synder, skiælve for den Almægtiges Vrede, uden Haab om Forladelse. Andre føle ingen inderlig Trøst, ingen Forsikring om Herrens Naade, uagtet deres Vandel er ustraffelig, og Hiertet ønsker intet hellere, end at behage ham. Atter andre af Nød og Gienvordigheder betyngede klage over Forsynet, hvis ulige Omsorg for Gode og Onde synes at røbe en Partiskhed. Her ere Leyligheder, hvor en retskaffen Lærer kan arbeyde under den Høyestes Velsignelse med ønskelig Fremgang, naar han veed at dele Sandheds Ord rettelig. Da er Lærdommen om Jesu Forsoning, som udslettede endog de groveste Misgierninger, et herligt Middel til den Mistrøstiges Opmuntring. Da er Guds Kierlighed til Syndere, som i bodfærdige Hierter søge hans Naade, og Midlerens alting formaaende Forbøn, de kraftigste Raad for en beængstet Samvittighed. Herrens Viisdom og Godhed, som yttrer sig i de mindste Begivenheder i vores Liv, sammenlignet med vores egen Uværdighed, og de jordiske Herligheders Ringhed, ja dobbelte Skade, naar de falde i deres Lod, som ikke vide at tæmme deres Lyster; denne Betragtning vil uden Tvivl bringe den Misfornøyede paa mildere Tanker, og tilfredsstille hans ubillige Klagen. Saaledes ere visse guddommelige Sandheder nyttige til Trøst og Opmuntring; men Læreren bør anbringe dem i rette Tid, at Virkningen kan blive des større".

"Andre Sandheder tiene i Særdeleshed til Advarsel for den Ugudelige, og disse maae Læreren atter anvende med Indsigt. Det er ikke altid tilstrækkeligt at skrække den forhærdede Syndere med en ævig Straf efter Døden. Tiden synes ham endnu langtfraværende, og Trudselen rører desto mindre, jo mere han fortrøster sig paa en hastig Omvendelse, naar Døden nærmer sig. En Forestilling derimod af den timelige Straf, som Legemet ved Vellyst underkaster sig selv; eller en Erindring om det almindelige Had, for hvilket den Gierrige og Uretfærdige er udsat, eller hvad andre ubehagelige Følger Synden endog her i Tiden er geleydet af: Disse giøre ofte en kraftigere Virkning paa et kiødeligt Hierte, som intet føler uden det Sandselige, og behøver sandselige Midler for at opvækkes til Eftertanke. Hvor Gemyttet ey endnu er hærdet mod alle Følelser af Skam, eller af Ret og Billighed, der er Synderens Utaknemmelighed mod en veldædig og barmhiertig Skaber, mod en om og kiærlig Forsoner, ja mod Forældre

eller

eller Lærere, hvis Formaninger belønnes med Foragt; naar denne Utaknemmelighed fra saadanne Kanter uden Bitterhed bliver forestillet, da er den snarest beqvem til at indjage Synderen en indvortes Blussel og Undseelse for sig selv, hvilket allerede er et vigtigt Skridt til Omvendelse. Bløde Gemytter ere lettest at bøye, naar de erindres om Næstens Forargelse, og Religionens Vanære, eller overbeviises om, hvad Skade et lastefuldt Levnet kan tilføye Staten, saavel som deres beste Venner. Dette er at anvende Evangelii Lærdom paa Tilhørernes Hierter efter enhvers Beskaffenhed."

Klage, og Formaning til Egteskab af en gammel Frøken. Kiøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof Bogtrykker. 1771. Stor 68 S. 8.

Dette Stykke, som i Tone og Udtryk nærmer sig til poetisk Prosa, indeholder meget smukke Steder, og giør sin Forfatters Talenter Ære. Det Nyttige er her paa en god Maade foreenet med det Behagelige. En gammel Knibsk (Sprøde), som har forsømt at betiene sig af sin Ungdom og Skiønhed til at sørge for sin Lykke ved et anstændigt Giftermaal, beklager nu eenlig og forladt af alle, sin Daarlighed, og advarer det unge Fruentimmer om at vogte sig for hendes Feyl, ved at give en levende og undertiden pathetisk Afbildning paa sin beklagelige Forfatning. —— Følgende Beskrivelse paa den Forandring, som Tiden giør i Yndighed og Skiønhed, er smuk og malerisk. S. 11. "O Dage og Tid! hvorledes have I handlet med mig? Tid, min grummeste og uforsonligste Fiende, det skræksomste Ord jeg kiender, hvad Lyksalighed haver du betaget mig, og hvad haver du omskabt mig til; du udsletter Navn og Erindring, du lader falde Mindesmærker og berømte Steder, at vi søge om hvor de have været, du lader undergaae navnkundige Riger og Slægter, tærer Marmor og Staal, men o! jeg kan ikke tilgive dig, at du ødelægger Ungdom og Skiønhed, paa intet Sted seer man dit Herredømme med meere Skræk og Bedrøvelse end her, o! jeg er ikke den jeg har været tilforn; ansee mig med Taare, som de sidste Levninger af en deylig Stad, et prægtigt Slot, men hvor nu intet findes uden Skræk og Ødelæggelse, en bedrøvelig Rest af en gammel Pragt; beklag mig som Rudera af en forloren Deylighed, en Herlighed som har været, men nu ikke mere er, thi hverken Cartagos ey heller Persepoles sidste Levninger ere saa bedrøvelige og skræksomme at skue. Det er mig, det er denne skræksomme Gamle, der har eyet en Deylighed engang, der vendte alles Øyne til sig, hørte Hvisken rundt omkring til Berømmelse, giorde stirrende Øyne og sukkende Hierter, det er mig, som ved et Smiil, et uskyldigt Øyekast, satte Had til Døden blant Brødre, Uenighed i Sælskaber, vakte Misundelse op blant begge Kiøn. Mig er det, som kunde give Helte meere Mod, Skialdrere Geist, standse Vildhed og Grumhed; Høyhed og Stolthed kunde jeg giøre ydmyg, Viisdom daarlig, de som elskede deres Friehed over alting, toge med Glæde Lænker af mine Hænder, de Gamle bleve latterlige og daarlige saa ofte jeg vilde have det, og den daarlige Ungdom blev viis dersom jeg vilde; man lærte mig hvad det var at blive adlydet og tilbedet som Dronning, man ophøyede Mennesket for min Skyld, ærede og kaldte lykkelig den jeg kaldte Moder, jeg saae nedbøyede Slaver allevegne for mig, og aldrig Herrer. Mig er det, som engang haver havt stor Magt over de stolte Mennesker, der mod de mægtigste Monarker har forsvaret sin Friehed ved Liv og Blod. Men o! hvad Herredømme haver jeg nu over det samme Menneske, jeg engang haver bydet med uindskrænket Magt; Dage og Tid betog mig dette, lærte dem Oprør og Revolte, man afkastede mit Aag, brød mine Lænker, overvandt mig, og aldrig stod nogen overvunden mere svag og foragtet for sin Seyerherre". —— ikke mindre smukke og velvalgte ere disse Træk S. 17. "Aldrig er jeg bleven værdiget at høre Moders Navn, aldrig glædede sig et Sælskab ved min Hymen, ønskede mig Arving, Lykke og gode Dage, ingen Dag af mine Dage kaldte man mig Brud, og satte Krands paa mit Hoved, o! denne glade Dag randt aldrig op over min Øyekreds, ikke saae jeg dens Morgen, Skialdrerne have aldrig brudt sig med til denne lykkelge Dag at opfinde Rim og Kløgt. Eenlig lever jeg og forladt af alle, ingen vimser om mig, takker mig for Liv og Skiønhed, venter Befalinger fra mig, ingen kiender mig, mine Bekiendtere foragte mig, og søge nu en Hevn over mig, de ikke kunde faae i min Ungdom, man skyer mig som et ubehageligt Syn i Naturen, der er Forvarsler for Ulykker at møde mig en Morgen, jeg seer mig foragtet af en Ungdom, der spotter mine Rynker og graa Haar, fordi jeg tilforn har foragtet deres Fædre, der tiggede Himlen og mig om, at faae mig til Deel for al deres Stræben og Møye i Verden, denne Ungdom skulde ellers været min Alderdoms Trøst og vedligeholde min Erindring, men jeg seer nu alt den Forglemmelse jeg skal være i om en kort Tid, der er intet tilbage efter mig, som vil værdige mig Navn og Erindring".

Han

Hun raadeer de unge Skiønne til at betiene dem af de Vaaben, Naturen har givet dem, for at lokke Mandspersoneret i en bestandig Ekskov. "Naturen, siger hun S. 21, prydede Eder ikke saa dertil, førdi I selv skulle forlyste Eder i hinanden; nei, det er for at bedrage en Mand, at han skal solge sin Frihed, der er ham saa kiær. I forstaae Eder ikke selv paa hvad Skiønheder I eye, det er kun ham, der kiender dem; Naturen har flere og rigere Hensyster med Eder, I skal bringe Eders Lige til Verden". Dog er det langt fra, hun billiger nogen nedrig og udydig Brug af disse Vaaben. "Eders Vaaben endog uden Dyd ere forskrækkelige, men Eders Seyer er kort, Eders Saar ere ikke dødelige, man skal kunne finde Lægedom for dem, og I skal blive foragtet. Nei, det er Dyden jeg vilde have I skulde tillige skal have for Øyne, saa Eders Vaaben i Dydens Hænder, lad den med disse forskaffe sig den Tilbedelse den tilkommer, og som den allene ikke skulde saae, lad den straffe dem som ville foragte den, eller ikke kunne blive den vaer, Eders Vaaben ere forskrækkeligst i Dydens Hænder, de trænge til Mark og Siel, der er ingen Konst, der kan skaffe Liise og helbrede derfor, uden I allene, som have saaret".

Sandhed og Dydighed ere forbundne i følgende Sted S. 27. "Lad Helte benytte sig af Ungdoms Styrke og Mod, benytter I Eder af Ungdoms Skiønhed og Dydighed, I ere visse paa Seyer. Elsker selv i disse Dage, imedens Roser og Lilier ere malede paa Eders Kinder. Vid retteligen at bruge dem, indtil Eder ikke i denne Tid, som kun eengang kommer og snart farer forbi, lad ikke de blinde Vægge see Eders forstyllende Skiønhed, som ikke rores, viis Eder, at Skiebnen kan vise Eder den, som Himlen har beskeret Eder, ad disse Dage ikke unyttig, tæl dem, de ere ikke mange, og ikke flere end I behøve til at fastsette Eders Lykke i, brug dem med Forstand den korte Tid I eyer dem, Eders Skiønhed er som en Aloe, der florerer et Øyeblik, og det er i denne korte Tid, man fætter den ud til alles Syn, naar dens Blomster er forbi, bekymrer man sig ey meere om den. Vid, der kommer andre Dage efter disse, der ikke ere skikkede til Elskov, da Eders Hierter banker ikke meere saa, sætter Liv og Siæl i Eders Anskue, og giver Eders heele Skikkelse nye Skiønhed og Pragt, naar I seer een, som Naturen hos Eder sigerelst. Det er mig, som haver for kiærst i disse Dage, og næsten mit heele Liv haft at see en Bebreydelse derfor".

De Fruentimmer, som beklage sig over Mandsfolkets Flygtighed og Ustadighed i Elskov, lader Forfatteren sin Frøken svare saaledes S. 43. "De skielde Tiider er Skiøld Eders eget, Naturen lod intet fyske Eder til at giøre Erobringer over dette Kiøn, men Eders Konst, synes det, er ofte falsk og udydig, I veed ikke med Fordeel at benytte Eder af Eders Vaaben og de Saar, I have giort, I veed ikke at forfølge en Seyer, I kiende ikke nok Caracteren af den Fiende, I strider mod, som, i anden Strid, for følge I ofte de Flygtende og Overvundne, og dette er tit at ville tabe, det hører her Seyerherren til at skynes at flygte, og de Overvundne at forfølge, dette er at fortiælte sin Seyer. I giøre enten for stor eller for liden Modstand, I ere ofte enten for stolte eller for ringe, der ere mange af det andet Kiøn, som moysommeligen søge iblandt Eder, for at finde Een til at forsøge fine Dage med i Verden, men alt for tit finde de ikke Dyd nok, for meget Forsagenlighed og Ustadighed, de ansee Eder derfor for virkelige Sirener, hvis det er farligt at nærme; ved det I ikke tage Dyden til Hielp, er Eders Sang ikke listig nok, at man jo haver Magt til at flygte for Eder, for ikke at tage Skade. O! vare I altid, tillige med Skiønhed, dydige nok, og elskte bestandig, som de saa meget ønskede, langt høvere, end al Indiens Guld skulde de agte Eder, tilig skulde de inderligen tigge Himlen og Eder om, at faae Eder i Eye, Skiønhed, Forstand og Dyd skulde være al den Lykkesalighed, de søgte hos Eder. Men skielvende udrække de nu deres Haand til at tage denne Frugt, hvis Anseende er yndig, deilig og tilskikkende, men de troe den er farlig at smage, næsten anfee de den forbuden, Synd og Død og alle Ulykker have de saa ofte seet følge derefter". —— Til Slutning giør han ogsaa de af Mandsfolkene Bebreydelser, som tolesløse imod Fruentimmerets Tækkeligheder, og ulydige imod Naturens store Bud, som besaler at elske og formeere sig, tilbringe deres Dage i Eenlighed eller en unaturlig og yndig Elskov.

Forfatterens Stiil er reen og giirlig, skiønt til Sidstningen mindre omhyggelig, end i Begyndelsen. Hans Tone er stedse ærbar og alvorlig, men derved i Længden noget trættende, allerhelst da han har betragtet sin Gienstand meest fra een Side, og derved været nødt til nogen Gientagelse af de samme Billeder og Forestillinger. For Resten har han intet forglemt af hvad som kunde tiene til at forskiønne og oplive Materien.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 39. —— 1771.

Anmærkning over et ved Lodde oversat Skrift, under Titul, Betænkninger hvorledes Frihed og Eyendom kunde forskaffes Bondestanden. Med et dertil føyet Anhang. Kiøbenhavn, 1771, trykt og faaes tilkiøbs hos August Friderich Stein, boende i Skidenstrædet. Stor 80 S. 8.

Hr. Præst Lütken i Fyen vil i det mindste beholde Roesen af en ivrig og bestandig Forfægter af vor gamle Forfatning i Landvæsenet, for hvilken han har erklæret sig fra den første Tid af, da oeconomiske Materier kom i Gjæring hos os, og som han endnu bliver ved at forsvare med de specøseste Grunde, som hans Skarpsindighed og Erfaring kan tilbyde ham. Gid vi ikkun kunde roese hans Upartiskhed saa vel, som vi maae erkiende hans Indsigt og Skarpsindighed! Men ligesom han ikke uden Grund klager over, at mange af dem, som have skrevet imod den gamle Forfatning i vort Landvæsen, have ladet hans for mange Aar siden til denne Forfatnings Forsvar frembragte Grunde ubesvarede; saa har han selv giort sig deelagtig i samme Bebreydelse, og deels giort Vanskeligheder imod Bondens Friehed og Eyendom, som for længe siden paa det grundigste ere hævede, deels forestillet Bondens nærværende Tilstand paa en Maade, som man ikke burde ventet sig af en upartisk Sandheds Elsker.

Vor Tid og Rum tillader os ikke, vidtløftig at forsvare Bondens Friehed og Eyendom, eller den af Hr. Finantzraad Oeder saa viiselig foreslagne og med saa gode Grunde understøttede Hovedgaardenes Deeling, imod Forfatterens Indvendinger; allerhelst da vi maatte igientage meget, som i Anledning af andre Skribenter, der have trukket paa samme Streng, som Forf., er blevet erindret af os (*); vi lade det være nok, i nogle Exempler at lægge Forfatterens Nidkierhed for sin Sag men tillige hans kiendelige Partiskhed, for Dagen.

Naar man paastaaer, at Bonden burde være Selveyer, for at blive Staten desto nyttigere, saa søger Forf. S. 12 at giøre denne Paastand latterlig ved at sige, "at man saaledes ogsaa kunde paastaae, at alle "Borgere skulde selv eye deres Huuse, siden Eyerne kan "hytte sig bedre, end Leyerne", og denne Tanke synes han saa vel om, at han igientager den S. 67. og lægger til, "at Skippere, Matroser og alle Søefarende kunde "med samme Skiel paastaae, at de selv burde eye, i det "mindste være Redere i de Skibe, de seylede paa". Men hvem seer ikke Ubilligheden i denne Sammenligning? Thi, naar Borgeren og Haandværksmanden, som boer til Leye, lader Huusherren sørge for, at holde Huuset i Stand o. s. v., og Skipperen og Matrosen bekymrer sig ikke om, hvorledes Reederne faae Skibet udrustet og vedligeholdt, saa maa Bonden giøre alt dette selv, ligesom om Gaarden var hans egen. Tilmed veed Haandverksmanden, som boer til Leye, at alt det, som han kan lægge op af sit Arbeide, kommer ham, hans Børn og Arvinger tilgode, men det kan den stakkels Hovbonde ikke sige. Naar Fæld er sat paa hans efterladte Gaard, saa arves jo snart slet intet i Bondestanden.

S. 14. meener han: "at naar Hovedgaards "Grundene bleve bebygte med Gaarder og Ægteskaber "derved formeerede, saa vilde ligesaa mange Vaanings-"Stæder i Byerne igien komme til at staae ledige, og "Ægteskaber ophøre". Men da nu saa mange Bønderkarle, som i Mangel af at faae en Gaard, eller kun en slet Gaard med slette Vilkaar, enten stiæle sig ud af

 Landet.

(*) See Krit. Journ. for 1769. No. 37 og 38, for 1770 No. 4, 5, it. No. 14. og flere Steder.

Landet, eller gaae ugifte og blive gamle, saa vilde de jo gierne gaae og sætte sig paa disse nye Gaarde under bedre Vilkaar; og de forrige Gaardmænd, som da fik meer Evne, Lyst og Tid til at dyrke deres udyrkede Jorder o. s. v. vilde og vist vide at betiene sig af de Huusmænd og Inderster, som ikke satte sig paa Hovmarks Gaardene: saa der altsaa ingen surnumeraire eller vacante vilde blive, som han S. 15. formeener, og skulde der alligevel afgaae nogle, saa vilde det jo være godt, siden han S. 20. siger: "at Gaardmændene beklage sig i høyeste Grad over Huusmændenes Tilvæxt".

Naar Forf. S. 25. siger: "at Folkemængden i Bondestanden er kommet til den Grad, hvor den naturligviis kan komme"; saa burde det vel heede, at den er kommet til den Grad, som Hoverie, ufrie Stand og Vørned Rettighed kan tilveyebringe. —— S. 27. siges: "at Kornprisen vilde nedtrykkes alt for meget, "naar Proprietairen kom ud af denne Handel". Men hvorledes kunde den nedtrykkes, naar Udførselen blev tilladt? —— S. 30. anføres "Hosbondens Opsigt, "som Baand og Tøyle og eeneste Aarsag til, at Ung- "dommen ikke forfalder til Liderligheder, som i de an- "dre Almuens Klasser". Men hvem kiender ikke her den partiske Proprietair Ven, der altid taler om Bonden, som en ringere Skabning end andre Mennesker, altid forestiller Herremanden, som oplyst og veltænkende? Hvor mon Almuen er meer ryggesløs, og dens Ungdom mindre oplyst, end der, hvor hans Friehed er meest indskrænket? og ophørte derfor Statens Omsorg for Bonde Ungdommens Opdragelse og god Ordens Vedligeholdelse i Bondestanden, fordi Bonden blev sat i samme Friehed og Sikkerhed i Eyendom, som andre Statens Medborgere? —— S. 43. siger Forf. "at Hestene og Bondens Redskaber betale i nærværende Forfatning en anseelig Deel af Bondens Hoverie". Men ligesaa gierne kunde man sige, at hans Støvler og Skye, som han dog ogsaa maae have i en Hovnings-frie Tilstand, betale en anseelig Deel deraf. Men da han maae anskaffe sig alt dette selv, naar det er udslidt, saa er jo al denne Afkortning i hans Hoverie ilde anbragt.

S. 45. siger Forf.: "at den Hovnings-frie Bonde "har kun en eeneste Drivefieder til at befordre sin og sines "Velstand, da Hovnings Bonden ikke alleene har den "selv samme med ham, men og mange andre". Men hvorledes kan han have den selv samme med ham, og hvorledes kan Drivten være lige for dem begge, naar den Hovnings frie Bonde faaer meer Evne, Lyst og Tid til at dyrke sin Jord bedre, at oprydde Krat, at optage nbrudt Jord, sætte Steendiger, plante Frugttræer og Humlehaver, anlægge Biestader o. s. v. og veed saa, at hans Børn og Arvinger vil høste Frugten af hans Arbeyde og Møye, da Hovnings Bonden derimod ikke kan trøste sig ved noget af dette? Forf. paastaaer derfor ogsaa, at denne Drivefieder eene ikke er nok for Bonden, men kraftesløs paa Almuen; ret ligesom Bonden var giort af anden Malm end andre Mennesker. Vel er det troeligt, at de Omstændigheder, som en Hoverie-Bonde nu staaer og har staaet i saa længe, have meget slappet denne Drivefieder hos ham, men man spænde ham kun ud af dette lange og tunge Aag, og giøre hans Vilkaar bedre, saa skal man vist nok erfare, at man ingen andre Band eller Tøyle skal have nødig, og at denne Drivefieder ene vil blive kraftig nok, og vigtigere end alle de andre, som Forf. sammest. opregner.

I Anhanget, som begynder S. 57, søger Hr. L. at bestemme, "hvad Grad i Friehed og Eyendom for Bondestanden der er den tienligste og retteste, under et fastsat Monarkie" (som han taler); og da kan man let tænke, at den ikke bliver høyere, end den, den vornede Bonde har: ret ligesom Regieringsformen skulde bære Skylden for Bondens usle Forfatning, da det dog er bekiendt, at Bondens Tilstand aldrig var værre, end da Regieringsformen var mindst Monarkisk, vi mene meest indskrænket, og at vore souveraine Konger ere just de, der have søgt at sætte Bonden i større Friehed og Sikkerhed i Henseende til sin Eyendom. Dette hele Anhang kunde Hr. Forf. have sparet, dersom han havde læst, hvad Hr. Finantzraad Oeder nyelig i Zusätze zu dem Bedencken o. s. v. fra S. 5 til 8 har erindret om det Begreb, man bør giøre sig om Friehed og Eyendom i Bondestanden. Han skulde da iblant andet faaet Svar paa det Spørsmaal S. 61" om det ikke er enhver Medborgeres Pligt at arbeyde for andre?" Vist nok er dette enhvers Pligt, og Bondens ikke mindre end Folks af andre Stænder; kun, at ligesom Bonden skal skatte med en anden Medborger og Handverksmand, saa maatte han og nyde lige Vilkaar med ham, nemlig: at han ved sin Vindskibelighed kunde lægge sig noget til Beste, som kunde komme hans Børn til gode, og at det ikke skulde gaae, som Forf. et andet Sted har maattet bekiende: "at der arves snart intet i Bondestanden".

Philomusus om de academiske Examina ere Videnskaberne og Lærdommen til Gavn eller Skade. Kiøbenhavn 1771. Hos Joh. Gottlob

lob Rothe, Kongel. Hof- og Universitets-Boghandler i No. 8. paa Børsen. Stor 63 S. 8.

Dette Skrift er rettet imod upartisk Undersøgelse, om de academiske Examina ere Videnskaberne og Lærdommen til Gavn eller Skade (*); men man seer let, at Forf. ikke har været sin Materie voxen, ikke har kiendt vore Skoler af egen og moeden Erfaring, ikke har faste Begreb i de Materier, han foretager sig at undersøge. Paa det sidste kunde de aabenbare Modsigelser tiene til Beviis, hvori han idelig er med sig selv. F. E. naar han S. 4. imod den ovenmældte Forfatter og Philocalus forsikrer, "at det er ikkun Pøbelen iblandt de Studerende, som lader sig nøye med at tælle en Candidats Bene, uden at veye dem eller at agte for hvilke Videnskaber de ere faaet, men at de Skiønsomme giøre det vist ikke og kunde umuelig giøre det, saa længe som et unyttigt Præceptum, der er blot et Hukommelsesværk, fylder ligesaa meget paa Listen, som Grædsk eller Latin" (hvilket var just det, Forf. af upart. Unders. havde sagt:) saa tør han dog S. 15" endog under nærværende Forfatning opfordre enhver, som noget nøye kiender til det Academiske, og han er vis paa, siger han, han skal sande med ham, at den Discipel, der overgaaer det sædvanlige i Benesummen, og ikke har hvad man kalder nobilitas academica, er en Person af et besynderligt Haab". Hvad kan være meer modsigende? Skiønsomme tælle ikke Benesummen, men veye den, og dog skal man af Benesummens Storhed kunde slutte sig til, om Candidaten er af et besynderligt Haab! Ja undertiden modsiger han sig i eet og samme Aandedræt, som S. 21, hvor han først vil, at Rectorerne skulde vise alle de Discipler af deres Skole, som ikke gave stort, i det ringeste godt Haab om sig; og strax derpaa tilstaaer, at det er meget sielden, at Genierne ere bestemte i Skolegangen. Er det sielden, at Genierne ere bestemte i Skolegangen, saa maatte det maaskee være endnu sieldnere, at et Barns Dumhed og Udygtighed til Studeringer var saa aldeles afgiort i den spædere Alder, at en Rector torde udjage det af Skolen som aldeles ubeqvemt til Studeringer, uden at befrygte sig samme Bebreydelse engang i Fremtiden, som Thomsons Lærere i Engelland fik, der forviste dette store Genie Skolen, som et Menneske, der intet var at begynde med, og som siden til sine Læreres Beskiemmelse blev en af de største Digtere, Engelland har eyet. Vi for vor Deel holde det lettere for en erfaren Lærer, at sige, til hvad Videnskab et ungt Menneske, som har opnaaet en vis Alder, er oplagt, end at sige, at han slet ikke er oplagt til nogen.

I det øvrige er Philomusus næsten i alle Stykker Skolevæsenet angaaende, en Antipod af Forf. af upart. Unders. Udenads-Lectier, latinske Lærebøger, Friehed i Videnskaber og Methode, Høren og Pryglen, alting er i Skolerne, som det bør være. Men mestendeels modsiger han ikkun sin Vederpart, uden at giøre sig stor Umage, enten for at svække hans Grunde, eller for at bestyrke sine egne Meeninger med nye Grunde —— Den Maade, han lader den upartiske Undersøger forestille Urimeligheden i Latinske Udenads-Ramser S. 8, er vist nok det, han kalder den, løyerlig. "Disciplerne, lader han ham sige, nødsages til "at binde sig til et hvert Ord, fordi Lærebogen er skre-"vet paa Latin, et Sprog, hvori de ikke færdig kunde "forklare sig; et Ord udeladt, og Meeningen er borte, "fordi de ikke kunde sætte et andet Ord i Steden. De "maae da meget nøye lære deres Lectier udenad, fordi "de ikke kunde udtrykke sig paa Latin, og dette kunde de "ikke, fordi de have saa meget at lære uden ad; "med andre Ord: de maae lære uden ad, fordi de maae "lære uden ad". Men hele Løyerligheden er hos Philomusus; thi hvor staaer noget saadan Hvishvas i upart. Unders.? Man see S. 12 og S. 19. Og hvad skal man tænke om en Forfatters Kierlighed til Sandhed, som saa ublue forhudler sin Vederparts Ord? Men meer end løyerlig er den Nytte, Philomusus selv tilskriver Udenadslectierne i vore Skoler, og man skulde neppe troe, at det var hans ramme Alvor, dersom han ikke meer end eengang havde pukket paa denne Nytte "Hvor vilde ikke de Folk, siger han S. 13, blive forlegne, som enten Stats-Angelegenheder eller Religionens Nytte paalægger den Nødvendighed, uden lang Forberedelse at holde lange og udarbeydede Taler til Folket, i Raadet og for Monarkernes Throner, naar de ikke betimeligen i deres unge Aar havde forhvervet sig en Lethed i at lære udenad"? Jo jo: smukke Talere skulde vi faae, for Monarkernes Throner fra vore latinske Ramser, med sammenfoldede Hænder, —— ikke saa? —— Hagen i Brystet, Øynene paa Jorden, skielvende eller mumlende Røst, stiaalne og forvirrede Sidekast til Monarkens Throne, som til det gamle Catheder, eller til hans Zepter, som til det gamle Skoleriis, ynkelig Monotonie i Geberder og Stemme ——. Meener da Philomusus, at den Ferdighed at tale godt ved en vigtig Leylighed uden lang

(*) See Krit. Journ. for dette Aar No. 18.

lang Forberedelse, den usædvanligste Gave, et Menneske i vore Tanker kan eye; meener han da, at denne Gave erhverves ved at tilbringe nogle Aar med at lære Præcepta uden ad i et fremmed Sprog? og mener han, det var Latinske eller Grædske Compendier i Vedkommende, som Cicero, Quinctilian og Plinius vilde have opmuntret af deres Ungdom, naar de raade til Udenadslæren, som han fortæller os? Nej, det er rhetoriske Øvelser de anprise, det er udvalgte Steder af deres og Grækernes Digtere, Talere og Historieskrivere, de ville at deres Ungdom skal recitere, for at danne Smagen, skærpe Tænkekraften, bringe Hukommelsen, og ove Compositionen —— og saadanne Øvelser finde vi ingen Spor til, at Forf. af upart. Undersøgelser, saa meget han ivrer sig imod latinske Udenadsramser.

Om Academiet synes Forf. at raisonnere noget grundigere, end om Skolerne, og i det han siger om de egentlige Studenter-Examiner, vi meene, den anden Examen, Attestazen og Magister-Conferenzen, forekomme adskillige gode Tanker. Men den Indvending, han giør imod den anden Examens Ophævelse. S. 35. har Forf. af upart. Undersøgelser allerede giort sig selv, og ogsaa selv besvaret baade der, og siden i Raisonnements over Kiøbenhavns Universitet. —— Magister-Conferenzens Ære søger han i sær at reddeimod baade den upartiske Undersøger og Philokalus. Her forekommer en Periode, som vi slet ikke forstaae. "De tre Candidater, heder det S. 39, som siden den Tid (da Conferenzen blev giort offentlig) conferererede, vare til al Ulykke alle Skolelærere, de to Hørere, og den tredie, vidste man, havde Expectancen saa godt som udvirket paa et Conrectorat. Jeg undskylder nu ikke de gode Herrer Censorer for en overdreven Barmhiertighed, at de giorde sig Samvittighed over, som de kaldte det, at spilde Folkes Lykke; thi en Skolelærer, ved at blive reject ved en Conferenze, tabte vist den Anseelse, han bør have hos sine Discipler, og nu kunde Skammen ikke skiules, eftersom Conferenzen var offentlig; dog holder jeg dem noget tilgode, thi de toge det for en Examen, og de vare vante til at examinere, vante til at være meddelende". Hvad er dette? Beskylder eller undskylder han her de gode Herrer Censorer? —— Et forunderligt Virvar er den Beskrivelse, han giver paa den Conferenz S. 42 i den Forfatning, som han forkiører, den nu er. Hans Veberparter maae ikke have Ret deri, at den ikke er andet, end en ond anden Examen, og dog siger han selv i samme Øyeblik, som han beskylder dem for Usandhed og Uredelighed, "at det nu ikke er meere "en Conferenze, men Examen; Candidaten, for-"tæller han os, tadleverer en Lexie, ligesom ved "første og anden Examen, paa hvad han har lært, "hvorefter han tilspørges. Lidt Physik, noget el-"ler intet Mathematik, halv Hebraisk, ingen Styr-"ke i nogen besynderlig Videnskab". Dette er jo værre, end alt hvad de Skribenter, han bestrider, nogensinde have sagt om Conferenzen; men saaledes snakker den gode Philomusus ofte frem og tilbage. —— I Henseende til Præsteka'ds Bortgivelse paa Herremænds Gods, antager han omtrent det Forslag, som Philokalus har giort, og slutter endelig med disse Ord S. 62: "Af denne hele Af-"handling sees let, at jeg sætter stor Priis paa Ex-"aminer; jeg maa tilstaae, jeg begriber ikke, hvor-"ledes en Indretning kan i sig selv være skadelig for "Studeringer (thi om Misbrug er intet Spørs-"maal, de bør rettes,) der sætter de Studerende "i en bestandig Virksomhed, driver dem frem fra "et mindre til et større, som oftest er et Belønnings-"Middel for Flid, i det ringeste deri, at det be-"stemmer Forskiellen imellem den Arbeydsomme og "den Lade, og endnu kunde blive uendelig kraftige-"re og nyttigere, naar det baade udmærkede og be-"lønnede Fortienester".

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kisbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 40. — 1771.

Den almindelige Natur-Historie, i Form af et *Dictionnaire*, ved WALMONT DE BOMARE, Demonstrateur d'Histoire Naturelle &c. Oversat, forøget og forbedret af H. von APHELEN, Prof. Philos. Syvende Tome. Kisbenhavn 1770. Trykt hos T. L. Borup, boende i store Helliggeist-Stræde. Stor 727 S. 8.

Denne Deel bestaaer allene af Bogstavet S. De vidtløftigste Artikler ere Sæl, Salamander, Salpeter, Salt, Sild, Silkeorm, Skal-Dyr, Skildpadde, Slange, Snegl, Sommerfugl, Sukkerrør, Svamp, Svin: de mest forsøgte Sæl, Sandsteen, Sil, Sild, Smælder, Soemusen, Svamp og flere.

Vi ville efter vor Sædvane ogsaa af denne Deel forelægge vore Læsere nogle Prøver.

Under Artikelen Sild læser man Sildens Beskrivelse, Føde, dens almindelige og mindre almindelige Opholdssteder, om de Fiske, som forfølge Silden, Sildens aarlige Tog og Veie, forskiellige Folkeslags Sildfiskerie, og endelig om Sildens Lavning og Bestemmelse. Denne sidste Post er i sær for os meget vigtig. "Hollænderne, heder det S. 157, hos hvilke Sildfiskeriet allene nærer over Hundrede tusende Mennesker, og som gemeenligen blive derved rige, omsalte, saa vel som de Norske, deres Sild forend den føres udenlands. I Norge leve og mange tusende Familier af Sild- og Torskefiskerie, og endskiøndt det er for nærværende Tid ikke i den Flor som tilforne, indkommer dog aarligen nogle Tønder Guld derfor til Bergen, Trondhiem, Christians-Sund o. s. v. Den beste Sild, som omsendes i Riget o. s. v., kommer nu fra Holland. De eedsvorne Sildsaltere i Hamborg omsalte og nedlægge Silden paa nye efter den Hollandske Maade; hvorefter de vrage den og sætte Vragemærke paa Tønderne efter Sildens Godhed, som betegnes ved hele og halve Cirkler. En saadan Vragning med Vragermærker bruges og i Bergen og andre Norske Steder ved Sildens Omsaltning og Udskibning".

"At den Hollandske Sild er meget bedre og mere lækker end den der fanges og nedsaltes af andre Folkeslags, kommer af de Hollandske Fiskeres Omsorg og Omhyggelighed ved Nedsaltningen: De gilde (ganue) og sortere den efterhaanden som den fanges, og nedsalte Nattens Fangst forend Dagen hælder. De salte den i Egetræer, lægge eller fløe den ordentligen, overstrøe hvert Lag med stort Spansk eller Portugisisk Salt. De Norskes Nedsaltning er vel nogenledes den samme, de lægge den ligeledes ordentligen i Tønder, hvilken Nedlægning heder der at fløe Silden, de bruge og dertil Spansk Salt, men de blande det med Fransk eller Norsk Salt, hvilken sidste Blanding er god, naar den bliver ret truffen, efterdi det smaa Norske Salt, som smelter hasteligen, giennemtrænger og saa meget desto hastigere Silden, saa at den ikke faaer Tid at blive suur ved Benet; og det større Spanske Salt har Silden siden at kære paa og til at holde sin Lage frist med; derimod er det Franske Salt gemeenligen hvadigt, giver en skiden Lage og Silden en slettere Smag. Hvis de Norske havde Egetræer i Steden for Fyr og Gran, der nu bruges til Sildetønder, og de tillige kunde stedse gilde og salte Silden saa hastigen som Hollænderne, hvilket paa sine Stæder er giørligt, samt at de forterede efter ovenomtalte Maade, og tillige saltede Silden hverken for meget eller for lidt, maatte den ufeylbarligen blive lige saa god som den Hollandske eller saa kaldede Flamske Sild. Ved den Bergenske Omsaltning, som skeer for silde og tillige uordentligen formedelst den liden Tid de have om Sommeren i Stevnens Tid, taber den Nordlandske Sild ligesaa meget som den vinder, om ikke mere; der-

ved faae de udenlandske Anledning til at klage at den ligger uordentlig i Tønderne, at den er tør i Fisken; thi naar Silden ikke ligger, som den skal i Tønden, taber den sit Ansende; og ved det Tab den lider af sin naturlige Lage, hvori var den Kraft, der skulde sætte en nydelig Smag paa Silden, og giøre den saftig i Fisken, bliver den ved denne skadige Omsaltning tør, sey, og mister sin beste Smag, hvortil endnu kommer, at den Lage, der atter fyldes paa den omsaltede Sild, oftest er fordervet af suur Sildelage, eller den raaden Silds, som tildeels føres til Bergen af slette og forsømmelige Fiskere. Hvis Omsaltningen skede for og i den Tid da Silden endnu havde sin Salt, det er, førend den var udtrukken ved det første Salt, skulde det allene giøre en stor Forandring i den Norske Silds Godhed".

Skaldyrenes Skæl, som formedelst deres Skikkelsers Omvexling og Nethed, deres Farvers Smukhed og Deyligshed, og ved tusende andre Særheder ere nu omstunder Formaalet for saa mange Elskeres Eftersøgning og Fornøyelse, ere blevne brugte og bruges endnu af adskillige Folkeslag til adskillig Brug. "Det Slags kaldet Guineisk Mynt, (monnoie de Guinée) denne liden Porcelinskiæl, som blandt den almene Mand i Frankerig kaldes Pucelage (Modom) eller Colique (Kolikskiel), tiener virkeligen til Mynt i Guinea, ja end og paa Herne hos Cap Verd (det grønne Forbierg) i Leonda, Sénégal, Bengalen, og paa nogle Philippinske Øer. I Bengalen giør man og deraf Armbaand, Halsbaand og andre Klenodier. Nogle Indianer, fornemmelig i Zangaguara, dække Avlelemmerne dermed. De Canadier giøre deraf Bælter og Halsbaand. I Egypten og Africa bruge Damerne dem til Smykker i Øren og om deres Hals. Græskerne lave deraf en Sminke med Citronsaft eller Pomade, hvormed de gnide Legemet. Indbyggerne i Tyro udtrak fordum af Skiællen Murex, en smuk Purpurfarve, som de brugte i deres Farverier. Tyrkerne og de Østerlandske udpynte deres Hesties Harnisk med Cauris, som ere et Slags Porcelinskiæl, og tillige deres Kar meget net; andre Steds bruges disse Skiel og til Mynt. Paa Den St. Martha anvendes de til Prydelse paa Siv- og Palme-Matter, hvormed Væggene betrækkes. Haandværkere vide denne Konst at faae af Sneglen Burgaa (Burgau) en smuk Perlemor, som i Handelen kaldes Burgaadine (Burgaudine), hvilken overtrækkes med Guld, og hvoraf man giør Rogelse Æsker. Af Bredskiællene udskieres Ringe. Østers give af sig Perler, som tiene til Prydelse, og deres Tykkelse, samt blomstrende Alders Glands og Smukhed, kappes ofte med Diamantens om Fortrinet. Konstfærdige Mennesker giøre Blomsterbuketter af Skiæl, og den Konstighed, som sees i disse smaae Skiæls Valg og Sammensætten, hvis Farve og Skikkelse ere forskiellige, narrer ofte Øyene. Hos de Romere tiente Trompetskiellene fordum til Krigs-Trompetter, og Hollænderne give dem endnu Navn af Trompetter. De Vilde, som ere Elskere af Sang og Dands, sammensøye Pyramidsneskerne, Trompet- og Porcelinskiællene, samt de saa kaldede Stormhuer, og danne deraf et Slags Luer, som, naar de udstedes for et Luftdrag, give en vis Lyd, som er begeem til at opmuntre dem i deres Dandse. I visse Lande giør man af Skibsneskerne Begere eller Kovler, som bruges i Steden for Drikke-Glas. Førend Bønnerne komme i Brug til Valg og Stemme Tegn, som de nu omstunder ere paa adskillige Steder, betiente man sig af Skiæl i deslige store Forsamlinger. Ostracisme Loven har sit Navn af Ordet ὀστρακον, som bemærker Østers eller Skiæl. Denne Lov blev, som man veed, oprettet hos de Athenienser til at vise i ti Aars Landflygtighed dem, som vare blevne misrænkte hos Folket, enten for deres store Rigdomme eller for deres megen Anseelse; man brugte Skiæl, hvorpaa man skrev den Forvistes Navn, og Stemmernes Antal burde overgaae sex Hundrede".

"Paa Corsica giøres Stoffer af Skiælfiske, eller Spind, som kommer meget overeens med de Gamles Byssus. Man paastaaer, at hos den Chinesiske Keysers Hof spiller man med Bredskiællenes Klappe eller Skal, malede inden i, ligesom vi spille med Kort, og at i Provintzen Kiam — si steder man Porcelinskiællen Cauris smaa, graver den saaledes ned i Jorden, og bruger den siden iblandt Porcelin-Leret. Paa Den Goana forstenes (calcineres) Skiællene, for at giøre deraf Kalk: i Engelland bleges Vox dermed, saa og til Giødskning paa Agrene, hvortil de og bruges i Sardinien og Sicilien. I Frankerig, i lille Britanien, forslaaes undertiden Østersskallene, for at giøre Kalk deraf, og for at bleege Lærret: det bekiendte Muskelgu'd, Muskelsølv, eller nogen anden pulveriseret Metal fæstes ved Gummi til smaa Elvemuslingers Skæl, til Tieneste for Skildrere og Viftemalere; med alle Slags enekaldede Skiæl giør man Grotter; dermed beklætter man Vandkummes Bredde, og udpynter konstige Vandfald. Skiællene tiene og til Mønster til at smykke visse Billedhuggerverk. Der gives mange Slags Skaldyr, hvis Kiød mange føise som en lækker Mad, saadanne ere Muslingerne, Østers, Fløeskiællene, Sneglene med

Huus

Huus v. a. f. De Romere, som paaskiede, at disse Dyrs Anvendelse i Mad giorde velsmagtig, brugte dem dog altid paa deres Borde, Man læser endog hos Varron deres Maade til at feede Skildpadder, for at giøre dem mere velsmagende"

Artiklen Skildpadde indeholder mange Mærkværdigheder. Vi ville anføre nogle om Saltvands-Skildpadde. "Fiskerne fange Skildpadderne ved at vælte dem paa Ryggen: til den Ende nærme de sig til dem i Stilhed, medens de sove flydende paa Vandet; og naar de have saaledes vældet dem om, skyde de dem for sig med Hænderne til Baaden. Naar de ligge saaledes paa Ryggen, udgive de, siger man, dybe Suk, og udøse overflødige Taarer".

"Eylænderne paa de Antilliske Øer deele Saltvands Skildpadder i den rette Skildpadde, eller den velsmagende, i Kauanne, (caouanne) og Karret (carret). Den første er Brasilianernes Jurucua (jurucua) og Portugisernes Tartaruga (tartaruga); dens Skal er ikke meget smuk, men dens Kiød eller Fisk, saa og Eggene ere fortræffelige; og blive meget eftersøgte af de Søefarende, som have intet bedre til at forfriske sig paa, og til at lægge sig med i deres Sygdomme, naar Reysen er lang. Een eeneste Skildpadde kan give indtil to Hundrede Pund Fisk, eller saa kaldet Kiød, som man salter. Hunnen lægger to Hundrede og tredsindstyve meget store Egg, som kan giemmes. Disse Skildpadders Skal, saa vel som og de saa kaldede Kauanners, er temmelig almindeligen halvfemte Fod lang og fire Fod bred. Disse sidste ligne de første i Henseende til Skikkelsen; men deres Hoved er lidt tykkere. Naar man vil nærme sig til dem, lave de sig til Forsvar. Deres Kiød er fort, grovtrevlet, og smager slet. Af disse Skildpadder udtrækkes en Olie, som kun er tienlig i Lamper".

"Skildpadden kaldet Karret (carret) er en anden meget stor Skildpadde, hvis Kiød er vel mindre lækkert, end den første ovennævnte velsmagende Skildpadde, kaldet tortue franche, men som bliver meget eftersøgt for sin Skal, der gives saadan Skik, som man vil, ved at giøre den blød i varmt Vand, og siden komme den i en Form, hvis Skikkelse den antager nøyagtigen ved Hielp af en god Jernpresse: hvoreiter den poleres, udskikkes, og udpyntes med Guld, Sølv og andre Prydelser, som de Franske vide saa vel at hitte paa, og derved at giøre dem saa begierlige og eftersøgte af de Fremmede".

"Denne Skildpadds Skal bestaaer af femten Blade, baade store og smaa, hvoraf ti ere flade, fire lidt ajenkrumme, og den, som dækker Ryggen, er i en hul Treangel ligesom et lidet Skiold. Denne Skildpaddes sædvanlige Skalham veyer tre eller fire Pund; men undertiden træffer man saadanne, hvis Skal er saa tyk, og hvis Blade ere saa lange og brede, at de veye allesammen omtrent ferseller syv Pund. Man kan sige, at denne Skildpadds Skal er den smukkeste og mindst mangelhaftige; man giør deraf Æsker, Daaser, Kamme, Rageknivskafte, Lancetskafter, indfatter Kige- og Læse-Glas dermed, og mange andre meget nette Redskabe". v. s. v.

Artikelen Slange er i sær vidtløftig, og indeholder en stor Mængde Særslag af dette Dyr fra alle Verdens Dele Et nyt Beviis paa Hr. Prof. von Aphelens ufortrødne Opmærksomhed for at giøre sit Værk saa fuldstændigt, som mueligt, er den Flid, hvormed han ved denne Deel har raadført sig med den anden franske Udgave af Bomares Naturhistorie, som indeholder adskillige Forbedringer og Tillæg. Saadan et Tillæg er Artiklen Søebiørn, om hvis sære Huusholdning vi endnu til Slutning ville anføre noget lidet. "Hannerne ere strax fra Fødselen af, større og stærkere end Hunnerne, deres Hud bliver mere og mere fort fra Dag til anden; da derimod Hunnens er bestandigen askegraae med nogle rødblakke Pletter under Fødderne. Naar Hunnerne have født, afbide de Navlestrængen, samt standse Blodet, og læge Saaret ved megen Slikning; Ungerne ædes med aabne Øyne, som ere store og udstaaende; Munden er bevæbnet med to og tredive Tænder, men Hunnetænderne, som ere de største, stærkeste og meest brugelige i Strid, komme ikke frem, førend den fierde Dag; de vende ind imod Halsen. Hunnerne have en yderlig Kierlighed for deres Unger; de forlade dem ikke, og ere altid samlede med dem paa Havbredden, hvor de tilbringe endeel af Tiden med at sove. Ungerne lege omkring dem ligesom smaa Hunde, efterabe deres Fædre, og øve sig allerede til Strid. Hvis en af dem slaaer den anden ned paa Jorden, kommer Faderen anlættende murrende, skiller dem ad, dækker for Seyervinderen, slikker ham kierligen og lykeligen; thi dens Tunge er skarp: han forpligter ham undertiden til at lægge sig ned, og hvis Ungen giør Modstand, synes det, som han elskede ham desto mere: Faderen ligesom glædes og fornøyes over, at have faaet i ham en værdig Efterkommand; men han bevidner mindre Ømladenhed for de Døvne, hvilke følge altid bag efter Moderen, da derimod de Modige giøre Faderen Selskab allevegne".

"Endskiøndt Søebiornene ere forsamlede i Tusendtal paa et Sted, ere de dog deelte i Familier; en

Familie

Familie bestaaer ofte af hundrede og tyve; hver Han har mange Hunner, nemlig otte, femten, og indtil halvhundrede, hvilke han beholder og bevarer med megen Flid og Bekymring: hvis nogen anden Han nærmer sig dertil, kommer han ansættende med Bisierhed, og den meest blodige Strid kunde ved denne Leylighed have Sted imellem disse to Medelskere. Hunnerne, som da ere Tilskuere, gribe det Partie at følge Seyervinderen, de slikke ham kierligen, og udgive samtligen Seyerskrig. Man kan ikke andet end falde i Forundring over disse Dyrs usorfærdede Mod: naar de have taget et Sted i Besiddelse, kan intet uden Døden formaa dem til at forlade det; de tillade ikke andre at boesætte sig alt for nær hos dem. Naar en Strid reyser sig iblant dem, seer man dem undertiden at slaaes en heel Time, at sætte Snarer for hinanden, at lægge sig ned af Mathed, den ene hos den anden, at være gandske aandpustne, uden Kræfter og Bevægelse; derefter at reyse sig begge med et, pirre hinanden, og at begynde Str den paa nye. Naar de slaaes, tage de hver et Sted, som de aldrig forlade: de vende Hovedet til Side, og banke hinanden baade op og ned, men hver stræber at undgaae sin Vederparts Hug. Saa længe de have lige Kræfter, kan de kun slaae med Fødderne; men den Stærkere griber snart sin Modstander med Tænderne og slaaer ham ned; da komme de andre Bisrne, som ere Tilskuere, den Svageste til Hielp, og ende Striden. Man seer altid, siger Hr. Sæller, at de ere færdige at undsætte den Svage og Fortrykte. Hvis to Bisrne overfalde een eeneste, komme de andre til Undsætning, og ere ligesom forbundne over Partiets Ulighed: de, som ere endnu i Havet, slikke Hovedet op, for at betragte dette blodige Skuespil, muntre hinanden, gaae ud af Vandet, løbe hen i Flokken, og forøge Blodbadet".

Philodani Tanker over Philocosmi Betænkninger. Kiøbenhavn 1771, trykt og findes tilkiøbs hos August Friderich Stein, boende i Skidenstræde. Stor 16 S. 8.

Aldrig kunde Philocosmus's Roes blive større eller mindre mistænkt, end naar den Mand, som han havde skrevet imod, skrevet haardt og haanligt imod, giorde selv hans Lovtale i de varmeste Udtryk, — og naar denne Mand tillige var en Philodanus. " Iblandt de saa gode Stykker (saaledes begynder han disse Tanker), som i dette Skrivefriehedens Foraar ere fremkomne, har jeg intet læst, som jeg agter høyere, end Philocosmi Betænkninger. Dersom det kiære Publicum har værdiget mine Undersøgelser nogen Tillid, vilde jeg agte mig lykkelig, om mit Vidnesbyrd kunde hielpe til at opvække den Agt for dette Værk, som det i høy Grad fortiener". Men han lader det ikke beroe ved almindelige Berømmelser; han peger tillige de Steder ud, som han meest beundrer, og som han anpriser til alles Efterstyn. Dog glemmer han ikke i nogle Exempler at vise den Ubilighed, hvormed han troer, at hans Vederpart har begegnet ham. Man kan sige, at saa ærefuldt et Monument disse Blade ere for Philocosmus's Indsigter og Fortienester, saa ærefuldt et Monument ere de tillige for Philodanus's Retsindighed.

Philocosmi Brev til Philodanus, som Svar paa hans Tanker over Philocosmi Betænkninger. Kiøbenhavn, trykt hos Hof-Bogtrykker Møller, 1771. Stor 16 S. 8.

Philocosmus's Glæde over saadan en Vederparts Berømmelse, er gandske naturlig. "Det er mig en Triumph, siger han, over Sandheds Fiender, at Deres upartiske Vidnesbyrd følger med mit Arbeyde til et Publicum, i hvilket saa mange behøve at troe, for de seer, for siden at see des vissere og bedre, og for derpaa at blive engang grundfæstede i Troen". Den Maade, hvorpaa han søger at tilfredsstille Philodanus i Henseende til den haarde Medfart, som denne besværede sig over, er meget vittig, og bestaaer i blotte Complimenter.

Vi holde det ikke af Veyen, her at sige det —— som alle vide —— at Philodanus er Hr. Etatsraad Guldberg, og Philocosmus Hr. Cancellieraad Martfelt, to Mænd, hvis Skrifter, udgivne efter Trykfriehed, og ved Trykfriehedens foranledigede, burde allene kunne giøre denne Friehed til en vigtig Velgierning af Regieringen, og bringe denne Mængde foragtelige Misfostere i Forglemmelse.

—— Qui trouvent —— quoiqu'on puisse dire
Un marchand pour les vendre, & des sots pour les lire.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 41. ——— 1771.

Afhandling om Diæten eller Underretning, hvorledes man skal bevare sin Helbred ved et ret Brug og Valg af de Ting, som ere nødvendige til Livet. Oversat af det Svenske til almindelig Nytte, samt forsynet med nogle Anmærkninger af P. C. Abildgaard. D. M. Kiobenhavn 1770, af Kanneworffs Forlag. Stor 594 S. og et Register. 8.

Længe nok have vi savnet i vores Modersmaal en god Diætetik, og neppe er der nogen poleret Nation til, som jo allerede længe dermed har været forsynet. Denne Mangel har Hr. D. Abildgaard oprettet ved at oversætte et af de beste og paa vores Clima meest passende Skrifter, som han paa adskillige Steder har forsynet med nyttige Anmærkninger. De Ting, som i denne Afhandling blive betragtede, og hvis Brug og Virkning der gives Underretning om, ere Temperamenterne, Vanen, Overflødighed i Mad og Drikke, hastig Forandrings Skadelighed og en forsigtig Forandrings Behagelighed og Nytte, Luften og dens forskiellige Egenskaber og Virkninger, Fordøyelsen, Blodets Omløb, Følgen og Nytten deraf, om Mad og Drikke, om man bør spise uden Lyst? hvorved Madlysten tabes? Hungerens Nytte, hvad der bør iagttages ved Maaden, hvor farligt det er at spise for meget, hvor ofte man bør spise, om Egenskaben og Virkningen af de forskiellige Slags Føde, saasom af Dyrriget, Blod, Melk, Ost, de forskiellige Slags Dyr, Fuale og Fiske med meere, som bruges til Føde. Af Planteriget, de almindeligste Urter, Rødder og Frugter, Krydderier, Sukker, Olie, Eddike m. m.; om de almindeligste Drikkesorter, som Vand, Thee, Kaffe, Chocolade, Viin, Brændevin, Punsch, Øl og Misd. Om Tobak, om sure eller forende Føde, og om Føde, som er tilbøyelig til Forraadnelse; om Bevægelse og Hvile; om Søvn og Vaagen; om de i Legemet unyttige Deles Afrensning, og de nyttiges Bevarelse; om Sveed, Maaneds Renselsen, den gyldne Aare; om Opkastelse, om Nytten af at holde Legemet reenligt; om Elskov, Diæt for Frugtsommelige: Almindelige Regler om Barns Opdragelse; om de udvortes Sandser; om Affecter eller Sindsbevægelser; om de Gamles, de Syges og de Studerendes Levemaade; om Klæder, Spisekar, Brandkurers og Medikamenters Brug. Om enhver af disse Tings forskiellige Egenskaber, Brug og Virkning paa Legemet gives omstændelige, nøyagtige og meget nyttige Underretninger. —— Til en Prøve ville vi meddele vore Læsere et Uddrag af det Stykke om Kaffe. "Naar Smagen understøttes af Indbildning, Kielenhed og Vellyst, er den uden Tvivl den fornemste Grund til de Feyl, som begaaes i Mad og Drikke. Spørger man, hvorfor Smagen er falden paa eet frem for paa et andet, paa varme Drikke frem for kolde, paa udenlandsk Kaffe, som fees at være vor Natur og Sundhed imod, for vor Mrenpriis og Salvie, saa bliver Aarsagen denne, at Moden har lært det; det er altsaa forgiæves videre at spørge, hvorledes man uden Thee og Kaffe kan vedligeholde sin Helbred, men hvorledes man ved dets daglige Brug kan beholde sin Sundhed. Kaffetræet har Naturen selv plantet i det lykkelige Arabien, hvor det voxer vildt; men ved Konst er det bragt til andre Steder i Verden, hvor man har hele Plantager deraf. Heraf ere komne tre Slags Kaffebønner: Levantiske, fra det lykkelige Arabien, som ligger næsten i den hedeste Deel af Verden; disse ere de mindste af alle Sorter, og holdes for de beste. Japanske fra Java i Ostindien ere de største, men hol-

des for de sletteste. Suringmiske fra Vestindien ere middelmaadig store, og komme det første Slags nærmest i Godhed. Raa Kaffebønner bestaae af slimagtig gummigte Deele, harpixagtige, jordiske og meget lidet surr-saltige: de harpixagtige Deele have en stærk og tillige modbydelig og vammelig Smag: de gummigte Deele ere fede og angenemme; saa længe disse Deele blive tilsammen efter deres naturlige Blanding i de raa Kaffebønner, da kan man hverken ved Brændevin eller Kogning i Vand faae nogen smagende Saft af dem, men de ere udelige baade til Diæt og Medicin. Skal Kaffe blive brugbar, da maa den brændes, og ved denne Brænding foraudres de og faae gandske andre Egenskaber. Skal Kaffe nogenlunde bekomme os vel, da maae den, efterat den hverken er for lidet og aldeles ikke for meget brændt, kaages maadelig; thi kaages den for meget, da trækker Vandet alt for mange harpixagtige og jordiske Dele til sig, hvilket er skadeligt for Sundheden, efterdi de harpixagtige Deele pirre Nerverne, og ophidse Blodet. De grove jordiske Deele angribe Maven og Tarmene, forsaarsage Forstoppelser, betage Appetiten, svække Fordøyelsen, og foraarsage efterhaanden en blaa og usund Farve i Ansigtet, afstedkomme Bleegsyge og vandagtige Hævelser: de gummigte Deele derimod dæmpe de skarpe og sure Ureenligheder i Maven, opløse de seye og slimagtige Deele, hielpe til aabent Liv, og foraarsage en jævn Sved; de og vellugtende empyreumatiske eller brankede Deele have en ophidsende Kraft i vore Vædsker, og skade Nerverne".

"Kaffe bør ikke drikkes nær for Maaltidet; thi da svækker den Maveædderne, og formindsker deres Kraft til at opvække Appetiten, hvilken den betager hos den allerhungrigste, om han drikker den kort for Maaltidet. Ikke heller bør man drikke den strax efter Maden, allermindst saaledes som Fruentimmerne drikke den med Flode og Sukker; thi Fordøyelsen hindres, Maven slappes, de slimige Deele, som ved Stolegangen burde gaae bort, opløses og fortyndes, saa at de let kunne gaae i Blodet, og foraarsage mange Ulevligheder. Drikker man den med Aften, da hindrer den Sovnen, hvilket giver tilkiende, at Livskræfterne ey kunne dæmpe dens Virkninger, og den altsaa udretter alt det samme, som megen Sorg, høy Alderdom, stor Forskrækkelse, og en stærk Feber pleye at foraarsage. Flittige Kaffedrikkere faae Kielvende Hoved og Hænder, hvilket tilkiendegiver, at Kaffe svækker Hiernen og hele Nervesystemet. Kaffe er og aldeles skadelig for Fruentimmer, som ere tilbøyelige til Mødersyge; thi den opvækker ofte dette sovende Onde. De, som ere tilbøyelige til Melancholie, blive ængstede, naar de drikke Kaffe. Hypocondriske Folk have Skade af Kaffedrik; thi den forøger Syrligheden i Maven og Tarmene. Kaffe opvækker alle Slags Blodflod, saasom den gyldne Aare, m. m., derfor maae de Fruentimmer, som frygte for at aborteere, ikke drikke Kaffe. Kaffe er meget skadelig for hede, tørre og choleriske Temperamenter, men derimod kan den være nyttig for de seede og vædskefulde Personer, den skal være nyttig for dem, som ere plagede af Steensmerte, naar den drikkes med Vand".

Physisk Beskrivelse over Jordkloden, paa det Cosmographiske Sælskabs Vegne forfattet af Torbern Bergman, Professor i Chymien ved Academiet i Upsal, Medlem af det Keyserlige Naturforsker-Academie, det Kongelige Videnskabers Academie i Stockholm, og det kongelige Societet i London. Oversat og med nogle nye Tillæg og Anmærkninger, af Hr. Forfatteren selv tilsendte, forbedret og forøget af Johan Ditlev Breckling Brandt, S. S. Minister. Candidat. Kiøbenhavn, 1771. Trykt og findes tilkiøbs hos Joh. Rud. Thiele, boende i Peder Hvidtfelds-Strøde. Stor 648 S. 8. med to Kobbere.

Anledningen til dette Skrift gav det Cosmographiske Sælskab i Upsala, som efter at have faaet sine med største Flid forarbeydede Himmels-Kugler bragte i Stand, paatog sig at udgive en tredobbelt Verdens Beskrivelse, nemlig en astronomisk, i hvilken de fornemste Himmelsner, Jordklodens Størrelse og Dannelse m. m. skulde forklares, en physisk Beskrivelse over Jordkloden, og en historisk, i hvilken adskillige Folkes Sæder, Skikke, Genie, Gudstieneste o. m. skulde beskrives. Den physiske Beskrivelse paatog sig Hr. Prof. Bergman, en Mand, bekiendt baade i og uden for Sverrig af sin store Kondighed i Naturvidenskaben, og udgav den i Aaret 1766. paa Svensk. Aar 1769 blev den af Prof. Röhl i Greifswald oversat i det Tydske, og forbedret ved adskillige af Forfatteren selv tilsendte Anmærkninger. Denne Tydske Oversættelse har vor danske Oversætter vel for Forbedringernes og Tillæggenes Skyld i sær fulgt; men han forkiærer tillige, paa det nøyeste at have sammenlignet den med den Svenske Original, for des nøyere at udtrykke

trykte Forfatterens rette Mening. Ja, han har endog hast den Lykke, at faae endeel baade Forbedringer, Tillæg og Anmærkninger fra Forfatteren Hr. Prof. Bergman selv, hvorved da hans Oversættelse har faaet et endnu høyere Værd, end den Tydske, ja, end Originalen selv.

Man skiønner allerede af denne Omhyggelighed, at Hr. Brandt ikke hører iblandt de gemeene Oversættere, der efter en Forlægger's Wink falde over et Skrift, som de maaskee tilforn aldrig kiendte, hvilket de give paa Dansk med den mueligste Hurtighed og Skiødeløshed, og lade saa deres Forlægger sørge for Resten. Værket er et af de nyttigste, som en Oversætter kunde falde paa, og af det Slags, hvorpaa vi have den allerstørste og skammeligste Mangel i Modersmaalet, da det dog ikke sattes os for offentlige Lærere i alle Naturvidenskabens Dele. Men disse tror for den største Deel, at have frelst deres Samvittighedet, naar de engang for alle have skrevet et Latinsk Compendium i deres Videnskab, hvorpaa Ungdommen kan tye sig Videnskaben til i Skolerne, og siden, naar den kommer til Academiet, giøre Fidibus af. Hvorfor have vi endnu ingen Naturlære paa Dansk? ingen Astronomie paa Dansk? ingen Geometrie paa Dansk? kort: ingen Hovedbog i nogen Videnskab paa Dansk? Og hvor kunne vi fuldtakke de Folk, som ved privat Flid bode paa vor offentlige Dovenskab, og uden Kald og Løn give os saadanne Skrifter i Modersmaalet, som vi alt længe forgieves have ventet fra vore offentlige og lønnede Lærere!

Værket selv bestaaer i 6 Afdeelinger. Første Afdeeling om Jord-Overfladen i Almindelighed; anden Afdeeling om Landet, hvori forekommer om det bekiendte faste Land, om Øer, om de lidet bekiendte Lande, om Uievnhederne paa Overfladen, om Jordlagene, om Forsteninger, om underjord ske Huler; tredie Afdeeling om Vandet, hvori om Kilder, Floder, Sumper, Søer, og endelig om Verdens Hav; fierde Afdeeling om Luftkredsen, hvori om Luftkredsens Beskaffenhed, om Nedslaget, (Nederbørd) om Luftkiv, om Luftilde, om Vinde; femte Afdeeling om Forandringerne paa Jordkloden, hvori om regelrette, om tilfældige Forandringer, om Vandets Aftagelse, Meeninger om Jordens Oprindelse; siette Afdeeling om de organiske Legemer paa Jordkloden, hvori handles om Planters og Dyrs Næring og Forplantelse. —— Oversættelsen er, saa vidt vi skiønne, tydelig og god, og for at finde de forekommende naturlige Tings rette Udtryk, har Hr. B. med Rette betient sig af Hr. Prof. von Aphelens Naturhistorie.

Professor Gottscheds Tydske Grammatika, eller kort men tilstrækkelig og tydelig Undervisning, at lære ret at skrive og tale det Tydske Sprog, oversat efter det femte forbedrede Tydske Oplag, og udgivet til Nytte for de Danske, som ville lægge sig efter og grundig lære det Tydske Sprog. Kiøbenhavn. Trykt hos Paul Herman Höcke. 1771. Stor 284 S. 8.

Af Titelen skal man ikke kunne see, om denne Grammatik er en Oversættelse, af Gottscheds store Tydske Grammatik (Grundlegung einer Deutschen Sprachkunst), eller af hans Kern der Deutschen Sprachkunst. Men af et Sted i Fortalen, hvor man anfører Gottscheds eget Vidnesbyrd om sit Skrift som et Bevis paa dets Godhed, seer man, at det er hans Kern der Deutschen Sprachkunst, eller hans Udtog af den større Grammatik, som her er blevet oversat. Dette Vidnesbyrd om Grammatikens Værdie er ellers i alle Henseender saa'somt; thi baade er det en Selvros, som i særi Gottscheds Mund siger intet, og Gottsched selv har i det anførte Sted ikke sagt andet, end at hans Kern der Deutschen Sprachkunst indeholdt virkelig Kiernen eller et kiærnefuldt Udtog af hans større Grammatik; men hvor vidt saa vel hans større som mindre Grammatik indeholder den virkelige og smagefulde Kierne af det Tydske Sprog, det bliver et Spørsmaal, hvis Besvarelse man ikke maa overlade til Gottsched.

Gottscheds Grammatik maatte for Resten være saa god, som den vilde, og bedre, end vi holde den for; saa er den dog altid skrevet for Tydske, og ikke for Danske, og en næsten ordret Oversættelse paa Dansk af en for Tydske skrevet Grammatik, kan umueligt blive den gienneste og sikkerste Veyledning for Danske til at lære Tydsk. Naar saadan en Grammatik skal blive ligesaa brugbar for Fremmede, som den er for de Indfødte, saa bør den falde i en Mands Hænder, som er begge Sprog mægtig meer, end til at oversætte, og som forstaaer at udelade eller forandre, hvad der vilde være overflødigt eller uforstaaeligt for en Dansk. Men denne Kundskab kunne vi ikke tillægge Oversætteren af Gottscheds Grammatik: han maatte ellers

ellers have giort store Forandringer i det Kapitel om Bogstavernes Udtale, og ikke ladet det bero ved de Ord: ligesom i Danskken; det orthographiske Register var blevet meget kortere; Syntaxen kommet til at see gandske anderledes ud, o. a. m. Vi ville ikke tale om, at, naar han havde havt Kyndighed nok i det Tydske Sprog, og kiendt de vigtige Rettelser og Forbedringer, som nyere Sproglærere har giort i den Gottschedske Grammatik, skulde han have fundet meget at forandre ved Reglerne om Retskrivningen, om Kiønnene, om Declinationerne, de uregelmæssige Verber, o. s. v.; thi i alle disse Stykker fortiener Gottsched ligesaa lidet at være Bøyiser for Tydske, som for Danske; og hvad Schaller efter de ældre Tydske Sproglæreres Forskrift har sagt herom, er langt vigtigere og ordentligere, end hvad man læser hos Gottsched, saa lidet vi for Resten maa kiende den Schallerske Grammatiks Mangler.

Imidlertid vil man dog mindre tage Feyl af det Tydske Sprog ved at læse Gottscheds Grammatik end af den Tydske Poesi, ved at raadføre sig med hans kritische Dichtkunst, og Vorübungen zur Lateinischen und Deutschen Dichtkunst, som denne Oversætter efter Gottscheds Anvisning henviser sine Læsere til, men som vi ville bede dem at vogte sig vel for, i fald de ikke skulle faae Afsmag for al Tydsk Poesie.

Vi kunne ellers ved denne Leylighed forkynde vore Læsere en nye Anvisning til det Tydske Sprog for Danske, tilligemed en Chrestomathie af de beste Tydske Digtere og Prosaister, som med det første udkommer i Rothens Arvingers og Proffts Boghandling paa Børsen.

Bonasse. En oprigtig Haandverksmands Svar og Igiendrivelse imod den sig saa kaldende Haandverksmands (men vel snarere en Stats eller lærd Mands) trende Anmærkninger: 1) At Laugene i deres nærværende Forfatning ere skadelige for Vindskibelighedens Fremgang. 2) At de ere hinderlige i Folkemængdens Tiltagelse. 3) At de ere en Medaarsag til de dyre Tider. Hvorudi vises denne Autors store Feyltagelser efter disse nærværende Tiders Omstændigheder. Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos Joh. Rudolph Thiele, boende i Peter Hvitfels-Stræde. Stor 68 S. 8.

Vi tvivle ingenlunde paa, at der jo kan siges adskilligt til Haandverkslaugenes Forsvar, det er at sige, til at forsvare en fornuftig Indretning i Laugene; og hvad Philocosmus har sagt i denne Materie, fortiener i vore Tanker et modent Overlæg. Men naar saadanne Folk, som Argus og Bonasse, paatage sig Laugenes Forsvar, saa er det ingen Under, at man bliver intet vaer ved dem, uden Misbruge, og taber deres gode Side gandske af Sigte. At Bonasse, som en gammel tydsk-dansk Laugsmester, ventelig Oldermand med, har stredet for Laugene, som for Huus og Hiem, forundrer os ikke, da vi see vore lærde Laugsmestere fægte for de academiske Laugs Principier med samme Iver; men at et Menneske, der ikkeskan sætte to sammenhængende Tanker til Papiret, tør skrive imod en Kiønsom og vitlig Forfatter, skulde være undstaaeligt, dersom man ikke ved en Junior Philopatriotisme og andre store Skribenters Exempel, var blevet hærdet imod trykt Ufornuft. —— Det hele Skrift er ikke andet, end en Samling af uforstaaeligt, modsigende, og usammenhængende Snak —— eller for at tale i Forfatterens eget Sprog, naar han dømmer om andre sine Colleger en egennyttig og ugrundet Sniksnak, jammerlig i Kiensende dens væsentlige Sammenhæng. De, som skrive imod Laugene, ere i Forfatterens Øyne værre end Hedninger; Folk, som ville have Religion, Videskaber, Dyd, og vi veed ikke hvad, udryddet; kort: Lærde; thi afskyeligere Folk kiender denne Skribent ikke, end de Lærde.

Prøve af danske Tanker og Ord, skrevet i Anledning af den tydske Bonasse af Haandverksmanden i den patriotiske Tilskuer No. 163. Kiøbenhavn, 1771. Stor 72 S. 8.

Haandverksmanden i den patriotiske Tilskuer kiender ventelig enhver, og maaskee ogsaa mange vide, at det er den fortiente Parykmager Hr. Birk i Kiøbenhavn. Af denne Mand havde vi ventet os noget retskaffent om Laugene, dersom han ikke til Ulykke var kommet i færd med en Skribent, som gav ham meer Anledning til Spog, end til en alvorlig Igiendrivelse. Man finder derfor lidet her i den omtvistede Materie, men nok til at giøre den stakkels Bonasse latterlig. —— En Episode fra S. 27 —— 42, som sigter til at forsvare visse Regieringens Anordninger angaaende den udvortes Gudstieneste, Leyermaal o. s. v. giør Forfatteren megen Ære, baade som Menneskeven, og som Undersaat. —— Vi ønske, at han vil opfo'de sit Løfte, og give os nærmere sine Tanker tilkiende om Laugene, hvilke han kiender af mange Aars egen Erfaring.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 42. 1771.

Betænkning om Fælleskabets Afskaffelse saa og om Tiende og Tienestefolk paa Landet. Kiobenhavn, trykt og forlagt ved Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. 1771. Stor 53 S. 8.

Denne Betænkning, som har en Landmand i Fyen til Forfatter, er skrevet sindig, ordentlig og vel, og fortiener Sted iblandt de beste smaa Skrifter, som ere udkomne i disse Materier. I den første Afhandling giennemgaer Forf. de mange Slags Fælledskab, som finde Sted ved Landvæsenet, i sær i Fyen, og fornemmelig i Nyborg-Amt, og foreskiller tydelig de store Vanskeligheder, som ere at bestride ved et hvert Slags Fælledskabs Ophævelse. — En Aarsag til Markfælledskabets Oprindelse blandt Beboerne i en og samme Bye finde vi angivet S. 13., som vi ikke erindre at være blevet bemærket af andre vore oeconomiske Skribenter. "Det tredie Slags Fælledskab, siger han, imellem Byemændene indbyrdes har uden Tvivl sin Oprindelse af Jordens og dens Beliggenheds store Forskiel paa de allerfleste Steder i vore Lande, da den neppe paa een Ager reent igiennem er eens, langt mindre i en heel Byemark; og tillige af Veyrligets store Ustadighed. Skulde een eller fleere Beboere faae al deres Jord paa Sandbakker, eller imellem sumpige Moradser, eller paa stiv Leer- eller Steenbund, kunde de aldrig bestaae, og mindst i Aaringer, naar sligt Veyrligt vedvarer, som ikke er deres Jords Beskaffenhed gunstig. Byernes Eyere eller Indbyggere have derfor fra Begyndelsen attraaet og faaet hver sin Deel paa Markens forskiellige Jordbund, paa det hver i vanskelige, saa vel tørre, som vaade Aaringer kunne have Haab om at beholde Grøde paa nogle Steder, naar det slog feyl paa de andre, og alle bære eens Byrde og nyde eens Fordeel. Dette har tiltaget, ligesom Byen i Tidens Længde har indtaget mere Jord at dyrke, da enten alle eller nogle have delt Skifterne paa nye indbyrdes, og denne Jordens Adspredelse er siden forøget og blevet mere uordentlig, deels ved Beboernes Skisdelighed og Utroeskab, deels ved Gaardens Ødeblivende, ved Deeling, Ombytning og andre Omstændigheder. Ligesaa har Jordens Beliggenhed været en Aarsag dertil, paa det hver Mand maatte faae noget af den, som laae længst borte, og noget, som var nærmest ved Byen. Jo mere vigtige og betydelige disse Aarsager til Fælleskabet ere for hver Beboere, des vanskeligere vil Forandringen blive".

Forfatterens Forslag til Fælleskabets Afskaffelse er: "at i et hvert Amt maatte beskikkes en kongelig Commission, bestaaende af Amtmanden, Herredsfogden, de udmeldte Landscommissarier og to redelige og meest kyndige Landmænd af det næste Amt, som eye og selv bruge Jordegods (dog ikke i samme Amt, hvor Commissionen sættes, ikke heller i det Amt, hvoraf Commissarierne til det andet Amt ere tagne,) og saa mange tilforladelig kyndige, svede og redelige Landmaalere, som Kongen til hastigere Fremme vil og kan forunde, hvilke alle til denne Forretning i Eed tages" Nogle Forsigtigheds Regler, som denne Commission maatte iagttage, foreskriver han ogsaa. "For hver Tønde Hartkorn burde disse Commissarier faae en fastsat billig Belønning, saa tit de havde fuldendt en Byes, eller en mellem fleere Byer Fælles-Marks Adskillelse, ligesom Landmaalerne og burde betales efter Hartkorn, og den, som forer Protocollen, dobbelt, hvorimod de aldeles ikke nyde nogen anden Diæt-Penge, og under deres Ære Fortabelse og stor Mulct ikke bør tage imod nogen Slags Foræring, hverken for eller efter Forretningen, ikke heller Mad og Drikke hos nogen af dem, som Forretningen angaaer, men hver anskaffe og bekoste det selv. For Forretningen at give beskreven, faaer den,

som fører Protokollen, ikke meere end hvad Papiret koster, og for hvert Ark otte Skilling Skriverpenge, som ikke maa skrives, som Akter ved Misbrug sædvanlig skrives, men som almindelig Skrivt, læselig og tydelig. Naar Commissionen er ueens, gaaer det i mindre betydelige Ting efter de fleeste Stemmer, og hvor Stemmerne ere lige, gielder den ældste Landmands Stemme for to. I vigtige Ting indsendes hvers Betænkning til Kongens Decision. For hver Bye, som er adskilt, faaer hver af Commissarierne en Sølvmedaille, og naar alle Byer i et Amt ere adskilte, faaer hver af dem, som fra Commissionens Begyndelse til Enden er vedbleven, en Guldmedaille, af Vægt som Kongen behager at bestemme. Hvor en Bye eller Lodseyer, eller Eyer af en Bye begierer Commissionen, enten til Jordens Deling, eller Bønders Ligning og Inddeling til flere Gaarde, derhen forsamler sig den strax frem for andre Steder. Ellers begynder den ved den ene Side af Amtet, hvor Amtmanden finder for godt, og vedbliver i Naboebyerne, naar den ey udtrykkelig begieres til et andet Sted, indtil den er kommen hele Amtet igiennem. Kan det ikke fuldendes i eet Aar, begynder Commissionen igien i næste Bye, hvor den slap det forrige Aar. Jeg tvivler ikke paa, bliver Forf. ved, naar det begyndes paa denne Maade (som vel synes langsom, men er den grundigste i en Sag, hvor det ikke bør agtes hvor hastig, men hvor vel det skeer), at alle Vedkommende vil det efterfølgende Aar findes meget mere villige og behielpelige i at lette alle Ting for Commissionen; i sær, om det maatte behage Hans Majestæt ved besynderlige Naadestegn at belønne dem iblandt Eyerne og Beboerne, som findes frem for andre villige, og desuden at forunde, som Nødvendigheden vist udkræver, hver Bye, saasnart deres Marker ere adskilte, et Aars Skattefriehed, deslige hver Gaard, som flyttes, samme Friehed paa to Aar, og hver Gaard, som ny anlægges, paa tre Aar". Landmaalerne gav Kongen frit, og paatog sig Forskuddet til Commissionen, hvoraf Landet igien efterhaanden skulde betale den halve Deel, og den anden halve Deel udredes Halvparten af Eyerne, og den anden halve Part af samtlige Bønder.

Om Tienden dømmer Forf., at "dens nærværende ældgamle Maade, hvorved Tagerne beholde hvad dem tilkommer, og føre sig deres bekostelige Indretninger uden nogens Fornærmelse til Nytte, og hvor Yderne give eftersom de have, uden mindste Fare for Fornærmelse og Overlast; hvorved Staten seer Landets Producter forøget og ført til høyeste Nytte, underholder Academier, Skoler, Hospitaler og andre Stiftelser, lønner Bisper, Præster og andre nødvendige Betiente med mindste Byrde for Undersaatterne; bør billig foredrages en Forandring, hvorved Eyerne mistede hvad de dyre og nylig havde kiøbt, eller hvad dem ved Embeds Tiltrædelse er tillagt til Levebrød, og tillige al Sikkerhed om Vederlag; hvor de Givende blev betynget med langt større Byrde i de Tider, hvor de ere mindst formuende til at bære den, uden Haab om tilstrækkelig Vederlag i bedre Tider; hvor Staten vilde tabe anseelig saa vel ved mange Godsers Ruin og Producternes Formindskelse, som og ved nye Skatter og Paalæg, som uomgængelig inden kort Tid vilde udkræves til Kirker, Skoler og Hospitaler, og til Præsters, Skolelæreres og andre Betienteres Løn. Allerhelst, da nu under Lovens og Forordningernes vise Indretning og Beskiermelse enhver er noksom og langt mere betrygget for Fornærmelse, end det kunde skee ved al anden Afgivtsmaade".

Over Tienestefolk paa Landet klager Forf. meget. Han meener, "naar der paa Landet anordnedes Politie-Retter, der, ligesom i Kiøbenhavn, holdt ulydige, opsætsige og dovne Tienestefolk uden Bekostning ved hastig Straf i Orden, og ligeledes hialp forurettede Tienestefolk til deres Ret; naar Folkemængden blev befordret ikke ved Giftermaal imellem to Folk, som hverken kan føde eller opføde Børn til andet, end hvad de selv have at leve af, nemlig at tigge, men ved at lette for de Gifte de Byrder, som nu trykke dem langt haardere, end de Ugifte; naar det blev alvorlig og under Straf saa vel for Huusbonden som Tieneren forbuden, at Huusbonden ikke maatte betale Extraskatten for Tienestefolk; naar Piger, som ville tiene i Kiøbstæder, tilholdtes at give hvert Halvaar 3 Mk. til deres Fødesogns Fattige, som Kiøbstædens Øvrighed skulde være ansvarlig for; naar Tienestefolk, som havde tient otte eller ti Aar paa eet Sted, blev tillagt visse Frieheder og Præmier; naar de fik sikkert Haab, med Tiden selv at blive Huusbonder; naar Bonden blev nødt til, med eget Arbeide, og ikke allene med hans Folkes, at fortiene hvad han vil forhverve, og at aftiene, hvad han ikke kan betale; naar Landmanden i alle Klasser ikke paalagdes større Afgivter, end han kan udrede, og han fik Haab at beholde noget tilovers for sig og sine Efterkommere; naar Antallet af Giesterne ved Trolovelser, Brylluper, Barsel- og Liigfærd indskrænkedes, og Overdaadigheden i Bondestanden, efter alle Landes Exempel, alvorlig forhindredes: Saa vilde den Urolligheds Aand, der nu næsten overalt har bragt Folkene i en skadelig og med høyst farlige Følger forbundet Bevægelse, under Guds Biestand og Regierin-

gieringens viise Foranstaltning, vel sagtes igien, og enhver i Fred og Rolighed som tilforn bygge sit Huus, og med det samme forøge Landets Velfærd". Skiftetidernes Forandring for Tienestefolk seer han ikke, har tilbragt Landvæsenet nogen betydelig Nytte. Tvertimod, da de fleste Landmænds Vinterhuusholdning i mange Maader er forskiellig fra Sommerhuusholdningen, og udfordrer hos nogle fleere, hos andre mindre Folk; saa tænker han, at de fleste, saa vel Huusbonder, som Tienere, ønske, at de gamle Skiftetider fremdeles maatte vedblive, undtagen at Faredagen skulde helst bestemmes til 1ste April og 1ste October, siden Paaske falder ulige. Enhver maatte tilholdes, samme Dag at tiltræde den ny Tieneste, men ikke forlade den gamle, førend den 29 Martii og 28 September, under to Marks Straf for hver Dag.

Botanikens udstrakte Nytte foredraget i et Indbydelses Skrift til Forelæsningerne i den Botaniske Have for Aaret 1771. af Christen Friis Rottbøll, Professor i Lægekonsten ved Kiøbenhavns Academie. Kiøbenhavn, 1771. Trykt med N. Møllers Skrifter. Stor 64 S. 8. og et Kobberstykke i 4.

Hr. Professorens Hensigt med dette Indbydelsesskrift, som han efter vores første Urtelæreres den gamle Simon Paulis Exempel, der hvert Aar ved et Indbydelsesskrift pleyede at begynde sine Forelæsninger, har forfattet, er fornemmelig at opvække Lyst hos de unge Studerende og øvrige Landsmænd til at forskaffe sig Kundskab i Botaniken, en Videnskab, som ikke allene ved sin Behagelighed rigelig belønner sine Dyrkere, men endog ved den Lethed, der er i denne Videnskab at opdage noget Nyt og Usædvanligt. Læger, og fornemmelig Landlæger, Haandlæger, Apothekere, Geistlige, fornemmelig Missionarier, og de, som boe paa Landet, taler Hr. Prof. i Særdeleshed til, da de frem for andre have den beste Leylighed og langt mere Lethed i at nyde denne behagelige Tidsfordriv, giøre smukke Opdagelser, og derved indlægge sig Berømmelse. Denne Opmuntringstale, som er forstærket ved glimrende Exempler af berømmelige Urtekyndige baade iblandt Fremmede og hos os selv, er skreven med megen Smag, og kan ikke mangle at giøre god Virkning. Kuns havde vi ønsket, at Hr. Prof., der veed saa godt at tale Botanikens Saa, havde for deres Skyld, som ikke ere Kiendere, tillige berørt noget om denne smukke Videnskabs Nytte i det Almindelige, saasom i Henseende til Landvæsenet, Fabriker, Manufakturer m. m. Men de Urtekyndige, som ere alt for vel oplyste om Videnskabens Nytte, vil finde denne Mangel rigelig betalt ved en nye og betydelig Opdagelse om Snoe-Planternes (contortæ) Frugtdeele, som Hr. Prof. for deres Skyld har prydet sit Programma med, og som forraader hans vidtudstrakte Indsigt i Videnskaben, da den ikke er af det Slags, som en blot lykkelig Hændelse kan give en Liebhaber i Hænderne, men en Frugt af Randsagning og Fliid, veyledet af Erfarenhed og Kundskab. Opdagelsen er denne: Plantæ contortæ ere hidtil af Botanici henførte til pendandria, og adskilte under to Afdeelinger, nemlig monogynia med een Frugtstilke, og digynia med to Frugtstilker; under de første ere cerbera, vinca, nerium, echites, plumeria og flere, under de sidste ere den nylig indførte pergularia, periploca, apocynum, asclepias og stapelia. Hr. Prof. viser derimod, at alle Slægterne af denne Familie have tvende kiendelige og paa de fleste aldeles adskilte Frugtstilker: han har undersøgt echites, tabernamontana, cerbera, nerium, vinca; ja endog imod sin Formodning fundet, at de af contortis, hvis Frugt er en enkelt drupa eller Bær, have tvende Frugtstilker: cerbera tevetia anføres til Exempel. Cameraria og ceropegia ere af Gleditsch anførte under digynia, og Hr. Jaqvin har fundet to Frugtstilker i plumeria, men ingen har formodet at det havde sig saaledes med denne hele naturlige Slægt. Heraf følger altsaa, at de af contortis, som ere henførte under monogynia, staae paa et urigtigt Sted, og have hidtil ikke ret været undersøgte af Botanisterne, som have ladet sig bedrage af stigma, der oven til foreener Frugtstilkerne i disse Planter i et Corpus, ligesom de bedækkes af nectarium, der forestiller og af Botanisterne er taget for stigma, i de Slægter, som staae under digynia. Af dette, af Jaqvins Bemærkelse med nogle Arter af den anden Afdeeling af contortis, nemlig de, som af Hr. de Linneé henføres under digynis, at de have ti Antheræ, og at de 5 sorte smaa Knoppe ikke ere Antheræ, men allene Hengsler, ved hvilke de rette Antheræ parviis ere fæstede, som Hr. Prof. har undersøgt og fundet at forholde sig saaledes i adskillige flere Slegter af denne Familie, samt og af disse Planters øvrige besynderlige og hidtil gandske ubekiendte Blomsterbygning, som Hr. Prof. i disse vanskelige Planter med megen Flid har opdaget og omstændelig beskrevet, og som nødvendig vil udfordre en temmelig Forandring i de Linneeiske Slegtbeskrivelser, slutter han, at, da

Pistil

Pistillen ikke kan forvolde nogen Skilsmisse iblandt Slegterne af denne naturlige Familie, men Antheræ derimod synes at fordre en desto større Adskillelse, da de første Slegter høre til pentandria, og de sidste til decandria maa da burde udfinde en anden Synspunkt, som forenede dem. Han foreslaaer derfor at indføre dem under en nye Klasse, og kalde dem Syngenesia foeminea, hvis Hovedmærke skulde være et nectarium, som forenede tvende Frugtstilker udi eet Corpus eller stigma, da denne Classes tvende Ordener, af hvilke den første blev pentandria, og den anden decandria, faldt af sig selv. I Henseende til denne Klasses Plads, da vilde Hr. Prof. have den imellem Syngenesia masculina og gynandria, da de saaledes fik paa begge Sider to Klasser, hvis Grendsesslegter have i Frugtbygningen megen Overeensstemmelse og Forvandtskab med de paafølgende Slegter i denne nye Klasse.

Bekiendtgiørelse.

Afvigte Aar foretog jeg mig efter Gunstige Velynderes Raad at udgive under Navn af Tyconiana, Salig Mag. Christen Lassøn Tyconii Danske Manuscript Om Jødernes Omvendelse inden Dommedag, forfattet efter Salig Prinds Carls Ordre 1715.

I dette Aar har jeg og givet til Trykken Fortsættelse af Tyconiana saa og Fortsættelse af Salig Hr. Treschovs Historiske Skrift om Danske og Norske Jubel-Lærere.

Tyconiana 2det Bind indeholder foruden Salig Stifts-Provst Tyconii Levnets Historie og en Fortegnelse paa alle hans trykte og utrykte Skrifter, følgende Stykker.

1) Tyconii Forslag 1729 om et Academies Oprettelse i Wiborg.
2) Hans Bibliotheks Indrettelse, som Modell til store Bibliotheker.
3) Hans Censur over en Deel gode Bøger, som en Præst (skriver han) meest behøver og mindst kan undvære.
4) Hans Tale i Wiborg Landemode Aar 1712, kaldet Idea Consummati Episcopi, holdet de Biskop Deichmann blev derfra forflyttet.
5) Hans Jubel-Tale i Wiborg Landemode 1717.
6) Hans Noctis præ die prærogativa; Nattens Fortrin for Dagen.

Disse Stykker udgiøre et Bind i Octavo af omtrent 24 Ark.

Jubel Lærernes Historiske Skrift er indrettet efter Hr. Treschovs Maade, inddeelt i 3de Classer. I den 1ste Classe ere de afdøde Jubel Lærere, som man har fuldkiændig Underretning om. Den 2den Classe indeholder de endnu levende Jubel Lærere. I den 3die Classe findes de afdøde Jubel Lærere, om hvilke ingen synderlig Underretning haves, uden hvor og hvor længe de have tient.

Af Hr. Treschovs ubekiendte Jubel-Lærere har jeg bekommet over 30, hvis Historie jeg kan give fuldstændig. Foruden disse haves i min Samling henimod 200 Jubel-Lærere, og ved de fleestes Historie har jeg søgt at hosføye en Stam-Tavle, haabende, det uden Tvivl vil behage Læseren, at see saa mange mærkværdige Geistlige Familiers Stam-Tavler, saasom de Sal. afdøde Biskoppers Egede, Dorph, Kragelund, Ramus, Randulph, Thestrup og Wøldike, Deres Historie og Stam-Tavler: Foruden Familierne af Anchersen, Baden, Bagge, Bagger, Cold, Colstrup, Garmann, Glud, Grimann, Fog, Holmboe, Horrebow, Krahe, Monrad, Pontoppidan, Riese, Seidelin, Wedel, Windekilde og flere Familiers Stam-Tavler.

I Fortalen erindres dette indeværende Aar, som den Grønlandske Miesions Jubel-Aar, da det nu er 50 Aar siden Sal. Biskop Egede holdte sin første Prædiken paa Grønland; Jeg har derfor allerførst iblant mine Jubel-Lærere anført Sal. Hr. Egedes Historie. —— Fortalen hosføyes ogsaa Sal. Hr. Treschovs Levnets-Historie tillige med hans Kobber-Stykke (han var den første, der gav os Danske og Norske Jubel-Læreres Historie.) Skriftet trykkes i 4to og haade dette og Tyconiana paa godt Papir og med nye Bogstaver.

Min underdanig og ydmyg Ansøgning og Begiering skeer herved til De Høy og Velærværdige, Høyagtbare og Velfornemme Liebhabere, som behagelig ville subscribere med 2 Skill. Arket paa Tryk og 3 Sk. Arket paa Post-Papir. Hr. Treschovs Kobber-Stykke betales à parte, og Pengene betales imod Exemplarernes Levering. Roeskilde 1771.

Christopher Giessing.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 43 og 44. ——— 1771.

Naturlig og oeconomisk Beskrivelse over Holands Præstegield i Aggershuus-Stift i Norge. Af Rejero Giellebøl. Kiøbenhavn, 1771. Trykt i det Kongel. Universitets Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske ved F. C. Godiche, Stor 334 S. med to Kobbere.

Holands Præstegield fremviser just ikke saa mange Mærkværdigheder enten i Naturen eller Konsten, at det frem for andre fortiente en Beskrivelse; og om det ogsaa fortiente en, saa kunde den være bleven lanat kortere, og mindre kostbar, dersom Forfatteren havde indskrænket sig til Sogneis Topographie, og ikke taget meget med, som er almindeligt for mange Sogne, ikke i Norge alene, men ogsaa i Dannemark; som i sær hvad han siger om Agerbrunet. Ikke desto mindre var det ubilligt at miskiende Hr. Giellebøls Flid og patriotiske Oymerksomhed for at giøre sit Fødested bekiendt; og hvad overflødigt hans Beskrivelse kan synes at indeholde, kan maaskee tiene til at spare andre megen Umage, som maatte faae Lyst til at give os Topographier over andre Sogne i Norge, og fornemmelig i samme Stift.

Forfatteren handler i 18 Kapitler om Stedets Navn — Beliggenhed — om adskillige Mærkværdigheder ved Stedet. — om Folkemængden og Størrelsen. Heele Folkemængden i et Sogn, som dog er 3 Mile langt, og paa de fleste Steder ligesaa bredt, beregner han ikkun til 1565 Siele. Han troer, at det beste Middel til Folkemængdens Formerelse, saa vel her, som paa andre Steder i Norge, var at anlægge flere Huusholdningspladse. — om Jordarterne, Bierge, Stene og Mineralier. Her finder man en kortlluderretning om det nylig anlagte Zittens Jernværk; for Resten ikke meget for en Naturkyndig. — Om Jordens Beqvemmelighed til Agerdyrkning. Denne beviser Forf. med med Norges Beqvemhed i Almindelighed til Agerdyrkning, hvorom han anforer en ubekiendt Forfatters Tanker, — om Stedets brugelige Agerdyrkning. Byg og Hawre er den Sæd, de legge meest Vind paa, i sær Hawre, som skal overgaae den Danske. Heraf bages deres meste Brød, som skal være sundt og godt. Forf. iorer med god Grund imod den saa kaldede Braatehuast, som ogsaa er meget brugelig her i Sognet. Han forklarer dernæst de til Agerdyrkningen brugelige Redskaber, hvoriblandt han holder de saa kaldte Haandskierere, hvormed Sæden afskieres, ligesaa beqvemme, som vore Meyeredskaber, efterdi hvad der tabes i Tiden, vindes igien i Arbeydere, hvoraf man ikkun behøver een, som skærer og binder tillige. — hvorledes Stedets Agerdyrkning kan forbedres. Dette Kapitel er det vidtløftigste, og bestaaer af adskillige Regler, som Forf. vil have iagttagne; hvoraf dog de fleste ere gandske almindelige, og passe sig til Agerdyrkningens Forbedring næsten paa et hvert Sted, hvor Agerdyrkes. — om Engene og deres Forbedring. Ogsaa meest almindelige Regler, som, ifald de ere grundede, bør følges ikke mindre i Holands Præstegield, end paa alle Steder, hvor der findes Engbund. — om Stedets Humle-, Urte-, og Kaalhaver. Af Frugt Træer have Æble-Blomme- og Pære-Træer ingen Fremgang, og Æble-Træer vore ikke i det heie Sogn. Et Slags Kaal dyrke de, som er ubekiendt i Dannemark, og som de kalde Rodekaal. Rødderne ere allene brugelige til Spise; Bladene gives Qvæget. Disse Rødder have baade en god Smag (naar den yderste Bark eller Træe aftages) som ogsaa ere til meget store, at de rigelig betaler det Sted,

de staaer paa. De ligne noget de saa kaldede Jordæbler, undtagen, at de deels have en meget tykkere Skal, deels ere meget større, da de ofte ere saa tykke som en Arm, og et heelt Span lange, uden at tale om de mange vedhængende mindre Rødder". —— om Qvægdriften og Græsningen. Qvægdriften er ikkun maadelig, hvilket Forf. tilskriver den Brug, at sætte Qvæget paa Sætere om Sommeren; han meger, Sætere kunde afskaffes, og Græsgange indrettes ved Gaardene. —— om Skovene. Forf. beskriver her Sognets Tømmerhandel, som føres med Bord til Friderikshald. Han opregner og beskriver ogsaa de almindeligste Træarter, som findes i Sognet, og foreslaaer Midler til at forebygge Skovenes Ødelæggelse. Disse bestaae i, at forbyde al Braatehuggst, at indskrænke den alt for overflødige Hugst baade af grov Last og af smaa Last, ligesom den i Sverrig er indskrænket, hvor Bønderne ikke tør hugge meer, end visse Tylter om Aaret, og endelig at giøre Fogderne til Skovridere, og sætte i hvert Sogn 3 eller 4 Bønder til Opsynsmænd, som skulde have alle de Bøder, som ulovlige Tømmerhuggere bleve dømte til at betale. —— om de vilde Dyr og Jagten. En gandske interessant, skiøndt ikke konstmessig Beskrivelse paa de firefødde Dyr, saa vel som Fugle, og Maaden at fange dem paa. —— om Vandene. — om Fiskearterne og Fiskeriet. For en Naturelsker er her lidet; Maaderne at fiske paa er det betydeligste. — om adskillige Indretninger og andre Ting, Stedet angaaende. Indeholder Sognets politiske Forfatning, Beskrivelse over Indvaanernes Huuse, Bygningsmaade, Huusredskaber o. s. v. —— om Indvaanernes Indtægter og Udgifter. De fleste leve af Tømmerkiørsel og Tømmerflaadning, men forsømme derover deres Agerbrug, og ere ikkun i slet Tilstand. Deres Udgifter ere anseelige. —— om Folkene, deres Levemaade og Skikke. Har intet besynderligt.

Med Skriftet følger tvende Kobbere, hvoraf det ene forestiller Sognets Beliggenhed, det andet Indbyggernes Bygningsmaade, Huusgeraad o. a. m.

Rolf Krage. Et Sørgespil, i fem Handlinger. Af Johannes Ewald. Kiøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. Stor 155 S. 8.

Nordens Heltetider ere vist ikke mindre frugtbare paa tragiske Tildragelser, end Grækenlands, naar man til en tragisk Tildragelse ikke kræver andet, end Mord og Blod uden Ende. Vore Forfædre af Heltetiderne sad Sværdet altid løst i Skeden, og en ringe Anledning blev ofte Aarsag for dem til de græsseligste Blodbade. Den, som et Øyeblik drog sit Sværd for at hevne sin Ven, saae det med Koldsindighed, i det andet Øyeblik, dryppe af denne samme Vens Blod. Høytidelige Giestebudde, anrettede til Glæde imellem Venner, sluttedes ikke sielden med de fæleste Sørgespil. Viin og Hevngierrighed vare to rige Kilder til Mord og Blods Udgydelse, og vor Heltehistorie er fuld af de sørgeligste Tildragelser, som de have forvoldet. Men saadanne Tildragelser kunde vi ikke kalde tragiske. De forvildre Sielen, men blødgiøre den ikke. Vi løbe fra de Rasende, som Vinen eller Hevnen gav Sværdet i Haanden, og lide ikke med de Ulykkelige, som bleve deres Offer, fordi de faldt for en Uordentlighed, som de selv toge Deel i, eller for en Last, som de selv ikke vare befriede fra. Vi blive ingen høyere Haand vaer i deres Ulykker; de ere menneskelige, kun alt for menneskelige. Gandske anderledes er det med de Tildragelser, som Grækernes Heltetider tilbyde til Tragoedien. De ere store og rørende; store, fordi Guderne ere midt i Spillet, og lænke de Lidendes Ulykker; rørende, fordi et hvert Menneske føler sig under Guddommens Indflydelse, og indseer, hvormeget hans Lykke eller Ulykke beroer paa Skiebnens Mildhed, eller Umildhed. Deres moralske Hensigt er aabenbar. De saare Sielen med Skræk, men hele den igien med Medynk. De giøre Tænkemaaden menneskelig, ved at lære os at antage de største Lidelser og Ulykker som Beskikkelser og Styrelser af Forsynet. Og denne Hensigt kunde de til alle Tider opnaae; thi man maa finere sine Meeninger i Theologie og Philosophie saa meget, som man vil; saa bliver man altid eenig i, at Skiebne, Forsyn, Lykke, Verden, Omstændigheder, Gud —— og man kalde det hvad man vil —— har en vigtig Deel i Menneskets Lykker og Ulykker. —— Men hvad kan den Moralske Hensigt være af vore Forfædres blodige Optoge, naar de forestilles paa Skuepladsen? —— At holde os fra Drukkenskab, de nordiske Nationers Hovedlyde? —— Men Drukkenskab kan efter vore Sæder ikke meer have de skrækkelige og sørgelige Følger, som i ældre Tider. —— At helbrede os for Hevngierrighed, ved at forestille dens farlige Virkninger? Dette kunde være noget, naar kun ikke Digteren var nødt til, for at skildre de Tiders Sæder

efter Naturen at foreſtille Hevngierrighed ſom en Dyd, ja ſom en Kilde til alle hans Heltes Dyder.

Hvad vi have ſagt om tragiske Tildragelser af vor nordiske Heltehiſtorie i Almindelighed, ſige vi ikke mindre om den Tildragelſe, ſom giver Stoffet til nærværende Sørgeſpil; saa vel den for Resten er valgt iblant Mængden, og saa dueli ig en Arbeyders Hænder den er falden i. Men vi ſige dette gierne med en ſtor Mistillid til vor Indſigt, da vi ikke allene have en Ewald imod os, men ogſaa en Klopſtock, ſom vi vide, har haade opmuntret vor Digter til at tage ſit Stof af den nordiske Hiſtorie, og billiget Valget af Rolf Krage. —— Rolf ſynes os ikke at være et not ſkikket Sujet for et Sørgeſpil. —— At en Konge myrdes af ſin Svoger, af den, ſom han ſelv har ophøyet paa Thronen, efter en Systers Anſtiftelſe, paa en forræderiſk Maade, under Skin af Venſkab og Underkaſtelſe, er vyſt nok en afſkyelig Gierning. Men at en herſkeſyg Syſter ugierne antammer Velgierninger af en Broder, hvis Fødſel hun foragter, at en Vasal søger at rive ſig løs fra ſin Skatkyldighed, at en Konge i Sverrig bruger Liſt og Renker imod en Konge i Dannemark —— er i hine barbariſke Tider intet uſædvanligt. Og desuden, enhver afſkyelig Gierning er derfor ikke tragiſk. Man tager ingen Deel i Rolfs Skiebne, fordi den ikke ledes af nogen uſynlig Haand; hans Ulykke kunde have været forebygget, naar han ikke havde ladet ſig og ſine Kiæmper overvælde af Vin og Søvn. Vi ville ikke tale om, at Rolf myrdes bevæbnet, og i en Tilſtand, hvori han kunde værget ſig, endog mod fleer end een; at hans Død er ikke meer tragiſk, end den vi de have været, om Hiartvar eller Hother eller nogen anden i en ordentlig Tvekamp havde dræbt ham; thi dette kan være en Feyl i Udarbeydningen, ſom ikke kommer Sujettet ſelv ved, —— Nogen moralſk Nytte indſee vi aldſaa ikke, at Stykket kan have. En politiſk Nytte kunde det have, naar Regieringen vilde, vi mene, derſom den ſandt det gavnligt at underſtøtte og vedligeholde Had eller i det mindſte Koldſindighed imellem to Nationer, ſom ikke ſynes, at kunne blive længer Venner, end ſaa længe Svaghed paa begge Sider nøder dem til at være det. Men Had imellem Nationer er imod den galante Politik, og to Nationer, ſom i 50 Aar have været Venner, maa vel blive det evig; thi 50 Aar! hvor mægtig en Deel af den politiſke Evighed! Alſaa falder denne Nytte ogſaa bort.

Vi ville nu forelægge vore Læſere Stykket i et kort Uddrag, og ſiden ſige vore Tanker om Udarbeydningen ſelv.

Indholdet er Rolf Krages Mord ved en Høytideligheb, ſom han paa Leyre Slot havde ladet anſtille for at beværte ſin Svoger Hiartvar, Kongen af Sverrig, ſom var kommet til Dannemark med en Flaade, ligeſom han vilde i Perſon betale ſin aarlige Skat til Kongen, men havde efter ſin Gemahlindes Skuldes Raad fyldt Skibene med bevæbnede Folk, med hvilke han om Natten overfaldt Rolff og hans Kiemper, da de ſove.

Handlingen begynder ved Solens Nedgang, og Skuepladſen er i en Skov med nogle Huuſe i Nyet af Leyre Slot. Den aabnes med en Samtale imellem Rude, Kong Rolfs Syſter og Biarkes Gemahlinde, og Alvilde, Viggos Forlovede. Rude giver ſin Angſt tilkiende for Følgerne af Hiartvars Komme. Hendes Broders Ulykke aaner hende. Hun frender den ſlotte Skulde; hun har hørt de ſidſte Ord af en Hemmelighedsfuld Samtale imellem hende og Hiartvar, og mærket deres Forvirrelſe, da de bleve hende vaer; og det Alvilde beretter hende, at have ſeet og hørt ved Gieſlebuddet, beſtyrker hendes Mistanke endnu meer. Hun beder derfor Alvilde at gaae og kalde paa Biark. —— Imidlertid kommer Viago, og den Beſtrivelſe, han giver paa Hiartvar, ſtemmer alt for vel overeens med Rudes Mistanke. "Han undſlaaer ſig (ſiger han) for al ærlig Manneſkik. —— Hans Væſen —— Hans Mine er den frygtſommes, den feiges Mine. —— Han ſeer ud, ſom den, der havde ſtor Lyſt til at døe af Alderdom —— Den kielne! —— hvor ombyggelig han ikke tager ſin Helbred i agt! ——". Biarke kommer, men tillige med ham Rolf, Hiartvar og Skulde; og da Konaen ikke vil vide af andet end Gæde at ſige i denne Dag, ſaa gaaer Rudes Anſlag overſtyr og Biarke gaaer tilbage til Slottet med Kongen, uden at agte ſin Gemahlindes Advarſeler. Rude udtrykker ſin Grømmelſe derover i følgende Apoſtroph. "Herre! —— Broder! —— Rolf! —— Han hører mig ikke —— Biarke i det mindſte! —— Hialte! —— De gaae —— De gaae bort uden at høre paa den, ſom vil advare dem —— Blindhed —— Raſerie har overfaldet Dans Huus —— og alle Rolfs Eedsvorne —— Gudernes, Gudernes Straf! —— Er den mørke Time kommet, da de vil ſtraffe Thores Misgierning, og Helges Blodſkam? —— Den mørke Time troer jeg er kommet —— Ha! —— Den, ſom jeg ſaa længe grubede for! —— Den, ſom de viiſte mig i ſaa mange ſkrækkende Drømme! —— Ha! —— Konge! ——

Broder! —— ulykſalige Broder! —— Biarke, og du Danmark! —— ". Skulde hører det, og kommer tilbage, og noget efter Hiartvar, ſom faaer Miſtanke om, at hans Anſlag er robet, og beſlutter, at Skibene ſkulle tage Fluchten, "Mine Venner ſkal ſiye (ſiger han til Skulde) —— og du —— men jeg, jeg vil blive, og tilſaae den gruelige Miſgierning, og dee" (Han gaaer haſtig bort) Skulde efter at han i en temm lig lang Pauſe har fulgt ham med Øynene: "Saa —— vel —— ret —— ja dee med de andre! —— Nederdræatige! —— Ulykſalige Konge-Dotter! —— Og du, ſom fordømte mig, til at ſpilde min blomſtrende Ungdom ved en Trælls Side! —— Ha! —— den Niding! —— Hialte havde Ret, at han kaldte dig en Niding —— Ved Odin, Hialte havde ret —— Da jeg, ſom nogentid har kundet elske ham! —— Den, ſom frygter for at herſke! —— Men jeg ſkal herſke uden ham. —— Ja om jeg heed Rude, da kunde jeg kyſſe dens Scepter, ſom blev avlet i Blodſkam —— (*) —— Men Skulde kan —— og ſkal det ikke! —— ved Freyer —— de fredelſkende Guder ſkal ſiye fra Leyre! Gaddings Gud, mægtige Vagenhofde! Utgaarde Loke! —— Hel —— eller du Frøe, ſom boer i Upſal! —— Hundrede Styrker lover jeg dig af det ſorteſte Qvæg —— og vil du heller Menneſteblod —— den ſyvte af Dans Aflom —— og Hiartvar —— og naar jeg ſorſi ſidder roelig paa Thronen —— da Fierdeparten af mine Undersaatter —— ". Hun gaaer.

Anden Handling. Gieſterne adſprede ſig, og Kongen vil til Roelighed. Skulde erklærer ſig for Hagbarth, at hun elsker ham, og agter at ſætte ham paa den Danſke Throne med ſig ſelv, naar Rolf og Hiartvar ere ryddede af Veyen. Denne Hagbarth er den unge Hother, en Søn af Hothbrodt, ſom Helge, Rolfs Fader havde ihielſlaget; han var kommet ſom en Fremmed til Hiartvars Hof, og drog nu gierne med til Dannemark, for at ſee Leyligheden til at hævne ſin Faders Død paa Rolf. Men han har Aſſkye for at overfalde Kongen ſovende og uberæbnet. Han overtaler derfor Hialte, en af Rolfs Kiemper, ſom har lovet Rude at vaage over Kongen, imens han ſover, at overlade ſig dette Forſvar, og giver Hialte ſin Haand paa, at han ſkulde vaage over hans Konge og forſvare ham, ſom han ſelv vilde vaage over ham og forſvare ham.

(*) Rolf var ſød af ſin Faders egen Datter Urſe.

Tredie Handling. Hiartvars Folk er uſkikket, og den yderſte Slotsvagt ſvømmer alt i Blod. Viggo, ſom har erfaret dette, iler til det Huus, hvor Kongen ſover, og finder Hagbarth (Hother) for Døren, ſom formener ham at gaae ind og vaagne Kongen, men lover at ville beſkierme ham; hvormed Viggo lader ſig nøye, og gaaer bort. Derpaa kommer Huntvig, en af Hiartvars Kiemper, for at dræbe Kongen; men ogſaa ham formener Hother at komme ind. —— "Hold, hold, ſiger han, du er ikke "den, ſom tør ſee Rolf under Øynene, naar han "vaager, og ved Odin Valfeuder, du ſkal ikke ſtiele "Livet af den ſovende Helt." ——. Endelig kommer Hiartvar med en Trup Svenſke Kiemper, anført af Skulde, ſom raſende vil trænge igiennem Døren, men hindres af Hother. Over denne Strid vaagner Rolf, og kommer uberæbnet ud, men Hother tillader ingen at anfalde ham, ſa end han ſaaer iſort ſig ſine Vaaben. Imidlertid kommer Viggo med nogle Danſke Kiemper, og ſaarer Skulde dødelig; men inden man forſeer ſig, forſvinde alle, baade Danſke og Svenſke Kiemper, og paa Skuepladſen bliver ingen tilbage, uden Hother og Rolf. Her ophager Hother ſig, at han ikke er Hagbarth, men Hother, Hothbrodts Søn, ſom var dræbt af Helge, Rolfs Fader, og fordrer Rolf til en Dødkamp for at hævne ſin Faders Død. Dødkampen ſkal gaae an, da Hiartvar trænger ind paa Skuepladſen med Huntvig og en ſtor Deel Svenſke Kiemper, og dræber Rolf.

Fierde Handling. Viggo, ſom har erfaret Kongens Død, kommer ind paa Skuepladſen, og aabner Handlingen i følgende Monolog: "O I Guder, den Aſſkyelige! —— O du Vanſkabning, Uhyre af Naſtrond! —— Forbandede! —— Meer glubende end Fenrils-Ulven, giftigere end Midgaards-Ormen! —— O! —— Ved de helligſte Guder, dersom Hagbarth, ikke havde bekræftet det, og ſvoret mig til at det var ſandt, hvad den fortvivlende Morder brølte —— Haa ſeer mig det ja til, Hagbarth? —— Men det er alt for ſandt —— Hiartvar, Hiartvar —— du har myrdet min Konge, Hiartvar —— min Konge —— (han ſeer Rolfs Liig) Ha! —— der —— —— Jeg tør ikke gaae derhen —— han er det —— Rolf —— min Konge —— død —— Han ligger jo, ſom den, der er død —— maallos —— uden Rorelſe —— ja død er han. —— Rolf er død ——. Men jeg Ulykſalige! —— Jeg ſom forlod ham! —— Ha Hiartvar, det var derfor et Helvede —— O I Guder, hvor er Hagbarth?

barth? —— hvor var Hagbarth, da han døde? —— og jeg? —— (han løber hen og falder paa Knæe ved Liget). Rolf, Rolf, tilgiv mig, at jeg ikke var hos dig! —— Svar mig min Konge! —— Ha svar din Viggo; — — Men det er ude —— altsaa er ude —— Vel! —— Saa døe da med! —— døe troeløse Viggo, som forlodst din Konge —— O! —— men jeg var dog uskyldig —— Vo Odin, Rolf, du veedst det, at jeg var uskyldig —— befalte du mig det ikke selv? — — — og jeg døe? —— Jeg, som tilsvor ham, at hævne hans Død? — — (Han springer hastig op) Jeg finder nogen Lindring i denne Tanke —— du skal dog heller ikke glæde dig —— ved Odin, du skal ikke glæde dig længe, Forræder —— Ha døe, døe skal du Tyran —— thi jeg tilsvor min Konge det, da han gav mig disse Guldsmykker —— da jeg fik disse Guldsmykker, loftede jeg min Arm høyt op mod Odin, at jeg skulde stode mit Sværd i dens Side —— og rase i hans Indvolde —— og mætte mine Øyne ved hans Blod, dens, som dræbte min Konge. — — Ret! —— Hævn din Konge, Viggo, hold dit Løvte, og saa døe! —— Denne Beslutning gior mig fuldkommen rolig —— og jeg vil heller ikke spilde mit Liv i Striden —— eller kiempe, hvor jeg ikke seer ham —— og heller vil jeg ikke falde ham an, naar han er omringet af sin Vagt —— Det er godt —— Men du, du min Konge —— Ha, jeg skal fortælle dig i Walhal, at du er bleven hævnet Inden maaskee Solen gaaer op, skal jeg fortælle dig det i Walhal". —— Derpaa følger en rørende Scene imellem Hialte og hans forlovede Skioldmøe Signe, som vil røve ham fra Kampen, og da hun ikke formaaer det, selv beslutter at følge ham bevæbnet i Striden. Den øvrige Deel af Handlingen forgaaer med lidet interesserende Skarmydsler mellem Danske og Svenske Kiemper.

Femte Handling. Gevar, Konge i Norge, Hothers Svigerfader, som under Navn af Skate er med i Hiartvars Følge, erindrer Hother om, at han efter Skuldes Død er nærmeste Arving til Rolfs Throne, som en Sønneson af Svanvide, og siger ham, hvad Anstalter han har giort for at sætte ham paa den. —— Hiartvar kommer til, og Viggo, den eeneste Overblevne af Rolfs Kiemper, lader ham tilbyde sin Tieneste, som Kongen med Glæde modtager. Men, da han rækker ham et Sværd for at tage Hyldingseeden af ham efter de Tiders Maade, og rækker ham det ved Odden, siger Viggo, at Rolf ikke saaledes pleyede at give sine Tienere Vørje i Hænderne. Hvorpaa Hiartvar rækker ham Heftet, og Viggo holder det i Veyret, svørgende. "Vører Vidner I alvidende Guder, som hører Løvter! —— vører Vidner I Kongernes Beskiermere,! vører Vidner I, som elske Dans Afkom, at Viggo holder sit Løvte! (Han stikker Hiartvar i hiel) —— døe Forræder" —— De Svenske flye til Skibene, og Hother tilbyder Rude Dannemarks Krone.

Rude.

"Nev Hother —— Nedtrykt og træt af Ulykker, som jeg er, vilde jeg være for svag til at sørge for utalliges Vel —— Rolfs og Biarkes og de mange stolte Kiempers Død er hævnet —— det er mig nok —— Jeg vil tilbringe de faa Dage, som jeg kan have tilovers i Roligheb —— Herske du over de Danske, som Rolf, og vær lykkaligere end han! —— Borgere af Leyre! —— Det er Hother, Svanvides Hadding-Dotters Sønneson."

Danske Borgere.

"Længe leve Hother! —— Herske som Rolf, og vær lykkeligere end han".

Gevar.

"Og fra nu af er han Eders Konge, tappre Nordmænd".

Nordmænd.

"Lev længe du vakkre Fyrste, og vær vor Fader, som Gevar var det!".

Hother.

"To Kongeriger er en stor, men en farlig Gave af Alfader —— Man bør ikke takke ham derfor, uden ved at giøre sig værdig dertil —— Og Eder, som ere store nok til at bortgive Sceptere —— Eder vil jeg stræbe at bevise min Takenemmelighed for den Tillid I bære til mig, skiønt mine Aar kun ere faa, og de Pligter ere mange og vigtige, som I skienkte mig —— Jeg tager en Krone af dine Hænder, ædleste Fyrstinde, og en af dine, vise Gevar —— men Eders Ønsker skal være min Rettesnor".

Rude.

"Danmarks Lykkaligheb var Rolfs eneste Ønske, og det er mit —— ".

Gevar.

"Og hvem skulde Gevar elske høyere, end sine Nordmænd? " ——

Hother.

(løfter Hænderne op mod Himmelen)

"Hører det da I Guder, som bærer Omsorg for Norden; og du Alfader vær Vidne til Hothers Løvte!

Før briste mit Hierte, førend det ønsker noget ivrigere, end mine Undersaatters Vel! —— ".

Gevar.

"Alvise Jordens Bestyrere! —— saaledes vender du Jammer til Fryd, og Ødelæggelse til nye Styrke for det Land, som du elsker. —— Evig være Dans Afkom! —— Evig —— thi jeg seer det —— skal Skiold-Ungernes og deres Undersaatters Lyksalighed være! —— Deres og Dydens Fiender skal aldrig undertrykke dem, —— aldrig saa dybt, at de ikke reyse sig igien, som Stormen reyser sig —— som det mægtige Veyr fra Norden. —— Og i de sidste Tider —— thi langt —— langt aabnes mig glade Udsigter —— I de sidste Tider skal man sige om den, der sidder paa Dans Sæde, See skal man sige: Han er lykkeligere end Skiold, og bedre end Rolf Krage!".

Et Arbeyde af en Evald kan umuelig mangle Skiønheder, store og ualmindelige Skiønheder; og unægtelig indeholder dette Sørgespil vel anlagte Situationer, veltegnede og understøttede Karakterer, og mange ædle og høye Tanker. Men i det hele —— vi maae tilstaae det —— har det ikke behaget os, og der, hvor Handlingen begynder ret at sættes i Gang, taber det i vore Tanker al sin Interesse. —— Er det troeligt, at Hialte, en af de troeste Mænd i Rolfs Gaard, som har givet Rude sin Haand paa, at han vil vaage imens Kongen sover, og forsvare Tilgangen til Slottet, skulde overlade sin Konges Forsvar til en af Hiartvars Følge, til Hagbarth, som han vidste, var Hother, en Søn af Hothbrodt, hvilken Helge Rolfs Fader havde ihielslaget? —— Men om ogsaa Giestebuddet havde giort ham ubetænksom og søvnig, om han ogsaa troede, at hans Konge intet Forsvar behøvede; hvorledes kan Hother, naar han vil forsvare en ærlig Mands Karakter, paa en listig Maade overtale Hialte til at overlade sig sin Konges Forsvar, da han veed med sig selv, at han vil betiene sig af denne Leylighed til at hævne sin Faders Død paa Rolf? og den List, han bruger imod den søvnige og beskienkede Hialte, 2 Acts 7de Optrin: "man "kan aldrig være forsigtig nok, naar det gielder om et Liv, som er os saa kostbart" —— kan denne List bestaae med den Uskyldighed, hvormed han er skildret tilforn, og den Uerfarenhed i Verden, som Gevar endogsaa har bebreydet ham samme Acts tredie Optrin? —— Hvorledes kan han ogsaa rose sig af at have forsvaret Rolf, som Hialte vilde have forsvaret ham, han, som hindrer Wiggo fra at vaagne Kongen, saasnart Tumulten gaaer an? (tredie Handlings andet Optrin) Var det ikke magtpaaliggende, at Kongen blev vaagnet saasnart mueligt? eller skulde han sove ind til det Yderste, at Hother kunde faae Leylighed til at udviise sine Heltegierninger? Men Følgen viiste jo dog, at Hother ikke var i Stand til at beskytte Kongen allene. —— Og Viggo! hvor er det mueligt, at han endnu kan fæste Troe til den Fremmede, efterat han har formeent ham at komme til hans Konge. —— I den tredie Handlings 7de Optrin, da Striden er allerhedest imellem de Danske og Svenske Kiemper, gaaer Hiartvar gandske roelig bort med Skulde under Armen, og truer, at han vil komme igien om et Øyeblik, og da skal Rolf, og alle, som ere Skyld i hans Dronnings Mord, skielve! —— En latterlig Trudsel, som aldrig burde blevet opfyldt, dersom ikke Rolf havde givet den ubegribelige Befaling til Viggo, at han ikke maatte forfølge Hiartvar. Men om ogsaa Viggo og de andre Danske Kiemper ikke turde være Kongen ulydige og forfølge Hiartvar; hvorfor opholde de sig ikke i det mindste i Nærværelsen af Kongen, og forhindre at Hiartvar ikke kan komme igien i det niende Optrin, og overfalde Rolf, da ingen er om ham uden Hother? Hvor ere de imidlertid at dette gaaer for sig? Viggo kommer først frem igien, efterat Kongen er dræbt, og da Skioldmøen Signe iler i Striden, for at understøtte sin Hialte, fatter han det mandige Forsæt at skiule sig i hendes Huus, og lader sine Landsmænd trækkes med de Svenske —— ret ligesom han kunde forudspaae, hvad der vilde paafølge. Kort: vi finde Usandsynligheden allevegne; men ingen Person i Stykket støder os meer end Hother, og vi tage slet ingen Deel i den Lykke, hvormed han omsider krønes for sine Gierninger.

Hvad der er Hovedhandlingen i dette Stykke, er vanskeligt at sige. Er det Rolfs Mord, saa synes dette at gaae alt for tilig for sig, allerede i tredie Handling. Er det Hævnen over hans Død, saa skeer hans Mord for sildig; og overalt er Anlægget af de første Acter ikke derefter, Men enten Rolfs Død eller Hævnen over hans Død er Hovedhandlingen, saa er den i vore Tanker, saa blodig og mordisk den til visse er, lidet tragisk; og skulde Stykket opføres paa Skuepladsen, maatte man intet bekymre sig om Horazes Forskrivt:

Non intus
digna geri, promes in scenam ——

men lade det grueligste Slagterie gaae for sig i Tilskuernes Øyne.

Tronfølgen i Sidon, en Original Lyrisk Tragi-Comoedie udi to Handlinger. Til den Danske

ske Skuepladses Brug forfattet af N. K. Bredal. Kiøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof Bogtrykker. Stor 5 1 S. 8.

Dette Stykke har ved en overdreven Selvkierlighed paa den ene Side, og en ikke gandske billig Medfart paa den anden, forvoldet megen Uroelighed iblandt Skuespilelskerne, og giort større Opsigt i Publicum, end det enten for sine Fortienesters, eller for sine Feyls Skyld burde. Som en Lyrisk Composition kunde Stykket til Nød taales, allerhelst da Musiken til Arierne, som kan giøre, at det middelmaadigste Stykke af dette Slags gaaer igiennem og finder Biefald, skal efter Rygtet have været fortreffelig og sin Forfatter Hr. Sarti værdig. Men Feylene derved, som en Dramatisk Composition, ere tillige saa aabenbare, saa stødende, at vi ikke begribe, hvorledes Forf. har kundet sætte sig i Hovedet at forsvare dem, da der stod en langt sikkrere og lettere Vey aaben for ham at forsone sig med det skiønsomme Publicum og sine Konstdommere, som var at rette Hoved Feylene; hvilket han i vore Tider kunde have giort uden stor Vanskelighed.

Historien er bekiendt nok af Curtius, og har tilforn tient som Sujet til Lyriske Dramer i andre Sprog.—— Abdolonimus aabner Skuepladsen ved at besynge Morgenstunden i følgende, maaskee musikalske, men lidet poetiske Arie:

"Dagens Forbud er nu oppe,
Morgenrøden spiller alt
I hin frugtbar Dug, som faldt
Paa forgyldte Biergetoppe.
Bien brummer, Frøen qvækker,
Hanen galer, Kukuk giekker,
Duen kurrer, Lerkens Slag
Vidner om den klare Dag.
Morgenstund! hvor er du prægtig!
Liflig Soel! hvor er du mægtig
Til at skaffe Liv og Kraft
I hver mindste Blomsters Saft".

Han aabenbarer for Euphemia sin Daatter og Agathocles hendes Forlovede, den Frygt han er i, at Alexander, som har afsat den retmessige Konge i Sidon, skal faae at vide, at han nedstammer af Sidonisk Konge-Slægt, og har den nærmeste Ret til Tronen; og gruer for Følgerne af denne Opdagelse. "Seyerherren kunde da, svarer Euphemia, lære at kiende en dydig Mand, der havde Ret til Tronen, men tillige Mod nok til at forskyde den". Abdolonimus lader sig trøste, og beslutter at gaae hen i Templet for at giøre Anstalter til Ofring, da han samme Dag agter at forene sin Daatter med Agathocles. Imens Abdolonimus er i Templet, kommer Hephestion, Alexanders Krigsøverste tilligemed Cleobulus og forkynder Euphemia, at Alexander har udseet hendes Fader til Konge i Sidon, og Cleobulus til hans Tronfølger og Svigersøn. Euphemia svarer, at hun eengang har givet sin Haand og sit Hierte til Agathocles, og at intet i Verden kunde giøre hende berettiget til at bryde et Løvte, som var giort for de hellige Guders Aasyn. "Det vil i saa Fald, siger Hephestion, ikke her være den første Gang, at en enkelt Persons Ønsker maae opofres for den hele Stats Beste. Jeg svær ved Asiens Gud, og ved den uovervindelige Phatanx, som er Jordens Undertvinger, at jeg ikke reyser herfra, førend Abdolonimus er indsat som Konge i Sidon, og Cleobulus erkiendt for hans retmessige Tronfølger". Han gaaer derpaa bort for at opsøge Abdolonimus. Ephemia trøster sig med, at om hendes Fader kunde modtage Tilbudet af Tronen for sit Fædernelands Skyld, saa kan dog ikke engang hans faderlige Myndighed strække sig saa vidt, at han kunde tvinge hende til Meeneed. Agathocles tilfredsstiller dette ikke. "Hvad Fortienester, siger han, haver vel jeg at sætte imod saa vigtige Grunde, som en Faders Myndighed, en Daatters Lydighed, et anseeligt Ægteskab og en kongelig Trone?

"Euphemia (med Heftighed.)

"Dette Hierte, som hører Agathocles til, og som ikke Guderne selv ere mægtige nok til at løse fra en Eed og et Løvte, som begge bør være uigienkaldelige". Imidlertid har Abdolonimus modtaget Kronen, og beslutter ogsaa efter nogen Strid at modtage Cleobolus som sin Svigersøn, saa haardt denne Forening er Euphemia imod.

Anden Handling. Hidindtil havde Skuepladsen været i Abdolonimus's Have. Herefter forflyttes den til Templet, hvor Salvingen skal gaae for sig, og Euphemia høytidelig foreenes med Cleobulus.—— Euphemia, efter at have giort et forgieves Knæfald for sin Fader, føres for Alteret, for at give sin Haand til Cleobulus; men førend denne Høytidelighed gaaer for sig, begierer hun, at Agathocles maa være nærværende, og deres Skilsmisse skee for det samme Alter, hvor de tilsvore hinanden en bestandig Kierlighed. Agatocles kommer ind med stor Forvirrelse, og med en skiult Dolk i Haanden. "Til en saa høytidelig Fest, som denne, siger han, hører et høytideligt Offer.—— Sidon har faaet en Konge, og Euphemia

en

en Brudgom. —— Agathocles allene har for sin oprigtige Kierlighed intet andet faaet i sit Lod, hvorved han kan giøre sig navnkundig for sine Medborgere, end et Hierte, som er for stort til at overleve Vanære".

(Til Abdolonimus.)

"Farvel Abdolonimus! —— At jeg ikke, som før, kalder Dig Fader, skeer for at spare Dig en Bebreydelse, som Du aldrig mere skal faae at høre af min Mund".

(Til Hephestion)

"Reys hen til Alexander, tapre Helt! og fortæl ham, at du saae i Sidon et ungt Menneske, som var en bedre Lykke værdig".

(Til Cleobulus.)

"Lad ikke mit Aasyn forskrække Dig, alt for lyksalige Cleobulus! Endnu et Øyeblik, og din Medbeyler skal ingen Urolighed meer forvolde dig".

(Til Euphemia)

"Jeg forlader Dig, høystelskede Euphemia! —— Guderne kiende mit Hierte! —— Jeg veed, hvad Deel Du haver derudi, at dit Løvte mod mig skal brydes —— Farvel —" (Han stikker sig og falder om).

Hidindtil gik alting saa temmelig taaleligt. Men nu! Agathocles, som man efter den Forvirring, hvormed han kommer ind i Templet, efter hans fortvivlede Tiltale til de Omkringstaaende, skulde tænke, havde meent det gandske oprigtig med sit Stik, denne Agathocles tænker i Dødens Stund paa en List imod sin Rival, og forlanger, at han skal afstaae ham sin Ret til Euphemia for et Øyeblik, og lade ham døe, som Euphemias Brudgom. —— Et barnagtigt Indfald, som er uudstaaeligt! —— Men endnu ikke nok. —— Borgerne i Sidon afsende en Herold for at lykønske Abdolonimus, og begiere af Hephestion, at Agathocles endnu maae blive hans Tronfølger og Euphemias Brudgom. Hephestion forsikkrer, at om Agathocles var i Live, vilde han forsone sin Overtilelse, og forbinde sig Folket, ved at tilstaae dem denne Begiering. Det samme siger Cleobulus. Hvorpaa Agathocles reyser sig i en Hast op, og lader dem vide, at han lever. "Jeg forbeholdt mig, siger han, at give mig Hiertestødet indtil det sidste Øyeblik, naar jeg saae mig for evig skilt fra Euphemia". Hvad skeer? Agathocles indsættes til Tronfølger, og da Euphemia ventelig alt for længe siden er kommet sig fra sin Besvimelse, saa er alting, som det skal være.

Slettere kunde vel Knuden ikke opløses, og denne Katastrophe falder gandske i det Burleske, og kan paa ingen Maade forsvares. Heller maatte Forf. have ladet Cleobulus frivillig og af Ædelmodighed opofret Kronen og Euphemia. Heller maatte han ladet Hephestion give efter for Borgernes Begiering, kort: heller maatte han ladet alting skee, end at giøre Agathocles til en Nar. Dog! det er ikke Agathocles allene, som bliver latterlig, men ogsaa Euphemia. Hun stiller sig an i det tredie Optrin, da hun skal give sin Haand til Cleobulus, som om hun havde noget i Sinde med sig:

"Min Elskede (synger hun) skal selv mit Vidne være,
Hvordan jeg var i Stand hans Tab at bære — —
Det ilsner alt af Skræk udi mit Blod"

har hun maaskee ogsaa en hemmelig Dolk hos sig? —— Man merker dog inter dertil siden, da hun kunde behøve den; men hun falder i det fierde Optrin gandske ordentlig uden nogen Dolk om ved siden af Agathocles; og dog maa hun vel efter den Tid have reyst sig igien, da hun merker, at det er ikkun Spøg med Agathocles's Stik. Dette kunde man nu endelig undskylde hos hende som et Fruentimmer, med hvilket man ikke regner saa nøye paa en Besvimelse; men at et Mandfolk i en alvorlig Handling stikker sig til Spøg, er utilgiveligt.

Foruden disse Daarligheder støder Tronfølgen ved at overtræde Stedets Eenhed to Gange; ikke allene i Begyndelsen af den anden Handling, som vi alt have erindret, hvor det endda til Nød kunde undskyldes; men ogsaa allerede i første Handlings femte Optrin. Thi hvor gaaer det for sig, som forekommer i dette Optrin? Hephestion var jo gaaet bort fra Abdolonimus's Have, for at opsøge Abdolonimus. Er han da fulgt tilbage med ham igien til Haven for at tiene Forfatteren? det er neppe troeligt. Hvis ikke, maa Scenen sættes paa Gaden, i Templet, eller kort: et andet Sted, end hvor den tilforn har været. Forf. vil vel ikke sige til sin Undskyldning, at han har sat Skuepladsen i Sidon; thi hvem gav ham Lov dertil, naar han ikke med det samme kunde forandre Tilskuernes Stand. Han kunde ligesaa gierne sat Scenen i Asien; thi naar min Tilskuer ikke forandrer sin Plads, er det lige saa urimeligt, at han i en Have uden for Østerport skal see hvad der foregaaer paa Slotspladsen i Kiøbenhavn, som om jeg satte ham paa hin Side Beltet.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 45 og 46. —— 1771.

Raisonnemens over Kiøbenhavns Universitet. Af Forfatteren af upartiskt Undersøgelse, om de academiske Examina ere Videnskaberne og Lærdommen til Gavn eller Skade. Helsingøer, 1771. Trykt i det Kongel. privilegerede Bogtrykkerie. Stor 72 S. 8.

Forfatteren afhandler her følgende Stykker. Om Videnskabers og Studeringers Tilstand i Dannemark. Videnskabernes Tilstand i Dannemark holder han for at være bedre og meer blomstrende, end man burde vente sig af vore Studeringers Forfatning; thi imellem disse to Ting gior han med Philokalus billig Forskiel. "Jeg tilstaaer, siger han, vi have ikke mange eller store Original Lærde; men disses Antal er i et hvert Land lidet, og deres Indflydelse paa den almindelige Oplysning ikke betydelig. Disse burde først og fornemst søges ved Universitetet, og naar der ikke findes mange, bør man ikke undres over, at der ikke findes mange andensteds. Men lad os ogsaa ikke have mange Lærde, som have bragt det til en overordentlig Hoide i Videnskaberne, som have udbredet en eller anden Videnskabs Grendser kiendelig, eller sat en mærkelig Periode i Literaturens Fremgang! Vi have dog en Mængde vel oplyste Folk i alle Stænder; og iblant de Lærde mange vel fuderede Mænd, som giøre enhver sin Videnskab Ære". —— Mangler ved Kiøbenhavns Universitet. Forfatteren opregner syv Mangler. Den første og fornemste holder han for at være, at Universitetet er anlagt i en Hovedstad. Vi have til en anden Tid (*) ytret vore Tanker om den samme Sag, og Forf. gior her vore Ord til sine. Den anden Mangel er, at Docenternes Antal er for rinae imod de Studerendes. "De Studerende, siger han, maae have nogle Docenter at gaae i Valg i. Enhver Docent er ikke lige skikket til at erhverve sig de Unges Fortroelighed. En kan have Lærdom, men fattes Gaver til at lære: han kan være god til privat Raadførsel; men, er han ene Docent i en Videnskab, seer det vist ilde ud for den allerstørste Deel af hans Tilhørere. Og hvad! om en Videnskab til Ulykke har faaet en Lærer, som ikke er den voxen, og ikke kan blive den voxen; saa er det jo saa godt, som om denne Videnskab ikke lærtes ved Universitetet, naar den har ikkun denne eeneste Docent. Desuden er det forsødent for Lærerne selv, at de have Rivaler, som kunne holde dem i Munterhed. Den ene maa frygte for, at den anden kunde berøve ham sine Tilhørere, spilde ham sin Kredit. Er der ikkun een Lærer i en Videnskab, kan han altiid være vis paa at beholde et lidet Antal af Tilhørere; han maa læse nok saa maadeligt eller skiødesløst. Hans Ukyndighed eller Magelighed falder ikke saa meget i Øinene, fordi man har ingen dueligere eller flittigere at sammenholde ham med". Den tredie Mangel er, at ikkun den halve Deel af de beskikkede Lærere holde Forelæsninger, nemlig ikkun de, som examinere. Examinernes Indretning holder han derfor for den fierde Hovedmangel, som maa afhielpes, og viser, at de akademiske Examiner have den Indflydelse paa Professorernes Forelæsninger, at der ikke læses, uden i de Videnskaber, hvori der examineres. Den femte Mangel finder han i den Maade, hvorpaa Professorerne lønnes: ikke, at han troer, deres Lønninger burde være mindre, men anderledes inddeelte. Nu, siger han, har en Professor ved Akademiet enten ingen eller gode Indkomster; de unge ingen, de gamle gode. Jeg taler her om

(*) See Krit. Journal for 1771. S. 76.

Professores designati; thi de i nyere Tider beskikkede saa Professores extraordinarii, som lønnes for at docere ved Akademiet, er en i sig selv yderlig Indretning, som ikke vedkommer Universitetets Forfatning. Naar en Mand bliver designatus, har han som designatus i mange Aar intet at leve af, uden det Haab, at han engang vil faae et godt Levebrød. Dette Haab kan ikke glippe ham. Han ønsker sig ikkun et langt Liv, for at naae og nyde sit Corpus; og kan Magelighed blive et Middel til at forlænge hans Dage, hvorfor skulle han ikke betiene sig deraf? Men det værste er, at hans ældre Colleger have det samme Middel i Hænder til at forlænge deres. Saadan en Mand savner det største Motiv til Flid og Strædsomhed; thi han veed, at han med de største Fortienester dog ikke naaer tiligere til et Corpus, end Lykken vil, og at han uden al Fortieneste naaer dertil engang, naar han først er i Touren. Det torde derfor vel hænde sig, at mangen Professor var i sit 40de Aar, da han sik et Corpus, ligesaa vidt i sine Videnskaber, som han var i det 25de, da han blev designatus. Hvor Anciennetet bliver anseet for Fortieneste, og berettiger en Mand til større Ære og Belønninger, end andre; der kan den største Dosmer have Haab om at døe en fortient og æret Mand: han behøver kun at skaane sit dyrebare Liv for megen Hovedbrud og Nattevaagen". Designations Systemet anseer han derfor som den slette Mangel, hvilken han i sær ivrer imod. Og endelig taler han om hvad Skade en Universitets Patron kan giøre, naar han handler efter Laugsprincipier.

Om Universitetets Forflytning fra Hovedstaden. Forf. vilde have Universitetet forflyttet til en Egn, hvor Levemaaden var lettere og tarveligere, Sæderne simplere og reenere, og Adspredelserne færre, end i Hovedstaden. Man maatte tillige, mener han, vælge en Bye og Egn, som havde saa Nærings-veye, og som ved et Universitet kunde hielpes i Veyret. Saadan en Bye finder han ikke i Sielland eller Fyen, men troer, at den maatte søges paa Grendserne af Slesvig, eller maaskee i Hertugdømmet Slesvig selv; og naar det her anlagdes, mener han, man vilde tillige naae den Fordeel, at beholde de Holstenske Studenter ved Fædrenelandets Universitet, som nu drage saa anselig en Sum Penge ud af Landet til Tydske Akademier. De Vanskeligheder, som Sproget vilde foraarsage, søger han at rydde af Veyen. Imidlertid da han dog troer, at denne Hovedforandring ikke saa hastig vil komme i Stand, og dog ikke vilde, at man derfor skulde opgive alle andre nyttige Forandringer, saa forlader han, som han siger, denne søde Drøm om et Dansk Akademie paa Grendserne af vor Konges Tydske Stater, og foreslaaer allene saadanne Forandringer, som i hans Tanker bør kunne finde Sted, endog om Universitet aldrig forflyttes fra Kiøbenhavn.

Forslage til Forandringer ved Universitetet i Henseende til Lærernes Antal, Beskikkelse og Lønning. Saa længe Kiøbenhavns Universitet skal beholde sit lærde Monopolium, troer Forf., at det ikke bør have et ringere Antal af Lærere, end imellem 40 og 60. Men ved Lærere forstaaer han ikke lutter Professorer, men saadanne, som holde Forelæsninger i Videnskaberne, enten de nu kaldes Professorer, Doctores, Magistre eller Decaner. Af Professorer vilde han ikkun have tvende Klasser, nemlig ordinarii og extraordinarii. Af de første skulde være 20, som hver bare Navn af en vis Videnskab og udgiorde det akademiske Raad. Af extraordinarii foreslaaer han i hver af de tre øverste Fakulteter 1 eller 2, og i det philosophiske Fakultet 5 til 6. Disse burde ikke være blotte karakteriserede Professorer, som nu, men bundne ved Løn til Akademiet; dog heller ikke designa i; endskiøndt naar intet var at sige imod dem, og de selv skiøttede derom, burde de ikke forbigaaes ved Vacance blant ordinarii. —— Dette Antal af Docenter, mener han, skulde ikke blive vanskeligt at bringe til Veye. "De unge Doctores, siger han, og Magistri Docentes komme af sig selv, uden al anden Opmuntring, end Lyst til at lære, til at vise sig, til at befordres. Man rydde ikkun alt det af Veyen, hvorved de gamle Lærere kunne undertrykke de unge, og hindre dem fra at vise deres Dueligheder; saa vil man snart see en Mængde unge Docenter opstaae, som skulle kappes med de gamle om de Studerendes Bifald, og holde disse i bestandig Aarvaagenhed". Professorernes Antal skal ogsaa kunne bringes tilveye uden noget nyt Fond. Det gamle Fond mener han, kunde rekke til at lønne det forøsdne Antal. Men disse Løninger vilde han skulde betales dem paa den Maade, at "alt det Fond, som nu er henlagt til Universitetets Lærere, det maae nu bestaae i Jordegodser, Tiender, Skatte eller andet, skulde altsammen gaae i en fælles Kasse, hvoraf ved Communitetets Oeconomus, eller Akademiets Forvalter, blev udlevveret aarlig eller qvartalliet til enhver Professor i rede Penge, hvad han var ansat for at nyde. Universitetet beholdt saaledes sine Jordegods-ser

ser og Tiender; men enhver Professor tabte dem, og fik i deres Sted rede Penge. Skulde da ved Tidernes foranderlige Kornpriser noget skyde over aarlig af det Hele til Universitetet henlagte Fond, efter at Professorernes Lønninger vare udbetalte, saa kunde dette aarlige Overskud enten reparteres paa enhver Professor, i Proportion af hans tillagte Gage; eller, om man saa syntes, kunde det henlægges til at giøre et nyt Fond, for med Tiden at lønne nye Lærere, i Fald de behøvedes, eller at forbedre de andres Lønninger". I Henseende til Professorernes Beskikkelse, vil han, at "alle Designationer, bestemte og ubestemte, bør for evig ophæves, og de Professorer, som allerede have Designation, bør enten befordres til andre Betieninger, naar man kiender andre Mænd, som vare dueligere end de, til at tiene ved Akademiet, eller, naar man ikke tvivler om deres Duelighed, giøres til Professorer med Løn, enten overordentlige eller ordentlige, efter deres Fortienesters Grad. Anciennetet bør sættes tilside, og ikke tages i Betragtning, uden hvor Dueligheder i alle Maader ere lige. Intet Professorat gives bort, førend det virkelig er ledigt, og da vælges det dueligste Subject, som kan findes, det maa være ved Universitetet eller ikke.

Videre om de akademiske Examina. Det er i sær den anden eller philosophiske Examen, Forf. her taler om, og bestyrker, de imod denne Examen i sin første Afhandling giorte Erindringer med nye Grunde. Ved den Leylighed prøver han ogsaa nogle af Philokalus giørdte Forslag og Indvendinger i denne Materie. — Om de academiske Stipendier. "Stipendier siger han, bør vel ikke ansees for Almisser. Men Belønninger torde jeg dog heller ikke kalde dem med Philokalus. Deres Hensigt var vist nok ikke at belønne enten den Fattige eller Rige, men at gribe den fattige Duelige under Armen, og sætte ham i Stand til at giøre Fædrenelandet i sin Tid Tienester, hvortil udfordres Duelighed, og som han ikke vilde have giort det, ifald han havde manglet Understøtning. Der er vel altsaa ingen Tvivl om, at jo den Fattigere bør have Ret til at nyde Stipendier, frem for den Ringere, naar de begge give lige stort Haab for Eftertiden". Han holder det for en Feyl, at en fattig Studerende, naar han kommer til Akademiet, ofte maa vente et Aar og længer, inden han kan nyde Regenz og Kloster, og vilde", at Rectores ved de offentlige Skoler skulde aarlig et halvt Aar for St. Hans Dag indsende en Fortegnelse til Universitetet paa de Kandidater, som af deres Skole nødvendig behøvede akademiske Stipendier strax, for at blive ved Academiet; og naar denne Fortegnelse af vedkommende Biskop var approberet, burde saadanne Fattige, saa snart de kom til Akademiet, anviises Sted paa Regenzen og Klosteret". Det theologiske Fakultet vilde han ikke ene skulde raade for disse Stipendier, men et hvert Fakultet have et vis Antal af de ledige Pladse at bortgive.

Om Ridderakademiet i Sorøe. Et Ridderakademie, troer Forf., ikke havde været fornødent i Dannemark, dersom ikke Universitetet til Ulykke havde været anlagt i Hovedstaden. "Universitetets Anlæg i Hovedstaden, siger han, gav i sær i de ældre Tider, da Adelens Anseelse var stor, Anledning til at tænke paa et Ridderakademies Oprettelse, hvilket man maaskee ikke skulde tænkt paa, dersom Universitetet var blevet anlagt i en liden Stad, i det mindste skulde man vel ikke i nyere Tider have faldet paa at fornye det. I Hovedstaden føle de adelige Børn alt for meget deres Adel: saa længe de ere i deres fornemme Forældres eller Slægtningers Huuse, tage de alt for megen Deel i den Ære, som beviises disse. De faae idelig Anledning at tænke paa deres Stand og Fødsel; og naar de studere tilsammen med de Borgerlige, kan Videnskabernes Baand ikke saa meget sammenknytte dem, som Standen adskiller dem. De see hinanden ikke tiere, end i Læsetimerne, og see hinanden da under megen Tvang af Complimenter og Ydmygelser. Læreren, som i Børnene stedse seer paa de alt for nær værende fornemme Forældre, giør baade af Frygt og af Hovmod, og af Interesse, for megen Forskiel imellem de Adelige og Borgerlige; og stiler sin hele Underviisning meest efter de første. Dette forvolder en vis ubehagelig Tvang hos dem begge, og sætter dem paa begge Sider i en Forlegenhed, som giør, at de i en Hovedstad heller studere adskilte, end samlede. Naar derimod Universitet er anlagt i en liden Stad, ere de Adelige ude af Forældrenes Huus, og man tildeeler dem Æren meer efter deres personlige Værdie, end efter deres Forældres Anseelse. De have her meer Omgang med de Borgerlige; de mærke paa begge Sider, at Naturen har givet dem eens Tilbøyeligheder, eens Svagheder; og dette Baand knytter Videnskaber imellem dem. Lærerne, som ubekymrede om de Stores Yndest, hvilken de mindre behøve, end i Hovedstaden, see blot paa deres Interesse, smigre de Tilhørere meest, som de vinde meest ved, enten de ere Adelige eller Borgerlige. Dette holder begge Stænder i et Slags Ligevægt, som

fattes alt for meget, naar de studere sammen ved Hoffet og i Hovedstaden". Han vil ikke afgiøre, om samme Fornødenhed til et Ridderakademie endnu finder Sted. Men da vi dog have et i Landet, hvortil et Fond er henlagt, som han troer ikke kan tages derfra, saa vilde han, for at ophæve det skadelige Monopolium, som Kiøbenhavns Universitet har, at det skulde nyde alle et Universitets Rettigheder og Frieheder, ligesom det gamle Ridderakademie har havt. De, som havde Stipendier ved Kiøbenhavns Universitet, skulde have Tilladelse at studere ved hvad Universitet, de vilde, og dog beholde deres Stipendium; ja Professorerne i Sorøe burde endog have en Haand med i de akademiske Stipendier, og Ret at udnævne et vist Antal til at nyde dem, o. a. m.

Nærmere Betragtninger af Philokalus. Om Studeringers nærværende Tilstand og bedre Indretning. I Anledning af Raisonnemens over Kiøbenhavns Universitet. Kiøbenhavn 1771. Trykt hos Brødrene Berling. Stor 66 S. 8.

Forfatteren udvikler end videre det Misforhold imellem vore Videnskabers Tilstand, og vore Studeringers, i sær Universitetets, Forfatning, som han alt i sin første Afhandling havde berørt. Han viser, at i vor Universitets Indretning er noget Unaturligt, noget Tvunget, Spændt, som er dette Originalonde, hvori Kilden ligger til alt det øvrige. "Tvang og sammensnøret Virksomhed, siger han, udgiør saa at sige, hele Indretningens Esprit; alting gaaer i afpassede Skridt, en, to, tre, fire, men derfor og ikke længer, end til en, to, tre, fire". Aarsaaen til denne Tvang finder han iblant andet, ligesom Forfatteren af Raisonnemens over Kiøbenhavns Universitet, i de akademiske Examiners nærværende Indretning, og afviser ved den Leilighed Philomusus, som i Henseende til de ringe Indsigter, hvormed han har vovet sig ind i disse Materier, ikke havde fortient denne Agt. Manglerne af Universitetets Beliggenhed i Kiøbenhavn erkiender han ogsaa, og er eenig med Forfatteren af Raisonnemens o. s. v. i at forflytte det til Grendserne af Slesvig, ja til Slesvig selv, naar han kun ikke befrygtede, siger han, at det da i Stedet før et Dansk Akademie maatte blive et Tydsk —— Saa længe Akademiet blev det eeneste i Dannemark, skulde vi neppe troe, at denne Frygt havde noget paa sig; thi da vilde altid de Danske Professorers, og de Danske Studenters Antal blive det største. Naar han spørger: "hvorledes skulde de Studerende blive skadesløse for det Tab, de giorde i at savne de meget gode Bogsamlinger, som i Kiøbenhavn, formedelst deres Eyeres Høflighed og Iver for Videnskaberne, staae de Studerende immer til Tieneste?"; saa svare vi: Universitetets Bibliotek skulde forbedres saa meget mueligt, og alle de Penge, som ere henlagte til dets Fremvæxt, skulde virkelig anvendes dertil. —— De fornemste Bogsamlinger i Kiøbenhavn høre ventelig Lærde af Profession til, og disse skal man trække med sig til Universitetet; de, som høre andre Folk til, kunde gierne blive i Residenzen; thi Residenzen kan altid behøve gode Bogsamlinger, enten den har Universitet eller ikke.

Saa længe Universitetet skal forblive i Kiøbenhavn, holder Philokalus med Forfatteren af Raisonnemens o. s. v. Examiner for at være nødvendige, at man kan kiende de Personer, hvormed Embeder bør besættes; thi disses rigtige Besættelse i Henseende til deres større og mindre Fordeel, Værdighed og Anseelse, i Forhold til forskiellig Kundskab, Indsigt og Duelighed, holder han billig for den eneste og rigtige Grundvold, at bygge Studeringers Indretning paa, til den almindelige Oplysnings Befordring. Dette giver ham Anledning til videre at oplyse sin forhen lagte Plan til Examiners bedre Indretning; og saaledes, som han her forklarer sig, troe vi neppe, at Forfatteren af Raisonnemens over Kiøbenhavns Universitet vil have noget imod hans Examiner at erindre. Det er ingen ordentlig oprettede, eller faste og staaende Examiner, hvortil Kandidater enten skulde samles eller indbydes, af saadan Natur, som nogen af dem, der nu ere ved Universitetet, han vil have; ikke nogen Examiner, som staae i Sammenhæng med Forelæsningerne; ingen Examiner til at ophæve andre sikkre Beviser, som en Kandidat kunde give paa sin Duelighed. Det skulde ingen Lov være, at beviise sine Indsigter ved en Examen; han tilstaaer, at der gives andre Maader at viise dem paa, tilforladeligere end nogen Examen; han holder det for heel urimeligt, at uomtvistede Indsigter skulle dog bevises ved en Examen. "Men, siger han, det kan være, at Indsigt og Duelighed vilde nu, og just nu, være bekiendt, for at giøre sin Fordring; og da var det godt, at der kunde begieres en offentlig Samtale i en vis eller nogle visse

til-

tilsammenhængende Videnskaber (thi med Conferencer i en halv Snees Videnskaber paa eengang har jeg intet at bestille). Saadan en Examen eller Conference skulde ikke være bunden til visse Tider, hverken skee hver Jubelfæst, hver tredie Aar, eller hver anden Maaned, men naar Kandidaten forlangede det. Kort, den maatte være noget langt andet, end Magister-Conferencen". Saadan en Indretning af Examiner kunne vi ikke andet, end holde for meget ypperlig.

Raisonneurens Forslag til Professorernes Beskikkelse, billiger Philokalus aldeles; men deri modsiger han ham med Rette, at det intet duer, at en Professor bærer Navn af een Videnskab, og har sin Styrke i en anden, det maa være brugeligt paa Akademiet i Leipzig, eller ikke; endskiøndt vi heller ikke troe, at det har været Raisonneurens Meening, at anprise denne Leipzigske Indretning ved vort Universitet, men allene at erindre, at denne Indretning ikke har med Designations Systemet i og for sig selv at giøre, som Philokalus syntes at have forestillet Sagen i sin første Afhandling, og at dette System yttrer sin Skadelighed lige fuldt, til hvad Videnskab en Mand designeres ti Aar og længer i Forveyen —— I Henseende til Communitetets Indretning ere begge Forfattere temmelig eenige; kun at Philokalus ikke vil tilstaae Provsten Ret til at holde Forelæsninger for Dekani, at afgiøre opkommende Tvistigheder imellem dem og deres commensales o. s. v. Maaskee deres Meninger kunne foreenes, naar man antager, at Philokalus taler om Communitetets Provster, saadanne, som de ofte ere, og Raisonneuren om dem, som de burde være, naar de fik den Myndighed, han vil have givet dem. Philokalus forklarer nærmere sine Tanker om Dekanernes Forretninger, og dette Sted allene røber en Mand, som har læst de Gamle med Skiønsomhed og Smag. —— Angaaende akademiske Stipendier er han enig med Forfatteren af Raisonnemens o. s. v. i, at de Studerende faae dem for sildig; og han lægger til, at deres Ret til at faae dem ophører ogsaa for tilig. "Naar en Student, siger han, har taget Examen theologicum, da siger man at han er klar fra Akademiet; han er det virkelig ogsaa. Han er klar fra Akademiet, klar fra Stipendier, klar fra Studeringer, og klar fra alt, til al Uheld for ham og hans Indsigter. Denne Examen var det sigtet paa; han fik den, og nu er intet videre for ham at giøre. Det er nu efter denne Tid vanskeligt for ham, at faae Stipendier, om han end ingen havde før; han har Attestatz, han er klar fra Akademiet" Han er heller ikke fornøyet med den sædvanlige Maade at udnævne til Stipendier paa, ved Voteringer; og hvad han siger her om, er i vore Tanker meget grundet, og fortiener stor Opmærksomhed Vanskeligheden bliver kun at træffe den rigtige Vey til at uddele dem paa den mueligst beste Maade. Her ere i vore Tanker ikkun de to Veye at vælge, som Philokalus rigtig har anviist. Enten maa Duelighed bestemme Kandidatens Udnævnelse; eller enhver Professor maa, som ved de theologiske Stipendier, have sit visse Antal at udnævne. Vælger man den første Vey, saa bliver ikkuns Spørsmaalet, hvad Duelighed man vil fordre af en Kandidat, som skal kunne concurrere til et Stipendium, og ved hvad Prøver man vil forsikres om hans Duelighed? Skulde Examiner afgiøre Sagen, saa fornden at Examiner da vilde blive just det, de end ere, det er at sige, skadelige Tvangsmidler, og uafgiørende Dueligheds Prøver; kom ogsaa en Studerende til at bie for længe efter Stipendier, i det Sted han i vore Tanker burde have dem strax, naar han kom til Akademiet, i Fald han behøvede dem. Vi skulle derfor heller vælge den sidste Vey, og foreslaae, at enhver Professor fik et vist Antal paa Collegierne, paa Communitetet o. s. v. at udnævne aarlig. Men da ogsaa denne Maade kunde blive underkastet Misbruge, saa vilde vi, at enhver Stipendiat skulde bære Navn af den Professor, som han var udnævnet af, saasom: stipendiatus Holmianus, Kallianus; Horrebowianus o. s. v. Dette Navn skulle Stipendiaten ikke allene sætte paa de Prøve-Skrifter, som han udgav, imens han nød Stipendier; men ogsaa om han, efter at have nydt Stipendier, underkastede sig en offentlig Examen, skulde hans Navn antegnes og udraabes med dette Tillæg. Ved dette Middel vilde den udnævnende Professor altid blive i saadan et Sammenhæng med sin Stipendiat, at han altid kom til at deele hans Ære eller Vanære med ham i Publikum. Og skulde endda nogen Professor befindes saa følesløs imod sin Ære, at han ikke agtede, hvad Tanker Publikum havde om hans Redelighed, saa fortiente saadan en efter anstilt Undersøgelse at miste sin Ret til at udnævne Stipendiater, enten paa nogen Tid, eller gandske. Men denne Infamie var det ikke troeligt, at nogen offentlig Lærer saa let skulde udsætte sig for. Professores extraordinarii burde rigtig nok, som Philokalus meener, have deres Antal af Stipendiater,

saavel som ordinarii; men de kunde dog, synes os, lade sig nøye med den halve Deel imod disse, for ogsaa i dette Stykke at vinde, naar de blive ordinarii; thi Vinding kan man altid kalde det, at have meer eller mindre Ære til at belønne dueligе Folk. —— Stipendiernes mueligst rigtige Uddeling er vist nok, som Philokalus siger, af en mægtig Indflydelse paa Studeringer og de Studerendes rigtige Tænkemaade, og fortiener derfor det omhyggeligste Overlæg.

Endelig taler Forf. ogsaa to Ord om Sorøe Akademie, og samtykker i de Bemmelser, som Forfatteren af Raisonnementerne o. s. v. giver denne Stiftelse. Men han troer ikke, at Sorøe var tient med Universitets Rettigheder, eller at det formedelst Stedets Dyrhed vilde saae megen Søgning; og vi troe det samme. Imidlertid, saa længe det skal blive et Akademie, og de dertil henlagte Kapitaler ikke bør eller kunne tages derfra, saa tabte det dog heller intet ved at faae Universitets Rettigheder, og Kiøbenhavns Universitet vandt en Rival. Andet har vel Raisonneuren ikke vildet sige.

De Sandheder, Forf. endnu til Slutning siger Philomusus, ere sildrie, og have ikkun tient til at sætte dette ublue Menneske, som siger med selvgiorte Anekdoter og opdigtede Kalumnier, endnu meer i Harnisk imod ham.

Den Dramatiske Journal, begyndt med den kongelig danske Skueplads's Aabning i Kiøbenhavn Aar 1771.

Alit æmulatio ingenia & nunc invidia
nunc admiratio incitationem accendit.
Patercu'us.

Kiøbenhavn, 1771. Trykt og findes tilkiøbs hos Bogtrykker Borups Enke. No. 1-15 i 8.

Med Fornøyelse see vi her Haanden lagt paa et Institut, hvoraf vi spaae vor Skueplads mange gode Følger, og som vi for længe siden have ønsket den (*). Der kan blive meget nyttigt baade for Tilskuere og Skuespillere. Mange søge Skuepladsen, ligesom Kur-

(*) See Krit. Journal for 1768. No. 18.

ken, af Sædvane, af Tidsfordriv, for at kunne snakke med i Selskaber, naar saadanne Materier komme paa Bane. De vide ofte ikke, hvad der fortiener at roses eller lastes, enten ved Stykket, eller ved Actøren, men klappe og stampe, ligesom de see andre klappe og stampe. Disse kunne ypperlig hielpes til rette ved et Skrift som dette, der med Smag og Skiønsomhed lægger for Dagen Fuldkommenhederne og Feylene ved de hver Aften paa Skuepladsen forestillede Stykker og forestillende Personer, og ved at giøre dem opmærksomme paa Skuespilforfatternes og Actørernes Værdie, viser dem, hvad de have Ret at kræve af begge for deres Penge, og hvad begge have Ret at kræve af dem for deres Talenter. — Hvad Actørerne angaaer, da er det vist, at naar Theatrets Direction altid var betroet til Mænd af en prøvet og sikker Smag, og som kiendte andre polerede Nationers Skueplads'e; saa behøvede de ingen offentlige Censorer, ja de vare endogsaa bedre tiente med deres Directørers private Irettesættelser. Men naar Directørernes Valg skal bero paa en Slumpelykke, naar det skal bestemmes efter en vis Rang, et vist Embede, som man kan beklæde, uden at have Indsigter i Theatret, eller efter et Ryste, som en Mand kan være kommet i paa en Tid, da Publicums Smag paa Theater-Forlystelser endnu ikke var reen og dannet nok til at bestemme hans Fortienester i dette Fag — saa maae Skuespillerne nødvendig blive ligesaa middelmaadige som Directørerne ere, og saa ere de offentlige Censorer nødvendige, end og for Skuespillernes Skyld. Deres Ret til at bedømme Personer saa vel som Stykker, kan ikke omtvistes. Denne Ret tilkiøber enhver sig, som besøger Skuepladsen, for sine Penge; og hvad man har Ret til at sige om Personer i private Selskaber, bør man ogsaa have Ret til at sige om dem i offentlige Skrifter.

Et Vanheld var det for Tronfølgen i Sidon, at Skuepladsen for denne Vinter just skulde aabnes med den, og at dens Forfatter Hr. Borgemester Brødal allerede den Gang skulde være Director ved Skuepladsen. Thi af begge Aarsager har ventelig den Dramatiske Journal holdt sig beretiget til at begegne dette Drama med større Alvorlighed, end den maaskee ellers vilde have giort ved en lyrisk Composition af to Handlinger, og ved et Arbeide af en Forfatter, der ikke var Director — en Person, som man ikke kan fortænke, om han intet skriver for Theatret, men som man bør mindre tilgive end en anden, naar han skriver slet for det.

Men

Men uagtet begge disse Betragtninger, og i sær den sidste, kunde give Forfatterne Ret til at være alvorlige og strænge; saa maae vi dog tilstaae, at deres Angreb paa Tronfølgen er for hestigt, til at være billigt, og for personligt, til at man skulde troe, at det har været eene Stykket, og ikke tillige Stykkets Forfatter, de vilde i færd med. — Hvad havde Journalisterne med Hr. Bredals Sælskaber at giøre, hvad med hans værdige eller uværdige Conjorter? allerhelst da de endnu ikke ved personlige Angreb vare udeskede til personlig Bitterhed. Alle Personalier bør en Kunstdommer være stor nok til at forglemme, og ikke betiene sig af, om de vare nok saa fornærmende for den Forfatter, hvis Skrift har fortient at tugtes — og hvor ubillig er ikke denne Dom: at Hr. Wandals Stedmoder indeholder i en eeneste af Hovedpersonernes Scene flere rørende stærke og fuldkomne Steder, end Hr. Bredal har, eller maaskee kunde have i sit Stykke". Nej, saa usel er ikke Tronfølgen, eller, saa god er ikke Stedmoderen. Om dette Stykke have vi til sin Tid sagt vore Tanker, saa lemfældig, som vi troede, at en Forfatter fortiente det, der burde forbedres, men ikke afskrækkes; og den Dom, Hr. Bredal har fældet over dette Drama i Fortalen til sin Tronfølge, er i vore Tanker meget rigtig. — I det øvrige holde vi de Domme, som Journalisterne have fældet over Tronfølgen selv, som en Dramatisk Composition, for meget grundede, og underskrive dem aldeles.

Vi vilde fortiene os liden Tak af vore Læsere om vi giennemgik et hvert Stykke af denne Journal, og satte vore Tanker derom. I Almindelighed rose Forfatterne Indsigt og Smag, og Kundskab om Theatret. Hvor rigtige deres Domme ere om Actørerne, maae de sige, der besøge Skuepladsen flittigere end vi; upartiske og frie for Hensigter forekomme de os allevegne. Saa lemfældige ønskede vi dem, som muelig; thi saa skarp vi troe man kan være i at bedømme Skrifter, saa lemfældige holde vi for, man bør være i at bedømme Personer, i sær Actører, at de ikke ved haanlige og bitre Domme skulde tabe den Lyst og Friehed, som bør give Actionen alt sit Liv. Deri giøre Forfatterne vel, at de nøye oplyse, hvortil enhver Actør er stikket eller uskikket, og naar Rollerne ere uddelte, give Skylden paa Directøren, endskiøndt vi meget vel indsee de store Vanskelighæder, som Directøren i dette Stykke har at bestride. Men skulde Hr. Byraamester Bredal som Director komme til at bære Skylden meer end i dette Tilfælde, og undertiden uskyldig, saa bør han saa meget mindre fortrøde derpaa; som han selv i Fortalen til sin Tronfølge har anført Theatrets forrige Bestyrelse som en af Aarsagerne til dets Forfald.

Sproget og Stilen ønskede vi, at Forfatterne vilde være meer omhyggelige for, end de ere. Sproget er ofte haardt, fuldt af Solœcismer, og Stilen incorrect og ubehagelig; deres Perioder ere tunge og umagelige, og de optage Traaden alt for ofte, ved sige vi, nemlig og saadanne urkesløse Partikler fleer. — I det øvrige ønske vi dem først og for alle Ting, at blive ubekiendte, og naar de ikke kunne blive det, da Mod til at vogte sig for Partiskhed, og Lemfældighed i at høre sig paa Forfølgere.

D. Johan August Unzers medicinske Haandbog. Paa nye udarbeydet efter Grundsætningerne i hans medicinske Ugeskrift Lægen. Oversat af Urban Brun Aaskov, Kongelig Admiralitets Medicus. Første og anden Deel. Kiøbenhavn, 1771. Trykt og forlagt af Brødrene Berling boende i Pilestrædet. Stor 430 S. 8.

Denne Bog er, ligesom Lægen, ikke andet end en Compilation. Den er inddeelt i to Deele, af hvilke den første indbefatter Regler for Børne-Opdragelsen, for saa vidt samme vedkommer deres Helbred; samt Underretning om de almindeligste Børnesygdomme. Hvad Opdragelsesreglerne angaaer, da bestaae de allene i et ufuldstændigt og uordentligt Uddrag af de mindre berømte Skrifter, som i denne Materie ere udkomne: det meget Gode, som findes i Zucker, Raulin og flere, synes Forfatteren ikke at have benyttet sig af. Det Gode, som findes i Underretningen om Børnesygdomme, er af Hr. von Rosenstein; men det Pulver af Bierakrystal, Perlemor og sveddrivende Spiesglas i Petersilievand, som Forf. anraader for Børn mod Høvelse i Benene og Fødsels-Lemmerne, hvilket han mener, kommer deraf, at Børnene faae koldt at drikke om Natten, er vist ikke af Rosenstein; ikke heller det S. 108 recommenderede Børnepulver af præparerede Coraller, Hiortetakker, Krebsøyne og Bierakrystal; ikke heller kan den uvisse Dosis af 10 til 20 Gran Jalappapulver, som Forf. paa adskillige Steder anraader uden at bestemme Barnets Alder, være af aldeles ligegyldige Følger.

Iden-

I den anden Deel gives Raad mod alle Slags nedslugte Gifter, mod alle Slags Mavesygdomme, imod giftige Saar, foraarsagede af Dyrs Bid eller giftige Lægemidlers Paalæggelse, imod giftige Dunster og Dampe, Hielpemidler for dem, som synes at være døde; saasom qvalte af giftige Dunster og Dampe, eller døsige af søvngiørende Planter og Opium, Pleye og Kuur for myrdede, hængte, qvalte, druknede, ihieltrykte og forfrosne Personer, Raad mod ulykkeligviis nedslugte Ting, som ere faldne i Luftrøret, eller bleone siddende i Svælget, eller nedkomne i Maven, Raad mod Tilfælde af stærk Hede, Strabats og Udmattelse, mod Tilfælde af kold Drikke, mod de Tilfælde, som komme af for stærk Emfindtlighed, Vane, Indbildninger og Passioner, Raad for dem, som forbløde sig, Lægedom for mange Slags Saar, saasom Brandskader, faldne, stødte, slagne, trykte, mod Forstrækninger, Forvridninger, Beenbrud m. m. Hielpemidler for de Tilfælde, som komme af ildedannede Klæder og unaturlige Stillinger, Raad mod heftige Smerter, Middel at bevogte sig for grasserende Sygdomme, Raad for alle Slags hastig paakommende Sygdomme, saasom: den gyldne Aare, Afmagter, Blindhed, Blodbrækning, Blodstyrtning, Næsebløden, Slag, Forstoppelse, Hoste, Hovedpine, Krampe, Lamhed, umaadelig Nysen, Hikken, Kolik, Convulsioner, Slagflod, Stikflod m. m. Imod de fleeste af disse Sygdomme og Tilfælde gives meget gode og paa de troværdigste Mænds Erfarenhed grundede Midler; men der ere dog nogle, som synes ikke at være saa aldeles vel overlagte; iblandt disse erindre vi os S. 290, hvor Forf. anraader Vand, hvorudi er opløst Venetiansk Sæbe, imod de Tilfælde, som paakomme efter at have spiist harske Fedmer. Endelig er og merkværdigt, at Forf. i sin Fortale opholder sig over dem, der paatage sig at underette Almuen i at helbrede sig selv, da dog dette heele Skrift, ligesaa vel som Lægen, er allene skrevet for Almuen; thi iblandt Medici har vel neppe Hr. Unzer selv ventet mange Læsere. Han har, som en klog Læge, udvalgt sig den beste Deel, i det han har mere søgt at indlægge sig et Navn iblandt Ulærde, end blandt Lærde; thi det første giver Penge, det sidste derimod allene en langt møysommeligere erhvervet Ære. —— Hvad Oversættelsen angaaer, da er den meget nøyagtig og tilforladelig.

Trykfeyl.

No. 40. S. 318. L. 30. bestaaer i blotte Complimenter: læs: bestaaer ikke i blotte Complimenter.
No. 43 og 44. S. 335. L. 34, Huusholdningspladse; læs: Huusmændspladse.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 47. 1771.

Philets Forslag om Pebersvende, som vist vil blive iværksat. Kiøbenhavn, trykt hos N. Møller, kongel. Hof Bogtrykker. 1771. Stor 112 S. 8.

Om vi aldrig vidste det, kunde vi ikke let tvivle paa, at denne Prosaiske Afhandling maatte være et Arbeide af en stor Digter, og hvis Arbeyde da andet end vor Ewalds? Disse originale Soing i Tankerne, disse vittige Vendinger i Stilen, disse fine og treffende Bemærkninger, denne heldige Karakteristik — alt forraader et Skabende og digterisk Genie; og vi troe, at Hr. E. skulde blive meget lykkelig i Prosa, dersom han i de Steder, som ere egentlig didactiske, kunde gisre sit Foredrag mindre langsvevende, og vogte sig for en vis bebyrdende Overflodighed, der ikke hos ham, som hos middelmaadige Skribenter, kommer af Tomhed i Sielen, og Forlegenhed med sin Materie, men af Rigdom paa Tanker, og af Frygt for ikke at sige nok, og ikke at sige det beste og rigtigste om sin Gienstand. Al Overflodighed, den komme hvoraf den vil, er uden Virkning, eller som Digteren udtrykker det smukt: naar Hiertet er fuldt, løber alt det Overflodige ud.

Omne supervacuum pleno de pectore manat.

Efterat Forfatteren har forklaret, hvem han forstaaer ved Pebersvende, nemlig "dem, som enten af en overdreven Forsigtighed, eller af Magelighed, eller Liderlighed, eller af onde og det smukke Kiøn fornærmende Fordomme, eller af Gnieragtighed, eller i gierrige, eller i ærgierrige Hensigter de ove Staten Børn (i det mindste de ære), som den med saa stor Ret kan fordre af dem; dem, som af forsætlig Ondskab gisre et ærligt og uskyldigt Fruentimmer ligesaa unyttigt for det Almindelige, som de ere selv; som bersve det den ærværdige Forsyrelse, at blive Moder paa en anstændig Maade, og udsætte det for Mangel og Fristelser" — viser han, hvad Skade saadanne Pebersvende gisre Staten, enten de avle Børn uden for Ægtestanden, eller ikke. Et Sted S. 10 — 14. om den slette Opdragelse, som ægte eller uægte Børn faae iblant Fremmede, ønskede vi, maatte være mindre sandt, og mere anseet for en Frugt af en spillende Indbildningskraft, end for Tanker grundede paa Erfaring. — Det værste Slags Pebersvende ere de, som ere det af Liderlighed, og paa disse giver Forf. følgende stærke — vi ville kun ønske, vi ikke maatte sige, for stærk betvngede — Skilderie S. 25. "Jeg gyser, og mig synes Naturen gyser rundt omkring mig, nu da jeg nærmer mig til de Fordærvelser, til de Ulykker, som Libertineren, som den Liderlige, den nedrigste af alle Pebersvende auretter blant det andet Kiøn. De ere alt for grælselige. Jeg taber Pindslen. Jeg kan ikke skildre dem. Er det ikke en Jammer, er det ikke grueligt, at et Menneske, bestemt til at være et Billede af det reeneste og helligste Væsen, at det ydmygste iblant Creaturerne, skabt til at være en godgisrende Engel paa Jorden, hvis Natur det var at trøste Kummer, at tage Deel i Smerter, at sysselsætte sig med at lindre vore Svagheder, at bære vore med os i Sygdomme; som var begavet med de største Evner til at boye Gemytter, til at megle Fred, og til at udføre vigtige Planer, dannet til en behagelig Tolk af Pligterne, til en Opmuntring for store Gierninger, til Dydens Belønning og Livets Glæde: at endelig, og dette ønsker jeg, at en Patriot i sær vil lægge Mærke til, at Statens elskede Datter, hun hvormed den smigrede sig, at hun skulde opdrage den nyttige Borger,

Og

gere, store Mænd og Helte, at hun skulde vidt omkring see Arbeydsomhed og Tarvelighed og de øvrige huuslige Dyder: er det ikke, siger jeg, en Skræk for Menneskeligheden, at hun skal nedtrykkes dybt under Dyrene, udstødes fra Dagen og de ærlige Selskaber, blive en Væmmelse og en Afskye for dem, som see hende. En Furie, som udspender sine Garn for at fange den ædle Ungdom og at forderve den, et giftigt Aadsel, der dræber dem, som komme det nær, og tilsidst et Offer for Lovene, eller for de smerteligste og afskyeligste Sygdomme, og for en tilig, en skammelig, en fortvivlet Død? Jeg har ikke nødig at bevise, at den første Forførelse, under sin meest glimrende og under sin anstændigste Maske, er det første og det visseste Trin til slige Ødelæggelser. Hvem har da vovet at nedstyrte den Almægtiges Billede saa dybt? Hvem var saa grusom, at han med koldt Blod forstyrrede den deylige Skabning, som var Jordens Glæde? Hvem var enten letsindig eller nedrig nok til at kuldkaste Statens, sine Brødres, sine Medborgeres Haab? Et Menneske, en Borger. Og hvad bevægede ham hertil? Kaadhed, Overmod, den frækkeste Foragt af Religion, Dyd, og af de selskabelige Love. Og hvor skal man søge de fleeste, og jeg tør sige de hesligste af disse Umennesker? Blandt Pebersvendene. Jeg veed, og det er destoværre alt for unægteligt, at en stor Deel Ægtemænd kan skrives paa de Libertiners sorte, paa deres skrækkelige Liste. Jeg veed, at vore Systemer, at den herskende Tænkemaade henfører dem til det første Numer derpaa. Om de burde giøre det, er noget, som jeg ikke veed. De kan i det mindste forevende, en dyrisk, en uimodstaaelig Lidenskab, som Lovene ufeylbarlig skulde have straffet, om de havde styret den paa en ordentlig Maade: da de samme Love tvertimod, og om ikke de, dog de fleste af deres Tienere, seer igiennem Fingre med deres uordentligste, skammeligste og skadeligste Afkiølelse. De kan forevende den med en Art af Rimelighed; thi det er umueligt, at de kan være Fæe. Men for en Pebersvend vilde selv denne dyriske Lyst være en alt for ærværdig Undskyldning. Han kunde have styret den, og giort det Fruentimmer lykkeligt, som han opofrer. O du, hvis Hierte er af Flint, hvis Øre er overtrakt med Huden af et Rhinoceros, lad dig røre! Hør ikke mig, jeg er ikke saa daarlig at jeg haaber det, hør Naturens Røst, hør, Menneskeligheden klagende, dens væmodige Stemme! Bøy dit Øre til de jamrende, de fortvivlende Skrig, som

stige op fra Hospitalerne, fra Fængslerne, fra Tugthuusene! det er dine ulyksalige Offere, som hyle! Skienk dem i det mindste en Taare! Men du vil ikke. Du er forhærdet. Hør dem da brøle Hevn over dig fra det nederste Helvede, og lær at skielve!"

Forf. forestiller sig, hvorledes en Raphael, eller rettere en anden Hogarth, i fald han værdigede Pebersvendene den Agt, vilde skildre dem; og disse Digterphantasier kunne ikke andet, end behage." Han vilde mueligt, siger han, forestille Kierligheds Tempel med aabne Porte, men Religionen og Naturen og Staten i deres fulde Majestæt siddende ved Alteret i en Kreds af jordiske Skiønheder. De guddommelige vilde han maaskee afbilde, ligesom de pegede paa disse, og tillige vinkede ad en Deel Mandfolk, som fortryllede af det himliske Syn, deels trængte sig til fra alle Sider, deels med enhver Mine udtrykte den heftigste Begierlighed efter at blive deelagtig i samme Lykke. I en lang Frastand vilde man bemærke Pebersvendene, som fordybede i adskillige barnagtige eller nedrige Forretninger, enten ikke saae det himliske Syn og de Guddommeliges uafladelige Vink, eller ikke agtede det. Saaledes vilde man see, hvorledes en stod med Hænderne over Kors og gabede, en anden skiulte sig bag ved en Stabel af Folianter, den tredie klingrede med Penge, den fierde rørte i en Potte o. s. v. Men længst borte, og afsides fra alle, og som jeg vist troer, paa en Mødding, vilde Libertineren være forestilt, hvorledes han liggende paa Knæe eller i en anden lige ydmyg Stilling, med den meest hykkelske og om dette ey fordervede Rimeligheden, med den lumskeste Mine, lokkede for et eller flere Fruentimmer, som vare nysgierrige nok til at see sig omkring, og saaledes undertiden tabte Religionen og Naturen og Staten af Øynene. Den ene Haand vilde han løfte høyt op, for at vise dem en fuld Pengepose, men i den anden, som han holdt skiult bag Ryggen, vilde man see en Dolk, eller et Begere med Gift. For ved ham skulde en Hoben glimrende Smaaeting være udbredte, og tæt bag ved ham vilde man blive nogle ynkelig tilreedte Liig vaer, af dem, som han allerede havde myrdet. Men jeg vil ikke falde ind i Konstnerens Arbeyde".

De adskillige Karakterer af Pebersvende, som Forf. fra S. 39 58 udkaster, ere temmelig afstikkende, og nogle tegnede med Rabnerisk Lune, endskiønt Forf. midt i sin Lune falder uformærkt tilbage

ge til en vis høytidelig Alvorlighed, som man mærker, er hans Genies Hovedtone. Vi ville af disse Karakterer ikkun udtage een, som skal være den berygtede Nagerkarl Hr. L. "Jeg har stor Lyst til at nævne hans fulde Navn, eller i det mindste at sige hvor han boer, paa det at enhver af mine Læsere, som ikke kiender ham endnu, maatte tage sig vare for ham. Men, som jeg ikke troer, at Skrivefrieheden gaaer saa vidt, vil jeg lade det blive ved at giøre ham saa kiendelig, som det er mig tilladt. Hans Huus er et Forraads-Huus af Pant, som enten er indviet med Enkers og Faderløses Taarer, eller med unge umyndige Forsøreres Forbandelser. Alt hvad han har og alt hvad han veed, hans Anfigts Mine og hans Siels hemmelige Tanke er ansat til Procento. Han har udregnet, at han giver Gud 14 og $\frac{2}{3}$ Procento af sin Leveti; thi han er oven i Kiøbet en Hyklere, og forsømmer ingen Søndag at gaae i den Kirke, hvor Præsten kan best græde. Og det er foruden de øvrige Douceurs, som han maae give i Fest- og Helligedage. Heller kan han neppe bebreide sig, at han har ladet een eeneste af sine Medchristne slippe lettere derfra. Paa denne Maade har han sammenslæbet anseelige Midler. Dog spiser han sig aldrig mæt, undtagen naar en af hans ulykkelige Skyldener er nødt til at bevæarte ham, og da er han færdig at æde Skyldneren med. Men at han skulde gifte sig! — Ja — Jeg vil dog for Spogs Skyld spørge ham ad. Min Herre, De har dog saa gode Raad til at forsørge en Kone — Maaskee De kunde efterlade Dem Børn, der igien aftoede den Skam og Skade, som De gior Deres Fædreneland — Jeg vidste det forud. Han trækker paa Skuldrene. Det er besværlige Tider — Gud veed, at han snurt maa fortiene sit fattige Brød — De, som siger, at han har tilovers, ere onde Mennesker — Gid — hold Nederdrægtige! — Fornærm ikke vore Øyne med Deres Bespottelser! — Det er ikke mit Alvor — De er alt for uværdig til en af Himmelens største Gaver, og De vilde kun giøre en Kone ulykkelig, De vilde lade hende sulte ihiel, eller laane hende ud paa 20 Procent. Men derfor, vær forsikret derpaa, derfor skal De ikke faae det lettere end Deres ærlige Medbrødre"!

Efterat Forf. paa denne Maade har skildret adskillige enkelte Pebersvende, kaster han denne Pindsel bort; men, da han dog endnu seer en Mængde for sig, veed han ikke, hvad han skal giøre ved dem. "Jeg vil forsøge at røre dem, siger han. — Men de føle intet derved, de forstaae mig ikke. — Jeg vil da pege paa deres gifte Medborgeres Lykfalighed. — Men Frygt har forblindet dem. — Men (bliver han omsider ved) hist kommer hun mig til Hielp, den guddommelige Pige med sorte straalende Øyne, og med sine svulmende Brysler af Snee. Hun sværmer med hun gaaer over Jorden, munter og let og frisk som Morgenrøden, der kalder hende til Skaberens Priis, og til de elskede Pligter — en sygelig Moders Understøttning og yngre Brødres Opdragelse — Thi ingen Persisk Silke ruster om den fromme Piges Fødder, og hun er ikke syg eller fortaandet under glimrende Byrder fra Peru. Hendes snehvide Dragt leger med Vesteuvinden. Den er uden Pletter som hendes Siel, og uden Kunst, som enhver af hendes Miner. Den er tarvelig, og taler intet om hele Aner eller Rigdomme. Men naar hun aabner sine Læber, aander hun Visdom og Dyd, og salig Vellyst; og naar hun smiler, udbreder Kierlighed sine Fortryllelser over deres Hierter, som see hende. O du, som Naturen og Dydernes himlske Dronning, Religionen selv venlig trettedes om at pryde med deres udsøgteste Skiønheder, Prydelser, som ophøye dig saa uendelig over Kunstens Døttre og den blinde Rigdoms Døttre, som de selv overgaae et glimrende og ubeskriveligt Siøn i Skiønhed og Værdighed; o du! som Algodbed betroede den største Lykfalighed paa Jorden, den eneste, som han fordum tillod de Faldne at tage med sig fra Vellysternes Have; himlske Skabning, det er dit Kald, din Pligt og din Natur at være medlidende med vor Kummer og selv med vore Daarligheder! Lad min Bøn røre dig! See til disse Arme og omvend dem!"

"Naturen og de høye Dyder, og de salige Vægtere, som svære omkring hende, har igienlaget mit Raab. Jeg seer det —— Thi hun gaaer langsommere den dydigste blant Jordens Døttre —— og endnu langsommere —— og sandter —— hun begriber det ikke, hvorfor hendes Been sitre, og hendes Hierte slaaer høyt, eller hvorfor hun bliver saa kortaandet, eller hvorfor hendes Kinder blusse. Og nu bliver hun staaende for at høre sig, og sukker —— og lidt efter lidt og langsom og uden at vide det, opløster hun de store straalende Øyne —— men et sødt, hun veed ikke hvad, har dæmpet deres Ild, og hun føler at de ere smagtende —— Nu seer hun

sig frygtsom omkring, og nu forbyde hendes Kinder deres Farve, og bestiemmer Sommerens Dotre de unge Roser. Men hvad er det, siger den guddommelige Pige til sig selv, det fremmede, som kryber omkring mit Hierte —— ligesom en Længsel —— og kielent —— og halv oploster hun de sneehvide Arme —— og endnu eengang seer hun halv frygtsom og halv venlig op til de forsteenede Pebersvende. Men hun slaaer Øynene ned —— Som Solen, forend den skiuler sig i Havet, endnu eengang kaster et venligt et smagtende Smiil til de kolde østlige Bierge, hvis evige Snee den ikke kunde smelte med sine Straaler, saaledes smiler hun endnu eengang —— og forsvinder. En Engels Godhed, og et høyere Væsens Medynk var i hendes sidste Smiil —— Der skulde have været Foragt deri, om hun vidste hvad det var at foragte en Skabning, der saae ud som et Menneske —— De nedrige —— At være nær ved en synlig Engel og at sysselsætte sig med at betragte Stov; eller at see den himilske Pige uden Følelse med opspilede Øyne, eller at spørge hende med graadige Øyne om hun har Guld, eller med frekke Øyne, om hun kan begaae Laster, det er det som jeg kalder nedrigt og unaturligt —— Im dlertid er hun borte, og dem har jeg endnu paa Halsen —— Hvad skal jeg giøre med dem"?

Vi overlade følende Læsere selv at giøre Forfatterens Genie sin Lovtale; men spørge ikkun, om saadant et Syslag ikke er for poetisk, og Stedet selv for alvorligt for en moralsk og politisk Afhandling om Pebersvende? Dog det Moralske og Politiske i denne Afhandling er ikke det, som vil trække Læsernes Opmærksomhed meest til sig; ikke at der jo ogsaa i denne Deel findes mange rigtige Tanker, skarpsindige Anmærkninger, og nyttige Forslage; men fordi Forfatterens Stil i dette Stykke, som vi alt have erindret, er noget langsvevende, og hans Forslag overalt til at faae Pebersvendenes Antal formindsket, saaledes beskaffet, at det vel ikke let kan iværksættes. Det bestaaer deri, at alle de Pebersvende, som i Kiøbenhavn og de store Kiøbstæder have 400 Rixdaler aarlig Indkomst og derover, men paa Landet og i de smaa Kiøbstæder 300 Rigsdaler og derover at leve af, skulle ansees for saadanne, der have det fornødne til en Families Underholdning, og svare aarlig en vis Procento til offentlig Beste. Men, da han tillige vil, at disse Indkomster bør være reene, fradraget hvad en Embedsmand b hører til sit Embeds Førelse, en Adelsmand og Rangsperson til den udvortes Anstændigheds Vedligeholdelse o. s. v.; saa befrygte vi, at disse Indskrænkninger vilde omsider ophøve det hele Forslag.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 48. —— 1771.

Samlung zur Dänischen Geschichte, Münzkenntniß, Oekonomie und Sprache, durch Johann Heinrich Schlegel, Professor und Königl. Dänischen Historiograph. Erster Band. Erstes Stück. Kopenhagen 1771. Gedruckt bey Nicolaus Möller, königl. Hof Buchdrucher. Stor 179 S. 8.

Hr. Professorens Øyemeed med denne Samling er, efterhaanden at bekiendtgiøre de Original-Documenter, Brevskaber og andre Haandskrifter, hvorpaa han har byaget saa vel sin Oldenborgske Stammes Historie, som sine Anmærkninger og Tillæg til Christian IV Historie, i sær hvor han har fundet sig anlediget til at fremføre nye Anmærkninger, eller at vige kiendelig fra berømte Forgængere. "Berufungen auf Handschriften, siger han, sind oft gemisbraucht worden, und solche Beweise erlangen erst ihre volle Kraft, wenn die Handschriften, wenigstens zum Theil, ans Licht kommen, und wenn allerley Leser in den Stand gesetzt werden, ihre Glaubwürdigkeit zu beurtheilen, und dabey zu sehen, ob sie das auch wirklich sagen, was der Geschichtschreiber sie sagen läßt. Ueberdieß wird der Vortheil, den man aus solchen Materialien der Geschichte samlen kann, nicht leicht von einem Schriftsteller erschöpft. Andre nutzen andre Stellen, die jener übersah, oder die nicht zu seinem Zwecke gehörten; und was der Geschichtschreiber übergeht, das kömt dem Biographen zu statten, oder ist vielleicht dem Kenner der Statswirthschaft brauchbar". Disse Originalhaandskrifter aftrykkes i de samme Sprog, hvori de ere forfattede, Dansk, Latinsk, eller Tydsk, og meddeeles Ord fra andet, kun med den Forandring, at Orthographien, for at giøre deres Læsning lettere og behageligere, lempes efter vore Tider, og bringes til en Eenformighed. For at retfærdiggiøre sig i Henseende til denne Forandring, viiser Hr. Forf. de adskillige Grader af Nøyagtighed, som en Udgiver af gamle Haandskrifter kan iagttage, og beskriver hvad Værdie enhver har efter Udgiverens Hensigt.

Foruden Originaler til at oplyse en eller anden Deel af Fædrenelandets Historie, skal denne Samling ogsaa indeholde egne Afhandlinger over sieldne Medailler, tilligemed deres Aftryk, og over Sproget. Til disse og andre Afhandlinger betiener Forf. sig af det tydske Sprog, efterdi han troer, at næsten alle Læsere, som et Skrift af dette Slags kan vente sig i Dannemark, forstaae Tydsk, og han altsaa uden Tab for de Danske Læsere i dette Stykke kan beqvemme sig efter tydske Læseres Fordeel. —— Ethvert Stykke af denne Samling kommer til at indeholde 12 Ark tilligemed et Kobberstik; 4 Stykker skulle udgiøre 1 Bind, og tilsammen forsynes med et Realregister.

Vore Læsere skiønne, af denne korte Beretning, Beskaffenheden og Vigtigheden af Forfatterens Foretagende; hvoraf vor Historie og Literatur kan love sig de største Fordeele, allerhelst da det ikke kan mangle Hr. Prof. som kongelig Historiograph paa Forraad af de beste Materialier, og hans bekiendte Smag, Flid og Nøyagtighed er os Borgen for deres skiønsomme Valg og Brugbarhed. —— Vi komme nu til Indholdet af dette første Stykke.

I. Erklärung einer Medaille auf Sr. Maj. des Königs von Dännemark Reyse nach Engelland 1768. Medaillen selv, som er stukket i Kobber foran Forklaringen, er forfærdiget af en Engelsk Myntmester, og forestiller paa Hovedsiden Kongens veltrufne Brystbillede med Omskrift:

CHRISTIANUS VII. D. G. DAN. NOR. V. G. REX. Reversen viser to sammensyede Overfladigheds-Horn og derinden for to i hinanden lagte Hænder, som omfavne en Merkurius stav. Legenden er: Concordia Regum Salus Populorum, og Exerguen: Adventus In Britanniam; neden under: Aarstallet MDCCLXVIII. Denne Medaille veyer i Solv 1 Lod, 3 Qvint. 2 Ort. — Foruden denne beskriver Forf. en anden mindre Medaille, præget ved samme Leylighed med en Engelsk Indskrift. — Hr. Prof. beskriver ved den Anledning de fornemste Mærkværdigheder ved Kongens Reyse i Engelland, og meddeler af Arkivet de af Universiteterne Oxford og Cambridge udstedte Latinske Doctor-Diplomer, tilligemed en Oversættelse af det Engelske Diplom, hvorved Staden London overdrager H. M. Borgerret.

II. Kort Overslag paa alt Rigens Indtægt og Udgift, som er giort og tilsammendragen den 24 December 1602. En vigtig Beregning, som Kong Christian IV. har ladet sig opsætte af sin Rentemester, for at kunne med eet Øyekast overse sine Staters Tilstand. Vi ville lade Hr. S. selv beskrive dens Nytte. "Der Nutzen dieses Buchs, siger han i en Forberetning, zeigt sich fürs erste in der geographischen Kenntniß von Dännemark, Norwegen und den Fürstenthümern, wie auch Schonen, Bahus und den Inseln Gothland und Oesel. Denn man sieht hier mit Zuverläßigkeit, wie diese Länder im Jahre 1602 eingetheilt gewesen sind, und man findet hin und wider Namen von Oertern, die seit der Zeit eingegangen sind, oder andre Namen erhalten haben. Es gibt ferner die Namen der damaligen Lehnsmänner, die fast alle von Dänischen Adel waren, und sonst manche historische Umstände zu erkennen, die ich auch zum Theil in der ausführlichen Geschichte K. Christian IV. genutzt habe. Aber der allerwichtigste Nutzen dieses Buchs ist die ausgebreitete Einsicht, welche es in die Staats- und Hauswirtschaft und in die Sitten der damaligen Zeiten giebt. Dieser Nutzen ist in Absicht auf Deutschland nur wenig geringer, als in Absicht auf Dännemark selbst. Denn Sitten, Einrichtungen, Auflagen, Preise der Dinge, und andre solche politische und ökonomische Merkwürdigkeiten, haben von langen Zeiten her in beiden Ländern eine grosse Uebereinstimmung. Und wenn man weis, wie es mit dergleichen Dingen in Dännemark bey Anfang des vorigen Jahrhunderts beschaffen gewesen ist, so wird man ein grosses Licht über ähnliche Materien in Deutschland erhalten. Ich zweifle, ob in irgend einem Deutschen State bis itzo eine so authentische Berechnung oder Nachricht dieser Art ans Licht getreten ist". I samme Forberetning forklarer han Maaden at regne paa, og Tiffrerne i denne Beregning, og oplyser den desuden med tillagte Anmærkninger.

III. Johan Elias Schlegels unvollendeter Aufsatz über die Abstammung des Oldenburgischen Hauses von den alten Dänischen Königen. Hr. Forf. nævnede dette sin Sal. Broders ufuldendte Stykke i Fortalen til sin Oldenborgske Stammes Historie, og vi have, da vi recenserede dette Værk, forklaret Sal. Prof. Slegels Formodning om at vore Konger af det Oldenborgiske Huus nedstamme fra den Danske Prinz Harald, som lod sig døbe ved Keyser Ludvig den Frommes Hof, og fik i Forlehning af Keyseren Grævskabet Rustringen, hvorunder forstaaes den nordlige Deel af det nu værende Grævskab Oldenborg (*)

IV. Etymologische Untersuchung. De Ord, hvis Etymologie her undersøges, ere: Danemand, Danshed, Dyd, Skiede. Danemand er det samme som en god ærlig Mand. At det skulde have sin Oprindelse, som mange troe, af Dan eller Dansk, og være det samme som en dansk Mand, troer Forf. af den Aarsag, ikke, fordi det i det Svenske Sprog ikke mindre end i det Danske, bruges som en Mettel, og det ikke er troeligt, at en Nation skulde bruge den andens Navn som et Skeord, allermindst at den svenske Nation skulde gøre det i Henseende til den Danske, da disse Nationer, endog paa den Tid, da de vare forenede under den samme Konge, laae næsten altid i Kiv sammen. Hr. Prof. antager derfor Cancellieraad Ihre's Mening i hans Glosario Svio-Gothico, som den rimeligste, at Danemand er det samme som Dogande Mån, paa Dansk duende eller duelig Mand, vir strenuus, hvoraf Udtalen omsider har giort doende, dande, og endelig Dannemand. Denne Etymologie kunde maaskee endnu bestyrkes af den Udtale, som Ordet Danemand har hos vore Siellandske Bønder, i hvis Mund det klinger som Daanemand eller Donemand, alsaa ikke meget forskiellige fra dogende Mand. Om Ordet Danneshed eller Dannished er af samme Oprindelse, som Danemand, troer Forf. sig ikke til at afgiøre. Dersom det ikke, ligesaa vel som dette, skulde findes i det Svenske Sprog, hvortil

(*) See Krit. Journ. for 1769. S. 321.

hvortil han ingen Spor har fundet, saa meener han det kunde vel have sin Oprindelse af Nationens Navn, og betyde det samme som et dansk, det er, et fromt og redeligt Væsen. — Dyd er ikke andet, end det Plattydske dogt, af doga eller duga, det Danske Due, og det Tydske taugen. — Ordet Skiøde, et Kiøbebrev, har sin Oprindelse af Skiød, der Schoß, fordi i ældre Tider, forend man vidste af skriftlige Kiøbebreve at sige, var det Skik, at, naar en liggende Grund skulde sælges, lod Sælgeren kaste lidet Jord i Skiødet af Kiøberens ubbredte Kappe, hvorved han gav tilkiende, at han havde overladt ham sin Eyendoms Ret. Denne Etymologie af Ordet Skiøde giver Anders Sunesen i hans Skaanske Lovbog IV B. 13 Kap.; hvilket Sted Hr. Prof. anfører, men deraf synes snarere, at Skiøde, (lcrotat o) kunde have sin Oprindelse af Skiødet i en Kappe, (sinus vestis) end af Skiød (gremium) endskiøndt det i sig selv kommer ud paa ett. Ordene skiødeløs, Skiødeløshed, meener Forf., have intet at giøre med Skiød, Skiøde, men komme af det i Svensken brugelige Skiöta, besørge, tage vare, hvilket han ikke rigtig siger at bruges i vort Sprog allene i nødtalemaader og Ordsprog, thi at skiøtte sit Huus, sin Hiord o. s. v., er ikke usædvanligt i Danskeu, og gandske gængse i Norge. Men vi tænke, at skiøtte kan ligesaa vel udledes af Skiød, som Skiøde, og den første Bemærkelse deraf være, at tage i Skiødet, hvoraf let den anden Bemærkelse at tage vare, besørge, har kundet komme, som ogsaa af skiøtte, beskiøtte og skiøre, og altsaa ikke mindre skiødeløs, Skiødeløshed, Verwahrlosung.

V. Brieffchaften zur Geschichte K. Christian II. Die in der Cottonischen Bibliothek zu London aufbewahrt werden. Dsse Brevskaber har man Hr. Conferenzraad Klevenfeld at takke for, som har afskrevet dem paa det Cottoniske Bibliothek i London, og bragt dem med sig til Dannemark. Hr. S. har beraabt sig paa dem i Christian II Historie, og man har det nu i sin Magt at overbevise sig om hans Paalidelighed og Skiønsomhed. De bestaae i et Latinst Brev fra Christian II til Kong Henrik VIII af Engelland, dat. Odense den 19 Jan. 1523; Udtog af et Fransk Brev af samme Aar, uden Maaneds-datum; et Latinst Brev til Cardinal Wolsey, dat. Brussel den 15 Aug. 1523, og endelig Kong Henriks Skrivelse til de Danske Rigsraader af 10 April 1535.

VI. Des Dänischen Prinzen, Herzog Johanns Renunciation, bey seiner Abreise nach Rußland, Kopenhagen den 1 Aug. 1602. Hr. S. har i en Anmærkning til Christian IV Historie handlet om denne Prinzes Reise og Død, men ikkun efter et Udtog af en Tysk Relation hos Lackmann. Siden har han faaet denne Tydske Relation selv at læse; hvoraf han her meddeler den fuldstændige Titel, oplyser nogle Omstændigheder, og anfører Renunciations Acten selv.

VII. Excerpta ex archivo Vaticano de pristino statu Grönlandiæ. Disse Excerpter har den berømte Hr Møller giort paa det Vaticanske Bibliotheek i Rom, og sendt til adskillige Venner i Dannemark. Det mærkværdigste er et Brev fra Pave Nicolaus V af Aar 1448 til Biskoperne i Island, hvori man bliver underrettet om Aarsagen til den gamle christelige Kolonies Undergang i Grønland. Paven skriver nemlig, at der for 30 Aar siden vare komne Barbarer med en Flaade fra de paagrendsende hedenske Kyster, som havde opbrændt de Christnes Kirker, dræbt Indbyggerne, eller ført dem som Fangne med sig tilbage: de saa Overblevne, som de formedelst Biergene ikke havde kunnet komme til, havde hidindtil ikke været i Stand til at underholde deres Præster og Bisper; hvorfor Paven overdrager det til Biskoperne i Island, at sende og beskikke dem en duelig Person til Biskop o. s. v.

Dissertatio Epistolica super Coll. II, 18. *Es. I*, 29. 2 *Thess. II*, 13. *aliisque locis*, quam viro excellentissimo & summe venerabili Joanni Andreæ Cramer, S. S. Theologiæ Doctori ejusdemque nuperrime apud Hafnienses Professori P.O. & S. Regiæ Majestatis Daniæ & Norvegiæ a concionibus sacris Germanicis, jam vero generalis Superintendentis apud Lubecenses Magistratum capessenti, Dolorem suum, ex abitu tanti viri conceptum, publice testaturus, dijudicandum offert Joannes Henricus Tauber. Havniæ, 1771. Litteris Berlingianis. Stor 35 S. 4.

Hr. Superintendent Cramer har ved sit mangaarige Ophold i Dannemark, ved sin Iver for at befordre Videnskabernes og den gode Smags Fremvæxt i Landet,

Landet, og ved den Kiærlighed og Høyagtelse, han har indlagt hos alle Videnskabers Elskere og Dyrkere, fortient, at en af vore dueligste Studerende skulde sætte ham et Monument ved hans Afreise fra os, som kunde vidne om det Tab, som Universitetet i sær har giort i saa duelig og elsket en Lærer. Dette har Hr. Tauber her paataget sig; og de Berømmelser han lægger paa sin Lærer og Velynder, komme af et Hierte, som er fuldt af Mandens Fortienester, som foler Lærdommens Værdie, og flyder over af Taknemmeligheds og Høyagtelses ædle Drifter. Nogen mindre Ordrighed skulde ikke skadet Veltalenheden; men denne Feyl erstattes fuldkommen ved de lærde og grundige Forklaringer over adskillige bibelske Steder, som Hr. T. ved denne Leylighed meddeler, og som han erkiender største Delen at skylde sin Lærer Hr. Dr. Cramer.

Det første Sted, som foretages, er Colloss. 2, 18 hvilket Forf. saaledes omskriver: "Nemo vos decipiat proemiis atque commodis, quæ largitur religio Christiana, amplissimis exutos, qui delectatur, capitur, mireque sibi placet, ea animi humilitate, quæ maxime cernitur in religione angelica tuenda ac commendanda, quique perscrutari & mentis acumine in ea penetrare audet, quæ non vidit v. intellexit: mente judaica & commodorum, quæ suppeditat religio judaica, studio & amore temere tumens". og bestyrker denne Forklaring af Apostelens Hyemeed, heele Contextens Sammenhæng, og Parallelsteder, som derved sættes i Lys. Dog ytrer han selv den Tvivl imod denne Forklaring, at, da Ordet ταπεινοφροσύνη paa andre Steder i det N. T. bemærker veram animi humilitatem, modestiam, saa maatte det her tages for animus vilis, abjectus, og altsaa være det samme som ταπείνωσις, hvilken Bemærkelse han ikke veed, om det har paa andre Steder.

Det andet Sted er Jes. 1, 29, hvilket han oversætter: decipientur a quercubus, i. e. ab idolis, Jehovæ desertores, quæ appetitis, & a hortis, in quibus idololatriæ, pudore amisso, dediti erant, repulsa data in discrimine relinquentur". Ved denne Anledning forklares Bemærkelserne af det Græske Ord καταισχύνομαι, hvorblandt denne er den mærkeligste, og tiener til at opløse adskillige bibelske Sprog, f. E. Rom. 9, 33. 1 Pet. 2, 6, da det bemærker deturpare, at slaae sig til Skamme, skamfere sig. Denne Bemærkelse har Ordet i Theophrasts Karakterer, og det er Oversætterens af disse, vor lærde Philolog, Hr. Conr. Gottschelck i Aalborg, som først har giort Forfatteren opmærksom derpaa.

En gandske nye Forklaring over Hr. T. over 2 Thess. 2, 13. som vel er værd nærmere at prøves af vore bibelske Exegeter. Ordet εἵλετο forklarer han ved ἐξείλετο, liberavit, og viser, at det i denne Bemærkelse forekommer hos de 70 Fortolkere Jes. 38, 17.: ved ἀρχὴ forstaaer han imperium, potestas Satanæ, eller falsa religio; og ved σωτηρία den christelige Religion med alle dens Fordeele; og omskriver da Stedet saaledes: "quod vos eripuerit a potestate, sub qua vos tenuit Satanas, dum religioni falsæ, idolatriæ & superstione plenæ, addicti eratis: ut salutis & cujusvis felicitatis, non spiritualis modo, sed etiam, atque multo magis, æternæ, compotes fieretis: per sanctissimam ac divinitus inspiratam doctrinam, v. beneficio religionis, viris θεοπνεύστοις inditæ, qua sanctificati, v. Christiani facti estis, verbo: per Christianam religionem; per fidem, inquam, veritati habitam v. recepta ac probata veritate i. e. vera doctrina Christi".

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 49. — 1771.

Den almindelige Naturhistorie, i Form af et Dictionaire, ved VALMONT de BOMARE, Demonstrateur d'Histoire Naturelle &c. Oversat, forøget og forbedret af H. von APHELEN, Prof. Philos. Ottende Tome. Kiobenhavn 1770. Trykt hos T. L. Borup, boende i store Helliggeiststrædet. Stor 509 S. foruden 2 Registere, store 5½ Ark. 8.

Denne sidste Deel af dette vortrelige Værk begynder med Bogstavet T, og endes med Z. De vidtløftigste Artikler ere; Thee, Tiger, Tobak, Torsk, Torv, Træe, Ule, Ulv, Urope, Valbirk, Valmue, Vand, Vintræe, Vind, Volkan. De meest forøgede eller gandske nye: Tangbrosme, Tare, Tobak, Tobaksnetrol, Topskiel, Torsk, Ulk, Ulv, Vandhøne o. s.

For at ende som vi have begyndt, ville vi ogsaa af denne Deel forelægge vore Læsere nogle Excerpter, som ere i Stand til at yirre Opmærksomheden.

Artikelen Tvekiøn, er meget mærkværdig. "Man kalder saaledes de Enkelter, hvis tvende Kiøn ere forenede under eet og selvsamme Omsvøb og kan befrugte hinanden indbyrdes; saadanne ere de fleeste Vexter. Man har ikke endnu seet Dyr, som kan bære dette Navn. Sneglene, for Exempel, endskiøndt de forene de tvende Kiøn i en sælles Aabning, kan de dog ikke befrugte sig selv, og udaisre et besynderligt Særslag Tvekiøn. De som bære de tvende Kiøn paa eet og samme Enkelte, men adskilte fra hinanden, hver i et særskilt Omsvøb, kaldes Androgines (Androgini) Hr. Adanson siger, at man har endnu ikke seet nogen deraf uden blandt Planterne. Hos begge disse Slags Tvekiøn seer man ofte, siger bemældte Skribent, eet af de to Kiøn at være ufrugtbart, undertiden seer man og det første Slags Tvekiøn, det er Hermaphroditer, blandede med Hanner og Hunner af det andet Særslag Tvekiøn, nemlig Androginer: man kalder disse Sidste Ubrides og Polygames, Fleergiftinge".

"Under den Artikel om Skiønheder seer man de forskiellige bekiendte Særslag Tvekiønskab: nu er det let at domme om Forskiellen imellem en Hermaphrodit og en Selvbyrdiger: Denne Sidste, som Linnæus har kaldet Monoique, fordi den er enekiønnet, avler allene og altid ved Slegter uden et andet Enkeltes Medvirkning".

"Almeenmand indbilder sig, at de Personer, som man kalder Tvetuller, have beage Kiøns Avlingslemmer: men dette er en Vildfarelse. Disse Tvetuller ere Vanskabninger, efterdi der endnu aldrig har været nogen af dem saa fuldkommen at kunne tiene paa een og samme Tid til Han for en Hun og til Hun for en Han, og være beqvem til at avle og undfange med den ene og den anden af de to Kiøn".

"De Personer, som gives dette Navn er langt fra ikke Mænd og Qvinder tillige, de er i Almindelighed hverken det ene eller det andet: deres besynderlige Skabning kommer kun af et Naturspil, hvis sædvanlige Virkningsmaade er bleven hindret".

"Det er ikke aldeeles sielden at see Tvekiønnede, eller i det mindste saadanne, som give sig ud derfor, siden at de have intet at befrygte af Fordommene og Lovene. Langt fra at kastes i Havet eller Revieret, ligesom man giorde i Athenen og Rom; i Steden for at forvises hen paa nogen øde Ø, og at blive anseete for onde Forvarseler, søger man dem nu heller op med Flid, man søfter at see dem som noget af det allerrareste, Naturen kan tilbyde".

"Aar 1751 har man seet i Paris en Tvekiønnet paa 16 Aar, der var bleven døbt som Pige og kaldet Michel Anne-Drouart. Denne Person var mager, slank, tør; Brystet var fladt, og fremviste intet, der forkyndte et tilvoxende Overbryst eller Bringe, den for-

nam ikke til nogen af de for det smukke Kiøn særegne Ulemligheder; den havde meget Haar paa Kroppen, fornemmeligen paa Hagen og paa Axlelemmerne: dens Gang, Legems Forelse, Geberder, Røstens Lyd, vare alle ligesom en Drengs; men den Undersøgning, som man giorde, gav kun Anledning til at tænke, at denne formeente Hermaphrodit var en Pige forsynet med en stor Skamtunge".

"Man vil troe, at alle Hermaphroditer ere ildedannede Piger. Deres herskende Tilbøyeligheder ere mere begvemme end al anden Undersøgning til at paakiende, hvilket Kiøn de ere af. Den Parisiske Hermaphrodit, hvorom vi nyeligen talede, har ikke udsagt sig en Pige at vere med, men en Dreng, der saae temmelig got ud. Endskiønt denne Tvekiønnede syntes at være forsynet med mandige Deele, kunde den dog ikke bruge dem; thi endskiønt den kunde antage Reisning eller Stivhed, kunde den dog ikke lofte sig op formedelst et dobbelt Tvangbaand, som standsede den".

"Naturen er alligevel ikke altid bestandig i denne Henseende, og man har havt derpaa et meget rørende Exempel i en ny Hermaphrodit, som man har seet i Paris i Begyndelsen af Aaret 1765. Dette Væsen kaldet Grand Jean (Stor-Hans), som efter Anseende var deelagtig i det ene og det andet Kiøn, og som Aar 1732. var bleven døbt som Pige i Grenoble, og gift som Mandfolk Aar 1761 i Chambery, har tiltrukket sig Magistratens Opmærksomhed i Lyon og Paris. Det meest synbare Kiøn hos denne Ulykkelige, da han blev fød, var Hunkiønnet; han omgikkes Piger med Koldsindighed indtil den Alder af fiorten Aar; da var det at han følte Lystens Drift, og fornam opkomme Lidelser hos sig, der ikke hørte til det Kiøn, som man i Forsiningen havde troet ham at være af. Endelig tog dette Enkelte, som var aldeles ikke forpligtet til at være Naturalist, den Dragt, som anstod det hos ham herskende Kiøn, det er at sige Mandkiønnets; saaledes kaldte Alderen og de bedragelige Eyner ham til en Ægtemands Stand. Men formedelst indslobende Omstændigheder, de ene meer besynderlige end de andre, gav Magistraten i Lyon Ordre til at arrestere dette tvekiønnede Menneske, at kaste ham i et Fangehul med Jern paa Fødderne, at sætte ham blandt de Øreløses Tal, endelig, at domme ham til Halsiern, til at lagstryges og at forvises Landet for altid, holdende for, at han havde ved sit Ægteskab vanhelliget et helligt Sacrament; men disse strenge Straffer bleve ikke confirmeerte af Parlamentets Dommere i Paris, som undersøgede den Anklagedes Tilstand saa vel i Henseende til det Physiske, som og angaaende Retten og Forbrydelsen, og efter at de havde faaet Oplysning om Naturens Vildfarelser eller Griller, samt om dette Enkeltes Oprigtighed, som Naturen selv havde skuffet, gave de denne Ulykkelige sin Friehed igien, og anviste ham den Plads, som var bequem for ham i det borgerlige Sælskab, nemlig en Qvindesperſons, og de forkyndte hans Ægteskab ophævet, som, da det ikke kunde skaffe Fædrenelandet Borgere, kunde det heller ikke vedblive fremdeles uden at vanhellige Ægtestanden".

"Som noget Vigtigt ville vi her ikke forbigaae at sige, det heele tilsammen hos Grand-Jean, syntes at være en Blanding af begge Kiøn, men i en lige stor Ufuldkommenhed: han havde intet Skiæg, men hans Been vare laadne: hans Bringe eller Overbryst, som var større, end et Mandfolks gemeenligen er, havde ingen Yndighed, og var ikke forskiønt som Fruentimrenes; Brystvorterne vare tykke og uden Vorteeirkel; Røsten som en fremvoxen Drengs, det Slags maudlige Lem, som gik ud af Skammens store Læber, uden over Kringangen, var fem Fingre lang, en Finger tyk, kunde antage Reisning, og forbleev stiv under Anledaaden: man skielnede hen ved Roden et Slags Tesikler to i Tal, og ved dens foreste Ende et Slags Hoved med sin Forhud; men da der var intet Hul i dette Hoved, kunde deraf ikke udkomme nogen Sædmaterie. I Henseende til Moderskiedens Munding, da var Indgangen til samme meget snever, og deraf udkom hverken noget maaneddig Aflab eg heller Sædvædske o. s. v.".

"Al denne omstændige Beretning, og en Mængde andre Jagttagelser, som vi holde for at være her nyttige at anføre, sigte til at vise, 1) At iblandt de forskiellige Slags Tvekiønnede, er der ingen, hos hvilken de tvende Kiøns Eyner findes forenede lige fordeelagtigen, det er at sige, som kan avle uden for dem ligesom i dem, og som kan efter eget Lun og Griller være, snart Fruentimmer, snart Mandfolk. 2) At der findes Tvekiønnede, der have et forherskende Kiøn med alle de Eyner, som dertil høre, men det modsatte Kiøns Organer o. s. v. ere ufuldkomne. 3) Endelig at den sidste Slags Tvekiøn, som er det meest almindelige, antreffes hos dem, som have nogen Skabning eller Dueligheed tilhørende det ene eller andet Kiøn, og som ikke ere avledygtige hverken i det ene eller i det andet. Ovennævnte Grand-Jean var saaledes, og alle Enkelter af det menneskelige Kiøn, som have været antagne for Hermaphroditer, have rimeligen været ligedanne beskafne. De andre Hermaphroditer, som man har seet, havde Forskielle i Skabningen. I øvrigt synes det, at endskiøndt Tvetallerne gaae for Fruentimmer, er det dog

ikke

ikke retteligen viist, at nogen af disse formeente Qvinder har undfanget. Det har været Mennesker, som undertiden uretteligen ere blevne anseete for at være tvekiønnede; det vare unge Folk, som, endskiønt man meente de vare Pigebørn, da de bleve fødte, ere de dog blevne til Drenge i den mandbare Alder. De mandlige Deele som vare forblevne skiulte, gik ud med eet, enten formedelst Temperamentets Kræfter ved den Alder af 15 eller 20 Aar, eller og ved en Leilighed efter Fald eller nogen anden Voldsomhed. Hvor mange offentlige Skiøger antages der og ikke uegentligen for Tvetuller?"

"I Surata udi Mogols Stater, ere, siger man, mange Tvetuller, som, tillige med Fruentimmerdragt, bære en Turban for at være kiendelig og at lade hver Mand see at de have tvende Kiøn".

Under Artiklen Uhroxe finder man Buffons vakre Tanker om Aarsagerne til de tamme Dyrs Forandringer og Afvigelser fra de vilde Dyr, hvorfra de dog have deres første Oprindelse. Vi ville allene anføre, hvad han siger om Gildningen og Klimatet. "Dyrenes Stympring ved Skiering, siger han, synes kun at falde det Enkelte allene til Last, hvorved dette skeer, og ikke at burde have Indflydelse paa Arten eller det heele Særslag. Ikke desto mindre er det dog vist, at dette Brug indskrænker paa den ene Side Naturen, og svækker den paa den anden. En eneste Han dømt til at dække tredive eller fyrretive Hunner, kan ikke andet end udmatte sig uden at giøre dem Fyldest; og Heeden (Avlelystens Heede) er ulige under Parringen; den er for svag hos Hannen, som har for mange Hunner, eller dækker alt for ofte, og alt for stærk hos Hunnen, som kun har Han i en Haandvending: da maae alle Fremavlene løbe ud paa Hun-artede; naar Moderens Hidsighed er stærkere end Faderens i Undfangelsens Øyeblik, skal der fødes flere Hunner end Hanner, Hannerne skal endog slegte meget mere Moderen paa end Faderen. Det er uden Tvivl formedelst denne Aarsag at der fødes flere Piger end Drenge i de Lande, hvor Mandfolkene have et stort Antal Koner: i Steden for at i andre, hvor det ikke er tilladt at have uden een, der bevarer Hannen sin Fordeel: nemlig sin Evne, og viiser det i Gierningen, ved at avle flere Hanner end Hunner".

"Det er sandt at blandt de tamme Dyr udvælger man gemeenligen de allersmukkeste, hvilke ikke skieres, men bestemmes til Fædre for en talrig Slægt. De første Fremavle af en saadan udsøgt Han skal blive, om man vil, stærke og fyrige; men ved at tage tit og ofte Kopie af denne een og samme Form, vanskabes Præget, eller giengiver i det mindste ikke al Naturen i sin Fuldkommenhed; følgelig maae Stammearten (Racen) svækkes, blive mindre, udarte, og det er maaskee af denne Aarsag, at der findes flere Vanskabninger blandt de tamme Dyr end blandt de vilde, hvor Hannernes Tal, som biedrage til Avlingen, er lige saa stort som Hunnernes. Desuden naar der er kun een Han for et stort Antal Hunner, have disse sidste ikke den Friehed at raadføre sig med deres Smag; Munterheden, de frie Fornøyelser, de søde Rørelser, ere dem berøvede; i deres Elskov er intet mere trækkende tilbage; de lide i deres Brynde, de smægte i at vente paa en Hans kolde Nærmelser, som de ikke have valgt, som ofte ikke staaer dem an, og som altid smigrer deres Lyst mindre end en anden, som skulle have erhvervet sig Forrang: af disse drue Arvelyster, af disse Parringer uden Smag, maa komme ligesaa drue eller traurige Affødninger, matte Væsener, som aldrig skal faae Mod, Kekhed eller Styrke, hvilke Naturen ikke har kunnet forplante hos hvert Slag, uden ved at lade alle Enkelter beholde deres Evner ubeskaarne og fornemmeligen Valgets Friehed, ja endog Begegnelsers Lykketræf.

Angaaende Klimatet siger han: "Intet beviiser bedre alle de Forandringer, som Klima og fornemmeligen Føden kan foraarsage hos Dyrene, end det samme Dyrs Sammenligning paa de forskiellige Deele af Jorden. I Ukræne, hvor Græsgangene ere ypperlige, saa og i Marsklandene, blive saa vel Køer som Stude saa store, at de holdes for at være de største af denne Dyrart, da derimod de i Norge falde smaa af Mangel paa god og overflødig Græsning. I Sveits, hvor Biergtoppene ere bedækkede med et overflødigt og blomstrende Græs, som forbeholdes allene til Qvægets Underholdning, ere Øxne en Gang saa store som i Frankrig, hvor man kun overlader til disse Dyr det grove Græs og Foder, som Hestene foragte. I Foraaret, paa hvilken Tid Qvæget har nødig at faae nyt Hold, lukker man dem ud fra Engene, driver dem hen paa Veye, i Skove, paa ufrugtbare og tørre Fælleder, og oftest langt borte, saa at de mattes mere end de fødes: de faae ikke rigelig Føde nogen Tid af Aaret; hvilket er den eneste Aarsag, som giør dem svage, slette og smaa. I Spanien, i nogle Franske Provintser o. s. v. hvor man forbeholder endeel Græsgange for Øxnene, ere de større og feedere. I Barbariet og i de fleeste Afrikanske Provintser, hvor Jordmonnene ere tørre og Overdrevene mavre (a), ere Øxnene endnu mere smaa. Køerne give mindre Melk, end vore, og de fleste tabe deres Melk med Kalven; det er

"(a) Som paa sine Steder i Norge kaldes Buemark, Gietemark.".

er ligeledes i nogle Deele af Persien, nedre Ethiopien, og af det store Tartarie; da de derimod ere overmaade store gandske kort derfra, hvor Græsgangen er god, saasom i øvre Ethiopien, i Abysinien o. s. v. (b)".

Vi slutte dette Udtog med den mærkværdige Efterretning om den Franske vilde Pige, bekiendt under Navn af Mademoiselle le Blanc, som forekommer under Artikelen Vildmand. "Den Franske Mercur for December Maaned 1731 melder om en ung vild Pige, som blev funden i Skoven Songi hos Chalons i Champagne. Aar 1755 har man givet os en mere udførlig Historie derom, hvoraf man lærer, hvilke Menneskets Særkiende og Tilflugter ere naar det kommer ud af Naturens Hænder. Denne lille Pige, som var kun ni til ti Aar, og var meget tørstig, gik ind i Landsbyen, hun havde kun i Haanden en kort Stok, der var tyk paa Enden, som en Kølle; efterdi hun var næsten nøgen og sort baade paa Hænderne og i Ansigtet, hidsede Bønderne, som meente at det var Dievelen, en Dogge mod hende, Hunden havde et Halsbaand paa besat med Jernpigger; hun oppebiede ham uden Frygt, og slog ham død paa Stedet med et Slag af sin Stok; hun løb atter hen i Marken, flygtede op i et Træe og klettrede ligesaa let op som en Egerne. Man tog hende efter Herrens Ordre, der eyede Godset, bragte hende til Slottet, hvor man gav hende en Kanin med Haarene paa, som hun trakte Skindet af og spiste gandske raae. Siden havde man den Fornøyelse at see hende tage Harer i Løbet, og at dukke ned i Elven, hvor hun søgte Fiske og spiste dem ligeledes gandske raae. Hun fortællede, at hun havde til forn havt en Sælskabs Søster, men da de vare engang komne frem paa Enemarken, blev hun vaer en Rosenkrands, som hun vilde tage op for at giøre sig deraf et Armbaand, og at hendes Sælskabs Søster, som vilde og have den, gav hende et Slag med sin Kølle over Haanden; men at denne sidste havde strax givet hende et lige saadant Slag for Panden, og fældet hende sølet i sit Blod. Rørt af Medlidenhed løb hun hen at søge Frøer, trak Skindet af en, klæbede det paa Panden, og forbandt Saaret med en Strime Bark, som hun havde afrevet med sine Nægle; den Saarede løb til Elven og forsvandt uden at man siden har faaet at vide hvor hun var bleven af. Man formoder at denne unge Pige var kommen fra Landene ved Nordpolen. Hun blev kaldet Mademoiselle Leblanc, og skal endnu leve i Paris".

Saaledes har da Hr. von Aphelen bragt et Værk til Ende, som er det første i sit Slag i vort Sprog, og som unægtelig meer end alt andet vil biedrage til at giøre Smagen paa Naturvidenskaben med alle dens velgiørende Følger, almindelig. Man veed ikke, hvad man meest skal ophøye hos Hr. Prof., enten den ufortrødne Flid, hvormed han har overstridt et saa møysommeligt og vidtløftigt Arbeide, eller den skiønsomme Omhu for at berige sin Original, saa vel med egne Erfaringer, som med andre hans Forfatter ubekiendte Skribenters Forsøg og Opdagelser, eller endelig den patriotiske Tillid til sine Landsmænds Skiønsomhed, som har understøttet hans Flid, og givet ham Mod til paa egen Bekostning, og med en utroelig Skyndsomhed at fortsette saa kostbart og vidtløftigt er Skrift. Derfor har da ogsaa Udfaldet kronet hans Tillid og Iver, og den Biefald og Afgang, som Skriftet har fundet, bør kunne stoppe Munden paa de vantroe Lærde, der for at skiule deres egen Ulyst til Arbeyde, udraabe Publikum for Uskiønsomhed og Mangel paa Videlyst.

Det Løfte, som Forf. til Slutning giør sine Læsere, kan ikke andet, end være dem meget kiærkomment. "Da der i Fremtiden, siger han, ikke vil feyle paa vigtige Opdagelser og Forbedringer, henhørende til Naturhistorien, skal det altid blive mig en Pligt, saa længe jeg lever, at samle dem i et Anhang til disse nu udgivne otte Tomer, for at de velsindede Patrioter, Elskere af Naturens Skiønheder og Underværke, mine velyndede Læsere, der saa tydeligen have viist deres ædle Tænkemaade til dette Værks Fremme, maae finde her samlet alt hvad der i Naturens trende Riger kan nogenledes stille deres roesværdige Videlyst, og tiene til fælles Gavn".

Med denne Deel følger et dobbelt Register, det eene Fransk og Dansk, det andet Latinsk og Dansk, begge meget brugbare.

"(b) See og den Artikel Qvæg i siette Tome Pag. 423.".

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 50. 1771.

Philomusus om Stiftelser. Kiobenhavn, 1771. Trykt hos Morten Hallager, boende i store Fiolstræde i No. 196. Stor 120 S. 8.

Denne Philomusus om Stiftelser er hiin om akademiske Æramina saa ulig i Indsigt og Skrivemaade, at man næsten ikke skulde holde dem for Fostere af een Herre; i det mindste er den ene en ufuldbaaren Skabning imod den anden. — Hvad Forf. i sær siger om Stiftelser i Almindelighed, er i vore Tanker saa fornuftig og vel skrevet, som vi have seet noget i denne Materie; og naar man tillige betænker den Tid det er skrevet paa, saa bør man sætte Philomusus iblandt de faa Patrioter, der følede Pligt og Mod at gaae en Regiering tilhaande med Raad og Erindringer, som ved mange af sine Omskabninger viser meer Iver, end Betænksomhed — Patrioter, som nu forglemmes over deres Støyen, der døve Publicum med Triumphskrig efter Slaget, men som i den kritiske Tid selv mestendeels med Hænderne i Skiødet enten sukkede eller foragtede (*).

Forfatteren viser, hvad Ret Regieringen har til at forandre Stiftelser, det er at sige, saadanne Indretninger til det Almindeliges Beste, som en Lem af Staten har giort, at de skulde saaledes blive til evig Tid, og henlaat en Kapital til deres Bestandighed; og giør billig Forskiel imellem de Stiftelser, som Regenten kan have giort, og saadanne, som have deres Udspring af Privatfolks Goddædighed. "Endog Regenten, siger han, kan giøre Stiftelser, endskiøndt med større Vanskelighed, end Private, fordi det ey er let at kiende, hvad der er hans personlige Eyendom, og hvad der tilhører Staten, som følgelig tilfalder hans Eftermand frit at disponere over". Jsær troer han, "at en uindskrænket Regent, som i sin Person forestiller sit heele Folk, har mindre Ret til at giøre Stiftelser, end den Fyrste, hvis Magt er indskrænket, og som har noget vist at holde sin Hofstat for. Thi jo vanskeligere det er at skille det, som hører Enevoldsherren til, fra det, som er Statens, jo mindre har han, som kan kalde sit eget, just fordi han synes at eye alle Ting. Han kan ikke forestille det Almindelige længere end han lever, men maa overlade til sin Eftermand ligesaa fuldkommen Majestæts Ret, som han selv aanammede den efter sin Formand. Hvad var Statens? Hvad var Forstens? Han var ubunden, hans Eftermand er ligesaa, og det kommer an paa hvad denne vil skal være gyldigt. Derimod hvad en indskrænket Fyrste kan spare sammen af det, Stænderne have tilstaaet ham at holde Hof for, det har han Eyendoms Ret til, og kan enten bortgive ved Fundazer, eller overlade ved Arv". Naar Kongeloven taler om Skifte efter en afdød Konge, saa troer Forf. der haves Hensigt til den Indretning, som der var i Friderik III Tid, at han beholdt det samme til sin Hofholdning, som hans Formænd, og kunde følgelig siges at eye dette med Patrimonialret. "Men, bliver han ved, viges der fra denne Skik, og Kongerne giøre ubestemte Anvisninger paa Zahlkammeret til at hæve Pengesummer, seer jeg ikke rettere, end at Forskiellen imellem Kronens og Patrimonial-Eyendommene tilintetgiøres, og at der følgelig intet Skifte kan have Sted efter en afdød Konge, heller ikke nogen Stiftelse være fikker, hvortil han har lagt Penge, længere, end i hans Levetid". Imidlertid holder han det dog altid for en farlig Sag for en Regent, at tilintetgiøre sine Formænds Indretninger: "Det bliver et stort Spørsmaal, siger han, om en Konge, og Fader, ikke kan lægge Forbindelse paa den, som han giver baade Liv og Scepter, i det ringeste vilde Folket domme meget uforderlagtigen om den Fyrste, som giorde sig løs fra de Baand, hans Forfædre havde lagt ham paa; og det saa meget mere, jo ældre de vare, og jo flere af hans Formænd havde erkiendt deres Gyldighed. Nu den Siering, dette vilde foraarsage iblandt dem, som vare blevne brødløse, hvilken blev saa meget større, som en Deel af disse Stiftelser udgiøre visse Stænders Herligheder og Privilegier, som ikke alleene bleve givne og bekræftede umiddelbar efter Souverainetetens Indførsel, men have endog været det, der foranledigede

(*) Vi skrive dette i Februarii 1772.

ledigede og iværksatte denne Forandring i Regieringsformen; Herligheder, som ey lettelig nogen anden, end Despoter, skulde falde paa at krænke eller tilbagekalde. Desuden maa en Regent meget vogte sig for at giøre om, hvad hans Formænd for ham have giort, hvor ikke Nødvendigheden eller Nytten er des større; thi han maa frygte for, at hans Eftermand skal giøre det samme ved hans Indretninger. Intet var sædvanligere i Rom, end at de slette Keiseres Anordninger bleve ved Regierings-Forandringerne tilintetgiorte, (acta rescindebantur) og derved foraarsagedes lutter Forvirringer. En anden Sag er det i et Land, hvor hidindtil Barbarie har hersket; der maa alting omskabes; men Dannemark er ikke det, Rusland var ved Peter den Stores Tiltrædelse til Regieringen".

Hvad Privatfolks Stiftelser angaaer, saa vil Forf., at der med deres Omstøbning skal bruges den yderste Varsomhed; og som et Mønster paa denne Varsomhed anpriser han den Omgang, som blev brugt med de Latinske Skolers Reduction i Aaret 1739. I sær taler han disse Stiftelsers Sag ret eftertrykkeligt og smukt imod en despotisk og selvraadig Regiering. "Det er forargeligt, siger han S. 32, om Regieringen inddrog nogen Stiftelses Kapital under Kronen; uretfærdigt var det, om en Undersaat havde givet Pengene; men det var Raen, Vold, Røverie, dersom Stiftelsen udgiorde en Stands Herligheder, og en stor Deel af Embedsmændenes Levebrød, dersom Gavebrevene for største Deelen vare udstædede af Undersaatter til Forbedring af Embeds Indkomsterne, hvorved Regieringen aldrig havde tabt noget, og dersom dette var Takken for det, de havde giort den Magt grændseløs, som indskrænket aldrig kunde skadet dem. Her er jo ingen Adkomst, og kan dette skee, hvad Sikkerhed har Borgeren for sine Eyendomme? Vi forøge Landets Gield ved Udrustninger imod Algiererne. Disse plyndre kun de Søefarende paa en vis Høyde. Hvad Ulykke giør de os? De tage vort Gods fra os, og giøre dem til Slaver, de faae fat paa. Men vil Regieringen ansee sine Undersaatter som Livegne, kan Navn af Dey og Kral ikke skielne dem meget. Ingen Eyendoms Ret har Sted, hvor Testamenter ingen Gyldighed have; hvor Menneskene ikke ere Herrer over deres Gods, der ere de det ikke heller over deres Personer; men ere Livegne, Trælle, og kan sættes i Rang med Negerslaverne. Aldrig have de uindskrænkede Konger i Dannemark villet have Navn af Despoter og Selvherskere, eller at Undersaatterne skulde kaldes Slaver. De have beraabt sig paa, at Riget havde Grundlove; paa Maaden at udøve Majestætsretten, som aldrig var arbitrair og selvraadig, men altid lovmessig; paa Fyrstens Omgang med Undersaatterne, som immer var mild og venlig, da endog de senere Regenter have afskaffet nogle Æresbevisninger, som have været i Brug før Eenevoldsherredømmet, fordi de syntes for slaviske og krybende; de have opmuntret de Lærde til at bevise det samme i Skrifter mod Fremmede, at Dannemark var intet Patrimonialrige; og vor nu værende Konge har endog udvidet Undersaatternes Friehed i at tænke og bekiendtgiøre sine Tanker, over de Grendser, den har i nogen Republik, i nogen anden Stat i Verden". — — "Skulle nogen ville forføre ham til at spilde sine Undersaatters Kiærlighed og Fortroelighed, denne skiændige Forræder skal Fyrsten afskye, saa længe Dannemark har Regenter af det Oldenborgske Huus, og give ham til Priis for de Opbragtes Hævn, at mætte sig paa denne Fredsforstyrrere".

Stiftelser deeler Philomusus i de Ulærde og Lærde, og handler først om de Ulærde, hvorved han forstaaer dem, som ikke have Hensigt paa Videnskabernes og Lærdommens Udbredelse. Blandt disse regner han først de Danske Skoler til Christendoms og Kundskabs Udbredelse blandt Lægmand. Han ønsker med flere, at de Danske Skoleholderes Vilkaar, i sær paa Landet, maatte forbedres, og klager, at Forordningen, som udelukker de Ustuderede fra Degneembeder, ikke over alt eller altid bliver fulgt, i sær i Fyen. (I Fyen have vi dog hørt, at just den mindste Deel af Degnene er ustuderet.) Han vil ikke, at Degnene skulle gaae om og catechisere paa Landet om Vinteren, men i det Sted dele Undervisnings Arbeidet med Skoleholderen, og holde Skole i den ene Bye, hvorimod Skoleholderen forlod Sognebyen og læste i en anden. Men, da Degnen paa denne Maade blev baade Skoleholder og Degn, saa synes det meget ubilligt, hvad Forf. videre foreslaaer, at han skulde dele sine visse Indkomster med Skoleholderen, og svare ham noget vist af Avlingen, hvorved vi tænke Forf. forstaaer Degnetraven; thi ellers har vel Degnen paa de fleste Steder ikke stor Avling. — De Berømmelser Philom. S. 44. lægger paa Wåysenhuuset og Opfostringshuuset i Kiøbenhavn i deres gamle Forfatning, vide vi ikke, om de ville istemme, som have kiendt disse Stiftelser i deres Inderste. Dog lader det til, at han selv havde Lyst at anvende Wåysenhuusets Kapital til en Agerdyrkningsskole paa Landet, for at skaffe Agerbruget flere og dueligere Hænder, end det har. Ligesaa nyttig tænke vi dog, kunde den Brug være, som man nylig har giort af dette Huses Kapitaler til en Realskoles Anlæggelse; thi saadant et Institut er ganske umisteligt i en stor Stad, og har hidindtil været savnet; men det forstaaer sig, man burde ved dets Anlæg ikke glemme, at

Kiøben-

Kiøbenhavn er Hovedstaden i Dannemark, og at Hovedindbyggerne i Kiøbenhavn ere og bør blive Danske.

Store Hospitaler vil Forf. ikke, skulle anlægges i Hovedstaden, og ivrer i sær mod det almindelige Hospital i Kiøbenhavn, for hvilket han giver Bernstorff Skylden, og karakteriserer denne Herre ved den Leylighed saaledes: "denne Mand, siger han, af saa ædel og ophøyet en Siel, som nogen Tid husedes i noget Legeme, denne Mand, som havde været reen for alle Feyl, dersom han ikke havde havt alt for godt et Hierte, hvilket gik for vidt, og blev til en Skrøbelighed, i det han troede Folk for vel, og forhastede sine Domme, og var vel meget hengiven til Pragt: Han, som forestod de udenlandske Sager med en ugemeen Berømmelse, men burde aldrig befattet sig med de indenlandske og Commerce-Sager; hvis Raad burde altid gielde meget, men ikke allene: Denne Menneskeven, jeg skal ikke kunne sige, enten han mere har skadet eller gavnet Dannemark, men det veed jeg, at han aldrig har giort ondt med Forsæt, og har forestaaet de største Embeder uden at berige sig; et rart Exempel af en Udlænding! ja tilsat nogle 100000 Rigsdaler af sine Arvemidler: Han har forsonet, og forsoner endnu denne Forseelse med Gavmildhed imod de Fattige her" — Den Forestilling, Forf giør paa den overhaandtagende Armod og Betlerie i Landet, er sand og eftertrykkelig; og hvad han savner ved Fattigvæsenets Indretning, er tildeels afhiulpet i Kiøbenhavn, og vil ventelig ogsaa blive det paa andre Steder. — Imod Jomfruekloſterne, saa vel adelige, som uadelige, taler Forf. meget, og i vore Tanker meget grundigt. Kun Skade, at han her, som allevegne, har tilladt sig fornærmende Personalier, og ikke sørget for sine Historietters Rigtighed, førend han bekiendtgiorde dem. Saaledes er os forsikret, at hvad han S. 61. fortæller om en vis Klosterjomfrue paa Vimmeltoft, behøver megen Forbedring. For Resten giver han overbeviisende Grunde for, at Jomfruekloſtere ere skadelige for Staten, skadelige for de unge Pigers Lykke selv, og at saa mange af dem, som ikke kunne ansees for Hospitaler, burde ophæves, og deres Kapitaler anvendes til Udstyr for fattige Jomfruer, adelige eller uadelige. — De ublue Beskyldninger, Forf. S. 76. giør vore Missioner paa Finmarken og Grønland, haabe vi ere ugrundede, og vi erindre ikke rettere, end at Vedkommende have fralagt sig dem i Adressecontoirets Efterretninger. Men desto smukkere og sandere er den Beskrivelse, han giør over Præstestandens velgiørende Indflydelse i det Almindelige S. 79-83., og Patrioten bør vide ham Tak derfor.

I Afhandlingen om de lærde Stiftelser har Philomusus meest med Forfatteren af Raisonnemens over Kiøbenhavns Universitet og Philokalus at giøre. De private Dimissioner til Akademiet vil han have gandske standsede, og ingen tilladt at dimitteres, uden nogle Aars offentlige Skolegang — Den store Misbrug af det Pedersenske Legatum i Holbek, som Philom. beretter S. 86., fortiente offentlig at bekiendtgiøres, i fald den er grundet; thi vi maae tilstaae, vi have ikke stor Tillid til denne Forfatters Anekdoter; men den ukiærlige Maade, hvorpaa han S. 88. stiller to Lærere ved Odense Gymnasium frem til offentlig Forhaanelse, smager for meget af Misgunst, og kan ikke undskyldes. Ligesaa lidet kan man undskylde den nedrige Lyst, han finder i at sætte, om mueligt, Rectoren i Herløfsholms Skole S. 89. i Haar paa Forfatteren af Raisonnemens over Kiøbenhavns Universitet, fordi denne har sat Herløfholms Skole paa Listen af de Stiftelser, som han troer kunde anvendes til Universitetets Forflyttelse. Hvor kunde nogen falde paa det taabelige Indfald, at ophæve en Skole for en Rectors Skyld; om denne ogsaa var den udueligste Mand! Men deri beholder Philom. alligevel Ret, at naar nogen Stiftelse skulde bruges til et Akademies Oprettelse, maatte man heller, som han siger, tage Helsingøers Skole dertil (dog hvorfor just Helsingøers?), som en kongelig Stiftelse, end forgribe sig paa en Privatmands Gave. — Samme Forfatter bebreider han det, at, da han viser sig saa forlegen for at faae Kiøbenhavns Akademie forflyttet, taler han ikke med eet Ord om et Akademie i Norge. Men hvor kunde denne Forfatter det, da han havde Nød nok for at finde Udveie til det danske Akademies Forflyttelse? Han ønsker uden Tvivl Norge sit Akademie saa oprigtig som nogen indfød Nordmand; men hvem kan fortænke ham, at han ønsker Dannemark et Akademie først, førend man tænker paa et i Norge; og maaskee holder han Kiøbenhavns Universitet ikke for noget Universitet, saa længe det er i Hovedstaden, og er der med dets nærværende Mangler. — De Udveie Philom. ellers foreslaaer til et Norsk Akademies Oprettelse, ere de bekiendte og omskrevne; men hvad han raisonnerer om Mensalgaardene i Norge, skal, som indfødte Nordmænd forsikre, behøve megen Rettelse; og den Maske han her paatager sig af en indfød Nordmand, er en Forstillelse, som siger ingen Ting.

Sorøe Akademie er Philom. ligesaa meget for at nedtrykke, som Forf. af Raisonnemens o. s. v. ophøier det. Han kiender ingen Subjecter, siger han, Sorøe har dannet, som har giort stor Opsigt. Vi gad vidst, hvad Opsigt han vil, at en veldannet Adelsmand skal giøre, andet end at udmærke sig i sit Embedsførelse frem

frem for dem, som ikke have lært andet, end at trykke deres høiadelige Navne paa deres Fuldmægtigers Concepter; og om han da ikke kiender en Storm, en Scheel, en Grambou, en Græv Haxtausen, og mange andre af de Sorøeiske Musers Fosterbørn? Naar han synes, det falder temmelig bekosteligt, at holde en Oberhovmester, en Inspecteur, fem Professorer o. s. v. for en halv Snees Adelsmænd med deres Hovmestere, saa burde han have betænkt, deels at det ikke er Indretningens Skyld, at ikke flere Adelsmænd havesøgt Sorøe, men deres, som burde holde over den Lov, der forbyder danske Adelsmænd at reise udenlands, førend de have studeret nogle Aar ved et Dansk Akademie; deels, at ti adeliges Opdragelse er i et Souveraint Monarkie vigtigere for Staten, end hundrede Borgerliges, formedelst den større Indflydelse, som de første faae ved de vigtige Embeder, hvortil de bestemmes, i Landets Velgaaende. Imidlertid agte vi slet ikke at tale Sorøe Akademies Sag, for saa vidt det er et Ridderakademie; thi vi troe gierne, at Adelige og Uadelige kunde ligesaa vel i Dannemark, som i Tydskland studere tilhobe; men saa længe vort eeneste Universitet forbliver i Hovedstaden, ere vi af samme Tanker, som Forf. af Raisonnemens, at det ikke vil skee. — For at forsvare de Kiøbenhavnske Professorers Flittighed i at skrive, behøvede Forf. slet ikke at nævne deres Arbeider, og sætte dem i Ligning med de Sorøeiske Professorers (paa hvis Liste han alligevel har glemt Basedow og den ældre Schlegel); han kunde allene erindret sig, at fem Professorer i Sorøe paatage sig at underholde een Bogtrykker med Arbeide, og det fem saadanne Mænd, der ikke, som de fleeste af de Kiøbenhavnske, han nævner, havde intet at bestille, uden at skrive, men som foruden deres Skrifter havde Læsetimer at passe, baade offentlige og private.

Hvad det egentlig er, hvori han modsiger Forfatteren af Raisonnemens o. s. v. i Henseende til de Kiøbenhavnske Professorers Forelæsninger, forstaae vi ikke. Han tilstaaer, at den Latinske Philologie intet har forbedret sig siden Anchersens Død, at de fleste Deele af den theologiske Literatur intet læses over, kort: at det meeste er nu som i Raisonneurens Tid, og dog skal denne dømme for ukiærligt om Professorernes Forelæsninger, og i dette Stykke tabe sin Kredit! Dog, det er maaskee Skiemt paa philomusisk. — Hvad Forf. siger om de akademiske Stipendier, beløber sig meest til Smaaeting. — Den misundelige Maade, han taler om vor fortiente Hr. Mag. Balle paa S. 108, er allerede af andre blevet bemærket. — Et artigt Supplement til Epistolæ obscurorum virorum er rigtig nok det Brev, som meddeeles S. 109. — Decanaterne paa Communitetet tager Philom. sig saa heftig af, at man snart skulde troe, han selv maatte eie eet; men han maatte da være et akademisk Inventarium af en Decanus; thi han har været ved Akademiet i Dethardings Tid, Eilskov er død i hans Arme o. s. v.! Saa gamle Decaner vide vi dog ikke, at Communitetet nogen Tid har havt. For Resten istemme vi gierne de Betømmelser, Forf. lægger paa de nu værende Decani (om han endog ved at sætte dem i Indsigt og Lærdom i Ligning med mange Rectorer og Professorer, skulde allene have tænkt paa sig selv), og vi unde dem af Hiertet de forbedrede Vilkaar, han ønsker dem. — De stiklende Anmærkninger, han giør over Provsten paa Communitetet, en bekiendt dueligt Mand, giøre ham, som saa meget andet, liden Ære. Vi forbiegaae andre ligesaa fornærmende Anmærkninger; men den tvungne Begrædelse over Eilskov S. 117, kunde han have sparet; thi Eilskov døde i en meget ung Alder, og der var ingen Tvivl paa, at han jo var blevet belønnet efter Fortieneste, i fald han havde levet.

En Fortale af 18 Sider giemme vi tilsidst, fordi Philom. vil have, vi skulde troe, at den er skrevet efter Afhandlingen selv, og fordi den er stilet eene imod Philokalus. Den Omgang, han her har brugt med denne Skribent, forraader, naar man vil dømme lemfældigt, et stolt, og naar man vil dømme efter Billighed, et ondt Hierte: saa meget meer, da Philokalus slet ikke har udæsket ham ved Forhaanelser; thi det Sted i Nærmere Betragtninger o. s. v., hvoraf Philom. synes at have taget Anledning til at troe, at Philokalus havde erklæret ham for et uærekiært Menneske, synes os allene at indeholde en Forsikring om Skribentens egen Troeværdighed, og kan vel ikke lættelig tages i anden Mening. Men latterlig er den truende Bøn til Philokalus S. 8, "at han ikke maa giøre Philomusus vreed"; og det maatte allene være en forliggen Decanus fra Dethardings Tid, man skulde kunne tilgive den.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 51 og 52. —— 1771.

Religionen, en Læredigt i ser Sange. Efter L. Racine, ved Jacob Johan Lund. Til Trykken befordret ved Selskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse. Kiobenhavn, Trykt hos Hof-Bogtrykker Nicolaus Møller. 1771. Stor 300 S. 8.

Dette ypperlige Læredigt, som en varm Iver for Religionens Beste, og en luttret Smag i den skiønne Literatur, giøre lige vigtigt for den oplyste Christendommens Ven, og for Elskeren af en behagelig Lectüre, kunde ikke let falde i en lykkeligere Oversætters Hænder, end Hr. Præst Lunds, der med sit Kald til at udbrede og befæstke Christendommens Sandheder forbinder en smuk Læsning i Philosophie og skiønne Videnskaber, en fiin Smag i Literaturen, og en Gave til Digtekonsten, som just i vore Tanker er afmaalt efter Racines. Selskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse, som har saa udmærkede Fortienester af at fremkalde og belønne nyttige Talenter, har derfor giort baade Religion og Smag en meget vigtig Tieneste, i det det har opmuntret Forfatteren til at forfærdige sit Arbeide, og understøttet ham med at befordre det til Trykken.

Den halve Deel af dette Digt, eller de tre første Sange, udkom allerede for endeel Aar siden enkeltviis; men de, som have læst dem den Gang med Behag, skulde ikke fortryde paa at læse dem endnu engang i denne nye Udgave, som har erholdet vigtige Forbedringer i Henseende til Sprogets Reenhed, Udtrykkets Rigtighed og Zirlighed, og Versifikationens Rethed og Blødhed. Hvem man har at takke for disse Forbedringer, enten Forfatteren selv, eller Selskabet, som har befordret den nye Tryk, oplyser Fortalen os ikke om. Vi have dog adskillige Mærker, hvoraf vi slutte det første; og dersom vi ikke tage meget Feil, blive vi Selskabets Flid vaer igiennem det heele Digt. For at give vore Læsere et Begreb om disse Forbedringer i de allerede udgivne Sange, ville vi afskrive Begyndelsen af den første Sang i begge Udgaver. I den gamle læses den saaledes:

"Fornuften i mit Vers skal bære Fakkelen,
Og føre Mennesket til Aabenbaringen.
Fornusten eene skal opmuntre mig og lede,
Til Troens rette Stav at kiende og tilbede".
Giv Fiir, hovmodigt Støv! Byd ey saa lige Trods,
I lærde Daarers Flok, som Undervisning vrager!
Fornusten, sige I, Fornusten leder os:
Godt! Samme Skridt for Skridt paa Veien mig lede sager,
Og under Herrens Lov, som I forhaane saa,
Til Fange tager mig; thi paa Fornustens Bane
Tilholdes alle Mand at sværge Troens Fane.
Velan! saa hører hiin, som I dog pukke paa".
"For Eder, som har lært paa Troens Alag at bære,
Og kiende al dets Værd, man og for Eder skreb.
Som Rangens Elskere, der har en Ruus af Ære,
Hver Gang, som noget nyt, anseer sit Adels Brev:
Saa samle Christne og med Iver, naar de finder
Bevis for deres Troe, og deres høye Stand.
En naadehungrig Siel ey større Fordeel vinder,
Som giver Haabet Liv, og Kierlighéden Brand.
Tænt dog, hvo snubler ey? hvo er for Anstød trygge?
Har selv en stor Prophet ey vaklet i sin Troe?
Naar fandtes vel et Lys paa Jorden uden Slygge?
Gud vil iblandt os her bag mørke Tepper boe.
I en saa vildsom Ørk vi paa en Støtte lide,
Der vender sig iblandt, og har en dunkel Side.
O! lærte Vantroe her at stamme sig engang,
Fandt Troen nogen Trøst, da lykkedes min Sang".

S 2 I Sel,

I Selskabets Udgave er Begyndelsen:
"Fornuften i mit Vers os føre skal paa Spor;
Dens Fakkel vise mig til aabenbaret Ord.
Opmuntret af dens Lys vil jeg min Soel oplede.
Den Troe, jeg elske kan, den Gud, jeg bør tilbede".
"I Stolte, fi rer lidt, o, sparer eders Trods,
Indbildte Kloge, I, der Underviisning vrager!
"Fornuften, siger I, Fornuften leder os.
Godt, samme Skridt for Skridt paa Veien mig ledsager,
Og under Himlens Lov, som I forhaane saa,
Til Fange tager mig; thi paa Fornuftens Bane
Tilholdes Mennesket at sværge Troens Fane.
O hører da Fornuft, som I dog pukke pea!"
"For Eder, som har lært det gavnlig Aag at bære,
Og kiende Troens Værd, man og for eder skrev.
Som Rangens Elskere, der har en Ruus af Ære,
Ansee hver Gang, som nyt, det kiere Adelsbrev:
Saa læse Christne og med Lyst, saatit de finder
Bevis for deres Troe og deres høye Stand.
En velfærdshungrig Siel ey bedre Skatter vinder;
Her fatter Haabet Liv, og Kierligheden Brand.
Tænk dog, hvo snubler ey! Er' vi for Anstød trygge?
Har selv en stor Prophet ey vaklet i sin Troe?
Naar fandtes vel et Lys paa Jorden uden Skygge?
Gud vilde blant os her bag mørke Forhæng boe.
I en saa vildsom Ørk vi paa en Støtte lide,
Der vender sig iblandt, og har en dunkel Side.
O, lærte Vantroe her at skamme sig engang,
Fandt Troende en Trøst, da lykkedes min Sang".

Nogle faa Steder have vi dog fundet Forandringer, som vi ikke billige, og andre Steder have vi savnet dem, vi ønskede. F. Ex. S. 281

"Den yndte Flok, de nu saa kielen pille for,
Giør sine Børn engang de samme kræsne Kaar".

Nok saa vel synes os om Stedet i den første Udgave:

"Den elskelige Flok, som disse klække paa,
For sine Børn engang vil kiele ligesaa".

S. 75. møder os det Ord Gienstand:

"Og af hver Gienstand det kun falsk Afbildning rekker".

et Ord, som i vore Tanker aldrig burde høres i Poesi, end ikke i philosophiske Materier. — Genie for Geist (bedre Aand) S. 80. holde vi heller ikke for nogen Forbedring. — S. 120. "Den Dom, ham fælder, og opreiser ham, som faldt", bedre og blødere som før: Den Dom, som fældede, opreiser ham, som faldt" — S. 49. "Han vil af Skindet løbe", en uædel Talemaade. — S. 117. "Hvad skader, svare de, at vi udskieldte blive", et svagt Sted — S. 209. "blev vi oplagte til ind i Guds Raad at kige", og nogle andre matte Linier, i sær i den tredie Sang, kunde vel taalt nogen Forandring.

Hvorvidt Hr. Lund er Oversætter, eller Efterligner af sin Original, kunne vi, i Mangel af denne, ikke fuldkommen bestemme. Men saa meget erindre vi fra en gammel Læsning af den Franske Digter, at han ingen Møye har sparet, og som nogle andre Kunstdommere have sagt, ligesom brudt sig med sin Original, for at udtrykke dens Ideer, Billeder, Sving, ja endog Vendinger i Sproget selv, og ikke viget fra sin Forgænger, uden hvor han tænkte anderledes, end han. Dette var ikke allene i de Steder, hvor Racine talede Ordet for adskillige sin Sectes Fordomme, men ogsaa ved andre Leyligheder. Af disse Forandringer og Tillæg skulle vi kunne give vore Læsere Prøver, naar vi forelægge dem Digtets Plan, og det udførligere Udtog, som vi troe at skylde dem af saa vigtigt et Stykke.

I den første Sang beviser Digteren, at der er en Gud til; og dette Beviis indeholder de stærkeste og valgteste Grunde, som Natur og Fornuft frembyde til denne store Sandheds Bestyrkelse, foredragne i det behageligste Lys. Følgende Beskrivelse over Biergenes Nytte og Flodernes Oprindelse maa iblandt mange andre tiene til Prøve:

"En Damp af Havet staaer (*) formedelst Solens Ild,
Som drager Vandet op; i Luften tilberedes
Af Dunster nok et Hav, som over Havet bredes;
Den kostbar Samling gaaer i lette Skyer fort;
En Vind tienstagtig er; og snart dem fører bort.
Da lædskes nu en Mark af mangen frugtbar Draabe,
Nu dækkes Biergene af Sneens hvide Kaabe.
Hvor Rimen thronet er, og Klippen bryster sig
Af en forborgen Skat, der blev henlagt for dig;

Didhen

(*) "Hvad enten Floderne, siger Derham i sin Physico Theologie, komme af sammentrykte Dunster, eller af Regnvand, enten de komme af Havet, formedelst en vis Tiltrækkelse, Sien og Destillering, eller og alle disse Aarsager forene sig hertil; saa bliver det dog vist, at Biergene have den største Deel i dette Arbeide. Disse overordentlig store Hævelser og Knuder paa Jorden, ere at ansee, ligesom mange Destiller-Kolber".

Dibhen sig Havets Vand saa draabevits begiver;
Ved dets forenet Magt en Udgang aabnet bliver.
Det lister sig omkring i Aarens vilde Gang,
I Biergets dybe Favn det finder Veyen lang,
Tilsidst dog kryber frem saa frygtsom under Roden,
Da rinder først en Bæk, og siden strømmer Floden.
Po af de Bierges Rod, hvor Hannibal brød frem,
Din Skat, Ferrara, (*) dig i Sønne bringer hiem.
Af samme Aas man seer den hestig Rhone fødes,
Der fusende til os og vore Lande nødes.
Hans Tvillingbroder, Rhin, (**) endskiønt af samme Rod,
Paa andre Veye dog maa flytte stridig Fod.
Omsider maa enhver, hvordan end begge svandse,
I deres gamle Hiem med kaade Bøiger standse,
Til Solen trækker op, og Vevret driver hen
Ad Mark, ad Bierg, ad Dal, og vi faae dem igien".

Sielens Betragtning, og i sær dens Udodelighed, er Gienstanden af den anden Sang. — Vil man see, hvorledes et metaphysisk Begreb kan iklædes Poesiens Tækkelighed, uden at tabe i Klarhed eller Styrke, saa er her det carteſiske for Sielens Tilværelse S. 77.:

"Jeg tænker. Og det Lys, min Tanke gir tilkiende,
Kan ey Materien, saa tykt et Mørk, udsende.
Min Hoyhed skimter jeg. Det Legems grove Leer
Ei alt mit Gode er; en gandske Jeg er meer.
Sig noget ædlere iblandt hos mig opvinger;
Det overseer mit Stov paa Tankens Ornevinger.
Og tvende Væsener af heel forskellig Art,
Er af det svage Kiød og Blod er sammenblandet,
Min Siel, indblæst af Gud, hans Billed, er det andet.
De to jeg ofteſt seer at gaae med Haand i Haand
Til hvad de ønske helst; men seer et deres Baand.
De Venner fælles Lyst, og fælles Plager røre;
Ved Roret Sielen er, der Legemet bør føre;
Dog naar en Smerte det anfaldt med Hefftighed,
Har Sielens Regiment tit maattet vakle med
Paa hin betrængte Stavn, som Stormens Grumhed tvister,
Der spiller med sit Rov, til Mast og Anker brister,

(*) "Der er stor Forskiel paa Ferrara, som den nu er,
"og som den har været, da den glimrede af Han-
"del og smukke Kunster"

(**) "Man veed, at Po, Rohne og Rhinstrømmen
"have deres Oprindelse af de Alpiske Bierge;
"de tvende sidste komme af et og det samme
"Bierg".

Matros fortumlet er; dens Styrmand, nu forsagt,
Befaler, men omsonst; selv lysrer Bølgens Magt,
Sig overgiver og forgaaer. Men ingenlunde
Vor Siel, hin Styrmand, i sit Skibbrud gaaer til Grunde".

Det philosophiske Gallerie fra S. 88 til 94, hvor Digteren fremstiller de fornemste Grækenlands Vise med deres forskiellige Meninger, er i vore Øyne et Mesterstykke af Racine, og et Mesterstykke af hans Efterligner. — Disse store Mænds saa forskiellige Meninger, hvorved intet afgiøres angaaende Menneskets Bestemmelse efter Døden, bane Digteren Veyen til den Aabenbaring, hvilken han finder i den

Tredie Sang; og ledes dertil ved en Betragtning over Jøderne, og en Sammenligning imellem deres Gudsdyrkelse og Hedningenes afgudiske Skikke. Da han saaer fat paa Bibelen, bliver han i sær staaende ved de Spaadomme og Forbilleder, som sigte til Messias. — To Steder møde i denne Sang, som vi ikke kunne lade ubemærkede, da de vidne om Efterlignerens fiinsomme Omhue, hvorom vi tilforn have talt, for endog at forbedre sin Original, hvor den syntes ham at kunne modtage Forbedring. Det ene Sted angaaer den Adamitiske Gudstilregnelse, imod hvilken Racine havde giort en Indvending, uden at besvare den. Hr. Lund oplyser, hvad hans Forgænger havde forsømt, og lægger følgende Stykke til af sit eget: S. 122.

"Det lyder dog, saasnart jeg ret Guds Vey betænker:
Mon slig Tilregnelse og Billigheden krænker?
Hvad Uret i en Straf, naar Vanart mister det,
Ufkyldighed i selv kan paastaae, som en Ret?
Udodelighed, o forlorne Naadegave!
Du tiente Menneſket kun i en Herrens Have.
Hvad nyttede du os, som her paa Torne gaaer?
Jeg seer, Gud naadig er, i det han synes haard.
Kan han ei straffe Synd, for hvilken Adam døde,
Paa Millioner? Jo, hvad Undskab vilde føde,
Han forud saae hos hver, i det hans Miskundhed
Og ansaae Mislerne, vi kunde bedres ved.
Fuldkomne Harmonie i hans Fuldkommenheder!
Hvor hader han dog Synd, imedens han beréder
Forførte Skabninger en Vey til Fred, en Dør
Til større Salighed, end den, vi tabte før!
Kald da hans Vrede Ret, naar bedre Lys kan vindes,
Lad Døden herske, hvor Ufkyldighed ey findes,
Og kiend heraf, at Gud retfærdig er og god;
Men vi den onde Vext af en fordervet Rod".

Meer poetisk, og meer i Racines Tone forekommer os alligevel det andet Tillæg S. 130., hvor hans Efterligner forklarer de andre Kilder til Regicrigers Oprindelse i Verden, forunden Overmagten, som den Franske Digter syntes allene at have antaget. Det eene, vi have derimod, er, at Stykningen er lidt for liendelig. Her er Stedet:

"Dog, rakes Scepteret paa saa forhadt en Viis
Kun de Erobrere, de Verdens grumme Riis,
De Himlens Vredes Skænk? Har da ey Folk paa Jorden
Erkiendtlig helliget den ypperligste Orden?
O I Velynadere af Menneskenes Kiøn,
Som ved Fortienester kun søgte Dydens Løn,
Kun manges Velfærd, I, som faderlig anvente
Det Fortrin, Billighed og Visdom Jer tilkiendte,
O lever evig her ved Eftermæle ødt!
Hvor end jer Aske blev adspredt, den hvile blødt!
I Helte stode der, hvor Faren overhængte,
Der kiendtes Eders Mod, forlyste de Betrængte;
Hialp paa uskyldig Sag; ved Raad og Daad forbandt
Den sildigst fødte Slegt; men Hierterne kun vandt.
Ved Smilehed mægtige, og kun ved Godhed store,
I lode hver Mends Gavn, Nationers Tarv opspore,
Antændte Sandheds Lys, bortjoge Venners Dunst,
Til Fliidens eget Gavn opmuntrede hver Kunst,
Indførte Fred og Held, og Throners Værd bestemte,
Som Danmarks Konge-Slegt, som Friderich den Femte".

"Hvad Under, Menneskет i eder har anseet
Det Himlens Billed, den saa sieldne Majestæt,
Som Purpuret anstaaer, som Diademet klæder,
Og stues værdig not paa Jordens Kongesæder"

"Saa krones vel kun faa i hine Tiders Mørk,
Da Vindelstien gior en Verden til en Ørk,
Og paa en Vey, anlagt med Liig og Undertrykte
Opgaaer til Thronerne, man af Ruiner bygte".

"Den Stund de reises da ved Sverdet eller Pagt,
Forglemmes fordum Tid en Himmels Overmagt".

v. s. v.

Mesiæ Ankomst til Verden er Indholdet af den fierde Sang. Følgende Beskrivelse paa Christendommens hastige Udbredelse maatte dog vel, uagtet Kirkefædrenes Forstkringer, hvorpaa den grunder sig, have meer poetisk Skionhed, end historisk Rigtighed:

"Frugtbare Moder, o hvor er du vidunderlig vorden!
Din Afkom fødes knap, for den opfylder Jorden.
Hin Egn, som Grøde saaer af en svømmende Strøm,
Omsider dog opvakt af indbildt Klogskabs Drøm,
Den daarlig Prædiken om Korset Visdom kalder,
Og Partheren derved tilbedende nedsalder.
De grumme Scythet, for kun vankende om Rov,
Nu enes første Gang i Fred, og elske Lov.
I Solens Guddom nys en Perjer sig forgabte;
Men knæler nu i Bøn for ham, der Solen skabte.
En vild Beboere af Lydiens Dyrkener,
Den haardeste Sarmat, den slækkeb' Araber
Undsiger Fæilhed, og Sæders Bud adlyder.
I Ypp ghedens Skiød Corinth sin Slum afbryder.
Det fortte de Athen seer uden Hovedbrud
Den længe dyrkede, dog ubekiendte Gud.
Et Alter der opreist i Mørket hann til Ære,
Omtraaler Sandheds Lys, som Himlens Budskab bære.

Man sandt tilsidst den Gud, en Plato søgte saa;
At Areopagus hans Navn gienlyde maa.
De Mordet Offere, Druiders Grumhed bragte
Til en tyrannisk Gud, ved Menneskеr at slagte,
Forbander Galljen nu, og kiender, Gud er god,
Ei vil, og ei blev slukt af dort det usle Blod;
At Offeret af os den Hellige begiærte,
Er Sands Forretydelse og angergivent Hierte.
Martyrers Kroner er din ækerste Skat,
Du rige Stad, hin Breds Kyetredsende Zirat,
Hvor den fortsplekede jesuvandrende Saone
Rødtaungen modes med og rives bort af Rhone,
Du og, som Semestrom tog nysødt i sin Arm,
Men nu snart rummes selv i din udspendte Barm,
Og du, besøgte Stad, seer Troens Morgenrøde.
Den Himlens Klarhed gaaer og Jer, I Folk i Møde,
Som bade Jer i Rhins, i Donavs lange Vand,
Som drikke Iberen, som lutre Tagos Sand.
I halvbegravne, som i mørke Skove gienite
At prise Dagen, I, som Oceanen giemte
For Resten af vort Kiøn, for Vold og Rans Attraae,
I, som dens Øru ei kan med stolteste Fiugt opnaae,
I see dog Troens Sejr, fra Ederen til Havet
Som evig Jis beslog. O Riger høyst begaved'
Hvis Konger fordre nu kun Guds og Folkets Sag!
Her gryer, klares og Religionens Dag.
Jeg seer det store Navn kundgiort til Jordens Ende,
Man bøjer Knæ derved fra Ganges til Ostende.
Saa Korset alting vandt. Men Kirken raaber nd:
"Hvo har vel avlet mig den Mængde, uden Gud".

Den femte Sang er bestemt til at ydmøge den menneskelige Fornunft, som stoder sig over Religionens Hemmeligheder. Digteren viser, hvor lidet Menneskет kiender til Naturen, hvis Bog ligger stedse aaben

for

for det. Det seer nogle Virkninger, men ikke Grundene; Maskinen, men ikke Drivefiederen. En kort Historie om Menneskets Fremgang i Naturens Kundskab bestyrker dette. Egennytte fødte i Egypten Stiernevidenskaben, som siden hos andre Folk avlede den fæleste Overtroe. Grækenland og Rom bekymrede sig intet om Naturens Kundskab. Siden kom Skolastikernes Spidsfindigheder, som meer, end Barbarernes Dumhed tilforn, stadfæstede Vankundighedens Herredømme:

"En Mørkheds Mester (*) fandt den Kunst at dunkelgiøre,
Og kan ved Skrifter end saa mangen Helt anføre,
Der slaaer om sig med et Dilemma, et Abstract,
Han hugger fra Concret med kategorisk Magt.
Fornuft, naar skal du see din skiended Ære hevned!
Beundrende enhver den stolte Ordkram nævned;
Med den til Muserne man giorde ivrig Cuur".

Endelig lærte Egennytte os at agte paa Naturen. Man lagde Mærke til Magneten, opfandt Kiggerter, Forstørrelsesglas; og Naturens Skiønhed holdt Forstanden fast ved tusinde Under, som allevegne opdagedes;

"— — — og hvert et Øyekast
Til Lykke Ekkel gav for hin Tyran, der bruste
For længst i Skolerne, hvor Spørsmaalsvinden suuste,
Som Helten fra Stagyr saa tit ophidset har".

Omsider blir man tænkende. Carthesius fremtræder:

"Vel saae man ey ham selv. (**) Dog hans berømte Skrift
"Gav hans Tilhængere, og hans Medbeiler Drift.
Af ham de samtlig har, som Vaaben, saa og Ære.
Den, som indsaae hans Feil, ved ham blev Seyerherre.
Vel sandt, langt videre, end han, kom vi at staae;
Vi løbe; uden ham vi dog ey kunde gaae.
Og hvad, om Gallien det Lys ey frembragt havde?
Da Britterne maaskee med deres Newton taugde!"

Dog ere disse to store Mænd selv de største Beviis paa den menneskelige Fornufts Svaghed, naar den gaaer over Grendserne:

"Descartes allerførst udvikler os den Plan,
Guds Raad udtænkte, da en Verden lagdes an.
Der af en cubisk Hob, Naturens Vugge, droges
Tre Elementer frem, hvis Deele sammensloges;
Der Gud ved første Stød, han gir Materien,
Lar alting drives om, og ved Bevægelsen
Afstøde Kanterne, som gnies paa hverandre,
Og sig da til et fint klart glindsend Støv forandre.
Det saae vel Newton ey, men troer dog, han saae
Et evigt øde Rum, og alt i Giering staae;
Et over andet da sig Herredom at tage,
Og et ved samme Baand det andet til sig drage;
Da og paa samme Tid, ved Trykkets Enighed,
Hvert Corpus veiede mod fælles Centrum ned.
Hvo kan beskrive her, hvor Stort ved Lidet hefter,
Den underlige Strid i de centrale Kræfter?
Set, Algebra, som os det Chaos rede maa,
Din vovsom Regningshelt den Tornekrone paa!"

Digteren spørger dem: om de vide at angive Aarsagen til Tyngselen? Om de vide, hvorledes Fordøielsen iværksættes? Om de kiende Feberens Herkomst og China Rodens Kraft? Alting i Naturen er indhyllet som i en Slør for Philosophen. Men Religionens Fakkel giør alting klart for ham. Ved den seer han, Grunden og Aarsagen til al Uorden og Elendighed i Verden. En Religion, som svarer tydeligere, end Philosophien og hænger saa ordentlig sammen, kan ikke være menneskelig Paafund.

"Er min Religion kun Tant? Ak den da setter
Et Garn, hvori min Fod nødtvungen sig indfletter!
O hvilken Orden, Glands og Sammenhæng er der!
Dens Hensigts Eenhed og høistundringsværdig er.
Hvor megen Dunkelhed kan den mig strax opklare!
Forbilled, Prophetie til Hovedsagen svare.
Lærdommens, Martyrers, Skribentres Harmonie
Samstemmendes til Eet. Er her Bedragerie;
Saa kan og Sandhed sig med Løgn fuldkommen jevne.
Delster! Hvad Genie, af meer end jordisk Evne,
Har vidst saa mesterlig at hylle os i Dunst?
O rødmer, for I ei gav tabt for saadan Kunst!
Og om ei eders Gud paa eders Velfærd tænker?
Kan han da taale det, at man hans Ære krænker,
Og at Vildfarelsen, som han antager sig,
Misbruger saa hans Navn, for at mishandle mig?"

Den Maade, hvorpaa denne Sang sluttes, er overmaade værdig og anstændig, og den heldige Allusion til Arken, som Ussa forgreb sig paa, giør en treffelig Virkning.

Endelig søger Digteren i den siette og sidste Sang at redde Religionens Sædelære, og vise dens Overeensstemmelse med Fornuftens. Til den Ende meddeles S. 262-268 en liden Samling af de smukkeste Læreregler om Pligterne, uddraget af de hedenske

(*) "Aristoteles.

(**) "Han levede indgetogen, snart i Holland, snart i Sverrig, hvor han døde".

Digteres Skrifter. Den Korthed, Fynd og Lethed, hvormed disse Sentenzer største Deelen ere udtrykte, indprenter dem let baade i Hukommelsen og Hiertet. Vi ville anføre nogle:

"Reist ved haas Thrones Fod Retfærdigheden staaer (*),
Hvis skarpe Øyekast det mindste ei undgaaer;
En Liste paa vor Synd den for hans Aasyn hæver,
Og vort Forsoningsblod med Sværd i Haanden kræver;
Men tet derhos nedlagt paa Knæe Forbarmelsen,
Fremviser ham vor Graad, og Naade faaer igien".

* * *

"Jeg ynker Stakkelen, der mig fornærme vil,
Og stiller det til Gud, som Hevnen hører til".

* * *

"Jeg er et Menneske, og elsker Mennesker".

* * *

"Kun Rigdom man bortgav, man altid nyde kan".

* * *

"Hvo nu ukydsk Attraae, skiøndt lønlig hos sig nærte,
Blev Legemet end reent, bar dog et Horehierte".

* * *

"Ærgierrigheden qvit og frie fra Sørrigs Nag,
Hvor Himlen gav mig Plads, jeg dvæler med Behag".

* * *

"Gid jeg min korte Tid i Stilhed slide maa
Lyksalighed kan boe i en affides Vraae".

* * *

"Haard Død fik den, som, alt for kiendt, sig selv ey kiendte".

* * *

"Den fejgeste vil døe, en tapper Mand tør leve".

Hensigten af denne Hedenske Moral er at vise, at den hedenske Sædelære er ikke mindre stræng, end den christelige; men Digteren erindrer tillige, at den aldrig er blevet udøvet af Hedningerne, end ikke af deres strængeste Philosopher, da derimod Religionens Moral har forandret Verden, eftersom den grunder sig paa Kiærlighed, som giør alle Bud lette. Denne Kiærlighed svækkes Tid efter anden, og naar den er færdig at udslukkes, skal Gud komme at dømme Mennesket. Denne store Scene skildrer Digteren saaledes, og slutter dermed sit Digt:

"Med Gysen seer jeg Gud al Verden for sig stevne,
"Mig skrækker Havets Brøl, Vandvovers stormend Kamp,
Jeg seer opfarende al Jordens sorte Damp,
Det Baal nu blusser alt; stokstiv en Synder skuler.
Ved raabende Basun opsprengte Dødningshuler
Udgiver Levende, nu Verdens Dødsdag kom.
Da Gud fremkalde skal hvert Menneske for Dom,
Adskille Got og Ont, sin Arv, de Fromme kiende,
Og sin Religions det store Værk fuldende.
See Tid, og Soel, og Jord forgaae med Smaat og Stort;
Et Almagts Glimt udsprang fra Evighedens Port;
Den aabnes. Herlighed! Af Øyne før ei taalet!
Gud nærmer sig, af Glands forferdelig omstraalet;
Kun Lyn opvarter ham; hans Torden for ham gaaer;
Hans Throne funkler Ild, og høit paa Skyer staaer.
Det store Forhæng faldt. Man seer den Gud, som Herre.
Vee Syndere, der ham nu først at kiende lære!
Hans Engle Verden om udtone Himmelsk Klang;
De nøgne Adams Børn, af Støvet anden Gang
Fremkaldte, uden Hielp og skielvende ankommer;
Al anden Storhed svandt, i det man seer sin Dommer.
Midt for hans Aasyn staaer omlyset Ondskab blot,
De ønske zittrende at flye fra Hevn og Spot.
Ak, nu forsilde! nu Almagtens Arm alt trykker,
Og evig Afgrund dem i Styrtning til sig rykker.
O Pinestæd, hvor Skraal og Tænders Gnidsel er,
Hvad Qval skal martre dig, uskiønsom Christen, der!
Steenhierte, utroe Siel, for dig en Svovlsøe brænder,
Naar Dommen Socrater langt bedre Kaar tilkiender.
En dydig Titus, som ei kiender Himlens Ord,
Er foredraget dig, som kun historisk troer.
Forgieves Bonzen har i selvgiort Bod sig øvet,
Dødfarvede Bramin saa strængt et Afhold prøvet,
Heel unaturlig grum imod sit eget Kiød;
Han skyndte sig kun meer til evig større Nød.
Bestyrtset af sit Fald, hin Musulman begræder
Et yppigt Paradis, hans lærende Forræder
Ham lovede, og langt fra Vellyst, seer han nu
Sin haabeløse Siel omsat af evig Gru.
Sand Christen ene kan opløfte Sielens Vinger,
Og see paa Dommens Stoel fortærend Ild omringer
Den samme Gud, han før har elsket, skiønt ei seet,
Sin Troes faste Grund, sit Haabes Øyemeed.
Dog nu hans Gud ei meer vil Haab og Troe begiære;
En evig Kierlighed hans Liv og Løn skal være".

De to sidste Sange synes at være de stærkeste i Udtryk, og de meest poetiske i Opfindelse; ligesom den tredie

(*) "Dette Billede paa Guds Retfærdighed findes hos Hesiodus, og det andet paa hans "Barmhiertighed hos Statius".

tredie og fierde Sang ere de, der have de fleste svage Steder. Den Konst, der hersker i det Heele, i Forbindelsen af saa forskiellige Deele til et eeneste sammenhængende System, uden enten Sandhedens Afbræk, eller de poetiske Reglers Overtrædelse, Konsten i at overstryge det Heele med een Farve, uden at glemme de forskiellige Skatteringer, som Deelene af et saa broget Gandske maatte faae, overlade vi Læserne selv at beundre.

Vi bør ikke forbigaae de meget lærde og nyttige Anmærkninger, hvormed Texten er ledsaget, og som udgiøre en ikke uvigtig Deel af dette Skrift. Disse Anmærkninger ere deels historiske, deels philosophiske og dogmatiske, og tiene alle til at sætte de foredragne Sandheder i et større Lys. De korteste ere satte under Texten, og de vidtløftigere lagte som Tillæg til Enden af hver Sang. De fleste høre vel Racine selv til, men ogsaa en god Deel ere Oversætterens, og giøre hans Lærdom og Indsigt megen Ære.

Et Par Trykfeil have mødt os, som ikke ere blevne bemærkede af Udgiverne. S. 117. L. 1. nskieldte, læs: udskieldte; S. 123 L. 7. En Ond læs: end ond.

Underretning for Landmanden, angaaende Sundheden, udgivet af S. A. D. Tissot, D. M. og Medlem i Videnskabernes Selskab til London og Basel, samt det oeconomiske Selskab til Bern. Efter det nyeste Franske Oplag oversat af Jens Bang. Kiøbenhavn, 1770. Bekostet af F. Chr. Pelt. Stor 640 S. 8, og deelt i 2 Bind.

De fleste af vore Læsere kiende vel allerede af Rygtet Tissots Avis au peuple, der i saa kort en Tid har vundet saa almindeligt et Biefald i hele Europa, at der neppe er nogen Nation, som jo allerede ved Oversættelse i sit Lands Sprog har naturaliseret det hos sig. Aarsagen til denne usædvanlige Lykke er uden Tvivl fornemmeligen dette, at Forf. med saa megen overtydende Veltalenhed angriber gamle indgroede, men mod Sundheds Regler aldeles stridende Fordomme, som næsten i alle Lande har taget Overhaand; at han anpriser eenfoldige, men virksomme Lægemidler, som med ringe Bekostning kan haves, og endelig, at hans Underretninger ere tydelige og omstændelige uden unyttig Vidtløftighed, alle Egenskaber, som ellers neppe findes i den Fuldkommenhed hos et eneste af alle de Lægeskrifter, som hidtil ere udkomne til Almuens Nytte. — Skriftet indeholder, foruden Indledningen, i hvilken Forf. betragter Aarsagerne til Folkeformindskelsen, som han tilskriver udemands Reise, Overdaadighed og Sygdommes slette Behandling, 34 Kapitler af følgende Indhold: I det første Kapitel betragtes Aarsagerne til de hos Landmanden meest forekommende Sygdomme, og iblandt disse regnes alt for stærkt Arbeide, hastig Forandring af Kuld og Varme, enten ved at udsætte sig for kold Luft, naar man har arbeidet sig varm, eller ved at drikke koldt; Vejrligets Ubestandighed, Møgdynger og stinkende Kiær alt for nær ved Huusene, Fylderie, slette Fødevare m. m. Derefter afhandles de Aarsager, som forøge Landmandens Sygdomme, saasom den Umage, man giør sig med at svede, og de Midler, man bruger dertil; alt for megen Varme i Værelset hos den Syge. hidsig Føde og Lægemidler, Mængden og den slette Beskaffenhed af Føden, som gives den Syge o. s. v. I det 3die Kapitel gives Underretning om, hvorledes man haver at forholde sig i Begyndelsen af en paakommende Sygdom, om de Tegn, der forkynde Sygdommen, og ved hvad Midler man bør søge at forekomme den, om Frugters Nytte i Sygdomme, og om den Omsorg, der bør bruges hos dem, der komme sig af Sygdomme. I det fierde afhandles Brystbetændelse. I det femte Sidesting (Pleuris) og den Fare, der er ved varme Midlers Brug i denne Sygdom m. m. Det siette om Halssyge, Ørepine og Øreflod m. m. I det syvende om Snue, de adskillige forudfattede Meninger om Snue. I det ottende til 25 om Tandsmerter, Slagflod, Soelstik, Ledverk eller tør Verk, Raserie af galne Hundes Bid, Smaakopper, Mæslinger, hidsig Feber, Forraadnelses Feber, ondartede (malignente) Febere, Vexel- eller Koldfebere, Rosen, Stik af Dyr, falske og galdagtige Sidesting, Kolik, Miserere eller Tarmeslyng, Bugløb, Blodgang og Frugternes Nytte i denne Sygdom, Fnat, og den Forsigtighed man bør bruge i at fordrive det med udvortes Midler. Det sex og tyvende indeholder Underretning for Fruentimmerne, de maanedlige Tider, Svangerskabet, Barselsengen, Følgerne af Barselsengen, saa og om Kræft i Brysterne. I det syv og tyvende gives Underretning for Børn, Aarsagerne til de almindeligste Sygdomme hos samme, Nytten af Badning i koldt Vand m. m. I det otte og tyvende gives Hielpemidler for Druknede. I det 29de anvises, hvorledes man hielper sig, naar noget Legeme er blevet siddende imellem Munden og Maven. Det 30te Kapitel handler om udvortes Sygdomme, saasom brændt Skade, Saar, Qvæstning, forfrosne Lemmer,

Frost

Frost i Hænder eller Fødder, Brok, Blodbylder eller Blodknuder, boldne Fingre, Vorter, Ligtorne. Det 3die om Tilfælde, som udfordre hastig Hielp, saasom Besvimelser, Blodspytninger, Tilfælde af Forstrækkelse, af giftige Dampe, Raad mod Gifter, mod heftige Smerter. I det 3die læres, hvad man bør tænke om Forebygnings Midler, saasom Aareladning, Lavering m. m. I det 33te vises, hvad man bør troe om, og hvorledes man skal kiende Qvalsaarene og de saa kaldte kloge Folk. I det 34te fremsættes Spørsmaale, sombet er nødvendigt at kunne svare paa, naar man vil raadføre sig med en Læge; det indeholder tillige en Fortegnelse paa Lægemidlerne, paa Apothekernes danske, latinske og franske Navne, samt Forklaring over nogle Kunstord, og en Fortegnelse paa de enkelte Lægemidlers danske, franske og latinske Navne, hvilket sidste er af Oversætteren tillagt for større Tydelighedes Skyld, da det var saa meget mere nødvendigt, som han, for at skrive Dansk, har ofte forkastet almindeligere bekiendte fremmede Ord, og i deres Sted brugt nyere og mere ubekiendte danske Navne, ja endog brugt nyere selvgiorte danske Navne, saasom: Solvergisds Salve (Ungv. de Lythargirio) for Kisk-Salve, Valmuesaft for Opium, Cichoree-Sirop for Rhabarbara-Sirop, Trækplaster for Spanisk-Flue-Plaster m. m. men den Vildfarelse, heraf kunde foraarsages, er forekommet ved den tillagte Fortegnelse, hvor de latinske eller franske Navne findes ved Siden. Vitrum Antimonii er oversat stin Spiesglas; Email Bleu, bidende Materie, Oreillons, Ourles (parotis) Grepine, Oreslod, Racine de chien dent, under hvilken de Franske forstaae Radix Graminis, er oversat Løve- eller Hundetands-Rod: (Rad. Taraxac.) m. m. hvilket alt ved Læsningen burde rettes.

Gud, som den store Hiertekiender, betragtet i en Prøveskrift, over Jerem. 17, 10. ved Jens Rosenstand Goiske. Kiøbenhavn, 1771. Trykt og findes tilkiøbs hos August Friderich Stein, boende i Skidenstrædet, No. 171. Stor 48 S. 8.

Hr. Goiske, nu Præst i Falster, er for længe siden bekiendt af sine smukke Indskrifter i de theologiske og philosophiske Videnskaber; og denne Prøven indeholder ogsaa adskillige gode Steder. Men man synes tydelig nok at spore den usvedne Prædikant, i en alt for liden Ordentlighed at behandle sin Text, og ligesom i Forlegenhed med den, i en Ubequemhed at anbringe de bedste Sprog, hvilke ikkun staae der som til Parade, og i Henseende til Stilen og Sproget i alt for indviklede og dunkle Perioder, og en uskikket Blanding af tropiske og egentlige Udtryk, som skader Tydeligheden. De fleste af disse Feyl finde vi samlede i følgende Sted S. 24. "Disse Ulykkelige vandre i et farligt Mørke og forvildes saalænge til de omsider, inden de formode det, nedsynke i en Afgrund, hvoraf de ikke mere kan reddes, men evig maae bejamre, at de have draget et Skiul over deres Hierter, og ikke i Tide, for den barmhiertige Gud bekiendt de Overtrædelser, som de dog ikke har kunnet skiule, men hvis oprigtige og levende Erkiendelse, naar den ved sin Forbindelse med de øvrige Stykker, som høre til en sand Omvendelse, har faaet sin rette Beskaffenhed, vilde giort dem skikkede til Forladelse, og sriet dem fra alle de Ulykker, som uden denne Bekiendelse vil ramme dem i en forsmædelig Evighed. Dersom vi bekiende vores Synder, er han troe og retfærdig, at han forlader os Synderne, og vil rense os af al Uretfærdighed. 1. Joh. 1, 9."

Hans Hovedsætning er udtrykt og indbeelt gandske imod alle logiske Regler: Gud som den alvidende og retfærdige Hiertekiender. — En alvidende Gud maa vel være en alvidende Hiertekiender; men hvad er en retfærdig Hiertekiender? Hvad har Retfærdighed med Kundskab, eller Kundskab med Retfærdighed at giøre? det ene er en Egenskab af Villien, det andet af Forstanden. Men Indskrænkningerne ere endnu ubequemmere: "først, siger han, ville vi lade os overbevise om, at Gud er det (en alvidende og retfærdig Hiertekiender) i den allerhøyeste Bemærkelse" (dette siger ingen Ting meer, end hvad der stod i Hovedsætningen, og er desuden gandske ufortaaeligt for de allerfleste Tilhørere, som intet Begreb kunne giøre sig om en Hiertekiender i en høy og i en lav Bemærkelse.) Siden ville vi lære, hvorledes der Hierte skal være, som uden Rædsel kan tænke paa, at Herren ransager Hierter, prøver Nyrer, og giver enhver efter sine Idrætters Frugt". Denne Deel er for vidtløftig udtrykt, og er desuden ingen Deel af Hovedsætningen, men snarere en Følge deraf.

(Register skal følge med det første.)

Register
til den Kritiske Journal for Aar 1771.

Aakvos (Urban Brun) medicinske Haandbog. S. 364
Abildgaards (P. C.) Afhandling om Diæten 319
Absalons Levnetsbeskrivelse. 291
Afhandling, Christian Bagges) nærmere betreffende de 18 Brøggeres Notice. 68
Agathophilus, Svar til ham. 104
Agerbruget og Landvæsenet i Dannemark. Af Torkel Baden. 164
" " " deres Forskiel. 165
Akademie, Tanker om et Norsk. 81
Anekdoten eines reisenden Russen 177
Anmærkninger, Antiphilopatreias trende 22
" " Christen Lohrmands over Drammens Handel. 158
" " over et ved Lodde oversat Skrift, under Titel: Betænkninger, hvorledes Friehed og Eyendom kunde forsikkres Bondestanden. 303
" " Philalethi patriotiske imod Philopatreias, om Geistlighedens Indkomster. 133
" " Philoalethias grundige imod Philopatreias, om Geistlighedens Indkomster. 100
" " Philoclereſias imod Philopatreias, om Geistlighedens Indkomster. 47
" " Philopatreias trende. 17
" " Philoteropatreias imod Philopatreias Afhandling om Geistlighedens Indkomster. 46
Antiphilopatreias trende Anmærkninger. 22
Aphelens, (H v.) almindelige Naturhistorie Syvende Tome 311
" " Ottende Tome. 383
Arier og andre poetiske Stykker. Af Almbr. Stub. 229
A. (v) Brev til Forfatterne af Journalen. 267
Aring, Tanker om Præsternes paa Landet. 46
Azan eller den fra Gield udfriede Forste. 211
Babues Syn. 186
Baden (Torkel) om Agerbruget og Landvæsenet i Dannemark. 164
Bagges (Christian nærmere Afhandling, betreffende de 18 Brøggeres Notice. 68
" " Replique paa de 18 Brøggeres Notice. 5
Balle, (Nicolaus Edinger) de Methodo historiæ dogmatum Theologicorum scribendæ. 253
" " " om en Evangelisk Lærers Egenskaber og Pligter. 295
Bangs (Jens) Underretning for Landmanden, angaaende Sundheden. 409
Banqve, Tanker derom. 65
Bedrager, den Svenske 175
Begrædelse, Ole Smedesvends over Risengrød. 112
Bekiendtgiorelse af et arabisk, persisk og tydsk Lexicon. 293
Beretning om Forseg med adskillige Plove. 281
Beretning om Steenkul paa Bornholm. 49
Beskrivelse, Brandts physiske over Jordkloden. 322
Betænkninger, Boudens første, om de Aarsager, Philopatreias har anbragt for de syre Tider. 134
" " " en Falsterhoes over Torchild Badens og Philopatreias nye udkomne Skrifter. 184
" " " hvorvidt den Efterkommer i Regieringen er forbundet at betale sin Formands Gield. 89
" " " om den saa kaldte Philopatreias 154
" " " Om Fælleskabets Adskaffelse. 327
" " " Philocosmi over adskillige vigtige Materier 217
Betragtninger, Jeppe Vaters over Staten. 126
" " " forte over de saa kaldte patriotiske Tanker o. s. v. 231
" " " Philokali nærmere. 357
Beverley, en fordandset og spillet Tragoedie. Efterretning derom. 117
Bevis, at Argus har været stokblind o. s. v. 161
" " " at de unmælende Dyr har større Forstand, end Mennesket. 120
Blichfelds (Henrich Frantzens) Efterretning om Bergverket i Sundhordlehn. 143
Boel, hvad derved forstodes i gamle Dage. 167
Bonasse. 325
Bondes, den Schleswigholsteenskes og Danskes nlige Forfatning. 274
Botanikens udstrakte Nytte af D. Friis Rottbøll. 331
Brændevinsbrændens Skadelighed. 258
Brandts physiske Beskrivelse over Jordkloden. 322
Bredals (N. K.) Tronfølgen i Sidon. 346
Brev, A. (v.) til Forfatteren af Journalen. 267
" " Brynnichs til Forf. af Journalen. 241
" " en Dom over de Sneedorffiske prøves. 186
" " et kritisk til Philopatreias fra Philodaneias, om Geistlighedens Indkomster. 113
" " Philocosmi til Philodanus 318
" " Voltaires til Hans Majestæt Kongen af Dannemark. 144
Collegierne, hvad Nytte de gisre ved Kiøbenhavns Universitet. 78
Comphilopatreias Plan til en aarlig staaende Pengelon for Præsterne overalt paa Landet i Dannemark. 206
Confirmations-Tale af Mag. Joh. Arnd Dyssel. 54
Dannemand, hvoraf dette Ord har sin Oprindelse. 378

Disputeerøvelserne beskrives 236
Drammen, Beretning om dens Handel. 158
Dyr, Beviiser, at de umælende har større Forstand, end Mennesket. 120
Dyssels (Johan Arnd) Confirmations-Tale. 54
" " Pro Memoria til Philopatreias. 87
Edda, den nye, eller Gylfes anden Reise. 202
Efterretning, Henrich Frantzen Blichfelds, om Bergverket i Sundhordlehn. 142
" " M. de Tilly, om Steenkuls Nytte, Natur og Udvindings Maade, oversat af Christian Martfelt. 52
" " om Tragoedien Beverley. 117
Epitre a Sa Majesté le Roi de Dannemark. 143
Erindring, en til de unge Adelsmænd. 64
" " velmeent imod Philopatreias. 44
Ewalds (Johannes), Da jeg var syg. 286
" " Rolf Krage, et Sørgespil. 337
Examina, Philomusus, om de akademiske ere Vidensk. og Lærd. til Gavn eller Skade. 306
" " Undersøgelse om de akademiske ere Videnskaberne til Gavn eller Skade. 137
Fællesskab, Betænkning om dets Afskaffelse. 327
Falsterboens Betænkninger over Torchild Badens og Philopatreias Skrifter. 184
Fastings, Da jeg var frisk. 288
F***g. om Philopatreias 3de Anmærkninger. 25
Forslag, hvorledes Bondestandens Vilkaar kan forbedres, uden Proprietairens Fornærmelse. 216
Forslag til en forbedret Indretning ved de latinske Skoler. 277
" " til Justiciens bedre Administration. 136
" " til Krigstienernes bedre Besoldning. 71
Forsøg, Jens Worms, til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd. 289
Fortegnelse paa alle de Skrifter, som Trykfriheden har givet Anledning til. Første og andet, it. tredie til tiende Stykke. 153
Fortsættelse, Philopatreias første. 82
Frideriks-Kirke, den nye, hvad hidindtil har kostet Dannemark. 179
Frøkens, en gl. Klage og Formaning til Egteskab. 299
Gartnerkniv, den poetiske. Første Stykke. 103
Geistlige, Tanker om deres Lønninger. 43
" " Tanker om deres Dragt. sammest.
Gelli ere Grækernes Cadusii. 151
Gibsons (D. Edm.) trende Hyrdebreve, oversatte af Thomas Hee. 145
Gield, Betænkn. hvorvidt en Efterk. i Regieringen er forbunden at betale sin Formands 89
" " den offentlige, hvorledes kan afbetales. 98
" " hvad Skade den udenlandske giør Landet. 90
Giellebølls (Rejero) Beskrivelse over Hølands Præstegield. 335
Giessings (Christ.) Bekiendtgiørelse angaaende Udgaven af Tychoniana. 333
Godhed uden Retviished er ingen moralsk Dyd. 103
Goiskes (Jens Rosenstand) Præken over Jeremias 17, 10. 411
Gottschalch (Johannes) supplementa Programmata de Hieronymo Osio, & pöemata duo Oligeri Jacobæi. 265
Gottscheds (Prof.) tydske Grammatika 324
Grams Levnetsbeskrivelse. 292
Grundregler, politiske, eller Konsten at regiere. 133
Handel, Tanker om den frie. 38
Handwerksgebräuche deres Urimelighed beskrives. 162
Hindringer, de betydeligste for et Norsk Akademies Oprettelse. 80
Histoire de Nader Chah par Msr. Jones. 225
Historie, Tanker om den dogmatiske. 253
Hølands Beskrivelse, af Rejero Giellebøll. 335
Hovedgaardenes Oprettelse, hvad Skade har giort Landet. 169
Hyæne-Jagden. 251
Hyrdebreve, D. Edm. Gibsons trende, oversatte af Thomas Hee. 145
Hyrdens, en Norsk, Indtagelse i et Bierg. 154
Jacobæi (Oligeri) Encomiasticum Herbarii vivi. 265
Jeppe Vægters Betragtninger over Staten. 126
Indførsel, om den frie er gavnlig. 19
Indkomster, Tanker om Geistlighedens. 59
Intimatio, Jacobi Langebeck, de collectione latina scriptorum rerum Danicarum Medii Ævi. 209
Jones Historie de Nader Chah. 225
Journal, den Dramatiske. 361
Kaffe, hvorledes bør bruges. 320
Kall, (Nicol. Christoph.) Commentationis Critico-Philologicæ in Prophetam Haggæum particula prima. 255
Karakter, de Danskes beskrives. 182
Karschin, Ode an die Frau. 271
Klage og Formaning til Egteskab af en gl. Frøken. 299
Konsten at regiere. 133
Konsterne, en Betragtning over dem. 196
Kornpriser, Aarsager til de høie. 18
Korntienden, Tanker derom. 114
Læredigt, Præstens i Anledning af Philopatreias Anmærkn. om Geistligh. Indkomster. 232
Lærer, hvad der udfordres af en evangelisk. 296
Langebeck (Jacobi) Intimatio de collectione latina scriptorum rerum danicarum Medii Ævi. 209
Lexicon, Bekiendtgiørelse om et arabisk, persisk og tydsk. 293
Loddes (Barthold) S. T. Hvad Dem behager. Første Stykke, kaldet Tossen. 260
Lohrmands (Christen) Anmærkninger over Drammens Handel. 158
Lovtale over Skoebørsten. 105
Lunds (Jacob Johan) Læredigt, Religionen. 399

Lütkens Anmærkning imod Oeder. 303
Markfællesskabet, en Aarsag til dets Oprindelse. 327
Martfelts (Christian) Efterretning om Steenkuls Nytte, Natur og Udvindings-Maade 52
Martini (Ferdinand) die Zeichen der Ergiessungen zwischen Schedel und Hirnhaut. 13
= = Untersuchung der Frage, ob ausgetretenes Blut wieder aufgenommen, und dem Triebe des Hertzens unterwürfig gemacht werden könne? 15
= = Versuche und Erfahrungen über die Empfindtlichkeit der Sehnen. 39
Melbye (Thoro) Dissertationis, qua sub examen vocatur Historiæ restaurationis templi Hierosolymitani, particula prima. 256
Misokakias imod Philopatreias. 62
Nader Schah kaldes urigtig Thomas Kuli Khan. 228
Naturhistorien, H. v. Aphelens almindelige Syvende Tome. 311
= = Ottende Tome. 383
Niebuhrs, (Kapit.) Fortienester af Nader Schahs Historie. 225
Norges Hovedmangler. 173
Normandens Undersøgelse, hvorvidt de Aarsager kan gielde, der anføres som Hindringer for et Norsk Akademies Oprettelse. 73
Odelsretten, Tanker derom. 259
Oeconomien, særdeles Norges, af P. F. Suhm. 257
Ole Smedesvends Begrædelse over Risengrød. 112
Olsens (Børge), den 124 Aars gamle Norske Bondes Syn. 123
Oversættelser, om man bør have dem gode, førend man kan vente fuldkomne Originaler. 198
Palinodie, Philopatreias alvorlige 133
Pebersvende, Beskrivelse paa adskillige 368
= = = Philets Forslag om dem 367
Philalethes Svar til Philopatreias, angaaende Geistlighedens Indkomster. 41
Philalethi patriotiske Anmærkninger over Philopatreias Afhandling om Geistlighedens Indkomster. 133
Philets Forslag om Pebersvende. 367
Philoaletheias grundige Anmærkninger imod Philopatreias, om Geistligh. Indkomster. 100
Philocleresias Anmærkninger imod Philopatreias, om Geistlighedens Indkomster. 47
Philocosmi Betænkninger over adskillige vigtige politiske Materier. 217
= = Brev til Philodanus. 318
Philodaneias kritiske Brev til Philopatreias, om Geistlighedens Indkomster. 113
Philodani Tanker over Philocosmi Betænkninger. 317
= = Undersøgelse af Philopatreias Anmærkninger. Første Hefte. 33
= = Andet og sidste Hefte. 57
Philokalus om Studeringers nærværende Tilstand og bedre Indretning. 233
= = Nærmere Betragtninger. 357
Philomusus, om de akademiske Examina ere Videnskaberne til Gavn eller Skade. 306
= = om Stiftelser. 391
Philonorvagi velmeente Tanker til veltænkende Medborgere. 173
Philopatreias første Fortsættelse. 82
= = trende Anmærkninger. 17
= = (Junior) 1ste Deel 5 Anmærkninger. 129
= = Anden Deel fire Anmærkninger. 131
= = Beretn. om hans Død af Rosentorne. 267
= = = Brev til ham fra Rosentorne. 266
= = Tredie Deel trende Anmærkninger. 132
Philoteropatreias Anmærkninger imod Philopatreias, om Geistlighedens Indkomster. 46
Plan, Comphilopatreias, til en aarlig staaende Pengeløn for Præsterne overalt paa Landet i Dannemark. 206
Platou (Michaël) de nexu Religionis & artium elegantiarum. 143
Plove, adskillige Slags beskrives. 282
Poesie, Joh. Hinr. Thomsens Prøve af tydsk. 270
Præken, Jens Rosenst. Goiskes over Jer. 17, 10. 411
= = = Nicolai Edinger Balles, over en evangelisk Lærers Egenskaber og Pligter. 295
Pro Memoria, Mag. Johan Arnd Dyssels til Philopatreias. 87
Prosaister, de beste Franske. 199
Prøve af danske Tanker og Ord. 326
Qvægsyge, hvorledes kunde standses. 34
Ræv, den Tyrkiske. 9
Raisonnemens over Kiøbenhavns Universitet. 351
Recept, en almindelig, som af Grunden helbreder skrueløse Hierner. 47
= = = forflyttet fra Paris til Kiøbenhavn. 134
Regent, om den souveraine ikke er andet, end Statens fornemste Embedsmand. 97
Religionen, et Læredigt af Jacob Johan Lund. 399
Repliqve, Christian Bagges, paa de atten Brøggeres Notice. 5
Rettergang, Forslage til dens Forbedring. 57
Rodekaal, den Norske beskrives. 339
Rolf Krage, et Sørgespil af Johannes Ewald. 337
Rosentornes Beretning om Junior Philopatreias Død. 267
= = Brev til Junior Philopatreias. 266
Rottbølls (Christen Friis) Botanikens udstrakte Nytte. 331
Samling af Sneedorffs smaa Skrifter. 185
Samlinger, Pet. Frid Suhms, 1 B. 1 Stykke. 148
Samlung zur dänischen Geschichte, durch Joh. Hinrich Schlegel, 1ste Band 1stes Stück. 375
Samtale imellem Kaffekanden og Thepotten samt Kammerpotten. 136

Samtaler, tre patriotiske imellem to danske Reisende, om deres Fædrenelands Tilstand. 128
Schlegel, (Johan Hinrich) Samling zur dänischen Geschichte Erster Band, erstes Stück. 375
Sener, Tanker om deres Folsomhed. 40
Sild, hvorledes bør nedsaltes. 312
Sirel, Skaldprenes, hvortil bruges. 313
Skildpadde, om Saltvands. 315
Skiode, hvoraf dette Ord har sin Oprindelse. 379
Skoborsten, Lovtale over den. 105
Skoler, Forslag til en forbedret Indretning ved de latinske. 277
Skribenter, om de bør holdes til at navngive sig. 88
Smagen hvorledes dannes hos et Folk. 195
Sneedorff, (Prof.) Samling af hans smaa Skrifter. 185
Socbiornens Huusholdning. 316
Soldaterstanden, Tanker derom. 63
Spaadom, den berømte Eremits, Martin Zadeeks. 121
" " den 145 Aars gamle norske Bondes, sammest.
Steenkul, Beretning om de Bornholmske. 49
Stiftelser, Tanker derom. 391
Stipendier, om de akademiske. 359
Stovelletternes Skadelighed beskrives. 262
Stubs (Ambr.) Arier og andre poetiske Stykker. 229
Studerende, om deres Antal er for stort i Dannemark. 278
Suhms (Peter Friderich) om Oeconomien, særdeles Norges. 257
Svar til Autor af Forslag til at finde Udveien til Krigstienerens bedre Besoldning. 72
" " Philalethes til Philopatreias, angaaende de Geist iges Indkomster. 41
Syn, den 124 Aars gamle Norske Bondes Borge Olsens. 123
Tanker, eenfoldige danske og norske, om de Danskes og Norskes Huusholdnings-Maader. 237
" " " grundede over Philopatreias Anmærkning om Geistligheden. 29
" " " nye over Indholden af Philopatreias Anmærkninger. 64
" " om Bryggerligningen i Kiøbenhavn, samt Forslag til dens Ophævelse. 127
" " om Krigsstanden og dens Forbedring. 261
" " " Philodani over Philocosmi Betænkninger. 317
" " " Philonorvagi velmeente til veltænkende Medborgere. 173
" " til Fabrikers Anlæg og Vedligeholdelse. 157
" " til nyere Eftertanke om Banqven i Kiøbenhavn. 65
" " " om gode Love i et Land. 66
Tanker ved at giennemlæse Betragtninger over Høyeriets Afskaffelse i Dannemark. 183
Tarveliqhed, Midler til at indføre den hos os. 150
Taubert (Johannes Henricus) Dissertatio Epistolica, super Coll. II. 18. Est. I, 29. 2 Thess. II, 13 aliisque locis. 380
" " Interpretatio Dicti. Matth. XVI. 19. 142
Thomsens (Joh. Hinrich) Prøver af tydsk Poesie. 270
Tider, Aarsagerne til de dyre i Dannemark. 33. følg.
Tiendemaade, Fordelene og Manglerne ved den nærværende. 30
Tildragelser, en saare mærkværdig, som er skeet i den Stad Antwerpen, med et forhexet Drengebarn. 111
" " " Tanker om tragiske. 338
Tillæg til Philodani første Hefte. 152
Tilly (M. de) Efterretning om Steenkuls Nytte. 52
Tissots (A. D.) Underretning for Landmanden, angaaende Sundheden, oversat af Jens Bang. 409
Tolden, hvorledes bør bestemmes. 37
Tossen, af Barthold Lodde. 260
Tronfølgen i Sidon, af M. K. Bredal. 346
Tyskien, beskrives. 383
Ubenabslæren, Tanker derom. 308
Underretning, Jens Bangs for Landmanden, angaaende Sundheden. 409
Undersøgelse, hvorvidt de Aarsager kan gielde, der anføres som Hindringer for et norsk Akadem. 73
" " " Philodani af Philopatreias Anmærkninger 1ste Hefte. 33
" " " " 2det og 3dje Hefte. 57
" " " uvartist om de akademiske Examina ere Videnskaberne til Gavn eller Skade. 137
Universitetet, bør ikke anlægges i en stor Stad. 76
" " " Mangler ved Kiøbenhavns. 352
" " " Raisonnemens over Kiøbenhavns. 351
Undersuchung, Ferdinand Martini, der Frage, ob ausgetretenes Blut wieder aufgenommen, und dem Triebe des Herzens unterwürfig gemacht werden könne? 15
Unzers (Johan August) medicinske Haandbog, oversat af Urban Brun Aaskov. 364
Versuche und Erfahrung, Ferdinand Martini, über die Empfindtlichkeit der Sehnen. 39
Voltaires (F. A. d.) Brev til Hans Majestæt Kongen af Dannemark. 144
Worms (Jens) Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd 289
Zadeeks (Martin) den berømte Eremits, Spaadom. 121
Zadig, Freerons Tanker derom. 199
Zeichen der Ergiessungen zwischen Schedel und Hirnhaut. Af Ferdinand Martini. 13
Zusätze zu dem Bedenken über die Frage: Wie dem Bauerstande Freyheit und Eigenthum verschaffet werden können? af Oeder. 273

Acc. 158501